

TRACTATUS DOGMATICUS

DE ORDINE

TOM. III. DE CAUSIS EXTRINSECIS

EMMANUEL J1ORONZO, O.M.I.

S.T.tL Ph.D.

Professor of Theology
The Catholic University of America

EX TYPOGRAPHIA BRUCE

Milwaukee, Wisconsin, U. S. A.

nihil obstat:
Joseph Ferrecchia, O.M.I.

imprimi potest:
Sylvio Ducharme, O.M.I.
Superior Provincialis

nihil obstat:
Joseph C. Fenton
Censor deputatus

imprimatur:
Patrick A. O'Boyle
Archbishop of Washington
May 17, 1955

Library of Congress Catalog Card Number: 57-6322

© 1962 The Bruce Publishing Company
MADE IN THE UNITED STATES OF AMERICA

Rev. Vincentio Prestera

animo ac mente sincera

ORDO PARTIUM

DE ORDINE

Tom. III. De Causis Extrinsecis

CAPUT III. DE EFFECTU

- Art. 9. Utrum proprius ac specificus effectus sacramenti Ordinis sit gratia hierarchica sive ministerialis sive sacerdotalis, qua nempe “quis sit idoneus minister.” 2-23
- Art. 10. Utrum alter effectus sacramenti Ordinis sit sacra potestas, qua quis constituitur minister cultus quaeque adaequate distinguitur a potestate iurisdictionis et magisterii. 23-88
- Art. 11. Utrum per sacramentum Ordinis conferatur character, in quo fundatur et cum quo identificatur ipsa sacra potestas. 88-288
- Art. 12. Utrum etiam in sacramento Ordinis principalis effectus sit ipsa gratia sacramentalis potiusquam character. 288-296
- Art. 13. Utrum Ordo metaphysice definiatur: Sacramentum hierarchicae sanctificationis; physice vero: Impositio manuum, sub praescripta formula verborum, significans hierarchicam sanctificationem. 297-301

CAPUT IV. DE PROPRIETATIBUS

- Art. 14. Utrum hoc sacramentum sit necessarium ad salutem. 302-308
- Art. 15. Utrum Ordo sit unum sacramentum, unitate totius non universalis, nec integralis, sed potentialis. 308-324
- Art. 16. Utrum sacramentum Ordinis sit initerabile. 324-368
- Art. 17. Utrum Ordini competat peculiaris indoles sacramentalis. 368-377

CAPUT V. DE SUBIECTO

- Art. 18. Utrum subiectum capax validae ordinationis sit solus vir, ita ut sexus femininus lege divina excludatur. 377-470

Ar t . 19.	Utrum infans, seu nondum adeptus usum rationis, valide ordinetur.	470-484
Ar t . 20.	Utrum ad validam ordinationem requiratur ac sufficiat in adulto intentio, interna, habitualis, explicita.	484-507
Ar t . 21.	Utrum ad validitatem ordinationis requiratur praevia susceptio Baptismi.	507-512
Ar t . 22.	Utrum ad validam susceptionem unius ordinis requiratur praevia susceptio alterius.	513-550
Ar t . 23.	Utrum ad licitam et fructuosam susceptionem Ordinis requiratur in subiecto, praeter statum gratiae qui est commune requisitum sacramentorum vivorum, triplex specialis conditio, scilicet vocatio divina, congrua intentio, et idoneitas canonica.	550-573
Ar t . 24.	Utrum obligatio ecclesiastici coelibatus, quae, tum lege Ecclesiae tum annexo religionis voto, ex sacra ordinatione consequitur, sit maxime conveniens.	573-646

CAPUT VI. DE MINISTRO

Ar t . 25.	Utrum solus episcopus sit ordinarius minister sacramenti Ordinis ac cuiuslibet ordinationis.	648-658
Ar t . 26.	Utrum simplex presbyter possit esse extraordinarius minister diaconatus, presbyteratus, et episcopatus.	658-746
Ar t . 27.	Utrum simplex presbyter sit extraordinarius minister minorum ordinum et subdiaconatus.	746-763
Ar t . 28.	Utrum ad liceitatem episcopalis consecrationis requirantur tres episcopi, quorum alter pariter et tertius sint veri consecratores.	764-791
Ar t . 29.	Utrum ordinationis minister licitus sit qui est in statu gratiae, non impeditur poena canonica et servat praescripta iuris circa collationem ordinum; minister vero legitimus seu iuridicus sit episcopus proprius, salvis tum R. Pontificis reservatione tum quorundam religiosorum iuribus.	791-795

CAPUT VII. DE CAEREMONIIS

Ar t . 30. Utrum convenienter assignentur caeremoniae —
 seu observantiae, circumstantiae, et ritus —
 huius sacramenti aharumque ordinationum. 796-824

INDICES

INDEX BIBLICUS.....[1]-[3]
INDEX EXEGETICUS.....[4]-[5]
INDEX THOMISTICUS.....[6]-[8]
INDEX ONOMASTICUS.....[9]-[18]
INDEX ANALYTICUS.....[19]-[35]

DE ORDINE

TOM. III. DE CAUSIS EXTRINSECIS

CAPUT III

DE EFFECTU

In capite praecedenti actum est de causis intrinsecis, seu de materia et forma, in quibus physica ipsa sacramenti essentia consistit. Incipit iam sermo de causis extrinsecis, seu finali et efficienti, et quidem in praesenti capite agitur de fine huius sacramenti quippe qui cum eius effectum in executione coincidit. Sic absolvitur etiam sermo de tribus elementis quae assignari solent omni sacramento, scilicet sacramento-tantum, quod est ipsum exterius signum ex materia et forma coalescens, re-et-sacramento, quod est primus sive immediatus ac indivisibilis effectus sacramenti quodque in tribus sacramentis characteristicis cum ipso caractere coincidit, et re-tantum, quae est ultimus ac per se principalis effectus sacramenti, seu gratia sacramentali, a qua metaphysica ipsa sacramenti essentia ac definitio desumitur.

Porro de hoc duplici effectum sacramenti Ordinis plura iam a nobis praeoccupata sunt, sive in primo tractatu *De sacramentis in genere*, ubi disseruimus generice tam de gratia sacramentali quam de caractere, sive in superioribus articulis huius tractatus, praecipue in art. 2, ubi ex eius supernaturalibus effectibus probavimus sacramentalitatem Ordinis, in art. 5, ubi ex defectu novi sacramentalis characteris ostendimus deesse in episcopali consecratione, qua tali ac praecisive sumpta, propriam ac distinctam rationem sacramenti, et in art. 7, ubi ex intestino discrimine inter characterem Ordinis et characteres Baptismi et Confirmationis ostendimus labilitatem illius quorundam modernorum theoriae quae etiam in duobus his characteribus proprie dictum aliquod omnium fidelium sacerdotium fundare conatur. Restat igitur ut praefata omnia elementa in quandam synthesini iterum revocemus per tres quaestiones de gratia sacramentali (art. 9), de

¹ Quidam moderni tribuunt sacramento Ordinis tres effectus, scilicet gratiam, characterem et sacram potestatem; alii rariores numerant quatuor effectus, addita scilicet facultate et obligatione utendi sacra potestate (cui *Lercher-Uniberg* addunt obligationem exhibendi testimonium Christo in munere hierarchico). At huiusmodi additiones frustaneae apparent; nam sacra potestas coincidit cum caractere, et eius exercitium est exercitium ipsius characteris, saltem in sententia thomistica; obligationes vero quae consequuntur ordinationem, fundantur quidem in eius effectum, sed non sunt proprie eius effectus, cum omnis obligatio ab aliqua lege proveniat, non a sacramento, adeoque sermo de obligationibus respicit quaestionem de subiecto. Occasionem praefatae additioni fortasse dedit quaterna formula quorundam mediaevalium de indole characteris: signum distinctivum, configurativum, dispositivum et obligativum, cuius ultimum membrum primus Scotus introduxit.

sacra potestate (art. 10) sive caractere (art. 11) et de utriusque habitudine ad invicem (art. 12), quibus addetur corollaria quaestio de convenienti definitione huius sacramenti, quae sub aspectu metaphysico ac principali nonnisi ex ipso effectu significato, tanquam ex specificativa nota, rimari potest (art. 13).

ART. 9. Utrum proprius ac specificus effectus sacramenti Ordinis sit gratia hierarchica sive ministerialis sive sacerdotalis, quae nempe “quis sit idoneus minister”² {*Suppi.*, q. 34, a. 3; q. 35, a. 1; *C. Gent.* 4. 74; *Opusculum De articulis fidei et Ecclesiae sacramentis*. Cf. 2-2, q. 184, aa. 5 et 8; 3 p., q. 62, a. 2; q. 65, a. 1; a. 2, corp, et ad 2; a. 3, corp, et ad 1, 2, 3; a. 4, ad 1; *Suppi.*, q. 37, a. 5; q. 38, a. 1, ad 1; *C. Gent.* 4. 58 et 75; *De Veritate*, q. 27, a. 5, ad 12; *In 4 Sent.*, dist. 1, q. 1, a. 4, q- 5).³

² *Cone. Flor.*, Decretum pro Armenis, ex noto opusculo S. Thomae.

³ Peculiaris bibliographia de gratia sacramentali Ordinis pauperrima est, etiam apud modernos. Gencratim haec materia tangitur in tractatione ipsius sacramenti vel in articulis ac monographiis quae peculiariter agunt de gratia sacramentali in communi, nam difficilior quaestio in hac re respicit praecise indolem gratiae sacramentalis generaliter spectatae.

Bellevue, De, *La grâce sacramentelle ou effet propre des sacrements*, Vannes 1899.

Bertetto, D, “La grazia sacramentale.” *Salesianum* IX (1949) 397-413; *Note sulla causalità sacramentaria presso i teologi cattolici moderni* (Torino 1949) 52-68.

Billot, L., *De Ecclesiae sacramentis* I (cd. 7, Romae 1931) 93-96.

Bouëssé, II., *Le Sauveur du monde*, IV: *L'économie sacramentaire* (Chambéry-Lcysse [1]511) 240-257.

Boulanger, J., *De gratia sacramentali in sensu stricto* (Nancy 1950) 7-10, 45-58.

Brazzarola, B, *La natura della grazia sacramentale nella dottrina di San Tommaso*, Grottaferrata 1941.

Crowley, Ch. B., “The role of sacramental grace in the Christian life,” *The Thomist* II (1940) 519-545; *A defense of the common thomistic teaching on sacramental grace*, Rome 1947.

Doranzo, E., *De sacramentis in genere* (Milwaukee 1946) 212-225.

Egan, J. M., “The sacramental grace of Matrimony,” *Proceedings of the eleventh annual convention of the Catholic Theological Society of America*, June 25-27, 1956, pp. 45-70.

Everett, L. P., *The nature of sacramental grace*, Washington 1948.

Giovanni Battista da Farnese, *Il sacramento dell'Ordine nel periodo precedente la sessione xxiii di Trento [1515-1562]* (Roma 1946) 288-295.

Gounin, P., “Sur la grâce sacramentelle,” *Revue apologetique* LV (1932) 129-150. 257-277.

Hoffmann, A. M. “Die Stufen der sanctificatio sacramentalis,” *Divus Thomas* (Freiburg) XVI (1938) 129-160.

Hugon. E, “L'effet immédiat des sacrements,” *Revue augustinienne* XII (1908) 343-345.

Journet, Ch., *L'Eglise du Verbe Incarné* II (Paris 1951) 614-634.

Lécuyer, J., “La grâce de la consécration épiscopale,” *Revue des sciences philosophiques et théologiques* XXXVI (1952) 289-417.

Lennerz, H., *De sacramentis Novae Legis in genere* (ed. 2, Romae 1939) 164-169.

Masure, E., *Prêtres diocésains* (Lille 1947) 55-67, 86-98.

Masterson, R. R., “Sacramental graces: modes of sanctifying grace,” *The Thomist* Will (1985) 311-372.

Maupréaux, L., “La grâce sacramentelle,” *Revue augustinienne* XI (1907) 216-222.

Michel, A, “Sacrements,” *Dictionnaire de théologie catholique* XIV-1 (Paris 1939) 627-631. Refert quae sub anonymo iam scripserat in *L'ami du clergé* XLVI (1929) 323-326.

STATUS QUAESTIONIS

Quaestio est de proprio ac specifico effectu sacramenti Ordinis, seu de propria gratia sacramentali, qua ipsum distinguitur a ceteris sacramentis. Praevia autem ac generalior quaestio, an Ordo causet gratiam, coincidit cum quaestione an Ordo sit proprie dictum sacramentum, seu signum efficax gratiae, quam resolvimus in art. 2 (tom. 1, pp. 489-612). Ex ibidem disputatis et ex dictis praeterea circa sacramenta in genere in illo primo tractatu, sequitur effectum Ordinis esse tum gratiam communem (et quidem per se secundam, per accidens vero primam, cum sit sacramentum vivorum), tum propriam aliquam ac distinctivam gratiam sacramentalem. Restat igitur ut huius specificae gratiae sacramentalis, quae apte hierarchica, sive ministerialis, sive sacerdotalis, vocari potest, propria indoles propriique aspectus ac gradus iuxta gradus ipsius sacramenti, potissime exhibeantur, attentis doctrina magisterii Ecclesiae, sensu Scripturae et Traditionis, et conclusionibus theologicae rationis.

CONCLUSIO *affirmativa*.

Probatur.

I. *DOCTRINA MAGISTERII ECCLESIAE*, exhibita in documentis fusius infra referendis, haec quatuor proponit:

Neveüt, E., "De causalitate sacramentorum iuxta D. Thomam et quemdam recentem theologum," *Divus Thomas* (Piacenza) V (1904) 23-28; "La grâce sacramentelle," *ibid* XXXVIII (1935) 249, 266-285.

Nicolas, J.-H., "La grâce sacramentelle," *Revue thomiste* LXI (1961) 165-192.

Piault, A.-M., "Le sacrement de l'Ordre," *Nouvelle revue théologique* LXXI (1949) 1030-1036.

Piolanti, A., *De sacramentis* (ed. 3, Taurini 1947) 59-67, 425-427; "La grazia sacramentale e i suoi rapporti con gli altri misteri soprannaturali," *Euntes docete* IX (1956) 269-288.

PoNCiN, J., "Nature et signification du sacrement de l'Ordre," *Collectanea mechliniensia* XL (1955) 397-406.

Roguet, A.-M., "Les sacrements," *Saint Thomas d'Aquin. Somme théologique* (éd. 2, Paris 1951) 222 sq., 364-369.

Sciileck, Cn. A., "On sacramental grace," *Revue de l'Université d'Ottawa* XXIV (1954) 2251; "St. Thomas on the nature of sacramental grace," *The Thomist* XVIII (1955) 1-30, 242-278.

Shea, C. W., "A survey of the theology of sacramental grace," *Proceedings of the Eighth Annual Convention of the Catholic Theological Society of America, June 1954*, pp. 81-127.

Teixidor, A., "De causalitate sacramentorum. Nota circa difficultatem assequendi hac in re mentem Doctoris Angelici," *Gregorianum* VIII (1927) 76-100.

Thomas, J., "L'ordre et les ordres: effets sacramentels de caractère et de grâce," *Revue diocésaine de Tournai* II (1947) 500-505.

Uxterleidner, A., "L'effet immédiat des sacrements," *Revue augustinienne* XII (1908) 186-194, 345.

Vieujean, J., "La grâce sacramentelle," *Revue ecclésiastique de Liège* XXV (1933) 145-157.

1. Effectus Ordinis est *gratia*. Hoc est *de fide*, definita tum aequivalenter in duplici collata definitione quod Ordo est Sacramentum (Cone. Trid., sess. 7, can. 1; sess. 23, can. 3) et quod sacramentum in genere confert gratiam (sess. 7, cann. 6-8; imo in sess. 23, cap. 3, quod est explicativum can. 3, explicite docetur, etsi non directe definiatur, ideo Ordinem esse sacramentum quia confert gratiam), tum formaliter implicite in ipsa definitione quod Ordo confert Spiritum S. (sess. 23, can. 4: “Si quis dixerit, per sacram ordinationem non dari Spiritum Sanctum. . . A.S.”), nam, iuxta Ecclesiae terminologiam, collatio Spiritus S. significat, vel importat collationem gratiae spiritualis. Propterea, Pius XII in Const. “Sacramentum Ordinis” ait effectum Ordinis esse “gratiam Spiritus Sancti,” et ipsum Cone. Trid., ex ore Apostoli, illum vocat “spiritum virtutis et dilectionis et sobrietatis.”

2. Est *gratia secunda*, seu augmentum gratiae, non vero, saltem per se, gratia prima qua remittuntur peccata mortalia seu quae ordinatur ad iustificationem impii. Hoc est *doctrina catholica*, fundata in doctrina tridentina de necessitate sacramenti Poenitentiae ad iustificationem postbaptismalem (sess. 6, cap. 14 et can. 29; sess. 14, capp. 1-2, cann. 1-2) et in consequenti communi doctrina theologorum de duobus sacramentis mortuorum, scilicet Baptismo et Poenitentia. Ceterum Cone. Florentinum in Decreto pro Armenis explicite statuit: “Effectus [sacramenti Ordinis est] augmentum gratiae.”

3. Est *gratia peculiaris* huic sacramento. Hoc est pariter *doctrina catholica*. Pius XI: “[Ordinatus] nova etiam peculiarique gratia, peculiarique ope adaugetur”; “Quae communiter a Deo datur gratia, daturque peculiari ratione sacramentum Ordinis suscipienti . . .”; Leo XIII: “Gratia Ordinis sacerdotii.” Id continetur tum in generali doctrina de diversa finalitate sacramentorum et de diversitate effectuum unicuique attributorum, quam proponit compendiose Cone. Florentinum in Decreto pro Armenis (*Dcnz.* 695); tum in particulari ac directa descriptione quam de hac gratia exhibent documenta Ecclesiae, prout directe refertur ad sacrum ministerium, iuxta mox dicenda.

4. Est *gratia hierarchica, seu ministerialis, seu sacerdotalis*, qua nempe homo peculiariter ac directe adiuvatur ad munia hierarchici ac sacerdotalis ministerii rite ac digne obeunda. Hoc est *doctrina catholica*, multipliciter ac insistenter proposita in documentis magisterii. Cone. Florentinum, Decr. pro Armenis: “Gratia, ut quis sit idoneus minister.” Catechismus Cone. Trid.: “Gratia ad illud munus [consecrandae Eucharistiae] rite et legitime obeundum”; “Virtus qua possit crucem Christi Domini et iugum suave divinae legis per-

ferre eamque non verbis solum, sed vitae sanctissime et honestissime actae exemplo tradere”; “Gratia, ut, sacrorum ministerio, Ecclesiae atque adeo omnium hominum saluti consulatur”; “Gratia, qua idoneus habilisque ad recte munere suo fungendum sacramentaque administranda [ordinatus] reddatur.” Pius XI: “Ad sacerdotale munus gerendum sacramentale auxilium”; “Ut [quis] digne nec deiectus animo possit arduis suscepti ministerii officiis respondere”; “Ad sui muneris accuranda et exsequenda officia.” Pius XII: “Ad rite obeunda munia ecclesiastica.”

Praecipua documenta quae ad rem faciunt:

CONC. FLORENTINUM, Decretum pro Armenis: “Per ordinem. . . Ecclesia gubernatur et multiplicatur spiritualiter. . . Effectus [sacramenti Ordinis est] augmentum gratiae, ut quis sit idoneus minister” (*Denz.* 695, 701).

CONC. TRID., sess. 23, cap. 3: “Cum Scripturae testimonio, apostolica traditione, et Patrum consensu perspicuum sit, per sacram ordinationem, quae verbis et signis visibilibus perficitur, *gratiam* conferri: dubitare nemo debet, ordinem esse vere et proprie unum ex septem sanctae Ecclesiae sacramentis. Inquit enim Apostolus: ‘Admoneo te, ut resuscites gratiam Dei, quae est in te per impositionem manuum mearum. Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed *virtutis et dilectionis et sobrietatis*’ [2 Tim. 1. 6-7; cf. 1 Tim. 4. 14]” (*Denz.* 959). Can. 3: “Si quis dixerit, ordinem sive sacram ordinationem non esse vere et proprie sacramentum [i.e. gratiam conferens, iuxta cap. 3]. . . A.S.” (*Denz.* 963). Can. 4: “Si quis dixerit, per sacram ordinationem non *dari Spiritum Sanctum*, ac proinde frustra episcopos dicere: ‘Accipe Spiritum Sanctum’. . . A.S.” (*Denz.* 964).

CATECHISMUS CONC. TRID., pars 2, c. 7, q. 10, explicans definitionem tridentinam, docet ideo Ordinem esse sacramentum quia “gratiam et potestatem significat, quae illi tribuitur, qui consecratur” et per Ordinem “potestatem consecrandae Eucharistiae, caractere animo impresso, tradi, cui gratia adiuncta sit, *ad illud munus rite et legitime obeundum*.” Q. 25: “Quo quidem [i.e. per caeremoniam impositionis stolae] declaratur, Sacerdotem *virtute indui ex alto, qua possit crucem Christi Domini et iugum suave divinae Legis perferre eamque non verbis solum, sed vitae sanctissime et honestissime actae exemplo tradere*.” Q. 30: “Maximam autem in hoc sacramento cautionem adhibendam esse [scilicet in promovendo ad Ordines] ita colligitur quod cetera [sacramenta] gratiam ad illorum sanctificationem et usum tribuunt, a quibus percipiuntur: at vero qui sacris initiantur, ob eam rem caelestis gratiae participes fiunt, *ut eorum ministerio Ecclesiae, atque adeo omnium hominum saluti consulatur*” (cf. qq. 32-32). Q. 34: “Constat vero, quamvis Ordinis sacramentum . . . maxime ad Ecclesiae utilitatem et pulchritudinem spectet, tamen in eius quoque anima, qui sacris initiatur, sanctificationis gratiam efficere, *qua idoneus habilisque ad recte munere suo fungendum sacramentaque administranda reddatur*: quemadmodum etiam Baptismi gratia quilibet ad alia sacramenta percipienda aptus efficitur.”

LEO XIII, Epist. “Apostolicae curae,” 13 sept. 1896 (de invaliditate anglicanarum ordinationum): “Omnes norunt, sacramenta novae Legis utpote signa sensibilia atque gratiae invisibilis efficientia, debere gratiam et significare quam efficiunt, et efficere quam significant. . . lamvero verba quae ad proximam usque aetatem habentur passim ab Anglicanis tanquam forma propria ordinationis presbyteralis, videlicet ‘Accipe Spiritum Sanctum,’ minime sane significant definite

ordinem sacerdotii vel *eius gratiam*, et potestatem, quae praecipue est potestas consecrandi et offerendi verum corpus et sanguinem Domini” (*Denz.* 1963 sq.).

PIUS XI, Encycl. “Casti connubii,” 31 dec. 1930: “Sicut per baptismum et ordinem homo deputatur et iuvatur sive ad vitam Christiano more degendam sive *ad sacerdotale munus gerendum*, eorumque *sacramentali auxilio* nunquam destituitur, eodem fere modo (quamquam non per characterem sacramentalem) fideles, qui semel matrimonii vinculo iuncti fuerint, eius sacramentali adiutorio ac ligamine privari numquam possunt” (*Denz.* 2238).

Idem, Encycl. “Ad catholici sacerdotii,” 20 dec. 1935: “Praeterea, non hanc dumtaxat sacerdotalem formam [seu characterem], non . . . tantummodo . . . excelsas potestates per ordinis sacramentum adipiscitur sacerdos, sed nova etiam *peculiarique gratia*, peculiarique ope adaugetur, per quas quidem — si modo divinitus efficienti caelestium donorum virtuti, adiutrici liberaque opera sua, fideliter obsecundaverit — *digne projecto nec deiectus animo poterit arduis suscepti ministerii officiis respondere*. . . Quae communiter a Deo datur gratia, daturque *peculiari ratione* sacramentum ordinis suscipienti, haud dubie eidem, si modo reapse velit, opitulabitur non minus ad emendandum, quod initio a se fuerit vitiose forte positum, quam *ad sui muneris accuranda et exequenda officia*” (*Denz.* 2275).

PIUS XII, Constit. “Sacramentum Ordinis,” 30 nov. 1947: “[Per] sacramentum Ordinis a Christo Domino institutum . . . traditur spiritualis potestas et confertur *gratia ad rite obeunda munia ecclesiastica*. . . Effectus, qui Sacra Diaconatus, Presbyteratus et Episcopatus Ordinatione produci ideoque significari debent, potestas scilicet et gratia, in omnibus Ecclesiae universalis diversorum temporum et regionum ritibus sufficienter significati inveniuntur manuum impositione et verbis eam determinantibus. . . Ordinem Diaconatus, Presbyteratus et Episcopatus materia eaque una est manuum impositio; forma vero itemque una sunt verba applicationem huius materiae determinantia, quibus univoce significantur effectus sacramentales, scilicet potestas Ordinis et *gratia Spiritus Sancti*” (*Denz.* 3001).

II. *SCRIPTURA* effectum gratiae valde probabiliter, non tamen certo, proponit in duplici textu de ordinatione Timothei, innuitque fortasse in duobus aliis locis, ut fusius ostensum est in art. 2 (tom. 1, pp. 508-570).

Ex sex scilicet textibus, quos cum maiori vel minori certitudine aut probabilitate ibidem diximus referri ad ritum ordinationis, duo, i.e. *Act.* 14. 23 (de constitutione presbyterorum in ecclesiis per Paulum et Barnabam) et 1 *Timi.* 5. 22 (de non temere imponendis manibus in ordinationem), nihil continent aut suggerunt de re nostra. Duo vero, scilicet *Act.* 6. 6 (de ordinatione septem diaconorum) et *Act.* 13. 3 (de probabili ordinatione Pauli et Barnabae), suggerunt ex suo contextu effectum gratiae, quatenus Stephanus diaconus, immediate post suam ordinationem, exhibetur exercere praedicationis ministerium “plenus gratia et fortitudine” (*Act.* 6-8-10), et Paulus atque Barnabas explicant magnum apostolicae gratiae zelum in primo praedicationis itinere, immediate post suam ordinationem suscepto (*Act.* 13-14).

In postremis autem duobus ac parallelis textibus de Timothei ordi-

natione, 1 *Tim.* 4. 14 et 2 *Tim.* 1. 6-7, explicite proponitur supernaturalis effectus sub nomine charismatis sive gratiae (charisma, charisma Dei). Sub qua quidem voce conveniunt catholici doctores non significari merum aliquod ac transiens charisma, de genere prophetiae vel gratiae miraculorum (gratia, ut dicitur, stricte gratis data, ac transiens), sed aliquod charisma permanens, habilitans Timotheum ad congruum exercitium sacri ministerii; sed discrepant iidem doctores in ulteriori illius determinatione, aliis intelligentibus ipsam ac solam gratiam gratum facientem, aliis ipsam ac solam sacram potestatem, quam nunc characterem vocamus, aliis tandem mediam viam arripientibus iuxta quam charisma illud significat complexive et in confuso totum effectum ordinationis prout importat sive potestatem sive gratiam, intime ad invicem copulatas et ordinatas. Quam ultimam sententiam ostendimus probabiliorem esse atque maxime congruere ipsi textui (cf. in tom. 1, pp. 565-569). Peculiariter autem ad effectum gratiae referuntur, in altero loco, verba v. 7: “Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis et dilectionis et sobrietatis,” quae ab ipso Cone. Trid. (cap. 3, supra cit., in p. 5) ad gratiam ordinationis referuntur quaeque etiam ipsam peculiarem gratiam sacramentalem circumscribere videntur, indigitando tres ex illis gratiae virtutibus quae magis conferunt ad ministerium sacerdotale digne exercendum, fortitudinem scilicet, charitatem et prudentiam.

Ex Scriptura igitur sufficienter colligi potest effectum ordinationis sacerdotalis esse gratiam sanctificantem, et quidem peculiarem gratiam fortitudinis, charitatis et prudentiae.

III. *TRADITIO* effectum gratiae, eaeque peculiaris sive ministerialis, distincte proponit, quamvis soleat in altero effectu sacrae potestatis libentius insistere aut utrumque effectuum in unum intime copulare, ut de textu paulino nuper dictum est. Signantiores Patrum expressiones de uno vel altero, vel utroque simul effectu, particulariter ac ordinate retulimus in art. 2 (tom 1, pp. 572-590), ex quo iuverit haec pauca depromere.⁴

1. *Gratiam communem sanctificantem* Patres proponunt, dicentes: Per ordinationem hominem accipere Spiritum S., gratiam Spiritus, spiritum septiformis gratiae, plenitudinem Spiritus S., virtutem gratiarum, gratiam quae animam in melius transformat, veram sanctificationem, gratiam quae est participatio divinae naturae. Ignatius Antiochenus ait Christum episcopum, presbyteros et diaconos philadelphienses “firmasse in stabilitate per sanctum suum spiritum”

⁴ Singuli textus extensius citantur ibidem.

(*Phil.*, inscriptio epist.). Pseudo-Cyprianus: “Spiritus sanctum per impositionem manus, cordis excepimus hospitio” (*De aleatoribus* 4). Chrysostomus: “Gratia Spiritus, quam accepisti. . . Tibi dedit spiritum virtutis et caritatis” (*In 2 Tim.*, 1. 6 sq.). Mopsuestenus: “Gratia Spiritus S. qua ipse accessit ad sacerdotium,” “Sacerdos possidet gratiam spiritualem, quam accepit in suo sacerdotio” (*Liber ad baptizandos* 5 sq.). Innocentius I: “Plenitudo Spiritus S. maxime in ordinationibus operatur” (*Epist.* 24. 4). Amalarius significat episcopum, imponendo manus super diaconos, “precari virtutem gratiarum” (*Liber officialis* 12). Nyssenus: “Eadem verbi vis [quae operatur in Baptismo et Eucharistia] etiam sacerdotem augustum et honorandum facit, invisibili quadam vi ac gratia invisibilem animam in melius transformatam gerentem” (*Oratio in diem luminum*). Pseudo-Gregorius M.: “Virtus sacramenti gratia est spiritus septiformis. Quam certe gratiam qui accipiunt, quasi alio accepto corde immutantur, quia quos gratia sua sanctus Spiritus roborat, esse eos facit protinus quod non erant” (*In 1 Reg.*, P. 4, n. 23). Cyrillus Alex.: Deus in ordinatione “perficit per veram sanctificationem, suae naturae participem communicatione Spiritus efficiens ac veluti refin-gens naturam hominis ad supernaturalem vim atque gloriam” (*In Io.*, P. 2); hic Pater explicite quoque distinguit et opponit hunc sanctificationis effectum alteri effectui potestatis, aiens illuni ab hoc exigi: “Postquam [Christus apostolos] sacerdotes constituit, statim eos sanctificat, manifesto insufflatu Spiritum eis elargiens. Ostendit vero necessario sequi ut detur iis Spiritus qui ad divinum apostolatum per eum deliguntur” (ibid.).⁵

2. *Gratia proprie sacramentalis* designatur ut gratia ministerialis, seu adiuvens ad rite ac digne ministerium exercendum, ac magis determinatur vel describitur per eas particulares virtutes vel virtutum aspectus, qui ad hunc ministerialem finem propinquius ducunt quique directe vel indirecte reduci possunt ad triplicem gratiam ab ipso Apostolo indicatam in *2 Tim.* 1. 7: “Spiritus virtutis, dilectionis et sobrietatis,” seu fortitudinem, charitatem et prudentiam. Has virtutes Traditio fere indiscriminatim tribuit triplici ordinationi diaconali, presbyterali et episcopali, quamvis videatur insistere in gratia charitatis vel mansuetudinis relate ad episcopum et in gratia prudentiae sive consilii relate ad presbyterum; diacono potius tribui videtur gratia sollicitudinis et industriae, quae ad virtutem fortitudinis reduci potest.

⁵ Cf. alios textus relatos in tom. 1, pp. 582-588, in quibus uterque gratiae et potestatis effectus copulatus invenitur, necnon documenta liturgica, mox referenda.

Quoad *ministeria*ient *indolem* sive destinationem huius gratiae: Chrysostomus: “Gratia Spiritus, quam accepisti, ut praesis Ecclesiae” {*In 2 Tim.* 1. 6 sq.). Mopsuestenus: “Gratia Spiritus Sancti confertur ei, ut possit conari ad publicum ministerium persolvendum digne ac convenienter,” “Sacerdos possidet gratiam spiritualem, quam accepit in suo sacerdotio et ex qua derivat fiduciam dandi talia [i.e. sacramenta Corporis et Sanguinis Christi]. . . Sacerdos hoc donum manu sua distribuit cum magna fiducia, ratione gratiae Spiritus ipsi collatae in ordine ad hoc ministerium,” “Diaconi ordinati sunt ad ministrandum in hoc tremendo officio [eucharistici sacrificii] per gratiam Spiritus sancti quam acceperunt” {*Liber ad baptizandos* 5 sq.). Cyrillus Alex.: “Ostendit vero Christus necessario sequi ut detur iis Spiritus qui ad divinum apostolatum per eum diliguntur” {*In Io.*, 1. 12). *Traditio Apostolica* in ordinatione episcopali adprecatur auxilium divinum, ut episcopus “sine reprehensione serviat” et “placeat [Deo] in mansuetudine et mundo corde”; in ordinatione presbyteri: “Impartire spiritum gratiae et consilii . . . ut adiuvet et gubernet plebem tuam in corde mundo”; in ordinatione diaconi: “Da spiritum sanctum gratiae et sollicitudinis et industriae in hunc servum tuum, quem elegisti ministrare ecclesiae tuae.” *Sacramentarium Serapionis*: Ordinatio confert episcopo “gratiam et spiritum divinum [quo] dignus sit qui pascat gregem immaculate et inoffense”; presbytero “spiritum veritatis, sensum et cognitionem et cor bonum ut possit administrare populum et dispensare verba divina et reconciliare populum Deo”; diacono “spiritum cognitionis ac discretionis, ut possit pure et immaculate ministrare.” *Constitutiones Apost.* in ordinatione episcopi et presbyteri, fere idem ac *Traditio Apostolica*; in ordinatione diaconi: “Imple eum spiritu et virtute . . . ut ministerium sibi traditum probe, constanter, innocue et inculpabiliter administret.” *Testamentum D.N.I.C.*, in ordinatione episcopi: “Illumina et effunde intelligentiam et gratiam Spiritus tui principalis [super servum tuum] . . . ut pascat gregem tuum et summo sacerdotio fungatur sine querela, die ac nocte tibi ministrans . . . [ut] tibi diligenter et cum omni timore offerat oblationes”; in ordinatione presbyteri: “Da ei spiritum gratiae, consilii et magnanimitatis, spiritum presbyteratus, qui non senescit, qui non deficit, spiritum homogeneum, fideles diligentem et redarguentem ad coadiuvandum et gubernandum populum tuum”; in ordinatione diaconi: “Emitte spiritum gratiae et diligentiae super famulum tuum, ut ei detur studium, quies, magnanimitas, virtus placendi tibi. Da ipsum, Domine, operarium legalem absque confusione, mitem, amatorem orphanorum, amatorem colentium pietatem, amatorem viduarum, ferventem spiritu, amatorem bonarum

rerum.” *Canones Hippolyti*, in ordinatione episcopi et presbyteri: “Tribue illi spiritum clementem”; in ordinatione diaconi: “Concedas [illi] mores sine peccato coram omnibus hominibus.” *Sacramentaria et Pontificalia Romana* inde a saec. 8 (Sacramentarium Gregorianum-Hadrianum saec. 8-9, Pontificalia Romanum-Germanicum saec. 10, Romanum saec. 12, Romanum hodiernum) haec verba continent, quae, saltem nunc iuxta Constitutionem Pii XII. sunt ipsae formae trium ordinationum: In ordinatione episcopi: “Comple in Sacerdote tuo ministerii tui summam, et ornamentis totius glorificationis instructum coelestis unguenti rore sanctifica”; in ordinatione presbyteri: “Da, quaesumus, omnipotens Pater, in hunc famulum tuum Presbyterii dignitatem; innova in visceribus eius spiritum sanctitatis, ut acceptum a te, Deus, secundi meriti munus obtineat censuramque morum exemplo suae conversationis insinuet”; in ordinatione diaconi: “Emitte in eum, quaesumus, Domine, Spiritum Sanctum, quo in opus ministerii tui fideliter exequendi septiformis gratiae suae munere roboretur.”

Quod attinet *peculiares virtutes vel aspectus huius gratiae ministerialis*, non parva varietas observatur, tum in illorum enumeratione tum in attributione ad tres particulares ordinationes, idque dependenter tum a varietate actuum virtuosorum qui ab eodem ministerio exiguntur, tum a generica unitate ac specifica simul distinctione trium ministeriorum episcopalis, presbyteralis et diaconalis. Hinc idem spiritus sive gratia quandoque uni ordinationi, quandoque duabus vel tribus ordinationibus attribuitur. Ut tamen supra observatum est (p. 8), peculiariter ad episcopum referri videtur gratia charitatis (mansuetudo, clementia), ad presbyterum gratia prudentiae (spiritus consilii), ad diaconum gratia fortitudinis (sollicitudo, industria, diligentia, observantia disciplinae). Chrysostomus, commentans textum 2 Tim. 1. 6 sq., ait: “‘Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis et dilectionis et sobrietatis.’ Id est, non ideo spiritum accepimus, ut reprimamur, sed ut cum fiducia agamus. . . Multis dat spiritum fortitudinis. . . At contra tibi dedit spiritum virtutis et caritatis” (Zn 2 Tim. 1. 6 sq.). De eodem spiritu fiduciae bis loquitur Mopsuestenus in loco supra citato (p. 9). *Traditio Apostolica*, quoad episcopum: “mansuetudo”; quoad presbyterum: “spiritus consilii”; quoad diaconum: “spiritus sollicitudinis et industriae.” *Sacramentarium Serapionis*, quoad episcopum: “spiritus divinus”; quoad presbyterum: “spiritus veritatis, sensus, cognitio, cor bonum”; quoad diaconum: “spiritus cognitionis et discretionis.” *Constitutiones Apost.*, quoad presbyterum: “spiritus consilii”; quoad

diaconum: “spiritus et virtus”; *Testamentum D.N.I.C.*, quoad episcopum: “intelligentia” et “diligentia”; quoad presbyterum: “spiritus consilii et magnanimitatis”; quoad diaconum: “spiritus diligentiae.” *Canones Hippolyti*, quoad episcopum et presbyterum: “spiritus clementiae”; quoad diaconum: puritas vitae coram hominibus. *Sacramentaria et Pontificalia*, quoad episcopum: “coelestis unguenti ros sanctificans,” ac praeterea sanctitas morum, fides, charitas, mansuetudo, fidelitas, prudentia, sollicitudo, fervor, humilitas, fortitudo: quoad presbyterum: “spiritus sanctitatis,” ac praeterea “totius forma iustitiae,” peculiariter iustitia, constantia, misericordia, fortitudo; quoad diaconum: “septiformis gratiae munus,” ac praeterea “totius forma virtutis,” peculiariter modestia, pudor, puritas, observantia disciplinae.

IV. *RATIO THEOLOGICA* evolvit ac harmonice componit doctrinam in praefatis Ecclesiae documentis atque fontibus revelationis sparsim contenta.

Dictum est in tractatu *De sacramentis in genere* (pp. 213, 220) existentiam gratiae sacramentalis, ut distinctae a gratia communi, eiusque diversitatis iuxta diversitatem sacramentorum, fundari in ipsa existentia sacramenti eiusque pluralitatis: frustranea enim esset institutio et pluralitas sacramentorum si per ea nonnisi eadem communis gratia conferretur quae etiam extrasacramentaliter obtineri potest. Pariter dictum est essentiam gratiae sacramentalis consistere saltem, iuxta communissimam sententiam modernorum, in iure ad peculiaria auxilia, correspondentia propriae finalitati uniuscuiusque sacramenti, et insuper, iuxta doctrinam thomisticam, in aliqua etiam habituali ac physica realitate, quae est etiam fundamentum praefati iuris quaeque consistit in quadam modalitate ipsius gratiae communis, quae nempe veluti colligit varias vires gratiae sanctificantis ac virtutum easque dirigit ad proprium ac distinctum finem uniuscuiusque sacramenti (ibid., pp. 217-225). Ceterum, quomodolibet haec sacramentalis gratia intelligatur, nonnisi ex propria uniuscuiusque sacramenti finalitate dimentienda est.

Porro, propria finalitas ac destinatio sacramenti Ordinis ex altero ac manifesto eius effectu sacrae potestatis, de qua sermo erit in art. seq., potissime dignoscitur, cum hoc sacramentum, sua vi ac destinatione, sit undequaque ac eminenter potestativum et sociale. Unde iuxta varios aspectus huiusmodi potestatis, quae simul est hierarchica, ministerialis et sacerdotalis, ipsa gratia sacramentalis ad eosdem tres aspectus convenienter reduci potest, ita ut dividatur in gratiam hierarchicam, gratiam ministerialem et gratiam sacerdotalem,

1. *Gratia hierarchica* consequitur ex ipsa ratione sacrae potestatis, cuius congruum exercitium requirit auxilium gratiae. *C. Gent.* 5. 74: “Ad divinam . . . liberalitatem pertinet ut cui confertur potestas ad aliquid agendum, conferantur etiam ea sine quibus huiusmodi operatio convenienter exerceri non potest” (idem in *Suppi.*, q. 35, a. 1). Ad potestatis autem exercitium maxime conferunt virtutes *fortitudinis* et *prudentiae*, adeoque hae virtutes peculiari modo et sub peculiari modalitate conferuntur ordinatis; propterea in documentis Traditionis saepe sermo est de gratia fiducia et de spiritu consilii, et S. Thomas explicite ait “prudentiam [respondere] Ordini” (3 p., q. 65, a. 1). Haec gratia, in sua ratione hierarchica, petit consequenter esse socialem, evangelicam, et, in suo gradu, eminentem.

Est imprimis *gratia socialis*, seu ad bonum societatis directe ordinata, ut iterato inculcat S. Thomas: 3 p., q. 65, a. 3, ad 2: “Per ordinem et confirmationem deputantur fideles Christi ad aliqua specialia officia quae pertinent ad officium principis”; a. 1: “Perficitur homo in ordine ad totam communitatem . . . per hoc quod accipit potestatem regendi multitudinem et exercendi actus publicos. Et loco huius in spirituali vita est sacramentum Ordinis, secundum illud Hebr. 7. 27, quod sacerdotes hostias offerunt non solum pro se sed etiam pro populo. . . Ordo [ordinatur] contra dissolutionem multitudinis”; a. 4: “Sacramentum ordinis est necessarium Ecclesiae, quia ‘ubi non est gubernator, populus corrueat,’ ut dicitur in Prov. 11. 14”; *Suppi.*, q. 35, a. 1, ad 1: “Ordo datur non in remedium unius personae, sed totius Ecclesiae”; 3 p., q. 65, a. 2: “Ordo et matrimonium . . . ordinantur ad multitudinis perfectionem”; ad 2: “Sacramento ordinis . . . aliquis constituitur perfectior aliorum”; *C. Gent.* 4. 58: “[Ordinati] sunt . . . propagatores et conservatores spiritualis vitae secundum spirituale ministerium.”

Est praeterea *gratia evangelica*, ordinata nempe ad gignendam in populo christiano eam fidem quae est fundamentum Christianae religionis et ad pellendam ab eo ignorantiam. 3 p., q. 65, a. 1: “[Virtuti] prudentiae [respondet] ordo, et ordinatur contra ignorantiam”[®]; *Suppi.*, q. 35, a. 1, ad 1: “Ordo datur non in remedium unius personae, sed totius Ecclesiae. Unde quod dicitur contra ignorantiam dari, non est intelligendum ita quod per susceptionem ordinis pellatur

* Recole tertiam ex tribus sacramentorum divisionibus allatam a S. Thoma in eo loco et iuxta quam tria sacramenta Baptismi, Poenitentiae et Extremae Unctionis ordinantur contra defectum ipsius peccati (originalis, mortalis, venialis), quatuor vero reliqua contra poenalitates, seu vulnera ex peccato relictas, scilicet Ordo contra ignorantiam, Eucharistia contra malitiam. Confirmatio contra infirmitatem et Matrimonium contra concupiscentiam.

ignorantia in suscipiente, sed quia suscipiens ordinem praeficitur ad pellendam ignorantiam in plebe.”⁷

Tandem gratia hierarchica est necessario *gratia eminens*, relate nempe ad gratiam quae confertur per cetera sacramenta, praeter Eucharistiam. Ratio est ipsa eminentia sacramenti, nam, post Eucharistiam “potissimum sacramentum . . . in via . . . perfectionis est sacramentum Ordinis” (3 p., q. 65, a. 3). Quod quidem patet tum ex eius aspectu sociali, quia nempe facit ut quis sit sanctificator et perfector ceterorum, ex quo sequitur “quod ad idoneam executionem ordinum non sufficit bonitas qualiscumque, sed requiritur bonitas excellens, ut sicut illi qui ordinem suscipiunt super plebem constituuntur gradu ordinis, ita et superiores sint merito sanctitatis. Et ideo praeexigitur gratia quae sufficiebat ad hoc quod digne connumerentur in plebe Christi, sed confertur in ipsa susceptione ordinis amplius gratiae munus, per quod ad maiora reddantur idonei” (*Suppi.*, q. 35, a. 1, ad 3); tum ex eius aspectu liturgico vel sacerdotali, nam “per sacrum ordinem aliquis deputatur ad dignissima ministeria, quibus ipsi Christo servitur in sacramento altaris, ad quod requiritur maior sanctitas interior quam requirat etiam religiosus status” (2-2, q. 184, a. 8). Haec effectus gratiae amplitudo significatur peculiari modo per ipsum ritum impositionis manuum: “Per manus impositionem datur plenitudo gratiae, per quam ad magna officia sunt idonei” (*Suppi.*, q. 37, a. 5). Quamvis hic abundantior gratiae gradus, materialiter consideratus, pertineat praecipue ad gratiam communem, formaliter tamen totus spectat ad gratiam sacramentalem, nam corresponde! proprio ac specifico fini sacramenti, seu peculiariter datur per sacramentum Ordinis et ideo per ipsum datur quia exigitur a proprio eius fine.

2. *Gratia ministerialis*, seu ordinata ad actus ministerii rite ac digne persolvendos, consequitur ex ipsa principali destinatione eiusdem sacrae potestatis quae per Ordinem confertur quaeque praecipue ad ministrationem sacramentorum ordinatur. 3 p., q. 65, a. 3, ad 4: “Ordo et confirmatio habent quandam excellentiam ratione ministerii” (Hic ministerium sumitur in ampliori sensu ministerii tum apostolatus, seu fidei, tum liturgiae); *Suppi.*, q. 34, a. 3: Per Ordinem “ordinantur aliqui ad dispensationem divinorum sacramentorum”; q. 35, a. 1: “Per

⁷ In *C. Gcnt.* 4. 70, S. Thomas de influxu ignorantiae in vitam moralem observat: “Omne peccatum ex quadam ignorantia contingit: unde dicit Philosophus [3 Ethic. 1] quod ‘omnis malus est ignorans,’ et in Proverbiis [14. 22] dicitur: ‘Errant qui operantur malum.’ Tunc igitur solum homo securus potest esse a peccato secundum voluntatem, quando secundum intellectum securus est ab ignorantia et errore.”

sacramentum ordinis homo ordinatur ad aliorum sacramentorum dispensationem.” Haec gratia ministerialis praecipue appellat virtutes *sollicitudinis, diligentiae, discretionis, fidei, zeli charitatis, humilitatis, clementiae*, iuxta indolem singulorum sacramentorum, easque colligit et dirigit ad hunc ministerialem finem sacramenti Ordinis.

3. *Gratia sacerdotalis*, seu ordinata ad actus proprie sacerdotales ac praecipue ad oblationem sacrificii, quae est specificus actus omnis sacerdotii. 3 p., q. 65, a. 3: “Sacramentum ordinis ordinatur ad Eucharistiae sacramentum”; a. 1: “Perficitur homo in ordine ad totam communitatem . . . per hoc quod accipit potestatem regendi multitudinem et exercendi actus publicos. Et loco huius in spirituali vita est sacramentum Ordinis, secundum illud Hebr. 7. 27, quod sacerdotes hostias offerunt non solum pro se sed etiam pro populo”; 2-2, q. 184, a. 8: “Per sacram ordinationem aliquis deputatur ad dignissima ministeria, quibus ipsi Christo servitur in sacramento altaris, ad quod requiritur maior sanctitas interior quam requirat etiam religiosus status.” Haec sacerdotalis gratia, qua propinquius homo accedit ad Divinitatem ac verius fit “homo Dei” et “alter Christus,” peculiariter appellat *sanctitatem vitae*, quae a coniunctione cum Deo nominatur, quaeque implicat peculiarem gradum plurium virtutum, atque cum Romano Pontificali “spiritus sanctitatis,” vel “totius forma iustitiae,” vel “totius forma virtutis,” nuncupari potest.

Praefata gratia sacramentalis, cum triplici suo aspectu gratiae hierarchicae, ministerialis et sacerdotalis, *duplicatur iuxta duos sacramentelles gradus Ordinis, scilicet presbyteratum et diaconatum, quibus plures theologi addunt etiam episcopatum*. Ceterum, quamvis, ut ostendimus in art. 5 (tom. 2, pp. 228 sqq.), probabilius sit episcopatum praecisive sumptum non esse directe et secundum se sacramentum, sed tantum vereque ad sacramentum Ordinis pertinere tanquam eius extensionem, nihilominus sub hac ipsa ratione sibi vindicat aliquod auxilium gratiae, utut non sacramentaliter collatum (cf. *ibid.*, pp. 286 sq., 301 sq.), cuius ratio et amplitudo dimetienda est ex ipsa ratione et amplitudine sacrae ac extensive sacerdotalis potestatis, quae per episcopalem consecrationem, tanquam per ordinem hierarchicum non sacramentalem, confertur. *Distinguenda igitur est triplex gratia ordinationis, episcopalis scilicet, presbyteralis et diaconalis*, quarum duae postremae sunt certo sacramentales, prima vero est saltem hierarchica ac cultualis, quaeque inter se differunt tum quantitate sive gradu, tum qualitate.

Sicut enim gratia corresponde! potestati, ita gradus gratiae gradui potestatis. “Episcopalis [autem] potestas . . . , etsi quidem quantum

ad consecrationem Corporis Christi non excedat sacerdotis potestatem, excedit tamen in his quae pertinent ad fideles. Nam et ipsa sacerdotalis potestas ab episcopali derivatur; et quidquid arduum circa populum fidelem est agendum episcopis reservatur," ita ut potestas episcopalis excedat simpliciter potestatem presbyteralem, tanquam "aliqua superior potestas in Ecclesia, alicuius altioris ministerii, quae ipsum Ordinis sacramentum dispensat" (*C. Gent.* 4. 75). Unde, si in omni ordinatione confertur "amplius gratiae munus" (*Suppi.*, q. 35, 1. ad 3) et si in ordinatione sacerdotali sive presbyterali confertur "maior sanctitas interior quam requirat etiam status religionis" (2-2, q. 184, a. 8), in episcopali consecratione tanta expectanda est gratia, quanta requiritur ut quis possit constitui in statu perfectionis, nam "episcopi obligant se ad ea quae sunt perfectionis, pastorale assumentes officium, ad quod pertinet ut 'animam suam ponat pro ovibus suis,' sicut dicitur Io. 10. 11" (2-2, q. 184, a. 5). Post episcopum presbytero amplior effectus gratiae convenit quam diacono, quod videtur exprimi per ipsam ampliorem manuum extensionem, quam praestant alii sacerdotes praesentes in eius ordinatione, ut suggerit S. Thomas scribens: "Et quia indigent amplissima gratia, ideo sacerdotes manus cum episcopo imponunt eis qui in sacerdotes promoven- tur; sed diaconis solus episcopus" (*Suppi.*, q. 38, a. 1, ad 1).

Quod attinet autem ad qualitatem sive indolem huius trinae gratiae, notandum est quod illi nequaquam distributive corresponde! supra- dicta trina divisio gratiae in hierarchicam, ministerialem et sacer- dotalem, ac si nempe sola gratia episcopalis sit hierarchica, sola presbyteralis sit sacerdotalis, et sola diaconalis sit ministerialis, sed tres isti aspectus simul verificantur ac copulantur in unaquaque il- larum gratiarum. Nihilominus primus ac hierarchicus aspectus magis verificatur in gratia episcopali, quae est eminenter gratia capitis, gratia socialis, gratia evangelica sive apostolica, uno verbo *gratia pontificalis* (cuius ceteroquin apex sublimari videtur in ipso Supremo Pontificatu R. Pontificis, cui peculiaris gratia status, quamvis sine consecratione accedens, certissime convenit).⁸ Secundus vero ac ministerialis aspectus aequa fere lance convenit tum gratiae epis- copali, quatenus ordinatur ex una parte ad administrationem duorum excellentium sacramentorum Confirmationis et Ordinis et ex alia parte ad exteriorem regulationem totius cultus, seu omnium sacramentorum, non exclusa Eucharistia; tum gratiae presbyterali, quatenus ordinatur

* Cf. dicta in art. 5, tom. 2, p. 311-313. De quibusdam determinationibus sive amplifica- tionibus tum potestatis tum gratiae pontificalis, quae allatae sunt ab aliquibus auctoribus modernis, ut *Masure, Piault, Boularand et Lécuyr*, quaeque indebite commiscent tres ecclesiasticas potestates regiminis, magisterii et ministerii sive Ordinis, in unam, eamque proprie sacramentalem, realitatem, dictum est ibidem, pp. 295-297.

praecipue ac iure proprio ad confectionem trium sacramentorum, seu Poenitentiae, Extremae Unctionis et Eucharistiae, quorum primum est maximae necessitatis, tertium est excellentissimae dignitatis. Tertius tandem ac proprie sacerdotalis aspectus, qua parte respicit praecipuum suum ac specificum munus sacrificale, refertur ad gratiam presbyteralem, quae proinde dici potest *gratia sacrificalis* vel gratia formaliter sacerdotalis, quamvis, ratione muneris hierarchici quod episcopus exercet tum ordinando ipsos sacerdotes consecratores et oblatores sacrificii, tum regulando ipsum sacrificalem cultum Eucharistiae gratia episcopalis dici possit gratia eminenter sacerdotalis, sicut ipsa eius potestas dici solet supremum sacerdotium sive pontificatus. Diaconali autem gratiae nullus ex tribus praefatis aspectibus principali aliqua ratione convenit, cum ipsa potestas, cui ea gratia correspondet, sit undequaque essentialiter subordinata, sive hierarchice, sive ministerialiter, sive sacerdotaliter; inde vocari potest *gratia ministrativa*, dummodo hoc nomen non confundatur cum supradicta appellatione gratiae ministerialis quae ampliorem sensum praese fert.

Huic diaconali gratiae accedunt, per similitudinem, illae gratiae quae conferuntur, non quidem ad modum sacramenti (sicut gratia presbyteralis et diaconalis) nec ad modum ordinativae consecrationis divinitus institutae (sicut gratia episcopalis), sed ad modum meri ecclesiastici sacramentalis, per varios ordines inferiores (subdiaconatus et minorum ordinum), quaeque describuntur in ipso Pontificali Romano iuxta diversam indolem ecclesiasticae potestatis, per unumquemquem ordinem collatae.

Dictum est supra (p. 11), *iuxta doctrinam thomisticam gratiam sacramentalem in genere consistere physice ac subiective in aliqua habituali realitate sive modalitate gratiae communis*, quae huius gratiae vires atque virtutes veluti colligit ac dirigit ad proprium finem sacramenti. Recenter nonnullae prodierunt ingeniosae elucubrationes et suggestiones circa hanc doctrinam,⁰ quae tamen, quod attinet ad ipsam indolem illius gratiae, nihil novi attulisse videntur supra id quod diximus in tractatu *De sacramentis in genere* (pp. 212-225), imo vitale aliquod punctum, parallelism! scilicet et assimilationis illius gratiae cum modalitate qua gratia ipsa iustitiae originalis differebat a nostra gratia sanctificante, non satis ponderasse videntur. Unde, ad complementum praesentis articuli, operae pretium est aliquid de praefata doctrina iterum recolere atque huic particulari quaestioni de sacramentali gratia Ordinis breviter accommodare.

* Cf. bibliographiam in pp. 2 sq.

Gratia sacramentalis se habet ad gratiam communem, non proprie tanquam eius gradus sive intensitas, neque tanquam eius proprietas sive virtus (quae necessario emanat a gratia sanctificante, sicut naturales proprietates emanant a propria substantia), sed tanquam eius modus sive modalitas, quemadmodum ad sanctificantem gratiam iustitiae originalis se habebat illa spiritualis perfectio sive vigor, per quam ea Adami gratia differebat a nostra gratia sanctificante eiusque virtutibus, seu donum integritatis, consideratum saltem quoad essentialem vel principalem eius partem, quae est donum rectitudinis: nam theologi sub nomine doni integritatis intelligere solent quatuor dona, excludentia quatuor tristes sequelas naturae in anima et corpore hominis, scilicet: donum rectitudinis auferens concupiscentiam (in largiori sensu acceptam), donum scientiae expellens ignorantiam, donum immortalitatis prohibens mortem, et donum impassibilitatis praeveniens dolorem. Cum autem per peccatum originale, non solum donum integritatis abierit ac quatuor inde praefatae tristes sequelae redierint, sed etiam (iuxta sententiam iugiter thomisticam, ab aliis impugnatam vel in dubium revocatam) quatuor vulnera, quae defuissent in natura pura, naturae lapsae supervenerint, scilicet vulnera malitiae et ignorantiae (non confundendae cum tristi sequela eiusdem nominis) in parte rationali, et vulnera infirmitatis et concupiscentiae (non confundendae cum tristi sequela eiusdem nominis) in appetitu sensitivo, quibus homo inclinatur in malum quaeque proinde pervertunt illam ipsam prorsusque naturalem tristem sequelam, quam superius concupiscentiam vocavimus, restitutio praefatae originalis integritatis, quantum ad eam essentialem vel principalem partem quae auferebat naturalem concupiscentiam generando rectitudinem, non amplius fieri potest nisi ad modum medicinae, seu per aliquem effectum supernaturalem qui sit simul perfectivus et sanativus, seu extingvius et medicativus quatuor praedictorum vulnerum. Qui quidem effectus nequit esse nisi aliqua forma seu aliquid habituale et intrinsecum animae, sicut sunt ipsa vulnera sananda et ipsa tristis sequela iterum expellenda, nec tamen esse poterit aliqua forma vel habitus prorsus distinctus a gratia sanctificante, adeoque erit necessario aliqua modalitas seu aliquis modus essendi et operandi illius gratiae, sicut erat ipse vigor originalis integritatis, in cuius privatione praefata vulnera consistunt.

Haec autem praecise modalitas gratiae sanctificantis constituit physice ac ontologice essentiam gratiae sacramentalis et ad hanc praecise conferendam instituta sunt ac ordinantur varia sacramenta, sub varia quidem ratione ac formalitate, iuxta septenariam eorum

indolem, et ita ut diversimode attingant eadem quatuor vulnera (aut ad unum vel alterum vulnus peculiariter hoc vel illud sacramentum dirigatur), ad modum multifariae medicinae quae eidem corpori adhibetur. Sicut igitur gratia communis sanctificans restituit essentiam iustitiae originalis (abstrahendo a gradu gratiae restitutae), ita gratia sacramentalis, tanquam modalitas ipsius gratiae communis, restituit quodammodo essentiam doni integritatis seu ipsam modalitatem gratiae originalis (abstractione iterum facta a gradu huiusmodi restitutionis), occludendo vel medicando vulnera peccati originalis, per personalia peccata ulterius aggravata.

Et hinc patet *medicinalis vel, si placet, negativus aspectus gratiae sacramentalis*, secundum quod ordinatur contra defectum peccati, in quo tantopere insistebant antiqui theologi et ipse S. Thomas (praecipue in iuniori suo opere Commentarii super Sententias), fundati in antiquiori Traditione. Nec obstat quod quaedam, eaque principaliora, sacramenta, scilicet Baptismus et Poenitentia, dicantur ordinari contra ipsum peccatum, originale vel personale, potiusquam contra vulnera per peccatum relictas, nam et ipsa vero ac radicaliori quodam modo ad sananda vulnera ac restituendum vigorem originalem diriguntur. Primo enim, haec sacramenta, infundendo ipsam primam vitalem gratiam, eo ipso ponunt primam radicem omnis curationis et sanitatis, seu ea ipsa vitalia principia quae connaturaliter tendunt ad expellendam infirmitatem, ipsius mortis praecursorem. Secundo, ipsam primam ac vitalem gratiam non quomodolibet ea sacramenta infundunt, sed ut modificatam, seu ut reparativam et expulsivam mortis spiritualis, genitricis praefatorum vulnerum; dum enim gratia communis directe et per se confert vitam et sanitatem spiritualem, nec nisi ex consequenti aufert peccati mortem et infirmitatem, gratia baptismalis directe et per se ordinatur ad auferendam mortem peccati, ita ut non tam generet quam regeneret, et gratia poenitentialis ordinatur ad reparandam sanitatem, ita ut non tam in sanitate constituat quam in eam restituat. Tertio ac radicalius, dici potest cum S. Thoma etiam gratiam baptismalem et poenitentialem ordinari contra peccatum, non directe prout est peccatum seu inordinatio actus, sic enim ei opponitur virtus, sed prout consequenter inducit vulnera in naturam: “Gratia virtutum opponitur peccato, secundum quod peccatum continet inordinationem actus; sed gratia sacramentalis opponitur ei secundum quod vulnerat naturale bonum potentiarum Recessus a peccato, prout opponitur virtuti, et accessus ad perfectionem virtutis pertinent ad eandem gratiam, non autem recessus a peccato secundum quod vulnerat naturam: quia requirit specialem

medicinam, sicut in morbo corporali etiam patet” (*In 4 Sent.*, dist. 1, q. 1, a. 4, q. 5, ad 2 et 3).

Ceterum, et hic est *positivus sive perjectivus aspectus gratiae sacramentalis*, in quo principaliter insistere videtur S. Thomas senior in suo opere *Summae Theologiae* (cf., inter alios locos, 3 p., q. 65, a. 1), praefata vulnerum sanatio ac originalis vigoris restitutio, nequaquam consistit in mera expulsionem spiritualis infirmitatis sed in positiva et habituali aliqua forma vigoris, quae animae infunditur, cum omnis privatio per contrariam formam removeatur, nec praeterea haec ipsa habitualis forma secerni aut separari potest ab habituali forma sanctificantis gratiae (ex qua quidem imaginaria, utut involuntaria, separata consideratione, provenire solent scrupuli quibus quidam moderni inaniter contorquentur), imo est quaedam illius gratiae intestina modalitas, quae proinde sine ipsa re modificata nec adaequate concipi, nec a fortiori esse aut operari potest. Est igitur gratia sacramentalis potius consideranda ad modum unius cum gratia cummuni, tanquam alter aspectus eiusdem gratiae, quamquam formaliter, tantumque modaliter, ab ea distinguatur. In sacramento scilicet, gratia sanctificans non quomodolibet confertur, sed ut reparativa et medicativa, iuxta septiformem reparationem et medicationem quam Deus separatin'! operandam elegit per singula sacramenta, et iuxta hanc septiformem finalitatem ipsa in unoquoque sacramento assumit veluti distinctam formam et orientationem suarum virium, quasi colligens ac exprimens, in ambitu variarum virtutum quae ex ea aequaliter profluunt, illas peculiare virtutes, vel actus, vel gradus, vel aspectus virtutum, qui respondent fini alicuius particularis sacramenti.

Si quis autem, veluti obiciendo, ampliorem huiusmodi modalitatis quaerat explicationem, impertinenter quaeret, non secus ac si quaereret quomodo gratia iustitiae originalis differebat a nostra gratia sanctificante, plus quam per aliquam modalitatem sive vigorem (aliud a mero gradu intensitatis), ratione cuius vires eiusdem sanctificantis gratiae, quae absque dubio duplicari non potest, ita colligerentur ac exprimerentur ut inde rectitudo humanae naturae generaretur.¹⁰ In

¹⁰Simili obiectioni, transeunter a Van Noort-Verhaar (*De sacram.* I 5S) allatae, sic pertinenter respondet Bovéssé: “Objectera-t-on . . . que ‘le nouveau mode interne ou la vigueur spéciale de la grâce sanctifiante, dans la grâce sacramentelle, s’entendent difficilement’ [Van Noort]? Veut-on dire qu’on ne comprend pas la raison d’être des modalités ou virtualités désignées plus ou moins heureusement sous ces expressions? Sûrement non, puisque si on en récuse l’existence, on admet pour en remplir l’office un ensemble de dons ou de grâces actuelles. Avoue-t-on simplement ne guère voir comment la grâce sanctifiante exerce cette efficacité spéciale? Mais qui ne ferait un tel aveu? Celui-là ne serait-il pas dans l’illusion ou dans l’erreur, qui prétendrait en un domaine

utroque casu eadem difficultas habetur, quae quidem provenit ex ipsa abscondita ac indeterminata ratione tum tristium sequelarum naturae, quas donum integritatis auferebat, tum vulnerum peccati originalis, quibus gratia sacramentalis medetur. Idque consulto suggerit ipse S. *Thomas*, instituens comparisonem inter virtutes et gratias sacramentales: “Sicut diversae virtutes et diversa dona Spiritus sancti ad diversos actus ordinantur, ita diversi sacramentorum effectus sunt ut diversae medicinae peccati, et participationes virtutis dominicae passionis, quae a gratia gratum faciente dependent, sicut virtutes et dona. Sed virtutes et dona nomen speciale habent, propter hoc quod actus ad quos ordinantur, sunt manifesti: unde secundum nomen a gratia distinguuntur. Defectus autem peccati, contra quos sacramenta instituuntur, *latentes sunt: unde sacramentorum effectus nomen proprium non habent*, sed nomine gratiae nominantur; dicuntur enim gratiae sacramentales; et penes has sacramenta distinguuntur sicut penes proprios effectus. Pertinent autem isti effectus ad gratiam gratum facientem, quae istis effectibus coniungitur; et sic cum propriis effectibus habent effectum communem, qui est gratia gratum faciens, quae etiam per sacramentum et non habenti datur, et habenti augetur” (*De verit.*, q. 27, a. 5, ad 12).

Profecto posset quis acutius inquirere in naturam modorum sive modalitatum, earumque theoriam saltem verbaliter evolvere, ut quidam recenter conati sunt, sed quid amplius inde conficiet nisi ingeniosas quasdam circumlocutiones illius immediate evidentis conceptus quem praebet ipse sensus communis, alicuius nempe rei quae possit, sub diversa habitudine ac dispositione, intestinas suas vires vel virtualitates diversimode exerere et explicare? Quod si crassioribus delecteris imaginationibus, cogita bulbum solani (vulgo: “potato, patata, pomme-de-terre”) qui, idem essentialiter permanens, nihilominus, si diversimode coquatur, assetur vel frigatur (boiled, baked, or fried potato), tales variosque ex eadem substantia exprimet vires atque variis palatis multiformiter gustabiles qualitates,

qui participe proprement au mystère de Dieu, entendre le ‘quid’ des choses, alors que tout l’effort de l’intelligence de la foi est de déterminer le fait, ‘quia’, de le retrouver dans les données de la foi, dans l’ ‘auditus fidei’ où il est à titre d’affirmation implicite ou explicite; de dresser une synthèse doctrinale des sanctifications propres à chaque sacrement en fonction du sens général et profond de l’institution sacramentaire dans l’humanité rachetée par Jésus-Christ.

“Or, il faut l’observer encore, autant il est malaisé de se rendre compte abstraitement de ce qu’est la grâce sacramentelle, autant les catéchèses bibliques et patristiques, et, nous osons ajouter, l’interprétation que nous venons de produire à leur suite et dans le sens même de la pensée de saint Thomas, sont concrètement distinctes et pratiquement intelligibles. Qu’on relise de ce point de vue, les grands textes scripturaires ou traditionnels ayant trait à l’efficacité des sacrements. Nous avons cité plus haut les principaux de ceux qui concernent le Baptême” (*Le Sauveur du monde* IV [Chambéry-Leyse 1951] 256 sq.).

quae in crudo ipso bulbo (“raw potato”) virtualiter quidem sive essentialiter iam continebantur, sed sub ea particulari ratione ac modalitate nec colligebantur nec exprimebantur; ita eadem communis ac veluti cruda gratia, septiformiter per sacramenta modificata ac veluti praeparata, tales variasque exprimit suae naturae virtualitates, ut sacramentaliter septiformis evadat. Ad quod exemplum, sive imaginationem, non difficulter nec sine ingenio alia exempla rimare poteris.

Ad ipsam autem *Ordinis sacramentalem gratiam descendendo*, haec ex disputatis consequuntur. Cum quis ordinatur, accipit normaliter augmentum gratiae communis, seu tum gratiae sanctificantis tum eius omnium virtutum ac donorum, sed hanc gratiam secundam accipit ut modificatam, seu ut totam ordinatam ad specificum finem huius sacramenti qui est sociale bonum Ecclesiae sive spirituale bonum animarum, per exercitium sacrae ac ministerialis potestatis obtinendum, ita ut, inter varias vires praefatae gratiae ac virtutum, eae fiunt in ordinato magis vel peculiariter actuosae, quae ad talem finem magis congruunt vel directius conducunt.

Et quidem, attento *negativo ac medicinali aspectu* huius gratiae, haec dirigitur peculiariter ad sananda duo vulnera, quibus specialius impeditur praefatus finis, scilicet: Primo, *vulnus ignorantiae*, non ita quidem ut auferatur ipsa ignorantia ab intellectu ministri, cum scientia non pendeat a gratia sanctificante, sed ita ut ex una parte reprimatur in ipso ministro inclinatio naturae lapsae ad inepte ac imprudenter indicandum de practica actuum moralitate in ordine ad ministerium, ad quod confert peculiariter virtus *prudentiae*," et ex alia parte expellatur a mente fidelium ipsa ignorantia circa fidem et moralitatem (cf. 3 p., q. 65, a. 1; *Suppi.*, q. 35, a. 1, ad 1, cit. in p. 12 sq.), in quod influere potest peculiariter ipsa viva *fides* ministri aliaeque virtutes prout uno vel alio modo ad hanc evangelicam gratiam directius conferre possunt (unde videmus S. Ioannem Mariam Vianney, vulgo Curé d’Ars, cum parva scientia sed viva fide, maiorem animarum numerum, quam longe doctiores parochos, illuminasse). Secundo, gratia sacramentalis ordinatur ad sanandum *vulnus malitiae*, quatenus hoc vulnus per tramitem superbiae, ambitionis et amoris sui, est principium dissensionum et schismatum, seu dissolutionis ecclesiasticae unitatis, tum apud fideles tum apud ipsos hierarchas,

|| Propterea fortasse unus vel alter theologus videtur docuisse gratiam sacramentalem Ordinis residere in solo intellectu tanquam in subiecto. Ita I. Viguierius: “Potissimus, licet posterior effectus sacramenti ordinis, est gratia sacramentalis. per quam datur facultas congrue et debite excquendi officium in ordine ad communitatem, et pellendam ignorantiam in plebe. . . Effectus huius gratiae sacramentalis, ultra gratiam gratum facientem, est in intellectu, qui per eam fortificatur et dirigitur ad debite exercendum officium ordinis” (*Institutiones*, c. 16, §6, vers. 8 [Parisiis 1582] 592).

a quibus, tanquam ab infecto capite, schismata originari solent (propterea S. Thomas, 3 p., q. 65, a. 4, cit. in p. 12, ait “Ordinem [ordinari] contra dissolutionem multitudinis”), ad quem effectum conferunt peculiariter virtutes *humilitatis* et *propriae abnegationis*. Praeterea, attento ipso exercitio sacri ministerii, gratia sacramentalis tendit etiam ad medendum tum *vulneri infirmitatis*, mediante virtute *fortitudinis*, tum *vulneri concupiscentiae*, mediante virtute *mortificationis et castitatis*, quam exigit puritas ac sanctitas ipsarum rerum tractandarum.

Attento autem *positivo ac perfectivo suo aspectu*, gratia ordinationis sanctificat ipsum subiectum, *tum complendo* ipsam gratiam communem ab eo possessam, idque non tantum quia confert quomodolibet illius augmentum, nam hoc pertinet proprie ad rationem gratiae communis, utut collatae per sacramentum, sed quia illud confert in eminenti quodam ac perfecto gradu, ratione ipsius ministerialis dignitatis, quod pertinet ad gratiam sacramentalem, ut supra dictum est (p. 13); *tum modificando* gratiam communem, modo supra explicato, quatenus nempe exprimit ex ea omnes vires et virtualitates quae ad ministerialem sacramenti finem concurrunt, praecipue scilicet super relatas virtutes prudentiae, fidei, humilitatis ac propriae abnegationis, mortificationis ac castitatis, ac praeterea *fidelitatem* in divino servitio et *diligentiam* in ministerio, ac tandem *zelum* domus Dei et *zelum* animarum, concurrentes in unum motum illius supremae virtutis charitatis, quae est vinculum perfectionis et quaedam “totius forma iustitiae,” ex qua vere ac plene sacerdos dicitur “homo Dei” et “alter Christus.”

Quod attinet autem ad *gratias actuales* et ius ad eas, quas supra (p. 11) cum communi sententia theologorum diximus pertinere ad gratiam sacramentalem, manifeste patet sacramentale eorum momentum in nuper explicata sententia thomistica non modice infirmari. Nam, semel posito quod gratia sacramentalis est aliquid habituale, seu quod consistit in quadam modalitate gratiae communis vel in hac ipsa gratia ut modificata, necessario consequitur hanc adiutricem gratiam iugiter ministro adesse in omnibus circumstantiis et in omni exercitio sui ministerii, nec ipsum ulterius indigere nisi motu gratiae actualis quae corresponde! ipsi mechanismo praefatae gratiae habitualis quaeque numquam deest, sicut nec deest ipsi gratiae communi. E contra, in sententia eorum qui dicunt gratiam sacramentalem consistere in ipsis gratiis actualibus vel in ipso iure ad eas, haec auxilia capitale imo totale momentum sibi vindicant, ut manifestum est. Exinde etiam pendet responsio quaestioni: *num gratia sacramentalis pos-*

sit remanere recedente gratia communi, seu in ministro indigno. Id in altera sententia, prima saltem fronte, nullum videretur habere inconveniens, cum auxilium gratiae actualis, generice spectatum, sit adiacens ac separabile ab exercitio gratiae habitualis et peccatores moveantur a Deo per gratias actuales, quamvis non ad elicentiam actuum proprie dictarum ac perfectarum virtutum, idque propterea affirmant quidam moderni. Attamen, cum gratia ministerialis ac sacerdotalis per ipsum virtutum exercitium expleatur, ut ex dictis patet, cumque peccator sit cuiuslibet virtutis expers (si excipiantur fides et spes, quae etiam amittunt rationem proprie dictae ac perfectae virtutis), non apparet ad quid reduceretur huiusmodi gratia sacramentalis-actualis, a consortio gratiae sanctificantis divulsa, nisi velimus gratuito adstruere miraculosas quasdam motiones divinas, puta ad fidelitatem, ad diligentiam in sacro ministerio, ad accuratam confectionem sacramentorum. In sententia vero thomistica, praefata utriusque gratiae separatio est prorsus impossibilis, cum gratia sacramentalis dicatur esse modalitas ipsius gratiae sanctificantis, et sine ipsa re modificata nequeat consistere modificatio; nisi quis velit incongruenter et arbitrarie separare, in ipsa gratia sacramentali, habitualement illam modalitatem et auxilia actualia sive ius ad auxilia, ita ut haec sola dicantur remanere in peccatore: in quo casu impingeret etiam in alterum inconveniens quod modo obiecimur priori sententiae.¹²

ART. 10. Utrum alter effectus sacramenti Ordinis sit sacra potestas, qua quis constituitur minister cultus quaeque adaequate

“Ad haec observat Bouëssé: “Saint Thomas ne nie pas le moins du monde l’existence d’un droit à des secours surnaturels en harmonie avec l’état dans lequel le sacrement fait entrer le chrétien. Il est clair et entendu une fois pour toutes dès le traité du gouvernement divin, que Dieu meut les êtres à leur fin suivant leur nature, leur structure et les organismes naturels ou surnaturels dont il les a dotés. La grâce sacramentelle peut comprendre un droit à des secours surnaturels d’ordre actuel, comme parle la théologie moderne, mais elle comprend avant tout la sanctification d’ordre habituel immanente à l’âme qui reçoit avec fruit un sacrement. C’est cette grâce sanctifiante à effets spéciaux qui fonde immédiatement le droit à des motions surnaturelles correspondantes. Les fils de Dieu sont conduits par Dieu comme des fils de Dieu. Certes, nous avons enseigné comment le caractère ou le sacrement intérieur, immanents à l’âme chrétienne, constituent des dispositions, des appels relativement à la sainteté à quoi ils sont divinement ordonnés. Mais qui soutiendrait que les âmes ainsi marquées sacramentellement, indépendamment de la grâce sanctifiante reçue, jusque dans l’état de péché par conséquent, ont un droit réel à des grâces d’ordre actuel, pouvant comme telles être regardées comme sacramentelles?”

“Je pense bien que Dieu ne délaisse pas le chrétien ou le prêtre pécheurs; mais les sacrements reçus exercent-ils vraiment en raison de ce qui demeure d’eux dans les sujets qui sciemment et donc volontairement les ont reçus sans fruit, un appel exigitif aux grâces actuelles correspondant à la sanctification sacramentelle qu’ils eussent dû produire normalement? Les grâces actuelles dont le Seigneur environne ces pécheurs ne relèvent-elles pas plutôt de la miséricorde, non de la justice de Dieu? Le sacrement reçu indignement n’appelle-t-il pas, comme tel, la condamnation, non le salut?” (Le *Sauveur du monde* IV LChambéry-Leyse 1951] 244 sq.).

distinguitur a potestate jurisdictionis ac magisterii (2-2, q. 39, a. 3; 3 p., q. 63, aa. 1-6; *Suppi.*, q. 8, aa. 4 et 6; q. 17, a. 2; q. 19, a. 6; q. 20, aa. 1-3; q. 25, a. 2; q. 35, aa. 1-2; q. 40, a. 5; *C. Gent.* 4. 72; cf. alios locos infra, pp. 54-62).¹³

STATUS QUAESTIONIS

Agitur de altero, et quidem natura priori, ac inseparabili effectui huius sacramenti, quae potestas Ordinis nuncupari solet. *Quaestio duplex* movetur: altera de *existentia* huiusmodi effectus, altera de eius *essentia* sive adaequata distinctione a duplici alia potestate iurisdictionis ac magisterii, divinitus pariter instituta sed non per ordinationem collata, saltem sub ea perfecta ac publica ratione qua confertur per electionem aut canonicam missionem.

U Huc etiam facit bibliographia art. scq. (infra, pp. 88-91) quae est de caractere, cum sacra potestate intime connexo. Ad habitudinem autem potestatis Ordinis ad potestatem iurisdictionis et magisterii directe referuntur sequentia opera:

Alonso, J. M., "Juridismo y caridad," *XII Semana española de teología* (1952) (Madrid 1953) 449-541.

Alonso Lobo, A., "Algunos problemas de actualidad en la teología sacramentaria," *Cientia tomista* LXXXII (1955) 569-609.

Billot, L., *De Ecclesia Christi* I (ed. 5, Romae 1927) 335-355, 466-469; *De Ecclesiae sacramentis* II (ed. 7, Romae 1930) 231 sq.

Ciarrrière, F., "Le pouvoir d'Ordre et le pouvoir de juridiction dans le sacrement de Pénitence," *Divus Thomas* (Freiburg) XXIII (1945) 191-213.

Congar, Y.-M., "Ordre et juridiction dans l'Eglise," *Irénikon* X (1933) 22-31, 97-110, 243-252, 401-408; *Jalons pour une théologie du laïc* [Paris 1953] 229.

Fucus, J., "Weihesakramentale Grundlegung kirchlicher Rechtsgewalt," *Scholastik* XVI (1941) 496-520.

Giovanni Battista da Farnese, *Il sacramento dell'Ordine nel periodo precedente la sessione xxiii di Trento [1515-1562]* (Roma 1946) 283-288.

Gv, P.-M., "L'Ordre," *Initiation théologique* IV (Paris 1954) 711-716.

Heggelbacher, O., "Orden sacramental y derecho canonico en los primeros tiempos del cristianismo," *Revista de teología* (Ciudad Eva Perón) (1955) 38-58.

Héris, Cii. V., *L'Eglise du Christ. Son sacerdoce, son gouvernement* (Juvisy [1930]) 59-83.

Journet, Ch., *L'Eglise du Verbe Incarné* I (éd. 2 [Paris 1955]) 30-36, 101-118, 147, 153-165, 198-222, 634-642, 653-658.

Lercier, L., *Institutiones theologiae dogmaticae* (ed. 3, retractata a J. Umberg quoad tractatum de Ordine) IV-2 2 (Oeniponte 1949) 303-312.

Mörsdorf, K., "Weihegewalt und Hirtengewalt in Abgrenzung und Bezug," *Miscelânea Camillas* XV (1951) 95-110; "Die Entwicklung der Zweigleichtigkeit der kirchlichen Hierarchie," *Münchener theologisch Zeitschrift* (1952) 1-16; "Altkanonisches 'Sakramentsrecht,'" *Studia Gratiana* (1953) 485-502.

Monsecu, B., "En que coinciden y en que se diferencian la potestad de Orden y la potestad de santificar," *ΛΥ Semana Española de teología* (1955) (Madrid 1956) 89-117.

Salaverri, J., "La triple potestad de la Iglesia," *Miscelânea Camillas* XIV (1950) 7-84; *Tractatus de Ecclesia Christi* ("Sacrae Theologiae Summa," auctoribus hispanis Patribus S.J., I, Matriti 1950) 907-925; "Lo divino y lo humano en la Iglesia," *XII Semana española de teología* (1952) (Madrid 1953) 328-362; "El decreto en el misterio de la Iglesia," *Revista española de teología* XIV (1954) 207-273; "La potestad de magisterio eclesiástico y asentimiento que le es debido," *Estudios eclesiásticos* XXIX (1955) 155-195; idem articulus extat in *XIV Semana española de teología* (1954) 75-117.

Soià, Fr. de P., "¿Hasta que punto puede depender de la potestad de jurisdiction el valor de los sacramentos?," *ΛΥ Semana Española de teología* (1955) (Madrid 1956) 1-32.

Zapelena, T., *De Ecclesia Christi* II (ed. 2, Romae 1954) 151-171.

Haec quidem Ordinis potestas practice coincidit cum ipso sacramentali caractere, vel saltem in eo fundatur aut cum eo intime connectitur, ita ut cum ipso coalescat in unicum ac totalem effectum ordinationis; praetulimus tamen quaestionem de caractere a praesenti quaestioni separare eamque ad proximum articulum remittere, tum ob amplitudinem materiae, tum ob varietatem quaestionum quas quidam theologi moderni suscitaverunt sive de indole potestatis Ordinis, abstrahendo a caractere, sive de habitudine huius potestatis ad characterem ac de intima natura ipsius characteris.

PARS NEGATIVA et PARS AFFIRMATIVA

QUOAD PRIMAM QUAESTIONEM, contra partem affirmativam, quae est doctrina de fide ab Ecclesia constanter proposita (ut infra exponetur), occurrunt omnes haeretici qui negant ipsam existentiam omnis sacrae potestatis aut ipsius sacramenti Ordinis, scilicet pseudo-spiritualisticae *sectae mediæ ævi*, *Wicleflitæ* et *Protestantes*, quorum sententiam fuse exposuimus in art. 1 et 2 (tom. 1. pp. 95-197, 622-645). Nec refert quosdam inter illos suam negationem verbotenus emollire, loquentes de aliqua sacra potestate, quam aliquatenus connectant cum ritu ordinationis, quoniam reapse utrumque conceptum proprio ac catholico sensu evacuant, ita ut nec vera potestas (et multo minus sacerdotalis), nec vera ordinatio, seu efficax ritus divinitus institutus, ab eis asseratur.

Peculiariter *Protestantium* generalis ac communis sententia negat tum proprie dictam, et a fortiori sacerdotalem, potestatem in ministris Ecclesiae, cui quidem substituit oeconomicum quoddam sive domesticum officium administrationis et superintendentiae, tum sacramentalem, aut quomodolibet intestinam efficaciam, ritus ordinationis in ordine ad ministerialem veramque potestatem conferendam.¹⁴ Recole verba *Lutheri*: “Non quod damnandum censeam eum ritum per tanta saecula celebratum, sed quod in rebus sacris nolim humana commenta fingi, nec liceat astruere aliquod divinitus ordinatum, quod divinitus ordinatum non est. . . Quare permitto, ordinem esse quendam ritum ecclesiasticum, quales multi alii quoque per ecclesiasticos Patres sunt introducti, ut consecratio vasorum, domorum, vestium, aquae, salis, candelarum, herbarum, vini, et similium, in quibus nemo ponit sacramentum esse, nec ulla in eis est promissio.”¹⁵ Apud quosdam tamen, praesertim *Anglicanos*, subsistit mitigata quaedam doctrina de divina origine particularis cuiusdam ac determinati ministerii (distincti nempe ab universali Christianorum sacerdotio) necnon

MCf. in tom, 1, pp. 118-160, 623-645.

“ Cf. integrum textum ibid., 120sq.

de aliqua morali efficacia ritus quo huiusmodi potestas sive ministerium transmittitur.¹⁰ Recole ipsius *Calvini* verba: “Certe nimis improbi sunt [catholici doctores], dum sacramenti titulo insignire audent [suum sacrificale sacerdotium]. Quantum ad verum presbyterii munus attinet, quod ore Christi nobis est commendatum, libenter eo loco habeo. Illic enim caeremonia est, primum ex Scriptura sumpta, deinde quam non esse inanem nec supervacaneam, sed fidele spiritualis gratiae symbolum, testatur Paulus (1 Tim. 4. 14). Quod autem tertium in numero [sacramentorum, i.e., post Bapt. et Euch.] non posui, eo factum est, quod non ordinarium nec commune est apud omnes fideles, sed ad certam functionem specialis ritus.”¹⁷

QUOAD ALTERAM QUAESTIONEM, scilicet *de essentia potestatis Ordinis*, sive de eius distinctione a reliquis duabus potestatibus iurisdictionis et magisterii, *tria problemata* a recentioribus praesertim theologis agitata sunt, quorum duo priora respiciunt directe habitudinem inter ipsam potestatem Ordinis et ceteras duas simul sumptas, habitudinem nempe sive distinctionis sive dependentiae ab invicem, tertium vero respicit directe habitudinem distinctionis inter duas ipsas potestates iurisdictionis et magisterii, atque hic, breviter saltem, delineandum ducimus eo quod conferat ad intelligentiam et synthesim totius materiae de ecclesiastica potestate, quamvis directe pertineat ad tractatum *De Ecclesia*, in quo solet a theologis agitari.

Primum Problema: Utrum potestas Ordinis adaequate distinguatur a potestate iurisdictionis et magisterii, et peculiariter nullam secundum se importet iurisdictionem. etiam qua parte refertur ad sacramentum Poenitentiae atque exercet remissionem peccatorum, ita ut ipsa iurdictio requisita ab absolvendo ei accedat tota ab extrinseco, seu non conferatur per ipsam ordinationem sed per subsequentem canonicam missionem.

De hac quaestione, prout saltem respicit *iurisdictionem sacramentalem* ad absolvendum, fuse actum est in tractatu *De Poenitentia* (IV 723-754), ubi recitavimus tres theologorum sententias: unam nempe quae affirmat talem adaequatam distinctionem, et duas quae illam negant, quarum prior magis radicalis docet in ordinatione accipi etiam potestatem iurisdictionis, et quidem completam, cuius tamen validum exercitium alligatur ulteriori canonicae iurisdictioni ab Ecclesia conferendae; altera vero moderatius docet in ordinatione accipi iurisdictionem inchoatam sive incompletam quae subinde completur

“ Cf. ibidem, pp. 131-134, 492-498.

” Cf. ibidem, pp. 132 sq., 494. Lege fortiores adhuc affirmationes anglicanorum *Gore* et *Dix*, ibidem, pp. 495 sq.

per iurisdictionem acceptam ab Ecclesia, quatenus per hanc illi assignatur materia, sive subditi absolvendi. Prima sententia fuit et iugiter manet longe communior; tertiam benevole aspicit inter modernos *Galtier* (ait: "Fortasse melius . . ."), eam absolvens a specie incongruitatis;¹⁸ secundam vero recenter resuscitare et argute defendere conati sunt duo scriptores thomistae, scilicet *Ch. Journet* et *Fr. Charrière*, docentes potestatem Ordinis, quatenus refertur ad absolutionem, non solum importare iurisdictionem sed nihil esse nisi iurisdictionem, seu distinguentes duplicem iurisdictionem requisitam ad absolvendum: alteram divinam sive Ordinis, alteram humanam sive ecclesiasticam, quarum prima dat ipsam completamque potestatem, altera vero assignat materiam sive subditos; differunt autem hi duo doctores in hoc quod prior ait hanc materiae sive subditorum assignationem per iurisdictionem Ecclesiae esse necessariam absolute et ex ipsa natura iudicii sive potestatis, alter vero hanc necessitatem dicit esse contingentem seu inductam ex sola voluntate Christi decernentis de facto ut omnis potestas, etiam Ordinis, debeat exerceri dependenter a canonica iurisdictione sive Ecclesiae auctoritate.

JOURNET: "L'acte de remettre ou retenir les péchés est . . . une sentence sacramentelle, c'est-à-dire un sacrement dont la forme est sentencielle. judiciaire. . . C'est l'unique cas de juridiction instrumentale qu'il nous faille retenir. Mais cette juridiction a cela de singulier qu'elle nous fait passer de la ligne du pouvoir de juridiction dans la ligne du pouvoir d'ordre: 'Sacramentalis absolutionis principium, dit Cajetan, non est potestas iurisdictionis. sed potestas ordinis'. . . Il n'y a que deux pouvoirs, le pouvoir sacramentel, qui s'exerce par une forme indicative, ou déprecatrice, ou impérative, ou sentencielle et judiciaire; et le pouvoir juridictionnel, déclaratif ou canonique, propre à l'Eglise. Le pouvoir d'absoudre est un pouvoir juridictionnel d'ordre, tout à fait distinct du pouvoir juridictionnel de juridiction."¹⁹

CHARRIERE: "Le pouvoir d'ordre nous apparaît . . . de par la doctrine de saint Thomas et de par l'enseignement officiel du Concile de Trente, comme un véritable pouvoir judiciaire, et cela non pas en vertu d'une mission conférée en dehors de l'ordination, mais en vertu de l'ordination elle-même. . . La rémission des péchés est le fait du pouvoir d'ordre. Mais pour être bénéficiaire de ce pouvoir, il faut d'abord se soumettre à l'autorité de l'Eglise; c'est elle qui désigne les personnes qui pourront recevoir l'absolution sacerdotale. C'est elle qui donne au prêtre les sujets de son pouvoir sacramentel. . .

"M. l'abbé Journet, dans sa lumineuse et profonde étude sur *l'Eglise du Verbe Incarné* (vol. II, pages 190/1). a traité récemment le problème que nous examinons ici, et en particulier les difficultés qui se réfèrent au confesseur du pape. Il a le grand mérite de mettre bien en évidence la distinction essentielle entre la juridiction divine qu'est le pouvoir d'ordre et la juridiction ecclésiastique. Mais quand il veut expliquer la nécessité de cette dernière, il nous paraît nettement dans l'erreur. Cette nécessité serait, selon lui, absolue. Sans elle, prétend-il, le pouvoir d'ordre n'aurait pas de matière sur laquelle s'exercer. Nous nous sommes expliqué tout au long là-dessus: il faut de toute nécessité qu'un pouvoir

¹⁸ *De Poenitentia* (ed. 2, Romae 1950) 471.

¹⁹ *Op. cit.* (supra, in p. 24) 217; cf. 215-218.

judiciaire ait des sujets et donc que le pouvoir judiciaire divin conféré dans l'ordination ait aussi les siens, sans quoi il ne pourra s'exercer. Ici, la nécessité est absolue. Mais il n'est pas nécessaire en soi que la désignation du pénitent se fasse par la collation au prêtre d'un second pouvoir, incapable d'ailleurs d'atteindre le péché."²⁰

Praeterea, abstrahendo ab hac particulari quaestione de inclusione iurisdictionis ad absolvendum in potestate Ordinis, *duplex alius dissensus* a quibusdam modernis inductus est, in eadem generali quaestione de adaequata distinctione potestatis Ordinis a potestate iurisdictionis et magisterii.

Primo scilicet, unus vel alter theologus, signanter *Lercher-Umbert*,²¹ docet potestati Ordinis (et quidem in omni eius gradu, episcopatus scilicet, presbyteratus et diaconatus) generaliter admisceri, vel ipsam continere, vi ipsius ordinationis, aliquam potestatem regendi et docendi, non quidem publicam, seu quae exercetur nomine Ecclesiae ut societatis publicae (haec enim adaequate distinguitur a potestate Ordinis), sed privatam et vicarie divinam, quae necessario requiritur ad ipsam administrationem sacramentorum. Hic tamen dissensus est minoris momenti ac fere de verbis, proceditque ex quadam confusione, qua aliqua officia exercenda in sacramentorum administratione considerantur ut vera et proprie dicta potestas, istiusque nomine ac dignitate decorantur.

Secundus ac profundior dissensus, qui indirecte attingit ipsam naturam et finalitatem Ordinis eiusque potestatis, est illorum qui, ut *Masure, Piault, Lécuyer* et *Botdarand*, disputantes de propria indole episcopatus, docent hunc ordinem, qua ordinem (et quidem qua ordinem sacramentalem, nam decisive sustinent eius sacramentalitatem), non esse essentialiter ac primario potestatem cultualem nec exauriri per suam relationem ad Eucharistiam aliaque sacramenta, sed esse *totalem quondam participationem potestatis Christi, prout haec excedit ipsum munus sacerdotale seque extendit ad triplex munus sacerdotale, propheticum et regale*. Idem, proportionem servata, intelligunt etiam de presbyteratu et diaconatu, quos habent ut diminutam ac uniformem participationem potestatis episcopalis. Quorum verba et doctrinam, cum particularibus variisque explicationibus et determinationibus. recitavimus in art. 5 (tom. 2, pp. 208-216. 295-297). Hic tantum notare volumus, ex tali doctrina necessario sequi commixtionem trium potestatum Ordinis, iurisdictionis et magisterii in unam totalem potestatem, habentem triplicem functionem sacerdotalem, regalem et magisterialem. quae conferatur per sacram ordinationem; quomodo autem et in quo sit distinctio inter potestatem

²⁰Art. tit. (supra, in p. 24) 200, 207, 211.

²¹*Institutiones theologiae dogmaticae* IV-2 2 (Oeniponte 1949) 308-312.

iurisdictionis ac magisterii quae confertur per ordinationem et eam quae confertur per canonicam missionem aut publici muneris assecutionem, ex praefatorum theologorum doctrina non clare apparet.²²

Secundum Problema: Utrum potestas Ordinis, generaliter spectata, dependeat a potestate iurisdictionis ac magisterii eique subordinetur, an e converso.

Hic non habentur proprie dictae controversiae inter theologos, sed tantum aliquorum exaggerationes, quae abundant in unum vel alterum sensum. Quidam nempe, ut *Fuchs*²³ et *Congar*,²⁴ docent potestatem iurisdictionis simpliciter dependere a potestate Ordinis. Alii, ut *Brinktrine*, *Morsdorj*, *Beyer*, sentiunt e converso potestatem Ordinis simpliciter dependere ac subordinari potestati iurisdictionis. Alii tandem, ut *Billot*, *Héris* et *Journet*,²⁵ utriusque potestatis mutuam dependentiam et praecminentiam ostendunt.

Tertium Problema: Utrum ipsa etiam potestas magisterii adaequate distinguatur a potestate iurisdictionis, ita ut sint distinguendae tres potestates in Ecclesia: Ordinis, iurisdictionis et magisterii, an e converso potestas magisterii importet essentialiter iurisdictionem, ita ut sint distinguendae duae tantum potestates, scilicet Ordinis et iurisdictionis, cuius quidem iurisdictionis una pars integrans, vel una species, sit ipsa potestas magisterii.

Haec controversia, quae ab uno saltem saeculo dividit canonistas et theologos ac recenter iterum incaluit, pertinet directe ad tractatum de Ecclesia, ac ideo nonnisi summis labiis hic referenda venit, quatenus indirecte confert ad illustrandam etiam indolem potestatis Ordinis, in generali quadro potestatis Ecclesiae.²⁶

Prima sententia affirmat praefatam adaequatam distinctionem utriusque potestatis iurisdictionis et magisterii, ac ideo tres enumerat potestates specificè vel adaequate distinctas. Ita *Franzelin*, *Billot*,²⁷

a Confer ad invicem duos articulos *Boularand*, "Caractère sacramentel et mystère du Christ," *Nouvelle revue théologique* LXXII (1950) 271-273, et "La consécration épiscopale est-elle sacramentelle?" *Bulletin de littérature ecclésiastique* LTV (1953) 17 sq.

n *Loc. cit.* (supra, in p. 24).

²⁴ Ait: "La théologie des pouvoirs hiérarchiques montre toujours dans celui-ci [i.e. le sacerdoce] le principe des autres pouvoirs, celui qui, vraiment constitue la hiérarchie et lui donne son unité" (*Jalons pour une théologie du laïcat* [Paris 1953] 229).

a *Loc. cit.* (supra, in p. 24).

²⁵ Totam quaestionem apte expositam habes apud *Salaverri* et *Zapelena* (*loc. cit.* [supra, in p. 24]), qui vivaciter inter se de hac materia recenter decertarunt.

²⁶ *Billot* nihilominus praeter hanc potestatem magisterialem nec iurisdictionalem, tribuit Ecclesiae etiam potestatem aliquam magisterialem ac iurisdictionalem quae tamen sit mere instrumentalis, ac ideo obliget non iure Ecclesiae sed iure divino (ita collatis duobus locis *De Ecclesia Christi* I [cd. 5. Romae 1927] 33S-343, et *De sacramentis* II [Romae 1895] 398). Sic cum exponit et impugnat *Journet* (*op. cit.* [supra, in p. 24] 205 in nota, 210). Nihilominus in priori illo ac principali loco (i.e. De Ecclesia), in quo

D'Herbigny, Hervé, Dieckmann, De Guibert, Stolz, Anger, Mura, Mersch, Vellico, Tronip, Phillips, Congar, Salaverri.

*Rationes sunt:*²⁹ 1. Tres illae potestates sunt participatio trium munerum Christi: Sacerdotis, Regis et Doctoris; atque haec tria Christi munera specificè distinguuntur; ergo similiter tres illae Ecclesiae potestates. 2. Potestas specificatur per suum actum et obiectum; atqui tres illae potestates habent actum et obiectum specificè distinctum, scilicet sanctificare, praecipere et docere; ergo sunt specificè distinctae. 3. Tres illae potestates pariunt specificè diversum ius et obligationem: potestas enim Ordinis parit in subiecto ius ministrandi et in fidelibus obligationem recipiendi media sanctificationis; potestas iurisdictionis parit in subiecto ius exigendi, et in fidelibus obligationem praestandi subiectionem voluntatis; potestas magisterii parit in subiecto ius exigendi, et in fidelibus obligationem praestandi subiectionem intellectus; ergo sunt potestates specificè diversae. 4. Sicut excommunicabis, schismaticus et haereticus specificè differunt, ita etiam potestates Ordinis, iurisdictionis et magisterii, quibus illi respective opponuntur: nam contrariorum eadem est ratio. 5. Tres illae potestates, aliae prae aliis latius patent et natura praecedunt; ergo specificè distinguuntur: profecto potestas magisterii se extendit etiam ad non baptizatos atque praecedit alias duas potestates; potestas Ordinis per Baptismum se extendit ad non subditos Ecclesiae ac subsequitur potestatem magisterii et praecedit potestatem iurisdictionis; haec sequitur ultimo ac respicit solos baptizatos seu subditos Ecclesiae. 6. Potestas iurisdictionis provenit ex ipsa sociali indole Ecclesiae, non secus ac eadem potestas in civili societate, potestas vero magisterii, non minus quam potestas Ordinis, provenit ex alio principio, seu ex supernaturali indole Ecclesiae, vel si placet ex positiva voluntate Christi, qui voluit in hac societate constituere regnum gratiae et veritatis; ergo potestas magisterii, non minus quam potestas Ordinis, specificè distinguitur a potestate iurisdictionis. 7. Praecipua ratio quae adducitur pro contraria sententia, negante specificam distinctionem magisterii et iurisdictionis, est quia Ecclesia per suum magisterium non tantum habet ius proponendi veritatem sed etiam

Billot directe exponit habitudinem potestatis magisterii ad potestatem iurisdictionis, mens cuius mimine clara est. Tria enim docet: 1. Potestas magisterii adaequate et formaliter distinguitur a potestate iurisdictionis nec eam importat. 2. Hanc tamen de facto habet sibi annexam ("Magisterium ecclesiasticum non nudum et simplex magisterium est, sed habet inseparabiliter annexam potestatem praecipendi oboedientiam fidei circa ea quae definit vel docet"). 3. Obligatio, ex ea orta, est non tantum iuris divini sed etiam iuris ecclesiastici ("ita nimirum ut haec ipsa fidei oboedientia obligatoria fiat, non in vi solius legis divinae, *verum etiam in vi legis ecclesiasticae*"). Quomodo haec ultima assertio stet cum conceptu potestatis instrumentalis quae obliget non vi ecclesiastici iuris sed divini, non clare apparet.

" Prout afferuntur a *Salaverri*, si excipiatur ultima quae diversimode ab aliis proponitur.

exigendi seu imperandi assensum sive actum fidei necnon iudicandi de causis fidei, imperare autem ac iudicare sunt actus potestatis iurisdictionis. Iamvero haec ratio non valet, nam a) per potestatem magisterii Ecclesia imperat et iudicat imperio et iudicio mere doctrinali, seu imperat internum assensum intellectus et iudicat de ipsa veritate propositionis, non autem imperio et iudicio disciplinari, quo nempe imperatur externa actus protestatio et iudicatur de rectitudine actionis, quod quidem pertinet ad iurisdictionem (ita Salaverri); b) negatur etiam quod potestas magisterii importet vi sui aliquam obligandi auctoritatem seu ius exigendi assensum, nam magistri est proponere et exponere veritatem, qua Ecclesiae propositione posita, aliunde seu ex ipso iure divino exurgit obligatio profitendi fidem per assensum intellectus (ita Billot, Franzelin, De Guibert).

Secunda sententia negat praefatam adaequatam distinctionem inter potestatem magisterii et potestatem iurisdictionis, ac ideo duas tantum enumerat potestates in Ecclesia, scilicet Ordinis et iurisdictionis, quae quidem iurisdictio subdividitur in duas partes integrantes, vel in duas species, scilicet magisterium et regimen, vel si placet in iurisdictionem magisterialem et iurisdictionem disciplinarem. Ita *Palmieri, Wilmers, Mazzella, De Groot, De San, Straub, MuncuniU, Schultes, Felder, Dorsch, Lercher-Schlagenhaujen, Journet, Mors, Zapclcna*, et quamplures inter canonistas, ut *Wernz-Vidal, Hammerstcin, Rodriguez Sotillo, Cappello*.

*Rationes sunt:*²⁹ 1. Ecclesia habet potestatem docendi vi missionis divinae, adeoque non tantum proponendi veritatem sed etiam imponendi assensum internum; iamvero huiusmodi potestas est vere iuridica, seu est vera potestas iurisdictionis. 2. Potestas regendi subditos in societate perfecta, est vera iurisdictio; iamvero potestas magisterii vere regit subditos in ordine doctrinali, quatenus proponit doctrinam fidei et obligat ad illius acceptationem. 3. Potestas ligandi et solvendi est vere iuridica; iamvero potestas magisterii est quaedam potestas ligandi, nam potestas ligandi se extendit ad omnes actus necessarios vel convenientes in ordine ad regnum coelorum, qualis est actus fidei, obiectum potestatis magisterii. 4. iuxta 2 *Cor.* 9. 5 sq., potestas magisterii est potestas regendi intellectum in obsequium Christi et ulciscendi inoboedientiam; ergo est vera iurisdictio. 5. Potestas magisterii est vere iudicialis, siquidem iudicat authentice tum de sensu legis divinae tum de conformitate vel difformitate actuum fidelium cum hac lege; ergo est vera iurisdictio. 6. Cone. Vaticanum

²⁹ Prout afferuntur a *Zapelota*. Ci. etiam aptam expositionem et discussionem *Journet*, *op. cit.* (supra, in p. 24) 203-210.

huic sententiae favere videtur cum significat jurisdictionem R. Pontificis sese extendere ad res quae pertinent tum ad disciplinam tum ad fidem et mores, et per eam fideles doceri ac regi (*Denz.* 1827, 1829).

CONCLUSIO

Conclusio 1. Per hoc sacramentum (et generalius per sacram ordinationem)³⁰ confertur sacra potestas, quae nempe habet triplicem indolem, hierarchicam, ministerialem et sacerdotalem.

Probatur.

I. *DOCTRINA MAGISTERII ECCLESIAE*, exhibita in documentis mox fusius referendis, reduci potest ad tria capita:

1. *Effectus Ordinis est potestas hierarchica*, seu vera potestas sacra. Vocatur potestas (passim), “potestas spiritualis” (Cone. Trid., Pius XII), “potestas Ordinis” (Ioannes XXII, Catechismus Cone. Trid., Codex I.C., Pius XII). Comparatur et opponitur alteri veraeque potestati iurisdictionis: Ioannes XXII: “iurisdictionis et Ordinis auctoritas”; Cone. Trid.: Quamvis sacerdos habeat per ordinationem potestatem remittendi peccata, tamen invalida est eius absolutio si non habet “iurisdictionem”; Catechismus Cone. Trid.: “Ea autem [potestas Ecclesiae] duplex est, Ordinis et iurisdictionis”; Codex I.C.: “Ex divina institutione sacra hierarchia ratione Ordinis constat episcopis, presbyteris et ministris; ratione iurisdictionis, pontificatu supremo et episcopatu subordinate.” Comparatur ad ordinationem ut effectus ad causam: Cone. Later. IV: “Hoc sacramentum [Eucharistiae] nemo potest conficere, nisi sacerdos, qui rite fuerit ordinatus”; Cone. Trid.: Sacerdos remittit peccata “per virtutem Spiritus S. in ordinatione collatam”; Catechismus Cone. Trid. potestatem appellat “huius sacramenti effectum”; Leo XIII gratiam et potestatem appellat ea quae significantur et efficiuntur ab hoc sacramento; Codex I.C.: “In gradibus potestatis Ordinis constituuntur [ministri] sacra ordinatione”; Pius XI: “Excelsas potestates per Ordinis sacramentum

Hoc ideo addimus, quia probabilius putamus episcopatum non esse proprie et directe ordinem sacramentalem, quamvis sit verus ordo, ipseque supremus, divinitus institutus. Oportuit tamen totam de Ordinatione materiam simul colligere, tum quia ipsa quaestio de sacramentalitate episcopatus incerta est et a multis in sensu affirmativo resolvitur, tum quia ceteroquin episcopatus vere pertinet suo modo ad sacramentum Ordinis, tanquam illius linearis, etsi non homogenea, extensio et complementum.

De potestate autem quae confertur per subdiaconatum et minores ordines, nihil peculiare hic dicendum habemus, cum non sint divinae institutionis. Ceterum, breviter ac sufficienter de ea dictum est in art. 6, tom. 2, pp. 361 sq., 438-442, ubi de illorum ordinum mere ecclesiastica institutione: cf. 622 sq., ubi de eorum materia et forma.

adipiscitur sacerdos”; Pius XII: “[Per] sacramentum Ordinis traditur spiritualis potestas et confertur gratia ad rite obeunda munia sacra,” “Effectus sacramentales [sunt] potestas Ordinis et gratia Spiritus S.”

2. *Est potestas ministerialis.*

Potestas qua quis fit “idoneus minister” (Cone. Flor.). “Potestas ad obeunda munia ecclesiastica” (Pius XII). Potestas conficiendi et ministrandi sacramenta (Benedictus XII, Cone. Constantiense, Cone. Trid., Catechismus Cone. Trid., qui inde probat omnia sacramenta dependere ab Ordine). Potestas peculiariter et principaliter conficiendi sacramenta Eucharistiae et Poenitentiae, seu consecrandi et offerendi Corpus Christi ac remittendi peccata; hoc binomium proponitur a Cone. Trid., tanquam characteristicum munus sacerdotii novae legis, exhibitum in Scriptura et in constanti Traditione: “Hoc [sacerdotium] ab eodem Domino Salvatore nostro institutum esse, atque Apostolis eorumque successoribus in sacerdotio potestatem traditam consecrandi, offerendi et ministrandi corpus et sanguinem eius, nec non et peccata dimittendi et retinendi, sacrae Litterae ostendunt, et catholicae Ecclesiae traditio semper docuit”; item Catechismus Cone. Trid.: “Novi testamenti sacerdotes ceteris omnibus honore longe antecellunt. Potestas enim tum corpus et sanguinem Domini nostri conficiendi et offerendi, tum peccata remittendi, quae illis collata est, humanam quoque rationem atque intelligentiam superat, nedum ei aliquid par et simile in terris inveniri queat.” Nihilominus validus usus potestatis remittendi peccata alligatur iurisdictioni Ecclesiae (Cone. Flor., Cone. Trid., Codex I.C.). Potestas denique ac potissime celebrandi mysterium Eucharistiae, in quo quidem unificantur bini sacrae potestatis aspectus, ministerialis nempe (qui refertur generaliter ad sacramenta) et stricte ac specificè sacerdotalis (qui refertur directe ad sacrificium).

3. *Est potestas sacerdotalis.*

Haec refertur potissime ac specificè ad Eucharistiam, maxime sub ratione sacrificii. In documentis Ecclesiae ceterae potestates, quae Ordinationi tribuuntur (ministrandi sacramenta, remittendi peccata), manifeste subordinantur muneri eucharistico, imo quandoque hoc solum citatur tamquam sacerdotale munus. Praeter praefata verba, Catechismus Cone. Trid. ait: “Sacerdotis munus est, Deo sacrificium facere et ecclesiastica sacramenta administrare, quemadmodum ex consecrationis ritibus perspicitur”; “Ea autem [ecclesiastica potestas] duplex est, Ordinis et iurisdictionis. Ordinis potestas ad verum Christi Domini corpus in sacrosancta Eucharistia refertur; iurisdictionis vero potestas tota in Christi corpore mystico versatur.

Ad eam enim spectat Christianum populum gubernare et moderari, et ad aeternam coelestemque beatitudinem dirigere. Verum Ordinis potestas non solum consecrandae Eucharistiae vim et potestatem continet, sed ad eam accipiendam hominum animos praeparat et idoneos reddit [i.e. per cetera sacramenta, et praecipue per Poenitentiam], ceteraque omnia complectitur, quae ad Eucharistiam quovis modo referri possunt.” Cone. Trid.: “Christus [in ultima Coena] instituit apostolos sacerdotes et ordinavit ut ipsi aliique sacerdotes offerrent corpus et sanguinem suum.” Leo XIII: “Sacerdotii . . . potestas . . . praecipue est potestas consecrandi et offerendi corpus et sanguinem Domini, eo sacrificio, quod non est nuda commemoratio sacrificii in cruce peracti.” Pius XI: “Sacerdos . . . hac etiam in re Iesu Christi munus persequens . . . , publicus ex officio extat ad Deum pro omnibus deprecator: eidem in mandatis est non modo proprium verumque altaris sacrificium Ecclesiae nomine caelesti Numini offerre, sed etiam ‘sacrificium laudis’ [Psal. 49. 14] communesque preces.” Idem Pontifex de ordinatione, generice et absque distinctione graduum, ait “per Ordinem hominem deputari ad sacerdotale munus gerendum.”

Haec omnia quae dicuntur generaliter de Ordine et praeprimis de Ordine sacerdotali, qui essentialiter coincidit cum presbyteratu, data opera significantur convenire etiam episcopatui et diaconatui, iuxta propriam indolem horum duorum graduum, quorum primus est complementum ac summa sacerdotii, alter vero diminuta quaedam participatio, ita ut unusquisque ex tribus ordinibus episcopatus, presbyteratus et diaconatus, importet, iuxta proprium gradum et rationem, potestatem tum hierarchicam, tum ministerialem, tum sacerdotalem.

Episcopi potestas describitur ut “ministerii summa,” complens dignitatem sacerdotalem (Pontificale Romanum, in ipsa essentiali forma consecrationis: “Comple in sacerdote tuo ministerii tui summam”), ut “summi sacerdotii ministerium” (Pontificale Rom., in eadem ordinativa praefatione; Leo XIII; Pius XII), ut “ordo pontificalis” (Pontificale Rom.).

Plura officia comprehendit, quae referuntur ad ministerium tum verbi tum sacramentorum: “Episcopum oportet indicare, interpretari, consecrare, ordinare, offerre, baptizare et confirmare” (Pontificale Rom.), quaeque indicantur etiam in accidentalibus caeremoniis consecrationis: in unctione capitis sermo est de “collatione clavium regni coelorum” (qua indicatur praeprimis indicium sacramentale sive poenitentiale), in unctione manuum, impositione baculi, mitrae et anuli, et traditione libri evangeliorum, sermo est de potestate benedicendi ac consecrandi, de auctoritate pastoralis officii et dignitate

sponsi Ecclesiae, de officio praedicandi. Catechismus Cone. Trid. potestatem episcopi describit ut praeposituram et pastorum, quo populus fidelis regitur et eius saluti cum vigilantia et cura prospicitur. Inter sacramenta praecipue, et sub aliqua ratione exclusive, potestati episcopi pertinet administratio Confirmationis (quod attinet rationem ministri ordinarii) et Ordinis (saltem relate ad tres ordinationes diaconalem, presbyteralem et episcopalem), signantius vero Ordinis (Benedictus XII, Clemens VI, Cone. Flor., Cone. Trid., Catechismus Cone. Trid., Pontificale Rom., Leo XIII, Codex I.C.). Leo XIII signanter docet: “In primis episcopatus muniis illud est, ministros ordinandi in sanctam Eucharistiam et sacrificium,” quibus verbis ostenditur ipsum supremum munus episcopalis potestatis ordinari ad Eucharistiam.

Presbyteri potestas describitur ut directe sacerdotalis, seu ut potissime ordinata ad confectionem Eucharistiae sub utraque ratione tum sacramenti tum ac praecipue sacrificii, ut patet ex locis supra relatis, qui, cum loquuntur de sacerdotio, directe respiciunt ipsum presbyterum. Id peculiariter significatur in ipso ritu ordinationis, seu sive in admonitione et oratione episcopi ordinatoris: “Sacerdotem oportet offerre . . . ,” “Agnosce quod agitis . . . mortis Dominicae mysterium celebrantes,” “Purum et immaculatum ministerii sui donum custodiant, et in obsequium plebis tuae panem et vinum in Corpus et Sanguinem Filii tui immaculata benedictione transforment,” tum in caeremonia traditionis calicis et patenae sub verbis: “Accipe potestatem offerre sacrificium Deo. Missasque celebrare” (Pontificale Rom.).

Generaliter spectata, presbyteralis potestas dicitur, relate ad episcopalem, “secundi meriti munus” (Pontificale Rom., in ipsa oratione ordinationis; Pius XII), “sequentis ordinis virorum et secundae dignitatis,” “cooperatorum ordinis nostri [i.e. episcopalis]” (Pontificale Rom., in ordinativa praefatione). Haec potestas plura officia comprehendit quae referuntur ad ministerium verbi et sacramentorum: “Sacerdotem oportet offerre, benedicere, praeesse, praedicare et baptizare” (Pontificale Rom.). Indeterminata potestas benedicendi significatur in caeremonia unctionis manuum in ritu ordinationis: “Ut quaecumque [manus istae] benedixerint, benedicantur; et quaecumque consecraverint, consecrentur et sanctificentur” (Pontificale Rom.). Inter sacramenta, presbytero, tanquam ministro ordinario, tribuuntur Baptismus, Eucharistia, Poenitentia et Extrema Unctio (varia documenta passim, peculiariter Cone. Flor., et Codex I.C.), praecipue autem Eucharistia et Poenitentia (Cone. Trid., Catechismus Cone.

Trid.; ci. supra, p. 33 sq.) ; ad quod Poenitentiae sacramentum refertur caeremonia finalis impositionis manuum in ritu ordinationis: “Accipe Spiritum Sanctum: quorum remiseris peccata, remittuntur eis; et quorum retinueris, retenta sunt” (Pontificale Rom.). Tanquam ministro extraordinario, ei tribuitur Confirmatio et benedictio olei infirmorum (Clemens VI, Cone. Flor., Codex I.C.). Denegatur vero ordinatio quoad diaconatum, presbyteratum et episcopatum (Benedictus XII, Cone. Trid., Catechismus Cone. Trid.)³¹ necnon consecratio chrismatis Confirmationis (Clemens VI, Codex I.C.). Tandem oblatio sacrificii exhibetur tanquam praecipuum ac proprium munus presbyteratus, ut nuper dictum est.

Diaconi potestas describitur ut essentialiter secundaria ac subserviens potestati sacerdotali, seu presbyterali et episcopali, et hoc sensu ut ministerialis. In ipsa forma ordinationis ea potestas vocatur “opus ministerii” (Pontificale Rom., Pius XII); in caeremonia impositionis stolae dicitur: “Accipe stolam candidam de manu Dei: adimple ministerium tuum”; in allocutione episcopi ad ordinandos, diaconi dicuntur “comministri et cooperatores” et in secundario ac subordinate sensu “ministri Christi et cooperatores mysteriorum Dei” (Pontificale Rom.).

Catechismus Cone. Trid. sic describit generalem indolem et praecipua officia huiusmodi ministerii: “Ad eum [i.e. diaconum] pertinet episcopum perpetuo sequi, condonantem custodire, eique et sacerdoti sacra facienti, vel alia sacramenta administranti, praesto esse, et in Missae sacrificio evangelium legere.” Paulo aliter sed praecisius Pontificale Romanum: “Diaconum oportet ministrare ad altare, baptizare et praedicare.” Ad opus ministerii altaris referuntur ipsa activa assistentia sacrificio Missae (de qua in libris liturgicis), extraordinaria ministratio Communionis, ordinaria expositio et repositio SS. Sacramenti, extraordinaria benedictio SS. Sacramenti (Codex I.C.), lectio Evangelii intra Missam de qua in caeremonia traditionis libri evangeliorum in ritu ordinationis: “Accipe potestatem legendi Evangelium in Ecclesia Dei” (Pontificale Rom.). Ad opus baptizandi refertur ratio ministri extraordinarii in Baptismo solemni (Cone. Flor., Codex I.C.). Ad opus praedicationis, praeter ipsam lectionem Evangelii in Missa, refertur facultas praedicandi in Ecclesia (Catechismus Cone. Trid., Codex I.C.), quam Codex dicit solis sacerdotibus et diaconis, non vero ceteris clericis, regulariter faciendam esse. Idem Codex

³¹“Quoad praecisum sensum horum documentorum et quoad vim trium Bullarum Bonifatii IX, Martini V et Innocenti VIII, quae videntur ostendere presbyterum posse esse ministrum extraordinarium ordinationis diaconalis et presbyteralis, dicetur in proprio loco, ubi de ministro (pp. 650-652, 723-746).

praeterea statuit diaconos (imo et lectores) posse dare aliquas benedictiones, eas nempe quae ipsis expresse a iure permittuntur.

Ceterum ex his apparet praecipuum officium potestatis diaconalis esse ministerium altaris, ac pro tanto hanc potestatem esse vere sacerdotalem, quamvis inferiori quadam ac subordinata ratione. Pontificale Romanum tanquam primum officium diaconi refert “ministrare ad altare” et diaconos appellat “comministros et cooperatores Corporis et Sanguinis Domini” et Catechismus Cone. Trid. ad unum Eucharistiae sacramentum refert summam totius potestatis Ordinis eiusque graduum, inquit: “Aliam quoque gratiam [praeter gratiam sanctificantem] hoc sacramento tribui perspicuum est, praecipuam videlicet potestatem, quae ad sanctissimum Eucharistiae sacramentum refertur: in sacerdote quidem plenam et perfectam, ut qui Domini nostri corpus et sanguinem unus potest conficere: in aliis vero inferiorum ordinum ministris maiorem minoremve, quo quisque ministerio suo magis minusve ad altaris sacramenta accedit.” Pius XI de ordinatione in genere et absque distinctione trium graduum ait “per Ordinem hominem deputari ad sacerdotale munus gerendum.”

Praefata doctrina continetur quoad essentialia elementa in constanti magisterio ecclesiastico, tam extraordinario quam ordinario, inde a primo ipso Traditionis documento exhibito in epistola Clementis Romani ad Corinthios, in quo fit distinctio inter munera (λειτουργία) quae competunt ministris et praecepta quibus laici constringuntur {Denz. 42 sq., cit. in tom. 1, pp. 228-231). Satis autem erit breviter indicare recentiora ac solemniora documenta prolata inde a medio aevo, ex quo nempe Ordo signanter ut sacramentum consideratum est.

CONC. LATERANENSE IV: Potestas conficiendi Eucharistiam est propria sacerdotis rite ordinati, seu est proprius effectus sacerdotalis ordinationis {Denz. 430}.

IOANNES XXII contra Fraticellos docet sacerdotes rite ordinatos habere potestatem conficiendi sacramenta et docendi populum {Denz. 486. 488}. “Secundus error [Fraticellorum] . . . venerabiles Ecclesiae sacerdotes aliosque ministros sic jurisdictionis et ordinis clamat auctoritate desertos, ut nec sententias ferre, nec sacramenta conficere, nec subiectum populum instruere valeant vel docere, illos fingentes omni ecclesiastica potestate privatos, quos a sua perfidia viderint alienos” {Denz. 486}.

BENEDICTUS XII: Sacerdos ordinatus habet potestatem remittendi peccata, “potestatem conficiendi et ministrandi omnia sacramenta”; episcopus habet potestatem ordinandi; presbyter non habet potestatem ordinandi diaconum {Denz. 538, 545, 547, 548}.

CLEMENS VI: Solus episcopus habet potestatem conficiendi chrisma Confirmationis; item ipse solus potest ex officio hoc sacramentum administrare, presbyter vero nonnisi ex commissione R. Pontificis {Denz. 571-574}.

CONC. CONSTANTIENSE: Sacerdos, etiam malus, habet potestatem conficiendi sacramenta {Denz. 672}.

CONC. FLORENTINUM, loquens de Ordine, generice significat per ipsum

constitui idoneum ministrum (“Effectus [est] augmentum gratiae, ut quis sit idoneus minister”). Minister Baptismi, est sacerdos ex officio, diaconus (vel laicus) in casu necessitatis; Confirmationis minister ordinarius est episcopus, ex dispensatione vero presbyter; Poenitentiae minister est sacerdos, qui habet auctoritatem absolvendi ordinariam vel commissam; Extremae Unctionis minister est sacerdos; Ordinis ordinarius minister est episcopus (*Denz.* 696-702).

CONC. TRIDENTINUM: Ordo confert “potestatem spiritualem” in caractere fundatam (*Denz.* 960, 964). Haec potestas non est aequalis in omnibus ministris, sed gradus importat qui sacram hierarchiam constituunt (*Denz.* 960, 962, 966, 967). Ministri habent potestatem conficiendi et conferendi sacramenta (*Denz.* 853-856). Praecipua munia sacerdotalis potestatis sunt administrationes Eucharistiae et Poenitentiae (*Denz.* 957 et 961, ubi sacerdotium describitur per “potestatem consecrandi et offerendi corpus et sanguinem Domini, et peccata remittendi et retinendi”). Potestas celebrandi sacrificium eucharisticum est primum munus sacerdotii (*Denz.* 938, 949: “Christus [in ultima Coena] instituit Apostolos sacerdotes, et ordinavit, ut ipsi alique sacerdotes offerrent corpus et sanguinem suum”). Sacerdos habet potestatem remittendi peccata (*Denz.* 894, 896, 899, 902, 903, 904, 919, 920), per ipsam ordinationem collatam (*Denz.* 902: “Sacerdotes . . . per virtutem Spiritus Sancti in ordinatione collatam tamquam Christi ministri functionem remittendi peccata exercent”), cuius tamen validitas quoad suum exercitium pendet ab ulteriori iurisdictione ab Ecclesia accepta (*Denz.* 903). Sacerdos habet potestatem imponendi satisfactionem sacramentalem (*Denz.* 905, 923, 925). Proprius minister Extremae Unctionis est omnis sacerdos (*Denz.* 908, 910, 929). Solus episcopus est ordinarius minister Confirmationis (*Denz.* 873, 960, 967). Habet potestatem ordinandi (*Denz.* 960, 967). Generaliter “episcopi . . . presbyteris superiores sunt, ac sacramentum confirmationis conferre, ministros Ecclesiae ordinare, atque alia pleraque peragere ipsi possunt, quarum functionum potestatem reliqui inferioris ordinis nullam habent” (*Denz.* 960; cf. 967).

CATECHISMUS CONC. TRID. (pars 2, c. 7): Effectus Ordinis est potestas (qq. 10 et 34). Potestas sive dignitas sacerdotalis, generaliter spectata, est esse legis interpretem et intemuncium, et ipsius Dei in terris vices gerere (q. 2). Concrete spectata, haec potestas refertur ad ministrationem sacramentorum, quae ideo ab Ordine dependent (qq. 5, 22, 25, 32). Peculiariter est “potestas tum corpus et sanguinem Domini nostri conficiendi et offerendi, tum peccata remittendi” (q. 2). Praecipuum autem eius munus est prior ac eucharistica potestas, imo, generaliter loquendo, Ordinis “praecipua potestas ad sanctissimae Eucharistiae sacramentum refertur” (q. 34), nam “duplex est [potestas in Ecclesia], Ordinis et iurisdictionis. Ordinis potestas ad verum Christi Domini corpus in sacrosancta Eucharistia refertur; iurisdictionis vero potestas tota in Christi corpore mystico versatur” (q. 6); unde “sacerdotis munus est, Deo sacrificium facere et ecclesiastica sacramenta administrare, quemadmodum ex consecrationis ritibus perspicitur” (q. 25). Haec autem eucharistica potestas ordinatur non solum ad ipsam Eucharistiam consecrandam, sed etiam ad disponendos animos ad receptionem Eucharistiae (praecipue per Poenitentiam), necnon ad ea omnia quae quovis modo ad Eucharistiam referri possunt (q. 7). Episcopi generale munus est esse praepositum sive pastorem, seu regere tum ceteros ministros tum populum, et eorum saluti cum vigilantia cura prospicere (q. 26). Ordinatio est “proprium episcopi munus” (qq. 25 et 29). Diaconi officia sunt: ministrare, assistere episcopo verbum et sacramenta administranti, legere Evangelium in Missa; praeterea: pervestigare quomodo se gerant fideles ac referre episcopo, praedicare sive Evangelium explanare, non tamen e superiori loco; antiquitus committebatur diacono sive ministratio calicis in communione populi sub utraque specie, sive administratio temporalium bonorum Ecclesiae (q. 20).

PONTIFICALE ROMANUM. Quoad diaconatum: potestas, per ipsum collata,

est generaliter “opus ministerii,” ut significatur in ipsa essentiali forma ordinationis et in ritu impositionis stolae (“Accipe stolam condidam de manu Dei: adimple ministerium tuum”). Praecipua munera huius ministerii indicantur in allocutione episcopi: “Diaconum oportet ministrare ad altare, baptizare et praedicare.” Ad primum ac primarium munus referuntur sequentia verba eiusdem allocutionis: “Comministri et cooperatores Corporis et Sanguinis Domini” necnon ritus traditionis libri Evangeliorum: “Accipe potestatem legendi Evangelium in Ecclesia Dei.”

Presbyteralis potestatis munia indicantur in allocutione episcopi: “Sacerdotem oportet offerre, benedicere, praeesse, praedicare et baptizare.” Ad primum ac praecipuum eucharisticum munus referuntur tum verba allocutionis: “Agnoscite quod agitis . . . mortis Dominicae mysterium celebrantes,” tum verba orationis post ordinationem: “Purum et immaculatum ministerii sui donum custodiant, et in obsequium plebis tuae panem et vinum in Corpus et Sanguinem Filii tui immaculata benedictione transforment,” tum ritus traditionis calicis et patenae: “Accipe potestatem offerre sacrificium Deo, Missasque celebrare.” Ad secundum munus benedicendi refertur ritus unctionis manuum: “Ut quaecumque [manus istae] benedixerint, benedicantur; et quaecumque consecraverint, consecrentur et sanctificentur.” Praeterea, munus remittendi peccata, quod saltem non explicite refertur in illa enumeratione, signanter proponitur in ritu ultimae impositionis manuum: “Accipe Spiritum Sanctum: quorum remiseris peccata, remittuntur eis: et quorum retinueris, retenta sunt.” Inferioritas gradus presbyteralis relate ad episcopalem, exprimitur hac triplici expressione praefationis ordinativae: “Sequentis ordinis viri et secundae dignitatis.” “Secundi meriti munus,” “Cooperatores ordinis nostri [i.e. episcopalis].”

Episcopi potestas generaliter describitur, ut “ministerii summa” complens sacerdotalem dignitatem (in forma ordinationis), ut “summi sacerdotii ministerium” (in praefatione ordinativa), ut “collatio clavium regni coelorum” (in subsequenti oratione), ut “ordo pontificalis” (in ritu unctionis capitis). Varia eius munia referuntur in allocutione episcopi consecratoris: “Episcopum oportet iudicare, interpretari, consecrare, ordinare, offerre, baptizare et confirmare.” In caeremoniis unctionis manuum, impositionis baculi ac anuli, et traditionis libri Evangeliorum, significantur respective potestas benedicendi ac consecrandi, auctoritas pastoralis ac dignitas sponsi Ecclesiae, et officium praedicandi.

LEO XIII in Epistola “Apostolicae curae” de ordinationibus anglicanis ait praecipuam sacerdotis sive presbyteri potestatem, per ordinationem collatam, esse potestatem offerendi sacrificium et pariter unum ex praecipuis muniis episcopi referri ad idem sacrificium, consistens in ordinatione ministrorum sacrificii: “Sacerdotii . . . potestas . . . praecipue est potestas consecrandi et offerendi verum corpus et sanguinem Domini, eo sacrificio, quod non est nuda commemoratio sacrificii in cruce peracti” {*Denz.* 1964). “In primis episcopatus muniis illud . . . est. ministros ordinandi in sanctam Eucharistiam et sacrificium” {*Denz.* 1965).

CODEX I.C.: Duplex est potestas in Ecclesia. Ordinis scilicet et iurisdictionis: “Ex divina institutione sacra hierarchia ratione ordinis constat episcopis, presbyteris et ministris; ratione iurisdictionis, pontificatu supremo et episcopatu subordinate: ex Ecclesiae autem institutione alii quoque gradus accessere” (can. 108. §3). “Qui in ecclesiasticam hierarchiam cooptantur, non ex populi vel potestatis saecularis consensu aut vocatione adleguntur; sed in gradibus potestatis ordinis constituuntur sacra ordinatione; in supremo pontificatu, ipsomet iure divino, adimpleta conditione legitimae electionis eiusdemque acceptionis; in reliquis gradibus iurisdictionis, canonica missione” (can. 109).

Sacerdos seu presbyter est minister ordinarius Baptismi sollemnis (can. 738. §1); minister extraordinarius Confirmationis (can. 782); minister eucharistici sacrificii (can. 802) ac minister ordinarius Communionis (can. 845); minister Poenitentiae, ita tamen ut huius potestatis validum exercitium alligetur iuris-

dictioni acceptae ab Ecclesia (cann. 871 sq.), in quo exercitio sacerdos habet ius iniungendi satisfactionem (can. 887) ac se gerit ut iudex simul ac medicus (can. 888); minister Extremae Unctionis (can. 938) ac extraordinarius minister confectionis materiae sive olei (can. 945); extraordinarius minister aliquorum ordinum (can. 951). Episcopus est minister confectionis chrismatis Confirmationis (can. 781) et ordinarius minister eiusdem sacramenti (can. 782); quoad Poenitentiam, episcopus, seu potius qui ordinario iure potest concedere iurisdictionem ad audiendas confessiones (excepto Vicario Capitulari et Vicario Generali), potest aliqua peccata sive casus reservare (can. 893); episcopus est ordinarius minister benedictionis olei Extremae Unctionis (can. 945) et Ordinationis (can. 951). Diaconus est minister extraordinarius Baptismi sollemnis (can. 741) et Communionis eucharisticae (can. 845, §2); praeterea ipsi, non minus quam sacerdoti, committi potest praedicatio (can. 1342, §1); exponit etiam ac reponit sacram hostiam in Benedictione SS. Sacramenti, non tamen ipsam Benedictionem conferre potest (can. 1274, §2); diaconus (imo et lector) dare potest aliquas benedictiones, nempe eas tantum quae ei expresse a iure permittuntur (can. 1147, §4).

PIUS XI in Encycl. “Casti connubii” ait effectum Ordinis esse “deputationem ad sacerdotale munus gerendum” (*Denz.* 2238, cit. supra, in p. 6). In Encycl. “Ad catholici sacerdotii” ait sacerdotem esse ministrum Christi, instrumentum Redemptoris, continuatorem operis eius, “alterum Christum,” quas “excelsas potestates per ordinis sacramentum adipiscitur”; eius munus esse offerre tum sacrificium eucharisticum tum etiam sacrificium laudis seu orationis: “Sacerdos denique, hac etiam in re Iesu Christi munus persequens . . . , publicus ex officio extat ad Deum pro omnibus deprecator: eidem in mandatis est non modo proprium verumque altaris sacrificium Ecclesiae nomine caelesti Numini offerre, sed etiam ‘sacrificium laudis’ [Psal. 49. 14] communesque preces” (*Denz.* 2275 sq.).

PIUS XII, Encycl. “Sacramentum Ordinis”: “[Per] sacramentum Ordinis a Christo Domino institutum . . . traditur spiritualis potestas et confertur gratia ad rite obeunda munia ecclesiastica,” “Effectus, qui sacra Diaconatus, Presbyteratus et Episcopatus Ordinatione produci ideoque significari debent, potestas scilicet et gratia . . . ,” “Verba . . . quibus univoce significantur effectus sacramentales, scilicet potestas Ordinis et gratia Spiritus Sancti. . .” In ipsis formis, ibidem pro triplici ordinatione assignatis, haec potestas quoad diaconum dicitur esse “opus ministerii,” quoad presbyterum “presbyterii dignitas . . . [sive] secundi meriti munus,” quoad episcopum “ministerii summa” quae complet sacerdotalem dignitatem.

II. SCRIPTURA.

Ipsa existentia sacrae potestatis in Ecclesia probata est ex Scriptura in art. 1 (tom. 1, pp. 219-227), ubi de institutione sacerdotii N.L., cuius praecipuum ac sacrificale munus explicite indicatur in verbis Christi: “Hoc facite in meam commemorationem” {*Luc.* 22. 19; 1 *Cor.* 11. 25). Ipsa autem eius sacramentalitas, seu eam potestatem conferri per ipsum ritum ordinationis, sufficienter eruitur ex textibus quibus in art. 2 (tom. 1, pp. 508-570) probata est sacramentalitas Ordinis.

Inter sex scilicet textus ibidem invocatos, *Act.* 6. 1-6 ostendit septem viros ordinatos fuisse in aliquod officium quod “ministrare mensis” appellatur, quodque, ut ibidem dictum est cum communi

sententia catholicorum, importat aliquam sacram potestatem, probabiliter connexam cum celebratione mensae eucharisticae; admissa praeterea, cum communiori sententia, identitate septem illorum virorum cum proprie dictis diaconis de quibus sermo est in epistolis paulinis (*Phil.* 1. 1; *1 Tim.* 3. 1-13) quique consociantur ipsis episcopis in regimine ecclesiarum, clarius apparet in illo textu agi de collatione sacrae potestatis, et quidem secundariae ac ministerialis; talibus diaconis Apostolus tribuit sacrum ministerium ac hierarchicum gradum: “Hi autem probentur primum et sic ministrent, nullum crimen habentes. . . Qui enim bene ministraverint, gradum bonum sibi adquirent” (*1 Tim.* 3. 10, 12). Praeterea, ipsum ministerium praedicationis et Baptismi, exhibitum a duobus ex illis viris, Stephano scilicet et Philippo, post suam investituram (*Act.* 6. 8-15; 7. 1-60; 8. 5-38; 21. 8), non inepte invocari potest ut signum tum acceptae potestatis tum ministerialis indolis illius. Ex quibus omnibus cum maiori vel minori probabilitate ex ipsa Scriptura erui potest ordinationem Diaconatus conferre sacram potestatem, ordinatam aliquo modo ad ministerium praedicationis, Baptismi et Eucharistiae: quae quidem sunt praecipua munia, diaconis explicite assignata in subsequent! Ecclesiae Traditione.

Act. 13. 3, si, ut probabilius est, agit de ipsa ordinatione Pauli et Barnabae, ostendit ipsis per ritum impositionis manuum collatam fuisse apostolicam potestatem, qua apti essent ad fundandas ecclesias, constituendo illarum rectores et ordinando ministros cultus, ut apparet ex sequenti textu.

Act. 14. 23 ostendit praecise Paulum et Barnabam per manuum impositionem constituentes presbyteros per singulas ecclesias, qui nempe haberent in eis potestatem regendi, docendi et ministrandi sacra, quasi loco ipsorum apostolorum, qui eas fundaverunt.

1 Tim. 5. 22 (“Manus cito nemini imposueris neque communiveris peccatis alienis”) nihil directe explicat circa finem sive effectum impositionis manuum; effectum tamen sacrae potestatis innuitur in ultimis verbis, quatenus communicatio ordinatoris peccatis ordinati supponit illum huic aliquod communicasse donum habituale quod ipse abuti possit.

1 Tim. 4. 14 et *2 Tim.* 1. 6 sq. explicite proponunt effectum ordinationis sub voce charismatis sive gratiae (charisma, charisma Dei\ sub qua voce, ut notavimus supra (p. 7), alii intelligunt solam gratiam sanctificantem, alii solam sacram potestatem, alii probabilius ac convenientius utrumque simul effectum, modo nempe indeterminato ac complexivo. Ceterum, in iisdem epistolis S. Paulus ostendit triplex munus regendi, docendi et sanctificandi, quod competit pastoralis po-

testati seu “ministerio” quod Timotheus implet: 1 *Tini.* 3. 2, 5: “Oportet . . . episcopum . . . esse . . . doctorem, Ecclesiae Dei diligentiam habentem”; 2 *Tini.* 4. 2, 5: “Praedica verbum, insta opportune, importune, argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina. . . Tu vero vigila, in omnibus labora, opus fac evangelistae, ministerium tuum imple”; 1 *Tini.* 5. 22: “Manus cito nemini imposueris, neque communivaveris peccatis alienis.” Utrum autem in his textibus agatur de proprie dicto episcopo an de presbytero, pendet a disputata quaestione de indole biblicorum presbytero-episcoporum, agitata in art. 3 (tom. 1, pp. 745-792).

III. *TRADITIO.*

Ipsa existentia sacrae potestatis fuse ex Traditione probata est in art. 1 (tom. 1, pp. 227-489), pariterque in art. 3 (ibid., pp. 793-955) ostensa est existentia triplicis potestatis episcopalis, presbyteralis et diaconalis eiusque variorum officiorum. Eiusdem autem potestatis sacramentalitas, seu causalis nexus cum ritu ordinationis, ostensa est in art. 2 (ibid., pp. 570-590). Nihil igitur restat amplius quam pauca ex illis locis resumere,³² sub triplici quidem capite potestatis hierarchicae, ministerialis et sacerdotalis, quatenus per ordinationis ritum confertur, uti egimus supra quoad documenta magisterii ecclesiastici.

1. *Effectus Ordinis est potestas hierarchica*, seu vera potestas sacra.

Id imprimis significant quotquot dicunt per ordinationem sive manuum impositionem conferri episcopatum, vel presbyteratum, vel sacerdotium, vel ministerium, vel apostolatam: nam sub his vocibus sacra potestas significatur; ita *Didascalia*, Cornelius R. P., Ephraem, Nazianzenus, Theodoretus, Cyrillus Alex.

Plures Patres explicite asserunt per talem ritum conferri sacram potestatem, praesidentiam, pastorum, dignitatem, virtutem. Tertullianus: “Praesident probati quique seniores honorem istum non pretio sed testimonio [i.e. electione, seu ordinatione] adepti.” Ephraem: “O potestas ineffabilis, quae in nobis dignata est habitare per impositionem manuum sacrorum sacerdotum.” Athanasius: “Priusquam episcopatus gratiam accepisses, nulli notus eras: iam vero ordinatus cum sis, te populi expectant, ut cibus illis subministres.” Lucifer calaritanus: “Neque enim posset impleri virtute Spiritus sancti ad Dei gubernandum populum, nisi is, quem Deus allegisset, cuique manus per catholicos episcopos fuisset imposita.” Ambrosius: “Habet in suo munere commissae sibi florem potestatis [scilicet per ordinationem].” Amalarius: “Episcopus quia vicarius Christi est, in capite

³²“Textus extensius relatos invenies in tom. 1, pp. 573-590.

ungitur; ab illo enim significatur se accipere hanc unctionis gratiam, qui caput est totius corporis.” Gerbertus (Silvester II, R. P.): “Homo imponit manum, et Deus largitur gratiam; sacerdos Deo servit supplici dextera, Deus benedicit potenti dextera; episcopus initiat ordinem, et Deus tribuit dignitatem.” Petrus Damianus: “Gratia sancti Spiritus ipse ordo ecclesiasticae dignitatis accipitur: quem videlicet sive indignus praebeat, sive indignus accipiat, Spiritus sanctus qui Ecclesiae sua iura disponit, ratum esse decernit.” Bonizo: “Manus impositio . . . , qua episcopis et sacerdotibus et levitis virtus traditur ministerii.” Peculiariter ad rem faciunt duo textus Nysseni et Augustini, emphatice proponentes supernaturalem efficaciam ritus ordinationis in collationem sacrae potestatis. Xyssenius: “Eadem item verbi vis [quae operatur in Baptismo et eucharistica consecratione] etiam sacerdotem augustum et honorandum facit, novitate benedictionis a communitate vulgi segregatum. Cum enim heri ac tempore superiori unus e multitudine ac plebe esset, repente redditur praeceptor, praeses, doctor pietatis, mysteriorum latentium praesul.” Augustinus: “Xon dare aliud est, aliud non recte dare. Sicut non recte habet [potestatem] qui ab unitate discedit, sed tamen habet, et ideo redeunti non redditur: sic etiam non recte dat qui ab unitate discedit, sed tamen dat: et ideo quod ab eo accepit, venienti ad unitatem non iteratur.”³³

Ex documentis liturgicis, *Traditio Apostoliea* significat per impositionem manuum conferri episcopo “virtutem principalis spiritus” (ad litteram: spiritum principalitatis³⁴ sive potestatis) et “spiritum primatus sacerdotii” (ad litteram: spiritum archisacerdotalem): presbytero vero “spiritum gratiae et consilii ut adiuvet et gubernet plebem”; diaconum “eligi ministrare Ecclesiae.” *Sacramentarium Serapionis* significat per ordinationem conferri episcopo “spiritum divinum [quo] dignus sit qui pascat gregem”; presbytero vero “spiritum veritatis, sensum et cognitionem et cor bonum ut possit administrare populum et dispensare verba divina et reconciliare populum Deo”; diacono “spiritum cognitionis et discretionis, ut possit pure et immaculate ministrare.” *Constitutiones Apostolorum* significant per ordinationem conferri episcopo “virtutem principalis spiritus” quo possit “pascere gregem, pontificem agere, ministrare”; presbytero “spiritum gratiae et consilii, ut adiuvet ac gubernet populum”; diacono “spiritum et virtutem, ut ministerium sibi traditum administret.” *Testamentum D.N.J.C.* significat dari episcopo “intelligentiam et gratiam spiritus principalis, ut pascat gregem et summo sacerdotio fungatur, et offerat

³³ Cf. integrum textum in tom. 1, p. 584.

³⁴ Circa sensum huius expressionis, quae aequivalenter recurrit in posterioribus documentis liturgicis, confer dicta in torn. 1. pp. 312-314.

oblationes Ecclesiae”; presbytero, “spiritum gratiae, consilii et magnanimitatis, spiritum presbyteratus . . . ad coadiuvandum et gubernandum populum”; diacono “spiritum gratiae et diligentiae . . . [ut sit] operarius legalis [i.e. idoneus minister].” *Canones Hippolyti* significant episcopo et presbytero conferri “virtutem divinam et spiritum efficacem quem Deus tribuit sanctis apostolis, illis qui fundarunt Ecclesiam in omni loco,” necnon “potestatem ad redimenda peccata.” *Antiqua Sacramentaria et Pontificalia*, ex quibus originem habet hodiernum Pontificale Romanum, omnino cum hoc Pontificali concordant in supradictis (p. 38).

2. *Efectus Ordinis est potestas ministerialis*, seu ordinata ad ministrationem tum cultus seu sacramentorum, tum verbi divini, quod est ipsius cultus fundamentum.

Quoad ministerium verbi: Irenaeus: “Cum episcopatus successione [quae fit per ordinationem] charisma veritatis acceperunt.”³⁵ Ambrosiaster: “Ad hoc enim creatur dux populo, ut huius salutis sollicitudinem gerat, admonendo, docendo, ut fructum habeat ordinatio.” Nyssenus supra relatus: Sacerdos per ordinationem “redditur praeceptor, doctor pietatis.” Theodoretus gratiam collatam Timotheo in ordinatione intelligit “docendi munus.” *Sacramentarium Serapionis* nuper relatum significat in ordinatione conferri presbytero “spiritum veritatis, ut possit dispensare verba divina.”

Quoad ministerium sacramentorum, et peculiariter Poenitentiae et Ordinis (omissa Eucharistia, de qua infra): Nyssenus: Sacerdos per ordinationem redditur “mysteriorum latentium praesul.” Augustinus supra relatus (p. 43) significat episcopum per ordinationem accepisse indelebilem potestatem ordinandi. *Traditio Apostolica* ad “spiritum primatus” quem accipit episcopus in ordinatione refert “habere potestatem dimittere peccatum . . . [et] dare sortes [seu ordinare].” Idem fere excribit derivatum documentum *Constit. Apost.* (pro “dare sortes” habet “dare cleros”).³⁶ *Testamentum D.N.I.C.* significat per ordinationem conferri episcopo “spiritum pollentem potestate ad solvenda omnia ligamina.” *Canones Hippolyti* significant per ordinationem conferri episcopo et presbytero “potestatem ad redimenda peccata.”

3. *Effectus Ordinis est potestas sacerdotalis*, seu stricte ac specificitalis, quae ordinatur ad sacrificium eucharisticum.

³⁵ “De sensu expressionis “charisma veritatis” confer in tom. 1, p. 575.

³⁶ Mentio potestatis ordinandi in formula ordinationis episcopalis deest in aliis duobus documentis ab eadem *Traditione Apostolica* derivatis, scilicet *Testamento D.N.I.C.* et *Canonibus Hippolyti*, ut notatum est in tom. 1, pp. 923, 926.

Didache satis suggestive significat ideo episcopos et diaconos constitui (seu ordinari) debere, ut possit sacrificium in Ecclesia offerri. Ambrosiaster: “Manus impositiones verba sunt mystica, quibus confirmatur ad hoc opus electus, accipiens auctoritatem, teste conscientia sua, ut audeat vice Domini sacrificium Deo offerre.” Chrysostomus: “Si quis enim secum reputet quantum illud sit, nempe hominem carne et sanguine involutum, prope beatam illam et immortalem naturam [i.e. gloriosum corpus Christi in Eucharistia praesens] constitui, tunc probe intelliget quanto honore Spiritus gratia sacerdotes ornaverit,” i.e. per ordinationem, de qua idem Doctor alibi ait: “Xequae enim has [sacerdotum] ordinationes sine tali descensu [Spiritus S.] fieri est possibile.” Cyrillus Alex., significat cos “qui ad divinum apostolatum deliguntur” non secus ac primos Apostolos “divinorum altarium dispensatores ac sacerdotes constitui.” Huiusmodi sacerdotalis sive sacrificialis potestas exprimitur constanter in documentis liturgicis, et quidem in ipsis ordinativis orationibus. *Traditio Apostolica*: “Da . . . super hunc servum tuum, quem elegisti ad episcopatum . . . primatum sacerdotii tibi exhibere, sine reprehensione servientem noctu ac die, incessanter repropitiari vultum tuum et offerre dona sanctae ecclesiae tuae.” *Constitutiones Apost.*, quoad episcopum fere ac praecedens documentum: “Pontificem tuum agere, inculpate ministrantem nocte ac die . . . , ac offerre tibi dona sanctae tuae ecclesiae”; quoad presbyterum: “Ut . . . serviat tibi sincere . . . , atque sacra, quae pro populo celebrantur, inculpate perficiat.” *Testamentum D.N.I.C.*, quoad episcopum: “Eum dignum redde, qui tibi diligenter et cum omni timore offerat oblationes ecclesiae sanctae tuae.” *Canones Hippolyti*, quoad episcopum et presbyterum: “Accipe orationes eius et oblationes eius quas tibi offeret die noctuque et sint tibi odor suavitatis.”

Quod autem huiusmodi potestas, secundum triplicem eius aspectum hierarchicum, ministerialem et sacerdotalem, *verificetur in unoquoque ex tribus gradibus episcopatus, presbyteratus et diaconatus*, et quaenam sint peculiaris munia unicuique gradui in Traditione assignata, patet tum ex modo recitatis textibus, prout referuntur ad unum vel alterum gradum, tum ac praecipue ex dictis in art. 3 (tom. 1, praesertim pp. 830-837, 849-852, 906-918, 949-952, 955-962), ubi oportuit ea munia ex testimoniis variarum periodorum Traditionis colligere. Breviter: propria munia *episcopi* sunt: praeesse, docere, confirmare, ordinare (offerre autem, baptizare, et reconciliare, conveniunt ei ut sacerdoti, ac sunt communia cum presbytero); propria *presbyteri* munia sunt: offerre, reconciliare, baptizare, praedicare; propria offi-

cia *diaconi* sunt: ministrare ad altare et evangelizare, occasionaliter etiam baptizare.³⁷ Quae quidem conveniunt essentialiter cum officiis exhibitis in Pontificali Romano: "Episcopum oportet iudicare, interpretari, consecrare, ordinare, offerre, baptizare et confirmare." "Sacerdotem [seu presbyterum] oportet offerre, benedicere,³⁸ praeesse, praedicare et baptizare." "Diaconum oportet ministrare ad altare, baptizare et praedicare." Quibus, ad invicem collatis, apparet hierarchicum characterem de singulis tribus gradibus aliquomodo praedicari, saltem quatenus importatur in ipso magisterio verbi divini et ministratione sacramentorum, praecipue tamen praedicari de episcopatu; pariter ministerialis character trium graduum ostenditur in collatione sacramentorum, praecipue Baptismi (qui tamen nonnisi extraordinaria ratione tribuitur diacono), Poenitentiae (quae praeter Baptismum tribuitur etiam presbytero), Confirmationis et Ordinis (qui distincte ac simpliciter tribuuntur soli episcopo); tandem sacerdotalis character trium graduum, ostenditur in eorum diversa participatione eucharistico sacrificio, quae quoad diaconum est mere ministrativa ac secundaria, quoad episcopum vero et presbyterum est oblativa ac principalis.

Conclusio 2. Potestas Ordinis, quae nempe confertur per ipsam ordinationem, distinguitur formaliter et adaequate a ceteris duabus potestatibus magisterii et iurisdictionis (non exclusa ea ipsa iurisdictione quae operatur in absolutione sacramentali), quamvis cum cis intime connectatur ex parte subiecti et exercitii. Unde per ipsam ordinationem, formaliter et praecise qua talem, nulla proprie dicta confertur iurisdictionis aut magisterii potestas.

Probatur.

Frustranee quis peremptorium argumentum, sive pro sive contra hanc conclusionem, ex ipsa *Scriptura* aut *antiqua Traditione* conficere conaretur. Profecto Christus dedit apostolis, eorumque successoribus, triplicem potestatem, sive offerendi sacrificium ("Hoc facite in meam commemorationem"), necnon administrandi sacramenta Baptismi ("Euntes . . . baptizantes") et Poenitentiae ("Quorum remiseritis peccata . . . , quorum retinueritis . . ."), sive docendi ("Euntes docete omnes gentes"), sive regendi ("Quaecumque alligaveritis . . . , quaecumque solveritis," "Qui vos audit, me audit, qui vos spernit, me spernit"); attamen quae aut quot ex his potestatibus conferantur

* Cf. in tom. 1, pp. 960-962.

"De hoc officio cf. P. Puniet, "Le pouvoir sacerdotal de bénir," *Ephemerides liturgicae* (1928) 425-439.

per ipsam ordinationem, non significavit. Pariter S. Paulus in duobus locis de ordinatione Timothei docet per ordinationem conferri “charisma,” quod aliquam sacram potestatem involvit, et in iisdem epistolis pastoralibus commendat triplex munus docendi, regendi et sanctificandi, quod competit rectori Ecclesiae quodque uno vel alio modo fundatur vel connectitur cum praefato charismate potestativo; attamen, quae aut quot ex illis muneribus conferantur per ipsam ordinationem et absque ulteriori Ecclesiae interventu, aut identificentur cum eo charismate, nec docet nec significat. Idemque valet de documentis antiquae Traditionis tam doctrinalibus quam liturgicis, in quibus tres praefatae potestates commixte ac veluti indiscriminate ad ordinationem referuntur vel cum ea intime connectuntur, etsi ceteroquin cultualis ipse aspectus potestatis, per ordinationem collatae, explicite ac constanter proponatur et super alios aspectus manifeste emergat.

Ad quorum documentorum rectam intelligentiam notandum est difficultatem in eorum interpretatione ex quatuor causis provenire.

Primo scilicet, ex simultanea collatione trium potestatum. Cum enim aliquis ordinabatur episcopus, simul intelligebatur praefici ecclesiae tanquam illius rector et doctor, quod pariter valebat, subordinata quidem ratione, de presbytero et diacono. Hinc non mirum est eidem materialiter caeremoniae, totaliter ac cumulative spectatae, quae potuit ex intentione Ecclesiae formaliter aequivalere duplici investiturae, alteri nempe ordinativae et alteri canonicae, duplicatum effectum potestatis ordinis et potestatis iurisdictionis ac magisterii indistincte ac cumulative referri.

Secundo, ex intestina connexione inter has potestates, quatenus potestas Ordinis est connaturale, et sub aliqua ratione necessarium, fundamentum aliarum duarum potestatum, ut explicabitur infra (pp. 68-74). Quo fit ut ordinatus episcopus sit connaturalis rector et doctor Ecclesiae atque per ipsam ordinationem et ante canonicam missionem habeat aptitudinem ac veluti exigentiam ad illas potestates, et pro tanto dici possit eas habere.

Tertio, ex impraecisione quorundam terminorum, praecipue qui referuntur ad curam, pastorum, praefecturam et gubernationem Ecclesiae. Nam hae voces non necessario indicant potestatem iurisdictionis, sed possunt referri ad quamlibet veram potestatem, et nominatim etiam ad potestatem Ordinis, per quam quilibet minister sacrificii et sacramentorum vere curat, pascit, praeest et gubernat populum christianum. Unde cum in ipsis libris liturgicis et in ipsis ordinativis orationibus significatur munus episcopi vel presbyteri esse

pascere vel praeesse vel gubernare, ea expressio ambigua est ac potest referri ad administrationem sacramentorum non minus quam ad exercitium iurisdictionis; ad hanc certe sacramentalem praefecturam sive auctoritatem sese refert Nyssenus cum ait sacerdotem per ordinationem reddi “mysteriorum latentium praesulem” necnon Ambrosiaster cum ait illum per impositionem manuum “accipere auctoritatem ut audeat vice Domini sacrificium Deo offerre.” Pariter ipsae voces: indicare, interpretari, docere, praedicare, quae vario modo designant potestates connexas cum ordinatione, suam etiam ambiguitatem habent, cum praeter proprie dictam potestatem magisterii significare etiam possint merum exercitium scientiae, doctrinae ac discretionis, quod comitatur ipsam administrationem sacramentorum, et ab ea, tanquam ministri officium, necessario exigitur.

Quarto, ex impraecisione ipsius doctrinae de distinctione trium illarum potestatum deque earum proximo fonte ac relativa separabilitate. Sicut enim simul conferebantur, ita ad modum unius intelligebantur, tanquam una ac totalis participatio ac transmissio potestatis a Christo apostolis collatae, quin adhuc occurreret ratio vel occasio eas distinguendi, donec in medio aevo, faventibus tum ecclesiastica praxi eas separandi quoad individuum subiectum aut quoad modum conferendi tum evolutione scientiae canonicae ac theologicae, facta fuerit distinctio sive nominum (potestas ordinis et potestas iurisdictionis) sive originis (ordinatio et canonica missio sive investitura).

Quapropter securius argumentum in hac quaestione conficiendum est potius ex tardiori Traditione, prout *exprimitur in ipsis documentis Ecclesiae ac ratione ipsa theologica illustratur*; ex quibus ceteroquin retro illuminatur ipse sensus antiquorum documentorum.

Iamvero, *Ecclesiae documenta* supra recitata (pp. 37-40), inde a medio aevo, constanter ac signanter non aliud potestati Ordinis munus assignant nisi quod refertur ad oblationem sacrificii et administrationem sacramentorum.

Ioannes XXII loquitur quidem tam de confectione sacramentorum quam de magisterio populi, sed simul distinguit duplicem potestatem Ordinis et iurisdictionis.

Cone. Florentinum in Decreto pro Armenis nihil aliud dicit nisi “effectum [Ordinis esse) augmentum gratiae, ut quis sit idoneus minister,” nec aliter ministrum intelligit quam ut ministrum sacramentorum. ut patet tum ex generali tenore illius Decreti, in quo assignatur minister pro unoquoque sacramento, tum ex communi

terminologia, tum ex doctrina S. Thomae quam illud Decretum reproduce. Nec obstat quod in prologo, assignans generalem divisionem ac finalitatem septem sacramentorum, Decretum dicat cum S. Thoma “per Ordinem Ecclesiam gubernari et multiplicari spiritualiter,” nam nihil probat hanc gubernationem referri etiam ad proprie dictam iurisdictionem et magisterium, nisi remote ac fundamentaliter, sed potius, ad mentem ipsius S. Thomae, ibi significatur gubernium sive potestas consistens in ipsa administratione sacramentorum, ut suadet ipsa distinctio inter multiplicare et gubernare, quorum primum refertur ad Baptismum, alterum consequenter ad cetera sacramenta.

Cone. Tridentinum, bis definiens sacerdotium N.L., non aliam indicat potestatem quam sacramentalem, seu offerendi sacrificium et remittendi peccata (*Denz.* 957, 961). Nec obstat quod, loquens de hierarchia eiusque gradibus, Concilium declarat, iuxta doctrinam Apostoli, non omnes fideles esse apostolos, prophetas, evangelistas, pastores et doctores, et supremo gradui episcopatus assignat regimen Ecclesiae (*Denz.* 960); nam ex una parte ea pericope intelligi potest generaliter et in confuso de utraque simul hierarchia Ordinis et iurisdictionis et de episcopo prout in se colligit utriusque hierarchiae potestatem quae generaliter regimen Ecclesiae vocatur (cf. *Denz.* 966-968), et ex alia parte, etiam intellecto regimine de sola Ordinis potestate, illud ibidem non aliter explicatur quam per potestatem administrandi sacramenta aliarumque cultus functionum: “Sancta Synodus declarat, praeter ceteros ecclesiasticos gradus episcopos, qui in Apostolorum locum successerunt, ad hunc hierarchicum ordinem praecipue pertinere, et ‘positos (sicut idem Apostolus ait) a Spiritu Sancto regere Ecclesiam Dei,’ eosque presbyteris superiores esse, ac sacramentum confirmationis conferre, ministros Ecclesiae ordinare, atque alia pleraque peragere ipsos posse, quarum functionum potestatem reliqui inferioris ordinis nullam habent.”

Catechismus Cone. Trid., in q. 34, ubi quaerit directe de effectibus sacramenti Ordinis, duos tantum effectus assignat, scilicet gratiam sanctificantem et potestatem consecrandi Eucharistiam quae cum caractere identificatur. Praeterea, in q. 25, quaerens quodnam sit proprium sacerdotii munus, ait: “Sacerdotis munus est, Deo sacrificium facere et ecclesiastica sacramenta administrare, quemadmodum ex consecrationis ritibus perspicitur.” Tandem, in q. 6, ubi quaerit quotuplex sit potestas ecclesiastica, docet eam esse duplicem, seu Ordinis et iurisdictionis, quarum prima refertur ad verum sive eucharisticum Corpus Christi, altera ad corpus mysticum gubernandum ac moderandum et ad aeternam beatitudinem dirigendum. Ex quo

sequitur potestatem Ordinis secundum se nullam involvere potestatem iurisdictionis et ab ea adaequate distingui.

Difficultas peti posset quoad potestatem magisterii, quatenus Catechismus non semel significat duplex esse sacerdotis munus, scilicet ministrare cultum et docere fideles: “Episcopi et sacerdotes tanquam Dei interpretes et internuntii quidam sunt, qui eius nomine divinam legem et vitae praecepta homines edocent, et ipsius Dei personam in terris gerunt” (q. 2); “Qui Ordinis sacramento sunt initiati, praecipua quaedam munera et functiones in Ecclesia exequi oportet. Nam sacra pro seipsis et pro omni populo faciunt, et divinae legis vim tradunt ad eamque prompto et alacri animo servandam fideles hortantur et instituunt, et Christi Domini sacramenta, quibus omnis gratia impertitur et augetur, administrant” (q. 5); “In sacerdote non solum ea cognitio requirenda est, quae ad sacramentorum usum et tractationem pertinet, sed etiam sacrarum Litterarum scientia ita instructum esse oportet, ut populo Christianae fidei mysteria et divinae legis praecepta tradere, ad virtutem et pietatem excitare, a vitiis revocare fideles possit. Sacerdotis enim duo sunt munera, quorum alterum est, ut sacramenta rite conficiat et administret, alterum, ut populum fidei suae commissum in rebus et institutis, quae ad salutem necessaria sunt, erudiat. Malachias enim ita testatur: ‘Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore eius, quia Angelus Domini exercituum est’ [2. 7]” (q. 32). Attamen, tum ex generali contextu totius doctrinae Catechismi tum ex immediato contextu horum verborum, clare apparet ipsa dupliciter intelligi posse ac debere. Primo nempe de proprie dicta potestate magisterii, quae competit solis illis sacerdotibus qui sibi commissam habent curam animarum, quaeque provenit non directe et immediate ex vi ordinationis sed ex canonica missione, et de hac agitur in ultimo textu, ut patet tum et verbis “ut populum fidei suae commissum erudiat” tum ex explicita doctrina S. Thomae (*Suppi.*, q. 36, a. 2; cf. *infra*, p. 55) quam Catechismus ibi reproducit. Secundo, non de proprie dicta potestate, sed tantum de eo scientiae usu ac de ea proponendae doctrinae fidei obligatione, quam necessario involvit aut exigit ipsa sacramentorum administratio, ut sit tum valida tum fructuosa subiecto: utramque enim sacramenti validitatem et efficacitatem procurare debet minister, cum ad utramque sacramentalis potestas ordinetur; quo sensu Codex I.C. (can. 888) ait sacerdotem in administrando sacramento Poenitentiae sese gerere ut iudicem (relate ad validitatem) et simul ut medicum (relate ad efficacitatem sacramenti). Et utroque modo intelligi possunt duo priores textus; propterea Catechismus, loquens de potestate Ordinis prout refertur ad

ipsam celebrationem Eucharistiae, generaliter significat in ea involvi divinae legis “interpretationem”, pro quanto nempe id exigit “ad eam accipiendam animorum praeparatio”: “[In sacerdotum ordinatione, episcopus] manus sacro oleo inungit . . . , calicem cum vino et patenam cum hostia tradit, dicens: ‘Accipe potestatem offerendi sacrificium . . . : quibus caeremoniis et verbis interpret ac mediator Dei et hominum constituitur: quae praecipua sacerdotis functio aestimanda est” (q. 25); ‘Ordinis potestas non solum consecrandae Eucharistiae vim et potestatem continet, sed ad eam accipiendam hominum animos praeparat, et idoneos reddit, ceteraque omnia complectitur, quae ad Eucharistiam quovis modo referri possunt” (q. 7).

Pontificale Romanum in formis ordinationis, indicatis a Pio XII per Constitutionem “Sacramentum Ordinis,” non aliter describit potestatem acceptam per ordinationem quam ut “ministerii summam” (quoad episcopum), “presbyterii dignitatem” (quoad presbyterum) et “opus ministerii” (quoad diaconum); in quibus, nedum quidquam indicetur de potestate iurisdictionis et magisterii, potius sub nomine ministerii sola administratio sacramentorum suggeritur. Quod autem ait episcopum oportere indicare et interpretari, presbyterum praeesse et praedicare, diaconum praedicare, intelligi possunt de ea praesidentia, indicio, interpretatione et doctrina sive praedicatione, quae, abstrahendo ab ulteriori ac proprie dicta potestate iurisdictionis et magisterii collata per canonicam missionem, involvuntur in ipsa administratione sacramentorum, ut nuper dictum est quoad verba Catechismi Cone. Trid., vel de ea ipsa proprie dicta potestate iurisdictionis et magisterii, ad quam ipsa ordinatio aptitudinem confert quaeque tamen actu non datur nisi per canonicam missionem, ut dictum est supra (p. 47 sq.) in interpretatione antiquorum documentorum liturgicorum, a quibus descendit et quorum indolem adhuc retinet hodiernum Pontificale. Ceterum Pontificale etiam dicit episcopum debere consecrare (scilicet etiam ecclesiam, altare, vasa sacra) et presbyterum debere benedicere (scilicet etiam benedictione quae est purum Ecclesiae sacramentale), quae tamen bina munia non proveniunt ex ipsa ordinatione sed ex adiecto iure Ecclesiae, institutricis sacramentalium. Ex quibus satis patet Pontificale varias potestates sive munia, quomodolibet fundata aut connexa cum ordinatione, cumulative tantum proponere, non distinguendo quid ex ipsa ordinatione proprie ac divinitus proveniat et quid ei per canonicam missionem aut alio quovis modo ab Ecclesia superaddatur.

Codex I.C., can. 108, §3 et can. 109, distinguens duas potestates, alteram Ordinis, quae confertur sacra ordinatione, et alteram iuris-

dictionis, quae confertur canonica missione, supponit priorem non esse nec totaliter nec etiam partialiter iurisdictionem, sed ab altera adaequate distingui et, per ordinationem qua talem, nullam conferri iurisdictionem. Nec valet opponere can. 948: “Ordo ex Christi institutione clericos a laicis in Ecclesia distinguit ad fidelium regimen et cultus divini ministerium”, nam verba “ordo” et “regimen” accipienda sunt in generaliori sensu, ulterius specificando iuxta indolem unicuiusque Ordinis, siquidem ordo in codice accipitur late etiam de ordinibus minoribus, imo et de ipsa tonsura (ut explicite statuit subsequens can. 950) quam nemo dicet esse divinae institutionis, et ipse Codex in can. 107 docet non omnes clericos esse divinae institutionis (cf. can. 108); pariter regimen fidelium seu sacra hierarchia dividitur in can. 108 in hierarchiam Ordinis et hierarchiam iurisdictionis. Unde sensus illius canonis est quod Ordo quoad principalem saltem eius partem est Christi institutionis atque importat aliquod fidelium regimen, quod implicatur in quolibet genere hierarchiae; sola tamen hierarchia iurisdictionis ordinatur ad illud regimen quod proprie magisterium et iurisdictio vocatur; ceterum ob intimam utriusque hierarchiae unionem, quarum prior sive ordinis est fundamentum alterius (cf. infra, p. 69-71), intelligi potest eam generaliter et in confuso loquendo, ordinari ad omne regimen Ecclesiae.

Pius XI, in Encycl. “Ad catholici sacerdotii,” tractans ex professo de excellentia, dignitate et muniis sacerdotii, sacerdotalem potestatem constanter ad solum cultum divinum refert, nec ullam proprie dictam iurisdictionis aut magisterii potestatem ei commiscet. Sacerdos in genere est conciliator Dei et hominum, offerens Deo publicum cultum seu preces, piacula, sacrificia. Christianum sacerdotium breviter apteque describitur ab Apostolo: “Sic nos existimet homo ut ministros Christi et dispensatores mysteriorum Dei” (1 *Cor.* 4. 1). Effectus ordinationis, quo hoc sacerdotium confertur, est dignitas ministri Christi, seu continuatoris ac veluti instrumenti operis redemptionis, quo Christus evexit humanitatem ad altiorem cultum (*Denz.* 2274-2276).

Hic Ecclesiae sensus illustratur ratione theologica.

Primo enim, consentientibus passim theologis, potestas Ordinis in hoc distinguitur a potestate iurisdictionis quod ipsa refertur essentialiter ad cultum conficiendum et ad sanctificationem animarum (inde dicitur potestas sanctificandi), eiusque exercitium sive actus consistit in aliquid agendo, seu in conficiendo et administrando sacra-

menta, potestas vero iurisdictionis refertur essentialiter ad actiones subditorum et eius exercitium sive actus consistit in ius dicendo, seu in imperando: actiones nempe sociales exequendas, si agitur de iurisdictione disciplinari, aut assensum mentis praebendum, si agitur de iurisdictione magisterial! (Si quis autem non admittit magisterium importare iurisdictionem [cf. in pp. 29 sq., 74], dicet iurisdictionem consistere in imperando, magisterium vero in declarando; quod quidem hic parum refert, cum sive imperare, sive declarare, sint aliud ac sanctificare). Iamvero conficere cultum et animas sanctificare nullum importat imperium de aliqua actione a subdito ponenda (nec ullam veritatis declarationem), facere enim aliquid et imperare aliis aliquid faciendum (vel docere aliquid credendum) sunt duo conceptus adaequate distincti.³⁹ Ergo potestas Ordinis nullam secundum se et essentialiter importat iurisdictionem (aut magisterium) et ab aliis potestatibus adaequate distinguitur.

Secundo, si potestas Ordinis importaret aliquam iurisdictionem (vel magisterium), frustranea esset, vel confusiva, recepta apud theologos divisio potestatis in Ordinis et iurisdictionis (necnon magisterii), cum unum membrum includeretur in altero.

Tertio, in eo casu haberentur in Ecclesia duae distinctae ac diversi generis iurisdictiones (necnon duo distincta magisteria), altera veluti privata ac sacramentalis, quae conferretur per ordinationem, et altera publica ac canonica, quae confertur per ecclesiasticam missionem aut per ecclesiastici muneris consecutionem; iamvero, quamvis quibusdam modernis placere videatur huiusmodi distinctio ac separatio, nemo est qui insolitum ac peregrinum eius sonum non advertat.

Quarto, in hoc casu non intelligeretur quomodo Ecclesia per publicam suam iurisdictionem posset impedire validum usum privatae illius iurisdictionis, divinitus collatae per ordinationem (puta iurisdictionis ab absolvendum in sacramento Poenitentiae), cum tamen non possit impedire validum usum potestatis consecrandi Eucharistiam, per eandem ordinationem collatae.

Quinto, nostra Conclusio excellenter confirmatur per *doctrinam S. Thomae*, quae ad sequentia quinque capita reduci potest:

1. Quotiescumque S. Doctor loquitur de potestate collata per ordi-

³⁹Ad rem Billot: "Ordinis potestas . . . nihil aliud est quam potestas conficiendi et tradendi sacra ex officio. Dicitur enim sacerdos quasi sacra dans, et quia omnis recipiens qua talis subiicitur danti seu agenti, constat quod potestas ordinis per seipsam ponit in ordinato veram praeminentiam super eos qui in statu laicali existentes, deputantur tantum ad sacrorum receptiones. Verum praeeminentia ista nondum illa est quae in praelato respectu subditorum consideratur; alia enim est subiectio recipientis ad dantem, et alia subiectio subditi ad superiorem pollentem iure imperandi, praecipiendi, ligandi et solvendi. Hanc igitur subiectionem sola facit potestas quam iurisdictionis vocant" (*De Ecclesiae sacramentis* II fed. 7, Romae 1930] 300).

nationem, eam refert ad solos actus cultus seu ad administrationem sacramentorum, necnon aliorum quae in hac administratione involvuntur, numquam vero ad actus imperii vel authentici magisterii, quos important binae potestates iurisdictionis et magisterii.

2-2, q. 184, a. 6: “In presbyteris et diaconibus curam habentibus animarum, duo possunt considerari, scilicet ordo et cura. Ordo autem ipse ordinatur ad quendam actum in divinis officiis. . . Unde per hoc quod aliqui suscipiunt ordinem, accipiunt potestatem quosdam sacros actus perficiendi.”

3 p., q. 63, a. 1: “Sacramenta novae legis ad duo ordinantur, videlicet ad remedium contra peccata, et ad perficiendam animam in his quae pertinent ad cultum Dei, secundum ritum Christianae vitae. . . Et ideo cum homines per sacramenta deputentur ad aliquid spirituale pertinens ad cultum Dei, consequens est quod per ea fideles aliquo spirituali caractere insigniantur.” Omnis igitur character, et a fortiori character Ordinis qui fundat propriam potestatem collatam per Ordinem (imo, iuxta S. Doctorem, cum ea identificatur), non praetergreditur ambitum cultus atque abstrahit a materia iurisdictionis et magisterii.

Ibid., a. 2: “Character importat quandam potentiam spiritualem ordinatam ad ea quae sunt divini cultus”, “Divinus autem cultus consistit vel in recipiendo aliqua divina, vel in tradendo aliis.”

Ibid., a. 3: “Deputatur quisque fidelis ad recipiendum vel tradendum aliis ea quae pertinent ad cultum Dei. Et ad hoc proprie deputatur character sacramentalis.”

Ibid., a. 4, ad 3: “Character ordinatur ad ea quae sunt divini cultus. Qui quidem est quaedam fidei protestatio per exteriora signa.”

Ibid., a. 5: “Character sacramentalis est quaedam participatio sacerdotii Christi in fidelibus eius, ut scilicet sicut Christus habet plenam spiritualis sacerdotii potestatem, ita fideles ei configurentur in hoc quod participant aliquam spiritualem potestatem respectu sacramentorum et eorum quae pertinent ad divinum cultum.”^{¶0}

Ibid., a. 6: “Per hoc sacramentum [Ordinis] deputantur homines ad sacramenta aliis tradenda.” (cf. ad 1 et 2).

Suppi., q. 35 (in qua agitur directe de effectu Ordinis), a. 1: “Per quod [sacramentum Ordinis] homo ordinatur ad aliorum sacramentorum dispensationem.”

Ibid., a. 2: “Per quemlibet ordinem aliquis constituitur supra plebem in aliquo gradu potestatis ordinatae ad sacramentorum dispensationem.”

Ibid., ad 1: “Quilibet ordo vel habet actum circa ipsum sacramentum, vel ordinatum ad sacramentorum dispensationem.”

Ibid., q. 36, a. 3: “Ministrorum Ecclesiae . . . non est dare gratiam, sed gratiae sacramenta.”

Ibid., ad 1: “Hoc nomen sacerdos institutum [est] ad significandum eum qui sacra dat in sacramentorum dispensatione.”

Ibid., q. 37, a. 2: “Potestas Ordinis aut est ad consecrationem Eucharistiae ipsius, aut ad aliquod ministerium ordinandum ad hoc.”

Circa hanc copulatam expressionem “Sacramenta et alia quae pertinent ad cultum” et similes, confer dicta in art. 7, tom. 2, p. 488 sq.

Ibid., *ad 1*: “Ordines habent quod sint sacramenta ex relatione ad maximum sacramentorum [i.e., Eucharistiam]. Et ideo secundum hoc debet numerus ordinum accipi.”

Ibid., *ad 3*: “Ordines ordinantur principaliter ad sacramentum Eucharistiae, ad alia autem per consequens, quia etiam alia sacramenta ab eo quod in sacramento continetur, derivantur” (cf. a. 4).

Ibid., *q. 40, a. 5, ob. 2*: “Ordo nihil aliud est quam quidam potestatis gradus in spiritualibus dispensandis. Sed Episcopi possunt dispensare aliqua sacramenta quae non possunt dispensare sacerdotes, sicut confirmationem et ordinem. Ergo episcopatus est ordo.”

2. *Potestatem magisterii* S. Doctor explicite excludit a potestate Ordinis, inquit propositionem legis divinae non requiri ab eo qui est mere ordinatus, sed tantum ab eo cui praeterea committitur cura animarum.

Suppi., q. 36, a. 2, ad 1: “Sacerdos habet duos actus: unum principalem, supra corpus Christi verum, et alium secundarium, supra corpus Christi mysticum. *Secundus autem actus dependet a primo, sed non convertitur.* Et ideo aliqui ad sacerdotium promoventur, quibus committitur primus actus tantum, sicut religiosi quibus cura animarum non committitur. Et *a talium ore lex non requiritur* [Allusio ad Malach, 2. 7: “Labia enim sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore eius”] *sed tantum quod sacramenta conficiant.* Et ideo talibus sufficit si tantum de scientia habeant quod ea quae ad sacramentum perficiendum spectant, rite servare possint. Alii autem promoventur ad alium actum, qui est supra corpus Christi mysticum. Et a talium ore populus legem requirit. Unde scientia legis in eis debet esse; non quidem ut sciant omnes difficiles quaestiones legis, quia in his debet ad superiores recursus haberi, sed sciant ea quae populus debet credere et observare de lege. Sed ad superiores sacerdotes, scilicet episcopos, pertinet ut etiam ea quae difficultatem in lege facere possunt, sciant, et tanto magis quanto in maiori gradu [i.e., iurisdictionis. nam in ordine episcopatus non dantur gradus] collocantur” (cf. corp., infra cit., in p. 60).

3. *Potestatem iurisdictionis*, et nominatim etiam iurisdictionem sacramentalem requisitam ad absolvendum in *sacramento Poenitentiae*, S. Doctor explicite ac frequenter distinguit et opponit potestati Ordinis. Ceterum, quod attinet ad hanc sacramentalem iurisdictionem, numquam ipse distinguit inter duas iurisdictiones, alteram nempe quae imbibatur vel conferatur in ipsa potestate Ordinis per ritum ordinationis, et alteram quae huic superaddatur per commissionem Ecclesiae. Nec dici potest huiusmodi distinctionem S. Doctorem aequivalenter suggerere cum ait iurisdictionem Ecclesiae requiri ad hoc ut sacerdoti assignetur materia sive subiectum; nam ex una parte satis clare significat aliquem habere iurisdictionem et illi assignari subiectum, esse, saltem materialiter et identice, aequipollentia, ac propterea indifferenter loquitur de collatione iurisdictionis per Ecclesiam et de assignatione subiecti per eandem (nulla quippe est iurisdictio, ubi subiectum non habeatur, seu ubi non sit actu inferior et superior), et ex alia parte non semel clare significat sacerdotem

ordinatum, antecederet ad concessionem iurisdictionis per Ecclesiam, nullam prorsus habere iurisdictionem.⁴¹ Pariter nihil refert quod dicat iurisdictionem Ecclesiae requiri non ad habendam ipsam elavem seu potestatem, sed ad eius actum sive executionem; nam elavem simpliciter opponit iurisdictioni, ita ut sensus sit: potestas clavis, quae de se non est iurisdictio, requirit iurisdictionem ab Ecclesia ut possit exercere actum suum.

2-2, q. 39, a. 3: “Duplex est spiritualis potestas, una quidem sacramentalis, alia iurisdictionalis. Sacramentalis quidem potestas est quae *per aliquam consecrationem* confertur. Omnes autem consecrationes sunt immobiles. . . Et ideo talis potestas secundum suam essentiam remanet in homine . . . , sive in schisma, sive in haeresim labatur. . . *Potestas autem iurisdictionalis est quae ex simplici iniunctione hominis confertur*, et talis potestas non immobiliter adhaeret; unde in schismaticis et haereticis non manet; unde non possunt nec absolvere, nec excommunicare, nec indulgentias facere, aut aliquid huiusmodi; quod si fecerint, nihil est actum.”

C. Gent. 4. 72: “Minister Ecclesiae in usu clavium iudicium quoddam exercet. Nulli autem iudicium committitur nisi in sibi subiectos. Unde manifestum est quod non quilibet sacerdos quemlibet potest absolvere a peccato, ut quidam mentiuntur: sed eum tantum *in quem accepit potestatem*.”

Quodlibetum 12, q. 18, a. 30: “Quidam dicunt quod quilibet sacerdos potest absolvere quemquam a quolibet peccato; et licet non bene faciat absolvendo, tamen absolutus est. Et ratio horum fuit, quia simul datur presbytero in sua ordinatione potestas consecrandi corpus Christi et potestas clavium; et ideo, sicut potest consecrare quamlibet hostiam, ita potest absolvere quemlibet. Sed hoc est erroneum, quia nullus potest absolvere propria auctoritate nisi eum qui est aliquo modo sibi subditus; quia actus fiunt in materia propria et *absolutio sacramentalis habet iudicium annexum*; et hoc, scilicet iudicium, non est nisi in subditos et inferiores. Qui ergo non habet subditum, non potest absolvere: et sic *iurisdictio dat materiam sacerdoti determinatam*; secus autem est de hostia, quae est materia determinata. Cui ergo nulla cura committitur, habet elavem ligatam, ut iuristae dicunt, scilicet quia non habet omnino materiam.”

Suppl., q. 8, a. 4: “In Poenitentia actus accedentis ad sacramentum est de substantia sacramenti; eo quod contritio, confessio et satisfactio sunt poenitentiae partes, quae sunt actus poenitentis. Actus autem nostri, cum in nobis principium habeant, non possunt ab alio nobis dispensari nisi per imperium. Unde oportet quod ille qui dispensator huius sacramenti constituitur, sit talis qui possit imperare aliquid agendum. Imperium autem non competit alicui in alium, nisi qui habet super eum iurisdictionem. Et ideo de necessitate huius sacramenti est, *non solum ut minister habeat ordinem, sed etiam quod habeat iurisdictionem*.”⁴²

“Mens S. Doctoris illustrari potest etiam ex eadem doctrina proposita ab eius coevis theologis, nominatim Alberto M. et Bonaventura (cf. in tractatu *De Poenitentia* IV 736 sq.).

⁴¹ A vi huius aliorumque textuum Cimmrière leviter sese expedit, scribens: “Quant à saint Thomas, il y a en effet des textes de lui qui paraissent affirmer la nécessité, absolue et pas seulement hypothétique, du pouvoir de juridiction ecclésiastique chez le confesseur. Par exemple celui-ci [*Suppl.*, q. 8, a. 41. . . Nous ne pensons pas cependant que ce texte et d’autres semblables infirment ce que dit ailleurs le saint docteur sur le pouvoir d’ordre qu’il a appelé ‘auctoritas cognoscendi de causa, auctoritas absolvendi.’ Il faut que la matière du pouvoir d’ordre soit désignée par l’Eglise; cela est nécessaire puisque c’est à l’Eglise que le Christ a confié les sacrements. C’est cela, croyons-nous,

Ibid., a. 6: “Quilibet sacerdos, quantum est de virtute clavium, habet potestatem indifferenter in omnes et quantum ad omnia peccata; sed quod non possit omnes ab omnibus peccatis absolvere, hoc est, quia per ordinationem Ecclesiae habet iurisdictionem limitatam, *vel omnino nullam habet.*”

Ibid., q. 17, a. 2: “Eadem potestas videtur esse per essentiam qua sacerdos conficere [Eucharistiam] potest et qua potest solvere et ligare *si iurisdictio adsit.*”

Ibid., ad 2: “Omnis potestas spiritualis datur cum aliqua consecratione. Et ideo *clavis cum ordine datur.* Sed executio clavis indiget materia debita, quae est plebs subdita per iurisdictionem. Et ideo *antequam iurisdictionem habeat, habet claves, sed non habet actum clavium.* Et quia clavis per actum definitur, ideo in definitione clavis ponitur aliquid ad iurisdictionem pertinens [cum nempe cum Magistro assignatur vulgata clavis definitio: ‘Potestas ligandi et solvendi, qua ecclesiasticus iudex dignos recipere, indignos excludere debet a regno’].”

Ibid., q. 19, a. 6: “In omnibus praedictis [i.e., schismaticis, haereticis et excommunicatis] manet clavium potestas quantum ad essentiam, sed usus impeditur ex defectu materiae. Cum enim usus clavium in utente praelationem requirat respectu eius in quem utitur, ut dictum est [q. 17. a. 2, ad 2. nuper cit.], propria materia in quam exercetur usus clavium, est homo subditus. Et quia *per ordinationem Ecclesiae subditur unus alteri*, ideo etiam per Ecclesiae praelatos potest subtrahi alicui ille qui erat ei subiectus. Unde cum Ecclesia haereticos et schismaticos, et alios huiusmodi, privet subtrahendo subditos, vel simpliciter vel quantum ad aliquid, quantum ad hoc quo privati sunt, non possunt usum clavium habere.”

Ibid., q. 20, a. 1, ad 1: “Ad absolutionem a peccato requiritur duplex potestas, scilicet *potestas ordinis et potestas iurisdictionis.* Prima quidem potestas aequaliter est in omnibus sacerdotibus, non autem secunda. Et ideo ubi Dominus. Io. 20. 23, dedit omnibus apostolis communiter potestatem remittendi peccata, intelligitur de *potestate quae consequitur ordinem.* Unde et sacerdotibus, quando ordinantur, illa verba dicuntur (‘Accipite Spiritum S.: quorum remiseritis. . .’). Sed Petro singulariter dedit potestatem dimittendi peccata, Matt. 16. 19, ut intelligatur quod ipse prae aliis habet *potestatem iurisdictionis.* *Potestas autem ordinis*, quantum est de se, se extendit ad omnes absolvendos, et ideo indeterminate Dominus dixit: ‘Quorum remiseritis peccata,’ intelligens tamen quod usus illius potestatis esse deberet praesupposita potestate Petro collata secundum ipsius ordinationem.”

Ibid., a. 2: “Potestas ordinis, quantum est de se, extendit se ad omnia peccata remittenda; sed quia *ad usum huius potestatis requiritur iurisdictio, quae a maioribus in inferiores descendit*, ideo potest superior aliqua sibi reservare in quibus iudicium inferiori non committat.”

Ibid., a. 3, ad 3: “Absolutio in foro confessionis est principaliter potestatis clavium, et ex consequenti respicit iurisdictionem. Sed excommunicatio respicit totaliter iurisdictionem. Quantum autem ad potestatem ordinis omnes sunt aequales, non autem quantum ad iurisdictionem.”

Ibid., q. 25, a. 2, ad 1: “Clavis est duplex: scilicet ordinis et iurisdictionis. *Clavis ordinis sacramentalis quoddam est.* Et quia sacramentorum effectus non sunt determinati ab homine sed a Deo, non potest taxare sacerdos quantum per elavem ordinis in foro confessionis de poena debita dimittat, sed tantum dimittitur

et pas plus, qu’affirme ici et ailleurs saint Thomas quand il parle de juridiction. Aller plus loin serait, semble-t-il, le mettre en contradiction avec lui-même dans les textes où il affirme que le pouvoir de juridiction ne s’étend pas aux choses du ciel” (art. cit. [supra, p. 24] 212 sq.).

quantum Deus ordinavit. *Sed clavis iurisdictionis noti est quid sacramentale*, et effectus eius arbitrio hominis subiacet. Et huius clavis effectus est remissio quae est per indulgentias, cum non pertineat ad dispensationem sacramentorum talis remissio, sed ad dispensationem bonorum communium Ecclesiae. . . Unde in arbitrio dantis indulgentias est taxare quantum per indulgentiam de poena dimitatur” (cf. q. 19, a. 3).

Adverte S. Thomam in q. 17, a. 2, ad 2, supra cit., distinguere inter elavem et iurisdictionem, hic vero inter elavem Ordinis et elavem iurisdictionis; nam in priori loco agit de sola potestate ad absolvendum, in qua distinguit potestatem Ordinis, quam solam vocat elavem, et potestatem iurisdictionis sacramentalis, quam opponit clavi; in praesenti vero loco agit de potestate iurisdictionis ad excommunicandum eamque opponit simpliciter clavi Ordinis, quae quidem exercetur cum iurisdictione sacramentali. dicens eam non esse sacramentalem. Ex quibus inepte quis inferret iurisdictionem esse sacramentalem in hoc sensu quod non solum exercetur in sacramento sed etiam, una cum potestate Ordinis, confertur per sacramentum.⁴³ Ut explicatum est in tractatu *De Poenitentia* IV 7S9-793, 1097. clavis multipliciter accipitur a S. Thoma, secundum magis vel minus strictam ac propriam acceptionem; distinguit scilicet: primo, elavem sacramentalem, seu quae exercet actum suum in sacramento Poenitentiae, quaeque essentialiter et directe importat solam potestatem Ordinis, nullatenus vero iurisdictionis. quamvis requirat iurisdictionem ad exercitium sui actus, eamque simpliciter vocat “Clavem Ordinis”; secundo, clavem non sacramentalem. seu quae exercetur extra sacramentum per indulgentiam et excommunicationem, quaeque proinde importat solam iurisdictionem et quidem non sacramentalem, eamque hic vocat “clavem iurisdictionis” (in aliis vero locis eam praecisius vocat: “clavem iurisdictionis in foro causarum,” vel “in foro exterioris iudicii,” “in foro publico exterioris iudicii.” “clavem iurisdictionis in foro iudiciali”: *Suppi.*, q. 19, a. 3; q. 22, a. 1, corp., ad 1 et 2); ipsa autem iurisdictio sacramentalis numquam a S. Doctore vocatur clavis, neque Ordinis neque etiam iurisdictionis (quamvis utroque modo, in sensu quodam diminuto, vocari posset), ea fortasse ratione quia non est potestas completa ac per se stans (quod quidem sonat nomen clavis) sed conditio vel complementum alterius potestatis, scilicet Ordinis, quae proinde sola ac directe clavis Ordinis vocatur. Unde cum S. Doctor in *Suppi.*, q. 17. a. 2, ad 2, ait: “Clavis cum ordine datur” nullo modo intelligit aliquam etiam iurisdictionem cum Ordine dari, etsi diversam ab ea quae per commissionem Ecclesiae confertur.

Ibid., q. 38, a. 2, ad 1: “Ad absolutionem requiritur iurisdictio, quam non habet ab Ecclesia praecisus [ut haereticus].”

Ibid., q. 40, a. 4: “Sacerdos non potest absolvere et ligare nisi praesupposita praelationis iurisdictione, qua sibi subdantur illi quos absolvit.”

Ibid., a. 5, ob. 3 et ad 3: “[Ob.] In Ecclesia non est aliqua spiritualis potestas nisi *ordinis vel iurisdictionis*. Sed ea quae pertinent ad episcopalem potestatem non sunt iurisdictionis. alias possent committi non episcopo, quod falsum est. Ergo sunt potestatis ordinis. Ergo episcopus habet aliquem ordinem quem non habet sacerdos simplex, Et sic episcopatus est ordo. . . [Resp.] Potestas episcopalis non est tantum iurisdictionis. sed etiam ordinis . . . , secundum quod ordo communiter accipitur [i.e., secundum quod abstrahit a ratione sacramentali].”

4. Cum S. Doctor, agens de potestate Ordinis, loquitur de gubernatione et ducatu fidelium (regere multitudinem, ordinari contra dissolutionem multitudinis, esse in remedium totius Ecclesiae, constitui

⁴³ Eam illationem nihilominus facit *Charrière* (*ibid.* 203), afferrens textum *Suppi.*, q. 19, a. 3, qui est parallelus textui q. 25, a. 2, ad 1.

supra plebem, esse ducem aliorum), vel de *scientia, doctrina et indicio* quae cum ea potestate connectuntur (ordinari contra ignorantiam, pellere ignorantiam in plebe, exercere indicium discretionis, habere congruentem scientiam eaque uti), haec nequaquam intelligit de aliqua proprie dicta potestate iurisdictionis aut magisterii quae importetur in potestate Ordinis, sed de praeeminentia ac gubernatione quae involvitur in ipso conceptu omnis potestatis, etiam mere administrativa cultus et sacramentorum, et pariter de usu scientiae ac doctrinae, qui necessario involvitur in administratione sacramentorum, ad procurandam tum eorum validitatem, tum eorum efficacitatem in subiecto, iudicando de ipsius dignitate et fovendo in ipso bonas dispositiones, a quibus efficacia sacramenti dependet, ut notatum est supra (pp. 49 et 50 sq.) quoad documenta Traditionis et Ecclesiae. Quandoque etiam S. Doctor loquitur de vera potestate discernendi et iudicandi de dignitate subiecti antequam pronuntietur indicium absolutionis in sacramento Poenitentiae, sed huiusmodi potestas pertinet non ad potestatem magisterii sed ad potestatem iurisdictionis, seu iudicii sacramentalis, quam pariter S. Thomas distinguit ab ipsa potestate Ordinis, ut supra dictum est, quamque appellat “clavem scientiae,” “auctoritatem actum scientiae exercendi,” “auctoritatem discernendi,” “auctoritatem cognoscendi de culpa,” “scientiam discernendi” (*Suppi.*, q. 17, a. 3, ob. 4, corp., ad 2; *In Mat.*, c. 16, ad v. 19; *C. Gent.* 4. 72).

Sint de utraque re pauci textus, qui ceteroquin ulteriori explicatione non indigent:

Quoad gubernationem fidelium:

3 p., q. 65, a. 1: “Perficitur . . . homo in ordine ad totam communitatem . . . per hoc quod accipit potestatem regendi multitudinem et exercendi actus publicos. Et loco huius in spirituali vita est sacramentum ordinis, secundum illud *Hebr.* 7. 27, quod *sacerdotes hostias offerunt non solum pro se, sed etiam pro populo*. . . Ordo [ordinatur] contra dissolutionem multitudinis . . . [Virtuti] prudentiae [correspondet] ordo.” A. 2: “Ordo et matrimonium . . . ordinantur ad multitudinis perfectionem.” A. 3, ad 2: “Per ordinem et confirmationem deputantur fideles Christi ad aliqua *specialia officia* quae pertinent ad officium principis.” A. 4: “Sacramentum Ordinis est necessarium Ecclesiae, quia ‘ubi non est gubernator, populus corruet,’ ut dicitur *Prov.* 11. 14.”

Suppi., q. 35, a. 1, ad 1: “Ordo datur non in remedium unius personae, sed totius Ecclesiae.” A. 2: “Per quemlibet ordinem aliquis constituitur supra plebem in aliquo gradu potestatis *ordinatae ad sacramentorum dispensationem*.”

Ibid., q. 36, a. 1: “In quolibet ordine aliquis constituitur *dux aliis in rebus divinis*.”

Ibid., q. 40, a. 4 *Sed contra*: “*Divina ministeria* debent esse magis ordinata quam humana. Sed humanorum officiorum ordo exigit ut in quolibet officio praeponatur unus qui sit princeps illius officii, sicut praeponitur militibus dux. Ergo et sacerdotibus debet aliquis praeponi qui sit sacerdotum princeps. Et hic est episcopus. Ergo episcopalis potestas debet esse supra sacerdotalem.”

Opusc. *De articulis fidei et Ecclesiae sacramentis*: “Per ordinem vero Ecclesia

gubernatur et multiplicatur spiritualiter” (Reproducitur a Cone. Flor., *Dccr. pro Armenis*, Denz. 695.)

Quoad usum scientiae sive doctrinae:

3 p., q. 65, a. 1: “[Virtuti] prudentiae [respondet] ordo, et ordinatur contra ignorantiam.”

Suppi., q. 17, a. 3: “In omni actu qui requirit idoneitatem ex parte recipientis, duo sunt necessaria ei qui debet actum illum exercere: scilicet *indiciu[m] de idoneitate*, et expletio actus. . . Et quia actus clavis requirit idoneitatem in eo in quem exercetur, quia ‘recipit’ per elavem ‘iudex ecclesiasticus dignos et excludit indignos,’ ut ex dicta definitione [clavis] patet, ideo indiget *indicio discretionis*, quo idoneitatem iudicat, et ipso receptionis actu, et ad utrumque potestas quaedam sive auctoritas requiritur. Et secundum hoc sunt duae claves, quarum una pertinet ad iudicium de idoneitate eius qui absolvendus est, [clavis scientiae] et alia ad ipsam absolutionem [clavis potentiae]. Et hae duae claves non distinguuntur in essentia auctoritatis qua utrumque ex officio sibi competit, sed ex comparatione ad actus, quorum unus alium praesupponit.”

Ibid., q. 35, a. 1, ad 1: “Suscipiens ordinem praeficitur ad pellendam ignorantiam in plebe.”

Ibid., q. 36, a. 2: “In quolibet actu hominis, si debet esse ordinatus, *oportet quod adsit directio rationis*. Unde *ad hoc quod ordinis officium exequatur*, oportet quod habeat tantum de scientia quae sufficiat ad hoc quod dirigatur in actum ordinis illius. Et ideo etiam talis scientia requiritur in eo qui debet ad ordinem promoveri; et non quod universaliter in tota Scriptura sit instructus, sed plus vel minus secundum quod ad plura vel pauciora se eius officium extendit; ut scilicet qui aliis praeponuntur curam animarum suscipientes, sciant ea quae ad doctrinam fidei et morum pertinent, et alii sciant ea quae ad executionem sui ordinis spectant.” Ut dictum est supra (p. 55), S. Thomas in hoc eodem loco, in resp. ad 1, explicite significat potestatem magisterii esse tantummodo apud eos qui, praeter ordinem, habent curam animarum, eis commissam ab Ecclesia.

Ibid., q. 37, a. 4, ad 4: “Doctrina est *remota praeparatio ad sacramentum suscipiendum*, et ideo pronuntiatio doctrinae ministris committitur. Sed doctrina veteris testamenti adhuc est magis remota quam doctrina novi, quia non instruit de hoc sacramento [Eucharistiae] nisi in figuris. Et ideo novum testamentum superioribus ministris pronuntiandum committitur, vetus autem inferioribus. Doctrina etiam novi testamenti perfectior est quam Dominus per seipsum tradidit, quam ipsius manifestatio per apostolos. Et ideo Evangelium diaconis, epistola subdiaconis committuntur.”

5. Etiam cum loquitur *de episcopatu*, qui est ordo maxime potestativus ac directivus, hanc potestatem, praecise prout est Ordinis, S. Thomas refert unice ad ministerium cultus et sacramentorum, seu ad regulationem cultus et administrationem sacramentorum, peculiariter Confirmationis et Ordinis, atque exinde petit eius distinctionem a presbyteratu.

3 p., q. 82, a. 1, ad 4: “Episcopus accipit potestatem ut agat in persona Christi supra corpus eius mysticum, id est super Ecclesiam; quam quidem potestatem non accipit sacerdos in sua consecratione, licet possit eam habere ex episcopi commissione. Et ideo ea quae non pertinent ad dispositionem corporis mystici non reservantur episcopo, sicut consecratio huius sacramenti [Eucharistiae]. Ad episcopum vero pertinet tradere non solum populo, sed etiam sacerdotibus, ea ex quibus possunt propriis officiis uti. Et quia *benedictio chrismatis et olei infirmorum, et aliorum quae consecrantur, puta altaris, ecclesiae, vestium et vasorum, praestat quondam idoneitatem ad sacramenta perficienda* quae

pertinent ad officium sacerdotis, ideo tales consecrationes episcopo reservantur, tanquam principi totius ecclesiastici ordinis.”

Suppi., q. 38, a. 1: “Potestas episcopalis habet se ad potestatem ordinum inferiorum sicut politica, quae coniectat bonum commune, ad inferiores artes et virtutes, quae coniectant aliquod bonum speciale. . . . Politica autem, ut dicitur in 1 *Ethic.* 2. 6, ponit legem inferioribus artibus, scilicet quis quam debeat exercere, et quantum et qualiter. Et ideo *ad episcopum pertinet in omnibus divinis ministeriis alios collocare*. Unde ipse solus confirmat, quia confirmati in quodam officio confitendi fidem constituuntur. Ideo etiam solus ipse virgines benedicit, quae figuram gerunt Ecclesiae Christo desponsatae, cuius cura ipsi principaliter committitur. Ipse etiam in ministeriis ordinum ordinandos consecrat, et vasa quibus debent uti eis determinat sua consecratione, sicut et officia saecularia in civitatibus distribuuntur ab eo qui habet excellentiorem potestatem, sicut a rege.”

Ibid., q. 40, a. 4, *Sed contra*, cit. supra, in p. 59. *Corp.*: “Omnis potestas quae non potest exire in actum nisi praesuppositis quibusdam ordinationibus, dependet ab illa potestate quae illas ordinationes facit. Sacerdos autem non potest absolvere et ligare nisi praesupposita praelationis iurisdictione, qua sibi subdantur illi quos absolvit. Potest autem consecrare quamlibet materiam a Christo determinatam; nec aliud requiritur, quantum est de necessitate sacramenti, quamvis ex quadam congruitate praesupponatur actus episcopalis in consecratione altaris vel vestium et huiusmodi. Et ita patet quod oportet esse supra sacerdotalem potestatem episcopalem *quantum ad actum secundarium sacerdotis* [quod est absolvere], non quantum ad primum [quod est consecrare].” *Ad 3*: “Sicut omnium rerum naturalium perfectiones praeexistunt exemplariter in Deo, ita Christus fuit exemplar omnium officiorum ecclesiasticorum. Unde unusquisque minister Ecclesiae quantum ad aliquid gerit typum Christi . . . ; et tamen ille est superior qui secundum maiorem perfectionem Christum repraesentat. Sacerdos autem repraesentat Christum in hoc quod per seipsum aliquod ministerium implent; sed episcopus in hoc quod alios ministros instituit et Ecclesiam fundavit. Unde ad episcopum pertinet mancipare aliquid divinis officiis, *quasi cultum divinum ad similitudinem Christi statuens*. Et propter hoc etiam episcopus specialiter sponsus dicitur Ecclesiae, sicut et Christus.”

Ibid., a. 5: “[Episcopatus est ordo] si consideratur ordo secundum quod est *officium quoddam respectu quarundam actionum sacrarum*.” *Ob. 2*: “Ordo nihil aliud est quam quidam potestatis gradus *in spiritualibus dispensandis*. Sed episcopi possunt dispensare aliqua sacramenta quae non possunt dispensare sacerdotes, sicut confirmationem et ordinem. Ergo episcopatus est ordo.” *Ad 2*: “Licet detur aliqua potestas spiritualis episcopo in sui promotione *respectu aliquorum sacramentorum*, non tamen illa potestas habet rationem characteris.”

Ibid., a. 6, *ad 3*: “Potestas sacerdotis exceditur a potestate episcopi quasi a potestate altioris generis. Sed potestas episcopi exceditur a potestate Papae quasi a potestate eiusdem generis. Et ideo omnem actum hierarchicum quem potest facere Papa *in ministratione sacramentorum*, potest facere episcopus; non autem omnem actum quem potest facere episcopus, potest facere sacerdos in sacramentorum collatione. Et ideo quantum ad ea quae sunt episcopalis ordinis, omnes episcopi sunt aequales. Et propter hoc quilibet alium potest consecrare.”

C. Gent. 4. 76: “Quia vero omnium horum ordinum collatio cum quodam sacramento perficitur . . . , sacramenta vero Ecclesiae sunt per aliquos ministros Ecclesiae dispensanda, necesse est aliquam superiorem *potestatem esse in Ecclesia alicuius altioris ministerii*, quae Ordinis sacramentum dispenset. Et, haec est episcopalis potestas, quae, etsi quidem quantum ad consecrationem corporis Christi non excedat sacerdotis potestatem, excedit tamen eam in his quae pertinent

ad fideles. Nam et ipsa sacerdotalis potestas ab episcopali derivatur, et quidquid arduum circa populum fidelem est agendum episcopis reservatur, quorum auctoritate etiam sacerdotes possunt hoc quod eis agendum committitur. Unde et in his quae sacerdotes agunt, utuntur rebus per episcopum consecratis: ut in Eucharistiae consecratione utuntur consecratis per episcopum calice, altari et pallis. Sic igitur manifestum est quod summa regiminis fidelis populi ad episcopalem pertinet dignitatem.”

Opusculum *De perfectione vitae spiritualis*: “Quod vero . . . proponitur quod episcopatus non est ordo, hoc manifeste continet falsitatem, si absolute intelligatur. . . Habet enim ordinem episcopus per comparisonem ad corpus Christi mysticum, quod est Ecclesia, super quam principalem accipit curam et quasi regalem. Sed quantum ad corpus Christi verum, quod in sacramento continetur, non habet ordinem supra presbyteratum. Quod autem habeat aliquem *ordinem et non iurisdictionem solam, sicut archidiaconus vel curatus presbyter, patet ex hoc quod episcopus potest multa jacere quae non potest committere, sicut confirmare, ordinare et consecrare basilicas, et huiusmodi*; quae vero iurisdictionis sunt, potest aliis committere.”

Ex dictis, essentialiter resolutum manet PRIMUM PROBLEMA quod a theologis modernis agitur (inter tria supra relata, in pp. 26-32), circa adaequatam distinctionem potestatis Ordinis a potestate iurisdictionis et magisterii,⁴¹ et quidem quoad tres eius varietates.

Primo scilicet, in potestate Ordinis non includitur ipsa potestas iurisdictionis requisita ad sacramentaliter absolvendum, nec ista confertur per ordinationem sed per ulteriorem Ecclesiae concessionem sive canonicam missionem. Ceterum hanc thesim directe ac fuse exposuimus et stabilivimus in tractatu De Poenitentia IV 739-754, nec quidquam novi addendum habemus, sicut nec quidquam novi in contrarium attulerunt duo illi doctores, Journet et C-harrière, qui adversam opinionem, iam a saeculis a quibusdam propositam et fere communiter subinde derelictam, resuscitare conati sunt.

Satis erit recolere *triplex punctum non dissimulandae difficultatis*, quae latet in nostra ac communi sententia quaeque praecipua ratio quibusdam fuit et est ab ea recedendi.

Prima difficultas est quia actus sacramentalis absolutionis, qui est ipsa forma sacramenti Poenitentiae, est *essentialiter actus iudicialis* seu actus potestatis iurisdictionis. unde procedere debet ab eadem potestate a qua procedit ipsum sacramentum, seu a potestate Ordinis, quae proinde ex propria vi est iurisdictionalis, relate ad hoc sacramentum.

⁴⁴ De ipsa generali distinctione sive conceptu utriusque potestatis Ordinis et iurisdictionis. earumque propriis characteribus, breviter ac sufficienter dictum est in tractatu *De Poenitentia* IV 723 sq., 740 (cf. etiam hic in pp. 52 sq., 68 sq.). Conceptus vero iurisdictionis magisterii, qui directius pertinet ad tractatum *De Ecclesia* apparet sufficienter ex ipsa disputatione theologorum circa adaequatam distinctionem huius potestatis a potestate iurisdictionis (cf. in pp. 29-32, 74sq.).

Haec autem difficultas congruenter solvitur distinguendo duplicem aspectum in sacramento Poenitentiae eiusque forma, duplicemque potestatem ad quam utrumque refertur. Formaliter nempe ac de primaria intentione, hoc sacramentum est remissivum, seu ordinatur ad remissionem peccatorum, eiusque forma est remissiva seu expressiva remissionis peccatorum, et potestas a qua conficitur est remissiva, seu sanctificativa, seu cultus ac sacramenti confectiva et ministrativa, uno verbo est mera Ordinis potestas, non secus ac in ceteris sacramentis. Attamen, quia peccatorum remissio per hoc sacramentum non quomodolibet aut simpliciter, sicut per Baptismum, confertur, sed poenitentialiter, seu cum concursu actuum ipsius poenitentis qui evadunt ipsa materia sacramenti, cumque haec materia (ab ipso quidem ministro sacramentaliter ponenda, qui proprie ipsum ac totum sacramentum conficere sive ministrare debet) nequeat a ministro aliter dispensari, ut scite notat S. Thomas (*Suppi.*, q. 8, a. 4. cit. in p. 56). nisi per moralem potestatem seu per imperium, adeoque tamquam ab habente iurisdictionem seu potestatem imperandi illos actus qui nonnisi in nobis suum physicum principium habent, ideo de secundaria ac subordinata intentione, utut essentialiter ac formaliter, sacramentum Poenitentiae evadit iudiciale. et eius forma evadit absolutiva, et potestas a qua procedit evadit iurisdictionalis ex parte sui actus quem exercere non potest nisi aliunde accedat ea iurisdictio, quam ex sua natura et ad suam finalitatem exigit sed quam in sua natura ac visceribus non habet. Unde verum est absolutionem, consideratam ut absolutionem, esse essentialiter ac formaliter actum iudicalem, nec aliud quidpiam; item verum est hanc absolutionem, et nihil aliud, esse formam sacramenti: sed nihilominus ille idem actus qui est absolutio, prout est actus remissivus, et forma sacramenti qua talis, et proprium ac formale exercitium potestatis Ordinis sive potestatis sacramentorum confectiva ac ministrativa. non est iudicialis ac iurisdictionalis, sed hunc characterem emendicat a concursu alterius potestatis, quam quidem exigit sed non habet ipsa potestas Ordinis, quaeque ab exteriori principio, nimirum ab Ecclesiae canonica missione, tota procedit.

Ceterum, hic geminatus concursus duarum distinctarum potestatum non est imaginandus ad modum duorum actuum veluti adiacenter procedentium ab illis ac veluti ab extrinseco mutuo se adiuvantium. sed potius ut unus actus procedens a potestate Ordinis, quae sola est sanctificativa ac sacramentalis quaeque tamen suum proprium actum sanctificativum ac sacramentalem nequit exercere nisi dependenter ab influxu alterius potestatis, praesentis in eodem ministro et concurrentis in idem subiectum, in eandem materiam et in eunder»

materialiter actum. Quo formaliori ac sacramentali sensu dici potest potestatem iurisdictionis se habere ad potestatem Ordinis tanquam eius conditionem, vel tanquam conditionem ad eius exercitium, et Caietanus recte asserit “sacramentalis absolutionis principium non esse potestatem iurisdictionis sed potestatem Ordinis,”¹⁸ quamvis aliunde, re minus formaliter considerata, dici etiam possit eundem materialiter actum absolutionis procedere, sub diversa formalitate, a duplici potestate, cuius exercitium est conditio exercitii alterius, ita nempe quod potestas Ordinis est conditio requisita ut actus absolutionis, a potestate iurisdictionis procedens, sit remissivus, et potestas iurisdictionis est conditio requisita ut actus remissivus, a potestate Ordinis procedens, sit absolutivus.

Secunda difficultas est, quia non intelligitur quomodo potestas iurisdictionis, collata ab Ecclesia et accedens ab extrinseco, possit fieri sacramentalis et esse causa remissionis peccatorum. In forma: iurdictio sacramentalis est constitutivum elementum sacramenti, ac pro tanto causa efficiens remissionis peccatorum. Atqui *Ecclesia nequit sua auctoritate ponere constitutivum elementum sacramenti nec conferre potestatem quae sit causa remissionis peccatorum*. Ergo iurdictio sacramentalis, quae constituit sacramentum et causât remissionem peccatorum, non provenit ex iurisdictione Ecclesiae, sed ex intima vi ipsius potestatis quae confertur per ordinationem, seu potestatis Ordinis.

Huic difficultati plures moderni cum Billot satisfacere conantur negando vel distinguendo minorem argumenti; distinguunt nempe in Ecclesia duplicem iurisdictionem, alteram principalem ac in foro proprio et alteram instrumentalem ac in foro Dei, per quam Ecclesia solvit a quibusdam iuris divini obligationibus (a voto, a iuramento, a matrimonio, a poena temporali per indulgentias) et confert iurisdictionem sacramentalem, qua completur potestas Ordinis in sacramento Poenitentiae.¹⁶

¹⁸ *Quaestio de ministro sacramenti Poenitentiae*, n. 3, in editione leonina operum S. Thomae XII 358. Idem aequivalenter iam dixerat ipse S. Thomas, *Suppi.*, q. 20, a. 3. ad 3 “Absolutio in foro confessionis est principaliter potestas clavium et ex consequenti respicit iurisdictionem” et *Quodlib.* 12, q. 18, a. 30: “Absolutio sacramentalis habet iudicium annexum” (cf. supra, pp. 56 sq.).

“Ad rem Billot: “In tota amplitudine potestatis clavium a Christo institutae duplex distinguitur iurisdictionis modus, pro quanto alia iurdictio est habens esse completum in Ecclesia, eique competens tanquam causae principali: alia vero est in ea tantum ut Dei instrumento [ac pertinet ad forum Dei, seu forum internum ac conscientiae]. . . Porro, iurisdictionem Ecclesiae sese ad hoc quoque Dei forum aliquantulum extendere, indubia veritas est. Id enim attestatur dogma catholicum de poenitentiae sacramento. Id iterum confirmat praxis, solemni etiam Conciliorum definitione sancita, solvendi certas obligationes quae sine dubio iuris divini obligationes sunt. Et quidam satis implicantur in explicatione huius praxis, non attendentes quomodo non sit difficilior concipere solu-

Hac tamen solutione, aliunde non improbabili, nullatenus indigemus, sed, transmissa minore argumenti, distinguimus maiorem ad tramitem supra dictorum de modo quo sacramentalis ipsa iurisdictio complet sacramentum et concurrat ad eius remissivum effectum. Nimirum, si iurisdictio independenter et ratione sui compleret sacramentum quae tale ac remitteret peccata, bene sequeretur quod aut non posset conferri ab Ecclesia sed daretur a Deo per ipsam ordinationem (ut volunt adversarii) aut conferretur ab Ecclesia vi praefatae instrumentalis iurisditionis in foro Dei (ut volunt Billot alique doctores). Sed, ut supra explicatum est, iurisdictio concurrat ad complendum sacramentum et producendum eius effectum dependenter a potestate Ordinis, quae sola directe ac vi sui est sacramentalis ac sanctificativa. quaeque, obtento necessario concursu consortis iurisditionis, hanc ipsam quodammodo elevat ad suam ipsius conditionem sacramentalem, remissivam et instrumentalem, ac ita quodammodo facit eam transire a pura linea iurisditionis ad lineam Ordinis, quin tamen cum ea identificetur aut ullatenus confundatur. Iurisdictio igitur ab Ecclesia collata, secundum se et vi sui atque abstracte considerata, non est instrumentalis sed principalis, nec est sacramentalis sed mere iurisdictionalis, nec est sanctificativa ac remissiva sed absolutiva; cum vero ipsa adiungitur potestati Ordinis, ut haec possit exercere suum actum instrumentalem, sacramentalem et remissivum, eo ipso, ad modum cuiusdam necessariae conditionis⁴⁷ ipsius causae causantis. eiusdem triplicem indolem instrumentalem, sacramentalem ac remissivam, necessario participat.

Tertia difficultas, quae peculiariter commovet aliquos adversarios (nominatim modernum *Charrière* respicit *absolutionem Papae*: quomodo nempe possit ab inferiori sacerdote absolvi ipse Papa, si hic esset qui ei conferret iurisdictionem seu ipsam potestatem absolvendi; sicut enim Papa non habet iurisdictionem in semetipsum, ita non potest eam aliis communicare.

tionem obligationum iuris divini per Ecclesiae claves in certis conditionibus . . . , quam solutionem illam quae quotidie lit in tribunali poenitentiae. Quae enim maior solutio libaminum iuris divini, solutione culpae et reatus poenarum aeternarum?" (*De Ecclesia Christi I* [ed. 5, Romae 1927] 466-468).

uUt supra satis explicatum est, non agitur de proprie dicta ac mera conditione, nam forma sacramentalis est etiam formaliter et essentialiter absolutio, seu forma iudicialis, sed tamen, sub formali ratione sacramentali ac remissiva, potestas iurisdictionis. a qua actus absolutionis quae talis seu quae iudicialis, procedit, est aliquid secundarium ac subserviens potestati Ordinis, ac pro tanto istius conditio dici potest.

““M. l'abbé Journet trouve aisé de répondre à la question de l'absolution du Pape. Nous croyons qu'il n'a pas saisi la vraie difficulté. . . Le Pape peut précisément, et par là seulement, être sujet de l'absolution sacramentelle, pareeque cette absolution ne procède pas de la juridiction ecclésiastique. Dans cette ligne-là, le Pape ne peut pas être sujet. C'est absolument impossible" (*art. cit.* [supra, in p. 24] 211; cf. 198, 209 sq.).

Huic difficultati iterum plures auctores respondent cum *Billot* iurisdictionem sacramentalem conferri a Papa non ut a causa principali sed ut a causa instrumental!, ac semel a sacerdote acceptam pariter exerceri instrumentaliter sub principali influxu Dei, cui subicitur et ipse Papa, tanquam peccator; aliis verbis: iurisdictionem illam dari non a Papa sed a Deo per Papam tanquam instrumentum, ac ideo Papam, sese illi subiciendo, non sese subicere sibimetipsi sed Deo.

Hanc responsionem et nos praetulimus in tractatu *De Poenitentia* IV 751-753. At iterum ea non indigemus; imo ne cogamur admittere praefatam instrumentalem iurisdictionem Ecclesiae, quae tantopere videtur displicere uni ex adversariis (scilicet *Journet*).¹⁰ et ut aliunde totum hoc negotium resolvamus uniformiter ex ipsa intestina natura sacramenti Poenitentiae ac duarum potestatum concurrentium in ipsum, praeferimus iterum assumere ac evolvere aliam solutionem, iam indicatam in eodem loco et iuxta quam potestas absolvendi, sub sua ratione sacramentali, est principaliter potestas sanctificativa seu potestas Ordinis, nec nisi secundo, utut formaliter et essentialiter, est potestas iurisdictionis, quatenus haec potestas inservit alteri et requiritur ad exercitium alterius. Ex hac igitur intima utriusque potestatis copulatione et alterius subservienti ratione, consequitur quod ipsa potestas iurisdictionis, quamvis secundum se spectata sit potestas non instrumentalis sed principalis et consequenter conferatur a Papa tanquam a causa principali, tamen cum afficit potestatem Ordinis eique coniungitur ut haec possit suum sanctificativum, sacramentalem et instrumentalem actum exercere, eo ipso transit in conditionem illius et ab ea veluti ad proprium ordinem transfertur, ita ut, sub ea ipsa ratione conditionantis exercitium potestatis Ordinis, evadat et ipsa sanctificativa, sacramentalis et instrumentalis. Sub hac autem ratione instrumentalitatis, ipsa potest exerceri in Papam, quia sic non amplius dependet a Papa sed dependet et agit sub sanctificativo influxu divino et ut sacramentale instrumentum Dei, cui ipse Papa subicitur tanquam peccator, quemadmodum sub diversa ratione subicitur et aliis sacramentis. Et haec est altera responsio, quam eidem difficultati videtur afferre ipse S. Thomas, inquiens: “Vel dicendum quod absolutio in foro confessionis est principaliter potestatis clavium, et ex consequenti respicit iurisdictionem. Sed excommunicatio respicit totaliter iurisdictionem. Quantum autem ad potestatem ordinis omnes sunt aequales, non autem quantum ad iurisdictionem. Et ideo non

^v *De Ecclesiae sacramentis* II (ed. 7. Romae 1930) 231 sq.; quem citavimus in tractatu *De Poenitentia* IV 752 sq.

^w *Op. cit.* (supra, in p. 24) 215, 222.

est simile [Le., non valet illatio: nemo potest absolvere ab excommunicatione suum superiorem, ergo etiam nemo potest eundem sacramentaliter absolvere a peccatis]” (*Suppi.*, q. 20, a. 3, ad 3; cf. q. 8, a. 4, c. et ad 4; necnon dicta superius, in p. 63).

Secundo, etiam abstrahendo a praejata iurisdictione sacramentali, in potestate Ordinis nulla includitur vera potestas de genere iurisdictionis et magisterii, sive imperandi et docendi.

Ut dictum est supra (p. 28), contraria sententia quam sustinent *Lercher-Umbert*, procedit ex quadam confusione inter aliqua officia directiva et doctrinalia, exercenda in administratione sacramentorum, ad procurandam scilicet tum illorum validitatem tum efficacitatem in subiecto, et veram potestatem imperandi ac docendi. Quod enim minister debeat diligenter et cum scientia ac prudentia ponere et. pro casu, exigere a subiecto ea quae requiruntur ad validitatem sacramenti: item quod debeat subiectum instruere, iuxta diversam indolem sacramentorum, eumque praeparare ad dignam et fructuosam susceptionem sacramenti, pellendo ab eo ignorantiam, fovendo fidem aliosque supernaturales motus: totum hoc non importat veram potestatem imperandi aut docendi sed est mera obligatio et officium ministri rite ac digne administrandi sacramenta, seu procurandi eorum certam validitatem et fructuosam efficacitatem (cf. dicta in pp. 49. 50 sq., 59). Nec valet id vocare privatam quamdam potestatem magisterii et domesticam quamdam ac oeconomicam potestatem, aliam a proprie dicta ac publica iurisdictione. collatam vi ordinationis atque vicarie divinam et independentem quoad validitatem a missione canonica. Quid enim aliud ita conficitur quam confundere notiones ac multiplicare potestates sine necessitate? Ipsa potestas Ordinis est vera potestas, sed ministrandi, non imperandi et docendi, eaque importat obligationem et officium utendi doctrina aliisque mediis quibus procuratur validitas et fructus sacramentorum, sed totum hoc non constituit novam potestatem manetque intra ambitum potestatis ministrandi. In solo sacramento Poenitentiae habetur nova ac distincta potestas iurisdictionis, sed huiusmodi potestas non includitur in potestate Ordinis nec confertur per ordinationem, ut supra dictum est.

Tertio, etiam potestas episcopalis, prout est potestas Ordinis, est essentialiter ac tantummodo cultualis, ordinata nempe ad administrationem sacramentorum, nec potestas iurisdictionis et magisterii, quae est participatio duorum munerum regalis et prophetici in Christo, ullatenus competit episcopo ex vi ipsius ac solius ordinationis, sed ex subsequenter! canonica missione, qua praeficitur particulari ecclesiae.

Inanitas autem contrariae sententiae quorundam theologorum, ut *Masure, Piault, Lécuyer* et *Bouларand* apparet tum ex dictis in art. 5 (tom. 2, pp. 295-297) de modo quo ipsi conantur probare directam sacramentalitatem episcopatus ex hac ipsa ampliori acceptione potestatis Ordinis, tum ex rationibus theologicis superius adductis (pp. 52-53), scilicet: ex intestina diversitate potestatis Ordinis et potestatis iurisdictionis ac magisterii; ex recepta apud theologos divisione potestatis in Ordinis et iurisdictionis (ac magisterii) quae frustranea ac confusiva esset, si unum membrum divisionis includeretur in altero; ex inepta distinctione quam praefata sententia necessario induceret, inter duplicem potestatem iurisdictionis (necnon magisterii), alteram nempe quae causaretur per ordinationem (eamque sacramentalem) et alteram quae conferretur per canonicam missionem; ex eo quod non intelligeretur quomodo Ecclesia posset impedire validum usum potestatis iurisdictionis et magisterii, divinitus collatae per ordinationem (imo per sacramentum) ac reducere aliquos episcopos valide consecratos ad quemdam eviratum statum episcoporum titularium; ex doctrina S. Thomae, illi sententiae manifeste opposita.

SECUNDUM PROBLEMA de mutua dependentia, ac pro tanto subordinatione, inter potestatem Ordinis et potestatem iurisdictionis ac magisterii, 2 satis captiosum est, nec potest simpliciter resolvi in sensu unius vel alterius sententiae, sed distinctione indiget. Profecto, si attendatur harum potestatum intrinseca causa sive natura, ipsa earum adaequata distinctio, quam supra statuimus, arguit necessario ontologicam et late dictam earum ab invicem independentiam; vicis-

|| Non desunt etiam apud alios theologos ambiguae quaedam expressiones, quae manifestant ipsos non clare et constanter distinguere inter ea quae competunt episcopo, ratione ordinis seu ut mere consecrato, et ea quae superadduntur ex canonica electione ad pastorum particularis alicuius ecclesiae. Ita v.g. P.-M. Gy scribit: "L'évêque reçoit aussi *par son ordination* un charisme d'enseignement, mais ce charisme est amissible et réclame de celui qui le reçoit un engagement spirituel beaucoup plus grand. Par lui l'évêque devient, dans la communion de tous les successeurs des apôtres et singulièrement du successeur de Pierre, gardien du dépôt, docteur de la foi et prédicateur de son Eglise." Quantum intelligi potest, auctor loquitur non de aliquo effectu gratiae, sed de effectu potestatis, etsi dicat ipsum, aliter ac characterem, amitti posse. Ceterum crescit ambiguitas, si attendatur id quod, potius in contrarium sensum, scribit paulo ante: "L'exercice du sacerdoce (épiscopal et présbytéral) . . . comporte par essence une fonction cultuelle et une fonction d'évangélisation. La fonction cultuelle . . . présuppose *le pouvoir d'ordre* . . . la fonction d'évangélisation . . . présuppose *une juridiction ou un mandat* qui distinguent l'office des prêtres du rayonnement évangélique qui doit leur être commun avec les laïcs" ("L'Ordre," *Initiation théologique* IV [Paris 1954] 713 sq., 711).

” Pro commoditate dicendorum et ratione intimae connexionis potestatis iurisdictionis et magisterii, loquimur de utraque ad modum unius prout contraponuntur potestati Ordinis, non praeiudicando tamen sed abstrahendo a quaestione de earum specifica distinctione, de qua infra (pp. 74-77).

sini, si attendatur earum proximus finis sive obiectum, a quo ceteroquin specificatur ipsa earum natura, manifestum est potestatem Ordinis alteri potestati praecellere ac pro tanto eam sibi subordinare, cum ordinetur immediate ad sanctificationem animarum, quam altera non-nisi mediate respicit; praeterea ea potestas excellit in eo quod, cum sit instrumentalis, Deo operanti immediate cooperatur, estque inamissibilis, nec gradus suscipit in variis subiectis sed aequaliter omnibus communicatur. Proprie tamen dependentia unius ab altera potestate potius attenditur ex parte causarum extrinsecarum, qua parte una potest in alteram aliquem influxum exercere. Quibus multiformiter attentis, dici potest potestatem iurisdictionis ac magisterii dependere a potestate Ordinis ex parte causae materialis, seu quoad suum subiectum, et vicissim hanc ab illa dependere ex parte causae efficientis, seu quoad suum influxum et exercitium.

Et primo quidem, potestas iurisdictionis ac magisterii dependet a potestate Ordinis quoad suum subiectum, quatenus connaturale, et, sub aliqua ratione, necessarium eius subiectum est homo ordinatus. Quamvis enim ea potestas possit committi, ac de facto in quibusdam casibus committatur, subiectis non ordinatis vel nondum ordinatis (ut in actuali disciplina episcopis electis nec adhuc consecratis) et quamvis vicissim quibusdam episcopis ordinatis non committatur vel auferatur (episcopis nempe mere titularibus vel episcopis schismaticis), tamen connaturale est ut regulariter solis et omnibus episcopis ordinatis ipsa committatur;⁵³ quo sensu dici queit potestatem Ordinis creare in subiecto dispositionem sive aptitudinem ad potestatem iurisdictionis ac magisterii et hanc sibi vinculare ac subordinare.⁵⁴ Imo si attendatur non hoc vel illud subiectum in particulari sed universaliter tota Ecclesia, tunc apparet non solum connaturale sed etiam de voluntate divina necessarium esse ut ea potestas adstruatur regulariter super fundamentum potestatis Ordinis, ita ut Ecclesia non possit has potestates ita ab invicem separare, ut regulariter conferat potestatem iurisdictionis ac magisterii viris non ordinatis, aut eam deneget ordinatis.⁵⁵

M Loquimur ut patet de iurisdictione et magisterio divinitus institutis, qualis est potestas episcopalis. Ceterum, idem, proportionem servata, valet de potestate mere ecclesiastica, relate ad reliquos gradus potestatis Ordinis, scilicet presbyteratum et diaconatum.

M Ad rem Billot: "Ea. . . inter has potestates dependentia est agnoscenda, quae utique in genere causae materialis attenditur, tanquam formae a dispositione habilitante subiectum ad formam: habilitante tamen, non ad hoc ut forma simpliciter in subiecto sit aut esse possit, sed ad hoc ut in eo sit regulari et connaturali modo, prout congruit nativae illi ordinis episcopalis ad Ecclesiae regimen destinationi, quam vel sola nominis proprietas aperte demonstrat" (*De Ecclesia Christi* I fed. 5, Romae 1927] 350sq.).

"Hanc necessitatem satis communiter asserunt auctores. D'Herbigny: "De facto tamen, e positiva Christi institutione, nequit perdurare communiter talis separatio solius

Huiusmodi connaturalitas et necessitas apparet vel suadetur:

1. Ex exemplari potestate Christi, cuius participatio est ecclesiastica potestas quaeque in una persona Verbi Incarnati colligit simul triplex munus sacerdotale, regale et propheticum.

2. Ex ipsa institutione apostolicae potestatis, quae tota et ad modum unius communicata est primis apostolis, eorum successoribus transmittenda.

3. Ex ipsa antiqua praxi Ecclesiae, quae, quantum apparet ex ipsis sacrae ordinationis documentis, conferebat episcopo cum ipsa ordinatione etiam canonicam missionem ad potestatem iurisdictionis ac magisterii, seu totalem illam potestatem qua ipse efficiebatur pastor gregis et simpliciter episcopus sive inspector ac superintendens Ecclesiae; moderna quoque praxis, quamvis ob canonicas convenientiae rationes temporaliter separet utriusque potestatis collationem, per distinctas nempe ordinationem et canonicam missionem, unam tamen alteri regulari ac constanti modo vinculat; imo ipsa episcoporum titularium creatio signanter mentem Ecclesiae ostendit, quatenus nunquam aliquis episcopus ordinatur quin ei titulus alicuius Ecclesiae, utut nunc emortuae, assignetur, veluti ad ostendendum omnem episcopum consecratum, esse quodammodo pastorem natum. Ipse praeterea Summus Pontificatus nunquam in sua altissima iurisdictione ac magisterio separatus extitit ab episcopalis ordinis potestate, nec videtur contra ius divinum huiusmodi separatio ab ullo Papa attentari posse, ut nempe ipse eligat esse caput et doctor Ecclesiae quin sit simul sacerdos, cum ita nec esset vere ac simpliciter Summus Pontifex, aut episcopus episcoporum et pastor totius Ecclesiae, nec haberet simpliciter claves regni coelorum omnemque ligandi atque solvendi potestatem, nec Apostolicam Sedem occuparet aut super cathedram Petri sederet, super eam nempe cathedram quam Cyprianus “cathedram sacerdotalem” aptissime nuncupavit.⁵⁰

4. Ex ipsa rei natura. Nam imprimis utraque potestas confertur eidem Ecclesiae, quae est una societas, et utraque ordinatur, etsi diverso modo, ad eundem finem sanctificationis animarum, et Ordinis potestas potior est relate ad eam unitatem conservandam et ad hunc

iurisdictionis [scilicet a potestate Ordinis]” (*Theologica de Ecclesia*, n. 150). Lf.rcher-Umiff.ro: “Dicendum esse videtur, hanc . . . praedispositionem [ordinati ad accipiendam iurisdictionem], utpote iure divino acquisitam, continere, etiam iure divino, aliquam exigentiam, ut, servato recto ordine, et imprimis spectata animarum salute, Ecclesia teneatur conferre missionem canonicam ordinatis” (*Instil, theol. dogm.* 1V-2/2. n. 713). Jovrnet “Si, au lieu de se borner à la considération de sujets particuliers, on regarde l’Eglise entière, alors il faut dire que c’est d’une manière nécessaire et absolue que le pouvoir de juridiction exige la présence du pouvoir d’ordre dans les sujets auxquels il est accordé. La juridiction dans son ensemble n’a jamais subsisté et ne pourra jamais subsister là où le pouvoir d’ordre fait défaut” (*op. cit.* [supra, in p. 24] 639).

M Cf. in torn. 2, p. 312 sq.

finem assequendum; inde ergo exurgit convenientia ac generalis necessitas utramque potestatem in eodem subiecto coniungendi, ut tali unitati ac fini facilius consulatur, necnon aptitudo et exigentia potestatis Ordinis ad complementum alterius potestatis. Praeterea, consecratio episcopalis confert talem Ordinis potestatem quae respicit directe corpus mysticum Christi, adeoque ponit insimul in subiecto aptitudinem ac veluti exigentiam ad complementum alterius potestatis quae, etsi diversa ratione, ad idem mysticum corpus ordinatur. Praeterea, potestas iurisdictionis ac magisterii, cum sit ordinis moralis ac veluti intentionalis ac conferatur per eiusdem generis investituram, petit quodammodo ut fundetur ac sustineatur in aliqua potestate stabili ac permanenti, quasi in physico ac ontologico fundamento, extructo per visibilem et operativam consecrationem; unde fit ut, quamvis aliqua ecclesia schismatica vel haeretica possit subsistere cum tali fundamento, amissa per separationem omni potestate iurisdictionis et magisterii (ita ecclesiae schismaticae vel haereticae orientales), nulla tamen quae tale amiserit fundamentum (uti ecclesia anglicana), iurisdictionis alicuius aut magisterii potestatem retinebit aut, ex quocumque capite, apostolicae auctoritatis successionem reclamare poterit.⁵⁷

Secundo, potestas Ordinis alterna vice dependet a potestate iurisdictionis ac magisterii quoad suum influxum et exercitium, et hoc sensu ex parte causae efficientis. Idque multipliciter. Imprimis, potestas magisterii per ipsam praedicationem evangelii et propositionem revelationis praecedit ac praeparat administrationem Baptismi aliorumque sacramentorum per potestatem Ordinis: prius est enim docere quam baptizare, prius generare fidem quam fidei cultum et sacramentalia eius signa ministrare; idem subinde magisterium, declarando ac illibate custodiendo ipsam fidei doctrinam de natura et efficacitate sacramentorum, huius efficacitatis exercitium fovet, protegit ac per rectum tramitem dirigit, veluti tutela ac firmamentum potestatis Ordinis. Praeterea, potestas iurisdictionis directius et active influit in ipsum exercitium huius potestatis, tum apponendo ac regulando conditiones licitae administrationis omnium sacramentorum, tum etiam ut plures theologi dicunt, influendo, saltem ab extrinseco, in ipsam validam quorundam confectionem, uti Confirmationis, Poenitentiae, Extremae Unctionis, Ordinis et Matrimonii, quatenus nempe: concedit necessariam iurisdictionem ad absolvendum; confert simplici presbytero extraordinariam facultatem tum conficiendi chrisma Confirmationis et oleum Extremae Unctionis, tum confer-

Hanc rationem assignat *Journet, loc. cit.*

endi ipsum sacramentum Confirmationis (et ordinationis diaconalis ac presbyteralis, iuxta non improbabilem sententiam plurium modernorum); apponit conditiones validitatis sacramento Matrimonii, solvitque tum Matrimonium non sacramentale, etiam consummatum, tum ipsum Matrimonium sacramentale, nondum tamen consummatum; praeterea adhuc intimius ac veluti ab intrinseco influeret, si vera esset opinio plurium modernorum de ecclesiastica potestate determinandi ipsum essentialem ritum seu materiam et formam quorundam sacramentorum, quam tamen minus probabilem reputamus. Attamen, ut infra explicabitur (pp. 80-85), probabilius Ecclesia haec omnia facit non per potestatem iurisdictionis, sed *per ipsam potestatem Ordinis*, quae, iuxta altioris cuiusdam ministerii gradum, residet in ipso R. Pontifice.

Sic igitur geminae potestates Ordinis et iurisdictionis (ac magisterii) intime consertae inveniuntur in unitate tum hierarchici subiecti tum sacramentalis ac sanctificativi exercitii, quasi duae facies eiusdem ecclesiasticae activitatis: prior conferens vitam, altera dirigens viam; prior directe operans, altera doctrina illuminans et imperio dirigens; prior subserviens fidei, altera tendens ad charitatem, in quarum virtutum ambitu mysterium Ecclesiae consummatur.⁰⁸

Patet autem quod inter duas praefatas particulares considerationes, ex parte nempe subiecti et ex parte exercitii, haec altera consideratio vividior est ac maioris momenti, saltem quod spectat communem conceptum qui voci dependentiae attribui solet, ac pro tanto potestas Ordinis magis dependet a potestate iurisdictionis ac magisterii, quam vicissim: in quo quidem sensu abundant et aliquatenus exaggerant aliqui scriptores, ut *Brinktrine*, *Morsdorf* et *Beyer*, de quibus supra (p. 29). Sed si abstrahendo a praefatis particularibus considerationibus, quae respiciunt solas extrinsecas causas, oculos figamus in ipsam intimam naturam ac finalitatem utriusque potestatis, ex qua fluit primaria rerum excellentia ac valorum subordinatio, manifestum

“ Ad rem Héris: “Il y a donc une union très intime entre l'Eglise considérée dans son gouvernement, et l'Eglise considérée dans son sacerdoce: cette union, c'est celle-là même qui existe entre la vérité et la vie surnaturelles: la vérité doit conduire à la vie. mais il n'y a pas de vie possible sans une vérité qui la dirige et lui marque les moyens et le but. L'Eglise, unie au Christ authentiquement par les pasteurs qui ont charge de la régir, est, comme lui, vérité; et parce qu'elle est vérité, elle donne la vie et la communique. Toute vie a sa loi de croissance et de développement; refuser de suivre cette loi, s'est se vouer à la mort et à la stagnation. La loi de notre vie divine, c'est la vérité révélée. L'unité de l'Eglise considérée dans ses deux fonctions sacerdotale et gouvernementale, tient donc en ceci que son sacerdoce, qui est une vie, doit être réglé, mesuré par son gouvernement qui est un enseignement et une vérité. L'unité de l'Eglise, c'est l'unité d'un vivant dont la vie est réglée et gouvernée par l'idée organisatrice, par la forme vitale, ouvrière de progrès, de croissance et de perfection” (*L'Eglise du Christ* [Juvisy 1930] 82 sq.). Cf. P.-M. Gy, *op. cit.* (supra, in p. 68) 711 sq.

quoque est potestati Ordinis competere potiore ac simpliciter dictam principalitatem et intimiorem ac veriore independentiam, pro quanto nempe actioni humanae praefertur influxus divinus, et doctrinae praeit vita, et fidei praecellit charitas. Quo moderato sensu consentire possumus illis theologis qui, ut *Fuchs* et *Cougar* (cf. supra, p. 29), urgent primatum potestatis Ordinis simplicemque dependentiam alterius potestatis, et ad debitam proportionem reducere hanc Congar assertionem: “La théologie des pouvoirs hiérarchiques montre toujours dans celui-ci [i.e. le sacerdoce] le principe des autres pouvoirs, celui qui vraiment constitue la hiérarchie et lui donne son unité.”³

Fere autem frustranea et otiosa videtur quaestio, quae hic a quibusdam introducitur: *utrum scilicet in Ecclesia sit duplex hierarchia*, altera Ordinis et altera iurisdictionis (ut vult Morsdorf), an una tantum, habens duplicem potestatem Ordinis et iurisdictionis (ut sustinet Journet).¹⁰⁰ Cum enim nomen hierarchiae possit significare tum ipsam potestatem, iuxta nativam vim vocis et primitivum usum, tum eius subiectum, iuxta communiorem usum hodiernum, cumque potestas sit duplex, subiectum vero, saltem modo regulari ac generali, sit unum (iuxta superius explicata), patet quod hierarchia, accepta in priori sensu, est duplex, ob essentialem distinctionem et irreducibilitatem duplicis illius potestatis, accepta vero in altero sensu, est una. Solus ergo communis usus, sive canonicus sive theologicus, determinando sensum vocis, eam quaestionem dirimere potest. Quamvis autem hodie hierarchia, saltem in vulgari sermone, frequentius accipiatur in altero sensu (scilicet pro subiecto potestatis), non tamen hic usus, sive canonice sive theologice, satis adhuc determinatus ac constans est, ut vel ex ipso hoc praefatorum doctorum dissensu apparet; unde ipse dissensus et ipsa quaestio frustranea adhuc et otiosa est. Frustraneum etiam videtur recurrere cum Journet ad can. 108 Codicis I.C.: “Ex divina institutione sacra hierarchia ratione ordinis constat episcopis, presbyteris et ministris; ratione iurisdictionis, pontificatu supremo et episcopatu subordinato”; nam haec verba quamvis ob iuridicam suam concisionem videantur illi favere, possunt tamen intelligi sive de una specifica hierarchia, habente duplicem potestatem (“Una et eadem sacra hierarchia, quatenus habet potestatem ordinis . . .”), sive etiam de una generica hierarchia, habente sub se, tanquam species, duas hierarchias (“Sacra

¹⁰⁰ *Loc. cit.* (supra, in p. 29).

*“Il n’y a donc pas deux hiérarchies, l’une d’ordre, l’autre de juridiction. Ce serait une erreur de le penser. Il n’y a qu’une seule hiérarchie, présentant deux pouvoirs distincts, mais interdépendants” (*op. cit.* [supra, in p. 241 35; cf. 637, 640]).

hierarchia, quatenus est hierarchia ordinis, seu si sermo est de hierarchia ordinis . . .”).

TERTIUM PROBLEMA, a modernis agitatim, de adaequata distinctione inter duas reliquas potestates magisterii et iurisdictionis, non est cur a nobis longius discutiatur ac peremptorie in unam vel alteram partem dirimatur, cum pertineat ad tractatum de Ecclesia nec faciat directe ad intelligentiam ipsius potestatis Ordinis. Nihilominus quia haec quaestio confert ad integrandam generalem synthesin de potestate Ecclesiae, quae in praesenti tandem tractatu, post considerationem ultimae potestatis Ordinis, attentari potest, iuverit eam breviter examinare, sub aspectu tum recti modi eam proponendi tum probabilioris ipsius solutionis.

Primo quidem, oportet praeciso ac formali modo ipsam questionem proponere, ne in incassum contingat disputari atque idem sub aliis verbis a contendentibus partibus proponi. Ita frustra quaeritur utrum sint duae vel tres distinctae potestates in Ecclesia: utrumque enim ab utrisque contendentibus partibus asseri potest; una quippe pars dividet potestatem in Ordinis et regiminis, regimen vero in iurisdictionem et magisterium, et altera pars eam dividet in Ordinis et iurisdictionis, iurisdictionem autem in regimen et magisterium, ita ut in utroque casu resultent tum duae, tum tres adaequate distinctae potestates, prout considerantur tantum duo genera (Ordo et regimen: Ordo et iurisdictio) vel unum genus et duae species alterius generis (Ordo, iurisdictio et magisterium; Ordo, regimen et magisterium). Item non multum iuvat quaerere utrum magisterium reducatur ad iurisdictionem; nam vox iurisdictionis ambigua esse potest, cum non raro accipiatur relate ad solas res agendas, ita ut opponatur ipsi magisterio, iuxta vulgatam saltem divisionem potestatis in Ordinis, iurisdictionis et magisterii. Utilius ergo ac inaequivocabiliter quaestio reducatur ad hanc praecisam expressionem continentem ipsum formale punctum de quo theologi disputant aut disputare possunt: *Utrum nempe potestas magisterii importet non tantum potestatem proponendi doctrinam sed etiam imperandi* (ac ideo etiam indicandi et cogendi), scilicet imperandi assensum doctrinae propositae, ita ut. in hoc praeciso sensu imperii, sit vera iurisdictio, nec ideo distinguatur ab ea certissima potestate iurisdictionis, qua imperantur ipsae res sive exteriores actiones subditorum, nisi vel ut altera pars integrans proprie dictam potestatem iurisdictionis vel ut altera species eiusdem generis, ita nempe ut potestas iurisdictionis, seu imperandi, dividatur ex aequo in iurisdictionem qua imperatur res facienda (quae nomen peculiare tunc non habet aut potius retinet genericum

ipsum nomen iurisdictionis, nisi velimus ei tribuere aliud nec minus ambiguum nomen regiminis) et iurisdictionem qua imperatur res credenda (magisterium).

Secundo, ad solvendam in sensu affirmativo quaestionem, tali modo propositam, non sufficit probare quod ex propositione doctrinae per magisterium resultet in homine impositio et correlativa obligatio suscipiendi et assentiendi tali doctrinae, nam hoc omnes theologi catholici admittunt et admittere debent; sed oportet ulterius probare huiusmodi impositionem et obligationem provenire immediate ex ipsa vi magisterii ac propositionis Ecclesiae, nec tantum ex superiori imperio ac iurisdictione ipsius Dei, quae incipiat urgere, occasione magisterii Ecclesiae, tanquam necessariae conditionis, quemadmodum ipse actus fidei habet pro proprio obiecto ipsum solumque verbum divinum ac fundatur in sola auctoritate Dei, quamvis requirat etiam verbum et auctoritatem Ecclesiae, tanquam conditionem sine qua nequit coniungi cum praefato proprio eius obiecto.

Tertio ac ulterius, huiusmodi propriam ac obligativam vim propositionis sive magisterii Ecclesiae oportet intelligere per respectum ad ipsum internum actum assensus in doctrinam propositam, intelligendo proinde doctrinam ut doctrinam, non vero per respectum ad solum exteriorem actum assensus, aliosque actus exteriores cum ipso conexos, intelligendo nempe doctrinam ut exteriorem quandam eius professionem ac proinde ut exteriorem quandam rem agendam: nam ita haberetur merum exercitium iurisdictionis circa res quascumque agendas, quam nemo theologorum negat aut negare potest, ac fieret gressus extra quaestionem, formale punctum controversiae iterum confunderetur et in incassum disputaretur.

Quarto, sic proposita quaestione et salva probabilitate contrariae sententiae ob partialem ac speciosam veritatem quam eius rationes continere videntur,⁰¹ putamus sententiam affirmantem iurisdictionalem sive directam ac imperativam vim potestatis magisterii esse non leviter probabiliorem. Et ut omittamus rationes deductas ex auctoritate sive S. Thomae sive etiam documentorum Ecclesiae (Cone. Vaticani et Codicis I.C.), quae ultra modum discussionem protraherent quasque ceteroquin unusquisque in suum sensum contorquere ac inflare conatur, directe accedendo ad ipsum essenziale punctum controversiae, dicimus ipsam potestativam sive authenticam propositionem veritatis per magisterium Ecclesiae continere veram ac directam

⁰¹ Eas rationes, supra indicatas (p. 30), singillatim refutare, exulat a nostro scopo. Aliquam earum refutationem invenies apud Zapelena, *loc. cit.* (supra, in p. 24). Ceterum praecipuae rationis refutatio continetur in ipso nostro argumento, mox afferendo.

rationem imperii ac parere internam obligationem assensus (in intellectu scilicet ac voluntate, a quibus veluti copulative ille actus procedit, a voluntate quidem imperative, ab intellectu vero elicitive) ac pro tanto magisterium esse veram potestatem iurisdictionis, non minus quam eam communiter dictam iurisdictionem qua imperantur res exteriores agenda, et a qua proinde solo obiecto magisterium distinguitur.

Ad cuius rei intelligentiam, haec cum *Caetano*⁶² animadvertite. Semel nobis proposito obiecto fidei, resultat in nobis obligatio prae-bendi assensum, quae obligatio procul dubio ab aliqua lege seu ab aliquo actu iurisdictionis sive imperii, saltem divini, procedit. Ad integritatem autem obiecti fidei nostrae duo elementa concurrunt, scilicet ipsum obiectum seu veritas et eius propositio quam Deus commisit magisterio Ecclesiae. Hoc autem magisterium, per suam propositionem, fit veluti minister ac instrumentum obiecti fidei, transitque in conditionem modificantem illud, seu quodammodo vere modificat veritatem revelatam, non quidem in seipsa sed relate ad nos et ad fidem nostram, *quatenus indicat ac determinat nobis quid sit credendum, hoc nempe vel illud, et in hoc vel illo sensu*. Ex quo sequitur quod obligatio consurgens ex propositione obiecti fidei taliter modificati, ratione ipsius modificationis obiecti, ipsa quoque modificatur ac veluti bifurcatur, ita nempe quod, quatenus est obligatio credendi veritatem revelatam, procedit a magisterio ipsius Dei, quatenus vero est obligatio credendi hanc vel illam veritatem, aut in hoc vel illo sensu (sub hac praecise formalitate ac determinatione huius vel illius) procedit a magisterio Ecclesiae: quod nempe, posita Ecclesiae propositione, debeamus credere, hoc est a Deo; sed quod debeamus credere hoc vel illud, hoc est ab Ecclesia. Si autem ab huiusmodi ecclesiastico magisterio obligatio procedit, manifeste consequitur ipsum esse potestatem imperii sive proprie dictae iurisdictionis.

Ceterum, geminatae illae obligationes, quamvis inter se distinctae, minime ab invicem secernuntur; sicut enim ipse assensus fidei est unicus actus ab unico, utut modificato, obiecto specificatus, ita obligatio, quae illum assensum imperat, est unica fidei obligatio quae ab utroque humano ac divino magisterio sub diversa ratione procedit: imperium quippe Ecclesiae, tanquam modificativa conditio, vehit imperium divinum.

Ad haec accedit duplex alia consideratio, petita ex ampliori latitudine ecclesiastici magisterii. Hoc enim se extendit non solum ad obiectum fidei divinae infallibiliter propositum, sed etiam ad non infallibilem sed prudentialem tantum propositionem obiectorum cum

⁶² In 2-2, q. 1, a. 1, n. 10; q. 5, a. 3, n. 1. Cf. ipsum S. *Thomam*, 2-2, q. 1, a. 10.

veritate fidei intime connexorum, quae exigit assensum religiosum, necnon ad infallibilem eorundem propositionem, quam quidam theologi docent fundare obligationem solius fidei ecclesiasticae. In utroque igitur casu (altero certo, altero problematico), deficiente auctoritate divina, nonne est ipsa ac sola auctoritas ecclesiastici magisterii quae possit gignere praefatam obligationem cuique propterea tribuenda sit vera ratio iurisdictionis?

Ad coronidem huius quaestionis de potestate Ordinis eiusque habitudine ad potestatem iurisdictionis, utile ducimus huc revocare GENERALE ALIQUOD PROBLEMA CIRCA POTESTATEM ECCLESIAE, quod uno vel alio modo emergebat aut involvebatur in variis quaestionibus tum huius tractatus de Ordine tum aliorum tractatum de sacramentis, signanter in quaestionibus de potestate Ecclesiae circa determinationem materiae et formae sacramentorum, de indole potestatis episcopalis eiusque sacramentalitate et de ratione ministri extraordinarii Confirmationis et Ordinis.

Problema ad hoc breviter reducitur: In Ecclesia datur duplex potestas, Ordinis scilicet et iurisdictionis (abstrahimus autem a praefata controversia de habitudine magisterii ad iurisdictionem. cum ad praesens problema ipsa consideratio magisterii nihil faciat); ad priorem potestatem manifeste pertinet administratio sacramentorum, ad alteram vero regulatio disciplinae (et quod magisterium attinet, propositio doctrinae). Ast, praeter huiusmodi cultualia vel disciplinaria iura et officia, quae manifestam produnt cum alterutra potestate connexionem, competit etiam Ecclesiae complexus quidam iurium ac potestativorum actuum, *quorum origo vel connexio cum utra potestate non jacile apparet*, scilicet: determinare fortasse materiam et formam aliquorum sacramentorum (ut saltem defendunt plures moderni theologi); conferre simplici presbytero extraordinariam facultatem conficiendi chrisma Confirmationis et administrandi ipsum sacramentum Confirmationis (et probabiliter aliquorum ordinum sacramentalium); conferre iurisdictionem sine qua absolutio sacramentalis valide exerceri nequit; apponere condiciones validitatis sacramento Matrimonii, sanare in radice sacramentum Matrimonii, solvere sacramentum ipsum Matrimonii ratum nec consummatum, necnon Matrimonium non sacramentale etiam consummatum: solvere per indulgentias poenam temporalem coram Deo debitam; solvere a voto et iuramento. *Quaeritur igitur ad quamnam potestatem haec iura et actus pertineant*: utrum nempe ad potestatem Ordinis an ad potestatem iurisdictionis, an respective ad utramque, an denique ad aliquam tertiam potestatem commixtae aut superioris indolis.

Praeterea, etiam resoluta in uno vel alio sensu hac quaestione, *problema ulterius implicatur ac duplicatur* ex ipsa duplicitate (aut triplicitate) potestatis in Ecclesia. Nam cum Ecclesia sit una cumque una sit suprema in Ecclesia potestas, Romani scilicet Pontificis auctoritas, oportet ut in eo, tanquam in altiori principio, omnis ecclesiastica potestas quodammodo colligatur et ab eo procedat; iamvero hoc nullatenus apparet in linea potestatis Ordinis, quae videtur simpliciter abrumpi in episcopatu, dum linea iurisdictionis (ac magisterii) ulterius ascendit in papatum. Quomodo igitur huiusmodi duarum potestatum disiunctio, eaque in supremo ipso ac unitario Capite Ecclesiae, sanari aut explicari poterit, aut quomodo universalis ipsa solvendi atque ligandi potestas, quae omnem ecclesiasticam auctoritatem involvit quaeque ipsi Petro eiusque successori primario collata est, poterit ad necessariam unitatem revocari?

Primo ac principali problemati, cum quo ceteroquin alterum logice connectitur, multifarias solutiones afferunt vel suggerunt doctores, quae ad duas reduci possunt: alteram nempe, quae praefata iura et actus refert ad ipsam potestatem iurisdictionis, uno vel alio modo explicatam, et alteram, quae ea reducit ad tertiam quamdam altiorumque potestatem quae medio aliquo modo se habeat inter Ordinem et iurisdictionem; quibus et nos addemus tertiam solutionem ea iura inter utramque potestatem dividendem.⁰³

Prima igitur ac communior opinio est, ea omnia iura et actus procedere ab ipsa potestate *iurisdictionis*. Sed quoad modum quo iurdictio se extendit ad ea vel influit in ea, utrum scilicet ut causa an ut mera conditio, quatuor afferuntur discrepantes explicationes.

1. Iurdictio est *causa, et quidem principalis*. Scilicet R. Pontifex ea omnia agit ex plenitudine potestatis iurisdictionis. Haec sententia videtur esse de mente aliquorum theologorum, et certe a quibusdam assumitur in peculiari ac difficiliore quaestione de facultate a Papa concessa simplici presbytero, ut extraordinario ministro Confirmationis et Ordinis; qui quidem aliunde dividuntur in ulteriori quaestione de indole effectus sive potestatis quem presbyter accipit ab actu iurisdictionis Papae: nam quidam (ut *Boulanger, Bouëssé, Lehmkuhl*)

" Paucissimi sunt auctores qui hanc questionem considerant, modo scilicet synthetico et relate ad omnia praedicta iura; generatim mentem suam peculiariter aperiunt occasione quaestionis de extraordinario ministro Confirmationis et Ordinis, quam late exposuimus in art. 5 (tom. 2, pp. 251-279) quaeque est omnium difficillima. Item non omnes mentem suam clare explicant aut ipsis verbis, quibus eorum opinionem hic exprimimus, utuntur. Putamus tamen ab illius interpretatione essentialiter non aberrare, ut patet praecipue ex dictis in praefato art. 5. Inter eos qui clarius et universalius suam sententiam proferunt, citandi sunt peculiariter *Billot* et *Journet*.

eam concipiunt in linea Ordinis, alii vero (*Ddlger, De Guibert, Mostaza, Baisi, Morsdorf*) in ipsa eadem linea iurisdictionis.⁶⁴

2. Iurisdictio est *causa instrumentons*. Scilicet R. Pontifex ea agit non potestate principali ac iure proprio, sed potestate instrumental!, seu tanquam instrumentum Dei; distinguenda igitur est duplex potestas iurisdictionis in Ecclesia, altera principalis, qua feruntur leges in foro Ecclesiae, et altera instrumental, qua exercentur praefata iura et actus in ipso foro divino. Ita *Billot* (cf. supra, pp. 64 sq.).

3. Iurisdictio est *mera conditio, sed tamen quodammodo habilitons*. Scilicet Papa, per suam iurisdictionalem actionem (declarativam vel effectivam), hoc ad modum conditionis efficit ut ipse influxus divinus praefatos effectus immediate operari queat. Ita *Journet*, qui hanc quaestionem satis diffuse examinat, et praecedentem explicationem *Billot* directe impugnat.⁶⁵

4. Iurisdictio est *conditio, et quidem mere designans*. Papa nempe, per suum actum iurisdictionalem, designat subiectum cui ipse Deus confert potestatem confirmandi; vel, si placet, Papa confert presbytero ius ad habendam a Deo eam potestatem. In *Stratib, Lercher-Umberg, Dander*, qui proinde agunt de solo casu extraordinarii ministri Confirmationis (quoad solutionem autem Matrimonii, voti et iuramenti, *Lercher-Umberg* sequuntur supradictam sententiam *Billot*).⁶⁶

Secunda opinio paucorum recentiorum docet quaedam saltem ex illis iuribus vel actibus procedere non a potestate iurisdictionis, sed ab *altiori quadam potestate* ministerial!, vel liturgica. vel excellentiae, quae veluti medio modo se habet inter potestatem Ordinis et potestatem iurisdictionis et in qua proprii characteres utriusque potestatis veluti commiscentur. Ita praecipue *Michel, Congar* et *Boularand*, saltem quod attinet quaestionem de collatione simplici presbytero extraordinariae facultatis confirmandi et ordinandi, quam directe agitant.⁶⁷ Ceterum hanc communem opinionem tribus diversis modis, ad invicem essentialiter reducibilibus, explicant. *Michel* enim loquitur de *potestate ministeriali*, qua Papa valet determinare materiam et formam aliquorum sacramentorum et designare extraordinarium ministrum Confirmationis et Ordinis. *Congar* loquitur de quadam

MCf. in torn. 2, pp. 262-267.

““Les interventions de l'Eglise nous semblent jouer chaque fois non pas d'une façon strictement *instrumentale*, mais bien plutôt (soit qu'elles se bornent à 'déclarer' des volontés immédiatement divines, soit qu'elles 'promulguent' certaines mesures immédiatement ecclésiastiques) à la manière d'un *conditionnement* permettant aux interventions divines de se produire ultérieurement” (*op. cit.* [supra, in p. 241 215; cf. 222, in fine).

* Cf. in tom. 2, p. 265.

* Cf. ibidem, pp. 267-270.

potestate liturgica, qua Papa dominatur in materia cultuali ac sacramentali ac ideo valet concedere simplici presbytero facultatem confirmandi et ordinandi, necnon benedicendi chrisma, imo valet ipsum sacramentum Ordinis, veluti globali modo a Christo institutum, organizzare ac determinare.”⁸ *Bouларand* loquitur de quadam *potestate excellentiae* quae sit participatio sic dictae illius “auctoritatis excellentiae” quam Christus habet super sacramenta. Praeterea extraordinariam potestatem collatam presbytero ipse concipit, sicut Congar, ut aliquid medium inter potestatem Ordinis et potestatem iurisdictionis, pertinens, ut ait, ad potestatem iurisdictionis quoad suam originem et ad potestatem Ordinis quoad suum finem, quin tamen utri potestati secundum se correspondeat; ex quo conici potest ipsum, non secus ac Congar (etsi non explicite id significet), eodem modo concipere etiam ipsam potestatem Papae, a qua ea presbyteralis potestas procedit.⁶⁰

Tertia autem ac media opinio nobis videtur amplectenda, qua, quamvis in ipsis terminis ab auctoribus non proponatur, tamen a plurium mente non longe distare videtur, quaeque, fundata in ipsis principiis S. Thomae de natura potestatis Ordinis eiusque habitudine ad iurisdictionem necnon de propria distinctione inter episcopatum et presbyteratum, servat ex una parte adaequatam distinctionem potestatis Ordinis a potestate iurisdictionis, retinet nec pervertit hanc classicam duarum ecclesiasticarum potestatum divisionem diuturna traditione theologica ac ipsis Ecclesiae documentis firmatam, et in-simul satisfit legitimis diversarum opinionum exigentiis tam in particulari ac difficiliore quaestione de extraordinario ministro Confirma-

* “La notion de juridiction est une notion très précise, mais qui nous paraît trop étroite pour s’appliquer à notre problème [du ministre extraordinaire de la Confirmation et de l’Ordre]. Ne faudrait-il pas chercher plutôt du côté d’un pouvoir liturgique qu’il y aurait lieu d’étudier et de définir, sur lequel on ne prétend ici que ménager quelques ouvertures? Bien des théologiens, sans lui donner ce nom de ‘pouvoir liturgique,’ font appel, pour le pouvoir de confirmer, de bénir le chrême et de conférer les Ordres, actes propres de l’évêque, à *tnt pouvoir qui tient à la fois du sacerdoce et de la juridiction sans se laisser ramener simplement à l’un ou à l’autre.* . . Je crois aussi que c’est une notion de ce genre qui, au-delà d’une pure question de juridiction, permet de donner tout son sens, soit au sacre du pape, soit à son titre de Souverain Pontife, soit au *pouvoir qu’il exerce en matière proprement sacramentelle, liturgique et cultuelle*” (“Faits, problèmes et réflexions à propos du pouvoir d’Ordre et des rapports entre le presbytérat et l’épiscopat,” *La Maison-Dieu* XIV [Paris 1948] 117 sq.).

w “Nous préférons voir dans cette délégation [du Pape] une certaine communication de ce ‘pouvoir d’excellence’ que le Christ en tant qu’homme, possède sur les sacrements... Les concessions que nous avons constatées ne sont-elles pas la preuve que l’Eglise possède quelque chose de cette ‘potestas excellentiae’ de Jésus Christ? et que le Souverain Pontife, nonobstant son incompetence sur la substance des sacrements, déterminée par le Christ lui-même, peut transmettre, sans rite consécrationnaire, *un certain pouvoir liturgique, ressortissant à la juridiction par son origine et à l’ordre par sa fin, mais ne répondant exactement ni à l’un ni à l’autre?*” (“La consécration épiscopale est-elle sacramentelle?,” *Bulletin de littérature ecclésiastique* LIV [1953] 24 sq.).

tionis et Ordinis, quam in generali quaestione respiciente omnia supradicta iura et actus Ecclesiae, in his quae pertinent sive ad materiam sacramentalem ac cultualem sive ad forum conscientiarum.

Oportet scilicet haec omnia iura et actus reducere respective, iuxta uniuscuiusque indolem et naturam, ad utramque Ordinis et iurisdictionis potestatem, ea dividendo in duas distinctas categorias, alteram complectentem vinculorum solutionem in foro conscientiae (indulgentias, solutionem voti ac iuramenti, et similia), quae pertinet ad veram ac meram potestatem iurisdictionis, et alteram complectentem determinationes in materia cultuali sive sacramentali ac pertinentem ad ipsam potestatem Ordinis in ampliori ac hierarchico sensu intellectam (determinationem nempe materiae et formae sacramenti, si qua detur, facultatem extraordinarii ministri Confirmationis et Ordinis, ac similia; casus vero iurisdictionis ad absolvendum in sacramento Poenitentiae et varii actus Ecclesiae circa validitatem sacramenti Matrimonii, de quibus supra in p. 77, reduci possunt ad unam vel alteram potestatem, iuxta diversam, solutivam nempe aut cultualem, eorum considerationem, vel fortasse ad copulatum influxum utriusque simul potestatis).

Et primo, quod attinet ad priorem iurium sive actuum categoriam, non difficile intelligitur ea pertinere ad solam ac meram Ecclesiae iurisdictionem et ab ea procedere. Non enim cogitanda aut rimanda est Ecclesiae iurdictio ad merum tramitem illius iurisdictionis quae civili societati naturaliter competit; cum enim Ecclesia sit altior supernaturalisque societas seu ad altiorem finem altioraque communia bona ordinata, potestas ipsa iurisdictionis quae ei competit amplior est et ad altiora iura et officia connaturaliter se extendit, seu ad dirigenda et imperanda omnia media quae ad suum supernaturalem finem ordinantur et inter quae invenitur ipsa doctrina fidei per iurisdictionale magisterium regulata. Ad hanc igitur ampliorem ac proprie ecclesiasticam iurisdictionem pertinet praefata solutio vinculorum in ipso foro conscientiae; nam, ex una parte solutio vinculi est aliquid iurisdictionale, cum ad legislatorem pertineat non tantum leges condere sed etiam privilegia dispensare ac vincula relaxare, et ex alia parte ipsa illorum vinculorum divina ac interior natura non obstat iuri Ecclesiae, supernaturalis societatis, cui Christus supernaturaliter contulit omnem solvendi atque ligandi potestatem.

Unde nulla apparet necessitas adstruendi peculiarem aliquam superioremque potestatem diversi generis ab ecclesiastica iurisdictione. nec etiam fingendi aliquam instrumentaient potestatem iurisdictionis, quae cum ipso conceptu iurisdictionis difficulter conciliari videtur et

aliunde inaniter entia multiplicaret. E converso omnia convenienter explicantur, ampliando supradicto modo considerationem unius ac eiusdem principalisque potestatis ecclesiasticae iurisdictionis: ipsa enim ad omnia media, ecclesiasticum finem respicientia, proprio ac nativo iure se extendit, unamquamque materiam sua vi ac imperio diversimode attingens, doctrinam nempe magisterialiter (hinc potestas magisterii), res vero et actiones disciplinariter, idque tam in ordine communi quam in ordine cultuali pro quanto hic respicit licitam sacramentorum ministrationem (hinc potestas disciplinaris, sive canonica, sive, ut quidam dicunt, regiminis); disciplinariter ceteroquin ea attingit sive iubendo ac ligando, sive permittendo ac solvendo; ad quam solvendi oeconomiam pertinent etiam supradictae indulgentiarum concessionones et voti ac iuramenti solutiones.

Secundo, quod attinet alteram iurium categoriam, respicientem influxum Ecclesiae in ipsam validitatem sacramentorum, facilius quidem intelligitur eam non pertinere ad ipsam iurisdictionem (nam ibi non agitur de imperando, aut mere concedendo, aut solvendo, sed potius de faciendo sive constituendo, ea nempe quae pertinent ad validitatem sacramentorum, ut maxime patet de determinatione materiae et formae et de constitutione validi ministri), difficilius vero intelligitur eam pertinere ad ipsam potestatem Ordinis, quae videtur esse tantum cultus executiva sive ministrativa, nec exigere diversam aliquam potestatem, quae sit ipsius cultus vel principiorum cultus veluti constitutiva. Attamen, id vehementer suadet triplex consideratio.

Et imprimis, non videtur posse dari medium inter potestatem Ordinis et potestatem iurisdictionis, tam (sit venia verbis) horizontaliter quam verticaliter, quemadmodum non datur medium inter eorum obiecta, seu facere et iubere, ministrare et imperare, nec ideo illae duae potestates possunt confluere in unam et eandem rationem formalem in qua veluti commisceantur aut superius resolvantur: semper manebunt duae distinctae claves regni coelorum, nec poterunt unificari nisi ratione subiecti quod una manu utramque elavem sustineat. Propterea supradictum conamen quorundam modernorum adstruendi aliquam huiusmodi potestatem, caducam fallacemque sortem sibi parare videtur, generando contradictorium quoddam hybridumque fetum, qui neque sit simpliciter potestas Ordinis neque potestas iurisdictionis, et tamen quodammodo sit utraque,⁷⁰ quique, sub mentita veste potestatis, effugit omnem potestatis

⁷⁰"Congar: "Un pouvoir qui tient à la fois du sacerdoce et de la juridiction sans se laisser ramener simplement à l'un ou à l'autre" (cf, reliqua verba, supra, p. 80). Boularand: "Un certain pouvoir liturgique, ressortissant à la juridiction par son origine,

divisionem vagatque irreducibiliter inter Ordinem et iurisdictionem, veluti tertia ac peregrina species inter duas oppositas species potestatum.⁷¹ Nec ceteroquin melior est alia determinatio allata a Boularand, iuxta quam ea potestas esset quaedam “potestas excellentiae” de genere illius quam Christus habet super sacramenta; nam, ut notatum est in art. 5 (tom. 2, p. 277 sq.), huiusmodi conceptio aut expressio est aliquid prorsus novum in theologia adversaturque peculiariter doctrinae S. Thomae, ab aliis theologis communiter receptae, iuxta quam huiusmodi potestas ita est propria Christo ut nulli, nequidem apostolis, communicata fuerit.

Praeterea, potestas Ordinis accipienda est secundum latiore quam amplitudinem. Quamvis enim haec potestas tota et exclusive ordinetur ad cultum sive sacramenta, non tamen tota exhauritur in ipsa ac sola administratione sacramentorum, sed extenditur quoque ad ea principia vel conditiones, a quibus haec administratio secundum suam validitatem dependet, uti sunt ipse ritus sacramentalis et ipsa potestas ministri a qua ritus conficitur ac ministratur. Nam, iuxta principia S. Thomae, “eiusdem virtutis esse videtur aliquam perfectionem tribuere, et ad susceptionem illius materiam praeparare” (*C. Gcnt.* 4. 74), “Ad duo quorum unum est causa alterius, una potestas ordinatur” (*Suppi.*, q. 17, a. 2, ad 1), “Etiam in naturalibus ab eodem agente fit materia in ultima dispositione ad formam et recipit formam” (*ibid.*, q. 37, a. 4, ad 1). Unde, si quae sit in Ecclesia seu apud Papam, potestas determinandi validas conditiones administrationis sacramentorum, tam ex parte ipsius ritus quam ex parte ministri, huiusmodi potestas dicenda est pertinere ad potestatem Ordinis, saltem ut aliqua eius extensio.

Praeterea, ipsa attenta consideratio potestatis episcopalis, prout distinguitur ac eminet potestati presbyterali, ad eandem conclusionem ducere videtur. Quamvis enim haec potestas, collata per ordinationem, sit certissime potestas Ordinis, et quidem, de se ac vi propria, confectiva duorum sacramentorum Confirmationis et Ordinis, tamen non est eiusdem rationis, intra latitudinem quidem ipsius potestatis Ordinis, ac potestas presbyteralis, sed est “potestas alicuius altioris ministerii” (*C. Gcnt.* 4. 76), ita ut “potestas sacerdotis excedatur a potestate episcopi quasi a potestate alterius generis” (*Suppi.*, q. 40.

et à l'ordre par sa fin, niais ne répondant exactement ni à l'un ni à l'autre” (cf. dicta supra, p. 80).

hAd rem Journet: “Nous retrouvons une fois de plus la distinction qui reconnaît à l'Eplisc, en droit divin, deux sortes de pouvoirs, les pouvoirs d'ordre et les pouvoirs de juridiction. Nous n'éprouvons aucun besoin de transcender cette distinction si profondément traditionnelle. . . Il est impossible, du point de vue de la logique, de songer à un entre-deux, qui ne serait réductible ni au droit divin ni au droit canonique” (*op. cil.* [supra, in p. 24] 147).

a. 6, ad 3), generis nempe hierarchici, excedentis in sua ratione meram sacerdotalem potestatem offerendi sacrificium ac ministrandi quomodolibet sacramenta. Nihil ergo mirum, si in hac ipsa hierarchica ac pontificali Ordinis potestate, hierarchice extensiva ac completiva essentialis ac sacramentalis sacerdotii, *gradus duplex inveniatur, seu a simplici episcopatu ulterius extendatur altiusque ascendat ad Supremum qui dicitur Pontificatum*, ita ut in Papa attingat alterum supremumque suum gradum, potestatis scilicet altissimi cuiusdam ministerii, cui competat non quidem administrare iure proprio ac ordinario aliquod particulare sacramentum (haec enim potestas in ipso episcopatu consummatur), sed ita cultui et sacramentis praesidere ac dominari, ut quasdam saltem (quantum hucusque scimus) inducere possit determinationes in his a quibus sacramentorum validitas dependet. Quo extensivo nec improprio sensu, huiusmodi papalis potestas est Ordinis potestas, eiusdem quidem generis ac potestas episcopalis⁷² sed altioris gradus, seu vere illa “plenitudo pontificalis potestatis”⁷³ a qua Papa, et Summus Pontifex et Episcopus episcoporum in plenario sensu nominatur, quaeque extendendo ipsam sacerdotalem potestatem, per presbyteratum collatam, facit ut “Cathedra Petri” sit vere “Cathedra sacerdotalis.”⁷⁴

Et haec videtur esse, saltem aequivalenter, sententia ipsius S. Thomae, ut constat praecipue ex 3 p., q. 72, a. 11, ad 1; *In 4 Sent.*, dist. 7, q. 3, a. 1, q. 3; *Suppi.*, q. 38, a. 1, ad 3; q. 40, a. 6, ad 3, quos locos retulimus in art. 5 (tom. 2, pp. 254, 312),⁷⁵ ubi hanc

⁷²S. Thomas, *Suppi.*, q. 40, a. 6, ad 3: “Potestas sacerdotis exceditur a potestate episcopi quasi a potestate alterius generis. Sed *potestas episcopi exceditur a potestate Papae quasi a potestate eiusdem generis.*”

⁷³*In 4 Sent.*, dist. 7, q. 3, a. 1, q. 3; *Suppi.*, q. 38, a. 1, ad 3.

Iuxta expressionem Cypriani; cf. in torn. 2, p. 313.

⁷⁴*Attende S. Thoniam* in ipsa tractatione de potestate episcopali, prout est potestas Ordinis, uno ac continuato discursu introducere potestatem Papae. In *C. Gen.* 4. 76: “Necesse est aliquam superiorem potestatem esse in Ecclesia alicuius altioris ministerii, quae Ordinis sacramentum dispenset. Et haec est episcopalis potestas. . . Manifestum est autem quod quamvis populi distinguantur per diversas dioeceses et civitates, tamen, sicut est una Ecclesia, ita oportet esse unum populum Christianum. Sicut igitur in uno speciali populo unius ecclesiae requiritur unus episcopus, qui sit totius populi caput, ita in toto populo christiano requiritur quod unus sit totius Ecclesiae caput.” *Suppi.*, q. 40, a. 5, quaerit utrum episcopatus sit ordo; subinde in a. 6 immediate quaerit utrum supra episcopos sit aliquis superior in Ecclesia, i.e. Papa, ac scribit (corp., ad 1 et 3): “Ubi-cumque sunt multa regimina ordinata in unum, oportet esse aliquod universale regimen super particularia regimina. . . Et ideo cum tota Ecclesia sit unum corpus, oportet si ista unitas debet conservari, quod sit aliqua potestas regitiva respectu totius Ecclesiae, supra potestatem episcopalem, qua unaquaeque specialis ecclesia regitur. Et haec est potestas Papae. . . Quamvis omnibus apostolis data sit communiter potestas ligandi et solvendi tamen ut in hac potestate ordo aliquis significaretur, primo soli Petro data est, ut ostendatur quod ab eo in alios ista potestas debet descendere. . . Potestas sacerdotis exceditur a potestate episcopi quasi a potestate alterius generis Sed potestas episcopi exceditur a potestate Papae quasi a potestate eiusdem generis.”

materiam fusius examinavimus, praecise relate ad principale problema de indole extraordinarii ministri Confirmationis et Ordinis. Ceterum haec sententia essentialiter satisfacit legitimis ipsis exigentiis illorum modernorum theologorum, qui, ut *Congar*, *Boidarand* et *Michel*, pertinenter inculcarunt quod ad explicanda praefata Ecclesiae iura, in his quae respiciunt validitatem sacramentorum, oportet egredi a mera linea potestatis iurisdictionis,⁷⁰ quamvis et ipsi, distracti a phantasmate alicuius altioris ac indefinibilis potestatis, praetermiserint obviam ac logicam viam quae ante eorum oculos aperiiebatur quamque Angelicus ipse indigitabat. Si cui autem mira et inconsueta videatur huiusmodi attributio potestatis Ordinis ipsi Supremo Pontificatui, attendat eccesiologos doctores, apologeticis praesertim praecupationibus absorptos, in propriam indolem et amplitudinem Supremi Pontificatus nondum exaurienter inquisivisse, eamque intra angustiores limites aliarum duarum potestatum iurisdictionis ac magisterii totam constrinxisse: cum tamen evangelica vox clare testetur omnem potestatem ligandi atque solvendi, atque omnem elavem regni coelorum, ipsi Petro collatam esse, a quo proinde non modo Ecclesiae disciplina sed ipse cultus pariter dependet.

Exinde patet etiam solutio afferenda alteri problemati (cf. supra, p. 78), de unificandis scilicet duabus Ordinis ac iurisdictionis potestatibus, ita ut utraque suum culmen attingat in supremo ipso Capite Ecclesiae, a quo ecclesiastica unitas dependet et omnis potestas quodammodo derivatur. Triplex enim via ad id explicandum aperta manet, unamque vel aliam unusquisque theologus arripiet iuxta modo explicata; nonnisi tamen tertia plenius satisfacere queit. Si enim cum communiori sententia arripitur sola via iurisdictionis, ad terminum illius invenietur Caput Ecclesiae cum sola plenitudine iurisdictionis ac magisterii, veluti Rex et Doctor, non veraciter Summus Pontifex: ipsa enim Ordinis via, in qua pontificalis auctoritas invenitur, abrupta manet ac clausa in episcopatu. Si vero quis, nitens cum audacioribus quibusdam theologis a mera via iurisdictionis egredi, praetermittit tamen ipsam viam Ordinis aggrediturque tertiam quamdam semitam quae vaget inter utramque, nihil solidum conficere videtur ac desideratum finem attingere non poterit: perveniet enim ad supremum aliquod Caput Ecclesiae, habens ex una parte plenitudinem iurisdictionis et sustinens ex alia parte indefinibile quoddam simulacrum alicuius ministerialis vel liturgicae vel excellentis auctoritatis, quae nec iurisdictionis est nec Ordinis potestas. Restat igitur tertia ac connaturalis via, per quam utraque Ordinis ac iurisdictionis linea,

⁷⁰Cf. *Congar*, cit. supra in p. 80.

parallelo quodam ac continuato ascensu et salvis utriusque iuribus ac proprietatibus, ad eundem Ecclesiae Caput ac unitatis principium logice ducatur. Potestas scilicet Ordinis, quae est veluti fundamentum ac fulcrum ipsius potestatis iurisdictionis, incipit sola in diaconatu ac sola procedit in presbyteratum, retinens in utroque gradu purum sacerdotalemque suum characterem; subinde ascendit in episcopatum addens praefato suo essentialiter sacerdotali characteri novam notam hierarchical», pertinentem ad ipsam lineam Ordinis et extensivam praeviae illius sacerdotalis potestatis, simulque in eodem episcopali gradu occurrit alteri potestati iurisdictionis, quae ibi initium iam capit, eique in eodem subiecto absque confusione copulatur; tandem utraque simul potestas ascendit in altiorem gradum Papatus, utraque quidem sub sua propria ac distincta ratione hierarchica, altera tamen ut hierarchia cultualis sive proprie pontificalis, altera ut hierarchia canonica sive disciplinaris ac doctoralis. In eo igitur supremo gradu, utraque Ordinis et iurisdictionis potestas apicem suum attingit, con-serta quidem sed inconfusa ratione colligens omnem ligandi atque solvendi auctoritatem in uno ac eodem subiecto, quod est simul Pontifex, Rex et Doctor totius Ecclesiae.

*Ex dictis tandem colligi potest sequens DIVISIO POTESTATIS ECCLESIAE:*¹¹

Potestas iuris humani, seu potestas stricte canonica. Fundatur in lege sive concessione Ecclesiae.

Potestas Ordinis, seu liturgica. Invenitur in inferioribus nec divinae institutionis ordinibus; item partialiter in diaconatu, presbyteratu et episcopatu, prout his ordinibus canones Ecclesiae adnectunt quaedam iura in cultum, ut ab Ecclesia statutum sive regulatum.

Potestas iurisdictionis. Ratione modi, quo confertur, dividitur in ordinariam (propriam vel vicariam) et delegatam (a iure vel ab homine). Ratione vero obiecti est triplex:

Legislativa
Iudicialis
Coactiva

Potestas iuris divini. Provenit ex institutione divina ac confertur per medium a Deo institutum, i.e. per sacramentum, consecrationem vel electionem.

Potestas Ordinis, sive liturgica, sive sanctificandi. Habet pro obiecto cultum et sanctificationem animarum per sacrificium et sacramenta.

Potestas sacerdotalis (proprie talis). Refertur ad sacrificium et sacramenta, ut connexa cum sacrificio.

Principalis, seu exeeutiva et productiva (Presbyteralis).

Sacrificialis. Refertur ad ipsum sacrificium.

Sacramentalis. Refertur ad sacramenta.⁷⁸

¹¹ Divisio assignatur praecipue iuxta obiectum. Typis italicis designantur potestates quae certius specificè distinguuntur. Ceterae sunt varii actus vel varii gradus eiusdem specificè potestatis.

⁷⁸ Potestas sacrificialis et potestas sacramentalis non differunt specificè inter se, sed sunt duo actus, prior principalis et alter secundarius, eiusdem potestatis; nam, ut explicat S. Thomas, alter se habet ad priorem ut dispositio ad formam, quatenus per sacramenta Bapt., Poenit. et Extr.-Unct., homo disponitur ad Eucharistiam, et eiusdem agentis est inducere formam et eius dispositionem (C. Geni. 4. 74; Suppi., q. 17, a. 2, ad 1;

Judicialis, vel absoluta. Refertur ad Poenitentiam.

Mere sacramentalis, vel mere ministerialis, vel mere remissiva.

Refertur ad Baptismum et Extremam Unctionem.

Secundaria, seu ministerialis (Diaconalis).

Potestas pontificalis (minus proprie, seu extensive, sacerdotalis).TM

Episcopalis. Ordinatur praecipue ad socialia sacramenta, i.e.

Confirmationem et Ordinem.

Papalis. Influit in validas condiciones sacramentorum.⁸⁰

Potestas iurisdictionis,⁸¹ sive non liturgica, sive iurisdictionis proprie dictae, sive regiminis late accepti, sive imperandi aut iurisdictionaliter regendi. Habet pro obiecto non cultum, ut a Deo statutum, nec sanctificationem animarum per talem cultum immediate obtinendam, sed aliquid agendum quod imponitur.

Potestas magisterii, sive docendi authentice et auctoritative. Habet pro obiecto ipsam doctrinam ut doctrinam, et ideo internum assensum intellectus in eam.

Potestas regiminis (stricte accepti), sive disciplinaris, sive forensis, sive canonica (in latiori sensu), sive regendi (in strictiori sensu). Habet pro obiecto res agendas, qua tales, sive respiciant mores sive cultum, quoad liceitatem regulatum, sive ipsam doctrinam quoad externam eius professionem.

Potestas obligativa (ac pro tanto potestas ligandi). Dividitur in potestates legislativam, iudicialem, coactivam. Ad hanc lineam pertinet excommunicatio, seu privatio communionis sive cultus et sacramentorum.

Potestas dispensativa (ac pro tanto potestas solvendi).

In foro externo.

In foro interno (sive conscientiae).⁸²

Solutio a poena per indulgentias.

Solutio ab obligatione voti ac iuramenti.

Praeter hanc generalem divisionem, iuverit notare etiam *duas particulares divisiones* potestatis clavium et potestatis ligandi atque solvendi, quae nec inter se nec a fortiori cum ea generali divisione omnino correspondent, sed per illius membra vario modo pervagantur:⁸³

q. 37, a. 4, ad 1). Unde non consentimus cum Zapelena scribente: “Adsunt in Ecclesia quatuor potestates specificae diversae: potestas sacrificialis, potestas sacramentalis, potestas magisterii, potestas regiminis. Sacrificium specie differt a sacramento. Ergo potestas sacrificialis specificae differt a potestate sacramentali. Nulla adest ratio quare in potestate iurisdictionis statuatur subdivisio in magisterium et regimen; et non similis subdivisio statuatur in potestate ordinis, subdivisio, inquam, in potestatem sacramentalem et sacrificalem” (*De Ecclesia Christi* II [ed. 2, Romae 1954] 171).

” Haec differt a sacerdotali non proprie ut species a specie, sed ut extensio et complementum a re extensa et completa, ut explicatum est in art. 5.

¹⁰ Haec differt ab episcopali, non genere sed gradu, ut notat S. Thomas.

“Ut notavimus supra (pp. 29-32), hic non concordant auctores, aliis dividitibus potestatem in Ordinis et regiminis, regimen vero in magisterium et iurisdictionem; aliis vero in Ordinis et iurisdictionis, iurisdictionem vero in magisterium et regimen. Quam alteram divisionem praeferimus.

“ Divisio potestatis in forum internum et forum externum, itenique in forum divinum et forum humanum sive ecclesiasticum, est, theologice loquendo, aliquomodo confusiva (cf. Ciarrrière, *art. cit.* [supra, in p. 24] 203-206) et ceteroquin latius patet quam in hac nostra divisione. Canonice vero ea divisio valde utilis est ac practica. Iuxta *Codicem I. C.* forum dividitur in ecclesiasticum, civile sive saeculare, et mixtum; forum vero ecclesiasticum in externum et internum, forum autem internum in extrasacramentale et sacramentale (cf. cann. 120; 258, § 1; 1553, § 2, 1554; 1560; 1933, §3; 2341).

“Nonnisi in latiori sensu, ea omnia commiscentur, ita ut omnis Ecclesiae potestas dicatur tum clavis tum potestas ligandi et solvendi.

Potestas clavium.^{3*}

Sacramentalis: “Clavis ministerii,” “Clavis Ordinis.” Est potestas aperiendi vel claudendi regnum coelorum, prout exercetur in sacramento Poenitentiae. Dividitur in duas classes, non tanquam in species, sed tanquam in duplicem actum unius potestatis; scilicet:

“Clavis scientiae” (iudicium praevium de dignitate vel indignitate).

“Clavis potentiae” (absolutio vel denegatio absolutionis; in qua absolutione intervenit exercitium duplicis potestatis Ordinis et iurisdictionis).

Non sacramentalis.

Clavis excommunications.

Clavis indulgentiae.

*Potestas ligandi atque solvendi,*³⁵ scilicet relate ad impedimenta regni coelorum (Potestas clavium).

Relate ad principale impedimentum, i.e. peccatum et poenam aeternam (*Clavis sacramentalis*’).

Relate ad secundarium impedimentum.

Sive poenam canonicam (*Clavis excommunicationis*).

Sive poenam temporalem Deo debitam.

Solutam per sacramentum Poenitentiae (Clavis sacramentalis).

Solutam per thesaurum Ecclesiae (*Clavis indulgentiae*).

ART. 11. Utrum per sacramentum Ordinis conferatur character, in quo fundatur et cum quo identificatur ipsa sacra potestas (*In 4 Sent.*, dist. 4, q. 1; 3 p., q. 63, de character in genere; q. 69, a. 10, de char. Bapt.; q. 72, a. 6, de char. Confirm.; *Suppl.*, q. 35, aa. 2-5, de char. Ord.; Opusculum *De articulis fulci et Ecclesiae sacramentis*, de char, in gen. In aliis locis nonnisi transeunter character tangitur. In ipsa *Summa C. Gent.* 4. 56-60 et 74-77, ubi exponitur tota materia de sacramentis, character non nominatur, sed tantum generaliter sermo est de sacra potestate).⁸⁰

“ Cf. tractatum *De Poenitentia* IV 789-793.

“ Cf. *ibid.* 1026 sq.

”Praeter sequentia opera, quae ad rem nostram immediatius et extensius faciunt, huc referri possunt etiam plura opera citata in art. 5, ubi de sacramentalite episcopatus, et in art. 7, ubi de universali fidelium sacerdotio (torn. 2, pp. 114-117, 445-453).

Adam, K., *Le vrai visage du Catholicisme* (trad. E. Ricard, Paris 1931) 165-168.

Ales, A. d’, *De Baptismo et Confirmatione* (Paris 1927) 100-102, 116-124.

Argenlieü, B. T. d’, “Note sur deux définitions médiévales du caractère sacramentel,” *Revue thomiste* XXXIII (1928) 271-275; “La doctrine d’Albert le Grand sur le caractère sacramentel,” *ibid.* 295-311, 479-496; “La doctrine de Saint Thomas d’Aquin sur le caractère sacramentel dans les ‘Sentences,’” *ibid.* XXXIX (1929) 219-233; “La doctrine du caractère sacramentel dans la ‘Somme,’” *ibid.* 289-302.

Audet, L., *Notre participation au sacerdoce du Christ: étude sur le caractère sacramentel*, Québec 1938; “Le caractère sacramentel,” *Le Canada français* XXIX (194!) 189-201; “Notre participation au sacerdoce du Christ: étude sur le caractère sacramentel,” *Laval théologique et philosophique* I (1945) 9-46, 110-130.

Billot, L., *De Ecclesiae sacramentis* I (ed. 7, Romae 1931) 156-168; II (cd. 7, Romae 1930) 269-272.

Bovaryti, I., “‘Res et sacramentum’ nella concezione tomista dei sacramenti,” *Divus Thomas* (Piacenza) LV (1952) 228-237.

Bouëssé, H., *Le Sauveur du monde*, IV: *L’économie sacramentaire* (Chambéry-Leyssse [1951]) 275-331.

Bovlarand, E.. “Caractère sacramentel et mystère du Christ,” *Nouvelle revue théologique* LXXII (1950) 252-274.

Brommer, F., *Die Lehre vom sakramentalem Charakter in der Scholastik bis Thomas*

von Aquin inklusive ("Forschungen zur christlichen Literatur-und Dogmengeschichte," VIII-2), Paderborn 1908.

Calle, J., "Cuerpo místico de Cristo y carácter bautismal. Interpretation de la noción tomista de carácter a la luz de la eclesiología," *Miscelanea Contillos* XXVI (Santander 1957) 145-214.

Cavallera, F., "Le décret du concile de Trente sur les sacrements en général. VU' session," *Bulletin de littérature ecclésiastique* VII (1915-1916) 74-88.

CHECCONI, I., *De natura characteris Ordinis*, Romae 1935.

Collart, A., "Character sacramentalis," *Collationes natnuncenses* XVII (1933) 187-195.

Daniélou, J., *Bible et liturgie* (Paris 1951) 76-96: "Chap. 3: La sphragis."

Dequeker, L., "Dcr Zin van het sacramenteel Merkteken," *Collectanea mechliniensia* XL (1955) 417-134.

Dix, G., "'The Seal' in the second century," *Theology* LI (1948) 7-12.

Dolger, F. J., -OP"7'r, *cine altchristliche Taufbezeichnung in ihren Beziehungen zur profanen und religiosen Kultur des Altertums*, Paderborn 1911.

Dolan, G. E., *The distinction between the episcopate and the presbyterate according to the thomistic opinion* (Washington 1950) 27-55.

DoronzO, E., *De sacramentis in genere* (Milwaukee [1946]) 263-338.

Durst, B., "De characteribus sacramentalibus," *Xenia thomistica* (Romae 1925) II 541-551. Idem continet opusculum *De characteribus sacramentalibus*, Romae-Nereshcim 1934.

Farine, M. J. L., *Der sakramentale Charakter*, Freiburg i. Br. 1904.

Fenton, J. C., "The baptismal character and membership in the Catholic Church." *The american ecclesiastical review* CXXII (1950) 373-381.

Féret, H. M., "'Sacramentum res' dans la langue théologique de S. Augustin," *Revue des sciences philosophiques et théologiques* XXIX (1940) 218-243.

Ferland, A., *Le sacerdoce laïque, fondement de l'Action Catholique*, Montréal (1936); *De Gratia — De sacramentis in communi* (Montréal 1945) 441-459; *De sacramentis in speciali — De novissimis* (Montréal 1940) 460-465.

Fraicneau-Julien, B., *L'Eglise et le caractère sacramentel selon M.-J. Scheeben*, Bruges 1958.

Galot, J., *La nature du caractère sacramentel* (Paris-Bruges 1956).

Ghellinck, J. de, "Un chapitre dans l'histoire de la définition des sacrements au xiiie siècle," *Mélanges Mandonnet* II ("Bibliothèque thomiste," XIV, Paris, 1930), 79-86.

Gillmann, F., "Dcr sakramentale Charakter bei den Glossatoren Rufinus, J. Faventinus, Sikard von Cremona, Iluguccio und in der Glossa Ordinaria des Decrets." *Dcr Katholik* XC (1910) I 300-313; "Zur Lehre vom sakramentalen Charakter," *ibid.* (1910) II 215-218. Cf. alios articulos *ibid.* XCII (1912) I 453 sqq.; XCIII (1913) I 74-76.

Giovanni Battista da Farnese, *Il sacramento dell'Ordine nel periodo precedente la sessione xxiii di Trento [1515-1562]* (Roma 1946) 295-311.

Grollenderg, L., "Bij Thomas leer over het character sacramentalis," *Studia catholica* XIX (1943) 141-149.

Haring, N. M., "Bercngar's definitions of 'Sacramentum' and their influence on medieval sacramentology," *Medieval studies* X (1948) 109-146; "St. Augustine's use of the word 'Character,'" *ibid.* XIV (1952) 79-97; "Character, Signum und Signaculum. Der Weg von Petrus Damiani bis zur eigentlichen Aufnahme in die Sakramentenlehre im 12. Jahrhundert," *Scholastik* XXXI (1956) 41-69; "Character, Signum und Signaculum, Die Einführung in die Sakramententheologie des 12. Jahrhunderts," *ibid.* 181-212.

Héris, Cii.-V., *Le mystère du Christ* (éd. 2, Paris 1953) 209-243, peculiariter 222-226, 231 sq.

Hesburgh, T. M., *The relation of the sacramental character of Baptism and Confirmation to the lay apostolate* (Washington 1946) 105-183.

Hodl, L., "Der Ursprung der Schuldefinition des sakramentalen Charakters in der Sentenzenglosse des Alexander von Hales (-f. 1245)," *Münchener Theologische Zeitschrift* VII (1956) 297-299.

Initiation théologique (par un groupe de théologiens) IV (Paris 1954) 285-290, 370 sq., 442, 481 sq., 495 sq., 571, 720.

Journet, Ch., *L'Eglise du Verbe Incarné* I (cd. 2, Paris 1955) 122 sq., in nota; II (Paris [1951]) 247-253, 613-616, 881-883.

Jugie, M., "La doctrine du caractère sacramentel dans l'Eglise gréco-russe," *Echos*

- d'Orient* XXVII (1928) 17-23; *Theologia dogmatica Christianorum orientalium ab Ecclesia catholica dissidentium* III (Parisiis 1930) 47-53, 143 sq., 422-425.
- Laake, O., *Über den sakramentalen Charakter*, Münster 1903.
- Landgraf, A. M., "Die fröhscholastische Definition der Taufe," *Gregorianum* XXVII (1946) 200-219, 353-383; "Zur Frage von der Wiederholbarkeit der Sakramente," *Divin Thomas* (Freiburg) XXIX (1951) 257-283; Cf. alios articulos in *Collectanea franciscana* I (1931) 297 sqq.; *Recherches de théologie ancienne et médiévale* X (1938) 40sqq.
- Lennerz, H., *De sacramentis novae legis in genere* (ed. 2, Romae 1939) 170-211.
- Lercher, L.-Dander, F., *Institutiones theologiae dogmaticae* IV-2/1 (Oeniponte 1948) 32-40; Umberg, J., IV-2/2 (Oeniponte 1949) 307, 312-314.
- McCormack, S., "The configuration of the sacramental character," *The Thomist* VII (1944) 458-491.
- Masterson, R. R., "Sacramental graces: modes of sanctifying grace," *The Thomist* XVIII (1955) 311-372.
- Masure, E., *Prêtres diocésains* (Lille 1947) 95-98.
- Monsegù, B., "La problemática del sacerdocio en la actualidad," *Revista española de teología* XIV (1954) 537-549.
- Moureau, H., "Caractère sacramentel," *Dictionnaire de théologie catholique* 11-2 (Paris [1905]) 1668-1708.
- Nélis, J., "Le caractère sacramentel," *Collectanea mechlinsiensia* XII (1938), 240-250.
- Neveüt, E., "La grâce sacramentelle," *Divus Thomas* (Piacenza) XXXVIII (1935) 249-266.
- O'Neill, C., "The instrumentality of the sacramental character. An interpretation of Summa Theologiae, III, q. 63, a. 2," *Irish theological quarterly* XXV (1958) 262-268.
- Pancheri, F. X., "Il carattere sacramentale in una nuova prospettiva (M. J. Schenken)," *Studia Patavina* IV (1957) 459-472.
- Paquet, L.-A., "Aux sources de l'Action Catholique," *Le Canada français* XXII (1935-1936) 517.
- Périnelle, J., *Le sacerdoce* [Paris 1936] 37-56.
- Périnelle, J.-Forestier, D., "L'âme du prêtre est marquée à l'effigie du Christ," *La vie spirituelle* XXX (1932) 5-22.
- Piault, B., "Le sacrement de l'Ordre," *Nouvelle revue théologique* LXXI (1949) 1030-1036.
- Pierre. Hiéromoine, "Economie ecclésiastique et réitération des sacrements. Notes de théologie orthodoxe," *Irénikon* XIV (1937) 228-247, 339-362; peculiariter 339-345.
- PIERSE, G., "The origin of the doctrine of the sacramental character," *The Irish theological quarterly* VI (1911) 196-211.
- Piolanti, A., *De sacramentis* (cd. 3, [Taurini 1947]) 74-82, 423-425.
- Pourrat, P., *La théologie sacramentaire* (Paris 1907) 185-231.
- Puech, L.-M., "Le caractère sacramentel et le sacerdoce du Christ," *Culture* I (1940) 34-61, 180-206; "Le rôle du caractère sacramentel," *ibid.* II (1941) 166-199; IV (1943) 200-210, 358-392.
- Radomski, B., "Quomodo character baptismalis sit signum configurativum Christo," *Collectanea theologica* (Leopoli) (1932) 125-130.
- Rea, J. E., *The common priesthood of the members of the mystical body* (Washington 1947) 172-211.
- Roguet, A.-M., *Les sacrements* ("Saint Thomas. Somme théologique," éd. 2, Paris 1951) 231-239, 361-363; "La théologie du caractère et l'incorporation à l'Eglise," *La Maison-Dieu* XXXII (1952) 74-89.
- Sanders, N., "Duns Scotus over het character sacramentalis," *Studia catholica* XXIII (1948) 39-42.
- Scueeben, M. J., *The mysteries of Christianity* (transi. C. Vollert, St. Louis. Mo 1947) 582-592: "The mystical nature and significance of the sacramental character." Confer etiam introductionem, notas et appendices, quas A. Kerckvoorde addit huic capiti in sua versione gallica eiusdem operis.
- Schellinkx, A., "Het wezen en de betekenis van het sacramentel karakter of merkteken," *Ons Geloof* XVII (1931) 353-370, 398-408, 453-466.
- Schulte, F. X. von, "Die geschichtliche Entwicklung des rechtlichen character indelebilis als Folge der Ordination," *Revue internationale de théologie* IX (1901) 17-49.
- Spach, T., *Doctrina theologiae Orientis separati de sacramentis in genere* (Romae 1937) 105-110.

STATUS QUAESTIONIS

Haec quaestio de caractere determinat et complet generalem quaestionem, agitatam in art. praec., de altero effectu qui. praeter gratiam sacramentalem, confertur per sacramentum Ordinis. Quomodolibet enim character consideretur aut quoad intimam suam essentiam explicetur, certum saltem est ipsum ita cum sacra potestate connecti ac copulari ut veluti unum complexivum sacramenti effectum cum ea efficiat et a priori gratiae effectu pariformiter distinguatur. In ipso autem articuli textu *duplex quaestio* innuitur: altera de *existentia* characteris, quae est quaestio stricte dogmatica adversus haereticos agitata, et altera de eius *essentia*, quae est quaestio potius theologica inter catholicos doctores controversa, saltem quod attinet totam suam amplitudinem, quamque, abstrahendo ab ulterioribus determinationibus infra indicandis, circumloquimur dicentes sacram potestatem fundari imo identificari cum ipso caractere.

Ceterum utraque quaestio essentialiter iam resoluta est in pluribus locis theologiae sacramentariae, seu tam in prioribus tractatibus *De sacramentis in genere* (pp. 263-338) et *De Baptismo et Confirmatione* (pp. 78, 80, 84, 93, 94, 337, 339, 340, 343, sq., 349-352), quam in praesenti tractatu, scilicet in art. 2 de sacramentalitate Ordinis (torn. 1, pp. 490, 503-507, 562-569), art. 5 de sacramentalitate episcopatus (torn. 2, pp. 121-184, 211-279, passim), et art. 7, de universali ridelium sacerdotio sive de sacerdotali indole characteris Baptismi et Confirmationis (ibid., pp. 486-505, 511 sq., 517-522, 527 sq., 571-590, 607-609). Attamen utile visum est, occasione praesentis articuli, qui directe est de caractere Ordinis, ampliorem etiam quaestionem de caractere in genere iterum revocare, tum ad complementum olim dictorum, tum quia vix possibile est quidquam de uno particulari caractere determinate statuere quin advocetur generalis doctrina de caractere, tum quia consideratio tertii ac ultimi characteris connaturaliter appellat syntheticam quandam ac retrospectivam

Tetxidor, A., "De causalitate sacramentorum. Nota circa difficultatem assequendi hac in re mentem Doctoris Angelici," *Gregorianum* VIII (1927) 76-100.

Ternus, J., "Dogmatische Untersuchungen zur Théologie des hl. Thomas über das Sakrament der Weihe," *Scholastik* VII (1932) 161-186, 354-386; λ III (1933) 161-202, 233 sqq.

Thomas, J., "L'Ordre et les ordres: Effets sacramentels de caractère et de grâce," *Revue diocésaine de Tournai* II (1947) 500-505.

Van Camp, J., "Mystère de l'Eglise et caractères sacramentels," *Questions liturgiques et paroissiales* XXXII (1951) 148-155.

Van den Eynde, D., "Les définitions des sacrements pendant la première période de la théologie scolastique (1050-1235)," *Antonianum* XXIV (1949) 183-228, 439-488; XXV (1950) 3-78.

Vanneste, A., "De caractere impresso in susceptione Baptismi," *Collationes brugenses* XLIX (1953) 53-56.

visionem totius materiae, tum tandem quia generalis ipsa doctrina de characterе hisce ultimis annis novam acutamque actualitatem obtinuit, theologorum mentem peculiariter alliciens eorumque studium ac curiositatem non modice excitans, in ordine praecipue ad congruam solutionem modernorum problematum de extraordinario ministro Confirmationis et Ordinis, de propria indole ac sacramentalitate ordinis episcopatus, de sic dicto universali fidelium sacerdotio: in quibus ceteroquin quaestionibus, ipse Ordinis character potiores partes conaturaliter obtinuit, a quo, tanquam a comparisonis lapide, ceterorum characterum indoles rimanda ac dimetienda est.

Anno 1928, B.-T. D'ARGENLIEU, O.P., aperiens seriem suarum dissertationum de sacramentali characterе, scribebat: "C'est une vérité de foi définie depuis le Concile de Trente que trois sacrements: le Baptême, la Confirmation et l'Ordre, impriment dans l'âme 'un caractère,' c'est-à-dire un certain signe spirituel indélébile; aussi ces trois sacrements ne peuvent-ils être reçus qu'une seule fois. . . Or, fait curieux et facile à constater, tandis que la grâce sanctifiante, cette autre réalité surnaturelle insérée dans l'âme, a été et est encore l'objet d'études nombreuses et variées qui ont permis d'en pénétrer et d'en sonder toujours davantage l'intimité mystérieuse, le caractère sacramentel au contraire semble jusqu'ici n'avoir que très médiocrement attiré l'attention des théologiens. Peut-être est-il possible d'en découvrir le motif dans le fait que l'étude du caractère sacramentel se rattache étroitement à celle des sacrements, et chacun sait combien longtemps la théologie sacramentaire a été délaissée. Aussi suffit-il d'en aborder l'étude pour s'apercevoir tout de suite combien cette partie de la théologie dogmatique se trouve moins avancée et moins poussée que les autres. Un approfondissement de la doctrine du caractère sacramentel s'offre donc comme une occasion favorable pour remettre au point certains aspects de la théologie sacramentaire. *Il paraît bien qu'un tel travail mérite qu'on s'y applique.* En renonçant à pénétrer plus avant la nature de cette réalité surnaturelle, à la laisser toujours dans l'ombre, ne méconnaît-on pas, de quelque manière, la grandeur et l'importance de ce don tout divin, qui est le premier bienfait surnaturel accordé à l'âme incorporée au Christ par le baptême?"⁸⁷

Subinde plura a theologis de natura characteris scripta sunt, sive directe sive in expositione praefatarum quaestionum de extraordinario ministro Confirmationis et Ordinis, de sacramentalitate episcopatus et peculiariter de universali sacerdotio, ut constat ex bibliographiis allatis superius.⁸⁸ Attamen, num aliquis verus progressus post tot annos accesserit aut aliquid vere novum simulque concretum ac duraturum hucusque fermentatum fuerit, non clare apparet. Thomistae enim, ultra essentielles conclusiones ipsius S. Thomae, docentis characterem esse quandam physicam potentiam, et ampliores quasdam explicationes allatas ab eius commentatoribus, praecipue a Ioanne a S. Thoma, non videntur processisse,⁸⁹ nec ipsa thomisticae doctrinae applicatio ad praefatas quaestiones genuinam suam ac homogeam indolem apud omnes servavit, ut iam in propriis locis ostendimus; extra campum vero thomisticum, maior pars theologorum assumpsit commodam quandam positionem, mediam inter doctrinam S. Thomae et opinionem Suaresii et Lugonis, dicentes characterem esse quandam potentiam moralem fundatam in

• "La doctrine d'Albert le Grand sur le caractère sacramentel," *Revue thomiste* XXX (1928) 295.

** Hic pp. 88-91; torn. 2, pp. 114-117 et 445-453. Cf. dicta in art. 7, torn. 2, p. 456.

"Praecipuas expositiones de natura sacramentalis characteris inter thomistas allatae sunt a *Durst* et *Hiris*, quibus addi possunt ex recentioribus *Audet*, *Bouëssé* et *Journet*.

aliqua physica qualitate; quidam tamen pauci recentiores, communiorum opinionum taedio affecti, peregrinam viam, iampridem a Scheeben indicatam, libenter arripuerunt atque quaestionem de natura characteris a disciplinatis lineis systematis S. Thomae simpliciter extrahere conati sunt, eam evehendo ad altiore quendam amplioremque spheram, in qua tamen nihil aliud videntur reliquisse nisi naufragas paleas, contrariis ventis agitatas.

Anno 1940, L.-M. PUECH, O.F.M., scribebat: "Le caractère sacramentel est une réalité mystérieuse. Est-ce pauvreté des sources ou développement tardif de la théologie sacramentaire, on en a peu parlé. Quelques explications encore rudimentaires dans les catéchèses mystagogiques des Pères à la fin du ^{iv} siècle, un peu plus développées chez saint Augustin à l'occasion de la controverse donatiste au début du ^v^e, et c'est pratiquement le silence jusqu'au ^{xiii}e siècle. Alexandre de Halès surtout et saint Thomas s'efforcent alors de donner une explication théologique du caractère. *Depuis, les théologiens les répètent tant bien que mal; ils n'ont guère apporté de nouveau qu'en théologie positive, un butin assez léger de textes scripturaires et patristiques.* Le plus mystérieux au sujet du caractère sacramentel c'est *son rôle*. Les théologiens se sont surtout appliqués à démontrer son existence et à expliquer sa nature. Nous savons qu'il distingue les fidèles des infidèles et établit des catégories parmi les fidèles eux-mêmes; qu'il entraîne des obligations, dispose à recevoir la grâce, marque l'âme d'un signe indélébile qui empêche de réitérer les sacrements qui l'impriment. *Mais quelle est la fonction centrale d'où découlent tous ces effets? Quel rôle joue le caractère dans l'organisme surnaturel?* Ceci est beaucoup moins clair.

"Saint Thomas semble bien le seul auteur, qui ait tenté d'assigner au caractère sacramentel une fonction et en expliquer ainsi toutes les propriétés et tous les effets. Il est une participation au sacerdoce du Christ, qui permet au fidèle de prendre part au culte que le Christ rend à son Père. Depuis quelques années cette conception liturgique du caractère sacramentel, depuis longtemps laissée passablement dans l'ombre, connaît un renouveau. Cette théorie à peine esquissée par saint Thomas a été reprise et développée avec complaisance par les promoteurs du mouvement liturgique et de l'Action Catholique. Us y voyaient un moyen de démontrer la nécessité d'une participation active des fidèles à la messe ou à l'apostolat du prêtre. Les caractères du baptême et de la confirmation, conférant aux simples fidèles un certain pouvoir sacerdotal, ne doivent-ils pas exercer ce sacerdoce en s'associant à l'offrande du prêtre et à la conquête des âmes?"⁹⁰

Anno 1950. E. BOULARAND, S.J., scribebat: "Mais alors faudra-t-il abandonner le problème [du caractère]? Au degré de subtilité où la voilà parvenue, en ces cadres logiques hérités d'Aristote, la discussion ne peut plus guère avancer et perd son intérêt vital. Pour s'en convaincre, il n'est que de lire sur ce point précis les disputationes de Suarez et de Jean de Saint-Thomas, d'une virtuosité dialectique si admirable et si décevante. . . Pourtant, la question redevient passionnante si l'on envisage le caractère dans sa source et dans son effet: je veux dire dans son rapport au Christ et à l'Eglise. Nous le voyons alors, ensemble avec la grâce mais pour une part nécessaire, édifier le Corps mystique. Cela, en constituant notre dignité, en fixant notre place, en déterminant notre fonction de membres de Jésus-Christ. Car c'est en l'imprimant dans l'âme par des sacrements visibles que le Christ s'agrége et se configure des fidèles pour le culte nouveau à rendre sur terre à la très sainte Trinité. Perspective très large et très belle."⁹¹

Anno 1952, A.-M. ROGUET, O.P., scribebat: "La théologie du caractère a peut-être laissé à beaucoup d'entre nous le souvenir d'une doctrine assez peu

⁹⁰"Le caractère sacramentel et le sacerdoce du Christ," *Culture* I (1940) 34 sq.

⁹¹"Caractère sacramentel et mystère du Christ," *Nouvelle revue théologique* LXXII (1950) 253.

nourrissante. Le catéchisme se borne à définir le caractère comme un signe distinctif, indélébile, conféré par trois sacrements seulement, en quoi il fait écho au Concile de Trente qui s'est contenté d'affirmer l'existence du caractère contre les protestants, sans chercher à préciser sa nature. Au contraire, les théologiens se sont évertués à chercher dans laquelle des catégories d'Aristote on pouvait bien classer le caractère et dans quelle puissance de l'âme il s'enracine. *Il aurait peut-être été plus fécond, tout en étudiant le caractère en lui-même, d'approfondir davantage sa finalité.* C'est ce que je vais tenter, en souhaitant que d'autres continuent à défricher ce canton trop négligé de la théologie sacramentaire."⁰²

Anno 1957 adhuc J. CALLE, S.J., scribit: "Hoy se escribe mucho sobre el Carácter. Precisamente, porque es un punto de convergencia inevitable en muchos de los problemas que atraen la atención de los Teólogos en estos últimos años. . . Todos sabemos repetir la célebre noción de Santo Tomás: 'El Carácter es una participación en el Sacerdocio de Cristo.' Y todos sentimos la persuasión de que hay mucho de genial y de definitivo en estas palabras. Pero, aquí como en otras ocasiones, lo que es adquisición perfecta para la visión intelectual del Angélico, para nosotros no pasa de ser más que un punto de arranque hacia perspectivas tal vez inexploradas. Lo cierto es que la naturaleza del Carácter, a pesar de ser un tema central en la problemática de los Teólogos actuales, sigue apareciendo como una realidad misteriosa cuya inteligencia total no se ha logrado todavía suficientemente. Así, Van Camp, en un artículo publicado en 1951 hace observar que la Teología del Carácter, tan fundamental y sintética es una de las más desconocidas enseñanzas de la Iglesia."⁰³

PARS NEGATIVA et PARS AFFIRMATIVA

QUOAD PRIMAM QUAESTIONEM, SCILICET DE IPSA EXISTENTIA CHARACTERIS (tam Ordinis quam Baptismi et Confirmationis), adversus partem affirmativam, quae est de fide a Cone. Trid. definita, occurrunt concorditer iidem fere haeretici quos in art. praec. (pp. 25 sq.) vidimus negare ipsum effectum sacrae potestatis per sacramentum Ordinis, nominatim *Wicleffitae* et *Protestantes*. Eidem negationi subinde accesserunt etiam plures Schismatici Orientales, praesertim inter recentiores theologos russos.

WICLEFF (f 1384) sacramentalis characteris indelebitatem explicitè negavit, essentiam pessumdedit (eam pure moraliter intelligens), existentiam practice reiecit (praecipue in ultimo suo opere *Triologus*, l. 4, c. 15,⁹⁴ exarato paulo ante mortem, a. 1382, ubi ait doctrinam de characterè non habere fundamentum in Scriptura et Traditione), necessarium nexum cum ritu ordinationis solvit. Unde merito Wicleff vocari solet primus explicitus negator sacramentalis characteris.

⁹² "La théologie du caractère et l'incorporation à l'Eglise," *La Maison-Dieu* XXXII (1952) 74.

⁹³ "Cuerpo místico de Cristo y carácter bautismal. Interpretación de la noción tomista de carácter a la luz de la eclesiología," *Miscclanea Camillas* XXVII (Santander 1957) 149.

M Cf. Ἰησοῦς Waldensem, *De Sacramentis*, t. 2, c. 109.

Sint quaedam eius oscillantes et ambiguae affirmationes ex priori opere *De Ecclesia* (exarato a. 1378/1379), cap. 19: “Sed difficultas est utrum tales praesciti [i.e., ministri non praedestinati] habent characterem ordinis, utrum sint sacerdotes episcopi vel prelati. Quoad primum est dissensio inter multos de quiditate characteris. Aliqui enim dicunt quod est qualitas de secunda specie qualitatis sicut naturalis potencia. Alii autem dicunt quod non est per se in genere sed per reduccionem, sicut alie veritates consimiles extra genus, ita quod character sit deputacio passiva creature rationalis ad serviendum Deo et ecclesie secundum gradum dignitatis; *nec contendo circa quiditatem talis characteris, cum certus sum quod non sit res ut sarta regis vel aliquod signum impressum quod poterit per se esse.*⁰³ Tenendo ergo secundam viam de quiditate characteris dico ulterius quod alius est *necessario delebilis, ut character ecclesiasticus in prescitis, eo quod non ultra diem iudicii durabit in eis officium dignitatis.* In predestinatis autem oportet esse characterem omnino indelebilem, cum dignitas sequendi agnum mutuo illuminandi conbeatum et percipiendi fructum vivificum non posset deleri in eis, et de tanto habent caraterem ordinis vel characterem baptismalem. Et patet quod predestinati et presciti secundum diversitatem officii equivoce habent characterem. Et correspondenter dicitur quod equivoce habent ordinem, episcopatum vel aliam ecclesiasticam prelaciam, quia presciti ascribuntur ad tale officium solummodo temporale, non ut mereantur beatitudinem, sed ut mitigando penam per accidens prosint ecclesie.”⁹⁶

Cap. 21: “Sed instatur [contra me dupliciter]: Videtur enim primo quod uterque istorum doctorum [i.e. S. Bonaventura et S. Thomas] ponat characterem omnino indelebilem, ego autem dixi superius quod character aliquis est tantummodo temporalis. Hic dico quod neuter eorum [doctorum] est mihi authenticus. Ideo non allego eos nisi arguendo ad hominem. Dico tamen quod glossari possunt intelligendo per characterem esse vel fuisse deputatum ad aliquod sacrum ministerium in sancta ecclesia, et hoc non potest desinere esse, et ideo dicit prior doctor quod character manet perpetuo in officio vel premio; nam in predestinatis manet post miliciam quod illi fuerunt deputati ad officium temporale propter cuius complecionem perpetuo permiantur, sicut in prescitis manet perpetuo quod ipsi perpetuo puniuntur propter abusum sui officii, *et ad istum sensum omnis character manet perpetuo in officio vel mercede.* Ego autem loquebar de caractère ut *dicit simpliciter deputationem ad officium*, nec credo quod ex scriptura vel ratione improbabitur sensus iste. *Non enim character talis est una res quae poterit per se esse*, sed subiectum taliter se habere.

“Sed secundo [ex hac mea sententia sequi] videtur quod in omni homine et per consequens in omni ordine character imprimitur, et sic reges et milites haberent gloriosum characterem correspondenter ad suum ordinem. Hic dico quod extense loquenda de caractère (ut supra) est conclusio concedenda, nam omni homini deputat Deus officium ad profectum ecclesiae. Ideo cum oportet omnem hominem esse seivum Christi vel agendo vel paciendo, omnem hominem oportet portare de secta sua uno modo vel alio. Nec credo aliquem infringere quin, sicut milites spirituales Christi habent characterem sui officii, sic et reges ac milites corporales. . . In tribus tamen sacramentis specialiter character imprimitur, scilicet baptismo, confinnacione et ordine, quae tria sacramenta sunt initerabilia ut officia characterum indelebilia quoad effectum vel fructum. Nam in baptismo recipit servus Christi distincionem ab omnino infidelibus, in confirmacione roboracionem suae milicie, in ordine vero recipit singularem limitationem supra laicos ad ministerium sacramenti. *Et ita doctores palliant descriptiones et applicant scripturam ad sensum*

MTypi italici, tum hic tum in sequentibus textibus Wicleffi et Protestantium, nobis ut de more adseribantur.

"Iohannis Wyclif Tractatus de Ecclesia (now first edited from the manuscripts with critical and historical notes by Dr. Iohann Loserth, London 1886) 443 sq.

quem asserunt, ut patet de caractère, de ordine et ceteris que vix habent corticem apparende ex scriptura, ut ordinem militare dicunt non habere characterem, quia ille ordo non limitatur ad differenter a laicis ministrandum ecclesiastica sacramenta. . .

“Dicitur . . . communiter quod non imprimitur character sacerdotii ante completionem verborum sacramentalium, sed veritas est quod ignoramus quando et qualiter Deus imprimit sacerdotalem characterem nec habent evidencie facte ex legibus ecclesie et scriptura vix corticem coloris.”⁰⁷

PROTESTANTES existentiam characteris, et peculiariter Ordinis, concorditer reiciunt, saltem in catholico sensu alicuius signi spiritualis in anima impressi, nam quidam anglicani loquuntur de quodam morali et indelebili characterem, seu de sacra quadam potestate irrevocabiliter ministris collata per ordinationem. Inventionem characteris *Chemnitz*TM tribuit Innocentio III (cf. infra, p. 154), *Calvinus* autem (mox citand.) indoctis monachis eiusdem aetatis; quidam vero recentiores, nominatin'! *A. Harnack*TM et *R. Seeberg*,^{*} admittunt iam Augustinum inter Patres locutum esse de characterem, non tamen tanquam expositorem aut perfectorem alicuius conceptus traditionalis, sed ut mere polemicem talem conceptum introducentem, eo fine ut solveret apparentem contradictionem sui systematis sacramentalis (cf. infra, p. 205). Inter antiquiores Protestantes doctrinam catholicam de characterem peculiariter impugnarunt *Sarpi*² et *Bingham*.³

LUTHERUS: “Huic . . . tam debili fundamento [i.e. doctrinae Pseudo-Dionysii Arcop.] nixi characteres effinxerunt [catholici doctores], quos huic suo sacramento [Ordinis] tribuerent, qui imprimerentur ordinatis indelebiles. Unde, quaeso, tales cogitationes? qua auctoritate? qua ratione stabiliuntur? . . . Quantum . . . e Scripturis docemur, cum ministerium sit id, quod nos sacerdotium vocamus, prorsus non video, qua ratione rursus nequeat laicus heri semel sacerdos factus, cum a laico nihil differat, nisi ministerio. A ministerio autem deponi adeo non sit impossibile, ut passim ea etiam nunc celebretur vindicta in culpabiles sacerdotes, dum aut suspenduntur temporaliter, aut perpetuo privantur officio suo. Nam commentum illud characteris indelebilis iam olim irrisum est. Concedo, ut characterem hunc papa imprimat, ignorante Christo, sitque hoc ipso sacerdos eo consecratus non tam Christi quam papae perpetuus servus et captivus” (*De captivitate babylonica*, § De ordine, extense cit. in tom. 1, pp. 165-168).

CALVINUS: “Quod de characterem indelebili fabulantur, ex eadem [indoctorum monachorum] prodiit officina: nam veteribus hoc ignotum fuit, et magis consentaneum est incantationibus magicis, quam sanae Evangelii doctrinae. Eadem ergo facilitate repudiabitur, qua excogitatum fuit” (*Antidotum Cone. Trid.*, ad sess. 7, can. 9).

* *Ibid.* 507 sq., 515. Cf. 499-507, 509-515. Vide praeterea alios textus totamque Wicleffi doctrinam, expositam in tom. 1, pp. 106-118.

^w *Examen Cone. Trid.*, p. 2, in can. 9 de sacramentis (Francofurti 1578) 27 sq.

** *Lehrbuch der Dogmengeschichte* III (Freiburg 1890) 142.

¹ *Lehrbuch der Dogmengeschichte* (Leipzig 1895) 292.

³ In sua *Historia Cone. Trid.* Cf. Pallavicini, *Historia Cone. Trid.* 1. 9, c. 5.

['] *Historia scholastica baptismi laicorum*, p. 2, c. 6, *Origines seu antiquitates ecclesiasticae*, 1. 17, c. 2, § 5.

"Hoc est . . . sacrum oleum quod [iuxta catholicos] characterem indelebilem imprimit. Quasi vero oleum pulvere et sale abstergi non possit, aut (si tenacius adhaesit) sapone. At character ille spiritualis est. Quid oleo cum anima?"⁴

ZWINGLIUS: 'Ordo sacer, quem perhibent animae characterem quemdam, velut ungue, infligere, humanum figmentum est. Quod autem de impositione manuum ex Actis et 1 Tim. iv. 14, adducunt, frivolum est. Exterior haec consignatio fuit qua eos notabant in quos linguarum donum erat venturum, aut quos ad verbi ministerium erant emissuri. Quid hoc ad characteris figmentum facit? Functio est, non dignitas episcopatus, hoc est verbi ministerium. Qui ergo administrat verbum, episcopus est; qui minus, tam non est episcopus, quam non est consul vel magistratus qui non fungitur.'³

SMYTHE, presbyterianus, recentiorum Protestantium communioem sensum apte exprimit, cum ait: "Ordination is nothing more than induction to the sacred office. It is not the medium of any communicated character, official authority, or actual grace. No such meaning or interpretation is sanctioned by the Word of God, and it is therefore superstitious" (cf. in art. 1, tom. 1, p. 495).

GORE inter anglicanos admittit e converso permanentem aliquem et indebeblem characterem sed, ut notavimus supra, in diminuto sensu alicuius potestatis permanenter et irrevocabiliter per ordinationem collatae: "Now we approach the subject of what came to be called the 'indelible character' impressed by ordination. So far as church officers are elected representatives and ministers of the congregation, they would naturally be regarded, and all down church history have been regarded, as holding their place on terms of their good behavior: the disorderly cleric has been deposed. But this does not exhaust the matter. The church officer is also a representative of God: his ordination has given him a divine commission and gift of grace; and as 'the gifts and calling of God are without repentance,' so from this point of view it is necessary' to regard him who is once a priest as always a priest, whether he adorn his office or no. The later doctrine of the 'indelible character' impressed by ordination in common with baptism and confirmation, and the clearly drawn distinction between valid and canonical ordinations, were the final outcome in the West of the conflict between these two principles involved from the first in the position of the Christian ministry."³ "It is only a very arbitrary criticism which can fail to see here [i.e. in 2 Tim. 1. 6sq.], save in the single point of nomination by prophecy, the permanent process of ordination with which we are familiar in later church history, and that conception of the bestowal in ordination of a special 'charisma' which at once carries with it the idea of 'permanent character,' and that distinction of clergy and laity which is involved in the possession of a definite spiritual grace and power by those who have been ordained."⁷

Ceterum, id iam admiserat inter mitigatos Lutheranos, *LEIBNITIUS* (f 1716) scribens: "Le caractère ou signe indélébile imprimé dans l'âme de celui qui reçoit les sacrements de Baptême, de Confirmation ou d'Ordre, fait l'objet de nombreuses discussions parmi un certain nombre de scolastiques. La chose cependant est claire: pour la comprendre il suffit de penser que celui qui reçoit ces sacrements acquiert par là une qualité permanente qui ne peut être réitérée d'une manière valide et légitime; pareilles choses se recontrent même dans le droit civil. Personne ne peut acquérir ce qui déjà est à lui; de même celui"

* *Institutio Christianae religionis*, l. 4, c. 19, n. 31, *Ioannis Calvini Opera selecta* V (ed. P. Barth et G. Niesel, Monachii 1936) 465.

³ *De vera et falsa religione, Opera* III (Zürich 1832) 274.

⁷ *The Church and the ministry* (new edition revised by C. H. Turner, London 1936, reprinted 1949) 170sq.

¹ *Ibid.* 224 sq. Cf. 240, cit. in tom. 1, p. 495.

qui est solidairement le maître d'une chose, ne peut plus en devenir le maître; que si, par l'effet de quelque prohibition légale, il ne pouvait l'aliéner en tout ou en partie (ainsi le droit au trône, et, dans quelques pays, le domaine lui-même est aliénable), nous aurions là quelque chose d'analogue au caractère dans ces sacrements, c'est-à-dire une qualité réitérée invalidement."⁸

Etiam inter *SCHISMATICOS ORIENTALES*? plures doctores recentiores (inde a saec. 18), praesertim russi, indelebilem characterem reiecerunt tum ac praecipue in sacramento Ordinis, tum etiam in sacramentis Baptismi ac Confirmationis. Notiores sunt: *Silvester Lebedinski*] et *Philaretus Drozdov* inter russos, *Andrutsus* et *Dyovuniotis* inter graecos. Ut notavimus iam in Introductione tractatus (toni. 1, p. 68), in hoc errore de indelebili characterem consistit praecipuus doctrinalis dissensus plurium schismaticorum a theologia et fide catholica. Ceterum, generalis doctrina de tribus sacramentalibus characteribus et praecipue de connexa initerabilitate trium correspondentium sacramentorum, iugiter oscillans et ambigua fuit apud Schismaticos, ita ut in sua catholica integritate nonnisi a paucissimis amplexa fuerit; cuius ratio est tum satis constans praxis reconfirmandi apostatas, tum recentior praxis russorum, a. 1861 civili lege sancita, clericos, poena canonica depositos aut sponte statui clericali abrenuntiantes, reducendi simpliciter ad statum laicalem perinde ac si nihil in eis de suscepto Ordine remaneat. Inde generaliter dici potest doctores orientales facilius admittere characterem Baptismi quam Confirmationis et facilius characterem Confirmationis quam Ordinis; item quoad tria haec sacramenta, et signanter quoad Confirmationem et Ordinem, facilius admittere characterem quam initerabilitatem sacramenti; ex quo quidem provenit inconstantia vel ambiguitas quorundam, qui dum ex una parte admittunt characterem, ex alia parte negant vel dubitant de initerabilitate correspondentis sacramenti.

Doctrinam de indelebili characterem, ex ipsis theologis catholicis ceteroquin mutuam, admiserunt plerique doctores tam graeci quam russi a saec. 16 usque ad alteram medietatem saec. 18, inter quos signanter: Gabriel Severus (decisive quoad Baptismum et Ordinem, haesitanter quoad Confirmationem; cf. *Συνταγμάτων*, c. 7), Petrus Moghila, metropolita Kioviensis (in suo *Trebnik* loquitur explicite de

* *Pensées de Leibnitz sur la religion et la morale, recueillies par M. Emery et suivies du Système théologique, traduit par M. le prince Albert de Broglie* (Tours 1870) 305.

"Cf. Gordillo, M., *Compendium theologiae orientalis* (cd. 2, Romae 1939) 160, 162. JUGIE, M., *Theologia dogmatica Christianorum orientalium ab Ecclesia catholica dissidentium* III (Parisiis 1930) 47-53, 143 sq., 422-425.

Ladomerszky, N., *Theologia orientalis* (Romae 1953) 185 sq., 189 sq., 193.

Pierre, Hiéromoine, "Economie ecclésiastique et réitération des sacrements. Note de théologie orthodoxe," *irénikon* XIV (1937) 339-345.

Spacil, T., *Doctrina theologiae orientis separati de sacramentis in genere* (Romae 1937) 105-110.

charactere Bapt. et Confirm.; eius quidem *Confessio Orthodoxa* prorsus silet de charactere, imo admittit iterationem Confirmationis apostatarum, sed notum est hanc Confessionem fuisse a graeco Meletio Syrigio in sensu anticatholico reformatam), Dositheus patriarcha hierosolymitanus (in sua *Confessione fidei* proponit explicite characterem Bapt. et Ordinis, et aliunde silet de reconfirmatione apostatarum), Nicolaus Bulgaris (in suo vulgatissimo Catechismo loquitur de tribus characteribus, sed aliunde admittit reconfirmationem apostatarum).

Saec. 18 incoepit decisiva impugnatio sacramentalis characteris in schola *Theophani Procopovitch*, archiepiscopi novogrodensis (f 1736), qui, sub influxu amicorum suorum Protestantium, veluti alter Cyrillus Lucaris, traditionalem theologiam russicam maculavit. *Silvester Lebedinski* (f 1808), archiepiscopus astrakhanensis, in suo *Compendio theologiae classico*, ad mentem Procopovitch latine exarato, directe negavit existentiam characteris, quamvis aliunde admitteret initerabilitatem sacramenti. Dum agit de Confirmatione, scribit: "Causa initerabilitatis, si ita fari licet, huius sacramenti non est statuenda in charactere quodam indelebili animae impresso, ut quidam statuunt. Absit ut nos quoque eandem sententiam, quae lubrico et incerto, vel potius nullo nititur fundamento, amplectamur. Quin illud quidquid est commenti, ex Ecclesia et schola sanioris theologiae eliminandum profitemur. Non negamus internam Christi gratiam, quae signum aliquod spirituale et character animae impressus sano sensu dici potest, per sacramenta fidelibus conferri et obsignari . . . , sed nullum alium characterem agnoscimus" (ed. Mosquensi, 1805. p. 493). Alter ac praecipuus in eadem schola characteris impugnator, qui in doctrinam posteriorum russorum theologorum decisivum influxum habuit, est *Philaretus Drozdov*, metropolita mosquensis (t 1867), qui mentionem indelebilis characteris expunxit a versione russica praefatae Confessionis Dosithei et ab ipso eiusdem textu graeco edito a. 1840; de eodem charactere prorsus siluit in suo *Maiori Catechismo*, imo doctrinam characteris data opera impugnavit a. 1860 in suis responsionibus ad comitem A. P. Tolstoi. Synodi dirigentis procuratore, qui parabat legem de reductione clericorum ad statum laicalem (cf. supra, p. 98), declarans doctrinam de charactere numquam in ecclesia orthodoxa tanquam dogma fuisse receptam, sed potius habendam esse ut scholasticum foetum medii aevi, cui Cone. Tridentinum vim dogmaticam contulit.¹⁰

Sub influxu auctoritatis Philareti necnon praxis per praefatam

¹⁰ Cf. *Collectionem sententiarum et responsorum Philareti* [russice] (Mosquae 1886) IV 478-482.

legem inductae, in eandem negationem inclinarunt plus vel minus clare ac decisive (quoad unum saltem vel aliud ex tribus sacramentis) plerique russi recentiores, inter quos *Iastrebov*, *Gortchakov* (canonista), *Suvorov* (canonista), *Antonij* (Anphitheatrov), *S. Bulgakov*, et *Malinovskij* (qui admittit characterem in Baptismo et Confirmatione, negat in Ordine).

Inter graecos eandem negationem amplexi sunt praecipue *Chr. Andrutsus*, in atheniensi universitate professor, qui ait doctrinam de characterem multis incommodis implicari nec ullum habere in Scriptura aut Traditione fundamentum,¹¹ et *K. J. Dyovuniotis* qui, prius Andrutsi sententiam impugnavit, subinde vero eidem plene consensit.¹² Eidem sententiae accesserunt magis vel minus clare ac decisive aliqui canonistae, ut *Sakellaropululos*, qui ait sacerdotem propria dignitate omnino privari et ad statum laicalem simpliciter reduci posse, et *Christodulos*, qui explicite declarat doctrinam de indelebili Ordinis characterem omni fundamento destitui et ob suas consequentias perniciosam esse.

Attamen plures inter graecos doctores hanc doctrinam plus minusve integraliter retinuerunt; ita, quod attinet saltem characterem Ordinis, Mesoloras (imo explicite admittit characterem etiam in Baptismo et Confirmatione), Papaphilus, Bernardakis, Moschopulus, Campanias, Pariensis, Koidakis. Imo inter ipsos doctores russos recenter factus est manifestus ac increscens regressus ad saniores doctrinam antiquiorum, ut patet tum ex collationibus habitis in magna synodo Mosquensi a. 1917-1918, tum ex scriptis Malevanskij, Maltzev, Ekzemplarskij, Kuznetsov et N. G. Popov.¹³

QUOAD ALTERAM QUAESTIONEM, SCILICET DE ESSENTIA CHARACTERIS, theologi catholici, admissis generalibus tribus notis propositis a Cone. Flor., ac definitis tanquam de fide a Cone. Trid., scilicet: signum spirituale et indelebile, impressum in anima, connexum cum sacramenti initerabilitate, *DUAЕ ULTERIORES QUAESTIONES* hucusque praecipue agitarunt (a quibus ceteroquin dependent quaedam aliae secundariae determinationes), nempe: 1. *Utrum character sit aliquid physicum*, non vero aliquid mere morale, et ulterius, si est aliquid physicum, utrum sit in genere potentiae, adeoque aliqua potentia physica ita nempe ut adaequate identificetur cum ipsa sacra potestate per sacramentum collata et ab ipso physice procedat quaelibet activitas vel influxus huiusmodi potestatis. 2.

¹¹“Δογματική (Athenis 1907) 314 sq.

¹²“Τὰ μυστήρια (Athenis 1913) 26.

¹³“Hic a. 1927 peculiarem dissertationem edidit, cui titulus: *De indelebitate gratiae sacerdotii quatenus spectat quaestionem de reintegratione in sacerdotalem dignitatem*.

Utrum character in genere sit essentialiter quaedam participatio sacerdotii Christi, et consequenter quaedam configuratio Christo ut sacerdoti; aliis verbis, utrum character principaliter ac formaliter referatur ad Christum, non vero ad alias personas S. Trinitatis, ad Christum autem ut sacerdotem, non vero sub aliis aspectibus vel proprietatibus, v.g., ut Verbum Incarnatum, ut regem, prophetam, caput corporis mystici, et similia.

Quoad has duas quaestiones, et signanter quoad primam, theologi inde a medio aevo (seu a tempore quo, firmata sententia de existentia characteris, de eius natura disputare coeperunt) tot protulerunt sententias, ut vix cum certitudine et claritate classificari queant, idque ratione tum principiorum ex quibus procedunt tum conclusionum ad quas perveniunt et in quibus aliqui simul commiscent elementa plurium sententiarum. Hinc explicatur fastidium, quam quaestio de natura characteris paulatim ingessit et subsequens oblivio cui tradita fuit, nec ceteroquin nova quaedam reviviscentia, quam apud modernos obtinuit, rem ullatenus clarificavit quin potius novas tenebras aut confusiones accumulasse videtur.

Iam *Dominicus Soto* (f 1560) instituens peculiarem articulum de natura characteris ac recensens septem opiniones, aiebat: “De constitutione characteris in praedicamento adeo inter doctores controversatur, ut tot sint sententiae quot capita, suppudeatque omnium opiniones recensere. Eo potissimum, quod quaestio est in visceribus metaphysices abstrusa, et ideo cunctis molestior, quam theologis necessaria.”¹⁴

R. II. Drouin (f 1742) vero, renuntians ipsi sententiarum expositioni, scribit: “Quatuor abhinc et amplius saeculis theologi fere omnes, licet pro certo tenuerint, Baptismo, Confirmatione et Ordine, imprimi in anima indelebilem characterem, de eius tamen natura sive quidditate, ut loquuntur, dubia multa, non minus inutilia, quam difficilia ad solvendum, in scholas intulerunt; qua in re dissimulare non possumus, eos a fidei simplicitate longe recessisse, et vanis quaestionibus ventilatis, incaute Ecclesiae adversariis arma praebuisse; quid enim iuvat, ad defensionem catholici dogmatis, importune et ad ravim usque in scholasticis exercitationibus quaeritare, sitne character substantia vel accidens? ens reale, aut rationis. Utrum in praedicamento debeat collocari, directe tamquam genus aut species, vel indirecte tantum ac reductive, ut aiunt. Sitne relatio aliqua realis, an denominatio pure extrinseca, an e contrario res absoluta. Et denique ad quam speciem qualitatis pertineat. Nam in huiusmodi texendis et

¹⁴“Dist. I, q. 4, a. 2, *In Quartum (quem vocant) Sententiarum* (Venetiis: Apud I. M. Lcnum 1575) I 78.

secandis nodis theologos quamplures videmus magna contentione laborasse, quodque mirum magis, ne ii quidem qui contemnebant has nugas, praetermittere ausi sunt; tanta scilicet vis est consuetudinis! A qua etiam cum ratione recedere turpe creditur.”^{15*}

Adhuc saeculo elapso *I. B. Bouvier* (f 1854) in suis *Institutionibus theologicis*, in sexaginta circiter seminariis adhibitis, scribebat: “Si quidam, curiositate ducti, quaerant a nobis in quo ille character consistat, fatebimur nos ignorare: scimus per fidem illum imprimi in anima statim ut suscipitur sacramentum, ac proinde esse spirituale; sed quae sit eius natura, nec Scriptura, nec traditio, nec Ecclesia dicit. Non nisi ergo coniecturaliter et caecutiendo eam investigare possumus: magis expedit silentium.”¹⁰

Utilius videtur breviter indicare ipsam historicam genesim et evolutionem opinionum, ut inde etiam appareat earum essentialis discrepantia necnon id quod de ipsis adhuc superest in modernorum theologorum mentalitate ac disputatione.

Cum circa a. 1230, absoluta evolutione doctrinae de ipsa existentia characteris (cf. infra, p. 238), theologi de eiusdem essentia inquirere coeperunt, prolatae sunt ab ignotis auctoribus, ac passim subinde in scholis circumlatae, *duae definitiones characteris* quae per totum saec. 13, non modicam fortunam obtinuerunt. Eas non commemorant ipsi celebriores auctores qui scripserunt inter 1215 et 1230 circiter, quique praepararunt exordium magnae aetatis scholasticae, scilicet Guido de Orchellis (scripsit circa 1220), Guilelmus Altissiodorensis (ca 1225), Guilelmus Alverniensis (ca 1228), et Hugo a S. Charo (ca 1230), si unus excipiat Alexander Halensis (ca 1227), a quo fortasse illarum origo repetenda est; eas commemorant unaminiter magni theologi qui scripserunt circa medium saec. 13 ac deinceps, nominatim Pseudo-Halensis (sive auctor *Summae Theologiae* olim Halensi tributae), Albertus M., Bonaventura et S. Thomas; imo Albertus M. et S. Thomas in suo Commentario specialem articulum de illis instituunt.

Prima definitio, quae tribuebatur Pseudo-Dionysio Areopagitae, sic se habet: “Character est signum sanctum communionis fidei et sanctae ordinationis, accedenti datum a hierarcha.” Halensis eam refert ad verbum;¹⁷ pariter Albertus M. (*In 4 Sent.*, dist. 6, a. 4);

¹⁵ *De re sacramentaria contra perduelles haereticos*, l. 1, q. 5, c. 2, §3, apud Migne, *Theologiae cursus completus* XX (Pansis 1841) 1339. I

* *Institutiones theologicae* (cd. 11, Parisiis 1861) II 420.

” *Glossa in quatuor libros Sententiarum*, l. 4, dist. 6, n. 2: “Ita videtur definire beatus Dionysius in libro *De ecclesiastica hierarchia*: ‘Character est signum sanctum communionis fidei et sanctae ordinationis, datum accedenti a hierarcha’” (cd. Quaracchi 1957, p. 105).

S. Thomas vero omittit verbum “accedenti” et Bonaventura pro “communione fidei” ponit “cognitionis vel communicationis fidei.”¹⁸

Dionysiana huius definitionis attributio falsa est, nam Pseudo-Dionysius in loco, ex quo ipsa extracta vel concinnata est, loquitur de solo Baptismo et quidem de signo crucis quo episcopus signabat accedentem ad fidem. In opere *De Ecclesiastica hierarchia*, c. 2, n. 2, §5, describens ritum Baptismi, ait: “Propositaque divine vivendi norma, nec non interrogato num ex ea victurus esset, assentienti manum capiti imponit [episcopus], et consignans eum. sacerdotibus mandat, ut virum susceptoremque describant” (*MG* 3. 395). Subinde in n. 3 (“Contemplatio” sive theologica explicatio), § 4, ait: “Sic *adductum*, divina beatitudo *ad sui admittit communicationem* propriaeque lucis, instar signi cuiusdam, ipsum participat, Deo intimum redens, ac consortem munerum divinorum, atque ordinis sacri: quorum sacra est tessera, *summi sacerdotis datum signaculum*, nec non salutaris descriptio sacerdotum, salvandis eum aggregans, atque sacris inserens monumentis” (*ibid.* 399). Ceterum id advertit ipse Albertus M., scribens: “Dicunt autem quidam beatum Dionysium in *Ecclesiastica Hierarchia* ita diffinire: ‘Character est signum sanctum communionis fidei et sacrae ordinationis datum accedenti a hierarchia.’ Licet autem ita dicant, tamen in nulla Dionysii translatione invenitur haec diffinitio, nec per verba, nec per sensum: et hoc scit bene quicumque litteram Dionysii inspicit. Ibi enim unde trahere voluerunt illa verba, dicit sic secundum veterem translationem, ostendens quid significet, quod ordinandus venit ad summum sacerdotem, id est, ad episcopum, etc. [Recitat textum nuper cit.] . . . Si autem haec (ut puto) est Dionysii intentio, patet quod illa diffinitio non est sua, et numquam alibi reperitur: et ideo non sumo eam ut a Sancto, sed sicut a Doctoribus approbatam” (*In 4 Sent.*, dist. 6, a. 4). S. Thomas moderatius scribit: “Illa definitio nusquam invenitur a Dionysio posita, sed potest accipi ex verbis eius supra inductis” (*In 4 Sent.*, dist. 4, q. 1, a. 2, q. 1); in *Summa Theologica* eam refert ut quorundam doctorum definitionem, omitta dionysiana referentia (3 p., q. 63, a. 2, ob. 3: “A quibusdam character sic definitur. . .”). Ceterum, ob impugnata iterum ac decisive a Scoto (*In 4 Sent.*, dist. 6, q. 9) dionysianam eius originem, ea definitio brevem vitam habuit nec videtur post Scotum amplius adhibitam.

¹⁸“Dependentor ah hac definitione, quaedam aliae subinde prodierunt magistrorum definitiones, ut ea quam tradit Hostiensis (Henricus de Secusia. cardinalis Hostienis, -f-1271), in sua *Summa* (ca 1253): “Potest tamen magistraliter sic describi: Sacramentum est character quidam, qui per cum qui potestatem habet corpori humano recipientis iuxta ritum ecclesiasticum visibiliter, anime vero invisibiliter a Spiritu sancto imprimitur” (*Summa* D. Henrici Hostiensis [Venetiis 15421, fol. 35 r]).

Altera definitio, quae refertur ut mere magistralis definitio (S. Thomas: “Quaedam alia definitio magistralis”), sic sonat: “Character est distinctio a caractere aeterno impressa animae rationali secundum imaginem, configurans trinitatem creatam Trinitati creanti et recreanti, et distinguens a non configuratis secundum statum fidei.” Refertur et explicatur ab Alberto M. et S. Thoma (sive in *Commento* sive in *Summa*, *ibid.*, a. 3, *Sed contra*), omittitur vero a Bonaventura; primo autem invenitur apud Alexandrum Halensem sub hac minus elaborata formula, quae suspicionem ingerit Halensianae paternitatis ipsius definitionis: “Character est figura intelligibilis configurans trinitatem creatam increatae facta per verbum sacramentale fidei Trinitatis ad discernendum fidelem in statu suo.”¹⁹

Quod attinet meritum sive aptitudinem illarum definitionum (abstrahendo ab earum origine et auctorum auctoritate), Albertus M. dicit se alteram praeferre: “Sine praeiudicio videtur mihi secunda definitio melior quam prima: neutra tamen habet robur auctoritatis, nisi quantum facit usus Magistrorum; quia de caractere in sensu quo Magistri disputant, de eo parum invenitur in dictis Sanctorum” (*In 4 Sent.*, dist. 6, a. 4, solutio). Quoad primam autem definitionem, S. Doctor verba “sanctae ordinationis” intelligit de sacramento Ordinis, et ut defendat aptitudinem illius, quae afferebatur ut definitio characteris in genere, ait “quod illa diffinitio quoad illud membrum tangit characterem excellentiae, qui est in Ordine; et quia character excellentiae est, ideo aliquid speciale habet in diffinitione” (*ibid.*, in resp.). S. Thomas vero, etsi id non dicat, videtur manifeste praeferre primam definitionem, cum ea maxime faciat ad suam opinionem de essentia characteris consistente in potentia ad actus cultus (de qua infra), ac propterea non simpliciter reicit dionysianam eius originem, imo ad praefatum finem eam aliter accommodat ac reformat,

“*Op. cit.* 108. Halensianam originem definitionis nuper proposuit J. Galot scribens: “Jusqu’à présent, il avait été impossible de déterminer l’origine de cette définition. Le commentaire d’Alexandre de Halés dissipe cette obscurité. Nous y trouvons en effet la définition suivante [Citat verba Halensis]. . . Des lors, il est naturel de soupçonner qu’Alexandre est l’auteur de la définition magistrale. Non seulement il semble le premier en date à la proposer, mais cette définition est donnée par lui comme le résumé et la conclusion de son exposé sur le caractère baptismal. Il déclare, à la fin de cet exposé: ‘Pour enclore et mettre ensemble ce qui est de l’essence du caractère baptismal, voici la définition du caractère que l’on prend: le caractère est une figure intelligible, etc.’ Elle apparaît donc comme élaborée par Alexandre, comme le fruit de sa doctrine. En outre, elle est tout à fait caractéristique de cette doctrine. Elle met en relief la configuration de l’âme avec la Trinité. Et même . . . elle définit le caractère comme figure. Or Alexandre est le premier à ranger le caractère sous la quatrième espèce de qualité, la figure. . . Il faut enfin remarquer qu’Alexandre ne parle pas de définition magistrale. C’est après lui que la définition prendra ce titre” (*La nature du caractère sacramentel* [Bruges-Paris 1956] 97 sq.). Cf. etiam L. Hölzl, “Der Ursprung der Schuldefinition des sakramentalen Charakters in der Sentenzenglosse des Alexander von Haies (ψ 1245),” *Theologischf Zeitschrift* VII (1956) 297-299.

inquiens: "Illa definitio nusquam invenitur a Dionysio posita, sed potest accipi ex verbis eius supra inductis; et acciperetur adhuc convenientius si sic diceretur: 'Character est signum communionis *potestatis* divinorum, et sacrae ordinationis fidelium'²⁰ datum a divina beatitudine." Propterea in Summa Theologica hanc definitionem refert in ipso articulo (a. 2) de essentia characteris, alteram vero refert in sequenti articulo (a. 3) de proprietate seu configuratione characteris ad Christum.

Quidquid sit, haec prima definitio duplex habet meritum; primo scilicet ostendit praeoccupationem doctorum quaerendi fundamentum patristicum suae inquisitionis; secundo, ita mentem S. Thomae allexit. ut fortasse ex ea originem habuerit nova eius ac profunda doctrina de essentia characteris tanquam potentia ordinata ad actus cultus, quam subinde in Summa Theologica perfecit, connectendo characterem cum ipso Christi sacerdotio. Altera definitio illud habet meritum quod, veluti acervatim, congreget varios aspectus et proprietates characteris nominatim rationes signi configurativi et signi distinctive a quibus subsequens theologorum inquisitio de essentia characteris exordium capere debebat; imo ipse conceptus configurationis videtur primo apparere in hac ipsa definitione, cum ipsi immediate anteriores theologi, ut Guido de Orchellis et Guilelmus Altissiodorensis, explicite considerarent solam rationem distinctionis (cf. infra, p. 227).

Dependenter igitur ab hac definitione, quae ceteroquin colligebat ideas iam sparsim currentes apud doctores, character concipiebatur ut quoddam signum fidei, impressum in anima et configurans S. Trinitati, ac peculiariter Christo, aeterno characteri. Hinc ortum habuit binomium: signum distinctivum (acceptum nempe ex parte subiecti, seu fidelium quibus imprimitur signum fidei) et signum configurativum (acceptum nempe ex parte causae efficientis et exemplaris, seu Dei et Christi); ceterum, cum hoc signum conferatur per eadem sacramenta quae simul conferunt gratiam, connaturaliter accessit tertia characteris consideratio relate ad consortem gratiam,²¹ ac inde praefatum binomium completum est per tertium membrum, ita ut resultaret trimembris divisio: signum distinctivum, configurativum, dispositivum. Ipse S. Thomas explicite testatur hanc triplicem considerationem fuisse suo tempore communem apud doctores etsi non

²⁰ Haec verba intclligit non de Ordine sed de coordinatione seu distinctione inter fideles.

²¹ Haec consideratio invaluerat apud plures theologos immediate anteriores, uti *Guilelmum Altissiodorenseni*; *Guilelmus* quidem *Alveruiensis* videtur tali considerationi obstare, sed potius verbaliter, quatenus, cum consideret solam rationem causae efficientis, negat characterem esse causam gratiae (cf. infra, p. 227).

utatur verbo “dispositivum” (quod ceteroquin adhibet Bonaventura): “Characterem in sacramentis quibusdam imprimi, omnes moderni confitentur, sed in modo ponendi ipsum in anima partim differunt et partim conveniunt. Conveniunt quidem in hoc quod omnes dicunt per characterem importari relationem triplicem. Est enim character signum distinctivum et configurativum. Inquantum ergo est signum importat relationem ad signatum [i.e. ad gratiam]: inquantum autem est distinctivum, importat relationem ad ea a quibus distinguit; inquantum autem est configurativum, importat relationem ad ea quibus assimilât” (*In 4 Sent.*, dist. 4, q. 1, a. 1; quod S. Doctor ibi accipiat signum relate ad gratiam suadet ex resp. ad 4 et 5, et clare apparet ex 3 p., q. 63, a. 3, ob. 2 et ad 2). Bonaventura paulo aliter: “Secundo quaeritur de caractere quantum ad utilitatem, ad quid videlicet character sit utilis. Et cum sit signum sacramentale, dicitur quod est ad signandum; nec tantum ad hoc, sed etiam ad disponendum; est etiam ad assimilandum et distinguendum” (*In 4 Sent.*, dist. 6, p. 1, a. unie., q. 2).

Cum autem maiores theologi circa medium saec. 13 coeperunt intimius ac scientificè inquirere in naturam characteris,²² *duplicem quaestionem* sibi proposuerunt: primo nempe, *quid sit character*, attentis praedicamentis philosophiae aristotelicae quae tunc late invaluerat, seu in quonam ex decem praedicamentis reponendum sit tale distinctivum, configurativum ac dispositivum signum; secundo, *ad quid character inserviat*, qui sit eius finis, quae eius munera, quae eius utilitas, aliis verbis a quo et quomodo precise distinguat subiectum, ad quid et quomodo disponat, et peculiariter cuinam proprie configuret. Notetur autem logica successio harum duarum quaestionem apud tres maiores theologos illius aetatis, scilicet Albertum M., S. Thomam²³ et Bonaventuram: non enim prius quaerunt ad quid inserviat character, sed, assumptis supradictis magistralibus definitionibus in scholis currentibus in quibus praefatae tres notae characteris involvuntur, immediate quaerunt quid illis notis substernatur seu quae sit praedicamentalis realitas ex qua illae notae profluunt, ac subinde transeunt ad earundem notarum ulteriorem explicationem sive determinationem; ita Albertus M. prius quaerit an character sit in aliquo genere et in quo genere et in qua specie qualitatis (*In 4 Sent.*, dist. 6, a. 3), subinde vero late explicat magistrales definitiones (a. 4);

²² De quibusdam praevis ac imperfectis conaminibus apud *Petrum Pictaviensem*, *Petrum Cantorem*, *Petrum de Capua*, *Magistrum Martinum* et praecipue *Guilelmtim Altissiodorensem*, *Guilelmtim Alverniensem*, et *Alexandrum Halensem*, confer infra (p. 227).

²³ Sententiam Alberti M., et S. Thomae de sacramentali caractere exponunt *Brommer*, *D'Argenlieu* et *Galot*, in operibus citatis supra (p. 88 sq.).

Bonaventura prius quaerit quid sit character secundum essentiam (*In 4 Sent.*, dist. 6, p. 1, a. un., q. 1), subinde ad quid sit character (q. 2, nuper cit.); S. Thomas in *Commento* procedit sicut Albertus M. (*In 4 Sent.*, dist. 6, q. 1, aa. 1 et 2), in *Summa* vero directe ac distincte ponit duas successivas quaestiones: utrum character sit spiritualis potestas et utrum sit character Christi seu utrum specialiter ac proprie configuret Christo, et quidem ut sacerdoti (3 p., q. 63, aa. 2 et 3).

Quod ideo animadverti volumus, quia quidam moderni (cf. infra, p. 131), dicunt inverso modo procedendum esse, ut scilicet, omissa vel praetermissa quaestione de essentia characteris, potius inquiratur in eius finalitatem (quare a Deo imprimatur character, ad quid character inserviat et ordinetur). Quae methodus commoda quidem est. sed valde ambigua et confusa: nam quaestio de praecipua ac immediata finalitate alicuius rei necessario reincident in quaestionem de eius essentia, cum nonnisi ex ipsa forma dignosci possit primarius rei finis, secundarii vero fines dignoscantur ex proprietatibus rei quae ex ipsa forma procedunt. Ceterum, generica quaestio tum de fine tum de essentia characteris indeterminate et in confuso, pertinet ad vulgarem notionem sive definitionem characteris ac facilius resolvitur ex ipsis documentis Traditionis, dicendo characterem esse simul signum aliquod distinctivum, configurativum et dispositivum; sed, cum scientificè inquiratur de essentia seu de eo quod substernitur huiusmodi notis sive relationibus, necessario prima quaestio est quid sit character, subinde vero ad quid sit et cui formaliter ac essentialiter configuret sive assimilet.

Quoad primam quaestionem, iam eo tempore, seu circa medium saec. 13, extiterunt omnes et singulae ex quinque principalibus opinionibus quae etiam postea prolatae et expolitae sunt a theologis, iuxta quas scilicet character est vel relatio vel una ex quatuor speciebus qualitatis, seu habitu, potentia, passibili qualitate et figura. Imo Albertus, Bonaventura et S. Thomas, commemorant etiam sextam sententiam iuxta quam character esset specialis quaedam qualitas, non reducibilis ad quatuor illas species ab Aristotele assignatas.²⁴

Quidam scilicet, auctores, quorum nomina non referuntur, attendentes ad rationem signi, dixerunt characterem nihil aliud esse quam

M S. Thomas eas sex opiniones distincte enumerat in commentario. In *Summa* vero (praefato a. 2), distincte refert ac refutat tres tantum opiniones (figura, passibilis qualitas et relatio), sub verbis "ut quidam posuerunt," "ut quidam dixerunt" (ad 1. 2 et 3); ceteras tres etiam indicat sed sine explicita attributione: nam negat characterem esse habitum (sed contra), probat ipsum esse potentiam (corp.), tamen mere instrumentalem adeoque non per se sed reductive tantum in genere potentiae (corp.; ubi innuitur ac partialiter assumitur opinio iuxta quam character est specialis quaedam qualitas),

signum, seu puram *relationem*, relationem tamen realem quae est unum ex praedicamentis (“ens in praedicamento relationis, sicut paternitas,” ut explicat Albertus M., hanc opinionem impugnans); sub qua relatione nihil est absolutum nisi ipsa anima quae suscipit trinam relationem distinctivi, configurativi et dispositivi.²⁸ Attamen, opponit S. Thomas (idem fere Albertus M. et Bonaventura) id esse non posse quia relatio petit fundari in aliqua forma accidentali, quae in casu nequit esse nisi aliqua qualitas, sustinens tres illas relationes. Propterea alii, et quidem longe communius, dixerunt characterem esse in genere sive praedicamento qualitatis (Albertus M.: “Fere ab omnibus dicitur, quod character spiritualis sit qualitas”).

Ex his autem *quidam*, attendentes ad rationem spiritualitatis (signum spirituale, signum fidei), dixerunt characterem esse quandam *specialem qualitatem*, seu qualitatem infusam, non reducibilem ad quatuor species assignatas ab Aristotele, qui loquitur de solis qualitatibus naturalibus, innatis vel acquisitis, quod etiam videtur innuere ipse Aristoteles inquiens: “Fortasse apparebunt alii qualitatis modi.”²⁸ Attamen, notant S. Thomas et Bonaventura hoc esse merum subterfugium (“Haec est fuga quaedam,” “Illud videtur quaerere fugam”); nam, quamvis sint alii modi qualitatis, tamen omnes debent reduci ad illas quatuor species, cum nondum alia quinta species assignata fuerit (S. Thomas et Albertus M.), idque confirmatur ex ipso exemplo gratiae et virtutis quae, etsi infusae, ponuntur a theologis in prima specie qualitatis, seu habitu (Bonaventura).

Unde *alii*, attendentes ad rationem configurativi, dixerunt characterem esse in *quarta specie qualitatis, seu figura*.²⁹ Attamen, notant Albertus, Thomas et Bonaventura, id esse non posse quia figura, cum sit terminus quantitatis, non invenitur proprie nisi in corporalibus, in spiritualibus vero tantummodo metaphorice (inepte autem, ut

²⁸ Hanc sententiam videntur sustinuisse plures canonistae (cf. apud Scotum, *In 4 Sent.*, dist. 6, q. 9). In eodem sensu quidam inteliigunt sententiam *Guilelmi Alverniensis* (ca 1228), iuxta quam character est quaedam consecratio animae de genere illius consecrationis qua consecratur basilica. Videtur tamen Guilelmus characterem intelligere pro physica quadam realitate sive qualitate quae substernatur praefatae relationi, quamvis non diffitendum sit ipsum potuisse influere in ortum opinionis de qua loquimur (cf. infra, pp. 121, 237).

²⁹ His doctoribus, quorum nomina non referuntur, fortasse praeivit *Guilelmus Alverniensis* (ca 1228), docens characterem consistere in aliqua qualitate consccratoria et imperfecte sanctificativa de genere illius consecrationis et sanctificationis qua basilicae dicuntur vere consecratae et sanctificatae (cf. infra, p. 237). Certius cos doctores praeiverunt *Petrus Cantor* (1192-1197) et *Magister Martinus* (ca 1200), explicite asserentes characterem non esse aliquid praedicamentale, neque substantiam neque accidens, cum in praedicamentis reponantur solae res naturales (cf. infra, p. 228, 231 sq.).

³⁰ Fortasse primus qui hanc sententiam satis distincte protulerit, fuit *Alexander Halensis* (ca 1230). Cf. supra, p. 104, et infra, p. 237.

notant Albertus et Bonaventura. quidam distinguunt duplicem quantitatem, aliam corporalem et aliam spiritualem); iamvero aliquid ponitur in genere vel specie non per id quod competit ei metaphorice, sed proprie.

Unde *alii*, attendentes ad rationem distinctivi necnon ad quendam textum Pseudo-Dionysii in quo dicitur Deus signare lumine accedentes ad se, dixerunt characterem esse in *tertia specie qualitatis, seu passibili qualitate*, quatenus animae sive sensui spirituali confert quandam mulcebrem⁸⁸ passionem, quae animam ornat, decorat ac veluti illuminat.²⁰ Attamen, iterum passibilis qualitas proprie afficit sensum corporalem seu sensibilem partem animae, non vero intellectualem, sicut character, atque connectitur cum aliqua transmutatione corporali quam inducit vel a qua causatur; quapropter character non nisi metaphorice dicitur ornatus vel lumen, nec ideo reponi potest in *tertia specie qualitatis*.

Unde *alii*, attendentes ad rationem dispositivi. dixerunt characterem esse in *secunda specie qualitatis, seu potentia*, quatenus (ut refert Bonaventura, hanc opinionem impugnans) ponit in anima quandam “dispositionem ad recipiendum lumen et calorem gratiae, sicut siccitas in ligno ad calorem et pervietas in vitro ad lumen.” Huic opinioni Albertus et Bonaventura opponunt quod potentia nequit esse aliquid supernaturale et infusum, sicut est character, sed consequitur ipsam naturam et “praeterea [addit Bonaventura], siccitas et pervietas sunt impotentiae resistendi: ergo character esset impotentia: quod stultum est dicere.” Nihilominus S. Thomas (scripsit Commentarium a. 1254–1256, tertiam vero partem Summae Theologiae a. 1273) hanc opinionem elegit, eam tamen dupliciter purgans et explicans. Primo nempe, considerat characterem non tam ut signum dispositivum quam ut signum distinctivum (cf. *Suppi.*, q. 35, a. 2), ac ideo refert characterem prout est potentia, non ad gratiam (sic concidit explicatio Bonaventurae) sed ad actus cultus, ad quos diversimode ordinantur fideles, taliter intelligens et accommodans currentem definitionem Pseudo-Dionysii Areopagitae (cf. supra p. 104 sq.): secundo, accipit characterem ut potentiam quandam diminutam, seu tum instrumentaientum residentem in ipsa naturali potentia animae, veluti hanc elevan-³

⁸⁸ Hoc verbum adbibet sive Bonaventura sive S. Thomas. Peregrina autem est alia lectio textus S. Thomas quae pro “mulcebrem” habet “muliebrem.”

³ His doctoribus, quorum nomina non referuntur, praeivit *Guilelmus Altissiodorensis* (scripsit circa 1225), qui characterem appellat quandam “illuminationem et figurationem animae.” Attamen Guilelmus sub hac expressione non aliud intelligere videtur quam characterem esse aliquid disponens ac praeparans ad gratiam, et hoc sensu quandam illuminationem et figurationem animi, relate ad perfectam illuminationem et figurationem per gratiam (cf. textum infra, p. 235).

tem ac quodammodo disponentem; propterea in Commentario ait: “(Character non est] habitus, sed magis potentia. Unde . . . non est in prima specie qualitatis, sed magis reducitur ad secundam”; qua attenuata expressione (“magis potentia”) videtur significare quod character habet quidem aliquid commune cum habitu, quatenus perficit potentiam ipsam naturalem, sed tamen est formaliter potentia, sicut vicissim gratia virtutum habet aliquid commune cum potentia characteris quatenus confert posse in ordine supernaturali, quamvis formaliter sit habitus (sic satisfit praecipuae ac communi obiectioni Alberti et Bonaventurae). Inde S. Doctor definit characterem: “Quoddam signaculum quo anima insignitur ad suscipiendum vel aliis tradendum ea quae sunt divini cultus” (3 p., q. 63, a. 4) et “Character importat quandam potentiam spiritualem ordinatam ad ea quae sunt divini cultus” (a. 2); quae definitiones mutuo se complent ac determinant ita ut convergant in hanc: Character est quaedam potentia, habilitans (signans, insignans, ordinans) animam ad suscipienda vel tradenda ea quae sunt divini cultus.

Alii tandem, attendentes pariter rationem dispositivi (scilicet ad gratiam), dixerunt characterem esse in *prima specie qualitatis, seu habitu*, quatenus disponit animam ad susceptionem gratiae sacramentalis; addiderunt tamen characterem esse habitum quendam imperfectum seu medio modo se habentem inter habitum et dispositionem, quatenus, inquantum est difficile mobilis, convenit cum habitu, inquantum autem non est ultima perfectio sed disponit ad ipsum habitum gratiae, convenit cum simplici dispositione. Hanc sententiam eligunt Albertus M. (scripsit Commentarium in quartum librum Sententiarum a. 1249) et Bonaventura (scripsit Commentarium a. 1250-1252; in hac re concordat cum Pseudo-Alexandro Halensi, *Summa Theol.*, 4 p., q. 19, m. 1, a. 2). Hinc Albertus M. definit characterem: “Habitus quidam luminis spiritualis, quod se habet ad modum habilitatis ad fidem et ad gratiam per lucem et calorem spirituales, ut lux habiliteret ad fidem et calor ad mores.” Bonaventura vero: “Secundum rem igitur character est quaedam qualitas animam non omnino perficiens, sed disponens ad ulteriorem perfectionem, scilicet gratiae. Unde potest esse quod sit quoddam lumen spirituale semiplenum et quidam calor gratis datus; et illud lumen dicitur signaculum animae vel signari in anima, secundum illud quod dicitur in Psalmo [4. 7]: ‘Signatum est super nos lumen vultus tui. Domine’; signatum, inquam, per naturam, sed specialius per sacramenta divina, specialissime per dona Spiritus Sancti gratuita.” Cui opinioni, quamvis a tantis magistris defensae, resolute opponit S. Thomas: “Sed hoc

non potest stare” (In Commento) et assignat metaphysicam rationem desumptam ex Aristotele (2 *Ethic.*, C. 5), quam sic clare ac concinne repetit in Summa: “[Character] non est habitus. Quia nullus habitus est qui se possit ad bene et male habere. Character autem ad utrumque se habet; utuntur enim eo quidam bene, alii vero male. Quod in habitibus non contingit; nam habitu virtutis nullus utitur male, et habitu malitiae nullus bene. Ergo relinquitur quod character sit potentia” (3 p., q. 63, a. 2, Sed contra).

Quoad alteram quaestionem, seu ad quid inserviat character vel quomodo sit dispositivus, distinctive et configurativus, non unus est dicendi aut considerandi modus apud auctores huius aetatis, dependenter ab ipsis supradictis opinionibus de ipsa essentia characteris. Praecipuus autem dissensus iterum inducitur a S. Thoma, ratione ipsius distinctae doctrinae de essentia characteris, consistente in potentia ad actum cultus.

Quoad rationem *signi dispositivi*, relate ad gratiam, iam apparet aliquod discrimen inter Albertum M., Bonaventuram et S. Thomam. Omnes enim asserunt characterem esse dispositionem ad gratiam, dispositionem autem non necessitatis sed congruitatis. Attamen, quia Albertus M. et Bonaventura docent characterem esse habitum, ideo illum concipiunt ad gratiam disponere sicut habitum imperfectum ad habitum perfectum (cf. supra, p. 110) seu. ut ait Bonaventura, “sicut quoddam lumen et calorem” (*In 4 Sent.*, dist. 6. p. 1. a. un., q. 2); quia vero S. Thomas docet characterem esse potentiam, ideo illum concipit ut causam exigentem gratiam ad congruum exercitium suae activitatis: “Character est causa sacramentalis gratiae. . . Character est dispositio ad gratiam per quandam congruitatis dignitatem. Ex hoc enim ipso quod homo [per characterem] mancipatus est divinis actionibus et inter membra Christi connumeratus, fit ei quaedam congruitas ad gratiam suscipiendam: quia Deus perfecte in sacramentis homini providet; unde simul cum caractere, quo datur homini ut possit exercere spirituales actiones fidelium, vel passiones seu receptiones, datur gratia qua haec bene possit” (*In 4 Sent.*, dist. 4, q. 1. a. 1, ad 4 et 5). Cf. 3 p., q. 63, a. 3, ad 2: a. 4. ad 1. ubi habitudo characteris ad gratiam praecisius determinatur.

Quoad rationem *signi distinctivi* Christianorum, discrimen inter praefatos doctores profundius apparet. Omnes quidem, exordium capientes a duabus supradictis definitionibus magistralibus (“Signum sanctum communionis fidei,” “Distinguens a non configuratis secundum statum fidei”), accipiunt distinctivam rationem characteris ex parte fidei, non vero aliarum virtutum, et quidem ex parte fidei non

subiective sed obiective consideratae. Attamen, Bonaventura et Albertus M. considerant characterem ut signum *status fidei*, qui triplex est, scilicet fidei genitae, fidei roboratae et fidei propagatae, cuique respective correspondet triplex distinctivus character Baptismi, Confirmationis et Ordinis; Albertus M. subdit etiam aliam secundariam considerationem characteris ut est signum *auctoris fidei*, seu Christi doctoris fidei, defensoris fidei, et sacerdotis offerentis sacrificium fidei, cui respective conformatur triplex ille distinctivus character. S. Thomas vero, cum docuerit characterem esse essentialiter potentiam ad actus cultus, considerat characterem ut signum *cultus fidei*, ad quem homo triplici modo per characterem distinguitur ac deputatur, scilicet vel per modum agentis, quod praestat character Ordinis, vel per modum recipientis, quod praestant sub diverso gradu ac ratione duo characteres Confirmationis et Baptismi. Propterea, ut notatum est supra (p. 104), S. Doctor ita accommodat magistralem definitionem attributam Pseudo-Dionysio Areopagitae, ut loco "Character est signum sanctum unionis fidei" legat "Character est signum unionis potestatis divinorum."

Ad rem *ALBERTUS M.*: "Dicendum quod [character] est signum unionis fidei secundum fidei statum, ut dicit secunda definitio [magistralis]: et bene potest esse, quod aliquis non participet habitum [fidei] secundum unionem fidelium, vel articulorum fidei, et tamen [participet] secundum statum, quia ille participatur etiam secundum fidei sacramentum. . . Aliae virtutes non distinguunt quae sunt in affectu, sed fides sola quae est in intellectu: et ideo distinctio accipitur solum secundum statum fidei, licet sit dispositio ad omnes virtutes. Vel dicatur et melius, quod status fidei distinguit characterem sacramentorum: quia fides est fundamentum spiritualis aedificii, et penes primam distinctionem ipsius primo accipitur distinctio totius vitae" (*In 4 Sent.*, dist. 6, a. 4).

"Character non distinguit fidem, nec aliquid in fide, sed dicit distinctionem status fidei secundum quod fides est incipientium vel proficientium vel perfectorum impletionem, et ideo potius dicitur secundum statum fidei quam secundum fidem simpliciter" (*ibid.*, circa finem).

"Multi multipliciter accipiunt numerum characterum: sed probabilior acceptio videtur penes numerum distinctionis in statu fidei. . . Est igitur status fidei duplex, scilicet primus, quando datur fides ut distinguantur fideles in sortem populi Dei: et hoc per characterem baptismalem. Secundus, quando in tyrones confirmantur, ut fides in eis stet et defendatur: et hoc est character confirmationis. Tertius autem ut propagentur: et hoc est ordinis: et non sunt plures status: et ideo non sunt plures characteres. Aliter potest dici, quod Christus imprimens characterem sapientia est docens fidem, pugnans fortiter pro fide, et sacerdos ostendens sacrificium fidei: et penes haec tria imprimit sanctae fidei characterem. In quantum est sapientia docens divinam veritatem, quae est in articulis fidei, imprimit characterem baptismi: in quantum autem pugnavit ut staret fides in nobis, imprimit characterem confirmationis: in quantum autem ut sacerdos obtulit sacrificium fidei, impressit characterem ordinis. Sed prima acceptio melior est" (*ibid.*, a. 6).

H

BONAVENTURA: "Ratio distinguendi in caractere venit ex ratione significandi; character autem significat gratiam fidei secundum aliquem statum; unde

distinguit vel fidelem ab infideli vel fidelem a fidei” (*In 4 Sent.*, dist. 6. p. 1, a. un., q. 2).

“Notandum quod character est signum interius distinctivum. . . Quia distinctivum non unius, sed multorum, ideo unitivum multorum in uno statu fidei: ideo in his sacramentis solum imprimitur quae respiciunt statum fidei determinatum. Tres autem sunt status fidei, scilicet genitae, roboratae et iam multiplicatae; et secundum hoc attenditur triplex distinctio in populo, scilicet bonorum a malis, fortium ab infirmis, clericorum a laicis” (*ibid.*, q. 4).

S. Doctor proponit etiam alium peculiarem modum distinctionis, secundum quod character assimilât Deo, et quidem triplici modo: “Quia [character] gratiam significat et ad gratiam disponit, ideo habet aliquam similitudinem cum gratia, quae est similitudo Dei; ideo aliquo modo configurat Deo. Et quia omnes configurat uni, assimilât etiam gregem Domini inter se; et per hoc distinguit ab his qui non sunt de grege vel etiam distinctionem facit in eodem grege secundum aliam et aliam rationem assimilandi” (*ibid.*, q. 2). Praeterea breviter exponit ac refutat duos alio peregrinos modos distinguendi, allatos a quibusdam doctoribus (cf. *ibid.*), sed nec ipse nec Albertus M. alludunt aut suspicantur rationem adductam a S. Thomas, quae proinde ut omnino nova ac S. Thomae propria consideranda est.

S. THOMAS: “Fides hominis nota est, caritas autem incerta. Nihil enim est alicui certius sua fide, ut Augustinus dicit, *tract. V in epist. Ioan.*, t. 3; sed an habeat caritatem non est alicui certum, et ideo distinctio data magis respicit fidem quam caritatem vel alias virtutes. Vel dicendum quod ista distinctio praecipue attenditur quantum ad operationes et receptiones, quae sunt in sacramentis, in quibus maxime operatur fides. . . , Fides sufficienter distinguit fideles ab infidelibus quantum ad actus fidei, non tamen quantum ad actus spirituales qui competunt fidelibus, quia ad hoc oportet quod spiritualis potentia addatur” (*In 4 Sent.*, dist. 4, q. 1, a. 2, q. 2, ad 4 et 5).

“Sicut in naturalibus est potentia activa et potentia naturalis passiva, ita etiam in spiritualibus est potentia spiritualis quasi passiva per quam homo efficitur susceptivus spiritualium actionum, et talis spiritualis potentia confertur in baptismo . . . : et haec est prima distinctio, qua communiter totus populus fidelis, cuius est sacramentorum participem esse, ab aliis distinguitur. Alia potentia est activa spiritualis ordinata ad sacramentorum dispensationem, et aliarum sacrarum hierarchicarum actionum exercitium: et haec potestas traditur in confirmatione et ordine . . . ; et quia in ecclesiastica hierarchia non omnes sunt agentes . . . ; ideo isti duo characteres non distinguunt populum Dei universaliter ab aliis, sed quosdam de populo ab aliis” (*ibid.*, a. 4, q. 3).

“Character distinguitur aliquis ab alio per comparisonem ad aliquem finem in quem ordinatur qui characterem accipit, sicut dictum est de characterem militari, quo in ordine ad pugnam distinguitur miles regis a milite hostis. Et similiter character fidelium est quo distinguuntur fideles Christi a sents diaboli vel in ordine ad vitam aeternam [character generalius acceptus] vel in ordine ad cultum praesentis Ecclesiae. Quorum primum fit per caritatem et gratiam secundum autem fit per characterem sacramentalem. Unde et ‘character bestiae’ intelligi potest per oppositum vel obstinata malitia qua aliqui deputantur ad poenam aeternam, vel professio illiciti cultus” (3 p., q. 63, a. 3; cf. a. 6, ubi S. Doctor praecisius exhibet praefatam rationem quare tria tantum sacramenta imprimant characterem, quia scilicet ipsa ordinantur et ordinant fideles ad cultum divinum per modum recipientis vel agentis).

Quoad rationem *signi configurat*TM relate ad Deum vel Christum, discrimen inter praefatos tres doctores suum culmen attingit, clarius ostendens propriam originalitatem doctrinae S. Thomae eiusque syn-

theticam visionem de ipsa natura sacramentalis characteris. Exordium scilicet capientes ab altera ex duabus supradictis definitionibus magistralibus (“Character est distinctio a characterē aeterno impressa animae rationali secundum imaginem, configurans Trinitatem creatam Trinitati creanti et recreanti . . . omnes dicunt characterem configurare sive assimilare hominem Deo, Trinitati, Patri, Filio, Spiritui S., iuxta diversam rationem, et quidem non per proprietatem sed per meram appropriationem, quod attinet ad singulas personas Trinitatis.

Deo nempe character configurat, quia est effectus Dei (Bonaventura), quia est similis gratiae quae est similitudo Dei (Bonaventura), quia est quaedam participatio divinae potestatis (S. Thomas).³⁰ Trinitati character configurat, quia omnia opera Dei ad extra sunt communia toti Trinitati (Albertus M.) et quia ceteroquin assimilando uni personae, eo ipso assimilât omnibus (Bonaventura). Patri character configurat, quia, praeter lumen quo assimilât Filio, importat potestatem quae appropriatur Patri (Albertus M.) et quia character saltem in Baptismo est signum regenerationis, regeneratio autem sicut et generatio refertur ad Patrem (Bonaventura). Spiritui S. character configurat, quia, praeter lumen et potestatem, importat bonitatem, cum sit dispositio ad gratiam, bonitas autem appropriatur Spiritui S. (Albertus M.),³¹ et quia est tum dispositio ad gratiam tum quaedam gratia sive donum gratuitum, omnis vero gratia appropriatur Spiritui S. (Bonaventura). Filio tandem, ac principaliter, character configurat, quia praecise est character sive figura, sicut Filius est character aeternus sive figura substantiae Patris, ut dicitur Hebr. 1. 3 (Albertus M., Bonaventura, S. Thomas); quia est quaedam lux sive spirituale lumen, quae ideo assimilât Sapientiae Genitae (Albertus M.); quia refertur ad fidem, quae importat cognitionem, cognitio autem appropriatur Filio, qui est cognitio personalis, et fides est a Christo (Albertus M., Bonaventura); quia, saltem in Baptismo, character

*^o/n 4 *Sent.*, dist. 4, q. 1, a. 2, q. 2, ad 3: “Configuratio ista attenditur ad Deum secundum participationem divinae potestatis, quae non est neque per gratiam virtutum, neque per naturam.” Adverte S. Doctorem hanc rationem fundare in sua peculiari sententia de essentia characteris consistente in potentia. Inferius, agens de intellectu ut proprio subiecto characteris, ait: “Assimilatio in bonitate praecipue est ad Deum per voluntatem; sed assimilatio in esse et posse magis est ex parte intellectus, quia ex hoc quod aliquid esse immateriale habet, intellectivum est, et potentiam habet quodammodo infinitam, secundum quod intellectus universalium est. quae quodammodo infinita sunt virtute. Et ideo cum conformitas characteris respiciat spiritualem potestatem, magis competit intellectivae parti quam affectivae” (*ibid.*, a. 3, q. 3, ad 2).

“*Albertus Ai.*: “Dicendum quod ex aequo per characterem non consignatur homo Trinitati quoad ea quae distincte sunt personarum propria. Sed character licet essentialiter sit lux consignans Filio, tamen virtute in se habet duo, scilicet potestatem in fide vel pugna vel gradu, et bonitatem in hoc quod est dispositio ad gratiam: et per haec duo respicit personam Patris et Filiif ?] et Spiritus Sancti” (*In 4 Sent.*, dist. 6, a. 4, circa finem).

est signum regenerationis spiritualis quae est similitudo aeternae generationis Verbi (Albertus M.), et quia baptizatus dicitur induere Christum (Bonaventura).³²

S. *Thomas* autem, ulterius procedens, assignat configurationem *non mere appropriatam sed propriam*, eamque refert ad solam secundam personam Trinitatis, nec secundum se sed ut incarnatam, seu ad Christum, nec ad Christum simpliciter ut Verbum incarnatum aut secundum aliam quamlibet proprietatem (puta regalitatem aut prophetiam) ex Incarnatione resultantem, sed *secundum suum sacerdotium*: character scilicet, prout est signum configurativum, est primo, per se et formaliter configuratio Christo Sacerdoti. Ad quod quidem S. Doctor connaturaliter ac logice pervenit ex ipsa fundamentali sua doctrina de natura characteris; character nempe est potentia ad actus cultus, cultus autem derivatur a sacerdotio Christi, ergo character est quaedam participatio sacerdotii Christi ab ipso Christo derivata, ergo character est quaedam configuratio Christo Sacerdoti. Ad hanc perfectam ac tenacem synthesium S. Doctor pervenit paulatim, perficiendo in *Summa Theologica* id quod iam satis clare innuerat in *Commentario*, cum decisive se separavit a communi sententia aliorum praecipuorum doctorum de natura characteris eamque reposuit in quadam potentia ad actus cultus ordinata. In ipso *Commentario* nonnisi duo explicite proposuit, scilicet characterem esse essentialiter potentiam, non habitum, et hanc potentiam ordinari ad actus cultus, nominatim ad sacramentorum susceptionem (potentiam passivam) vel collationem (potentiam activam); connexionem vero huiusmodi potentiae cum sacerdotio Christi, tanquam istius derivationis et configurationis, etsi non explicite ibi proposuerit, discrete suggessit in duplici loco, docens per characterem sicut “per aliquam potestatem spiritualement hominem assimilari Christo . . . et . . . caractere Christi aliquem configurari ad actiones Christi” (dist. 4, q. 1, a. 1, ad 3) et characterem “attribui Filio . . . quia virtus passionis Christi operatur in sacramentis” (a. 4, q. 4), si enim homo per characterem, ordinatum

”“Ad illud quod quaeritur: cui principaliter assimilât [character]? dicendum quod appropriate ipsi Filio, qui character dicitur; vel etiam quia . . . character per appropriationem respicit fidem” (*In 4 Sent.*, dist. 6, p. 1, a. un., q. 2). In alio ioco, agens de sacramento Ordinis, Bonaventura triplicat configurationem Christo, iuxta tria sacramenta characterem imprimens: “Magis proprie configurat tale signaculum Christo; unde cum Christus triplex habuerit officium, scilicet ministri in agendo, pugilis in patiendo, redemptoris in moriendo, triplex fuit sacramentum, secundum quod homo Christo configuratur his tribus modis; unde tantum triplex est sacramentum, in quo fit characteris impressio. Nam Baptismus configurat morienti et redimenti, unde consepeliatur homo in mortem; confirmatio configurat patienti et pugnanti, ideo signum crucis fit in fronte; sed Ordo configurat ministranti et operanti” (*In 4 Sent.*, dist. 24, p. 2, a. 1, q. 1, ad 2).

ad actiones cultus, configuratur actionibus Christi, configuratur actionibus Christi prout sunt actiones cultuales et prout operantur in sacramentis, adeoque prout sunt sacerdotales, ac ideo per characterem configuratur sacerdotio Christi seu Christo ut Sacerdoti.³³

Ceterum explicitatio huiusmodi conclusionis erat logica consequentia ad quam S. Doctor connaturaliter pervenit in *Summa Theologica*, emittens formalem hanc duplicemque assertionem: “*Sacramentales characteres . . . nihil aliud sunt quam quaedam participationes sacerdotii Christi*” “*Christi sacerdotio configurantur fideles secundum sacramentales characteres.*” Et in hoc praecise reponenda est summa ingenii S. Doctoris in hac re, ut characterem in genere, et unumquemque ex tribus characteribus, immediate connexuerit cum sacerdotio Christi, eiusque intimam essentiam reduxerit ad entitatem aliquam sacerdotalem, imo ad quandam potentiam sacerdotalem.

In 3 p., q. 63, S. Doctor instituit quaestionem de characterem in ipso tractatu de sacramentis in genere, dum in Commentario, non secus ac Albertus M. et Bonaventura. de eo agit in tractatu de Baptismo; post primum articulum de ipsa existentia characteris, qui est secunda novitas ab ipso introducta, ponit immediate quaestionem de essentia characteris, statuens ipsum esse spirituales potestatem (a. 2), ac subinde appendit quaestionem de characteris pertinentia vel configuratione vel finalitate, quae ceteroquin ostendit ipsam intimam indolem huiusmodi potestatis, quaerens utrum “character sacramentalis sit character Christi” (a. 3) sicque concludit: “Deputatur quisque fidelis ad recipiendum vel tradendum aliis ea quae pertinent ad cultum Dei. Et ad hoc proprie deputatur character sacramentalis. Totus autem ritus Christianae religionis derivatur a sacerdotio Christi. Et ideo manifestum est quod character sacramentalis specialiter est character Christi, cuius sacerdotio configurantur fideles secundum sacramentales characteres, qui nihil aliud sunt quam quaedam participationes sacerdotii Christi, ab ipso Christo derivatae. . . Character sacramentalis est res respectu sacramenti exterioris, et est sacramentum respectu ultimi effectus. Et ideo dupliciter potest aliquid characteri attribui. Uno modo secundum rationem sacramenti. Et hoc modo est signum invisibilis gratiae quae in sacramento confertur. Alio modo secundum propriam rationem characteris. Et hoc modo est signum configurativum alicui principali, apud quem residet auctoritas eius ad quod aliquis deputatur, sicut milites, qui deputantur ad pugnam, insigniuntur signo ducis, quo quodammodo ei configurantur. Et hoc modo illi qui deputantur ad cultum Christianum, cuius auctor est Christus, characterem accipiunt, quo Christo configurantur. Unde proprie est character Christi” (corp., et ad 2).

In a. 5, agens de characteris indelebitate, S. Doctor eandem doctrinam repetit et aliquatenus determinat: “Character sacramentalis est quaedam participatio sacerdotii Christi in fidelibus eius, ut scilicet sicut Christus habet plenam spiritualis sacerdotii potestatem, ita fideles eius ei configurentur in hoc quod participant aliquam spirituales potestatem respectu sacramentorum et eorum quae pertinent ad divinum cultum. Et propter hoc etiam Christo non competit habere characterem, sed potestas sacerdotii eius comparatur ad characterem,

³³In alio loco (*ibid.*, a. 3, q. 5, ad 1) S. Doctor loquitur explicitate de characterem configurante sacerdotio Christi, sed ibi directe sermo est de solo characterem Ordinis: “Ipse [i.e. Christus] fuit sacerdos, quasi sacerdotium instituens; et ideo eius non est habere characterem, sed illius qui aliunde sacerdotium recipit, ut per characterem principali sacerdoti configuretur.”

sicut id quod est plenum et perfectum ad aliquam sui participationem. . . Character indelebiter inest animae, non propter sui perfectionem sed propter perfectionem sacerdotii Christi, a quo derivatur character sicut quaedam instrumentalis virtus” (corp, et ad 1).

In secunda igitur medietate saec. 13, attenta saltem doctrina praecipuorum theologorum, quorum auctoritas in posteros decisivum influxum exercere debebat, duae erant solidiores sententiae de essentia characteris, altera Alberti M. et Bonaventurae docentium characterem esse essentialiter quemdam habitum, disponentem ad gratiam et appropriative configurantem Christo characteri aeterno, et altera S. Thomae docentis characterem esse essentialiter quandam potentiam, ordinantem ad actus cultus et proprie configurantem Christo Sacerdoti.

Iam autem circa finem eiusdem saeculi et initium sequentis, duae audiuntur *Scoti* ac *Durandi* discordantes notae, quae nec unam nec alteram sententiam praeferunt, sed potius redeunt ad primam ex supradictis opinionibus, reponentem essentiam characteris in quadam *pura relatione*.TM

Scotus († 1308; scripsit suum Oxoniensem *Commentarium in Sententias* probabiliter a 1305-1306) multa tam problematic quam assertive profert, ratione quorum eius sententiam in varium sensum posteriores interpretati sunt, ita scilicet ut essentiam characteris reponat in relatione rationis, eo quod asserit characterem esse relationem mere ab extrinseco advenientem (ita Vasquez, disp. 134, c. 2), vel in relatione reali (ita eum interpretantur Capreolus, Caietanus, Soto, Gonet, alique thomistae communiter), vel problematice in relatione reali aut qualitate absoluta, quatenus docet utramque opinionem posse sustineri nec necessario probari characterem esse aliquid absolutum, ita tamen ut inclinet in opinionem de qualitate absoluta (sic eum communiter interpretantur eius commentatores et discipuli, seu schola scotistica).^{38**}

* Eidem opinioni favent pauci alii doctores franciscani, ut *Petrus loantes Olivi* († 1298), qui Scotum immediate praecessit, et *Robertus Conlon* atque *Hugo dr Novocastro* (ex priori medietate saec. 14), *Scoti* discipuli. Cf. J. Galot, *La Nature du caractère sacramental* (Bruges-Paris 1956) 200-220.

** *Hugo Cavellus* in suis scholiis super Scotum in quartum Sententiarum, notat "Resolutive [Scotus] tenet ut problema, characterem esse formam absolutam, vel relationem realem extrinsecam. Ex quo constat Vasq. 3, p. d. 34. cap. 2. falso imposuisse Scoto, quod dixerit characterem esse relationem rationis. Constat etiam alios esse temerarios, qui ob hoc Scotum temeritatis notant; imo non tenet esse respectum realem, ut falso ei imponit Sotus . . . >> sed tantum hoc posse defendi, probabilius tamen formam absolutam, ita eius discipuli, Bassol. hic. q. 3. Mayron. d. 7. q. 5. a. 10. Rubion. q. 2. a. 2. Vorillon. d. 3. q. 3. conci. 1" (*I.D. Scoti opera omnis* XVI [Parisiis 1894] 631; cf. etiam ibidem commentarium Hyquaci).

Frassen scribit: "Ex his apparet, quam temere Subtili Doctori quidam cum Vasquezio . . . obloquantur, et cum temeritatis insimulent, quod dixerit characterem esse relationem rationis; imo longe non minus ab eius sententia recedunt, qui volunt ipsum asseruisse

Unaquaeque autem istarum interpretationum aliquid veritatis et aliquid exaggerationis continet. Scotus enim ita loquitur de caractere ut relatione quadam extrinseca, ut logice devenire deberet ad meram relationem rationis, de genere illius quam paulo post clarius edixit Durandus, etsi ipse intendat sustinere relationem realem; nam relatio realis ab extrinseco adveniens nihil est, sed omnis realis relatio oritur a subiecto mediante fundamento; extrinseci vero respectus, vel potius modalitates rei fundatae in extrinseco respectu, uti ubi, situs, quando et habitus, sunt quidem verae realitates seu ultima quatuor praedicamenta aristotelica, sed distinguuntur a praedicamento relationis nec accidunt spiritualibus sed tantum materialibus substantiis; unde realis relatio, ab extrinseco adveniens, est quaedam contradictio, et sub illis verbis Scotus nequit proferre nisi meram relationem rationis, in bona et logica aristotelica philosophia. Hinc intelligitur ratio interpretationis Vasquesii. Praeterea, Scotus tam libenter ac resolute impugnat sententiam S. Thomae et aliorum de necessitate reponendi characterem in aliqua entitate absoluta, ut videatur defendere ipsam entitatem relativam. Hinc intelligitur interpretatio thomistarum. Nihilominus Scotus etiam clare fatetur utramque sententiam de entitate absoluta et relativa cum probabilitate sustineri posse, et subinde, explicans priorem sententiam, dicit characterem non esse reponendum in tertia aut quarta specie qualitatis sed in prima, seu habitu, vel in secunda, seu potentia. Hinc explicatur interpretatio Scotistarum. Attamen, attentis tum resolutivo modo quo loquitur in impugnanda necessitate prioris sententiae, tum quibusdam absolutis eius expressionibus, satis manifeste videtur Scotus saltem inclinare in opinionem de caractere ut mera relatione, quae communius ipsi affigitur; quo sensu dissentimus a communi interpretatione Scotistarum. In refutando primo argumento S. Thomae, Scotus absolute pronuntiat: "Character non potest esse forma absoluta, quia ad quidditatem formae absolutae non pertinet essentialiter aliquis respectus [sicut dicitur quod character est essentialiter signum, seu relatio], quia tunc illa quidditas esset ad se, et non esset ad se."^{3e} Alibi, loquens de potestate clavium collata sacerdoti per characterem.

characterem esse relationem realem; nam si penitus e recto rerum aestimatore et indice inspiciatur Doctor, apparebit cum duntaxat docuisse, quod utique propugnari posset sententia affirmans characterem esse relationem realem; probabiliorem tamen iudicat illam esse sententiam, quae contendit ipsum characterem esse formam absolutam de genere qualitatis; quam utique sententiam quasi suam propriam, ut assolet, postremo loco assignat et propugnat. Unde illam etiam propugnant celebriores illius Discipuli, Bassolius. . . , Mayronius. . . , Rubioneus. . . , Vorillon. . . , ut missos faciam omnes Modernos, qui cum doctissimo Scholiaste Cavello eandem assertionem tuentur" (*Scotus academrcus* IX [ed. nova, Romae 1901] 127). 'S

¹⁴ *Opera omnia* XVI (Parisiis: Vives 1894) 617.

Scotus manifeste supponit se elegisse opinionem de natura characteris ut mera relatione: “Item (*ut dictum est supra*) *character non potest esse nisi relatio*; relatio autem non potest esse eadem ad plures terminos. Corpus Christi verum et mysticum, vel consecratio huius, et absolutio illius sunt distincti termini; ergo illud, quod est relatio ad consecrationem, non est idem cum potestate ad absolvendum.”¹⁷ Ceterum, id sincere fatetur modernus scotista et commentator Scoti, P. Minges, scribens: “Character . . . est forma spiritualis animae impressa, sed qualis generis haec forma sit, scilicet utrum forma absoluta an relativa, Scotus non definitive decedit, sed sententiam nonnisi esse formam relativam praeferre videtur. . . Scotus magis favere videtur opinioni, characterem esse formam relativam, praesertim cum alibi legamus. ‘Item (*ut dictum est supra*) *character non potest esse nisi relatio.*’ ”³⁸

Scotus igitur, *In 4 Sent.*, dist. 6, qq. 9-10,³⁹ sequenti modo procedit. Primo (q. 9), posita quaestione de ipsa existentia characteris, ait eam non posse probari neque ex ratione neque ex Scriptura neque ex Patribus, sed admittendam esse ex sola auctoritate Ecclesiae, cui addi possunt quaedam rationes congruentiae: “Licet characterem inesse animae, non possit probari per rationem naturalem . . . licet etiam ex creditis manifeste, sive quae sunt explicite de substantia fidei, sive quae continentur in Scriptura, sive quae manifeste per Sanctos sunt elicita ex creditis, non possit probari, quia non apparet necessaria habitudo eius ad talia credita, tamen poni potest, quia non repugnat ipsi animae talem formam habere, qualis describitur character, nec per consequens Deo posse animae talem formam imprimere. Sed ne omnino frustra et sine necessitate ponatur, oportet aliquam auctoritatem habere, cui innitatur, qui ponit eam. . . [Addit auctoritates, quae ex Patribus afferri solent, non multum valere, et in particulari ex textibus Augustini nihil concludi posse]. Breviter, sicut habetur *Extrav. de haereticis, ad abolendam*, sentiendum est de Sacramentis Ecclesiae sicut sentit Romana Ecclesia. Romana autem Ecclesia videtur sentire characterem imprimi in anima in Baptismo, sicut dicit Innocentius III. *Extras. de Baptismo, et eius effectum*, c. Maiores: ‘Qui fctete accedit ad Baptismum, characterem suscipit Christianitatis impressum.’ Et ibidem in fine: ‘Tunc characterem sacramentalis imprimit operatio, cum obicem voluntatis contrariae non invenit obsistentem.’ Et si prima auctoritas posset exponi vocando characterem Christianitatis ipsum Baptismum, tamen secunda, quae dicit quod sacramentalis operatio imprimit characterem, tamquam de aliquo impresso ipsi animae, sicut loquimur in proposito. *Propter ergo solam auctoritatem Ecclesiae, quantum occurrit ad praesens, est ponendum characterem imprimi.* Ad hoc autem poni possunt tres congruentiae.”

Subinde (q. 10), transiens ad quaestionem de essentia characteris et quaerens “An character sit forma absoluta,” refert argumenta utriusque oppositae sententiae et longe immoratur in refutandis argumentis sententiae affirmativae. Inter alia, haec dicit: Haec sententia sibimetipsi contradicit, nam in definitione characteris ponit signum, signum autem non est aliquid absolutum sed relativum. “Praeterea . . . non sunt ponenda plura sine necessitate. . . Sed propter illa

¹⁷*Ibid.* XVIII 618.

³⁸*u loannis Duns Scoti doctrina philosophica et theologica* (Ad Claras Aquas 1930) II 522 sq.

³⁹*Op. cit.* XVI 590-609, 615-636.

omnia, propter quae ponitur character [ut distinctionem, configurationem et dispositionem] non est necesse, quod sit perfectio absoluta; possunt enim ista omnia etiam salvari sufficienter, si sit forma aliqua relativa; ergo superflue et sine causa ponitur esse forma absoluta.” Ad tria vero argumenta, petita ex eo quod mutatio (qualis intervenit in impressione characteris) non terminatur ad relationem sed ad aliquid absolutum, et quod relatio non potest fundare relationem (quemadmodum character fundat varias relationes signi distinctivi, configurativi et dispositivi), et quod relatio nequit esse potestas, sicut dicitur esse character, respondetur primum valere de solis relationibus intrinsecis non vero de his quae ab extrinseco adveniunt (uti “ubi” quod nihil aliud est praeter locum et locatum); secundum vero esse falsum, ut patet ex ipsa relatione proportionalitatis quae est similitudo duarum proportionum ac ideo fundatur in his ipsis duabus relationibus; tertium tandem aequivocare, nam si intelligitur de potentia morali, haec non oportet ut sit aliquid absolutum sed sufficienter constituitur per relationem, imo per meram relationem rationis (“imo sufficit in multis quod sit tantummodo relatio rationis”), ut patet de iudicis potestate, si vero intelligitur de potentia physica, haec neganda est quoniam nullus est actus quem potest physice exercere ille qui habet characterem et non possit pariter exercere qui eo caret.

Concludit autem: “Non obstantibus ergo istis rationibus, quae non concludunt, ut visum est, potest dici characterem esse tantummodo *quemdam respectum extrinsecus advenientem* ipsi animae, causatum a Deo immediate in susceptione Sacramenti initerabilis, quia sic ponendo saltem omnes conditiones salvantur, quae communiter attribuuntur characteri. . . [Ad quaestionem autem de proximo fundamento illius relationis] Dico . . . , si character ponatur character realis. eius fundamentum proximum est ipsa nuda anima, sive essentia, sive potentia . . . , quia respectus extrinsecus adveniens potest fundari super fundamentum, ex cuius principiis nullo modo egrediatur; nec fundamentum eius proximum oportet determinari ad illum aliquo modo ex ratione sua propria, quia tunc non esset respectus extrinsecus adveniens, sed tantummodo determinatur ad illum ab ipso agente. . . Ad quaestionem igitur [i.e. finaliter concludendo] potest dici, quod *sicut non potest probari* [ipsa existentia characteris i.e.] *aliquam formam realem imprimi in susceptione Baptismi, aliam a gratia et virtutibus, et hoc neque per rationem naturalem, neque etiam per rationem evidentem ex creditis manifestis, ita non potest probari* [quidquam de essentia characteris, i.e.] *characterem, si ponatur forma realis, esse formam absolutam realem vel respectivam, quia utrumque salvari potest, quod sit. scilicet forma respectiva, sicut iam ostensum est, vel quod sit forma realis absoluta. . . Sed . . . si [character] ponatur forma absoluta, necesse est dicere quod pertineat ad genus qualitatis. . . Sed tunc est dubium, in qua specie qualitatis debeat poni. . . Respondeo . . . , quod si ponatur accidens absolutum, potest poni in secunda specie qualitatis, vel etiam in prima; nec alterum istorum potest evidenter improbari.”*

Durandus († 1334), magis decisive et clarius quam Scotus, communes aliorum doctorum sententias reiecit. Ait duplicem esse opinionem de essentia characteris, unam quae docet characterem esse aliquam rem absolutam, virtutem nempe vel potentiam, et alteram quae tenet illum non esse aliquam naturam absolutam sed meram relationem rationis, fundatam in ordinatione sive institutione divina, qua quis deputatur ad sacras actiones: character ergo, seu illa realitas qua quis constituitur minister sacramentorum vel susceptivus eorum, consistit formaliter in pura relatione rationis. Ut patet, *Durandus*

non negat, nec potest negare, per sacramenta conferri moralem veramque potestatem suscipiendi vel conferendi sacramenta, et eam esse non ens rationis sed reale, utut morale, sed docet hanc moralem potestatem nihil physicum supponere in homine nec fundari in aliqua physica realitate (puta reali relatione, vel potentia vel alia qualitate), animae impressa, sed in mera extrinseca ordinatione divina, ex qua resultat relatio rationis inter subiectum et praefatam moralem potestatem; et hanc relationem rationis vocat characterem.

Quinam essent patroni huiusmodi sententiae revera non apparet. Verisimile est ipsum in hoc sensu interpretari sententiam Scoti et aliorum de characterem consistente in mera relatione, nam ab illogica relatione reali extrinseca, proposita a Scoto, ad puram relationem rationis, propositam a Durando, immediatus ac logicus est gressus, ut notatum est supra (p. 118). Quidam ad hanc Durandi sententiam referunt *Guilelmum Alverniensem* (ca 1228) eo quod assimilet characterem consecrationi basilicae, sed, ut notatum est supra (p. 108). Guilelmus videtur potius intelligere characterem ut veram qualitatem quae substernatur relationi sive destinationi ad sacra. Ceterum, Durandus loquitur de quadam communi opinione (“Opinio aliorum”) nec ideo potest se referre ad solitariam ac peregrinam opinionem prolatam a Guilelmo ante integrum saeculum. Unde dicendum videtur Durandum introduxisse novam ac *septimam* opinionem.

Ad rem ipse: “Omnes moderni profitentur imprimi characterem in aliquibus sacramentis et nos loquentes ut pluries dicamus cum eis characterem non nihil esse. . . Est [autem] duplex opinio, sicut et de virtute existente in sacramentis, de qua dictum fuit prius, dist. 1. Illi enim qui dicunt quod in sacramentis sit aliqua virtus subjective, dicunt etiam, quod character in ministro est quaedam virtus vel potentia, per quam regenerati in vita spirituali operantur divinas actiones per ministerium. . . Haec autem opinio . . . , licet habeat aliquam probabilitatem quantum ad characterem ordinis, per quem ordinatus dicitur operari divina per ministerium tamen nullam probabilitatem habet de characterem baptismi, quia per baptismum non efficitur aliquis minister sacramentorum, sed solum receptivus eorum, unde cum virtus quae ponitur ab aliquibus in sacramentis sit activa ad producendum aliquid in altero, character qui ponitur proportionafiter in ministro debet esse potentia activa ad producendum aliquid in altero: quod non potest dici de characterem baptismali. De characterem autem ordinis qui secundum hanc positionem dicitur esse potentia activa, licet sit maior probabilitas, tamen instantiam habet etiam supposita praedicta opinione, quia virtus quae ponitur esse in sacramentis, secundum positores huius opinionis non est permanens sed transiens, solum enim ponitur esse in rebus sacramentalibus pro tempore actualis exhibitionis sacramenti, ergo consimiliter virtus quae ponitur in ministro debet esse transiens et non permanens post exhibitionem sacramenti. Hoc autem secundum eos non convenit characteri sacramenti ordinis quem dicunt indelebiter permanentem. . .

“Dicendum ergo est aliter, quod secundum opinionem aliorum, qui dicunt quod in sacramentis non est aliqua virtus subjective: imo sacramenta sunt causa gratiae vel cuiuscumque alterius effectus existentis in anima, non quaecumque,

sed per accidens, et sine qua non. . . Et isti dicunt quod character non est aliqua natura absoluta, sed est *sola relatio rationis*, per quam ex institutione vel pactione divina deputatur aliquis ad sacras actiones. Quod declaratur sic, sicut nummus sortitur rationem pretii, et merellus rationem signi ex humana institutione, sic res naturales sortiuntur rationem sacramenti, et homo rationem ministri ex divina institutione, sed nummus efficitur pretium, et merellus signum per solam relationem rationis humanae sic instituentis, ergo res sacramentales sortiuntur rationem sacramenti, et homo rationem ministri per solam rationem relationis divinae sic instituentis. *Cum igitur character sit id quo homo efficitur minister sacramentorum, vel susceptivus eorum, patet quod character non est nisi relatio rationis ex ordinatione vel pactione divina.* . . . Ad ea quae sunt fidei, cum sint satis obscura, de se. non est conveniens adducere vias obscuras, et per quae plus habetur obscuritatis, et difficultatis quam principale propositum: sic est de virtute quae ponitur inhaerens sacramentis, ut prius patuit dist. 1 et de characterem (ut nunc patet). Dicere autem quod res naturales habent rationem sacramenti, et homo rationem ministri ex sola institutione et ordinatione Dei, qui solus dat gratiam, et omnem effectum spirituales quem recipit suscipiens Sacramenta, nihil difficultatis continet apud fideles.”⁴⁰⁴¹

Apud theologos posteriores usque ad nostrum aevum, unaquaeque ex *septem supradictis opinionibus* (relatio rationis, relatio realis, qualitas specialis nec reducibilis ad quatuor species aristotelicas, figura, passibilis qualitas, habitus, potentia) suos patronos habuit, quamvis opinio quae accipit characterem ut quandam qualitatem ad exclusionem relationis (sive rationis sive realis) absque ulteriori saltem determinatione, facta sit communissima.

Opinio ipsa Durandi de *relatione rationis*, quamvis nullum, ut videtur, habuerit decisivum patronum et post Cone. Flor., et Trid. visa fuerit graviter vulnerata et communiter a theologis ut suspecta considerata, tamen nonnullum favorem apud quosdam obtinuit, quatenus saltem intentionalis ille character Durandianus transformatus fuerit in quoddam ens morale, seu in potentiam moralem, cui nulla substernatur physica qualitas: quo sensu inducta est nova quaedam ac *octava opinio* de characterem consistente in morali quadam entitate sive dignitate. In hoc sensu eam benigne aspiciunt postridentini scriptores *Van Espen* (f 1728) et *Drouin* (f 1742), quorum alter praeterea declarat “eam canonistarum communem doctrinam esse”u (cf. infra, p. 161, ubi de censura contra opinionem Durandi); imo magnus ipse theologus tridentinus ac thomista *D. Soto*, eam probabilem dicit et in ipsam satis suggestively inclinare videtur, quamvis ut probabilior eligat contrariam sententiam. Scribit enim: “Haec, fateor, opinio [Durandi], quantum ad id quod ponit, characterem

⁴⁰ In 4 Sent., dist. 4, q. 1. In Petri Lombardi Sententias theologicas commentariorum libri IIII (Venetiis: G. Bindoni 1586) 298 sq.

⁴¹ Exaggerata est haec Drouin affirmatio. Certe *I. Morinus* (-f- 1659) nullam huiusmodi opinionem suspicatur cum scribit: “Verum a posterioribus Doctoribus passim improbata fuit illius [i.e. Durandi] sententia, et hodiernorum nemini placere potuit” (*De sacris Ecclesiae ordinationibus*, pars 3, exerc. 3, c. 1, n. 1).

non esse rem distinctam a subiecto, numquam mihi visa est a veritate ita multum aliena. Cum quodam tamen moderamine. Nam profecto *istarum rerum multiplicatio, ubi excusari potest, nullibi mihi arrisit*. Moderamen tamen est, quod quamvis quispiam non censeat characterem rem esse ab intellectu distinctam, non tamen subinde negandum est sacramentum characterem imprimere, esseque qualitatem secundae speciei. Enim vero quamquam nominales negent quantitatem distingui a re quanta, non ideo negare debent, quantitatem esse aliud praedicamentum a substantia, imo nec concedere debent formaliter, quod substantia sit quantitas: sed quod est res quae est quanta. Item neque negare illis licet, quin motus augmentationis terminetur ad quantitatem et non ad substantiam. Nam per hoc quod res illae habent diversas definitiones, possunt huiusmodi diversae enunciationes utcumque verificari. Et quamvis dicant potentias re non distingui ab anima, nihilominus anima est substantia: intellectus vero et voluntas sunt in secunda specie qualitatis. . . Quae si quis hoc modo sentire voluerit [de characterem], nihil prorsus renuerim. Neque vero argumenta in contrarium multum urgent, scilicet quod cum character sit terminus actionis realis, debet esse res realis. Item, quod cum sit potestas agendi aliquid reale: nempe, suscipiendi, aut administrandi sacramenta, non est merum ens rationis. Eadem enim argumenta currunt de praetore et indice a rege instituto. Institutio siquidem est actio realis, per quam facultas fit illi exercendi reales actiones iuridicas, et tamen nihil acquirit nisi respectum rationis, scilicet quod est persona instituta ad illud officium. . . Eodem ergo pacto dici potest, eo quod per baptismum quis adsciscitur in christianam rempublicam, fieri potentem recipiendi, eius sacramenta, et per hoc quod ordinatur fieri potentem illa ministrare, et illae potestates dicuntur characteres: licet non sint ab anima realiter distincti. At vero consonantius sanctorum dictis est, ac perinde probabilius, quod character sit res distincta ab anima. . .”⁴²

Cum opinione Durandi, quatenus reducit characterem ad relationem rationis, aliquam cognationem habere videtur peregrina sententia A. Rosmini et M. J. L. Farine, quorum primus dicit ipsum Verbum divinum esse characterem impressum in anima fidelis baptizati. alter vero docet hunc characterem esse Spiritum S., quatenus per seipsum tangit animam in eius potentiis eamque Christo assimilât/3 Nisi enim velimus haec pantheistice intelligere, quasi ipsa Persona divina fiat forma animae humanae, unicus logicus sensus huiusmodi sententiae

Dist. 1, q. 4. a. 2, *In Quartum {quem vocant} Sententiarum* (Venetiis: Apud I. M. Lenum 1575) I 79.

“*Der sakramentalc Charakter* (Freiburg 1094) 1-59.

esse potest quod character ex parte causae efficientis est ipsa Persona divina, ex parte vero subiecti sive animae est quaedam relatio ad Personam divinam, et, cum aliunde nulla ontologica realitas inde in anima resultet, sequitur characterem ex parte animae nihil aliud esse quam relationem rationis. Opinio Rosmini sic exprimitur et damnatur in Decreto S. Officii, 14 dec. 1887: “In Christiana doctrina Verbum, character et facies Dei, imprimitur in animo eorum, qui cum fide suscipiunt baptismum Christi. — Verbum, id est character, in anima impressum, in doctrina Christiana, est Esse reale (infinitum) per se manifestum, quod deinde novimus esse secundam personam SS. Trinitatis” (*JDenz.* 1918).

Opinio Scoti et aliorum de *relatione reali*, parvum favorem habuit, cum ex una parte ipsa logice ducat in extremam sententiam Durandi (unde qui ei favere velit, facile dilabatur in hanc potius opinionem) et ex alia parte ipsi Scotistae sui magistri sententiam aliter interpretati fuerint, in sensum nempe opinionis de absoluta qualitate, quam proinde Scotistae communiter secuti sunt, etsi absque ulteriori ac peculiari illius qualitatis determinatione (cf. supra, p. 117, in nota). Nihilominus duo moderni Scotistae hanc opinionem redintegrare conati sunt. *P. Minges* in suo commentario in Scotum (opere posthumo) ait: “Character videtur esse non aliqua forma absoluta, id est qualitas, sive potentia sive habitus, sed quaedam relatio seu forma relativa, id est respectus extrinsecus adveniens,” et in hunc sensum, aliter ac reliqui Scotistae, interpretatur ipsam Scoti sententiam, inquiens: “Qualis generis haec forma sit, scilicet utrum forma absoluta an relativa, Scotus non definitive deciderit, sed sententiam nonnisi esse formam relativam praeferre videtur.”⁴⁴ Magis decisive *L.-M. Puech*, assimilans impressionem characteris ipsi unioni hypostaticae, iuxta novam viam quam ineunt quidam moderni (cf. infra, pp. 131, 147 sq.), scribit: “Le caractère est . . . une possession [de l’âme par le Christ] comme l’union hypostatique [est une possession de la nature humaine par le Verbe]. . . Notre union au Christ [réalisée par le caractère] consiste donc dans une relation comme l’union hypostatique, puisqu’elle exclut elle aussi tout mélange d’être ou d’activité, mais dans une relation simplement accidentelle, et non plus substantielle; c’est-à-dire que cette relation ne remplace aucun des éléments, sans lesquels nous ne saurions ni être conçus, ni exister, et qu’elle s’ajoute à notre être pleinement constitué comme essence et comme personne. Est-elle aussi une relation réelle ou bien seulement morale? Posséder n’est-ce pas un lien juridique? Nous ne nions pas qu’il

⁴⁴ *Loc. cit.* (supra, in p. 119).

existe une possession d'ordre moral; nous savons qu'on peut n'admettre qu'une union morale entre le Christ et le chrétien; mais si l'on croit, comme nous l'avons dit plus haut, que l'insistance des sources et l'analogie de l'incarnation insinuent davantage et qu'on soutienne que notre union au Christ est réelle, alors *la relation qui établit cette union, doit-elle aussi être réelle*. Comment objectera-t-on expliquer la réalité de cette relation? A ceci nous répondrons d'abord, que les théologiens ne laissent pas de soutenir unanimement la réalité de la relation, qui joint l'homme au Verbe dans le Christ, quoiqu'ils ne s'entendent plus, quand il s'agit de l'expliquer. Ensuite presque tous les théologiens enseignent, que le caractère est une qualité réelle et pour un bon nombre il joue plus que le rôle d'un simple signe. N'y aurait-il pas là de quoi fonder une relation réelle? *Réelle comme l'union hypostatique*, non pas dans le Christ, qui ne change pas en nous prenant pour siens, mais en nous qui seuls sommes changés par cette prise de possession."⁴⁵

Opinio quorundam *de speciali qualitate* non reducibili ad quatuor species aristotelicas, quae communiter ac decisive reicitur a maioribus theologis quamque S. Thomas et Bonaventura non sine nota ironiae "quandam fugam" sive commodum ac frustraneum subterfugium appellant (cf. supra, p. 108), non videtur carere aliquo, utut infesso, favore apud quosdam modernos, qui a nimis determinatis sentiis, praecipue ubi agitur de re connexa cum philosophia, refugere malunt. *Baisi* satis clare in hunc sensum scribit: "Concludere possumus characterem reducendum esse ad categoriam qualitatis. Mira autem est theologorum dissensio in diiudicando ad quamnam speciem qualitatis character adseribendus sit. . . [Breviter referuntur variae opiniones] Puto studium intimae constitutionis Corporis Christi mystici aliquod lumen afferre posse enodationi huius quaestionis. In caractere enim elementum essentielle videtur ontologica configuratio Christo, sacerdotio Christi; supernaturalis potestas aliquid sacri accipiendi vel tradendi ex hac configuratione consequitur. Libenter igitur dicerem characterem formam accidentalem realem et ontologicam, non tamen immediate subiectatam in animae essentia, sed in eius potentiis; forma, quia ontologice configurans et distinguens: immediate subiectata in potentiis, quia potestatem tradens aliquid sacri dandi vel recipiendi. *Non igitur character proprie comprehenditur in categoriis aristotelicis: at, mirabilia quae Deus in nobis operatur nobisque per gratiam elargitur quis humano schemate comprehendere audebit?*"⁴⁶ Ad similem fugam sive subterfugium logice revocanda

⁴⁵ "Le rôle du caractère sacramentel," *Culture* II (1941) 193 sq.

⁴⁶ *Institutiones theologiae scholasticae* IV (Milano 1949) 101 sq.

videtur tum voluntaria quorundam abstentio a determinanda qualitate in qua character consistit (ita inter alios *Hurter*, *Bellacasa*, *Dc Aldama*) tum quaedam aliorum oscillatio inter unam et alteram speciem qualitatis aut commoda plurium qualitatum commixtio in una characteris essentia. Ita plures Scotistae significant (ad mentem Scoti, problematice tamen loquentis) characterem esse vel habitum vel potentiam: inter modernos *Lennerz* scribit: "Breviter dicendum videtur: character non est figura, ut patet: neque potentia physica, nam confirmatus ex. gr. nihil potest physice, quod non possit non confirmatus (cf. Suarez, disp. 11, sect. 3); confert autem potentiam quandam moralem et ita potest reduci ad secundam speciem. Cum autem in traditione ipse character primario appareat ut signum vel sigillum, ad quod illa potentia moralis consequitur, *reponi potest vel in prima specie* (Suarez) *vel in tertia* (de Lugo)."¹⁷ *Abdrzuza* commodiorem fugam arripit: "Id quod nobis videtur dicendum de essentia characteris est quod character sit consecratio perpetua et indelebilis, qua homo destinatur ad sacra, et ad res divinas obstringitur; haec tamen consecratio secum fert aliquid quo hominem configurat Xto., quo etiam hominem participem facit sacerdotii Xti. ad officium quoddam recipiendum, vel peragendum. Quapropter *character non est ad unam, vel ad aliam, speciem* qualitatis reducendus, sed participat de omnibus."¹⁸

Opinio de quarta specie qualitatis, seu *dc figura*, intellecta proprie ut specie aristotelica. vix aliquem favorem obtinuit, etsi ratio configurationis ad Christum maxime allexerit mentem theologorum, praecipue modernorum: facile enim intellexerunt doctores hanc rationem nonnisi metaphorice accipi posse. Solet pro hac opinione referri *Marsilius dc Inghen* (f 1396; *In 4 Sent.*, q. 4, a. 1, conci. 7), cui Lugo addit Richardum, Annibalem et Io. de Salas, S.J. (t 1612; *Disputationes in 1-2 S. Thomae*, tr. 2, disp. 8, sect. 3, n. 59), quem dicit eam late probare et explicare.

Opinio de tertia specie qualitatis, seu *de passibili qualitate*, vix unum habuit defensorem sive explanatorem, scilicet *Lugo*, quem inter modernos sequitur *Pesch* scribens: "Proxime ... et proprie [character] videtur esse passibilis qualitas, quia est ornamentum animae et sigillum impressum ad distinguendos signatos a non-signatis. Dicitur 'passibilis qualitas,' ut distinguatur a passione, quae est cito transiens, cum passibilis qualitas sit ex se stabilis."⁴⁹ Ratio Lugonis est quia

*' *Dc sacramentis novae legis in genere* (cd. 2, Romae 1939) 210.

" *Manuale theologiae dogmaticae* III (Apud Padre Las Casas [Chile! 1947) 37.

* *Praelectiones dogmaticae* (ed. 4, Friburgi Br. 1914) VI 87.

omnes qualitates sive corporales sive spirituales, quae, ut ipse character, potissime dantur ad perficiendam substantiam, non vero exclusive aut potissime ad operandum, pertinent ad tertiam speciem qualitatis, non vero proprie ad primam, in qua sunt soli habitus operative, nec ad secundam, in qua sunt potentiae quae solum dantur ad operandum.⁵⁰ Ceterum, ut ipse notat, haec sententia nonnisi verbaliter (“Controversia, quam dicimus esse de vocibus”) differt a sequenti sententia Suarezii reponentis characterem in prima specie qualitatis, quatenus dispositio, sive ornamentum animae, a Suarezio consideratur ut verus habitus, etsi non operativus sed entitativus, a Lugone vero ut passibilis qualitas, cum nonnisi habitus operativos ponat in proprie dicta specie habitus.

Opinio de prima specie qualitatis, seu *de habitu*, magnos sed paucos defensores habuit in *Bellarmino* (minus clare; *De sacr. in gen.*, l. 2. c. 19), *Vasquez* (Disp. 134, c. 5) et praecipue *Suarez* (In 3 p., q. 63. a. 4, disp. 11, sect. 3, praecipue nn. 13 sq.). Ceterum, ipsam opinionem antiquorum, seu Pseudo-Halensis, Alberti M. et Bonaventurae, isti ita reformant ut dicant characterem non esse habitum operativum. seu disponentem animam ad susceptionem gratiae sacramentalis (ut illi docebant; cf. supra, p. 110), sed habitum mere entitativum. seu disponentem animam in seipsa.⁵¹ Suarez ita rem concipit: Character est proprie qualitas primae speciei seu habitus, non tamen operativus sed mere entitativus sive animae in seipsa dispositivus, ad modum quo pulchritudo vel sanitas est bona dispositio corporis: “Dicendum existimo, characterem esse qualitatem primae speciei, scilicet, dispositionem, seu habitum, convenientem ipsi animae, ac formaliter perficientem illam, sine ullo ordine ad operationes, sicut pulchritudo, vel sanitas est bona corporis dispositio. . . Hoc modo facile intelliguntur dicta Conciliorum; dicunt enim characterem esse signum spirituale.”⁵² Ideo autem character non est proprie potentia, seu in secunda specie qualitatis, quia res ponuntur in praedicamento non per id quod improprie ac metaphorice ipsis convenit sed per id quod proprie eis attribuitur; iamvero character, utpote potentia non physica sed moralis, non est potentia nisi “metaphorice ac per

⁵⁰ *De sacramentis in genere*, disp. 6, sect. 3, nn. 47 sq., *Disp. schol.* III (ed. Vives 1892) 429.

⁵¹ Hoc apte animadvertit Toletus, qui hanc sententiam valde probabilem dicit, etsi potius adhaereat sententiae S. Thomae ut probabilissimae: “(S. Thomae] sententia omnium probabilissima videtur. . . Hoc non obstande, probabilis est multum opinio Alexandri [i.e. Pseudo-Halensis] in eo, quod in prima specie ponit characterem; quamvis non ob illam causam, quod disponat ad gratiam, sed quod sit quaedam qualitas impressa ad significandum” (*In Summam Theologiae S. Thomae Aquinatis enarratio* III [Romae 1870] 427).

⁵² *Opera omnia* XX (Parisiis: Vivès 1866) 203.

denominationem extrinsecam, quatenus, per extrinsecum actum Dei, [ille] qui per characterem est designatus, factus est capax talis actus ex ordinatione divina, sicut aliis exemplis declaratum ets,"³³ "quomodo [scilicet] potestas iurisdictionis vocatur potentia; et sceptrum seu virga regis potest vocari potentia moralis, si per traditionem eius detur potestas dominandi vel regendi."⁵⁴

Opinio tandem S. Thomae de secunda specie qualitatis seu *de potentia*, imo et de potentia quae sit quaedam participatio sacerdotii Christi, latum ac duraturum suffragium obtinuit et adhuc obtinet; nam praeter *scholam integram thomisticam*, eam secuti sunt plures alii, tam inter antiquiores, ut *Toletus, Valentia, Henriquez, Estius, Tournely*, quam inter modernos. Attamen, extra scholam thomisticam, haec opinio ita per elementa aliarum opinionum, signanter per substitutionem potentiae moralis potentiae physicae, iuxta viam Suarezii et Lugonis, attenuata et edulcata est, ut re ipsa ortum dederit *nonae cuidam opinioni* (cf. supra, p. 122), donec recentius apparuerit *decimum quoddam conamen*, ex variis opinionibus convergens ad solvendum, per aliam ut aiunt viam, difficile enigma sacramentalis characteris.

Quod attinet igitur modernum statum quaestionis, triplex est positio theologorum:

Primo, thomistae tenaciter adhaerent duobus postulatis sententiae S. Thomae, scilicet characterem esse in secunda specie qualitatis, seu proprie dictam *potentiam*, eamque necessario *physicam*, et ipsum esse proprie dictam participationem sacerdotii Christi, idque quoad omnes suos gradus seu quoad unumquemque ex tribus characteribus, ita tamen ut in Ordine sit potentia activa, in Baptismo potentia passiva (vel principaliter passiva), in Confirmatione potentia passiva, vel activa simul et passiva (vel principaliter activa et secundario passiva, vel principaliter passiva et secundario activa, iuxta varios dicendi modos). Ita in familia dominicana *D'Argenlieu, Hérès, Gerland, Hugon, Merkelbach, Daffara, Gigon, McCormack, Roguet, Bou'èssé, Sauras, Masterson*, inter extraneos vero *Einig, Paquet, Mattiussi, Lcpicicr, Durst, K. Adam, Lahitton, Mura, Diekamp, Connell, Zubizarreta, Ferland, Piolanti, Cijuentes, Grez, Audet, Caron, Ilesburgh, Dolan, Journet*. Dum generatim hi auctores mere affirmant characterem esse potentiam physicam, aliqui, ut *Hérès, Durst, Audet* et *Journet*, sequentes viam Ioannis a S. Thoma et Salmanticensium. conantur explicare quomodo character physice influat, de qua re sermo erit infra in Conclusionem 2 (pp. 253-258).

u Loc cit.

"Ibid. 197.

Secundo, alii plures extra scholam thomisticam retinent quidem duplex postulatum S. Thomae, scilicet characterem esse in specie potentiae atque participationem sacerdotii Christi, sed quoad primum negant characterem esse potentiam physicam docentque ipsum esse *potentiam moralem*, etsi aliunde teneant, cum communi ab antiquo sententia theologorum, characterem esse aliquam physicam qualitatem. Aliis verbis: essentia characteris coalescit ex physica qualitate et morali potestate; physica illa qualitas est fundamentum ontologicum vel potius signum sive obsignatio moralis potestatis, quemadmodum physicus habitus militaris est obsignatio moralis cuiusdam potestatis seu deputationis ad militiam; cum autem physica illa qualitas consideretur ad modum unius cum potestate, cuius est signum et ad quam obsignandam datur, ipsa quoque transit ad speciem potentiae, ac ita character est simul aliquid physicum et aliquid pertinens ad speciem potentiae et tamen non est potentia physica sed moralis. Ita ad mentem *Billot*, qui ingeniosam hanc constructionem protulit; nam alii, ut *Pesch*, *De Smet*, *Van Noort*, *Otten*, *Mors*, *Bozzola*, *Dander*, *Lercher-Dandcr*, contenti sunt affirmare quod character est simul qualitas physica et de specie potentiae et tamen potentia moralis, sed ulterius nihil explicant.⁵⁵

Haec sententia non essentialiter differt a sententia Suarezii et Lugonis, sed tantum diverso modo considerandi, quo eadem realitas vestitur mentito quodam pallio praedicamentalis potestatis. Profecto, etiam Suarez et Lugo admittunt characterem esse physicam qualitatem (habitum nempe vel passibilem qualitatem) eamque secum trahere moralem aliquam potentiam sive potestatem; sed ipsi inde sincere fatentur characterem non esse essentialiter potentiam, nec ex hoc quod fundet moralem potestatem trahi ad speciem praedicamentalis potentiae. Isti vero moderni doctores produnt hybridum quendam characteris fetum, qui ex una parte est aliquid physicum atque in genere potentiae et ex alia parte non est physica potentia: si enim de essentia characteris est esse aliquid physicum et simul esse aliquam potentiam, quis poterit absque contradictione dicere characterem non esse physicam potentiam? Nec levatur contradictio, dicendo characterem coalescere ex duplici elemento, quorum uni competit esse physicum et alteri esse potentiam: nam character, quoad suam essentiam, vel est primum elementum, seu qualitas physica, vel est secundum elementum, seu potentia moralis, vel utrumque simul;

⁵⁵ Plures alii, ut *Tanqueray*, *II. Mazzella*, *Hervé*, *Denis*, *Baisi*, affirmant tantum characterem esse potentiam, sed nihil dicunt an sit physica vel moralis: quorum mens probabiliter saltem inferri potest ex eorum doctrina de physica causalitate sacramentorum: qui enim hanc negant, censentur etiam characterem habere ut meram potentiam

si primum, essentia characteris non est potentia, sed mera physica qualitas (ceteroquin ab his doctoribus non determinata), quae ad summum dici potest signum potentiae quaeque ex hoc quod significat potentiam nequit nisi abusive dici potentia, salva distinctione signi et signati;⁵⁰ si secundum, essentia characteris non est quid physicum sed morale, nec ceteroquin ex hoc quod significatur a signo physico evadit quid physicum; tertium autem repugnat, nam una essentia nequit coalescere ex duobus elementis essentialiter diversis ac disparatis, qualia sunt ens physicum et ens morale. Praeterea, haec sententia non explicat quid sit illa physica qualitas quae est signum moralis potentiae: si dicatur esse habitus vel quomodolibet aliqua entitativa dispositio, iam incidimus in sententiam Suaresii et Lugonis, cum ulteriori aggravante contradictione modo explicata; si vero dicatur esse merum signum potentiae, incidimus in sententiam quae tribuitur Scoto, cum signum secundum se nihil aliud sit quam relatio.

Exinde patet hanc sententiam, in qua commode sedent plures moderni, esse quoddam impossibile connubium sententiae Suaresii et sententiae S. Thomae, suamque facilitatem duro contradictionis pretio comparare. Si quis velit doctrinae S. Thomae de physica indole huius potentiae valedicere et simul tamen velit potentiam quomodolibet retinere tanquam de essentia characteris, unica logica via est ut dicat characterem esse purum ens morale ac tandem regrediatur ad ipsam sententiam quam Durandus primus in tota sua cruditate proposuit.

BILLOT sic suam opinionem ingeniose proposuit aliisque subministravit: “Character sacramentalis *secundum suam intrinsecam naturam consideratus*, est quaedam potentia ministerialis, qua homo sub Christo summo sacerdote, ‘potest in actiones hierarchicas’ . . .

“Ex natura militaris characteris licet determinare et definire quae propria sit characteris sacramentalis ratio, salva interim proportionem corporalium ad spiritualia. Nunc autem deputatio ad militiam considerata per ordinem ad actum suum, est per se potentia ordinis moralis, quae non dat posse physice pugnare, sed solum posse ex officio; nam per hoc potissimum miles a latrone distinguitur. Insuper *haec potentia non est completa, quamdiu non accessit physica quaedam et corporalis nota* per quam homo signatur ut regularis gubernii minister et instrumentum, eo quod ius gentium nemini attribuit facultatem militandi, nisi in quantum est et manet corporali illa nota sive speciali habitu insignitus. Et ideo, *cum eitismodi tessera consideretur per modum unitis cum officio et militari gradu, reducitur et ipsa ad genus potentiae*, pro quanto dat suo modo posse in actus militares. Haec nunc applica characteri sacramentali.

“Sane vero sacramentales characteres non sunt cogitandi ut potentiae elicivae actuum ad quos hominem Christianum ordinant. Non enim aliud conferunt quam posse ex officio, sive ex speciali deputatione, et si quandoque dant posse valide

** Sicut, iuxta popolare effatum, “habitus non facit monachum,” nec habitus, qui est signum monachi, ullo modo dici potest monachus, ita qualitas quae esset signum potentiae non facit potentiam nec ullo modo potentia dici queit.

agere id quod alius caractere non insignitus valide facere nequit, validitas ista non consistit in quadam physica conditione actus, sed tota provenit ex hoc quod lex institutionis specialem in ministro, vel etiam in suscipiente, requirit deputationem aut designationem. Quod ut manifestius appareat, singulos caracteres considera. Quomodo in primis differt confessio fidei coram tyranno, in eo qui *Confirmationis* caractere habet, et in eo qui non habet, nisi quia unus ex speciali officio agit, alter vero non ut proprius minister ad hoc institutus? Sed haec differentia profecto ordinis physici non est. Vide nunc caractere *Baptismatis*. An forte somniabis ibi physicam potentiam suscipiendi effectus sacramentales? Sed anima est per seipsam physice susceptiva horum effectuum; alioquin ad ipsum baptismi effectum oportuisset dari aliquem caractere antecedentem, et sic in infinitum. Considera tandem ipsum caractere *Ordinis*. Certe actio qua sacerdos baptizat, non differt physice ab actione qua baptizat laicus: imo vero nec quoad validitatem differt, eo quod lex institutionis baptismi nullam specialem requirit in ministro deputationem, ut sit valida collatio sacramenti. Cum tamen procul dubio sacerdos semper baptizet ut proprius minister vi sacerdotalis consecrationis, laicus vero nequaquam, impossibile omnino est ut caractere signans atque constituens ordinarium baptismi minister, physice influat in actionem baptizandi.

“Haec igitur et alia permulta quae brevitatis gratia omittuntur, satis ostendunt non esse hic fingendam potentiam activam physice elicitivam operationis, aut potentiam passivam physice receptivam actus, sed facultatem ordinis legalis, quae in speciali deputatione tota consistit, licet non detur nisi cum physica obsignatione qua homo intus in anima obsignatur ut alicui servitio sacro in domo Christi mancipatus. Et ideo dicendum quod caractere sacramentorum vere habet rationem potentiae ministerialis qua quis potest in actiones hierarchicas eodem fere pacto quo militaris caractere accipitur ut potentia per ordinem ad actus militares.”⁵⁷

Tertio, recentiori tempore, ut notatum est supra (p. 128), quidam theologi conati sunt per aliam viam resolvere difficile enigma sacramentalis characteris. Cum enim quaestio de natura characteris peculiarem actualitatem obtinuerit, ratione nempe evolutionis duplicis praesertim doctrinae de Corpore Mystico et de universali fidelium sacerdotio, cui ipse sacramentalis caractere videbatur aptum quoddam ac inopinatum fundamentum praebere, aliqui theologi aut naturali horrore philosophicarum categoriarum, quibus moderna ac superficialis mentis educatio parum congruit, aut ex mero timore sese iterum illaqueandi in compedibus praedicamentorum, in quibus quaestio et controversia de natura characteris veluti vinculata et exsiccata videbatur, rem totam ad liberiolem altiolemque spheram trahere conati sunt, eo ipso nec abrenuntiato fine ut ipsa quaestio de intima natura characteris solveretur. Quamquam autem non eodem prorsus modo ipsi procedunt, tamen triplex in variis eorum tentaminibus communis quaedam nota deprehendi potest. Primo nempe, ipsum problema a quaestione de essentia characteris transfertur ad aliam quaestionem de eius fine, vel munere, vel utilitate, vel causa et effectu (iuxta diversas nec valde claras diversorum expressiones), et peculiariter de

⁵⁷*De Ecclesiae sacramentis* I (ed. 7, Romae 1931) 156, 158-160.

modo quo character nos unit ac configurat Christo; aliis verbis: invertitur ordo duarum quaestionum supra dictarum (p. 100), ita ut, dum olim prius quaerebatur quid in se sit character (essentia) ac inde descendebatur ad quaestionem: quid operetur character et quomodo Christo nos uniat ac configuret (proprietas) (cf. supra, p. 106), nunc e converso, prius ac praecipue inquiratur quomodo character nos uniat Christo ac configuret, ut inde aliqualis intellectio de eius natura habeatur, abstrahendo ceteroquin a philosophicis categoriis vel saltem eis in umbra ac liberis nec fructuosis scholarum disputationibus derelictis.³⁸ Secundo, ea ipsa unio ac configuratio cum Christo, effecta per sacramentalem characterem, in largiori sensu intelligitur, quam ferebat rigida conceptio systematis S. Thomae, ita nempe ut egrediatur restrictum quadrum sacerdotii Christi et extendatur ad omne munus quod implicat Christi dignitas, imo potius ad ipsum fundamentale mysterium unionis hypostaticae, ita nempe ut character sit primario ac formaliter unio quaedam sive participatio ac configuratio cum unione hypostatica, potiusquam cum mero sacerdotio Christi, et sit simpliciter character Christi, potiusquam character Christi Sacerdotis. Tertio ac consequenter, character consideratur potius statice, ut consecratio animi et unio cum Christo, quam dinamice ut potentia ad cultum et instrumentum Christi, vel, si placet, haec ipsa potentia consideratur non ut essentia characteris sed ut mera proprietas sive consequentia, fluens ex ea consecrativa sive unitiva essentia.

Cum haec triplex nota nequaquam efformet determinatum quoddam systema, sed potius indicet genericam quandam ac confusam tendentiam, nec cum eadem emphasi aut integritate a praefatis auctoribus proponatur, utilius erit assumere quosdam ex eis, tanquam directivum typum ceterorum.

Baisi, in textu supra citato (p. 125), docet characterem secundum suam essentiam esse *ontologicam configurationem* Christo, et quidem Christo Sacerdoti, potentiam vero cultualem esse aliquid consequens, adeoque aliquam proprietatem et effectum, illius essentiae sive con-

Puecii ait: "Les théologiens se sont surtout appliqués à démontrer son existence et à expliquer sa nature [i.e. signum distinctivum, configurativum, dispositivum]. . . Mais quelle est la fonction centrale d'où découlent tous ces effets? Quel rôle joue le caractère dans l'organisme surnaturel?" Boularand: "Au degré de subtilité où la voilà parvenue, en ces cadres logiques hérités d'Aristote, la discussion ne peut plus guère avancer et perd son intérêt vital. . . Pourtant, la question redevient passionnante si l'on envisage le caractère dans sa source et dans son effet: je veux dire dans son rapport au Christ et à l'Eglise." Roguet: "Les théologiens se sont évertués à chercher dans laquelle des catégories d'Aristote on pouvait bien classer le caractère et dans quelle puissance de l'âme il s'enracine. Il aurait peut-être été plus fécond, tout en étudiant le caractère en lui-même d'approfondir davantage sa finalité." Hos tres auctores extensius citavimus supra, pp. 93 sq.

figurationis. Si autem ab eo quaeratur quid sit ea configuratio, quae sit physica realitas ex qua consurgit illa relatio imaginis, effugit quaestionem, respondens eam non posse aristotelicis categoriis comprehendere sive explicari, perinde ac si, in quaestione de gratia, quae pariter est quaedam configuratio Dei. quis diceret eam non posse ulterius explicari nec ad categoriam habitus reduci. Unde de facto Baisi nihil resolvit de essentia characteris, sed tantum manet in ea generali proprietate quam inde a medio aevo theologi tribuebant characteri, scilicet quod sit configuratio Christi, eamque gratuito assumit ut ipsam physicam essentiam characteris, ita ut potentia cultualis sit mera eius proprietas sive consequentia. Et similis est commodus processus quorundam aliorum theologorum, quem proinde S. Thomas “quandam fugam” recte nuncupavit.

Piolanti autem dividit quaestionem de essentia characteris iuxta duplicem considerationem: alteram nempe *philosophicam*, in qua character accipitur ut potentia physica, ad exclusionem aliarum specierum qualitatis praedicamentalis, secundum doctrinam S. Thomae, et alteram *theologicam*, in qua character consideratur in sua triplici relatione ad Christum, ad gratiam et ad Ecclesiam, seu ut signum configurativum, dispositivum et distinctivum: primo autem modo consideratus, character dicitur “*quaedam participatio Sacerdotii Christi et configuratio ad Unionem Hypostaticam*, pressius ad naturam humanam Christi hypostatizata. quia intima viget similitudo inter id quod Unio Hypostatica operatur in humanitate Christi et id quod character efficit in animabus fidelium. . . Unio [enim]. . . Hypostatica contulit esse, posse, bene posse sacerdotale Christo, nimirum formaliter constituit Christum hominem, sacerdotem perfectum novi et aeterni testamenti. Character autem tot munera exercet in anima fidelium, quot exserit Unio Hypostatica in natura humana Christi [sub ratione tamen sacerdotalitatis]. . . Confert *esse sacerdotale*, quia constituit hominem medium ontologicum Deum inter et ceteros homines. . . Confert *posse sacerdotale*, quia character est praeterea . . . quaedam potentia physica instrumentalis. . . Confert *bene posse sacerdotale*, quia exigit moraliter gratiam. . .”⁵⁰

Duo autem displicent in hac ingeniosa synthesisi, quatenus saltem auctor “Angelici doctrinam nova quadam ratione evolvere posse confidit.”⁰⁰

Primo, ipsa separatio duarum considerationum essentiae characteris, non valde felix esse videtur; nam ingerit suspicionem characterem habere duplicem essentiam, alteram philosophicam et alteram theo-

⁰⁰ “De Sacramentis (ed. 3 [Taurini 1951]) 77 sq.

⁵⁰ *Loc. cit.*

logicam, vel quomodolibet characterem esse aliud philosophice et aliud theologicæ. De facto id ducit auctorem ad asserendum essentiam characteris philosophice spectatam esse ipsam potentiam, theologicæ vero spectatam, consistere in participatione sacerdotii Christi prout dat esse, posse (potentiam) et bene posse, quod est idem ac dicere: potentia, philosophice loquendo, constituit totam essentiam characteris, theologicæ vero constituit tantum unam partem essentiae, et quidem non primam ac fundamentalem partem, seu ipsum esse sacerdotale, sed subsequentem partem, seu posse sacerdotale. Praeterea, non advertit auctor quod, saltem iuxta doctrinam S. Thomae quam evolvere intendit, tres relationes configurativi, dispositivi et distinctivi, non sunt ipsa essentia characteris, sed eius proprietates, resultantes ex ratione potentiae, in qua tota essentia tam philosophice quam theologicæ consistit.

Secundo, auctoris distinctio inter esse et posse sacerdotale in eadem characteris realitate, non concordat cum doctrina S. Thomae, iuxta quam auctor procedit. Nam pro auctore, potentia non constituit ipsum esse sacerdotale, sed tantum consequens posse, nec est tota essentia characteris sed eius secunda pars, ut modo dictum est; e converso pro S. Thoma potentia et character sunt perfecte aequivalentes et potentia est tota essentia characteris, non enim S. Doctor tantummodo ac quomodolibet asserit “characterem sacramentalem esse quandam participationem sacerdotii Christi” (3 p., q. 63, a. 5; cf. a. 3) sed etiam clare significat hanc participationem nihil aliud esse quam ipsam potestatem; immediate enim addit determinando: “Ut scilicet sicut Christus habet plenam spiritualis sacerdotii potestatem, ita fideles eius ei configurentur in hoc quod participant aliquam spirituales potestatem” (ibid.: cf. integrum textum supra, p. 116). Ceterum non valet intelligi quid sit ipsum esse sacerdotale, ut distinctum et antecedens ad posse; nam esse sacerdotale et posse sacerdotale sunt unum et idem, etiam in ipso Christo, cum sacerdotium nihil aliud sit quam aliquod posse, additum ad esse personae, aliquod nempe munus, aliquod officium, aliqua dignitas potestativa. Praeterea, si esse sacerdotale esset aliquid distinctum a posse, oporteret determinare quid sit, aliqua nempe qualitas distincta a potentia eamque fundans, aliqua scilicet alia ac mere entitativa qualitas, aliquis habitus, vel aliqua spiritualis passio, vel aliqua supernaturalis figura, et sic aut quaestio de essentia characteris non resolvitur sed suspenditur, aut necessario fit lapsus in sententiam Suaresii et aliorum, relicta ipsa via S. Thomae quae perfici videbatur.

Boularand et Puech (ut duos tantum indigitemus, qui distinctius

ac fusius praefatam novam viam exposuerunt), sequentes ac determinantes generale aliquod systema de natura sacramentalis characteris, ut directa participatione unionis hypostaticae, iam essentialiter elaboratum a *Scheeben* saeculo elapso,⁰¹ triplicem novitatis notam, superius indicatam (pp. 131 sq.), in unam systematicam doctrinam clare ac decisive collegerunt. Cum autem sub communitate idearum nonnullae expressionum aut ulteriorum determinationum discrepantiae observentur, utile erit horum trium theologorum sententiam separatim referre, iuxta ordinem logicum, quo praefata communis conceptio participationis unionis hypostaticae maiorem determinationem assequitur (sententias scilicet *Scheeben*, *Boularand*, *Puech*; quorum ceteroquin ordo chronologicus parum differt: *Scheeben* enim scripsit a. 1865, *Puech* a. 1940-43, *Boularand* a. 1950).

Scheeben in suo opere *Mysteria Christianitatis* (*Die Mysterien des Christentums*'), parte sexta "Mysterium Ecclesiae eiusque sacramentorum," haec docet de natura sacramentalis characteris:

1. Character est sigillum, quod, assimilando hominem Christo, tanquam Verbo Incarnato, ostendit hominem pertinere ad corpus mysticum Christi, tanquam membrum ei organice unitum.

2. Cum sit assimilatio ad Christum, character est reflexio quaedam sive imitatio ipsius characteris Christi, seu illius entitatis qua Christus fit Christus, seu unionis hypostaticae, seu illius sigilli quod divina Persona imprimit in humana natura, cum eam hypostatice sibi unit.

3. Inde character est quaedam, ut ita dicatur, hypostatica elevatio sive sanctificatio, sive consecratio, in hoc sensu quod elevat, sanctificat, consecrat ipsam hypostasim hominis, per quandam unionem cum hypostasi Christi.

4. Et in hoc praecise apparet discrimen inter characterem et gratiam. Nam gratia elevat naturam eiusque activitatem, character vero elevat ipsam hypostasim; gratia subsequitur characterem et ab eo exigitur ac veluti causatur, eo modo quo gratia Christi creata subsequuta est unionem hypostaticam: gratia sanctificat et gratum facit simpliciter, character vero tantum secundum quid, quatenus nempe associat hominem Christo et inde confert ei talem dignitatem ut participet in honore et activitate Christi. Ceterum, non solum gratia, sed

⁰¹Eandem conceptionem iam in praecedenti saeculo transeunter indicaverat *Thomas a Charmes*, O.M.Cap. († 1765), scribens "Homo Christianus evadit Christum participando, nec alio modo Christianus fieri potest, nam si Christum non participat, nihil Christi habet nec proinde est Christianus; unde recte dicitur: Christianus alter Christus. Porro Christus non est Christus nisi per unionem Verbi cum humana natura; illa enim unio est veluti character Christi Ergo etiam illam participando, modo plus minusve imperfecto, homo Christianus evadit. Et hic est character Baptismi. Idem vero dicendum est de characterе Confirmationis et Ordinis; in his enim maior est Christi participatio" (*Theologia universa* [Parisiis 1877] VI 78).

etiam character, totam animam sanctificat et elevat, nec solas eius facultates (puta intellectum vel voluntatem), ac pariter residet in tota anima sicut in subiecto.

5. Ratione huiusmodi consecrationis et elevationis ad dignitatem et unionem cum Christo, character confert ipso facto etiam participationem in eadem activitate ad quam Christus ordinatur per unionem hypostaticam seu per suum theandricum characterem, cumque haec Christi activitas revolvat circa sacerdotium, tanquam suum centrum, character confert potestatem quandam sacerdotalem, seu participationem ad sacerdotalem activitatem Christi, quatenus habilitât subiectum ad perficiendas actiones externas ut instrumentum Christi vel ad accipiendum effectum huiusmodi externarum actionum.

6. Proinde character non est cogitandus tanquam vitalis quaedam facultas aut vitalis quaedam forma, quae hominem assimilât Christo, sed potius tanquam organica configuratio sive structura, qua varia membra in uno corpore uniuntur et accommodantur capiti, et ratione cuius suscipiunt capitis influxum atque ei subserviunt ut organa activitatis eius.

Ad rem ipse: "The nature and significance of the character seem to us to come to this, that it is *the signature which makes known that the members of the God-man's mystical body belong to their divine-human head by assimilating them to Him, and testifies to their organic union with Him. The character of the members must be a reflection and replica of the theandric character of this head.*⁶² For, to become other Christs, the members must share in the character by which the head becomes Christ. But the signature whereby Christ's humanity receives its divine dignity and consecration is nothing else than its hypostatic union with the Logos. Consequently the character of the members of Christ's mystical body must consist in a seal which establishes and exhibits their relationship to the Logos; their character must be analogous to the hypostatic union and grounded upon it. . .

"The character and the grace of divine sonship have this in common, that they are both graces, that is, supernatural marks of God's favor, and that they both sanctify us. The grace of divine sonship is a mark of God's favor in the sense that the fatherly kindness of God is inseparably bound up with it, and is formally included in it, for the reason that it makes us supernatural likenesses of the divine nature; it is 'gratia gratum faciens,' purely and simply. Further, it sanctifies us by formally endowing us with a holy disposition and a living union with God; it is an unqualified 'gratia sanctificans.' The character, on the contrary, renders us pleasing to God inasmuch as it brings out the fact that we belong to the Son of God. and sanctifies us in the sense that it confers on us a holy dignity, in virtue of which we are made worthy to share in the honor paid to the Son of God. and are commissioned to discharge high and sacred functions. In a word, it makes us pleasing to God and sanctifies us by the *holiness of consecration*. It is distinct from the grace present in us somewhat as the holiness which Christ's human nature formally possessed by pertaining to the Logos through the hypostatic union, was distinct from that

" Italici typi in toto textu nobis adscribantur.

holiness which formally consisted in the conformation of His human nature to the divine nature, and in the living union between the two.

“We might say that grace is an ennobling and elevation of our nature and its activity by their glorification and transformation. But the *character is an ennobling and elevation of the hypostasis, so far as it raises our hypostasis to a certain unity with Christ's hypostasis*, and empowers it to share in the consecration which the latter has through the divine dignity of the Logos. Although the character is not identical with ‘*gratia gratum faciens*’ in the narrower sense, it cannot simply be reckoned among the ‘*gratiae gratis datae*,’ because *it is bestowed primarily not for the benefit of others but for the good of the possessor himself*, and at the very least confers a higher consecration on him. . .

“As members of the divine-human head [through the aforesaid union worked by the character] we are ‘*ipso facto*’ called to share in the activities to which He is called by His theandric character. . . The activity of the God-man is centered in His priesthood. . . The character we possess as members of Christ destines us, that is, empowers and obligates us, to a . . . participation in His sacerdotal activity. . . Hence St. Thomas is quite right when he refers the character primarily to participation in Christ's priesthood. . .

“Thus . . . the idea we expressed at the beginning is substantiated: that the character by which Christians are anointed and become Christians is analogous to the hypostatic union of the humanity with the Logos, which is what makes Christ what He is. Accordingly, when the theologians declare that the sacramental character is a ‘*signum configurativum cum Christo*,’ this is not to be understood of a similarity we have with the divine or the human nature in Christ — for this is founded on grace — but of a similarity, or better, both *similarity and connection, with the stamping of the seal of the divine person upon the human nature*. . . In general, all those conceptions of the character which view it as an affection or quality of the faculties of the soul, whether of the intellect or of the will or both, seem to us defective. For *the first and most essential element in the character is the dignity, the participation in the dignity of Christ*, with which it clothes us; and this dignity directly elevates and transfigures the entire subject, the entire substance, just as in the order of grace most theologians assume, besides the transfiguration of the faculties, a transfiguration and elevation of the substance, to which they assign the dignity of divine sonship. . . *We are not to think of the character as a vital faculty or a vital form that assimilates us to Christ*. Rather we should say that the character is to the mystical body of Christ what the general configuration is to the members of the natural human body. This configuration is the form and structure by which the various members are fittingly accommodated to the structure of the head to which they are to belong, and are therefore adapted, by virtue of their organic union with the head, to receive influence and life from it, as also to serve as organs for its activity. Similarity of structure is a condition for union with the head, and hence for conformity and agreement between the inner life and external activity. *The organically formed and animated body gives us, on the whole, the most perfect image of the nature and significance of the mystical stamp impressed on the mystical body of Christ.*”*3

Observe convenientiam et discrimen inter conceptionem Scheeben et doctrinam S. Thomae. Primo nempe, pro utroque doctore character

The mysteries of Christianity (transl. C. Vollert, St. Louis, Mo. 1947) 582-590. Haec versio facta est ex recentiori editione originalis: *Die Mysterien des Christentums*, ed. J. Hofer, Freiburg i. Br. 1941. Utiliter conferuntur introductio, notae et appendices, additae ac praesens caput de mysterio Ecclesiae eiusque sacramentorum ab .l. Kerkvoorde in sua versione gallica.

est assimilatio ad Christum, ut ad Verbum Incarnatum, secundum nempe unionem hypostaticam; est quaedam animi consecratio; est quoddam principium sive potentia sacerdotalis activitatis vel passivitatis, ita nempe quod activitas vel passivitas cui character ordinat non alia sit, saltem principaliter ac recapitulative, quam sacerdotalis. Secundo tamen, dum pro S. Thoma character est primo et essentialiter potentia nec nisi consequenter configuratio Christi ex hac ipsa potentia resultans, pro Scheeben character est primo et *essentialiter configuratio* nec nisi consequenter potentia (nec ceteroquin character ab ipso consideratur ut vera potentia, sed ut mera iunctura sive articulatio cum corpore mystico, quae sit quaedam conditio ad hoc ut activitas Capitis possit diffluere ac communicari membro connexo). Tertio, dum pro S. Thoma ea configuratio est ad Christum ut sacerdotem, seu ad sacerdotium Christi dimanans ex ipsa unionem hypostatica, pro Scheeben configuratio est ad Christum ut Christum, seu *ad ipsam unionem hypostaticam*, ex qua dimanat sacerdotium. Quarto, dum pro S. Thoma character configurat sive consecrat solam potentiam animi sive intellectum, ac residet in intellectu, sicut ipsum sacerdotium Christi residet in eius intellectu, pro Scheeben est configuratio sive consecratio *totius animae, imo ipsius hypostasis humanae*, sicut unio hypostatica est consecratio totius naturae humanae Christi et totam hanc naturam amplectitur.

Ex quibus patet conceptionem Scheeben esse ampliorem ac pro tanto, materialiter saltem, profundiorum quam conceptio S. Thomae, quatenus character implicat generaliorum conceptum configurationis potius quam potentiae, et attingit ex parte Christi ipsum fundamentale mysterium Incarnationis sive unionis hypostaticae, ex parte vero hominis se extendit ad ipsam essentiam animae imo ad ipsam hypostasim hominis nec sistit in sola facultate et multo minus in solo intellectu. Inde huiusmodi conceptio quosdam theologos ita allexit ac seduxit, ut eam ultra meritum exaggeraverint, tanquam veriorum ac vere profundiorum quam S. Thomae doctrina, vel saltem tanquam istius progressum ac perfectum complementum. Ita *Bouларand* scribit: “Telle est donc la conception de Scheeben. Nous l’avons exposée dans son ordre propre. Puissions-nous avoir fait sentir sa profondeur! Mais il reste à la juger: plus précisément, à apprécier son apport à la solution de notre problème. Nous le ferons en la comparant à la solution de saint Thomas. A première vue, elle paraît la compléter, mais cela sans s’écarter de sa ligne de pensée, par un approfondissement réel, qui met en belle lumière une idée qu’elle laissait dans la pénombre. . . Tandis que le Docteur Angélique prête surtout

attention à la fonction de religion à laquelle il [Le. le caractère] nous députe, Scheeben envisage d'abord la dignité qu'il imprime dans l'âme comme sceau du Christ. . . [Cette] idée de fond qu'il a si puissamment développée . . . nous paraît d'autant plus précieuse qu'elle répond à tous ces splendides passages des Pères qui font du chrétien un autre Christ. Bien plus, elle permet d'approfondir la thèse même de saint Thomas, selon ses propres principes. Car pour lui la consécration sacerdotale du Christ, à laquelle nous fait participer le caractère, se réalise dans le mystère de l'incarnation. . . Scheeben nous a donc fait progresser vers une solution plus large du problème. Mais, ce faisant, il n'a pas trahi saint Thomas. Du moins il nous le semble. Et c'est pourquoi, sommés de 'choisir' entre leurs deux conceptions, nous croyons n'avoir pas à opter."⁰⁴

Attamen, ad trutinam strictorum theologicorum conceptuum revocata, ea Scheeben conceptio in suis essentialibus elementis apparet nec verior, nedum profundior, nec etiam congrua, nedum completa, relate ad conceptionem S. Thomae. Quod ostendit ipsa analysis singularum assertionum, supra relatarum (pp. 135 sq.).

1. In ipsa generali definitione characteris, tria cumulative ac veluti acervatim proferuntur, quorum non apparet quodnam sit essentielle elementum, saltem attenta ipsa definitione; dicitur enim character esse assimilatio ad Christum, unio ad corpus et caput mysticum, et signum utriusque assimilationis et unionis. Quodnam igitur est essenziale elementum, fundans cetera duo? Supponendo autem hoc esse ipsam assimilationem sive configurationem Christi, ut suggerit ulterior contextus, quaeri potest undenam sequatur eam necessario fundare organicam unionem cum Christo sive aggregationem corpori mystico: per hoc enim quod aliquis configuretur Christo, non alia unio necessario sequitur quam ea quae importatur in ipsa relatione configurationis quaeque nonnisi improprie unio vocatur, cum revera sit mera relatio, quemadmodum ex hoc quod homo per naturam est imago ac configuratio Dei non sequitur ipsum uniri Deo nisi improprie et in solo ordine exemplaritatis. Praeterea, ea ipsa configuratio affirmatur, sed ontologice non explicatur: nam configuratio non est nisi quaedam relatio imaginis, quae debet proinde resultare ex praevia aliqua ontologica realitate, tanquam ex necessario eius fundamento, ad quam tandem aliquando oportet reducere essentiam characteris: quid igitur

M "Caractère sacramentel et mystère du Christ." *Nouvelle revue théologique* LXXII (1950) 263-266. Recentius doctrinam Scheeben de sacramentali caractere exposuerunt B. Fraigneau-Julien, *L'Eglise et le caractère sacramentel selon M.-J. Scheeben*, Bruges 1958, et F. X. Pancheri, "Il caractere sacramentale in una nuova prospettiva (M. J. Scheeben)," *Studia Patavina* IV (1957) 459-472.

est ea ontologica realitas, quodnam genus qualitatis? Id Scheeben non explicat, sed suspensum relinquit, eo modo quo erat in medio aevo antequam maiores theologi inciperent inquirere de fundamento triplicis relationis configurativi, distinctivi et dispositivi, quam character importat. Inferius quidem Scheeben ait eam configurationem concipiendam esse ut quandam formam sive structuram, qua membrum organice aptatur corpori, sed inde nihil determinate explicatur, cum afferat aliquam metaphoram cuius propria realitas adhuc manet determinanda.

E converso, S. Thomas clare et inaequivocabiliter assignat definitionem et essentiam characteris, hanc reponens in sola ratione potentiae ad cultum, ex qua necessario consequitur triplex ratio configurativi, distinctivi et dispositivi; ratio ceteroquin unitivi ad corpus mysticum, potius ac directe assignanda est ex parte gratiae quae nos conglutinat gratiae capitali Christi quaeque aliunde connectitur cum ipso characterem sub ratione signi dispositivi.

2. Scheeben addit eam configurationem ad Christum, collatam per characterem, esse quandam reflexionem sive imitationem unionis hypostaticae seu sigilli quod divina Persona imprimit in humana natura Christi. Id autem est obscurum per obscurius explicare. Unio enim hypostatica secundum se est unio substantialis ac personalis Verbi cum humana natura; id autem quod in hac natura et ex ea unione immediate resultat, adeoque, iuxta terminologiam Scheeben, sigillum quod divina Persona imprimit in humana natura, est quaedam relatio realis, fundata in ipsa humana natura ut a Verbo terminata sive personalizata. Quo autem modo haec possint imitari per characterem et in eo reflecti, revera non apparet. Nam unio ipsa hypostatica qualis, seu ut substantialis unio cum divina Persona, est propria et exclusiva Christi, ut ipse Scheeben alibi fatetur; ¹⁵ nec aliunde potest fingi quod ipsa communicetur animae Christianae secundum aliquam diminutam et accidentalem rationem, nam ita esset simul unio substantialis et accidentalis, hypostatica et non hypostatica, quod in terminis repugnat. Ipsa autem realis relatio quae ex unione hypostatica relinqui concipitur tanquam sigillum in humana natura, nequit replicari aut imitari, nisi replicetur aut imitetur eius fundamentum, quod est ipsa unio substantialis. Ceterum, si quomodolibet character consisteret in quadam relatione animi ad Verbum, oporteret assignare fundamentum illius relationis, seu aliquam formam unitivam et quidem personaliter unitivam seu ad personam Verbi unientem, ¹⁶ quae**

¹⁵ *Op.cit.* 319.

¹⁶ *Scheeben* in textu supra cit: "The character is an ennobling and elevation of the hypostasis, so far as it raises our hypostasis to a certain unity with Christ's hypostasis."

non alia esse poterit nisi vel ipsa Verbi persona, ut accedens ad animam Christianam eamque veluti accidentaliter sibi aggregans, vel ipsa anima ut passive modificata a Verbo accedente, vel aliquis superadditus modus, medius inter Verbum et animam sic unitam (iuxta diversos modos quos aliquis fingere posset in explicanda ipsa substantiali unione hypostatica). Iamvero prima explicatio incideret in ineptam damnatamque opinionem Rosmini. iuxta quam “Verbum, character et facies Dei, imprimitur in animo eorum, qui cum fide suscipiunt baptismum Christi” (cf. supra, p. 124). Secunda explicatio est impossibilis, quia omnis modificatio ipsius essentiae animae in ordine ad unionem cum ipsa persona Verbi erit necessario substantialis, seu ipsius substantiae animae, et hypostatica, seu in ordine ad unionem cum hypostasi divina, et ita haberetur vera unio hypostatica, sicut in humana natura Christi. Tertia tandem explicatio destrueret ipsam praesuppositam unionem cum Verbo et ipsam originalem conceptionem Scheeben; nam ille modus sive forma quae medicaret inter animam et personam Verbi non esset proprie unitiva. neque directe cum ipsa persona Verbi, quia talis directa unio cum persona nequit esse nisi ordinis substantialis ac personalis seu hypostatici, ac ita corrumpitur ipsa replicatio sive imitatio unionis hypostaticae quam sustinet Scheeben: neque etiam directe cum natura divina Christi, quia divina natura nequit accidentaliter uniri cum natura creata; neque tandem cum ipsa Christi humana natura, quia nulla substantia queit accidentaliter uniri cum alia substantia, unione scilicet propria atque intrinseca, nisi desinat esse substantia et convertatur in accidens; restat igitur quod, media inter animam et Christum, nequeat concipi nisi aliqua accidentalis forma, suscepta in anima, quae non proprie uniat Christo nec ideo replicet etiam accidentaliter ipsam unionem hypostaticam, sed uno vel alio modo configuret Christo per aliquam relationem ad ipsum, sive ea forma dicatur quaedam dispositio mere ornativa ac dignificativa sive dicatur aliqua vera potentia, iuxta diversas aliorum theologorum opiniones de essentia sacramentalis characteris.

3. Scheeben docet characterem esse quandam perfectionem et elevationem ipsius hypostasis humanae (per quandam unionem ad hypostasim Christi) et in hoc differre a gratia sanctificante quae directe est perfectio et elevatio solius naturae. Iamvero perfici et elevari directe et in se, tanquam immediatum subiectum perfectionis et elevationis, est contra ipsam rationem hypostasis prout distinguitur a natura; nam hypostasis ut distinguitur a natura, seu personalitas sive subsistentia, est mera forma informans ac terminans naturam, nec in se suscipiens ulterius complementum aut perfectionem in linea

essentiae; omnis autem accidentalis perfectio sive complementum, superveniens essentiae ultimo constitutae per personalitatem, nequit suscipi aut exerceri nisi in natura, tanquam in immediato subiecto aut principio, quamvis personalitas, vel potius persona sive concretum suppositum, sit subiectum ac principium-quod omnis passionis et actionis. Unde dicere quod character perficit immediate ipsam hypostasim, gratia vero naturam, est permiscere receptos saltem conceptus currentis philosophiae atque novas ambiguitates et obscuritates accumulare.

4. Ex hac ipsa distinctione inter characterem perficientem hypostasim et gratiam perficientem naturam sequeretur characterem esse superiorem ipsa gratia, quemadmodum in Christo unio hypostatica, quam character imitatur, est superior quam gratia Christi creata quae ex illa unione derivatur (imo ipsa unio hypostatica est quaedam gratia substantialiter sanctificans naturam humanam antecederet ad gratiam creatam); constat autem apud omnes gratiam, utpote participationem ipsius divinae naturae, excellentiorem esse characterem, qui est participatio alicuius perfectionis humanae naturae Christi, puta muneris sacerdotalis vel, si placet iuxta viam Scheeben, ipsius sigilli impressi a Verbo in humana natura per eius elevationem ad unionem hypostaticam; unde conceptio huius theologi tendit logice ad elevandum ordinem hierarchicum, in characterem fundatum, supra ordinem sanctitatis. Nec refert quod Scheeben immediate addat gratiam sanctificare ac gratum facere simpliciter, characterem vero tantum secundum quid; nam ex hoc ipso iterum manifestum fit parallelismum inter unionem hypostaticam et characterem esse prorsus caducum. Hunc defectum advertit ac concedit ipse *Bouларand*, sequax opinionis Scheeben, scribens: “Au reste, nous l'avons dit, la pensée de Scheeben ne brille pas toujours de clarté. Ses formules n'ont pas l'admirable justesse, la concision latine des assertions de saint Thomas. Ici, il n'a pas assez mis en relief combien la consécration du Christ diffère de la notre. Si bien qu'il a paru accorder au caractère une supériorité sur la grâce sanctifiante.”⁷

5. Scheeben docet quod, ratione assimilationis ad unionem hypostaticam, character confert consequenter participationem in eadem sacerdotali Christi potestate et sic configurat sacerdotio Christi. Hic iterum apparet caducitas praefati parallelism! et assimilationis inter characterem et unionem hypostaticam. Nam ex hac unione sequuntur in humanitate Christi plura alia munera et plures activitates, praeter

⁷*Art. cit.* (supra, in p. 139) 265.

munus sacerdotale, scilicet ut sit rex, propheta, mediator, caput aliorum mysticum, instrumentum divinitatis per potentiam; cur igitur ea activitatis participatio restringitur ad solum sacerdotium, et cur in particulari non extenditur ad alia duo sic dicta munera Christi, propheticum scilicet ac regale?''* Nec valet dicere quod omnis alia Christi activitas revolvit circa ipsum sacerdotium, tanquam circa suum centrum; nam id non ita verum est ut inde distinctio et propria activitas ceterorum munium evanescat; sicut ergo Christus, vi hypostaticae unionis, est verus rex et propheta et mediator et divinum instrumentum, quamquam sacerdotaliter vel ad fines sacerdotii, ita etiam omnis Christianus, vi characteris replicantis unionem hypostaticam, deberet ea omnia munera et officia in sua dignitate colligere et exercere. Propterea praefatus *Boularand*, hunc defectum in systemate Scheeben iterum advertens, conatur eum corrigere, extendens characteris assimilationem ad generalem activitatem Christi mediatoris, in hac colligens varias activitates capitis, prophetae, regis et sacerdotis.

6. Scheeben ait characterem non esse cogitandum ut vitalem quandam facultatem aut formam, sed potius ut quandam structuram ac configurationem membri ad corpus, ex qua explicatur ipsa participatio membri in activitate capitis. Hinc supprimitur clara conceptio S. Thomae de characterem ut vera ac proprie dicta potentia, sed quid aliud ei substituitur nisi quaedam obscura ac indeterminata metaphora, quae pariter convenit gratiae sanctificanti, imo quae communiter attribui solet soli gratiae sanctificanti? Data ceteroquin veritate huiusmodi metaphorae relate ad ipsum characterem, adhuc explicandum manet quomodo, ratione structurae sive appositionis corpori et Capiti operatae per characterem, anima christiani participet sacerdotalem activitatem Capitis seu evadat operativa, nec aliter explicari poterit quam recurrando ad aliquam vitalem facultatem sive potentiam, aut physicam aut saltem moralem, iuxta diversas opiniones ceterorum theologorum.

Unde systema a Scheeben noviter elaboratum nec congruens, nec perficiens, nec multo minus verius est, relate ad systema S. Thomae,

“Scheeben quidem transeunter concedit quod, vi characteris, omnis Christianus participat aliquo modo in officiis prophetico et regali Christi, sed reapse huiusmodi participationem propria auctoritativa ratione expoliat ac ita fere ad nihilum reducit: “As Christ’s divine-human character comprised, besides His priesthood, His prophetic and regal offices, we must add that in virtue of the sacramental character we, too, are called upon to share in His prophetic and regal offices, although neither the baptismal nor the sacerdotal character automatically involves the authorisation to set ourselves up as spiritual teachers or rulers, particularly when there is question of juridical power that would bind others” (*op. cit.* 586 sq.).

multorum saeculorum suffragio comprobatum; nec ceteroquin apparentem suam amplitudinem ac profunditatem nisi magno confusionis aut obscuritatis pretio comparare valet.

E. Boularand, S.J., eandem Scheeben conceptionem sequitur ac perficere conatur.⁰⁰ *Primo* scilicet, colligit et approbat criticismum a pluribus expressum circa systema S. Thomae, quod scilicet S. Doctor restringat proprium munus ac significationem characteris, reponendo eius essentiam in quadam potentia spirituali, appensa angustiori mysterio Redemptionis, loco eam reponendi in quodam signo christianae dignitatis, dependente a largiori ac profundiori mysterio Incarnationis, in quo ipsa Redemptio fundatur. *Secundo*, hanc alteram conceptionem, a Scheeben elaboratam, exponit, approbat ac praefert, tanquam ceteroquin completivam ac perfectivam ipsius systematis S. Thomae, indigitans tamen in ea peculiare quosdam defectus, nominatim! defectum thomisticae claritatis, ratione cuius Scheeben videtur tribuere characteri aliquam superioritatem relate ad gratiam, et nimis restrictam sacerdotalem interpretationem propriae activitatis characteris (cf. supra, p. 138, 142, 143). *Tertio*, eandem Scheeben conceptionem evolvere ac perficere conatur, tum per attentam ac distinctam considerationem trium particularium characterum, tum removendo praefatos defectus, ita nempe ut praecipue doceat characterem referri ad unionem hypostaticam prout haec est gratia unionis quo Christus constituitur *simpliciter Mediator, seu non tantum Sacerdos sed etiam Caput, Propheta ac Rex* (“Character est quaedam gratia consecrationis, reflexio illius gratiae unionis quae Verbum incarnatum constituit unicum mediatorem inter Deum et homines”). Tres autem particulares characteres sunt tres distinctae reflexiones sive imitationes illius hypostaticae ac mediaticae consecrationis Christi, et unusquisque reddit subiectum particeps triplicis praefatae functionis mediaticae, quamvis character Baptismi particulariter et immediate assimilet et uniat Christo Mediatori, ut Capiti; character confirmationis, ut Prophetae ac Regi; character Ordinis ut Sacerdoti.

Ad rem ipse: “Mais cette grandiose synthèse [de saint Thomas] n’aurait-elle pas un défaut: celui d’être trop belle? Certains l’ont pensé, qui l’ont soumise à une critique serrée: par exemple, Scot, Durand, Suarez et bien d’autres. Nous ne les suivrons pas dans leurs subtiles discussions. Trop souvent, elles cherchent raison démonstrative là où saint Thomas n’a vu qu’argument de convenance. . . . Cependant un reproche de portée plus générale perce çà et là qu’il importe de noter. On pourrait le formuler ainsi. *Saint Thomas, en faisant du caractère une puissance spirituelle, a rétréci sa signification et son rôle.* Signe de con-

• F. un sequuntur quidam alii scriptores, qui tamen rem nonnisi levi dicito tangunt, uti F. Jurgensmeier, *Il corpo mistico di Cristo* (ed. 4, trad. G. Marzorati, Brescia 1945) 121.

sécration mais réduit à un pouvoir sacré, il ne marque plus autant la qualité de notre union, le degré de notre ressemblance au Christ chef de l'Eglise, que notre aptitude à la religion de son Eglise. Ainsi le caractère baptismal semble moins sceller notre dignité de membres de Jésus-Christ que nous députer à la fonction de culte commune à tous les fidèles. Celui de la Confirmation reste peu justifié, puisque ce sacrement ne rend capable ni d'en recevoir ni d'en transmettre d'autres. Celui de l'Ordre, pourtant le mieux expliqué, dit plutôt le pouvoir ministériel qui découle de notre configuration au Christ Souverain Prêtre que cette configuration elle-même. Si bien que la réalité des caractères ne répond plus exactement à l'image du mot. Mais où chercher la cause de cette simplification, sinon dans *une moindre attention portée ici par saint Thomas au mystère qui jonde notre incorporation à l'Homme-Dieu, l'incarnation*, qu'à celui qui par les sacrements la réalise dans l'unité de l'Eglise vivante: la Rédemption? C'est la pensée qui vient à l'esprit quand on lit les pages de Scheeben sur la nature et la signification du caractère sacramentel. . .

“Comme un mystère surnaturel déborde toujours la plus compréhensive des synthèses, il nous sera plus utile d'achever cette enquête, sans plus d'égard aux systèmes, par une analyse de la réalité elle-même. Or cette réalité, ce n'est pas le caractère, ce sont les trois caractères distincts du Baptême, de la Confirmation et de l'Ordre. Puisse cette brève étude positive de chacun d'eux nous conduire à une intelligence plus concrète de leur nature commune. . .

“*Le Baptême*, en incorporant l'homme au Fils de Dieu fait homme, imprime en lui sa ressemblance. . . C'est Dieu même. Père et Fils et Saint-Esprit, qui prend possession de l'homme par le signe baptismal. Cela, pour le régénérer dans le Christ, en le rendant participant de sa nature divine et en l'introduisant dans le mystère de sa vie trinitaire; mais aussi pour le vouer tout entier, dans son être, dans son agir, à sa gloire. Consécration définitive, qu'opère le sacrement par l'infusion dans l'âme *d'une qualité surnaturelle inamissible, mode d'être nouveau, forme distinctive qui est en elle comme l'effigie du Christ*; et donc comparable à l'empreinte d'un sceau ou à ces marques indélébiles gravées sur un objet, sur un animal, sur une personne, en signe d'authenticité, de propriété, de destination, de consécration. . . Ainsi le caractère baptismal nous apparaît comme une insigne faveur divine. Ce n'est pas la grâce de la filiation adoptive, *c'est une grâce de consécration, reflet de cette grâce d'union qui constitue le Verbe incarné médiateur de Dieu et des hommes. C'est une empreinte spirituelle qui nous configure et nous unit à sa Personne en tant qu'il est le chef du Corps mystique*. Il est ainsi le signe de notre dignité et de notre rôle de chrétiens. Mais tout cela, parce que, plus profondément encore, il marque notre appartenace à la très sainte Trinité qui nous consacre à l'office du Christ médiateur. Or cette médiation unique s'exerçant dans l'ordre prophétique, royal et sacerdotal, le caractère baptismal nous destine, à titre de simples membres du Christ, à participer à chacune de ces fonctions. . .

“*[Le caractère de la Confirmation]* est une empreinte indélébile qui *nous configure au Christ* en tant qu'il est le témoin fidèle de la vérité, en toute force et toute liberté spirituelle, jusque dans la mort. C'est un sceau qui, en formant dans notre âme les traits du ‘martyr’ par excellence de Dieu, nous consacre définitivement à son combat spirituel contre Satan et le monde. Cela, par la profession publique de cette foi chrétienne dont la Croix seule peut assurer la victoire. Ainsi le caractère de la Confirmation nous fait spécialement participer à la fonction prophétique et royale du Christ. . .

“*Le caractère sacerdotal* est . . . , lui aussi, une empreinte surnaturelle distinctive, d'origine sacramentelle, qui *marque l'âme à l'image de l'Homme-Dieu*, chef du corps mystique. . . Mais il a ceci de propre qu'il configure immédiate-

ment le fidèle au Christ selon sa fonction de Souverain Prêtre, la plus élevée de sa médiation. . . Ajoutons que les trois fonctions de médiation, qui sont unies dans le Christ, le sont aussi dans l'Eglise. Le pouvoir de sanctifier appelle donc celui d'enseigner et de régir. N'est-il pas leur fin ultime? Cependant, le prêtre ne participe à la fonction prophétique et à la fonction royale de Jésus-Christ, selon les exigences mêmes de l'enseignement de foi et du gouvernement spirituel, qu'en dépendance de l'autorité suprême de l'Eglise et qu'en union avec les évêques, lesquels, seuls, sont de droit divin docteurs et pasteurs."

In fine sic omnia resumit ac concludit: "Par cette analyse du caractère sacerdotal, le plus grand, le dernier, voilà terminée notre recherche. Tirons-en la conclusion. *Il s'agissait de la nature du caractère sacramentel.* Après avoir posé la question dans son développement historique et indiqué les deux solutions d'ensemble qu'elle a reçues au moyen âge, nous avons opté pour la deuxième, celle qui fait du caractère non pas une relation pure, mais une réalité physique, une qualité surnaturelle distincte de la grâce sanctifiante, produite dans l'âme par le sacrement. Mais nous défiant des explications trop logiques, nous avons essayé de l'approfondir en l'envisageant, avec saint Thomas et Scheeben, dans sa source et dans son effet: le Christ et l'Eglise. Du premier, qui le comprend comme une puissance spirituelle par laquelle nous participons au sacerdoce du Christ, au second, qui voit en lui la marque de notre dignité de chrétiens, analogue à la consécration de l'Homme-Dieu dans l'union hypostatique, *nous avons progressé vers une synthèse plus large de toutes les données.* Mais pour finir, c'est l'étude positive de chacun des caractères qui le plus réellement, le plus concrètement, nous a fait comprendre ce qu'il est.

"Réalité surnaturelle d'ordre sacramentel, le caractère n'est intelligible que par rapport au Christ et à l'Eglise. Car *il est essentiellement une marque spirituelle distinctive qui, dans son lien au rite extérieur signifie et réalise notre union au Christ et notre consécration aux fonctions médiatrices de son Eglise. Cela, parce que, à la manière d'une empreinte indélébile, il nous configure pour toujours à l'Homme-Dieu, en tant qu'il est le chef du Corps mystique et l'unique médiateur.* Et ainsi il constitue, à ses trois degrés, la dignité des membres de Jésus-Christ, comme la forme propre à chacun d'eux et la structure de tout le corps. Il entraîne, il contient un pouvoir correspondant à la fonction à laquelle il les députe. On peut dire, pratiquement, qu'il est une puissance spirituelle. Mais nous préférons cette autre formule, plus large, de saint Thomas: 'Character importat quandam potentiam spiritualem. . .' [3 p., q. 63, a. 2]. Ce pouvoir est ordonné, en définitive, au culte chrétien, à la religion de l'Eglise du temps. Et donc il apparaît bien comme une certaine participation du sacerdoce du Christ dans ses fidèles. Cependant, soulignons le mode propre selon lequel chacun des caractères nous configure au Christ médiateur. Celui du Baptême nous assimile immédiatement au Christ Tête; celui de la Confirmation, au Christ Prophète et Roi; celui de l'Ordre. au Christ Prêtre."⁷⁰

Quantum intelligimus, unicum notabile discrimen a conceptione Scheeben et unicus progressus a Boularand in ea allatus, est haec ipsa extensio configurationis et activitatis characteris a restricta functione sacerdotali ad totalem functionem mediatricem, quam ipse subdistinguit in triplicem functionem Capitis, Prophetiae simul ac Regis, et Sacerdotis. Iamvero quamvis huiusmodi extensio omnino logice petatur ab ipsa Scheeben conceptione, secundum se tamen nullatenus felix

⁷⁰ "Caractère sacramentel et mystère du Christ," *Nouvelle revue théologique* LXXII (1950) 258-274.

videtur. Nam, ut non semel alibi inculcatum est (art. 5, tom. 2, pp. 289-299, 304 sq.), quamvis, secundum se ac physice considerata. Incarnatio sit praecipuum ac fundamentale Christi mysterium, tamen ex parte finis et quoad nos, capitale est mysterium Redemptionis, ad quam principaliter ac veluti formaliter ipsa Incarnatio ordinata est, et in hac praeterea redemptionis oeconomia centrale ipsum mysterium est sacrificium Christi, in Cruce peractum et in Eucharistia iteratum, a qua primaria ac sacerdotali functione necessario pendet eique veluti appenditur omnis alia, sive prophetica sive regalis, mediationis functio; in ipsum autem Ecclesiae mysterium quae, tanquam Christi sponsa et instrumentum, idem redemptionis opus vehit et extendit, mediatrix illa Christi functio per sacramentalem characterem eodem modo et sub eadem ratione descendit, nimirum ut sacerdotale munus ac potestas. In hac Boularand conceptione de sacramentali characterem, sicut et in alia eius aliorumque modernorum conceptione de episcopatu et sacerdotio (cf. in torn. 2, pp. 295-297), iterum atque iterum apparet quaedam reliquia vel reviviscentia notae sententiae scotisticae de primario fine Incarnationis, quae mysterium Redemptionis ad rationem secundarii finis detrudit.

Praeterea, ipsa distinctio munium in Christo Mediatore, et consequenter in christiano, per triplicem characterem ei assimilato. satis confuse ac incerte a Boularand assignatur, iuxta triplicem nempe functionem Capitis, Prophetae-Regis, et Sacerdotis, dum theologi solent distinguere tria potestativa munia Prophetae, Regis et Sacerdotis, functionem vero Capitis referre ad corpus mysticum qua tale atque connectere non directe cum characterem sed cum gratia sanctificante quo illud corpus conglutinatur. Tandem, quod attinet ipsam quaestionem de propria essentia et munere characteris quae praecipue in medium proditur, Boularand nihil determinate concludit, et multo minus quidquam addit his quae Scheeben clarius docuerat, ac totum suspendit in eodem metaphorico et indefinito conceptu alicuius configurationis et assimilationis ad Christum, quem iam communiter protulerant mediaevales doctores, antequam inciperent determinate inquirere de natura characteris.

L.-M. Puech, O.F.M., multo fusius per quinque solidos articulos⁷¹ quaestionem pertractans, paulo aliter rem concipit, ita tamen ut in ipsa explicatione essentiae characteris eandem Scheeben conceptionem de imitatione unionis hypostaticae assumat et quodammodo perficiat. *Primo*, conatur ostendere doctrinam S. Thomae, de characterem ut participatione sacerdotii Christi, non fuisse nec esse tam communem

⁷¹ Cf. supra, p. 90.

inter theologos, ut dici possit obtinuisse consensum moraliter unanimem, adeoque exaggerare eos qui dicunt eam esse theologice certam aut quomodolibet coarctare libertatem ab ipsa dissentiendi. *Secundo*, satis audaci crisi subicit duo essentialia puncta ex quibus S. Thomas suam doctrinam deducit, scilicet: characterem esse deputationem ad cultum et omnem cultum derivare a sacerdotio Christi; quibus opponit: ex una parte characterem deputare ad plura quae non sunt cultus, uti confessionem fidei, et ex alia parte quaedam quae pertinent ad cultum non habere connexionem cum sacerdotio, uti cultum privatum, cultum internum, praedicationem, sed potius cum numere regali aut prophetico. *Tertio*, positive conatur determinare quae sit natura et munus characteris, exordium capiens a theologia de corpore mystico. Primarium scilicet ac fundamentale munus characteris est nos *incorporare Christo*; incorporamur enim Christo per sacramenta, non prout conferunt gratiam (secus peccatores non essent de corpore Christi et tamen sunt, cum sint membra Ecclesiae quae est corpus Christi) sed prout conferunt characterem. Haec autem incorporatio consistit in quadam *reali possessione christiani per Christum*. Ontologica autem realitas huius possessionis explicatur per comparisonem cum ipsa unione hypostatica, resumendo et adaptando conceptionem Scheeben, seu est quaedam imitatio unionis hypostaticae; consistit nempe in quadam reali unione inter Christianum et Christum, non quidem physica (ac si fieret commixtio naturarum vel operationum christiani et Christi), nec tamen tantummodo moralis, sed mystica. Haec *mystica unio* consistit in *reali relatione* (sicut habetur in unione hypostatica), relatione tamen accidentali, cuius fundamentum est ipse character, seu *aliquod sigillum impressum in anima, de cuius natura nihil certi asseri potest*. *Quarto*, hanc unionem, possessionem et incorporationem auctor refert non ad Christum qua sacerdotem sed principaliter ad Christum qua regem, nam, contra communem aliorum sententiam et strictius adhaerens thesi scotisticae de gloria Christi ut primario fine Incarnationis, sustinet munus regale esse praecipuum munus ad quod ordinantur duo reliqua munia sacerdotale et propheticum.

Ad rem ipse: “On voit . . . que si l'idée de la participation au sacerdoce du Christ est assez communément reçue des théologiens modernes, ils ne sont guère moins attachés à l'idée plus ancienne d'une assimilation au Christ, réalisée par chaque caractère pour une fonction différente. Il ne serait pas mauvais de tenir compte de cette nuance, quand on nous dit que la théorie de la participation au sacerdoce du Christ est universellement admise. . . On voit dès lors combien il est exagéré d'écrire, comme Dom Bernard Durst, que tous les théologiens acceptent la doctrine de saint Thomas que les caractères confèrent une certaine participation au sacerdoce du Christ, tellement que devant ce consentement on pourrait peut-être la dire théologiquement certain. M. A

Ferland s'est montré beaucoup plus modeste et plus près de la vérité, lorsqu'il qualifie sa thèse d'opinion plus commune, quoique historiquement il semble assez difficile de prouver que les théologiens ont tenu plus communément pour une participation physique.

“Quant à la théorie telle qu'elle se présente chez M. L. Audet et M. A. Ferland, avec la participation au sacerdoce du Christ comme le centre de toute la doctrine du caractère, comme son effet formel, qui explique tout le reste, c'est du nouveau et du tout récent en théologie. W. Scherer remarque que l'insistance sur le double sacerdoce conféré par le caractère, celui des laïques et celui du prêtre, est quelque chose de tout récent. Le T. R. P. J. Fuller rattache ce courant d'idées aux écrits du R. P. Hérès et de Karl Adam, qui de fait l'un et l'autre, mais surtout le R. P. Hérès, ont insisté sur la participation au sacerdoce du Christ comme l'essence du caractère sacramentel. Il aurait pu ajouter Dom B. Durst, auquel Karl Adam se réfère expressément. En même temps que nous tracions une esquisse de l'histoire et des progrès de la théologie dans l'explication du rôle du caractère sacramentel, nous avons établi la valeur dogmatique de la théorie qu'on nous propose. C'est une simple opinion, toute récente dans certains de ses éléments, très belle et très respectable au demeurant, mais qui ne peut se réclamer ni de l'Écriture, ni de la tradition, pour s'imposer à l'assentiment du théologien. Il reste libre de chercher une meilleure explication, à moins que celle qu'on lui offre ait parfaitement résolu toutes les difficultés.”⁷²

“L'union au Christ par le caractère précède . . . l'union par la grâce. Il faut distinguer dans le chrétien plusieurs degrés d'union à son chef, comme nous distinguons en Jésus plusieurs degrés d'union au Verbe. En Jésus trois degrés d'union: union dans la personne ou union hypostatique, qui fait appartenir au Verbe l'humanité du Christ, mais sans la changer dans sa nature; union dans la nature par la grâce, qu'exige l'union hypostatique et qui transforme la nature humaine en la faisant participer à la nature divine; enfin union dans l'activité, qui suit des deux autres, quand Jésus conforme toute son activité humaine à la volonté du Père. . . Pareillement dans le chrétien trois degrés d'union: union dans la personne, lorsque dans le baptême le Christ imprime dans son âme le sceau spirituel, indiquant qu'elle lui appartient; union dans la nature par la grâce, qu'entraîne l'union par le caractère, s'il ne rencontre pas d'obstacle, et qui assimile le chrétien à Jésus en lui communiquant sa vie surnaturelle; enfin union dans l'activité, exigée par les deux autres, si le chrétien conforme toute son activité humaine à la volonté du Christ. . .

“Ce que nous venons d'écrire indique déjà un peu la nature de notre union au Christ par le caractère sacramentel. Essayons cependant de nous en faire une idée plus précise. Puisque comme nous venons de le dire, *en adoptant une idée chère à Scheeben et à quelques autres théologiens, le caractère est comme une imitation de l'union hypostatique*, c'est à elle que nous comparerons notre union mystique au Christ pour essayer d'en pénétrer la nature, les propriétés et les effets [Statuit hanc unionem non esse neque physicam neque moralem]. . . Ni union physique, ni union purement morale, alors que nous reste-t-il? Il reste une union par relation, qui évite le mélange des extrêmes comme dans l'union physique, non une union par relation intentionnelle comme dans l'union morale, mais *une union qui joint les extrêmes par une relation réelle comme l'union hypostatique*. . .

“L'union hypostatique est . . . fondamentalement une possession. Or précisément lorsqu'il parlent du caractère sacramentel, les Pères mettent au tout premier plan l'idée de possession; ils semblent en faire essentiellement une marque de propriété, d'appartenance au Christ. Qu'on se rappelle les com-

n., Le caractère sacramentel et le sacerdoce du Christ,” *Culture* I (1940) 205 sq.

paraisons, dont ils se servent pour l'expliquer. Il est comme le sceau, qui protège un trésor contre les voleurs en indiquant son propriétaire; comme le signe dont le maître marque les brebis de son troupeau, afin qu'on n'ose s'en emparer, et qui permet au berger de reconnaître celles qui lui appartiennent; comme le stigmatisme militaire, dont les chefs d'armée marquent leurs soldats, afin qu'ils se reconnaissent entre eux et ne puissent désertir sans se trahir; comme l'empreinte des monnaies, qui indique de qui elle est. A ce signe le Christ, notre maître, nous reconnaît pour siens, comme on reconnaît l'esclave ou le soldat à la marque qu'il porte au front. . . *Le caractère est donc bien une possession connue l'union hypostatique. . . Notre union au Christ consiste donc dans une relation comme l'union hypostatique*, puisqu'elle exclut elle aussi tout mélange d'être ou d'activité, mais dans *une relation simplement accidentelle*, et non plus substantielle; c'est-à-dire que cette relation ne remplace aucun des éléments, sans lesquels nous ne saurions ni être conçus, ni exister, et qu'elle s'ajoute à notre être pleinement constitué comme essence et comme personne.

“Est-elle aussi une relation réelle ou bien seulement morale? Posséder n'est-ce pas un lien juridique? Nous ne nions pas qu'il existe une possession d'ordre moral; nous savons qu'on peut n'admettre qu'une union morale entre le Christ et le chrétien; mais si l'on croit, comme nous l'avons dit plus haut, que l'insistance des sources et l'analogie de l'incarnation insinuent davantage et qu'on soutienne que notre union au Christ est réelle, alors la relation qui établit cette union, doit-elle aussi être réelle. Comment, objectera-t-on, expliquer la réalité de cette relation? A ceci nous répondons d'abord, que les théologiens ne laissent pas de soutenir unanimement la réalité de la relation, qui joint l'homme au Verbe dans le Christ, quoiqu'ils ne s'entendent plus, quand il s'agit de l'expliquer. Ensuite presque tous les théologiens enseignent, que le caractère est une qualité réelle et pour un bon nombre il joue plus que le rôle d'un simple signe. N'y aurait-il pas là de quoi fonder une relation réelle? Réelle comme l'union hypostatique, non pas dans le Christ, qui ne change pas en nous prenant pour siens, mais en nous qui seuls sommes changés par cette prise de possession.”⁷⁴

“Nous avons proposé une explication qui, tout en restant une hypothèse, semble assez bien d'accord avec les sources: le caractère aurait pour rôle premier et fondamental de nous incorporer au Christ. Cette incorporation consisterait dans une possession réelle du chrétien par le Christ et l'on définirait très exactement le chrétien en disant: ‘Être chrétien, c'est appartenir au Christ et vivre de son Esprit.’ Entre eux, le Christ et le chrétien, aucun mélange de nature ou d'opération et plus qu'une simple union morale: *une relation réelle, comme dans l'union hypostatique, quoique accidentelle, dont le fondement serait le caractère*, cette marque spirituelle et indélébile imprimée dans l'âme, sur la nature duquel il n'y a pas de données certaines.”⁷⁴

Quantum intelligimus, iuxta Puech character secundum suam naturam est sigillum impressum in anima, puta aliqua qualitas, quam auctor, sicut alii scotistae, determinare non vult. Cetera sunt veluti consequentes proprietates. Hoc scilicet sigillum ulterius evadit fundamentum alicuius realis relationis ad Christum, quae relatio realizat unionem cum Christo, per quam unionem Christus assumit possessionem christiani, per quam possessionem realizatur christiani incorporatio ad Christum. Haec autem unio, possessio et incorporatio,

” “Le rôle du caractère sacramentel,” *Culture* II (1941) 189-194
 u *Ibid.* IV (1943) 200.

respicit principaliter Christum non ut sacerdotem sed ut regem. Puech igitur differt a Scheeben in quatuor: Primo nempe, Scheeben ponit essentiam characteris in ipsa assimilatione ad unionem hypostaticam; Puech vero in quodam indeterminato sigillo (sive qualitate), ex quo resultat ea assimilatio cum unione hypostatica. Secundo, pro Scheeben character mediante hac assimilatione configurat et unit Christo eo modo quo membrum aggregatur corpori; pro Puech vero ex characterе oritur relatio et exinde gignitur unio, possessio et incorporatio, imo propria incorporatio corpori mystico, quae quidem est ipse primarius finis sive munus characteris; unde ipse clarius explicitât hunc conceptum incorporationis, imo ab eo exordium capit. Tertio. Scheeben non explicat in quo ea assimilatio cum unione hypostatica ontologice consistat; Puech vero assignat relationem realem ex parte naturae humanae, de genere illius quae habetur in unione hypostatica. Quarto. Puech, aliter ac Scheeben et magis radicaliter quam Boularand. ita extendit relationem characteris ad Christum sub ratione triplicis muneris regalis, prophetici et sacerdotalis, ut simpliciter excludat characterem referri primario aut etiam peculiariter ad munus sacerdotale, decisive impugnans doctrinam et principia S. Thomae.

Haec autem synthesis, magis completa ac radicalis, nihil videtur ad rem conficere, nec uno scatet defectu. Et imprimis, ipsam quaestionem de essentia characteris in aëre indecisam relinquit: agitur nempe de aliquo sigillo, in anima impresso, quod quidem asserebant omnes antiqui doctores, inclusis Durando et Scoto. quodque proponit ipsa fides tridentina. Cetera quae auctor dicit de munere (“le rôle”) characteris, nutantia videntur. Ait ex sigillo oriri relationem quae facit sive importat unionem cum Christo; sed, ut iam notavimus supra contra opinionem Scheeben (p. 139), ex tali sigillo nequit oriri nisi aliqua relatio configurationis sive imaginis quae unitiva non est: si enim esset aliqua relatio unitiva, unio physica necessario haberetur sicut in ipsa Incarnatione (cf. dicta superius, p. 140): nec valet recurrere ad voluntarium nec explicatum effugium alicuius unionis quae nec physica nec moralis sit sed mystica, nam realis ac unitiva relatio, cum sit physica relatio, necessario unionem physicam supponit. Ait characterem efficere incorporationem ad corpus mysticum; sed hoc voluntarie profert et contra communem ipsam sententiam theologorum, qui docent eam incorporationem fieri per gratiam sanctificantem: quod ceteroquin ipsa metaphora corporis manifestat, involvens conceptus vitae et influxus vitalis qui in ordine supernaturali soli gratiae conveniunt; character ergo, cum non sit principium vitae, nequit de se incorporare Christo, ut Capiti mystici corporis, sed aggregat ei sub alia ratione, seu alicuius muneris et dignitatis. Auctor

tandem excludit omnem primatum sacerdotalis referentiae in charactere, sed prorsus voluntarie ad extremam conclusionem ducens scotticam opinionem de primario fine Incarnationis, quam hic discutere non vacat.

Supradictus igitur conatus quorundam modernorum (cf. supra p. 131), resolvendi per aliam viam difficile problema de natura sacramentalis characteris, defecisse videtur, saltem quod attinet hoc ipsum principale eius intentum, quamvis aliunde utilis fuerit ac maneat ad illustrandas varias proprietates characteris, prout est signum distinctivum, dispositivum et configurativum, et praesertim sub hac ultima ratione configurationis ad Christum, consideratum in variis aspectibus vel muneribus quae fluunt ex ipsa unione hypostatica: praeterea, ipsa caducitas huiusmodi conatus contulit ad ostendendam nativam consistendam ac stabilitatem systematis S. Thomae de charactere ut formali configuratione seu participatione sacerdotii Christi. Nova via, inita a praefatis modernis, in hoc tandem constitit ut transferretur problema ab ipsa essentia characteris ad eius finalitatem, vel potius ad aliquam eius proprietatem, scilicet configurationem cum Christo (signum configurativum, configurationem, assimilationem, possessionem, incorporationem); quae quidem via legitima est, cum ex proprietatibus, tanquam ex effectibus, cognosci possit essentia; sed tamen quidam videntur eam configurationis proprietatem voluisse convertere in ipsam essentiam ac iterum se illaqueasse, non attendentes quod configuratio nequit esse nisi quaedam relatio, ac ideo, quomodocumque explicetur ac perscrutetur, adhuc quaerendum ac determinandum manet fundamentum illius relationis, in quo essentia characteris reconditur. Ceterum, ut notatum est supra (p. 106), etiam antiqui theologi eandem viam quodammodo secuti sunt, etsi in ea non diutius morarentur; nam primo determinarunt, saltem in confuso ac generaliter, ipsas proprietates characteris seu triplicem relationem sive aspectus distinctivi, dispositivi et configurativi; subinde descenderunt ad ipsam quaestionem de essentia, scilicet de physica et absoluta realitate quae fundat ipsas relationes et ex qua istae necessario dimanant; tandem ex determinata hac essentia, S. Thomas iterum ac logice revertitur ad considerationem illius primariae ac peculiaris proprietatis quae est configuratio et assimilatio cum Christo, ut eam nempe magis determinet, sub luce ipsius essentiae quam in quadam potentia ad cultum iam reposuerat, ac logice concludit in hac potentia inveniri et ab ea immediate consequi relationem ad Christum ut auctorem et regulatorem cultus, seu ut Sacer-

dotem, ac proinde eam consistere, tanquam in immediata proprietate, in quadam participatione sacerdotii Christi.

CONCLUSIO

Conclusio 1. Tria sacramenta Baptismi, Confirmationis et Ordinis, conferunt characterem, seu “imprimunt in anima signum quoddam spirituale et indelebile”⁷⁵ quod in sacramento Ordinis intime connectitur cum sacra potestate per idem sacramentum collata.

Probatur.

I. *DOCTRINA MAGISTERII ECCLESIAE.*

Innocentius III (f 1216) protulit primum Ecclesiae documentum de existentia characteris in sua epistola “Maiores Ecclesiae causas” ad Ymbertum archiep. arelatensem circa finem a. 1201. Ad quaestionem: utrum Baptismus valide conferatur non solum parvulis sed etiam amentibus et dormientibus, imo et invitis, respondet: “Quaeritur, utrum huiusmodi dormientibus et amentibus sacramenti saltem *character in baptismo imprimatur*, ut excitati a somno vel ab aegritudine liberati non sint denuo baptizandi. Sunt autem nonnulli, qui dicunt, quod sacramenta, quae per se sortiuntur effectum, ut *baptismus et ordo ceteraque similia*, non solum dormientibus et amentibus, sed invitis etiam et contradicentibus, etsi non quantum ad rem, *quantum tamen ad characterem conferuntur*, quum non solum parvuli, qui non consentiunt, sed et ficti, qui quamvis non ore, corde tamen dissentiunt, recipiant sacramentum. . .

“Inter invitum et invitum, coactum et coactum alii non absurde distinguunt, quod is, qui terroribus atque suppliciis violenter attrahitur, et, ne detrimentum incurrat, baptismi suscipit sacramentum, talis quidem, sicut et is, qui fecte ad baptismum accedit, *characterem suscipit Christianitatis impressum*, et ipse, tanquam conditionaliter volens, licet absolute non velit, cogendus est ad observantiam fidei Christianae. . . Ille vero, qui nunquam consentit, sed penitus contradicit, *nec rem, nec characterem suscipit sacramenti*, quia plus est expresse contradicere quam minime consentire. . . Dormientes autem et amentes, si, priusquam amentiam incurrerent aut dormirent, in contradictione persisterent, quia in eis intelligitur contradictionis propositum perdurare, etsi fuerint sic immersi, characterem non suscipiunt sacramenti. Secus autem, si prius catechumeni existitissent.

⁷⁵Conc. Trid., sess. 7, can. 9 de sacr. in genere.

et habuissent propositum baptizandi; unde tales in necessitatis articulo consuevit ecclesia baptizare. Tunc ergo *characterem sacramentalis imprimit operatio*, quum obicem voluntatis contrariae non inuenit obsistentem.”⁷⁶

In hac epistola prima vice mentio characteris occurrit in documentis Ecclesiae; supponitur tamen notus et passim admissus tum quoad Baptismum, tum quoad Ordinem, tum quoad quaedam alia sacramenta (ubi fit allusio ad quosdam qui non solum in Confirmatione sed etiam in Extrema Unctione characterem ponebant: cf. infra, p. 240); unde calumnia fuit quorundam antiquorum Protestandum qui, cum Chemnitio, inventionem characteris tribuunt Innocentio (cf. supra, p. 96). S. Pontifex tria proponit, scilicet: characterem “imprimi” in subiecto, distinguere ab altero gratiae effectui, i.e. “re sacramenti” (“Nec rem nec characterem suscipit sacramenti”), distinguere pariter a sacramento seu exteriori ritu (“Characterem sacramentalis imprimit operatio”). Hanc doctrinam non est quidem definitio ex cathedra, nam Papa loquitur secundum communem sententiam theologorum, sed tamen hanc ipsam sententiam auctoritative confirmat; unde ipse Scotus, qui nihil de existentia characteris videt in Scriptura et Traditione, ob solum hoc documentum, cuius vim effugere non valet, cogitur asserere: “Propter ergo solam auctoritatem Ecclesiae est ponendum characterem imprimi” (cf. supra, p. 119).

Gregorius IX († 1241) secundum prodit documentum, et quidem directe de ipso caractere Ordinis, in quadam epistola ad archiepiscopum baranensem a. 1228: “Consultationi tuae taliter respondemus, quod eos qui extra tempora statuta sacros ordines receperunt, characterem non est dubium recepisse, quos pro transgressione huiusmodi, primo eis poenitentia imposita competenti, sustinere poteris in susceptis ordinibus ministrare.”⁷⁷

Cone. Florentinum, Dec. pro Armenis, agens de sacramentis in genere, hanc determinatam doctrinam de caractere mutuatur ex noto opusculo S. Thomae (ubi autem agit de singulis sacramentis characterem non amplius commemorat): “Inter haec sacramenta tria sunt: baptismus, confirmatio et ordo, quae characterem, id est, spirituale quoddam signum a ceteris distinctivum, imprimunt in anima indelebile. Unde in eadem persona non reiterantur. Reliqua vero quattuor characterem non imprimunt, et reiterationem admittunt” (*Denz.* 695).⁷⁸ In hoc documento sex distincte proponuntur: causa characteris

⁷⁶ *Decretales*, l. 3, tit. 42, c. 3, *Corpus Iuris Canonici*, ed. Friedberg. II 646 (cf. *Denz.* 410sq.).

⁷⁷ *Decretales*, l. 1, tit. 11, c. 16, *ibid.* 124.

⁷⁸ Haec sunt verba correspondentia in S. Thomae opusculo *De articulis fidei et Eccksiif*

(tria sacramenta B., C. et O.), subiectum (anima), natura (signum spirituale), proprietates (distinctivum et indelebile signum), effectus (initerabilitas sacramenti), numerus determinatus (triplex character ex triplici tantum sacramento). Ut alibi (torn. 2, pp. 698-728) dictum est, hoc decretum non est, saltem iuxta commune iudicium modernorum theologorum, documentum definitivum et infallibile, sed vel doctrinale ac decisivum sed citra infallibilitatem, vel doctrinale sed mere expositivum, vel practivum ac mere directivum. iuxta diversas opiniones; unde nondum in eo existentia characteris infallibiliter definita est, quamvis ab eo communis doctorum sententia solemniorem saltem confirmationem obtinuerit.

Cone. Tridentinum, sess. 7, can. 9 de sacr. in gen., existentiam trium characterum solemniter definivit: "Si quis dixerit, in tribus sacramentis, baptismo scilicet, confirmatione et ordine, non imprimi characterem in anima, hoc est signum quoddam spirituale et indelebile, unde ea iterari non possunt: A. S." (*Denz.* 852). Hic proponuntur omnia quae iam proposuerat Cone. Flor., omissis tamen duobus, quod nempe character sit signum distinctivum et quod non nisi per tria sacramenta conferatur, quorum ceteroquin primum necessario colligitur ex ipsa rei natura, alterum fortasse implicite continetur in ipsa mentione solum trium sacramentorum, cum ex una parte ea erat communis sententia doctorum, ipso florentino decreto confirmata, et ex alia parte nulla apparet discussio de numero characterum inter patres tridentinos (nonnisi unus vel alter pater, ut Bituntinus, obstitit nominationi trium sacramentorum, nec ullam rationem addidit: "Non nominentur sacramenta illa tria"). Concilium tacet de caractere, agens de Baptismo et Confirmatione, iterum vero illum commemorat, cum agit de Ordine, *sess.* 23, cap. 4: "Quoniam vero in sacramento ordinis, sicut et in baptismo et confirmatione, character imprimitur, qui nec deleri nec auferri potest: merito sancta Synodus damnat eorum sententiam, qui asserunt. Novi Testamenti sacerdotes temporariam tantummodo potestatem habere, et semel rite ordinatos iterum laicos effici posse" (*Denz.* 960). et can. 4: "Si quis dixerit per sacram ordinationem . . . non imprimi characterem: vel eum. qui sacerdos semel fuit, laicum rursus fieri posse: A. S." (*Denz.*

sacramentis: "Sunt autem et quaedam propria sacramentis quibusdam. Nam quaedam horum imprimunt characterem, idest spirituale quoddam signum distinctivum a ceteris, sicut in sacramento Ordinis vel sacramento Baptismi, et in sacramento Confirmationis: et talia sacramenta nunquam iterantur super eandem personam . . . quia character, qui in huiusmodi sacramentis imprimitur, indelebilis est. In aliis vero sacramentis non imprimitur character suscipienti ea, et ideo possunt iterari quantum ad personam suscipientem, non tamen quantum ad materiam."

964) ; in quibus locis Concilium videtur assimilare characterem Ordinis cum ipsa potestate.

Antequam determinemus vim huius conciliaris definitionis, utile erit *quaedam excerpere ex Actis* quae eam praecesserunt.⁷⁰

Articulus 9, inter 14 articulos Protestantium minoribus theologis examinandos propositos, die 17 ian. 1547, sic sonat: "In nullo sacramentorum imprimi characterem sed rem fictitiam esse. Lutherus de capt. Babil. Concedo, ut characterem hunc Papa imprimat, ignorante Christo."⁸⁰

Ex *theologis minoribus* plures putarunt articulum esse simpliciter et ut prostat damnandum ut haereticum; aliqui vero dixerunt "non esse damnandum sine aliqua declaratione,"⁸¹ imo "quidam optarunt, hunc articulum non damnari simpliciter, ut haereticum, sed amplexendam contrariam partem veluti probabiliorem."⁸² Ita G. Hervetus: "Falsus; sed non ut haereticus damnandus"; J. B. Moncalvius, O.F.M. Conv.: "Damnandus, sed non ut haereticus"; B. Miranda, O.P.: "Erroneus, cum non sit verus simpliciter, neque falsus"; Gregorius a S. Iacobo, O.P.: "In aliquo casu non esset erroneus"; A. Navarra: "Damnatus in c. Maiores, de baptismo, et in conc. Florentino, non probatur tamen ex Scripturis sacris, ideo est damnandus cum declaratione"; Hieronymus ab Oleastro, O.P.: "Non est damnandus tanquam haereticus sed amplectenda contraria opinio, ut probabilior."⁸³ Antonius Solisius solum commendavit ne in damnatione articuli tangeretur disputata inter theologos quaestio de essentia characteris: "Omnes theologi characterem confitentur; sed discordant quid sit, et in quo sit, in quo etiam sunt gravissimi doctores: ideo neutra pars est damnanda: sed articulus in se damnetur, quod non sit character."⁸⁴ Ratio partialis oppositionis horum theologorum videtur esse tum relativus defectus argumentorum Scripturae et Traditionis pro doctrina characteris, ratione cuius Scotus, Biel et Caietanus dixerant characterem nonnisi ex auctoritate Ecclesiae admittendum esse, tum ipsa varietas theologorum circa naturam characteris. Ob talem oppositionem, finalis resolutio discussionum theologorum fuit ut in relatione, patrum conciliarium examini proponenda, articulus referretur inter eos qui. suadentibus pluribus theologis, non essent damnandi sine aliqua declaratione.

⁷⁰Cf. F. Cavallera, "Le décret du concile de Trente sur les sacrements en général, viie session," *Bulletin de littérature ecclésiastique* VII (1915-1916) 83-88; A. Michel, *Les décrets du Concile de Trente* ("Histoire des Conciles," Hefcler-Leclercq, X-1, Paris 1938) 169, 182, 188, 208-210.

⁸⁰Apud A. Theiner, *Acta genuina ss. oecumenici Concilii Tridentini* (Zagabriae in Croatia [1874]) I 384.

⁸¹*Ibid.* 401; cf. 425.

⁸²*Ibid.* 403.

⁸³*Ibid.* 401, 397, 392, 397, 394.

⁸⁴*Ibid.* 398.

Eidem indicio de articulo non simpliciter damnando assentierunt pariter quidam inter *patres conciliares*, uti Claramontanus: “De caractère, non damnetur sub anathemate”⁸⁵; Acciensis, sicut praefatus theologus Solisius, monet: “De caractère debet distingui et damnari, quod non sit character; sed quid sit, non damnandus, cum variae sint opiniones”⁸⁶; Oscensis aliquatenus ambigue dixit: “Damnetur affirmative, non autem negative.”⁸⁷ Ceterum, longe maior pars patrum articulum simpliciter ut haereticum damnandum censuit, quorum quidam dixerunt characterem probari ex Scriptura, Patribus et documentis Ecclesiae, unus vel alter ex sola auctoritate Ecclesiae, plures mere dixerunt articulum esse simpliciter damnandum. Portuensis: “Censet damnandum simpliciter, et in hoc non probat iudicium theologorum [praefatorum], cum character, expresse habeatur in scripturis, in conciliis et in doctoribus sacris”; Aquensis: “Damnetur . . . quia character habetur in sacris conciliis, et sanctis doctoribus”; Bonucius, generalis Ord. Servit.: “Quoad characterem dixit, illud probari ex scripturis, et ex doctoribus, et ex rationibus contra id quod dixerat Costacciarus”; Bituntinus: “Damnetur simpliciter . . . sine ulla declaratione: probavitque multis rationibus esse in baptismo characterem”; Bossaniensis: “Damnetur simpliciter, cum damnatus sit iam ab ecclesia”; Costacciarus, generalis Min. Conv.: “De caractère etiam damnetur simpliciter ut haereticus, licet ex sacra scriptura probari non possit character, neque in sacris scriptoribus, sed tantum ex romanae ecclesiae determinatione.”⁸⁸ Alii mere dixerunt articulum esse simpliciter damnandum ut haereticum: Motulanus, Castellimaris, Parentinus, Veronensis, Lancianensis, Syracusanus, Pacensis, Albinganensis, Aliphantus, Minoricensis, Procurator Card. Augustani, Procurator Trevicensis, Seripandus, generalis Ord. S. Aug.⁸⁹

Inde finalis patrum resolutio sive censura fuit: “In nullo sacramentorum imprimi characterem, damnetur ut iacet, et exprimatur quod in his tribus imprimitur: baptismo, confirmatione, et ordine.”⁹⁰

Primum schema, confectum die 27 febr. 1547 ac subinde patribus examinandum propositum, sic sonat: “Si quis dixerit, in tribus sacramentis, baptismo scilicet, confirmatione et ordine, non imprimi characterem in anima, hoc est signum quoddam spirituale, et indelebile, ratione cuius ea [Theiner mendose ponit: ratione cuiusvis etiam] iterari non possunt: anathema sit.”⁹¹ Ut patet, unicum discrimen a secundo ac definitivo *schemate*, diei 3 martii, est ultimum incisum

⁸⁵ *Ibid.* 459.

⁸⁶ *Ibid.* 430.

⁸⁷ *Ibid.* 440,

⁸⁸ *Ibid.* 433, 439, 447, 438, 434, 444,

⁸⁹ *Ibid.* 434, 435, 436, 437, 440, 441, 443, 446.

⁹⁰ *Ibid.* 448.

⁹¹ *Ibid.* 457.

quod immutatum est in “Unde ea iterari non possunt,” id petentibus pluribus patribus, quorum aliqui praeterea frustra ultiores mutationes suggesserant.

Quod attinet ligamen causalitatis inter impressionem characteris et initerabilitatem sacramentorum, expressum in praefato inciso (“Ratione cuius. . .”), pauci petierunt ut retineretur, ita Aliphanus: “Quia alias baptismus esset reiterabilis”⁹² et Bituntinus: “Cuius ratione iterari non possunt, placet”⁹³; eius vero suppressionem simpliciter petierunt Card. Gienensis: “Cuius ratione etc. deleantur, sed dicatur, et esse reiterabilia”⁹⁴ et Turritanus: “Cuius rationem etc. deleatur, quia illa non est ratio, quare sacramenta illa non reiterantur,”⁹⁵ quibus consentierunt Antibarensis, Armacanus, Senogallensis, Bossanensis, Lancianensis, Pacensis, Calaguritanus, Generales praedicatorum et conventualium.⁹⁶ Castellinaris proposuit ut incisum de initerabilitate praeponeretur mentioni de impressione characteris: “Ratione cuius etc. ponatur primum hoc, quam impressio characteris.”⁹⁷ Albinganensis proposuit sequentem molliorem expressionem quae subinde adoptata est in finali schemate: “Ibi, ratione cuius, dicatur, unde ea iterari.”⁹⁸ Finalis patrum resolutio fuit: “Cuius ratione, dicatur, aut ea etc.” (i.e. aut ea iterari posse).⁹⁹ Unde patrum resolutio adoptavit propositionem Card. Gienensis sed finale schema adoptavit suggestionem Albinganensis. Praeterea quidam suggesserunt, sed sine exitu, suppressionem mentionis animae, nominis characteris (utpote nimis technici), descriptionis characteris (“Hoc est signum quoddam spirituale et indelebile”) et trium sacramentorum: ita Panormitanus: “Character digniori nomine ornetur”; Fanensis: “Posset deleri, characterem, et dici, signum quoddam spirituale etc.”; Bossanensis: “Deleantur . . . illa, in anima, et hoc est signum etc.”; Bituntinus: “Non nominentur sacramenta illa tria.”¹ Portuensis e contrario videtur desiderasse magis completam definitionem: “De caractère, damnetur ut in conc. Florentino.”²

Quod attinet autem ad ipsum obiectum definitionis certum est, nemine contradicente, in ea saltem tria ut de fide definiri, scilicet *existentiam* sive impressionem characteris, *numerum* ternarium, *trinam causam* imprimentem seu tria sacramenta imprimentia. Ceterum quoad primum, non certo definitur eam impressionem esse physicam potiusquam tantum moralem, ut volebant quidam doctores, nam patres

¹ Idem notaverant duo theolopi minores, I. A. Delphinus et Fr. Vita (*ibid.* 399),

” *Ibid.* 441, 460.

” *Ibid.* 458.

’ *Ibid.* 459.

” *Ibid.* 459-461.

’ *Ibid.* 460.

” *Ibid.* 461.

” *Ibid.* 462.

’ *Ibid.* 459 sq.

’ *Ibid.* 459.

generaliter voluerunt abstrahere ab opinionibus theologorum de natura characteris; quoad secundum et tertium definitio sonat assertive, non exclusive (in quo differt ab explicita exclusione Florentina), adeoque non necessario excludit per alia sacramenta characterem imprimi.

Praeterea, Concilium docet quatuor, quae propterea pertinent saltem ad doctrinam catholicam nec negari possunt sine errore aut saltem temeritate, scilicet: characterem imprimi *in anima*, abstrahendo tamen a qua parte animae; characterem esse *signum spirituale*, abstrahendo tamen ab eius physica vel morali entitate, necnon ab eo quod per characterem significatur; characterem esse *indelebilem*, abstrahendo utrum id sit ex ipsa natura characteris an ex mera voluntate divina, et utrum indelebitas respiciat tantum hanc vitam an etiam vitam futuram;³ indelebitatem characteris habere aliquam *connexionem cum initerabilitate sacramenti*, abstrahendo utrum sit connexio causae ad effectum an e converso, utrum nempe sacramentum sit initerabile quia character est indelebilis, an e converso character sit indelebilis quia sacramentum est initerabile. ita ut indelebitas characteris sit merum signum, non causa, initerabilitatis (propterea ambigua frasis definitionis: “Unde ea iterari non possunt” potest dupliciter glossari: “Ratione cuius iterari non possunt” vel “Ratione cuius intelligitur ea iterari non posse”).

Unus vel alter theologus sentit haec quatuor non esse de fide, sed tantum doctrinam catholicam, eo quod non constituent directum obiectum definitionis, quod est sola existentia characteris, sed adduntur tanquam mera explicatio obiecti definiti sive characteris. Ita *Puech*, scribens: “S’ensuit-il qu’il faille tenir cette incise [“Signum quoddam spirituale et indelebile, unde ea iterari non possunt”] comme définie? Il ne semble pas, puisque l’intention des Pères était de définir l’existence du caractère; qu’elle apparaîût dans le canon comme une partie accidentelle, une simple explication du mot ‘characterem’:

‘Unde exaggerant quidam theologi, cum dicunt absolutam indelebitatem characteris, etiam pro altera vita, esse theologicè certam, imo saltem theologicè certam, sin minus de fide. Ita B. Durst: “Mera indelebitas secundum quid. i.e. durante hac vita mortali, dici potest veritas de fide tenenda [attento canone tridentino]. Ope principii: Deus in esse conservat id quod conservari potest, licet sit in statu imperfecto, cogita virtutem fidei informis, theologi deducunt, Deum characterem etiam in altera vita conservare tum in beatis tum in damnatis, quia character utpote qualitas moraliter indifferens statui nec beatorum nec damnatorum repugnat. Haec explicatio, quia ab omnibus fere theologis admittitur et etiam in institutione religiosa fidelium in catechismis et praedicationibus proponitur, *saltem theologicè certa dicenda est*” (“De characteribus sacramentalibus,” *Xenia thomistica* [Romae 1925] 11 551). Adhuc recentius H. Bovëssé: “Cette immobilité du caractère a été définie au Concile de Trente. Indubitable en ce qui concerne l’état de la vie présente, elle est *théologiquement certaine sinon de foi, dans l’absolu*” (*Le Sauveur du monde* IV [Chambéry-Leyse (1951)] 304) Quamvis interpretatio Catechismi Conc. Trid. (cf. infra, p. 166) illi absolutae indelebitati patrocinetur. ipsa non valet, ut patet, eam reddere theologicè certam.

qu'il règne parmi les théologiens un parfait désaccord sur la note théologique à donner, lorsqu'il s'agit de la réalité physique ou morale du caractère, de son indélébilité, de sa connexion avec la non-réitération des sacrements." Communter autem theologi ea quatuor habent ut definita. Quibus omnino consentiendum videtur, praecipue quod attinet priorem partem illius incisi, i.e. signum spirituale et indelebile; nam, quamvis ea quatuor non sint praecipuum obiectum definitionis, sunt tamen directum obiectum, utut secundarium, nec tantum aliquid indirecte aut obiter dictum, et praecipue praefata pars incisi constituit ipsam descriptionem characteris, ad quam Concilium, abstrahendo ab ulterioribus theologorum determinationibus, intendit explicite limitare suam definitionem et sensum quem tribuit voci characteris, cuius existentiam definit. Ceterum, quod Puech asserit de discordia theologorum in assignanda nota theologica circa indelebilitatem characteris eiusque connexionem cum initerabilitate sacramenti, prorsus exaggeratum videtur: nescimus enim quinam sint theologi aliter sentientes; tota doctorum discordia videtur respicere solam *quaestionem de physica aut morali realitate characteris iuxta definitionem tridentinam et de censura affigenda opinioni Durandi* et aliorum, iuxta quam character est aliquid mere morale, imo aliquod ens rationis.

De qua quaestione haec adverte. Sententia Durandi sive ante sive et a fortiori post Cone. Trid. communius a theologis ut suspecta habita est, ita tamen ut priores theologi posttridentini de ea durius et tanquam de haeresi vel proxima haeresi loquerentur, recentiores vero suum indicium ita attenuaverint ut dicant eam cum definitione tridentina non concordare aut difficile conciliari; nihilominus sive ante sive post concilium nonnulli theologi eam ab omni prorsus censura absolvere conati sunt.

Iam tempore ipsius Durandi (t 1334), Thomas de Argentina (t 1357) de simili opinione dixerat: "Ista opinio a nullo catholico videtur esse tenenda" (*In 4 Sent.*, dist. 6, q. 1). Post Cone. Flor., et immediate ante Trid., Caietanus indicat eam sententiam falsam ex ipsa auctoritate Ecclesiae, seu contrariam documento Innocent» III: "Eius falsitas patet ex auctoritate Ecclesiae, Extra, *de Bapt. et eius effectu*, in cap. *Maiores*, in fine, ubi dicitur quod sacramentalis operatio imprimit characterem: certum est enim quod relatio rationis non imprimitur" (*In 3 p.*, q. 63, a. 2, n. 6). Post Cone. Trid., eam ut haeticam vel haeresi proximam habuerunt Bellarminus, Toletus, Suarez, Lugo, alique antiquiores uti Ioannes a S. Thoma, Iacobatius,

"Le caractère sacramentel et le sacerdoce du Christ," *Culture* I (1940) 181 sq.

Wiggers, Mastrius; quibus consentit unus vel alter modernus, ut Lépicier, Daffara et Bozzola; Bellarminus: “Quae sententia vix distinguitur ad haeresi huius temporis, et videtur expresse damnata in conciliis, quae si Durandus videre potuisset, sine dubio aliter docuisset” (*De sacr. in gen.*, l. 2, c. 19); Toletus: “Cuius opinio periculosa et errori [in fide] proxima mihi videtur” (*In 3 p.*, q. 63, a. 2); Suarez: “Haec . . . sententia Durandi potuit fortasse suo tempore sine haeresi sustineri, quamquam non sine temeritate, cum non solum esset contra caeteros theologos, sed etiam contra Innocentium III. . . Nunc vero non potest haec opinio ab errore in fide vindicari, propter definitiones Concil. Florent, et Trident., quae docent characterem esse spirituale signum animae impressum” (*In 3 p.*, q. 63, disp. 11, sect. 2); Lugo, relato iudicio Bellarmini et Suaresii, ait: “Ego sententiam Durandi non solum minus veram iudico [ut videtur iudicare Vasquez], sed contra mentem conciliorum” (*De sacr. in gen.*, disp. 6, sect. 2); Lépicier ait Durandum praeivisse Novatores; Daffara ait opinionem Durandi contradicere Concilio; Bozzola consentit censurae Suaresii. Alii, praecipue inter recentiores, censuram emolliunt, ita ut illam opinionem iudicent vel erroneam vel temerariam, quatenus vel utuntur his ipsis verbis (pro erronea utuntur voce “theologice certa” quoad contrariam sententiam); ita Einig (theologice certa), Gasparri (videtur theologice certa), Hurter, Otten, Merkelbach (temeraria); vel dicunt eam opinionem cum canone tridentino esse inconciliabilem: ita Van Noort. Ferland, Lercher-Dander, Baisi, Roguet, Ott; aut difficile conciliabilem: ita Boularand et Bouëssé, necnon Michel (canon tridentinus non est directe oppositus sententiae Durandi, sed tamen eam indirecte excludere videtur) et De Aldama (quatenus ait Suaresium videri excedere in qualificatione Durandi).

Nihilominus quidam pauci sententiam Durandi ab omni censura excusant. Dominicus Soto († 1560), scribens post sess. 7 Cone. Trid., eam dicit probabilem imo in eam cum moderamine inclinat, ut ostensum est supra (p. 122). Paulo post, Vasquez (Disp. 134) ait eam, quamvis minus probabilem, nulla censura mulctandam esse, eo quod impressio intelligi possit etiam de ente morali, sicut macula peccati dicitur imprimi animae, etsi sit ens morale. Pariter eam excusant Arriaga, Maeratus, Holtzclau, Berti, Drouin qui ait illam sententiam esse communem apud canonistas (cf. supra, pp. 101, 122), et Van Espen canonista, cuius indicium de tridentino canone sic refert et approbat *Drouin* († 1742): “Verisimile est, inquit eorum [canonistarum] unus, Van Espen iuris ecclesiast. universi, parte 2, tit. 1, de Sacram, in gen., c. 1, aliud dicere noluisse synodum Trid.,

nisi quod per haec Sacramenta imprimatur in anima ens quoddam morale, quale solet imprimi, dum quis ad dignitatem aut conditionem aliquam stabilem et permanentem assumitur; ut, exempli gratia, ad dignitatem regalem, doctoralem, etc; in horum enim adoptione et collatione accedit ipsi accipienti huiusmodi dignitatem vel conditionem, quoddam ens morale, ratione cuius perpetuo reputatur rex, doctor, etc., unde non male Ioannes Douiatius in notis ad Institutiones Lancellotti, loquens de hoc signo ait, lib. 2, tit. 2, q. 3, hoc signum tria Sacramenta, Baptismus, Confirmatio et Ordo, ideo, ni fallor imprimere censentur in anima suscipientium, quod per ea homines specialiter ad Dei cultum destinentur.” Cui immediate addit ipse Drouin: “Ita praedicti scriptores, ad quorum mentem character non aliud quidquam esse videtur, quam exterior denominatio; quam quidem doctrinam, licet non probemus, fidei tamen non dicimus esse contrariam; absit enim ut indicium Ecclesiae praevertamus.”⁵ **Holtzclau* († 1783) indicium Vasquesii suum facit scribens: “Quam Durandi praesertim opinionem sunt qui errori doctorum Novatorum omnino affinem antument; at, ut Vasquesio aliisque videtur, immerito. . . . Etsi igitur non aequae commode huius opinio conciliari possit cum catholico dogmate; potest tamen absolute, ac proinde proscripta dici non potest; permissio enim gratis, characterem non esse absolutum quid, sed relationem aliquam, sive realem, sive rationis, adhuc absolute loquendo posset dici indelebilis, quia haec relatio est perpetua; item impressus, inhaerens, sic enim et macula dicitur permanere in anima, licet actus peccaminosus transierit; etsi multorum consensu nihil sit aliud quam peccatum moraliter adhuc perseverans.”⁶ Pariter inter modernos, quidam pauci dicunt non posse ex canone tridentino argui contra Durandum; ita praeprimis *Cavallera*, scribens: “On a vu que les expressions adoptées [par le Concile] étaient usuelles dans toutes les écoles, employées aussi bien par ceux qui avec Durand tenaient seulement pour la réalité morale du caractère que par ceux qui lui attribuaient une réalité physique, sous forme de relation ou de qualité: pour tous le caractère était quelque chose de spirituel imprimé dans l’âme et indélébile. Après le Concile de Trente, il était facile de le perdre de vue. L’ancienne opinion de la réalité morale, à laquelle restait attaché le nom de Durand, fut discutée dans ses rapports avec l’orthodoxie. Très généralement elle fut déclarée en opposition plus ou moins ouverte avec la définition de Trente”⁷;

¹ *De re sacramentaria contra perduelles haereticos*, l. 1, q. 5, c. 2, q. 9, apud Migne, *Theologiae cursus completus* XX (Parisis 1841) 1340 sq.

• *Theologia Wirceburgensis* (ed. 3, Parisiis 1880) IX 73.

¹ *Art. cil.* (supra, in p. 156) 87.

quem secuti sunt Puech, Earnicol et *Lennerz*, qui scribit: “Post Concilium Tridentinum complures quidem putant eam [Durandi opinionem] contrariam esse definitioni; at immerito, ut videtur. Concilium enim non definivit, cuius naturae sit signum illud spirituale, indelebile, animae impressum, eaque verba adhibuit quae apud omnes in usu erant, etiam apud defensores huius sententiae, et quibus natura characteris nondum determinatur.”⁹

Nobis videtur duo distinguenda esse in sententia Durandi, scilicet primo quod character est ens rationis, seu pura extrinseca denominatio, quae fundatur in ordinatione divina et ponit in homine relationem rationis ad moralem veramque potestatem; secundo, haec ipsa moralis veraque potestas. Si attendatur primum et revera dicatur, ut videtur dicere Durandus (cf. supra, p. 122), characterem nihil aliud esse quam eam ipsam relationem rationis, opinio Durandi est vere haeretica post Cone. Trid., quoniam manifestum est Concilium definire characterem esse aliquod ens reale impressum in anima nec entia rationis sint obiecta definitionum conciliarium aut rationabiliter dici possunt imprimi in anima. Si vero attendatur secundum, seu si, ad rationabiles conceptus accommodando opinionem Durandi, dicatur character esse ens morale seu ipsa potentia moralis, ut eam interpretati sunt illi qui in eam inclinarunt aut excusare voluerunt, dicendum videtur quod, quamvis non certo, tamen longe saltem probabilius huiusmodi opinio adversatur definitioni tridentinae ac pro tanto ut suspecta nec libera merito indicatur. Id apparet:

Primo, ex ipsa doctrina Concilii. Nam Concilium definit characterem *imprimi* in anima; ens vero sive potestas moralis non dicitur imprimi, nisi forte per arduam nec communem metaphoram, quae ideo non est tribuenda definitioni Ecclesiae absque certo argumento. Idque confirmatur ex similibus expressionibus quas Concilium adhibet in doctrina et definitione de gratia (sess. 6, cap. 7 et 16; can. 11) dicens hanc infundi, diffundi et inhaerere cordibus (“iustitiam in nobis recipientes,” “Caritas Dei diffunditur in cordibus atque ipsis inhaeret,” “iustitia nostra dicitur, quia per eam nobis inhaerentem justificamur,” “Gratia et caritas in cordibus eorum diffunditur atque illis inhaeret”: *Dcnz.* 799, 800, 809, 821); quo ergo iure haec gratiae inhaesio accipitur in sensu proprio, ita ut erroneum sit eam metaphorice de gratia ut ente morali interpretari, eodem iure ac necessitate impressio characteris in sensu proprio accipienda est. seu de ente non

⁹Mitigate tantum ait: “Ante Tridentinum generatim» non habebatur haec sententia ut prohibenda; nec certum est ex Tridentino contra ipsam argui posse; tamen hodie derelicta est” (*Compendium theologicum* IV [Romae 1939] 96).

⁹*De sacramentis novae legis in genere* (ed. 2, Romae 1939) 208.

mere morali sed physico. *Praeterea*, Concilium docet characterem imprimi *in anima*, potestas vero moralis habet pro subiecto ipsam totam personam, quae est proprium subiectum iurium et obligationum, ipsum autem exterius sacramentum, per quod potestas confertur, suscipitur in solo corpore; non ergo intelligeretur quare Concilium distincte assumat ut subiectum characteris ipsam animam, nisi agatur de aliqua physica qualitate in ea suscepta, sicut ipsa gratia de qua Concilium pariter dicit suscipi sive inhaerere cordi. *Praeterea*, Concilium loquitur de indelebilitate characteris, quae quidem proprietas confirmat physicam indolem impressi characteris et corroborat conceptum physicae impressionis; moralis enim potestas non dicitur indelebilis sed inamissibilis, iuxta obvium ac communem modum loquendi. *Praeterea*, Concilium distinguit inter characterem et eius indelebilitatem; si autem character consisteret in mero morali effectui sacramenti, sufficiebat definire solam indelebilitatem sive inamissibilitatem huiusmodi moralis effectus, quam solam negabant Protestantes saltem quoad sacramentum Ordinis, dicentes semel ordinatos iterum laicos effici posse (cf. sess. 23, cap. 4, et can. 4): ad quid nempe agitare contra Novatores novum spectrum characteris, quod ipsi horrebant quodque reapse non differebat ab eo quod ipsi admittebant, dempta quidem indelebilitate? *Praeterea*, Concilium intendit damnare doctrinam Novatorum; iamvero hi reiciebant tantum characterem intellectum ut qualitatem physicam, quam proinde irridebant ut “humanum figmentum” (Lutherus et Zwinglius), ut “incantationem magicam” vel oleum animam imbibens (Calvinus), non vero negabant characterem intellectum ut qualitatem moralem, quinimmo in hoc sensu moralis cuiusdam dignitatis interpretabantur verba Scripturae et Traditionis tam de gratia quam de caractere; in quo sensu tum Leibnitius, tum Gore, aliique plures inter modernos Protestantes, parati sunt loqui de impressione indelebilis etiam characteris (cf. supra, pp. 97 sq.). Ad rem advertit Pallavicini in sua historia et interpretatione Cone. Trid.: “Comme ces expressions, qui désignent une qualité intrinsèque et imprimée en nous, employées aussi par l’Ecriture à propos de la grâce justifiante, étaient entendues par les hérétiques dans un sens impropre et métaphorique, ainsi les entendaient-ils à propos du caractère. Ce qui les leur faisait interpréter de cette manière, c’est que parmi les hommes les pouvoirs et les adoptions n’emportent aucune impression de qualité réelle; et cependant dans ces cas on ne s’exprime pas différemment, puisque les jurisconsultes parlent de ces droits et de ces pouvoirs comme s’ils étaient des qualités réelles et intrinsèques dans ceux qui les possèdent. On

pouvait donc croire que l'Écriture, pour se conformer à l'usage des hommes, employait les mêmes termes dans le même sens."¹⁰

Secundo, Acta Concilii nihil produnt quo significetur mentem patrum fuisse abstrahere a quaestione de physica vel morali entitate characteris, imo contrarium potius supponunt. Nam patres sese referunt ad doctrinam Cone. Florentini, quae est ipsa doctrina S. Thomae, loquentis de characteris ut physica realitate; praeterea, ut ostensum est supra (p. 156), plures theologi et patres reclamabant ut doctrina de characteris proponeretur tantum ut probabilior vel saltem non sine aliqua declaratione, adeoque non cogitabant de mero ente morali, cum nemo sanae mentis dubitare possit characterem esse saltem qualitatem moralem idque admittebant et ipsi Protestantes. Nec valet opponere, patres voluisse abstrahere ab opinionibus theologorum circa naturam characteris (cf. supra, p. 156, verba Solisii et Acciensis); nam imprimis vix dici potest peregrinam opinionem Durandi occurrisset menti patrum tanquam unam ex probatis opinionibus theologorum, et ceteroquin ea generalis patrum intentio abstrahendi ab opinionibus theologorum non obstitit quominus definiretur ipsa existentia characteris, quam quidam definiri nolebant praecise ob dubia mota a quibusdam theologis (ut Scoto, Biel et Caietano) circa scripturistica et traditionalia fundamenta existentiae characteris et ob varias opiniones theologorum de eius natura. Praeterea ad rem facit quod Catechismus Cone. Trid., exaratus praecipue a quatuor auctoribus (Mutio Calino, Leonardo de Marinis, Aegidio Foscarari, et Francisco Forerio) quorum tres postremi fuerunt theologi tridentini,¹¹ loquitur de characteris tanquam de "*interiori* quadam nota animae impressa" (cf. infra, p. 167); item recentia documenta Pii XI et Pii XII (de quibus infra, p. 168), in lineari continuitate cum mente tridentinorum patrum, loquuntur de characteris ut de "*indelebili jorma* animo impressa," quae "*fidelium in animo quasi insculpitur*" et "*ex qua oriuntur*" morales potestates sacerdoti attributas.

Tertio, communis sensus theologorum postridentinorum. censurantium uno vel alio sed constanti modo, sententiam Durandi, intellectam de characteris ut mero ente morali, suum etiam nec leve pondus habet, quod simpliciter praetermitti non potest; nec mitigatus

¹⁰ "*Histoire du Concile de Trente*, l. 9, ch. 5, n. 4 (trad. française, Montrouge 1844) II 342.

¹¹ "Collaborasse etiam dicuntur Cardinalis Scripandus et Michael Medina, pariter theologi tridentini, quorum prior videtur habuisse peculiarem influxum in hoc ut existentia characteris decisive definiretur, contra aliquos qui petierant ut res proponeretur tantum tanquam sententia probabilior (cf. supra, p. 157).

et indeterminatus dissensus paucorum, vim praefati consensus, hucusque saltem, infringere valet. Et imprimis, parvus est numerus dissidentium; dissensus antiquiorum videtur dependere a Vasquesio, modernorum vero a Cavallera. Praeterea, ipsi non valde clare nec valde consequenter loquuntur: Vasquez enim dicit opinionem Durandi, attento Cone. Trid., esse tantum minus probabilem; iamvero, ut Lugo contra ipsum arguit ad hominem, "si non esset contra mentem Concilii, nec Concilium intendisset astruere characterem physicum, non esset minus probabilis illa sententia, prout eam Vasquez appellat: seclusa enim Ecclesiae auctoritate, nihil cogit ad multiplicanda entia, et ponendam illam qualitatem physicam, quam non ponimus in doctore, praetore, et aliis, sed entitatem moralem sicut etiam in clerico primae tonsurae."¹² Lennerz de eadem Durandi sententia, quam dicit immerito a compluribus theologis traduci ut contrariam definitioni tridentinae, paulo ante sic iudicat: "Haec sententia considerat characterem fere unice ut est deputatio ad aliquid et consequenter potestatem correspondentem importat; et sub solo hoc respectu forte possibilis esset. Sed non videtur sufficienter attendere ea quae de characterem ut sigillo in traditione dicuntur, quae indicant rem absolutam, obiectivam, in subiecto receptam et subiectum modificantem"¹³; iamvero hoc idem dici potest de eadem sententia per respectum ad definitionem tridentinam, eam scilicet non sufficienter concordare cum eo quod docet Concilium de impressione alicuius signi spiritualis et indelebilis in anima.

Omnibus igitur perpensis et attenta ipsa sola definitione tridentina, non videtur ab omni *nota temeritatis* excusari posse sententia, quae doceret characterem nihil physice ponere in anima sed meram moralem dignitatem conferre.

Pius IV, Professio fidei tridentina a. 1564, necessarium non ducit revocare existentiam characteris, dum proponit initerabilitatem trium sacramentorum: "Profiteor . . . baptismum, confirmationem et ordinem sine sacrilegio, reiterari non posse" (*Denz.* 996).

Catechismus Cone. Trid. (primo editus a. 1566), p. 2, c. 1, qq. 30-31: "Alter vero sacramentorum effectus non quidem omnibus communis, sed trium tantummodo proprius, Baptismi, Confirmationis et Ordinis sacri, est character, quem animae imprimunt. . . Est autem character veluti insigne quoddam animae impressum, quod deleri nunquam potest, eique perpetuo inhaeret. . . Iam vero character hoc praestat, tum ut apti ad aliquid sacri suscipiendum vel peragendum efficiamur; tum ut aliqua nota alter ab altero internoscatur. Ac Bap-

¹² *De sacr. in genere*, disp. 6, sect. 2.

¹³ *Loc. cit.* (supra in p. 163).

tismi quidem caractere utrumque consequimur, ut ad alia sacramenta percipienda reddamur idonei, et eo praeterea fidelis populus a gentibus, quae fidem non colunt, distinguatur. Idem autem in caractere Confirmationis, et Sacri Ordinis licet agnoscere: quorum altero veluti Christi milites ad eius nominis publicam confessionem et propugnationem, ac contra insitum nobis hostem et spiritualia nequitiae in coelestibus armamur atque instruimur, simulque ab iis, qui nuper baptizati, tanquam modo geniti infantes sunt, discernimur: alter vero tum potestatem sacramenta conficiendi et ministrandi coniunctam habet, tum eorum, qui huiusmodi potestate praediti sunt, a reliquo fidelium coetu distinctionem ostendit. Tenenda igitur est Catholicae Ecclesiae regula, qua docemur, tria haec sacramenta characterem imprimere, neque ullo unquam tempore iteranda esse."

In c. 7, q. 34, peculiariter de caractere Ordinis, haec habet: "Aliam quoque gratiam [praeter gratiam sanctificantem et sacramentalem] hoc sacramento tribui perspicuum est, praecipuam videlicet potestatem, quae ad sanctissimum Eucharistiae sacramentum refertur. . . Atque haec potestas etiam character spiritualis dicitur; quod qui sacris imbuti sunt, interiori quadam nota animae impressa ab aliis fidelibus distinguantur, ac divino cultui mancipentur."

Comparando doctrinam Catechismi cum doctrina Concilii, quinque inveniuntur additiones sive potius ampliores explicationes: 1. Character imprimitur interius in anima seu ut "interior quaedam nota"; hoc determinat tridentinum conceptum impressionis characteris in anima. 2. Character est simpliciter indelebilis, etiam in altera vita; hoc Catechismus non explicite dicit, sed videtur aequivalenter exprimere his verbis, quae sobrietatem expressionis tridentinae non leviter praetergrediuntur; "Quod deleri nunquam potest, eique [i.e. animae] perpetuo inhaeret"; idque confirmatur ipsa explicita doctrina S. Thomae, quam auctores Catechismi passim sequuntur. 3. Character est signum distinctivum, seu ideo imprimitur "ut aliqua nota alter ab altero internoscatur"; hoc iam dixerat Cone. Flor., omiserat vero Trid. 4. Character praestat aptitudinem, ac pro tanto aliquam potentiam, qua "apti ad aliquid sacri suscipiendum vel peragendum efficiamur," quod quidem, saltem quoad characterem Ordinis, est actus divini cultus; hoc omiserat Trid. ubi de caractere in genere, notaverat vero quoad characterem Ordinis. 5. Character saltem Ordinis identificatur cum ipsa hac potentia ("Haec potestas etiam character spiritualis dicitur"); id iam innuerat sed non ita clare significaverat ipsum Cone. Trid., ut notatum est supra (p. 156).

Pontificale Romanum (primo editum a. 1596) existentiam charae-

teris incidenter testabatur in rubrica generali ante collationem ordinum: "Moneat ordinandos, quod instrumenta, in quorum traditione character imprimitur, tangant." Haec tamen rubrica recenter suppressa est per Decretum de "variationibus in rubricis Pontificalis Romani," 20 febr. 1950 (AAS XLII [1950] 448), ratione Constitutionis Pii XII a. 1947, excludentis traditionem instrumentorum a ratione essentialis ritus Ordinationis.

Benedictus XIV, in Professione fidei Orientalibus (Maronitis) praescripta a. 1743, tacet characterem ac solam proponit trium sacramentorum initerabilitatem, sicut supradicta Professio fidei tridentina a Pio IV lata: "[Profiteor] baptismum, confirmationem et ordinem (sine sacrilegio) iterari non posse" (*Denz.* 1470).

Leo XIII, Deer. S. Officii 14 dec. 1887, damnavit suprarelatam (p. 124) propositionem Rosmini de natura characteris ut impressionis ipsius Verbi divini in anima fidelium. In epistola autem "Apostolicae curae" 13 sept. 1896, de ordinationibus anglicanis, Papa utile non duxit invocare doctrinam de characterem, Protestantibus invisam, ac ideo in medium adduxit generaliore conceptum sacrae potestatis (cf. *Denz.* 1964 sq.).

Codex I.C., can. 732, § 1, simul refert impressionem characteris et initerabilitatem trium sacramentorum, abstrahendo tamen a nexu causali inter haec duo: "Sacramenta baptismi, confirmationis et ordinis, quae characterem imprimunt, iterari nequeunt." Pluries praeterea loquitur de "characterem episcopali" (cann. 239, §20; 323, §2; 957, § 1; 958, §4; 966, §2; 1147, §1), sed tantum in latiori sensu dignitatis, non vero in proprio sensu sacramentali de quo in can. 732, § 1, ut explicatum est in art. 5 (tom. 2, pp. 237 sq.).

Pius XI, in Encycl. "Casti connubii," 31 dec. 1930, comparat indissolubile vinculum coniugale cum indelebili characterem Baptismi et Ordinis, docens hunc characterem esse quandam "deputationem sive ad vitam christiano more degendam sive ad sacerdotale munus gerendum": "Nam, ut S. Augustinus docet, sicut per baptismum et ordinem homo deputatur et iuvatur sive ad vitam christiano more degendam sive ad sacerdotale munus gerendum, eorumque sacramentali auxilio numquam destituitur, eodem fere modo (quamquam non per characterem sacramentalem) fideles, qui semel matrimonii vinculo iuncti fuerint, eius sacramentali adiutorio ac ligamine privari numquam possunt" (*Denz.* 2238). In Encycl. "Ad catholici sacerdotii," 20 dec. 1935, docet characterem esse "indelebilem formam

animo impressam,” distinguens inter characterem Ordinis et moralem sacram potestatem quam dicit oriri ex characterē: “Istiusmodi potestates, peculiari sacramento sacerdoti collatae, cum ex indelebili forma oriantur eius animo impressa, qua, illius instar, cuius sacerdotium participat ‘sacerdos in aeternum’ [Psal. 109. 4] factus est, non caducae sunt ac fluxae, sed stabiles atque perpetuae” (*Denz.* 2275).

Pius XII, Encycl. “Mediator Dei,” 20 nov. 1947, docet characterem Baptismi esse aliquid quod “in animo quasi insculpitur” et quandam Christiani “ad cultum divinum deputationem” necnon aliqualem “Christi sacerdotii participationem”: “Baptismatis . . . lavacro [fideles] generali titulo christiani in Mystico Corpore membra efficiuntur Christi sacerdotis, et ‘characterē’ qui eorum in animo quasi insculpitur, ad cultum divinum deputantur; atque ideo ipsius Christi sacerdotium pro sua condicione participant” (*AAS XXXIX* [1947] 555. Ibidem Papa prosequitur, diffuse determinando qua ratione ipsi simplices fideles sacerdotium Christi participant; cf. in art. 7. tom. 2, p. 599 sq.). In Constitutione autem “Sacramentum Ordinis,” 30 nov. 1947, Papa, agens de tribus ordinibus diaconatus, presbyteratus et episcopatus, loquitur generaliter de sacra potestate, tacito characterē, fortasse ob theologorum disputationes tum de characterē episcopali, tum de ipsa episcopatus sacramentalitate, ut notatum est in art. 5 (tom. 2, p. 241).

Ex his documentis, sequens colligitur Ecclesiae doctrina, cum relativa etiam nota vel censura theologica (cf. supra, pp. 158–166).

1. *Existit character, et quidem triplex, et quidem collatus per tria sacramenta Baptismi, Confirmationis et Ordinis.* Tria haec sunt *de fide*, explicite definita a Cone. Trid., nemine theologorum dubitante. Praeterea, quod attinet ipsum sacramentum Ordinis, de fide est characterem imprimi saltem in *ordine prcsbyterali*, nam de fide est hunc esse ordinem sacramentalem et pariter de fide est sacramentum Ordinis imprimere characterem. Quoad *diaconatum* vero, temerarium videtur negare impressionem characteris, cum temerarium sit negare ipsam sacramentalitatem huius ordinis (cf. art. 3, tom. 1, pp. 646–648). Quoad episcopatum tandem, sive de eius sacramentalitate. sive et a fortiori de impressione characteris, libere adhuc disputatur (cf. art. 5, tom. 2, pp. 238–244).

2. Character imprimitur in *anima*; est *signum spirituale*; est *indelebile* (saltem in hac vita); habet aliquam connexionem, aut causae, aut concausae, aut effectus, cum ipsa *initerabilitate* sacramenti a quo

imprimitur. Quatuor haec pertinent saltem ad doctrinam catholicam, cui contradicere erroneum aut saltem temerarium esset, nemine pariter contradicente aut dubitante theologo. Praeterea, haec quatuor sunt valde probabiliter etiam ab eodem Concilio definita, cum longe communius theologi ea indicent ut definita, adeoque constituunt doctrinam *proximam fidei*, ita ut contraria sit proxima haeresi.

3. Character est *aliquid physicum*, seu non merum ens morale aut moralis dignitas sive potestas. Hoc dicimus ita certum, ut contrarium nequeat nunc sustineri sine *aliqua nota temeritatis*; imo non abnueremus si dicatur thelogice certum. Id sequitur ex ipsa definitione tridentina, corroborata a subsequentibus documentis, in quibus character, indelebiter impressus in anima (Cone. Trid.), describitur amplius ut “interior quaedam nota animae impressa” (Catechismus Cone. Trid.), ut “indelebilis forma animae impressa” (Pius XI) et aliquid quod “fidelium in animo quasi insculpitur” (Pius XII), “ex quo oriuntur” morales potestates sacerdoti attributas (Pius XI). Velle enim has continuatas nec unquam attenuatas Ecclesiae expressiones de impressione characteris reducere ad meram aliquam metaphoram, exprimentem solam collationem moralis potestatis, est velle eludere obviam vim documentorum Ecclesiae atque haec convertere in poeticas quasdam evolutiones.

4. Moralis potestas, collata per sacramentum Ordinis, ita connectitur cum characterem, ut saltem *in eo fundetur et ab eo oriatur*. Id est *doctrina catholica*, exhibita a Cone. Trid., Catechismo Cone. Trid. et Pio XI (supra, pp. 156, 166, 168). Ulterius, Cone. Trid. innuit et Catechismus Cone. Trid. clarius significare videtur, identitatem characteris cum potestate (cf. supra, p. 167), sed hoc extra notam theologicam ponendum est.

5. Character in genere, etiam Baptismi et Confirmationis, confert aliquam *deputationem ad cultum*, ac pro tanto est quaedam *participatio sacerdotii Christi*. Hoc, quod sufficienter iam significabatur a Catechismo Cone. Trid. et clare recentius edictum est a Pio XII in Encyclica “Mediator Dei,” considerari nunc potest ut *doctrina catholica*, quatenus praecise docetur solemniter et expresse a Pio XII; unde sine temeritate imo sine errore in doctrina catholica nunc negari nequit.

Iam a. 1925 B. Durst aiebat hanc doctrinam, ob communem consensum theologorum, forsitan ut thelogice certam haberi posse: “Doctrina S. Thomae: characteres conferre participationem quandam sacerdotii Christi, ab omnibus theologis recepta est, ita quidem ut

propter hunc consensum theologorum doctrina S. Thomae forse theologice certa dici possit.”¹⁴ A. 1940 L.-M. Puech (supra cit., p. 148) hanc Durst assertionem tanquam exaggeratam ac minime fundatam impugnabat. Post praefatam autem Encycl. Pii XII “Mediator Dei” a. 1947, tota illa Puech dissertatio, qua generaliter impugnatur doctrinam S. Thomae de characterem ut participatione sacerdotii Christi, suis viribus deseritur, et H. Bouëssé a. 1951 potuit sine contradictione asserere: “A quoi configure le caractère? Réponse ... : Configuration des hommes au sacerdoce du Christ, souverain prêtre. . . Doctrine de saint Thomas, plus communément reçue et théologiquement certaine.”¹⁵

6. Tamen characterem consistere in quadam proprie dicta et instrumental! potentia, de genere illius quam docent thomistae cum S. Thoma, non est obiectum doctrinae Ecclesiae, quamvis cum ea maxime concordet, *nec ideo ulla nota theologica decorari potest*. Unde prorsus exaggerat idem thomista Bouëssé cum praefatae propositioni hanc alteram subiungit et theologice certam iudicat: “Le caractere ordonne au culte de Dieu selon le rite de la religion chrétienne dans l'Eglise du temps. C'est une consécration qui consiste dans un pouvoir cultuel, ministeriel. Sa nature de vertu instrumentale de l'intelligence chrétienne, faculté du culte, explique sa permanence absolue. . . Doctrine de saint Thomas, théologiquement certaine.”¹⁶II.

II. *SCRIPTURISTICUM FUNDAMENTUM DOCTRINAE DE CHARACTERE.*

S. Paulus in tribus locis loquitur de aliqua spirituali signatione, quam accipiunt christiani: 2 Cor. 1. 21 sq.: “Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, et qui unxit nos Deus, qui et signavit [σφραγισά/ει] nos et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris.” Eph. 1. 13 sq.: “In quo et vos, cum audissetis verbum veritatis, evangelium salutis vestrae, in quo et credentes signati estis [ἰσφραγισμένοι] Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hereditatis nostrae, in redemptionem acquisitionis, in laudem gloriae ipsius.” Eph. 4. 30: “Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis [ισφραγισμένοι] in diem redemptionis.”

¹⁴“De characteribus sacramentalibus,” *Xenia thomistica* (Romae 1925) II 551.

¹⁵*Le Sauveur du monde* IV (Chambéry-Lcysse (1951)) 276.

¹⁶*Loc. cit.* Ibidem auctor prosequitur, hanc suam propositionem, iam ut theologice certam praeiudicatam, explicans in puro ac determinato sensu thomistico potentiae physicae, in solo intellectu residentis et absolute (i.e. etiam in altera vita) indelebilis. Peculiariter de hac absoluta indelebitate itenim pronuntiat eam esse theologice certam sin minus de fide (cf, supra, p. 159),

Praeterea, idem Apostolus loquitur de circumcisione ut de quodam signaculo fidei quo signabantur fideles in A. T. quodque erat figura spiritualis circumcisionis quam accipiunt fideles in N.T., *Rom.* 4. 11 sq.: “Et [Abraham] signum [σφραγίδα] accepit circumcisionis, signaculum iustitiae fidei, quae est in praeputio, ut sit pater omnium credentium per praeputium, ut reputetur et illis ad iustitiam, et sit pater circumcisionis non iis tantum, qui sunt ex circumcisione, sed et iis qui sectantur vestigia fidei, quae est in praeputio, patris nostri Abrahae”; *Coi.* 2. 11-13: “In quo [i.e. in Christo] et circumcisi estis circumcisione non manu facta in exspoliatione corporis carnis, sed in circumcisione Christi, consepulti ei in baptismo, in quo et resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum a mortuis. Et vos cum mortui essetis in delictis et praeputio carnis vestrae, convivificavit cum illo donans vobis omnia delicta.”

Praeterea, in *Apocalypsi* est sermo de quodam sigillo (σφραγιῷ) impresso in frontibus servorum Dei, quod opponitur sigillo sive characteri (χαραγμα) impresso in fronte aut manu servorum bestiae: 7. 2-4: “Et vidi alterum angelum ascendentem ab ortu solis, habentem signum [σφραγίδα] Dei vivi, et clamavit voce magna quatuor angelis, quibus datum est nocere terrae et mari dicens: Nolite nocere terrae et mari neque arboribus, quoadusque signemus [σφραγίσω/uv] servos Dei nostri in frontibus eorum. Et audiui numerum signatorum μ'σφραγισμὸ-ωρ·] centum quadraginta quatuor millia signati [ἀτφραγιστὰΟἱ], ex omni tribu filiorum Israel”; 9. 4: “Et praeceptum est illis [i.e. locustis] ne laederent foenum terrae, neque omne viride neque omnem arborem, nisi tantum homines, qui non habent signum Dei [σφραγίδα τοῦ Θεοῦ] in frontibus suis” (cf. 3. 12; 14. 1; 22. 4); 13. 16 sq.: “Et faciet omnes pusillos et magnos, et divites et pauperes, et liberos et servos habere characterem [χαραγ/χα] in dextera manu sua aut in frontibus suis; et ne quis possit emere aut vendere, nisi qui habet characterem [χαραγμα] aut nomen bestiae aut numerum nominis eius”; 14. 9-11: “Si quis adoraverit bestiam et imaginem eius et acceperit characterem¹⁷ in fronte sua aut in manu sua, et hic bibet de vino irae Dei nec habent requiem die ac nocte, qui adoraverunt bestiam et imaginem eius, et si quis acceperit characterem nominis eius”; 16. 2: “Qui habebant characterem bestiae”; 19. 20: “Qui acceperunt characterem bestiae”; 20. 4: “Nec acceperunt characterem eius [i.e. bestiae] in frontibus aut in manibus suis.”

Praeterea in duplici loco ubi agit de ordinatione Timothei, Apos-

¹⁷ In hoc et sequentibus locis pro latina forma “character” iugiter occurrit forma χαραγμα, non vero χαρακτήρ. Haec altera forma occurrit tantum semel in originali N.T., i.e. *ffeb.* 1. 3, ubi tamen Vulgata eam vertit non per vocem characteris sed figurae.

tolus ait ipsum per ordinationem accepisse quoddam *charisma*, quod videtur describere ut aliquid permanens: 1 *Tini.* 4. 14: “Noli negligere gratiam [χάρισμα] quae in te est, quae data est tibi per prophetiam cum impositione manuum presbyterii”; 2 *Tini.* 7. 6: “Admoneo te ut resuscites gratiam [χάρισμα] Dei, quae est in te per impositionem manuum mearum.”

In his textibus theologi vident fundamentum scripturisticum doctrinae de caractere, definitae ab Ecclesia, et germen evolutionis patristicae ex qua ea doctrina paulatim efformata est: praecipue invocantur tres priores textus (ex epp. Cor. et Eph.), quoad characterem Baptismi, qui completur per characterem Confirmationis, et duo ultimi textus (ex epp. ad Tim.) quoad characterem Ordinis: ceteri textus, de circumcisione et de caractere opposito characteri bestiae, habentur ut accessorii ac complementares.

Ceterum, varium est iudicium theologorum de vi et valore huiusmodi fundamenti.

Et primo quidem, *aliqui antiquiores usque ad Cone. Trid.*, nullum videntur illis textibus tribuere valorem, quatenus non solum eos in praesenti quaestione non invocant sed etiam generaliter asserunt ex Scriptura (imo et ex Patribus) nihil solidum adduci posse in favorem doctrinae de caractere. *Albertus M.*: “De caractere in sensu quo Magistri disputant, de eo parum invenitur in dictis Sanctorum” (*Joc. cit.*, supra, in p. 104). *Scotus*: “Characterem inesse animae . . . ex creditis manifeste, sive quae sunt explicite de substantia fidei, sive quae continentur in Scriptura, sive quae manifeste per Sanctos sunt elicitae ex creditis, non potest probari. . . Propter ergo solam auctoritatem Ecclesiae, quantum occurrit ad praesens, est ponendum characterem imprimi” (*loc. cit.*, supra, in p. 119).¹ *Durandus* idem videtur supponere cum ait: “Omnes moderni profitentur imprimi characterem in aliquibus sacramentis, et nos loquentes ut pluries dicamus cum eis characterem non nihil esse” (*Zn 4 Sent.*, dist. 6, a. 4). *Bid*: “Sic ergo patet, quod neque auctoritas sacrae Scripturae, neque sanctorum patrum originalia, cogunt ponere characterem ad hunc intellectum in quo accipitur a recentioribus auctoribus” (*In 4 Sent.*, dist. 6, q. 2, a. 1); imo, longius quam *Scotus* procedens, etiam post *Cone. Flor.*, non magis videtur in favorem characteris ex auctori-

¹ “Antea, in q. 7, eiusdem dist. 6, *Scotus* dixerat: “Quod autem character imprimatur, non est notum ex prima eius institutione, nec ex tota Scriptura, neque etiam ex multis auctoritatibus Sanctorum, sicut tangetur statim in quaestionibus de caractere. Et hoc videtur, quia si fuisset multum de hoc tractatum a Sanctis, Magister Sententiarum mentionem fecisset de ipso. Non invenitur autem aliquod verbum dixisse de caractere secundum istam significationem, secundum quam utimur eo” (*loc. cit.* [supra, in p. 118] 582).

tate Ecclesiae concludere quam notam probabilioris opinionis: “In proposito magis videtur consonare determinationi Ecclesiae ponere characterem quam eius oppositum et communiter schola theologorum tenet. Sunt etiam ad hoc congruentiae quae dictae sunt. Quare praesumptuosum foret negare characterem” (*ibid.*, a. 3). *Caietanus*: “Sacramenta imprimere characterem ex sacra Scriptura non habetur, sed ex Ecclesiae auctoritate, et non multum antiqua: ut patet ex sacris canonibus et priscis quaestionibus Patrum de reiteratione baptismi; quae locum non habuissent si Ecclesia iam determinasset imprimi in anima characterem per baptismum; quod Innocentius III, Extra, *de Bapt.*, cap. *Maiores causas*, determinavit” (*In 3 p.*, q. 63, a. 1). Unus ex patribus tridentinis, *Bonaventura Pius Costacciarus*, generalis Minorum Conventualium. sententiam Scoti in Concilio repetiit, inquiens: “[Articulus Protestantium] de caractere etiam damnetur simpliciter ut haereticus, licet ex sacra scriptura probari non possit caracter, neque in sacris scriptoribus, sed tantum ex romanae ecclesiae determinatione” (quem redarguit Bonucius, generalis Servitarum; cf. supra, p. 157). Ipse *Petrus Soto*, theologus tridentinus, edens suum opus post tridentinam definitionem, observat: “Quia vero tribuitur nonnullis sacramentis quidam specialis effectus, scilicet character, qui in antiquioribus doctoribus non reperitur, propter quod de eo aliqui dubitant, de eo brevissime sequentia adnotamus.”¹ Ipse tandem *Dominicus Soto*, quamvis afferat et exponat textus Apostoli et Augustini in favorem doctrinae de caractere, nonnisi mitigate iudicat de praefata negatione illorum antiquiorum, observans: “Sed revera nescio an haec verba tam Scoti, quam Caietani et Durandi sint satis circumspecta.”²⁰

5. *Thomas*, primus inter antiquos theologos instituens specialem quaestionem de ipsa existentia characteris (3 p., q. 63, a. 1; alii, uti Albertus M., Bonaventura et Pseudo-Halensis, immediate incipiunt a quaestione de essentia, fortasse quia non putent pro existentia characteris posse quidquam afferri ex Scriptura et Traditione), primus etiam ad duos fontes revelationis appellat, citans Apostolum (2 *Cor.* 1. 21; *Rom.* 4. 11) et Augustinum (*Contra epist. Parmen.*, 1. 2. n. 29: ter refertur: 3 p., q. 63, aa. 1 et 5; q. 66, a. 9); ceterum ipse renuit referre ad characterem textum *Eph.* 4. 30, dicens quod “Apostolus ibi loquitur de configuratione secundum quam aliquis deputatur

¹ *Assertio catholicae fidei adversus articulos confessionis Wittenbergensis* (Coloniae 1555), fol. 27. Vere miranda sunt ea verba Soti: “Propter quod de eo aliqui dubitant.” Soto enim primo edidit suum opus a. 1552, cum iam Concilium definierat existentiam characteris in sess. 7, a. 1547. Forte ea scripsit ante hunc annum.

²⁰ *Op. cit.* (supra, in p. 123) 73.

ad futuram gloriam, quae fit per gratiam” et ipsum textum 2 *Cor.* 1. 21 alibi (Comm. in h.l., lect. 5) fere eodem modo interpretatur (scilicet de signo fidei, vel crucis, vel Spiritus S. sive gratiae). Plures *theologi posteriores* textus Apostoli referunt ad characterem et ut argumentum satis apodicticum habere videntur; ita Thomas Waldensis (in sua impugnatione Wicleffi), quem refert et sequitur Dom. Soto (*In 4 Sent.*, dist. 1, q. 4, a. 1), et plures patres tridentini quos retulimus supra (p. 157; cf. verba Portuensis, Aquensis, Bonucii. Bituntini). *Theologi postridentini*, ut Bellarminus, Suarez, Lugo. Gonet, Billuart, generatim sentiunt ex ipsa Scriptura confici posse probabile saltem argumentum in favorem existentiae characteris. Plurimum istorum sensus videtur satis proxime appropinquare sequenti iudicio auctorum *Catechismi Cone. Trid.*: “Cum Apostolus ait: ‘Unxit nos Deus, qui et signavit nos, et dedit pignus spiritus in cordibus nostris’ [2 *Cor.* 1. 21 sq.], voce illa ‘Signavit,’ non obscure characterem descripsit, cuius proprium est aliquid signare et notare” (p. 2, c. 1. q. 30); praeterea, quidam, ut auctores eiusdem Catechismi. vident characterem Ordinis designatum sub voce “charisma” in duplici textu ad Timotheum, alii vero, ut Suarez, hoc charisma interpretantur de sola gratia sanctificante.²¹

Inter modernos theologos, quod attinet ad eundem duplicem textum ad Timotheum, eadem duplex opinio circumfertur; cui quidam addunt tertiam ac mediam opinionem de charismate complectente, veluti confuse ac indistincte, duplicem simul effectum characteris et gratiae, ut expositum est in art. 2 (tom. 1. p. 565).

Maior autem habetur varietas iudicii de vi trium praecipuorum locorum Apostoli (2 *Cor.* 1. 21 sq.; *Eph.* 1. 13 sq.; 4. 30), prout referuntur ad characterem Baptismi et Confirmationis. Omnes tamen videntur plus minusve convenire in his: Ex illis locis nequit confici certum argumentum, quia signatio, in eis expressa, potest intelligi et de facto a multis commentatoribus intellecta est, aliter quam de caractere, et praecipue de ipsa gratia sanctificante; certe tamen in eis continetur aliquod germen, ex quo de facto exordium coepit futura evolutio doctrinae de caractere apud Patres; ex illis praeterea confici potest probabile aliquod sive suasivum argumentum, ita ut legatur in eis aliqua insinuatio characteris, saltem si considerantur sub luce subsequentis Traditionis et tardioris definitionis Ecclesiae.

²¹ Catechismus Conc. Trid., p. 2, c. 7, q. 34: “Haec potestas etiam character spiritualis dicitur. . . Ad quam Apostolus videtur spectasse, cum ad Timotheum ait: ‘Noli negligere gratiam. . .’” Suarez: “De caractere vero Ordinis nullum invenio Scripturae locum, in quo satis insinuetur, nam illud 1 ad Timotheum 4 . . . et 2 ad Timotheum 1 . . . haec (inquam) loca sufficienter intelliguntur de gratia gratum faciente” (*In 3 p.*, q. 63, a. 4, disp. 11, sect. 1, n. 4).

Discrimen autem doctorum, nonnumquam vix clare intelligibile, est in modo quo alii aliter proponunt vim praefati probabilis argumenti, quatenus quidam videntur hanc probabilitatem concedere sub sola luce Traditionis et Ecclesiae, alii vero etiam sub ipsa textuum exegesi, itemque quidam maiorem, alii vero minorem gradum concedunt probabilitatis.²²

Sub qua ultima consideratione, sic auctores distribui possunt:

Quidam videntur argumento concedere *magnam probabilitatem*, atque appropinquant praefato iudicio Catechismi Cone. Trid.: “Apostolus voce illa “signavit” non obscure characterem descripsit.” Ita Billot, Laake, Moureau, Lépicier, Hugon, Lercher, Diekamp, Van Noort-Verhaar, Daffara, Roguet; nec refert quod quidam tantum dicant characterem insinuari vel adumbrari, nam generatim significant in ipsis textibus proponi distinctionem inter gratiam et alium effectum qui signatio vocatur.

Moureau: “De divers endroits des Epîtres de saint Paul il semble résulter que les fidèles auraient été marqués par Dieu, lors de leur baptême, d’un signe spécial, distinct de la grâce quoiqu’en rapport étroit avec elle et enfin indélébile. . . Le catéchisme du concile de Trente . . . cite l’Epître aux Corinthiens en preuve du caractère sacramentel, et en effet, quand même on ne voudrait pas voir dans ces textes pris en eux-mêmes *une démonstration rigoureuse* . . . , la doctrine du ‘sigillum’ qui apparaît dès les temps apostoliques éclaire singulièrement les expressions dont saint Paul s’est servi et y fait voir clairement le germe de la doctrine qui s’est développée pendant les siècles suivants.”²³

Lercher (ad cuius mentem argumentum nostrum exposuimus in tractatu *De sacramentis in genere* 270sq.): “Ex his locis in se spectatis thesis cum certitudine probari nequit; licet enim de characterе intelligi possint, tamen et alio modo explicari possunt et reapse a catholicis explicantur. . . Si tamen ratio habeatur doctrinae traditae de characterе sacramentali, satis apparet, eam generalioribus verbis iam a Paulo in locis citatis adumbratam fuisse. En argumentum: Si 1° constat scriptorem veritatem quandam ut revelatam fide cognovisse; si 2° scriptor in libro quodam verbis utitur ex se perquam aptis ad veritatem illam significantem; si 3° verba haec profert in tali contextu, qui necessario veritatem illam in scriptoris memoriam revocat: tunc scriptor merito praesumitur verbis suis illam veritatem attingere voluisse. Atqui hae conditiones verificantur in tribus textibus Paulinis quoad doctrinam de characterе nobis propositam ad credendum. Ergo, merito Paulus praesumitur in istis locis veritatem characteris attingere voluisse. . . Sic igitur *valde probabile* efficitur, textus Paulinos de eodem sigillo spirituali intelligendos esse, quod ab Ecclesia ut credendum proponitur, atque adeo praedicationem Ecclesiae ad locos istos se habere sicut doctrinam explicatam ad doctrinam adumbratam.”²⁴

a Praeterea plures discriminationem instituunt inter tres illos textus. Aliqui enim omnes tres textus adducunt, praeferentes tamen 2 *Cor.* 1. 21 sq., in quo plures effectus indicantur, ac ideo distinctio characteris a gratia facilius innuitur (ita Pesch; cui favent moderni exegetae Osty et Alio); alii e converso recipiunt hunc textum, tanquam nullam habentem referentiam sacramentalem et adducunt duplicem textum ad *Eph.*, praecipue primum, in quo sacramentalis referentia facilius intelligitur (ita Lennerz; cui favent inter exegetas Estius, Comely, Prat, Zorell).

M “Caractère sacramentel,” *Dictionnaire de théologie catholique* II–2 (Paris 1905) 1702.

²⁴ *Institutiones theologiae dogmaticae* IV (ed. 2, Oeniponte 1935) 247 sq. In tertia tamen editione, a. 1948 a Dander castigata, ingeniosum hoc argumentum Lercher suppressum est ac res tota ad meram characteris insinuationem reducta est.

Roguet: “Le texte de S. Paul (2 Cor. 1. 21 sq.] *semble bien une preuve scripturaire* de l'existence du caractère, puisque ce texte distingue entre l'onction (production de la grâce) et la signation (impression du caractère). Pour le P. Allô (*Commentaire de la 2° Ep. au Cor. in h. loc.*) Fonction désigne la Confirmation et le ‘sceau’ désigne le baptême [? *Alio dicit contrarium; unctio est Baptismus, sigillum vero Confirmatio*]. Le texte est donc bien sacramentel, mais ne vise pas directement le caractère. Le catéchisme du Concile de Trente . . . cite ce même texte comme une preuve du caractère sacramentel. De même Eph. iv. 30.”²⁵

In recentiori suo scripto, Roguet emollit expressionem, sed non videtur opinionem essentialiter mutare: “Il est évidemment très tentant de voir dans cette onction la grâce, et dans ce sceau le caractère. Mais c'est commettre un anachronisme, en lisant saint Paul avec les lunettes d'une théologie bien postérieure. Le P. Allô a fait dans son commentaire de ce texte (Coll. ‘Etudes bibliques’) l'histoire de son exégèse. Il conclut, pour lui, que le passage [2 Cor. 1. 21 sq.] (venant après une allusion liturgique à l'Amen) a certainement une valeur sacramentaire. Et comme le chanoine Osty (Bible de Jérusalem) il estime que Fonction désigne le baptême, et le sceau la confirmation. Si c'est manquer de sens historique que voir dans ce texte l'affirmation du caractère, on peut dire que Cajetan de son côté en manquait par excès d'exigence. Si ce texte n'affirme pas l'existence d'une réalité, qui n'a été connue explicitement que longtemps après saint Paul, on peut dire que l'on se meut ici dans une ambiance sacramentaire qui est bien celle du caractère dont le nom (σφραγίς) apparait ici. . . Répétons-le une fois de plus. Nous n'avons trouvé ni chez saint Paul, ni chez les Pères, la doctrine préfabriquée du caractère. Néanmoins, sans qu'ils distinguent le baptême de la confirmation, ni la grâce du caractère, ils reconnaissent parmi les effets du sacrement d'initiation, *une réalité liée à la grâce, mais qui en semble distincte*, non pas tant dans sa nature qui n'est pas approfondie, que dans sa finalité qui est surtout ecclésiologique.”²⁶

Alii videntur concedere argumento *minorem probabilitatem*, sed tamen satis solidam, quatenus simpliciter admittere videntur in textibus paulinis characterem innui vel adumbrari; hi insistere solent in connexione illorum textuum cum luce posterioris Traditionis. Ita Pesch, De Smet, Hervé, Durst, D'Alès, Connell. Denis, Lercher-Dander, Baisi, Bozzola, Ott, Daniélou, Galot, alique communius.

Pesch: “Hi tres textus possunt ita considerari, ut nondum supposita veritate characteris sacramentalis ipsi ad probandum characterem afferantur; aut ita, ut supposita veritate characteris quaeratur, num in hac suppositione textus de hoc caractere interpretandi sint. Si textus afferuntur ad probandum characterem, est *fortasse argumentum probabile*. Apostolus enim in epistula ad Cor. distinguit unctionem, quae est gratia creata, Spiritum Sanctum, qui est gratia increata. et tertium, quod vocat sigilli impressionem (σφραγίς). Ergo secundum apostolum Christiani praeter gratiam creatam et incretam tertium aliquod donum spirituale accipiunt, quod sigillum seu character merito vocari potest. Sed hoc argumentum *limites probabilitatis non excedit*, quia textus alio modo explicari possunt et reapse a catholicis doctoribus explicantur. . . Si vero quaeritur de sola exegetica expositione illorum textuum, concedendum est quosdam SS. Patres et multos theologos explicasse eos de caractere sacramentali, et ipsam appellationem et descriptionem characteris ad loquendi modum S. Pauli reducendam esse.”²⁷

Hervé, referens et approbans verba *De Smet*: “At haec mentio obsignationis, ‘quam operari dicitur Deus, non modo valde indeterminata apparet, sed neque

* *Les sacrements* (“Saint Thomas. Somme Thcologique,” éd. 2, Paris 1951) 230.

u “La théologie du caractère et l'incorporation à l'Eglise,” *La Maison-Dieu* XXXII (Paris 1952) 75, 79.

” *Pract. dogm.* VI, nn. 1S1-1S3.

certo referenda ad Baptismatis sacramentum. In quantum vero mentio illa scripturistica attenditur in connexione cum clarioribus Traditionis documentis, ipsi non deest *quaedam vis probativa*.' De Smet, n. 64."^{28*}

Durst: "Nec in S. Scriptura nec in Traditione doctrina de characteribus sacramentalibus explicite continetur sed implicite tantum. Tempore apostolico duo germina inveniuntur, quae si sub luce doctrinae a Tridentino definitae considerantur, veritatem revelatam de characteribus sacramentalibus *objective involvere seu implicite continere cognoscuntur*. Horum germinum unum invenitur in S. Scriptura, alterum in Traditione. Germen scripturisticum habetur in verbis S. Pauli, qui Eph. 1. 13; 4. 30 loquitur de signatione hominis a Deo facta. Germen traditionale est antiquissima praxis liturgica ubique in Ecclesia vicens, quaedam sacramenta videlicet baptismum, confirmationem, ordinem, dummodo fuerint valide collata, numquam iterandi."²⁰

D'Alès, indicatis tribus textibus paulinis, ait: "Significatur electio divina et character electis impressus ad gratiam, ad ministerium evangelicum, ad gloriam; quae sunt cum Baptismo coniuncta," et subinde, additis quibusdam aliis locis biblicis de sigillo, uti textibus *Apoc.*, addit: "Haec omnia cogitationem iniciunt cuiusdam divinae electionis sigillantem animam. Unde Patres, ac maxime Augustinus, eruerunt notionem theologiam characteris sacramentalis."³⁰

Lercher-Dander: "Veritas characteris insinuat in doctrina paulina [2 Cor. 1. 21 sq.; Eph. 1. 13; 4. 30], . . . Ex his igitur locis mere in se spectatis argumentum pro existentia characteris certum desumi non potest. Si vero ratio habeatur doctrinae traditae de characteris sacramentali, apparet, eam generalioribus verbis a Paulo insinuatam esse, praesertim cum Patres quidam ad textus supra citatos provocent et inde a saec. 13 multi theologi ex illis textibus existentiam characteris probare conentur."³¹

Daniélou ingeniose connectit consignationem baptismalem, de qua in Eph. 1. 13, cum aliis textibus Apostoli de signaculo circumcisionis, ut figura spiritualis signaculi collati per Baptismum: "L'importance du rite [de la 'sphragis,' c'est-à-dire de l'imposition du signe de la croix sur le front du candidat au Baptême] apparaît au fait qu'il sert souvent à désigner le baptême tout entier. Celui-ci est fréquemment [chez les Pères] appelé 'sphragis'³². . . La 'sphragis' baptismale est mise [par les Pères] en relation avec la circoncision juive. Comme celle-ci était le sceau de l'alliance avec Dieu et de l'incorporation à l'Israël ancien, ainsi le baptême apparaît comme sceau de la nouvelle alliance et incorporation au nouvel Israël. Ici c'est dans la théologie de l'alliance que nous introduit la 'sphragis' et par conséquent le baptême est mis en relation avec sa figure dans l'Ancien Testament. Ce qui donne à cette interprétation sa valeur est que par elle tout un groupe de textes va entrer en jeu, qui sont ceux du Nouveau Testament. Saint Paul fait souvent allusion à la 'sphragis.' Ainsi dans *VEpître aux Ephésiens*: 'C'est en Lui que vous avez cru et que vous avez été marqués du sceau du Saint-Esprit qui avait été promis' 1. 13). Nous remarquons le lien établi entre la foi et la 'sphragis'. . . Par ailleurs saint Paul se sert du mot 'sphragis' pour désigner la circoncision d'Abraham . . . (*Rom.* 4. 11). Il y a parfait parallélisme entre les deux passages. Et nous sommes donc en droit de penser que, quand saint Paul parle de la 'sphragis' des chrétiens, succédant à la foi, il établit un parallèle entre le baptême et la circoncision, qui est la 'sphragis' de la Vieille Alliance. . . L'interprétation paulinienne [de la 'sphragis'] doit sans doute se rattacher au

* *Manuale theol. dogm.* III (ed. 17), n. 45S.

³ "De characteribus sacramentalibus," *Xenia thomistica* (Roma 1925) II 552.

¹⁰ *De Baptismo et Confirmatione* (Parisiis 1927) 100.

Inslit. theol. dogm. IV-2/1, n. 40.

"Auctor in nota addit: "Peut-être déjà chez saint Paul: II Cor., 1. 22; Eph., 1. 13."

thème de la circoncision, c'est-à-dire au signe de la nouvelle alliance. C'est en effet un thème courant que la seconde alliance n'est pas scellée par un sceau charnel, mais un sceau spirituel. Ce n'est plus une marque dans la chair, mais une transformation opérée par l'Esprit. Ceci expliquerait que la référence rituelle soit moins claire quand il s'agit du point de vue paulinien. Ceci explique aussi que la 'sphragis' rituelle ait pu être utilisée tantôt dans le sens d'une configuration à la mort du Christ, tantôt dans celui de l'effusion de l'Esprit,

"Mais ce qui nous importe, parce que c'est l'aspect fondamental de ce second symbolisme, c'est la relation entre la circoncision et le baptême, comme sceaux de l'alliance. *Elle nous donne l'intelligence d'un des aspects essentiels de la théologie du baptême, celui du 'caractère' baptismal.* Or c'est le caractère essentiel de l'alliance d'être une action de l'amour de Dieu par lequel celui-ci s'engage à disposer de ses biens en faveur de celui avec qui il conclut une alliance. La circoncision est le sceau de cet engagement. Or ce qui caractérise cet engagement, *c'est qu'il est irrévocable*, c'est-à-dire, quelles que soient les infidélités de l'homme, elles peuvent faire qu'il se soustraie au bénéfice de la promesse, mais elles ne peuvent pas faire que la promesse soit révoquée. Celle-ci constitue un ordre stable, définitif, auquel l'homme pourra toujours faire appel."³³

Alii videntur argumento concedere minimam prorsus probabilitatem.

Ita Lcnnarz: "Usus vocis signaculi pro ritu initiationis Christianae (baptismus, confirmatio) apud Patres sine dubio fundamentum habet in s. Scriptura (maxime Eph. 1. 13 et 4. 30); a saeculo 13. a multis theologis ex his textibus et 2 Cor. 1. 21 s. existentia characteris probatur; non vero dici potest, secundum canonem externum textus illos intelligendos esse de caractere sacramentali. cum textus illi apud catholicos alias quoque habeant expositiones. . . Si vero textus in se considerantur, *vix inde argumentum habetur.* Nam 2 Cor 1. 21, 22 unctio videtur intelligenda collatio muneris apostolici et communicatio Spiritus Sancti ad munus illud rite perficiendum, et obsignatio est comprobatio, quot sit verus ac genuinus apostolus, quae comprobatio exhibetur collatione charismatum Spiritus Sancti. De caractere sermo esse non potest, cum agatur de signo quo cognosci possit doctrinam eius esse veram (cf. Comely in h.l.; Zorell. s.v. σφραγιζω). Eph. 1. 13 et 4. 30 de Spiritu Sancto, sive de gratia sanctificante facile intelliguntur. neque quidquam in textu est, ex quo existentia characteris indelebilis deduci possit."³⁴

Bouëssé: "Sur ce point doctrinal comme si souvent en théologie moderne et contemporaine lorsqu'il s'agit de montrer les fondements scripturaires ou patristiques d'un dogme qui n'a été que défini tardivement ou progressivement tenu dans l'Eglise, il est pénible pour ne pas dire affligeant de constater les exposés les plus divers chez les auteurs. . . Commençons par l'examen critique des allégations scripturaires. Pouvons-nous y découvrir l'affirmation 'non obscure' [Catéchisme du Concile de Trente], c'est-à-dire, claire, du caractère? [Examinatres textus paulinos et concludit S. Thomam. Estium. Comely. Osty et Allô, non invenire in eis doctrinam de caractere, sed, ad summum, indicationem Baptismi et Confirmationis]. . . Voir explicitement dans l'Ecriture l'existence du caractère est sûrement une gageure. Les exégètes sérieux *accordent le plus*, qui dans les textes allégués reconnaissent comme *très probable la mention des deux sacrements* de baptême et de confirmation. *Cela peut constituer une base, un point de départ* pour le développement dogmatique, surtout, comme c'est le cas à partir du ive siècle, si des Pères ont appuyé leur enseignement relatif à la 'sphragis' sacramentaire sur ces textes pauliniens."³⁵

u Bible et liturgie (Paris 1951) 77, 89 sq., 94 sq.

"De sacramentis Novae Legis in genere (cd. 2, Romae 1939) 193 sq.

"Le Sauveur du monde IV (Chambéry-Leyssc [1951]) 311-316.

Ex ipsa hac varietate simul et concordantia auctorum, suspicari licet veritatem in medio inveniri, ita nempe ut, resecato hinc inde quorumdam excessu vel defectu, concedatur sufficiens ac solida probabilitas argumento scripturistico de caractere in genere, prout conficitur principaliter ex tribus praedictis textibus paulinis. Quod quidem ostenditur tum ex canone interno, seu examine sive textus sive contextus, tum ex canone externo, seu ex adiecto lumine Traditionis et Ecclesiae.

Si attendatur *canon internus*, haec tria deprehendimus, quae, simul sumpta, praefatam probabilitatem sustinent.

Primo, hi tres textus habent *sensum sacramentalem*, seu implicant aliquem effectum susceptum in Baptismo (et Confirmatione, quae simul conferebatur). Hoc omnes exegetae et theologi concedunt quoad *Eph.* 1. 13 sq., cum ibi agatur de signatione Spiritus fidelibus collata quando adhaeserunt Christo per fidem in evangelium; idemque concedendum est quoad textum *Eph.* 4. 30, utpote parallelum alteri, quamvis in eo mentio conversionis ad fidem omittatur. Quoad *2 Cor.* 1.21 sq., sacramentalis sensus est sub controversia. Negant inter alios Comely, Prat, Zorell, quibus inter theologos consentiunt Durst et Lennerz, dicentes ibi agi de collatione muneris apostolici, de communicatione Spiritus S. ad tale munus perficiendum et de obsignatione seu comprobatione charismatum, quibus ostenditur quis sit verus ac genuinus apostolus. Affirmant vero, inter recentiores exegetas, Belser, Osty et Alio (qui ait maiorem partem modernorum id concedere¹⁰), quibus consentiunt complures theologi. Attento igitur priori duplici textu, nihil deduci potest in favorem characteris, nisi quod *possit in eo significari character*, vel solus vel ad modum unius cum gratia, sicut et sola gratia significari potest. Admissa autem cum probabiliore sententia sacramentalitate alterius textus, ipsa duplicatio ac veluti oppositio involuta in inciso “Unxit et signavit” ingerit *suspicionem duorum distinctorum effectuum*, quorum prior sit gratia et

”“Il est fort probable, et la plupart des modernes l'admettent, que Paul fait ici mention des sacrements, quand il emploie les mots *χρῖσταῖ* et *σφρα-γισάμινοι*. Sa pensée s'était portée sur les cérémonies liturgiques avec l' 'Amen' . . . ; elle demeure quelques instants fixée en ce domaine. . . Après l'ancienne exégèse jusqu'à Estius, cette explication sacramentelle a fait son chemin. Cornelius a Lapide ramenait les deux termes . . . à la confirmation, et aujourd'hui Windisch au baptême . . . Reiser . . . tient à préciser: l'onction est le baptême . . . et le sceau, qui, reçu une fois . . . nous a donné . . . les arrhes de l'Esprit, gage de progrès perpétuel, c'est la confirmation. Nous admettons très volontiers cette exégèse. . . Cette mention, au moins très probable, de la confirmation après le baptême (cf. *Eph.* 1. 13 et 4. 30, ou les deux actes peuvent être compris sous un seul mot), est un trait précieux à relever dans la doctrine de Paul. Plus explicite est *Heb.* 6. 2” {*Saint-Paul. Seconde Epître aux Corinthiens* [éd. 2, Paris 1956] 29 sq.).

alter character, iuxta posteriores notiones et appellationes; suspicionem, inquit, nam, absolute loquendo, bina verba possunt referri ad unam eandemque realitatem, puta ad ipsam gratiam.

Secundo tamen, ea *suspicio increscit* (idque valet etiam quoad binos textus ad *Eph.*) si consideratur quod *vox sigillum sive sphragis*, quamvis secundum se possit significare gratiam sanctificantem, tanquam figuram et sigillum divinitatis, tamen de facto, sive apud Paulum sive in aliis locis N.T., numquam alibi significat gratiam sanctificantem. Apud Paulum ter alibi occurrit: *Rom.* 4. 11, ubi agitur de circumcisione (“Et signum accepit circumcisionis, signaculum iustitiae fidei”), 1 *Cor.* 9. 2, ubi sermo est de signo seu effectum comprobante veritatem et efficacitatem causae (“Signaculum apostolatus mei vos estis in Domino”), et 2 *Tim.* 2. 19, ubi agitur de inscriptione in lapide tanquam signo possessionis (“Sed firmum fundamentum Dei [i.e. fidei] stat [contra haereticos] habens signaculum hoc: Cognovit Dominus qui sunt eius, et discedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini”).³⁷ Ipsum verbum *sphragizo* (obsigno) semel occurrit, *Rom.* 15. 28, in sensu assignationis eleemosinae ecclesiarum (“Cum assignavero eis fructum hunc”). In *Apocalypsi* vox *sphragis* occurrit duodecies, vel in sensu sigilli claudentis librum: 5. 1, 2, 5, 9; 6. 1, 3, 5, 7, 9, 12; vel in sensu signi sive nominis imprimendi aut impressi in frontibus servorum Dei: 7. 2; 9. 4 (cf. 14. 1); ipsum verbum *sphragizo* occurrit decem et octo vicibus in sensu vel signandi nomine Dei frontes servorum eius: 7. 3-8 (15 vicibus), vel retinendi: 10. 4. vel claudendi: 20. 3, vel occultandi: 22. 10. In aliis libris vox non occurrit, verbum vero occurrit ter: *Mat.* 27. 66 (claudere sigillo), *Io.* 3. 33 (testimonium reddere); 6. 27 (comprobare).

Tertio, ea suspicio ulterius increscit atque intellectum tanquam in rem satis probabilem inclinatur, cum attenditur contextus parallelismus! inter hanc sacramentalem Spiritus consignationem et carnalem *consignationem Circumcisionis*, quam Apostolus effert ut illius imaginem et figuram (*Rom.* 4. 11 sq.: *Coi.* 2. 11-13, cit. in p. 172). Circumcisio enim, quae sigillum ab Apostolo vocatur, taliter subiectum obsignabat, ut conferret ei permanentem aliquem ac stabilem effectum, incorporationem scilicet populo Dei et irrevocabile ius participandi in divina promissione ac testamento; cum igitur Apostolus, qui considerat Circumcisionem ut figuram Baptismi et Baptismum ut spiritualem quandam circumcissionem, loquitur de effectum Baptismi tanquam de aliquo sigillo, probabile est ipsum ita insistere in suo parallelismo inter Baptismum et Circumcisionem, ut sub ea voce indicare velit

³⁷ Cf. C. Spicq, *Les Epîtres Pastorales* (Paris 1947) 355 sq.

permanentem aliquem ac indelebilem Baptismi effectum, quem nunc characterem appellamus.³⁸

Supra relati praeterea textus *Apocalypsis* (p. 172) de sigillo collato servis Dei, suam confirmationem addunt, in hoc sensu quod ibi agitur de aliquo sigillo distincto a gratia sanctificante, seu collato his qui aliunde sunt servi Dei per gratiam. Quamvis natura et finis illius sigilli apocalyptica ipsa obscuritate involvatur, tamen, si attendatur quod liber *Apocalypsis* scatet reminiscentiis baptismalibus, probabile est signum illud, servis Dei impressum, esse quandam allusionem ad sigillum baptismale, quod significabatur per signum crucis factum in fronte baptizati, ac pro tanto connecti cum eodem paulino sigillo. Huiusmodi apocalyptici sigilli directa figura habetur in prophetico illo *signo than* (T = signo crucis) quod *Ezcchiel* ostendit inscribendum in frontibus fidelium: “Et gloria Domini Israel adsumpta est de cherub, quae erat super eum ad limen domus; et vocavit virum, qui indutus erat lineis et atramentarium scriptoris habebat in lumbis suis, et dixit Dominus ad eum: Transi per mediam civitatem, in medio Jerusalem, et signa than super frontes virorum gementium et dolentium super cunctis abominationibus quae fiunt in medio eius” (9. 3sq.). Ad eundem generalem conceptum divini cuiusdam sigilli, ut notae protectionis, referuntur *Gen.* 4. 15 (signum appositum Cain ne occideretur), *Exod.* 12. 7, 13 (signum sanguinis appositum aedibus Hebraeorum, ne tangerentur ab angelo exterminatore), *Rom.* 4. 11 sq. (circumcisio, data Abrahae in signaculum iustitiae fidei).

Si autem attendatur *canon externus*, praefata probabilitas increscit, ac magis solida evadit. Omnes enim theologi admittunt, praedictos textus Apostoli, seu eam paulinam affirmationem de sigillo collato christianis in sua baptismali adhaesione ad Christum, fuisse veluti germen ex quo exordium coepit subsequens Patrum evolutio de spirituali sigillo, quae gradatim duxit ad plenioram doctrinam de caractere, tanquam de indelebili effectum a gratia distincto, quam subinde Ecclesia definivit: nam Patres adhibent eandem vocem sigilli sive sphragis et eundem generalem conceptum spiritualis signationis, et praeterea quidam inter eos explicite sese referunt ad praedictos textus paulinos (ita Athanasius, *Epist.* I ad Serapionem 23, Cyrillus Hier., *Procatechesis* 16, Catech. XVII. 35; Chrysostomus, *In 2 Cor.*, hom. 4, n. 7, cum n. 4; *In Eph.* hom. 2, n. 1; Ambrosius, *De Spiritu S.* 6. 78 sq.; *De mysteriis* 42). Iamvero, vel dicendum est eam evolutionem fuisse tantum verbalem et eterogeneam et factam esse non

“ Cf. verba Daniélou, supra, p. 178 sq.

ex ipsa doctrina S. Pauli sed tantum occasione illius, quatenus nempe Patres assumpserint eandem vocem sphragis eundemque generalem conceptum spiritualis signationis eumque pedetemptim interpretati fuerint alio modo ac ferebat ipsa mens apostolica, seu detorserint a sensu signationis gratiae ad sensum alterius signationis a gratia distinctae; vel dicendum est eam evolutionem fuisse realem et homogeneam ac processisse ex ipsa doctrina S. Pauli, quatenus nempe idem conceptus retineretur ac ulterius explicaretur et determinaretur, ac proinde in ipsa doctrina et mente S. Pauli iam involvatur, modo quodam confuso et ad modum unius cum ipsa gratia, quaedam spiritualis ac permanens signatio quae ideo non prorsus idem sit cum ipsa gratia, vel, si placet, in ea christiani signatione, ab Apostolo ter proposita, aliquid plus significetur quam sola gratia sanctificans. Primum autem non videtur convenienter dici posse, si attendatur assistentia Spiritus S. in evolutionem dogmatum per canalia Traditionis; et ceteroquin, si diceretur, non recte affirmaretur, ut communiter fit ab auctoribus, in illis textibus paulinis inveniri germen vel initium doctrinae de characterem et sub luce Traditionis intelligi in eis contineri insinuationem sive adumbrationem illius doctrinae, ac pro tanto ex eis aliquod probabile, utut leve, argumentum pro illa doctrina confici posse;³⁹ nam in eo casu potius haberetur quaedam deflectio a conceptu S. Pauli et quoddam illegitimum initium evolutionis.

Accedit ipse idem communis consensus theologorum in agnoscendo germen et adumbrationem doctrinae de characterem in textibus paulinis et consequenter aliquam probabilitatem argumento scripturistico ex illis confecto, necnon constans quaedam inde a medio aevo theologorum traditio, unum vel alterum saltem ex illis textibus referendi ad sacramentalem characterem. Partialis autem dissensus interpretationis quoad hunc vel illum textum, vel etiam quoad omnes, ostendit tantummodo theologos sentire vel ex eis non posse confici certum argumentum. vel ipsam probabilitatem argumenti provenire praecipue ex luce subsequentis Traditionis et ulterioris definitionis Ecclesiae.

³⁹ Inter ipsos minimistas in hac rc, Bouëssé fatetur: “Cela peut constituer une base, un point de départ pour le développement dogmatique, surtout, comme c’est le cas à partir du ive* siècle, si des Pères ont appuyé leur enseignement relatif à la ‘sphragis’ sacramentaire sur ces textes pauliniens” (*loc. cit.* [supra, in p. 179]). Ipse Lennerz non negat aliquale argumentum, utut infimum, ex textibus Scripturae confici posse “Usus vocis signaculi pro ritu initiationis christianae . . . apud Patres sine dubio fundamentum habet in Scriptura. . . Si vero textus in se considerantur, vix inde argumentum habetur” (*loc. cit.* [supra, in p. 179]).

III. *TRADITIONIS DOCTRINA EIUSQUE EVOLUTIO.*

luverit distinguere quatuor periodos: saec. 2-3; saec. 4; doctrina Augustini; saec. 5 ad initium saec. 13.

Antequam autem ad singulas periodos accedamus, generaliter prae-notandum est, doctrinam Patrum de caractere exordium coepisse tum ex praxi et doctrina de initerabilitate trium sacramentorum Baptismi, Confirmationis et Ordinis, tum ex praefato paulino conceptu spiritualis sigilli Christianorum.

Et imprimis, historice certum est *jactum persuasionis et praxis Ecclesiae non iterandi ea sacramenta*, cum de eorum validitate constaret. Huiusmodi Ecclesiae sensus descendit ex ipsa Scriptura, ut patet ex his quae de Simone mago dicuntur in *Act.* 8. 9-24 (praecipue vv. 14 et 22),⁴¹ cuius baptismus habetur ut validus sed infructuosus nec nisi per poenitentiam reparabilis, et ex his quae de unitate sive initerabilitate baptismi suggeruntur in *ep. ad Hebraeos* 6. 1-6. Ipsum autem luculenter ostendit duplex controversia de rebaptismate et reordinatione; nam haec controversia non erat de iterabilitate sacramenti valide collati, quam nemo, etiam inter haereticos, sustinuisse videtur, sed potius de ipsa validitate sacramenti, an scilicet haec esset pendula a bona ministri dispositione. Hoc aliqui sustinuerunt quoad Baptismum, ac inde, tempore Cypriani, mos et haeresis rebaptizantium; alii quoad solam Confirmationem, ac inde mos quarundam ecclesiarum usque fere ad saec. 5, reconfirmandi eos qui Confirmationem susceperant in haeresi; alii peculiariter quoad Ordinem, ac inde, tempore Augustini, praxis et haeresis Donatistarum reordinantium. Unum tamen apud omnes compertum erat, ea scilicet sacramenta, semel valide collata, iteranda non esse, nec aliqui iterationem attentabant, nisi quia sacramenta ab haereticis collata, invalida esse reputabant.

⁴¹ Quoad hanc ultimam periodum confer bibliographiam infra, p. 218. Quoad tres vero priores periodos confer:

Alès, A. d', *De Baptismo et Confirmatione* (Paris 1927) 100-102, 116-124.

Bovëssé, H., *Le Sauveur du monde* (Chambéry-Lcysse 11951]) 305-312, 316-328

Daniélou, J., *Bible et liturgie*, chap. 3 "La sphragis" (Paris 1951) 76-96.

Dix, G., "'The Seal' in the second century," *Theology* LI (1948) 7-12.

Dölger, F. J., *Die altchristliche Tau/bezeichnung*, Paderborn 1911.

Féret, IL M., "'Sacramentum res' dans la langue théologique de S. Augustin," *Revue des sciences philosophiques et théologiques* XXIX (1940) 218-243.

H(ring, N. M., "St. Augustine's use of the word 'Character,'" *Medieval studies* XIV (1952) 79-97.

Lennerz, H., *De sacramentis novae legis in genere* (cd. 2, Romae 1939) 181-192.

Pourrat, P., *La théologie sacramentaire* (éd. 4, Paris 1910) 189-217.

Roguet, A.-M., "La théologie du caractère et l'incorporation à l'Eglise," *La Maison-Dieu* XXXII (1952) 76-81.

⁴¹ Cf. Augustinum, *De bapt.*, l. 3, n. 21, *ML* 43. 149.

Huius igitur persuasionis et praxis ratio, quamvis determinate assignari non possit, cum a Patribus, saltem usque ab Augustinum, non significetur, tamen rationabiliter conicitur esse ipsa natura illorum sacramentorum, quatenus important aliquam definitivam consecrationem, scilicet incorporationem Christo et Ecclesiae per Baptismum et Confirmationem, et deputationem ad ministerium cultus per Ordinem; in qua quidem definitiva consecratione, germen reconditur ex quo conceptus ipse characteris, seu alicuius indelebilis effectus per ea sacramenta collati, subinde ab Augustino evolvi debebat.

Etenim, quamvis ex hoc quod quis aggregetur Ecclesiae aut ordine-
tur ad cultum, non necessario necessitate absoluta sequatur id ob-
tinere in perpetuum nec posse separari ab Ecclesia aut a cultu
secerni, ac iterato subinde in pristinam conditionem reintegrari (nam
potuisset Christus res ita disponere, ut continuatio illius aggregationis
aut ordinationis esset pendula a fidelitate subiecti, ut contingit in
naturali societate), tamen id videtur sequi necessitate quadam hy-
pothetica, ex eo nempe quod sine poenitentia sunt dona Dei ac ideo,
semel collata, iugiter perseverant nisi sint impossibilia cum mala
dispositione subiecti, ut contingit quidem quoad gratiam et virtutes,
non vero quoad dignitatem membri aut ministri Ecclesiae. Praeterea,
quamvis, ex hoc quod tria illa sacramenta importent definitivam hanc
consecrationem, non necessario sequatur ea imprimere in animo
peculiarem aliquem ac determinatum effectum, praeter ipsam defini-
tivam moralemque destinationem, quae ex ipsa sua consecrativa indole
consequitur, tamen id conici potest ex ipso modo agendi divinae
Providentiae, quae res etiam physice perficere et aptare solet quas
ad aliquod peculiare munus destinat, ut patet de ipso physico dono
gratiae sanctificantis. Ex ipsa igitur consecrativa indole sacramenti
duo veluti paralleli effectus connaturaliter procedunt, scilicet tum eius
initerabilitas tum aliqua determinata ac consecrativa dignitas in sub-
iecto suscepta, quae nunc character appellatur; ex quo sequitur quod,
quamvis character non sit unica nec ultima ratio initerabilitatis sacra-
menti (ultima enim ac propria ratio est ipsa consecrativa indoles
sacramenti), tamen de facto character et initerabilitas sacramenti
sese invicem appellant, tanquam consortes effectus eiusdem consecra-
tivae indolis sacramenti, et hoc sensu ex existentia unius ad exis-
tentiam alterius argui potest, mediante saltem eorum communi causa,
et ipsa doctrina ac praxis initerabilitatis sacramenti dici potest con-
tinere germen doctrinae de characteris. De facto, tum posterior Tradi-
tionis evolutio tum ipsa Ecclesiae definitio, ostendit hos duos effectus
pari passu procedere et indissolubili vinculo copulari.

Patet igitur quo sensu dicamus initerabilitatem sacramenti continere germen doctrinae de caractere: non ita scilicet ac si initerabilitas sacramenti fundetur unice aut ultimo in caractere, ac ideo ex initerabilitate arguatur necessario ac immediate existentia characteris, sed ita ut initerabilitas fundetur ultimo ac proprie in consecrativa indole sacramenti, quae tamen connaturaliter secum trahit characterem, ac ideo ex initerabilitate, mediante consecrativa indole sacramenti, recte arguatur ipsa existentia characteris, hac scilicet connatural! argumentatione, quae latet in ipsa doctrina Augustini: tale sacramentum est initerabile, ergo importat aliquam definitivam consecrationem, ergo importat etiam aliquem characterem quae ab ea consecratione inducitur. Ex quo sequitur initerabilitatem sacramenti de facto fundari in caractere, vel si placet tum in consecrativa indole sacramenti tum in caractere quem ea consecrativa indoles de facto secum trahit.

Ceterum, nonnisi posterius apud Augustinum ea initerationis praxis suum implicitum doctrinale momentum ostendit relate ad doctrinam de caractere, quae apud alios Patres pacifice ac connaturaliter sese evolvit ex ipso *conceptu paulino de spirituali sigillo*. In cuius conceptus evolutione quatuor periodi, tum chronologice tum logice distingui possunt: prima nempe ac initialis (saec. 2-3), in qua mera *spiritualis indoles* huiusmodi sigilli proponitur, quin eius indelebitas et distinctio a gratia indicetur; secunda (saec. 4), in qua satis clare proponitur illius *indelebitas*, non tamen, nisi obscure et implicite, eius distinctio ab effectu gratiae; tertia (opere ipsius Augustini circumscripta), in qua haec a gratia distinctio, una cum indelebitate, omnino explicite proponitur, quin tamen sufficienter indicetur ipsa distinctio sigilli ab exteriori sacramento; quarta denique (ab Augustino ad initium saec. 13), in cuius postrema parte (inde a medio saec. 12), haec ipsa distinctio explicite proponitur.

Prima Periodus: Saec. II-III.

In hac aetate sermo est de quodam *spirituali sigillo*, quod Christiani accipiunt in Baptismo. Vocatur a Graecis sphragis et a Latinis signaculum (seu sigillum), eiusque spiritualis indoles significatur vocibus: beatum signaculum (Clemens Alex.), signaculum Christi (*Acta Pauli*), sigillum Filii Dei (Hermas), Domini vel dominicum signaculum (*Acta Pauli*, *Acta Petri*. Clemens Alex., Cyprianus), sigillum veritatis (Theodotus). signaculum fidei (Tertullianus), signaculum nostrum (Tertullianus).

IGNATIUS ANTIOCHENUS (ca. f. 107), *Ep. ad Magnesianos*, 5. 2, loquitur

de duobus characteribus, mundi et Dei, impositis respective infidelibus et fidelibus; quo videtur ad unum sensum revocare textus paulinos et textus *Apocalypsis* de signaculo fidelium (Paulus et Ioannes utuntur voce “sphragis,” Ignatius vero assumit vocem “character,” affinem voci “charagma,” adhibitae a Ioanne pro solo caractere bestiae): “Quemadmodum enim sunt numismata duo, alterum quidem Dei, alterum autem mundi, et unumquodque proprium characterem habet impositum, infideles characterem mundi huius, fideles autem in caritate characterem Dei [*χαρακτήρα* 0«oü] patris per Iesum Christum . . . (Funk 1. 195). Ut patet, sacramentalis sive baptismalis referentia explicite non proponitur, sed legitime supponitur.

EPISTOLA BARNABAE (exarata probabiliter Alexandriae circa a. 130, certe ante a. 140) ad tale spirituale signum indirecte alludit, quatenus assumit signum (sphragis) circumcisionis Abrahae ut propheticam figuram spiritualis circumcisionis in Christo (quae quidem fit in Baptismo sub imagine signi crucis). 9. 6-8: “At inquires: Et vero ille populus in signum [sphragis] foederis circumciscus est. Verum et omnis Syrus et Arabs et omnes sacerdotes idolorum. Ergo pertinent illi quoque ad Domini testamentum. Sed et Aegyptii circumcisionem usurpant. Discite igitur, filii dilectionis, de omnibus abunde, quod Abraham, qui primus dedit circumcisionem, in spiritu prospiciens in Iesum circumcidit accepta trium literarum doctrina. Narrat enim Scriptura: ‘Et circumcidit Abraham e domo sua decem et octo et trecentos viros.’ Quae ergo illi in hoc data est cognitio? Discite, quod primo decem et octo et distinctione facta dicit trecentos. Decem et octo sunt *ιη*; habes Iesum. Quia vero crux in litera T gratiam erat signatura, ait etiam trecentos. Ostendit itaque Iesum in duabus literis et crucem in tertia”⁴² (Funk 1. 29-31).

PASTOR HERMAE (ca 140-155), Sim. 8. 6. 3: “Dico ei: Domine, nunc ergo demonstra mihi eos, qui virgas porrexerunt, qualis quis eorum sit, et habitationem eorum, ut audiant qui crediderunt et *sigillum acceperunt et fregerunt neque sanum servaverunt*, et cognoscentes opera sua poenitentiam agant, *accipientes a te sigillum*, et glorificent Dominum, quod misertus est ipsorum misitque te. ut spiritus eorum renovares” (Funk 1. 489-491). Sim. 9. 16. 2-4: “Necesse habuerunt . . . per aquam ascendere, ut vitam consequerentur; aliter enim ‘non poterant intrare in regnum Dei,’ nisi mortalitatem deposuerint vitae suae prioris. Acceperunt ergo et isti, qui dormierunt, *sigillum filii Dei* et ‘intraverunt in regnum Dei priusquam enim . . . homo nomen filii Dei portaverit, mortuus est: cum autem acceperit sigillum, deponit mortalitatem et resumit vitam. *Sigillum ergo est aqua*: in quam igitur descendunt mortui et ascendunt vivi. Et illis ergo praedicatum est hoc sigillum et usi sunt eo, ut ‘intrarent in regnum Dei’” (*ibid.* 531-533). Sim. 9. 16. 5 et 7: “Et ipsi dederunt sigillum praedicationis. . . Hoc sigillum non habuerunt” (*ibid.* 533). Sim. 9. 17. 4: “Omnes gentes, quae sub caelo habitant, postquam audierunt ac crediderunt, in nomine filii Dei vocati sunt. Accepto igitur sigillo unam cogitationem habuerunt et unum sensum, et una fides eorum fuit et una caritas” (*ibid.* 535).

PSEUDO-CLEMENTIS ROMANI EPISTOLA 2 AD CORINTHIOS (ca 150). 7. 6 “De iis enim, qui *sigillum non servaverint*, ait: ‘Vermis eorum non morietur et ignis eorum non exstinguetur, et erunt in visionem omni carni’” (Funk 1. 153). 8. 6: “Hoc ergo dicit: servate carnem castam et *sigillum immaculatum*, ut vitam recipiamus” (*ibid.* 155).

ABERCII EPITAPHIUM (ca ISO) “Ibique [i.e. Romae] vidi populum splendido sigillo insignem” (Rouet de Journel. *Enchir. patr.* 187).

“Scilicet 18 = «? (sic scribitur graeco) = initium nominis Iesus (<»?σοῖ); 300 — T (ut scribitur graeco) = crux (in qua salus a Iesu facta est).

EXCERPTA EX THEODOTI (gnostici saec. 2) deperditis operibus, apud Clementem Alex., n. 83: “Ad baptismum gaudentes accedere conveniebat. Sed quoniam saepenumero descendentes nonnullis spiritus etiam impuri una descendunt, cumque homines sigilli fiunt participes, insanabiles in posterum facti sunt, haneque ob causam gaudio timor admiscetur, ut quis purus solus ipse descenderit” (*MG* 9. 695). N. 86: “Cum Domino numisma fuerit oblatum, dixit ille non Cuius illud iuris est? sed ‘Cuius est imago ac superscriptio?’ Caesaris: ut cuius esset, illi daretur. Sic etiam fidelis, Dei nomen per Christum sibi superscriptum habet, Spiritum autem ut imaginem. Quin et muta animalia per signaculum ostendunt cuius unumquodque pecus sit, atque ex signo hoc vindicantur. Sic etiam anima quae fidelis, quaeque *sigilhttn veritatis* accepit, stigmata Christi secum portat” (*ibid.* 698).

ACTA PAULI (apocryphum ignoti auctoris ex Asia, circa a. 180), 2. 25: “Et Thecla dixit: ‘Tantum da mihi *signaculum Christi*, et nulla tentatio attinget me.’ Et Paulus dixit: ‘Thecla, patientiam habe et accipies aquam.’” 10. 5: “Dabunt vobis signaculum Domini.” 10. 7 “Dederunt eis signaculum Domini.”⁴³

ACTA PETRI (apocryphum ignoti auctoris ex Asia, circa initium saec. 3), c. 5: “Si vis me dignum habere quem intingas in *signo domini*, habes occasionem.”⁴⁴

CLEMENS ALEX, (ca 150-215), *Stromata*, 1. 2, c. 3: “Quare [apud haereticos] nec amplius baptismus rationis consentaneus, nec *beatum signaculum*, nec Filius, nec Pater, sed est eis Deus, ut videtur, impia naturarum distributio, quae fidem voluntarium non habet fundamentum salutis” (*MG* 8. 942 sq.). *Ibid.*, c. 9 refert supradicta verba Hermae, *Simii*. 9. 16. 5 et 7. In opere *Quis dives salvetur*, c. 42, enarrans historiam iuvenis, a Ioanne apostolo cuiusdam sacerdotis spirituali curae commissi, scribit: “Presbyter . . . adolescentem sibi traditum in domum suam suscipiens, educando, continendo, fovendo operam dabat; ac tandem sacro baptismo initiavit. Deinceps sacerdos de pristina cura atque custodia paulatim remisit, ut qui perfectum ei tutamen, ac quo cautum omnino foret, *Domini signaculum* adhibuisset” (*ibid.* 9. 647).

ORIGENES (ca 185-254), *Contra Celsum*, 6. 27, refert Celsum impugnantem et pervertentem sigillum Christianorum: “Postquam de diagrammate dixit, quasdam de *sigillo* [sphragis] ut auctores ecclesiastici vocant, ineptias sibi fingit et proponit in morem dialogi digestas, quas ne audivit quidem: nimirum ‘qui sigillum adhibet, eum vocari patrem; eum vero qui sigillo notatur, iuniorem et filium appellari, huneque respondere: Unctus sum unguento albo ex ligno vitae,’ quod ne ab haereticis quidem audivi unquam doceri” (*MG* II. 1331-1334).

TERTULLIANUS (ca 160-post 222), *De praescript. haeret.*, c. 36, n. 5: “Eam aqua signat, sancto spiritu vestit, eucharistia pascit” (*CCL* 1. 217). *De spectaculis*, c. 4, n. 1, Baptismum vocat “*signaculum nostrum*” (*ibid.* 231). *Ibid.*, c. 24, n. 2 sq, loquens de Baptismo, ait: “Hoc erit pompa diaboli, adversus quam in *signaculo fidei* eieramus. Quod autem eieramus, neque facto neque dicto neque visu neque conspectu participare debemus. Ceterum si nos eieramus et *rescindimus signaculum*, rescindendo testationem eius, numquid ergo superest ut ab ipsis ethnicis responsum flagitemus?” (*ibid.* 248). *De baptismo*, c. 13, n. 2: “[In N.T.] addita est . . . obsignatio baptismi” (*ibid.* 289). *De poenitentia*, c. 6, n. 16: “Lavacrum illud obsignatio est fidei” (*ibid.* 331). *De pudicitia*, c. 9, n. 11: “Recuperabit igitur et apostata vestem priorem, indumentum Spiritus sancti, et anulum denuo, *signaculum lavacri*, et rursus illi mactabitur Christus” (*ibid.* 2. 1298).

^o Apud L. Vouaux, *Les Actes de Paul* (Paris 1913) 195. Gallicum textum latine vertimus.

⁴⁴ Apud L. Vouaux, *Les Actes de Pierre* (Paris 1922) 258.

DIDASCALIA APOSTOLORUM (ante a. 250), 3. 12. 3: “Et cum ascendit ex aqua, quae baptizatur, cum suscipiat diaconissa ac doceat et erudiat, *infragile esse sigillum baptismi* in castitate et in sanctitate” (*Punk* 1. 210; cf. infra, p. 194, textum *Constit. Apost.* ex his verbis derivatum).

CYPRIANUS (ca 200-258), *Epist.* 73 (ad lubaianum). 9: “Quod nunc quoque apud nos geritur, ut qui in Ecclesia baptizantur, praepositis Ecclesiae offerantur, ut per nostram orationem ac manus impositionem Spiritum sanctum consequantur et *signaculo Dominico* consummentur” (*ML* 3. 1160).

ANONYMUS DE REBAPTISMATE (ca 256), n. 10, agens contra Cyprianum de validitate baptismi haereticorum: “*Signum quoque fidei* integrum hoc modo et hac ratione tradi in Ecclesia merito consuevit, ne invocatio nominis Iesu quae aboleri non potest, contemptui a nobis videatur habita” (*ML* 3. 1243 sq.).

In hac periodo sigillum paulinum consideratur praecipue in sua ratione *spiritualitatis*. Nulla explicita referentia habetur ad textus paulinos, sed parallelismus locorum satis patens est. Aliquis progressus relate ad ipsos textus paulinos observatur quoad *sacramentalem* rationem sigilli seu quoad claram et explicitam eius connexionem cum Baptismo (et Confirmatione), quae apud S. Paulum probabilis quidem est sed non certa. Imo ipse Baptismus vocatur sigillum: “Sigillum ergo est aqua” (Hermas), Signaculum Christi est aqua (*Acta Pauli*), “Aqua signatur [christianus],” “lavacrum est obsignatio,” “Obsignatio Baptismi,” “Signaculum lavacri” (Tertullianus), “Sigillum Baptismi” (Didascalia). Quamvis ipsum sacramentum vocetur sigillum, nec fiat explicita distinctio inter sacramentum et eius effectum, tamen totus contextus indicat sacramentum sub ratione sigilli considerari ad modum unius cum suo effectum; sacramentum nempe vocatur sigillum ratione ipsius effectus, in quo sacramentum censetur permanere, ut maxime patet ex his quae dicuntur de amissione et recuperatione sigilli.

In ipso tamen effectum, *nondum consideratur indelebilitas*, seu nondum fit ulla distinctio inter effectum qui nequeat amitti et effectum qui amittitur per peccatum; imo sigillum ita consideratur ad modum unius cum gratia sanctificante et cum ea practice identificatur, ut dicatur amitti vel frangi per peccatum et recuperari per poenitentiam: iusti habent “sigillum immaculatum” (Pseudo-Clemens) et “splendidum sigillum” (*Abrcii cpit.*). per peccatum “sigillum non servatur” (Pseudo-Clemens), “frangitur nec sanum servatur” (Hermas), “rescinditur” (Tertullianus); qui fracto sigillo “poenitentiam agunt, accipiunt [i.e. iterum] . . . sigillum” (Hermas), et “recuperant signaculum” (Tertullianus). *Didascalia* quidem loquitur de “infragili sigillo” (qua expressione Patres saeculi sequentis designabunt indelebilitatem sigilli), sed contexta verba “in castitate et in sanctitate” sensum reddunt ambiguum; nam sensus esse posset quod

sigillum sit immaculate servandum, quo sensu Pseudo-Clemens ait: “Servate carnem castam et sigillum immaculatum,” quamvis probabilius videatur quod ea verba referantur tantum ab bonas dispositiones cum quibus sigillum illud infragile est accipiendum: ita interpretatur Bar Hebraeus in suo *Nomocanon* (ed. Badjau, 1898, p. 26: “Et docebit ei puritatem et sanctitatem”) et F. Nau vertit: “Quand celle qui est baptisée sort de l’eau, la diaconesse la recevra, l’instruira et la nourrira, afin que le sceau infrangible du baptême soit (imprimé) avec pureté et sainteté”⁴³; imo ipsae *Constitutiones Apostolorum* (ca 400), reproducentes textum *Didascaliae*, ea verba accommodant ad decentiam ministerii diaconissarum: “Ac virum quidem suscipiat diaconus, mulierem vero diaconissa; ut cum decenti gravitate collatio sigilli infragilis peragatur” (cf. infra, p. 194).

Ceterum, exinde non sequitur hos Patres essentialiter discrepare a Patribus saec. 4 asserentibus indelebilitatem sigilli, aut hanc fuisse istorum novam prorsus inventionem. Nam illi, considerantes sub nomine sigilli totalem ac indistinctum effectum Baptismi, qui est adhaesio et incorporatio ad Christum, potuerunt loqui de peccato tanquam de fractione ac rescissione, imo amissione, sigilli, qua parte sigillum involvit sanctitatem novae vitae, non explicite attendentes utrum necne sigillum implicaret aliam partem quae proprie frangi vel amitti non possit; ceterum plures ex illis expressionibus satis attenuatae videntur: “frangere” enim non necessario dicit amissionem et idem Hermas loquitur de his qui “sigillum fregerunt neque sanum servaverunt”; Tertullianus vero videtur “rescissionem signaculi” intelligere de rescissione sive fractione iuramenti, quod fiebat in susceptione Baptismi (“Si nos eieramus et rescindimus signaculum, rescindendo testationem eius. . .”). Praeterea, probabile est *Didascalia* sigillum ut “infragile” proponere. Praeterea, Theodotus, quem refert et approbat Clemens Alex., comparat sigillum cum signo possessionis impresso sive in pecunia (image Caesaris; hoc exemplum iam attulerat Ignatius Ant.) sive in pecoribus; quas comparationes, posteriores Patres veluti connaturaliter connexuerunt cum ipsa sigilli indelebilitate. Quibus consideratis, una simul cum supradicta praxi et persuasione de initerabilitate trium sacramentorum, dici potest indelebitas sigilli supponi sive implicite contineri in ipsa generali doctrina horum Patrum: quod etiam confirmat ipsa pacifica ac connaturalis evolutio doctrinae apud Patres subsequentis aetatis, qui ab eisdem principiis et sub iisdem comparationibus procedentes, sine ullo signo novitatis aut controversiae, indelebilitatem characteris explicite asseruerunt.⁴³

⁴³ *La Didascalie des douze Apôtres* (traduite du syriaque pour la première fois, éd 2, Paris 1912) 135.

Secunda Periodus: Saec. IV.

Usque ad Augustinum exclusive, praecedentis Traditionis doctrina de spirituali ac sacramentali sigillo ita explicatur ac perficitur, ut *satis explicite asseratur eius indelebitas*, non tamen, nisi tantum implicite, et in hac ipsa indelebitate, prodatur distinctio sigilli a gratia sanctificante.

EPHRAEM, Hymni de oleo et oliva, hym. 28: “Charissimum Spiritui sancto oleum, quod eidem ministrat, eiusque lateri haeret, quasi ipsius disciplinae alumnus. Oleo Spiritus sanctus sacerdotes et Christos designat: oleo quoque idem Spiritus ovibus suis signum suum imprimit. Sicut cerae suam annulus notam, sic *occultum Spiritus signum* per oleum corporibus imprimitur quando haec in baptismo linuntur, sed et eodem baptismo signantur.”⁴⁶

ATHANASIUS, Epist. 1 ad Serapionem 23: “Unctio quoque Spiritus dicitur, et est item sigillum; unde Ioannes scribit [1 *Io.* 2. 27]: “Et vos unctionem quam accepistis ab eo manet in vobis. Et non necesse habetis, ut aliquis doceat vos: sed sicut unctio eius, nempe eius Spiritus, ‘docet vos de omnibus.’ Et apud Isaiam prophetam legitur [7s. 61. 1]: ‘Spiritus Domini super me. cuius causa unxit me.’ Paulus etiam ait [*Eph.* 1. 13; 4. 30]: ‘In quo et credentes signati estis in diem redemptionis.’ At rescreatae illo signantur et ungentur, ac de omnibus docentur. Si igitur Spiritus unctio sive unguentum et sigillum est. in quo omnia ungit et signat Verbum: quaenam similitudo aut convenientia unguenti et sigilli esse potest cum his rebus quae ungentur et signantur? Nequit proinde heri ut ipse inter res omnes numeretur. Nec enim aliquis ex his qui signantur, sigillum ipse dicendus sit: nec similiter aliquis ex his qui ungentur, unguentum idem erit. Sed id proprium est ungentis et signantis Verbi. Unguentum quidem ungentis suavitatem et odorem retinet, cuius participes facti qui ungentur, dicunt [2 *Cor.* 2. 15]: ‘Christi bonus odor sumus.’ *Sigillum vero signantis Christi effigiem servat*, cuius qui signantur participes effecti, ad eam conformantur; ut ait Apostolus [Gal. 4. 19]: ‘Filioli mei, quos iterum parturio, donec formatur Christus in vobis.’ Hoc autem modo signati, convenienter divinae naturae consortes reddimur, uti docet Petrus [2 *Petr.* 1. 4]: atque ita universae res creatae Verbi in Spiritu fiunt participes” (*MG* 26. 583-586).

CYRILLUS HIER., frequentius et uberius quam alii Patres de sigillo locutus est, ita ut merito consideretur tanquam principalis expositor doctrinae traditionalis de sigillo saec. 4. *Procatechesis* 16: “Magna res est sane, quod verbis proponitur baptisma: captivis pretium, peccatorum remissio, mors peccati, animae regeneratio, luminosum indumentum, *signaculum sanctum indissolubile* [σφραγὶς? ἁγία ἀκατάλυτο?], vehiculum ad coelum, paradisi deliciae, regni obtinendi causa, adoptionis donum” (*MG* 33. 359-362). *Ibid.* 17: “Spiritus sancti concedat [Deus] *signaculum indelebile* [ἀν^ἀλαπτον] in saecula” (*ibid.* 366). *Catech.* I. 2: ‘Accedite ad *mysticum signaculum*, ut ab hero favorabiliter agnosci possitis. Sancto ac ratione praedito Christi gregi accenseamini” (*ibid.* 371). *Ibid.* 3: “Non dat sancta canibus: sed ubi probam conscientiam videt, illi *salutare et admirabile sigillum* confert, quod contremiscunt daemones et agnoscunt angeli: ita ut illi quidem fugitent abacti, hi vero ut cognatum et familiarem circumplectantur. His ergo qui spiritale illud ac salutare sigillum suscipiunt, opus est ut proprium quoque studium adhibeant. Ut enim calamo scriptorio vel telo, necessaria utentis opera est, ita et gratia credentibus opus habet” (*ibid.* 374). *Catech.* III. 4:

* Apud Assemani, *Bibl. Orient.* I 94, et Lamy, *Sancti Ephraem Syri hymni et sermones* II 80S sq., in nota.

“Uti corpus aqua mundat, ita *animam obsignat* Spiritus; ut aspersi cor per Spiritum, et abluti corpus aqua munda accedamus ad Deum. Qui itaque in aquam descensus es, ne ad elementi vilitatem attende, sed Spiritus sancti efficacia salutem suscipe; nam sine ambobus perfectionem consequi non potes . . . ; neque, si quis aqua baptizetur, Spiritum vero non accipiat, gratiam perfectam habet, neque, si quis etiam virtutum operibus instructus, *signaculum per aquam non accipiat*, ille coelorum regnum ingressurus est” (*ibid.* 430 sq.). *Catech.* F. 6: “Igitur per similitudinem fidei in adoptionem devenimus Abrahae. Tuncque post fidem, similiter ut ille, *spiritali signaculum accipimus, Spiritu sancto per lavacrum circumcisi*, non corporis praeputium sed cordis, iuxta Ieremiam [4. 4] dicentem: ‘Et circumcidimini Deo praeputium cordis vestri,’ ac iuxta Apostolum [Co. 2. 11 sq.]: ‘In circumcissione Christi, consepulti ei in baptismo’” (*ibid.* 514). *Catech.* XVII. 35: “Hic enim [i.e. Spiritus S.] paratus adest, qui [in Baptismo] animam tuam consignet; dabitque tibi *coeleste quoddam et divinum*, quod daemones contremiscunt, *signaculum*: uti scriptum est [Eph. 1. 13]: “In quo etiam cum crederetis, obsignati estis Spiritu promissionis sancto” (*ibid.* 1010). *Ibid.* 36: “Arma sumes daemonibus terribilia, quae si non abieceris, habueris autem *in anima signaculum*, non accessurus est daemon; horrore enim refugiet; quippe cum in spiritu Dei daemonia eliciantur” (*ibid.* 1011). *Catech.* XXII (myst. IV). 7: “Oleo caput tuum impinguavit in fronte, per signaculum quod habes Dei, ut efficiaris *effigies signaculi*, sanctificatio Dei” (*ibid.* 1102).⁴⁷

BASILICS, Homilia 13 in sanctum baptisma, n. 4: “In acie duces tesseram tribuunt sub se militantibus, ut et amici facile se invicem inclament, et si in conflictu fuerint cum hostibus commisti, queant citra confusionem seiungi. Agnoscat te nemo, nosterne sis, an hostium, nisi mysticis signis necessitudinem affinitatemque ostenderis, nisi signatum sit super te lumen vultus Domini. Quomodo vindicabit te angelus? quomodo eripiet ex hostibus, nisi agnoverit signaculum? Quomodo dicturus es tu. Dei sum, si notas ac insignia non exhibeas? An ignoras, exterminatorem domos signatas praeteriisse, in his vero quae signatae non erant, primogenita occidisse? Thesaurus non obsignatus diripi a furibus facile potest: ovi signo carenti tuto struuntur insidiae” (*MG* 31. 431). *Ibid.*, n. 5, fere repetit supra citum textum Cyrilli Hier., *Procat.* 16, inquires: “Baptismus captivis est redemptionis pretium, debitorum comdonatio, mors peccati, regeneratio animae, indumentum lucidum, *sigillum quod conatu nullo frangi potest* [ἀνεπιγείρητο], vehiculum ad coelum, regni conciliator, adoptionis donum” (*ibid.* 434). *De Spiritu S.*, n. 40: “Nunc enim [i.e. in hac vita] tametsi [Spiritus S.] non admiscetur indignis, attamen *aliquo pacto videtur adesse semel baptizatis* [ad litteram: *signatis*, «σφραγισμεΤοι], expectans ut salutem per conversionem consequantur; tum vero [i.e. in altera vita] in totum ab anima, quae gratiam ipsius profanaverit, resecabitur. Eoque non est in inferno qui confiteatur, neque in morte qui memor sit Dei, cum iam non adsit Spiritus adiutorium” (*MG* 32. 142 sq.).

GREGORIUS NAZIANZENUS, Or. 8. 20, loquens de defuncta sorore sua Gorgonia quae recenter baptizata erat, ait: “[Baptismum quidem] recens . . . acceperat. Imo vero tota vita nihil illi aliud erat, quam purgatio, et perfectio: ac regenerationem quidem a Spiritu sancto habebat. . . . Atque soli ei pene, ut audacter loquar, *baptismus, non gratia, sed sigillum erat*” (*MG* 35. 811-814). *Or.* 40, n. 4, in sanctum baptisma, hoc sacramentum vocat “sigillum, quia conservatio est ac dominationis obsignatio” (*MG* 36. 366). *Ibid.*, n. 15: “Si per baptismum teipsum praemunieris ac pulcherrimo et firmissimo auxilio tibi in futurum caveris, animum scilicet et corpus unctione et Spiritu consignans, quemadmodum olim Israel nocturno illo cruore, qui primigenos tuebatur, quid tibi accidet, et quod tibi praesidium comparatum erit? . . . Hoc tibi et viventi, maximum ad securitatem momentum afferet. Pecus enim signata non facile

* Hic forte habetur allusio ad *Exod.* 28. 36.

insidiis appetitur, quae autem minime signata est, a furibus facile capi potest” (*ibid.* 387).

GREGORIUS NVSSENUS, Oratio adversus eos qui differunt Baptismum: “Pauperes et egentes, festinate ad distributionem donorum regalium; oves ad signaculum [σφραγίδα] et signum crucis, quod malis opem fert et remedium. . . Animam minime illuminatam, et regenerationis gratia non ornatam, nescio an angeli suscipiant, postquam fuerit a corpore separata. Quomodo enim, cum non sit obsignata, nec ullum ferat signum sui Domini?” (*MG* 46. 418, 423).

AMBROSIUS, De Spiritu S., c. 6, nn. 78-80: “Numquid in aqua vivimus, sicut in Spiritu? In ipso enim vivimus, et ipse est pignus haereditatis nostrae, sicut et Apostolus scribens ad Ephesios, ait: ‘In quo credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus haereditatis nostrae’ (*Eph.* 1. 13 sq.). Sancto igitur Spiritu signati sumus, non natura, sed a Deo, quia scriptum est: ‘Qui unxit nos Deus, et qui signavit nos, et dedit pignus Spiritum in cordibus nostris’ (2 *Cor.* 1. 21 sq.). Signati ergo a Spiritu Dei sumus. Sicut enim in Christo morimur, ut renascamur: ita etiam Spiritu signamur, ut splendorem atque imaginem eius et gratiam tenere possimus: quod est utique *spiritale signaculum*. Nam etsi specie signemur in corpore, veritate tamen in corde signamur: ut Spiritus sanctus exprimat in nobis imaginis coelestis effigiem. Quis igitur audeat dicere discretum a Deo Patre et Christo esse Spiritum sanctum: cum per ipsum ad imaginem et similitudinem Dei esse mereamur: et per ipsum fiat, quemadmodum Petrus apostolus dixit (2 *Petr.* 1. 4), ut divinae simus consortes naturae? In quo utique non carnalis successionis haereditas, sed adoptionis gratiae spiritale commercium est. Atque ut sciamus cordis nostri magis hoc, quam corporis esse signaculum, docet Propheta qui dicit: ‘Signatum est in nobis lumen vultus tui. Domine: dedisti laetitiam in corde meo’ (*Psal.* 4. 7)” (*ML* 16. 752 sq.). *De mysteriis*, n. 42: “Unde repete quia accepisti *signaculum spiritale*, spiritum sapientiae et intellectus, spiritum consilii atque virtutis, spiritum cognitionis atque pietatis, spiritum sancti timoris (*Is.* 11. 2): et serva quod accepisti. Signavit te Deus Pater, confirmavit te Christus Dominus, et dedit pignus Spiritus in cordibus tuis, sicut Apostolica lectione didicisti (2 *Cor.* 1. 21 sq.)” (*ibid.* 419). *De sacramentis*, l. 3, n. 8: “Sequitur *spiritale signaculum* quod audistis hodie legi; quia post fontem superest ut perfectio fiat, quando ad invocationem sacerdotis Spiritus sanctus infunditur, Spiritus sapientiae et intellectus, Spiritus consilii. . .” (*ibid.* 453). *Ibid.*, l. 6, η. 7: “Ergo unxit te Deus, signant te Christus. Quomodo? Quia ad crucis ipsius signatus es formam, ad illius passionem: accepisti signaculum ad illius similitudinem” (*ibid.* 475). *De obitu Valentiniani* 58sq.: “Valentinianus meus . . . habens in se imaginem Christi. . . Nec iniuriam putes: caractere Domini inscribuntur et servuli, et nomine imperatoris signantur milites. . . Licet ergo et mihi *caractere*³ Domini signare servulum” (*ML* 16. 1437 sq.).

CHRYSOSTOMUS, In 2 Cor., horn. 3, η. 7. “Tu quoque in baptismo rex et sacerdos, et propheta efficeris: rex, cum omnes pravas actiones in terram abiecisti . . . : sacerdos, cum teipsum Deo obtulisti . . . : propheta denique, cum futura discis ac divino numine afflaris atque obsignaris. Quemadmodum enim nota [σφραγι] quaedam militibus, ita fidelibus quoque Spiritus imponitur. Quo fit, ut si ordinem deserueris, perspicuus omnibus fias. Iudaei enim signi [σφραγι] loco circumcisionem habebant, nos autem pignus Spiritus” (*MG* 61. 417 sq.; ex n. 4, *ibid.* 411, apparet S. Doctorem hic sese referre ad verba Apostoli, 2 *Cor.* 1. 21 sq.). *In Eph., hom. 2.2:* “Signati fuerunt etiam Israelitae, sed circumcisione, sicut pecora et bruta: nos quoque sumus signati, sed sicut filii, Spiritu” (*MG* 62. 18).

“Ante Augustinum, sacramentalis usus vocis “character” rarus est apud scriptores latinos; prorsus vero desiderari videtur apud africanos.

THEODORUS MOPSUESTENUS, De oratione dominica et de sacramentis Baptismi et Eucharistiae, c. 3: “[The priest] signs you on your forehead with the holy Chrism and says: ‘So-and-so is signed in the name of the Father, and of the Son, and of the Holy Spirit’ . . . The sign with which you are signed means that *you have been stamped as a lamb of Christ and as a soldier of the heavenly King*. Indeed, immediately we possess a lamb we stamp it with a stamp which shows to which master it belongs, so that it may graze the same grass as that which the rest of the lambs of the owner graze, and be in the same fold as that in which they are. A soldier who has enlisted for military service, and been found worthy of this service of the State because of his stature and the structure of his body, is first stamped on his hand with a stamp which shows to which king he will henceforth offer his service; in this same way you also, who have been chosen for the Kingdom of heaven, and after examination been appointed a soldier to the heavenly King, are first stamped on your forehead, that part of your head which is higher than the rest of your body, which is placed above all your body and above your face, and with which we usually draw near to one another and look at one another when we speak. You are stamped at that place so that you may be seen to possess great confidence.”⁴⁰

SACRAMENTARIUM SERAPIONIS, n. 25: *Oratio in oleum quo ununtur baptizati*: “Deus virtutum . . . ut . . . opereris in hoc oleo operationem divinam ac caelestem, ut baptizati etiam uncti in eo effigies signi [σημείου] salutaris crucis unigeniti, per quam crucem depulsus et triumphatus est satanas et omnis potestas adversaria, tamquam regenerati ac renovati per lavacrum regenerationis et hi *participes fiant doni spiritus sancti et hoc sigillo* [σφραγιδι] *confirmati* permaneant stabiles et immobiles” (*Funk* 2. 187).

His verbis simillima est *forma sacramenti Confirmationis*, in usu apud Orientales iam inde a saec. 4: ὁφραγι δωρεὰ Πνεύματος ἁγίου: *Signaculum doni Spiritus S.* Ad hanc formam, quae manifeste connectitur cum textibus paulinis (2 *Cor* 1. 21 sq.; *Eph.* 1. 13), videtur etiam alludere Cyrillus Hier., *Procatech.* 17 supra cit (p. 191) eamque ad verbum profert Asterius, Amaseae episcopus (saec. 4), *Homilia in parabolam de filio prodigo*: “Datur prodigo post stolam et annulus, signum intelligibilis confirmationis Spiritus. Ut enim in regeneratione per baptismum et stola et confirmatio doni Spiritus sancti [σφραγι δωρεὰ Πνεύματος ἁγίου] datur, sic et in regeneratione per poenitentiam.”⁵⁰

CONSTITUTIONES APOSTOLORUM, 1. 3, c. 16: “Tu igitur, episcope, ad illam formam caput eorum qui baptizantur . . . unges oleo sancto, in figuram spiritualis baptismi. Deinde . . . baptizabis eos in aqua. . . Ac virum quidem suscipiat diaconus; mulierem vero diaconissa: ut cum decenti gravitate collatio sigilli *infragilis* [ἀθρανστον σφραγιδο] peragatur” (*Funk* 1. 211; *MG* 1. 798; cf. supra, p. 189, textum Didascaliae, ex quo haec verba desumpta sunt). *Ibid.*, c. 17, explicatur ratio variorum rituum qui in Baptismo occurrunt et dicitur sigillum dari pro cruce, seu ad significandam crucem Christi, sicut unctio datur pro Spiritu S.: “Baptismus igitur, in mortem Iesu datur: et aqua adhibetur pro sepultura; oleum pro Spiritu sancto; signum crucis, pro cruce [rectius: signum pro cruce: *η σφραγι ἀντὶ τοῦ σταυροῦ*]; chrisma, confirmatio est confessionis” (*Funk* 1. 211; *MG* 1. 799). In 1. 7 (qui usque ad c. 32 est quaedam adaptatio et ampliatio *Didache*), c. 22, ubi agitur de modo baptizandi: “Unges autem prius oleo sancto; deinde baptizabis aqua, et tandem signabis unguento,

“Apud A. Mingana, *Commentary of Theodore of Mopsuestia on the Lord's Prayer and on the Sacraments of Baptism and the Eucharist* (“Woodbrooke Studies,” vol. 6, Cambridge 1933) 46.

M Apud Photium, *Bibliotheca*, cod. 271 (*MG* 104. 214).

ut oleum quidem sit participatio spiritus sancti, aqua vero symbolum mortis, unguentum autem sigillum [σφραγι] pactionum” {*Funk* 1. 407; in fonte *Didache* 7 nihil horum invenitur).

Summa dictorum in his textibus ad hanc reducitur:

Attento nomine, sigillum sive sphragis⁵¹ vocatur tum *Baptismus*, seu ritus baptismalis complexive acceptus (Cyrillus Hier., Basilius, etc); tum ac peculiariter *Confirmatio*, seu ritus unctionis chrismalis immediate subsequens baptismalem ablutionem et alius ab unctione quae ablutionem praecedebat (Ephraem, Athanasius, Cyrillus, Nazianzenus, et valde explicite Mopsuestenus, *Sacr. Serapionis*, forma orientalis Confirmationis, Asterius, *Constit. Apost.*); tum *signum crucis*⁵² peculiariter illud quod fiebat per chrisma in fronte in Confirmatione (Ephraem: Per oleum fit signum in corpore; Nyssenus: “Signaculum est signum crucis”; Ambrosius: “Ad crucis ipsius signatus es formam”; *Sacr. Serapionis*: “Effigies signi salutaris crucis”; *Constit. Apost.*: “Signum crucis”); tum *Spiritus S.* (Athanasius: Spiritus est sigillum), qui tamen manifeste consideratur ut synonymus gratiae, accepta causa pro effectu (passim); tum *eflectus* baptismalis atque confirmativae initiationis (Cyrillus et Basilius: Baptismus est sive regeneratio sive sigillum; Cyrillus: Aqua mundat, Spiritus obsignat; sigillum per aquam accipitur; sigillum est in anima); tum *eflectus gratiae* sanctificantis (Athanasius et Ambrosius: Sigillum est participatio divinae naturae; Nyssenus: Sigillum est gratia regenerativa; Ambrosius: Sigillum est septiformis spiritus sapientiae, intellectus, consilii, etc.). *Breviter*: sigillum vocatur signum crucis, peculiariter illud quod fit in fronte fidelium in ritu Christianae initiationis; inde totus baptismalis ritus, et specialiter confirmativa chrismatio appellatur sigillum; consequenter ipse effectus ritus baptismalis, et specialiter chrismationis, idem nomen assumit, et quidem tum effectus veluti generaliter ac indistincte, tum effectus gratiae regenerativae et unctivae in Spiritu.

Attenta sigilli natura, haec circumscribitur sub variis comparisonibus quae involvunt rationem tum signi cuiusdam *configurativi* (Athanasius: Sigillum est imago Christi; Ambrosius: Sigillum est imago caelestis, imago crucis et passionis; character est imago Christi,⁵³ tum ac praecipue signi *distinctivi*, cuius ratio est rei possessio (“Dominationis obsignatio,” ut ait Nazianzenus), vel protectio, vel utraque; ac ita sigillum comparatur notae impressae ab *anulo* in cera (Ephraem), sigillo obseranti ac protegenti *thesaurum* (Basilius), sig-

⁵¹ Ambrosius inter latinos utitur etiam nomine “character.”

⁵² In hoc sigilli aspectu peculiariter insistit Danjéloü, *loc. cit.* (supra, in p. 178), quem abbreviat ac sequitur Roguet, *loc. cit.* (supra, p. 177).

⁵³ Ut dictum est supra (p. 190), comparisonem cum numismate sive pecunia iam attulerant in periodo praecedenti Ignatius et Theodotus.

naculo *ovibus* impresso ne abripiantur a fure, vel a lupo ac protegantur (Ephraem, Cyrillus, Basilius, Nazianzenus, Nyssenens, Chrysostomus, Mopsuestenus),⁵¹ notae inscriptae in *servis* (Ambrosius: “Character Domini signans servulum”), notae *militibus* impressae, ut dignoscantur ac vindicentur (Basilius, Ambrosius, Chrysostomus, Mopsuestenus), signo sanguinis appposito *domibus Hebraeorum* in Aegypto ne tangerentur ab angelo exterminatore (Basilius, Nazianzenus), notae sive cicatrici *Circumcisionis* qua Israelitae a paganis distinguebantur (Cyrillus, Chrysostomus). Ut patet tres sunt praecipuae comparationes, binae desumptae ex communi usu et allegorismo, seu nota *ovis* et *militis*, quae habent ceteroquin proximum fundamentum biblicum in figura Christi ut pastore animarum et in conceptu paulino de fideli ut milite Christi,⁵⁵ tertia vero, seu *nota Circumcisionis*, desumpta ex puro usu israelitico et immediato conceptu biblico, quae, ob suam ipsam figuralem rationem, ab Apostolo indicatam, grvida

M Hanc comparisonem iam protulerat Theodotus in praecedenti periodo (p. 190).

“Ad hanc militis comparisonem, notat Daniélou: “*Je voudrais . . . marquer au passage que cette conception du baptême, comme enrôlement au service du Christ, sanctionné par la ‘sphragis,’ qui est le sceau de l’acceptation par le Christ, est un thème familier à l’antiquité chrétienne. Il a été traité par Harnack dans *Militia Christi*, par Dolger dans *Sacramentum militiae* (Ant. und Ch., ii, 4). L’enrôlement comportait l’imposition de la sphragis l’inscription sur le registre et le serment. Il était facile de commenter les cérémonies du baptême à l’aide de ces images. On sait en particulier que chez les auteurs latins et Tertullien en particulier, le mot ‘sacramentum’ est en relation directe avec le serment militaire et souligne l’aspect d’engagement de service au Christ. Ce vocabulaire militaire remonte d’ailleurs à saint Paul, qui parle de l’armure du chrétien, de ses combats. En particulier la comparaison du nouveau chrétien à une jeune recrue est courante. Ainsi chez Grégoire de Nysse: ‘Celui qui a reçu depuis peu le bain de régénération est semblable à un jeune soldat qui vient d’être rangé au nombre des athlètes, mais qui n’a pas encore prouvé sa valeur militaire’ (xlii, 429 C).” (op. cit. [supra, in p. 179] 83).*

Item Roguet: “On marquait aussi les soldats par un tatouage représentant en abrégé le nom de leur général. Le ‘signaculum’ baptismal signifie donc l’appartenance à l’armée du Christ-Roi. Ce thème militaire se retrouve ailleurs dans la catéchèse des rites baptismux. L’inscription au premier dimanche de Carême pour être baptisé à la Pâque prochaine est un enrôlement. Le Carême est la période d’entraînement du soldat (‘exercitatio quadragesimalis’). Le renoncement à Satan et l’attachement à Jésus-Christ (l’*ἐκτίθησθαι τὸν ὄφιν* et la *σὸι-τάξις*) signifient le passage d’une armée à l’autre, d’une *τάξις* à une autre.

“Qu’on me permette, à ce sujet, de faire une remarque sur notre catéchèse. On dit souvent que la confirmation fait de nous des soldats du Christ, qu’elle nous fortifie pour le combat. Je lisais dernièrement sur une image de communion solennelle: ‘Enfant de Dieu par le baptême, le tant. . . Soldat du Christ par la confirmation, le tant. . .’ Cette façon de parler n’est pas du tout traditionnelle. Ce qui nous fait soldats du Christ, c’est le baptême, sacrement du combat. M. Martimort nous a suffisamment montré . . . que la confirmation fait de nous des prophètes et des témoins, voire des martyrs. On peut évidemment rapprocher martyre et combat. Néanmoins, traditionnellement, c’est le baptême, à lui seul, qui nous fait soldats du Christ, qui nous engage au service du Christ. Comme dit saint Cyrille: “Chacun de vous va se présenter devant Dieu, en présence des armées innombrables des anges. L’Esprit-Saint marquera vos âmes. Vous allez vous enrôler dans l’armée du grand roi” (art. cit. [supra, in p. 177] 77).

est sacramentalis significationis et ad rem nostram de natura characteris sacramentalis peculiariter facit.

Attenta proprietate, sigillum effertur ut aliquid, aliquo saltem modo, vere *indelebile* seu permanens. Id implicite vel obscure iam significatur in praefatis *comparationibus*, quae, ratione physicae indolis ipsius rei symbolicae, proferunt aliquam rei perpetuitatem quaeque subinde ad Augustino resummi ac emphatice urgeri debebant; peculiariter autem ad hoc facit comparatio cum physico et inamissibili signo carnalis Circumcisionis, ob suam ipsam rationem propheticae figurae ab Apostolo indicatae, ratione cuius inculcat indefectibilitatem divini pacti et inamissibilitatem ipsius effectus.⁵⁶ Explicite praeterea exprimitur simplicibus nec mitigatis *verbis*: indissolubile (Cyrillus ἀκατάλυτο), indelebile (Cyrillus: ἀν^ἀλαπτο), infrangibile (Basilius: ἀ^ιχα'ρ^τοί), infragile (*Constit. Apost.*: ἀβροσ-τοτ). Et haec quidem doctrina de aliquali permanentia sive indelebilitate sigilli, quam subinde idem Augustinus clarius ac magis determinate exhibere debebat, est *characteristica nota huius periodi* ac magis decisivus gressus Traditionis in evolutione doctrinae de sacramentali characterē. Ceterum, negari nequit hanc ipsam notam indelebilitatis aliquatenus obscurari per

MAd rem Daniélou: “L’aspect fondamental de ce second symbolisme, c’est la relation entre le circoncision et le baptême, comme sceaux de l’alliance. Elle nous donne l’intelligence d’un des aspects essentiels de la théologie du baptême, celui du ‘caractère’ baptismal. La circoncision en effet est le signe de l’alliance. Or c’est le caractère essentiel de l’alliance d’être une action de l’amour de Dieu par lequel celui-ci s’engage à disposer de ses biens en faveur de celui avec qui il conclut une alliance. La circoncision est le sceau de cet engagement. Or ce qui caractérise cet engagement, c’est qu’il est irrévocable, c’est-à-dire que, quelles que soient les infidélités de l’homme, elles peuvent faire qu’il se soustraie au bénéfice de la promesse, mais elles ne peuvent pas faire que la promesse, soit révoquée. Celle-ci constitue un ordre stable, définitif, auquel l’homme pourra toujours faire appel. . .

“En réalité le caractère ineffaçable du caractère baptismal vient de ce qu’il repose sur l’engagement irrévocable de Dieu. La ‘sphragis’ du baptême signifie donc un engagement de Dieu à l’égard du baptisé par quoi Dieu lui concède irrévocablement un droit aux biens de la grâce. Le baptisé pourra se soustraire au bénéfice de ce droit, mais il ne pourra pas faire que ce droit soit révoqué. Or on voit que c’est toute la théologie du caractère sacramentel qui est ici en germe, telle que saint Augustin l’a précisée contre les donatistes, en condamnant la réitération du baptême. Celui-ci est donné irrévocablement. Par le péché l’homme peut se soustraire à son bénéfice. Mais il subsiste quelque chose, qu’on appelle le caractère, et dont le fondement est l’engagement irrévocable de l’amour de Dieu, scellé officiellement par la ‘sphragis’ baptismale” (*ibid.* 94-96).

Item Rocuet: “Nous n’avons trouvé ni chez saint Paul, ni chez les Pères, la doctrine préfabriquée du caractère. Néanmoins, sans qu’ils distinguent le baptême de la confirmation, ni la grâce du caractère, ils reconnaissent parmi les effets du sacrement d’initiation, une réalité liée à la grâce, mais qui en semble distincte, non pas tant dans sa nature qui n’est pas approfondie, que dans sa finalité qui est surtout ecclésiologique. L’initiation sacramentelle comporte une incorporation au peuple de Dieu, au peuple de l’Alliance, comme faisait jadis la circoncision, une aggrégation au troupeau du Bon Pasteur et à l’armée du Christ-Roi, un signe qui marque à la fois l’appartenance et la distinction, qui rend celui qui le porte redoutable aux démons; ce signe distinctif et protecteur est inviolable” (*ibid.* 79).

incertam vel indeterminatam doctrinam de distinctione inter sigillum et gratiam, cum ipsa indelebilitate sigilli logice et arcte connexa, quae manifestat permanentiam eiusdem confusionis observatae in praecedenti aetate, subinde ab Augustino totaliter dissipandae.

Attenta igitur relatione sigilli ad gratiam, utriusque effectus distinctio *nondum explicite proponitur*, etsi logice et implicite contineatur in vera sigilli indelebilitate, quae saltem generaliter et absque peculiari restrictione aut ulteriori determinatione a Patribus asseritur. Hi adhuc considerant, sub nomine sigilli, totalem effectum christianae initiationis, seu Baptismi et Confirmationis, cuius certe principalis aspectus est sanctificativus et Christo simpliciter unitivus, ac ideo, cum explicant vim huiusmodi sigilli praecipue ad varios effectus gratiae sanctificantis sese convertunt, ut supra ostensum est. Cum tamen aliunde permanentem indolem eiusdem sigilli ipsi suspicentur et vividis comparisonibus nec ambiguis verbis fateri cogantur, inde eorum mens veluti anceps manere aut potius ab ulteriori inquisitione refugere videtur. Hinc explicantur quaedam ambiguae expressiones quae in unam vel alteram partem inclinare videntur. Ita *Cyrillus Hier.*, qui bis saltem sigillum vocat indelebile sive indissolubile atque explicite illud comparat cum permanenti signaculo Circumcisionis, nihilominus quandoque dicere videtur sigillum non imprimi nisi ubi adsit proba conscientia, ipsumque posse per indigna opera abici: “Non dat sancta canibus: sed ubi probam conscientiam videt, illic salutare et admirabile sigillum confert,” “Arma sumes daemonibus terribilia, quae si non abieceris, habueris autem in anima sigillum, non accessurus est daemon” (cf. supra, pp. 191 sq.). *Basilius* vocat quidem et ipse sigillum infrangibile, sed. cum sibi proponit casum Christiani indigni, nonnisi ambigue ac indeterminate asserere audet: “Tametsi [Spiritus] non admiscetur indignis, attamen aliquo pacto videtur adesse semel baptizatis [i.e. signatis], expectans ut salutem per conversionem consequantur” (supra, p. 192). *Nazianzenus*, sibi proponens casum de effectu Baptismi in eo qui accedit iam iustificatus, nonnisi haesitanter ait: “Soli ei pene, ut audacter loquar, baptismus, non gratia, sed sigillum est” (supra, p. 192). *Chrysostomus*, proponens sibi casum militis Christi desertoris, in quo Augustinus clarum argumentum indelebilis characteris videre debebat, ait, suggestive quidem sed adhuc ambigue: “Quemadmodum enim nota quaedam militibus, ita fidelibus quoque Spiritus imponitur. Quo fit, ut si ordinem deserueris, perspicuus omnibus fias” (supra, p. 193). Nemo autem videtur suspicari casum, subinde ab Augustino in tota sua nuditate propositum, accedentis nempe ad Baptismum absque dispositione illumque sus-

ipientis absque fructu gratiae: casum scilicet sigilli impressi nec sanctificantis, vel sanctificantis in spe. non autem in re.

Alius defectus in doctrina Patrum huius periodi est *absentia explicitae distinctionis trium characterum* sive sigillorum. Doctrina enim sigilli refertur unice ad effectum baptismalis ritus, *nec ullatenus ad sacramentum Ordinis*; quamvis autem in aliis locis (relatis in art. 2, tom. 1, pp. 574-588; cf. etiam in art. 10, supra, pp. 42-46) saepius Patres loquantur de charismate potestatis quod, ad mentem S. Pauli, confertur per hoc sacramentum, atque etiam nonnunquam comparent ad invicem Baptismum et Ordinem quoad rationem efficacitatis et sacramentalitatis (in quo peculiariter eminet *Gregorius Nyssenus*, *Or. in diem Ium.*, cit. in tom. 1, p. 582), tamen de facto eam potestatem non considerant ut aliquod sigillum sive characterem indelebili-ter impressum in anima nec sub hac sigilli ratione comparant ad invicem Baptismum et Ordinem, ut subinde comparavit Augustinus. Ceterum, in ipso etiam sigillo collato in ritu baptismal! nequaquam distinguunt inter duo sigilla, alterum per Baptismum et alterum per Confirmationem collatum, sed, quemadmodum haec duo ipsa sacramenta ad modum unius ac totalis Christianae initiationis considerant, ita pariter nonnisi unum indistinctum ac veluti confusum sigillum eorum menti obicitur, imo si praelatio inter duo sacramenta facienda est, potius apparet sigillum directe attribui ipsi Confirmationi, quatenus haec in suo effectu consideratur tanquam Baptismi eiusque effectus sigillum.

Tertia Periodus: Doctrina Augustini (354-430; praecipue 400-418).

In opere Augustini, et praecisius in periodo suae controversiae cum Donatistis (praecipue ab a. 400 ad 418), praecedens Traditionis doctrina ita peculiariter ac decisive perficitur, ut non solum indelebitas spiritualis sigilli explicitius ac firmiter asseratur, sed etiam eius *distinctio ab effectu gratiae* explicite ac signate proponatur. Nondum tamen absolvitur processus evolutionis; quinimmo, dum ex una parte distinctio sigilli a gratia in plena luce proponitur, aliunde eius distinctio ab ipso exteriori sacramento aliquatenus obscurari videtur.

Doctrina Augustini de hac re praecipue continetur in eius operibus antidonatisticis, scilicet *Contra epistolam Parmeniani* donatistae (a. 400), quod fuit primum eius opus contra Donatistas, *De baptismo* (a. 400), *Contra litteras Petiliani* donatistae (a. 400-402), *Contra Cresconium* donatistam (a. 406), *Sermo ad caerariensis ecclesiae plebem* (habitus a. 418 coram Emerito, episcopo donatista). Ceterum

eiusdem controversiae ac doctrinae resonantiae frequenter occurrunt in aliis scriptis eiusdem periodi, seu epistolis, sermonibus et exegeticis commentariis, ut patet ex textibus mox referendis.

Ad quorum textuum intelligentiam, haec breviter observa circa sensum praefatae donatisticae controversiae (cf. ipsum Augustinum, praecipue *De baptismo*, l. 1, nn. 1-3; item quae retulimus in tractatu *De sacr. in genere* 476 sq., 484-486). Donatistae, rebaptizantes ac reordinantes, non necessario aut non directe negabant initerabilitatem sacramenti valide collati, sed potius ipsam validitatem sacramenti ab haeretico ministro collati (quod proinde iterabant rebaptizando et reordinando), ita ut fundamentale problema, ab eis suscitatum, verteret circa determinationem proprii influxus sive ministri sive sacramenti. Praefatam autem invaliditatem deducebant ex duplici principio Cyprianico, scilicet “Nemo dat quod non habet,” adeoque haereticus sive indignus minister nequit conferre fidem et sanctitatem quam non habet, et “Extra Ecclesiam nulla salus,” adeoque sacramenta administrata extra Ecclesiam non sunt salvifica sive sanctificativa ac proinde frustranea et invalida. Prius argumentum Augustinus dissolvit distinguendo inter causam principalem et causam instrumentalem; minister nempe est merum instrumentum ac ideo efficacia sacramenti non pendet ab eius dispositione; alterum argumentum resolvit distinguendo inter validitatem et fructum sacramenti, qua distinctione nianuducitur ad expoliendam doctrinam de caractere quae in ea validitate seminaliter continetur. Quidam tamen Donatistae docebant ministrum haereticum amittere sive Baptismum sive ordinationem, ratione cuius invalide baptizabat et ordinabat, ac ideo revertens ab haeresi debuisse iterum baptizari et ordinari, sicut et ceteros ab ipso baptizatos et ordinatos; alii vero, objectionibus pressi, distinguebant inter Baptismum et ordinationem, ita ut minister haereticus non amitteret Baptismum sed solam ordinationem, ac ideo revertens ab haeresi debebat tantum ordinari. Cui distinctioni Augustinus obiebat eam illogicam esse, cum uterque ritus sit pariter sacramentum et cum quadam consecratione conferatur; ac ita manducebatur ad distinguendum explicite inter duos characteres.

Textus de Baptismo.

Enarrationes in psalmos (scriptae incertis temporibus, inde ad a. 391), Psal. 39, n. 1: “Quid dicitur ab haeticis hominibus christiano catholico [cum nempe eum rebaptizant]? Veni, esto christianus. . . Ubi quaero abs te, haeretice, . . . quid agis? Numquid tollis quod habet, quia negavit quod habet? Non facis ut non habeat, sed ut ad poenam habeat. Quod enim habet, habet. *Baptismus ille tanquam character infixus est*: ornabat militem, convincit desertorem” (ML 36. 432 sq.).

Serm. 8. (incerti temporis). 2: “Sunt quidam, qui Christum solo sacramento induerunt, quo in fide vel moribus nudi sunt. Nam et multi haeretici ipsum habent sacramentum baptismatis, sed non ipsum fructum salutis. . . Baptizatus in Ecclesia, si fuerit desertor Ecclesiae, sanctitate vitae carebit, *sacramenti signaculo non carcebit*. Nam utique exeuntem non potuisse amittere demonstratur, quod redeunti non redditur. Sicut desertor militiae caret legitima societate, non caret regio caractere. Qui, si et alterum eodem signo ipse signaverit, non faciet consortem vitae, sed comitem poenae. Si autem ad legitimam ordinatamque militiam et ille redeat, et ille veniat, placata regia severitate et illi ignoscitur, quod recessit, et ipse suscipitur, qui accessit. In ambobus culpa corrigitur, ambobus poena remittitur, ambobus pax datur, in nullo, quod signatum est iteratur” (*ML* 46. 839).

Epist. 23 (ca 392; forte prima impugnatio Donatismi). 4: “Ego unum baptismum novi, Patris et Filii et Spiritus sancti nomine consecratum atque signatum; hanc formam ubi invenio necesse est ut approbem; non destruo quod dominicum agnosco, non exsufflo *vexillum regis mei*. . . Si veteris populi temporibus Iudaeus essem, quando aliud esse melius non possem, accepissem utique circumcisionem. Quod signaculum iustitiae fidei . . . illo tempore valuit. . . Si ergo illo tempore Iudaeus essem, et veniret ad me Samaritanus, velletque . . . , quem Samaritani circumciderant, fieri Iudaeus, vacaret certe iterationis audacia, et id quod apud haeresim factum erat, quod praeceperat Deus, non repetere sed approbare cogemur. Quod si in carne circumcisi hominis non invenirem locum ubi circumcisionem repeterem, quia unum est illud membrum, multo minus invenitur locus in uno corde, ubi baptismus Christi repetatur. Ideo qui duplicare Baptismum vultis, necesse est omnino ut corda duplicia requiratis” (*ML* 33. 96 sq.).

Epist. 98 (ca 409). 5: “Christiani baptismi sacramentum, quando unum ac idipsum est, etiam apud haereticos valet et *sufficit ad consecrationem*, quamvis ad vitae aeternae participationem non sufficiat; quae consecratio reum quidem facit haeticum extra Domini gregem habentem *dominicum characterem*, corrigendum tamen admonet sana doctrina, non iterum similiter consecrandum” (.VL 33. 362).

Epist. 105 (ca 409). 1: “[Vos, Donatistae, plebes] vultis vestras facere ne Christi sint, quamvis eas sub eius nomine possidere conemini; tanquam si servus furetur oves de grege domini sui. et quaecumque ex illis nata fuerint, characterem domini sui eis infigat, ne furtum eius possit agnosci. Sic enim fecerunt maiores vestri; separaverunt ab Ecclesia populos habentes baptismum Christi, et quicumque illis accreverunt, baptismo Christi eos baptizaverunt. Sed Dominus et fures punit, si non se correxerint, et oves ab errore revocat ad gregem, nec in eis *suum exterminat characterem*” (*ML* 33. 396).

Epist. 173. (ca 416). 3: “Et vos [Donatistae] oves Christi estis, *characterem dominicum* portatis in sacramento quod accepistis; sed erratis et peritis” (*ML* 33. 754).

Epist. 185. (ca 417). 23: “Sic . . . error corrigendus est ovis, ut non in ea corrumpatur *signaculum Redemptoris*. Neque enim, si quisquam regio caractere a signato desertore signetur, et accipiant indulgentiam, atque ille redeat ad militiam, ille autem esse in militia, in qua nondum erat, incipiat, in aliquo eorum character ille rescinditur, ac non potius in ambobus agnoscitur, et honore debito, quoniam regius est, approbatur” (*ML* 33. 803).

Tractatus in epistolam Iohannis ad Parthos (a. 416), tr. 5, n. 6: “Ecce accepit sacramentum nativitatis homo baptizatus; sacramentum habet, et magnum sacramentum. . . Attendat tamen in eos, si perfectum est ibi, *quod Jactum est in wrpore*: videat si habet charitatem, et tunc dicat. Natus sum ex Deo. Si autem

non habet, *characterem quidem impositum habet*, sed desertor vagatur” (JfL 35. 2015).

Tractatus in loannis evangelium (a. 416¹¹⁷), tr. 6, nn. 15 sq.: “Putate te esse militem: si *characterem imperatoris* tui intus [i.e. intra Ecclesiam] habeas, securus militas; si extra habeas, non solum tibi ad militiam non prodest character ille, sed etiam pro desertore punieris. . . Tene ergo quod accepisti; non mutatur, sed agnoscitur: *character est Regis mei*, non ero sacrilegus; corrigo desertorem, non immuto characterem” (CCL 36. 61 sq.; item ML 35. 1432 sq.).

Contra epistolam Parmenionis (donatistae; a. 400; hoc fuit primum opus anti-donatisticum), l. 2, n. 29: “Si enim aliqui furtim et extra ordinem, in monetis publicis aurum, vel argentum, vel aes percutiendo signaverint, cum fuerit deprehensum, nonne illis punitis, aut indulgentia liberatis, cognitum regale signum thesauris regalibus congeretur? Aut si quisquam, sive desertor, sive qui nunquam omnino militavit, nota militari privatum aliquem signet, nonne ubi fuerit deprehensus, ille signatus pro desertore punitur, et eo gravius quo probari potuerit nunquam omnino militasse, simul semel punito, si eum prodiderit, audacissimo signatore? Aut si forte illum militiae characterem in corpore suo, non militans pavidus exhorruerit, et ad clementiam imperatoris confugerit, ac prece fusa et impetrata iam venia militare iam coeperit: numquid homine liberato atque correcto character ille repetitur, ac non potius agnitus approbatur. *An forte minus haerent sacramenta Christiana, quam corporalis haec nota*, cum videamus nec apostatas carere Baptismate, quibus utique per poenitentiam redeuntibus non restituitur, et ideo admitti non posse indicatur?” (ML 43. 71 sq.).

De baptismo (contra Donatistas; a. 400), l. 4, n. 24: “[Qui charitatem non habent] tamen verum baptisma possunt et accipere et tradere. ‘Salus,’ inquit [Donatista cum Cypriano] ‘extra Ecclesiam non est.’ Quis negat? Et ideo quaecumque ipsius Ecclesiae habentur, extra Ecclesiam non valent ad salutem. Sed *aliud est non habere, aliud non utiliter habere*. Qui non habet, est baptizandus ut habeat; qui autem non utiliter habet, ut utiliter habeat corrigendus” (VL 43. 170).

Ibid., l. 5, n. 33 sq.: ‘Ecclesiam et Spiritum et Baptisma, dicit [Cyprianus, cp. 14 ad Pompeium] ad invicem non posse separari, et ideo qui ab Ecclesia separati sunt et a Spiritu sancto, etiam a Baptismo vult intelligi separari. Quod si ita est, cum quisquis in Ecclesia catholica Baptismum acceperit, tamdiu in eo manet, quamdiu in Ecclesia et ipse manet: si autem inde discesserit, discedit a Baptismo; quod non ita est. Nam ideo redeunti non redditur, quia cum discederet, non amisit. Quemadmodum autem Spiritum sanctum sicut habent filii dilecti, non habent filii maligni, et tamen Baptismum habent: sic et Ecclesiam sicut habent Catholici, non habent haeretici, et tamen Baptismum habent. Nam ‘Spiritus sanctus disciplinae fugiet fictum’ (Sap. 1. 5), nec tamen eum fugiet Baptismus. Itaque sicut potest Baptisma esse et unde se aufert Spiritus sanctus, ita potest esse Baptisma ubi non est Ecclesia. . . *Induunt autem homines Christum, aliquando usque ad sacramenti perceptionem, aliquando et usque ad vitae sanctificationem*; atque illud primum et bonis et malis potest esse commune, hoc autem alterum proprium est bonorum et piorum” (ML 43. 193).

Ibid., l. 6. η. 1: “Non ob aliud . . . visum est quibusdam etiam egregiis viris antistitibus Christi, inter quos praecipue beatus Cyprianus eminebat, non esse posse apud haeticos vel schismaticos Baptismum Christi, nisi quia non *distinguebatur sacramentum ab effectu vel usu sacramenti*. Et quia eius effectus atque usus in liberatione a peccatis et cordis rectitudine apud haeticos non inveniebatur, ipsum quoque sacramentum non illic esse putabatur. Sed convertentibus oculos ad interioris paleae multitudinem, cum et hi qui in ipsa unitate perversi sunt et perditae vivunt, appareant remissionem peccatorum nec dare posse

nec habere . . . , habere tamen, et dare et accipere Baptismi sacramentum, satis eluxit pastoribus Ecclesiae catholicae toto orbe diffusae, per quos postea plenarii concilii auctoritate originalis consuetudo firmata est, etiam ovem, quae foris errabat, et *dominicum characterem* a fallacibus depraedatoribus suis foris acceperat, venientem ad christianae unitatis salutem, ab errore corrigi, a captivitate liberari, a vulnere sanari, *characterem tamen in ea dominicum* agnosci potius quam improbari” (*ML* 43. 197).

Contra litteras Pctiliani (donatistae; a. 40CM02), l. 2, n. 247: “Sic approbamus in haereticis Baptismum, non haereticorum, sed Christi, sicut in fornicatoribus, immundis, luxuriosis, idolatris . . . , et his similibus approbamus Baptismum, non eorum, sed Christi. Omnes enim isti inter quos et haeretici positi sunt . . . regnum Dei non possidebunt. . . Nec ideo putandi sunt esse in Christi corpore, quod est Ecclesia, quia *sacramentorum eius corporaliter participes fiunt*. . . Venientes a vobis [Donatistis haereticis] recipere non possumus, nisi quod vestrum est destruamus. Destruimus enim perfidiam desertoris, non destruimus *characterem imperatoris*” (*ML* 43. 345 sq.).

Contra Cresconium (donatistam; a. 406), l. 1, n. 35: “Vide ergo nos quam probabilem rationem sequamur, qui ca quae schismatici vel haeretici corruperunt, cum ad nos inde veniunt corrigimus: quae vero sicut acceperunt tenuerunt, agnoscimus et probamus, ne commoti humanis vitiis ultra iustitiam, faciamus ullam divinis rebus iniuriam. . . Neque enim propterea mutandus vel improbandus est *regius character* in homine, si erroris sui veniam et militandi ordinem a rege impetraverit, quia eundem characterem quo sibi satellites congregaret, desertor *infixit*, aut propterea signa mutanda sunt ovibus, cum dominico gregi sociantur, quia eis *dominicum signum* fugitivus servus impressit” (*ML* 43. 464).

Sermo ad Caesariensis ecclesiae plebem (a. 418), n. 2: “Multi . . . disputant parum intelligentes quid loquantur, et dicunt: Si schismatici sunt, si haeretici sunt, quare sic illos suscipiunt? . . . Non . . . sic illos suscipimus ut sunt: absit a nobis; nam haeretici sunt, suscipimus autem catholicos: mutantur, suscipiuntur. . . Baptismus non est ipsorum [haereticorum], sed Christi. *Invocatio nominis Dei super caput ipsorum quando ordinantur episcopi*, invocatio illa Dei est, non Donati. Non enim suscipio episcopum, si quando est ordinatus, super caput eius Donatus est invocatus. In errante et deserente milite crimen est desertoris, character autem non est desertoris, sed imperatoris. Sed frater noster non deseruit, ubi adhuc nunquam fuit. Siquidem in illo desertoris error est natus, quando est a desertore signatus. Qui primo schisma fecit, qui se ab Ecclesia catholica separavit, cum his quos secum traxit, desertor fuit: ceteri a desertoribus signati sunt, non tamen signo desertoris, sed *signo imperatoris*. Non enim desertor characterem suum fixit. Quid est quod dico, desertor characterem suum non fixit? Donatus non baptizavit in nomine Donati. . . Ipse desertor, *characterem fixit imperatoris sui*. Deus et Dominus noster Iesus Christus quaerit desertorem, delet erroris crimen, sed non exterminat suum characterem. Ego quando venio ad fratrem meum, et colligo errantem fratrem meum, *attendo fidem in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Iste est character imperatoris mei*. De isto caractere militibus suis vel potius comitibus suis, *ut hunc imprimerent* eis quos congregabant castris eius, praecepit dicens: ‘Ite, baptizate gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti’ (*Mat.* 28. 19)” (*ML* 43. 691 sq.).

Textus de Confirmatione.

Unicus textus qui afferri potest, est *Contra litteras Petiliani* (donatistae; a. 400-402), l. 2, n. 239: “Et in hoc unguento [de quo in *Psal.* 132: ‘Tanquam unguentum in capite. . .’] sacramentum chrismatis vultis interpretari: quod quidem in genere *visibilium signaculorum* sacrosanctum est, sicut ipse Baptismus: sed potest esse et in hominibus pessimis, in operibus carnis vitam consumentibus, et

regnum coelorum non possessuris, et ideo nec ad barbam Aaron, nec ad oram vestimenti eius, nec ad ullam contextionem vestis sacerdotalis pertinentibus. . Discerne ergo *visibile sanctum sacramentum, quod esse et in bonis et in malis potest*, illis ad praemium, illis ad iudicium, ab *invisibili unctione* charitatis, quae propria bonorum est” (ML 43. 342 sq.).

Textus de Ordine.

Hi multo pauciores sunt quam textus de Baptismo.

Contra epistulam Parmeniani (donatistae; a. 400), l. 2, n. 28: “Nam illud quod quidam eorum veritate convicti dicere coeperunt, ‘Baptismus quidem non amittit qui recedit ab Ecclesia, sed ius tamen dandi [i.e. potestatem Ordinis] amittit,’ multis modis apparet frustra et inaniter dici. Primo, quia nulla ostenditur causa cur ille qui ipsum Baptismus amittere non potest, ius dandi potest amittere. Utrumque enim sacramentum est, et *quadam consecratione utrumque homini datur*: illud cum baptizatur, istud cum ordinatur; ideoque in Catholica utrumque non licet iterari. Nam si quando ex ipsa parte venientes etiam praepositi, pro bono pacis correcto schismatis errore suscepti sunt, et si visum est opus esse ut eadem officia gererent quae gerebant, non sunt rursus ordinati; sed sicut Baptismus in eis, ita Ordinatio mansit integra: quia in praecisione fuerat vitium, quod unitatis pace correctum est, non in *sacramentis, quae ubicumque sunt, ipsa sunt*. Et cum expedire hoc iudicatur Ecclesiae, ut praepositi eorum venientes ad catholicam societatem honores suos ibi non administrent, non cis tamen ipsa Ordinationis sacramenta detrahuntur, sed *manent super eos*. Ideoque non eis in populo manus imponitur, ne non homini, sed ipsi sacramento fiat iniuria. . . Sicut autem habent in Baptismo quod per eos dari possit, sic in Ordinatione ius dandi; utrumque quidem ad perniciem suam, quamdiu charitatem non habent unitatis. Sed tamen *aliud est non habere, aliud perniciose habere, aliud salubriter habere*” (ML 43. 70 sq.).

Ibid, n. 30: “Si nos male facimus, ipsi explicent quomodo sacramentum baptizati non possit amitti, et sacramentum ordinati possit amitti: quoniam dicunt, ‘Recedens ab Ecclesia Baptismus quidem non amittit, ius dandi tamen amittit.’ Si enim utrumque sacramentum est, quod nemo dubitat, cur illud non amittitur et illud amittitur? Neutri sacramento iniuria facienda est. Si sancta malos fugiunt, utrumque fugiat; si sancta in malis *inviolabiliter manent*, utrumque maneat. Si dixerint, Baptismus in sola vera Ecclesia recte datur: respondetur eis, Baptismus in sola vera Ecclesia recte habetur. Cur non potest dari ubi non recte datur, cum possit haberi ubi non recte habetur? An quia *non habere aliud est, aliud noti recte habere*? Sic et *non dare aliud est, aliud non recte dare*? Sicut non recte habet qui ab unitate discedit, sed tamen habet, et ideo redeunti non redditur, sic etiam non recte dat qui ab unitate discedit, sed tamen dat; et ideo quod ab eo accepit, venienti ad unitatem non iteratur” (ML 43. 72).

De baptismo (contra Donatistas; a. 400), l. 1, n. 2: “*Sacramentum . . . Baptismi est quod habet qui baptizatur, et sacramentum dandi Baptismi est quod habet qui ordinatur*. Sicut autem baptizatus, si ab unitate recesserit sacramentum Baptismi non amittit, sic etiam ordinatus, si ab unitate recesserit, sacramentum dandi Baptismi non amittit. Nulli enim sacramento iniuria facienda est: si discedit a malis, utrumque discedit; si permanet in malis, utrumque permanet. Sicut ergo acceptatur Baptismus, quem non potuit amittere qui ab unitate discesserat. sic acceptandus est Baptismus, quem dedit ille qui sacramentum dandi cum discederet non amiserat. Nam sicut redeuntes, qui priusquam recederent baptizati sunt, non rebaptizantur, ita redeuntes, qui priusquam recederent ordinati sunt, non utique rursus ordinantur; sed aut administrant quod administrabant, si hoc Ecclesiae utilitas postulat, aut si non administrant, sacramentum ordinationis suae tamen gerunt; et ideo eis manus inter laicos non imponitur” (ML 43. 109).

Sermo ad Caesariensis ecclesiae plebem, n. 2, prima pars textus supra citati (in p. 203).

Doctrina, in his textibus contenta, prima fronte videtur facilis et clara, praecipue quod attinet distinctionem inter characterem et gratiam, ac inde est quod plures declarent apud Augustinum inveniri explicitant doctrinam de characterem et ipsi critici Protestantes Harnack et Seeberg idipsum fateantur (cf. supra, p. 96); aliunde tamen, attentior textuum consideratio non parvam ambiguitatem prodit, quod attinet praesertim distinctionem characteris ab exteriori sacramento, qua quidem negata, evanescit per aliam viam ipsa existentia characteris, sicut apud Patres anteriores ea videbatur evanescere per identificationem sigilli cum gratia sanctificante; ac inde est quod quidam theologi videantur non leviter dubitare de supradicta aliorum facili declaratione aut insudent in ostendendo quomodo S. Doctor sibi constans dici possit nec vere sibimetipsi contradicat. Indicabimus igitur praeprimis quae clare et explicite ab Augustino proponuntur, ut subinde punctum ambiguitatis vel difficultatis convenienter circumscribi ac resolvi queat.

1. Baptismus est absolute initerabilis. Ex hac veritate, quam tenaciter contra Donatistas defendere intendit, tota Augustini doctrina procedit et ad eam tota eius ratiocinatio convergit; ac proinde sub luce illius veritatis pensanda sunt omnia quae ad doctrinam de characterem in verbis S. Doctoris referuntur et limites ad quos ipse hanc doctrinam perducit.

2. Baptismus potest suscipi aut esse validus et simul infructuosus, ac proinde ex infructuositate Baptismi, suscepti v.g. in haeresi aut secundis maculis inquinati, nequit argui iterabilitas Baptismi, cum non possit argui eius invaliditas aut destructio validitatis. Illud principium, quod non sufficienter anteriores Patres sibi proposuisse videntur (cf. supra, p. 198), breviter ac sculptorie ab Augustino exprimitur in eo non semel repetito effato: “Aliud est habere, aliud utiliter habere, et pariter aliud est non habere, aliud non utiliter habere” (*De bapt.* 4. 24: *C. cp. Parm.* 2. 28, 30). Ad hanc capitalem distinctionem, quam in terminis modernis diceremus inter sacramentum validum sed informe et sacramentum validum et formatum, et in qua proprium germen doctrinae de characterem continetur. S. Doctor manuducitur ex ipsa doctrina de initerabilitate sacramenti, in praxi Ecclesiae fundata, et ex copulato ipso principio Cyprianico “Extra Ecclesiam nulla salus”; admissa enim utraque veritate, exurgit necessitas distinguendi inter sacramentum validum et sacramentum fructuosum, qua distinctione utrique veritati satisfat, nam sacramentum, ratione suae validi-

tatis non iteratur, et ratione suae infructuositatis nullam salutem sive sanctificationem extra Ecclesiam operatur, etsi etiam ibi valide conferatur.

3. Valida haec susceptio implicat eo ipso aliquem effectum distinctum a gratia sanctificationis, saltem nempe hoc quod est esse valide baptizatum prout distinguitur ab hoc quod est esse sanctificatum. Ex quo ipsa initerabilitas Baptismi illustratur et confirmatur. “Discerne ergo visibile sacramentum, quod esse et in bonis et in malis potest, ab invisibili unctione charitatis, quae propria bonorum est” (*C. lit. Pet.* 2. 239; hoc dicitur directe de Confirmatione, sed ex contextu valet etiam de Baptismo); “Sunt quidam, qui Christum solo sacramento induerunt, quo in fide vel moribus nudi sunt” (*Serm.* 8); “Induunt autem homines Christum, aliquando usque ad sacramenti perceptionem, aliquando et usque ad vitae sanctificationem” (*De bapt.* 5. 34), “Apud haereticos [Baptismus] valet et sufficit ad consecrationem, quamvis ad vitae aeternae participationem non sufficiat” (*Ep.* 98). Ratione saltem huiusmodi effectus. Baptismus vocatur character (frequenter), sacramenti signaculum (*Serm.* 8), vexillum regis mei (*Ep.* 23), signaculum Redemptoris (*Ep.* 185), character dominicus (*Epb.* 105 et 173; *De bapt.* 6. 1), character regius vel regis mei (*C. Cresc.* 1. 35; *In Io.*, tr. 6), character imperatoris, imperatoris mei. imperatoris tui (*C. lit. Pet.* 2. 247; *Serm. ad caes. eccl. plcb.* 2; *In Io.*, tr. 6).

4. Huiusmodi effectus est permanens seu indelebilis. Dicitur enim Baptismus vel eius effectus imprimi, infigi, haerere, manere, imo inviolabiliter manere. Ex qua indelebitate, ipsa Baptismi initerabilitas amplius roboratur. Christus, dando apostolis praeceptum baptizandi. mandavit ut “characterem hunc imprimerent” (*Serm. ad caes. eccl. plcb.* 2); “Baptismus tanquam character infigitur” (*In psal.* 39; cf. *Serm. ad caes. eccl. pleb.* 2; *C. Cresc.* 1. 35); “An forte minus haerent sacramenta Christiana, quam corporalis haec nota [militaris]?” (*C. ep. Parni.* 2. 29); “Sacramenta . . . manent super eos [qui ordinantur vel baptizantur],” “Inviolabiliter manent” (*ibid.* 2. 28, 30). Hanc permanentiam peculiariter inculcant (ut explicite significatur ab ipso Augustino in modo relatis verbis), variae comparationes, ab anterioribus Patribus hereditatae, cum physico signaculo Circumcisionis (*Ep.* 23), cum imagine impressa in moneta (*C. ep. Parni.* 2. 29), cum nota impressa ovibus (*Epp.* 98, 105, 173, 185) et cum caractere militari, quem Augustinus maxime praediligere videtur, ad eum frequenter recurrens et ab eo nomen ipsum assumens

{*Ep.* 185; *In psal.* 39; *Serm.* 8; *C. ep. Parm.* 2. 29; *C. lit. Pet.* 2. 247; *C. cresc.* 1. 35; *Serm ad caes. eccl. pleb.* 2).

5. Quoad naturam huiusmodi effectus, Augustinus saltem haec duo explicite affirmat: ipsum scilicet consistere in quadam consecratione et in quadam initiali incorporatione ad Christum. “Utrumque [i.e. Baptismus et Ordo] sacramentum est, et quadam consecratione utrumque homini datur” (*C. ep. Parm.* 2. 28); “Apud haereticos [Baptismus] valet et sufficit ad consecrationem, quamvis ad vitae aeternae participationem non sufficiat” (*Ep.* 98); “Induunt autem homines Christum, aliquando usque ad sacramenti perceptionem, aliquando et usque ad vitae sanctificationem” (*De bapt.* 5. 34). “Sunt quidam, qui Christum solo sacramento induerunt, quo in fide vel moribus nudi sunt” (*Serm.* 8).

Haec omnia Augustinus dicit directe de *Baptismo* eiusque effectu, qui praecipue vertebatur in controversiam cum Donatistis; ceterum ea valent similiter de *Ordine*, ut constat a paritate quam ipse in eadem quaestione ac disputatione explicite instituit inter utrumque sacramentum et ex his quae dicit in ipsis, utut paucioribus, textibus supra citatis. Eadem paritas extendi potest etiam ad sacramentum *Confirmationis*, ad mentem ipsius S. Doctoris utrumque sacramentum comparantis sub ipsa ratione distinctionis inter visibile sacramentum, quod esse potest et in bonis et in malis, et invisibilem gratiae effectum, qui in solis bonis esse queit; quamvis fatendum sit nonnisi semel (*c. lit. Petii.* 2. 239, supra, p. 203) nec satis distincte. S. Doctorem alterum effectum Confirmationis, quem characterem appellamus, in medium adducere, cuius ratio convenienter intelligitur ex ipso obiecto controversiae quod erat de rebaptizatione et reordinatione. Quod atinet ad terminologiam, nomen ipsum “character” de solo Baptismo directe dicitur, quamvis ex contextu quandoque intelligi possit valere etiam de Ordine (cf. *Serm. ad caes. eccl. pleb.* 2): Confirmationi autem tribuitur solum nomen signaculi, sicut ipsi Baptismo.

Punctum autem obscuritatis vel difficultatis, duplex est: alterum de nomine, alterum de ipsa re.

*Primo, scilicet, non clare apparet quid ab Augustino indicetur sub nomine characteris*TM utrum ipsum sacramentum an eius effectus, ille nempe effectus qui inde a medio aevo character a theologis appellatur.⁵⁸ In quo triplex datur opinio.

“Sacramentalis usus huius vocis dici potest eminenter augustinianus; nam ante Augustinum raro occurrit apud scriptores latinos (cf. supra, p. 193, textum Ambrosii) et numquam, ut videtur, apud africanos.

Abstrahimus ab illis paucis locis in quibus Augustinus signum crucis appellat characterem: *Servi.* 107, n. 7; *Servi.* 302, n. 3 (bis) (*ML* 38. 630, 1586 sq.); ubi ceteroquin

Complures dicunt vel supponunt characterem designare ipsum effectum, saltem communiter, et ita ut, si quando directe designet sacramentum, id contingat ratione ipsius effectus (iuxta vulgatas distinctiones sigilli sigillati et sigilli sigillantis, sive characteris characterizati et characteris characterizantis, et sicut distinguitur inter peccatum originale originatum et originale originans). Inde concludunt tum Augustini mentem fuisse aliquatenus impraecisam ac fluctuantem, tum ipsam augustinianam doctrinam de characterem fuisse subinde oblivioni traditam usque ad saec. 12, eo quod scriptores Augustino posteriores non amplius utantur nomine characteris, saltem ad designandum effectum sacramenti.

Ita *POURRAT* scribit: "Saint Augustin n'a pas fait de spéculations proprement dites sur la nature du caractère baptismal. . . La doctrine augustinienne contient . . . quelques imprécisions. Au lieu de considérer toujours le caractère comme un effet du sacrement, saint Augustin appelle parfois caractère le rite sacramentel lui-même. De même que le mot 'character' est employé au sens passif pour désigner l'empreinte, la marque du sceau, et au sens actif pour désigner l'instrument dont on se sert pour imprimer la marque, ainsi le saint docteur appelle caractère, tantôt le résultat du sacrement sur celui qui est baptisé ou ordonné, tantôt le sacrement lui-même. . . Saint Augustin ne distingue donc pas toujours le caractère du rite sacramentel, comme on distingue l'effet de sa cause. Son imprécision vient de ce que le caractère étant un signe, il faut, pour qu'il puisse être reconnu, qu'il soit en quelque manière sensible. Les théologiens de l'avenir, Alexandre de Halès et saint Thomas, expliqueront que le caractère étant un signe spirituel ne saurait être connaissable en lui-même; il l'est par sa cause, c'est-à-dire par le rite sacramentel qui le produit. Ces précisions théologiques sont tout à fait dans le prolongement de la pensée augustinienne qu'elles expliquent et complètent, mais qu'elle dépassent. . .

"La solution du problème [des réordinations qui eurent lieu pendant une longue suite de siècles] doit être cherchée, semble-t-il, dans l'imprécision de la théologie sacramentaire et dans l'oubli de la doctrine du caractère. . . Le jour où le dogme de l'efficacité et celui du caractère furent entièrement développés, toutes les discussions relatives à la validité des ordinations simoniaques cessèrent. On vit clairement alors que si l'ordination conférée par un ministre indigne est valide et produit un caractère indélébile, elle ne saurait être réitérée. Ce résultat était pleinement acquis dans la première moitié du xiii siècle. L'entier développement de la doctrine du caractère sacramentel était accompli, en effet, à cette époque."⁵⁰

Quidam concedunt characterem quandoque designare solum exterius sacramentum absque immediata relatione ad suum effectum, et exinde concipiunt aliquam perplexitatem quoad ipsam Augustini doctrinam de characterem atque insudant in explicando quomodo S. Doctor sibimetipsi constans sit.

Ita *BOUËSSE*,^{*} scribens: "Cependant, on pourra s'interroger. Dans tous ces textes, saint Augustin invoque-t-il autre chose sous le nom de caractère, sous illud signum connexionem habet cum Baptismo, sicut etiam supra (p. 195) notatum est de eodem sensu vocis sphragis apud Patres graecos.

" *La théologie sacramentaire* (cd. 4, Paris 1910) 208, 210-212, 217.

l'affirmation de consécration et de permanence du sacrement, que le fait, lequel ne peut être aboli, que fut conféré le caractère, c'est-à-dire, le signe extérieur du baptême? . . . Saint Augustin [dans *Serin, ad cacs. eccl. pleb.* 2] . . . déclare nettement que [le caractère] c'est la foi au nom du Père et du Fils et du Saint-Esprit. . . Un passage du *Tractatus sur Jean* [tract. 5, n. 6], rapproché du texte précédant, laisse le lecteur critique dans la même perplexité. Peut-on vraiment voir en ces diverses affirmations la profession d'une entité immanente au baptisé ou au prêtre et non le simple fait qu'a été valide et que pour cette raison n'est pas réitérable sans injure pour le signe. . . ?

. Il est toujours très difficile d'entrer dans la pensée d'un auteur, à travers des siècles de distance, surtout lorsqu'une expression, chez lui ainsi que chez d'autres peut revêtir divers sens. Or, c'est le cas pour le terme de caractère chez saint Augustin comme chez saint Thomas. Ce n'est pas parce que ce mot désigne indubitablement en certains lieux de la théologie d'Augustin, le sacrement extérieur et avant tout la forme sacramentelle validement conférés, qu'il ne désigne pas ailleurs, comme chez saint Thomas par exemple, un signe spirituel intérieur immanent à l'âme. Ce n'est pas parce que l'indélébilité du caractère dont il parle, peut s'expliquer à un plan, par le fait que le sacrement ne peut une fois qu'il a eu lieu, ne pas avoir eu lieu, que l'indélébilité proprement dite du signe intérieur n'a pas été expressément envisagée par lui, bien que le contexte où cette affirmation semble affleurer ne paraisse pas péremptoire.”⁸⁰

Novissime vero *N. M. HÄRING*, in peculiari dissertatione de hac re, sustinuit nomen characteris apud Augustinum numquam significare ipsum effectum qui, inde a saec. 12, vocatur character, sed tantummodo externum ritum, quem nunc sacramentum vocamus, et peculiari-ter eius formam seu trinitariam formulam Baptismi; praefatum vero indelebilem effectum, qui certe ab Augustino docetur, designari ipso nomine sacramenti (quandoque etiam aliis nominibus: sanctitas, consecratio, Baptismus sive ordinatio), ita ut id quod nos vocamus characterem, Augustinus vocabat sacramentum, et vicissim id quod nos vocamus sacramentum, Augustinus vocabat characterem. Inde deducit falsa esse duo quae communiter a theologis asseri solent: primo nempe, doctrinam de caractere etiam quoad suam terminologiam (seu quoad nomen characteris) inveniri in Augustino: nam hoc nomen apud Augustinum non designat ipsum characterem, seu indelebilem effectum sacramenti; secundo, doctrinam augustinianam de caractere fuisse deperditam apud posteriores doctores usque ad saec. 12 eo quod non utantur voce characteris: nam e converso ea doctrina reapse servata est. non tamen sub nomine characteris, sed sub eo ipso authentico nomine sacramenti, sub quo ipse Augustinus eam expresserat.

Ad rem ipse: “St. Augustine undoubtedly taught that such sacraments as Baptism and Holy Orders produce a permanent effect in the recipient, but a closer examination of his terminology reveals that he did not use the word *character* to designate this lasting effect. By misinterpreting Augustinian terminol-

ogy, P. Pourrat, among many others, concluded not only that the Augustinian doctrine itself was lost for more than seven centuries, but also that St. Augustine was neither precise nor consistent in his elaboration, since he was supposedly unable to decide whether to call *character* the internal spiritual mark or the external sacramental rite. . . [Pourrat's] exposition creates the impression that St. Augustine became more uncertain, obscure and confused towards the end of his life. Nothing is gained by Pourrat's statement that St. Augustine "did not indulge in speculation properly so-called about the nature of the baptismal character.' The very fact that the saint spent the best years of his life refuting Donatism should be sufficient to cast suspicion on such an evasion of a problem. . .

"Examining St. Augustine's works in their historical sequence, this study intends to prove: 1) that the word *character*, as used by St. Augustine, designates not a spiritual imprint on the soul but the trinitarian form or the external sacramental rite; 2) that the Augustinian equivalent of *character* as used in scholastic theology is 'sacramentum,' signifying a lasting effect in the recipient of Baptism and Holy Orders. In other words, to express the doctrine that these two sacraments produce a permanent effect which modern theology calls *character*, St. Augustine uses a different terminology, viz., *sacramentum* or less frequently *sanctitas*, *consecratio*, *baptismus* and *ordinatio*. . .

"The Augustinian usage of *sacramentum* designating a permanent and lasting element in Baptism and Holy Orders is one and, strictly speaking, the only reason why the Christian writers up to the second half of the twelfth century did not use the word *character* as we use it today. Truly Augustinian equivalents for sacramental *character* in the modern sense are such expressions as *sacramentum*, *consecratio*, *sanctitas* or even *baptismus* and *ordinatio*. This terminology was more or less clearly understood and used from St. Augustine to Peter Lombard and it contained what in the second half of the twelfth century began to be called *character*. Hence the doctrine of *character* or lasting consecration and *sanctitas*, received inside or outside the Church, was never lost with regard to Baptism, though occasionally obscured with regard to Holy Orders. But the doctrine was expressed in Augustinian, not modern, terminology. In other words. Christian writers did not speak of *character* in the modern sense of the word for some seven centuries, because S. Augustine had not used the term in the modern sense."⁸¹

Unaquaeque istarum interpretationum suum veritatis elementum habet, quod aliae non satis attendunt, ac ideo ab unaquaque resecandum est id quod nimis assertive aut exclusive profertur; omnibus tamen consideratis, prima interpretatio propius ad veritatem accedit, nec frustra theologorum communioem consensum ipsa collegit.

Peculiariter *Haring* exaggerare videtur; nam nonnisi in uno loco explicite et directe *character* dicitur esse ipsa fides in nomine P. et F. et Sp. S. (nec directe dicitur esse ipsa formula baptismalis, quamvis ad hanc manifeste alludatur, *Serni. ad caes. eccl. pleb.* 2: "Attendo fidem in nomine P. et F. et Sp. S. Iste est *character* imperatoris mei"); alter textus qui ad illum locum propinquius accedit (i.e. *In ep. Io.* 5. 6: "Ecce accepit sacramentum . . . , *characterem* impositum habet") ambiguitate non caret, quam participant ceteri textus ab

⁸¹ "St. Augustine's use of the word 'character,'" *Medieval studies* XIV (Toronto 1952) 80, 83, 85 sq.

Haring invocati (*Epp.* 98; 105; 108; 173; 185; *In psal.* 39; *C. lit. Peril.* 2. 247; *C. Cresc.* 1. 35). Concedendum quidem est nunquam Augustinum nomen characteris tribuere explicite et directe alicui effectui sacramenti, ita ut simul hunc signate distinguat a sacramento, sed aliunde non minus certum est ipsum numquam illud nomen ita tribuere exteriori sacramento ut simul sacramentum secernat a suo effectu, ac ideo inde non sequitur ipsum sub ea voce intelligere purum ac nudum sacramentum nec velle simul sub ea designare etiam sacramenti effectum, imo potius hunc et ratione huius ipsum sacramentum. Imo totus contextus variorum locorum ad invicem collatorum suggerit S. Doctorem considerare ad modum unius Baptismus eiusque indivisibilem consecrationis effectum, prout opponuntur gratiae sanctificationis quae simpliciter tanquam effectus sacramenti consideratur, ac inde facilius explicatur quare illa duo sibi mutuo commodent propria sacramenti et characteris nomina, vel potius quare eadem complexiva ac indivisibilis unitas sacramenti consecrativi, vel consecrationis sacramentalis, indifferenter sive sacramentum sive character appelletur. Vix logicum videtur quod S. Doctor, assumpto metaphorico nomine characteris ab ipsa corporali nota ovis vel militis, quae est effectus alicuius exterioris ac distinctae actionis eam imprimantis, illud nomen transferat non ad ipsum effectum sacramenti, qui sit spiritualis quaedam ac correspondens metaphorica nota, sed ad solum sacramentum seu ad meram exteriorem actionem, eo vel magis quod vix intelligi possit quomodo haec actio imprimi ac permanere dici queat, nisi praecise ratione sui effectus. Pariter mirum videtur quod dum Augustinus sub voce characteris solum sacramentum designaverit, posteriores doctores saec. 12 connaturaliter ac concorditer sensum illius vocis immutaverint, eam transferendo, et quidem logice, ad ipsum effectum sacramenti.

Ceterum ea Haring interpretatio nihil confert ad solvendam ipsam realem difficultatem, quae in verbis Augustini invenitur, quatenus nempe in pluribus locis ipse videtur docere indelebilem effectum sacramenti non aliud esse quam ipsam validam sacramenti susceptionem, sive haec vocetur character sive sacramentum. Pariter idem videtur esse defectus sive falsum suppositum duarum ceterarum interpretationum: omnes enim illae tres interpretationes falso supponunt quaestionem de nomine esse necessario ligatam cum quaestione de re et hanc ex illa resolvi posse aut debere, ac inde duae priores insistere volunt in sensu vocis characteris, ut significantis distinctum effectum a sacramento, Haring vero, reiecto hoc sensu, dicit talem distinctum effectum clare significari sub alia voce, scilicet ac praecipue sub nomine sacramenti.

Secundo igitur, praecipua quaestio, a vocibus quidem independens, haec est: an revera Augustinus admiserit, praeter gratiam sanctificantem, *aliquem effectum indelebilem distinctum ab ipso sacramento ut valide suscepto*. Nam in pluribus textibus ipse videtur et contrario non aliter indelebitatem sacramenti aut indelebilem eius effectum intelligere (sive sub nomine characteris sive sub nomine sacramenti, parum refert) quam pro ipsa valida susceptione sacramenti, quatenus sacramentum si semel extitit, nequit non extitisse, si est, est, si habetur, habetur (“Quod enim habet, habet,” “Sacramenta, ubicumque sunt, ipsa sunt”), vel ad summum pro aliquo morali effectu, qui vix ceteroquin differat ab ipso sacramento eiusque validitate, quatenus nempe sacramentum dicatur indelebiliter permanere in hoc sensu quod, semel suscepto, semel pro semper designat hominem esse baptizatum, esse christianum, esse consecratum ac Christo incorporatum, quin huiusmodi denominationes aliquam distinctam ac physicam realitatem involvant, quae ipsis substernatur.⁰²

Fortiores inter huiusmodi expressiones sunt: “Quod enim habet, habet. Baptismus ille tanquam character infixus est” (*In psal.* 39. 1). “Sacramenta, ubicumque sunt, ipsa sunt” (*C. ep. Parm.* 2. 28). “Aliud est non habere, aliud non utiliter habere. Qui non habet, est baptizandus ut habeat” (*De bapt.* 4. 24). “Aliud est non habere, aliud perniciose habere, aliud salubriter habere” (*C. ep. Parm.* 2. 28). “Non dare aliud est, aliud non recte dare” (*ibid.* 30). “[A quibusdam, ut Cypriano] non distinguebatur sacramentum ab effectu vel usu sacramenti. Et quia eius effectus atque usus in liberatione a peccatis et cordis rectitudine apud haereticos non inveniebatur, ipsum quoque sacramentum non illic esse putabatur” (*De bapt.* 6. 1). “[Haeretici] sacramentorum corporaliter participes fiunt” (*C. Ut. Petii.* 2. 247). “Attendat in eos, si perfectum est ibi [per charitatem in corde], quod factum est in corpore” (*In ep. Io.*, tr. 5. 6). “Discerne ergo

** Hanc difficultatem iam indigitarunt illi antiquiores theologi qui, ut *Albertus M.*, *Scotus*, *Durandus*, *Biel*, et *Caictanus* (cf. supra, pp. 173 sq.), nullum videbant apud Patres (et praecipue subintelligunt ipsum Augustinum) argumentum pro existentia characteris. Peculiariter Scotus, inducens explicite Augustinum ac referens duos ex praecipuis textibus (*De bapt.* 6. 1; *C. ep. Parm.* 2. 28), ait ex eis nihil deduci posse, cum de solo exteriori sacramento intelligi queant: “Inter auctoritates autem Sanctorum secundum istam significationem characteris, de qua loquimur, non videntur multae auctoritates expressae, tamen aliquae allegantur non concludentes ex Augustino [Refert *De bapt.* 6. 1; *C. cp. Parm.* 2. 28]. . . In ista auctoritate pluries I Augustinus! nominat characterem, sed apparet quod nihil ad propositum secundum significationem characteris, de qua loquimur, quia dicit, quod lupi lupis infigunt characterem, quod magis salvatur de Sacramento Baptismi, quam de aliquo effectu in anima. Unde ubique in illa auctoritate potest character bene ad intentionem eius accipi pro Baptismo, non effectu Baptismi, sicut prius dictum est Magistrum accipere characterem in ista definitione pro forma Baptismi” (*In 4 Sent.*, dist. 6, q. 9, *Opera omnia* XVI [Parisiis 1894] 603 sq.).

visibile sacramentum, quod esse et in bonis et in malis potest, ab invisibili unctione charitatis, quae propria bonorum est” (C. *Ut. Petii.* 2. 239). “Sacramentum Baptismi est quod habent qui baptizantur, et sacramentum dandi Baptismus est quod habet qui ordinatur” (*De bapt.* 1. 2). “Characterem dominicum portatis in sacramento quod accepistis” (*Ep.* 173). “An forte minus haerent sacramenta Christiana, quam corporalis haec nota [militaris]” (C. *ep. Parm.* 2. 29). “Attendo fidem in nomine P. et F. et Sp. S. Iste est character imperatoris mei” (*Scrm. ad caes. eccl. pleb.* 2). “Invocatio nominis Dei super caput ipsorum quando ordinantur episcopi, invocatio illa Dei est, non Donati. . . Non enim desertor characterem suum fixit. . . Donatus non baptizavit in nomine Donati” (*ibid.*) [Quidam] Christum solo sacramento induerunt, quo in fide vel moribus nudi sunt” (*Scrm.* 8). “Induunt homines Christum, aliquando usque ad sacramenti perceptionem, aliquando et usque ad vitae sanctificationem” (*De bapt.* 5. 34).

Dicimus igitur huiusmodi expressiones ostendere S. Doctorem *non-dum proferre determinatum et explicitum conceptum de caractere*, ut de quodam effectu simpliciter distincto ab exteriori ritu eiusque morali effectum, quemadmodum illum clare exhibet ut distinctum a simpliciter dicto effectum sacramenti qui est gratia sanctificans (in quo quidem consistit proprius ac notabilis eius progressus relate ad doctrinam anteriorum Patrum). Totaliter enim absorptus in controversia cum Donatistis et in probanda contra ipsos initerabilitate sacramenti, hoc maxime contendit et ad hoc omnes vires ratiocinii sui convertit, ut inculcet sacramentum semel collatum, iugiter permanere, ac ideo iterari non posse. Quo autem modo aut quo sensu sacramentum indelebiter permaneat, et utrum, praeter ipsum factum suae existentiae sive validae susceptionis, involvat simul aliquem distinctum effectum, qui veluti concretam reddat eam sacramenti validitatem et indelebilitatem. S. Doctor nec explicite dicit nec peculiariter inquit, cum id non directe nec necessario faciat ad punctum controversiae quod evincere conatur, scilicet veram permanentiam ac consequentem initerabilitatem sacramenti. Inde explicantur quaedam expressiones, quae aliter, a generali totius doctrinae contextu divulsae, aut falsae sunt ac contra mentem ipsius S. Doctoris aut mere tautologice sonant; ita cum dicit sacramenta in corpore suscipi, non loquitur de mero facto corporalis ablutionis, nam haec verificatur etiam in invalido sacramento, sed tantum opponit susceptionem veri ac validi exterioris sacramenti susceptioni spiritualis fructus gratiae seu ablu-

tionis cordis; pariter, cum dicit quod sacramenta ubi sunt, ipsa sunt, et qui habet sacramentum, illud habet nec potest non habere, nequaquam intendit asserere ipsum factum validae collationis sacramenti, quod esset mere tautologicum, sed ipsam permanentiam sacramenti fundatam in facto validae collationis, ita ut sensus sit: sacramentum, semel valide collatum, iugiter perseverat, et ideo ubi est, est, et qui illud habet, habet, seu, semel existente, permanet, et, semel habito, retinetur.

Ceterum, quamvis S. Doctor praefatam distinctionem, inter sacramentum et eius effectum, alium a gratia sanctificante, determinate et explicite non proferat, *eam tamen implicite proponit*. Nam, nisi velimus omnes eius expressiones et explicationes accipere ut exaggeratam quandam ac repetitam emphasim, in tanto argutoque doctore vix explicabilem eiusque argumentationis vim non leviter infirmantem, ea distinctio logice involvitur tum in iterata assertione quod sacramentum manet, non amittitur, inviolabiliter permanet, infigitur, haeret (haec enim vix dici possunt de mera transeunti ac corporali actione ac passione, puta ablutione); tum in duplici descriptione eius quod per sacramentum christiani consequuntur, scilicet consecrationis et incorporationis ad Christum (haec enim implicite comparantur cum ipsa ulteriori ac physica unctione et incorporatione ad Christum quae fit per simpliciter dictum effectum sacramenti, seu per gratiam sanctificantem; bis enim S. Doctor significat quosdam homines induere Christum, seu incorporari Christo, tantummodo usque ad sacramenti perceptionem, quosdam vero usque ad vitae gratiae consecutionem); tum in vividis et veluti ad nauseam inculcatis comparisonibus inter hoc quod est suscipere sacramentum et impressionem physicae notae sive characteris in ovibus et militibus: ad quod peculiariter facere videtur comparatio quam S. Doctor iustituit etiam inter Baptismum et Circumcisionem, inquiens: “Quod si in carne circumcisi hominis non invenirem locum ubi circumcisionem repperem, quia unum est illud membrum, *multo minus invenitur locus in uno corde, ubi Baptismus Christi repetatur*” (Ep. 23).

Praeterea, nisi ea inter sacramentum eiusque effectum distinctio in verbis S. Doctoris implicite saltem contineretur, dicendum esset eius doctrinam, saltem ex hac parte, non constituere aliquem progressum, sed potius regressum, relate ad doctrinam anteriorum Patrum. Nam isti distinctionem spiritualis sigilli a sacramento explicite proposuerunt, quamvis non explicite significaverint eius distinctionem ab effectu gratiae, ita ut quandoque videantur illud cum hac identificare; Augustinus e converso dum explicite proponit distinctionem a gratia, insimul distinctionem a ritu, quam aliunde sciebat a praecedentibus

Patribus explicite propositam,⁰³ suppressisset, ita, ut per aliam viam, ipsam existentiam effectus quem nunc characterem vocamus, iterum naufragio commisisset, sicut priores Patres visi sunt eam periculo committere per suam dubitationem vel ambiguitatem circa distinctionem sigilli ab effectu gratiae. Potius evolutio doctrinae de characterem, subinde ab Ecclesia definitae, harmonice ac connaturaliter explicatur, per progressivam ac constantem determinationem eiusdem originalis seminis, ab Apostolo inculcati, de quodam spirituali sigillo ab anima in sua Christiana initiatione suscepto; priorum quidem Patrum mentem peculiariter attraxit sacramentalis indoles huiusmodi sigilli ac ideo maxime ipsi inculcarunt distinctionem illius a ritu quo imprimitur, non attendentes ad eius distinctionem ab ipsa gratia, vel potius illud una cum gratia ad modum totalis cuiusdam ac confusae sigillationis concipientes; Augustinus vero, donatistica controversia coactus, mentem suam convertit ad ipsam distinctionem illius sigilli a gratia sanctificationis, non directe attendens illius distinctionem a ritu sacramentali, quae ad suum scopum immediate non conferebat, quin tamen hanc ipsam distinctionem, in Traditione iam inculcatam et acquisitam, ullatenus denegaret.

Aliis verbis: ipsa doctrina de characterem, ut de quodam tertio elemento sacramentali, veluti medio inter ritum et gratiam, aliquam intestinam involvit difficultatem, quae nonnisi per plures gressus nec sine aliqua dubitatione aut impraecisione solvi debebat. Si enim quis attendat solum vel praecipue characteris relationem ad ritum, et a ritu illum distinguat, videtur ipsum considerare ex parte effectus ac veluti proicere in sinum gratiae, ita ut cum ipsa gratia eum confundere videatur; et hoc contigit apud priores Patres seu in priori

“Augustinus cognovit, sive per tramitem S. Ambrosii, sive personaliter (etsi non appareat ipsum linguam graccam peculiariter calluisse), aliqua saltem opera Patrum graecorum, uti Cyrilli Hier., quem Ambrosius imitatur in utroque suo opere *De mysteriis* et *De sacramentis*, Basilii et Chrysostomi, quorum auctoritatem ipse appellat circa finem suae vitae in controversia cum Pelagianis (*Contra Iulianum* pelagianum, l. 1, n. 35; l. 2, n. 33, *ML* 44. 666, 697). Imo G. Bardy non cunctatur asserere (fortasse cum aliqua exaggeratione): “Si grande qu'elle ait été, l'érudition de Julien est bien peu de chose en face de celle d'Augustin qui, pendant sa longue carrière, a trouvé le temps de lire les ouvrages les plus importants des Pères, tant grecs que latins. De saint Irénée à saint Jean Chrysostome, il n'ignore aucun des maîtres illustres de l'antiquité chrétienne” (*Saint Augustin* [éd. 7, Paris 1948] 424).

H.-J. Marrou, discussa tota hac quaestione de cognitione quam Augustinus habuit tum de lingua gracca tum de operibus Patrum Graecorum, concludit: “On voit dans quelles limites, relativement étroites, s'enferme l'hellénisme de saint Augustin. Il sait le grec, c'est entendu, assez pour s'en servir dans le travail scientifique pour une brève vérification du texte, mais il n'a pas accès, j'entends un accès aisé, aux trésors de l'hellénisme; il ne connaît pas du tout les classiques grecs; et des philosophes païens comme des pères de l'Eglise orientale il n'a pratiqué que les seuls écrits dont existait une traduction latine. La culture intellectuelle d'Augustin est toute entière de langue latine” (*Saint Augustine et la fin de la culture antique* [Paris 1949] 37).

gressu evolutionis. Si vero quis attendat solum vel praecipue characteris relationem ad ipsam gratiam et ab ea illum distinguat, videtur ipsum considerare ex parte causae ac veluti proicere in sinum sacramenti, ita ut cum eo illum confundere videatur; et hoc accidit apud Augustinum seu in sequenti evolutionis gressu. Adhuc igitur manebat ac expectabatur alius ac finalis gressus, quo duorum praecedentium elementa in unum colligerentur atque inter praefatas binas tendentias conveniens aequilibrium institueretur, ita nempe ut simul et explicitè affirmaretur utraque distinctio a ritu et a gratia, seu existentia alicuius effectus sacramenti, quod ita esset sui iuris, ut pariformiter distaret tum a ritu tum a gratia. Quod quidem fieri non debebat nisi circa finem saec. 12, ut expetebat ipsa evolutio scientiae theologicae, quae essentialia elementa Traditionis colligere ac systematicè componere solet, viam sternens ipsi Ecclesiae definitioni, cuius iudicium ostendit totam doctrinae evolutionem rectum tramitem percurrisse.

Comparando doctrinam Augustini cum doctrina subinde definita ab Ecclesia in Concilio Tridentino (“In tribus sacramentis, baptismo scilicet, confirmatione et ordine, imprimi characterem in anima, hoc est signum quoddam spirituale et indelebile, unde ea iterari non possunt”), apparet tria ultima elementa, ab Ecclesia definita, scilicet: existentiam peculiaris signi spiritualis (seu a gratia distincti), eius indelebilitatem, et initerabilitatem sacramenti a quo inducitur, explicitè proponi ab Augustino, et quidem inverso connexionis ordine, ita ut exordium capiat ab initerabilitate sacramenti, inde descendat ad indelebilitatem signi, ac inde ulterius procedat ad inculcandam illius distinctionem a gratia. Tria vero reliqua elementa, scilicet impressio signi in anima per sacramentum adeoque distinctio signi ab exteriori sacramento, appropriatio nominis characteris, et distinctio trium characterum, potius in umbra ab Augustino relinquuntur vel non satis clare exhibentur.

Triplex igitur progressus habetur in doctrina Augustini. Primo, S. Doctor directe consideravit spirituale sigillum in sua connexionem cum doctrina et praxi Ecclesiae de *initerabilitate* sacramenti, quod omiserunt anteriores Patres; quae quidem connexio, quomodocumque explicetur (ut dictum est supra, pp. 184 -186), cum sit realis ac intima, erat aptissima via evolutionis doctrinae de sigillo, ut ipse eventus comprobavit. Secundo, exinde devenit ad maxime insistendum in sigilli *indelebilitate* sub ratione permanentiae sacramenti valide collati; quam indelebilitatem, etsi sufficienter, non tamen ita clare ac firmiter proposuerant anteriores Patres (cf. supra, p. 197). Tercio, ex hac permanentia et indelebilitate devenit ad valde explicitè

proponendam *distinctionem et scparabiUtatem inter sigillum et gratiam*, eam considerans non solum quoad casum peccatoris amittentis gratiam, servato sigillo, sed etiam quoad casum fecte accedentis ad sacramentum et acquirentis solum sigillum sine gratia, quorum utrumque inaniter vel saltem difficulter inquiritur apud anteriores Patres; in qua etiam distinctione ac separatione Augustinus ponit fundamentum sic dictae reviviscentiae sacramenti (cf. *C. ep. Parm. 2. 29*, supra, p. 202).

Triplex autem dejectus in doctrina Augustini deprehenditur. Primo, nonnisi implicite vel saltem non satis explicite ipse proponit *distinctionem sigilli ab exteriori sacramento*, vel, si placet, a morali eius effectu qui cum ipsa valida sacramenti susceptione fere identificatur; et hic quidem est principalis defectus, qui quandam ambiguitatem vel obscuritatem proicit super totam eius doctrinam de caractere, ita ut videatur ipsam existentiam sigilli naufragio committere: quae quidem ambiguitas nequit totaliter dissipari nisi recurrendo ad cognatam doctrinam anteriorum Patrum, explicite distinguendum inter ritum et sigillum, ita ut, attenta continuitate communis doctrinae, conceptio Augustini consideretur tanquam novus passus ac progressus in eadem linea traditionali. Secundo, *nomen characteris*, sicut ceteroquin etiam nomen sacramenti, nondum determinatum sensum habet apud S. Doctorem, ac inde suam etiam ambiguitatem generat in interpretatione totius doctrinae. *Tertio, distinctio trium characterum* non satis clare proponitur, qua parte nempe respicit signaculum Confirmationis, quod, deficiente occasione aut necessitate a controversia imposita, nonnisi semel nec satis explicite proponitur.

Attento praefato substantiali progressu, sed simul pensato triplici connexo defectu, possumus, cum quadam tamen restrictione, consentire sequenti iudicio quorundam auctorum de Traditione loquente per os Augustini et de Ecclesia ipsam eius doctrinam definiente. *Billot*: "Principale argumentum quo veritas characterum sacramentalium a Tridentino definita demonstratur, est divina Traditio, cuius testis omni exceptione maior fuit Augustinus in longo illo certamine quod nomine totius Ecclesiae contra Donatistas sustinuit. Ideo ipse unus loco aliorum omnium esse posset, quoniam etsi per se loquendo, singulorum Patrum auctoritas non sit irrefragabilis, contingit tamen ut unius etiam testimonium suppeditet inconcussum divinae revelationis argumentum, quando ex adiunctis causae, communis et antiqua fides referri et defendi intelligitur.".' *Durst*: "Distinctio S. Augustini inter characteres et gratiam sanctificantem, licet

** *De Ecclesiae sacramentis* I (ed. 7, Romae 1931) 152 sq.

logice resultet ex effatis SS. Patrum antecedentium, tam clare proposita erat aliquid novi. Utrum antem S. Doctor doctrina sua sensum veritatis revelatae rite explicaverit, illis temporibus certo diudicari nondum potuit. Charisma enim infallibilitatis non convenit episcopo singulari, sed Ecclesiae universali. Quapropter eo demum, quod Ecclesia explicationi S. Augustini Spiritu S. dirigente consensit, habebatur critérium certum, doctrinam S. Augustini non fuisse ingeniosum inventum humanum, sed explicationem veritatis revelatae illam, quam ipse Spiritus veritatis per S. Doctorem Ecclesiae dedit.”⁰⁵ Bouéssé: “La doctrine du caractère chez Augustin, enracinée dans la tradition catholique, constituera une véritable théologie et une théologie vraie au point que l’Eglise la définira un jour comme sa foi explicite.”

Quarta Periodus: Ab Augustino ad Priorem Partem Saec. 13."

Usque ad medium circiter saec. 12, doctrina de caractere nullum progressum fecisse videtur sed perseveravit in eo adhuc impraeciso statu, in quo eam reliquerat Augustinus.

Apud graecos, *Pseudo-Dionysius Areopagita* (ca 500) nomine sphragis et verbo sphragizo utitur ad designandam triplicem consignationem per signum crucis, adhibitam in toto ritu baptismali, seu in impositione manus catechumeno ante Baptismum, in unctione baptismali immediate ante ablutionem et in unctione chrismali ('Confirmation) immediate post ablutionem: "Interrogato num ex ea [i.e.

n "De characteribus sacramentalibus," *Xenia thomistica* (Romae 1925) II 554.

** *Le Sauveur du monde* IV (Chambéry-Leyse [1951]) 320.

"Quoad hanc periodum, et praecipue quoad ultimam eius partem (a. 1150 ad a. 1230) confer:

Brommer, F., *Die Lehre vom sakramentalen Charakter in der Scholastik bis Thonutt von Aquin inklusive*, Paderborn 1908.

Galot, J., *La nature du caractère sacramentel* (Bruges 1956) 41-80.

Ghelting, J. de, "Un chapitre dans l'histoire de la définition des sacrements au XIIe siècle," *Mélanges Mandonnel* II ("Bibliothèque thomiste," XIV, Paris 1930) 79-96.

Gillmann, F., "Der sakramentale Charakter bei den Glossatoren Rufinus, Johannes Faventinus, Sikard von Cremona. Huguccio und in der Glossa Ordinaria des Decrets," *Der Katholik* XC (1910) I 300-313; "Zur Lehre vom 'sakramentalen' Charakter." *ibid.* (1910) II 215-218. Cf. alios articulos *ibid.* XCII (1912) I 453 sqq.; XCIII (1913) I 74sqq.

Haring, N. M., "Berengar's definitions of 'Sacramentum' and their influence on medieval sacramentology," *Medieval studies* X (1948) 109-146; "St. Augustine's use of the word 'Character,'" *ibid.* XIV (1952) 79-97; "Character, Signum und Signaculum Der Weg von Petrus Damiani bis zur eigentlichen Aufnahme in die Sakramentenlehre im 12. Jahrhundert," *Scholastik* XXXI (1956) 41-69.

Landgraf, A. M., "Die fnihscholastische Definition der Taufe," *Gregorianum* XXVII (1946) 200-219, 353-383; "Zur Frage von der Wiederholbarkeit der Sakramente," *Divus Thomas* (Freiburg) XXIX (1951) 257-283. Cf. alios articulos in *Collectanea franciscana* I (1931) 297 sqq., et in *Recherches de théologie ancienne et médiévale* X (1938) 40sqq.

Pourrat, P., *La théologie sacramentaire* (éd. 4, Paris 1910) 212-217.

Van den Eynde, D., "Les définitions des sacrements pendant la première période de la théologie scolastique (1050-1235)," *Antonianum* XXIV (1949) 183-228, 439-488; XXV (1950) 3-78.

iuxta divinam vivendi normam] victurus esset, assentienti manum capiti imponit, et *consignat* eum. . . Pontifex . . . trino *signaculo* inchoat unctionem. . . (Post ablutionem] rursus illum ad pontificem ducunt, qui, divinitus sacrato oleo virum *consignans*, sacrosanctae Eucharistiae participem declarat” {*De eccles. hier.*, c. 2, n. 2, §§ 5-7, *MG* 3. 395). Ut dictum est supra (p. 102), ex his aliisque verbis Pseudo-Dionysii voluntarie confecta fuit circa initium saec. 13 una ex duabus definitionibus sacramentalis characteris, quae tunc in scholis circumferebantur.

Damascenus (f ante 754), ultimus pater orientalis, utitur pariter voce sphragis vel sphragisma ad designandam utramque Baptismi et Confirmationis consignationem, nec progreditur ultra generalem conceptionem Patrum saec. 4, nisi quod in Baptismi et Confirmationis effectu ac signaculo, quo confertur Spiritus S. et similitudo Christi, videatur distinguere duos gradus, scilicet meram peccatorum remissionem et maiorem copiam gratiae quae confertur habentibus bonam dispositionem: “Quamvis autem peccatorum remissio omnibus per aquae baptismum detur. Spiritus tamen gratia pro fidei ac praeviae purgationis modo conceditur. Et nunc quidem Spiritus sancti primitias per baptismum accipimus, et regeneratio, alterius nobis vitae initium, et *signaculum* et praesidium, et illuminatio efficitur” {*De fide orth.*, l. 4, c. 9, *MG* 94. 1122); “ ‘In quo et credentes signati estis, Spiritu promissionis sancto’ [Eph. 1. 13]. Vos quoque. . . Christo coniungimini . . . per *signaculum* quo fides munitur, quodque Christi similitudo est ob Spiritus participationem” {*In Eph.*, c. 1, v. 13. *MG* 95. 826): “ ‘Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in diem redemptionis’ [Eph. 4. 30] Spiritus, inquit, aversus erit a vobis, velut luctum agens, quia, cum in *obsignatione* datus sit vobis ut coniungeremini, vos tamen non reperiet ad hoc idoneos, tametsi gratiam receperitis, qua poenam interitus ac corruptionis effugeretis” {*In Eph.* c. 4, v. 30, *MG* 95. 846). Alibi *Damascenus* sub voce sphragis designat signum crucis, quod fideles accipiunt in ritu baptismali, iuxta morem anteriorum Patrum saec. 4 (cf. supra, p. 195): “Haec [i.e. crux] nobis signi loco in fronte data est, haud secus ac circumcisio

“*Scotus* nullam videt connexionem huiusmodi signaculi cum caractere sacramentali, sic curiose glossans textum *Damasceni*: “Auctoritas *Damasceni* valde inepte adducitur, quia pars unius orationis conjungitur cum parte alterius, praetermissa sententia concipienda cum parte praecedente. Iacet enim in littera *Damasceni* sic: ‘Per Baptismum primitias spiritus assumimus,’ et est ibi versus, et sequitur alius versus: ‘Et principium alterius vitae fit nobis regeneratio,’ et tunc sequitur statim, ‘sigillum et custodia et illuminatio’; ergo nullo modo vult ipse dicere, quod per Baptismum sit nobis sigillum, sed quod per Baptismum sumimus primitias spiritus in primo versu; et in alia clausula, quod regeneratio est principium vitae et sigillum, etc. ergo ex ista auctoritate non potest haberi nisi quod Baptismus, sive regeneratio sit sigillum, non autem quod per Baptismum fiat in nobis sigillum” (*In 4 Sent.*, dist. 6, q. 9).

Israeli. Per hanc nos fideles ab infidelibus distinguimur atque agnoscimur. . . Haec *signaculum* [sphragis] est, ne nos exterminator angelus tangat. . .” (*De fide orth.*, l. 4, c. 11, *MG* 94. 1130).⁶⁰

Isidorus Hispalensis († 636), ultimus pater occidentalis, loquens de Baptismi initerabilitate, haec scribit quae sunt libera citatio ipsorum textuum Augustini (*Tr. in Io., C. ep. Parni. et C. Cresc.*): “Quod sacramentum tam sanctum est, ut nec homicida ministrante polluat. Habet quidem haereticus baptismum Christi, sed quia extra unitatem fidei est, nihil ei prodest. At ubi ingressus fuerit, statim baptisma, quod habuerat foris ad perniciem, incipit illi iam prodesse ad salutem. Quod enim accipit, approbo: sed quia foris accepit, improbo. Dum autem venerit, non mutatur sed agnoscitur; *character est enim regis mei*: non ero sacrilegus, si corrigo desertorem, et non muto characterem” (*De eccles. officiis*, l. 2, c. 25, n. 10. *ML* 83. 822 sq.).

In tota illa periodo, a saec. 7 ad saec. 12, in qua iterum viguit in ecclesia latina *controversia et praxis reordinationum*, doctrina de indelebili characterem non certe progredi, quin potius regredi aut obscurari potuit. Quamvis enim praxis reordinandi illegitime ordinaros non necessario supponat negationem indelebilis effectus ordinationis, eiusque doctrinalis ratio cum aliis erroribus connecti potuerit (puta cum admissa dependentia validi exercitii characteris sive potestatis Ordinis a jurisdictione Ecclesiae),⁷⁰ tamen ipsa reiteratio sacramenti facile ac logice ducere poterat ad negationem indelebilis eius effectus, vel saltem ad oblivionem illorum principiorum ex quibus olim Augustinus, defendens ipsam initerabilitatem sacramenti, devenerat ad suam doctrinam de characterem: si enim persuasio initerabilitatis sacramenti fuit, tempore Augustini, connaturalis via ad inculcandam et evolvendam doctrinam de characterem, vicissim ipsa iteratio sacramenti potuit subinde esse facilis via ad eam doctrinam negandam vel oblivioni tradendam. Et in hoc mitigato sensu possumus consentire Pourrai dicenti: “La solution du problème [des réordinations] doit être cherchée, semble-t-il. dans l'imprécision de la théologie sacramentaire et dans l'oubli de la doctrine du caractère.”⁷¹ Inapte tamen huiusmodi oblivio vel obscuratio doctrinae de characterem argueretur ex raritate usus nominis “character” aut ex eius largiori acceptione apud scrip-

ts. Thomas signaculum illud Damasceni refert ad characterem sacramentalem: “Sed contra est quod Damascenus, *de fide orth.*, l. 4. c. 9, in definitione Baptismi ponit sigillum. Sed sigillum impressum in aliquo est character quidam. Ergo in sacramentis character imprimitur” (*In 4 Sent.*, dist. 4, q. 1, a. 1, Sed contra). Scorus vero, in eo signaculo nullam videt relationem ad characterem sacramentalem, inquiens: “Alia autem auctoritas Damasceni nihil valet, nam expresse ibi loquitur de cruce” (*In 4 Sent.*, dist. 6, q. 9). Veritas autem videtur esse in medio, ut patet ex dictis supra (p. 195).

⁶⁰ Cf. infra, art. 16, pp. 355 sq., ubi de initerabilitate sacramenti.

⁷¹ Cf. integrum textum, cit. supra, p. 208.

tores huius aetatis; nam, ut dictum est supra (p. 211), quaestio de doctrina characteris, tam apud Augustinum quam apud posteriores scriptores, est independens a quaestione de eius nomine, et sub iisdem nominibus, sive characteris sive sacramenti, eadem sacramenti eiusque effectus gemina realitas, modo disiunctim modo copulatim, significari potuit.⁷²

Saec. 11, *Petrus Domiamus* († 1072), qui pro validitate et initerabilitate ordinationum simoniacarum strenue pugnavit (cf. Opusc. 6, seu *Liber qui dicitur gratissimus*, *ML* 145. 99 sqq.), eandem augustinianam doctrinam et terminologiam adhibet: “Licet enim a frequentatione vel exsecutione cesset ordo cuiuslibet, vel officium, in ordinato tamen nihilominus *permanet ordinis sacramento* [lege: sacramentum]. Et sicut vir quispiam, etsi cesset ab opere coniugali, nullo modo tamen absolvitur copulatione coniugii, ita clericus, etsi sui ordinis non fungatur officio, eiusdem tamen ordinis *non exuitur sacramento*” (Opusc. 18, diss. 2: *Contra clericorum intemperantiam*, c. 5. *ML* 145. 407 sq.). “Enimvero cui militaris est character impressus, quocumque transfugiat, militiae suae, cui iuratus fuerat, secum semper signaculum portat, et quodcumque inusti sibi stigmatis vibicem conspicit, desertorem se militiae reumque transfugii recognoscit. Sic etiam clericus, cum *signaculo Spiritus sancti*, quod in die suae consecrationis accepit, probatur ad lupanaria spurca descendere, nec illud de se poterit ulla occasione delere, quamquam et illic illud accipiat signum de quo in Apocalypsi Ioannes ait: ‘Faciet omnes pusillos et magnos habere characterem bestiae in dextra manu aut in frontibus suis’ (*Apoc.* 13)” (*ibid.*, c. 6, *ML* 145. 409 sq.).

Et idem est modus loquendi ac cogitandi aliorum scriptorum eiusdem saeculi et prioris saltem medietatis saeculi sequentis.⁷³ Apud ipsos maximos doctores saec. 12, Gratianum scilicet et Petrum Lombardum, nomen characteris suam originalem augustinianam ambiguitatem retinet, mox per progressivam theologorum determinationem expellendam. *Gratianus* († ca. 1158) mere repetit varias Augustini sententias hinc inde collectas ac peculiariter nomen characteris intra ipsius Augustini textum ac proinde in eodem sensu profert: “Satis eluxit pastoribus ecclesiae catholicae, et ovem, quae foris errabat et dominicum *characterem* foris accipiebat, venientem ad Christianae

⁷²Quoad doctrinam scriptorum qui post Tsidorum Hisp. usque ad saec. 11 floruerunt, ut Redae, Agobardi, Hincmari, Rabani Mauri, confer Haring, “Berengar’s definitions of ‘Sacramentum’ and their influence on mediaeval sacramentology,” *Medieval studies* X (1948) 122sq.

⁷³Cf. N. M. Haring, “Character, Signum und Signaculum. Der Weg von Petrus Damiani bis zur eigentlichen Aufnahme in die Sakramentenlehre im 12. Jahrhundert.” *Scholastik* XXXI (1956) 41-69.

unitatis salutem ab errore corrigi, *characterem* tamen dominicum in ea agnosci potius, quam improbari, quandoquidem ipsum *characterem* multi et lupi, et lupis infigunt, qui videntur quidem intus esse, verumtamen ad illam ovem, quae etiam ex multis una est. non pertinent” (*Decretum*, pars 3, De consecr., dist. 4, c. 41, *ML* 187. 1812). *Petrus Lombardus* (f 1160) bis refert nomen characteris, loquens de baptismo et Ordine: “Ex his aperte colligitur, quod qui etiam ab haereticis baptizati sunt, *servato caractere Christi*, rebaptizandi non sunt, sed tantum manus impositione reconciliandi” (*Sent.*, l. 4. dist. 6, c. 2, ed. Quaracchi, p. 778); ubi character non designat effectum sacramenti, sed potius eius formam trinitariam vel, si placet, totum ritum prout, servata convenienti materia et forma, valide confectus est. “Si autem quaeritur, quid sit quod hic vocatur ordo, sane dici potest, signaculum quoddam esse, id est sacrum quiddam, quo spiritualis potestas traditur ordinato et officium. *Character igitur spiritualis*, ubi fit promotio potestatis, ordo vel gradus vocatur. Et dicuntur hi ordines sacramenta, quia in eorum perceptione res sacra, id est gratia, confertur, quam figurant ea quae ibi geruntur” (*ibid.*, dist. 24, c. 13, ed. Quaracchi, p. 902); ubi sensus utriusque vocis “signaculum” et “character” ambiguus est, cum possit significare sive ipsum effectum sacramenti, qui postea character a theologis vocatus est, ac ita textum interpretantur Albertus M. (*In 4 Sent.*, dist. 24, a. 3, ob. 1 et resp.) et Bonaventura (*In 4 Sent.*, dist. 24, dub. 6), sive solum ipsum exterius sacramentum, ut praefert S. Thomas, scribens: “Dicendum quod ‘signaculum’ hic non ponitur pro caractere interiori, sed pro eo quod exterius geritur, quod est signum interioris potestatis et causa. Et sic etiam sumitur ‘character’. . . Si tamen pro interiori caractere sumeretur, non esset inconveniens. . .” (*Suppi.*, q. 34, a. 2, ad 1). Quidam volunt videre doctrinam de caractere apud Lombardum in sequentibus verbis: “Hic dicendum est, aliquos suscipere sacramentum et rem, aliquos sacramentum et non rem, alios rem et non sacramentum” (*In 4 Sent.*, dist. 4. c. 1); attamen vox “sacramentum” ibi. non minus quam vox “character” alibi, est ambigua ac potest significare sive sacramentum exterius, sive eius effectum, sive utrumque ad modum unius; unde eadem difficultas subsistit ac in verbis Augustini, ad quae paulo inferius ipse Lombardus appellat (*ibid.*, c. 3).

In secunda medietate saec. 12, paulo post Petrum Lombardum, augustiniana doctrina de sacramento impresso ac indelebiter permanente, novum ac decisivum gressum facere incipit versus determinatum nomen et conceptum sacramentalis characteris, qualiter subinde

ab ipsa Ecclesia proponi ac tandem definiri debebat. Hic gressus essentialiter consistit in *explicita distinctione inter exterius sacramentum et eius indelebilem effectum*, cui praeterea reservatur nomen ipsum characteris.

Haec evolutio apparet intime ligata cum evolutione ipsius definitionis sacramenti in genere et cum determinatione sensus ipsius nominis sacramenti. Iam saeculo praecedenti, occasione eucharisticae controversiae suscitatae a Berengario Turonensi († 1088), attentio theologorum peculiariter convertebatur ad sacramentalem rationem Corporis Christi. Berengarius ad suum errorem firmandum, instanter invocavit binas definitiones augustinianas de sacramento, quibus symbolica ratio ritus emphatice proponitur: “Sacramentum, id est, sacrum signum” (*De civ. Dei* 10. 5, *ML* 41. 282) et “Sacramentum est invisibilis gratiae visibilis forma.”^{7*}

Non obstante tali Berengarii patrocinio et usu, haec gemina sacramenti definitio, cessata ipsa berengariana controversia, magnam fortunam obtinuit apud theologos, praecipue sub successivo influxu Ivonis Carnotensis (*Decretum* II. 8; *Panormia* 1. 130 sq.), Abaelardi (*Sic et non* 117), Anonymi *Summae Sententiarum* et Petri Lombardi (cf. tractatum nostrum *De sacr. in genere* 46), ac secuta sub tanto patrocinio consedit, definitive supplantans antiquiorem definitionem, traditam ab Isidoro Hispalensi († 636; *Etym.*, 1. 6. c. 19, *ML* 82. 255) et a posterioribus scriptoribus usque ad Berengarium communiter repetitam: “Quae [i.e. Bapt., Confirm, et Euch.] ob id sacramenta dicuntur, quia sub tegumento corporalium rerum virtus divina secretius

M Berengarius in sua *Epistola ad Adclmannum* hanc definitionem tribuit Augustino iuxta quandam epistolam quam non nominat: “Difinit R. Augustinus sacramentum in quadam epistola: Sacramentum est invisibilis gratiae visibilis forma” (apud Martène et Durand, *Thesaurus novus anecdotorum* [Parisiis 1717] IV 112) et in opere *De sacra coena* quater iterum eandem definitionem Augustino tribuit, tacita mentione praefatae epistolae (Apud W. H. Beekenkamp, *Berengarii Turonensis De sacra coena adversus Lanfrancum* [Ilagae 1941] 55, 105).

Ad quod observat D. Van den Eynde: “La lettre [de cette définition] ... est absente des écrits du docteur africain. Bérenger se garde d'ailleurs d'indiquer la source où il l'a prise. La vague référence de la réponse à Adelman, — *Augustinus in quadam epistola*. — finit même par disparaître complètement dans son *De sacra coena*. La formule rend néanmoins une idée bien augustinienne et il ne manque pas de passages de l'évêque d'Hippone qui renferment chacun des termes et des éléments qui la composent” (“Les définitions des sacrements. . . *Antonianum* XXIV [1949] 188 sq.), atque sese refert ad De Gueletnck (art. cit. [supra, in p. 218], qui affert Augustini *Epist.* 98. 2 (“Aqua igitur exhibens forinsecus sacramentum gratiae, et Spiritus operans intrinsecus beneficium gratiae . . . regenerant hominem”) et *Quaest. in Hept.* 3. 84 (“Nam sine ista sanctificatione invisibilis gratiae, visibilia sacramenta quid prosunt?”). Attamen, ea definitio invenitur tota secundum omnia sua verba, etsi non sub forma definitionis, in *Epist.* 105 (ad Donatistas), c. 3, n. 12: “Si autem [minister] malus est, operatur per illum Deus visibilem sacramenti *jormam*, ipse autem donat *invisibilem gratiam*” (*ML* 33. 401). ex quibus verbis immediate sequitur sacramentum esse visibilem formam invisibilis gratiae Unde ea definitio, quantum ad suum contentum est vere ac tota Augustini, quamvis sub propria forma definitionis primo prolata fuerit a Berengario.

salutem eorundem sacramentorum operatur, unde et a secretis virtutis, vel a sacris, sacramenta dicuntur.”⁷⁵

Usque ad Petrum Lombardum (f 1160) inclusive, theologi super fundamentum harum definitionum, praecipue explorarunt ac determinarunt duo sacramenti elementa, seu signum, cui tribuerunt communiter nomen sacramenti, et signatum, seu gratiam invisibilem sub visibili forma sive signo contentam. *In altera vero medietate saec. 12*, attentio theologorum peculiariter attracta fuit ad considerationem tertii elementi, quod inveniebatur in sacramentis Baptismi et Ordinis, illius scilicet permanentis effectus quem Augustinus videbatur accipere pro ipso sacramento cuique etiam nomen characteris intime coniungebat; diuturna enim controversia de validitate simoniacarum ordinationum, vix tum extincta et ab ipso Lombardo nondum decisive resoluta, in medium attulerat magnam messem traditionalium textuum, praesertim S. Augustini, in quibus Baptismus et Ordo exhibentur non tantum ut exteriores ritus sed etiam ac praecipue ut quaedam consecrationes et sacramenta permanentia. Inde pluribus theologis (Praepositino, Anonymo *Summae* de schola Praepositini, Petro de Capua, Stephano Langton, Guidoni de Orchellis) visum est vocem sacramenti esse ambiguum imo potius significare praefatum permanentem effectum quam exteriorem ritum,⁷⁶ secus ac antea concipiebatur, ac consequenter praefatas augustinianas definitiones “Signum sacrum, vel signum rei sacrae” et praecipue “Visibilis forma invisibilis gratiae” non convenire proprio definito, quod secundum se nec est proprie signum nec a fortiori aliquid visibile. Ne tamen viderentur contradicere aut reicere praefatas communiter ac stabiliter receptas definitiones, isti doctores conati sunt eas uno vel alio modo explicare ac retinere, dicentes vel eas esse incompletas seu non convenire ipsi definito, quod est invisibilis effectus, vel eas huic effectui convenire non ratione sui sed ratione ritus exterioris, vel eas assignari per causam sacramenti potiusquam per ipsum sacramentum (*Glossae Pseudo-Petri Pictaviensis*, *Pseudo-Stephanus Langton*, *Huguccio*, *Petrus de Capua*, *Langton*, *Guido de Orchellis*).

⁷⁵ Hacc definitio, quamvis non sit directe augustiniana sicut aliae duae, non caret augustiniana inspiratione; fundatur remote in textibus Augustini (*Dc catech. rud.* 26. 50; *Scrm.* 272; *Epist.* 55. 2; et 98. 2; *Quaest. in Hept.* 3. 84, cit. in tract. *Dc sacr. in genere* 43 sq.), proxime vero in verbis Pseudo-Gregorii (probabiliter Claudii, abbatis classitanae urbis, discipuli Gregorii M., -J- 601), *In 1 Reg.*, l. 6, c. 3, n. 21: “Spiritus quippe Domini post unctionem dirigitur: quia foris sacramenta percipimus, ut intus sancti Spiritus gratia repleamur” (*ML* 79. 459).

⁷⁶*Fracpositions*: “(Ille effectus] magis proprie dicitur baptisma”; *Petrus dc Capua*: “Ille character est sacramentum”; *Stephaniis Langton*: “[Non aqua, sed] character est sacramentum principale”; *Gnido de Orchellis*: “Character ibi dicitur proprie sacramentum.”

Nihilominus, anterior conceptio, praecipue Hugonis a S. Victore, *Summae Sententiarum* et Petri Lombardi, de sacramento consistente principaliter et essentialiter in ipso ritu exteriori, et de aptitudine ac propria ratione praefatarum duarum definitionum, vi tanti impetus, qui usque fere ad annum 1225 perduravit, solide restitit, ac tandem, opera praecipue Guilelmi Altissiodorensis (suam *Summam auream* scribentis inter 1222 et 1227), definitive triumphavit. Quod autem de ea disceptatione subinde remansit, est appellatio et conceptus sic dicti *rei-ct-sacramenti*, quatenus praefatus permanens effectus retinuit aliquo modo nomen sacramenti, quasi aliquid diminutum in ratione sacramenti, ac medium inter sacramentum et rem; quae quidem fuit ulterior evolutio ipsius nominis *res-et-sacramentum* vel *sacramentum-et-res*: nam primitus sub hoc nomine venerat ipsum Corpus Christi, ob antiberengarianan reactionem considerandi hoc Corpus ut verum elementum sacramentale, quod ideo vocatum est sacramentum simul et res, in oppositione ad species panis quae sunt sacramentum tantum (*Sententiae Anselmi, Summa Sententiarum, Sententiae Divinitatis*," Petrus Lombardus, Stephanus Augustodunensis, ac tandem ipse Innocentius II); subinde, iam tempore Petri Lombardi idem nomen ac conceptus tributum est interiori poenitentiae a quibusdam innominatis doctoribus, ut refert nec reprobatur idem Lombardus: tandem, post praefatam disceptationem de Baptismo, nomen tributum est ipsi characteris Baptismi (primo, ut videtur ab Hugone a S. Charo, scribente suum *Commentarium in Sententias* circa 1230-1232), et a sequentibus theologis extensum est uniformiter ad characteres Confirmationis et Ordinis, et quidem in pleno sensu vocis sacramenti, seu tum signi tum causae, ut maxime apparet ex littera S. Thomae

"*Sententiae Anselmi* ex priori parte saec. 12: "Est tamen Christus et sacramentum et res sacramenti. Corpus enim eius quod diversis respectibus visibile et invisibile dicitur, res est visibilis sacramenti; sacramentum panis caelestis et invisibilis quo vivunt angeli" (ed. J. Blumentzreider, *Bcitrage* XVIII [1919] 116).

Anonymus *Summae Sententiarum* (ex schola Hugonis a S. Victore, scribens 1140-1146), primus, ut videtur, exhibet etiam trinam formulam: sacramentum tantum, sacramentum-ct-res, res-tantum: "Tria hic considerare oportet: unum quod est sacramentum tantum, alterum quod est sacramentum et res sacramenti, tertium quod est res tantum. Sacramentum et non res, sunt species visibiles. . . Sacramentum et res, ipsum corpus Christi et sanguis: res quantum ad illas species quibus significatur. Haec res iterum sacramentum est alterius, scilicet unitatis capitis et membrorum quam efficit fides corporis et sanguinis Domini; et ista res sacramenti virtus appellatur. Dicitur etiam spiritalis caro Christi" (tr. 6, c. 3, *ML* 176. 140. Ipse Hugo Victorius, -f- 1141, eandem doctrinam et distinctionem fecerat, sed non sub his vocibus, *De sacramentis*, l. 3, p. 3, c. 7, *ML* 176. 466).

Sententiae divinitatis (circa 1145): "Tria hic considerata sunt: unum quod est sacramentum tantum, alterum, quod est sacramentum ct res sacramenti, tertium quod est res tantum. . . Species illae panis ct vini . . . sunt sacramenta duarum rerum, scilicet corporis Christi, quod sumpsit de virgine, ct corporis, scilicet quod est ecclesia" (ed. B. Geyer, p. 135).

Alii doctores, incipiendo ab ipso Petro Lombardo, ab his manifeste dependent

(cf. referendas in tractatu *De sacr. in genere* 322, in nota, et ibidem dicta).

Ceterum, praecipuus fructus illius disceptationis fuit praecise evolutio doctrinae de sacramentali characterē, sub ea determinata ratione distinctionis characteris a ritu exteriori, sub qua adhuc desiderabatur ad complendam doctrinam ipsius Augustini. Sive enim character diceretur a quibusdam esse proprie aut principaliter sacramentum, sive consideraretur ab aliis ut secundarium elementum relate ad exteriorē ritum qui proprius esset sacramentum, ab omnibus tamen considerabatur ut aliquid interius in anima, ab exteriori ritu omnino distinctum, cui iam nomen ipsum characteris, olim ambigue ab Augustino adhibitum, tanquam proprium ac inaequivocabile appellativum tribuebatur.

Ea distinctio iam vivente adhuc Petro Lombardo fieri coepit, etsi minus clare, quatenus significabatur Baptismus imprimere characterem; *Magister Simon* scribit: "Baptismus [hominem] characterē signat," et Rufinus ait: "[Aliquis] baptizando imprimit signum regis nostri." *Prima clarior distinctio* invenitur in *Glossis Pseudo-Petri Pictaviensis* (exaratis ante 1175), quae ceteroquin eam attribuunt cuidam *Magistro Pagano de Corbolio*, coaevo Petri Lombardi (cf. infra, p. 229); eadem attributio refertur in alia *Glossa* eiusdem fere aetatis et eiusdem probabiliter scholae Petri Comestoris († 1178), et in quadam *Summa* anonyma e schola Praepositini.TM Omnino clare eandem distinctionem proferunt, *Pseudo-Alanus de Insidis*: "Virtus baptismi baptizato characterem imprimit," *Pseudo-Stephaniis Langton*: "Suscipit clericus cum ordinatur characterem quondam," et *Stephaniis Langton*: "In baptismo enim sine forma aquae visibilis non imprimeretur character." Signanter etiam eam proponunt quotquot comparant characterem cum effectu extremae unctionis (*Huguccio* et *Praepositinus*) quotquot distinguunt in sacramento tria elementa (*Huguccio*: aqua, ablutio et character; *Praepositinus*: unum elementum significans nec manens, aliud significans et manens, tertium significatum); quotquot dicunt sacramentum non esse aquam sed

TMHinc prima acceptio nominis characteris in moderniori sensu, seu ad designandum non ipsum sacramentum sed eius distinctum ac indelebilem effectum, probabiliter tribuenda est huic *Magistro Pagano*, cuius opera vel potius doctrina nonnisi per transeuntes eas allusiones noscuntur. Cf. A. M. Landgraf, "Untersuchungen zur Gelehrten-geschichte des 12. Jahrhunderts," *Miscellanea Giovanni Mercati* II (Città dei Vaticano 1960) 260-276. Ipse *Petrus Pictaviensis* (scribens ante 1176: cf. infra, p. 229) nondum utitur nomine characteris sed "passione abluti" (seu ablutione ut passione subiecti); pariter *Magister Marlinus* (adhuc circa initium saeculi 13) ignorat nomen characteris atque mere comparat effectum relictum a Baptismo vinculo cuidam coniugali inter animam et Deum. Cf. eundem Landgraf, "Die fröhscholastische Definition der Taufe," *Gregorianum* XXVII (1946) 218.

ipsum characterem (*Glossae Pseudo Petri Pietaviensis, Langton, Guido de Orchellis*); quotquot dicunt characterem esse quid interius et invisibile ac ideo ei non convenire vulgatas definitiones sacramenti seu signum et visibilem formam (*Glossae Pseudo Petri Pietaviensis, Pseudo-Langton, Hnguccio, Petrus de Capua, Langton, Guido de Orchellis*; cf. supra, p. 224); quotquot significant characterem, secus ac exteriorem ritum, permanere, “inesse homini” (*Praepositions*), “adhaerere ei inseparabiliter” (*Hnguccio*), “imprimi” (*Pseudo-Alanus, Petrus Cantor, Langton, Altissiodorensis, Alverniensis*), “imprimi animae” (expressio definita a Cone. Trid.; *Petrus de Capua, Guido de Orchellis* et *Robertus Curtonus* (pii notanter ait: “Tria sacramenta . . . imprimunt characterem. . . Anima fidelis antequam hos characteres suscipiat, quasi informis est. Sed quam cito baptizatur, quasi nova forma et sculptura novi characteris signatur. Deinde in confirmatione fortiori signaculo quasi characterem novae armaturae roboratur. Tertio dignioris ordinis characterem quasi vexillo praelationis et quodam privilegio insignitur”)); quotquot tandem dicunt rationem initerabilitatis sacramenti esse ipsam permanentiam characteris: id primus asseruisse videtur *Petrus Cantor* (f 1197), vel aliquis de eius schola, inquit: “Sed in sacramento . . . character imprimitur, et ideo non iteratur,” cui concinit inter alios *Guido de Orchellis*, hanc regulam assignans: “Unde regula est quod ubi character imprimitur, sacramentum non iteratur; ubi vero non imprimitur, iterabile est sacramentum.”

Quod attinet ipsam *essentiam characteris*, iam in hac periodo incipit rudimentaliter ac veluti transeunter quaestio de ea moveri. Et primo quidem, ipsa ratio signi vel signaculi a quibusdam premitur, sub ratione *signi distinctivi* fidelis a non fideli (*Glossae Pseudo-Petri Pietaviensis, Stephani Langton: “Character discretionis.” Guido de Orchellis, Altissiodorensis*); *Guilelmus* tamen *Alverniensis* huic proprietati peregrine contradicit, quia, ut ait, haec convenit cuicumque qualitati et praeterea, si omnes essent baptizati, character non esset distinctivus. Ratio *signi dispositivi* ad gratiam, quae explicite urgetur ab *Altissiodorensi*, peregrine pariter impugnatur ab *Alverniensi*, qui tamen id intelligit de characterem ut proprie dicta causa efficiendi gratiae. Ratio vero *signi configurativi* nondum apparet apud hos auctores, mox tamen emphatice proponenda in magistralibus definitionibus characteris quae circa idem tempus vulgari coeperunt, ut dictum est supra (pp. 102-105).

Intimius aliqui de essentia inquirere coeperunt sub ratione ipsarum formularum aristotelicorum praedicamentorum; ita iam *Petrus Pic-taviensis* (scribens ante a. 1176) ait: “Sed si veniatur ad districtam

inquisitionem quid illud [i.e. character] sit, an substantia, an accidens, difficile est signare quid," et pariter *Petrus de Capua* (circa a. 1201) eandem quaestionem dubitative proponit: "Sed utrum character ille sit substantia vel accidens, an habeat suum existendi modum, ut essentialia, dubium est. Potest tamen dici, quod sit quoddam spirituale accidens"; *Petrus Cantor* vero (1192-1197) characterem reponit inter ea quae "non continentur in aliquo praedicamento nec sunt substantia vel accidens" et *Magister Martinus* (ca 1200) magis clare negat characterem reduci posse ad aliquod praedicamentum, cum distinctio praedicamentorum non respiciat res supernaturales sed naturales: "Hoc sacramentum non est praedicamentalis res. Non enim substantia vel accidens vel substantialis differentia est. Haec enim nomina et verba locum habent circa ea, quae naturaliter sunt"; *Guilelmus Alverniensis* adhuc circa a. 1228 testatur: "Iam consenserunt sacri doctores in hoc, quod praeter gratiam . . . imprimatur character, licet non declaraverint, nec fecerint scire quid ipse character sit specie, etsi tamen dicant ipsum esse in genere qualitatum." Prima tentamina ulterius determinandi hanc quaestionem, mox a maioribus theologis medii saec. 13 late ac subtiliter agitandam, debentur *Guilelmo Altisiodorensi*, *Alexandro Halensi* et *Guilelmo Alverniensi*, quorum prior reponit characterem in genere passibilis qualitatis, alter in genere figurae, tertius vero ambigue assimilât essentiam characteris consecrationi basilicae, inde probabiliter sternens viam posteriori quorundam opinioni quod character consistat in mera relatione, subinde a Scoto et Durando magis determinandae, sive potius evacuandae, per conceptum cuiusdam relationis extrinsecae, vel merae rationis (cf. infra, pp. 235-237).

En praecipui textus, qui praefatam evolutionem doctrinae de caractere inter annos circiter 1150 et 1230 ostendunt (alii plures addi possunt, praecipue ex adhuc ineditis operibus):TM

Iam *MAGISTER SIMON*, scribens eodem fere tempore ac *Petrus Lombardus*,⁸⁰ bis loquens de caractere Baptismi, videtur distinctionem inter sacramentum et characterem suggerere, quatenus ait Baptismus signare christianos caractere et praecipue quatenus instituit comparisonem inter characterem et effectum Extremae Unctionis. "In baptismo quippe caractère sui regis baptizatus insignitur," "Baptismus hoc saeculum ingredienti Christi caractère signat; unctio egredientes divinae visioni représentât."⁸¹ Ceterum anonymus *Tractatus de septem Ecclesiae sacramentis*, eiusdem scholae ac *Magister Simon*, scribens paulo post (inter 1160

⁸⁰Cf. apud *Brommcr, Galot, Gillmann, Haring, Landgraj, et Van den Eynde, op. cit.* supra in p. 218.

⁸¹*Petrus Lombardus* scripsit suas *Sententias* circa 1155-1157 vel paulo ante; *Magister Simon* vero scripsit inter 1145 et 1160, iuxta editorem *Weisweiler*.

"*Tractatus de sacramentis*, apud *H. Weisweiler, Maître Simon et son groupe 'De sacramentis'* ("Spicilegium sacrum lovanicense," fasc. 17, Louvain 1937) 6, 43; cf. bdx, lxxxix-xci.

et 1175) loquitur de charactere Baptismi in generali adhuc et ambiguo sensu augustiniano, iuxta quem de solo exteriori ritu directe intelligi potest.

RUFINUS canonista, *Summa decretorum* (inter 1157 et 1159), Causa 1, q. 1, c. 97: "Eadem ratione, si iste in heresi, quasi furtim et non militans in ecclesia, baptizando impresserit alicui signum regis nostri, scilicet Christi, characterem utique militie Christiane, non est illud sacramentum repetendum, sed approbandum."⁸²

PETRUS COMESTOR (vel Manducator; † 1178), *Sententiae de sacramentis* (inter 1165 et 1170), nihil directe dicit de charactere, sed loquitur de initerabilitate trium sacramentorum, appellans notum Augustini principium quod nulli sacramento facienda sit iniuria: "Hoc sacramentum [Confirmationis] non est iterandum, sicut nec baptismus nec ordo. Unde Augustinus: 'Nulli sacramento facienda est iniuria.' Quod fieri putatur quando non iterandum iteratur. Sed utrum nullum [sacramentum] possit vel debeat iterari, postea dicitur. De ordine vero et baptismo dicit Augustinus quod 'neutrum licet iterari.' Quod et de confirmatione tenendum est."⁸³

PSEUDO-PETRUS PICTAVIENSIS in *Glossis super Sententias* Petri Lombardi (exaratis ante 1175; olim communiter attributis Petro Pictaviensi † 1205, sed incerti auctoris scribentis probabiliter ante ipsum Petrum Pictaviensem. ac dependentis potius a *Petro Comestore*) praebet fortasse primum documentum characteris accepti in moderniori sensu. Ceterum, ipse huiusmodi acceptionem attribuit antiquiori cuidam *Magistro Pagano de Corbolio*, coaevo Petri Lombardi et familiari Petri Comestoris "M[agister] Paganus dicit, quod sacramentum est character, quo distinguuntur fideles ab infidelibus."⁸⁴ Paulo ante, haec legitur marginalis additio: "'Sacramentum proprie dicitur quod ita etc.' Sed obicitur: in baptismo aut character est sacramentum, aut aqua. Si character, ergo est visibilis forma invisibilis gratiae; si aqua, ergo aqua est ibi sacramentum. Solutio: hoc dicitur, non quod omne sacramentum sit visibilis forma invisibilis gratiae, sed quia omne sacramentum sit sub visibili forma, et hic quod est character(is) attribuit aque."⁸⁵

Alia *Glossa super Sententias* (eiusdem aetatis ac pariter dependens a Petro Comestore) similiter dicit: "'Sacramentum,' id est character secundum P[aganum] magistrum de Corbolio, qui character tam bono quam malo imprimitur."⁸⁶ "Magister p[aganus] de Corbolio sic querit, cum sacramentum baptismi a quibusdam dicatur ipsum elementum, a quibusdam tinctio passive, a quibusdam character, quid dicetur sacramentum confirmationis?"⁸⁷

PETRUS PICTAVIENSIS († 1205; maximus inter discipulos Lombardi et unus ex primis eius commentatoribus), in *Sententiis* (exaratis ante 1176), l. 5, c. 4, refert opinionem quorundam de charactere, omissa quidem voce characteris, simulque innuit obscuritatem quae involvit essentiam illius effectus Baptismi: "Propterea dicunt quidam quod baptismus est quiddam quod conflatur ex actione abluentis et passione abluti, quod est a Deo et est opus Dei non hominis. Sed

"Apud H. Singer, *Dic "Summa decretorum" des Magister Rufinus* (Paderborn 1902) 219.

"Apud R. M. Martin, *Pierre le Mangeur 'De sacramentis'* ("Spicilegium sacrum lovanicense," fasc. 17, Louvain 1937) 31

"Ms. *Paris. Nat. lat.* 14423, fol. 94, apud A. M. Landgraf, "Die friihscholastische Definition der Taufe," *Gregorianum* XXVII (1946) 354.

Kibid., fol. 93.

"Ms. *München Clm* 22288, fol. 83, apud Landgraf, *loc. cit.*

*¹ Ms. *München Clm* 22288, fol. 86, apud H. Weisweiler, "Eine neue frühe Glosse zum vierten Buch der Sentenzen des Petrus Lombardus," *Festschrift Grabmann: Aus der Geisteswelt des Mittelalters* (Münster 1935) I 368sq., 371.

si veniatur ad districtam inquisitionem quid illud sit, an substantia, an accidens, difficile est assignare quid, nec est aliquid quod expressiorem habeat similitudinem cum illa interiori emundatione quam illa corporis ablutio" (*ML* 211. 1230).

ALANUS DE INSULIS (f 1203), *Distinctiones dictionum theologicarum* (exaratae inter 1178 et 1195), ad vocem "Character": "Character, figura. Dicitur imitatio Antichristi, unde in Apoc.: 'Et factum est vulnus saevum in homines ac pessimum qui habent characterem,' id est qui imitantur bestiam, id est Antichristum. Dicitur susceptio sacramentorum, unde fideles dicuntur habere Christianae religionis vel fidei characterem" (*ML* 210. 737 sq.).

PSEUDO-ALANUS DE INSULIS (iuxta Grabmann: Nicolaus Ambianensis, f non ante 1203), *De arte seu articulis catholicae fidei*, l. 4, c. 5: "Cum virtus baptismi baptizato characterem imprimat Christianum, qui nullo modo potest obliterari reatu incurrente criminis recidivo, supervacuum esset baptismus iteratus. Nam actum agere esset, si, quod habet Christianus, iterum ei conferretur, et sic iniuria fieret sacramento" (*ML* 210. 614).

PSEUDO-STEPHANUS LANGTON, *Summa Breves dies hominis* (exarata 1180-1185): "Notandum est quorundam opinio de ordinibus. Dicunt enim plerique quemlibet ordinem proprie dici sacramentum. Suscepit enim ut aiunt clericus cum ordinatur characterem quemdam, seu visibilem seu invisibilem, qui significat appositionem gratie prime vel augmentum apposite, et dicitur tum ordo tum sacramentum. Et secundum hoc non erit hec descriptio convertibilis cum suo descripto: 'Sacramentum est invisibilis gratie visibile signum.'"83

HUGUCCIO (f 1210), canonista, *Summa in Decretum Gratiani* (exarata circa 1190), part. 3, de consecr., dist. 2, c. 32: "'Sacramentum visibilis forma invisibilis gratie' id est, est visibilis species et significat invisibilem gratiam. . . Sed quid de caractere baptismi, qui est sacramentum et est invisibile? Ideo dicunt quod illa non est definitio sacramenti sed quaedam insufficiens assignatio."89 "Notandum tria esse in baptismo, quorum quodlibet est sacramentum et dicitur 'baptismus,' scilicet aqua quae est visibile sacramentum . . . et ablutio exterior facta sub forma baptizandi a Christo instituta et character quidam dominicus qui Deo auctore statim ex ipsa ablutione abluti et ablutione abluentis id est dum ille abluit et iste abluitur innascitur seu fit in abluto et adhaeret ei inseparabiliter perpetuoque in eo remanet, cum alia duo recedant. . . Unde haeretico redeunti ad ecclesiam non datur baptismus, quia ab eo non recessit."90 In part. 1, dist. 95, c. 3: "Et ut dixi de chrismate, ipsum oleum [in Extrema Unctione] est sacramentum et ipsa unctio et interior character."91

PRAEPOSITINUS (f 1210, vel paulo post). *Summa theologia* (exarata 1206-1210): "Dicimus quod in hoc sacramento [i.e. Baptismo] tria considerantur: unum quod est significans et non manens, aliud quod est significans et manens, tertium quod est significatum. Significans et non manens ipsa aqua; significans et manens quoddam signaculum, quod inest homini ex hoc quod baptizatur in forma ecclesiae; significatum gratia mundans. Et primum et secundum et tertium dicitur baptisma; primum quia vim habet regenerativam, secundum quod in forma ecclesiae confertur et gratiam interioram operatur; tertium quia interius

"Ms. *Cambrai lat.* 402, fol. 110 r, apud D. Van den Eynde, "Les définitions des sacrements pendant la première période de la théologie scolastique (1050-1235)," *Antonianum* XXIV (1949) 476.

"Ms. *Val. lat.* 2280, fol. 340 v, apud Van den Eynde, *loc. cit.*

"Ms. *Paris Nat. lat.* 3892, fol. 384 v, apud Gii.mann, "Der sakramentale Charakter bei den Glossatoren Rufinus, Iohannes Faventinus, Sikard von Cremona, Huguccio und in der Glossa ordinaria des Dekrets," *Der Katholik* XC (1910) I 305.

w *Loc. cit.*

abluit. . . Ubi auctores dicunt quod baptisma non potest quis amittere, de secundo intelligitur. . . Sed medium magis proprie dicitur baptisma.”⁰² “Potest dici, quod quoddam signaculum, quod ipsa unctione confertur, sacramentum est [scii. Extremae Unctionis], et tamen non oportet, quod semper remaneat. Tantum enim tria sacramenta hoc debent, scilicet baptismus, confirmatio et ordo. Manet tamen, ut quibusdam placet per annum. Unde, si contingat infirmum inungi et postea infra annum infirmari et mori, non debet inungi denuo.”⁹³

SUMMA anonyma e schola Praepositini: “Alii vero, ut magister Paganus de Corbolio et alii dixerunt baptismum esse quemdam characterem.”⁰⁴

PETRUS CANTOR (ψ 1197), *Summa de sacramentis et animae consiliis* (exarata inter 1192 et 1197): “Queritur etiam, utrum [Extrema Unctio] possit iterari. Et videtur. Omne enim sacramentum, in cuius collatione non imprimitur aliquis character, iterabile est. Ut in collatione et susceptione eucharistiae non imprimitur suscipienti aliquis character, et ideo frequenter suscipitur. Sed ubi aliquis character imprimitur, ut in baptismo et ordine, non iteratur. . . Potest tamen [Extrema Unctio] iterari, quia nullus character imprimitur, sicut nec in sacramento penitentiae. Sed in sacramento confirmationis character imprimitur, et ideo non iteratur.”⁰⁵

“Si autem queratur, quid sit ille baptismus, qui conflatur ex *IUIor*, substantia an accidens? si accidens, cui insit? vel si inest ei, quamdiu vivit? vel si desinit esse statim, quando ministerium sacerdotis cessat, et ita aliud est illud baptisma, aliud character baptizati anime impressus? Si hoc, inquam, queratur, dicimus, quod non debemus ad hoc respondere, quia tria sunt genera substantiarum [intellige: sententiarum]; naturalis de naturalibus rebus; rationalis de natura vocum, ut dialectica; moralis. Sola naturalia autem (?) in cathategoriis continentur. Moralia autem et rationalia, ut matrimonium, baptismus, syllogismus, argumentum nec [Ms habet ut] continentur in aliquo predicamento nec sunt substantia vel accidens nec subsunt nec insunt. Si tamen dicitur, quod est quaedam qualitas, quae inest baptizato, quamdiu durat ministerium sacerdotis baptizantis, et per eius breuem inherentiam imprimitur quidam character perpetuus, non posset improbari.”⁹⁰

Tamen in prima ac critica editione huius operis recenter publicata a J.-A. Dugauquier atque exarata iuxta antiquissimum omnium manuscriptum bibliothecae Troyes, uterque textus desideratur, qui proinde esse potest aliqua additio, facta ab aliquo discipulo Cantoris; ceterum manuscriptus Parisiensis, in quo haec additio invenitur, pertinet ad initium saec. 13. In praefata critica editione, haec tantum de characterem leguntur: “Quid sit autem hoc sacramentum [Baptismi], varie diversi diffiniunt. Quidam ipsam aquam et illam tantum que corpus contingit. Alii characterem quemdam ad quem quatuor concurrant: persona baptizantis et persona baptizati, et materia elementi et intentio immergentis, Alii quod intinctio. Dicit enim Augustinus quod baptismus est intinctio in aqua verbo vitae

"Ms. *Vat. lat.* 1174, fol. 58 r, apud Brommer, *Die Lehre vom sakramentalen Charakter iit der Scholastik bis Thomas von Aquin inklusive* (Paderborn 1908) 14 sq.

"Ms. *Erlangen lat.* 353, fol. 55 v, apud Landgraf, "Zur Frage von der Wiederholbarkeit der Sakramente," *Divus Thomas* (Freiburg) XXIX (1951) 275.

"Ms. *Vat. lat.* 10754, fol. 33 r, apud Landgraf, "Eine neuentdeckte Summe aus der Schule des Praepositinus," *Collectanea franciscana* I (1931) 297.

"Ms. *Paris Nat. lat.* 9593, fol. 151 v, apud Landgraf, "Zur Frage von der Wiederholbarkeit der Sakrament," *Divus Thomas* (Freiburg) XXIX (1951) 273, in nota.

MMs. *Paris Nat. lat.* 9593, fol. 152 v, apud Landgraf, "Die friihscholastische Definition der Taufe," *Grcgorianum* XXVII (1946) 366.

sanctificata. Apud antiquos tamen celebrior fuit illa opinio de aqua quod ipsa sit sanctificata et in usum intingendi aliquem assumpta sit sacramentum.”⁰⁷

MAGISTER MARTINUS (floruit eodem tempore ac Praepositinus et Petrus Cantor), *Summa theologica* (ca 1200): “Ad illud, quod tertio quesitum est, dicas, quod hoc sacramentum non est predicamentalis res. Non enim substantia vel accidens vel substantialis differentia est. Hec autem nomina et verba locum habent circa ea, que naturaliter sunt. Hoc autem sacramentum et sacramenta cetera supra merita (!) naturam (!) sunt inferiorum nec ex virtute nature inferioris fiunt, set superioris gratie. Eodem modo solve, si obiectum fuerit de sacramento ordinis et coniugii. Contentus autem sit, qui opponit hac solutione nec minus (!) instet propter simplices, quia non expedit ita subtiliter incedere inter uteros pregnantium. Ad quartum dicas, quod baptismus non est in corpore vel in anima, sed in persona.”⁰⁸

PETRUS DE CAPUA (j- 1242), *Summa theologiae* (exarata 1201-1202, vel forte paulo ante): “Praeterea character, cum non sit visibilis, non videtur alicui esse sacramentum, id est signum. ‘Sacramentum enim est invisibilis gratie visibilis forma,’ ut tradit auctoritas. Responsio. Non est hec descriptio sacramenti, set qualiscumque assignatio; nam et corpus Christi est sacramentum Ecclesiae, cum tamen non videatur.”⁰⁰ “Nos dicimus, quod quidam character, [qui] imprimitur in anima baptizati, est sacramentum, et illud semper remanet in ipso. Set utrum character ille sit substantia vel accidens, an habeat suum existendi modum ut essentialia, dubium est. Potest tamen dici, quod sit quoddam spirituale accidens. Set, si ille character est spirituale, ille, qui fecte accedit, non videtur suscipere aliquid spirituale. Ergo nec illum characterem. Non ergo suscepit sacramentum baptismi, cum ille character sit sacramentum. . .,”^{*}

ROBERTUS CURTONUS (f 1219; praecipuus discipulus Petri Cantoris), *Summa theologiae* (ca 1204): “Solutio: Quaedam sacramenta sunt cum impressura characteris, ut baptismus, confirmatio, ordo, et illa semel collata non sunt iteranda. Alia sunt cotidiane necessitatis contra ruinas nostre fragilitatis, ut penitentia, eucharistia, extrema inunctio. Et quia cotidianis contra infirmitates nostras egemus remediis, ideo sepius iteramus huiusmodi sacramenta.”²

“Est ergo baptismus character sive signaculum quoddam Christianae religionis consideratum sive confectum ex forma verborum et substantia elementi et intentione baptizantis.” “Confirmatio prout hic accipitur est signaculum Christianae religionis ex intentione et officio confirmantis et verborum benedictione et chrismatione proveniens.” “Sunt autem ut praediximus tria sacramenta quae imprimunt characterem: primum est baptismus, secundum confirmatio, tertium ordo. Baptismus imprimit characterem ingressuris, confirmatio pugnaturis, ordo vexillum ducatus aliorum gesturis. Nam anima fidelis antequam hos characteres suscipiat, quasi informis est. Sed quam cito baptizatur, quasi nova forma et sculptura novi characteris signatur. Deinde in confirmatione fortiori signaculo quasi caractere novae armaturae roboratur. Tertio dignioris ordinis caractere quasi vexillo praelationis et quodam privilegio insignitur.” “Aliquis cum fecte accedit ad baptismum recipit characterem, sed adveniente gratia sortitur in eo effectum baptismus et tollitur omnis culpa.”³

M Apud J.-A. Dugauquier, *Summa de sacramentis et animae consiliis*. Première partie (Louvain 1954) 97; cf. xci sq.

“Ms. Paris. Nat. lat. 14556, fol. 352, apud Landgraf, “Die friihscholastische Definition der Taufe,” *Gregorianum* XXVII (1946) 218 sq.

wMs. Vat. lat. 4304, fol. 63 r, apud Van den Eynde, *loc. cit.* (supra, in p. 230).

l Ms. München Clm. 14508, fol. 57 v, apud Landgraf, “Zur Frage von der Wiederholbarkeit der Sakramente,” *Divus Thomas* (Freiburg) XXIX (1951) 280.

* Ms. Bruges lat. 247, fol. 150, apud Landgraf, *loc. cit.*

’ Apud Brommer, *Die Lehre vom sakramentalen Charakter in der Scholastik bis Thomas von Aquin inklusive* (Paderborn 1908) 16 sq.

STEPHANUS LANGTON (Longodunus; archiep. cantuariensis et cardinalis; discipulus Petri Comestoris; j- 1228), *Commentarius in Sententias* (exaratus circa initium saec. 13), l. 4 [dist. 1]: “‘Visibilis forma.’ Ergo ipsa aqua baptismi est sacramentum. Quod non est verum, quia character est sacramentum principale.— Responsio: Id est sacramentum est et fit in re visibili et attribuit sacramento, quod rei est, mediante qua fit sacramentum.” “Queritur ergo, quid in circumcissione sit sacramentum. Videtur, quod character, sicut in baptismo. — Contra: Nulla est similitudo characteris ad rem sacramenti, scilicet peccatorum remissionem, quia character alicuius rei impressionem aliquam notat et sic ponit; peccatorum remissio ablationem notat et nullius rei impressionem. — Responsio: Secus in circumcissione quam in baptismo. Principalis effectus circumcissionis est tollere et significat ablationem peccatorum. Si ergo similitudo sit inter sacramentum et rem, circumcisio, id est ipsa passio circumcisi est sacramentum, non character, quia in circumcissione nullus est character. . . Baptismus vero characterem habet pro sacramento, quia principalis eius effectus est dare gratiam ex virtute sui. Et ideo character est sacramentum in baptismo.”⁴

Quaestiones theologicae (ab eodem exaratae circa 1203-1206): "Sed quare potius hoc sacramentum [Extremae Unctionis] iteratur quam ordo vel baptismus. In baptismo imprimitur character discretionis, in ordinibus character excellentie. Si sacerdos iteraret vel episcopus, aut imprimeret characterem aut non. Si non imprimeret, nichil faceret. Si imprimeret, ergo nullum alium quam istum. Ergo similiter nihil faceret. Et ideo generaliter nullum sacramentum imprimens est iterandum; nec etiam confirmatio propter causas predictas.”⁵

Ibid: “Sacramentum sic describitur ab Augustino: ‘Sacramentum est invisibilis gratie visibilis forma.’ Sed si est descriptio, ergo convenit cuilibet sacramento: et hoc fere falsum in omnibus sacramentis. Quia character est sacramentum in baptismo, non tamen est visibilis forma, quia non est forma. Sic nec character ordinis. Sic corpus Christi est sacramentum unitatis Ecclesie, non tamen est visibilis forma. . . *Solutio*. Descriptio illa data est per causam. Sicut dicitur ‘Dies est sol lucens super terram,’ quia ubi est dies est sol etc., ita dicitur quod sacramentum est visibilis forma, quia ubi est sacramentum est aliqua visibilis forma: illa est causa sacramenti sicut sol est causa diei, et ideo dixit ‘quasi causa.’ In baptismo enim sine forma aque visibilis non imprimeretur character. In corpore autem Christi bene concedimus, quod ibi sit visibilis forma, sed non est visibilis nisi oculis glorificatis. Ad hoc tamen quod sit sacramentum, exigitur quod ibi sit forma visibilis etiam oculis non glorificatis; unde si nullus esset panis, corpus Christi non esset sacramentum, id est, si nulla forma panis esset.”⁶

GUIDO DE ORCHELLIS (f non post 1233; probabiliter ante 1229), *Summa de sacramentis et officiis Ecclesiae* (exarata inter 1215 et 1220) ceteris omnibus, qui ante Guilelmum Altissiodorensem floruerunt, abundantius et absolutius scribit de sacramentali characterem. Guido in sua doctrina pendet a Stephano Langton, sicut Altissiodorensis ab ipso Guidone.

Definitio characteris *Baptismi*: “Character . . . est signaculum fidei, distinguens inter fidelem et infidelem.”⁷

Proprie sacramentum Baptismi consistit in ipso characterem: “Restat videre

⁴Apud A. M. Landgraf, *Der Sentenzenkommentar des Kardinals Stephan Langton* (Münster, Westfalen 1952) 147, 149 sq.

⁵Ms. *Paris. Nat. lat.* 14556, fol. 266, apud Landgraf, “Zur Frage von der Wiederholbarkeit der Sakramente,” *Divus Thomas* (Freiburg) XXIX (1951) 280.

⁶Ms. *Cambridge S. John's Coll.* 57, fol. 262 v, et Ms. *Paris. Nat. lat.* 1456, fol. 194 v —195 r, apud Van den Evnde, “Les définitions des sacrements pendant la première période de la théologie scolastique (1050-1235),” *Antonianum* XXIV (1949) 478.

⁷*Guidonis de Orchellis Tractatus de sacramentis ex eius Summa de sacramentis et officiis Ecclesiae* (cd. D. et O. Van den Evnde, St. Bonaventure, N. Y. 1953) 23,

quid sit baptismus. Videtur enim quod sit aqua. . . Augustinus dicit quod 'accedit verbum ad elementum et fit sacramentum.' Ergo elementum est sacramentum. Aliorum autem opinio fuit quod ablutio sit sacramentum. . . Sed quod non sit sacramentum, sic ostenditur. . . Tam aqua quam ablutio desinit esse in baptizato. Sed baptismus non desinit esse, vivente baptizato. Ergo nec aqua nec ablutio est baptismus. . . Sunt igitur ibi tria quorum quodlibet baptismus dicitur: aqua, propter virtutem regenerativam; character qui imprimitur animae, magis proprie dicitur sacramentum, eo quod est signaculum fidei, per quod discernitur fidelis ab infideli; dicitur etiam gratia sacramentum, quae interius abluit. . . Dicimus ergo quod character ibi proprie dicitur sacramentum. Nomen tamen baptismi quandoque complectitur ista tria: aquam, characterem et interiorem mundationem."^{8*}

Huic non obstat definitio sacramenti tradita ab Augustino, iuxta quam sacramentum est invisibilis gratiae visibilis forma: "Haec descriptio multiplicem videtur habere calumniam. Nam in baptismo character animae impressus est sacramentum, qui tamen non est visibilis forma. . . Ad hoc dicimus quod in rei veritate definitio data est per causam. Dicitur enim sacramentum visibilis forma, quia ministratur mediante visibili forma: quod enim est unius attribuitur adiuncto, sicut Augustinus utitur in descriptione originalis peccati, ubi dicit quod originale est quod transit reatu et remanet actu: quod enim est ipsius fomitis attribuitur adiuncto, id est originali. Sic et in praemissa descriptione."⁹

Character est indelebilis: "Quaeritur utrum Lazarus, revocatus ad vitam, debuit rebaptizari. . . Ad quod dicimus quod non debuit rebaptizari, quia non est solutus baptismus in morte, cum character sit impressus animae."¹⁰

Pariter sacramentum *Confirmationis* consistit in ipso characterem: "Sed quaeritur quid sit in essentia confirmationis sacramentum: utrum videlicet unctio ipsa, et, si unctio, utrum scilicet unctio inungentis actio, vel passio inuncti. . . Ad quod dicimus quod character est ibi sacramentum, et . . . est signum agilitatis seu strenuitatis in pugna."¹¹

Character Confirmationis praerequirit characterem Baptismi "Dicimus quod si aliquis non esset baptizatus et tamen crederet se esse baptizatum, si talis confirmaretur, gratiam quidem Spiritus Sancti reciperet, sed non characterem. Unde confirmatio in tali effectum haberet quantum ad gratiae infusionem, non quantum ad characteris impressionem; sicut de presbytero non baptizato, qui potest recipere gratiam sed non ordinem."¹²

Definitio *Ordinis*: "Ordo autem sic describi potest: Ordo est sacrum signaculum, quo spiritualis potestas ordinato confertur.' Sicut enim in Veteri Testamento aliquo signo distinguebantur levitae, sic in Novo Testamento aliquo characterem distinguuntur qui divinis officiis mancipantur. Ille autem character signum est praeeminentiae."¹³

Sacramentum Ordinis consistit in ipso characterem: "Posito quod adhuc viveret Aaron, quaeritur utrum esset reordinandus ad hoc quod posset conficere corpus Christi. Nam cum in sacerdotio Aaron impressus esset character, illud, id est sacramentum, non deberet iterari: haec est enim causa quare non iteratur baptismus vel confirmatio. Ergo videtur quod non esset Aaron reordinandus, cum duo characteres eiusdem speciei non possint esse in anima. . . Dicimus quod revera reordinandus esset Aaron, et quod character veteris sacerdotii et character novi non sunt eiusdem speciei sed diversarum."¹⁴

Tantummodo in his tribus sacramentis character imprimitur: "Dicimus quod tam in baptismo quam in confirmatione character imprimitur, in extrema vero unctione nequaquam. Unde regula est quod ubi character imprimitur, sacramentum

* *Ibid.* 24 sq.

' *Ibid.* 4.

¹⁰ *Ibid.* 42 sa.

¹¹ *Ibid.* 52 sq.

"*Ibid.* 55.

"*Ibid.* 172.

"*Ibid.* 179.

non iteratur; ubi vero non imprimitur, iterabile est sacramentum, sicut patet in sacramento corporis Christi, in poenitentia, in extrema unctione.”^{15*}

GVILELMUS ALTISSIODORENSIS († 1231),¹⁰ *Summa aurea* (exarata inter 1220 et 1227), praecedentium doctorum conceptus magis determinat. L. 4, tr. 3, c. 1: “Verus baptismus character est vel characterem imponit.” Ibid., c. 2: “Quidam . . . dicunt, quod aqua inquantum abluens, sive ablutio aquae est baptismus. . . Dicunt alii quod baptismus est quoddam permanens, scilicet character impressus animae ad distinguendum hominem baptizatum a non baptizato: sicut circumcisio distinguebat Iudaeum a Gentili. . . Nobis videtur dicendum, quod nec sola aqua abluens vel ablutio aquae est baptismus nec solus character: sed illa duo ita quod utraque sunt unus baptismus et unum sacramentum ab unitate gratiae signatae, licet diversa sint secundum essentiam.” Attenta vulgata definitione, iuxta quam sacramentum est visibilis forma invisibilis gratiae, “aqua abluens vel aquae ablutio propriissime est sacramentum baptismi”; nihilominus hoc secundo convenit etiam characteri, sub ratione causae materialis dispositivae ad gratiam, quatenus nempe, “character baptismalis est summa et consumptissima praeparatio materialis ad infusionem gratiae: sicut in embrione summa organizatio vel aliquid utile [? simile] eius est summativa praeparatio qua habita necesse est animam infundi.” “Baptismus est ultima praeparatio animae ad suscipiendam gratiam. Est enim illuminatio, ut dicit Dionysius, et figuratio animae, qua figuratur anima et habilitatur summa habilitatione ad suscipiendam gratiam: ergo sicut cum in utero matris formatus est foetus, et figuratur summa et ultima organizatione, necesse est infundi animam, ita cum baptizatus est parvulus, necesse est infundi gratiam.”¹⁷ “Ad illud quod quesitum est cuiusmodi qualitatis sit character, dicimus quod sicut claritas vel illuminatio aeris est passio vel passibilis qualitas ipsius aeris, ita character ille, cum sit illuminatio sicut dicit Io. Damascenus, passibilis qualitas est anime, et est illuminans sinderesim; facilius enim videt sinderesis, per characterem illum quid faciendum et quid non quam si non haberet characterem illum.”¹⁸

GUILELMUS ALVERNIENSIS (vel Parisiensis; † 1249),¹⁹ *Tractatus de sacramentis* (ca 1228), qui sunt vera quaedam diffusa encyclopaedia de hac materia, agens de Ordine (c. 7), confitetur existentiam characteris, sed de eius absoluta indelebilitate videtur dubitare, imo positive putare quod ille character (aliter ac character Baptismi) possit per Ecclesiae auctoritatem, ope degradationis sive depositionis ordinati, deleri: “Manifestum ergo est ex his, quod si fuerit intentio ecclesiae auferre, seu abolere characteres ordinum exauctoratis, et depositis, si

u Ibid. 168; cf. 43 et 145, ubi character denegatur Matrimonio et Poenitentiae.

*Guilelmus, doctor ac regens parisiensis, fuit praeses commissionis a Gregorio IX institutae ad examinanda opera Aristotelis. Eius *Summa* non est merum commentarius in Petrum Lombardum, sed opus vere originale, caque scientifica forma praeditum qua de propinquo accedit ad magna opera scholastica mox proditura. Una cum Guilelmo Alverniensi, ipse dici potest veluti pons inter binas periodos mediaevalis Scholasticae, quarum unam dominatur Petrus Lombardus, alteram Thomas Aquinas.

"Apud Brommer, *op. cit.* (supra, in p. 231) 48-69, ubi tota Altissiodorensis doctrina exponitur. Cf. etiam Landeraf, "Die Frihscholastische Definition der Taufe," *Gregorianum* XXVII (1946) 370-372; J. Galot, *La nature du caractère sacramentel* (Bruges 1956) 69-80.

"Apud Galot, *ibid.* 73.

"Guilelmus, magister parisiensis, nominatus est episcopus eiusdem civitatis a. 1228, quo fere tempore edidit suum tractatum de sacramentis. Est immediatus praecursor Magnae Scholasticae, incoepatae ab Alexandro Halensi, († 1245), qui eodem tempore docuit Parisiis usque ad a. 1238 scripsitque suum originale ac noviter inventum opus *Glossae in Quatuor libros Sententiarum* ante a. 1234, imo inter 1223 et 1227, iuxta editores Quaracchianos, fere proinde eodem tempore quo prodibat *Summa aurea* Guilelmi Altissiodorensis a qua tamen ca Glossa dependet. Unde opera Altissiodorensis, Alverniensis et Halensis nonnisi brevissimo temporis intervallo successive prodierunt.

postmodum restitui obtinuerint, iterum ordinandi, et ordinum signaculis imprimendi, seu signandi sunt, utpote in quibus ministro ecclesiae foris agente, et virtute divina intus operante, characteres ordinum aboliti fuerant penitus, et abrasi, alioquin cxauctoratio, et depositio nihil aliud esse viderentur, quam ab ipsa executione perpetua suspensio. . . Quae autem sit intentio ecclesiae in opere exauctorationis, et depositionis, ab ecclesia Romana discendum est. . . Propositum vero nostrum non est hic vel canones factos exponere vel contrarias opiniones doctorum ipsorum in his ad concordiam reducere.”²⁰

Loquens de Baptismo (c. 3), diffuse exponit doctrinam de characterē, absolute indelebili, imo attentat aliquam explicationem sive theoriam de ipsa essentia characteris, qua haec assimilatur consecrationi ecclesiae quaeque fortasse influxum habuit in posteriorem quorundam sententiam iuxta quam character consistit in quadam relatione, vel intrinseca (quidam), vel ab extrinseco adveniente (Scotus), vel pure rationis (Durandus).

“Iam consenserunt sacri doctores in hoc, quod praeter gratiam, praeter totum decorum, virtutem et honorem, sine quibus Deo non placetur, imprimatur character, licet non declaraverint, nec fecerint scire quid ipse character sit specie, etsi tamen dicant ipsum esse in genere qualitatum, non tamen determinant nobis qualem efficiat animam baptizantis, vel ipsum baptizatum.”²¹ Continuo reicit sententiam tum dicentium characterem efficere distinctionem subiecti ab aliis (nam id est commune omnibus qualitibus; id non obtineret in casu quo omnes homines essent baptizati; id nequit proprie convenire characteri, cum sit invisibilis sive spiritualis), tum dicentium characterem esse causam gratiae sanctificantis (nam si causa esset, non aliter esset quam efficienter, et tunc produceret effectum similem sibi, seu qualitatem eiusdem speciei, adeoque non gratiam sed alium characterem).²²

Hinc immediate subicit hanc suam opinionem: “Nos autem dicimus quod illud quod imprimitur in baptismo praeter gratiam gratum Deo facientem, et quod remanet post remissionem ipsius, sanctitas quaedam est, cuius exemplum, et figura est sanctitas basilicarum consecratarum, et valorum. Basilica enim consecrata, quantumcumque post consecrationem polluat, aut prophanetur, sancta remanet, alioquin non essent sacrilegi violatores, invasores, et pollutores ipsius. . . Et propter hoc cum veritas immobilior sit quam figura, sicut post figuralem sanctificationem, et ex illa remanet in basilicis sua sanctitas figuralis; sic post veritatem sanctificationis in baptismo et ex illa, veritatem remanere necesse est sanctitatis. . . Cuiusmodi autem sanctitas ista sit, et quis eius effectus ex eius figura et signo, scilicet sanctitate basilicae apparet: quemadmodum enim ex illa sanctitate hoc habet, ut arceantur ab ea daemones, ut minus possint contra frequentantes ipsam, scilicet orantes, psallentes et sacrificantes in ipsa et hac etiam virtute praedita est, ut orantes in ea facilius exaudiantur, et gratia etiam devotionis facilius visitentur, et illustrentur, sic ex ista sanctitate baptismal!, de qua loquimur, debilitatur potestas daemonum adversus ipsos baptizatos. Incomparabiliter enim minus potest contra ipsos quam contra alios. Et deinde facilius gratia devotionis illustrantur ad orandum, et alia bona facienda, facilius etiam gratia compunctionis visitantur, et revertuntur, si lapsi fuerint, ipsis etiam daemonibus magis verendi, et formidabiles sunt graviusque torquentur daemones si eos tentationibus invaserint, aut si forte peccatis polluerint. . . Ex hac ergo sanctitate ista proveniunt, et ex ea baptizati de sorte sunt, et de parte Dei, appropriati et [lege: ei] per sanctitatem ipsam. Et hoc est sanctificare Domino, vel dicare, vel appropriare eidem, et in ius, et in proprietatem specialem eiusdem aliquid transferre, et per hoc statim ut suum ipsum baptizatum [Deus]

²⁰ *Guilicmi Alverni episcopi parisiensis opera omnia*, tomis duobus contenta (Parisiis: apud E. Couterot 1674) I 540, col. 1.

²¹ *Ibid.* 421, col. 1.

²² *Ibid.* 421 sq.

mundat, aedificat, et exornat, repletque donis virtutum, et gratiarum nisi per ipsum steterit, et sanctitas haec est signum gratiae gratum Deo facientis.”²³

Solet ab auctoribus modernis haec sententia ita intelligi ut dicatur, iuxta Guilelmum Alvemiensem, character esse mera relatio, imo mera extrinseca denominatio aut relatio rationis: quo sensu hic doctor esset precursor sententiae Scoti, imo et Durandi, de essentia characteris; ipse Innocentius V (Petrus de Tarentasia; j. 1276), scribens circa a. 1257-1259, fortasse etiam ad Alvemiensem alludit cum ait: “Quidam dicunt quod [character] est relatio quaedam tantum qua ordinatur anima ad hoc ut sit Dei templum, sicut consecratio ecclesiae non est aliud quam ordinatio in Dei templum” (*In 4 Sent.*, dist. 5, q. 2. a. 1). Attamen, quamvis ea Alvernicensis opinio potuerit originem dare paulo posteriori ac determinatae opinioni, quam explicite referunt ac impugnant Albertus M., Bonaventura et S. Thomas, de characterem consistente in quadam reali ac intrinseca relatione praedicamentali (quam subinde Scotus et Durandus fere evacuaverunt per substitutionem cuiusdam relationis realis ab extrinseco advenientis, vel ipsius relationis rationis), tamen in ipso textu considerata, minime clara est, ac potest probabilius intelligi de aliqua physica qualitate ornativa sive consecrativa, in qua fundetur praedicta ordinatio sive relatio. Ipse enim Alvernicensis in priori textu, nuper citato, fatetur cum ceteris doctoribus characterem esse “in genere qualitatum,” etsi disputetur “quid sit specie.” Nec obstat adducta ab eo comparatio cum consecratione basilicae, tum quia, ut ipse ait, huiusmodi consecratio assumitur ut mera figura ab ipsa veritate deficiens (“Cum veritas immobilior sit quam figura”); tum quia comparatio quam instituit respicit directe spirituales effectus utriusque consecrationis, basilicae scilicet et characteris, potiusquam earum entitatem, quam quoad characterem iam dixerat esse in genere qualitatis: tum quia ceteroquin potuit Alvernicensis putare ipsi basilicae ex eius consecratione acquiri aliquam spiritualem ac veram virtutem, de genere illius quam ipse S. Thomas subinde, non sine aliqua etiam ambiguitate, admisit²⁴ quamque Caietanus. explicans litteram S. Thomae, inchoativam virtutem appellat.

ALEXANDER HALENSIS (j. 1245), *Glossa in quatuor libros Sententiarum* (exarata ante a. 1230 ac recenter inventa),²⁵ magis distincte ponit ac resolvit quaestionem de essentia characteris, illum reponens in genere figurae spiritualis atque explicite excludens rationem habitus. “Quaeritur quid sit character in essentia, et cuius sit effectus proximo. Et dicitur quod est in genere qualitatis. Secundum hoc ergo quaeritur in qua specie. Si enim est habitus aut dispositio, ad aliquem actum habilitat potentiam; sed character nullius potentiae est determinatae, sed respicit essentiam animae: ipsa enim in sui essentia est imago, character vero est imaginis distinctivus. Praeterea, habitus vel dispositio non semper est in actu; sed character semper est in suo actu; ergo character non est dispositio neque habitus. Propter hoc dicunt aliqui quod est figura. Quod non videtur, quia figura est determinata in corporibus ut figura: character vero est in spiritu. . . Si [igitur] . . . quaeratur quid sit in essentia character, patet quod est figura intellectualis. Nec ponitur esse habitus, quia non est determinatus ad agendum et semper est in suo actu, ut praehabitu est.”²⁶

²³*Ibid.* 422, col. 1 sq. Confer reliqua verba quae ibidem subicit ad explicandam hanc relationem characteris ut signi, ac pro tanto causae dispositivae, gratiae sanctificantis.

²⁴3 p., q. 83, a. 3. ad 3: “Ecclesia, et altare, et alia huiusmodi inanimata consecrantur, non quia sint gratiae susceptiva, sed quia ex consecratione adipiscuntur quandam spiritualem virtutem, per quam apta reddantur, divino cultui, ut scilicet homines devotionem quandam exinde percipiant, ut sint paratiores ad divina, nisi hoc propter irreverentiam impediatur. . . Et ideo propter virtutem quae ex consecratione ecclesiae acquiritur, consecratio ecclesiae non iteratur” (cf. commentarium *Caietani* in h. 1.).

²⁵Cf. notam quam adiecimus in nostro tractatu *De Extrema Unctione* I 222.

* *In 4 Sent.*, dist. 23, ed. Quaracchi 1957, pp. 395 et 398.

Igitur, iam circa annum 1230, antequam inciperet apud maiores scholasticos ulterior inquisitio de essentia characteris (quam exposuimus supra, in Parte Negativa et Affirmativa, p. 102), absolvebatur processus evolutionis doctrinae de ipsa existentia characteris, iuxta omnes notas quae involvuntur in eius generali notione, qualis ab ipso *Cone. Trid.* definita est: “*Si quis dixerit, in tribus sacramentis, baptismo scilicet, confirmatione et ordine, non imprimi characterem in anima, hoc est signum quoddam spirituale et indelebile, unde ea iterari non possunt, A.S.*” (can. 9).

“*Signum spirituale, impressum in anima,*” iam ab ipso Apostolo insinuatum, in prima ipsa periodo, saec. 2-3, late ac insisteret proponitur, absque ulteriori tamen determinatione, ita ut modo cum effectu gratiae, modo cum ipso exteriori ritu confundi videretur. Signum “*indelebile*” in secunda periodo, saec. 4, satis clare proponitur, non ita tamen explicite ut inde omnis ambiguitas aut dubitatio tolleretur, nec ita ut sufficienter eius distinctio a debili gratia significaretur: circa finem nihilominus eiusdem aetatis, in ipsa doctrina Augustini, quae per se solam constituit distinctam ac tertiam periodum in hac evolutione, huiusmodi ambiguitas ac dubitatio totaliter evanescit, declarata absoluta indelebitate praefati spiritualis signi eiusque perfecta distinctione ab effectu gratiae sanctificantis; nondum tamen processus absolvebatur, quin potius, dum fiebat praefata distinctio a gratia, videbatur ab ipso Augustino suppressi distinctio spiritualis signi ab ipso ritu exterioris sacramenti. Haec igitur altera distinctio nonnisi in secunda parte saec. 12 explicite ex ipsis Augustini principiis, copulatis cum generali sensu Traditionis, deduci debebat, ita ut compleretur veritas illius incisi quo incipit tridentina definitio “*In tribus sacramentis imprimitur character,*” quo significatur distinctio characteris ab exteriori sacramento illum imprimente. Ceterum, toti huic evolutionis processui, constanter substernitur praxis ac doctrina Traditionis de initerabilitate trium sacramentorum, quam Concilium connectit cum ipso caractere in ultimis verbis suae definitionis: “*Unde ea iterari non possunt,*” quaeque, saltem de facto, continet semen unde doctrina de caractere legitime ac secure evolvi potuit.

IV *RATIO THEOLOGICA pro existentia characteris eiusque ternario numero.*

Plures afferri solent a theologis rationes, diversae quidem indolis et valoris. quae deducuntur vel ex historica consideratione, vel ex aliis principiis dogmaticis, vel ex mera rei convenientia.

Prima ratio, eaque historica et negativa, quae argumentum prae-

scriptionis vocari solet, deducitur ex ipso facto doctrinae de caractere vulgatae ac communiter a theologis admissae circa initium saec. 13. Huiusmodi enim consensus nulla alia historica ratio assignari potest quam origo apostolica illius doctrinae. Ex una enim parte Protestantes nequeunt assignare auctorem, tempus, locum, modum originis huiusmodi doctrinae quam novam appellant. Olim a quibusdam cum Chemnitio indigitabatur Innocentius III tanquam illius auctor (cf. supra, p. 96); sed, ut apparet ex ipsa eius epistola, quae ceteroquin est occasionalis quaedam responsio ad archiepiscopum arelatensem. Papa supponit, ut communem apud theologos, doctrinam de caractere et ex hac suppositione procedit in sua responsione (cf. supra, p. 153). Calvinus hanc doctrinam leviter declaravit inventionem ipsorum mediaevalium theologorum; et tamen hi doctores, multipliciter inter se disputantes de sacramentali indole characteris eiusque habitudine ad exterius sacramentum, nullum ostendunt signum novitatis quoad ipsam essentialem doctrinam de existentia characteris, ex qua tanquam ex communi supposito, in suis disputationibus procedunt. Tandem, quidam moderniores ac eruditiores Protestantes, nominatim Harnack et Seeberg, huiusmodi levibus affirmationibus valedixerunt, concedentes doctrinam de caractere explicite inveniri initio saec. 5 apud Augustinum, qui fuerit veluti illius inventor nec ullatenus antiquioris Traditionis continuator; non tamen adhuc probarunt adesse essenziale aliquod discrimen inter doctrinam Augustini et doctrinam Patrum eiusdem fere aetatis, quamvis innegabilis in ea progressus observetur. Ex alia vero parte, a priori prorsus improbabilis apparet novitas et inventio alicuius doctrinae intime connexae cum Baptismo, fundamentali ritu christianae religionis, si attendatur zelus Ecclesiae in asservandis antiquis conceptibus ac traditionibus, eo vel magis quod nullum in hac re appareat signum controversiae, sed doctrina de spirituali sigillo, iam ab Apostolo obscure insinuata, connaturaliter per saecula expanditur et pacifice ac lineariter evolvitur, sub iisdem fere expressionibus iisdemque illustrativis comparisonibus, et in eadem explicita vel implicita connexione cum altera persuasione ac praxi de initerabilitate Baptismi aliorumque duorum sacramentorum, ut supra ostensum est.

Secunda ratio, eaque *dogmatica*, deduci potest contra Protestantes, ex ipsa doctrina Ecclesiae copulata cum eiusdem indefectibilitate. Nam inde a saec. 13 officialis Ecclesiae doctrina proposuit characterem, qualiter subinde a Cone. Trid. definitum est: idque concedunt ipsi Protestantes atque constat tum ex documentis Innocentii III. Gregorii IX et Cone. Flor., tum ex ipsa persuasione theologorum quorum plures.

ut Scotus, Biel et Caietanus, qui nullum putabant ex Scriptura et Traditione deduci posse solidum argumentum pro existentia characteris, hanc nihilominus tenuerunt praecise ob ipsam Ecclesiae auctoritatem. Iamvero, supposita assistentia Spiritus S. a Christo Ecclesiae promissa in tradenda doctrina fidei, vix credibile est Ecclesiam, per tria saltem integra saecula, potuisse pacifice docere aliquem errorem satis intime connexum cum ipsa doctrina revelata, seu cum essentiali effectum ipsius Baptismi, fundamentalis ritus Christianae religionis.

Tertia ratio, eaque pariter dogmatica, deducitur ex ipsa veritate initerabilitatis triplicis sacramenti, ex eo nempe quod huiusmodi initerabilitatis nulla alia solida ac conveniens causa assignari possit quam impressio characteris. De valore tamen huiusmodi rationis non conveniunt theologi.

Certum quidem est doctrinam characteris intime connecti cum initerabilitate sacramenti, ut maxime apparet apud Augustinum, et in hac initerabilitate contineri aliquo modo, et saltem de facto, semen doctrinae de characterem. Aliunde etiam certum est plures antiquos doctores alias quoque rationes assignasse initerabilitati Baptismi, scilicet: vel symbolismum passionis Christi: sicut nempe passio Christi ex qua Baptismus efficaciam habet, non iteratur, ita nec ipse Baptismus (Rabanus Maurus, Haimo, Hervaeus Burdig., Pseudo-Primasius, Sedulius Scottus, Gilbertus Porretanus, *Glossa ordinaria*, Petrus Lombardus, Robertus Pullus, Simon Tornacensis, Simon de Bisiniano, Stephanus Langton, S. Thomas, aliique, fundati in *Hebr.* 6. 4-6: "Impossibile est enim eos, qui semel sunt illuminati . . . et prolapsi sunt, rursus renovari ad poenitentiam, rursus crucifigentes sibimetipsis Filium Dei"); vel propriam efficaciam Baptismi prout remittit peccatum originale, quod, semel deletum, redire non potest (*Summa Ms. Bamberg Patr.* 136, fol. 64, Odo de Ourscamp, Gualterius Brugensis, S. Thomas, alii); vel propriam iterum ac positivam efficaciam Baptismi prout est spiritualis regeneratio, quae ideo non secus ac carnalis generatio iterari non potest (ita peculiariter S. Thomas, qui in 3 p., q. 66, a. 9, simul colligit quatuor illas rationes, scilicet characterem, passionem Christi, deletionem originalis peccati, et spiritualem regenerationem). Inde a fine circiter saec. 12, et praecisius inde a Petro Cantore († 1197; cf. supra, pp. 227, 231 sq.), theologi maxime institerunt in ratione impressionis characteris, tanquam fundamento initerabilitatis sacramenti, ac ideo quidam ex non impresso characterem deducebant Extremam Unctionem iterari posse (Petrus Cantor. Guido de Orchellis), alii vero ex relativa initerabilitate Extremae Unctionis concedebant in ea relativum quemdam sive

temporaneum characterem imprimi (Huguccio, Praepositinus); ipse S. Thomas, quamvis, dum loquitur de Baptismo, assignet quatuor causas initerabilitatis eius, alibi scribens de Confirmatione et Ordine insistit, et quidem in sensu generali, in impressione characteris (3 p., q. 72, a. 5, Sed contra: "In omni sacramento quod non iteratur imprimitur character"; *Suppi.*, q. 35, a. 2, Sed contra: "Omne sacramentum in quo non imprimitur character, est iterabile. Sed nullus ordo est iterabilis. Ergo in quolibet ordine imprimitur character").

Iam apud theologos et patres tridentinos, dissensus manifestabatur quoad nexum causalitatis inter initerabilitatem sacramenti et impressionem characteris; plures enim petierunt ut mutaretur incisum prioris schematis "Ratione cuius ea iterari non possunt," nam, ut declaravit episcopus Turritanus, "illa non est ratio, quare sacramenta illa non reiterantur"; cui petitioni partialiter tantum satisfecit Concilium emolliendo expressionem per incisum "Unde ea iterari non possunt." quo certe significatur initerabilitas sacramenti sequi aliquo modo ex impressione characteris, etsi non ex hac tantum ratione (cf. supra, p. 157).

Inter posteriores vero theologos explicite posita est quaestio de valore argumenti ab initerabilitate sacramenti ad existentiam characteris. *Triplex autem prolata est opinio. Quidam*, ut Bellarminus, Vasquez, Drouin, Wirceburgenses, De Augustinis, Hugon, Connell, Denis, Daffara, sentiunt tale argumentum habere vim apodicticam et absolutam. quatenus nulla alia ratio, praeter impressionem characteris, valet explicare eam initerabilitatem: non scilicet repraesentatio passionis, nam haec repraesentatur etiam in Eucharistia, quamvis sub alio aspectu; nec remissio peccati originalis, nam haec remissio non fit in casu fictae accedentis, et tamen Baptismus est validus nec iterabilis; nec gratia regenerationis, nam haec in eodem casu non confertur, et ceteroquin comparatio gratiae baptismalis cum naturali generatione non in omnibus tenet, cum per peccatum quis totaliter amittat vitam spiritualem quae proinde per novum baptismum restitui posset.²⁷ *Alii* pauciores, ut Lugo, Durst et Lennerz, dicunt illud argumentum non esse validum tum quia sunt plura quae iterari non possunt quaeque tamen characterem non imprimunt, uti consecratio calicis vel ecclesiae, tonsura (Lugo), ordines minores, ipsa Extrema Unctio et Matrimonium, tum ac praecipue quia excogitari possunt aliae rationes initerabilitatis (Durst, Lennerz), uti tres supradictae.²⁸

²⁷Cf. peculiariter Bellarminum, *De sacr. in gen.*, l. 2, c. 22, et Drouin, *De re sacramentalia*, *De sacr. in gen.*, q. 5, c. 2, § 2, prob. 1; § 3, Instes 4, qui afferunt ac refellunt eas ipsas aliasque rationes, iam ab ipsis Protestantibus obiectas.

²⁸Lugo: "Haec tamen ratio non videtur satis efficax; quia licet ex impressione charae-

Alii tandem, ut Pesch, De Smet et Hervé, emollientes primam opinionem, distinguere videntur inter ius et factum, seu inter valorem absolutum et valorem de facto: quamvis scilicet ex initerabilitate non necessario et absolute sequatur existentia characteris, quatenus Deus potuisset velle ut aliqua sacramenta sint initerabilia quin producant characterem, tamen de facto initerabilitas, prout proponitur in Traditione, arguit existentiam characteris, quatenus Traditio non solum proponit initerabilitatem, sed etiam non aliam assignat ei rationem quam quia sacramentum imprimit characterem.²⁹

Unaquaeque autem istarum opinionum suam veritatem habet, suamque pariter exaggerationem in unum vel alium sensum secum fert, quamvis tertia videatur magis ad veritatem appropinquare. Prima enim, nimis parvipendere videtur alias rationes initerabilitatis, quae saltem pro Baptismo assignantur ab antiquis ipsis scriptoribus quasque colligit S. Thomas, ut supra dictum est, adeoque nimium valorem illi argumento tribuere videtur. Secunda opinio non satis attendere videtur intimum nexum quo initerabilitas sacramenti vinculatur characteri in doctrina augustiniana, quae praecipua est in tota evolutione doctrinae de characterem, ita ut de facto haec ex ipsa praxi et persuasionem initerabilitatis germinaverit, ut passim fatentur theologi. Tertia opinio exaggerat, dicens in Traditione non aliam proponi initerabilitatis rationem quam impressionem characteris, cuius contrarium supra summis tantum labiis indicavimus et signanter confirmatur ex ipso supradicto dissensu patrum tridentinorum et ex

teris arcuatur bene non posse iterari illa sacramenta, prout intulit Tridentinum, non tamen videtur e contra arcui bene ex eo quod iterari non possint, quod imprimant characterem; nam consecratio calicis, vel ecclesiae ac etiam prima tonsura iterari non possunt, et tamen non imprimunt characterem" (*De sacr. in gen.*, disp. 6, sect. 1, n. 5). Durst: "Quae sit ratio dogmatica, cur ista sacramenta non iterentur, solus intellectus humanus certo determinare nequit. Quod enim attinet praxim liturgicam, diversae rationes excogitari possunt, cur iteratio istorum sacramentorum vetetur" ("De characteribus sacramentalibus," *Xenia thomistica* [Romae 1925] II 552). Lennertz: "Si adhuc quaeritur, num forte ex alia veritate existentia characteris inferri possit, videtur negandum. Veritas ex qua talis illatio possibilis videri possit, est initerabilitas sacramentorum, vel quod illa sacramenta definitive conferant aliquem statum. Argumentatio esset valida, si initerabilitas unice in existentia characteris posset fundata esse; hoc autem neque ante neque post revelationem characteris probari potest. Hinc existentiam characteris unice cognoscimus immediate ex revelatione" (*De sacramentis Novae Legis in genere* [ed. 2, Romae 1939] 195).

"Pesch in hoc sensu accipiens etiam sententiam Bellarmini, Vasquesii et Wirceburgensium, scribit: "Nonnulli theologi . . . ex eo, quod tria illa sacramenta iterari nequeunt, ostendunt veritatem characteris, ut Bellarminus et Vasquez. Et recte quidem. Quamvis enim sola voluntas Dei sufficere possit, ut sacramenta non sint iterabilia, tamen in traditione ecclesiastica non tantum continetur quaedam sacramenta iterari non posse, sed etiam docetur ideo iterari non posse, quod signum indelebile animae imprimant, et nulla alia ratio huius rei nota est. Ergo theologi recte concludunt: Quodcumque sacramentum iterari nequit, characterem imprimit (cf. Wirceburgenses n. 98). "(*Praei, dogm.* VI, n. 188). Cf. De Smet, *De sacr. in gen.*, n. 69; Hervé, *Man. theol. dogm.* III, ed. 17, n. 456.

consequenti reformatione incisi “Ratione cuius iterari non possunt” in can. 9.

Unde revertendum videtur ad explicationem quam superius attulimus, loquentes de influxu praxis et persuasionis Ecclesiae, non iterantis tria sacramenta, in ipsam genesim et evolutionem doctrinae de caractere. Scilicet: ex absoluta initerabilitate sacramenti immediate ac necessario arguitur ipsa perpetua ac indelebilis permanentia sacramenti: nulla enim alia ratio assignari potest quare sacramentum repeti non posset, si totaliter evanesceret; nec valet recurrere ad meram Dei volutantem statuentis ut semel tantum hoc vel illud sacramentum recipiatur, nam, cum ex una parte nullibi in revelatione haec voluntas explicite significetur et ex alia parte Deus non censeatur iterationem tam efficacium sacramentorum non sine proportionata gravique ratione prohibere, huiusmodi ratio in ipsa permanentia sacramenti quaerenda est.³⁰ Iamvero, cum ipsum exterius sacramentum non maneat, ratio illa transferenda est ad iugem permanentiam alicuius effectus sacramenti (nam sacramentum nihil aliud est quam signum sensibile, collativum alicuius supernaturalis effectus), et quidem ad permanentiam alicuius effectus qui necessario sequatur ex valido sacramento et indelebiter subinde permaneat, transacto sacramento, adeoque alicuius effectus distincti ab effectu gratiae, quae est separabilis a valido sacramento nec indelebiter adhaeret subiecto: quo quidem ratiocinio manent exclusae, tanquam per se solas insufficientes, tres supradictae rationes assimilationis passionis Christi, quae non est effectus sacramenti sed tantum causa et significatum, et collationis gratiae regenerativae atque deletionis peccati originalis, quae proprie ac immediate se habent ex parte amissibilis effectus gratiae. Si quis igitur talem sacramenti effectum concipiat ut aliquid mere morale (puta, ut esse Christo incorporatum, Deo consecratum, Ecclesiae incardinatum, et similia) atque, cum uno vel alio antiquiori theologo (nominatin'! Durando), inepte contentus esse velit huiusmodi morali caractere, iam habet ex initerabilitate apodicticum argumentum de eius existentia. Si vero, cum communi sententia theologorum, praecipue postridentinorum, velit ulterius arguere physicum aliquem characterem, oportet ut subiungat novum principium, scilicet modum agendi Divinae Providentiae, quae etiam physice perficere et aptare

³⁰Ad rem apte Bellarminus: “Iam vero Kemnitus in 2. par. Exam. pag. 133. ponit unam rationem non suo nomine, sed Gabrielis, quod videlicet divina institutio sit causa, cur quaedam sacramenta iterari possint, quaedam non possint. At haec ratio parum valet: non enim sine magna ratione Deus prohiberet rem tam utilem repeti. Qui ergo non possunt ullam causam assignare cur Deus prohibuerit, temere dicunt Deum prohibuisse. Unde enim ipsi sciunt Deum prohibuisse? nam Scripturae id aperte non dicunt. . .” (*De sacr. in gen.*, l. 2, c. 22).

solet ea quae ad aliquod peculiare munus destinat, ut patet de ipso physico dono gratiae sanctificantis quae est consors effectus eiusdem sacramenti; et ex hac quidem parte argumentum non necessario sed tantum probabiliter ac suasibiliter concludit: cum solida tamen probabilitate, ut confirmat vel ipse communis recursus theologorum. *Paucis, ad hoc reducitur argumentum:* Sacramentum est absolute initerabile, ergo perpetuo permanet; non autem permanet secundum se seu secundum ritum exteriorum, ergo permanet secundum suum effectum; non tamen permanet secundum effectum gratiae, ergo secundum aliquem effectum distinctum a gratia, et saltem moralem, quem characterem appellabis (et hucusque argumentum cum necessitate concludit); non autem permanet secundum hunc tantum moralem effectum, quia Deus solet physice etiam perficere quae ad peculiare munus destinat, ut patet de ipsa gratia sanctificante per idem sacramentum causata; ergo permanet secundum aliquem physicum effectum vere in anima impressum, qui simpliciter ac plene character vocari solet (et in hac ultima conclusione argumentum assumit solam rationem solidae probabilitatis).

Quarta ratio, quae tamen non ipsum factum probat, sed ipsius facti *convenientiam* ostendit, aptissime a S. *Thoma* deducitur ex ipso fine sacramentorum, copulato cum his quae contingunt in ipsa humana consuetudine, quam Divina ipsa Providentia aemulari consuevit. “Sacramenta novae legis ad duo ordinantur, videlicet ad remedium contra peccata et ad perficiendum animam in his quae pertinent ad cultum Dei secundum ritum Christianae vitae. Quicumque autem ad aliquid certum deputatur, consuevit ad illud consignari: sicut milites qui adscribebantur ad militiam antiquitus solebant quibusdam characteribus corporalibus insigniri, eo quod deputabantur ad aliquid corporale. Et ideo cum homines per sacramenta deputentur ad aliquid spirituale pertinens ad cultum Dei, consequens est quod per ea fideles aliquo spirituali characterem insigniantur” (3 p., q. 63, a. 1). Vim et aptitudinem huius rationis expandimus in tractatu *De sacr. in genere* 284-286. Confer etiam quae, in hac ipsa ratione fundata, dicemus infra (pp. 247-249).³¹

³¹ Leviter autem Argénieü, thomista quidem, minuit aptitudinem huius rationis quam appellat “une raison de convenance assez faible”; quod iudicium sic subinde iustificat: “Le fait humain . . . , qui est invoqué, n’a qu’une valeur tout à fait générale, car il n’est pas absolument nécessaire, même humainement parlant, que la députation à des actions déterminées soit liée absolument et rigoureusement à la réception d’un signe de reconnaissance, il n’y a là nulle nécessité intrinsèque. Dieu est libre, à plus forte raison, de choisir un autre procédé que cette consignation. Il ne semble donc pas que cet article . . . soit absolument probant” (“La doctrine du caractère sacramentel dans la ‘Somme,’” *Revue thomiste* XXXIV 1.1929] 291 sq.). Auctor videtur oblivisci quod inter “rationem convenientiae satis debilem” et rationem necessario et “absolute pro-

Quidam addunt alias rationes vel parum suasivas vel nullatenus conclusivas:

1. Sicut unio *moralis hominum cum Adamo*, in contrahendo debito peccati originalis, habet physicum fundamentum in physica unione cum Adamo per semen generationis, ita convenit ut moralis unio cum Christo, quam operatur Baptismus, habeat aliquod physicum fundamentum in anima, seu characterem quo Christo saltem inchoative incorporamur.³² Ut patet, haec ratio refertur ad solum characterem Baptismi, nec habet vim et aptitudinem rationis S. Thomae.

2. Impressionem physici characteris petit tum factum *rcviviscentiae* sacramenti, quae debet fundari in aliquo effecto relicto a sacramento; tum ipsa *causalitas sacramenti*, quae convenienter appellat aliquam dispositionem praeviam ad formam seu ad principalem effectum gratiae; tum peculiaris efficacia *sacramenti validi et informis*, quod sine ullo prorsus effecto relinqueretur, nisi saltem character causaretur. Attamen istae tres rationes, si quid concludunt, valent pariter de omnibus sacramentis atque arguunt existentiam alicuius effectus, medii inter sacramentum et gratiam, quem theologi rem-et-sacramentum appellant, non vero existentiam ipsius characteris, seu huius specifici effectus qui character appellatur. Ceterum, ut ostendimus in tractatu *De sacr. in genere* 327-330, etiam relate ad ipsum rem-et-sacramentum in genere, sola prima ratio satis evidenter concludit, ceterae vero non uno modo claudicant.

Ratio autem ipsius indelebitatis characteris, saltem quoad hanc vitam, deducitur, sicut ipsa existentia characteris ex absoluta initerabilitate sacramenti. Absoluta vero eius indelebitas, etiam quoad alteram vitam, deducitur a S. Thoma (3 p., q. 63, a. 5, corp, et ad 1) ex aeternitate sacerdotii Christi, cuius exemplaris participatio est character secundum suam essentiam (ut ostendetur in Conci, seq.). Quae ratio ita ab ipso S. Thoma completur: manente sua causa, seu sacerdotio Christi quod est aeternum, necessario manet effectus, seu character, et quidem eadem aeterna duratione, nisi aliunde ipse posset expelli ex parte subiecti, vel quatenus hoc corrumpere vel quatenus in ipsum induceretur aliqua dispositio contraria formae characteri; iamvero anima, vel potius intellectus, quae est subiectum characteris, est incorruptibilis, et aliunde nulla potest poni dispositio quae contrarietur characteri, sicut accidit dispositio contraria formae gratiae;

bantem” manet magna scala maioris vel minoris probabilitatis et aptioris vel minus aptae convenientiae. Magnam aptitudinem illius rationis S. Thomae ostendit ipse communis usus theologorum; ipse Scotus, qui talibus rationis congruentiis parum fidere solet, memoratis tribus rationibus a doctoribus adductis, de ea ait: “Istarum congruentiarum tertia est magis rationabilis” (*In 4 Seni.*, dist. 6, q. 9).

ⁿHanc rationem affert et evolvit D^ur^st, *art. cit.* (supra, in p. 242) 56S-567.

nam character non residet in anima tanquam quaedam forma habens esse completum, sicut est gratia, sed tanquam forma instrumetalis (ut explicabitur in Conci, seq.) habens esse incomplectum, cuius tota ratio est dependens a conditione et influxu causae principalis, adeoque non dependet quantum ad suum esse a dispositione subiecti. Unde gratia est delebilis, quamvis sit quaedam participatio aeternae sanctitatis Christi, character vero est indelebilis, quia est instrumentalis quaedam participatio aeterni sacerdotii Christi, impressa in anima immortalis (cf. dicta in tractatu *De sacr. in genere* 315 sq.).³³

Quidam, ut *Heris*^{2'} et *Roguet*²² hanc proponunt non despiciendam nec tamen exaggerandam rationem. Solus character indelebilis simul ac (mediate exteriori sacramento) visibilis, potest conferre societati Christianae requisitam necessariam suam visibilitatem et stabilitatem; alter vero sacramentorum effectus, scilicet gratia, id non potest, ratione suae invisibilitatis et amissibilitatis, seu incertae existentiae in membris Ecclesiae et in ipsis ministris. *Héris*: "Il faut . . . que le culte chrétien repose sur un autre principe que la sainteté de ses membres. Ce principe, nous le découvrons précisément dans le caractère sacramentel." *Roguet*: "Si le caractère était refusé ou perdu chaque fois que la grâce est refusée ou perdue . . . l'Eglise n'aurait plus aucune consistance, aucune organisation, aucune visibilité. Elle deviendrait un corps fluide, insaisissable, inorganisé. On ne saurait jamais, puisqu'on ne voit pas les coeurs, si tel baptisé a été vraiment baptisé ou s'il l'est demeuré. Si tel prêtre est vraiment prêtre ou s'il l'est encore, et par conséquent si ses consécutions, ses absolutions, ses bénédictions sont encore valides. Il n'y aurait plus de culte, tout rite risquant d'être mensonger."

Conclusio 2. Essentia characteris sacramentalis consistit in quadam physica qualitate, ad actus cultus ordinata, et specificè in quadam potentia, physica et instrumentali; cuius proinde primaria finalitas est ut homo participet Sacerdotio Christi eique ut Sacerdoti assimiletur. Quae omnia cuilibet characteri essentialiter conveniunt, quamvis pleniori modo verificentur in characterem Ordinis, tanquam in primaria potestate et in altiori participatione Sacerdotii Christi.

³³ "A.-M. Roguet, thomista ("La théologie du caractère et l'incorporation à l'Eglise," *La Maison-Dieu* XXXII [Paris 1952] 84) non satis fidei huic rationi S. Thomae, eo quod non sufficienter eam ponderare videtur et inepte eam dividit in duas rationes, alteram ex sacerdotio Christi (de qua ait: "Elle ne me paraît pas suffisante") et alteram ex instrumentali natura characteris (de qua ait: "Le second motif . . . est plus précis, mais plus discutable"). Praefert subinde afferre aliam rationem, quam continuo indicamus quamque vocat "un raisonnement plus concret."

² *Le mystère du Christ* (éd. 2, Paris [1953]) 213 sq.

²² *Loc. cit.*

Probatur.

1° PARS: ESSENTIA CHARACTERIS CONSISTIT IN QUADAM PHYSICA QUALITATE.

Ut constat ex dictis in Parte Negativa et Affirmativa (p. 107) noveni sententiae a theologis inde a saec. 13 prolatae sunt, circa essentiam characteris: ens rationis (Durandus), ens morale, relatio realis (Scotus), qualitas non praedicamentalis, figura, passibilis qualitas (Lugo), habitus (Albertus M., Bonaventura, Bellarminus, Vasquez, Suarez), habitus sive aliqua physica qualitas, copulata cum potentia morali (Billot aliique plures moderni), potentia eaque physica (S. Thomas, thomistae tam antiqui quam moderni). Omnes autem posunt largo modo reduci ad tres: *relatio*, *habitus*, *potentia*; nam de quadam relatione agitur in tribus prioribus opinionibus (relatione rationis, morali, reali) et de quodam habitu, saltem late dicto, agitur in quinque subsequentibus (eo vel magis quod earum patroni non eodem modo concipiant proprie dictum habitum praedicamentalem, ut maxime constat ex discrimine inter Lugo et Suarez, sententia autem Billot est quaedam reformatio sententiae Suaresii). Ex his tribus nonnisi duae postremae supersunt, scilicet opinio de habitu, reformatam tamen per additionem potentiae moralis, et opinio de potentia physica, ut notatum est supra (pp. 128-131).

Defectus singularum opinionum, praeter ultimam, sufficienter ostensus est in ipsa earum expositione (cf. etiam tractatum *De sacr. in genere* 294-296) et peculiaris dissonantia duarum priorum opinionum, quae negant characterem esse aliquid physicum, exposita est occasione definitionis Conc. Trid. (pp. 155-165); nec vacat in ampliori earum refutatione immorari, tunc quia iam ab aevo, substantialiter saltem, obsoleverunt omnes, si una excipiatur Billot aliorumque modernorum opinio quae ceterarum reliquiam salvare conatur, tum quia haec ipsa superstes opinio vix scientificè sustineri queit suamque consistendam ex ipsa S. Thomae sententia, suo tamen vigore evirata, illegitime emendicare conatur, ut supra ostensum est (pp. 160-166).³⁶

Restat igitur ut huius S. Thomae sententiae fundamentum, vis et aptitudo ostendatur.

Ha PARS: CHARACTER ESSENTIALITER ORDINATUR AD CULTUM.

Id colligitur tum a priori ex ipsa generali finalitate sacramentorum.

Contra communem Billot et Suaresii sententiam, prout defendit potentiam moralem copulatam cum aliqua physica qualitate, agit Ioannes a S. Thoma, *In 3 p.*, disp. 25, a. 2, nn. 74 sq.

ex quibus character procedit, tum a posteriori ex consideratione ipsorum trium characterum in seipsis.

Primo quidem, primaria ac essentialis finalitas sacramentorum duplex est, scilicet conferre “remedium contra peccata et perficere animam in his quae, pertinent ad cultum Dei secundum ritum Christianae vitae” (3 p., q. 63, a. I),¹⁷ ita nempe quod gratia sacramentalis, per quam anima perficitur, non quomodolibet sed cultualiter acquiratur et cultualiter exerceatur, ac veluti religiosa evadat, expandens suam activitatem etiam in cultum exteriorum per quem perfecta humanaque religio duplici suo invisibili ac visibili elemento perficitur. Quod autem sacramentis competat, tamquam primaria quidem et essentialis, haec altera cultualis finalitas, nec ea sit mera arbitraria assertio a S. Thoma primo ac gratis prolata, apparet ex ipsa natura sacramentorum prout sunt imitatio et instrumentum Passionis Christi, medium scilicet quo Christo coniungimur ac configuramur. Ea enim Passio non fuit merus actus internae religionis sed verum etiam externumque sacrificium, nec ideo quomodolibet nobis remissionem peccatorum et vitam gratiae acquisivit, sed modo sensibili ac cultuali, per illud nempe sacrificium quo Christus sacerdos “initiavit ritum Christianae religionis” (3 p., q. 62, a. 5). Unde necesse est ut “sacramenta Ecclesiae [quae] specialiter habent virtutem ex passione Christi, cuius virtus quodammodo nobis copulatur per susceptionem sacramentorum” (ibid.), eundem duplicem aspectum in se referant et ad eandem duplicem finalitatem ordinentur, ut scilicet non quomodolibet vitam gratiae nobis communicent sed sub ratione rituali, ita nempe ut per ea ipsi Christo coniungamur ac configuremur, non solum ad vivendum quomodolibet vita gratiae sed etiam ad hanc vitam per exteriorum ipsum cultum exprimendum, quem Christus in sua passione inauguravit.³⁸

¹⁷ Idem passim repetit S. Doctor quoties agit de effectu sacramentorum: 3 p., q. 60, a. 5; q. 62, a. 5; q. 63, aa. 1, 2, 6; q. 65, a. 1.

³⁸ Unde inepte PvF.cn (cf. supra, pp. 147 sq.) scribit: “Saint Thomas pose en principe ‘Les sacrements de la loi nouvelle ont une double fin: remédier au péché et perfectionner l’âme en ce qui regarde le culte divin propre à la religion chrétienne.’ De ce principe découle tout le reste. . . Toutes les différences entre saint Thomas et ses prédécesseurs proviennent de cette idée centrale. On en regrettera d’autant plus que ni lui, ni aucun de ses disciples, du moins à notre connaissance, n’aient senti le besoin de prouver cette affirmation et qu’ils se soient contentés de la poser comme un axiome. Autant vaut le principe, autant valent les conclusions. Est-il donc si évident que les sacrements déparent au culte? Sans doute en les recevant et en les administrant, on fait une profession extérieure de la foi, un acte de culte, comme en faisant le signe de la croix ou une genuflexion, en récitant publiquement l’office divin ou en assistant à un salut du T. S. Sacrement. Est-ce à dire que Notre-Seigneur les a institués précisément pour nous permettre de professer extérieurement notre foi? Cela mériterait au moins une preuve. N’enseignons-nous pas d’ordinaire que les sacrements sont ordonnés à la sanctification de l’homme, la messe au culte de Dieu? Mais, dira-t-on, le caractère permet de recevoir ou d’administrer les sacrements. Sans doute, mais est-ce sa raison d’être ou seulement une conséquence de sa destination première” (art. cit. [supra, in p. 150] II 170).

Huic igitur cultuali sacramentorum et gratiae sacramentalis finalitati, dicimus correspondere characterem sacramentalem ac proinde hunc esse primario et essentialiter ordinatum ad cultum. Cum enim sacramenta sint actus cultuales et ad cultualem gratiam conferendam ordinati, ac ideo nomine ipsius Christi et vi cuiusdam vinculi cum sacerdotio Christi peragendi, necesse est ut nemo possit ea recipere aut conferre nisi sit ad hoc a Deo deputatus. Nullibi autem huiusmodi deputationem invenimus nisi in sacramentali characterem. Nam ex una parte ipsa gratia sacramentalis ac cultualis nequit esse deputatio ad semetipsam, ut manifestum est, nec etiam ad sacramenta, cum non necessario conferatur nec indelebiter remaneat, ut patet in casu ficti vel peccatoris, ipsa quoque pura moralis deputatio, quae absolute possibilis esset, nullibi in revelatione significatur; ex alia vero parte habemus de facto ex revelatione et doctrina Ecclesiae ipsum effectum characteris, necessario ac indelebiter collatum per aliqua sacramenta, qui quidem in se realizat omnes condiciones requisitas ad huiusmodi deputationem, scilicet homines configurare et incorporare Christo et ius conferre ad suscipienda (character Baptismi) vel conferenda (character Ordinis) sacramenta Ecclesiae. Ergo legitime concluditur characterem esse primario ac essentialiter ordinatum ad cultum.

Secundo, id confirmatur ex ipsa consideratione trium characterum in seipsis.

Et primo, incipiendo a faciliore, nemo nisi voluntarie negabit *characterem Ordinis* ordinari primario et essentialiter ad cultum; per hunc enim confertur potestas ponendi ipsum cultum in esse et offerendi sacrificium in quo cultus principaliter consistit; per hunc veluti constituitur ac regitur ipsa cultualis societas, quae est extensio ac plenitudo sacerdotii Christi. Dicere autem haec omnia esse quid accidentale vel secundarium vel mere consecutivum in eo characterem, essentialem vero vel primariam esse aliam quamlibet rationem configurationis cum Christo aut participationis dignitatis eius, est absque gravi et sufficienti fundamento recedere a traditionalibus ipsis conceptibus de sacramento Ordinis. Cultualis etiam ac essentialis destinatio *characteris Baptismi*, etsi minus perspicua, satis evidens est quin leviter in dubium revocari possit; Baptismus enim in tota Traditione constanter ac emphatice describitur (qua parte fit abstractio ab ipso effectu gratiae regenerativae et initialis) ut ianua Ecclesiae et fundamentum ceterorum sacramentorum, ut fundamentalis ritus Christianae religionis, ut id quo consequimur ius recipiendi cetera sacramenta et participandi cultui Ecclesiae: quae omnia dicuntur

non ratione gratiae regenerativae sed ipsius characteris. Velle autem haec omnia iterum ad aliquid accidentale vel secundarium vel consecutivum referre, satis voluntarium est ac requisita gravique ratione destitutum. Eadem cultualis destinatio Confirmationis, solitarie consideratae, minus evidens est, ob ipsam minorem perspicuitatem propriae ac specificaе indolis huius sacramenti; nihilominus, attenta generali eius indole, prout est intima ac linearis extensio et complementum Baptismi, sive quoad effectum gratiae sive quoad effectum characteris, cultualis destinatio characteris Baptismi necessario dicenda est sese extendere, sub eadem generica ratione, ad characterem Confirmationis, etsi specifica huius ratio difficiliter intelligatur nec uno modo a theologis explicetur, ut ostensum est in art. 7 (toni. 2, pp. 576-590). Ceterum, cultualem ordinationem esse essentialem characteribus Baptismi et Confirmationis, confirmari potest ex analogia seu potius ex generica eorum identitate cum characterе Ordinis; cum enim tres isti characteres de facto ordinentur ad cultum, etsi diversimode, seu active aut passive, si cultualis destinatio est essentialis et primaria in characterе Ordinis, idipsum asserendum est de duobus aliis characteribus, cum eorum discrimen non ex ipsa ordinatione aut non ordinatione ad cultum, sed ex diverso ordinationis modo, activo nempe vel passivo, petatur.

Ex hac primaria et essentiali ordinatione characteris ad cultum, apparet characterem sacramentalem esse ipsum fundamentum in quo totus cultus sustinetur, ac veluti cardo in quo tota fabrica Ecclesiae, cultualis societatis, revolvitur: nam per sacramenta, quae characterem generant et a characterе generantur, “dicitur esse fabricata Ecclesia Christi” (3 p., q. 64, a. 2, ad 3).³⁰

” Ad rem belle Bouëssé: “L'économie sacramentelle apparaît ainsi comme un tout systématique ou organique. N'y figurent pas seulement des ministres actifs: ceux qui confèrent les sacrements, je veux parler des ministres officiels et spécialisés, nécessaires à l'administration de tous les sacrements en dehors du Baptême et du Mariage. Les ministres du culte dans l'Eglise, ce ne sont pas seulement les prêtres comme on est tenté de le penser à regarder les choses du dehors; ce sont tous les chrétiens, de par leur baptême et leur confirmation. Les uns et les autres sont députés, à des échelons sociaux différents, au même et identique culte et ils y sont consacrés sacramentellement par le caractère qui correspond précisément à leur place dans l'Eglise présente [Haec tamen ab auctore exaggerate dicuntur, iuxta praeconcepam opinionem de universali sacerdotio fidelium, de qua egimus in art. 7, in tom. 21. A l'absence de ce caractère, rien ne peut suppléer. Sans lui, on n'est pas de l'Eglise. On peut appartenir au Christ et à l'Eglise. société d'amour, à ce que nous nommons l'âme de l'Eglise ou Eglise invisible, corps mystique de Jésus, on ne peut appartenir au corps de l'Eglise, à l'Eglise, société de culte. A plus forte raison ne peut-on prendre part à son culte, en vérité sacramentelle. On n'est d'Eglise, 'ecclesiasticos,' que par le baptême. L'Eglise de la vie présente apparaît, de ce chef, littéralement 'fabriquée par les sacrements,' comme dit saint Thomas [3 p., q. 64, a. 2, ad 3], Elle est un sacrement; elle est mystère sacramentel. Et c'est cette ossature, cet organisme mystérieux qui assure en elle la vie de grâce et de sainteté qui y circule et y palpète” (*Le Sauveur du monde* IV [Chambéry-Leyssc (1951)] 289-292)

HIa PARS: CHARACTER EST ESSENTIALITER AC SPECIFICE QUAEDAM POTENTIA, ET QUIDEM PHYSICA ET INSTRUMENTAIS, adeoque reductive pertinet ad secundam speciem praedicamentalis qualitatis.

1. *Characterem esse potentiam*, sequitur ex ipsa eius primaria et essentiali ordinatione ad cultum. Nam cultus consistit in actibus, ad quos dupliciter aliquis potest primario et essentialiter se habere, scilicet aut active, eos producendo, aut passive, eos suscipiendo: iamvero ad utrumque requiritur aliqua potentia, activa nempe vel passiva; si ergo character primario et essentialiter ordinat hominem ad cultum, necessario et essentialiter consistit in aliqua potentia vel activa (character ordinis) vel passiva (characteres Baptismi et Confirmationis) (3 p., q. 63, aa. 2 et 6).

Consulto autem diximus characterem esse potentiam sequi ex eius primaria et essentiali ordinatione ad cultum: nam plura sunt quae ad cultum ordinantur, ut fides, scientia et alia id genus, quae tamen non sunt potentia, et generaliter ad actum aliquem plura possunt concurrere, scilicet potentia, habitus variaeque dispositiones, adeoque ex hoc quod character ordinatur quomodolibet ad actum cultus non necessario sequitur ipsum esse potentiam, sicut non necessario sequitur ipsum esse habitum, vel scientiam, vel fidem et huiusmodi. Inter ea autem quae ad actum ordinantur, sola potentia se habet ad actum primario et essentialiter, seu radicaliter, primo et per se. tanquam id sine quo actus haberi non potest et a quo actus ut a radicali principio procedit, cetera vero se habent tanquam dispositiones principii, et potius ad melius esse quam ad esse actus; et ideo ex hoc quod character ordinatur non quomodolibet, sed primario et essentialiter, ad cultum, recte sequitur ipsum esse potentiam.⁴⁰

2. *Characterem esse physicam potentiam*, sequitur immediate ex duobus prioribus assertis in unum obiectum essentialiter concurrentibus, scilicet ex eo quod character est essentialiter aliquid physicum et simul est essentialiter potentia. Cum enim essentia non sit divisibilis nec unum possit habere duas essentias, necessario sequitur totam essentiam characteris esse quid physicum et totam eius essentiam esse potentiam, adeoque eius essentiam esse physicam potentiam. Unde, ut notavimus supra (pp. 129 sq.), contradictoria est opinio Billot aliorumque modernorum, iuxta quam character est essentialiter aliqua qualitas physica et simul essentialiter aliqua potentia moralis.

*>Cf. Caietanum et Suaresium, In 3 p., q. 63, a. 2; Ioannem a S. Thoma, disp. 25, a. 2, nn. 13-16.

Ceterum, eadem radicalis absurditas latet in ipsa sententia Suaresii, ex qua illa opinio inconfessa origine descendit et iuxta quam character est merus ornativus nec operativus habitus, cui adnectitur aliqua potentia moralis (cf. supra, pp. 127, 129). Contra utramque opinionem apte scribit *Mattiussi*: “In facultate [S. Thomas characterem] ponit, ut quid instrumentaliter et immediate operativum. Etenim, primo: non est intelligibilis qualitas spiritualis, quae neque immediate per se, neque ut radix alius qualitatis, ordinetur ad operationem [vel ut habitus vel ut potentia]; quum operatio sit ultimum complementum omnis entitatis, et unumquodque prout est in actu etiam agat. Gratia sanctificans radix est habituum supernaturalium, et per hos operativa est. Ergo absurde fingeretur character ut signum quoddam designans tantum subiectum, in quo sacramenta effectum obtinent, et cuius actiones ut sacramentales accipi debent. Deinde: non potest character accipi ut radix quaedam remota operationis [ut est gratia sanctificans relate ad virtutes]; quia contra est ultima dispositio subiecti in ordine ad recipiendum, vel agendum instrumentaliter, in sacramentis. Atqui quod immediate respicit operationes, in facultate est, non in animae essentia. Ergo legitime character in facultate ponitur.”⁴¹

3. *Characterem esse potentiam tantummodo instrumentalem*, sequitur ex eo quod est potentia ministerialis, qua nempe constituitur minister, de cuius ratione est esse instrumentum. Instrumentalis autem potentia est aliquid imperfectum et secundarium in genere potentiae, quia non constituit simpliciter principium agendi vel patiendi, sed tantum secundum quid et dependenter ab alio principio quod residet in causa principali; et ideo ipsa non pertinet proprie et directe ad speciem potentiae praedicamentalis, sed reductive tantum, sicut omne imperfectum reducitur ad perfectum in eadem linea causalitatis. Ad rem S. Thomas: “Sciendum tamen quod haec spiritualis potentia [i.e. character] est instrumentalis, sicut etiam . . . dictum est de virtute quae est in sacramentis. Habere enim sacramenti characterem competit ministris Dei; ‘minister autem habet se per modum instrumenti.’ ut Philosophus dicit in 1 *Pol.* [2. 4]. Et ideo sicut virtus quae est in sacramentis, non est in genere per se, sed per reductionem, eo quod est quiddam fluens et incompletum, ita etiam character non proprie est in genere vel specie, sed reducitur ad secundam speciem qualitatis” (3 p., q. 63, a. 2).

Addit autem *Joannes a S. Thoma* quod, quamvis character sit reductive tantum in specie et genere subalterno potentiae, tamen est proprie et directe in genere supremo seu praedicamento qualitatis, est-41

⁴¹ *De sacramentis in genere et Eucharistia* (Romae 1925) 77 sq.

que vera et perfecta qualitas, quia cum genus abstrahat a differentiis specificis, potest contingere ut aliquid habeat perfecte id quod pertinet ad genus, imperfecte vero id quod pertinet ad speciem, quemadmodum embryo est directe et per se substantia, quia univocam rationem substantiae in se continet, et tamen est reductive tantum in genere animalis, quia nonnisi imperfecte attingit differentialem rationem animalis.⁴²

S. Thomas, loquens de *subtecto characteris* (3 p., q. 63, a. 4), ait characterem non esse in ipsa essentia animae, quia ordinatur ad actum, anima vero non agit per suam essentiam sed per suas potentias, sed immediate subiectari in facultate, et quidem non in voluntate, sed in intellectu, quia character ordinatur ad cultum et cultus est quaedam protestatio fidei quae residet in intellectu, quaeque ideo appellat secum consortem characterem. Cui rationi addunt Commentatores (Ioannes a S. Thoma, Salmanticenses, Gonet) quod character est potestas ordinativa, non affectiva, nec datur ut moveat sed ut ministret quasi mota; ordinare autem pertinet ad intellectum qui potens est alias facultates movere et dirigere per suum imperium, unde character est in intellectu, et quidem in intellectu practico, cuius imperium sacramentaliter modificat in ordine ad validitatem actus cultus quos intellectus per facultates exteriores disponit. Quae omnia fusius explicavimus in tractatu *De sacr. in gen.* 312-315.

Si autem quaeratur de modo quo character sit physica ac instrumentalis potentia, seu de eius actu vel influxu, eadem difficultas et obscuritas consurgit ac in ipsa thomistica sententia de physica causalitate sacramentorum, cum praesenti quaestione intime connexa. Ipse S. Thomas nullo in hac re scrupulo agitari videtur sed candide quaestionem praetermittit, transeunter adnotans: "Haec spiritualis potentia est instrumentalis, sicut etiam supra [q. 62, a. 4] dictum est de virtute quae est in sacramentis" (3 p., q. 63, a. 2). Plures vero

''Non repugnat quod aliquid directe, et per se pertineat ad aliquod praedicamentum, et tamen solum reductive pertineat ad genus vel speciem talis praedicamenti Cum enim perfecta et tota ratio superior non dependeat, sed abstrahat a differentiis contrahentibus, et constituentibus species, bene potest contingere quod aliquid habeat id quod pertinet ad rationem superiorem perfecte et univoce, non tamen perfecte attingat differentiam aliquam, quia in illo genere est quid imperfectum. Sicut embryo, verbi gratia, est directe et per se substantia, quia convenit in illa ratione univoca constitutiva substantiae ut sic; quia tamen imperfecte attingit rationem differentialem animalis, ideo reductive tantum est in genere animalis; per se autem in praedicamento et genere substantiae . . . Et hoc modo se habet character, quod rationem et gradum qualitatis perfecte participat; differentialem autem rationem potentiae imperfecte; et quia potentia non est species atomica, sed subalterna, quae simul est genus, ideo S. Thomas dicit, quod in genere et specie ponitur reductive, id est in genere subalterno, licet in genere supremo conveniat directe" (*In 3 p.*, disp. 25, nn. 165 sq., *Cursus theologicus* IX (Parisiis: Vives 1886] 360 sq.).

theologi tanto scrupulo et admiratione in utraque quaestione agitantur, ut inde a sententia thomistica longe recedant, maioribus ceteroquin obscuritatibus sese committentes. Imo Suarez, qui physicam sacramentorum causalitatem cum thomistis sustinet, in praesenti quaestione de characterе a S. Thoma recedit, inquiens: "Tertia sententia est S. Thomae. . . Mihi tamen haec sententia visa semper est difficillima" (Disp. 11, sect. 3, n. 3). Quorum theologorum difficultas videtur, hic sicut in cognata quaestione de sacramentorum causalitate, ex ipsa eadem imaginatione consurgere, quam ipsi sententiae thomistarum libenter affigunt. Imaginantur enim thomisticum characterem tanquam aliquam potentiam veluti per se stantem ac per se agentem, elicitivam alicuius proprii actus et effectus, elicitivam ipsius sacramenti, motivam intellectus, productivam gratiae sacramentalis, et id similia, quae vel a proprio conceptu potentiae instrumentalis aberrant vel ipsam instrumentalem rationem, quae characteri competit, indebite premunt.

Ad propriam rationem characteris, ut physicae potentiae, recte assequendam,³ a duplici excessu, altero extenuante, altero dilatante, sedulo recedere oportet. Et imprimis, non ita haec physica potentia concipienda est, ac si mere considat in intellectu, tanquam aliqua conditio, qua posita, Deus praebet suum sacramentalem concursum et influxum, utut physicum, exteriori actioni ministri; nam ita character non esset potentia, quia nullum haberet influxum, sed esset simplex aliquod signum vel si placet statuta quaedam conditio, nec vere constitueret ministrum sed illum mere Deo indigaret; ita haberetur quidem aliquid physicum, puta de genere habitus vel spiritualis ornatus, sed non potentia physica. Et hic est extenuans excessus, qui vix differt a sententia Suaresii et Billot de characterе ut potentia morali. Secundo tamen, non ita est concipienda illa potentia, ac si character haberet suum proprium ac distinctum actum vel subiectum in quod influeret, ita v.g. ut Deus moveat characterem, character subinde moveat intellectum ministri, hic moveat sacramentum, hoc

^u Audet, L., "Notre participation au sacerdoce du Christ: étude sur le caractère sacramentel." *Laval théologique et philosophique* I (1945) 35-46.

Bouessé, H., *Le Sauveur du monde* IV (Chambéry-Leyse [1951]) 285-293, 298-300.

Durst, B., "De characteribus sacramentalibus," *Xenia thomistica* (Romae 1925) II 575-578.

Héris. Cii. V., *Le mystère du Christ* (éd. 2, Paris [1953]) 220-228.

Ioannes A S. Thoma, *In 3 p.*, disp. 25, a. 2, dub. 2 et 3, *Cursus theologicus* IX (Parisiis: Vivès 1886) 339-365.

Journet, Ch., *L'Eglise du Verbe Incarné* II (Paris [1951]) 248-251.

McCormack, S., "The configuration of the sacramental character," *The Thomist* VII (1944) 466-491.

Périnelle, J., *Le sacerdoce* [Paris 1936] 41-49.

Saimanticenses. *De sacramentis in communi*, disp. 5, dub. 2, *Cursus theologicus* XVII (Parisiis 1881) 433-449.

moveat subiectum in quo gratia causatur, vel ita ut influxus divinus, gratiae causativus, prius instrumentaliter transeat per characterem, subinde per ministrum ac tandem per sacramentum. Haec enim et similia, sunt imaginariae quaedam ac partialiter saltem absurdae amplificationes et determinationes, quae longe distant a sententia thomistica, quoniam character non movet sed constituit ministrum, nec movet sed afficit eius intellectum, nec conficit ipsum sacramentum sed conficientem informat, quamvis, ita se habens, vere et physice influat, tanquam vera nempe ac physica potentia, tum antecedenter relate ad ipsum ministrum tum consequenter in ipsum actum applicationis efficacis sacramenti.

Ad duo igitur haec physica potentia ordinatur ac dupliciter physice influit.

Primo nempe, per suam ipsius informationem, cum a Deo infunditur in intellectu, hanc ipsam facultatem elevat ac veluti “instrumentalizat,” constituens ipsum ministrum in esse ministri, seu in ratione instrumenti apti ad ponendum validum sacramentum, ita ut quando-cumque libere velit materiam et formam applicare, iuxta Christi et Ecclesiae legem ac intentionem, haec ipsa eius intentio et ea ipsa materiae et formae applicatio illico evadat sacramentalis, seu talis cui necessario debeatur concursus divinus, sacramentalis effectus instrumentaliter causativus. Non igitur character immutat propriam ac naturalem vim intellectus, nec novum quoddam lumen in eo producit, nec novam quandam sacramentalem intentionem in eum infundit, sed mere informat intellectum, eumque ita elevat ac perficit, ut quando-cumque minister velit conficere sacramentum, eius ipsa naturalis intentio et imperium evadat vere sacramentalis, seu validans in esse sacramenti et determinans ad esse sacramenti naturalem ipsam externamque actionem, ab ipso intellectu naturaliter dispositam et imperatam. Ioannes a S. Thoma apte comparat duos homines, quorum unus habet characterem et alius caret, duobus calamis, quorum unus est praeparatus ad scribendum (puta, quia est atramento intinctus; cogita praecipue modernum calamum qui anglice “fountain pen,” italice “penna stilografica” appellatur), alius vero non est praeparatus:⁴⁴ in utroque casu utrumque instrumentaliter a Deo vel homine adhiberi possunt, sed unum est iam paratum et proxime potens adhiberi, aliud non, nisi remote.

““Igitur habens characterem ad producendam gratiam, habet se sicut calamus praeparatus. qui est instrumentum proportionatum et connaturale, scribendi; aliae autem res [vel homines], quae elevari possunt a Deo ad causandam gratiam, habent se sicut calamus non praeparatus ad scribendum, vel sicut aliquid aliud ad id non proportionatum” (Disp. 25, a. 2, n. 144).

Nec est confundenda haec potentia instrumentalis, in qua character consistit, cum vi instrumentai, quae inest ipsi sacramento in eius applicatione, quaeque, ut infra dicetur, communicatur etiam ipsi ministro et ipsi characteri ad modum unius cum sacramento, quoniam haec est vis instrumentalis, fluens ac transiens, sicut ipsa actio quam afficit, character vero est proprie potentia instrumentalis, permanenter et indelebiter stans, sicut ipsa facultas quam informat. Nec aliunde dici potest ipsam rationem instrumentalitatis opponi rationi permanendae, adeoque potentiam instrumentalem esse contradictoriam in terminis; nam generica ratio instrumentalitatis non consistit praecise in esse fluenti ac transeunti, hoc enim est proprium ac specificum solius vis sive actionis instrumentalis, sed consistit in ente quod influit non virtute propria sed virtute alterius, ita ut non habeat aliquam virtutem tanquam propriam nec proinde agat aliquid sibi simile, sed ex virtute alterius agat aliquid altius, simile alteri, seu superiori ac principali agenti; et hoc verificatur in quolibet ente instrumental!, sive sit vis sive potentia. Character, igitur, prout est instrumentalis potentia, non est quaedam forma, quae ponit in subiecto ipsam activitatem, etiam in actu primo, ita nempe quod independenter ab ulteriori motione extrinsecae causae, subiectum possideat principium activitatis et eo subinde in actu secundo utatur, secus character esset quaedam potentia principalis, sicut ipse intellectus;⁴⁵ sed est quaedam forma, quae ponit in subiecto meram capacitatem, seu proximam aptitudinem ad hoc ut eius naturalis intentio et actio elevetur a Deo ad rationem et influxum intentionis et actionis sacramentalis, ita ut haec elevatio sit ipsi connaturalis ac debita (secus ac in ceteris actionibus vel personis, characteribus, quae nonnisi remotam habent elevationis capacitatem, fundatam in generali potentia oboedientiali), quatenus quandocumque vult, ea uti possit, et divinus sacramentalis concursus suae actioni debeatur; ipsam autem huiusmodi potentiae activitatem minister consequitur subsequenter per novam actualemque elevationem ipsius intentionis et actionis eius, quando conficitur sacramentum.

Secundo igitur, ipse character concurrit, una cum ministro eiusque intentione et exteriori actione, in ipsa causalitate sacramenti et ad ipsam collationem gratiae. Non tamen concurrit veluti disiunctim et antecedenter ad sacramentum vel ad personam ministri, quasi Deus prius moveat characterem et subinde per characterem moveat ministrum et sacramentum, sed ad modum unius sive cum ministro sive cum

⁴⁵ Hoc pariter modo, habitus infusi virtutum habent rationem formae principalis, non instrumentalis, quamvis non sint potentiae sed tantum habitus operativi.

sacramento. Non enim haec omnia, scilicet character, intentio ministri, exterior actio sacramentalis seu applicatio materiae et formae, agunt tanquam tot distincta et invicem subordinata instrumenta, sed ad modum unius ac totalis instrumenti in quo sua cuique pars ac modalitas convenit. Sacramentum enim non est quaecumque actio, sed actio posita a ministro, adeoque includit ministrum agentem, minister autem non est agens nisi per suam intentionem et imperium, quibus dirigit exteriorem actionem, intentio autem et imperium non est sacramentale nisi ratione characteris; unde in ipso sacramento exteriori, cui Deus communicat instrumentalem vim sanctificativam, ea omnia, vera utut diversa ratione includuntur, et sub hac ipsa ratione suscipiunt eandem unicamque vim instrumentalem ac fiunt instrumentum gratiae.

Et totum hoc nihil absurdum aut imaginarium continet. Si quae autem obscuritas aut difficultas manet, tota se habet potius ex parte ipsius concursus divini in physica causalitate sacramentorum; quae difficultas, ut notavimus in tractatu *De sacr. in genere* 196 sq., est insita ipsi mysterio fidei, a Cone. Trid. definito, de sacramentis vere continentibus et conferentibus gratiam; quod quidem mysterium dissipare, nulla theologica explicatio praesumere potest.

Quaecumque diximus valent, proportionem servata, sive de potentia activa, qualis est character Ordinis, *sive etiam de potentia passiva*, quales sunt characteres Baptismi et Confirmationis, de quorum passiva indole fuse disputatum est in art. 7 (tom. 2, pp. 571-590).

Character nempe, prout est potentia passiva instrumentalis, duo facit in subiecto sacramentorum. *Primo*, per suam ipsius informationem, elevat intellectum eumque veluti “instrumentalizat,” constituens ipsum subiectum in esse subiecti sacramentalis, seu in ratione subiecti apti ad suscipiendum validum sacramentum, nam etiam a subiecto, ut a causa materiali vitaliter dispositiva, validitas sacramenti dependet. Haec igitur potentia nequaquam physice immutat naturalem vim intellectus, aut naturalem actum intentionis recipiendi, nec addit aliquam actualem dispositionem quae non indigeat ulterius affici vel compleri, nam secus ageretur de potentia passiva non instrumental! sed principali, sed mere ponit in subiecto proximam aptitudinem ad hoc ut eius naturalis intentio recipiendi sit sacramentalis, quatenus, quodcumque vult recipere sacramentum, ea intentio sit valida ac sufficiens ad valide sacramentum suscipiendum. *Secundo*, in ipsa actuali susceptione sacramenti, ipse etiam character passive concurrit ad modum unius cum passione sacramentali (quae coincidit cum actione ministri, cum actio et passio sint idem re) et

cum subiecto recipiente, tanquam afficiens eius intentionem suscipiendi; omnia enim haec constituunt formaliter et actualiter subiectum unumque subiectum sacramenti, scilicet ipsa passio, ipsa persona subiecti, eius ipse intellectus eiusque intentio, ipse character residens in intellectu ac sacramentaliter modificans intentionem; unde characteri, sub sua ratione formae afficientis subiectum in ordine ad validam actualemque susceptionem sacramenti, competit vera ratio potentiae instrumentalis, passive seu dispositive influentis.

Ceterum duae peculiare difficultates, quae quoad geminos Baptismi et Confirmationis characteres petuntur sive ex ipsa ratione potentiae, utut passivae, quae non videtur eis convenire, sive ex ratione instrumentalitatis quae videtur repugnare potentiae passivae, expositae ac resolutae sunt in art. 7 (tom. 2, pp. 571-576).

Salmanticenses, solutis his aliisque difficultatibus, ad terminum suae expositionis sententiae thomisticae de natura characteris, scribunt: “Haec sunt vel omnia, vel graviora, quae opponunt adversarii; atqui ex non obscura eorum solutione constat minime habere illam indissolubilitatem, quam Suarez . . . rationibus a se excogitatis detulit, ut palam D. Thomam impugnaverit. Liquet ulterius, quam alte sentiat opinio thomistica de characterem christiano, et quam plures veros et reales effectus illi attribuat; cum tamen apud adversarios vix, aut nullo modo explicari valeat, ad quid character deserviat, quemve effectum formalem physicum inducat.”⁴

In hac essentia characteris, seu in ratione potentiae cultualis, fundantur et ab ea procedunt varii eius respectus sive relationes, quas theologi inde a medio aevo colligunt sub trinomio: *signum distinctivum*, *signum configurativum*, *signum dispositivum*, quasque, iam sufficienter explicatas in tractatu *De sacr. in genere* 300-309, iterum mox veniunt considerandae sub aspectu primariae finalitatis sive intimae rationis sacramentalis characteris.

IV_a PARS: PRIMARIA FINALITAS SIVE INTIMA RATIO CHARACTERIS EST UT HOMO PARTICIPET SACERDOTIO CHRISTI EIQUE UT SACERDOTI ASSIMILETUR. Sub quo proinde finalitatis respectu, character “nihil aliud est quam quaedam participatio sacerdotii Christi, ab ipso Christo derivata” (3 p., q. 63, a. 3).

1. Primaria enim finalitas sive intima ratio alicuius rei, ex ipsa eius essentia dimetienda ac deducenda est. Character autem secundum suam essentiam est potentia ad actus cultus; totus autem cultus

⁴*Op. cit.* (supra, in p. 254) 449.

christianae religionis derivatur a sacerdotio Christi;” ergo et ipse character, una cum cultu ad quem ordinatur, derivatur a sacerdotio Christi, ita nempe quod, sicut actus cultus qui exercentur in Christiana religione derivantur ab actibus cultus ipsius Christi, nominatim a sacrificio Crucis, ita pariter ipse character derivetur a cultuali potentia Christi sitque quaedam participatio, et consequenter configuratio, sacerdotalis potestatis Christi. Et in hoc specifico sensu character dicitur “*Character Christi*” vel *SIGNUM CONFIGURATIVUM Christi*, seu character Christi Sacerdotis vel signum configurativum Christo ut Sacerdoti (cf. supra, pp. 115 sq.).⁸ Haec configuratio est vera ac realis relatio, et quidem duplex: relatio scilicet mensurati ad mensuram, fundata in ipsa causalitate exemplari, et relatio imaginis, proxime fundata in similitudine, quarum utraque remote fundatur, tanquam, in subiecto, in ipsa potentia qua essentia characteris constituitur. Praeterea, character induit etiam realem relationem signi ad Christum, non quidem secundum se, cum character non sit sensibilis sicut oportet esse signum, sed mediate et ratione exterioris sacramenti cum quo necessario coniungitur, ut explicatum est in tractatu *De sacr. in genere* 301 sq. (cf. 3 p., q. 63, a. 1, ad 2).

Et haec est propria ac formalis ratio participationis et configurationis quae in characterem invenitur. Nam proprie et formaliter participatio et configuratio dicuntur per respectum ad causam exemplarem, dum generaliores conceptus effectus et signi accipiuntur etiam per respectum ad causam efficientem; character autem, quamvis in linea causae efficientis sit effectus totius Trinitatis, tamen, cum consistat essentialiter in potentia ad cultum, de facto nobis confert participationem alicuius perfectionis quae competit uni tantum Per-

cut notavimus supra, p. 148, Puech duobus his S. Thomae principiis opponit quod ex una parte character deputat etiam ad alia quae non sunt cultus, uti confessionem fidei, et ex alia parte quaedam quae pertinent ad cultum non habent connexionem cum sacerdotio, uti cultus privatus, cultus internus et praedicatio, sed potius cum munere regali aut prophetico (cf. *art. cit.* [supra, in p. 1501 II 174-179]). Attamen, character respicit confessionem fidei prout est actus cultus vel prout continetur in ipsa executione et receptione actus cultus, ut explicatum est in torn. 2 (pp. 576-590) et cultus privatus ac cultus internus, prout secernuntur a cultu publico et externo, non sunt cultus proprie ac stricte dictus, quamvis cultus ipse internus sit maioris momenti ac veluti anima ipsius cultus externi (cf. dicta ibidem, pp. 548-553, 564-570); ac ideo duplex ille cultus non connectitur immediate cum sacerdotio sed cum altiori dignitate sanctitatis, in qua participamus gratiae Christi et configuramur Capiti Corporis mystici; cuius dignitatis character est ipsum “signaculum gratiae,” ut notat S. Thomas, loquens de duplici characterem Christianorum, opposito duplici characteri bestiae (3 p., p. 63, a. 3, corp, et ad 3).

“Homo dupliciter induit Christum et configuratur Christo, i.e. per gratiam Christi et per characterem Christi: “Baptizari in Christo potest intelligi dupliciter. Vno modo in Christo, idest in Christi conformitate. Et sic quicumque baptizantur in Christo conformati ei per fidem et caritatem, induunt Christum per gratiam. Alio modo dicuntur aliqui baptizari in Christo, inquantum accipiunt sacramentum Christi. Et sic omnes induunt Christum per configurationem characteris, non autem per conformationem gratiae” (3 p., q. 69, a. 9, ad 1; cf. 1 p., q. 93, a. 4).

sonae, seu Verbo secundum quod per incarnationem evadit sacerdos, et huic soli nos proprie et formaliter assimilât, ac ideo ab ipso solo dependet et ab ipso solo derivat, in propria linea causae exemplaris. Cum hac autem propria ac formali participatione et configuratione, duae aliae connectuntur, una scilicet impropria et late dicta, quae refertur indistincte ad *totam Trinitatem*, quatenus character, cum sit eius effectus, fundat quandam late dictam rationem participationis et configurationis ad Trinitatem: in omni enim effectum virtus causae participatur et omnis actio ac passio fundat relationem signi inter effectum et causam; altera fundamentalis tantum, quae refertur remote ad Personam Verbi, prout est character aeternus sive figura substantiae Patris, proxime vero ac proprius ad eius *Incarnationem*, in qua Sacerdotalis ipsa Christi potestas immediate fundatur.

Ad ampliorem intelligentiam huius ultimae *participationis ac configurationis cum Incarnatione*, qua abutuntur quidam moderni, eam accipientes ut propriam ac formalem, prae sacerdotali configuratione proposita a S. Thoma,⁴⁹ haec observa. De ipso formali constitutivo sacerdotii Christi dissentiunt theologi, quamvis omnes fateantur vel supponant id non esse primo et immediate ipsam unionem hypostaticam qua talem (cum aliud sit esse unitum et aliud esse sacerdotem, et unio respiciat utramque naturam, dum sacerdotium est dignitas et munus solius humanae naturae Christi), sed aliquid immediate consequens unionem hypostaticam, sicut ex eadem unione in eadem humana natura consequuntur aliae dignitates regis, prophetae, capitis, instrumenti Divinitatis. Quidam igitur dicunt praefatum constitutivum esse ipsam gratiam unionis, vel, si placet, ipsam unionem hypostaticam quatenus, considerata ex parte humanae naturae, hanc substantialiter sanctificat, consecrat, reddit capacem mediandi per suos actus inter Deum et homines; in quo casu, sacerdotium nihil physicum poneret in humana Christi natura quod distinguatur ab ipsa unione hypostatica (ita sentire videntur, Gonet, Scheeben, Billot, Galtier, Hugon, Périnelle, Hérès, Ferland, Garrigou-Lagrange, Piolanti, Audet, Puech, Bouëssé, Piault, Monsegù, Boularand). Alii constitutivum illud reponunt in ipsa gratia capitali; sed aliqui hanc vocem videntur intelligere in sensu stricto, pro ipsa gratia virtutum et donorum (Salmanticenses, *De Incarn.*, disp. 3,

Cf. supra, pp. 135-152, ubi praecipue exposuimus ac refutavimus opinionem *Scheeben*, noviter iterum propositam ac determinatam a *Boularand* et *Puech*. Generalis defectus illarum opinionum in eo est quod assumunt ut essentiam id quod est consequentia sive proprietas characteris, scilicet confisurationem ad Christum, et quod, praeterea, hanc configurationem transferunt a Sacerdotio Christi ad ipsam unionem hypostaticam, quae est illius sacerdotii origo ac fundamentum.

dub. 1, η. 16, Durst, Sauras⁵⁰), alii vero in sensu latiori, prout ea includit tum gratiam illam sanctificantem tum potestatem gubernandi Ecclesiam et, magis determinate, instituendi ac regulandi cultum, ita ut sub hac altera parte et ratione constituat sacerdotium (Ioannes a S. Thoma, *In 3 p.*, disp. 25, a. 4, n. 13, Journet; quibus favet S. Thomas, 3 p., q. 22, a. 1, ad 3, coli, cum q. 6, a. 6 et q. 8, aa. 5-6). Et haec ultima opinio nobis magis arridet, ita nempe ut character Christi concipiatur ut quaedam physica perfectio, distincta tum a gratia unionis tum a proprie dicta gratia personali ac capitali, quaedam scilicet potentia, tota ad cultum divinum ordinata (cultus oblativa, cultus causativa, cultus regulativa, cultus motiva), residens in ipso intellectu practico humanitatis Christi. Idque suadet ipsa eius imago ac participatio, sacramentalis scilicet character.

Ceterum, quidquid sit de hac quaestione, cum character consistat essentialiter in ipsa participatione sacerdotii Christi, nonnisi huic sacerdotio proprie et immediate nos assimilât; cum tamen sacerdotium Christi proxime fundetur et immediate emanet ab ipsa unione hypostatica, etiam character, mediante hoc sacerdotio, cum eadem hypostatica unione intimam cognationem habet. Ac inde in eo resultant sequentes similitudines vel potius analogiae, quae ceteroquin uno vel alio modo determinari ac premi possunt, iuxta triplicem praefatam opinionem de formali constitutivo sacerdotii Christi.⁵¹

Primo quidem character, mediante sacerdotio Christi a quo exemplariter derivatur, connectitur cum ipsa Incarnatione a qua dimanat sacerdotium Christi, et ulterius mediante Incarnatione, quae est quaedam extensio aeternae generationis, connectitur cum ipso Verbo qui est character aeternus seu figura substantiae Patris. Ita character est quaedam sacerdotalis continuatio Incarnationis et ipsius aeternae generationis; propterea in magistrali definitione, vulgata apud theologos mediæ aevi, character describebatur ut aliquid “a caractere aeterno impressum animae rationali” (cf. supra, p. 104). Sed, ut patet, huiusmodi continuatio et emanatio non est homogenea nec tota clauditur in linea exemplaritatis, in qua proprie dicta configuratio invenitur: primus enim gressus illius emanationis est quaedam generatio, seu Verbi a Patre; secundus vero est quaedam unio, Verbi scilicet cum humana natura; tertius est quaedam connaturalis dimanatio, nimirum sacerdotii Christi ex ea unione hypostatica; quartus est quaedam participatio ac replicatio, characteris scilicet ab

⁵⁰ “Diffuse de hac re Sauras agit in *El Cuerpo Místico de Cristo* (Madrid 1952) 466-482.

⁵¹ R. Laurentin, “La Vierge Marie,” *Initiation théologique* IV (Paris 1954) 285-290, ingeniose instituit etiam comparisonem inter characterem baptismalem et Maternitatem B. V., quatenus utrumque unit Deo, incorporat Christo et est fons gratiae.

exemplari sacerdotio Christi, cui soli proinde proprie character assimilatur.

Secundo, per unionem hypostaticam natura humana unitur Verbo, tum entitative ac substantialiter tum instrumentaliter, tanquam instrumentum coniunctum Divinitati. Pariter per characterem homo unitur Christo Sacerdoti, tum quadammodo entitative, quamvis accidentaliter (per realem relationem imaginis), tum instrumentaliter, tanquam separatum instrumentum Sacerdotii eius.

Tertio, per unionem hypostaticam natura humana ita evadit coniunctum instrumentum Divinitatis, ut prius permanenter constituatur in ratione instrumenti ac subinde instrumentaliter moveatur. Pariter per characterem homo prius permanenter et indelebiter constituitur in ratione instrumenti, tanquam calamus paratus ad scribendum, ac subinde per actualem motionem instrumentaliter adhibetur ad collationem vel susceptionem sacramenti.

Quarto, humanitas hypostatice unita in hoc differt ab humanitate non hypostatice assumpta cuiuslibet hominis, quod, quamvis haec ratione potentiae oboedientialis posset a Deo adhiberi tanquam instrumentum supernaturalis effectus, tamen illa est iam permanenter elevata et parata ut moveatur tanquam instrumentum, et huiusmodi motio sit ei debita ac connaturalis. Pariter idem discrimen occurrit inter hominem caractere signatum et hominem caractere destitutum.

Quinto, unio hypostatica est quaedam consecratio humanae naturae, eaque tam perfecta ut substantialiter hanc naturam sanctificet, antecedenter ad ipsam gratiam sanctificantem. Pariter character est quaedam consecratio hominis, accidentalis tamen nec proprie sanctificans, tanquam quaedam gratia gratis data ad perfectam sanctificationem ordinata.⁵²

Sexto, ea substantialis naturae humanae consecratio ac sanctificatio connaturaliter secum trahit effectum gratiae sanctificantis necnon triplex Christi munus regale, propheticum et sacerdotale. Pariter character gratiam sanctificantem appellat, ac sternit connaturale fundamentum potestatis regiminis et magisterii; non tamen character secum trahit, sed ipse est, munus sacerdotale, nisi consideretur inferior aliquis character, puta Baptismi vel Confirmationis, qui aptitudinem confert ad superiorem.

⁵²Quidam videntur proponere sequentem analogiam: Sicut substantialis consecratio, quae resultat ex unione hypostatica, constituit sacerdotium Christi, ita accidentalis consecratio, quae resultat ex caractere, constituit nostrum sacerdotium. Haec tamen comparatio claudicat, quoniam substantialis illa consecratio vere resultat ex unione hypostatica, nec est ipsa unio hypostatica, dum accidentalis altera consecratio, in qua nostrum sacerdotium consistit, non resultat ex caractere, sed est ipse character. Ceterum, ipsum suppositum substantialis consecrationis constituentis sacerdotium Christi negatur vel in dubium vertitur a pluribus theologis, ut supra dictum est.

Septimo, sicut in humanitate Christi habetur veluti duplex sigillum, alterum Verbi sigillantis humanitatem, alterum Dei imprimentis per gratiam participationem suae naturae, ita in homine imprimitur duplex signaculum, alterum Christi Sacerdotis, alterum Dei sanctificatoris.

Octavo (et haec est prior assimilatio), id quod fecit unio hypostatica in humana natura Christi, faciunt in christiano sacramenta Baptismi, Confirmationis et Ordinis. Ab illa enim unione fluxerunt in humana natura Christi, tanquam a principio quidem intrinseco, geminae dignitates sacerdotii et gratiae, et pariter ex sacramentis humanitatis ac sacerdotii Christi, quibus ipsa Incarnatio continuatur et Ecclesia ut mysticum corpus fabricatur, immittitur in hominem, tanquam a principio extrinseco, duplex effectus characteris sacerdotii Christi et gratiae sanctitatis Christi. Ut patet, haec assimilatio non currit inter characterem et unionem hypostaticam, sed inter sacramenta et unionem hypostaticam, vel, si placet, inter characterem ut procedentem a sacramentis et sacerdotium Christi ut emanans ab unione hypostatica: ad quod Christi sacerdotium omnis vera ac proprie dicta characteris assimilatio reducenda est.

Praeter hanc primariam rationem et finalitatem, quae immediate quadrat cum ipsa essentia characteris ac immediate fundat in characterem relationem *signi configurativi* per respectum ad Christum, duae aliae rationes sive finalitates in eo considerari possunt, quae fundant duplicem subsequentem relationem *signi distinctivi*, per respectum ad ceteros homines caractere destitutos, et *signi dispositivi*, per respectum ad gratiam, alterum ac consortem effectum eiusdem sacramenti:⁵³

2. *Characterem esse SIGNUM DISTINCTIVUM Christianorum*, sequitur ex hoc ipso quod est potentia ad cultum et participatio sacerdotii Christi; nihil enim magis distinguit inter homines quam aliqua potestas et, inter Christianos, quam potestas ad cultum in quo ipsa christiana religio consistit. Propterea Innocentius III (supra, p. 153) effectum Baptismi “characterem Christianitatis,” quasi vexillum totius religionis, appellat. Triplex autem character, conferendo triplicem diversamque sacerdotalem potentiam, triplicem significat distinctionem christifidelium, secundum triplicem gradum sacerdotalis societatis: baptizatos nempe, seu initialiter ac passive se habentes ad cultum, confirmatos, seu complete, utut passive, ad eundem

¶ Praeter hanc triplicem ac principalem relationem, aliae distingui possunt relationes, in essentia characteris fundatae. Ita, relate ad alios homines character fundat in subiecto non solum relationem distinctivi seu dissimilitudinis, sed etiam relationem similitudinis relate ad eos qui eundem habent characterem. Praeterea, character assumit etiam relationem ad ipsos actus cultus, tanquam ad suum effectum vel obiectum, sed haec relatio actu non oritur nisi quando ipse actus cultus confertur vel suscipitur.

cultum addictos, et ordinatos, seu active eundem cultum respicientes (cf. supra, p. 112). Haec ratio signi distinctivi importat realem relationem dissimilitudinis, proxime fundata in disconvenientia secundum qualitatem, et remote in ipsa potentia vel in diversa potentia ad cultum in qua essentia characteris consistit. Praeterea, per respectum ad alios homines, character fundat etiam relationem signi, mediate tamen et ratione ipsius exterioris sacramenti cum quo character necessario coniungitur, ut dictum est etiam quoad rationem signi configurativi (p. 259).⁶⁴

Consideratio huius distinctivae indolis characteris antiquissima est ac constans in tota Traditione, in theologica evolutione et in ipsius Ecclesiae doctrina ac definitione. Ab ea praesertim, tanquam ab evidentiori ratione, originem habuit ipsum duplex nomen sphragis (sive sigilli) et characteris; ad eam praecipue referuntur variae comparationes signaculi vel sigilli impositi poecuniae, anulo, thesauro, servis, ovibus, militibus, circumcisis (cf. supra, pp. 195 sq.); ab ea incoepit in medio aevo ipsa theologorum inquisitio de natura characteris et in ipsa fundantur primae magistrales definitiones de caractere (cf. supra, pp. 102, 111-113; ut notatum est in p. 105, ipsa principalior ratio signi configurativi nonnisi posterius mentes mediaevalium doctorum attraxit); eam peculiariter designant ipsa Ecclesiae documenta: Innocentius III: "Character christianitatis"; Conc. Flor.: "Character, id est, spirituale quoddam signum a caeteris distinctivum"; Conc. Trid.: "Character, hoc est signum quoddam"; Catechismus Conc. Trid.: "Est autem character veluti insigne quoddam. . . Character hoc praestat . . . ut aliqua nota alter ab altero internoscatur" (cf. supra, pp. 153 sqq.).

Inde tamen inepte plures theologi inde a medio aevo deduxerunt characterem consistere essentialiter in ipsa relatione signi, quae conceptio, etsi non ipsis verbis, latet in pluribus aliis opinionibus de essentia characteris (uti Lugonis, Suaresii et Billot), et ineptius unus vel alter occasionem arripit impugnandi sententiam S. Thomae de caractere ut essentialiter potentia, ac si non satis S. Doctor ponderaverit vim illius traditionalis conceptus de caractere ut signo distinctivo.⁵⁵ Antiqua enim Traditio loquitur de caractere tanquam de

** Sub hac derivata ratione sensibilis signi S. Thomas sic exponit quomodo et quibus character evadit signum: "Istud distinctionis signum est et propter ipsum hominem qui suscipit, qui eo accipit distinctum posse ab aliis; et propter alios homines qui cum admittunt ad spirituales actiones, ex consignatione sacramentali exteriori interiorem perpendentes; et quoad Deum, qui eius actionibus spiritualibus efficaciam praebet" (Zn 4 Sent., dist. 4, q. 1, a. 2, q. 2, ad 2).

"Ita Puecu: "Non seulement la conception liturgique du caractère cadre mal avec les faits, elle entraîne des conséquences malheureuses. Elle a obligé saint Thomas à laisser dans l'ombre le rôle du caractère le plus apparent chez les Pères, celui de distin-

signo, quod est evidentior illius aspectus, quin ulterius inquirat de realitate quae sub ratione signi necessario latet, et similiter Ecclesia doctrinam de caractere sub hoc generaliori conceptu proponit, relinquens theologorum disputationibus ulteriorem eius determinationem. Ipsi theologi qui, morem gerentes antiquis formulis traditionalibus, characterem definierunt a signo, sub signi relatione aliquid aliud generatim quaesierunt, in quo ipsa relatio signi fundetur, cum evidens sit ipsum conceptum signi non importare meram relationem (significationem) sed aliquod concretum ferens relationem (rem significantem),⁵⁵ imo de facto nulla invenitur, inter tot theologorum opiniones, quae explicite reposuerit essentiam characteris in ipsa ratione signi ut distinctivi, quae tamen videtur antiquissima omnium conceptio, quamvis plures doctores eam reposuerint in generali ratione signi. Ipse S. Thomas, etsi doceat essentiam characteris consistere in aliqua potentia, nihilominus non semel characterem definit per rationem signi,⁵⁷ atque affert ac iustificare conatur magistrales definitiones confectas ex ratione signi,⁵⁸ imo ab ipsa ratione signi incipit totam suam inquisitionem de essentia characteris in utroque loco *Summae theologiae* (3 p., q. 63, a. 1) et *Commentarii super Sententias* (*In 4 Sent.*, dist. 4, q. 1, a. 1); et inde est quod Scotus arguit inconsequentiae S. Thomam eo quod, cum posuerit signum tanquam genus definitionis characteris, simul docuerit characterem non esse essentialiter relationem sed aliquid absolutum.⁵⁹

3. *Characterem esse SIGNUM DISPOSITIVUM relate ad gratiam.*

guer les fidèles au point de vue de leur appartenance au corps mystique. Il n'y touche qu'en passant et tandis que pour les Pères le caractère montre avant tout que le chrétien appartient au Christ comme la brebis au pasteur, le soldat à l'empereur, pour saint Thomas il indique quel culte l'on professe. De même la distinction des fidèles entre eux semble une simple diversité de fonctions liturgiques. Aussi éprouve-t-il plus de difficulté que saint Bonaventure à démontrer l'existence, le nombre et l'indélébilité du caractère" (*art. cit.* [supra, in p. 150] 171 sq.).

"Inter ipsos Patres, Augustinus ultra rationem signi videt in caractere rationem cuiusdam consecrationis et initialis incorporationis ad Christum (cf. supra, p. 207).

"3 p., q. 63, a. 3: "Sicut ex supra dictis [a. 1] patet, character proprie est signaculum quoddam quo aliquid insignitur ut ordinatum in aliquem finem" (cf. ad 2 et 3); a. 4: "Sicut dictum est [a. 3], character est quoddam signaculum quo anima insignitur ad suscipiendum vel aliis tradendum ea quae sunt divini cultus." Ipsius S. Thomae est etiam definitio allata a Conc. Flor., in Decreto pro Armenis. quam essentialiter assumit ipsum Conc. Trid.: "Quaedam [sacramenta] . . . imprimunt characterem, idest spirituale quoddam signum distinctivum a ceteris."

|| *In 4 Sent.*, dist. 4, q. 1, a. 2; cf. supra, pp. 102-105.

""[Arguitur] contra opinantem [S. Thomam] ex dictis eius, quia contradicit sibi; ipse enim dicit hanc esse definitionem characteris: Character est signum unionis fidei et sanctae ordinationis datum a hierarcha, vel quod est signum unionis divinorum, et sacrae ordinationis fidelium. Quomodocumque sic vel sic definiatur, dicit quod signum ponitur in definitione characteris, ut genus. Ex hoc arguitur, quod character non potest esse forma absoluta, quia ad quidditatem formae absolutae non pertinet essentialiter aliquis respectus, quia tunc illa quidditas esset ad se, et non esset ad se" (*op. cit.* [supra, in p. 118] 617),

sequitur ex duplici ratione, scilicet tum ex ipsa natura characteris, prout est essentialiter potentia ad cultum, tum ex ulteriori eius proprietate, prout est de facto elementum sacramentale, seu quatenus habet rationem rei-et-sacramenti.

Primo, character, consideratus *secundum suam essentiam*, seu prout est potentia, immediate ordinatur ad cultum, cultus autem ordinatur ad gratiam, unde character vere, etsi mediate tantum seu mediante cultu, ordinatur ad gratiam. Idque tripliciter. *Imprimis*, actus cultus seu sacramenta sunt productiva gratiae, adeoque character, qui confert potentiam recipiendi vel conficiendi sacramenta, confert potentiam ad recipiendam vel dandam gratiam, ac ita mediantibus sacramentis influit in collationem gratiae (cf. supra, p. 256). *Praeterea*, cultus exterior, ad quem character ordinatur, significat et fovet cultum interiorem, qui est secundum gratiam, adeoque character, mediante hoc vinculo inter utrumque cultum, ad gratiam ordinatur. *Praeterea*, character ex hoc ipso quod est potentia ordinata ad actus, ponit in subiecto exigentiam gratiae; nam omnis potentia indiget habitu ad conveniens exercitium suorum actuum, quam quidem exigentiam divina Providentia connaturaliter complet, addens habitum gratiae potentiae characteris; ad rem S. Thomas: “Hoc signum [i.e. character] nihil aliud est quam quaedam potentia quae potest in actiones hierarchicas, quae sunt ministrationes et receptiones sacramentorum, et aliorum quae ad fideles pertinent; et ad hoc quod has operationes bene exercent indiget habitu gratiae, sicut et aliae potentiae habitibus indigent” (*In 4 Sent.*, dist. 4, q. 1, a. 1; cf. ad 5). “Character . . . directe quidem et propinque disponit animam ad ea quae sunt divini cultus exequenda, et quia haec idonee non fiunt sine auxilio gratiae . . . , ex consequenti divina largitas recipientibus characterem largitur gratiam, per quam digne impleant ea ad quae deputantur” (3 p., q. 63, a. 4, ad 1).³

Haec igitur ordinatio characteris ad gratiam est partialiter in ordine causae efficientis, ut patet ex prima ratione, quod attinet ad solum characterem Ordinis qui concurrit una cum sacramento ad causandam gratiam, ut supra explicatum est (p. 256), et partialiter in ordine causae materialis dispositivae, ut patet tum ex prima ratione, quod attinet passivos characteres Baptismi et Confirmationis, tum ac praecipue ex ceteris duabus rationibus; item haec ordinatio est mediata tantum, quatenus character ad gratiam disponit remote et indirecte.

³ Sub hoc respectu, sicut character ordinatur ad gratiam, ut causa exigitiva, sic etiam gratia dici potest eo ipso ordinari ad characterem seu ad exercitium characteris, in ordine causae finalis, quatenus character sibi subordinat gratiam ut medium vel auxilium necessarium ad suos fines. Duo enim possunt esse sibi invicem causae in diverso ordine causalitatis.

ut ait S. Thomas et ut patet praecipue ex secunda et tertia ratione; item, non est ex propriis sed ex communibus, ut notat Caietanus (*In 3 p.*, q. 64, a. 4, ad 1) et patet ex eo quod prima ratio convenit etiam ministro et subiecto sacramentorum, secunda vero et tertia conveniunt pluribus aliis rebus, seu verificantur ubicumque datur aliqua destinatio ad cultum vel aliquod posse cui Deus addit bene posse vel auxilium gratiae.

Secundo, character, consideratus ut *elementum sacramentale*, seu formaliter ut effectus sacramenti adeoque ut *res-et-sacramentum*, ordinatur essentialiter ad gratiam, idque habet ex ipsa communi ratione rei-et-sacramenti, etsi haec maxime reluceat in ipso characterē. Nam, cum sacramentum nihil aliud sit quam signum efficax gratiae adeoque essentialiter ad gratiam ordinetur, oportet quod quidquid contingit in sacramento antecedenter ad gratiam, adeoque etiam eius praevious effectus, ad ipsam gratiam significative et causaliter ordinetur: secus sacramentum haberet duplicem significationem et duplicem causalitatem essetque duplex ens.

Haec autem sacramentalis ordinatio characteris ad gratiam intelligenda est non in ordine causalitatis efficientis,^{fil} secus sacramentum non esset immediata causa ipsius gratiae, sed solius characteris, quo mediante tanquam instrumento, produceret gratiam, sed in solo ordine causalitatis materialis sive dispositivae, quatenus nempe sacramentum, producendo characterem, ponit per ipsum exigentiam gratiae in subiecto et sub hac exigentia procedit ulterius ad producendam ipsam gratiam, utique immediate, ita ut huiusmodi characteris productio non proprie mediet inter sacramentum et productionem gratiae, quia mediat in sola ratione causae dispositivae non vero in ratione causae efficientis, sicut instrumentum. Sacramentum igitur immediate et ad modum unius producit utrumque effectum characteris et gratiae, primum tamen ut dispositionem alterius: non enim repugnat per eandem causam et per eandem actionem simul induci tum formam tum eius dispositionem, maxime cum agitur de sola morali et late dicta dispositione, qualis est ipse character. Praeterea igitur, character non est cogitandus ut dispositio proxima, aut eiusdem generis ac forma gratiae, aut physica (quamvis sit in se aliquid physicum), aut ex natura rei necessaria, sed ut dispositio moralis, ex voluntate institutoris sacramenti inducta; nam potuisset character institui abs-

*Dictum est supra (p. 266) characterem Ordinis concurrere efficienter, una cum sacramento, ad causandam gratiam; sed ibi agebatur de alieno subiecto, hic vero agitur de proprio subiecto. Ita, cum homo baptizatur, character Ordinis in ministro concurrat efficienter ad causandum tum characterem tum gratiam baptismalem in subiecto, sed hic character baptismatis concurrat tantum dispositive ad causandam consortem gratiam baptismalem.

que sacramentali ordinatione ad gratiam, ita nempe ut conferretur per ritum non sacramentalem, et vicissim potuisset gratia per sacramenta Baptismi, Confirmationis et Ordinis infundi independenter a characterē seu absque simultanea characteris infusione.⁰² Ex quo apparet discrimen inter hanc characteris dispositionem, inductam per ipsum sacramentum ex opere operato, et eam dispositionem quae ad eiusdem gratiae infusionem requiritur ex parte subiecti sive ex opere operantis; nam haec altera dispositio est proxima, eiusdem generis ac forma gratiae (consistit enim in bona dispositione voluntatis), physica, ex natura rei requisita, ac ideo inseparabilis a forma gratiae, ita ut nequeat existere sine gratia nec gratia sine ipsa.⁰³

Ponit igitur de facto character in subiecto veram et proximam ac permanentem exigentiam gratiae, ita ut subiecto disposito gratia, vi impressi characteris, conferri debeat, et pariter in subiecto indisposito, sive fide accedente sive gratiam deserente, remota subinde indispositione, gratia conferri aut restitui debeat, vi ipsius characteris, necessario collati per sacramentum et indelebiter permanentis post sacramentum. Et in hoc quidem casu sic dictae *reviviscentiae sacramenti*, quomodolibet tandem ea explicetur iuxta varias opiniones de causalitate sacramentorum, maxime apparet ordinatio characteris ad gratiam eiusque exigitivus ac dispositivus influxus, ita ut huiusmodi reviviscentia, propria characteris causalitas appellari queat.

Huiusmodi sacramentalis ordinatio characteris ad gratiam, utut indolis moralis nec absolutae necessitatis, de facto tanta est ut homo characterizatus, etsi fortasse gratia privatus, dici possit iam quodammodo sanctificatus, destinative nempe ac radicaliter.⁰⁴ Propterea

e Quae autem fuerit ratio coniungendi in utroque ritu sacramentali utrumque separabilem effectum characteris et gratiae, fuse explicavimus in tractatu *De sacr. in gen.* 336-338 (cf. 308 sq.), ubi de intima ratione rei-et-sacramenti generaliter spectati, quae maxime relucet in ipso characterē. Voluit scilicet Deus utrumque effectum coniungere, ratione intimae utriusque cognitionis, qua nempe cultus exterior ordinatur ad cultum interiorem, gratia gratis data ad gratiam gratum facientem, fides ad charitatem, sacerdotium Christi ad substantialem eius sanctitatem, ac ideo sacerdotalis character ad consecrationem sanctitatis, vexillum Ecclesiae ad signaculum Deitatis.

Cf. dicta in tractatu *De sacr. in genere.* 332 sq.

Ad hoc Roguet: "Il ne faut pas oublier que le caractère, même privé de la grâce, comme la foi même morte, incorpore véritablement à l'Eglise, quoique de façon incomplète et insuffisante au salut. . . Mais il est anormal et même monstrueux que le caractère n'aboutisse pas à la grâce. Il est fait pour la grâce. Le pouvoir cultuel qu'il confère ne peut être exercé convenablement qu'avec l'aide de la grâce: au contraire, exercé sans la grâce (dans le cas du prêtre surtout) il aboutit au sacrilège. . .

"Si nous ne voyons jamais que la grâce comme effet du sacrement, nous risquons de tomber dans un individualisme moralisant, dans un subjectivisme piétiste. La doctrine du caractère est essentielle aux dimensions ecclésiologiques, sacrales, objectives. de la sacramentalité. Nous n'avons pas seulement à considérer et à estimer les bons chrétiens mais d'abord les chrétiens. Saint Paul les appelait des saints: il savait fort bien que tous les fidèles de Rome ou de Corinthe n'étaient pas, comme on dit, des 'petits saints'

Augustinus characterem vocavit initialem consecrationem et incorporationem ad Christum (cf. supra, p. 207). Propterea quidam theologi mediaevales, nominatim Albertus M. et Bonaventura (cf. supra, p. 110 sq.), considerantes characterem ut signum dispositivum gratiae, inducti sunt ad reponendam ipsam essentiam characteris in specie habitus, seu in quodam habitu imperfecto qui disponat ad perfectum habitum gratiae. Propterea ipse S. Thomas, quamvis reponat essentiam characteris in specie potentiae, non ad gratiam sed ad cultum proxime ordinatae, nequaquam inde solvit sacramentale ligamen inter characterem et gratiam, ut quidam inepte conqueruntur,¹ sed, illud quidem ad debitam proportionem reducens, non minus emphatice quam alii theologi ait: “Character est causa instrumentalis gratiae” {*In 4 Sent.*, dist. 4, q. 1, a. 1, ad 4), “Character est immediata causa disponens ad gratiam,” “Recedente fictione, character incipit habere effectum suum” {*ibid.*, q. 3, a. 2, q. 3), “Character est res respectu sacramenti exterioris et est sacramentum [i.e. signum et causa] respectu ultimi effectus [gratiae]” (3 p., q. 63, a. 3, ad 2), “Quando aliquis baptizatur, accipit characterem, quasi formam, et consequitur proprium [huius formae] effectum, qui est gratia remittens omnia peccata” (3 p., q. 69, a. 10); quae ultima expressio ac comparatio tam emphatica est, ut quidam non leviter insudent ad

qu’il y avait parmi eux de grands pécheurs. Mais saint Paul tenait à leur rappeler qu’ils étaient consacrés par le baptême et par là appelés à la sainteté. . .

“Ne pourrait-on pas dire aussi que si, par le sacrement de pénitence, la grâce nous est si facilement rendue, malgré peut-être la gravité de nos péchés, ce n’est pas seulement à cause de la sincérité d’une conversion que Dieu nous inspire, mais c’est aussi parce que le pire pécheur demeure un baptisé consacré par le sang du Christ, chez qui, par la présence inaliénable du caractère, la grâce est toujours prête à rejaillir. Mais si le caractère permet au sacrement de revivre, ne devrions-nous enseigner davantage à nos fidèles que, grâce au caractère, la grâce sacramentelle n’est pas une réussite exceptionnelle et fragile, un équilibre instable, mais un état durable et, de soi, permanent? Nous retrouverions ainsi cette indistinction de la grâce et du caractère que les Pères confondaient sous le nom de la ‘sphragis’ empreinte inviolable de l’alliance et du signe de la croix” (“La théologie du caractère et l’incorporation à l’Eglise,” *La Maison-Dieu* XXII [Paris 1952] 86-89).

” Ita Puech, scribens: “Autre conséquence [de la doctrine de S. Thomas; cf. supra, p. 264]: les prédécesseurs de saint Thomas concevaient le caractère comme l’effet premier du sacrement, qui signifiait et exigeait la grâce sanctifiante: ils s’en servaient même pour expliquer la causalité sacramentelle; c’est l’enseignement de saint Thomas lui-même dans les *Sentences*. Les théologiens modernes enseignent aussi communément que le caractère exige la grâce et partent de ce fait pour expliquer la réviviscence des sacrements. Or saint Thomas dans la *Somme* semble avoir renversé la relation entre le caractère et la grâce; le caractère semble si peu exiger la grâce, qu’il est l’effet secondaire, la grâce l’effet principal des sacrements. Il dispose sans doute à la grâce, mais de façon éloignée et indirecte, en autant qu’elle est nécessaire au digne exercice du culte chrétien. En d’autres termes le but premier du caractère est de permettre de poser valablement des actes objectifs du culte, et pour cela la grâce n’est pas nécessaire; mais pour que les sentiments intérieurs, le culte subjectif, répondent aux actes extérieurs la grâce est nécessaire. En somme ce n’est pas le caractère qui exige la grâce, mais la volonté de Dieu, qui ne veut pas d’un culte purement extérieur” (*art. cil.* [supra, in. p. 150] 172).

eam explicandam⁶⁶ et alii inepte in ea videant aliquam oscillationem vel apparentem contradictionem in scriptis S. Thomae.⁶⁷

Ceterum, praefata distinctio inter characterem secundum suam essentiam et characterem ut elementum sacramenti, nonnisi formalis et abstractiva est; nam de facto, cum character evadit elementum sacramenti, sub sacramento trahit totam suam essentiam potentiae ad cultum triplicemque suam nativam ordinationem ad gratiam, supra indicatam, ac ideo totum hoc sacramentalizatur, seu evadit significatum et effectus sacramenti ac vicissim signum et causa gratiae.

Character, secundum quod est signum dispositivum relate ad gratiam, importat unice ipsam *relationem signi*, quam ceteroquin emendicat ab ipso exteriori sacramento (quod cum solum sit in se sensibile, solum directe verificat rationem signi), quatenus ad modum unius cum ipso et sub eadem sensibili veste, ordinatur ad gratiam significandam et causandam, atque accipit nomen ipsum sacramenti, ita ut sit vere res-et-sacramentum. Ad rem S. *Thomas*: “Character sacramentalis est res respectu sacramenti exterioris, et est sacramentum respectu ultimi effectus. Et ideo dupliciter potest aliquid characteri attribui. Uno modo secundum rationem sacramenti. Et hoc modo est signum invisibilis gratiae quae per sacramentum confertur. Alio modo secundum propriam rationem characteris. Et hoc modo est signum configurativum alicui principali, apud quem residet auctoritas eius ad quod aliquis deputatur [i.e. Christo sacerdoti]” (3 p., q. 63, a. 3, ad 2). “Character animae impressus habet rationem signi in quantum per sensibile sacramentum imprimitur; per hoc enim scitur

⁶⁶ Cf. *Caictani* et nostram explicationem, allatam in tractatu *De sacr. in genere* 202 sq., 308.

⁶⁷ Ita *Puech*: “Est-ce un retour involontaire ou une concession à renseignement courant? Nous laissons à d’autres d’expliquer cette apparente contradiction. Il nous suffit de remarquer, que si l’on reste dans la ligne de l’explication thomiste, si le caractère ne fait que députer au culte divin, que permettre d’en poser valablement les actes, il n’exige la grâce que par accident” (*art. cit.* (supra, in p. 150] 173 sq.).

Notandum est quod, quamvis S. Thomas in sua Summa perfecit doctrinam de causalitate sacramentorum, evolvendo a causalitate dispositiva (in qua vinculum inter characterem et gratiam strictius est ac necessarium) ad causalitatem perfectivam quae terminatur ad ipsam gratiam, strictum tamen ac sacramentale vinculum inter utrumque effectum iugiter retinuit, ita ut vix quandoque appareat discrimen inter eius modum loquendi in Summa et in Sententiis (confer *In 4 Sent.*, dist. 4, q. 1, a. 1. ad 4 et 5, cit. supra in p. 111, cum 3 p., q. 63, a. 4, ad 1, nuper cit. in p. 266; item *In 4 Sent.*, dist. 4, q. 3, a. 2. q. 3, cum 3 p., q. 69, a. 10); imo in ipsa Summa invenitur fortior illa expressio de caractere ut forma quae exigit gratiam ut proprium effectum formae (3 p., q. 69, a. 10). Praeterea, quidquid sit de eius evolutione quoad causalitatem sacramentorum, S. Doctor in utroque opere considerat characterem ut potentiam ad cultum, et mediante hac primaria ordinatione ad cultum, ordinat characterem ad gratiam (cf. textus citatos in pp. 110. 266). Unde praefatus *Puech* nonnisi leviter ac saltuarie litteram S. Thomae respexit nec eius mentem, sub variis expressionibus unilateraliter sese explicitantem ac evolventem, satis penetravit.

aliquis esse baptismal! caractere insignitus, quod est ablutus aqua sensibili. Nihilominus tamen character vel signaculum dici potest per quandam similitudinem omne quod configurat alicui, vel distinguit ab alio, etiam si non sit sensibile, sicut Christus dicitur figura vel character paternae substantiae, secundum Apostolum, *Hcbr.* 1. 3” (ibid., q. 1, ad 2).

Imo haec signi relatio nonnisi per respectum ad gratiam proxime et proprie, utut derivate ab exteriori sacramento, in caractere verificatur, nec nisi remote, et ob communitatem subiecti, extendi potest ad rationem distinctivi et configurativi, quae secundum se alias relationes dissimilitudinis et similitudinis important, ut dictum est supra (pp. 259. 264). Propterea S. Thomas non distinguit characterem in signum dispositivum, signum distinctivum et signum configurativum. sed in signum distinctivum et configurativum, seu in signum, in distinctivum et in configurativum, per haec intelligens triplicem relationem, i.e. signi (ad gratiam), distinctivi seu dissimilitudinis (ad ceteros homines) et configurativi seu similitudinis sive imaginis (ad Christum sacerdotem). Ad rem ipse: “Conveniunt [theologi] ... in hoc quod omnes dicunt per characterem importari relationem triplicem. Est enim character signum distinctivum et configurativum. Inquantum ergo est signum, importat relationem ad signatum [i.e. ad gratiam]; inquantum autem est distinctivum. importat relationem ad ea a quibus distinguit; inquantum autem est configurativum. importat relationem ad ea quibus assimilât” (*In 4 Seni.*, dist. 4. q. 1, a. 1).⁶⁸

Pro complemento huius Conclusionis de essentia et proprietatibus characteris iuverit aliquas notulas addere, resumptivas vel explicativas quorundam peculiarium eius aspectuum.

1. *Definitio characteris.*

Ex dictis et iuxta sententiam thomisticam, haec essentialis definitio colligitur: *Potentia ad cultum*. In qua definitione, potentia est genus, cultus vero differentia specifica. Pressior tamen vel manifestior est definitio: *Physica et instrumentons potentia ad actus cultus tradendos vel suscipiendos*. In qua definitione, additur “physica” ad ostendendum characterem proprie reponi in praedicamento potentiae, nam moralis potentia dicitur metaphorice, nec quidquam ponitur in praedicamento et essentialiter definitur per ea quae sibi non proprie sed metaphorice conveniunt; additur “instrumentalis” tum ad ostendendum charac-

⁶⁸Ioannes à S. Thoma (*In 3 p.*, disp. 25, a. 2. nn. 23-27) et Salmanticenses (*De sacr. in communi*, disp. 5. dub. 4, n. 73), ostendunt contra Vasquez et Suarez, characterem esse signum non mere conventionale, sed naturale.

terem reponi in suo genere, seu in praedicamento potentiae, solummodo reductive ac ideo esse diminutam quandam ac participatam potentiam, tum ad distinguendum characterem a sacerdotali potentia Christi, quae est principalis, completa et imparticipata; additur tandem “ad actus cultus tradendos vel suscipiendos” ad indicandam immediatam et essentialem divisionem potentiae, quae fundat distinctionem trium characterum.

Aliae definitiones vel non sunt aptae, vel sunt descriptivae, seu accipiuntur ex consequentibus. Ita: “Participatio sacerdotii Christi” (3 p., q. 63, aa. 3 et 5) est definitio per causam exemplarem vel per causam finalem vel per immediatam quandam proprietatem. “Signum configurativum, distinctivum, dispositivum” est definitio per tres proprietates sive relationes quae fluunt ex essentia characteris.

Ceterum, si quis velit tum definitiones singulorum trium characterum, tum ultiores descriptiones per alias causas quam per causam intrinsecam et formalem, non difficulter eas construere potest, attendendo ad omnia quae superius discussimus. *Character Baptismi* est physica et instrumentalis potentia passiva ad actus cultus suscipiendos. *Character Confirmationis* est pariter physica et instrumentalis potentia passiva ad eosdem actus cultus suscipiendos, tanquam a perfectiori receptivo.⁹⁹ *Character Ordinis* est physica et instrumentalis potentia activa ad actus cultus tradendos (nec vacat in proprie dicta definitione eos actus specificare, quos omnes norunt esse principaliter oblationem sacrificii et administrationem sacramentorum). Definitio vero ac simul descriptio *characteris in genere secundum omnes causas et proprietates*, est: Character est physica et instrumentalis potentia ad actus cultus suscipiendos vel tradendos (causa formalis), ac consequenter quaedam participatio sacerdotii Christi (causa exemplaris, causa finalis et prima proprietas), quae triplicatur in signum configurativum Christi Sacerdotis, distinctivum Christianorum et dispositivum ad gratiam (tres proprietates sive relationes consequentes), ac fundat sacramenti initerabilitatem (alia proprietas vel effectus), quatenus indelebiter (alia et eximia proprietas) residet in intellectu practico (subiectum sive causa materialis).

Primae definitiones, attentatae a theologis in medio aevo, sunt duae *magistrales definitiones*, de quarum merito dictum est supra (pp. 102-105), scilicet: “Signum sanctum communionis fidei et sanctae ordinationis, accedenti datum a hierarcha” et “Distinctio a characterem aeterno impressa animae rationali secundum imaginem, configurans trinitatem creatam Trinitati creanti et recreanti, et distinguens a non

In hoc non convenimus cum quibusdam thomistis, praecipue modernis, qui accipiunt characterem Confirmationis ut potentiam activam, vel passivoactivam. Ratio discriminis et difficultatis provenit ex ipsa minus perspicua natura Confirmationis, seu ex illo “enignate Confirmationis” quod late exposuimus in art. 7 (tom. 2, pp. 576-590; cf. peculiariter pp. 588-590).

configuratis secundum statum fidei.” Alteram definitionem praefert Albertus M., primam vero S. Thomas, qui tamen eam reformat et accommodat ad rectam sententiam de characterem ut potentia: “Signum communionis potestatis divinorum et sacrae ordinationis fidelium.”

Easdem definitiones ad verbum repetunt aut uno vel alio modo accommodant doctores saec. 13. Ita *H Ostiensis* sic eas imitatur: “Sacramentum est character quidam, qui per cum qui potestatem habet corpori humano recipientis iuxta ritum ecclesiasticum visibiliter, animae vero invisibiliter a Spiritu S. imprimitur” (cf. supra, p. 103).

5. *THOMAS* primus tradidit supradictam definitionem characteris per rationem potentiae: “Character importat quandam potentiam spiritualem, ordinatam ad ea quae sunt divini cultus” (3 p., q. 63, a. 2); “Hoc signum [i.e. character] nihil aliud est quam quaedam potentia quae potest in actiones hierarchicas, quae sunt ministrationes et receptiones sacramentorum et aliorum quae ad fideles pertinent” (*In 4 Sent.*, dist. 4, q. 1, a. 1). Ceterum S. Doctor non curat instituere peculiarem quaestionem de definitione, imo ex amore traditionalium formularum, conatur retinere etiam receptas magistrorum descriptiones et peculiariter ipsam rationem signi, quam nonnumquam refert ut genus vel initium suae ipsius definitionis. *In Sent.*, dist. 4, q. 1, a. 2, q. 1, instituit quidem peculiarem articulum, non ad conficiendam definitionem sed ad iustificandas praefatas binas magistrales definitiones tunc in usu, easdemque definitiones commemorat transeunter in ipsa *Summa Theologica*, 3 p., q. 63, a. 2, ob. 3; a. 3, sed contra. In opusculo *De articulis fidei et Ecclesiae sacramentis* tradit generalem illam ac indeterminatam descriptionem per signum, quam substantialiter subinde assumpserunt ipsa documenta Cone. Flor., Cone. Trid. et Catechismi Cone. Trid.: “Spirituale quoddam signum distinctivum a ceteris.”⁷⁰ In *Summa* semel et iterum tradit propriorem supradictam definitionem, incipiens tamen a ratione signi: “Character proprie est signaculum quoddam quo aliquid insignitur et ordinatur in aliquem finem” (3 p., q. 63, a. 3); “Character est quoddam signaculum quo anima insignitur ad suscipiendum vel aliis tradendum ea quae sunt divini cultus” (ibid., a. 4; cf. supra, p. 265).

SCOTUS refert generalem descriptionem theologorum: “Theologi concipiunt communiter per characterem quoddam spirituale impressum a Deo recipienti sacramentum non iterabile” (*In 4 Sent.*, dist. 6, q. 9). Sed cum nihil ipse determinate concludat quoad propriam essentiam characteris, nullam definitionem conficere conatur.

Theologi posteriores suas definitiones vel descriptiones conficiunt iuxta propriam cuiusque doctrinam de essentia characteris; pauci tamen explicitam et signatam definitionem tradunt. Ita thomistae generatim repetunt praefatam definitionem S. Thomae (3 p., q. 63, a. 2), non tamen sub signato nomine et ratione definitionis (cf. v.g. Ioannem a S. Thoma, disp. 25, a. 2. ad initium). A fortiori ceteri theologi, qui in essentia characteris plura elementa cumulant (generatim qualitatem physicam et potentiam moralem), a tradenda signata definitione abstinere solent.

SUAREZ hanc definitionem ad modum thesis proponit: “Character est qualitas primae speciei, scilicet, dispositio seu habitus conveniens ipsi animae ac formaliter perficiens illam, sine ullo ordine ad operationes, sicut pulchritudo vel sanitas est bona corporis dispositio” (Disp. 11, sect. 3, n. 14; cf. supra, p. 127).

”*Catechismus Cone. Trid.*, p. 2, c. 1, q. 30, habet: “Est autem character veluti insigne quoddam animae impressum”; inferius, c. 7, q. 34, agens de characterem Ordinis, eam generalem descriptionem sic complet: “Interior quaedam nota animae impressa [qua fideles] ab aliis fidelibus distinguuntur ac divino cultui mancipantur” (cf. supra p. 167).

SALMANTICENSES signatam aptamque definitionem proponunt: “Brevior autem, et magis propria est, [definitio] quae desumitur ex doctrina. . . Angelici Doctoris . . . , nempe ‘character est potestas spiritualis configurans homines Sacerdotio Christi ad divina suscipienda, vel agenda.’ In qua ly *potestas spiritualis* ponitur loco generis, in quo character convenit cum aliis potestatibus spiritualibus, quae characteres non sunt. Reliquae autem particulae ponuntur loco differentiae: nam explicant propriam rationem characteris sacramentalis, per quam distinguitur non solum ab aliis rebus, sed ab aliis etiam spiritualibus potestatibus, quae non participant conceptum characteris. Manifestant etiam praedictae particulae propriam characteris conditionem tam in ordine ad effectum consignandi, quam in ordine ad alios effectus, pro quibus habet rationem potentiae” (*De sacr. in communi*, dist. 5, dub. 4, n. 74).

BILLOT definit characterem per potentiam ad cultum, sicut thomistae, sed hanc subinde explicat per potentiam moralem, obsignatam per physicam qualitatem: “Character sacramentalis secundum suam intrinsecam naturam consideratus, est quaedam potentia ministerialis, qua homo sub Christo summo sacerdote potest in actiones hierarchicas” (cf. supra, p. 130).

PESCH: “Proxime et proprie [character] videtur esse passibilis qualitas, quia est ornamentum animae et sigillum impressum ad distinguendos signatos a non signatis” (n. 199).

HERVE (fere in sensu Billot, ut videtur): “Character est supernaturalis animae qualitas, qua homo ad divinum cultum deputatur, sub Christo summo sacerdote, cui configuratur” (ed. 17, n. 459).

DURST tradit signatam definitionem in sensu thomistico, sic eam specificando ad characteres Baptismi et Ordinis: “Definitio characteris baptismalis et sacerdotalis. . . Essentia metaphysica [seu definitio metaphysica] characteris baptismalis consistit in potestate valide recipiendi sacramenta Novi Testamenti et legitime assistendi sacrificio eucharistico; essentia metaphysica characteris sacerdotalis consistit in potestate valide conficiendi Ss. Eucharistiam et administrandi sacramenta Novae Legis.”⁷¹

GIGON hanc nimis diffusam tradit in sensu thomistico definitionem trium characterum: “Character Baptismi est potestas indelebilis physica passiva, qua baptizatus ut membrum Christi, fit capax recipiendi valide omnia sacramenta et participandi ex officio omnia alia bona Ecclesiae. [Character] Confirmationis est perfecta potestas exercendi actiones sacras competentes omni Christiano spiritualiter perfecto cum iure ad auxilia his actionibus necessaria. [Character] Ordinis est potestas valide offerendi sacrificium, administrandi sacramenta et celebrandi officia ecclesiastica cum iure ad auxilia necessaria pro illo munere perfecte implendo.” Inferius haec omnia sic aptius, sed adhuc diffuse, contrahit: “Definitio explicitior characteris: Character est potestas spiritualis (causa formalis), constituens de corpore Ecclesiae ad divina suscipienda (pro baptizato) et communiter agenda (pro confirmato) immo tradenda (pro ordinato) (causa finalis), in intellectu viatorum practico recepta (c. materialis), indelebiter (proprietas), configurans Christo-sacerdoti.”⁷²

Et ex his paucis exemplis intelliges communem tenorem aliarum currentium definitionum.

2. *Physica essentia characteris.*

Dictum est characterem esse physicam qualitatem, ut communiter

⁷¹Art. cit. (supra, in p. 242) 568.

⁷²*De sacramentis in communi* (Friburgi Helv. 1945) 122.

admittunt theologi, et quidem physicam potentiam, ut defendunt thomistae. Sed praeterea quaeri potest: utrum sit perfecta sive completa realitas, realiter ac simpliciter proinde distincta ab essentia animae sive intellectus, an quaedam tantum *realis modalitas*, ac proinde nonnisi realiter-modaliter a subiecto distinguatur, ut videtur suadere ipsa instrumentalis eius ratio. Priori autem parti assentiendum est cum *Joanne a S. Thoma* scribente: “Probabilius . . . apparet, quod character sit realitas distincta a subiecto, cui inest; et in hoc differt a motione sacramentali, quia illa non datur ut principium, sed ut actualis concursus, nec permanenter, sed transeunter; et ideo non debet distingui tanquam res a re: character autem, et ut principium datur et permanenter; et ideo non multiplicamus entitates sine causa, si quidem ut ponatur novum principium, et potentia agendi vel patiendi, causa sufficiens est ut ponatur nova entitas. Melius hoc probatur, quia modus identificatur cum realitate, cuius est modus; character autem, cum sit quid supernaturale, non potest identificari cum anima, nec cum aliqua realitate naturali; cum supernatural! etiam non, quia sine aliqua alia entitate supernatural! potest remanere character, ut patet in damnatis: ergo non est modus.”⁷³

3. *Finalitas characteris prout est consecratio, seu gratia gratis data.*

Character, cum sit donum Dei et quaedam consecratio subiecti, legitime vocatur gratia; cum tamen non proprie, sicut gratia gratum faciens, sed improprie tantum ac veluti legaliter sanctificet sive consecret, ideo, sub hac saltem oppositione ad gratiam gratum facientem, legitime vocari potest gratia gratis data: est enim suprema inter legales sanctificationes ac veluti invisibile quoddam vexillum totius religionis, physice consecrans ac dedicans ipsum interius templum animae illudque proxime disponens ad celebrationem principalium actuum cultus seu septem sacramentorum quae sunt columnae et fundamenta totius Christianae religionis. Nihilominus gratia gratum faciens tria importat, ob quorum absentiam, aliquod ab eius ratione deficere potest; ipsa scilicet proprie sanctificat, est primario in utilitatem ipsius subiecti et est aliquid permanens atque habituale in subiecto; unde per oppositionem ad ipsam, resultat plenior ac strictior conceptus gratiae gratis datae, quae scilicet non proprie sanctificet, nec primario sit in utilitatem subiecti sed aliorum, nec sit aliquid proprie permanens et habituale in subiecto, uti sunt gratiae miraculorum et prophetiae, et alia id genus. Inde intelligitur quare communiter theologi, attendentes extrinsecam destinationem nec proprie sanctificativam indolem characteris, eum appellent gratiam gratis

⁷³In 3 p., disp. 25, a. 2, n. 36, *Cursus theologicus* IX (Parisiis: Vives 1886) 331 sq.

datam, et quare e converso unus vel alter, attendens permanentem proprietatem characteris vel etiam interiorem altamque indolem consecrationis per eum collatae, renuat eum vocare simpliciter gratiam gratis datam.

Inter modernos characterem gratiam gratis datam appellant, Knabenbauer, D'Alès, Gerlaud, Neveut, Audet, et a fortiori illi qui in "gratia" sive "charismate" Timotheo in sua ordinatione collato (1 *Tim.* 4. 14; 2 *Tim.* 1. 6) vident solum characterem Ordinis potiusquam gratiam sacramentalem, uti Lemonnyer, Michiels, Tixeront, Bardy (cf. dicta in tom. 1, p. 562 sq.). Inter antiquiores, ea appellatione explicite utuntur Albertus M.: "Hoc lumen . . . in quo fundatur character . . . est in genere gratiae gratis datae" (*In 4 Sent.*, dist. 6, a. 3, circa finem) et Bonaventura: "Character . . . est gratia gratis data" (*In 4 Sent.*, dist. 6, p. 1, a. un., q. 2); addi potest Catechismus Cone. Trid., quatenus characterem Ordinis vocat "aliam gratiam" per oppositionem ad "sanctificationis gratiam" et ad eam refert praefatos textus paulinos de gratia sive charismate ordinationis Timothei. S. Thomas, 1-2, q. 111, a. 4, dividens gratias gratis datas in strictiori et pleniori sensu supradicto, inter eas non refert, ut patet, characterem, nec necessario ad characterem alludit sive ibidem in a. 5, ob. 3, sive in *Suppi.*, q. 35, a. 1, ob. 1 et 2, quamvis in hac ultima quaestione 35, possit videri quaedam suggestio in hoc quod in a. 1 quaerit an Ordo conferat gratiam gratum facientem et in a. 2 immediate subiungat quaestionem an Ordo imprimat characterem. Imo in opusculo *De jonna absolutionis*, c. 3, de potestate sacerdotali, quam alibi explicite identificat cum ipso caractere (cf. infra, p. 284), expresse ait: "Potestas clavium non computatur inter gratias gratis datas." S. Doctor potiusquam gratiis gratis datis praefert characterem assimilare legali cuidam sanctificationi, qualis est consecratio basilicae, effectus alicuius sacramentalis (iuxta antiquam figuram consecrationis iam ab Augustino inculcatam) et sub ea ratione characterem opponere gratiae sanctificanti: "Per omnia sacramenta sanctificatur homo secundum quod sanctitas importat munditiam a peccato, quae fit per gratiam. Sed specialiter per quaedam sacramenta, quae characterem imprimunt, homo sanctificatur quadam consecratione, utpote deputatus ad divinum cultum; sicut etiam res inanimatae sanctificari dicuntur inquantum divino cultui deputantur" (3 p., q. 63, a. 6, ad 2; idem fusius dicit *In 4 Sent.*, dist. 4, q. 1, a. 4, q. 2).

Inter recentiores theologos *Scheeben*, ratione suae peculiaris sententiae de essentia characteris, ut quadam imitatione unionis hypostaticae, explicite adversatur simplici appellationi gratiae gratis datae, inquiens: "[Character] nequit simpliciter computari inter gratias gratis

datas, quia [quamvis non sit idem ac gratia gratum faciens] principaliter confertur non in utilitatem aliorum sed in bonum ipsius subiecti, et, ut minimum, illi confert altioris generis consecrationem" (cf. integrum textum supra, pp. 136 sq.).

4. *Proprietas characteris prout est res-et-sacramentum.*

Dictum est supra (pp. 266, 267, 270) rationem signi dispositivi in characterе connecti peculiariter cum ea dignitate et efficacitate, quam character induit ex hoc quod producitur per sacramentum ac fit vere elementum sacramentale, medium inter sacramentum et gratiam, seu ut dici solet res-et-sacramentum. Ceterum, character non est nisi unum de his quae vocantur res-et-sacramentum. seu una peculiaris, utut singularis, species rei-et-sacramenti in genere, ac proinde ad hanc eius rationem intimius penetrandam iuverit consulere quae fuse de eo generali conceptu diximus in tractatu *De sacr. in genere* 317-338.

5. *Comparatio characteris cum gratia, secundum eorum convenientiam et discrepantiam* (cf. definitionem characteris per varias causas supra assignatam, in p. 271).

Quoad causam formalem. Conveniunt: ambo sunt physica qualitas. Discrepant: gratia est in prima specie qualitatis, seu habitu, character vero in secunda specie, seu potentia; item, gratia est forma completa ac principalis et directe in genere habitus, character vero est forma incompleta ac instrumentalis, et ideo indirecte tantum ac reductive in genere potentiae.

Quoad causam finalem. Conveniunt: ambo sunt quaedam participatio perfectionis Christi, quaedam consecratio et elevatio hominis, ordinant ad actus supernaturales, ad corpus mysticum Christi efformandum. Discrepant: gratia est participatio Deitatis et sanctitatis Christi, character vero participatio sacerdotii Christi: gratia facit filium et consortem, character vero ministrum et servum; gratia est perfecta consecratio et elevatio, seu gratia gratum faciens, character vero est imperfecta consecratio et elevatio, ac veluti gratia gratis data: gratia ad vitam supernaturalem et corpus mysticum ordinatur immediate ac formaliter, character vero tantummodo mediate et efficienter.

Quoad causam exemplarem. Conveniunt: ambo sunt imagines et configurationes. Discrepant: gratia est imago Deitatis, character humanitatis Christi; gratia assimilât Filio, character Christo; gratia conformat Christo in eius sanctitate, character in eius sacerdotio.

Quoad proprietates. Conveniunt: ambo sunt spiritualia signacula, configurativa, distinctiva, invicem dispositiva. Discrepant: gratia est signum improprie, character proprie; gratia est signaculum configu-

rans Deo, character vero configurans Christo Sacerdoti; gratia est signaculum sanctorum et vexillum Ecclesiae triumphantis, character vero signaculum Christianorum et vexillum Ecclesiae militantis; gratia constituit animam Ecclesiae ac disponit ad bene esse cultus, character vero constituit corpus Ecclesiae et disponit ad animam Ecclesiae. Praeterea, gratia est amissibilis et augmentabilis, character vero indelebilis et inalterabilis, ac inde quoque evadit fundamentum initerabilitatis sacramentorum.

Quoad causam efficientem. Conveniunt: ambo sunt effectus sacramenti, et quidem immediatus. Discrepant: gratia datur per omnia sacramenta, character vero tantummodo per tria; gratia est sacramenti effectus principalis ac specificativus, character vero secundarius (saltem sub formali ratione sacramenti) et dispositivus, ac pro tanto materialiter immediatus et medians inter sacramentum et gratiam; gratia est res-tantum (i.e. tantum significatum et effectum), character vero res-et-sacramentum (i.e. significatum et effectus et simul signum et causa, una cum sacramento); gratia non est infallibilis effectus sacramenti, cum possit frustrari (sacramentum informe), character vero indivisibiliter ac necessario confertur per validum sacramentum; gratia sub aliqua ratione conferri potest extra sacramentum (seu ut gratia communis), character vero sub nulla ratione; gratia non exigit characterem, ut patet in quatuor sacramentis, character vero exigit gratiam ita ut evadat etiam causa riviviscentiae gratiae.

Quoad causam materiale. Conveniunt: ambo sunt in anima et conferuntur incorporatis ad Christum. Discrepant: gratia est in essentia et facultatibus animae, character vero in solo intellectu practice; gratia residet instabiliter, quatenus augeri et amitti potest, character vero indelebiliter et indivisibiliter sive per diminutionem sive per augmentum; gratia in sua infusione et gradu dependet a dispositione subiecti, character vero est a dispositione independens, ita ut omnibus et aequaliter infundatur; gratia necessario infunditur solis parvulis seu usu rationis carentibus, character vero etiam adultis; gratia est in solis bonis, character etiam in malis; gratia quis semper bene utitur, cum sit habitus bene disponens, caractere vero sive bene sive male; gratia aeternaliter amittitur per damnationem, character vero aeternaliter retinetur etiam in inferno.

6. *Comparatio trium characterum.*

Attenta causa formali, seu eorum essentia, tres characteres *specificè differunt*, nec tantum gradu sive intensitate, ut videntur putasse quidam antiquiores, perinde ac si idem specificè character, collatus in Baptismo, intenderetur subinde secundum maiorem gradum in Con-

formatione et Ordine. Haec est explicita sententia S. Thomae (*In 4 Sent.*, dist. 7, q. 2, a. 1, q. 2; in *Summa* S. Doctor hanc quaestionem praetermittit) et docetur communiter ab aliis theologis, quamvis plures dissentiant a sententia S. Thomae de natura characteris ut potentia ad cultum.

Probatur autem primo ex hac ipsa natura characteris, ut est potentia ad cultum; character enim Baptismi atque Confirmationis est potentia passiva, character vero Ordinis est potentia activa; passivum vero et activum sunt differentiae specificae et ad invicem irreducibiles; ergo saltem character Ordinis a ceteris duobus specificè distinguitur: specifica autem differentia inter hos duos characteres difficilius hac ratione probatur, eo vel magis quod Confirmatio sit quaedam continuatio et complementum Baptismi, sed tamen in ipsa ratione potentiae passivae potest iterum haberi specifica distinctio, quae in casu induceretur a recipiendo simpliciter, imperfecte, ut parvulus, in ordine ad vitam privatam (Baptismus), et a recipiendo tali modo, perfecte, ut adultus, in ordine ad socialem vitam (Confirmatio), ut alibi explicatum est. Praeterea, potentia non suscipit magis et minus, sicut habitus, sed consistit in indivisibili, sicut ceteroquin essentia, a qua immediate procedit; unde unus character nequit per alium characterem intendi vel augeri; nec obstat quod character sit potentia supernaturalis, infusa ab extrinseco. nam etiam ita retinet propriam rationem potentiae, cuius tota ratio indivisibiliter specificatur ab actu.

Probatur secundo, ex proprietate characteris prout est elementum sacramentale, seu effectus sacramenti. Nam tres characteres sunt proprii et immediati effectus specificè diversorum sacramentorum, non secus ac ipsae gratiae sacramentales; ergo et ipsi characteres inter se specificè distinguuntur, cum diversa causa diversum producat effectum. Praeterea, id ostenditur ex initerabilitate sacramenti: ratio enim quare Baptismus iterari non possit, est quia manet character indelebilis, unde si character Confirmationis esset idem specificè ac character Baptismi, non posset Confirmatio conferri, secus iteraretur sacramentum conferendo eundem characterem. Nec valet obicere quod, cum character sit figura (seu configuratio animae), et recipiatur in eadem parte animae, seu in intellectu, non possunt tres distincti characteres ibi simul adesse, sicut non potest eadem pars corporis simul habere tres figuras; nam character non est proprie figura, cum haec species qualitatis sit propria rerum corporalium, sed est potentia, nec inconvenit diversas potentias sive proprietates, sibi invicem non oppositas, esse in eodem subiecto.

Attenta causa materiali, seu subiecto, omnes tres characteres sunt

in eodem subiecto, seu in intellectu practico, ut patet ex eorum communi indole potentiae ad cultum, quae petit esse in intellectu (cf. supra, p. 253). Ceterum non est necesse ut tres characteres sint invicem veluti iuxtapositi, imo probabilius videtur eos veluti invicem *superimponi*, ita ut character Confirmationis afficiat ac perficiat characterem Baptismi, tanquam perfectior potentia passiva, et similiter character Ordinis perficiat utrumque, tanquam potentia activa in eodem ordine cultualis activitatis. Ad rem *Ioannes a S. Thoma*: “Dici potest, quod alii characteres, etiam physice et entitative recipiuntur medio characterе baptismi, quia licet anima sit capax absolute omnium characterum, secundum ordinariam tamen, et suavem Dei ordinationem recipiuntur medio baptismali, cui ex natura sua proportionantur; sicut licet de potentia absoluta possit albedo suscipi immediate in substantia, hoc tamen non tollit quin quantitas sit immediatum eius susceptivum” (Disp. 25, a. 2, n. 134). *Salmanticenses*: “Dici satis probabiliter potest characterem baptismi non solum aptare hominem ad alios characteres, sed esse etiam susceptivum quo illorum, ipsosque immediate recipere in se: nihil enim grave occurrit, ut id negemus” (*De sacr. in communi*, disp. 5, dub. 2, n. 42; cf. n. 49).

Imo nullum videtur inconveniens si dicatur tres sacramentales characteres in unam materialiter realitatem ita coalescere, ut characteres Confirmationis et Ordinis, non solum superimponentur characteri Baptismi sed illum successive modificent, et ut tres characteres sint veluti tres *modalitates eiusdem rei*, ab ipsa quidem modaliter tantum distinctae, inter se vero realiter, quemadmodum ipsae gratiae sacramentales ita in unam totalem gratiam coalescunt, ut inter se specificè distinguantur, a communi vero gratia tantummodo modaliter. Hoc modo stabilitur perfecta et harmonica unitas in supernaturali oeconomia, concipiendo scilicet Baptismum eiusque geminatum effectum tanquam nucleum ac fundamentum, quod caetera sacramenta eorumque paralleli effectus, afficiunt, modificant ac perficiunt. Sicut nempe Baptismus est ianua qua aperitur homini ingressus ad alia sacramenta, ita gratia baptismalis est generale principium ac vitale germen quod per subséquentes sacramentales gratias afficitur et evolvitur, ita ut omnes in unam continuatam vitam coalescant; et pariter character baptismalis per alios saltem characteres (sin minus per cetera quoque *res-et-sacramenta*)⁷ afficitur, modificatur et evolvi-

⁷/arni *Sola*, ad explicandam physicam reviviscendam sacramentorum, docet non solum per subséquentes duos characteres, sed etiam per cetera *res-et-sacramenta*, characterem Baptismi physice modificari, perpetuo nempe per characteres, temporanee vero aut mere transcurrenter per cetera *res-et-sacramenta*. Cui opinioni favent *Haynal, Michel, MacKenna, Connell, Diekamp, Roguet*. Ut notavimus in tractatu *De sacr. in gener*

tur in unam totalem consecrationem de genere gratiae gratis datae, quae altiore consecrationem gratiae gratum facientis parallelo gradu comitatur, ac ita tota vita christiani quasi triplici homoganeo funiculo, ab exterioribus ad intimiora procedente, sacramento nempe, re-et-sacramento, ac re-tantum, intime colligatur.

Quoad ordinem generationis, sive infusionis in eodem subiecto, *character Baptismi necessario praesupponitur* duobus ceteris sacramentis (3 p., q. 72, a. 6; *Suppi.*, q. 35, aa. 3-4).

Td sequitur primo, ex proprietate characteris prout est elementum sacramentale. Baptismus enim est fundamentale sacramentum et ianua sive initium ceterorum, cum sit sacramentum spiritualis generationis, et primae incorporationis societati ecclesiasticae; nemo enim potest promoveri in adultam aetatem, et in statu militiae Christianae (quod pertinet ad complexivum effectum Confirmationis), nisi prius fuerit generatus et societati ecclesiasticae tanquam civis incorporatus, nec quisquam potest ulterius perfici et in publica potestate constitui (quod pertinet ad generalem effectum Ordinis), nisi pariter initialem perfectionem et iura civis prius consecutus fuerit. Secundo, id sequitur immediate ex ipsa essentia characteris, prout est potentia ad cultum: character enim baptismalis dat, et primo quidem, potentiam passivam ad actus cultus suscipiendos, adeoque nemo potest ullum sacramentum suscipere nisi prius habeat hanc passivam potentiam. Praeterea, potentia passiva praecedit potentiam activam in eodem genere, adeoque character baptismalis debet praecedere characterem Ordinis; ulterius, initialis potentia passiva praecedit perfectiorem et completiorem potentiam passivam in eodem genere, adeoque character baptismalis debet praecedere characterem Confirmationis. Nec valet obicere potentiam activam non necessario praesupponere potentiam passivam, cum possit existere sine ea, ut patet in Deo; nam quando de facto binae potentiae inveniuntur in eodem subiecto ac respiciunt actus eiusdem ordinis, potentia passiva debet praecedere activam in via generationis, ut per passivam possit recipi activa. Ad rem S. *Thomas*: “In eo qui habet potentiam activam a se, potentia activa non praesupponit passivam. Sed in eo qui habet potentiam activam ab altero, praeexigitur ad potentiam activam potentia passiva, quae recipere possit potentiam activam” (*Suppi.*, q. 35, a. 3, ad 1).

Character autem Confirmationis non necessario praesupponitur characteri Ordinis, sed tantum ex quadam congruentia. Nam per

211, haec opinio, quantumvis alliciens, non satis convincit, praecipue qua parte ratio rei-et-sacramenti videtur divelli ab his quae communiter habentur pro rebus-et-sacramentis Eucharistiae, Poenitentiae, Extremae Unctionis et Martimonii, scilicet corpore Christi, poenitentia interiori, animi alleviatione et vinculo coniugali.

characterem Baptismi homo iam constituitur simpliciter susceptivus omnium actuum cultus, nec character Confirmationis addit nisi perfectiorem susceptivitatem, quae quidem fundat solam congruentiam ad hoc ut praecedat characterem Ordinis, quatenus actus huius characteris aptius et melius exercentur a ministro iam confirmato. Character igitur Confirmationis non mediat inter characterem Baptismi et characterem Ordinis in ratione simpliciter susceptivi, sed in ratione perfectioris et congruentioris susceptivi. nec per characterem Confirmationis homo constituitur susceptivus Ordinis, sicut per characterem Baptismi constituitur susceptivus ipsius Confirmationis.

Ex dictis sequitur quod si quis non baptizatus, putans se esse baptizatum, in bona fide accedit ad ordinationem, nullum nihilominus characterem suscipit et invalide exercet ministerium; nec dici potest in eo casu character suppleri sine sacramento ab ipso Christo, nam. quamvis Christus virtutem suam sacramentis non alligaverit, tamen ita ex natura sua characterem tanquam proprium effectum sacramento ipse alligavit ut “character numquam imprimatur nisi per sacramentum” (3 p., q. 64, a. 8, ad 2). Idemque ob eandem rationem valet de gratia sacramentali qua tali, a qua sacramentum ipsum specificatur et ad quam sacramentum essentialiter ordinatur. E converso. gratia communis, cum non sit proprius effectus sacramenti et etiam extra sacramentum conferatur, potest connaturaliter et iuxta dispositionem subiecti a Christo suppleri, ubi deficiat sacramentum, et pie credi potest de facto suppleri, quantum saltem requiritur ad commune bonum Ecclesiae. Unde S. Thomas, ad praefatum casum sacerdotis invalide ordinati et episcopi invalide consecrati, observat: “Sed tamen pie credi potest quod, quantum ad ultimos effectus sacramentorum [intellige praecipue gratiam communem], Summus Sacerdos suppleret defectum, et quod non permetteret hoc ita latere quod Ecclesiae posset periculum imminere” (*Suppi.*, q. 35, a. 3, ad 2; 3 p., q. 64, a. 8, ad 2; q. 72, a. 6, ad 1).

Attentis tribus peculiaribus proprietatibus signi configurativi, distinctivi et dispositivi, sequentes discrepantiae observantur iuxta progressionem ascendentis perfectionis. Configuratio Christi est minima in Baptismo, maior in Confirmatione, maxima in Ordine, cum character Ordinis sit potentia activa, utut instrumentalis, ac ideo imitetur de propinquo sacerdotalem activitatem Christi: unde si omnis character est vere “character Christi.” character Ordinis tam perfecte hanc configurationem exprimit ut sacerdos vocari soleat “Alter Christus,” dum omnis baptizatus vocatur mere Christianus. Quaecumque autem aliae divisiones configurationum, quae fieri solent a theologis (cf.

dicta supra in pp. 113sq. et in tractatu *De sacr. in genere* 287 sq.. 303), oportet ut reducantur ad hanc rationem configurationis ad Christum sacerdotem, ita v.g. ut dicatur Baptismus nos assimilare Christo ut auctori ac fundatori cultus, Confirmatio ut regulator! ac confirmatori cultus, Ordo ut consummatori cultus, vel Baptismus assimilare Christo ut Capiti sacerdotali, Confirmatio Duci sacerdotali, Ordo simpliciter Sacerdoti. *Distinctio* fidelium fundamentalis fit per characterem Baptismi, quatenus distinguit a non Christianis; inter ipsos fideles vero triplicem distinctionem faciunt tres ipsi characteres, maxime vero character Ordinis, cum nihil sit magis distinctivum in societate quam ipsa potestas. Ceterum, quaecumque divisio trinae distinctionis proprie conficienda est secundum rationem membrorum sacerdotalis societatis, cum fundetur in ipsa essentia characteris, quae est sacerdotalis potentia; inde fluit divisio in alios se habentes ad cultum passive et initialiter. alios passive ac complete, alios active. Et ad hanc rimandae sunt aliae divisiones, uti vexillum christianitatis, vexillum militiae, vexillum potestatis (cf. dicta in pp. 112. 114. 263 sq.: et in tractatu *De sacr. in genere* 287 sq., 307). *Dispositio* etiam ad gratiam, seu ratio signi dispositivi. magis quam aliis characteribus convenit characteri Ordinis, quatenus, cum sit activa potentia, concurrat etiam instrumentaliter efficienter, una cum sacramento, ad ipsam collationem gratiae (cf. supra, p. 256), et quatenus, cum ordinet ad altiore ac difficiliorem statum vitae, quo quis fit sanctificator et perfectior ceterorum, et ad propinquiorem accessum ad Divinitatem, exigit in subiecto, ut ait S. Thomas, “bonitatem excellentem” et “amplius gratiae munus” quam id quod requiritur ut quis connumeretur in plebe Christi, imo “maiores sanctitatem interiorem quam requirat etiam religiosus status” (cf. supra, in art. 9, p. 13).

7. *De caractere Ordinis in particulari.*

De natura huius characteris.

Ut explicavimus supra, hic character est potentia *physica* instrumentalis, et quidem *activa*, in quo specificè differt a caractere tum Baptismi tum etiam Confirmationis.

Praeterea *non est distinguendum inter potentiam physicam et potentiam moralem*, ac si per sacramentum Ordinis conferretur huiusmodi duplex potentia, quarum altera fundetur in prima, sed totum id quod dici solet potestas Ordinis, prout distinguitur a potestate iurisdictionis et magisterii utut intrasacramentaliter exercita, nihil aliud est quam *physica potentia* atque cum ipso caractere adaequate identificatur. Id colligitur ex ipsa ratione actuum seu sacramentorum ad quos potestas Ordinis ordinatur: sive enim consecratio eucharistica

in qua etiam sacrificium offertur, sive cetera sacramenta, sunt actiones physicae, physice operantes et a physico caractere in sua validitate dependentes. Sola videretur Poenitentia exceptionem inferre, qua parte est potestas non solum absolvendi sive instrumentaliter gratiam absolutivam causandi, sed etiam indicandi, quae involvit moralem potestatem iurisdictionis; attamen, ut explicatum est in art. 10 (pp. 46-62), huiusmodi sacramentalis potestas iurisdictionis non pertinet directe ad potestatem Ordinis sed ei ab extrinseco accedit; ceterum, etiam si ad potestatem Ordinis ipsa pertineret, ut quidam volunt, non necessario ipsa distingueretur a physico caractere, nam hic character adhuc potest physice influere in actum indicandi, quatenus conferret sacramentalem valorem illi actui, sicut eum confert ipsi physico actui absolutionis, quatenus nempe Deus non concurrit ad physicam causalitatem sacramenti Poenitentiae nisi quando minister habet characterem, et indicat, et absolvit, ut explicatum est supra (pp. 253-257). Id colligitur quoque ex tota supradicta doctrina S. Thomae de caractere ut potentia activa et de hac ut effectu sacramenti Ordinis; in *Suppi.*, q. 17, a. 2, ad 1, S. Doctor explicite ait: “Nihil est aliud character Ordinis sacerdotalis quam potestas exercendi illud ad quod principaliter ordo sacerdotii ordinatur, sustinendo quod sit idem quod spiritualis potestas” et ibidem subdit hanc spiritualem potestatem esse unam secundum essentiam, ita ut per eandem sacerdos consecret et absolvat. Id videtur etiam innui a Cone. Trid. et clarius significatur a Catechismo Cone. Trid. (“Aliam quoque gratiam hoc sacramento [Ordinis] tribui perspicuum est, praecipuam videlicet potestatem, quae ad sanctissimum Eucharistiae sacramentum refertur. . . . Atque haec potestas etiam character spiritualis dicitur . . .”), ut notatum est supra (p. 167).

Praeterea, *potestas Ordinis est una et simplex*, nec dividitur in potestatem consecrandi et absolvendi, aut alia sacramenta conficiendi, tanquam in duas aut plures potestates secundum essentiam, sed tanquam in plures actus eiusdem potestatis: unde v.g. potestas consecrandi a potestate absolvendi non differt re, sed tantum ratione, i.e. per solam comparisonem ad diversos actus. Id sequitur tum ex hoc quod potestas Ordinis identificatur adaequate cum caractere et character est una ac indivisibilis essentia, tum ex eo quod ad plures actus, quorum unus ab altero dependet, nonnisi unica potentia ordinatur, omnes autem actus, ad quos ordinatur potestas Ordinis seu ministrationes sacramentorum, dependent tanquam a principali a confectione Eucharistiae. Idque explicite et insistenter docet S. Thomas, *Suppi.*, q. 17, a. 2, ad 1 et 2; a. 3, corp, et ad 1 et 3; q. 37, a. 5, ad 2

(cf. dicta in tractatu *De Poenitentia* IV 793-795, et locos Ferrariensis ac Salmanticensium, ibidem relatos).

De multiplicitate characteris Ordinis.

In qualibet ordinatione sacramentali, praeter ipsam gratiam, confertur character, saltem secundum aliquem gradum vel extensionem praevis characteris, et ita ut novus character aliqua ratione distinguatur a praecedente. Nam ex una parte Ordo est unum et idem sacramentum, quamvis sint plures ordinationes, eandemque propriam indolem retinet, quoties applicatur, et ex alia parte unusquisque ordo, seu ordinatio sacramentalis, confert novam ac distinctam potestatem ad cultum.

Quapropter, prout quis admittit septem vel octo ordines sacramentales (addito nempe episcopatu consuetae enumerationi), vel tantum tres (diaconatum, presbyteratum et episcopatum), vel tantum duos (diaconatum et presbyteratum, ut nos tanquam probabilius defendimus in art. 5), tot nec plures nec pauciores admittere debet characteres vel saltem gradus characteris in sacramento Ordinis. Inepte autem obiceretur diaconatum nullum conferre characterem, eo quod nullum sit diaconi officium quod a non habente characterem fieri non possit; nam, haec ratio si quidquam probaret, militaret etiam contra ipsam sacramentalitatem diaconatus, in quo sensu praecise a quibusdam theologis (Durando, Caietano et Beyer) invocata est; ceterum sufficit ut solus diaconus sua munera explere possit ex officio et tanquam instrumentum Dei, ad ea proxime paratum, ut sit sufficiens ratio tam sacramentalitatis quam characteris diaconatus. Unde diaconus cum solemniter baptizat et celebrationi Eucharistiae proxime ministrat, id facit vi sui characteris et sub eius influxu, etiam in linea causalitatis physicae, modo superius explicato (pp. 253-257).⁷⁵

Quod autem attinet *proprium characterizantem effectum uniuscuiusque Ordinis*, non una est sententia theologorum, etiam thomistarum; quod quidem connaturaliter provenit ex ipsa peculiari natura huius sacramenti, quatenus, unicum inter caetera, per plures successivos ritus conferri potest, ita ut sit simul unum et plura. *Variae theologorum sententiae* sic classificari solent: Quidam pauci cum Vasquez dicunt unum characterem ab alio distingui veluti moraliter tantum, quatenus, semel posito primo ac physico caractere in prima ordinatione, in

⁷⁵Praefatam obiectionem contra existentiam characteris diaconalis fusius discutunt Lercher-Umberg, *Institutiones theologiae dogmaticae* IV-2/2 (ed. 3, Oeniponte 1949) 312 sq. Cf. etiam quae diximus in art. 7 (tom. 2, p. 593) de discrimine inter laicum et sacerdotem baptizantes.

ceteris ordinationibus idem physicus character extenditur moraliter, eo sensu quod per extrinsecam deputationem Dei ordinatur ad novos actus cultus valide ponendos. Alii, praecipue inter thomistas, dicunt unum characterem ab alio distingui physice quidem sed inadaequate, quatenus idem character extenditur ac completur per subsequentem; haec vocari potest distinctio inadaequata, vel virtualis, vel modalis (nam non omnes uno modo loquuntur). Alii tandem phires cum Bellarmino, dicunt unum characterem ab alio distingui physice et adaequate, ita ut per unamquamque ordinationem novus ac distinctus character imprimatur.

Attamen huiusmodi classificatio, etsi verisimiliter correspondent menti diversorum theologorum, revera respicit directe solam quaestionem de distinctione inter duos characteres presbyteratus et episcopatus, in hypothesis quod episcopatus sit sacramentum et praeterea imprimat characterem; eamque fusius exposuimus agentes de hac quaestione in art. 5 (tom. 2, pp. 224-227). Nihilominus potest aliquis prius inquirere de distinctione inter characteres diaconatus (vel aliorum inferiorum ordinum, si teneat eos esse sacramentales) et presbyteratus, eamque cogitare iuxta unam vel aliam ex supradictis tribus explicationibus, ac subinde inquirere de distinctione inter characteres presbyteratus et episcopatus, eamque cogitare diverso modo, ita v.g. ut dicat characteres diaconatus et presbyteratus esse duos characteres adaequate distinctos sed characterem episcopatus nonnisi inadaequate distingui a caractere presbyteratus. Praeterea, in ipsa ordinatione presbyterali quidam dicebant eundem presbyteralem characterem essentialiter susceptum in prima impositione manuum vel traditione instrumentorum, subinde extendi in ultima impositione manuum per additam potestatem absolvendi. Ex quibus apparet triplici modo hanc totam quaestionem de distinctione characterum a theologis implicari.

Nos autem, supponendo ex una parte presbyteralem characterem esse aliquid simplex et unicam potestatem (ut nuper explicatum est) et ex alia parte in consecratione episcopali probabilius nullum conferri characterem (imo eam non esse sacramentalem, ut ostendimus in art. 5), simplicius problema solvendum habemus, de distinctione scilicet inter solos duos characteres diaconatus et presbyteratus. Dicimus ergo eam esse distinctionem quidem realem, adaequatam et specificam, non tamen perfectam (qualis intercedit inter tres characteres Baptismi, Confirmationis, et Ordinis, ut dictum est supra, p. 278) sed imperfectam, seu non inter duas species perfectas sed inter speciem imperfectam et speciem perfectam, vel inter id quod est in

specie directe et per se et id quod est in specie indirecte et reductive. Aliis verbis: character diaconalis se habet ad characterem presbyteralem seu sacerdotalem, sicut embryo se habet ad animal; embryo enim directe quidem et per se est in genere substantiae, quia plene in se habet univocam rationem substantiae, sed nonnisi indirecte et reductive est in specie animalis, quia nonnisi imperfecte ac veluti vialiter attingit differentialem rationem animalis; simili modo, character diaconalis est quidem directe et per se in genere characteris, ac ita est vere ac plene character, quia plene in se realizat hanc univocam ac genericam rationem potentiae ad cultum, sed nonnisi indirecte ac reductive est in specie characteris sacerdotalis seu potentiae activae, quia nonnisi imperfecte ac praeparative sive ministerialiter attingit differentialem rationem sacerdotis; eodem modo supra fp. 252), cum Ioanne a S. Thoma, diximus explicari posse quomodo ipse character in genere sit perfecta qualitas et tamen sit potentia instrumentalis seu reductive tantum in specie potentiae, quae est secunda in genere qualitatis. Ceterum haec omnia melius intelligentur cum in art. 15 tractabimus quaestionem de unitate sacramenti Ordinis, nam unitas sacramenti nonnisi ab unitate effectus ipsius recte colligi potest.

Si autem quis admittat in episcopatu conferri aliquem characterem, tunc eius discrimen a caractere presbyterali aliter explicandum esset, secundum statum imperfectum et perfectum in eadem perfecta specie characteris sacerdotalis, assumendo aliam similitudinem, iam ab antiquo usitatam apud theologos, scilicet viri infantis et viri adulti, seu habentis completum illum statum naturalis vitae, in qua homo hominem generare potest suamque speciem reproducere. Sic igitur tres characteres diaconalis, presbyteralis et episcopalis, se haberent ad invicem in ordine characteris seu potentiae ad cultus, sicut se habent humanus embryo, infans et adultus, in specie et statibus humanae vitae.

Quod attinet *causam materiale* sive subiectum, dictum est supra (p. 279 sq.) tres characteres Baptismi, Confirmationis et Ordinis suscipi *in eodem subiecto* seu in intellectu practico, ratione ipsorum communitatis in eodem genere characteris seu potentiae ad cultum, et praeterea unum alteri superimponi eumque modificare. Id autem a fortiori dicendum est de duobus characteribus diaconatus et presbyteratus per respectum ad invicem, cum uterque pertineat, quamvis diverso modo, ad eandem speciem potentiae activae sive characteris sacerdotalis, et unus veluti evolvatur in alterum, sicut embryo in animal. Sic ergo in eadem fundamentali entitate characteris, character Baptismi modificatur ac perficitur per characterem Confirmationis et uterque per characterem Ordinis, ita tamen ut haec postrema

modificatio duos gressus vel gradus importet, initialem scilicet, sive imperfectum, et totalem sive perfectum (et similiter, si admittatur character episcopalis, hic alter gressus sub alia ratione iterum distinguendus esset in duos gradus, alterum essentialem et alterum complementarem ac pro tanto consummativum).

Quaestio vero de *ordine generationis* sive infusionis in eodem subiecto, aliter resolvenda est in casu characteris diaconalis relate ad presbyteralem ac in casu characteris baptismalis relate ad chrismalem vel sacerdotalem (cf. supra, p. 281 sq.). Nam valida est ordinatio per saltum, saltem diaconatus ad presbyteratum (disputatur de episcopatu), sicut non repugnat miraculosa saltem generatio animalis absque consueto processu embryonali, invalida vero est Confirmatio vel Ordinatio veluti per saltum, non suscepto Baptismo, sicut repugnat hominem fieri adultum, aut quomodolibet perfici, antequam sit vel generetur. Ceterum, de ea sic dicta ordinatione per saltum quaestio erit in art. 22, ubi de subiecto ordinationis.

Ex dictis in praesenti articulo tam de existentia quam de essentia characteris, satis elucet momentum ipsum huius doctrinae et necessitas eam inculcandi et evolvendi, praecipue iuxta principia S. Thomae, ad ampliorem intelligentiam totius sacramentalis et ecclesialis oeconomiae. Est enim sacramentalis character, veluti fundamentum, quo totus christianus cultus innititur; trabs indestructibilis, in qua per Christi sacramenta fabricatur Ecclesia; funiculus triplex, quo Christiana plebs cum Christi aeterno sacerdotio colligatur; vexillum fidei, quo Ecclesia militat, quo Ecclesia congregatur; tunica sacerdotalis, qua Crucis mysterium quotidie celebratur. Etiam in caelesti Hierusalem, ubi amplius templum non erit, nisi ipse Deus et Agnus facialiter adorandus⁷⁸; ubi nullum signaculum ostendetur, nisi "signum thau,"⁷⁷ "signum Dei vivi," "nomen Dei in frontibus servorum eius"⁷⁸; ubi non erit mors, neque luctus, neque clamor, neque dolor, stipendia terrestris militiae; ubi extinguetur lumen ipsum Mysteriorum Fidei: Christianitatis illud signaculum indelebiter asservabitur, tanquam memoria prolapsae fidei, tanquam depositum vexillum antiqui certaminis, tanquam obsoleta tunica extincti sacrificii atque vetustum instrumentum principalis illius Sacerdotii quod nescit occasum.

ART. 12. Utrum etiam in sacramento Ordinis principalis effectus sit ipsa gratia sacramentalis potiusquam character (3 p., q. 62, prologus; cf. *Suppi.*, q. 34, a. 2, ad 1 et 2; *C. Gent.* 4. 74; 3 p., q. 69, a. 10).

⁷⁷ *Apoc.* 21. 22.

⁷⁸ *Ezech.* 9. 4.

⁷⁸ *Apoc.* 7. 2; 22. 4.

STATUS QUAESTIONIS

Haec quaestio non obstante sua apparente otiositate aut subtilitate, videtur non leviter conferre ad intimiorem intelligentiam propriae indolis huius sacramenti; ex ea enim dependet ipsa eius essentia ac definitio, cum ex principali effectu haec dimetiri debeat. Porro in hac re non unus est modus sentiendi aut dicendi apud theologos; nam, quamvis sacramentum in genere ab omnibus definiatur per respectum ad gratiam (signum practicum gratiae), tanquam ad specificativum, adeoque principalem, eius effectum, cum tamen quaestio est de sacramento Ordinis, hoc definitur praecipue per respectum ad characterem sive sacram potestatem; imo, proposita explicita quaestione quinam sit principalis effectus Ordinis, quidam respondent illum esse characterem, alii vero gratiam sacramentalem.

Huiusmodi oscillatio et ambiguitas ascendit ad ipsum S. Thomam. In *Commentario* enim docet ‘Ordinem potestatem principaliter importare’ seu characterem pro principali effectu habere, secus ac Baptismus, cuius principalis effectus non est character sed gratia interioris ablutionis: “Baptismus, quamvis in eo conferatur aliqua spiritualis potestas recipiendi alia sacramenta, ratione cuius characterem imprimit, non tamen hic est principalis effectus eius, sed ablutio interior, propter quam baptismus fieret etiam priori causa non existente. Sed ordo potestatem principaliter importat. Et ideo character, qui est spiritualis potestas in definitione ordinis ponitur, non autem in definitione baptismi” (*Suppi.*, q. 34, a. 2, ad 2); inferius S. Doctor probat Ordinem esse sacramentum, ex hoc quod causât characterem seu “quandam consecrationem hominis” (*ibid.*, a. 3; idem explicitius repetit in posteriori opere *C. Gent.* 4. 74); imo tantopere principalitatem characteris extollit, ut dicat characterem esse essentialiter et principaliter ipsum sacramentum Ordinis: “Divisio sacramenti in illa tria [i.e. in sacramentum-tantum, rem-et-sacramentum, rem-tantum] non est in partes intégrales, proprie loquendo. Quia illud quod est res tantum, non est de essentia sacramenti. Quod est etiam sacramentum tantum, transit; et sacramentum manere dicitur. Unde relinquitur quod ipse character interior sit essentialiter et principaliter ipsum sacramentum ordinis” (*ibid.*, a. 2, ad 1). E converso in 3 p., q. 62, prologo, S. Thomas, loquens de sacramentis in genere, explicitely elocet gratiam sacramentalem esse principalem effectum, characterem vero effectum secundarium: “Deinde considerandum est de effectu sacramentorum. Et primo de effectu eorum principali, qui est gratia; secundo de effectu secundario, qui est character.” Ceterum, etiam in

Summa Theologica non deest aliqua ambiguitas, nam subinde in q. 69, a. 10, loquens de riviviscentia Baptismi ratione characteris, S. Doctor characterem assimilât cuidam formae, gratiam vero effectui huius formae, quo iterum principalitatem characteris proponit, imo identitatem characteris cum ipso sacramento, et quidem Baptismi, suggerit: “Baptismus est quaedam spiritualis regeneratio. Cum autem aliquid generatur, simul cum forma recipit effectum formae, nisi sit aliquid impediens; quo remoto, forma rei generatae perficit suum effectum. .. [Igitur] quando aliquis baptizatur, accipit characterem, quasi formam, et consequitur proprium effectum, qui est gratia remittens omnia peccata. Impeditur autem quandoque per fictionem. Unde oportet quod remota ea per poenitentiam, baptismus statim consequatur suum effectum.”

Caietanus, commentans 3 p., q. 62, a. 1 et q. 63, a. 4, asserit simpliciter gratiam esse principalem effectum, characterem vero secundarium: “Recolito superius [*In 3 p.*, q. 62, a. 1, n. 1] habitae doctrinae, quod scilicet gratia est principalis sacramentorum effectus, et character est effectus secundarius. . . Cum hoc enim quod character est remote et ex consequenti dispositio ad gratiam, stat quod gratia sit principalis effectus sacramenti. Tunc enim gratia non esset principalis effectus sacramenti, si solum daretur per sacramentum ut sequela ad characterem. Quae phantasia procul sit a te. Baptismus namque est principaliter lavacrum regenerationis in filios Dei, et membra Christi: et secundo impressivus characteris. . .” (*In 3 p.*, q. 63, a. 4, n. 3). Inferius tamen, commentans supradictum locum de reviviscentia Baptismi, cogitur distinguere duplicem aspectum Baptismi duplicemque principalitatem in eius effectibus, quarum una competat gratiae, altera characteri: “Tenet itaque character utrumque locum et dispositionis et formae [relate ad effectum gratiae], diversimode considerato baptismate. Nam baptismus inquantum generativus est filiorum adoptionis, gratiam habet pro principali effectum ut forma. Inquantum vero generativus est Christiani, hoc est, membri Christianae religionis seu familiae, habet pro principali effectum characterem” (*In 3 p.*, q. 69, a. 10, n. 4).

Pariter *D. Soto* gratiam habet pro principali effectum omnium sacramentorum: “Gratia est primarius sacramentorum effectus, ut . . . S. Thomas confessus est. Ordinantur enim (ut saepissime diximus) sacramenta ad duo, scilicet et in remedium tamquam peccatorum medicinae, et ad colendum Deum. Quorum prius potius est, et quia peccata non remittuntur, nisi per gratiam, illa est effectus omnium sacramentorum potissimus quem omnes alii consequuntur. Alioqui

si gratia non conferretur, nisi propter characterem, non omnia illam conferrent, nisi tantum tria.”⁷⁰

Plures theologi praetridentini, in sua polemica antiprotestantica, characterem pro principali effectu sacramenti Ordinis habent, imo unus vel alter tantopere huiusmodi principalitatem exaggerat, ut videatur non alium effectum, quam sacram potestatem, huic sacramento tribuere. Ita *A. Pighius* scribens: “Neque enim hoc sacramentum ex opere operato iustificat, sed in ordine sacerdotali et levitico constituit et elargitur Spiritus Sancti gratiam; non quidem iustificantem, sed velut energiam quamdam, ad functiones eius quod officii suscipit, in utilitatem ecclesiae corporis, membrorumque eius, efficaciter obeundas necessarium”⁸⁰ et clarius *B. Purstinger*: “Baptismi denique et Confirmationis character secum affert gratiam gratum facientem. Ordinis vero character secum non aliam affert gratiam quam quod ordinatus nanciscatur ecclesiasticum officium et spiritualem potestatem.”¹

Suarez distinguit inter Baptismum et Confirmationem ex una parte et Ordinem ex alia parte, atque docet in illis effectum principalem esse gratiam, in Ordine vero characterem, eo quod gratia Ordinis directe conferatur ad bonum usum characteris seu spiritualis potestatis. Relata supradicta sententia *D. Soto*, scribit: “Mihi tamen sub distinctione videtur dicendum, in primis, baptismum principalius esse institutum propter gratiam gratum facientem, scilicet ad spiritualem regenerationem, et remissionem peccati originalis; consequenter vero illi datum esse, ut sit ianua ad ingrediendum Christi Ecclesiam, et participanda alia eius sacramenta. Et propterea datam esse illi virtutem ad imprimendum characterem. Atque simili ratione confirmatio, quae est veluti complementum baptismi, instituta primario est ad conferendam plenitudinem Spiritus Sancti et abundantiora auxilia, quibus homo constantior fiat ad confitendam fidem; consequenter vero datum est illi, ut characterem imprimat, quo milites Christi designantur. At vero in sacramento Ordinis e converso dicendum videtur, per se primo esse institutum ad dandum spiritualem potestatem ordinis, quae datur per impressionem characteris, gratiam vero dari in illo sacramento ad digne exercendos actus illius potestatis. Nam licet gratia secundum se perfectior sit, tamen in hoc sacramento datur propter officium seu ministerium sacerdotale. Neque est generaliter verum, quod *Soto* dicit, sacramenta esse instituta, ut sint medicinae peccatorum, si sermo sit de effectu, ad quem proxime instituitur

⁷⁰*In 4 Sent.*, dist. 1, q. 4, a. 4, *In quartum (quem vocant) Sententiarum* (Venetiis: apud I. M. Lcnum 1575) I 86.

⁸⁰*Controversiarum explicatio*, l. 2, contr. 10 (Venetiis 1541), fol. 11.

¹*Theologia germanica*, c. 94, §5, (Augustae Vindelicorum 1531).

unumquodque sacramentum; quod apertius, quam in aliis, constat in sacramento Ordinis; proxime enim non ordinatur ad remittenda peccata eorum, quibus confertur, sed ad constituendos illos ministros sacramentorum; et quia per hos ministros remittuntur peccata, ideo mediate et remote ordinatur hoc sacramentum ad medicinam peccatorum. Igitur proximus finis et effectus eius non est dare gratiam remittentem peccata, sed propriam formam constituentem sacerdotem, vel ministrum divini cultus, quae est character, cui coniungitur gratia propter bonum usum eius.”⁸²

Auctores pariter moderni in hac quaestione dividuntur ac vario modo loquuntur, dependenter praeterea a peculiaribus eorum opinionibus de essentia sacerdotii Christi (utrum scilicet consistat in gratia unionis an in gratia capitali) et de indole characteris Ordinis (utrum nempe formaliter sit participatio sacerdotii Christi an unionis hypostaticae).⁸³ Gratiam pro principali effectu habent *Durst, Gerland, Lennerz, Masure, Roguet, Baisi, Sauras*; characterem vero *Scheeben, Billot, Lépicier, Teixidor, Ternus, Van Noort, Nevent, G. B. da Farnese, Daflara, Piault, Ferland, Boularand, Bonctti, Bozzola*, quorum praeterea plures, ut *Billot, Lépicier, Ternus, Daffara*, et *Bonetti*, sequentes litteram S. Thomas {*Suppl.*, q. 34, a. 2, ad 1; cf. supra, p. 289), dicunt characterem esse principaliter ipsum sacramentum Ordinis.

Sint pauca excerpta ex operibus vel articulis relatis in pp. 88-91.

Lennerz: 'Ordinatio est sacramentum non formaliter in quantum potestatem sacerdotalem confert; nam potestas sacerdotalis non est gratia sanctificans, gratia gratum faciens; sed est sacramentum, in quantum haec actio, qua potestas sacerdotalis communicatur, ex opere operato gratiam gratum facientem subiecto confert' (*op. cit.* 101).

Masure: "Cette conception [que nous rejetons] entraîne les conséquences suivantes: le sacrement de l'Ordre imprime un caractère, c'est-à-dire donne des pouvoirs, plutôt qu'il ne communique une grâce, c'est-à-dire une participation à la sainteté du Christ; ou plus exactement il ne donne une grâce que parce que les pouvoirs qu'il confère réclament la sainteté. N'y a-t-il pas là une édulcoration de la définition du sacrement, — signe efficace de la grâce, — qui ne s'appliquerait à l'Ordre qu'indirectement, 'in obliquo' " (*op. cit.* 57 sq.). "Mais enfin il faut savoir si un sacrement a pour cause finale principale de donner un caractère ou de donner une grâce. La définition classique du sacrement ne permet pas d'hésiter, — et l'on n'a pas vraiment la notion complète d'un sacrement tant qu'on n'y a pas intégré la notion de grâce qu'il apporte" (*ibid.* 97).

Roguet: "La grâce, c'est-à-dire le salut, l'union de l'homme avec Dieu, est le but même de l'institution sacramentelle. C'est pour elle que les sacrements sont donnés. Elle est la 'res tantum' de tous les sacrements, la réalité ultime, invisible et non significative qu'ils sont ordonnés à procurer. . . Pourquoi le

" *In 3 p.*, q. 63, disp. 11, sect. 1, n. 7, *Opera omnia XX* (Parisiis: Vivès 1866) 192 sq. u Cf. supra, p. 260.

caractère est-il, à la différence de la grâce, indélébile, tandis que celle-ci est plus précieuse, étant la raison d'être de tout l'organisme sacramentel? . . ." (*art. cit.* 82, 84).

Billot: "Exsistit in Lege Nova Ordinis sacramentum, sic nominatum ab eo quod est sacramentum et res, videlicet a potestate sacra quae in eius collatione principaliter intenditur, et in qua, propria huiusmet sacramenti unitas asservatur. . . Sacramentum Ordinis est ad litteram, sacramentum potestatis sive hierarchiae. Sumitur autem dupliciter: primo pro ritu exteriori quo confertur potestas: et sic est sacramentum tantum, quod dicitur ordinatio; secundo pro potestate collata. et sic significatur sacramentum et res. quod est ipse ordo. Porro sacramentum Ordinis hoc posteriori modo principaliter dicitur. Primo quidem quia ordinatio transit, ordo manet. . . Secundo quia cum sacramentum istud non pro sanctificatione hominis individui fuerit institutum, sed pro necessitate ecclesiasticae societatis in qua oportet esse aliquos qui aliis sacra ministrent, ritus exterior non ad gratiam, sed ad characterem sive spirituales potestatem conferendam primario et potissimum adhibetur" (*op. cit.* 269, 270 sq.).

Piatilt: "Ce sacrement ne donne pas d'abord une grâce — que M. Masure entend individuelle — mais bien une consécration de tout l'être, un sceau mystérieux qui rend tel homme semblable au Christ-prêtre et lui donne, du même coup, des pouvoirs qui exigent que cet homme, avec l'aide de la grâce coopérante, réalise dans sa vie et dans son action cette sainteté que le caractère vient de conférer à son être. Car ce troisième sacrement à caractère n'apportera pas, de lui-même, cette sanctification. Il est de l'ordre charismatique, donné en vue de fonctions ecclésiastiques" (*art. cit.* 1033).

Ferland quaestionem de effectibus Ordinis sic dividit: "De primario Ordinis effectum, qui est character. . . De secundario Ordinis effectum, qui est gratia" (*op. cit.* 460—462).

CONCLUSIO.

Principalis ac specificus effectus sacramenti Ordinis, prout est sacramentum, non est character sed gratia sacramentalis, ad quam character ipse sacramentaliter ordinatur. Si tamen Ordo consideratur veluti partialiter et abstractive, seu ut ritus constitutivus sacrae hierarchiae, principalis eius effectus est character, ad quem ipsa gratia exigitur ordinatur. Simpliciter autem ac synthetice loquendo, dici potest sacramentum Ordinis ordinari ad unum totalem effectum, scilicet ad collationem gratiae hierarchicae, in qua ipsa gratia sanctificans in recto, character vero in obliquo significatur.

Probatum.

Iuxta communem ac traditionalem definitionem, sacramentum in genere est essentialiter signum practicum gratiae. Ex quo sequitur gratiam esse praecipuum ac specificum effectum omnis sacramenti, et quemcumque alium effectum qui a sacramento procedere contingat, uti characterem vel aliud sic dictum rem-et-sacramentum, esse sacramentaliter subordinatum ipsi gratiae, tanquam ultimo finalizanti ac

formalizanti effectui. Unde dicere quod character, prae gratia, est principalis effectus Ordinis, est vel denegare Ordini essentialem rationem sacramenti vel pervertere sive duplicare ipsam essentiam ac definitionem sacramenti. Idque confirmatur ex sacramentali indole ipsius Eucharistiae, quae, quamvis contineat Corpus Christi quod est eius res-et-sacramentum, tamen in ratione sacramenti non ad ipsum Corpus Christi principaliter ordinatur, sed ad ipsam gratiam cibativam, cui sacramentaliter subordinatur ipsum Corpus Christi, tanquam physica caro mysticae eius carni.⁸⁴

Ceterum, ipsa Ecclesiae documenta huic conclusioni favent. Et imprimis, ea documenta non aliam definitionem, ac ideo essentialem ac primariam destinationem, assignant sacramentis in communi quam gratiae significationem et collationem, ut constat ex Cone. Flor., Cone. Trid., Catechismo Cone. Trid., Leonis XIII Epist. "Apostolicae curae," Pii XII Constit. "Sacramentum Ordinis." Praeterea, quaedam etiam directe principalitatem effectus gratiae in sacramento Ordinis suggerunt; ita *Cone. Florentinum*, postquam de sacramentis in genere affirmaverit ea "continere gratiam et ipsam digne suscipientibus conferre" (*Denz.* 695), accedens ad sacramentum Ordinis, ait simpliciter: "Effectus [est] augmentum gratiae, ut quis sit idoneus minister" (*Denz.* 701); nec refert quod, dum assignat finalitates variorum sacramentorum, dicat: "Per ordinem vero Ecclesia gubernatur et multiplicatur spiritualiter" (*Denz.* 695), nam haec ulterior finalitas non necessario excludit principalitatem prioris ac sanctificatricis finalitatis, quod attinet ad propriam et formalem rationem sacramenti quae talis. *Cone. Tridentinum*, sess. 13, cap. 3, postquam generaliter defini-erit sacramentum: "Commune hoc . . . est sanctissimae Eucharistiae cum ceteris sacramentis, symbolum esse rei sacrae et invisibilis gratiae formam visibilem" (*Denz.* 876), agens de ipso Ordine, non aliunde quam ex effectu gratiae probat eius sacramentalitatem: "Cum . . . per sacram ordinationem . . . gratia conferatur: dubitare nemo debet, ordinem esse vere et proprie unum ex septem sanctae Ecclesiae sacramentis" (*Denz.* 959, extensius cit. supra, p. 5).⁸⁵

Nec refert quod tum in Ecclesiae documentis tum in formulis Ordinationis uterque effectus gratiae et potestatis pariformiter ex-

⁸⁴ Cf. tractatum *De Eucharistia* I 665-667.

⁸⁵ *u Catechismus Cone. Trid.* tamen haec verba Concilii reformat sive glossat, addita mentione potestatis: "Quod autem inter cetera Ecclesiae sacramenta sacra Ordinatio numeranda sit, sancta Tridentina Synodus ratione illa, quae saepius repetita est, comprobavit. Nam cum sacramentum sit rei sacrae signum, id vero, quod hac consecratione extrinsecus fit, gratiam et potestatem significet, quae illi tribuitur qui consecratur, omnino sequi perspicuum est, Ordinem vere ac proprie sacramentum dicendum esse" (p. 2, c. 7, q. 10).

hibeatur et quod imo ab ipsa sacra potestate hoc sacramentum suum proprium nomen ‘Ordo’ derivaverit, quoniam id debetur tum *bipertitae huius sacramenti compositioni*, prout essentialiter coalescit ex duplici aspectu ritus collativi potestatis et ritus sanctificativi. tum ipsi *intimae connexioni ac veluti fusioni utriusque aspectus et utriusque effectus*.

Ut enim dictum est in tractatu *De sacramentis in genere* 334-338, in sacramentis praecipue characteristicis (imo et in omnibus sacramentis) agnoscenda est bipertita quaedam ac subordinata compositio, coniunctio scilicet duorum rituum in unum per se, cum quadam subordinatione ad invicem, ritus nempe collativi characteris seu spiritualis potestatis et ritus collativi gratiae sanctificantis, qui directe et ratione sui est sacramentum. Potuisset quidem Deus eos ritus disiungere, ita nempe ut per unum conferret solam sacram potestatem constitueretque cives, vel milites, vel ministros Ecclesiae, ac subinde per alium ritum, eumque sacramentalem, eosdem sanctificaret et ad dignum exercitium suorum actuum habiles redderet; at sapientius utrumque ritum in unum copulavit et utrumque effectum ac destinationem unico ac sacramentali ritui affixit, instituens nempe sacramenta sub sociali quadam ac rituali forma, ea quibusdam ritibus vel actibus, qui proprium aliunde effectum habent vel habere possunt, ita mirabiliter consocians, ut gemini effectus ab unico sacramentali ritu procederent, simpliciter tamen servata nativa gratiae prioritatem ac potiori principalitate.

Quapropter, si haec sacramenta considerantur secundo modo, i.e. formaliter ut sacramenta, sic respiciunt principaliter gratiam et secundo characterem, illam ut formam, hunc ut illius dispositionem; si vero considerantur primo modo, seu ut ritus collativi potestatis, sic respiciunt principaliter characterem ut potentiam spiritualem, secundo vero gratiam ut habitum bene disponentem illam potentiam ad suos actus; idque potissime apparet in sacramento Ordinis, in quo non quaelibet potentia confertur sed activa potentia. Simpliciter autem loquendo, haec sacramenta respiciunt principaliter solam gratiam, quia ex una parte sunt simpliciter ac formaliter unicus ritus nec unum subici potest duplici simplici considerationi, et ex alia parte potior est in eis consideratio sacramenti quam ritus collativi potestatis, sicut potior est sanctificatio quae fit per gratiam quam ea quae fit per characterem: ideo enim instituta est tota religio, et cultus, et spiritualis potestas, et legalis sanctificatio, et gratia gratis data, ut per haec animae interius sanctificentur.

Ceterum, diffitendum non est potestativam indolem sacramenti Or-

dinis peculiare aliquod ac praevalens momentum habere, prae ipsis Baptismo et Confirmatione, quatenus nempe hoc sacramentum unice institutum est in servitium spiritualis potestatis seu ad sanctificandos Ecclesiae ministros, dum ratio instituendi Baptismum et Confirmationem, seu generandi et augendi vitam spiritualem, adhuc subsisteret, etiam si homines non essent simul cives et milites Ecclesiae, et hoc sensu dici possit cum ipso S. Thoma iuniore “Ordinem potestatem principaliter importare” (*Suppi.*, q. 34, a. 2, ad 2, cit. in p. 289); attamen, inde non licet pervertere rationes formales, quas exigit ipsa essentia sacramenti qua talis, nec suppressere diversum gradum principalitatis inter gratiam et characterem, si distincte ac seiunctim considerantur.

Ceterum, ob eam intimam ad invicem relationem, hi duo effectus ad modum unius ac totalis sacramenti effectus considerari possunt, ita ut ipsa praefata principalitas characteris in ipsam gratiam sacramentalem refundatur, quatenus propria gratia Ordinis evadit specificè potestativa ac hierarchica, ratione consortis characteris, seu ratione suae destinationis ad sanctificandos hierarchas et ad adiuvandum conveniens exercitium characteris sive sacrae potestatis. Ut enim dictum est in art. 2 (tom. 1, pp. 503-507), ad dissipandam praecise ipsam ambiguitatem praefatorum textuum S. Thomae (hic, pp. 289 sq.), gratia huius sacramenti est essentialiter hierarchica ac cultualis, sanctificans nempe ipsum subiectum non mere ut individuum sed formaliter ut ministerium, quatenus nempe ideo datur ad sanctificandum subiectum ut ipse possit convenienter exercere sacram potestatem, sanctificatricem aliorum, ita ut gratiam ipse accipiat non veluti staticè ac passive, seu ad solam sui utilitatem, sed veluti dinamice et active, seu in bonum aliorum, vel, si placet, tanquam aliorum sanctificator, non quidem directe per ipsam personalem gratiam sed per exercitium sanctiCicatricis potestatis, personali gratia directum ac fecundatum.⁸⁶ Propterea, ut explicatum est in art. 9 (pp. 12-16), haec sacramentalis ac ministerialis gratia, est peculiariter gratia fortitudinis et prudentiae, gratia evangelica, gratia sollicitudinis, diligentiae, discretionis et zeli, gratia eminentis sanctitatis: tot enim virtutes peculiariter exigit ratio ministerii, seu ipsa potestas sacramentalis characteris.

“Ad rem Bonaventura: “Ad illud quod [contra sacramentalitatem Ordinis] obicitur de medicamento [i.e. omne sacramentum esse in medicamentum, Ordinem vero ordinari ad perficiendum], dicendum quod Ordo non est tantum in medicamentum respectu suscipientis, sed etiam respectu aliorum; unde maxime tenet rationem sacramenti. . . Unde quilibet hoc sacramentum suscipiens aliquam gratiam recipit, si digne recipiat, per quam excluditur difficultas ministrandi in his quae pertinent ad cultum Dei” (*In 4 Seni.*, dist. 24, p. 1, a. 2, q. 2).

ART. 13. Utrum Ordo metaphysice definiatur: Sacramentum hierarchicae sanctificationis; physice vero: impositio manuum, sub formula verborum, significans hierarchicam sanctificationem.

CONCLUSIO *affirmativa*

Exponitur.

Rectitudo utriusque definitionis, quam iam praemisimus in ipsa Introductione huius tractatus (tom. 1, pp. 22 sq.), nunc facilius intelligitur post dicta de proprio ac specifico effectu huius sacramenti (art. 9-12, hic pp. 1-296) et de eius propria materia et forma (art. 8, tom. 2, pp. 610-859). Satis erit eas iterum recolere, additis praeterea quibusdam ex notioribus aut communioribus definitionibus, a theologis tam antiquis quam modernis prolatis, quarum aptitudo vel defectus ex ipsa cum illis comparatione patebit.

In priori ac metaphysica definitione, sacramentum est *genus proximum*, seu materia metaphysica; hierarchica vero sanctificatio est *differentia specifica*, seu forma metaphysica. Loco verbi “hierarchicae” poni posset vox “sacerdotalis” (quae convenit etiam, etsi diminuta quadam ratione, ordini diaconatus), ad distinguendam hierarchiam Ordinis a hierarchia iurisdictionis. Incisum illud “hierarchicae” directe specificat propriam gratiam sacramentalem, seu propriam rationem sanctificationis collatae per hoc sacramentum (sicut enim Baptismus. Confirmatio, Eucharistia, conferunt gratiam regenerativam, corroborativam, cibativam, sic Ordo confert gratiam hierarchicam sive potestativam), indirecte vero et in obliquo connotât etiam characterem sive sacram potestatem, ac ita satisfacit exigentiae suggestae a S. Thoma {*Suppi.*, q. 34, a. 2, ad 2, cit. in p. 289) iuxta quam character Ordinis, secus ac character Baptismi et Confirmationis, petit ingredi ipsam definitionem sacramenti Ordinis (sicut Corpus Christi ingreditur definitionem Eucharistiae), iuxta dicta in art. praec. (p. 295L De aptitudine autem alius metaphysicae definitionis: Sacramentum spiritualis potestatis, quam assumpsit iunior S. Thomas, post Petrum Lombardum, quaeque est fundamentum vel nucleus plurium posteriorum theologorum definitionum, mox dicetur.

In altera ac physica definitione, impositio manuum est *materia*, formula vero verborum est *forma* sacramentalis; relatio tandem signi ad gratiam hierarchicae sanctificationis est *ultima forma* totius sacramentalis artefacti: in qua quidem hierarchica sanctificatione, exercite accepta, indicatur etiam efficacia signi: significatur enim ea hic et nunc exerceri, seu ecclesiasticum hierarcham hic et nunc sanctificari, cum praefata materia et forma ad eum applicatur.

Petrus Lombardus sic Ordinem definit: “Si autem quaeritur, quid sit quod hic vocatur ordo, sane dici potest, [1] *signaculum quoddam esse, id est sacrum quiddam, quo spiritualis potestas traditur ordinato et officium*. [2] Character igitur spiritualis, ubi fit promotio potestatis, ordo vel gradus vocatur. [3] Et dicuntur hi ordines Sacramenta, quia in eorum perceptione res sacra, id est gratia, confertur, quam figurant ea quae ibi geruntur” (*Sent.*, I. 4, dist. 24, c. 13).

In his verbis tres definitiones apponuntur, quas distinctis numeris signavimus, quarum duae priores respiciunt Ordinem qua Ordinem, seu qua collativum potestatis, tertia vero respicit Ordinem qua sacramentum, seu qua collativum gratiae. *Albertus M.* (*In 4 Sent.*, dist. 24, a. 37), *Bonaventura* (*In 4 Sent.*, dist. 24, p. 1, a. 2, q. 2; et inferius, dub. 6) et *S. Thomas* (*Suppi.*, q. 34, a. 2, corp, et ad 1), non attendentes ad tertiam definitionem, intelligunt duas priores de ipso sacramento, ac ideo definiunt sacramentum Ordinis vel per ipsum ritum collativum potestatis (*S. Thomas*) vel per ipsam potestatem seu characterem (*Albertus M.*, *Bonaventura* et ipse *S. Thomas*).⁸⁷ Ex tota littera et contextu horum Doctorum apparet eos non proprie velle sacramentum cum characterem identificare, sed tantum defendere quod sacramentum possit convenienter definiri per characterem, tanquam per insolubilem ac permanentem eius effectum, quemadmodum sigillum sigillans et sigillum sigillatum pro eodem reputantur. Aliunde nihilominus satis clare etiam apparet eos definire sacramentum Ordinis principaliter per relationem ad sacram potestatem sive characterem (cf. praecipue *S. Thomam*, *Suppi.*, q. 34, aa. 2-5), cum quo ceteroquin supponunt intime connecti alterum gratiae effectum (cf. *S. Thomam*, *ibid.*, q. 35, a. 1, et verba *Bonaventurae*, cit. in p. 296, in nota). Et hanc esse communem conceptionem illius temporis apparet etiam ex sequenti formali definitione quam *Albertus M.* tribuit antiquis magistris: “Tertia [definitio, praeter duas allatas a Petro Lombardo] est antiquorum magistrorum, et est haec: ‘*Ordo est sacramentum spiritualis potestatis ad aliquod officium ordinatum in Ecclesia ad sacramentum communionis*’” (*In 4 Sent.*, dist. 24, a. 37).

Ut iam notavimus in Introductione huius tractatus (tom. 1, p. 22), haec definitio “*Sacramentum spiritualis potestatis*” (quam *S. Thomas*, *Suppi.*, q. 34, a. 2, expressam videt in verbis *Petri Lombardi*: “*Signaculum quo spiritualis potestas traditur*”), est quidem apta,⁸⁸ cum ex

“Aliqua ex verbis *S. Thomae* citavimus supra, p. 289. *Bonaventura* vero scribit: “Alio modo dicitur ordo ordinata potestas, secundum quam ipsum subiectum potens habet ordinari dupliciter, scilicet ad opus vel ad ministerium, et habet etiam ordinari ad alterum; hanc autem potestatem dicimus Ordinis sacramentum.”

“Si quis autem subtiliter obicit hanc definitionem non esse aptam quia convenit etiam Baptismo, in quo confertur etiam character seu spiritualis potestas, respondetur

una parte assumat in recto spiritualem potestatem quae peculiare momentum obtinet in hoc sacramento et intimum nexum habet cum effectu et opere sanctificationis, et ex alia parte in obliquo sufficienter indicat hanc ipsam subiecti sanctificationem, sive ratione praefati nexus sive ratione ipsius verbi sacramenti quod ad gratiam refertur: sed. si attendatur Ordo secundum propriam rationem sacramenti, non est tam formalis et explicita, sicut ea quam supra praemisimus, scilicet: “*Sacramentum hierarchicae sanctificationis*,” cui propinquius accederet haec altera, concinnata in functione ipsius effectus potestatis: “*Sacramentum sanctificativae potestatis*.”

Albertus M. igitur, *Bonaventura* et *S. Thomas junior*, suscipiunt ac tradunt primam definitionem allatam a *Petro Lombardo*, quam sic contrahit *S. Thomas*: ‘Ordo est signaculum quoddam Ecclesiae, per quod spiritualis potestas traditur ordinato’ (*Suppi.*, q. 34. a. 2. initio). *Scotiis* vero sic definit: “Ordo vel ordinatio,⁸⁹ ut est sacramentum . . . est collatio determinati ministerii per aliquod signum sensibile, sive collatio determinati gradus ad ministrandum circa Eucharistiam, facta a ministro idoneo, certa verba cum intentione debita proferente, signans efficaciter ex institutione divina effectum gratiae invisibilis, quo ordinatus digne aliquod ministerium exequatur” (*In 4 Sent*, [opus parisiense], dist. 24. q. unica: eadem fere definitio assignatur in parallelo loco operis oxoniensis). Haec est diffusa descriptio, accumulans varia elementa variasque causas sacramenti, absque debita propriae definitionis concisione et claritate. Aptè tamen in luce ponit propriam sacramenti ordinationem ad effectum gratiae sanctificantis.

Inde iam habemus *duos typos definitionis*, ad quos appropinquant omnes posteriorum theologorum definitiones, scilicet definitionem *S. Thomae*, ex *Petro Lombardo* derivatam (quam *S. Doctor iunior* non potuit in sua *Summa* perficere), in qua praecipue, sin minus exclusive, proponitur effectus sacrae potestatis, et definitionem *Scoti*, in qua uterque potestatis et gratiae effectus, utut absque necessaria subordinatione, proponitur. Priorem definitionem repetunt vel accommo-
dant inter alios: *Gonet*, *Billuart*, *S. Alphonsus*, *Pesch*, *Billot*. *Lépicier*. *Hugon*, *Diekamp*, *Huarte*. *Dander*, *Lercher-Dander*. *Solà*. *Bozzola*: alteram vero repetunt inter plures alios, sub breviori ac magis deter-

cum *S. Thoma* quod character Baptismi est quidem potentia sed non potestas, quia est potentia passiva, “potestas autem proprie nominat potentiam activam cum aliqua praeeminentia; et ideo haec definitio Baptismo non competit” (*Suppi.*, q. 34, a. 2, ad 3).

• *Scotus peregrine* distinguit inter Ordinem et ordinationem; Ordo ait est ipse character seu potestas, ordinatio vero est ipse ritus quo confertur potestas; unde non Ordo sed ordinatio est sacramentum.

minata forma, Gonet, Tournely, Billuart, Wirceburgenses, Tixeront, Hervé, Daffara, Ferland, Gigon.

Gonet: “Sacramentum Ordinis sic potest definiri, seu describi: Ordo seu Ordinatio est ‘Sacra ceremonia, qua traditur potestas, spirituale aliquod ministerium exercendi, simulque gratia sanctificans ad illud rite et convenienter obeundum’ (*De sacr. Ordinis*, disp. 1, n. 16).

Tournely: “Sacramentum novae legis a Christo Domino institutum, quo specialis quaedam potestas traditur et gratia confertur ad sacrum Corpus Christi consecrandum et debite obeunda munia ecclesiastica” (*De sacr. Ordinis*, q. 1).

Billuart, relata definitione Petri Lombardi et S. Thomae, addit: “Ab aliis definitur etiam bene: Sacramentum novae legis, quo traditur spiritualis potestas et confertur gratia ad debite obeunda munia ecclesiastica” (*De sacr. Ordinis*, diss. 1, a. 1).

Wirceburgenses: “Sacramentum novae legis a Christo institutum, quo specialis datur potestas aliqua, et confertur gratia ad munia ecclesiastica rite decenterque obeunda” (*De Ordine*, prooemium).

5. *Alphonsus*: “Ordo autem melius definitur cum S. Thoma: Est signaculum quoddam Ecclesiae, quo potestas traditur ordinato (adduntque communiter DD.) in ordine ad Eucharistiam. — Ordinatio autem est sacramentum; ordo vero, effectus sacramenti” (l. 6, n. 735). S. Doctor non videtur recte interpretari mentem S. Thomae, qui eo modo definit ipsam ordinationem; praeterea assumit Scoti distinctionem inter Ordinem et ordinationem.

Billot: “Sacramentum Ordinis est ad litteram, sacramentum potestatis sive hierarchiae” (*De Eccl. sacram.* II, thes. 28). In hac brevi definitione, logice concinnata iuxta praeiudicatam thesim de intentionali causalitate sacramentorum, deest omnis mentio effectus gratiae.

Lépicier: “Potestas a Christo Apostolis eorumque in sacerdotio successoribus tradita, consecrandi, offerendi ac ministrandi corpus et sanguinem eius, necnon peccata dimittendi et retinendi, atque sacerdotio ex officio deservendi” (*De Ordine*, q. 1, a. 1). Ordo definitur per effectum ex praeiudicio quod effectus sacrae potestatis sit pars essentialis huius sacramenti; praeterea effectus gratiae prorsus tacetur; ipsa sacra potestas diffuse describitur.

Pesch: “Sacramentum ordinis metaphysice definiri potest: Sacramentum quo datur spiritualis potestas ad munia ecclesiastica rite obeunda” (*Praei, dogm.* VII, n. 568). Satis apta est definitio, sed deest mentio effectus gratiae.

Gigon: “Ordo est novae legis sacramentum quo, cum gratia idoneitatis, traditur viro baptizato quaedam spiritualis potestas relata ad corpus Christi eucharisticum, et etiam, secundario, ad corpus Christi mysticum” (*De sacr. Ordinis*, n. 39). Aptius exprimitur effectus gratiae; cetera sunt diffusa.

Solà: “Ritus sacer quo potestas spiritualis confertur ad sacra munera exercenda” (*De Ordine*, thes. 1). Idem ac Pesch.

Dander: “Ordo est Sacramentum paternitatis spiritualis — Sacramentum consecrationis ad ministerium Corporis Christi eucharistici et mystici, ad membra Christi spiritualiter generanda et fovenda — Sacramentum aggregationis ad militiam Christi hierarchicam, ad bona Regni dispensanda” (*De Ordine*, praenotanda). Secunda ex his tribus circumlocutionibus magis appropinquat ad formam definitionis; omnes referuntur ad sacram potestatem, tacito effectu gratiae.

Schismatici Orientales eundem sensum in suis definitionibus produnt. *Catechismus Philareti*: “Sacerdotium est sacramentum in quo Spiritus Sanctus, per impositionem manus episcopi, eum qui legitime electus est ad perficienda sacramenta necnon ad pascendum Christi gregem reddit idoneum ” Melior est definitio *Macarii Bulgakov*, qua parte effectum gratiae praeprimis proponit: ‘ Sub nomine sacerdotii, quatenus est sacramentum, venit ille ritus sacer, in quo per manus impositionem episcopi cum oratione coniunctam super caput hominis electi, in hunc descendit divina gratia, eum sanctificans et in certo hierarchiae ecclesiasticae gradu constituens, ac deinceps ei propria officia adimplendi auxilium praestans.’”⁰⁰

*°Apud M. Jugie, *Theologia dogmatica Christianorum orientalium ab Ecclesia catholica dissidentium* III (Parisiis 1930) 397.

CAPUT IV

DE PROPRIETATIBUS

Quaestio de proprietatibus logice sequitur quaestionem de effectibus, cum ab effectu specificetur sacramenti essentia, a qua fluunt ac dimetiuntur proprietates. Sicut in tractatibus de quinque praecedentibus sacramentis, quatuor proprietates hic in considerationem veniunt, nimirum *necessitas* (art. 14) *unitas* (art. 15), *initerabilitas* (art. 16) et *sacramentalitas* (art. 17), quarum unaquaeque peculiarem aliquam difficultatem offert. Necessitas sacramenti connectitur immediate cum ipsa eius existentia, prout haec consideratur non ex parte causae (necessitas institutionis) sed ex parte subiecti (necessitas suspensionis); unitas fluit immediate ab ipsa essentia sacramenti, cum ens et unum convertantur; initerabilitas reducitur ad ipsam unitatem, acceptam non tantum specificè sed etiam numerice, et quidem relate ad idem subiectum, ac ita connectitur cum ipsa existentia, quatenus indicat idem sacramentum in eodem subiecto nonnisi semel existere posse; sacramentalitas denique respicit peculiariter essentiam sacramenti sub generica ac propria ratione ritus gratiae collativi, atque appellat copulatam considerationem tum genericae convenientiae tum specifica discrepantiae Ordinis a ceteris sacramentis.

ART. 14. Utrum hoc sacramentum sit necessarium ad salutem (3 p., q. 64, a. 4).

STATUS QUAESTIONIS

Quaestio est non de necessitate institutionis sive ex parte causae (quae moralis necessitas aliunde colligi potest ex dictis in tractatu *De sacramentis in genere* 114-122, collatis cum his quae diximus superius in art. 1 et 2, tom. 1, pp. 214-217, 501 sq.), sed de necessitate suspensionis sive ex parte subiecti; quae quidem potest dupliciter considerari, scilicet sive ex parte totius Ecclesiae, utrum nempe, semel instituto sacramento, sit necesse ut illud exerceatur et administretur in Ecclesia, ordinando ministros cultus, sive ex parte particularium fidelium, utrum nempe hic vel ille Christianus teneatur ad ordines suscipiendos. Ut explicatum est in praecedenti tractatu *De Extrema Une-*

tione II 366-368, proprie dicta necessitas distinguitur a simplici convenientia ac dividitur in necessitatem moralem et necessitatem strictam, haec vero in per accidens, sive extrinsecam, et per se, sive intrinsecam, et haec ultima in mediis et praeceptis.

Apud theologos nulla est vera ac generalis controversia de hac re; in ultimo tamen decennio exarsit inter doctores practicos *peculiaris controversia de obligatione sequendi divinam vocationem*,⁹¹ quae a magis directa quaestione de vocatione religiosa extensa est, sub iisdem principiis, ad quaestionem de vocatione clericali ac consequenter ad obligationem suscipiendi sacros ordines, quae ad necessitatem huius sacramenti reducitur. Hanc controversiam agitarunt praecipue doctores itali in ephemeridibus *Salesianum* (cf. praecipue a. 1953), *Seminarium*, *Vita cristiana*, *Rivista dei Clero*, *Palestra del clero*, *Perfice munus*. Strictam ac per se obligationem (sub periculo damnationis, vel sub peccato mortali, vel sub peccato veniali) obtemperandi vocationi, defendunt inter alios Zoffoli, Coralio, Pires, Bogliolo, Bertetto, Valentini, Olivero, Miano, Maiocco, Fanfani, Ferrante; eam vero negant (sequentes largiores conceptus de vocatione iam pridem propositos a J. *Eahitton* 2 et A. *Vermeersch*TM) Geremia di S. Paolo della Croce, Landucci, Panzarasa, Marchetti, Oldani.⁹⁴

Sobrius auctores systematici, ut Gasparri, Many, Cappello et Regatillo, videntur admittere obligationem tantum per accidens, quam ceteroquin diversimode explicant vel determinant. Theologi dogmatici hanc quaestionem praetermittere solent, vel transeunter tantum dicunt sacramentum Ordinis esse necessarium toti Ecclesiae, non vero determinatis individuis⁹⁵; paulo fusius eam exponunt Lercher-Umberg, docentes nullam, neque per se neque etiam per accidens, adesse posse pro ipsis individuis necessitatem ordines suscipiendi.

⁹¹ De alia ac connexa controversia circa ipsam naturam vocationis dicetur in art. 23 (pp. 554-558).

⁹² *La vocation sacerdotale*, cd. 7, Paris 1932; *Theologiae dogmaticae theses* IV (Parisiis 1932) 264-275.

⁹³ *De vocatione religiosa et sacerdotali dissertatio*, in opere *De religiosis institutis et personis* II, suppl. 3, Romae 1904; extracta ex eodem opere ac iterum edita Brugis a. 1914.

⁹⁴ Plura ex istorum scripta retulimus in generali bibliographia in Introductione tractatus (tom. 1, pp. 54-61).

⁹⁵ Lepict er scribit: "Ex hoc quod vocatio ad statum sacerdotalem ex Deo est. perperam inferretur, in homine, qui eam acceperit, existere obligationem, sub gravi, eidem obsequendi, adeo ut eam praetergrediens mortaliter peccet. Ex eo enim quod libera motio est, nec necessario cum fine ultimo connexa, logice infertur candidatum, laudabiliter quidem se gerere dum eandem sequitur, sic tamen, ut liber sit qui ab eadem dissentiat. Quod tamen de vocatione ordinaria dicitur: si enim sensibilibus signis talis vocatio innotesceret, iam dissensus gravem secum ferret culpam, qualem incurrit, puta, propheta Ionas. dum renuit missioni sibi a Deo commissae, Ninivitis praedicandi poenitentiam, obtemperare" (*De sacramento Extremae Unctionis et de sacramento Ordinis* [Romae 1928] 317).

CONCLUSIO

Conclusio 1. Sacramenti Ordinis susceptio sive administratio est stricte et per se necessaria toti Ecclesiae, necessitate tum medii tum ac consequenter divini praecepti.

Probatur.

Huiusmodi stricta *medii necessitas* sequitur ex ipso fine et effectui huius sacramenti, qui est constituere sacram hierarchiam, absolute necessariam ad ipsam essentiam et existentiam ecclesiasticae ac culturalis societatis. Unde, relate ad Ecclesiam, sacramentum Ordinis habet eandem strictam medii necessitatem quam habent Baptismus et Poenitentia relate ad singulos fideles, ita ut recte a S. Thoma tria numerentur sacramenta strictae seu simplicis necessitatis: “Necessarium respectu finis . . . , dicitur aliquid dupliciter. Uno modo, sine quo non potest haberi finis, sicut cibus est necessarius vitae humanae. Et hoc est simpliciter necessarium ad finem. Alio modo dicitur esse necessarium id sine quo non habetur finis ita convenienter, sicut equus necessarius est ad iter. Hoc autem non est simpliciter necessarium ad finem. Primo igitur modo necessitatis sunt tria sacramenta necessaria. Duo quidem personae singulari; baptismus quidem simpliciter et absolute; poenitentia autem, supposito peccato mortali post baptismum; sacramentum autem ordinis est necessarium Ecclesiae, quia ‘ubi non est gubernator, populus corrueat’ ut dicitur Prov. 11. 14. Sed secundo modo sunt necessaria alia sacramenta. Nam confirmatio quodammodo perficit baptismum, extrema unctio poenitentiam; matrimonium vero Ecclesiae multitudinem per propagationem conservat” (3 p., q. 65, a. 4).

Exinde etiam probatur *necessitas praecepti divini*. Nam, ut non semel dictum est in praecedentibus tractatibus,⁹⁰ ex necessitate medii sequitur ipso facto necessitas praecepti divini, quando agitur de materia quae praecipi possit seu quae per actum liberi arbitrii exequi queat; nam frustranea esset voluntas divina instituens sacramentum Ordinis ut medium necessarium constituendae hierarchiae, nisi esset simul imperativa et obligativa, seu si relinqueretur homini libera facultas tali sacramento utendi vel non utendi. Unde Ecclesia tenetur divino praecepto ad applicandum hoc sacramentum et ad procurandum ut iugiter inveniatur sufficiens numerus candidatorum ad ordines, non quidem directe alicui iubendo ut ordines suscipiat, sed indirecta ac multiplici opera vocationes fovendo.

⁹⁰ *De Baptismo et Confirmatione* 122; *De Eucharistia* I 528; *De Poenitentia* I 485. II 475; *De Extrema Unctione* II 384, 387 sq.

Conclusio 2. Sacramenti Ordinis susceptio nulli particulari ac determinato fidei, utut aptitudinem et vocationem habenti, est stricte et per se necessaria ad salutem, tam necessitate medii quam necessitate praecepti sive divini sive ecclesiastici. Habenti tamen clericalem vocationem, eique soli, est moraliter necessaria, necessitate tamen quae non valet fundare peccatum in omissione. Nec praeterea videtur excogitari posse aliquis casus strictae necessitatis per accidens, in quo nempe, ratione extrinsecarum causarum, teneatur aliquis sub peccato gravi vel levi ordines suscipere.

Probatur.

Stricta necessitas medii ad salutem excluditur ex ipsa publica finalitate sacramenti, quod ultimo ordinatur non ad bonum individui sed ab bonum Ecclesiae; ad bonum quippe individui, tanquam necessaria salutis media, ordinantur duo sacramenta mortuorum, Baptismus scilicet et Poenitentia, per quae gratia salutifera acquiritur aut recuperatur. Divinum autem aut ecclesiasticum *praeceptum* pro particularibus individuis nullum datur.⁰⁷ Nec valet obicere divinum praeceptum includi in ipsa quorundam vocatione ad clericatum, quae frustranea esset absque praecepto; nam huiusmodi ratio petit principium, quoniam, abstrahendo ab ipsa natura huiusmodi vocationis de qua adhuc disputatur, probandum est huiusmodi providentialem aptitudinem, vel etiam divinam motionem, habere vim obligativam nec tantummodo impulsivam sive consiliativam, ut ostendit ipsa perfectio status tum religiosi, tum sacerdotalis qui praeterea non ratione individualis sanctificationis sed communis spiritualis boni Ecclesiae institutus est.

Nihilominus his qui sunt vocati, seu qui sic dictam sacerdotalem vocationem habent, hoc sacramentum est *moraliter necessarium*, eo sensu (communi ceteroquin etiam aliis sacramentis vivorum) quod nonnisi per hoc sacramentum obtinere possunt eas peculiare sacramentales gratias quae statui clericali conveniunt et quibus ipsi excellentiori modo in ipsa personali sua sanctificatione proficere possunt.⁰⁸

⁰⁷Imo *Codex I. C.* explicite excludit omnem iuridicam obligationem, lege vel praecepto impositam. *Can. 971*: “Nefas est quemquam, quovis modo, ob quamlibet rationem, ad statuendum clericalem cogere.” *Can. 973, § 2*: “Ordinatus . . . qui superiores ordines recipere recuset, non potest ab Episcopo ad eos recipiendos cogi.” *Can. 992*: “Omnes tum saeculares tum religiosi ad ordines promovendi per se ipsi vel per alios Episcopo aliive qui Episcopi hac in re vices gerat, suum propositum ante ordinationem opportuno tempore aperiant.” *Can. 1352*: “Ecclesiae est ius proprium et exclusivum eos instituendi qui ecclesiasticis ministeriis sese devovere cupiunt.” *Can. 2352*: “Excommunicatione nemini reservata ipso facto plectuntur omnes, qualibet etiam dignitate fulgentes, qui quoquo modo cogant . . . virum ad statum clericalem amplectendum.”

⁰⁸Cf. dicta in tractatu *De Extrema Unctione* II 431 de morali necessitate huius sacramenti

Huiusmodi autem moralis necessitas non inducit rationem peccati, neque gravis neque levis, sed solius moralis imperfectionis, in actum omissionis, tum quia praefata vocatio importat solum consilium, tum quia, generaliter loquendo, ea quae sunt tantum moraliter necessaria referuntur non ad esse sed tantum ab bene esse finis, nec ideo inducunt moralem obligationem relate ad finem salutis, sine qua obligatione non est unde peccatum deduci possit." Obvium autem est, nonnisi vocatis hoc sacramentum esse moraliter necessarium; nam, cum vocatio requiratur inter licitas condiciones ordinationis nec quisquam possit sibi hunc honorem assumere, his qui non sunt vocati, sacramenti susceptio non solum non est necessaria, sed imo prohibita ac nociva.

Stricta autem necessitas per accidens non est unde colligi posse videatur. Tres enim extrinsecae causae, ex quibus in tractatu *De Extrema Unctione* II 434-440 diximus erui posse necessitatem suscipiendi illud sacramentum, scilicet defectus aliorum mediorum salutis, ratio scandali et ratio contemptus, hic influxum non habent, cum ex una parte alia media salutis, scilicet cetera sacramenta, homini praesto sint et ex alia parte clericalis vocatio non sit de praecepto sed de consilio, nec per omissionem rei non praeceptae generatur scandalum aut contemptus, quamvis aliunde ipsum motivum omissionis, puta crassa negligentia oblatae vocationis, possit adiacenter generare peccatum, quod ideo non erit peccatum omissionis sed negligentiae (cf. dicta ibidem 440). Quidam auctores, ut *Many*, *Cappello* et *Regatillo*, quatuor sequentes casus proponunt, in quibus dicunt consurgere praefatam necessitatem per accidens.¹

1. *Lex canonica*. Quandoque scilicet, qui ecclesiasticum beneficium aut officium obtinet, tenetur eo ipso, ex iure communi aut particulari vel forte ex lege foundationis, suscipere ordines sacros: ex quo vocari solet "arctatus." Attamen, hic casus ineptus videtur, cum nullam inducat directam necessitatem, sed tantum conditionatam; potest enim quis eam obligationem evadere non suscipiendo beneficium vel beneficio abrenuntiando.²

2. *Directum praeceptum superioris*, seu proprii episcopi quoad clericos saeculares, vel praelati regularis quoad religiosos, vel R. Pontificis quoad omnes. Quoad possibilitatem huiusmodi praecepti non concordant doctores. Fit enim duplex distinctio: altera inter su-

² Cf. dicta in tractatu *De Extrema Unctione* II, 388-391.

¹ Ceterum hi tres doctores ab invicem dependent et fere iisdem verbis loquuntur, ita ut totum negotium ascendat ad S. *Many*, *Praelectiones de sacra ordinatione* (Parisiis 1905) 219-221.

² Cf. *Benedictum* XIV, *De synodo diocesana*, l. 12, c. 4, nn. 4-8.

periores, et tunc quidam dicunt solum R. Pontificem posse imponere susceptionem ordinum, alii vero id concedunt etiam episcopo et superiori regulari; altera inter subiecta, et tunc quidam dicunt posse quidem imponi clericis ascensum ad altiorem ordinem, non vero ipsis laicis accessum ad clericatum (imo *Leccher-Umbert*, simpliciter et absque distinctione clericorum et laicorum negant “Ecclesiam huiusmodi praeceptum unquam statuisset aut statuere posse”), alii vero dicunt R. Pontificem posse etiam laicorum ad ordines accessum imponere, saltem in casu urgentis necessitatis Ecclesiae (ita Many et Cappello, quorum alter ait laicos vel etiam clericos sic compulsos, esse immunes ab obligationibus perpetuae castitatis et divini officii recitandi). Attamen huiusmodi casus incertus est, ob incertitudinem iuris Ecclesiae ad praefatam obligationem saltem laicis imponendam (imo, supposito quod ipsa divina vocatio non sit nisi de consilio, praefatum ius Ecclesiae negandum videtur, secus Ecclesia verteret in praeceptum quod est essentialiter de consilio),³ et aliunde vix practicus dici potest, cum, attenta sive assistentia Spiritus S. sive ordinaria Ecclesiae cura in fovendis sacerdotalibus vocationibus, vix cogitabile sit tantam ecclesiarum angustiam supervenire posse ut per solam praecepti compulsionem sufficiens ministrorum numerus procurari queat/ Ceterum, si huiusmodi casus admittatur, non ageretur de necessitate per accidens, sed per se, proveniente nempe ex directo Ecclesiae praecepto.

3. *Extrema Ecclesiae necessitas* sive magna ministrorum penuria, ob graviora temporum locorumque adiuncta. Hinc quidam, ut Many et Cappello, colligunt obligationem ad ordines accedendi in his qui aliunde moraliter certi sunt se habere clericalem vocationem. Attamen hic casus, fundatus in eadem ratione ac praecedens, pariter vix practicus dicendus est, eo vel magis quod non individuīs fidelibus sed

³Cf. dicta in tractatu *De Poenitentia* II 531 sq. de deneganda Ecclesiae potestate praecipendi directe confessionem peccatorum venialium, seu vertendi materiam liberam confessionis in materiam necessariam.

⁴Ad rem faciunt verba Pu XI: “Quoniam sacri ordinis Ecclesiacque rationes arctissime . . . inter se cohaerent, non est dubitandum quin omni tempore satis hominum a Deo ad sacerdotium destinetur; alioquin necessaria in re Deus unquam deesset Ecclesiae suae, quod nefas est dicere” (*Epist. Apost.* “Officiorum omnium” ad Caietanum Card. Bisleti, 1 aug. 1922, *Enchiridion clericorum* 1152). “Nec quidquam de debita severitate vel Episcopi vel religiosarum sodalitatū rectores remittant, eo ducti metu, ne aut in Dioecesi aut in religioso Instituto sacerdotum copia imminuatur. Hanc opinionis captiōnem S. Thomas Aquinas, ut iam occupaverat, ita, quo erat ingenii acumine sententiarumque planitate, revicerat: ‘Deus nunquam ita deserit Ecclesiam suam, quin inveniantur idonei ministri sufficientes ad necessitatem plebis si digni promoverentur et indigni expellerentur’ [*Suppi.*, q. 36, a. 4, ad 1], Ceteroqui praeclarissimus idem Doctor, verba Concilii Oecumenici Lateranensis IV ex verbis propemodum reddens, peropportune monet: ‘Si non possent tot ministri inveniri, quot modo sunt, melius esset habere paucos Ministros bonos, quam multos malos’ [*ibidi*]” (*Encycl.* “Ad catholici sacerdotii,” 20 dec. 1935, *ibid.* 1392).

constitutae auctoritati incumbit cura providendi Ecclesiae necessitatibus.

4. *Extraordinarium signum divinae voluntatis sive vocationis.* Quod quidem intelligi potest vel de signo ordinariae Providentiae, seu de valde peculiaribus ac valde certis notis vocationis, vel de signo extraordinariae sive miraculosae Providentiae seu de privata divina revelatione qua alicui explicite ac directe iubeatur a Deo ordinum susceptio. In priori casu, nihil probat adesse strictam necessitatem, cum vocatio, utut certa, maneat de consilio, ut supra dictum est; in altero casu, manifestum est ipsi conscientiae subiecti, cui certo ea revelatio innotescat, veram ac strictam adesse obligationem; attamen hic casus est mere possibilis et aliunde non respicit necessitatem per accidens sed necessitatem per se, provenientem ex particulari ac directo praecepto divino.

ART. 15. Utrum Ordo sit unum sacramentum, unitate totius non universalis, nec integralis, sed potentialis {*Suppi.*, q. 37, a. 1, ad 2 et 3; cf. q. 35, a. 5).⁵

STATUS QUAESTIONIS

Unitas est prima proprietas, immediate fluens ex ipsa rei essentia, cum unum et ens convertantur. Agitur de unitate Ordinis formaliter et in esse sacramenti, cum manifestum sit Ordinem materialiter et in esse rei componi ex multiplici elemento ex parte materiae et formae, imo ex pluribus materiis et formis, et quidem distinctis ac separatis iuxta diversas ordinationes; item agitur tantum de specifica unitate sacramenti, nam numerica unitas, intellecta pro unicitate et absolute considerata, nulli competit sacramento (quamquam hoc quidam inepte asseruerunt de Eucharistia, ut dictum est in eo tractatu I 616, 626-628), considerata vero relate ad idem subiectum, coincidit cum initerabilitate, quae est alia proprietas consideranda in art. seq.

Tertia et ultima vice occurrit in theologia sacramentaria quaestio de specifica unitate alicuius particularis sacramenti; nam, dum Baptismus, Confirmatio et Matrimonium simpliciores compositionem prae se ferunt et ipsa Poenitentia in sola sua materia refert sacramentalem partium compositionem quam ad sacramentalem unitatem revocat ipsa unitas formae a qua sacramentum specificatur, tria reliqua sacra-

⁵ Quoad rationem *unius* cf. 3 p., q. 73, a. 2; *Suppi.*, q. 29, a. 2. Quoad rationem totius eiusque divisionem in universale, intégrale et potentiale, cf. 1 p., q. 76, a. 8; q. 77, a. 1, ad 1; 3 p., q. 90, aa. 1-3; *Suppi.*, q. 37, a. 1, ad 2 et 3; *In 3 Sent.*, dist. 33, q. 3, a. 1, qq. 1 et 3; *In 4 Sent.*, dist. 16, q. 1, a. 1, q. 3; *In Met.*, l. 5, lect. 21; l. 7, lect. 10 et 12; item *Caietanum*, *In 1 p.*, q. 76, a. 8, *Ioannent a S. Thoma*, *-irr logica*, c. 4 De divisione, aliosque philosophos in sua *Logica* ubi de divisione.

menta, nimirum Eucharistia, Extrema Unctio et Ordo, componuntur ex pluribus tam materiis quam formis, quibus sacramentalis unitas scindi videretur; imo quoad Ordinem difficultas non modice aggravatur ex multiplicitate ipsarum ordinationum, seu ex eo quod variae materiae et formae in distinctos ac separatos ritus coalescunt, habentes proprios ac peculiare effectus, qui proinde specificè distincta sacramenta constituere videntur.⁶ Porro quoad Eucharistiam et Extremam Unionem, hanc quaestionem resolvimus, earum specificam unitatem revocantes ad unitatem totius integralis(idem dictum est de Poenitentia quod attinet ad eius solam materiam).⁷ Quaeritur ergo quomodo unitas sacramenti Ordinis, quam omnes theologi, fundati in ipsis Ecclesiae documentis, confitentur, explicanda sit: an scilicet ad modum totius universalis, sicut genus dividitur in species, quo quidem negatur specifica ipsa sacramenti unitas; an ad modum totius integralis, ita nempe ut variae ordinationes integrent unum specificè sacramentum, sicut variae unctiones in Extrema Unctione aut binae species in Eucharistia; an tandem ad modum totius potentialis, ita nempe ut una eademque species sacramenti veluti replicetur in variis ordinationibus secundum minorem vel maiorem suam virtutem. Tot enim sunt possibiles modi explicationis totque sententiae a theologis excogitatae, quarum tertia sub patrocinio S. Thomae longe communior evasit.

Ad quorum intelligentiam recale *notiones unius ac totius*, relatas et applicatas etiam in aliis tractatibus de Eucharistia. Poenitentia et Extrema Unctione.

Aliquid potest esse unum tripliciter: vel ad modum *indivisibilis*, quod nempe nec actu nec potentia est plura, ut punctum et unitas; vel ad modum *continui*, quod est unum in actu sed plura in potentia,

⁶ Haec quaestio, ut patet simplificatur seu supprimitur in sententia paucorum illorum theologorum qui. ut dictum est in art. 3 (tom. 1, pp. 616–622), conati sunt reducere sacramentum Ordinis ad solum presbyteratum. Caietanvs aiebat “Incerta valde apparebit, presbyteratu excepto, reliquorum natura ordinum” Victoria: “Opinio Durandi et Caietani est probabilissima, quod solum sacerdotium est sacramentum.” Modernus Beyer explicite ait: “Ainsi voit-on le sacrement d’ordre se centrer ontologiquement sur la collation du presbytérat actuel. Cette simplicité de structure convient mieux à une oeuvre divine, la dépouille des ajoutes et complexités humaines, assimile le sacrement d’ordre aux autres sacrements, qui eux non plus ne se dédoublent pas. et supprime du lait même le difficile problème d’une participation progressive au caractère sacerdotal que ne recevrait complètement que l’évêque consacre.”

E converso quaestio de unitate magis implicatur, si admittitur sacramentalitas episcopatus et praecipue si dicitur cum communiori opinione episcopatum esse inadaequate tantum distinctum a presbyteratu; nam ita admittuntur tres partes, quarum duae (diaconatus et presbyteratus) adaequate, duae vero (presbyteratus et episcopatus) inadaequate distinguuntur, ac proinde explicanda est duplex ista multiplicitas in unitate sacramenti Ordinis.

⁷ Cf. tractatus *De Eucharistia* I 620, 625; *De Extrema Unctione* II 245 sq.. 285 sq.; *De Poenitentia* I 201–205.

ut linea; vel ad modum *perfecti*, quod coalescit ex variis partibus ad unum finem concurrentibus, ut homo integratur ex omnibus membris necessariis ad operationem animae et domus integratur ex omnibus partibus quae sunt necessariae ad inhabitandum (3 p., q. 73, a. 2; *Suppi.*, q. 29, a. 2). Hoc tertio modo quodlibet sacramentum dicitur unum, inquantum multa quae sunt in uno sacramento, ut materia et forma earumque partes, adunantur ad unum significandum vel causandum; sed tamen in quibusdam sacramentis, scilicet in Baptismo, Confirmatione et Matrimonio, unica actio sufficit ad perfectam significationem sacramenti, et tunc unitas sacramenti consistit in illa tantum actione, in aliis vero sacramentis, nimirum Eucharistia, Poenitentia, Extrema Unctione et Ordine, plures actiones requiruntur, ad eorum perfectam significationem, et tunc unitas sacramenti consistit in pluribus actionibus et evadit proinde unitas totius: aut nempe totius potentialis, ut in Ordine (quod infra probabitur), aut totius integralis, ut in tribus reliquis sacramentis (*Suppi.*, q. 29, a. 2).

Ad quam multipliciter sive totalitatis unitatem intelligendam, recale trinam divisionem totius, in universale, intégrale et potentiale, distinctius expositam in tractatu De Poenitentia I 199 et a S. Thoma in pluribus locis applicatam (cf. supra, p. 308, in nota).

Totum universale est id quod perfecte continetur in singulis partibus, tum quoad suam essentiam tum quoad suam virtutem, adeoque potest de singulis simpliciter ac proprie praedicari, ut animal perfecte continetur in bruto et homine et de utroque simpliciter ac proprie praedicatur; tale totum est mere logicum, seu est ipsum proprie dictum ac univocum genus, eiusque partes sunt species, proprie et univoce tales.

Totum integrate est id quod continetur in singulis partibus tantummodo imperfecte, tum quoad suam essentiam tum quoad suam virtutem, adeoque nullo modo potest de singulis praedicari (secus nulla haberetur adaequatio inter subiectum et praedicatum), ut domus relate ad parietem et tectum, et corpus relate ad caput et pedes; hoc totum non est aliquid logicum, sicut totum universale, sed aliquid reale; ipsum nullo modo, neque analogice, dici potest genus, nec eius partes species; hae partes ingrediuntur ipsam constitutionem totius, sicut paries, domus, et caput, corporis.

Totum vero potentiale quasi medio modo se habet inter utrumque; est enim id quod perfecte continetur in singulis partibus quoad essentiam, sed non quoad virtutem quae perfecte continetur in una tantum parte, in reliquis vero imperfecte et participative; ac ideo potest aliquo modo praedicari de singulis partibus, ratione essentiae

contentae, sed non ita simpliciter ac proprie ut totum universale, praecipue ratione imperfectae participationis virtutis, ut cum dicitur quod forma plantae vel bruti est anima: nam, cum anima secundum suam virtutem sit aliquod totum habens triplicem perfectionem vegetativi, sensitivi et intellectivi, non nisi unam in planta, nec nisi duplicem in bruto, explicat perfectionem, in homine vero totam. Hinc totum potentiale imitatur partialiter totum universale ac dici potest genus analogice ac similitudinarie et eius partes dici possunt analogice species, ita ut principalis pars, in qua perfectio totius perfecte continetur, sit princeps analogatum; praeterea, partes totius potentialis non necessario ingrediuntur constitutionem totius; tandem, totum potentiale est aliquo modo logicum et aliquo modo reale, nam attenditur non proprie secundum physicam essentiam alicuius rei, sed secundum eius virtutem sive perfectionem (propterea dicitur totum potestativum sive potentiale), quae qua talis ac sola non existit. eiusque partes sunt varii modi induendi et operandi, sicut vegetativum, sensitivum et intellectivum sunt partes animae, et consiliativum, indicativum et imperativum sunt partes prudentiae: et exinde etiam sequitur quod ipsa pars principalis, quamvis perfecte colligat in se virtutem totius, tamen non simpliciter ac formaliter coincidit cum toto, nam praeter ipsam potest inveniri in alio distincto subiecto alia pars imperfecta eiusdem totius: sic anima humana sive rationalis, quamvis in se colligat totam triplicem virtutem animae, seu vegetativam, sensitivam et intellectivam, tamen non coincidit cum ipsa anima ut sic, nam praeter animam humanam datur anima plantae et anima bruti, in quibus prior et alia virtus separate et distincte invenitur.

Triplex exemplum huiusmodi totius potentialis. ex quo illustrantur infra dicenda de Ordine ut toto potential!, affertur ab ipso S. Thoma: virtus scilicet (puta prudentia et iustitia). anima, et civilis potestas. *Virtus* prudentiae, vel potius habitus rationis practicae invenientis et ordinantis, est totum aliquod potentiale habens tres gradus perfectionis, scilicet consiliativi, indicativi et imperativi; eius partes potentiates sunt virtus prudentiae, quae habet omnes tres illos gradus, virtus ebuliae quae habet tantum primum et virtus synesis quae habet tantum secundum (2-2. q. 51; *In 3 Sent.*, dist. 33, q. 3, a. 1. q. 1 et 3); pariter iustitia, vel potius habitus voluntatis disponens ad reddendum alteri debitum ad aequalitatem, est totum potentiale quod perfecte suam vim realizat in virtute iustitiae. imperfecte vero in virtutibus religionis et pietatis, quae respiciunt debitum reddendum sed non ad aequalitatem; (2-2, q. 80, a. 1): omnes istae virtutes sunt quidem specificè distinctae inter se relate ad genus virtutis moralis, sed relate ad prudentiam aut iustitiam, vel potius relate ad praefatam

rationem habitus boni disponentis supradicto modo rationem practi-
cam vel voluntatem, sunt partes potentiates. *Anima*, seu vitale prin-
cipium corporis, prout habet perfectionem vegetativi, sensitivi et
intellectivi, est totum potentiale, cuius praecipua pars est anima
ipsa rationalis quae colligit in se tres illas perfectiones quaeque pro-
inde pro toto accipi potest, quamvis non omnino ac formaliter cum
ipso coïncidât; partes imperfectae sunt anima plantae et anima bruti,
quae sub genere viventis specificè differunt ab anima rationali, prout
planta differt a bruto et brutum ab homine, sed sub ratione principii
vitalis differunt non specificè seu univoce, sed analogice tanquam
partes totius potentialis (3 p., q. 90, a. 3; *In 3 Sent.*, dist. 33, q. 3, a. 1.
q. 1). *Civilis potestas* est totum potentiale, cuius praecipua pars est
potestas regis, colligens in se omnes gradus civilis potestatis, partes
vero imperfectae sunt distinctae inferiores potestates ministri, prae-
fecti etc. (*Suppi.*, q. 37, a. 1, ad 3; q. 35, a. 5).

PARS NEGATIVA ct PARS AFFIRMATIVA

PRIMA SENTENTIA. Ordo est unum sacramentum ad modum
totius universalis, seu est unum genus distinctum in tot species sacra-
mentales sive in tot specificè distincta sacramenta, adeoque non est
unum specificè sed generice tantum.

Hanc sententiam primus, ut videtur, *Scotus* invexit, scribens: “In
divisione illa primaria Sacramenti in septem, Ordo vel magis Ordinatio
est ibi tantum unum membrum, licet possit ulterius dividi in quae-
dam specialia contenta sub ipso, quia illa prima divisio non est in
species specialissimas, sed in quaedam propinquius contenta sub ipso.”
“Quantum ad quartum principale, an scilicet Ordo, vel ordinatio sit
unum sacramentum, vel plura? respondeo, quod quantum ad maiorem
divisionem sacramenti, qua scilicet sacramentum dividitur in septem
sacramenta, sacramentum Ordinis, vel ordinationis, est unum, non
simpliciter, sed tantum unitate generis, seu unum continens sub se
septem ordinationes, vel ordines, ut genus, sicut substantia dividens
ens est unum dividens, continens sub se multas substantias, scilicet
corporalem et incorporalem, corruptibilem et perpetuam, et sic de
aliis. Illo etiam modo dividitur virtus cardinalis in quatuor species:
Fortitudinem, Temperantiam, Prudentiam et iustitiam, quarum quae-
libet ulterius dividitur in multas species. Probatur per Philosophum
2. *Ethicorum*. 3. et 4. et 5. quia sub iustitia continetur tam dis-
tributiva quam commutativa, et sub istis aliae species specialissimae.

* / » 4 *Sent.* [Opus oxoniense], dist. 24, q. un., n. 11, *Opera omnia* XIX (Parisiis:
Vivès 1894) 103.

Eodem modo de aliis, prudentia et fortitudine, et temperantia, et sic de aliis; et sic sacramentum Ordinis est unum genere, habens sub se plures species, septem scilicet ad minus, quae sunt diversae rationis et speciei, et diversae numero.”⁰

Eandem sententiam sequuntur plures Scotistae, nominatim *Mastrius*, *Montejortino* et *Frassen*, eique uno vel alio modo favent plures extranei, praecipue illi qui dicunt vel significant Ordinem vel characterem sacerdotalem dividi adaequate in episcopatum et presbyteratum tanquam in duos ordines vel characteres, quosque retulimus in art. 5 (tom. 2, p. 225). Ceterum plures ex his auctoribus non valde clare nec valde consequenter loquuntur; nam quidam uno modo loqui videntur cum agunt de ordinibus in genere et alio modo cum agunt de distinctione inter presbyteratum et episcopatum;¹⁰ quidam praeterea (ut ipse Frassen scotista), admissa distinctione Ordinis tanquam generis in species, loquuntur de genere et speciebus non propriis seu univocis sed analogicis, sub quibus vocibus videntur derelinquere conceptum totius universalis et accedere ad conceptum totius potestativi sive potentialis. Clarius cum Scoto sentit modernus *Umberg* SJ.. scribens: “Dicendum esse videtur numerum septenarium intelligendum esse de septeni sacramentorum generibus: genera Baptismi. Confirmationis, Poenitentiae. Extremae Unctionis et Matrimonii non habent sub se diversas species, sed cum his plene coincidunt. Eucharistiae et Ordinis genera sub se habent species, hoc tres species Diaconatus, Presbyteratus et Episcopatus, illud Eucharistiae ‘in fieri’ et ‘in esse.’ ”^u

SECUNDA SENTENTIA. Ordo est unum sacramentum ad modum *totius integralis*, seu coalescit ex pluribus partibus, in quarum singulis ipsum non perfecte continetur, nec quoad essentiam nec quoad virtutem, et quarum una est complementum alterius.

Hanc sententiam satis clare proposuit solus *Durandus* (cit. in art.

⁰ *Ibid.* [Opus parisiense], η. 13, XXIV 356 sq.

^u Aliquorum istorum sententia sic intelligi potest, ut sacramentum Ordinis sit verum genus, divisum in duplicem speciem diaconatus et sacerdotii, et haec altera species sacerdotii sit iterum genus, subdivisum in presbyteratum et episcopatum. Aliorum vero sententia sic intelligenda videtur ut. si considerantur diaconatus et sacerdotium. Ordo est totum potestativum seu potentiale, si vero considerantur presbyteratus et episcopatus prout dividunt sacerdotium. Ordo est totum universale; aliis verbis: Ordo ut sic est totum potestativum ac dividitur in diaconatum et sacerdotium ut in partes potestativas. Ordo vero sacerdotalis est totum universale, et dividitur in presbyteratum et episcopatum tanquam genus in duas species. Ita intellecta, haec explicatio accipit ipsum sacramentum Ordinis non ut totum universale, ut accipitur ab altera post Scotum. sed ut totum potestativum, sed subinde accipit unum membrum seu unam partem potestativam, scilicet sacerdotium, camque considerat ut totum universale, non amplius in linea sacramenti sed in linea ordinis sacerdotalis.

¹⁰ *Systema sacramentarium* (Oeniponte 1930) 2. Eandem sententiam Umberg discrete introduxit in reformatum tractatum *De Ordine* Lercher (Lercher-Umberg, n. 698).

5, tom. 2, p. 192, 226), qui, expulsis diaconatu aliisque inferioribus ordinibus a ratione sacramenti ac retentis solis presbyteratu et episcopatu, ait sacramentum Ordinis integrari ex his duobus ordinibus, sicut Eucharistia integratur duabus speciebus, et ita ut presbyteratus sit pars imperfecta quae completur per episcopatum.

Eandem explicationem, quod attinet tamen ad solam relationem inter presbyteratum et episcopatum, secuti sunt *Contarini, Valentia, Montejortino, Frassen*, et inter modernos *Zubizarreta* et *Lécuyer* (ut dictum est ibidem, p. 226), qui tamen, cum diaconatum habeant ut sacramentum nec comparent inter se diaconatum et presbyteratum ut partes integrantes, nequeunt dici consentire Durando nec docent simpliciter sacramentum Ordinis esse totum intégrale, sed in duas opiniones dividi possunt: quidam nempe sentiunt sacramentum Ordinis esse totum universale, divisum in species diaconatus et sacerdotii, et hanc alteram speciem dividi in presbyteratum et episcopatum ut in meras partes intégrales, alii vero sentiunt sacramentum Ordinis esse totum potestativum, cuius partes potestativae sunt diaconatus et sacerdotium, et hanc alteram partem potestativam dividi in presbyteratum et episcopatum ut in duas partes intégrales. Unde priores illi reponendi sunt potius in supradicata prima sententia cum Scoto, alii vero in tertia sententia mox referenda; utrique, ut patet, non modice implicant hoc problema de unitate sacramenti Ordinis.

TERTIA SENTENTIA. Ordo est unum sacramentum ad modum *totius potestativi sive potentialis*, seu coalescit ex partibus in quarum singulis ipsum invenitur perfecte quoad essentiam sed non perfecte quoad virtutem, una tamen excepta, quae totam virtutem continet quaeque etiam sub nomine totius designari potest. Ordo scilicet invenitur tum in diaconatu (iuxta quosdam etiam in inferioribus ordinibus) tum in sacerdotio (intellige presbyteratum vel etiam episcopatum, iuxta diversas opiniones), sed in solo sacerdotio obtinet totam suae virtutis perfectionem, ita ut sacerdotium habeat completam rationem Ordinis sacramentalis, diaconatus vero habeat incompletam eius rationem sive aliquam eius participationem.

Ita *Albertus M.* (*In 4 Sent.*, dist. 24, aa. 3-4), *Bonaventura* (*In 4 Sent.*, dist. 24, p. 1, a. 2, q. 4), *S. Thomas* (*Suppi.*, q. 37, a. 1. ad 2 et 3; cf. q. 35, a. 5), *Paludanus, Capreolus, Caietanus, D. Soto, Gonct, Salmanticenses*, aliique thomistae, imo, si excipiantur Scotus. Durandus, aliique pauci supra indicati, haec sententia dici potest communis apud theologos, etiam modernos, nisi quod aliqui, in conceptibus philosophicis parum versati, distinctionem totius in universale. potestativum et intégrale, non satis ponderare formalesque ra-

tiones commiscere videntur, et alii, ad explicandam sacramentalitatem episcopatus, antiquis ignotam, eiusque distinctionem a presbyteratu, introducunt inter hos duos gradus rationem totius universalis vel integratis, retenta nihilominus ratione totius potestativi quoad ipsum sacramentum Ordinis generaliter spectatum, ut supra dictum est (pp. 313, in nota, et 314).

CONCLUSIO

Conclusio 1. Ordo est unum sacramentum, quamvis non unitate unius actionis, sicut Baptismus, Confirmatio et Matrimonium, sed unitate totius in pluribus actionibus, sicut Poenitentia, Extrema Unctio et Eucharistia.

Probatur.

1. Documenta Ecclesiae referunt omnes ordines sub una appellatione Ordinis et sacramenti. Conc. Trid. (sess. 7, can. 1) Ordinem tanquam unum sacramentum refert sexto loco inter septem sacramenta, adeoque reputat varios ordines esse, aliqua vera et essentiali ratione, unum sacramentum nec ita inter se distingui sicut Baptismus, Confirmatio aliaque sacramenta inter se distinguuntur. Idem Concilium (ibidem) definit sacramenta “non esse plura vel pauciora quam septem”; iamvero, nisi plures ordines essent aliquo vero et essentiali modo unum in ratione sacramenti, constituerent plura sacramenta ac ita numerus sacramentorum esset maior septenario. Praeterea. Concilium (sess. 23, cap. 3) unitatem Ordinis magis directe exprimit, docens ‘Ordinem esse vere et proprie unum ex septem sanctae Ecclesiae sacramentis.’

2. Sicut esse sacramenti desumitur ex eius effectum, a quo sacramenti essentia specificatur, ita et unitas sacramenti ab unitate effectus desumitur, cum unum et esse convertantur. Iamvero omnes sacramentales ordines conferunt unam potestatem, potentiam scilicet ad actus cultus (quorum actuum distinctio est mere materialis, cum praecipue unificentur ex ordine ad principalem, scilicet ad actum sacrificii). Ergo omnes ordines sacramentales sunt unum sacramentum.

Cum autem dicimus Ordinem esse unum sacramentum, hoc intelligimus in pleno sensu huius vocis, scilicet non tantum de unitate effectus, sive potestatis, sed etiam de unitate ipsius exterioris ritus qui proprie sacramentum vocatur: unitas enim effectus non est unitas ipsius sacramenti sed hanc causât et ostendit. Unde Ordo est unum sacramentum, sive quoad effectum potestatis, quae, quamvis multiplex, unius est indolis ac finalitatis: sive quoad effectum gratiae, quae

ab eadem potestate veluti specificatur ac frangitur in varios gradus sive aspectus gratiae ministerialis; sive tandem quoad ipsum ritum exteriorem, qui, quamvis physice multiplex, formaliter ac sacramentaliter coalescit in unum totalem ritum, unius totalis potestatis ac gratiae ministerialis significativum ac collativum. Unde non consentimus *Billot* scribenti: “Plenitudo sacramenti [in ordine sacerdotali] et diminuta eius participatio [in aliis ordinibus] considerari nequit ex parte effectus gratiae, tum quia gratia sacramentum non est, tum quia impossibile est fingere diminutas participationes in ipsa eius ratione essentiali, tum denique quia mensura gratiae non dependet nisi ex quantitate dispositionum quae possunt esse meliores in eo qui diaconus, quam in eo qui presbyter ordinatur. Sed nec considerari potest ex parte exterioris ritus ordinationis secundum se. Quomodo enim ritus exterior ordinationis diaconalis dici posset participatio ritus exterioris qui in initiatione sacerdotis adhibetur, revera non apparet. Verum optime concipitur sacra potestas in supremo omnium ordine plena atque perfecta, quam unam potestatem diminute participant potestates inferiorum ordinum sacerdotio ex officio deservientium. . . Sic igitur patet unitatem haberi ex eo quod est ‘sacramentum et res.’ Unde necesse est ut illud idem sit principaliter Ordinis sacramentum.”¹²

Ex eo quod unitas sacramenti desumitur ex unitate plurium partialium potestatum et ex eo quod haec potestas pleniori modo confertur per ordinem sacerdotalem qui specificatur a principali actu cultus, sequitur, abstrahendo quidem ab ulteriori theologorum disputatione de indole illius unitatis, quod sacramentum Ordinis est simpliciter unum et secundum quid plura (ut ait Albertus M.), unum non physice sed metaphysice (Baisi), unum non materialiter sed formaliter, unum non unitate unius actionis sed unitate totius in pluribus actionibus; et quod sacerdotium est sacramentum perfectum ac totale, alii vero ordines sacramenta imperfecta (Paludanus) vel partialia (Hugon). Et haec quidem omnia praedicari possunt, servatis servandis, etiam de Poenitentia. Extrema Unctione et Eucharistia, quatenus et ipsae important aliquam unitatem compositionis ac totalitatis, quamvis diversi generis, ut ex modo dicendis patebit.

Conclusio 2. Ordo non est unum sacramentum ad modum totius universalis, seu ut genus coalescens ex pluribus speciebus.

¹² *Dr Ecclesiae sacramentis* II (cd. 7, Romae 1930) 272.

Probatur.

1. De ratione totius universalis, seu generis, est ut eius essentia et virtus inveniatur perfecte et aequaliter in singulis partibus, sive speciebus. Iamvero essentia et perfectio sacramenti Ordinis non invenitur perfecte et aequaliter in singulis ordinibus, nam potestas ad cultum, quae per sacramentum Ordinis confertur, invenitur perfecte in solo sacerdotio, in diaconatu vero non nisi imperfecte et participative. Ergo sacramentum Ordinis non est unum ad modum totius universalis, seu ut genus divisum in plures species.

Nec valet opponere quod potestas ad cultum generaliter spectata invenitur perfecte et aequaliter in omnibus ordinibus et subinde diversimode specificatur in singulis. Nam potestas ad cultum nequit accipi ut quaedam proprie dicta ratio generica, divisibilis in species, quia genus perfecte abstrahit a differentiis specificis, dum potestas non abstrahit a suis gradibus, si quos habeat, sed veluti ex ipsis coalescit, quatenus omnes gradus referuntur ad unum finem et ad unum principale obiectum, et inferiores gradus dicunt essentialem referentiam ad summum gradum qui ad talem finem et obiectum propinquius accedit. Unde, sicut ipse cultus non est genus divisum in species sed pluralitas actuum ad unum principalem actum sacrificii ordinata, ita potestas ad cultum non est generica potestas divisibilis in potentias specificas, sed est pluralitas graduum potestativorum ad unum principalem ac sacrificalem gradum ordinatorum, et consequenter Ordo, qui ab hac potestate specificatur, nequit esse unus genericus Ordo ac sacramentum, in específicos ordines ac sacramenta divisibile, sed pluralitas rituum ad unum principalem ac sacerdotalem ritum ordinatorum.

2. Ordo ab omnibus dicitur unum sacramentum. Iamvero, si divideretur in plures ordines sicut genus in species, varii ordines non possent dici unum sacramentum sed plura (imo nec possent dici sacramentum sed sacramenta),¹³ sicut Baptismus et Confirmatio, quae sunt verae species generis sacramenti non dicuntur unum sacramentum sed duo. quamvis uterque dicatur sacramentum ac dici possint unum in ratione sacramenti, et pariter brutum et homo non dicuntur unum animal sed duo, quamvis uterque sit animal ac sint unum in ratione animalis.

Nec valet discrimen refundere in hoc quod sacramentum esset

¹³ *Thomas*: "Totum universale non praedicatur in singulari de suis partibus pluralibus simul acceptis, sive sit cenus, sive sit species: tres enim homines non sunt animal, sed animalia" (*Zm 4 Sent.*, dist. 16, q. 1, a. 1, q. 3).

tantum genus remotum relate ad varios ordines, genus vero proximum esset ipsa ratio Ordinis, nam species recipiunt praedicationem non solum generis proximi sed etiam generis remoti, sicut de homine et bruto praedicatur non solum animal sed etiam corpus animatum;¹⁴ unde, sicut sermo est de pluribus ordinibus, ita sermo esset de pluribus sacramentis, si Ordo esset genus divisum in species. Imo ex hoc ipso quod sacramentum esset tantum genus remotum, relate ad varios ordines, peti potest fortior ratio pro multiplicitate sacramentorum intra Ordinem. Nam, si Ordo esset genus proximum sub remoto genere sacramenti, magis differrent varii ordines a reliquis sacramentis quam ista inter se, v.g. magis differret presbyteratus aut diaconatus a Baptismo quam Confirmatio a Baptismo (quia a genere remoto sacramenti perveniretur ad speciem presbyteratus per duplicem subalternam differentiam, dum ad speciem Confirmationis et Baptismi pervenitur per unicam differentiam), sicut, facta breviori distinctione corporum in lapidem, plantam et brutum, magis distat equus a lapide quam planta a lapide; unde, sicut ratione suae distinctionis a Baptismo, Confirmatio ponit in numero cum eo nec est unum sed distinctum sacramentum, ita unusquisque ordo, ratione maioris distinctionis ab eodem Baptismo, poneret in numero cum eo et esset aliud et aliud sacramentum, ita ut plures ordines non essent unum sed plura sacramenta.

3. *Cone. Trid.* (sess. 7, can. 1) definit sacramenta N.L. esse septem nec plura nec pauciora. Iam vero, si ordo esset genus divisum in plures species, hae species essent pariter tot vera ac specificè distincta sacramenta, sicut tot veri ac specificè distincti ordines, ut nuper ostensum est, adeoque plus quam septem haberentur sacramenta.

Nec valet opponere Concilium non definisse sacramenta esse septem in specie infima, ita ut unum vel alterum, nominatin'! Ordo, non possit subdividi in plura specificè sacramenta. Nam, quamvis Concilium non intenderit id definire, imo subinde in sess. 23, agens directe de sacramento Ordinis, in definitivo schemate can. 3, omiserit incisum "Aut non esse unum sacramentum" quod ferebant duo praecedentia schemata, tamen ex ipso numero septenario quod Concilium explicite definivit, logice sequi videtur Ordinem esse unum specificè sacramentum: aliud enim est quod Concilium non intenderit definire et aliud quod Concilium intenderit non definire; Concilium ergo abstrahit ab hac quaestione, sed ex eo quod de facto definivit, iure merito menti Concilii tribuitur quidquid inde logice fluit.

¹⁴*Suppi.*, q. 37. a. 1, ob. 2: "Partes subiectivae fscu species] recipiunt in plurali praedicationem generis remoti sicut generis proximi; sicut homo et asinus sunt plura animalia et plura corpora animata."

Re quidem vera, doctores tridentini in *sess.* 23 diversa dixerunt de indole unitatis huius sacramenti, plures quidem in sensu communioris ac thomisticae sententiae de unitate totius potestativi, unus vel alter in sensu opinionis Scoti de unitate totius universalis. Propositio 3°, ex operibus Protestantium excerpta et examini minorum theologorum proposita, sic sonat: ‘Ordinem non esse unum sacramentum; nec infimos et medios ordines vehit gradus quosdam tendere in sacerdotii ordinem.’¹⁵ Ad hanc propositionem Didacus Paiva observavit: “Unicum est sacramentum ordinis, unitate perfectionis. Igitur episcopatus et presbyteratus duo sacramenta distincta sunt, et diaconatus etiam sacramentum est, et ad unum omnia ordinata.” Fredericus Pendasius: “Et licet in plures ordines dividatur, sunt tamen omnes unum sacramentum et gradus unius sacramenti.” Franciscus Sancius: “Omnes itaque isti ordines sacramentum sunt: ad unum tamen omnes ordinati. Est igitur unum sacramentum non unitate individual!, sed unitate perfectionis et finis, cum ad Eucharistiam omnes referantur.” Benedictus de Mantua, O.P.: “Est tamen ordo unum sacramentum, tanquam totum potentiate, et unum unitate perfectionis.” I-B. Valentinus: “Ordo est unum sacramentum, constat tamen ex diversis ordinibus.” Theodorus Masius: “Unum est sacramentum. Constat tamen ex pluribus partibus: et omnes isti ordines sunt sacramenta, et diversos habent characteres, sed ad unum characterem omnes diriguntur. Nam in uno quoque eorum sunt ea omnia, quae ad sacramentum pertinent.” Vincendus de Messana, franciscanus: “Sunt tamen omnes isti gradus et ordines unum sacramentum unitate generis.”¹⁶

Inde in primo schemate can. 3, (13 oct. 1562) ab his theologis confecto, explicita mentio unitatis posita est: “Si quis dixerit, ordinem sive sacram ordinationem non esse vere et proprie sacramentum, a Christo Domino institutum; aut non esse unum sacramentum. . .” Eadem mentio habebatur etiam in correspondente doctrina, quae postea in capita divisa est. In secundo schemate (3 nov. 1562), post primas Patrum discussiones, ea mentio cecidit ex capitibus, mansit in can. 3, qui idem prorsus sonat.¹⁷ In subsequentibus vero discussionibus, aliqua vox dissentiens audita est. Ilerdensis et Faventinus episcopi petierunt ut loco “Unum sacramentum” poneretur “Unum ex septem

¹⁵“Apud A. Theiner, *Acta genuina ss. oecumenici Concilii Tridentini* (Zagabriae in Croatia [1874]) II 133.

¹⁶*Ibid.* 136, 137, 138, 139.

¹⁷*Ibid.* 152, 156. Ut notum est, Concilium bis egit de sacramento Ordinis, i.e. mensibus decembri-ianuario 1551-1552 et septembri-iulio 1562-1563. Hic consideramus decisiones habitas in secunda periodo, in qua tota quaestio iterum veluti ab ovo resumpta est. Ceterum, primitivum schema illius can. 3 (tunc can. 2) magis adhuc emphatice unitatem Ordinis asserebat, damnans in ipsis verbis totam praefatam Protestantium propositionem (cf. *ibid.* I 646).

sacramentis.”¹⁸ Episcopus Mutinensis: “Ibi ‘omnes tamen ad unum ecclesiae sacramentum’ etc., hic videtur approbari, quod unitas ordinis sit ex unitate finis, et refici opinio Scoti in 4 Sent., dist. 24, qui tenet quod sit ex unitate generis, neque videtur facile reficienda eius opinio, cum possit secundum sua principia sustineri neque dicenda sit erronea vel haeretica, et si dicatur non refici aperte, posset responderi, quod satis reficitur, cum altera statuitur, quo facto non amplius licuerit diversum sentire.” Episcopus Segobiensis: “In can. 3 non placet, quod dicitur anathema neganti, ordinem unum esse sacramentum, quia fortassis sunt plura etiam genere differentia, quod magis facit, ut plura debeant dici, quam unitas finis, ut dicantur unum.”¹⁹ In tertio ac definitivo schemate (15 iul. 1563) praefatum incisum “Aut non esse unum sacramentum” ex can. 3 expunctum est (cf. in *Denz.* 963), qua ratione non constat: ratio potuit esse ipsa illius ambiguitas, vel minus momentum ipsius doctrinae in eo contentae; ut dictum est supra, mentio unitatis iam in secundo schemate ceciderat ex ipsis capitibus, quamvis adhuc retineretur in canonibus.

His non obstantibus, ut significatum est supra, ex littera tridentina deduci potest probabile saltem argumentum contra opinionem iuxta quam Ordo dividitur in plures partes, tanquam genericum sacramentum in tot specifica sacramenta. Etenim vox “sacramentum” tripliciter in littera Concilii accipi potest: vel de specie infima, et tunc habemus intentum, quod nempe Ordo non est genericum sed specificum sacramentum; vel de genere (sive specie subalterna), et tunc falsa esset doctrina, quoniam certum est quaedam sacramenta, uti Baptismus, Confirmatio. Poenitentia et Matrimonium, esse sacramenta in specie infima; vel indeterminate, seu de specie infima aut de genere, ita ut septem dicantur sacramenta aut specificè aut genericè, et tunc vana esset definitio determinati numeri septenarii, quoniam relinqueretur locus tum additioni plurium sacramentorum per subdivisionem unius vel alterius sacramenti tanquam generis in veras species sacramentales, tum collectioni plurium sacramentorum sub uno generico sacramento, ut si diceretur duo tantum esse sacramenta in Ecclesia, unum mortuorum et alterum vivorum.

Conclusio 3. Ordo non est unum sacramentum ad modum totius integralis, sicut sunt Poenitentia, Eucharistia et Extrema Unctio.

¹⁸*Ibid.* II 178. 194.

¹⁹*Concilium Tridentinum* (editio Gocresiana), IX: *Actorum pars sexta* (curante S. Ehses, Friburgi Brisgoviae 1924) 80, 140.

Probatur.

1. Totum intégrale in nulla parte perfecte continetur tam secundum suam essentiam quam secundum suam virtutem, sed partialiter tantum est in singulis partibus ex quarum perfectionibus perfectio totius resultat, ut patet de domo quae coalescit ex fundamento, pariete et tectu, et de corpore humano quod capite, pectore aliisque membris integratur; praeterea ac consequenter, totum intégrale de nulla parte praedicari potest, non enim dici potest parietem esse domum vel caput esse corpus humanum. Iamvero sacramentum Ordinis continetur perfecte in uno ordine, seu in presbyteratu vel in sacerdotio, tam quoad essentiam quam quoad virtutem, de eoque potest simpliciter praedicari, dicendo presbyteratum vel sacerdotium esse sacramentum Ordinis, imo etiam de inferiori ordine, scilicet diaconatu, potest sub aliqua ratione praedicari, dicendo diaconatum esse sacramentum. Ergo sacramentum Ordinis non est unum ad modum totius integralis.

2. Si ordo esset totum intégrale, unusquisque ordo non haberet suum sacramentalem ac proprium effectum, sed omnes ordines simul et ad modum unius concurrerent ad eundem ac indivisibilem effectum causandum, ut contingit in Eucharistia et Extrema Unctione, quarum unaquaeque est unum sacramentum ad modum totius integralis.²⁰

3. Si Ordo esset totum intégrale, saltem licita non esset una ordinatio sine alia, quia esset contra eius naturam (ut dictum est in tractatu *Dc Eucharistia* I 641 sq.. quoad consecrationem unius speciei sine altera), nec esset valida ordinatio per saltum, seu collatio unius ordinis absque praevia collatione praecedentium, quia in uno ordine, utut superiori non containeretur perfectio alterius, quemadmodum in capite non continetur perfectio pedis; iamvero, omnibus fatentibus, valida est ordinatio presbyteratus, praetermisso diaconatu.

Conclusio 4. Ordo est unum sacramentum ad modum totius potestativi sive pontentialis, et huiusmodi unitas est propria huic sacramento.

Probatur.

1. Per exclusionem. Ordo est unum non ad modum totius universalis nec ad modum totius integralis, ut probatum est; ergo ad modum totius potestativi sive pontentialis; non enim datur aliud genus totius praeter ista tria.

²⁰ Cf. tractatus *Dc Eucharistia* I 620, 625, 650-662; *Dc Extrema Unctione* II 243-249, 285 sq., ubi facta est comparatio Ordinis, Eucharistiae, Extremae Unctionis et Poenitentiae quoad sacramentalem eorum unitatem.

2. Ex ratione totius potentials. Totum enim potentiale est id quod continetur in singulis partibus perfecte quoad essentiam sed non perfecte quoad virtutem, ita nempe quod, quoad virtutem contineatur perfecte in una sola parte, in ceteris vero imperfecte et participative; ex quo sequitur etiam quod possit praedicari aliquo modo de singulis partibus (de una nempe perfecte, de aliis imperfecte), quamvis non ita proprie sicut totum universale. Iamvero haec duo verificantur in sacramento Ordinis. Nam in unoquoque ordine (puta in diaconatu aut in sacerdotio) invenitur tota essentia huius sacramenti prout est signum collativum sacrae potestatis, sed eius virtus (quae ad ipsa sacra potestate mensuratur) invenitur tota in uno tantum ordine, scilicet in sacerdotio, in altero vero, scilicet in diaconatu, invenitur incomplete et participative.²¹ Inde ratio sacramenti Ordinis praedicatur quodammodo tam de diaconatu quam de sacerdotio (de illo imperfecte, de isto perfecte), quamvis non tam proprie ac totum universale praedicatur de suis speciebus, quatenus ratio totius potentials non simpliciter ac formaliter exhauritur in una vel alia parte, ut constat tum de parte imperfecta tum etiam de parte perfecta, eo quod praeter hanc datur praecise etiam pars imperfecta: quamvis enim sacerdotium includat perfectionem quae est in diaconatu, ac ita exhauriat totam ipsam perfectionem Ordinis, tamen non est simpliciter ac formaliter idem ac Ordo, nam Ordo est totum habens duas partes, sacerdotium vero est una eius pars; et ratio est quia perfectio diaconalis, quae virtualiter et eminenter includitur in sacerdotio, potest existere etiam ut gradus separatus, seu in se et formaliter, quemadmodum perfectio vegetativi et sensitivi, quae continetur virtualiter et eminenter in anima rationali potest existere etiam ut separatum ens, seu formaliter ut anima mere vegetativa vel mere sensitiva, ut patet in planta vel bruto, ac ideo anima et anima rationalis non sunt simpliciter idem, sed anima est totum potentiale, anima vero rationalis est eius perfecta pars.

Hinc resolvitur quaestio, quae videtur frustra torquere quosdam theologos: quid nempe sit unaquaque ordinatio, an sit sacramentum, an sit sacramentum imperfectum, an sit ipsum sacramentum Ordinis, an sit replicatum sacramentum Ordinis. Non satis enim attenditur propria natura totius potentialis. Sacramentum quippe Ordinis, unum et idem, applicatur in unaquaque Ordinatione, sed secundum sui

²¹ Ad rem S. *Thomas*: "Distinctio ordinis non est totius integralis in partes, neque totius universalis, sed totius potestativi, Cuius haec est natura, quod totum secundum completam rationem est in uno, in aliis autem est aliqua participatio ipsius. Et ita est hic. Tota enim plenitudo huius sacramenti est in uno ordine, scilicet sacerdotio, sed in aliis est quaedam participatio ordinis. . . Et ideo omnes ordines sunt unum sacramentum" (*Suppi.*, q. 37, a. 1, ad 2).

partem, vel imperfectam vel perfectam; diaconatus proprie est ipsum sacramentum Ordinis, quatenus applicatur imperfecto modo, nec nisi improprie aut materialiter dicitur sacramentum parziale et imperfectum, pariter sacerdotium proprie est ipsum idem sacramentum Ordinis, quatenus applicatur perfecto modo; nec sacramentum diaconatus proprie ponit in numero cum sacramento presbyteratus vel sacerdotii, ita ut habeantur duo sacramenta vel idem sacramentum iteratum, sed unum tantum habetur Ordinis sacramentum quod, cum sit totum quoddam, in suis partibus, vel imperfecte vel perfecte, suam perfectionem et existentiam realizat. Pro intellectu quidem infirmiori dici potest varias ordinationes esse materialiter plures et formaliter sive sacramentaliter unam, vel esse plures ritus sacramentales sed unum sacramentum, vel esse sacramenta imperfecta et partialia, integrantia unum sacramentum perfectum ac totale; sed proprie loquendo, ibi habetur unum simpliciter sacramentum, iuxta propriam unitatem totius potestativi, ita ut plures ritus exteriores sint simul unus atque idem totalis ritus sacramentalis, et plures effectus, tum potestatis tum gratiae sacramentalis, sint unus atque idem totalis effectus unius ac eiusdem sacramenti Ordinis.

Exinde etiam intelligitur comparisonem inter animam et sacramentum Ordinis, prout sunt duo tota potentialia, non undequaque valere; nam anima ita est totum potentiale relate ad vegetativum, sensitivum et intellectivum, ut haec tria etiam specificè differant ac conveniant in genere viventis, cum sumuntur concrete ut planta, brutum, et homo, dum sacramentum Ordinis sub nulla ratione dividitur in diaconatum et presbyteratum tanquam in duo specificè sacramenta, etiam si concrete spectentur, quamvis dici possint duo ritus specificè distincti, sub ratione nempe ritus nec proprie sub ratione sacramenti. Fortasse melior ac propinquior est comparatio diaconatus et presbyteratus cum embryo et animali, qua supra (p. 257) usus sumus ad explicandam distinctionem et unitatem inter duos characteres illorum ordinum. Diaconatus nempe se habet ad presbyteratum, etiam in generali ratione sacramenti Ordinis, sicut embryo se habet ad animal; sicut scilicet embryo est directe et per se in genere substantiae, sed nonnisi indirecte et reductive in specie animalis, ita diaconatus dici potest directe et per se in genere sacramenti, ac ita attingit plene et univoce hanc genericam rationem et proprie dicitur sacramentum, sed nonnisi indirecte et reductive est in ipsa specie sacramenti Ordinis, quia nonnisi imperfecte attingit differentialem rationem huius sacramenti prout est ritus collativus sacrae ac cultualis potestatis (nec ceteroquin ulla est repugnantia in hoc

quod aliquid habeat perfecte id quod pertinet ad genus, imperfecte vero id quod pertinet ad speciem, ut explicatum est supra, p. 252 sq., cum Ioanne a S. Thoma). Sicut igitur eadem vitae perfectio invenitur imperfecte in embryone et perfecte in animali, nec tamen ibi habetur duplex vivens, sed unum atque idem vivens pertransiens per duplicem phasem suae vitalitatis, ita eadem perfectio sacramenti Ordinis invenitur imperfecte in diaconatu et perfecte in presbyteratu vel sacerdotio, nec tamen inde resultant duo sacramenta Ordinis, sed unum atque idem manet sacramentum, ad modum totius potentialis, quod in utraque imperfecta et perfecta parte suam existentiam obtinet suamque perfectionem expandit. Et simili quoque modo ratiocinari debet qui infra diaconatum et supra presbyteratum alios ordines sacramentales admittere velit.

ART. 16. Utrum sacramentum Ordinis sit initerabile (*Suppi.*, q. 38, a. 2).

STATUS QUAESTIONIS

Initerabilitas, ut dictum est in art. praec. (p. 308), est unitas numerica considerata in eodem subiecto; unde quaeritur: utrum eidem subiecto sacramentum Ordinis bis conferri nequeat, cumque, ut ibidem ostensum est, sacramentum sit specificè idem in pluribus ordinibus (puta diaconatu et presbyteratu), eadem quaestio uniformiter valet de singulis ordinibus. Eadem quaestio mota est de duobus sacramentis Baptismi et Confirmationis in superioribus tractatibus, ob communitatem praecipui fundamenti quo initerabilitas innititur, effectus scilicet indelebilis characteris. Nec ceteroquin, post ea quae in art. 11 diximus de impressione indelebilis characteris, quidquam peculiare de initerabilitate sacramenti, in eo effectum fundata, hic addendum esset, nisi occurreret *speciosa difficultas ex antiquis rcoordinationibus deducta*.

PARS NEGATIVA

Negatio initerabilitatis Ordinis procedit ex negatione vel ipsius existentiae characteris, ut apud Protestantes, vel ipsius absolutae indelebitatis, de qua aliquis error irrepsit tum apud aliquos ex antiquis Donatistis, tum apud plures Schismaticos Orientales, tum apud unum vel alterum ex nostris doctoribus mediaevalibus.

Quidam saltem *Donatistae* putabant ordinatos in Ecclesia per subsequentem haeresim amittere potestatem Ordinis, et invalide ordi-

nare, ac ideo, cum ad unitatem redirent, debuisse reordinari. Id sonant plures textus Augustini eos impugnantis (cf. supra, pp. 200, 204 sq.).

Inter *Protestantes*, *Lutherus* (cit. in p. 96) peculiariter initerabilitatem Ordinis negavit, ea confisus ratione quod, cum Ordo non imprimat characterem sed conferat tantum quandam potestatem ministerialem, nihil prohibet quominus huiusmodi potestas cesset in subiecto, cessante (aut voluntarie aut in poenam degradationis) ipso eius ministerio, ita ut sacerdos fiat laicus ac subinde ex laico iterum ad ministerium assumatur. Et haec quidem est logica sequela totius systematis Protestantium de ecclesiastico ministerio, ut notatum est in art. 1 (tom. 1, p. 130), quamvis mederatiores Anglicani, ut Gore (cit. hic, in p. 97), ab ea refugere conentur, concedentes ordinatum numquam amittere sibi commissam ministerialem potestatem.

Idem fundamentalis error circa characterem infecit plures *Schismaticos Orientales*, signanter *Philaretum*, *Lebedinski*, *Andrutsum* et *Dyovuniotis*, quatenus negarunt vel ipsam impressionem characteris vel eius indelebilem permanendam; quorum primus, auctor fuit retentionis praxis ecclesiae russicae simpliciter reducendi clericos ad statum laicalem, perinde ac si nihil in eis de suscepto ordine remaneret. Ex qua doctrina et praxi (fusius exposita in art. 11. pp. 98-100) facile quis induci posset in admittendam iterabilitatem sacramenti; de facto tamen Schismatici communiter admittunt initerabilitatem sacramenti ex aliis rationibus, nec ordinationes iterant eorum qui ad statum laicalem reducuntur. Nihilominus "quosdam reordinationis casus olim in Russia contigisse narrant ipsi Russi. Ita lobus, primus patriarcha Mosquensis, ordinationem episcopalem bis, immo, si ipsi Niconi fides adhibenda, ter accepit. Anno enim 1589. cum iam Mosquae metropolita esset, titulo patriarchae decoratus est a Ieremia II patriarcha Constantinopolitano, qui ut ad hanc novam dignitatem aliquo signo sensibili eum promoveret, totum ordinationis episcopalis ritum super illum renovavit. Hanc veram reordinationem approbare videntur tum A. N. Muraviev, qui postquam factum narravit, dicit: 'Supremo Ecclesiae pastori duplex gratia necessaria fuit.' tum Philaretus Gumilevskii, qui item scribit: 'Postquam [Ieremias] eius capiti [lobi] manum Evangeliumque imposuit, Dei gratiam super eum advocavit, utpote qui ad suum sublime munus adimplendum duplici gratia opus haberet.' Quod anno 1589 Ieremias II super lobum peregerat, hoc idem Theophanes, patriarcha hierosolymitanus, anno 1619 super Philaretem Nikitisch perfecit. Item Philareti successores duo episcopalem ordinationem bis receperunt. Huius abusus rei fuerunt

non solum patriarchae Mosquenses, qui reordinationi sese subiecerunt, verum etiam, et quidem potissimum, patriarchae orientales, qui *reordinationem* perficere non dubitarunt.”²²

Quod attinet ordinationes heterodoxorum (i.e. haereticorum et schismaticorum, quibus aggregant catholicos), generale principium Orientalium est eas esse invalidas; non tamen indiscriminatim eas iterandas esse dicunt, nam illud principium temperant per aliud sic dictum *principium oeconomiae*, iuxta quod Ecclesia ex altioribus rationibus boni communis, potestatem habet agnoscendi ut validas (reconvalidandi, veluti sanandi in radice) ordinationes quae secundum se et iuxta regulam (regula et ius opponitur dispensationi et oeconomiae) fuerunt invalidae. Hinc intelligitur diversa orientalis praxis reiterandi vel ratas habendi, iuxta circumstantias, ordinationes horum vel illorum heterodoxorum.²³

Inter catholicos *doctores mediaevales*, unus vel alter gallicus canonicus aut theologus deprehenditur, qui peculiarem ac prorsus discordantem opinionem proponat, iuxta quam degradatio non solum ligat sed omnino annihilat ordinem (adeoque delet characterem), si talis sit Ecclesiae intentio. In quadam *Glossa super Decretum* (saec. 12) legitur: “Argumentum quod degradatus non retineat ordinem, ut etiam non sit sacerdos, non clericus.” Item: “Et hoc dicunt ultramontani [i.e. galli]. Alii dicunt in contrarium quod, ex quo aliquis clericus est vel sacerdos, licet degradetur, tamen retinet ordinem, et est sacerdos vel clericus, sed non retinet privilegium et executionem sui ordinis.”²⁴ In *Summa Decreti Lipsiensi* (alterius medietatis saec 12) legitur: “Hoc videtur mihi potius dicendum, ut scii, non sit excommunicatus qui in tales manus iniicit, licet omnes fere contradicant. Magister tamen G. Coventrensis episcopus dixit quod nec ordinem habent tales; sed ulterius processit quam debuit, ut dicunt quidam, potuit enim concessisse, ut ordinem haberent, non tamen ut privilegium.”²⁵ Hic magister G. iuxta Schulte editorem esset notus magister Gandulphus Bononiensis; cum tamen iste in suis Glossis super Decretum contrariam sententiam teneat, Saltet,²⁰ cui consentit De Ghellinck, putat illum esse *Gerardum Pucellam* (floruit circa a. 1183) qui etiam⁵¹

⁵¹ M. Jugie, *Theologia dogmatica Christianorum orientalium ab Ecclesia catholica dissidentium* III (Parisiis 1930) 426 sq.

” Cf. Hiéromoine Pierre, “Economic ecclésiastique et réitération des sacrements. Notes de théologie orthodoxe,” *Irénikon* XIV (1937) 228-247, 339-362, peculiariter 228-333, 348-347; Jugie, *ibid.* 429-440.

: “Apud F. Schulte, *Die Glosse zum Decret Gratians von ihren Anfängen bis auf die jüngsten Ausgaben* (Wien 1872) 14.

“Apud F. Schulte, *Die ‘Summa Decreti Lipsiensis’ des Codex 986 der Leipziger Universitätsbibliothek* (Wien 1871) 43.

M Saltet, *Les riordinations* (éd. 2, Paris 1907) 355, in nota.

citatur in *Summa Parisiensi* et cuius opera aliunde ignorantur. *Pseudo-Petrus Pictaviensis, Glossae super Sententias Petri Lombardi* (ante a. 1175; cf. supra, p. 229), eidem opinioni favet, dicens quaestionem de debilitate sive amissibilitate characteris non esse theologicam sed decretalem, seu pendere ab intentione Ecclesiae: “Dicitur tamen quod [Ordo] est quibusdam character spiritualis, id est discretio qua discernitur ordinatus a non ordinato. De hoc caractere solet queri utrum semel susceptus aliquo modo adimatur? Hec questio decretalis est. Quidam concedunt et probabilius, quidam non.”²⁷ Clarius eandem opinionem amplectitur saeculo sequenti *Guilelmus Alverniensis* sive Parisiensis (scribens circa 1228), proposito explicite ipso casu reordinationis: “Manifestum ergo est ex his, quod si fuerit intentio Ecclesiae auferre, seu abolere characteres ordinum exauctoratis, et depositis, si postmodum restitui obtinuerint, iterum ordinandi, et ordinum signaculis imprimendi, seu signandi sunt, utpote in quibus ministerio ecclesiae foris agente, et virtute divina intus operante, characteres ordinum aboliti fuerant penitus, et abrasi” (cf. cetera verba supra, p. 235 sq.).

PARS AFFIRMATIVA

Nota Theologica. Initerabilitas trium sacramentorum characterem imprimendum, est iuxta omnes theologos saltem *doctrina catholica*, a Cone. Trid. proposita, quae proinde sine errore aut saltem sine temeritate negari non potest; iuxta plures et secundum veritatem, dici debet *de fide* definita in eodem canone tridentino; ut explicatum est in art 11 (p. 158 sq.; cf. etiam Professionem fidei tridentinam. infra, p. 328).

Documenta Ecclesiae.

Cone. Florentinum: “Inter haec sacramenta tria sunt: baptismus, confirmatio et ordo, quae characterem . . . imprimunt in anima indelebilem. Unde in eadem persona non reiterantur” (*Denz.* 695).

Cone. Trid., sess. 7, can. 9 de sacr. in gen.: “Si quis dixerit, in tribus sacramentis, baptismo scilicet, confirmatione et ordine, non imprimi characterem in anima, hoc est signum quoddam spirituale et indelebile, unde ea iterari non possunt: A. S.” (*Denz.* 852). Sess. 23, de Ordine, damnatur Lutheri sententia, iuxta quam in ordinatione non accipitur character sed temporaria potestas quae cessare et amitti potest, ita ut sacerdos possit iterum fieri laicus: in qua quidem

²⁷Ms. *Paris. Nat. lat.* 14423, fol. 109, apud Saltet, *ibid.* 356.

doctrina initerabilitas Ordinis aequivalenter continetur; cap. 4: “Sancta Synodus damnat eorum sententiam, qui asserunt, Novi Testamenti sacerdotes temporariam tantummodo potestatem habere, et semel rite ordinatos iterum laicos effici posse, si verbi Dei ministerium non exercent” (*Denz.* 960); can. 4: “Si quis dixerit, per sacram ordinationem . . . non imprimi characterem; vel eum, qui sacerdos semel fuit, laicum rursus fieri posse: A. S.” (*Denz.* 964).

Pius IV, Professio fidei tridentina: “Profiteor . . . baptismum, confirmationem et ordinem sine sacrilegio reiterari non posse” (*Denz.* 996). Eadem verba referuntur in Professione fidei a Benedicto XIV Orientalibus Maronitis praescripta (*Denz.* 1470).

Catechismus Cone. Trid.: “Tenenda igitur est catholicae Ecclesiae regula, qua docemur, tria haec sacramenta characterem imprimere, neque ullo unquam tempore iteranda esse” (p. 1, c. 1, q. 31).

Leo XIII, Constit. “Apostolicae curae” (de ordinationibus anglicanis): “Firmum semper ratumque in Ecclesia mansit, Ordinis sacramentum nefas esse iterari” (*Leonis XIII Acta XVI* [Romae 1897] 265).

Codex I. C., can. 732, § 1: “Sacramenta baptismi, confirmationis et ordinis, quae characterem imprimunt, iterari nequeunt.” Ut patet, iteratio Ordinis de qua Codex loquitur in can. 1007 (“Quoties ordinatio iteranda sit. . .”) respicit non propriam iterationem sacramenti, sed primam eius collationem in casu invaliditatis prioris collationis.

CONCLUSIO

Sacramentum Ordinis est simpliciter initerabile in eodem subiecto.

Probatur 1. *EX IPSO FINE ET EFFECTU HUIUS SACRAMENTI*, prout est divina consecratio sive deputatio ad cultum et participatio sacerdotii Christi.

Sicut Baptismus et Confirmatio ideo iterari non possunt, quia conferunt spiritualem generationem et consummativam gratiam adultae aetatis, quae nonnisi semel conferuntur eo quod nemo bis generari aut bis adultus fieri queat, ita Ordo iterari non potest, quia confert divinam deputationem ad cultum, qui stabiliter constitutus est, et participationem sacerdotii Christi, quod est permanens et aeternum. Ex ipsa quidem generali ratione quod quis deputetur ad aliquod officium, non necessario sequitur id obtinere in perpetuum nec posse suscepta dignitate privari ac iterato subinde in eam reintegrari, nec potuisse Deum res ita disponere ut permanentia dignitatis Ordinis esset pendula a fidelitate subiecti, ut contingit in ipsa civili

societate. Attamen, id suadet tum divina origo, tum propria indoles huius specifici officii quod est deputatio ad cultum et participatio sacerdotii Christi. Nam ex una parte, sine poenitentia, ut dicitur, sunt dona Dei ac ideo, semel collata, iugiter perseverant, nisi sint impossibilia cum mala dispositione subiecti, quod quidem contingit quoad donum gratiae sanctificantis, non vero quoad dignitatem ministri qui habet meram rationem instrumenti; ex alia vero parte, divinus cultus, ad quem haec dignitas et potestas ordinatur, est aliquid stabile nec a mutabilitate humanarum legum ac circumstantiarum dependens, imo est directa quaedam ac formalis participatio sacerdotii Christi quod est perpetuum et aeternum, adeoque convenit ut ipsa etiam dignitas eandem cultus stabilitatem ac sacerdotii Christi perpetuitatem participet, ut ita convenienter ad suum finem coaptetur et cum suo exemplari conformetur.

Et haec ratio tanta visa est ipsis patribus tridentinis, ut quidam obstiterint inciso prioris schematis can. 9 de sacr. in genere “Ratione cuius [i.e. impressionis characteris] ea iterari non possunt,” in quo videbatur initeratio sacramenti fieri pendula a sola ratione impressionis characteris, et Concilium in definitivo schemate illud incisum substituerit per verba “Unde iterari non possunt” quibus reliquebatur locus alteri rationi quae, etiam abstrahendo ab impressione indelebilis characteris, esset sufficiens ad initerabilitatem sacramenti deducendam (cf. supra, pp. 157 sq., 241).

Probatur 2. *EX IPSO DETERMINATO EFFECTU INDELEBILIS CHARACTERIS.*

Quamvis ex initerabilitate sacramenti non necessario ac immediate sequatur existentia indelebilis ac physici characteris (ut dictum est supra, pp. 240-244), tamen vicissim ex existentia characteris necessario arguitur initerabilitas sacramenti, tanquam ex necessaria et evidentiori ratione quae per se solam sufficeret, etiam abstrahendo a concurrenti robore praecedentis argumenti. Nam, cum sacramenti essentia a suo effectu specificetur eiusque existentia a solo fine hunc producendi effectum petatur, si hic indelebiter permanet, non relinquitur locus et ratio iterationis sacramenti, secus frustra sacramentum iteraretur, ubi proprium effectum producere non queat: repugnat enim producere quod iam existit, cum bis idem simul esse non possit.

Probatur 3. *EX SENSU TRADITIONIS.*

Generalis et constans Traditionis sensus fuit sacramentum Ordinis, semel valide administratum, non posse valide in eodem subiecto iterari.

Id ceteroquin nonnisi a paucis haereticis et schismaticis et ab uno vel altero scholastico mediaevali, nec valde firmiter ac determinate, iuxta diversa eorum principia aut polemicas rationes, negatum est, ut ostendimus supra (pp. 324-327). Communis autem ratio sic dictarum reordinationum, quae olim occurrerunt in ipsa Ecclesia catholica, non fuit hic idem error de iterabilitate validi sacramenti, sed alius quorundam error vel confusio circa ipsam validitatem ordinationum ab haereticis ministris collatarum, seu circa dependentiam validitatis ordinationis ab unione cum Ecclesia catholica, ut infra ostendetur.

Inde ab initio, conscientia Christiana clare intellexit ordinationem esse quoddam charisma permanens ac proinde initerabile, iuxta verba paulina *1 Tim.* 4. 14 (cf. *2 Tim.* 1. 6): “Noli negligere gratiam quae in te est.” Huiusmodi persuasio videtur substerni admonitioni *Clementis Romani* in sua epistola ad Corinthios (44. 4) qui suos pastores ab officio removerant: “Non enim leve erit peccatum nostrum, si eos, qui sancte et sine reprehensione munera obtulerunt, episcopatu eicimus” (*Funk* 1. 117), quamvis ibi supponatur pastores indignos ab officio removeri posse. Idem clarius continetur in ea praxi quam Hippolytus romanus, vel quicumque sit auctor operis *Philosophumena* (9. 12), reprobat Callisto Papae: “Hic praecepit, tametsi episcopus peccet, etiamsi ad mortem, eum non oportere loco suo moveri” (*MG* 16. 3385; cf. in tom. 1, p. 308).

Reordinationes damnat *Conc. Capuense* a. 391, quod refert et approbat *Conc. Carthaginiense* a. 397, can. 38: “Illud autem suggerimus, mandatum nobis, quod etiam in Capuensi plenaria synodo videtur statutum: non liceat fieri rebaptizationem et reordinationes, vel translationes episcoporum” (*Hardouin* 1. 964). *Ambrosiaster* significat effectum ordinationis permanentem esse ac valere aequaliter in quacumque Ecclesia: “Apud iustum iudicem Deum unicuique hic honor manet, qui decretus est singulis Ecclesiarum officiis, ut qui diaconus est, diaconi honorem per omnes Ecclesias obtineat” (*Quaest. V. et N. T.*, q. 101, *ML* 35. 2302). *Hieronymus* validitatem nec iterationem arianæ seu haereticæ ordinationis, sicut et ariani baptismi, proclamat: “Eadem ratione a nobis episcopum [arianum] recipi, quo laicus [baptizatus] a vobis [Luciferianis] recipitur. . . Si in fide sua baptizato baptizans nocere non potuit, et in fide sua sacerdotem constitutum constituens non inquinavit,” “Eadem enim ratione episcopum ab Arianis recipio, qua tu recipis baptizatum” (*Altercatio Luciferiani et orthodoxi* 11 et 14. *ML* 23. 174 et 176). Idem Hieronymi principium subinde assumpsit et evolvit *Augustinus* qui, ut fuse expositum est supra (p. 199 sq.: cf. 204 sq.), sensum totius Tradi-

tionis de initerabilitate tam Baptismi quam ordinationis, etiam ab haereticis collatae, aptissime expressit. *Theodoretus* de Macedonio heremita, qui invitatus ordinatus fuerat, scribit: "Expleto autem hebdomadae circulo, cum rediisset dies Dominicus, iterum evocat illum magnus Flavianus [episcopus qui Macedonium ordinaverat], rogatque ut celebritati cum ipsis intersit. Tum ille ad eos qui venerant: 'An vobis, ait, non sufficiunt quae iam acta sunt, sed iterum me presbyterum creare vultis?' Et respondentibus illis fieri non posse, ut bis eadem fiat manuum impositio, non acquievit. . ." (*Religiosa historia* 13, *MG* 82. 1402).

Leo I pluries supponit validitatem, etsi neget canonicam habilitatem ordinationum collatarum ab episcopis intrusis vel haereticis: "Nulla ratio sinit ut inter episcopos habeantur [seu tanquam episcopi in pleno canonico sensu considerentur] qui nec a clericis sunt electi, nec a plebibus sunt expetiti, nec a provincialibus episcopis cum metropolitan! iudicio consecrati. Unde cum saepe quaestio de male accepto honore nascatur, quis ambigat nequaquam istis essetribuendum, quod non docetur fuisse collatum? Si qui autem clerici ab istis pseudoepiscopis in eis Ecclesiis ordinati sunt quae ad proprios episcopos pertinebant, et ordinatio eorum consensu et iudicio praesidentium facta est, potest rata haberi, ita ut in ipsis Ecclesiis perseverent. Aliter autem vana habenda est creatio quae nec loco fundata est nec auctore munita" (*Epist.* 167, inquis. 1. *ML* 54. 1203). "Maximum . . . ex laico licet reprehensibiliter ordinatum, tamen si Donatista iam non est, et a spiritu schismaticae pravitatis alienus, ab episcopali, quam quoquo modo adeptus est, non repellimus dignitate" (*Epist.* 12. 6, *ibid.* 653). "Circa quos [i.e. clericos pelagianos ad fidem conversos] etiam illam canonum constitutionem praecipimus custodiri, ut in magno habeant beneficio si adempta sibi omni spe promotionis, in quo inveniuntur ordine, stabilitate perpetua maneant, si tamen iterata tinctione non fuerint maculati" (*Epist.* 18, *ibid.* 70S). *Gregorius M.*: "Illud autem quod dicis, ut is qui ordinatus est iterum ordinetur, valde ridiculum est, et ab ingenii vestri consideratione extraneum, nisi forte quod exemplum ad medium deducitur, de quo et ille indicandus est qui tale aliquid fecisse perhibetur. Absit autem a fraternitate vestra sic sapere. Sicut enim baptizatus semel iterum baptizari non debet, ita qui consecratus est semel, in eodem iterum ordine non valet consecrari. Sed si quis forsitan cum levi culpa ad sacerdotium venit, pro culpa poenitentia indici debet, et tamen ordo servari" (*Epist.*, 1. 2, *epist.* 46, ad Ioannem episc. ravennatem. *ML* 77. 585). *Constitutiones Apostolorum* (circa a. 400) reordinationes damnant poena depositionis: "Si quis episcopus vel presbyter vel

diaconus secundam ordinationem acceperit ab aliquo, deponatur et ipse et qui eum ordinavit, nisi ostendat ab haereticis se ordinationem habere; a talibus enim baptizati vel ordinati nec fideles nec clerici esse possunt” (l. 8, can. 68, *Funk* l. 585); nec refert quod admittant iterationem ordinationum haereticarum, nam manifeste etiam supponunt eas fuisse invalidas, de qua ulteriori quaestione mox sermo erit. *Canones Hippolyti* (circa a. 500): “Si presbyter abit et in locis ipsi non deputatis habitare vult, clerus huius loci ad recipiendum eundem pronus interrogent episcopum cathedrae eius, ne forsitan propter aliquam causam in fugam conversus sit. Quodsi vero urbs eius nimium distat, examinetur si est discipulus, attamen caret quod presbyteros decet. Postea in societatem recipiatur et duplici honore afficiatur, neque iterum ordinetur” (cann. 56-58).²⁸

Ad haereticos quod attinet, nullus citari potest casus alicuius viri in Ecclesia ordinati et ad haereticam sectam convolantis, qui subinde, ad Ecclesiam rediens, iterum ordinatus fuerit, quamvis in prioribus temporibus huiusmodi clerici reducerentur ad statum laicalem (vel “laicam communionem”), postmodum vero, inde a medio saec. 4. in pristinum statum sive ad exercitium proprii ordinis redintegrarentur. Etiam quoad ordinationes peractas ab haereticis vel indignis ministris, nullus citari potest casus in quo ipsae proprie et intentionaliter reiteratae fuerint, scilicet ex intentione iterum conferendi validum sacramentum, sed omnes casus sic dictarum reordinationum processerunt ex persuasione, recta vel falsa (ad nostrum scopum parum refert), quod prior ordinatio invalida fuerit. Ad cuius evidentiam necnon ad solutionem ipsius *PROBLEMATIS DE REORDINATIONIBUS*, iuverit distinguere tres ecclesiasticae historiae periodos.²⁸

²⁸Apud L. Duchesne, *Origines du culte chrétien* (cd. 5, Paris 1909) 535.

3 Praecipua opera de reordinationibus scripserunt olim *Morjnus* et recentius *Saltet* quem alii moderni abbreviare solent.

Amann, E., “Reordinations,” *Dictionnaire de théologie, catholique* XIII-2 (Paris 1937) 2385-2431.

Baisi, C., *Il ministro straordinario degli ordini sacramentali* (Roma 1935) 139-158; *Institutiones theologicae scholasticae* IV (Milano 1949) 96, 620-622, 624-626.

Cappello, F. M., *De sacra ordinatione* (ed. 3, Taurini 1951) 183-191.

Chardon, C., *Histoire des sacrements — Ordre*, part 2. chap. 6, in Migne, *Theologiae cursus completus* XX (Paris 1841) 882-894.

Gioalski, B., *Bruno, Bishop von Segni, Abt von Monte Cassino* (Münster 1898) 184-205; “Die Stellung des Papstes Urbanus II. zu den Sakramentshandlungen der Simonisten, Schismatiker und Haretiker,” *Theologische Quartalschrift* LXXIX (1897) 218-258.

Hergenrother, J., “Die Reordinationen der alten Kirche,” *Oesterreichische Vierteljahresschrift für katholische Théologie* I (1862) 207-252, 387-457.

Journet, Ch., “Vues récentes sur le sacrement de l'Ordre,” *Revue thomiste* LVI (1953) 95-90. Eundem articulum sub forma excursus inseruit operi *L'Eglise du Verbe Incarné* I (cd. 2, Paris (1955)) 141-144.

Prima Periodus: Ab Initio ad Saec. VII.³⁰

Saec. 3 *Cyprianus* et *Firmilianus*, iuxta sua nota principia de rebaptismate “Nemo dat quod non habet” et “Extra Ecclesiam nulla salus,” etiam ordinationes haereticas ut invalidas habuisse videntur. *Cyprianus*, loquens de *Novatiano* schismatico, scribit: “Quisquis ille est et qualiscumque est, christianus non est qui in Christi Ecclesia non est. lactet se licet et philosophiam vel eloquentiam suam superbis vocibus praedicet, qui nec fraternam charitatem nec ecclesiasticam unitatem tenuit, etiam quod prius fuerat amisit. . . [Novatianus] adulter atque extraneus episcopus fieri a desertoribus per ambitum nititur . . . , creare alios pseudoepiscopos audet. . . Qui . . . nec unitatem spiritus nec coniunctionem pacis observat, et se ab Ecclesiae vinculo atque a sacerdotum collegio separat, episcopi nec potestatem potest habere nec honorem” (*Epist.* 52, ad *Antonianum*, 24, *ML* 3. 815 sq.). *Firmilianus*, episcopus *Caesareae* in *Cappadocia*, in sua epistola ad *Cyprianum* scribit: “Haeretici, si se ab Ecclesia Dei sciderint, nihil habere potestatis aut gratiae possunt, quando omnis potestas et gratia in Ecclesia constituta sit, ubi praesident maiores natu, qui et baptizandi et manum imponendi et ordinandi possident potestatem.

Jugie, M., *Theologia dogmatica Christianorum orientalium ab Ecclesia catholica dissidentium* III (Parisiis 1930) 428-440.

Juncmann, B., *Dissertationes selectae in historiam ecclesiasticam* IV (Ratisbonae 1884) 110-134.

Kern, J., [Recensio operis *Saltet, Les réordinations*] in *Zeitschrift fur katholische Théologie* XXXI (1907) 507-515.

Lennerz, H., *De sacramentis Novae Legis in genere* (cd. 2, Romae 1939) 133-147, 153

Many, S., *Praelectiones de sacra ordinatione* (Parisiis 1905) 60-81.

Michael (SJ.), “Pàpste als ‘offenbare Ketzer.’ Geschichtsfabeln Dollingers,” *Zeitschrift fur katholische Théologie* XVII (1893) 193-230.

Michel, A., “Ordre, Ordination,” *Dictionnaire de théologie catholique* XI-2 (Paris 1932) 1282-1298.

Morinus, J., *Commentarius de sacris Ecclesiae ordinationibus*, pars 3, exercit. 5 (Parisiis 1655) 74-123.

Oppenheim, Ph., *Sacramentum Ordinis secundum Pontificale Romanum* (Taurini [1946]) 78-84.

Pesch, Chr., *Praelectiones dogmaticae* (Friburgi Br. 1909) VII 329-331.

Povrat, P., *La théologie sacramentaire* (éd. 4, Paris 1910) 212-217.

Saltet, L., *Les réordinations. Etude sur le sacrement de l'Ordre*, éd. 2. Paris 1907 (éd. 1, 1906).

Schebler, A., *Die Rcordinationcn in der altkatholischen Kirche unter besonderer Beriicksichtigung der Anschauungen Rudolph Sohms* (“Kanonistische Studien und Texte,” herausg. von A. Koeniger, vol. 10), Bonn 1936.

Schulte, F., “Die gcschichtliche Entwicklung des ‘Charakter indelebilis’ als Folge der Ordination,” *Revue internationale de théologie* XXXIII (1901) 17-49.

Tixeront, J., *L'Ordre, cl les ordinations* (éd. 2, Paris 1925) 197-212.

Tournely, H., *De sacramento Ordinis*, q. 6, a. 1. *Praelectiones theologicae* (Paris 1765) X 151-174.

Whitney, J. P., “Peter Damiani und Humbert,” *Cambridge historical journal* I (1925) 225-248.

“Sequimur ordinem factorum, prout referuntur a *Saltet*.

Haeretico enim, sicut ordinare non licet nec manum imponere, ita nec baptizare nec quidquam sancte nec specialiter gerere, quando alienus sit a spiritali et deifica sanctitate" (*Epist.* 75, inter Cyprianicas, 7, *ML* 3. 1208 sq.). Non tamen constat ullum reordinationis casum occurrisse eo saec. 3.

Cone. Nicaenum I, can. 8: "De his, qui se cognominant Catharos [Novatianis], si aliquando venerint ad ecclesiam catholicam, placuit sancto et magno Concilio, ut impositionem manus accipientes [ἡποθέτουμένων], sic in clero permaneant" (*Denz.* 55). Can. 19: "De Paulianistis ad Ecclesiam catholicam confugientibus definitio prolata est. ut baptizentur omnimodis. Si qui autem de his praeterito tempore in clero fuerunt, si quidem immaculati et irreprehensibiles apparuerint, baptizati ordinentur [χαροτονασσαν] ab episcopo Ecclesiae catholicae" (*Denz.* 56). In priori canone non agitur de reordinatione, secus ac putat Morinus, sed potius de agnitione validitatis ordinationum Novatianorum, seu de mera receptione clericorum novatianorum per ritum impositionis manuum in reconciliationem vel per ipsum ritum Confirmationis, quem Novatiani a baptismati initiatione expunxerant; idque ostendunt tum circumstantiae, nam canon latus est in favorem Novatianorum, ex quorum coetu plures episcopi Concilio aderant sub Constantini imperatoris protectione; tum vox ἡποθέσια, qua significari solebat quaelibet impositio manuum in oppositione ad χαροτονια, quae reservabatur impositioni manuum in ordinatione quaque in hoc sensu ipsum Concilium utitur in can. 19; tum romana interpretatio, ut constat ex Hieronymo (*Altercatio lucijeriani et orthodoxi* 27) et Siricio R. P. (*Epist.* 1, ad Himerium, η. 2).³¹ Can. 19 vero praescribit reordinationem Paulinianistarum, seu sectatorum Pauli Samosatani, quorum ipsum baptismum Ecclesia orientalis invalidum habuit ob eorum haeresim de Trinitate, quamvis illi adhiberent consuetam formulam trinitariam, ratione cuius praxis romana validitatem baptismi haereticorum agnoscebat. Objective loquendo et abstrahendo a praefata ecclesiarum diversa praxi et interpretatione, hic haberetur verus casus reordinationis, si constaret de validitate Baptismi et ordinationis apud Paulianistas, quod de facto non constat, cum illorum hacresis potuit redundare in ipsum defectum formae vel requisitae intentionis: unde nequit dici Patres nicaenos secutos esse errorem Cypriani et Firmiliani de dependentia valoris sacramenti a fide ministri, sed ipsi haeresim trinitariam ita interpretati sunt ut aliquem

³¹ Nihilominus Theophilus, patriarcha alexandrinus (385-412), interpretatur canonem nicaenum tanquam iubentem reordinationem Novatianorum (cf. J. B. Pitra, *Iuris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta* I [Romae 1864] 648). Fortasse ratio est quia inde a saec. 4 Ecclesia orientalis severius egit cum Novatianis.

defectum in ea deprehenderent, quo ipsa validitas sacramenti inficeretur quemque nunc in terminis modernae theologiae defectum formae vel intentionis nuncupamus; ceterum Concilium nullum iudicium doctrinale sed practicam tantum decisionem protulit.

Constitutiones Apost., l. 8, can. 68, supra cit. (p. 331), admittunt iterationem haereticarum ordinationum, verisimiliter illarum sectarum quae de eodem Trinitatis mysterio errabant (ut suadet quod dicitur in l. 6, c. 15).

Inde non mirum est, a saec. 5 ad saec. 7 in Ecclesia orientali invalidas declaratas ac reiteratas esse ordinationes fere omnium haereticorum, nominatim Arianorum, Macedonianorum, Apollinaristarum, Novatianorum, Quartodecimanorum et Monophysitarum. quamvis quatuor ultimae haereses non errarent circa Trinitatem et Novatianorum ordinationes agnitae fuissent a Cone. Nicaeno, ut supra dictum est. Quoad omnes istas haereses, praeter Monophysitas, ordinationis iterationem testatur quaedam constantinopolitanae ecclesiae *epistola ad Martyrium*, patriarcham antiochenum (459-471), quae exhibet ipsam praxim constantinopolitanam: "Quoad Arrianos quidem et Macedonianos et Novatianos qui se puros et puriores dicunt, et Quartodecimanos sive Tetraditas et Apollinaristas recipimus libellos dantes, et omnem haeresim anathematizantes quae non sentit ut sancta nostra et catholica Ecclesia, cuius tu praeses et caput, beatissime, sentit, et signatos sive unctos primum sancto chrismate, frontem et nares et aures et pectus et omnes sensus; et eos signantes dicimus: Signaculum doni Spiritus Sancti et postea, ut probati laici, ordinantur illi qui inter eos prius sive presbyteri, sive diaconi, sive subdiaconi, sive cantores, sive lectores fuerant."³² Saec. 6 notus canonista *Ioannes Scholasticus*, patriarcha constantinopolitanus (565-577). tentavit iterationem ordinationis imponere etiam Monophysitis ad Ecclesiam redeuntibus, his tamen una cum quisbusdam catholicis acriter reclamantibus, ita ut huiusmodi conatus frustraneum exitum habuerit. Ceterum, saec. 7 reductus est ad minimum numerus reordinationum. quatenus agnita est validitas ordinationum Arianorum, Macedonianorum, Novatianorum. Quartodecimanorum et Apollinaristarum: de facto Cone. *Quinisextum* sive Trullanum II a. 692. can. 95. reproducens praefatam epistolam ad Martyrium, supprimit supracitam

³²Apud G. Beveridge, *Synodica sive pandectae*, II *Annotationes* (Oxford 1672) 100

³³Totum hoc fundatur in solo testimonio coevi scriptoris *ioannis*, monophysitae episcopi ephesini, ipsa facta minute enarrantis in tertia parte sua historiae ecclesiasticae, quae sola ad nos pervenit. Confer versionem ex manuscripto syriaco exaratam a I. M. SmoF.XFEi.DER, *Die Kirchenſchichte des iohannes von Ephesus*, München 1862. Nulla est ratio fidem denegandi his quae Ioannes narrat, saltem quoad essenziale factum attentatae reordinationis, quamvis ipse sit monophysita et unicus testis huiusmodi eventus.

partem quae refert praxim eos haereticos reordinandi (cf. *Hardouin* 3. 1694). Inde reordinationis praxis, prout importat veram iterationem ordinationis obiective validae, videtur iam extincta in Ecclesia orientali circa finem saec. 7.

Quoad Ecclesiam latinam in hac aetate duo afferuntur documenta attentatae verae reordinationis in regione Francorum et Hispanorum. *Conc. Aurelianense* (Orleans) a. 511, can. 10: “De hereticis [Arianis] clericis, qui ad fidem catholicam plena fide ac voluntate venerint, vel de basilicis quas in perversitate sua Gothi hactenus habuerunt, id censuimus observari: ut si clerici fideliter convertuntur, et fidem catholicam integre confitentur, vel ita dignam vitam morum et actuum probitate custodiunt, officium quo eos episcopus dignos esse censuerit, cum impositae manus benedictione suscipiant: et ecclesias simili quo nostrae innovari solent, placuit ordine consecrari” (*Hardouin* 2. 1010). Ex clariori textu *Conc. Caesaraugustani*, quod, ob connexionem locorum et identitatem causae, probabiliter imitavit decisionem aurelianensem, iure deduci posse videtur in utraque decisione agi de reordinatione, nec tantum de reconciliativa manuum impositione. *Conc. Caesaraugustanum* (Saragoza in regione Tarraconensi) a. 592, can. 1: “Id placuit sanctae et venerabili synodo, ut presbyteri, qui ex haeresi Arriana ad sanctam catholicam Ecclesiam conversi sunt, qui sanctam et puram fidem, atque castissimam tenuerint vitam, acceptam denuo benedictionem presbyterii, sancte et pure ministrare debeant: ceteri vero, qui hanc suprascriptam vitam adimplere vel tenere neglexerint, ab officio depositi sint in clero. Ita et de diaconibus, sicut et de presbyteris, constitutum est.” Can. 3: “Statuit sancta synodus, ut episcopi ab Arriana haeresi venientes, si quas ecclesias sub nomine catholicae fidei consecraverint, necdum benedictione percepta a catholico sacerdote consecrentur denuo” (*Hardouin* 3. 533 sq.).

Quidam citant etiam duriora quaedam verba *Innocenta I* (401-417) et *Pelagii I* (556-561) circa ordinationes episcopi haeretici vel schismatici, quae subinde in medio aevo defensores reordinationum interpretati sunt in sensu invalidae ordinationis. Innocentius ait: “Certe quia quod non habuit dare non potuit, damnationem utique, quam habuit, per pravam manus impositionem dedit; et qui comparticeps factus est damnationis, quomodo debeat honorem accipere, invenire non possum” (*Epist.* 17, n. 3, *ML* 20. 531). “Nec dare eius [i.e. Spiritus] plenitudinem possunt [Ariani], quae maxime in ordinationibus operatur, quam per impietatis suae perfidiam potius quam fidem dixerim, perdiderunt” (*Epist.* 24, n. 4, *ibid.* 550). *Pelagius*: “Pudenda, ita ut dicam, rapina in divisione est non consecratus, sed

exsecratus episcopus. Si enim ipsum nomen consecrationis rationabili ac vivaci intellectu discutimus, is qui cum universali detrectat consecrari Ecclesia, consecratus dici vel esse nulla ratione potuit" (Fragmentum *epistolae* de consecratione intrusi Paulini aquileiensi, *ML* 69. 411). Attamen, tum circumstantia doctrinae de initerabilitate ordinationis, firmiter stabilitae in Ecclesia latina tempore Augustini, tum ipse contextus duarum epistolarum Innocentii I (cf. *Epist.* 17, nn. 8 et 10), ostendunt ea verba accipienda esse tantummodo ut emphaticam reprobationem illicitarum sive non canonicarum ordinationum: negant scilicet non ipsam potestatem, ex valida ordinatione causatam, sed eius exercitium ac iura et honorem, ex licita sive canonica ordinatione procedentia.³⁴

Ex his patet, etiam *in prioribus Ecclesiae saeculis pluries iteratas esse objective validas ordinationes*, quamvis non ex intentione iterandi validum sacramentum sed ex persuasione invaliditatis prioris ordinationis, fundata in communi quadam ratione dependentiae validitatis sacramenti a ministri dignitate, generaliter ab eius fide sive communione cum Ecclesia. Id satis certe constare videtur de reordinationibus Paulianistarum decretis a Conc. Nicaeno, plurium haereticorum in ecclesia constantinopolitana, Monophysitarum a Ioanne Scholastico in eadem ecclesia, Arianorum in ecclesia franco-hispanica iuxta decreta Conc. Aurelianensis et Caesaraugustani. Exinde tamen nullum essentiale praeiudicium affertur generali sensui Traditionis de ipsa independentia valoris sacramenti a fide vel dignitate ministri. Nam Ecclesia ipsa latina ac romana constanter hunc sensum retinuit et in praxim deduxit, ut constat ex mature reprobata doctrina et praxi Cypriani de rebaptismate et ex doctrina Augustini contra eandem rebaptismi ac reordinationis doctrinam et praxim Donatistarum; decisiones vero Conc. Aurelianensis et Caesaraugustani non videntur peculiarem connexionem habere cum generali ac romana traditione ac possunt considerari ut peculiaris casus confusionis vel obscurationis rectae doctrinae. Quod attinet ipsam ecclesiam orientalem, praxis reordinandi haereticos nequit dici factum aliquod generale et sine contradictione admissum, testibus tum ipsa distinctione inter varias classes haereticorum (ita ordinationes Novatianorum, iuxta Conc. Nicaenum, et Monophysitarum in ecclesia constantinopolitana, excepto tempore Ioannis Scholastici, non iterabantur); tum acri oppositione quam reordinationes Monophysitarum sub Ioanne Scholastico suscitavit, etiam apud plures catholicos; tum decisivo occasu illius praxis in Oriente circa finem saec. 7, ut patet ex Conc. Quinisexto:

³⁴Cf. L. Saltet, *Les réordinations* (éd. 2, Paris 1907) 6S-72, 78-83.

tum sequenti declaratione cuiusdam anonymi antiocheni, auctoris *Quaestionum et responsionum ad orthodoxos*, qui in priori parte saec. 5 videtur reordinationes ignorare: “Quaestio. Si falsus et vanus est baptismus, qui ab haereticis datur, quare orthodoxi confugientem haereticum ad coetum orthodoxorum non baptizant, sed in spurio illum tanquam in vero baptismo relinquant? Quod si forte et ordinationem ab illis acceperit, illam etiam ut firmam et stabilem recipiunt. Quomodo ergo et qui admittitur et qui admittunt extra reprehensionem sunt? Responsio. Haeretici ad coetum orthodoxorum venientis lapsus emendatur; pravae quidem opinionis, mutatione sententiae; baptismi, unctione sancti unguenti; ordinationis vero, manuum impositione [τῇ δὲ χαροτορᾷ ῥ?] *χμροθισία*·, prior vox refertur ad ordinationem, alter vero significat manuum impositionem reconciliativam vel confirmativam], nec quidquam ex prioribus superest quod non solum sit” (*MG* 6. 1262).

Ipsam autem factam reordinationis explicari potest tanquam confusio vel excessus ad quem quidam devenerunt, sequentes duplicem generalem ac indeterminatam tendentiam quae dominabatur in primis saeculis, peculiariter in ecclesia orientali.

Primo enim, haec ecclesia severius indicavit de haereticis, quod attinet aestimationem mediorum salutis apud illos exercitorum, strictiusque intellexit principium “Extra Ecclesiam nulla salus,” quod in Occidente Cyprianus ipse urgebat in plena concordantia cum orientali patre Firmiliano.⁸⁶ Generaliter loquendo, sacramentum administratum apud haereticos considerabatur ut aliquid defectuosum vel incompletum, adeoque corrigendum ac complendum cum illi accedebant ad veram Ecclesiam, idque praecipue respiciebat illos haereticos qui errabant circa fidem implicatam in ipso sacramento, puta circa fundamentale dogma Trinitatis quod praecipue in ipsa indole et forma Baptismi involvitur; potuit ergo huiusmodi consideratio quosdam impellere ad praefatum defectum ita exaggerandum ut putaretur necessario inficere ipsam sacramenti validitatem, cum ceteroquin, ut in terminis modernis loquamur, defectus fidei in ministro possit facile, etsi non necessario, redundare in ipsum defectum intentionis vel, si placet, in defectum propriae formae sacramentalis, qui certe sacramentum invalidum reddit.³⁶ Hinc explicatur discrimen inter

“Ci. Hiéromoine Pierre, “Economie ecclésiastique et réitération des sacrements. Notes de théologie orthodoxe,” *Irénikon* XIV (1937) 233-236.

”Ad rem D’Alès: “Fundamentum dubii apud [plures Patres] . . . perseverantis [circa validitatem Baptismi haereticorum] videtur fuisse hoc: ubi decet recta fides Trinitatis, non caret suspicione mens ministri” (*De Baptismo et Confirmatione* [Parisiis 1927] 78). De facto Basilii scribit: “Ipsos [haereticos] in Ecclesiam non admittimus, nisi in nostrum baptisma fuerint baptizati. Etenim ne dicant: In Patrem et Filium et

praxim latinam et praxim orientalem, quae, de praefato defectu severius diiudicans, in quibusdam casibus excedere potuit, attentans ipsius sacramenti iterationem. Praeterea, quando ipse Baptismus haereticorum non iterabatur, eius defectus apud Orientales corrigebatur per collationem Confirmationis; cum autem nulla peculiaris caeremonia inveniretur qua defectus Ordinis absque ipsa iteratione sacramenti corrigeretur, ipsa eadem manuum impositio quae fiebat in ordinatione repetebatur, ac inde huiusmodi caeremonia potuit apud quosdam degenerare in attentatam veram iterationem sacramenti.

Secundo, in primitiva mentalitate non premebatur clara linea distinctionis inter validam et licitam sive canonicam ordinationem, imo nec semper inter sacerdotem et malum sacerdotem, sed utraque ratio practice ac moraliter, ad modum unius ac totalis realitatis, considerabatur; ita illicita sive non canonica ordinatio, ut inepta et infecta, ac pro tanto ut non vera ordinatio (malum enim ex quocumque defectu) considerabatur; clericus depositus ut laicus accipiebatur: malus sacerdos non verus sacerdos dicebatur. Atque huiusmodi mentalitas praecipue in Oriente obtinuit ac perseveravit, dum in Occidente, essentialiter saltem, per doctrinam Augustini dissipata vel rimata est. Hinc contingere potuit ut quidam ab ea indeterminata, et in se quidem orthodoxa ac legitima, mentalitate, gressum facerent ad determinatam identificationem validitatis cum liceitate, et quod est partialiter ac sub distinctione verum, acciperent ut simpliciter et ex omni parte tale, ac inde iterarent illicitas et haereticas ordinationes.

Praefatae mentalitatis, quae procedebat tum ex puriori et largiori rerum visione, tum ex zelo protegendae sanctitatem ministerii et extinguendi schismata ac haereses, tum ex nondum evoluta doctrina de obiectivo valore sacramentorum et de impressione indelebilis characteris, frequentissima apud Patres habentur testimonia. Clemens Alex. (*Paedag.* 6. 13, cit in tom. 1, p. 291) ait verum presbyterum esse non qui ordinatur ab hominibus sed qui facit Dei voluntatem: pariter Origenes (*In Mat.*, ser. 12, cit. *ibid.*, p. 322) ait aliquem esse episcopum apud Deum etsi non per ordinationem hominum: Rasilius, in eadem ecclesia Cappadociae ac antea Firmilianus: “Qui autem [ab Ecclesia] resecti, laici effecti, nec baptizandi nec ordinandi habebant potestatem” (*Epist.* 188. 1); Nazianzenus: “Tibi autem quivis ad purgationem [ut minister Baptismi] satis idoneus est, modo inter probatos censeatur, ac non aperte condemnatus sit, atque ab Ecclesia alienus” (*Or.* 40. 26); Athanasius: “Eusebius . . . homo

Spiritum Sanctum baptizati sumus; qui videlicet Deum esse malorum effectorem existimant, exemplo Marcionis et reliquarum hacresum” (*Epist. canonica* 2, can. 47, *MG* 32. 731).

qui nunquam forte ipse ordinatus est: quod si unquam fuerit, ipse ordinationem suam irritam fecit" (*Apol. c. Arian. 6*); Cone. Nicaenum, can. 16: "Si quis [episcopus] . . . ad alium pertinentem audacter invadere, et in sua ecclesia ordinare tentaverit non consentiente episcopo, a quo discessit is, qui regulae mancipatur, ordinatio huiusmodi irrita comprobetur"; Cone. Antiochenum a. 341, can. 19: "Episcopus praeter synodum et praesentiam metropolitan! nullatenus ordinetur. . . Quod si secus contra definita factum fuerit, nullas ordinatio vires habeat." Ceterum similes expressiones occurrunt etiam apud Patres latinos, ut Leonem M., Innocentium I et Pelagium I (supra citatos, pp. 331, 336 sq.); imo ipse Augustinus, qui tantopere insistit in indelebilitate characteris et independentia valoris ordinationis a dignitate subiecti, non minus emphatice quam orientales Patres scribit: "Talis debet esse bonus episcopus; si talis non erit, episcopus non erit. Quid prodest misero, si Felix vocetur? Si mendicum aliquem aerumnosum hominem aspicias, qui vocatur Felix, et ei dicas, Veni huc Felix, vade Felix, surge Felix, sede Felix, et ille inter omnia vocabula semper infelix; huic simile quiddam est, quando episcopus vocatur, et non est. Quid ei confert honor nominis, nisi cumulum criminis? Quis est autem episcopus, qui vocatur, et non est? Qui gaudet honore eo magis quam salute gregis Dei, qui in ista celsitudine ministerii sua quaerit, non quae Iesu Christi. Vocatur episcopus, sed non est episcopus, nomen inane est ei. . . Quid ergo dicemus? sunt episcopi mali? Absit, non sunt: prorsus audeo dicere, non sunt episcopi mali; quia si mali, non episcopi" (*Serm. 32*, inter sermones post Maurinos repertos³⁷).

Secundus Periodus: a Saec. VII ad Saec. X.

Characteristica nota huius periodi est quaedam luctuosa plaga quae afflixit Ecclesiam, in ipsis altioribus gradibus hierarchiae, conflictus scilicet politicae ecclesiasticae, procedens praecipue ex ambitione et aemulatione ad capessendum supremum ipsum pontificatum. Qui quidem occasio et stimulus fuit ad declarandas invalidas necnon reiterandas ordinationes a praedecessoribus vel oppositis hierarchis peractas, tanquam vexillum victoriae et efficax medium extinguendae contentionis. Hinc non pauci occurrerunt probabiles vel certi casus reordinationis, seu attentatae iterationis ordinationis obiective validae. Praecipui et certiores casus sunt sequentes, quorum aliqui, utpote cum ipsa suprema auctoritate connexi, maiorem ingerunt theologicam difficultatem.

³⁷ *Miscellanea agosliniana* I (Roma 1930) 566, 568.

Primus certus casus reordinationis est ordinatio *Ceaddae* iam episcopi Eboracensis, facta circa a. 669 a Theodoro monacho graeco, archiepiscopo Cantuariensi, in Angliam misso a S. Sede ad organizandam ecclesiam illius regionis. Ceadda, rite quidem ordinatus, suffectus fuerat, sub influxu factionis hibernicae, Wilfrido iampridem ad eandem sedem legitime electo, qui ad Galliam profectus erat ut ibi consecraretur. Huiusmodi mutationi nullatenus acquiescens, Theodorus consideravit Ceaddam ut merum laicum et, sub influxu fortasse suae orientalis mentalitatis, illum reordinavit, iterum ei conferens omnes gradus a tonsura ad episcopatum, et ad aliam sedem destinavit. Id enarrat Eddi, testis ocularis et fidelis comes Wilfridi, scribens: "Ille vero servus Dei verus et mitissimus [i.e. Ceadda], tunc peccatum ordinandi a Quartodecimanis [quorum error vigeat apud Bretones] in sedem alterius plene intelligens, poenitentia humili secundum indicium episcoporum confessus emendavit. . . Ideoque pacifice inito consilio cum vero servo Dei, Ceaddam, in omnibus rebus episcopis obediente, per omnes gradus ecclesiasticos ad sedem praedictam eum ordinaverunt" (*Vita Wilfridi episcopi*, c. 15).

Veram reordinationem suadent tum ipsa verba, tum orientalis praxis reordinandi Quartodecimanos, cui graecus Theodorus verisimiliter actionem suam attemperavit. Nihilominus posteriori tempore Beda, idem factum enarrans, eam originalem enarrationem ita emollit ut loquatur de solo episcopatu ac possit intelligi non de ipsa iteratione consecrationis sed de mero quodam ritu canonicae sanationis et reconciliationis; scribit enim: "Itaque Theodorus perlustrans universa, ordinabat locis opportunis episcopos, et ea quae minus perfecta reperit, his quoque iuvantibus, corrigebat. In quibus et Caedda episcopum cum argueret non fuisse rite consecratum, respondens ipse voce humillima : 'Si me, inquit, nosti episcopatum non rite suscepisse, libenter ob officio discedo. . .' At ille audiens humilitatem responsionis eius, dixit, non eum episcopatum dimittere debere: sed ipse ordinationem eius denuo catholica ratione consummavit" (*Historia ecclesiastica* 4. 2, *ML* 95. 174).

Stephanas III (768-772) iteravit ordinationes octo episcoporum factas a Constantino Papa, postquam Cone. Romanum, ab eo coactum a. 769, nullas declaravit omnes ordinationes a Constantino celebratas. Vix defuncto Paulo I (a. 767), Constantinus, vir laicus, ut candidatus romanorum optimatum, vi et armis sedem apostolicam invasit, paucis diebus omnes ordines usque ad episcopatum recepit, et absque ulla canonica electione sedem apostolicam per tredecim menses occupavit, ordinans episcopos octo, presbyteros octo, diaconos

quatuor. Eo tandem expulso ac deposito, novus pontifex Stephaniis **III** coegit Concilium ex italibus et gallis praelatis, quod, iuxta narrationem consignatam in ipso *Libro Pontificali* atque Actis Concilii omnino concordantem, sequentia decrevit: "De episcopis vero atque presbyteris et diaconis quos ipse Constantinus consecraverat, ita in eodem concilio promulgatum est: ut episcopi illi, si aliquis eorum presbyter aut diaconus fuit, in pristinum honoris sui gradum reverterentur; et si placabile fuisset coram populo civitatis suae, denuo facto decreto electionis, more solito, ad apostolicam advenissent sedem, et ab eodem sanctissimo Stephano papa benedictionis susciperent consecrationem. Presbyteri vero ac diaconi ab eodem Constantino consecrati, simili modo in illum quo prius existebant habitum reverterentur. Et postmodum si qui eorum placabiles existèrent antefato beatissimo pontifici, eos presbyteros aut diaconos consecraret. .. De laicis vero qui ab eodem Constantino aut presbyteri aut diaconi consecrati sunt, ita promulgatum est, ut in religioso habitu cunctis diebus eorum vitae, sive in propriis domibus, vel ubi fuissent, permanere deberent."³⁸ De facto autem Stephanus reconsecravit solos episcopos; presbyteros vero et diaconos in gradu vel laicali statu, in quo fuerant ante Constantinum, reliquit, iuxta constitutum Concilii.

Quidam eruditi, ut Baronius, Natalis Alexander, Juénin, Vitasse, et recentius Jungmann et Kern, dixerunt hic non agi de vera reordinatione sed de aliquo ritu reconciliationis, eo quod reordinatio sit sine ullo praecedenti in traditione romana et statutum Concilii circa ordinatos laicos, quod nempe debuerint permanere per totam vitam in religioso habitu, non convenienter explicaretur nisi illi considerati fuerint ut valide ordinati seu ut clerici mere degradati. Alii vero, ut Morinus, Sbaralea, Lupus, Fleury, quibus consentiunt inter moderniores Many, Saltet, Amann, Baisi, admittunt ibi agi de vera reordinatione et de declaratione invaliditatis praeviae ordinationis. Quibus favet tum ipsa littera praefati decreti; tum influxus praelatorum Francorum, quibus nequaquam inaudita erat reordinatio, ut constat ex supradicto Cone. Aurelianensi (p. 336) praescribente reordinationem Arianorum; tum tota illa circumstantia usurpationis supremi pontificatus a Constantino, quae, utpote non canonica, invalida esse potuit, cuius proinde invaliditas a rudibus illis patribus conciliaribus, in scientia sacra et cognitione Traditionis parum versatis, potuit facile extendi etiam ad ipsam ordinationem susceptam a Constantino et consequenter ad ipsas ordinationes ab eo peractas.

³⁸ *Liber pontificalis* (ed. Duchesne) I 468 sq. Cf. aliam versionem relatam a Rotherio Veronensi, in *ML* 136. 480 sq.

A *Chorepiscopis* factae presbyterorum et diaconorum ordinationes, saec. 9 in Galliis invalidae declaratae ac reiteratae sunt, testibus Rabano Mauro et Nicolao I qui huiusmodi reordinationes reprobarunt; eaque praxis sub forma decretalis consignata est in collectionibus falsarum antiquorum Pontificum *decretalium*, tunc temporis exaratis. Rabanus Maurus scribit: “Retulistis, qualiter quidam de occidentali-bus episcopis senserunt de chorepiscoporum ordine, et quod quidam illorum reordinarent illos, qui tempore antecessorum suorum a chor-episcopis ordinati sunt, presbyteros atque diaconos” (*Opusculum* 2, *ML* 110. 1195). Nicolaus I: “A chorepiscopis asseris multas esse in regionibus vestris ordinationes presbyterorum et diaconorum effectas, quos quidam episcoporum deponunt, quidam vero denuo consecrant. Nos vero dicimus, nec innocentes oportere percelli, nec ullas debere fieri reordinationes, vel iteratas consecrationes. Ad formam enim Septuaginta chorepiscopi facti sunt, quos quis dubitet episcoporum habere officia?” (*Epist.* 66, ad Rodulphum bituricensem, a. 864. *ML* 119. 884). In has reordinationes, abstrahendo a politica passione quae episcopos Francos commovit contra crescentem influxum chor-episcoporum, influere potuit dubium de vera indole episcopali istorum.

Cone. Suessioncnse a. 853, praesidente Hincmaro archiepiscopo rhemensi, invalidas declaravit omnes (tredecim) ordinationes quas praedecessor Ebo, depositus archiepiscopus ab eadem sede rhemensi, fecerat durante anno suae restorationis. Decretum sic sonat: “Et sic quinta actione canonica et apostolica auctoritate inventum et decretum est a sacratissima synodo, ut quidquid in ordinationibus ecclesiasticis idem Ebbo post damnationem suam egerat, secundum traditionem Apostolicae sedis, ut in gestis Pontificum³⁹ legitur, praeter sacrum baptismum, quod in nomine sanctae Trinitatis perfectum est, irritum et vacuum habeatur: et ordinati ab eo, in quamcumque ter-rarum partem profugi evagentur, vel vagati sunt, quia divinum iudi-cium effugere nullatenus possunt, Spiritus sancti iudicio ecclesiasticis gradibus privati perpetuo habeantur” (*Hardouin* 5. 50).

Agitur, ut videtur, de vera invaliditatis declaratione; nam circa abatem Hilduinum, qui, postquam fuerat ordinatus diaconus ab Ebone, receperat presbyteratum ab alio legitimo episcopo, concilium etiam hanc alteram ordinationem irritam declaravit, ea ratione quia Hilduinus “saltu, sine gradu diaconi ad sacerdotium prosilierat” (*ibid.* 51); praeterea Hincmarus, convocans patres ad novum *Cone. Sues-sionense* a. 866, scribit: “A vestra fraternitate necesse est provideri,

³⁹ Scilicet in *Libro Pontificali*. Hic fit allusio ad iterationem ordinationum Constantini, decretam a conc. Romano a. 769.

ne hac, quod absit, occasione auctoritatem in sacris ordinibus ministrandi usurpent, qui aut penitus non acceperint, aut contra regulas acceperint, vel quibus regulariter ministerium fuerit interdictum” (*Epist.* 5, *ML* 126. 59). Ceterum, Nicolaus I decisionem prioris Concilii reprobavit atque depositorum clericorum redintegrationem per praefatum novum Concilium (a. 866), ab Hincmaro celebrandum, imposuit, exprimens traditionalem doctrinam de independentia valons ordinationis ab indignitate ministri: “Verumtamen qualiscumque fuerit, vel quaecumque pertulerit Ebbo, a se ordinatis, qui nihil praeter humilitatem et oboedientiam exhibuerunt, nullum prorsus intulit offendiculum, quoniam et beatissimus Leo ad Mauros scribens, ita de quodam Maximo praecipit dicens (*Epist.* 91): Maximum quoque, licet reprehensibiliter ordinatum, tamen si Donatista iam non est, et a spiritu schismaticae pravitatis alienus est, ab episcopali, quam quoquomodo adeptus est, non repellimus dignitate. Et Anastasius eiusdem apostolicae sedis presul, quod mali bona ministrando sibi tantummodo noceant, nec ecclesiae sacramenta commaculent, ad Anastasium principem scribens evidentissima ratione demonstrat” (*Epist.* 107, ad episcopos Cone. Suessionensis, a. 866, *ML* 119. 1101; cf. *Epist.* 108 ad ipsum Hincmarum, *ibid.* 1101-1111). Propterea ipse Hincmarus errorem suum in secunda synodo emollivit, callide divertens ad quaestionem de illiceitate ordinationum Ebonis. Saltet¹⁰ putat Hincmarum cogitasse de quadam subtili distinctione, iuxta quam Papa potest per suam dispensationem sanare irritas ordinationes.

Nicolaus I, Hadrianus II, et Cone. Constantinopolitanum IV a. 869 damnarunt tum ordinationem et electionem *Photii* (a. 857), qui, ex laico intra sex dies omnes ordines suscipiens, ad patriarchatum constantinopolitanum elevatus fuerat, vivente adhuc legitimo patriarcha Ignatio, tum ordinationes a Photio peractas. Cone. Const, declaravit: “Photium . . . iusto decreto damnamus: promulgantes nunquam fuisse prius aut nunc esse episcopum, nec eos qui in aliquo sacerdotali gradu ab eo consecrati vel promoti sunt manere in eo ad quod provecti sunt” (*Hardouin* 5. 900). Quidam, ut Morinus et Sbaralea. putant ibi agi de declaratione invalidae ordinationis. Alii, ut Many et Saltet, longe rationabilius dicunt agi de declaratione illegitimae ordinationis. De facto Anastasius bibliothecarius, in suis notis additis versioni Actorum Concilii, apponit explicativam vocem “legitimum” ad nomen “episcopum” in praefato decreto. Inde etiam explicatur quomodo subinde Ioannes VIII a. 879 ordinationibus Photii tam facile acquieverit, ut res pacifice componeret cum illo patri-

*^o*Op. cit.* 135.

archatu, et quomodo e converso Formosus (f 896) ad priorum duorum Pontificum severitatem redierit.

Ioannes VIII, qui a. 879 agnoverat ordinationes ipsius Photii, paulo post, a. 880-881, excommunicato ac deposito Ansberto, sibi invisio archiepiscopo Mediolanensi, invalidam declaravit ordinationem Iosephi episcopi Vercellensis ab Ansberto factam, “nam [inquit] cum praedictus Ansbertus dudum Mediolanensis archiepiscopus esset regulariter excommunicatus, aliquam vel minimorum in Ecclesia Dei consecrationem graduum facere nullo modo potuit; quia quod non habuit, dare profecto nequivit” (*Epist.* 267, ad Vercellenses, *ML* 126. 888), et subinde, absoluto Ansberto ab excommunicatione, huic rescripsit ut iteraret consecrationem Iosephi eumque destinaret ad ecclesiam Astensem, decernens cum Concilio Romano, “ut, eo in pristinum ordinem reducto . . . , et sicut qui nihil ab ordinatore prius acceperit, in episcopum crearetur. . . Ordinationem illius ratam haberi decernimus, et omnium ora contra hoc quoquo modo mussitantia apostolica auctoritate obstruimus . . . , quia quod non ostenditur factum per impositionem manus illius [i.e. Ansberti], cui [lege: qui] tempore suae legationis [lege: ligationis, pro excommunicatione], quod dare visus est, ut ita dixerim, non habuit, ratio non sinit ut videatur iteratum” (*Epist.* 310, ad ipsum Ansbertum, *ibid.* 920 sq.).

Hic habetur satis clarus ac theologice spinosus casus reordinationis, ab ipso R. Pontifice scienter et auctoritative volitus; duo mirabilia asserta clare proferuntur, nimirum invalidam esse ac ideo iterandam ordinationem factam ab excommunicato ministro, quin inde proprie iteratio sacramenti habeatur, cum prius revera collatum non fuerit. Ad hoc observat Saltet: “C’est donc qu’il [i.e. Papa] s’attribuait, sinon un pouvoir décisif, du moins un arbitrage singulièrement étendu et autorisé sur les conditions de transmission du pouvoir d’ordre.”⁴¹

Ordinationes Formosi R.P. (891-896) invalidae declaratae sunt et partim iteratae sub successore Sergio III (904-911). Defuncto Formoso, Stephaniis VI, immediatus Formosi successor, sub influxu principum Spoletanorum, celebravit notum concilium cadavericum, in quo, ut narrat Auxilius a Formoso ordinatus, adductum Formosi cadaver pontificalibus indumentis spoliatum ac laicis vestibus indutum est atque, amputatis duobus dexterae digitis in signum execrationis latarum benedictionum, in peregrinorum caemeterio repositum ac subinde in Tiberim proiectum fuit.² In eodem concilio Stephanus

⁴¹*Op. cit.* 152.

² Cf. *Auxiliu*m, *In defensionem sacrae ordinationis papae Formosi* I, c. 10, cd. E. Dummler, *Auxilius und Vulgarius* (Leipzig 1866) 71. Eandem de Formosi ordinationibus

VI declaravit degradationem omnium qui a Formoso ordinati fuerant, sed, testante praefato Auxilio, non praesumpsit eorum reordinationem decernere. Subinde Theodorus II (897) et Ioannes IX (898-900) hos omnes clericos in proprios ordines et gradus restituerunt. Tandem Sergius III (904-911), qui fuerat antipapa sub Ioanne IX, factus Pontifex, ordinatos a Formoso non solum iterum a suo ordine deposuit sed iterato ordinari iussit si vellent in pristinum gradum reverti, ut referunt duo coevi testes, scilicet Auxilius (908-911) et Vulgarius (ca 920) et duo paulo posteriores historiographi, nimirum Luitprandus (960) et Sigebertus (saec. 11).⁴³

In quorum testimoniis fundati, omnes fere eruditi concedunt hic agi de veris reordinationibus. Casus ordinationum Formosi magnam similitudinem habet cum casu ordinationum Constantini (a. 769), nisi quod haec nova querela et disceptatio perduraverit per ultra viginti annos (897-920), originem dans controversiali litteraturae (Auxilii et Vulgarii) circa conditiones validae ordinationis.

Ioannes XII (955-964) cum Cone. Romano a. 964 invalidas ac reiterabiles declaravit ordinationes Leonis VIII. *Ioannes XII* (nobilis romanus, vix sexdecim annos natus papa renuntiatus, aetate viginti quinque annorum defunctus) depositus est ab imperatore Ottone, qui ei substituit antipapam Leonem VIII (laicum, illico ad omnes ordines promotum); sedem autem iterum potitus, coegit Concilium ad S. Petrum, in quo irritas declaravit ordinationes interim celebratas a Leone VIII, explicite appellans similem decisionem latam sub Stephano III a Cone. Romano a. 769 contra ordinationes Constantini: "Piissimus atque sanctissimus Papa dixit: "Quid sentitis de eis qui ab eo ordinati sunt? Sanctum concilium respondit: Priventur honore quam ab ipso acceperunt. Tunc idem benignissimus Papa praecipit ingredi eos in concilium cum vestimentis, planetis, atque

quaestionem Auxilius exponit in *De ordinationibus a Formoso papa jactis* (ML 129. 1059-1074) et *Infensor et defensor* (ibid. 1073-1102).

"Auxilius, *In defensionem*. . . , p. 78: "Quosdam autem ex illis, tanquam si nihil sacrae unctionis habuerint, novum imitati sacrilegium, iterum consecrare non timuerunt, tanquam si prima in eis non consecratio sed magis exeeratio fuerit." Cf. *Infensor et defensor*, cc. 6 et 14, ML 129. 1082, 1087). Eugenius Vulgarius, *Super causa et negotio Formosi papae* (opus apud Migne ipsi Auxilio false tributum), fuse defendit validitatem ordinationum Formosi contra illius impugnantes, invocata augustiniana assimilatione Ordinis cum Baptismo: "Quod si unum donum per eundem Spiritum Sanctum datum nullatenus potest evacuari, quomodo dicis aliud simile donum posse pelli?. . . Quod si baptismus non auferri potest, procul dubio nec sacerdotium. . . Unde apparet, quia sicut baptizatus rebaptizari non potest, sic sacratus nullo modo resacrari potest" (ML 129. 1108). Luitprandus, *Historia gestorum regum et imperatorum*, l. 1, n. 30: "Cunctosque quos ipse [Formosus] ordinaverat, gradu proprio depositos, iterum [Sergius] ordinavit" (ML 136. 804). Sigebertus. *Chronica*: "Omnes quos ille ordinavit, iniuste exordinavit, et iniustius reordinavit" (ML 160. 176); tamen Luitprandus et Sigebertus falso attribuunt Sergio celebrationem supradicti concilii cadaverici.

stolis, et unumquemque eorum in Chartula scribere fecit huiusmodi verba: Pater meus nihil sibi habuit, nihil mihi dedit. Et sic eos exutos privavit honore quem dederat eis ipse invasor et neophytus atque curialis, et revocavit eos in pristinum gradum" (*Hardouin* 6. 634).

Hic agi de declaratione invaliditatis ordinationum, apparet praecipue ex sequenti explicita appellatione ad acta Cone. Romani contra Constantinum: "Eos vero quos ipse Leo neophytus et invasor sanctae Catholicae et Apostolicae Romanae ecclesiae in quolibet ecclesiastico ordine provexit, Apostolica atque canonica auctoritate et synodali decreto in pristinum revocamus gradum: quia ordinator eorum nihil sibi habuit, nihil illis dedit. Sicuti olim noster praedecessor piaae memoriae Papa Stephanus sententiam tulit de iis, qui ordinati fuerant a Constantino quodam neophyto et invasore sanctae sedis Apostolicae, et postmodum quosdam eorum sibi placabiles presbyteros aut diaconos consecravit: statuens ut hi qui ab eo consecrati erant, numquam ad superiorem ordinem ascenderent, nec ad pontificatus culmen promoverentur, ne talis impiae novitatis error in ecclesia pullularet" (*ibid.* 635).

Tertia periodus: saec. XI-XIII.

Characteristica nota huius periodi est alia novaque plaga quae successit in Ecclesia, praecipue inde a pontificatu Leonis IX (1048-1054), scilicet simonia inficiens ecclesiasticam hierarchiam atque connaturaliter ac peculiariter attingens ipsam collationem ordinum; quae plaga subinde, sub pontificatu Gregorii VII (1073-1085), copulata est novo flagello schismatis, a lite de investituris provocati. Hinc doctrina de invaliditate simoniacarum ac schismaticarum ordinationum, et consequens praxis eas iterandi, pluribus timoratis conscientis et sanae mentis doctoribus visa est necessarium quoddam ecclesiasticae puritatis et unitatis remedium ac tutela. Cuius rei gravitas ac momentum exinde apparet quod huiusmodi mentalitas influxum habuit in quasdam ecclesiasticas ac pontificias decisiones et in quasdam insignes scholas nascentis canonico-theologicae disciplinae.

Decisiones ecclesiasticae.

Leo IX (1048-1054), primus inter Pontifices qui adlaborarunt ecclesiasticae reformationi in medio aevo, plures simoniacas ordinationes iteravit, ut videtur constare ex sequenti testimonio coevi Petri Damian²⁴: "Id etiam nos non praeterit, quod nostrae memoriae nonus

²⁴ "Ita illud interpretantur *Many, Saltet, Amann. Kern* vero Leonem absolvit a reordinatione. Ceterum ipse Saltet subinde in appendice sui operis (p. 408) partialiter corrigit vel emollit suum indicium, scribens: "Toutefois c'est un agréable devoir pour moi de dire que certains textes de Pierre Damien rendent cette interprétation douteuse."

Leo papa plerosque Simoniacos et male promotos tanquam noviter ordinavit [i.e. tanquam si in priori ordinatione nihil accepissent]” (*Actus Mediolani*, *ML* 145. 93). Cui concordat aliud testimonium coevi Berengarii (Leoni tamen infensi): “Papa . . . cum fuisset a quibusdam admonitus, quod faceret contra ecclesiasticas rationes, reordinare episcopos et presbyteros in Vercellensi illo concilio, a regia illa sua sede consurgens, omnes qui circumsedebant in medio positus postulavit, dominum pro eo quod reordinaret ut sibi indulgeretur orare; et id quidem recte, sed tamen quanta laboraret indigentia pleni, quanta ageretur levitate, quam omni circumferretur vento doctrinae, paucis post diebus excursis manifestissimum dedit: Romam enim reductum obiurgatione adorti sunt hi quorum consilio reordinationes fecerat, cur Vercellis contradictoribus illis ad non reordinandum cessisset. In errorem rediit atque post ad voluntatem eorum, qui Romae fecerunt, maxime Humbert!⁴⁵ illius tui. reordinavit episcopum Redonensem Magnum nomine, episcopum Lemovicensem Iterium cognomento Capreolum, abbatem quoque Rodonensem nomine Phe-neum, quos pro eo nominatim inserui, quia noti mihi erant et mecum de eo, quod Romae gestum fuit ipsi egerant, ne quis me putet de opinione, non de rei veritate scripsisse.”¹

Leo IX videtur inconstanter se gessisse sub alterno influxu eorum qui, ut Petrus Damianus, adversabantur reordinationi, et eorum qui, ut Cardinalis Humbertus in ipsa romana curia, reordinationes urgebant. Videtur Papa duplicem praxim secutus esse: ut nempe illi qui pretio ordinati fuerant, reordinarentur, illi vero qui sine pretio sed tamen scienter a simoniacis ordines acceperant, post poenitentiam quadraginta dierum ad exercitium suscepti ordinis admitterentur: in qua altera praxi secutus est decretum praedecessoris sui Clementis II (1046-1047), ut testatur Petrus Damianus.¹⁷

Cone. Gerundcnse in Hispania a. 1078, praeside Amato Gregorii VII legato, declaravit invaliditatem et reiterationem ordinationum simoniacarum: “Item statuerunt, ut si quae Ecclesiae per pecuniam essent consecratae, vel a simoniaco, a legitimo canonice consecrentur episcopo. Si qui etiam clerici pecuniam praebendo, vel a simoniaco sunt ordinati, eodem modo a catholico ordinentur episcopo. Non enim in his fit reiteratio, sed ipsa consecratio, quoniam nihil praecesserat, quod ratum haberi queat” (*Mansi* 20. 519 sq.).

^o Scilicet Cardinalis Humberti, fautoris praxis iterandi simoniacas ordinationes et in controversia eucharistica praecipui adversarii Berengarii.

¹ *De sacra corna adversus Lanfrancum* (ed. W. H. Bechkenkamp, Hagae Comitum 1941) 11.

¹⁷ *Liber qui dicitur gratissimus*, c. 35. *ifL* 145. 150.

Urbanus II (1088-1099), agens de reconciliandis ordinatis ab excommunicatis, iussit iterari integrum ritum ordinationis, excepta tamen unctione: "Discretionis nostrae videtur, quatenus secundum praecepti nostri tenorem, quando secundum Ecclesiae vestrae morem sacros daturus quibuslibet alios ordines, benedicere coeperis, eos quos tua duxerit solertia reconciliandos, inter benedicendum et manus imponendum facias interesse, quibus caetera omnia consecrationis instrumenta praeter unctionis [lege: unctionem] explebis, et sic ad sancta mysteria reconciliabis" (*Epist. ad Anselmum archiep. mediolanensem*, circa a. 1090, relata ab Ivone Carnotensi, *Decretum* p. 6, c. 407, *ML* 161. 532).

Ad intelligentiam huius singularis decisionis, notandum est quod in alia epistola idem Pontifex distinguit inter formam sacramenti et effectum seu virtutem sacramenti, et docet schismaticos et haereticos accipere formam sed non virtutem sacramenti ac ideo cum redeunt ad unitatem, eis hanc virtutem per manuum impositionem conferre oportere: "Ceterum schismaticorum et haereticorum sacramenta, quoniam extra Ecclesiam sunt iuxta sanctorum Patrum traditiones, scilicet Pelagii, Gregorii, Cypriani, Augustini, Hieronymi, formam quidem sacramentorum, non autem virtutis effectum habere profite-mur, nisi cum ipsi, vel eorum sacramentis initiati, per manus impositionem ad catholicam redierint unitatem" (*Epist.* 273, ad Lucium praepositum S. Iuventii Papiae, circa a. 1089, *ML* 151. 532).

Ex hisce copulatis textibus, haec videtur esse Urbani sententia: forma sive essentia ordinationis est unctio;^{4*} cum igitur excommuni-cat! accipiant formam ordinationis, unctio non est in eis iteranda, sed tantum impositio manuum (una cum aliis caeremoniis), ut per hanc possint accipere virtutem sacramenti (i.e. non solam gratiam sed etiam potestatem seu totum effectum sacramenti), vel, si placet, ut possit in eis compleri sacramentum. Unde Urbanus non cogitat de invaliditate simpliciter dicta ordinationis schismaticorum ac ideo de simplici ac totali eius iteratione, sed, ad summum, de partiali invaliditate (quoad effectum) ac iteratione.⁴⁰ Obiective autem lo-quendo, hic agitur de vera iteratione, si supponitur, iuxta communem ac probabilissimam sententiam theologorum, essentiam ordinationis non fuisse, etiam eo tempore, unctionem; attamen, cum ea sententia non sit undequaque certa, eo quod non certe probetur Ecclesiam non posse materiam sacramenti mutare, praefatus textus Urbani nequit afferri ut certus casus iteratae validae ordinationis.

^{4*} Similis sententia exprimitur, utut ambigue, a quibusdam aliis scriptoribus saec. 12-13, ut ostensum est in art. 8 (tom. 2, pp. 768-770).

⁴⁰ Peculiarem hanc doctrinam involutam in variis Urbani decisionibus fuse exponit Saltet, *op. cit.* 218-244, praecipue 233-235; cf. 293 sq.

Idem Urbanus iterandas declaravit duas ordinationes ad diaconatum, scilicet *Popponis* (ordinati ab Egelberto, schismatico episcopo trevirensi) antequam eum elevaret ad episcopatum metensem, et *Daiberti* (ordinati a Wezelone, pariter episcopo schismatico), quem subinde constituit episcopum pisanum. Quoad priorem: "Illud sane omni modo requirendum est utrum per manum Trevirensis illius dicti archiepisc. simoniace fuerit in diaconem ordinatus. Quidquid enim ab eo extraordinarie indigneque suscepit, nos sancti Spiritus iudicio irritum esse censemus, ut eosdem ordines ab aliquo sortiatur episcopo catholico praesenti auctoritate praecipimus. Talis enim ordinator, cum nihil habuerit, dare nihil potuit" (*Epist.* 47. ad ecclesiam metensem. circa a. 1091, *ML* 151. 327). Quoad alterum: "Daibertum a Nezelone, licet simoniaco non simoniace eiusdem confessione comperimus in diaconum ordinatum, et beati Innocentii papae sententia constat declaratum, quod Nezelon haereticus, quem constat ab haereticis ordinatum, quia nihil habuit, dare nil potuit ei cui manus imposuit. Nos ergo tanti pontificis auctoritate firmati, et Damasi papae testimonio roborati, qui ait reiterari oportere quod male actum est, Daibertum ab haereticis corpore et spiritu digressum, atque utilitati Ecclesiae pro viribus insudantem ex integro, necessitate Ecclesiae ingruente, diaconum constituimus, eo quod non reiterationem aestimari censemus, sed tantum integram diaconii dationem, quandoquidem, ut praediximus, qui nihil habuit, nil dare potuit" (*Epist.* ad episcopum pistoriensem et ad abbatem Vallumbrosianum, circa a. 1088, cit. ab Ivone Carnotensi. *Panoplia*, l. 3, c. 81, *ML* 161. 1148. Citatur etiam in Collectione Britannica et in Decreto Gratiani, a quo alii dependent; nec proinde de illius authenticitate dubitari queit).

In utroque casu videtur haberi reiteratio integrae ordinationis diaconalis. Concordantia autem harum duarum decisionum cum prima, ab eodem Urbano lata, videtur reponenda in generali principio, clarius proposito a Gratiano (*Decretum*, causa 1, q. 7, c. 23) saeculo sequenti, quod scilicet solae ordinationes quae important ritum unctionis non sunt iterandae, ceterae vero iterari debent, quatenus, etsi contulerint formam sacramenti, non tamen contulerint virtutem sacramenti, ad cuius proinde collationem et ad ipsius sacramenti perfectionem, varii ritus, quibus perficitur sacramentum, et nominatim manuum impositio, repeti debent.⁵⁰

Sub eodem Urbano II *Cone. Placentinum* a. 1095 ordinationes schismaticorum et simoniacorum "omnino irritas" declaravit (cf. *Har-*

⁵⁰ Cf. Saltet, *op. cit.*, 235 et 243.

dottin 6. 1714 sq.). Quidam, ut Morinus, Sbaralea et Many, putant hic agi de declaratione verae et absolutae invaliditatis; alii, ut Saltet, Amann et Kern, de declaratione solius practicae seu canonicae nullitatis,⁵¹ qua adimitur praefatis ordinatis omnis spes completionis formae sacramenti per impositionem manuum conferentem virtutem sacramenti, iuxta supradictam doctrinam Urbani II.⁵²

Sententiae canonistarum et theologorum.

Certum est in hac periodo, seu per duo fere saecula, perseverasse apud plures canonistas et theologos negationem vel dubium de validitate ordinationis factae ab indigno ministro vel potius a ministro uno vel alio modo (haeresi, simonia, schismate, excommunicatione, degradatione) ab Ecclesia praeciso, ac proinde de dependentia valoris ordinationis ab unione ministri cum Ecclesia; in hoc restricto sensu, scilicet solius ordinationis (non vero Baptismi) et solius indignitatis provenientis a separatione ab Ecclesia, geminum Cypriani principium "Extra Ecclesiam nulla salus" et "Nemo dat quod non habet" iterum ac instanter invocatum est. Numquam certe defuerunt qui rectam doctrinam iampridem ab Augustino firmatam, iterum ac increscenti numero inculcaverint, ita ut ea fere definitive praevaluerit iam in priori parte saec. 13; attamen, tum munero tum auctoritate maior doctorum pars contrariae doctrinae accessit aut favorem contulit, ut patet ex duobus ipsis praecipuis magistris *Gratiano* et *Lombardo*, quorum prior eidem favet⁵³ alter vero, relatis discrepantibus doctorum opinionibus, rem decidere non audet.⁵⁴ Ceterum, etiam quod attinet ipsam negantem doctrinam, totum negotium reduci potest ad gradualem determinationem et epurationem communis ac catholicae doctrinae, contentae in duobus principiis ab omnibus admissis, quod scilicet ordinatio est opus Dei, influens ex opere operato, et quod ipsa, sicut cetera sacramenta, non excluso Baptismo, est etiam bonum Ecclesiae, ab Ecclesia ministrandum et ab Ecclesia in suo exercitio regulandum. Huiusmodi epuratio apparet in ipsa triplici emollita

"Inde concludit *Kent* etiam praefatarum diaconorum ordinationum irritationem per eundem Urbanum II, alio modo ac de declaratione invaliditatis, explicandam esse.

^o *Saltet*, *op. cit.* 328-330, citat duos casus reordinationis attributos *Lucio III* (1181-1185) et *Urbano III* (1185-1187), sed prior fundatur in solo transeunti nec firmo testimonio Uguccionis (*Summa Decreti*, c. 9, q. 1: "Lucius, ut audivi, fecit reordinari ordinatos. . ."), alter in solo testimonio Bernardi papiensis (*Summa Decretalium*: "Quem postea Dominus Urbanus de novo ordinari concessit. . ."), unius ex fautoribus reordinationis de schola bononiensi.

^u *Decretum*, pars 2, causa 1, q. 1, dictum Gratiani post cap. 97, *ML* 187. 525 sq.

"*Sent.*, l. 4, dist. 25, c. 1: "Solet quaeri, si haeretici ab Ecclesia praecisi et damnati possint tradere sacros ordines, et si ab eis ordinati, redeuntes ad Ecclesiae unitatem, debeant reordinari. Hanc quaestionem perplexam ac pene insolubilem faciunt doctorum verba, qui plurimum dissentire videntur." Subinde recitat quatuor opiniones (cf etiam *S Thomam*, *Suppi.*, q. 38, a. 2).

gradatione, quam sententia de invaliditate ordinationum ab indignis ministris collatarum deque earum iterabilitate, progressive assumpsit, donec mature ac totaliter extincta fuerit.

Primitus enim, praecisio ministri ab Ecclesia (per haeresim, simoniam aut schisma) considerata est *simpliciter et absque distinctione* et eodem simplici modo asserta est invaliditas et iterabilitas ordinationis ab huiusmodi ministro peractae. Ita praecipue docuit Cardinalis *Humbertus* in suo opere *Adversus simoniacos*TM qui, ut dictum est supra (p. 348), influxum habuit in reordinationes factas a Leone IX. Eius opinio vix differre videtur a sententia Cypriani aliorumque antiquorum rebaptizantium. Ut rem facilius evincat, assimilât simoniam haeresi: “Venialior est error [Simonis] Magi, qui tantum aestimavit vel cogitavit donum Dei pecunia posse possideri, quam istorum qui credunt et confidunt, insuper et dicunt se illud nihil ominus pecunia accepisse, possidere et cuilibet dare. . . Si autem credunt, manifeste haeretici sunt, peiores illo, qui hoc prius aestimavit vel cogitavit tantum.”⁵⁸ Eo ipso quod fit simoniacus, seu accipit pecuniam pro ordinatione, episcopus evadit iners quoddam simulacrum (statunculus) sicut ipsa statua quam, mediante avaritia idolorum serva, adorat, seu amittit usum potestatis nec quidquam conferre potest: “Symoniaci ergo sacerdotes, instar simulacrorum, nonnisi inane nomen catholicorum sacerdotum et exterioris cultus eorum similitudines usurpantes, quia mediatrice avaritia, quae est idolorum servitus, auro et argento facti sunt, quasi simulacra aurea vel argentea ab idolatria acceperunt. Quorum quia omnia sunt fucata, patet profecto, quod minimi aestimanda sint, quae apud eos dicuntur sacramenta. Unde et episcopus talium factor, etiamsi pridem computabatur catholicus, accedente sibi pretio, fit et ipse statunculus . . . , secundum quod Psalmista imprecatur. ‘Similes illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis’. . . Et quia quod unusquisque colit hoc fit, simulacrum fit qui simulacrum colit.”⁵⁷ Sacramenta ab haeticis, ac ideo a simoniacis, administrata nihil sunt: haeretici dant formam non autem virtutem sacramenti⁵⁸ (i.e. merum externum

“Edito in collectione *Libelli de lite Imperatorum et Pontificum* (“Monumenta Germaniae historica”), tom. 1. Hannoverae 1891. Extat etiam in *ML* 143. 1007-1212. Hunc libellum Humbertus scripsit contra opus Petri Damiani, *Librum qui dicitur gratissimus*, vel contra alium libellum ab eo intime dependentem. Cf. J. P. Whitney, “Peter Damiani und Humbert,” *Cambridge historical journal* I (1925) 225-248.

“*Libelli* . . . 105, 109.

“*Ibid.* 125 sq.

“Haec expressio, quae subinde fortunam habuit, derivatur a verbis *Leonis M.*: “Hi qui baptismum ab haeticis acceperunt, cum baptizati antea non fuissent, sola Sancti Spiritus invocatione, per impositionem manuum, confirmandi sunt, quia formam tantum baptismi sine sanctificationis virtute sumpserunt” (*Epist.* 159. 7).

ritum, non ipsum validum sacramentum); nunc quidem Baptismus haereticorum de facto repeti non potest, ob dispensationem Ecclesiae quae virtutem sacramenti supplet per reconciliativam impositionem manuum, sed nulla huiusmodi dispensatio potest validare ordinationem, quae proinde ut simpliciter nulla ac repetenda considerata est. Inepte autem huiusmodi repetitio tamquam reordinatio a quibusdam improbatur, cum sit revera unica ac prima datio: “Identidem sentiendum et de ordinationibus sive, ut obtrectatores contendunt, de reordinationibus. . . . Si autem catholicus post haereticum, recta et una habetur haec ordinatio, et ideo non reordinatio sed unica purgatio.”⁵⁰

Eadem est doctrina Cardinalis *Deusdedit* in suo *Libello contra invasores et simoniacos*,TM qui successit Cardinali Humberto in curia romana et fortasse influxum habuit in supradictas decisiones tum Conc. Gerundensis per pontificium legatum Amatam, tum Urbani II (pp. 348-350). Inter alia ait reordinationes non reprobari ab ullo Traditionis textu atque potuisse dependere ab Ecclesia utrum aliqua ordinatio esset acceptanda an reicienda.

Subinde jacta est quaedam distinctio in praejata praecisione sive separatione ab Ecclesia, seu inter ministros qui fuerant rite ordinati in Ecclesia ante suam separationem (i.e. antequam fierent haeretici, vel simoniaci, vel schismatici, vel excommunicati) et eos qui ordinati sunt tempore suae separationis. Priores nempe valide ordinant, sed veluti incomplete, quatenus dant Ordinem, sed non exercitium Ordinis seu potestatem illum aliis transmittendi sive ordinandi;¹ alii vero (seu qui a prioribus sunt ordinati), cum solum ordinem sine potestate transmittendi acceperint, invalide ordinant. Unde ordinationes a prioribus factae, sunt tantum perficiendae seu complendae per aliquem ritum reconciliativum quo confertur licentia seu potentia transmittendi; ordinationes vero factae ab aliis sunt simpliciter iterandae.

Hanc sententiam, originatam in schola iuristica bononiensi ex falsa interpretatione doctrinae Urbani II² primus suggestit *Gratianus*,*

^w *Op. cit.* 113.

“Edito in eadem collectione *Libelli* . . . [de qua supra, p. 352]. torn. 2 (Hannoverae 1892), pp. 300-365. Adest partialiter etiam in *ML* 149. 455-476 (ci. 470-476) sub falsa attributione, seu tanquam liber secundus operis *Contra Guibertum* antipapam Anselmi Lucensis. *Deusdedit* suum libellum scripsit ante Conc. Placentinum a. 1095 (cf. supra, p. 350), ad refutandam contrariam opinionem *Petri Damiani*, expressam in *Libro qui dicitur gratissimus* (*ML* 145. 99-156).

“Hoc alii aliter exprimunt, distinguentes formam sacramenti et virtutem sacramenti, vel sacramentum et officium sacramenti, vel potestatem et executionem potestatis (*Gratianus*), vel Ordinem et licentiam ordinandi (*Rolandus*), vel veritatem sacramenti et officii executionem aut virtutem sacramenti (*Rufinus*), vel Ordinem et Ordinis executionem (*Bernardus Papicensis*).

“Cf. supra, p. 349. Iuxta *Saltet, op. cit.* (supra, in p. 337), 231 sq., 293 sq.,

illius scholae praecursor, decisive assumpsit *Rolandus Bandinelli* (subinde Alexander III, 1159-1181), eiusdem scholae fundator, clarius expresserunt *Rufinus* et *Ioannes Faventinus*, praecipui illius scholae doctores. Subinde, impugnata ab eiusdem scholae magistris, scilicet Omnebene, Gandulpho et Huguccione, paulatim declinare coepit donec in saeculo sequenti, opera praesertim Raimundi de Penafort, totaliter extincta est.⁰³

Rufinus igitur scribit: "Sed sciendum quod . . . ordinatio habetur irrita [dupliciter]: quoad sacramenti veritatem, quantum ad officii executionem. . . Et quidem quantum ad veritatem sacramenti illa est quae fit praeter formam ecclesiae vel a non habentibus potestatem; irrita quantum ad officii executionem: ut illa, quae non fit a suo episcopo."⁰⁴ "Qui . . . apud haereticos ordinati sunt, si ab illis haereticis sunt ordinati qui ultimam manus impositionem [i.e. episcopatum] apud ecclesiam receperant, vere quidem sacramentum ordinis susceperunt, sed executionem ordinis, vel virtutem sacramenti non acceperunt, quia neutrum in ordinatore erat; nam utrumque [i.e. executionem ordinis et virtutem sacramenti] ordinator perdiderat, cum ab ecclesia recesserat: sacramentum ordinis quod adhuc retinuerat, ordinando dare potuerat. Ideoque si huiusmodi ordinatus ad ecclesiam catholicam redierit, et eius persona ecclesia indiguerit, non reiterabuntur in eo ordines sed per benedictionem sacerdotis et invocationem S.-S. confirmabuntur. . . Si autem ab illis haereticis ordinati sunt qui ultimam manus impositionem in ecclesia non susceperunt, cum ad ecclesiam reversi fuerint, si necessitas vel utilitas interpellaverit ut fungantur ordinibus, in ecclesia iterum ordinabuntur ex novo, quia a suis ordinatoribus non solum executionem ordinum vel virtutem sacramenti, sed etiam nec ipsum sacramentum receperunt. Et hoc est infra q. ult. cap. Daibertum."⁰⁵

Urbanus prius docuit ministros praecisos, qui fuerant ordinati in Ecclesia, conferre simpliciter ac complete ordinationem, non secus ac ministri catholici, eos vero qui ordinantur extra Ecclesiam, ordinationem conferre incomplete tantum; quam distinctionem aliter praefati doctores interpretati sunt. Subinde vero Urbanus acquiparavit omnes ministros haereticos, tam intra quam extra Ecclesiam ordinatos, docens omnes conferre ordinationem valide sed incomplete.

"Iam in quadam *Summa Decreti*, exarata in schola ipsa bononiensi circa finem saec. 12, legitur: "Nota ergo quod ita tenet hodie Ecclesia quod ordinatus ab haeretico sive excommunicato recipit ordinem. . . Et recessit fere ab omnium opinione sententia Faventini. . . Ratio est quia effectus dicitur character ordinis qui anime imprimitur, unde non potest per inhibitionem alicui auferri, unde etiam depositus si confidat, confectum est" (apud *Salter*, *ibid.* 337). Nihilominus ea sententia novam, utut brexem, reviviscentiam habuit post duo fere saecula, tempore magni schismatis occidentalis (cf *ibid.* 361-36S).

M Apud H. Singer, *Die "Summa Decretorum" des Magister Rufinus* (Paderborn 1902) 161.

"*Ibid.* 20S.

Ultimo invocata est altera distinctio inter ministrum exauctoratum, sive degradatum per directam Ecclesiae sententiam, et ministrum non exauctoratum, quamvis haereticum aut schismaticum: primus scilicet invalide ordinat, alter vero valide. Etiam apud fautores praecedentis sententiae quandoque sermo est de Ecclesiae degradatione, sed tamen ipsi supponunt huiusmodi degradationem seu privationem potestatis ordinandi haberi ipso facto quod quis fit haereticus vel schismaticus, dum in hac nova opinione est quaestio de directo actu Ecclesiae, seu formali sententia degradationis.

Huiusmodi dependentiam valoris ordinationis a voluntate sive iurisdictione Ecclesiae, quae fuit ultimum effugium opinionis de invaliditate haereticarum et schismaticarum ordinationum, antequam supprimeretur per sanam doctrinam theologorum saec. 13, primus, ut videtur, docuit *Stephaniis Tornacensis* in sua *Summa Decreti* (inter 1160 et 1170), scribens: “Qui ordinantur ab his quos non tolerat Ecclesia, aut ordinantur ab excommunicatis et non exauctoratis, aut exauctoratis et excommunicatis. Qui ab excommunicatis et non exauctoratis [ordinantur, valide ordinantur]. . . Qui ordinantur ab excommunicatis et exauctoratis . . . reordinentur, quoniam . . . nihil in priori ordine susceperunt. . . Nota, neque exauctoratis, neque non ordinatis, neque extra formam ecclesiae ordinatis ordinationem aliquam esse, aliquidve dignitatis vel gratiae conferre.”^{3*} Eandem opinionem subinde secuti sunt pauci doctores gallici inter finem saec. 12 et initium saec. 13, scilicet anonyma quaedam *Glossa super Decretum, Summa Decreti Lipsiensis, Gerardus Pucella* (circa a. 1153) et in saec. 13 *Guilelmus Alverniensis*, qui immo eousque influxum degradationis exaggerarunt, ut docuerint per eam posse Ordinem non solum ligari sed etiam totaliter extinguere, quo quidem negatur ipsa validi sacramenti initerabilitas a ceteris omnibus theologis admissa, ut notatum est supra (p. 326 sq.), ubi illorum doctorum verba retulimus.

Eandem Tornacensis sententiam sub alia ratione exaggeravit medio saec. 13 *Sinibaldus de Flisco* (Innocentius IV 1243-1254) in suo *Apparatu in quinque libros decretalium* (exarato a. 1245) qui magna inter mediaevales canonistas auctoritate gavisus est, docens Papam posse sua prohibitionem sive impedimento invalidare collationem cuiuslibet sacramenti, incluso Baptismo, sicut apponit dirimentia impedimenta Matrimonio; id ceteroquin ipse docet, sequens aliorum, quos non nominat, sententiam: “Alii dicunt quod si Papa prohibet episcopum chrismare, quod postea chrismando non confert characterem.”^{**}

^{**}J. F. Schulte, *Die Summa des Stephaniis Tornacensis über das Decretum Gratiani* (Giessen 1891) 122 sq.

Licet enim Papa non possit tollere sacramentum confirmationis, potest tamen circa illud, ut in forma et in personis et in diebus a quibus et in quibus conferri debeat, suas constitutiones facere. . . Et si potest circa personas conferentes aliquid statuere, ergo certae personae vel etiam episcopo potest potestatem auferre chrismandi. Idem dicunt de baptismo. . . Et quidem satis bene videntur dicere in eo quod dicunt quod possunt facere constitutiones Summi Pontifices super praemissis, et, eis factis, si constituatur quod non valeant sacramenta a talibus collata, non valebunt. Idem bene fatemur quod possunt episcopos prohibere a chrismando, vel sacerdotes a baptizando. . . Idem facit Ecclesia in matrimonio et in aliis sacramentis.”⁶⁷ Ceterum etiam in futuris saeculis eadem opinio semel et iterum, sub una vel altera mitigatione, reapparuit in theologia, nec adhuc extincta dici potest quin pauci moderni, nominatim *Mbrsdorj* et *Baisi* (cf. in art. 5, tom. 2, pp. 262-264), doceant valorem ordinationis (imo, iuxta Baisi, omnium sacramentorum praeter Baptismi et Eucharistiae) dependere a iurisdictione Ecclesiae, et idem Baisi exinde conatur solvere ipsum praesens problema de antiquis reordinationibus, ut infra dicetur.

Ex longo hoc excursu de historia reordinationum, manifeste patet id quod supra (p. 332) affirmavimus, scilicet Traditionem constanter ac firmiter docuisse et in praxim deduxisse principium de absoluta initerabilitate validae ordinationis (quod enim vix quatuor auctores in tardiori medio aevo docuerint degradationem posse totaliter extinguere effectum ordinationis, ex quo sequeretur sacramenti iterabilitas, potest ut aliquid omnino peculiare ac peregrinum praetermitti) et omnes casus, etiam verae ac obiectivae reordinationis, processisse ex declarata persuasione de invaliditate prioris ordinationis, ratione alicuius indignitatis ministri, nominatim haeresis, schismatis et simoniae. Unde *unica ac vera obicctio*, quae ex illis factis deduci potest, respicit aliam doctrinam catholicam de independentia valoris sacramenti a subiectiva dignitate ministri, de qua sufficienter egimus in tractatu *De sacramentis in genere* 470-495. Ceterum, ad complementum ibidem discussorum, haec notanda sunt circa illud vere *spinosum reordinationum problema*, quod omnem generalem et adaequatam solutionem effugere videtur.

Primo scilicet, discernere oportet certa ab incertis. Quamvis autem quidam theologi vel eruditi voluerint facili modo problema ipsum removere, dicendo in factis supra enarratis non agi de reordinatione sed

⁶⁷ *In quinque libros decretalium apparatus*, l. 1, c. *Quanto*. De consuetudine (Lugduni 1578) 22 r.

de aliquo ritu merae reconciliationis," negari non potest in pluribus illorum agi de vera reordinatione seu de ipso ritu ordinationis, posito cum intentione vere ordinandi eos qui ob aliquam ministri indignitatem habebantur tanquam non ordinati. Id patet ex ipsa hac declarata ratione.

Secundo, distinguere oportet inter decisiones particularium episcoporum aut conciliorum et decisiones SS. Pontificum aut oecumenicorum conciliorum; nam priores potuerunt deficere, ut maxime patet de decisione Conc. Suessionensis a. 853 (supra, p. 343), quae ab ipso Nicolao I explicite reprobata est, ut interim praetereamus antiquam praxim Cypriani aliorumque rebaptizantium et Donatistarum reordinantium, quam Traditio constanter reprobavit.

Tertio, quaedam decisiones potuerunt procedere ex suspicione defectus formae vel intentionis, non vero ultimo ac formaliter ex ipsa generali ratione indignitatis ministri (cf. dicta in pp. 334, 338 sq.). Id certe asserendum est de decisione Conc. Xicaeni circa rebaptismum et reordinationem Paulianistarum, qui errabant in fide Trinitatis ac proinde suspicionem ingerebant de ipsa vera baptismali forma aut intentione. Id quidem difficilius concipitur cum agitur de ipsa sola ordinatione, sed tamen, ex una parte non repugnat ut haeresis inquinet formam et intentionem ipsius ordinationis, ut patet de ordinationibus anglicanis quae, iuxta declarationem Leonis XIII. carent requisita intentione faciendi quod facit Ecclesia ex hoc ipso quod non credant per ordinationem conferri verum ac sacrificale sacerdotium, et ex alia parte quidam ex antiquis reordinatoribus idipsum putare potuerunt de quibusdam insignibus haereticis, schismaticis et simoniacis, ut de usurpatore Constantino et antipapa Leone λ'III invadentibus ac corrumpentibus dignitatem sacrae hierarchiae in suo altissimo gradu (pp. 341, 346) aut de medievalibus simoniacis qui ordinationem in mercaturam convertebant, ac si nihil crederent de eius divina dignitate (de facto Cardinales Humbertus et Deusdedit conabantur ostendere simoniam esse veram haeresim). Quae quidem aestimatio, quamvis in pluribus erronea, saltem ostenderet invaliditatem ordinationis iuxta mentem illorum non necessario fuisse pendulam ab ipsa indignitate ministri qua tali, sed fortasse ab haeretica labe, quatenus potest inquinare ipsam formam et intentionem sacramenti. Unde hic ageretur non de errore circa independentiam valons sacramenti a dignitate ministri sed de severiori, et in multis casibus

"Ita, ut dictum est supra (p. 342), Baronius, Natalis Alexander, Jucnin. Vitasse. Jungmann et Kern, solvunt unum ex insignioribus casibus reordinationum. qui occurrit in causa Constantini Papae.

excessiva ac falsa, appretiatione de existentia ipsius formae et intentionis, sine quibus nemo dubitat sacramentum invalidum esse.

Quarto, quidquid sit de vera intentione reordinatorum in certioribus qui adduci possunt casibus, eorum numerus nequit sufficienter inficere communem ac constantem sensum Traditionis declarantis independentiam valoris sacramenti a dignitate ministri, etiam quoad eam duplicem difficilioremque periodum (saec. 7-10, saec. 11-12), in qua frequentius ac certius verae ac obiectivae reordinationes occurrerunt?⁷⁰ Nam numquam defuit sana oppositio ac reclamatio contra reordinationes. Ita ordinationes Formosi, quas iterare attentavit Sergius III, approbarunt Theodorus II et Ioannes IX et pugnaciter defenderunt duo ecclesiastici scriptores Auxilius et Vulgarius, quibus posterius consensit Luitprandus; decisio Cone. Suessionensis sub Hincmaro reprobata est a Nicolao I, qui pariter reprobavit iterationem ordinationum a chorepiscopis collatarum; doctrina Cardinalium Humbert! et Deusdedit, quae non modicum influxum habuit in decisiones Leonis IX et Urbani II, acriter impugnata est a Petro Damiano;⁷¹ decisiones ipsae Leonis IX et Urbani II satis ambiguae sunt, imo Urbani doctrina potius in favorem non reiteradae ordinationis adduci debet; Cone. Guastallense a. 1106 sub Paschali II approbavit validitatem omnium ordinationum in Aemania sub schismate celebratarum;⁷² doctrina scholae bononiensis, quae praecipue reordinationes defendebat saec. 12, a pluribus eiusdem scholae magistris mature deserta est donec connatural! morte interierit, progrediente scientia theologica de sacramentali caractere, in altera parte eiusdem saeculi.

Quinto, ac praecipue, in decisionibus de reordinationibus latis a quibusdam RR. Pontificibus (sex certiores⁷² numerari possunt omnes-

⁷⁰ Exaggerat Baisi cum scribit: "Affirmare possumus a saec. viii ad saec. xii mentem praevalentem Ecclesiae fuisse de nullitate ordinationum collatarum ab episcopis haereticis, saltem si hi episcopi sua vice ordinati fuerant ab haeretico quodam" (*Institutionis theologicae scholasticae* IV [Milano 1949] 621).

⁷¹ Fatendum est Petrum Damianum in suo *Libro qui dicitur gratissimus* ita loqui ut videatur exigere fidem in ministro ad validam ordinationem: "Si recta fides assit, videlicet ut in Patrem et Filium et Spiritum sanctum recte credatur, indigni etiam cuiuslibet sacerdotis consecratio indifferenter impletur." Ac ita eum intelligit et inconsequentiae arguit Saltet, *op. cit.* (supra, in p. 337) 190 sq. Attamen potest etiam intelligi in eo sensu, quem etiam ad antiqua documenta supra applicavimus, quod defectus fidei potest generare defectum ipsius intentionis ac ideo ingerit suspicionem quod desit intentio (cf. dicta in pp. 334, 338, 357).

⁷² "Patrum ergo nostrorum exemplis et scripturis instructi, qui diversis temporibus Novatianos, Donatistas, et alios haereticos in suis ordinibus susceperunt, praefati regni episcopos in schismate ordinatos, nisi aut invasores, aut simoniaci, aut criminosi comprobentur, in officio episcopali suscipimus. Idipsum de clericis cuiuscumque ordinis constituimus, quos vita scientiaque commendat" (*Hardtiin* 6. 1883).

⁷³ Dicimus "certiores," attenta communiori interpretatione eruditorum. Nam de facto nulla est decisio, praeter eam quae respicit ordinationes Formosi, de qua omnes eruditi consentiant certo agi de reordinatione nec de aliquo mero ritu reconciliationis sive redintegrationis. Unde exaggerat C. Baisi cum scribit: "Ci si presentano molti fatti

que saec. 7 posteriores: Stephani III in causa Constantini, Ioannis VIII in causa Iosephi Vercellensis, Sergii III in causa Formosi, Ioannis XII in causa Leonis VII, Leonis IX in causa simoniacorum, Urbani II in causa duorum diaconorum Popponis et Diaberti), dogma infallibilitatis R. Pontificis non inficitur nec implicatur. Nam in primis, non agitur de decisionibus doctrinalibus sed practicis: in nullo enim documento profertur directe ipsa doctrina de dependentia valoris ordinationis a dignitate ministri, sed mere declaratur nullitas et iterabilitas quarundam particularium ordinationum. Praeterea, ipsa ratio doctrinalis, quae ad iustificandam practicam decisionem quandoque invocatur, scilicet principium "Qui non habet, dare non potest" (cf. Ioannem VIII, Ioannem XII et Urbanum II), non nisi transeunter et ad modum generalis cuiusdam effati profertur, imo cum implicita referentia ad dicta antiquorum Pontificum qui nihilominus validitatem haereticarum ordinationum agnoverunt (ut ostensum est supra, pp. 331, 337, Leo M. haereticos ordinantes vocat pseudoepiscopos; Innocentius I ait haereticos ministros amittere potestatem conferendi Spiritum S. et ad ordinationes refert praefatum principium "Quod non habuit, dare non potuit"; Pelagius I ait episcopum ab Ecclesia praecisum, esse potius execratum quam consecratum episcopum). Unde praefatae decisiones considerari possunt ut practicae solutiones particularium casuum, motae vel a politica passione (ut antiquiores decisiones Stephani III, Sergii III et Ioannis XII, quorum moralem characterem ostendunt eventus circumstantiae) vel a regula prudentiae quae ad protegendam validitatem ordinationum suadebat ut severior ac tutior pars eligeretur,^T considerato actuali statu scientiae sacrae de conditionibus validae ordinationis, quae quidem innegabilem gradum confusionis et incertitudinis attigerat per totum medium aevum usque ad finem saec. 12 (idque respicit decisiones Leonis IX et Urbani II).

His positis, *duae generales solutiones*¹ a doctoribus allatae sunt ad explicandam praefatam praxim et doctrinam de reordinationibus, praecipue quod attinet ad ipsas pontificias decisiones.*

nci quali i Sommi Pontefici certamente hanno iterato degli ordini senza dubbio sacramentali" (*Il ministro straordinario degli ordini sacramentali* [Roma 1935] 150sq.).

"Van Rossum, ad quandam analogam quaestionem, observat: "Ut plurimum enim Pontifices illis responsis practicis nequaquam intenderunt quaestionem altioris ordinis suprema auctoritate sua definire. Merito animadvertit *Waldonatus* [De sacr., t. 2, de Ordine, q. 31 . . . , 'non omnia Pontificum responsa facere fidem catholicam, quia frequentissime respondent illi tanquam doctores secuti vel suam vel communem opinionem'" (*De sacramento Ordinis* [ed. 2, Romae 1931] 24).

"Non loquimur de his qui simpliciter sive supprimunt problema, negando ipsum eius suppositum, seu dicendo in omnibus casibus non agi de attentata ordinatione sed de aliquo ritu reconciliationis. Ad hoc accedunt plures inter modernos theologos, ut *Pesch, Otten* et *Cappello*.

Prima ac communior solutio, quam afferunt Chardon, Many, Saltet, Tixeront, Michel, Lercher-Umberg, Amann, Oppenheim, aliique,⁷¹ reordinationes explicat ex quadam deformatione vel regressione vel *obscurazione sanae doctrinae*, quae ex variis causis occurrerit in medio illo aevo (saec. 7-12) quaeque potuit connaturaliter inficere etiam papales decisiones, aliunde non directe doctrinales nec multo minus ex cathedra prolatas.

Hanc sententiam sic apte exprimit *SALTET*, secutus Chardon et ab aliis imitatus: "La solution de Chardon consiste à parler de *déformations doctrinales temporaires*. Il sera difficile d'en trouver une autre. La doctrine relative aux conditions de validité du sacrement de l'ordre présente l'exemple d'une régression doctrinale, la plus caractéristique peut-être de la longue histoire de la théologie. La raison en est que cette doctrine intéresse non seulement la spéculation, mais plus encore la pratique quotidienne, la vie de l'Eglise, et même, à certaines époques de l'histoire, la politique. Dans ces conditions, elle devait subir, plus que toute autre, le contre-coup des grandes crises de l'histoire ecclésiastique.

"Ainsi en a-t-il été. Mais il importe de préciser sur quel points la déformation s'est produite. On a toujours admis qu'une ordination validement conférée ne pouvait pas être réitérée. Les réordinationes ne supposent pas la négation du caractère inamissible de l'ordre: elle supposent toujours une ordination antérieure considérée comme nulle. Qu'on se trompât sur la nullité de la première ordination, c'est incontestable; mais cette erreur de fait laissait entière la doctrine d'après laquelle l'ordination ne peut pas être réitérée. Pour ce motif, il y a un correctif à mettre à l'exposé de Chardon qui vient d'être cité. Cette même observation s'applique à la réitération de la confirmation, dont on a donné des exemples.

"D'autre part, il est sûr que les réordinationes supposent une notion du pouvoir d'ordre qui n'est pas celle d'aujourd'hui. D'après la théologie, le sacrement de l'ordre confère un caractère ou pouvoir qui ne peut jamais être lié au point de devenir pratiquement nul. *An xi et xii siècles, on a admis que le pouvoir d'ordre pouvait être lié*, soit 'ipso facto' en dehors de l'Eglise, soit par la déposition perpétuelle ou la dégradation. Ainsi s'explique qu'on ait considéré certaines ordinations comme nulles, et qu'on les ait réitérées. Enfin aux xi et xii siècles, *on a vu quelquefois le rite essentiel du sacrement de l'ordre dans l'onction*, et on a agi pour la réconciliation des hérétiques, conformément à cette théorie. Par là encore on en est venu, sans le vouloir, à de vraies réordinationes.

"Il est vrai que l'autorité doctrinale des papes a été plusieurs fois en cause au cours de ces controverses. Dans quelle mesure? On n'hésitera pas à dire que les décisions des papes, sur ces questions, n'ont pas revêtu le caractère déterminé par le concile du Vatican, pour les définitions qui engagent la souveraine autorité des papes, en matière doctrinale. Dans l'histoire des réordinationes, l'autorité des papes est bien moins engagée que dans la doctrine relative aux rapports des deux pouvoirs, dans laquelle cependant, de l'avis des théologiens, l'infaillibilité pontificale est hors de cause."⁷⁰

Huic sententiae opponi potest: 1. Non explicat reordinationes quae

⁷¹ Theologi dogmatici generatim nonnisi breviter hanc de coordinationibus quaestionem tangere solent et leviter pertranseunt dicentes reordinationes deberi confusioni idearum et imperfecto statui scientiae theologiae in illis temporibus. Plures fere totaliter ipsum problema supprimunt, ut dictum est.

⁷⁰ *Les réordinationes* (éd. 2, Paris 1907) 392 sq.

occurrerunt ante saec. 7, tam in ecclesia graeca quam in ecclesia latina.

2. Difficile concipitur quomodo cum Ecclesiae indefectibilitate concordet tam lata ac longa obscuratio veritatis, quam inepte Saltet vocat “*deformations doctrinales temporaires*,” si vera sunt tot facta, quae ipse Saltet ut vera agnoscit, per tot saecula veluti periodice repetita.

3. Quamvis verum sit papales decisiones non ostendere conditiones a Cone. Vaticano requisitas ad infallibilitatem, scilicet directam propositionem doctrinae ut credendae, auctoritative ac definitive propositae, tamen videtur repugnare conscientiae theologiae tam facile errorem admittere in pluries repetitis decisionibus supremae auctoritatis,⁷⁷ ut ostensum est circa sententiam Van Rossum de errore qui irrepserit in Decreto Florentino circa propriam materiam et formam sacramenti Ordinis (cf. art. 8, tom. 2, p. 703-707. 722-724), eo vel magis quod, quamvis non agatur de directa doctrinae propositione sed de practicis decisionibus, tamen ex una parte ipsa doctrina in eis implicatur imo quandoque significatur (assignata ratione reordinationis per illud principium: “Qui non habet, dare non potest”; cf. Ioannem VIII, Ioannem XII et Urbanum II), et ex alia parte decisiones illae dicuntur emitti ex suprema apostolica auctoritate (Ioannes VIII: “Ordinationem illius [i.e. episcopi reordinati] ratam haberi decernimus, et omnium ora contra hoc quoquo modo mussitantia apostolica auctoritate obstruimus”; Ioannes XII: “Eos vero quos [Leo VIII] . . . in quolibet ecclesiastico ordine provexit apostolica atque canonica auctoritate et synodali decreto, in pristinum revocamus gradum: quia ordinator eorum nihil sibi habuit, nihil illis dedit”; Urbanus II: “Quidquid enim [Poppo diaconus] . . . suscepit, nos sancti Spiritus iudicio irritum esse censemus. . . Talis enim [i.e. simoniacus] ordinator, cum nihil habuerit, dare nihil potuit”).

Propterea quidam moderni, non sine aliqua exaggeratione, hanc sententiam severe indicant; ita Baisi: “Quidam theologi, nescio utrum nimia simplicitate an dolenda levitate, prius membrum elegerunt [i.e. admiserunt ‘errorem Ecclesiae’]. . . Error namque Ecclesiae in re tam gravi, tam lata, tamque proluxa eius infallibilitati directe contradiceret.”⁷⁸ “Secondo questi autori [refert Many, Chardon. Saltet et Michel] molti Pontefici hanno quindi errato e in cose di una gravita veramente eccezionale. Essi sostengono che l’infallibilita pontificia non è stata minimamente compromessa. ma altri, come per esempio Dollinger si sono serviti di questi fatti e di questa spiegazione per sol-

⁷⁷Ad rem apte Pesch: “Concedimus ipsum summum pontificem, etiam cum ex officio agat vel loquatur, errare posse, dummodo ne ex cathedra doceat vel universali ecclesiae leges praescribat; at tales errores admittendi non sunt, nisi stricte probantur Cf. (Kerul Zeitschrift fiir Kath Théologie 1907, 507sq) ” (*Praei. dogm.* VII n 661).

⁷⁸*Institutiones theologiae scholasticae* IV (Milano 1949) 96; cf. 621

levare obbiezioni contro l'infallibilità del papa. Ora, è ammissibile un oscuramento del domma nella chiesa in modo così generale e per così lungo tempo? Mi pare che questi autori abbiano un'idea abbastanza originale dell'infallibilità pontificia e della chiesa in genere: 10 credo che quando in una data cosa sbaglia il papa, sbagliano i vescovi, almeno nella loro maggioranza, sbagliano i fedeli e per così lungo tempo, bisogna dire che la chiesa nel suo magistero ordinario ha sbagliato. Ma sappiamo d'altra parte che anche nel suo magistero ordinario la chiesa è infallibile. Ergo . . . Che questa mentalité fosse comune nella chiesa ce lo afferma anche Rivière,⁷⁰ il quale asserisce che nel secolo xii le ordinazioni degli eretici e dei simoniaci erano generalmente ritenute corne inopérant!."80

Journet: "On est surpris du nombre des auteurs qui, s'appuyant les uns sur les autres, ont parlé en ces matières d'un obscurcissement du dogme. C. Baisi en cite un certain nombre: Many, C. Chardon, Saltet. Tixeront, A. Michel. Il leur opposera sa propre thèse d'après laquelle les papes n'auraient jamais procédé qu'à des ordinations valides. Mais il ne voit pas lui-même que, quelle que soit la thèse qu'on adopte, celle d'ordinations parfois invalidement réitérées, ou celle d'ordinations toujours valides, c'est fausser complètement la perspective théologique que de parler, à propos de cette question si mal baptisée des réordinations, d'un obscurcissement du dogme."81

Secunda solutio, quam olim proposuit *Morinus* ac recenter ingeniose recoquit *Baisi*, reordinationes explicat assumens iterum sententiam incoeptam in antiqua schola bononiensi ac subinde clarius indicatam a Stephano Tornacensi, Guilelmo Alverniensi et Innocentio IV (cf. supra, p. 355), iuxta quam *Ecclesia habet potestatem determinandi conditiones validae ordinationis*, analogam potestati quam omnes concedunt eam habere in sacramenta Poenitentiae et Matrimonii, ita nempe quod, quamvis ipse character semel impressus non pendeat ab Ecclesia ac sit indelebilis nec iterabilis, tamen eius influxus et exercitium possit impediri sive ligari ab Ecclesia, cuius posita prohibitione, episcopus invalide ordinat. Sic igitur, omnes ordinationes quas Ecclesia declaravit invalidas, reapse invalidae erant, quatenus celebratae fuerant contra regulas canonicas seu contra volun-

⁷⁰ "Ordre," *Dictionnaire pratique de connaissances religieuses* V (Paris 1927) 134.

"Il ministro straordinario degli ordini sacramentali (Roma 1935) 152 sq. Manifeste exaggerat Baisi, supponendo omnia facta, quae adducuntur, esse certa; non attendendo ad contrarias decisiones et doctrinam; non distinguendo disciplinam a magisterio et in ipso magisterio proprium obiectum et conditiones infallibilitatis.

• "Vues récentes sur le sacrement de l'Ordre," *Revue thomiste* LUI (1953) 97 sq. Idem excursus extat etiam in eiusdem opere *L'Eglise du Verbe Incarné* T (éd. 2, Paris [1955]) 143.

tatem Ecclesiae, et omnes reordinationes quas RR. Pontifices fecerunt, erant verae ac primae ordinationes nec ullo modo attentatae reordinationes seu invalidae ordinationes: ita iterationes ordinationum a Constantino celebratarum fuerunt verae ac validae ordinationes, quia Constantinus ipse contra regulas canonum tunc vigentium adeoque invalide ordinatus fuerat antequam ascenderet ad pontificatum, ac ideo ordinationes quas subinde celebravit, invalidae erant ac propterea legitime et valide iteratae. Unde haec sententia tria asserit: primo Ecclesiam habere potestatem ligandi validum exercitium Ordinis; secundo, id de facto fecisse per antiquos canones; tertio, omnes antiquas reordinationes, saltem a S. Sede imperatas, fuisse veras, legitimas ac validas ordinationes, quibus sanabatur defectus validitatis priorum attentatarum ordinationum.

Ad rem *MORINUS*: “Ecclesia enim, meo iudicio. definire potest quibus conditionibus ordinans episcopus auctoritate sua uti debeat, quibusve cum donis et qualibus ordinandus sese ordinanti sistere, ut valide et efficaciter ordinem ab eo recipiat; ita ut si ordinans aut ordinandus definitionem hanc neglexerint, contraque egerint, actio sit nulla et irrita, atque ut effectus producat, iteranda. Idem de hoc sacramento analogice dicendum quod de Matrimonio et Poenitentia, quorum materias videmus Ecclesiam saepe sub interminatione irriti sacramenti restrinxisse, dilatasse, vario tempore variis modis determinasse. . . Hoc dato quod mihi videtur maxime aequum . . . nulla difficultas superest in ordinationibus iteratis eorum quos ordinaverunt Pontifices. Constantinus. Formosus, Photius, Ebbo, et alii. Nam qui iterum ordinabant, aut ordinandos contendebant, iudicabant eos secundum canones non fuisse ordinatos. . ,82

“Hinc ratio commoda elicitur quamobrem varia Concilia lapsu temporis multos clericos haereticos ad Ecclesiam redeuntes recepit, et in ordinibus quos ab haereticis acceperant, ministrare praecepit, cum antea id non faceret, sed ordinationes eorum prorsus irritas et inanes declararet. Variarum causarum politicae, conservandae scilicet pacis et extinguendi schismatis id effecerunt. Nec mirum hoc alicui videri debet. Dato enim Ecclesiam conditiones ordinationibus ponere posse, quibus praeteritis ordinatio invalida est et inanis, sane est in potestate Ecclesiae has conditiones moderari, abrogare, minuere ut pro utilitate plebis Christianae aequum esse iudicaverit. . . In caractere, ut in quavis alia re, duo distingui debent, rei substantia et virtus agendi. Character semel impressus ab Ecclesia non pendet amplius: perpetuus est et indelebilis; sed ipsius virtus Ecclesiae regimini subdita est. ab ea suspenditur, ita ut nihil agat aut agere possit quandiu durat suspensio. Ordinare poterit episcopus depositus, hoc est, caeremonias ordinationis omnes exercere, sed nullo cum effectu et fructu.”83

C. *BAISI* recenter eandem sententiam, communiter a modernis reiectam, assumpsit ac ingenioso modo extendit non solum ad Ordinem sed etiam ad cetera sacramenta, exceptis tamen Baptismo et Eucharistia, docens in omnibus illis sacramentis involvi aliquam iurisdictionem, cum exercentur circa subditos Ecclesiae, quae proinde iurisdictio potest ab Ecclesia denegari, ita ut illorum administratio sit invalida. Eius verba citavimus ac sententiam fusius explicavimus in art. 5

“Explicat, exemplificando, graviores casus Constantini et Formosi, modo quo supra diximus.

“*Commentarius de sacris Ecclesiae ordinationibus*, pars 3, exercit. 5, c. 9, nn. 1, 2, 7, 10, (Parisiis 1655) 104-107.

(tom. 2, pp. 206 sq., 262-264), ubi diximus ad eandem opinionem, quod attinet sacramentum Ordinis, accedere alium modernum auctorem, i.e. *K. Morsdorf*, cum agitat peculiarem quaestionem de presbytero ut extraordinario ministro ordinationis. Ad praesentem quaestionem breviter observat Baisi: "Ergo, ulterius concludes, ad S. Ordinationem conferendam exigitur potestas quaedam iurisdictionis, quae a nutu pendet Ecclesiae et sine qua ordinatio est invalida. Conclusio confirmatur ex facto reordinationum. Per nonnulla saecula Ecclesia invalidas aestimavit ordinationes rite collatas ab episcopis quibusdam criminibus irretitis. Cum Ecclesia in potestatem ordinis nullam possideat auctoritatem, factum nequit explicari nisi aut per errorem Ecclesiae, aut per denegationem potestatis iurisdictionis requisitae ad validitatem sacramenti. Quidam theologi, nescio utrum nimia simplicitate an dolenda levitate, prius membrum elegerunt. At, evidenter alteri solutioni est adhaerendum; error namque Ecclesiae in re tam gravi, tam lata, tamque proluxa eius infallibilitati directe contradiceret."⁸⁴

Huic sententiae opponi potest: 1. Doctrina de potestate Ecclesiae in ligandum validum exercitium potestatis Ordinis (et a fortiori determinatio explicatio Baisi) a theologis praecipue modernis communiter reicitur.⁸⁵ 2. Nullum habetur argumentum aut signum quod ostendat antiquos Ecclesiae canones, regulantes collationem ordinum, respexisse conditiones non solum legitimitatis sed etiam validitatis, imo potius contrarium ostendit vis modernorum canonum, ab antiquis canonibus descendendum et eundem tenorem prae se ferentium, iuxta quos Ecclesia agnoscit validitatem ordinationum orientalium haereticorum et schismaticorum et Leo XIII ex solo defectu formae et intentionis anglicanas ordinationes invalidas declaravit. Nec valet praecise in argumentum afferre ipsum factum antiquarum reordinationum; nam non necessario ex eo sequitur praefata Ecclesiae potestas, ut confidenter putat Baisi, sed potest alio modo explicari et alio modo communiter a theologis explicatur. 3. Ea sententia non reddit rationem omnium factorum, secus ac confidenter asserit Morinus; nam non

⁸⁴ *Loc. cit.* (supra, in p. 362) ; cf. *ibid.* 621 sq.

⁸⁵ Iain S. Thomas aiebat: "Omnis potestas quae datur cum aliqua consecratione, nullo casu contingente, tolli potest, sicut nec ipsa consecratio annullari. . . Unde, cum episcopalis potestas cum quadam consecratione detur, oportet quod perpetuo maneat, quantumcumque aliquis peccet, vel ab Ecclesia praecidatur" (*Suppi.*, q. 38, a. 2). Nec refert quod, iuxta opinionem S. Thomae et aliorum quam nos ipsi sustinuimus in art 5, potestas ordinandi non sit sacramentalis nec consistat in caractere, nam et ipsa, sicut character, per consecrationem datur estque perpetua et indelebilis: "In promotione episcopi datur sibi potestas quae perpetuo manet in eo, quamvis dici non possit character, quia per eam non ordinatur homo directe ad Deum, sed ad corpus Christi mysticum. Et tamen indelebiliter manet sicut character, et per consecrationem datur" (*ibid.*, ad 2).

Ipsae Jucie, qui tam benevole sententiam Morini aspiciunt ut dicant eam aptam esse ad solvendas omnes difficultates de reordinationibus, eam ut minus probabilem relinquunt. Citatis enim Morini verbis, scribit: "Ita Morinus, cuius opinio in tuto quidem ponit characteris indelebitatem, facillimam praebet viam ad omnes difficultates solvendas, quae ex reordinationum historia, quum in Occidente tum in Oriente, peractarum oriuntur valdeque affinis est illi theoriae de *oeconomia* dicta, quam Graeci recentiores atque quadantenus etiam antiqui propugnant: quae tamen communi theologorum catholicorum doctrinae adversatur, et ideo minus probabilis" (*Theologia dogmatica Christianorum orientalium ab Ecclesia catholica dissidentium* III [Parisiis 1930] 432 sq.).

explicat varietatem ac mutuam contrarietatem decisionum, stantibus eisdem canonibus nec ullatenus significata eorum mutatione aut dispensatione: ita idem Ioannes VIII agnovit ordinationes factas ab ipso Photio (de cetero prius reprobatae a Cone. Constant. IV) et simul reiecit validitatem ordinationis factae a catholico episcopo Ansberto (supra, p. 345); ordinationes Ebonis a Concilio Suessionensi invalidae, a Xicolao II vero validae declaratae sunt (p. 343 sq.); ordinationes Formosi a Theodoro II et Ioanne IX ut validae, a Sergio III ut invalidae habitae sunt (p. 345); eadem oppositio observatur inter decisiones Cone. Gerundensis a. 1078 et Cone. Guastallensis a. 1106 (pp. 348, 358) et inter varias decisiones ipsius Urbani II agnoscens ordinationes episcoporum ac presbyterorum et reicientis ordinationes duorum diaconorum (pp. 349-351).

Inter duas praefatas solutiones, *aliqui suggerunt molliores quasdam solutiones* absque ampliori explicatione aut determinatione. Ita *Pourrai* (cit. in p. 208) dum videtur accedere ad primam solutionem, ab ea potius divertit, inquires “solutionem problematis esse quaerendam in indeterminatione theologiae sacramentariae et oblivione doctrinae de caractere.” Attamen, haec theologia et haec doctrina etiam apud Augustinum adhuc satis indeterminata erat, qui nihilominus clare ardiserte asseruit independentiam validitatis sacramenti a dispositionibus ministri. *Journet*, dum videtur accedere ad alteram solutionem, ab ea reapse recedit, docens, reordinationes explicandas esse ex eo quod earum auctores putaverint Ecclesiam posse ligare validum exercitium potestatis Ordinis, quae sententia, quamvis a modernis theologis reputetur falsa, tamen nondum est dogmatice resoluta, ex quo sequitur ex una parte nullam fuisse in illis temporibus obscuracionem dogmaticae veritatis (contra primam solutionem) et ex alia parte non necessario omnes reordinationes RR. PP. fuisse validas ordinationes (contra alteram solutionem)/ Attamen, haec videtur superficialis simpificationis problematis; nam, ut diximus supra (p. 355). sententia de potestate Ecclesiae in ligandum validum exercitium potestatis Ordinis, nonnisi apud doctores (et quidem paucos) tardioris medii aevi

***“Mais qu'on y prenne garde: aucune définition dogmatique erronée n'a jamais été prononcée par ces papes. Le dogme de l'inamissibilité du caractère sacerdotal et de l'impossibilité de réitérer une ordination valide est toujours demeuré sauf. La seule question débattue était celle de savoir si le souverain pontife peut lier, dans les évêques schismatiques ou excommuniés, le pouvoir de conférer validement les ordres. Non, répondons-nous, car l'exercice de ce pouvoir est de droit divin. Mais ceux qui tiennent qu'il est simplement de droit canonique répondront oui. Aujourd'hui encore la question n'est pas dogmatiquement tranchée.” Sequuntur verba citata supra, in p. 351. Et in nota addit: "Il n'y a pas d'obscurcissement du dogme. Mais nous ne sommes pas obligés d'adopter la thèse de Baisi et de croire que, dans les cas mentionnés plus haut, toutes les ordinations des papes étaient valides.”

enata est, postquam nempe a longo iam tempore praecesserant insigniores ac certiores casus reordinationis.

In omnibus praefatis solutionibus⁸⁷ aliquod continetur veritatis elementum. quod inservire potest uno vel alio modo ad integrandam veram et adaequatam, si quae sperari queat, huius problematis solutionem, si tamen ab omni exaggerata aut exclusiva ratione secernatur. Attento enim generali ac deplorabili statu scientiae sacrae etiam in altioribus gradibus hiérarchisé, a saec. 7 ad initium saec. 12, quisnam ambigere poterit aliquam obscuracionem, non quidem ipsius essentiae dogmaticae veritatis, sed eiusdem formulationis aut practicarum applicationum occurrere potuisse, Spiritu Sancto suam actionem suumque influxum in generali Ecclesiae gubernatione temporibus ipsis ac humanis moribus accommodante? Et in hoc sensu consentire possumus primae solutioni *Chardon et Saltet*. Praeterea, indirecte et negative influere potuit ipsa indeterminata adhuc doctrina de characterе sacramentali, ut suadet ipsum factum quod, tunc praecise omnis theologorum dubitatio de dependentia valons sacramenti a dignitate ministri expuncta est, cum circa finem saec. 12 ea doctrina firmas fixit radices expressamque formulationem obtinuit (cf. supra, p. 220). Et in hoc consentimus explicationi *Pourrai*. Praeterea, in aliquos casus reordinationum potuit influere quaedam implicita persuasio quod Ecclesia habeat potestatem ligandi validum exercitium

''Quidam ab omni determinata solutione prudenter abstinere, dicentes totam hanc quaestionem esse nimis confusam nec inveniri posse sufficientia solutionis elementa. Ita Fr. Soli.A scribens: "Mas ninguna de estas soluciones [i.e. duarum principalium supra relatarum] nos agrada. La primera creemos que en realidad atenta contra la infalibilidad pontificia. . . Tampoco la segunda explicación resuelve todas las dificultades. . . Nosotros, en todo este complicado asunto, después de haber leído mucha literatura sobre el particular y haber estudiado las prolongadas controversias entre los canonistas y teólogos de la época, hemos llegado a la conclusión de que no tenemos suficientes datos para dar una sentencia definitiva, a pesar de lo mucho que se debatió y escribio durante todo el siglo ix y aun el x, y después en las sumas sententiarum. Los principios dogmáticos parece que estaban suficientemente claros y que no se aplicaron mal. En donde pudieron tal vez equivocarse fué en el juzgar los hechos para determinar si tal o cual Obispo simoníaco había sido consagrado válidamente, y por consiguiente si las ordenaciones por él conferidas gozaban o no de validez. En casos concretos, podía quizás dudarse de la voluntad o intención del consagrante, cuando se procedía con tanta pasión coacción y fuerza aun de la potestad civil. Que tal o cual canonista tuviera ideas erróneas acerca de la validez de las ordenaciones conferidas por un Obispo por el echo de ser simoníaco, no debe imputarse a error de la Iglesia o de los Papas.

"En conclusión: De las ordenaciones declaradas inválidas y de las reordenaciones no sacamos mas que confusión y muy poca luz. Los teólogos siempre han considerado éste como uno de los episodios mas oscuros y difíciles, precisamente porque no se les ocurría que el Papa tuviera poder para atar la potestad de orden de los Obispos. En el caso de las ordenaciones anglicanas nadie pensó en una nulidad por causa del cisma o herejía, ni a Papa alguno se le ocurrió ligar la potestad del orden de los Obispos herejes; y León XIII no adujo mas razón que la falta de intención y forma" (''¿Hasta que punto puede depender de la potestad de jurisdicción el valor de los sacramentos?,'' AT *Sentencia esfiandola de teología* [Madrid 1956] 17-19).

potestatis ordinandi; hoc videtur admittere ipse Saltet quoad singularem casum ordinationis imperatae a Toanne VIII (cf. supra, p. 345) et hoc saltem putarunt explicite plures doctores saec. 12-13, non excluso ipso Innocentio IV (pp. 355 sq.). Et in hoc sensu consentimus opinioni *Journet*. Ceterum, contraria sententia S. Thomae et modernorum theologorum de totali independentia validi exercitii potestatis ordinandi a potestate Ecclesiae, non tam certa est quin recenter coeperit non leviter infirmari per quorundam opiniones tum de humana origine distinctionis episcopatus a presbyteratu (cf. praecipue sententiam Michel, relata in torn. 2, pp. 278 sq.) tum de non sacramentalitate ordinis episcopalis vel saltem de absentia characteris in hoc ordine; si enim episcopatus non sit sacramentalis (ut nos ipsi cum S. Thoma sustinuimus ibidem, pp. 228 sqq.) vel saltem non conferat characterem (ut volunt, v.g., Bouëssé et Baisi, relati ibidem, pp. 226 sq., 262-264, 276), iam non omnino improbabiler concipi potest quod validum exercitium ordinativae eius ac hierarchicae potestatis dependeat a superiori pontificali potestate R. Pontificis, quae, cum sit eiusdem pontificalis ac liturgici generis, possit eam in episcopo ligare sicut potest eam simplici presbytero conferre (cf. dicta ibidem, pp. 255, 311-315, 857-859, et in praesenti volumine, art. 10. pp. 82-86). Et hoc sensu aliquid concedimus *Baisi*.

Forte non longe a veritate abierit nodumque difficultatis convenienter ac generaliter solverit qui dicat antiquas illas reordinationes, si quae certo ab ipsis R. Pontificibus peractae vel imperatae probentur, celebratas esse ad *mentem Ecclesiae*, seu, ut nunc dicimus, cum intentione faciendi quod facit Ecclesia. Quamvis enim illi potuerint, ex privata opinione et sub influxu aut confusionis et impraecisionis idearum aut politicarum passionum aut zeli ecclesiasticae reformationis, errare aut dubii haerere circa immediatum obiectum suae decisionis (ita v.g. ut assertive aut dubitative putaverint haeresim. vel schisma, vel simoniam ministri, inquinare validitatem ordinationum, quin determinate inquirerent sub qua ratione id contingere potuit, utrum scilicet ob ipsam meram ministri indignitatem an potius ex consequenti defectu formae vel intentionis), tamen eorum absoluta intentio in reordinando fuit ut haec nova ordinatio fieret iuxta doctrinam et mentem Ecclesiae, doctrinam scilicet et mentem praecedentium Pontificum, Leonis, Gregorii. Pelagii et nominatim Innocentii ad cuius verba frequenter appellant: cum autem horum Pontificum doctrina. non obstantibus quibusdam fortioribus expressionibus, simpliciter concordaret cum vera doctrina, iam ab Augustino tanquam Ecclesiae ore distincte proclamata, de independentia valens sacra-

menti a malitia ministri (cf. supra, pp. 331, 336 sq.), illorum quoque mediaevalium ac minus eruditorum Pontificum mens absolute et objective cum ea concordabat, quidquid sit de privatis aut subiectivis eorum doctrinalibus confusionibus; non obstante enim manifestata intentione vere ordinandi eos qui iam erant ordinati ab haereticis et schismaticis, praevalebat in eis absoluta intentio faciendi quod facit Ecclesia, seu peragendi id quod Ecclesia vult et potest valide peragere. Obiectiva autem veritas aut nullitas reordinationum pependit, ut patet, ex ipsa obiectiva veritate de independent[^] valons prioris ordinationis a mera ministri malitia.

ART. 17. Utrum Ordini competat peculiaris indoles sacramentalis {*Suppi.*, q. 34, a. 2, ad 1; a. 4, corp, et ad 1-2; a. 5, corp, et ad 2-3).

CONCLUSIO *affirmativa*.

Exponitur et probatur.

Quamvis omnia sacramenta univoce convenient in eadem generica ratione signi practici gratiae, tamen plura ex eis (imo omnia, praeter Baptismum et Confirmationem), in sua specifica indole, aliquid involvunt omnino peculiare, quo videntur apparenter recedere ab ea communi ratione quodque repercutitur in tribus elementis quibus omne sacramentum constare dicitur, scilicet sacramento-tantum, re-et-sacramento, re-tantum. Huiusmodi peculiaritas ac veluti dissonantia, in Eucharistia provenit ex continentia Corporis Christi, quae huic sacramento inseritur ac dominatur; in Poenitentia, ex intimo consortio cum ipsa virtute poenitentiae, qua sacramentum imbibitur ac veluti animatur; in Extrema Unctione, ex consortio materialis ipsius cum spirituali infirmitate ac sanatione, ut explicatum est in superioribus tribus tractatibus; in Matrimonio, ex sua natura contractual!, ut in proprio tractatu ostendetur: tandem in hoc Ordinis sacramento, ex eius indole potestativa, vel, si placet, ex peculiari natura rei-et-sacramenti sive characteris, qui videtur in totum sacramentum dominari, ut ex consideratione praefatorum trium elementorum patebit.

SACRAMENTUM-TANTUM triplicem ostendit peculiaritatem.

Primo enim, quamvis etiam in hoc sacramento verificetur hylemorphistica compositio ex materia et forma seu ex manuum impositione et formula verborum,^{ss} tamen distinctio ipsius materiae in proximam

^{ss}“Ut ostensum est in art. 8 (tom. 2, pp. 822-829, 854-859), quidam pauci ac peregrini recentiores, ad solvendam controversiam de generica aut specifica institutione, conati sunt

et remotam non plene nec proprie verificatur, sicut in Baptismo, Confirmatione, Extrema Unctione et Eucharistia. Nam impositio manuum non proprie scinditur in manum, tanquam materiam remotam, et eius usum sive impositionem, tanquam materiam proximam, cum impositio sit mera actio ipsius manus, ac ideo non distinguatur ab ipso ministro (aliud vero accideret, si materia Ordinis esset unctio vel traditio instrumentorum), dum in praefatis sacramentis agitur proprie de aliqua exteriori materia, aqua nempe, oleo et pane vel vino, qua minister utitur exercendo aliquam actionem, ablutivam, unctivam, consecrativam; ac propterea etiam, huiusmodi extrinseca materia solet praesanctificari (per benedictionem vel transubstantiationem) ut fiat apta ad ingrediendum sacramentum, adhuc tanquam materia remota, dum manus ministri non consecratur quantum est ad valorem sacramenti, quamvis ungatur accidentali quodam sacramentali Ecclesiae. Unde, sub hoc respectu, Ordo potius aggregandus est Poenitentiae et Matrimonio, quorum materia sunt merae actiones et in quibus nonnisi improprie peccatum et ius in corpus dicuntur remota materia (scilicet non ex qua, sed circum quam).⁸⁸

Secundo, ut ostensum est in art. 15 agendo de unitate (pp. 315-324), hoc sacramentum est unum in multiplicitate, etiam attento exteriori ritu, qui diversimode replicatur in unaquaque ordinatione, idque convenit ei tanquam proprium ac peculiare. Etiam quidem Poenitentia, Extrema Unctio et Eucharistia, sunt unum in multiplicitate partium, sed ad modum totius integralis, non vero sicut Ordo ad modum totius potentialis, et ideo huic soli contingit habere gradus, suamque perfectionem atque existentiam realizare per successivam replicationem ritus secundum partes sacramentales, quin ipsum sacramentum iterari dicatur.

Tertio, S. Thomas aliud discrimen inter Ordinem et caetera sacramenta introducit, quod peregrinum et inexplicabile prima fronte videtur. Docet nempe in hoc sacramento, secus ac in ceteris, materiam non tam effective quam significative se habere, seu materiam non adhiberi ad causandam potestatem spiritualem sed potius ad determinandum quae potestas sit causanda, hanc autem potestatem causari ab ipsa potestate ministri, sicut “potestas imperfecta [derivatur] a perfecta”

expungere ab hoc sacramento (necnon a Poenitentia et Matrimonio) hylemorphisticam compositionem, cuius essentiam reponentes in ipsa actione transmittendi potestatem (aliunde quomodolibet exterius manifestata), veluti convertentes in sacramentum id quod est tantummodo eius primus ac inseparabilis effectus (collatio potestatis per impressionem characteris).

” Cf. quae S. Thomas ait in 3 p., q. 84, a 1, ad 1 et 2, ubi tamen S. Doctor ingeniose eludit quaestionem de Ordine, dum distinguit sacramenta in duas categorias.

et “simile a simili,” ita ut habeatur “quasi quaedam communicatio univoca” et “efficacia huius sacramenti principaliter resideat penes eum qui sacramentum dispensat.” Ex quibus duo sequuntur intellectu difficilia: primo scilicet, materiam esse essentialem partem sacramenti et tamen non participare influxui sacramenti, quod videtur contradictorium, cum essentia sacramenti sit esse signum simul et causam; secundo, non ipsum sacramentum, sed solum ministrum per suam potestatem, esse causam potestatis sive characteris in ordinato, quod quidem ex una parte excludit hoc sacramentum a propria sacramenti causalitate et effectu, et ex alia parte ponit quandam incogitabilem derivationem sive emanationem potestatis a potestate, tanquam similis a simili, imo (in principiis S. Thomae quod episcopalis potestas non sit character) characteris a non caractere.

Suppi., q. 34, a 4: “Hoc sacramentum principaliter consistit in potestate tradita. Potestas autem a potestate traducitur sicut simile ex simili. . . Et ideo in forma ordinis . . . exprimitur traductio potestatis per imperativum modum [“Accipe potestatem” et similia, iuxta antiquorum sententiam de traditione instrumentorum].” *Ibid.*, ad 1: “Alia sacramenta non ordinantur principaliter ad effectus similes potestati per quam sacramenta dispensantur, sicut hoc sacramentum. Et ideo in hoc sacramento est quasi quaedam communicatio univoca. Unde in aliis sacramentis exprimitur aliquid ex parte divinae virtutis, cui effectus sacramenti assimilatur [i.e. fit mentio virtutis divinae per invocationem Dei vel Trinitatis] ; non autem in hoc sacramento.” *Ibid.*, ad 2: “Quamvis in episcopo, qui est minister huius sacramenti, non sit auctoritas [scilicet principalis, prout auctoritas opponitur ministerio] respectu collationis huius sacramenti, tamen habet aliquam potestatem respectu potestatis ordinis quae confertur per ipsum, in quantum a sua potestate derivatur.”

Ibid., a. 5: “Materia [i.e. remota, ut aqua et oleum] in sacramentis exterius adhibita significat virtutem in sacramento agentem ex extrinseco omnino advenire. Unde, cum effectus proprius huius sacramenti, scilicet character, non percipiatur ex aliqua operatione ipsius qui ad sacramentum accedit, sicut erat in poenitentia, sed omnino ab extrinseco adveniat, competit ei materiam [remotam, i.e. instrumenta, iuxta antiquorum sententiam] habere. Tamen diversimode ab aliis sacramentis quae materiam [remotam] habent. Quia hoc quod in sacramento confertur, in aliis sacramentis derivatur tantum a Deo, non a ministro, qui sacramentum dispensat; sed illud quod in hoc sacramento traditur, scilicet spiritualis potestas, derivatur etiam ab eo qui sacramentum dat, sicut potestas imperfecta a perfecta.⁹⁰ Et

* In consecratione episcopali traditur ordinato potestas perfecta, aequalis nempe

ideo efficacia aliorum sacramentorum principaliter consistit in materia, quae virtutem divinam significat et continet ex sanctificatione per ministerium adhibita. Sed efficacia huius sacramenti principaliter residet penes eum qui sacramentum dispensat; materia autem adhibetur magis ad determinandam potestatem, quae traditur particulariter ab habente eam complete, quam ad potestatem causandam. Quod patet ex hoc quod materia [puta calix et patena] competit usui potestatis." *Ibid.*, ad 2: "Materiam in aliis sacramentis oportet sanctificari propter virtutem quam continet. Sed non est ita in proposito [i.e. non oportet quod materia Ordinis, sive instrumenta, sanctificetur seu consecratur]." *Ibid.*, ad 3: "Quia . . . potestas ordinis non accipitur a materia sed a ministro, ideo porrectio materiae magis est de essentia sacramenti quam tactus [eius]."

Praefatam difficultatem in verbis S. Thomae multi auctores nequidem suspicati sunt; aliqui vero moderni exinde occasionem arripuerunt confirmandi suam peregrinam opinionem de essentia sacramenti Ordinis consistente in ipsa actione tradendi potestatem.⁹¹ Ad illorum igitur textuum intelligentiam, haec praenotanda sunt: Primo, S. Thomas non loquitur simpliciter de ea quam nunc materiam appellamus, scilicet tam proximam quam remotam, sed tantum de materia remota, scilicet de instrumentis, iuxta suam aliorumque opinionem quod traditio instrumentorum sit materia huius sacramenti. Secundo, ipse loquitur in suppositione causalitatis dispositivae, quam iunior sustinebat in Commento (ex quo illi textus deprompti sunt); unde, si quidquam imperfectionis ibi inveniatur quod connectitur cum illa sententia, expurgari potest ad mentem auctoris Summae Theologiae, docentis causalitatem perfectivam:⁹² inde v.g. procedit quod S. Doctor in illis locis mentem suam totam convertit ad characterem, veluti oblitus alterius effectus sacramenti, scilicet gratiae. Tertio, S. Doctor loquitur de Ordine secundum omnia quae ad eius causalitatem concurrunt, scilicet: materiam remotam, proximam (actionem ministri), formam, potestatem ministri, et unicuique conatur proprium influxum significativum vel causativum assignare, supponendo tamen omnia simul concurrere ad unum signum et causam constituendum, et hoc modo, ratione saltem totius, unicuique competere utramque signi et causae rationem, quae est propria sacramenti.

potestati ordinatoris, sed, iuxta S. Thomam, consecratio episcopalis non est sacramentum, et ipse hic agit directe de solo sacramento.

⁹¹ Cf. supra, p. 368, in nota, et locos *Hürth*, *Campo* et *Daffara*, relatos in tom. 2, pp. 826-829.

⁹² Cf. quae in simili quaestione de materia Poenitentiae ait Caictanus circa evolutionem mentis S. Thoma (/n 3 p., q. 84, aa. 1 et 2, n. 4; cf. ipsum S. Thomam, *ibid.*, a. 1, ad 1, 2, et 3).

Sic igitur processus S. Thomae explicari potest, attentis etiam his quae dicit in 3 p., q. 84, a. 1, ad 1-3: Quaedam sacramenta, scilicet Poenitentia et Matrimonium, habent pro materia actus ipsos subiecti, quia ipsa habent pro effectum aliquid correspondens actibus humanis; carent vero materia remota seu aliqua exteriori re, quia haec adhibetur ad significandum quod effectus sacramenti venit totaliter ab extrinseco. Cetera vero sacramenta habent hanc exterioriorem et remotam materiam, quia eorum effectus procedit totaliter ab extrinseco. Est tamen discrimen inter Ordinem (cuius materia sunt exteriora instrumenta) et cetera sacramenta (habentia pariter suam exterioriorem materiam, scilicet aquam, oleum, etc.), quia istorum effectus est non solum totaliter ab extrinseco sed etiam totaliter a Deo, utut mediante sacramento, ac ideo virtus sacramenti est totaliter in sola materia sive exteriori sacramento, dum e converso effectus Ordinis, cum sit potestas, est non solum a Deo sed etiam a ministro, qui per suam potestatem, applicando utique sacramentum, causât potestatem in subiecto, ita ut haec causalitas, non solum nec principaliter sit in materia seu sacramento, sed etiam ac principaliter in ministro, et proinde minister in hoc sacramento non sit, sicut in ceteris, merum instrumentum applicans materiam et formam, sed etiam immediatus veluti fons ex quo, tanquam simile a simili et per quandam univocam communicationem, procedit proprius huius sacramenti effectus, seu spiritualis potestas. Aliis verbis: in sacramento Ordinis Deus utitur, tanquam instrumento effectivo, non solum actione ministri conficiente sacramentum seu uniente materiam et formam, sed etiam ipsa potestate ministri, et ita quidem ut secundum illius naturam attemperet actionem suam principalem (quod quidem pertinet ad propriam rationem instrumenti), producendo non quemlibet effectum, sed effectum similem illi potestati. Unde S. Doctor non negat in materia sacramenti, prout saltem haec sumitur ad modum unius cum actione ministri eiusque potestatis, haberi virtutem sacramenti, sed unice docere vult, effectum Ordinis non assimilari materiae (non enim talis effectus est aliquis spiritualis calix vel patena, impressa in anima, sicut effectus Baptismi vel Confirmationis est quaedam spiritualis ablutio vel unctio), sed assimilari potestati ministri, tanquam simile a simili procedens.⁰³

RES-ET-SACRAMENTUM Ordinis, seu character sacerdotalis et

⁰³ Attenta hac S. Thomae doctrina de derivatione potestatis Ordinis a potestate ordinantis, non improbabiler cogitari potest quod validitas ordinationis pendeat a potestate Ecclesiae seu a suprema hierarchica potestate R. Pontificis, ut dictum est supra (p. 367, et in torn. 2, p. 859).

activa potentia ad cultum, quamvis simpliciter loquendo sit secundarius effectus, sacramenti qua talis, tamen tam peculiare momentum sibi vindicat in hoc, secus ac in aliis sacramentis, ut: primo, petat ingredi ipsam sacramenti definitionem, ut patet ex dictis in art. 13 (p. 297); cf. textum S. Thomae, in p. 289), et de facto ingrediatur omnes definitiones a doctoribus assignatas (pp. 298-301); secundo, ab eo denominari possit totum sacramenti effectum, includendo in eo ipsam gratiam sacramentalem, ita ut ab eo tantum explicite sacramentum definiatur, ut in celebri definitione Petri Lombardi, a S. Thoma assumpta et approbata ("Sacramentum spiritualis potestatis"; cf. supra, p. 298 sq.); tertio, ab eo ipsum sacramentum denominari possit, ita ut dicatur character esse ipsum sacramentum Ordinis, quod quidem approbat S. *Thomas* explicite scribens: "Ipse character interior est essentialiter et principaliter ipsum sacramentum ordinis" (*Suppi.*, q. 34, a. 2, ad 1, cit. supra, p. 297).

Ut constat ex dictis superius (pp. 292, 298), quidam theologi inepte haec verba S. Thomae intellexerunt in sensu directo et exclusivo, ac si revera sacramentum Ordinis consisteret directe in ipso characterе, ad exclusionem exterioris ritus; haec enim quorundam antiquorum conceptio erat iam superata tempore S. Thomae et opinio Petri Lombardi de sacramento consistente non in interiori characterе, sed in ipso ritu exteriori, iam communiter praevaluerat et ab ipso S. Thoma passim docetur. Unde in illis verbis S. Doctor intendit tantummodo emphatice proponere supradictum peculiare momentum ac veluti practicam principalitatem characteris Ordinis, vi cuius ab eo ipsum sacramentum et definiri et denominari possit, tanquam ab indissolubili ac practice principali eius effectu, quemadmodum sigillum sigillans et sigillum sigillatum pro eodem practice reputantur (cf. supra, p. 289 sq.; cf. 298). Etiam quoad Matrimonium S. Thomas ait vinculum esse ipsum sacramentum (*Suppi.*, q. 42. a. 3, ad 2: "Sicut aqua baptismi cum forma verborum non operatur immediate ad gratiam sed ad characterem, ita actus exteriores et verba experimentia consensum directe faciunt nexum quendam, qui est sacramentum matrimonii; et huiusmodi nexus ex virtute divinae institutionis dispositive operatur ad gratiam"), et tamen paulo ante significat sacramentum esse actum exteriorem, vinculum vero esse primum effectum seu rem-et-sacramentum, non secus ac characterem in Baptismo (*Suppi.*, q. 42, a. 1, ad 5: "Etiam in hoc sacramento sunt illa tria. Quia sacramenta tantum sunt actus exterius apparentes; sed res et sacramentum est obligatio quae innascitur viri ad mulierem ex talibus actibus; sed res ultima contenta est effectus huius sacramenti"; cf. q. 44, a. 1; q. 49, a. 3, ad 4).

RES-TANTUM, seu ultimus ac specificus effectus huius sacramenti, id habet peculiare quod, cum sit essentialiter gratia hierarchica et ministerialis, seu ordinata ad sanctificandum hierarcham et ministrum qua talem, ultimo ac simpliciter destinatur ad commune bonum Ecclesiae et ad sanctificationem aliorum, nam ideo subiectum ipsum sanctificat ut ipsum habilitetur ad alios sanctificandos per convenientem usum suae potestatis. Ac inde sequitur quod talis gratia sacerdotalis tam intime connectatur cum altero effectu characteris seu sacra potestate, ut ab hac veluti determinetur et cum ipsa veluti in unum ac totalem effectum commisceatur, a quo sub uno vel alio respectu sacramentum definiri queat (cf. supra, pp. 295-301).

Comparatio Ordinis cum Baptismo et Confirmatione, seu cum aliis duobus sacramentis characterem imprimentibus, ad sequens schema reduci potest,⁰⁴ attentis praecipue his quae explicavimus in art. 11 de characterē (pp. 111-117, 258–271. 282 sq.):

<i>BAPTISMUS</i>	<i>CONFIRMATIO</i>	<i>ORDO</i>
1. <i>Sacramentum Trinitatis</i>	<i>Incarnationis</i>	<i>Redemptionis</i>
Sacramentum Patris Vexillum Regalitis ✠ Signaculum Auctoris fidei	Spiritus S. Magisterii ✠ Defensoris fidei	Verbi sive Christi Sacerdotii ✠ Regulatoris fidei
2. <i>Sacramentum Fidei</i>	<i>Fortitudinis</i>	<i>Prudentiae</i>
Sacr. Fidei Genitae Sacr. Vitae Sacr. Incipientium	Roboratae Actionis Proficientium	Propagatae Gubernationis Perfectorum
3. <i>Sacramentum Christianitatis</i>	<i>Militiae</i>	<i>Hierarchiae</i>
Sacr. Passivum Sacr. Veritatis Sacr. Aggregationis	Receptivum Testimonii Signationis	Activum Cultus Sacerdotii

Ceterum omnes Ordinis descriptiones, eiusque a geminis aliis characteristics sacramentis discrepantiae, ad hanc synthesim reducuntur: *Sacramentum hierarchiae*, vel *Sacramentum sacerdotii*.

⁰⁴Similia schemata inter varia sacramenta dedimus in tractatibus *De Baptismo et Confirmatione* 352, *De Eucharistia* I 475, *De Poenitentia* IV 565, *De Extrema Unctione* II 444 sq.

CAPUT V

DE SUBIECTO

Subiectum, quod inter extrinsecas causas sacramenti locum habet, dupliciter sacramentum respicit, ut notatum est in tractatu *De sacr. in genere* (p. 339): uno modo *moraliter*, seu prout sacramentum est illi medium necessarium ad finem salutis et ita subiectum consideravimus supra in art. 14 (pp. 302-308), ubi de necessitate huius sacramenti; alio modo *physice*, seu prout est veluti materia in qua sacramentum suscipitur, ac inde exurgit quaestio, in hoc capite agitata, de requisitis ad validam et fructuosam sacramenti susceptionem. Ut autem in eodem tractatu dictum est (pp. 342, 363, 432, 435), in huiusmodi requisitis proprie loquendo distinguendum est inter capacitatem, conditionem et dispositionem, quorum duo priora respiciunt ipsam validitatem, tertium vero per se respicit solam fructuositatem seu gratiae effectum, atque ita ad invicem differunt ut *capacitas* dicat quidquid requiritur in subiecto quasi pertinens ad ipsam eius naturam nec pendens ab eius voluntate (v.g. natura humana et status viatoris); *conditio* vero sit aliquid requisitum in subiecto et a subiecto, i.e. pendens ab eius voluntate, quin tamen aliunde illud disponat ad sacramenti effectum, tanquam ad aliquam formam (talis est intentio suscipiendi); *dispositio* tandem sit aliquid non solum in subiecto et a subiecto requisitum, sed praeterea illud disponat ad suscipiendum ultimum effectum sacramenti (seu gratiam), qui solus proprie dicta dispositione indiget, utpote, qui, secus ac primus effectus (puta character), recipitur in subiecto tanquam forma in se completa et perfecta (talis dispositio est fides et bonitas).

Porro in eodem tractatu *De sacr. in genere* (art. 22-25) dictum est ad capacitatem omnis sacramenti duo pertinere, scilicet naturam humanam et statum viatoris (ita ut nec angelus nec anima separata possit ullum sacramentum suscipere),⁰⁵ unicam vero generalem con-

⁰⁵Quod attinet requisitum *naturae humanae*, ad exclusionem angeli, generali rationi, quam ibidem desumpsimus ex natura sacramenti in communi, quod, utpote signum sensibile, naturae angelicae ac pure spirituali nullatenus convenit, addi potest duplex particularis ratio, deducta ex ipsa indole sacramenti Ordinis. Hoc enim sacramentum confert quandam participationem et assimilationem sacerdotio Christi, ac ideo, sicut

ditionem esse intentionem suscipiendi, ita tamen ut in infante sufficiat aliena intentio; necessariam tandem dispositionem in sacramentis vivorum esse per se statum gratiae, per accidens vero attritionem cum bona fide. Unde hic restat inquirendum, utrum peculiaris indoles huius sacramenti aliquid plus requirat, sive ex parte capacitatis et ad validitatem, scilicet *sexum masculinum* (art. 18), nec tamen adultam aetatem ita ut infans valide ordinetur (art. 19); sive ex parte conditionis, pariter ad validitatem, scilicet tum *intentionem explicitai* (art. 20) tum praeviam susceptionem *Baptismi* (art. 21), et *inferioris ordinis* relate ad aliquem ordinem superiorem seu episcopalem (art. 22); sive ad fructuositatem, et consequenter ad liceitatem, scilicet *vocationem divinam* et alias dotes (uti scientiam, mores et immunitatem a quibusdam impedimentis) quas ex ipsa rei natura vel ex positiva lege Ecclesiae conveniens exercitium Ordinis requirit (art. 23). Quibus quaestionibus appendetur brevis sermo de obligationibus, et nominatim de lege ecclesiastici *coelibatus*, quae ex ordinatione in eodem subiecto consequuntur (art. 24).

Christus est sacerdos quatenus homo, ita eius ministri homines esse debent et in eadem communi natura participatum sacerdotium accipere (cf. 3 p., q. 64, a. 7. et commentarium Caictani in h. l.); praeterea, sacerdos debet etiam assimilari his pro quibus sacerdotio fungitur, seu pro quibus sacrificium offert et quibus sacramenta dispensat, ac ideo debet "ex hominibus assumi" sicut "pro hominibus constituitur" (*Hcbr.* 5. 1). Ceterum, cum aliud sit sacerdotem esse ac ordinari, et aliud sacerdotis actum accidentaliter et extraordinarie ministrare, nullatenus repugnat nec inconvenit validum aliquod sacramentum quandoque per ministerium angelorum conferri; nam "sicut Deus virtutem suam non alligavit sacramentis, quin possit sine sacramentis effectum sacramentorum conferre, ita etiam virtutem suam non alligavit Ecclesiae ministris, quin etiam angelis possit virtutem tribuere ministrandi in sacramentis. Et quia boni angeli sunt nuntii veritatis, si aliquod sacramentale ministerium a bonis angelis perficeretur, esset ratum habendum, quia deberet constare hoc fieri voluntate divina; sicut quaedam templa dicuntur angelico ministerio consecrata. Si vero daemones, qui sunt spiritus mendacii, aliquod sacramentale ministerium exhiberent, non esset ratum habendum" (S. Thomas, *ibid.*).

Quod vero attinet alterum requisitum *status viatoris*, ad exclusionem animae separatae, generalibus rationibus, desumptis ex natura sacramenti, quod utpote elementum corporale nequit nisi corpori applicari, et ex eius principali gratiae effectum, quae nequit conferri animabus separatis et in statu termini immobiliter constitutis, addi potest supradicta peculiaris ratio, iuxta quam oportet sacerdotem iis assimilari pro quibus assumitur et pro quorum ministerio constituitur, anima autem separata differt ab hominibus hanc vitam degentibus, tum statu (quod quidem valeret etiam de anima in corpore glorioso) tum quodammodo natura, quatenus non est substantia completa nec proprie dicta persona, nec ideo simpliciter homo. Cum tamen aliud sit suscipere sacramentum Ordinis, et aliud actum aliquem ministerii accidentaliter et extraordinarie exercere, non repugnat quominus Deus per animam separatam aliquod sacramentum ministret, ut supra de angelis dictum est, eo vel magis quod animae eorum, qui fuerunt in sua vita ordinati, retinent characterem Ordinis, vel potentiam ministrandi (cf. 3 p. q. 64, a. 7, ob. 2 ct ad 2). Liquidum autem est, hominem a mortuis in vitam mortalem resurgentem, posse, si nondum fuerat ordinatus, ordinari, vel, si ordinatus fuerat, per indelebilem characterem proprium ministerium iterum exercere et ad altiores gradus promoveri.

Hinc *divisio huius Capitis* in septem articulos:

Praevia requisita ad susceptionem

	Capacitas	<i>Sexus masculinus</i>	art. 18
		<i>Non tamen adulta aetas</i>	art. 19
Validam	Conditio	<i>Intentio explicita</i>	art. 20
		<i>Baptismus</i>	art. 21
		<i>Injerior ordo quoad episcopatum</i>	art. 22
Fructuosam ac licitam			
		<i>Vocatio divina,</i> dotes, immunitas ab impedimentis	art. 23
Consequentes obligationes		<i>Coelibatus</i>	art. 24

ART. 18. Utrum subiectum capax validae ordinationis sit solus vir, ita ut sexus femineus lege divina excludatur {*Suppi.*, q. 19, a. 3, ad 4; q. 39, a. 1; cf. 2-2, q. 177, a. 2; 3 p., q. 27, a. 5, ad 3; q. 55, a. 1, ad 3; q. 67, a. 4, necnon alios textus infra referendos in pp. 417, 420).00

Reccntiori tempore plura scripta sunt de munere mulierum in societate ecclesiastica, peculiariter ab auctoribus Protestantibus.

Adam, A., *Christus und die Frau*, Ettal 1951.
Adeney, W. F., "Woman," // *dictionary of the Bible* (cd. J. Hastings) IV (New York 1902) 933-936.
Ady, Cecilia, *The role of Women in the Church*, Westminster: Press and publications of the Church Assembly, 1948.
Allevi, L., "L'azionc femminile nci primordi della Chiesa cristiana," *La scitiola cattolica* VI (1923) 689-704.
Allmen, J. J. von, *Maris ct femmes d'après S. Paul*, Neuchâtel 1952.
Amalric, *La condition de la femme dans le Code d'Hammourabi et le Code de Moise*, Montauban 1907.
Andrieu, M., *Les Ordines Romani du haut moyen-âge* IV ("Spicilegium sacrum lovaniense," fasc. 28, Louvain 1956) 140-147.
Arnold, F. X., *Die Frau in der Kirche*, Nüremberg 1949. Prodiit versio gallica: *La Itntnie dans l'Eglise*, Paris (1955).
Athenstaedt, F.-C., *De mulieribus ad munus docendi publice obeundum in primitiva Christianorum ecclesia nonnisi apud sectas pestiferis opinionibus inquinatas adhibitis*, lialac Magdeburgicae, s.a. (circa a. 1771).
Bacon, F. D., *Women in the Church*, London 1946.
Baker, H., *Women in the ministry*, London 1911.
Bandav, A., *Zwolf Jahrc als Diakonissin*, cd. 2, Berlin 1881.
Barot, M., "Considerations on the need for a theology of the place of woman in the Church," *The ecumenical review* (1955) 151-160.
Baucher, J., "Abbesses," *Dictionnaire de droit canonique* I (Paris 1935) 62-71.
Beaumont, Mary, "The priesthood for women," *The Month* CLV (1930) 560 sq.
Beauvoir, S. de, *Le deuxième sexe*, Paris 1949 (Opus in Index relatum).

- Bellamy, J., "Diaconesse," *Dictionnaire de la Bible* II (Paris 1899) 1400sq.
- Belser, J., "Die Frauen in den neutestamentlichen Schritten," *Theologische Quartalschrift* XCI (1909) 321-351.
- Bliss, K., *The service and status of women in the churches*, London 1952.
- Borsinger, IL, *Rechtstellung der Frau in der katholischen Kirche*, Zurich 1930.
- Briliotii, ¥., *Herdabrev till Uppsala Àrkestift*, Stockholm 1950.
- Canonge, A., *La femme dans l'Ancien Testament*, Montauban 1897.
- Catholicisme, hier, aujourd'hui, demain*, art. "Femme," IV (Paris [1956]) 1163-1175
- Cantinat, J., "La femme dans l'Ancien et le Nouveau Testament," *Cahiers du clergé rural* CXCVI (1958) 133-144, 197-210.
- Concar, Y., "Diaconesses," *Catholicisme* III (Paris [1952]) 719-721.
- Coppens, J., "Le ministère des femmes dans l'Eglise anglicane," *La femme belge* (mars-avril 1930) 307-320.
- Darin, P., *Le sacerdoce royal des fidèles,!: Dans les Livres Saints* (Paris 1941) 386-393.
- Daniélou, J., "Le ministère des femmes dans l'Eglise ancienne," *Maison-Dieu* LXI (1960) 70-96.
- Delling, G., *Paulus Stellung zu Frau und Ehe*, Stuttgart 1931.
- Femme (La) et sa mission* (Coll. "Présence") 1940.
- Dousseun, Gergette, "'Que la femme se taise dans l'Assemblée!,'" *Maison-Dieu* LX (1959) 183-192.
- Evdokimov, P., *La femme et le salut du monde. Etude d'anthropologie chrétienne sur les charismes de la femme*, Tournai 1958.
- Fitzwater, P. B., *Woman: Her mission, position and ministry*, London 1949.
- Forget, J., "Diaconesses," *Dictionnaire de théologie catholique* IV-1 (Paris 1910) 685-703.
- Gemelli, A., *Quaestio de hermaphroditis quoad ordines sacros suscipiendos*, Vercorono Inf. 1943.
- Gillmann, F., "Weibliche Kleriker nach dem Urteil der Frühscholastik," *Archiv für katholisches Kirchenrecht* XCIII (1913) 239-253.
- Giner Sempere, S., "La mujer y la potestad de Orden," *Revista española de derecho canonico* IX (1954) 841-869.
- Goar, J., *Ευχολόγιον sive Rituale Graecorum* (Lutetiae Parisiorum 1647) 264-267: "In orationem ordinationis diaconissae. Notae."
- Goltz, E. von der, *Der Dienst der Frau in der christlichen Kirche*, Potsdam 1905.
- Gonzague, L. de, *Féminisme et Evangile. Jésus et la femme*, Bruges 1937.
- Gout, R., *Nos soeurs de charité protestantes: l'Association des diaconesses de Paris*, La Cause 1935.
- Graf, E., "Woman's work in the apostolic era," *The clergy review* XXXIV (1950) 87-96.
- Greiner, A., "La place de la femme d'après le témoignage de l'Ecriture," *Positions Luthériennes* II (1954) 3-16.
- Hauer, F., *De sacris electionibus et ordinationibus ex antiquo et novo Ecclesiae usu*, pars 2, sect 4, c. 2, in Migne, *Theologiae cursus completus* XXIV (Parisii 1844) 821-854.
- Hardman, A., *The anglican deaconess*, London 1927.
- Harnack, A., *Die Mission und Ausbreitung des Christentums* (cd. 4, 1924) II 589sq.
- Hartley, Olga, *Women and the Catholic Church*, London 1935.
- Healy, E. Tierese, *Woman according to St. Bonaventure*, New York 1955.
- Hegge (Die). *Vom Schweigen der Frau in der Kirche*, Paderborn 1951 (Varii articuli, auctoribus T. Kampmann, L. Glanz, G. Kessler, T. Ulrich).
- Henry, A. M., "Pour une théologie de la féminité," *Lumière et vie* VIII (1959) 100-128.
- Hick, L., *Stellung des hl. Paulus zur Frau im Rahmen seiner Zeit*, Köln 1957.
- Howard, R. W., *Should women be priests?*, London 1949.
- Howson, J. S., *Deaconesses*, London 1862.
- Hunter, F. M., *Women preachers*, Dallas, Tex. 1905.
- Hürth, F., "De viro ut subiecto unico validae ordinationis sacrae," *Periodica de re morali, canonica, liturgica* XXXI (1942) 1-12.
- Kahler, E., "Zur Unterordnung der Frau im Neuen Testament. . .," *Zeitschrift für Evangel. Ethik* III (1959) 1-13.
- Kalsbach, A., "Die Diakonissenweihe im Kan. 19 des Konzils von Nicaea," *Römische Quartalschrift* XXXII (1924) 166 sqq.; *Die altkirchliche Einrichtung der Diakonissen bis zu ihrem Erlöschen*, Freiburg i. Br. 1926.

Ketter, P., *Christus und die Frauen. Frauenleben und Frauengestalten im Neuen Testament*, Düsseldorf 1933.

Kirsch, J. P., *Die Frauen des kirchlichen Altertums*, Paderborn 1912.

Kirschbaum, Ch. von, *Die wirkliche Frau*, Zürich 1949.

Kraus, R. von, "Die Frauen in den Evangelien," *Historisch-politische Blätter* CXLII (1908) 25-34.

Krebs, E., "Das 'Priestertum der Frau,'" *Hochland* XIX (1921-1922) II 196 sqq.

Labriolle, P. de, "'Mulieres in ecclesia taceant.' Un aspect de la lutte antimontaniste." *bulletin d'ancienne littérature et d'archéologie chrétiennes* I (1911) 1-24, 103-122; "Appendice à la question du 'Mulieres in ecclesia taceant,'" *ibid.* 292-298.

Lanza, A., "De requisita sexus virilis certa determinatione et distinctione ad ordines." *Apollinaris* XIX (1946) 49-66.

Laurentin, R., *Marie, l'Eglise. et le Sacerdoce*, II: *Etude théologique* (Paris 1953) 69-79: "Sacerdoce et féminité."

Lavaud, B., "Toward a theology of woman," *The Thomist* II (1940) 459-518.

Leclercq, IL, [Nota de diaconissis] in Helele-Leclercq, *Histoire des Conciles* IL I (Paris 1908) 446-451; "Diaconesse," *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie* IV-1 (Paris 1920) 725-733; "Femme," *ibid.* V-1 (1922) 1300-1353; "Veuvage, Veuve," *ibid.* XV-2 (1953) 3007-3026.

Lee, J., *The Church and women*, New York 1916.

Leenhardt, F.-J., "La place de la femme dans l'Eglise d'après le Nouveau Testament," *Etudes théologiques et religieuses* XXIII (1948) 3-50.

Leipoldt, J., *Die Frau in der antiken Welt und im Urchristentum*, Leipzig 1954.

Leonard, Eugénie, "St. Paul on the status of women," *Catholic biblical quarterly* XII (1950) 311-320.

Lohr, M., *Die Stellung des Weibes zu Jesus Religion und Kult*, Leipzig 1908.

Ludwig, A. F., *Weibliche Kleriker in der altchristlichen und frühmittel-altchristlichen Kirche*, München 1910. Idem refertur in *Passauer theologische Monatsschrift* XX (1910) 548-557; XXI (1911) 609-617.

Mackenzie, K. D., *Women and the liturgical ministry*, London 1934.

Many, S., *Praelectiones de sacra ordinatione* (Paris 1905) 176-194.

Marquardt, G., "Die Stellung der Frau in den Evangelien." *Bibel und Kirche* XI (1956) 2-10.

Mayer, Josephine, *Monumenta de viduis, diaconissis virginibusque tractantia* ("Florilegium patristicum," ed. Geyer et Zellinger, fasc. 42), Bonn 1938; "Vom Diakonat der Frau," *Hochland* XXXVI (1938) 98-108.

Menoud, P., "L'image chrétienne de la femme," *Verbum Caro* IV (1950) 165-175.

Metz, R., *La consécration des vierges dans l'Eglise romaine* (Paris 1954) 13, 46 sq., 58, 59, 60, 75, 104, 110, 156 sq. (in pp. 21-38 refert amplam bibliographiam circa conexam quaestionem de virginibus); "La consécration des vierges dans l'Eglise franque du VII au IX siècle," *Revue des sciences religieuses* XXXI (1957) 105-121.

Mitterer, A., "Mann und Weib nach dem biologischen Weltbild des hl. Thomas und dem der Gegenwart," *Zeitschrift für katholische Theologie* LVII (1933) 491-556.

Morinus, J., *Commentarius de sacris Ecclesiae ordinationibus*, pars 3. exercit. 10. De diaconissis (Paris 1655) 182-192.

Mosshamer, O., *Priester und Frau. Versuch einer Verständigung*, Freiburg i. Br. 1958.

Nightengale, Florence, *The institution of deaconesses*, London 1851

Nussbaumer, A., "Der hl. Thomas und die rechtliche Stellung der Frau. Eine Abwehr und Richtigstellung," *Divus Thomas* (Freiburg) XI (1933) 63-75, 138-156.

Pankowski, A. J. C., *De diaconissis commentatio*, Regensburg 1886.

Pé de Langogne, "Abbesse," *Dictionnaire de théologie catholique* 1-1 (Paris 1902) 17-22.

Pinchard, A., *Women and the priesthood*, Society of St. Peter and Paul. 1921.

Pinius, J., "De Ecclesiae diaconissis," *Acta sanctorum* XI.I (Antwerp 1746) i xxviii. *Problème (Le) féminin. Les enseignements pontificaux*. Présentation et tables par les moines de Solesmes, Paris 1955.

Raven, Ch. E., *Women and the ministry*, Garden City, N. Y. 1929.

Refoulé, F.-R., "Les 'femmes-prêtres' en Suède," *Lumière et vie* VIII (1959) 65-99.

Rivière, J., *Le rôle des veuves dans les communautés chrétiennes*, Paris 1889.

Righetti, M., *Storia liturgica* IV (Milano 1953) 283-287: "Le diaconesse."

Robinson, Cecilia, *The ministry of deaconesses*, London 1898.

STATUS QUAESTIONIS

Quaeritur utrum, praeter generalia requisita humanae naturae et status viatoris, subiectum capax huius sacramenti exigat etiam peculiarem rationem sexus masculini, ita ut femina sit de iure divino incapax validae susceptionis ordinationis, saltem illius quae est divinitus instituta (nominatim diaconatus, presbyteratus et episcopatus).

Quae quidem conditio prima fronte miranda videtur, praecipue modernae mentalitati femininis iuribus indulgenti, idque ob sequentes rationes: sexus nonnisi accidentaliter afficit naturam et naturales dotes; in vita sociali par fere est conditio viri et mulieris; in re politica contingit mulieres ad supremos gradus auctoritatis ascendere; in paganis religionibus et in sectis Christianis frequentissime extitit

Rondet, H., "Eléments pour une théologie de la femme," *Nouvelle revue théologique* LXXIX (1957) 915-940.

Rosambert, A., *La veuve en droit canonique jusqu'au 14e siècle*, Paris 1923.

Royden, Agnes M., *Women and the Church of England*, London 1916; *The Church and woman*, London, 1924.

Saälin, M., *Man och kvinna i Kristi Kyrka* [suetice = Vir et mulier in Ecclesia Christi], Stockholm 1950.

Schäfer, K. IL, *Der Kanonissenslifter im deutschen Mittelalter*, Stuttgart 1907; "Kanonissen und Diakonissen, Ergänzungen und Erläuterungen," *Römische Quartalschrift* XXIV (1910) 49-90.

Schäfer, Th., *Die weibliche Diaconie in ihrem ganzen Umfange dargestellt*, 3 voll., Hamburg 1879-1883.

Simpson, W. J. S., *St. Paul on the ministry of women*, London 1920.

Smythe, P. R., *The ordination of women*, London 1939.

Soullard, P.-M., "La femme dans l'Eglise," *Lumière et vie* VIII (1959) 53-64.

Spath, A., *Phoebe, the deaconess*, Philadelphia, Pa. 1885.

Spicq, C., *Les épîtres pastorales* (Paris 1947) xlviii-1, 70-72.

Stöcker, L., *Die Frau in der alten Kirche*, Tübingen 1907.

Streeter, B. H., *Women and the Church*, London 1917.

Study (1) of Man-Woman relationship, edit. a 1952 a Commissione de opere mulieris in Ecclesia, instituta a "World Council of Churches" in Amsterdam a. 1948.

THEODORU, E.-O., "Η λειτουργία η χειροτονία των διακονισσών," *DeoXoyla* XXV (1954) 430-469, 576-601; XXVI (1955) 57-66.

Tischleder, P., *Wesen und Stellung der Frau nach der Lehre des heiligen Paulus*, Munster 1923.

Valensin, A., "Le Christianisme et la femme," *Semaine sociale de France*, Nancy 1927, Paris 1928.

Van Oyen, IT., "Mann und Frau in der Bibel," *Zeitschrift für Evang. Ethik* 11 (1958) 155-168.

Viteau, J., "L'institution des diacres et des veuves; Actes, vi. 1-10; viii. 4-40; xxi. 8," *Revue d'histoire ecclésiastique* XXII (1926) 513-537.

Vizmanos, F. de B., *Las virgenes cristianas de la Iglesia primitiva*, Madrid 1949.

Vogt, E. D., "The role of women in the protestant ministry," *Unitas* VIII (1956) 41-45.

Wahl, J. A., *The exclusion of woman from Holy Orders*, Washington 1959.

Wheeler, H., *Deaconesses, ancient and modern*, New York 1889.

Wilpert, J., *Die gottgeweihten Jungfrauen in den ersten Jahrhunderten der Kirche*, Freiburg 1892.

Yver, Colotte, *La femme et l'Eglise*, Paris 1935.

Zerbst, F., *The office of woman in the Church*, St. Louis, Mo. 1955.

Zscharnack, L., *Der Dienst der Frau in den ersten Jahrhunderten der christlichen Kirche*, Göttingen 1902.

muliebre quoddam sacerdotium, nec facile dici potest eas tam concorditer ac constanter a sensu communi aut lege naturali aberrasse; in Scriptura nihil decisivum continetur, ex quo absoluta mulierum exclusio a sacerdotio concludi possit; nullum habetur explicitum ac solenne Ecclesiae documentum quo declaretur tanquam de iure divino invalida ordinatio feminae; consensus autem ac constantia Traditionis et praxis Ecclesiae in excludendo mulieres a sacris ordinibus explicatur tum ex ratione maioris convenientiae tum ex historicis iamque superatis circumstantiis minoris emancipationis ac minoris socialis et intellectualis evolutionis mulierum. Unde neque legi naturali neque ulli divinae ac positivae legi videtur repugnare quominus aliquatenus mutetur praesens conditio mulierum relate ad exclusionem ab ordinibus, seu ut prudenter quidem ac moderate, ut exigit ipsa disparitas sexus et minor mulierum aptitudo ad publica officia, concedatur eis aliquis accessus ad sacros ordines.

Huiusmodi quaestio agitavit recenter plures ecclesias protestanticas, non exclusa ipsa conservatrice parte anglicana, ut infra ostendetur. Indirectam etiam et ambiguum connexionem habuit cum duplici apud catholicos recentius ventilata quaestione de universali fidelium sacerdotio (quod quidam dicunt esse proprie dictum, etsi non hierarchicum, sacerdotium) et de peculiari aliquo sacerdotio B. Virginis, ad quod sustinendum unus vel alter⁹⁷ invocat subtilem aliquem theologicum feminismum.

PARS NEGATIVA

Sicut communis ac constans fuit in revelata religione, sive A. sive N.T., exclusio mulierum a hierarchico sacerdotio, ita fere communis ac constans dici potest earum sacerdotalis participatio in religionibus vel sectis, quae a revelatione per paganismum, vel ab Ecclesia per haeresim, recesserunt.

Huiusmodi participationem ostendunt imprimis, sub vario gradu ac modalitate, celebriores inter antiquas formas *PAGANARUM RELIGIONUM*. Illius ratio varia fuit, scilicet: sexus femininus ipsius deitatis (nam sacerdos considerabatur uti imago et incarnatio divinitatis); conditio uxoris sacerdotis, quae evolvebat in conditionem comitis in cultu; ipse connaturalis ac psychologicus influxus sexus feminini. Generatim mulieres non attingebant supremum gradum sacerdotii: quandoque peculiaris cultus unius divinitatis reservabatur mulieribus, ut cultus Vestae (Vestalibus) et Cybelis apud Romanos; ratione praefatae similitudinis sacerdotis cum divinitate, contingebat

⁹⁷"Laurentin, *loc. cit.* (supra, in p. 379).

ut, cum mulier erat sacerdos masculinae deitatis aut vir femininae, sacerdos vestitum et modum agendi alterius sexus assumeret (quandoque vir castrabatur): quod quidem fuit una ex rationibus sacrae prostitutionis et omosexualitatis.⁰⁸

Apud *Babylonienses et Assyrios*,¹⁰ sub supremo sacerdote (*en* vel *cnu* = dominus) habebantur varii gradus sacerdotum virorum (inter quos quidam erant eunuchi, nomine *kurgarû* sive castrati, vel *assinnu* sive effeminati) et classis sacerdotissarum (*naditu* = infecunda), cui praeerat magna sacerdotissa (*entu* = domina, sicut *enu* = dominus). Codex Hammurabi, praeter *entu et naditu*, refert in eadem classi sacerdotissarum, tertiam curiosamque figuram quae vocatur *zikrum* (masculus, vel potius mascula), quam quidam dicunt fuisse quendam hermaphroditam, alii mulierem prostitutam, alii virum muliebri veste indutum, alii ac probabilius mulierem veste virili indutam, quae locum viri, tanquam virago, inter sacerdotissas haberet. Sacerdotissae severioris vitae regulis obligabantur (v.g. prohibebantur ingredi tabernas) et cuidam legali virginitati vovebantur, quatenus, etsi nuptae, non possent habere legalem progeniem, nisi vel adoptione vel mediante aliqua ancilla.

Codex Hammurabi haec inter alia, circa legalem virginitatem et patrimonialem dotem sacerdotissarum, statuit: “§ 137. Si aliquis concubinam sacram (*sugitiim*), quae ei liberos pepererit, vel mulierem sacratam (*naditum*), quae eum liberos habere curaverit, dimittere in animo habuerit, feminae illi dotem restituent. Insuper dimidium agri, horti et bonorum (mobiliū) ei dabunt et ita liberos suos alet.” “§ 144. Si aliquis mulierem sacratam (*naditum*) duxerit et haec mulier sacrata servam marito suo dederit et ita (ei) liberos procuraverit, si dein hic vir concubinam sacram (*sugitum*) ducendam in animo habuerit, (id) huic viro non concedent. Concubinam sacram (*sugitum*) ducere ei non licet.” “§ 178 a. Si sacerdotissa [*entum*], mulier sacra [*naditum*] vel mulier claustralis [*zikrum*], cui pater dotem dederit, syngrapham (de dote) quidem scripserit, sed in syngrapha ei conscripta non declaraverit ei licitum esse, hereditatem suam, cui placuisset, dare, ei ergo plenam libertatem (de hereditate) disponendi non concesserit, ita fratres eius, postquam pater ad fatum (morte) abiit, agrum hortumque eius sument. Sed secundum facultatem portionis eius victum, oleum (unctionis) et

* Hunc degenerationis aspectum peculiariter considerat P. Gordon, *Le sacerdoce à travers les âges* (Paris [1950]) 37–53: “Sacerdoce masculin et sacerdoce féminin. Modalités aberrantes.”

” Cf. E. Dhorme, *Les religions de Babylonie et d'Assyrie* (“Marta. Introduction à l'histoire des religions,” tom. 1. Les anciennes religions orientales, vol. 2, Paris 1949) 203–214; P. Dhorme, *La religion assyro-babylonienne* (Paris 1910) 300 sq.

vestimenta ei concedent et cordi eius (~ ei) satisfacient.” (cf. 127, 145–147, 178b–184).¹

Apud *Aegyptias*? titulus sacerdotissae, qui apparet in monumentis ipsius antiquioris imperii, ostendit existentiam sacerdotii feminini, praecipue in cultu dearum, et peculiariter deae Hathor. Huiusmodi sacerdotissae vocabantur “reclusae” sive “concubinae dei” (cum agebatur de divinitate masculina), non tamen in sensu sacrarum prostituerarum, quae vigeabant in cultu assyro-babyloniensi, sed in mero sensu ancillarum divinitatis, quae efformabant veluti “harem” dei et quarum praecipuum officium erat saltare et canere in officiis cultus. Eligebantur inter uxores principum, eisque theoretice praesidebat ipsa regina (sicut ipse rex erat caput sacerdotii masculini) quae ferebat sacerdotalem titulum “sponsae dei” vel “adoratricis dei.” Prima quae tale officium ac titulum assumpsit videtur fuisse Ahhotep, mater Ahmosis, fundatoris 16^{ae} dynastiae. Sub 22^a dynastia, quae introduxerat in Aegyptum cultum libycae deae Bastet, rex Osorkon III, ut sibi adiceret animum Aegyptiorum, filiam suam sacravit cultui antiquioris aegyptiacae deitatis Amon. tanquam sponsam et adoratricem huius dei; inde efformata est regularis quaedam progenies sacerdotissarum quae ipsius summi sacerdotis auctoritatem superavit ac per duo saecula reipublicae despotice dominata est.

Apud *Graecos*, in *mysteriis eleusinis*, hierarchia sacerdotalis comprehendebat mulieres etiam in altioribus suis gradibus (i.e. inter hierophantes, seu praesides cultus, qui profanos mysteriis initiabant). Ad rem V. *Magnien*: “La hiérarchie comprend des femmes. Il est fréquemment question, dans les textes et les inscriptions, de hiérophantides: Par expemple, une hiérophantide couronna Antoine et Commode comme mystipoles; Photius mentionne des hiérophantides, qui montraient les objets sacrés à ceux qui se faisaient initier. Il est question de prêtresse de Déméter, prêtresse de Perséphone de Panageis (ou toutes pures), de Mélisses (abeilles), etc. . . . , d'une mère sacrée qui montrait les télétés des déesses près des *anactora* de Déo; de Bacchai.”³

In *mysteriis delphicis* oraculum dei Apollinis proferebatur a sacerdotissa, cui nomen Pythia. Antiqua ac classica descriptio eam reprae-

¹ *Codex Hammurabi*, (transcriptio et versio latina A. Dcimet, ed. 3, Romae 1^o50) 31, 33, 39.

² Cf. J. Vandier, *La religion égyptienne* (“Mana. Introduction à l'histoire des religions,” tom. 1. Les anciennes religions orientales, vol. 1, Paris 1949) 162 sq., 174 sq. E. Drioton, *La religion égyptienne* (“Histoire des religions,” ed. M. Brillant et R. Agrain, torn. 3, Paris 1955) 73 sq.

³ *Les mystères d'Eleusis* (Paris 1950) 162.

sentat ut “assise sur un trépied, au-dessus d’une crevasse d’où montent des vapeurs (d’acide carbonique, mais agréables à l’odorat), au fond d’un antre obscur; ayant bu de l’eau de la source Cassotis et mâché des feuilles de laurier, dont elle secoue en même temps une branche qui se trouve à portée de sa main, elle entre en transe sous l’effet des vapeurs; elle dénoue ses cheveux, l’écume lui monte aux lèvres, ses soubresauts font retentir l’airain du trépied; dans cet état de névrose hystérique, elle prononce d’une voix entrecoupée des mots sans suite, mais groupés en hexamètres, que les prêtres interprètent ensuite à leur gré.”⁴

Apud *Romanos*;’ post summum hierarcham seu “regem sacrorum” ordinabatur scala sacerdotum sub titulo “flamines,” qui particulare nomen “flamen dialis, martialis, quirinus” etc. assumebant, iuxta nomen deitatis cuius cultui unusquisque addicebatur (Iovis, Martis, Quirini, etc.). Uxor regis sacrorum vocabatur (*regina sacrorum* et uxor primi ac praecipui flaminis dialis dicebatur *flaminica*); his mulieribus quaedam sacerdotalis dignitas competeat, ut patet tum ex eo quod praefata flaminica subiciebatur eisdem legalis honestatis praescriptionibus ac maritus, tum ex eo quod uxores solebant assistere maritis in exercitio cultus. Praeterea, duplex erat cultus in quo sacerdotale mulierum munus praecipue ac directius exercebatur, scilicet cultus Cereris sive Cybelis, uxoris Saturni (Bonae Deae, Magnae Matris deorum; cuius statua ex Phrygia allata est Romam a. 204 durante periculo secundi belli punici), unde mulieres sacrae dicebantur “*sacerdotes publicae Cereris*” et “*sacerdotes Matris deorum magnae*” et cultus Vestae, filiae Saturni et patronae vitae domesticae, cui addicebantur solae sic dictae *Vestales*: hae, sub praesidentia Vestalis maximae, vivebant in clauso coenobio prope templum Vestae propeque regiam sive domum pontificis maximi; peculiarem vestem ferebant; virginitati per triginta annos obligabantur, quibus praeteritis, ius eis erat saeculum appetendi ac nuptias ineundi (vestalis violans virginitatem, viva in poenam sepeliebatur); praecipuum earum

⁴ P. Amandry, *La Mantique apollinienne à Delphes* (Paris 1950) 19.

’ Fabre, P. *La religion romaine* (“Histoire des religions,” ed. M. Brillant et R. Aigrain, tom. 3, Paris 1955) 371-374, 394 sq.

Graillet, H., *Le culte de Cybèle, Mère des dieux, à Rome et dans l’empire romain*, Paris 1912.

Grenier, A. *Les religions étrusque et romaine* (“Mana. Introduction à l’histoire des religions,” tom. 3, Paris 1948) 164-167, 209-211.

Hieron, J. A. “Vestalis, virgo vestalis, vestalia,” *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines* (ed. Daremberg et Saglio) V-1 (Paris 1912) 752-760.

Müller, I., “Vesta,” *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie* (Leipzig 1924-1937) VI 241-273.

Wissowa, G., *Religion und Kultus der Römer* (ed. 2, München 1912) 177 sq., 413, 434, 436, 504.

officium erat sacrum ignem accensum servare et penus Vestae custodire, veluti vigilantes matronae ipsius reipublicae; inde maximo honore cumulabantur eisque ipsi consules locum cedere debebant.

SECTAE GNOTICAE, ab Ecclesia separatae, quamvis ex una parte simularent theoreticum quendam ac intransigentem puritanismum erga matrimonium et consequentem despectum sexus feminei, libenter aliunde ac callide, ad finem sui proselytismi, magica vi “regalis feminini” uti contenderunt; ad initium plurium gnosticorum motuum vel factionum, apparet aliqua cooperatrix vel prophetissa mulier et in nonnullis sectis sacerdotalia munia feminis concedebantur. *Hieronymus* in sua epistola ad amicum Ctesiphontem, ad compescendam levitatem quarumdam romanarum mulierum, quas pelagiana haeresis titillabat, brevi compendio tradit historiam femineae cooperationis mysterio iniquitatis, inde a primo haeresis ortu: “Cum haec ita se habeant, quid volunt miserae mulierculae oneratae peccatis, quae circumferuntur omni vento doctrinae, semper discentes et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes. . . Simon Magus haeresim condidit, Helenae meretricis adiutus auxilio. Nicolaus Antiochenus omnium immunditiarum repertor, choros duxit femineos. Marcion Romam praemisit mulierem, quae decipiendos sibi animos praepararet. Apelles Philumenem suarum comitem habuit doctrinarum. Montanus immundi spiritus praedicator, multas ecclesias per Priscam et Maximillam nobiles et opulentas feminas, primum auro corrumpit, deinde haeresi polluit. Dimittam vetera, ad viciniora transcendam. Arius, ut orbem deciperet, sororem principis ante decepit. Donatus per Africam, ut infelices quosque foetentibus pollueret aquis, Luciliae opibus adiutus est. In Hispania Agape Elpidium, mulier virum, coecum caeca duxit in foveam. . . Nunc quoque mysterium iniquitatis operatur” (*Epist.* 132. 4, *ML* 22. 1152 sq.).

Iam tempore ipso apostolico, *Simon Magus* suae apostasiae associavit “*Helenam* quandam, quae eum . . . ubique assectata est, cum antea in lupanari prostitisset” (Iustinus, *Apol.* I. 26, *MG* 6. 367), eamque praesentabat tanquam incarnationem primi articuli suae religionis, “dicens hanc esse primam mentis eius conceptionem, matrem omnium, per quam initio mente concepit angelos facere et archangelos” (Irenaeus, *Adv. haer.* 1. 23. 2, *MG* 7a. 671). Refert Iustinus Simonem Romae “tanquam deum statua honoratum [esse], quae statua erecta est in insula Tiberina inter duos pontes, habens hanc romanam inscriptionem: ‘Simoni deo sancto’ . . . [eumque] Samaritanos pene omnes et ex aliis gentibus nonnullos primum deum esse confiteri, eumque adorare: ac Helenam . . . primam eius notionem esse dictitare”

{*loc. cit.*).^o Cui concinit Irenaeus, dicens illius sequaces, Simonianos vocatos, tanquam mysticos sacerdotes “imaginem Simonis habere factam ad figuram Iovis, et Helenae in figuram Minervae, et has adorare” {*ibid.*, n. 4, coi. 672 sq.).

Inter *Carpocratianos* (a fundatore Carpocrate) Irenaeus refert quandam “*Marcellinam*, quae Romam sub Aniceto venit, [quaeque] cum esset huius doctrinae, multos exterminavit” {*Adv. haer.* 1. 25. 6, *MG* 72. 685). Addit Augustinus: “Sectae ipsius fuisse traditur quaedam Marcellina, quae colebat imagines Iesu et Pauli et Homeri et Pythagorae, adorando incensumque ponendo” {*De haer.* 7, *ML* 42. 27; cf. Epiphanium, *Adv. haer.*, *haer.* 27. 6. *MG* 41. 371, 374). Etiam Hieronymus loquitur de quadam Marcellina, sed eam dicit Romam missam a Marcione: “Marcion Romam praemisit mulierem, quae decipiendos sibi animos praepararet” {*loc. cit.*).

Apelles, discipulus Marcionis eiusque desertor ac sectae Apellitarum fundator, signis ac prestigiis a virgine *Philumene* seductus, sub eius inspiratione suas revelationes seu errores de Christo et B. Virgine scripsit. Ita testatur Tertullianus: “Provid erat iam tunc Spiritus sanctus futurum in virgine quadam Philumene angelum seductionis transfigurantem se in angelum lucis, cuius signis et praestigiis Apelles inductus novam haeresin induxit.” “[Apelles] post annos regressus non melior nisi tantum qua iam non Marcionites, in alteram feminam impegit, illam virginem Philumenen, quam supra edidimus, postea vero immane prostibulum et ipsam cuiusque energemate circumventus quae ab ea didicit Φαν<ρῶσ«9 scripsit” {*De praescr.* 6. 6; 30. 6, *CCL* 1. 191, 211; cf. *Adv. Mare.* 3. 11, 2; Augustinum, *De haer.* 23, *ML* 42, 29, ubi observa notam additam ad n. 24).

Hucusque agitur de mulieribus *prophetissis*, *nondum proprie sacerdotissis*, vel saltem non directe significatur aliqua mulierum participatio in ipso cultu. Ceterum, facilis ac connaturalis fuit transitus ad huiusmodi participationem, quae in quibusdam sectis, nominatim Marcosianorum, Pepuzianorum et Collyridianorum, apparet eodem fere tempore, circa finem saec. 2 et initium saec. 3.

Irenaeus testatur quondam *Marcum*, fundatorem Marcosianorum, mulieribus quas seduxerat concessisse ut una cum ipso *Eucharistiam consecrarent*: “Pro calice . . . vino misto fingens se gratias agere, et in multum extendens sermonem invocationis, [Marcus] purpureum et rubicundum apparere facit; ut putetur ea Gratia ab iis, quae sunt

* Circa hanc Iustini historiam confer G. Quispel, “Simon en Helena,” *Nederlands theologisch Tijdschrift* V (1950-1951) 339-345.

super omnia, suum sanguinem stillare in illius calicem per invocationem eius: et valde concupiscere praesentes ex illo gustare poculo, ut et in eo stillet quae per magum hunc vocatur Gratia. Rursus mulieribus dans calices mistos, ipsas gratias agere iubet, praesente se. Et ubi hoc factum est, ipse alium calicem multo maiorem quam est ille, in quo illa seducta Eucharistiam facit, proferens, et transfundens a minori, qui est a muliere Eucharistia factus, in illum, qui est ab eo allatus multo maiorem, statim dicens ita: ‘Illa quae est ante omnia, inexcogitabilis et inenarrabilis Gratia, adimpleat tuum intus hominem, et multiplicet in agnitionem suam, insemians granum sinapis in bonam terram’; et alia quaedam dicens, et in insaniam mittens illam infelicem, admirabilia faciens apparuit, quando maior calix adimpletus est de minori calice, ut et supereffunderet ex eo. Et alia quaedam his similia faciens, exterminavit multos et abstraxit post se. Datur autem intelligi, eum et daemonem quemdam paredrum habere, per quem ipse quoque prophetare videtur, et quotquot dignas putat fieri participes suae Gratiae, prophetare facit. Maxime enim circa mulieres vacat” (*Adv. haer.* 1. 13. 2 sq., *MG* 7a. 579-582: cf. totum illud c. 13).

Tertullianus suum opus *De baptismo* scribit adversus “quandam de Caina haeresi viperam venenatissimam [quae] doctrina sua plerosque rapuit imprimis baptismum destruens” cuique denegat ipsum ius docendi (“cui nec integre quidem docendi ius erat”: 1. 2sq.). Verisimiliter agitur de aliqua profetissa (ex *secta Cainitarum* vel Caianitarum in Africa tunc serpente), quae non solum ius docendi sibi usurpabat, sed ipsum Baptismi sacramentum negabat. Quidam illi tribuunt nomen *Quintiliae*, quod refertur in textu iuxta editionem Gelenii (a. 1550) ac ideo titulum operi apponunt “De baptismo adversus Quintiliam” (*ML* 1. 1305); attamen pro lectione “Ita Quintilia monstrosissima” habetur in codice Trecensi lectio: “Itaque illa monstrosissima,” quae adhibetur in nova editione *CCL* 1. 277. In eodem opere Tertullianus arguit quasdam mulieres quae, invocantes exemplum Theclae discipulae S. Pauli, sibi ius et docendi et *baptizandi* usurpabant: “Petulantia autem mulieris quae usurpavit docere utique non etiam tinguendi ius sibi rapiet, nisi si quae novae bestiae venerint similes pristinae, ut quemadmodum illa [i.e. supradicta mulier] baptismum auferebat ita aliqua per se [eum] conferat. Quodsi quae Acta Pauli quae perperam scripta sunt [exemplum Theclae] ad licentiam mulierum docendi tinguendique defendunt, sciant in Asia presbyterum qui eam scripturam construxit quasi titulo Pauli fecisse loco decessisse. Quam enim fidei proximum videtur ut is docendi et tin-

guendi daret feminae potestatem qui nec discere quidem constanter mulieri permisit? ‘Taceant/ inquit, ‘et domi viros suos consulant’” (*De bapt.* 17. 4 sq., CCL 1. 291 sq.).

Etiam ea *Acta Pauli* (apocryphum ignoti auctoris asiatici circa a. 180, quem Tertullianus significat ab ecclesiastica auctoritate reprobatum atque depositum) manifestant aliquam indulgentiam erga muliebre ministerium: ibi enim narratur *Theclam* a S. Paulo Iconium missam esse ad “docendum verbum Dei”; eam catechizasse Tryphaniam eiusque domum; in amphitheatro, cum esset ad mortem damnata, semetipsam baptizasse, ac posterius, salvam evasam, retulisse S. Paulo id se fecisse vi eiusdem divinae virtutis qua ipse evangelizabat.¹

In alio opere *De praescriptione haereticorum* 41. 5, agens de hierarchicis abusibus *Marcionitarum et Valentinianorum*, Tertullianus iterum indicat usurpatum a mulieribus ecclesiasticum ministerium: “Ipsae mulieres haereticae, quam procaces! quae audeant docere, contendere, exorcismos agere, curationes repromittere, fotasse an et tingere” (CCL 1. 22.). Ultima verba videntur significare baptismum per feminas non fuisse tam communem apud istas sectas.

Adhuc circa medium saec. 3, Firmilianus, Caesareae Cappadociae episcopus, in sua epistola ad Cyprianum (circa a. 256), narrat ortum cuiusdam *pseudoprophetissae* quae multis prodigiis Cappadociae et Ponti fideles alliciens et unum vel alterum de clero libidine circumveniens, exercitium cultus usurpavit, consueto ritu *baptizans et Eucharistiam consecrans*.⁶ “Volo autem vobis et de historia quae apud nos facta est exponere. . . Ante viginti enim et duos fere annos, temporibus post Alexandrum imperatorem, multae istic conflictationes et pressurae acciderunt, vel in commune omnibus hominibus, vel privatim Christianis. . . In hac autem perturbatione constitutis fidelibus . . . , emersit istic subito quaedam mulier quae in exstasim constituta prophetem se praeferret et quasi sancto Spiritu plena sic ageret. Ita autem principalium daemoniorum impetu ferebatur, ut per longum tempus sollicitaret et deciperet fraternitatem admirabilia quaedam et portentosa perficiens. . . Hic [spiritus nequam] unum de presbyteris

¹Cap 41: “Et Thecle, s’étant levée, dit à Paul: ‘Je vais à Iconium.’ Paul lui répondit: ‘Va, et enseigne la parole de Dieu.’” Cap. 39: “Thècle entra donc avec elle [ie. Tryphain] et se reposa huit jours dans sa maison, lui enseignant la parole de Dieu: aussi, crut-elle, ainsi que la plupart de ses servantes.” Cap. 34: “Quand elle eut fini sa prière, elle se retourna, vit une grande fosse pleine d’eau, et dit: ‘C’est maintenant le moment de recevoir le bain.’ Et elle s’y jeta en disant: ‘Au nom de Jésus-Christ, je me baptise à mon dernier jour.’” Cap. 40: “Elle . . . lui dit: ‘J’ai reçu le baptême, Paul; car celui qui te donna le pouvoir pour la bonne nouvelle, me l’a donné à moi-même pour le baptême” (Apuđ L. Vouaux, *Les Actes de Paul* [Paris 1913] 211–225).

⁶Nulla est peculiaris ratio hanc mulierem connectendi cum Montanismo, ut plures faciunt post Münter qui eam appellat “tertiam Montani asseclam” (*Efjala et oracula Montanistarum* [Hafniac 1829] 16).

Rusticum, item et alium diaconum fefellit, ut eidem mulieri commiscerentur. . . Atque illa mulier quae prius per praestigias et fallacias daemonis multa ad deceptionem fidelium moliebatur, inter caetera quibus plurimos coeperat, etiam hoc frequenter ausa est, ut et invocatione non contemptibili sanctificare se panem et Eucharistiam facere simularet et sacrificium Domino sine [probabilius legendum: non sine]⁰ sacramento solitae praedicationis offerret, baptizaret quoque multos usitata et legitima verba interrogationis usurpans, ut nil discrepare ab ecclesiastica regula videretur” {*Epist.* 75 [inter cyprianicas]. 10, *ML* 3. 1211-1213).

Praecipuus abusus videtur contigisse apud Montanistas et alias sectas quae, ut Pepuziani (sive Priscilliani) et Collyridiani. cum Montanismo uno vel alio modo connectuntur.

*Montanistae*TM vel Phrygae, vel Cataphrygae, fundatorem habuerunt Montanum (circa a. 172), qui, tanquam novus Paracletus, sibi consociavit duas prophetissas, *Priscillam* (sive Priscam) et *Maximillam*, veluti sui divini spiritus interpretes. Epiphanius haec verba in ore Maximillae lepide ponit: “Dominus me misit laboris huius ac professionis et foederis velut sectae antistitem, enarratorem et interpretem; et quidem ad percipiendam Dei notitiam vellem nollem, maiori quadam necessitate compulsus” (*Adv. haer.*, l. 2, t. 1, haer. 48, *MG* 41. 875). Harum profetissarum novum evangelium tam magnum periculum induxit, ut quidam episcopi et ecclesiastici scriptores in eas explicitant controversiam dirigere dedignati non sint, peculiariter Apollinaris hierapolitanus, anonymus quidam episcopus vel presbyter phrygius et Apollonius ephesinus. quorum aliorumque nomina et dicta refert Eusebius Caes. (*Hist. eccl.*, l. 5, cc. 14. 16. 18, 19, *MG* 20. 462-¹⁷², 475-483). *Tertullianus*, iam et ipse montanista factus, anteriorem suam reprobationem feminae docentis (cf. supra, p. 387 sq.), ingeniose emollivit, ne sibimetipsi contradicere videretur, invocando exceptionem in favorem profetissae seu mulieris loquentis sub impulsu Spiritus S.: “[Paulus] praescribit silentium mulieribus in ecclesia, ne quid discendi dumtaxat gratia loquantur. — ceterum prophetandi ius et illas habere iam ostendit, cum mulieri etiam prophetanti velamen imponit — ex lege accipit subiciendae feminae

• Id exigere videtur totus contextus tum sequentium verborum de Baptismo, tum scopi Firmiliani qui est ostendere, una cum Cypriano, non valere sacramenta confecta extra Ecclesiam, etiamsi rectus ritus servetur. Tamen fatendum est particulam “non” desiderari in omnibus manuscriptis hucusque examinatis (v.g. ab Hartel); propterea omissa est etiam in variis editionibus, praeter oxfordensem. a. 1682 confectam a Feli et Pearson, qui correctionem sive additionem proposuerunt, suggerentes particulam “non” cecidisse ob propinquitatem vocis “Domino.”

*Cf. tractatum *De Poenitentia* IV 286-289.

auctoritatem, quam, ut semel dixi, nosse non debuit nisi in destructionem. . . Exhibeat itaque Marcion dei sui dona, aliquos prophetas, qui tamen non de humano sensu sed de dei spiritu sint locuti, qui et futura praenuntiaverint et cordis occulta traduxerint . . . ; probet mihi etiam mulierem apud se prophetasse ex illis suis sanctioribus feminis magnis" (*Adv. Mare.* 5. 8. 11 sq., *CCL* 1. 688). In puro hoc Montanismo non fit mentio de participatione mulierum in ipso cultu, sed tantum in ministerio verbi sive in hierarchico magisterio. Nihilominus Ambrosiaster (scribens circa 366-384) Cataphrygis tribuit *ordinationem verarum diaconissarum*, seu attributionem veri et auctoritativi ministerii ecclesiastici mulieribus (cf. infra, p. 408). Ceterum, mulierum participatio in sacerdotio apparet saltem apud derivatas vel connexas duas sectas Pepuzianorum et Collyridianorum.

Pepuziani (a pago Pepuza, centro activitatis ipsius Montanismi) sive *Priscilliani* (a Priscilla, una ex duobus prophetissis Montani), secta phrygiana "a Montanismo derivata,"¹¹ non solum feminis sub nomine prophetissarum magisterium concedebant, sed eas etiam *ad omnes ordines, inclusis presbyteratu et episcopatu, promovebant*, ita ut nullum amplius sexus discrimen servaretur. Ad rem Epiphanius: "Quintilliani,¹² qui et Pepuziani vocantur et Artotyritae ac Priscilliani, inter Phrygas [i.e. Montanistas] censentur et ab iis exorti sunt, sed nonnihil tamen discrepant. . . Sive apud istos, sive apud Phrygas, prophetissae feminae nuncupantur. . . Quintiliam vero cum Priscilla auctores suos praedicant, quam et Phryges asciscunt. Multas et vanissimas auctoritates circumferunt. Singularem Evae gratiam tribuunt, quod prima de scientiae fructu comederit. Sororem vero Moysis prophetissam iactitant; cuius exemplo suo illi cooptandarum in clerum mulierum instituto suffragantur. Quin et quatuor, inquit, Philippus prophetissas filias habuit. Saepenumero in illorum ecclesiam septem cum facibus virgines ingrediuntur, candida veste, ut populo videlicet oracula reddant. Hae cum speciem quandam furoris prae se tulerint, astantibus illudunt, et ad fletum provocant, ut is poenitentiae luctus esse videatur. Nam et lacrymas profundunt, et toto corporis gestu vitam hominum deplorant. Apud eosdem mulieres episcopi sunt et presbyteri et ad ceteros gradus alleguntur, nullum ut sexus discrimen"¹³

¹¹ Epiphanius (*Haer.* 49) cos refert ut sectam distinctam a Montanismo (*Hacr.* 48). Quidam eruditi putant agi de eadem secta Montanistica. Rationabilius dicitur una ab altera derivari.

¹² Epiphanius (et Augustinus post ipsum) cos vocat Quintillianos, a *Quintilia* prophetissa. Solus Epiphanius (quem imitat Augustinus) ter commemorat hanc Quintiliam quam consociat Priscillac (hoc in loco), vel Maximillae et Priscillac (*Hacr.* 51. 33; *haer.* 79. 1). Cum loquitur de Montanistis, Epiphanius commemorat solas Maximillam et Priscillam (*Haer.* 48. 1). Vidimus supra (p. 387) etiam Tertullianum probabilitet loqui de quadam Quintilia, in Africa tamen docente.

servetur. 'Nam in Christo Iesu neque mas est, neque femina' [*Gal.* 3. 28]. Haec sunt quae de illis comperire potuimus. Caeterum Artotyritas eosdem idcirco vocant, quod ad celebranda mysteria sua panem et caseum adhibent" (*Adv. haer.*, haer. 49, *MG* 41. 879-882; cf. Augustinum, *De haer.* 27, qui abbreviat Epiphanium).

Collyridiani (κολλυρί — collyra, sive panis dulcis; gallice: gâteau, anglice: cake), secta ex Thracia et Scythia in Arabiam diffusa, ut opponerentur Antidicomarianitis (cf. apud Epiphanium, *Haer.* 78 et 79) qui gloriam B. Virginis obscurabant, praedicantes eam commercium cum S. Ioseph habuisse post Christi nativitatem, offerebant B. Virgini collyram sive panem dulcem (iuxta morem paganorum, panem deae (Cereris offerentium; cf. supra, p. 384), tanquam verum aliquod sacrificium, idque per ipsas mulieres, quasi per huiusmodi *sacrificii sacerdotissas*. In qua quidem praxi, defectus triplex involvebatur, scilicet pagana imitatio sive superstitio, suspicio haeresis assimilantis B. Virginem Deo et usurpatio muneris sacerdotalis; quem ultimum defectum vehementer carpit Epiphanius, ostendens in historia sacra "numquam mulierem sacerdotio functam legi." Epiphanius praefatam praxim sic describit: "Quod ad . . . hoc dogma pertinet [scilicet extollendi ultra modum dignitatem B.V.], quosnam, praeter mulierculas, auctores ac patronos habet? Quod genus [i.e. feminarum] lubricum, et in errorem proclive, ac pusilli admodum et angusti animi esse solet. Per eas itaque diabolus evomuisse illud videtur, idemque hac in parte fecisse, quod per Quintiliam ac Maximillam et Priscillam in ridiculis illis disseminandis erroribus praestiterat. Etenim mulieres quaedam currum, sive sellam quadratam adornantes, ac linteo desuper extento, solemni tempore, per aliquot dies panem proponunt, et in Mariae nomen offerunt. Tum ad unam omnes illo vescuntur" (*Adv. haer.*, haer. 79. 1, *MG* 42. 739-742).

PSEUDOSPIRITUALISTICAE SECTAE MEDII Aevi,¹ abiectionis ecclesiastica hierarchia et Ecclesiae sacramentis, quodeumque ministerium (praecipue praedicationis), quod adhuc retinerent, extendebant indiscriminatim ad omnes fideles, non exclusis ipsis mulieribus. De *Waldensibus* testatur Bernardus abbas Fontis Calidi: "Graviter errant, quia feminas, quas suo consortio admittunt, docere permittunt, cum hoc sit apostolicae doctrinae contrarium" (cit. in art. 1, tom. 1, p. 102). *Bogomilae* ministerium confessionis etiam mulieribus concedebant, testante eorum coaetaneo impugnatore Cosma presbytero bulgaro: "Haeretici . . . unus alteri inter se confitentur et absolvuntur ad invicem, licet ipsi diabolicis devincti sint catenis. Hoc perficiunt

¹Cf. generalem eorum doctrinam, expositam in art. 1, tom. 1, pp. 95-118.

non tantum viri sed etiam mulieres, quod maiore dignum est vituperio. Nam dixit Apostolus: 'Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum, sed esse in silentio.' Et adhuc: 'Mulier in silentio discat cum omni subiectione' [1 *Tim.* 2. 11sq.].¹⁴ Etiam apud *Wicleffitas et Hussitas* logice extendebatur ad mulieres munus praedicandi, cum mordicus ipsi vindicarent omnibus Christianis ius praedicandi absque licentia constitutae auctoritatis. Propterea inter interrogationes Wicleffitis et Hussitis proponendis (ex Bulla "Inter cunctas" a. 1418, lata a Martino V) legitur: "Item, utrum credat, quod liceat laicis utriusque sexus, viris scilicet et mulieribus, libere praedicare verbum Dei" (*Denz.* 687).

PROTESTANTES eandem doctrinam hereditaria quadam labe contraxerunt.¹⁵ Ut explicatum est in art. 1 (tom. 1, pp. 125-132) ipsi distinguunt sacerdotium universale, quod competit indistincte omnibus fidelibus, et sacerdotium particulare ordinatorum ministrorum. Attento priori universali sacerdotio, admittitur validitas praedicationis et sacramentorum a laicis, etiam feminis, administratorum. Unde Lutherus, inde ab initio suae praedicationis, etiam mulieribus vindicabat theoreticum ius administrandi sacramentum Poenitentiae (catholico utique sensu evacuatum); prop. 13, inter damnatas a Leone X in Bulla "Exurge Domine" a. 1520, statuit: "In sacramento poenitentiae ac remissione culpa non plus facit Papa aut episcopus, quam infimus sacerdos; immo, ubi non est sacerdos, aequè tantum quilibet Christianus, etiamsi mulier aut puer esset" (*Denz.* 753). "Attento autem altero sacerdotio sive pastoralis ministerio ordinatorum officialium, communis praxis variarum ecclesiarum, saltem usque ad medium saeculum elapsum, fuit mulieres ab eo excludendi. Cum tamen iuxta eorum principia, reiecto nempe hierarchico ac sacrificali sacerdotio, nihil fere maneat quod opponatur participationi mulierum, recentiori tempore, faventibus tum sociali illarum emancipatione tum

¹⁴ "Apud J. M. GAGOV, *Theologia antibogomilistica Cosmac presbyteri bulgari* (sacc. x) (Romae 1942) 87.

¹⁵ Iam paulo ante ortum Protestantismi, spiritus sic dicti "humanismi" etiam mentes mulierum ab intellectuali quadam emancipatione ad hierarchicas quoque aspirationes direxisse videtur. ERASMUS (-f- 1536) in suo opere *Colloquia* fingit mulierem ita abbatem alloquentem. "Quod nisi caveritis vos, res eo tandem evadet ut nos [mulieres] presideamus in scholis theologicis, ut condonemur in templis: occupabimus mitras vestras" (*Colloquia abbatis et eruditae* [Amstelodami 1679] 236).

"In sua responsione ad hanc damnationem, Lutherus idipsum confirmavit, et explicavit, scribens: "Quod autem absente sacerdote etiam puer aut mulier et quilibet Christianus absolvere potest, Matt. 18. clare patet, ubi Christus omnibus Christianis dicit: Quodcumque solveritis super terram, solutum erit in coelis. Hanc invictam auctoritatem non mihi subvertent, qui enim haptisatus est, spiritum Christi habet, ubi autem spiritus Christi ibi omnium potestas et libertas" (*Assertio omnium articulorum Afartirti Lutheri per Bullam Leonis X novissimam damnatorum*, art. 13).

practica exigentia vel utilitate huiusmodi cooperationis, sensim sine sensu elementum femininum irruit in opus pastoralis ministerii.¹⁷ Primo quidem sub forma *diaconissalus* seu, ut aiunt, restorationis antiqui ordinis diaconissarum.¹⁸ Motus coepit apud Lutheranos in Germania, ubi pastor Th. Fliedner a. 1883 fundavit apud Kaiserswerth primum institutum diaconissarum; mox alii Protestantes secuti sunt, donec circa finem saec. 19 fere omnes ecclesiae europeae suas diaconissas haberent. Etiam apud Anglicanos diaconissatus mature introductus est, prius sub forma communitatum sororum, adlaborantium operibus charitatis, subinde sub vera forma cuiusdam ordinis ecclesiastici, ab ecclesiastica auctoritate per aliquam ordinationem constituti, cuius activa pars esset in ipso ministerio. Anno 1861 archiepiscopus Tait instituit primam diaconissam, Elisabetham Catarinam Ferard, quae fundavit primum diaconissarum institutum in civitate Londinensi: anno 1897 episcopatus anglicanus, occasione congressus Lambeth, institutionem diaconissarum approbavit his verbis: "This Conference recognises with thankfulness the revival alike of Brotherhoods and Sisterhoods and of the office of Deaconesses, in our branch of the Church, and commends to the attention of the Church the Report of the committee appointed to consider the relation of religious communities to the episcopate": anno 1920 in alio Congressu Lambeth iterata est institutionis approbatio: diaconissae ordinandae sunt ab episcopo ad finem activi pastoralis ministerii, uti praedicandi, iuvenes

" Circa hunc motum confer praecipue sequentia opera (plura alia dedimus supra, pp. 377-380) in generali bibliographia):

Bandau, A., *Zwölf Jahre als Diakonissin*, ed. 2, Berlin 1881.

Buss, K., *The service and status of women in the churches*, London 1952.

Congar, Y., "Diaconesses," *Catholicisme III* (Paris 1952) 719-721; "La question du ministère ecclésiastique des femmes," *Documents—Vic intellectuelle* (1931) 394-397

Fjellbus, A., lutheranus episcopus Trondheim in Norvegia: Varii articuli de hac re editi in *Aftenposten* (Oslo), Febr. 2-7, 1956.

Flew, R. N. (editor), *The nature of the Church* (New York [1952]) 116.

Fliedner, G., *Theodor Fliedner*, 2 voll., 1910.

Forget, J., "Diaconesses," *Dictionnaire de théologie catholique* IV-1 (Paris 1910) 698-702.

Gout, R., *Nos soeurs de charité protestantes: l'Association des diaconesses de Paris*, La Cause 1935.

Howson, J. S., *Deaconesses*, London 1862.

Refoulé, F.-R., "Les 'femmes-prêtres' en Suède," *Lumière et vie* VIII (1959) 65-99.

Robinson, C., *The ministry of deaconesses*, London 1898.

Sahlin, M., *Man och kvinna i Kristi Kirka* [suetice = Vir et mulier in Ecclesia Christi], Stockholm 1950.

Schafer, Th., *Die weibliche Diaconie in ihrem ganzen Umfang dargestellt*, 3 voll., Hamburg 1879-1883.

Study (.4) of Man-Woman relationship, edit. a. 1952 a Commissione de opere mulieris in Ecclesia, instituta a "World Council of Churches" in Amsterdam a. 1948.

Vogt, E. D., "The role of women in the protestant ministry," *Unitas* VIII (1956) 41-45

"Historiam huiusmodi restorationis usque ad annum 1898 describit diaconissa Cecilia Robinson, *The ministry of deaconesses* (London 1898) 100-152; cf, 215-235

praeparandi ad Confirmationem necnon praesidendi quibusdam religious caeremoniis. Recentiori tempore apud varias denominationes Protestandum incessanter crevit tum numerus tum ministerialis participatio diaconissarum. In Germania orientali post ultimum bellum mundiale, ratione necessitatis, diaconissae (Frau Vikarin) agnita est facultas celebrandi omnes functiones religiosas, non excepta confectio et distributione communionis; quod quidem valde appropinquat ipsi officio regularis pastoris. In Statibus Unitis Americae maior pars denominationum utitur ministerio muliebri (excipitur praecipue ecclesia evangelica Lutherana). In Finlandia magnus est numerus mulierum exercentium quoddam munus vicariale, paulo inferius pastorum; idemque optant introducere in Suetia episcopi eiusdem lutheranae ecclesiae.

Post diaconissatum, motus femininus graviores proportionales recentiori tempore in pluribus ecclesiis assumpsit, reclamans participationem mulierum *in ipsa directione communitatis et in ipso principali ministerio sive pastorum*, et, quamvis quaedam ecclesiae, praecipue anglicana, adhuc tenaciter obsistant, generalis tamen ac logica tendentia est admittendi, saltem ut principium, paritatem utriusque sexus in ecclesiastico ministerio ac proinde eligibilitatem mulierum ad superiores gradus, tum directives (puta "eldership" sive presbyteratum in sensu protestantico) tum etiam stricte pastorales ("minister, pastor"). De facto iam extant (etsi adhuc paucae) ministrissae sive pastorissae, eiusdem omnino iuris et officii ac viri, in Anglia apud Congregationalistas, Baptistas et "The United free Church of Scotland." et in Dania apud Lutheranos (episcopus Fyn a. 1948 ordinavit ibi tres mulieres, cum manifesta displicentia episcoporum anglicanorum). Presbyteriani in Anglia hucusque habuerunt mulieres presbyterissas sive "elders," recentius admiserunt principium, iuxta quod etiam pastorum mulieribus vocatis concederetur. In Dania, Suetia et Norvegia, sub impulsu ipsius civilis gubernii, fervet motus erga concessionem pastorum mulieribus et ministerialem paritatem utriusque sexus: imo in Norvegia recentissime, non obstante oppositione episcoporum, huiusmodi absoluta paritas per legem civilem officialiter sancita est.

PARS AFFIRMATIVA

Theologi catholici constanter ac fere unanimiter docent, saltem tanquam doctrinam certam, mulierem esse subiectum incapax validae

ordinationis, idque de iure divino.¹⁰ In assignanda autem nota theologica, est aliqua varietas; nam quidam indeterminate loquuntur de doctrina certa (Huarte, Ferland, Ott), alii de doctrina theologice certa (Hervé, Lercher-Umberg, Dander), alii de doctrina catholica (Hugon), alii de doctrina proxima fidei (Mors: fidei proximum quoad sacerdotium, theologice certum quoad diaconatum), alii de doctrina fidei (Lépicier: de fide quoad episcopatum, presbyteratum et diaconatum; Many: de fide quoad presbyteratum; Solà: de fide quoad episcopatum et presbyteratum, certum quoad diaconatum).

Si attendatur solemne Ecclesiae magisterium, res nunquam fuit explicite ac directe declarata (nihil habetur in Cone. Flor., in Cone. Trid. et in Catechismo Cone. Trid., p. 2, c. 7, n. 33, ubi sermo est de his qui sunt ab ordinatione excludendi), quamvis nonnunquam Ecclesia indirecte mentem suam manifestaverit, ut in supradicta condemnatione doctrinae Wicleffitarum et Lutheri (p. 392). et in *Codice I. C.*, can. 968, § 1, explicite asserat: “Sacram ordinationem valide recipit solus vir baptizatus.”²⁰ Attento sensu Traditionis ac perpetua praxi Ecclesiae excludentis mulieres ab ordinatione, supponendum est mentem Codicis esse quod praefata mulieris incapacitas sit de iure divino; ex sola tamen littera Codicis id non necessario sequitur, nam, cum nondum certum sit Ecclesiam non posse apponere impedimenta validitatis ordinationi ac de facto contrarium putent quidam pauci theologi (ut Morinus et Baisi, supra relati, p. 362), posset quis

”Non tamen olim defuerunt qui hanc rem negarent vel de ea dubitarent, referentes conditionem sexus virilis potius ad liceitatem quam ad validitatem sacramenti. Testatur enim S. Thomas: “Quidam . . . dixerunt quod sexus virilis est de necessitate praecepti [i.e. requisitus ad solam liceitatem], sed non de necessitate sacramenti, quia etiam in *Decretis* fit mentio de diaconissa et presbytera” (*Suppi.*, q. 39, a. 1). Ipse Bonaventura, nonnisi ut probabilior, rem proponit: “Secundum saniolem opinionem et prudentiorem doctorum non solum non debent vel non possunt de iure [mulieres ordinari], verum etiam non possunt de facto. . . Et ista opinio probabilior est et multis auctoritatibus Sanctorum potest probari” (*ht 4 Sent.*, dist. 25, a. 2, q. 1) Adhuc saec. 16 Franciscus Victoria non tam absolute huic conclusioni adhaeret, quin fateatur “defendi contrarium non absurde fortasse posse” (cf. infra, p. 405).

”Codex statuit etiam quasdam alias accidentales restrictiones quoad mulieres, relate ad Eucharistiam (can. 813, §2), Poenitentiam (can. 910, § 1), jurisdictionem ecclesiasticam (can. 118 coll. cum can. 968, § 1), confraternitates (can. 709, §2), causas beatificationis et canonizationis (can. 2004, § 1).

Codex, can. 813, § 2, in hunc sensum mitigat antiquam prohibitionem mulierum inservientium ad altare: “Minister Missae inserviens ne sit mulier, nisi, deficiente viro, iusta de causa, caque lege ut mulier ex longinquo respondeat nec ullo pacto ad altare accedat.” Severius olim iudicaverat Innocentius IV, Epist. “Sub catholicae,” 6 mart. 1254, cuius verba subinde sua fecit ac confirmavit Benedictus XIV, tum in Constit. “Etsi pastoralis,” 26 maii 1742, tum in Encycl. “Allatae sunt,” 26 iul. 1755, in qua ait: “Summus Pontifex Gelasius in sua epistola nona ad Episcopos Lucaniae, cap. 26. pravam consuetudinem iam invectam improbavit, iuxta quam mulieres Sacerdoti Missam celebranti inserviebant; cumque idem abusus ad Graecos transisset, Innocentius IV in epistola quam ad Episcopum Tusculanum dedit eundem severissime proscripsit: ‘Mulieres autem servire ad Altare non audeant, sed ab illius ministerio repellantur omnino.’ Iisdem verbis a Nobis quoque prohibetur in nostra saepius citata Constitutione ‘Etsi Pastoralis.’ ”

dicere eam incapacitatem esse ex iure Ecclesiae, quae liget potestatem episcopi relate ad mulieris ordinationem. Unde, in actuali statu rerum et quousque aliquod solemne Ecclesiae documentum rem non declaraverit, praefata *nota theologica* “*saltem doctrina certa*” (cui contraire temerarium esset) deducenda est ex solo sensu Traditionis et ex ordinario magisterio Ecclesiae, quatenus implicite continetur in constanti eius praxi.

CONCLUSIO

Subiectum capax validae ordinationis est solus vir, ita ut mulier de iure divino, per sensum Traditionis et praxim Ecclesiae manifestato, sit exclusa ab ordinibus divinitus institutis, scilicet diaconatu, presbyteratu et episcopatu.

Probatur. 1. *EX SCRIPTURA.*

Sensus Traditionis et praxis Ecclesiae de non ordinandis mulieribus fundamentum habet et originem trahit ex dictis et factis Scripturae, inde ab A.T., peculiariter vero ex textibus paulinis de muliebri sublectione et de feminarum remotione ab ecclesiastico magisterio.

Ipsa verba *Gen.* 3. 16: “Sub viri potestate eris et ipse dominabitur tui” fundamentale aliquod praeiudicium afferunt muliebri sacerdotio, cum omne rituale sacerdotium importet aliquam praeeminendam ac dominationem. In tota ipsa periodo patriarchali, etsi nondum extiterit determinatum aliquod sacerdotium a Deo institutum ac regulatum, nunquam tamen exhibetur aliqua mulier offerens Deo sacrificium ac sacerdotaliter se gerens: sacrificia offerunt Noë, Abraham. Isaac, Iacob, Iob, Melchisedech. Institutum subinde sacerdotium leviticum nonnisi Aaroni eiusque filiis, exclusis mulieribus, traditur (*Ex.* 28. 1 sqq.; 29. 1 sqq.; *Lev.* 8. 1 sqq.; 21. 1 sqq.; *Num.* 3-4; 16-18). Levitae assumuntur a Deo in sacerdotium, loco primogenitorum sexus masculini, qui soli antea censebantur esse sacerdotes, *Num.* 3. 40 sq.: “Et ait Dominus ad Moysen: Numera primogenitos sexus masculini de filiis Israel. . . Tollesque levitas mihi pro omni primogenito filiorum Israel.”

In ipsa participatione ad cultum mulieres pluribus restrictionibus subiciebantur; Circumcisio, praecipuus ritus antiquae legis et signum divini federis, pro solis masculis instituta est (*Gen.* 17. 10-14); mulieres, quamvis admitterentur ad manducationem hostiae pacificae (*Lev.* 10. 14; *Num.* 18. 11; *Dent.* 12. 18; 16. 11), excludebantur tamen ab esu hostiae pro peccato, quae, utpote sanctior ac man-

ducanda in atrio sanctuarii, reservabatur viris, iuxta *Num.* 18. 9-11: "Omnis oblatio et sacrificium et quidquid pro peccato atque delicto redditur mihi et cedit in sancta sanctorum tuum erit et filiorum tuorum. In sanctuario comedes illud; mares tantum edent ex eo, quia consecratum est tibi. Primitias autem, quas voverint et obtulerint tibi filii Israel, tibi dedi et filiis tuis ac filiabus tuis iure perpetuo; qui mundus est in domo tua vescetur eis." Posterior *rabbínica interpretatio* et praxis, in Talmud consignata, severius adhuc erga mulieres se gessit. Disputatum est ab israeliticis doctoribus num ipsae possent manducare agnum paschalem, ob verba *Ex.* 12. 43-49, quae videntur omnem incircumcisum ab illius esu excludere. Mulier excluditur a praeceptis positivis, quae alligantur tempori, v.g. a "*sèmà*" seu oratione matutina et vespertina (*Qidduschin, Menakhot, Berakhot*)²¹ excluditur a sapientia (Fowza)²²; assimilatur servis (*Bcrakhot, Haggigah'*); indicatur multo inferior viro (*Meghillah, Berakhot*²³ cf. infra, p. 422 sq.).

Non desunt quidem in A.T. mulieres *prophetissae*, uti Maria soror Aaron, quae inspiratum canticum emisit, Debbara, ad quam tempore ludicum ascendebant filii Israel ut expeterent consilium quaeque veluti populum indicabat, et Holda, a qua tempore Regum responsum divinae voluntatis exquirebant ipsi sacerdotes; sed in huiusmodi divino ac personali charismate nihil sacerdotale et multo minus hierarchicum continebatur. Praeterea in uno vel alio loco exhibetur mulier

Sloj/ [MiSnal 3. 3. Les femmes et les esclaves et les enfants sont dispensés de la récitation du sema et des tephillin; mais ils sont obligés à la prière, à la mezuza et à la bénédiction des repas. F [Talmud palaestinien] 6b. Les femmes sont dispensées de réciter le sema et de porter les phylactères, parce que le commandement (Dt. 11. 10) dit 'tes fils' et non tes filles. Les esclaves, parce que la formule du sema suppose quelqu'un qui n'a que Dieu pour maître. Les enfants, parce que la Tora ne 'peut pas être constamment dans leur bouche' (Ex. 13. 9). D'ailleurs nous apprenons que les commandements positifs liés à un temps déterminé (dresser les huttes, entendre la trompette, porter les phylactères) n'obligent pas les femmes. Mais hommes et femmes sont tenus aux commandements qui ne sont pas liés à des conditions de temps (restituer une chose trouvée, renvoyer un nid, ériger un parapet, les franges. . .)" (Apud J. Bonsirven, *Textes rabbiniques des deux premiers siècles chrétiens* [Roma 1955] 97).

: "Une femme, se disant sage, lui là R. Eliézer] posa cette question: puisque tous avait participé également à la faute du veau (d'or) pourquoi tous ne subirent-ils pas la même mort? Il lui répondit: Pour une femme il n'y a de sagesse que dans le fuseau et c'est ainsi qu'il disait (Ex. 35. 35): 'Et toute femme au coeur sage filera de ses mains'" (*ibid.* 227).

'*Ex.* 15. 20 sq.: "Sumpsit ergo Maria prophetissa soror Aaron tympanum in manu sua; egressaeque sunt omnes mulieres post eam cum tympanis et choris, quibus praecinebat dicens: Cantemus Domino. . ." *Judic.* 4. 4 sq.: "Erat autem Debbara prophetis uxor Lapidoth, quae iudicabat populum in illo tempore. Et sedebat sub palma, quae nomine illius vocabatur, inter Rama et Bethel in monte Ephraim; ascendebantque ad eam filii Israel in omne iudicium." 4 *Reg.* 22. 14-16: "Ierunt itaque Helcias sacerdos et Ahicam et Achobor et Saphan et Asaia ad Ioldam prophetidem uxorem Sellum filii Thecuae filii Araas custodis vestium, quae habitabat in Jerusalem in secunda, locutique sunt ad eam. Et illa respondit eis: Haec dicit Dominus. . . Eccc ego adducam mala super locum istum. . ."

circumcidens infantem suum, sed ratione necessitatis nec ut minister cultus; ita Sephora, uxor Moysis, circumcidit filium ut salvaret maritum ab ira Dei (*Ex.* 4. 24-26: “Cumque [Moyses] esset in itinere, in diversorio, occurrit ei Dominus et volebat occidere eum. Tulit ilico Sephora acutissimam petram, et circumcidit praeputium filii sui tetigitque pedes eius et ait: Sponsus sanguinum tu mihi es. Et dimisit eum postquam dixerat: sponsus sanguinum ob circumcisionem”) idemque fecerunt quaedam mulieres durante persecutione regis Antiochi (2 *Mach.* 6. 10: “Duae enim mulieres delatae sunt natos suos circumcidisse, quas infantibus ad ubera suspensis, cum publice per civitatem circumduxissent, per muros praecipitaverunt”). Antequam templum aedificaretur, tempore sacerdotii Heli, mulieres inserviebant ad ostium tabernaculi: quae quidem exhibentur ut occasio scandalosae vitae ipsorum sacerdotum, filiorum Heli (1 *Reg.* 2. 22: “Heli autem erat senex valde et audivit omnia quae faciebant filii sui universo Israeli, et quomodo dormiebant cum mulieribus, quae observabant ad ostium tabernaculi”).

In N. T., quamvis conditio mulieris in pluribus meliorata fuerit, eius spiritualis dignitas viri dignitati omnino aequiparata (*Gal.* 3. 26-28: “In Christo Iesu . . . non est masculus neque femina”), eius auxiliatrix cooperatio in propagatione evangelii et opere apostolorum expetita ac laudata, habitudo tamen et exclusio a hierarchico sacerdotio prorsus immutata permansit, imo sub clariori luce indicata est.

Christus ipse, natus ex muliere, miserationis ac bonitatis suae insigniores favores erga sexum femininum non semel ostendit²⁴; ex eodem sexu plures fidelissimas habuit comites et adiutrices,^{25*} quarum duae, Maria Magdalene et Maria Cleophae, adstiterunt ipsi iuxta crucem cum matre eius et discipulo,²⁰ ac meruerunt primum nuncium resurrectionis accipere;²⁷ ex eodem sexu elegit sublimen illam creaturam.

"WtjL 9. 20-22: mulier fluxum sanguinis patiens; *Mat.* 15. 22-28 et *Marc.* 7. 25-30. mulier chananaca; *Luc.* 7. 37-50. mulier in civitate peccatrix; *Luc.* 11. 27: mulier extollens vocem de turba; *Io.* 4. 7-29: mulier Samaritana; *Io.* 11. 1-45: Maria et Martha, Lazari sorores.

* *Luc.* 8. 1-3: “Factum est deinceps, et ipse iter faciebat per civitates et castella praedicans et evangelizans regnum Dei, et duodecim cum illo, et mulieres aliquae, quae erant curatae a spiritibus malignis et infirmitatibus, Maria quae vocatur Magdalene, de qua Septem daemonia exierant, et Ioanna uxor Chusac procuratoris Herodis et Susanna et aliae multae, quae ministrabant ei de facultatibus suis.”

* *Io.* 19. 25; cf. *Mat.* 27. 55; *Marc.* 15. 40; *Luc.* 23. 55 sq.

∴ *Mat.* 28. 1-7; *Io.* 20. 11-18. Ad hoc notat S. Thomas: “Mulieri non permittitur publice docere in ecclesia, permittitur autem ei privarim aliquos domestica admonitione instruere. Et ideo, sicut Ambrosius dicit, *Super Luc.* [l. 10, super 24. 9], ‘ad cos femina mittitur qui domestici sunt.’ non autem mittitur ad hoc quod resurrectionis testimonium ferat ad populum. Ideo autem primo mulieribus apparuit, ut mulier, quae prima nuntium mortis ad hominem detulit, primo etiam vitam resurgentis Christi in gloria nuntiaret. . . Similiter etiam per hoc ostenditur quod quantum ad statum gloriae pertinet,

quam prae omnibus singularibus privilegiis cumulavit sibi que sociam ac matrem cooptavit. Et nihilominus, nulli ex tam sanctis charisque mulieribus, nequitiam B. Virgini, sed solis viris, in persona apostolorum, hierarchicum sacerdotium contulit. Eandemque praxim ipsi apostoli secuti sunt, cum in hoc sacerdotio alios sibi consociarunt, eligentes primos diaconos atque episcopos-presbyteros ecclesiarum; nec aliam in ecclesia apostolica mulieres exercere exhibentur activitatem, nisi aut adventitium aliquod charisma prophetiae aut aliquod ministerium decentiae et charitatis, quo hierarchicum virorum ministerium adjuvabatur, ut infra ostendetur (pp. 406, 439-460).

S. *Paulus* in duplici loco^{28*}prohibet mulieres in ecclesia loqui sive docere, ac ideo eas immediate excludit ab ecclesiastico magisterio, consequenter vero ab omni hierarchico, et a fortiori, sacerdotali ministerio, cum ex una parte cum omni hierarchico ministerio magisterium necessario connectatur et ex alia parte ratio quare Apostolus deneget mulieri magisterium sit quia hoc importat auctoritatem, quae est proprium constitutum hierarchiae. *1 Cor. 14. 34 sq.*: “*Mulieres in ecclesiis taceant; non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut et lex dicit.*”²⁰ Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent: turpe est enim mulieri loqui in ecclesia.”³⁰ *1 Tim. 2. 11-13*: “*Mulier in silentio discat cum omni subiectione. Docere autem mulieri non permitto neque dominari in virum, sed esse in silentio. Adam enim primus formatus est, deinde Heva: et Adam non est seductus, mulier autem seducta in praevaricatione fuit.*” In his textibus praecipue fundatur sensus Traditionis et praxis Ecclesiae de exclusionem mulierum a sacris ordinibus et doctrina theologorum de invaliditate ordinationis mulieri collatae.

nullum detrimentum patietur femineus sexus, sed si maiori caritate fervebunt, maiori etiam gloria ex visione divina potentur; eo quod mulieres, quae Dominum arctius amaverunt in tantum ut ab eius sepulcro, discipulis etiam recedentibus, non recederent, primo viderunt Dominum in gloria resurgentem” (3 p., q. 55, a. 1, ad 3).

* Cf. Commentatores in *1 Cor. 14. 34 sq.* et *1 Tim. 2. 11-13*, peculiariter *Caietanum, Entium, Comely, Hardy, Allo, Spicq.*

1 Gen. 3. 16: “Sub viri potestate eris et ipse dominabitur tui.”

”Plurique antiqui exegetae a voce “mulieres” incipiunt lectionem v. 34. modo quo citavimus; c converso plurique moderni (imo iam Caictanus, Estius, Comely), innixi melioribus codicibus graecis, trahunt ad hunc versiculum ultima verba versiculi praecedentis (omissa tamen voce “doceo”) ita ut vv. 33-34 sonent: “33. Non enim est dissensionis Deus, sed pacis. 34. Sicut et in omnibus ecclesiis sanctorum, mulieres in ecclesiis (vestris; vel mulieres vestrae in ecclesiis taceant” (cf. Comely, Spicq et Alio, in h. l). Plures acatholici, ut Weinell, Hilgenfeld, Holsten, Schmiedel et Loisy, ob insolitum tenorem duorum versiculorum 34-35, qui videntur abrumpere logicam sequelam contextus, et ob eorum transpositionem post v. 40 in pluribus codicibus, putant eos esse quandam interpolationem, derivatam ex altero textu *1 Tim. 2. 11-13*; quam opinionem alii, tam inter catholicos (Spicq, Alio) quam inter protestantes (J Héring), reiciunt. Ceterum, haec quaestio vim nostri argumenti non substantialiter inficit, cum in altero textu fere idem dicatur.

Contra quam doctrinam tria obici possunt et a quibusdam Protestantibus obiciuntur, praecipue ab his qui ministerium mulierum in suis ecclesiis introducere conantur.

Primo scilicet, Apostolus *Gal.* 3. 26-28 proclamat aequalitatem omnium fidelium in Christo ei peculiariter suppressit disparitatem viri et mulieris: 'Omnes enim filii Dei estis per fidem, quae est in Christo Iesu. Quicumque enim in Christo baptizati estis Christum induistis. Non est Iudaeus neque Graecus, non est servus neque liber, non est masculus neque femina; omnes enim vos unum estis in Christo Iesu' (cf. *Col.* 3. 10 sq.).

Secundo, in eadem epistola ad Corinthios 11. 4 sq. Apostolus agnoscit mulieri, non minus quam viro, ius in ecclesia prophetandi, exigens tantummodo ut mulier id faciat velato capite: "Omnis vir orans vel prophetans velato capite deturpat caput suum; omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite deturpat caput suum: unum enim est ac si decalvetur"; prophetare autem magis est quam quomodolibet docere; ergo, vel est contradictio in commonitione Apostoli, vel ipse non intendit excludere mulieres a magisterio, sed fortasse quemdam temporaneum ac localem abusum coercere.

Tertio, Apostoli prohibitio non implicat divinum aliquod praeceptum, aut quomodolibet apostolicum praeceptum ligans Ecclesiam, simpliciter et pro omni tempore, sed est aliquid provisorium, fundatum tum in regulis Synagoga³¹ tum in generali more, vigente etiam in mundo hellenico, segregandi mulieres a vita publica et a civilibus officiis, quem morem contendit Apostolus servare, compescens fortasse quandam tendentiam emancipationis apud mulieres Corinthiacas; unde, transactis iam huiusmodi circumstantiis et superveniente civili evolutione ac emancipatione mulierum, qualiter habetur in aevo moderno, nihil obstat quominus ecclesiasticum ministerium etiam mulieribus committatur. Ita plures Protestantes.³² Ceterum, non desunt, etiam inter modernos exegetas catholicos, qui fere unice insistant in con-

³¹ Quidam Protestantes ultra modum insistant in quodam vestigio iudaici antifeminism!, relicto in mentalitate S. Pauli. Ita L. Zscharnack, *Der Dienst der Frau in den ersten Jahrhunderten der christlichen Kirche* (Göttingen 1902) 72; G. Dellinc, *Paulus Stellung zu Frau und Ehe*, Stuttgart 1931; M. Goguel, *Les premiers temps de l'Eglise* (Neuchâtel [1949]) 113 ("Il a pourtant gardé quelque chose du préjugé de l'infériorité féminine"); cf. p. 162.

³² Modernus exegeta J. Hering scribit: "Il va sans dire que la raison de ce silence (partiel) imposé à la femme doit être cherchée uniquement dans la préoccupation de ne pas violer les règles de la bienséance généralement admises à l'époque. Nous sommes donc ici sur le terrain du relatif. C'est ce que Calvin a fort bien vu [Comm. in 1 Cor. 14. 35], Il est permis de supposer que dans notre civilisation contemporaine, où les femmes, jouissant de tous les droits, ne choquent personne en prenant la parole en public, la restriction prévue par l'apôtre n'a plus la même raison d'être" (*La première épître de Saint Paul aux Corinthiens* [Neuchâtel (1949)] 130).

tingenti indole rationum quae movent Apostolum ad praefatam prohibitionem ferendam.³³

Ad primum respondetur quod ex ipso textu patet Apostolum praedicare aequalitatem viri et mulieris quantum ad vitam gratiae et iura atque officia quae ex ea consequuntur, non vero quantum ad ea quae respiciunt exteriorem Ecclesiae gubernationem; secus tota ipsa praxis Apostoli, ministerium solis viris committentis, esset manifesta contradictio cum eius doctrina et frangens violatio iurium mulierum.

Ad secundam dicendum est quod prophetia est quoddam particulare et adventitium charisma, magisterium vero est charisma fundamentale ac constitutivum in Ecclesia, et ex hac parte simpliciter praestantius. Ceterum, quidquid sit de illorum charismatum comparatione in praestantia et nobilitate, prophetia non importat auctoritatem, sicut magisterium,³⁴ et ideo nulla est contradictio in verbis Apostoli, ex una parte concedentis mulieri ut utatur charismate prophetico, fortasse in ipsa ecclesia (non enim potuit Apostolus extraordinario interventui Spiritus S. opponi) et ex alia parte prohibentis ne mulier ordinarium magisterium usurpet.

Ad levandam apparentem contradictionem in verbis Apostoli, quidam exegetae acatholici, scilicet Hosten et Schmiedel, supprimunt utrumque locum (1 *Cor.* 14. 34 sq. et 11. 4 sq.). Plures vero catholici in varias nec necessarias abeunt explicationes, quas sic resumit ac refutat *Comely*: “Minus recte nonnulli Apostolum de diversis coetibus loqui censent, ita ut mulieribus velatis in solarum mulierum congregationibus aut in conventibus privatis linguis loqui et prophetare licuerit, sed in generalibus omnium fidelium congregationibus donis suis uti non licuerit (*Thom.* etc. — *Mcy.* etc.); haec enim distinctio, quae ne verbulo quidem innuitur, arbitraria est; neque ullo historico documento demonstratur, mulieres privata sua collegia habuisse (*Thom.*) aut fideles praeter publicos etiam privatos coetus sacros celebrasse (*Mcy.*). Multo minus admitti potest Apostolum velatis mulieribus

MIta E. B. AlIo scribit: “[1 *Cor.*] xi. 7, 11, et les célèbres passages *d'Eph.*, font voir la haute idée que se faisait Paul du rôle de la femme dans la famille et dans la société chrétienne. Mais il ne lui concède de manquer, sous prétexte de religion et d'émancipation évangélique, à ce qui était tenu pour une convenance rigoureuse dans la bonne société grecque. Cette raison de dignité, et les abus qu'il avait constatés, lui ont fait trouver très opportun de rappeler aux Corinthiennes brillantes, disputeuses et trop enthousiastes, que leurs instructeurs naturels, c'étaient leurs maris, et le lieu de leurs initiatives, le foyer” (*Première épître aux Corinthiens* [éd. 2, Paris 1956] 373).

”Propterca S. Thomas, concessa prophetia, denegat mulieribus ipsum particulare charisma quod dicitur gratia sermonis quodque pertinet ad publicam instructionem: “Gratia prophetiae attenditur secundum mentem illuminatam a Deo, ex qua parte non est in hominibus sexuum differentia. . . Sed gratia sermonis pertinet ad instructionem hominum, inter quos differentia sexuum invenitur” (2-2, q. 177, a. 2, ad 2).

cantum permisisse, sermonem autem prohibuisse {*Lap.* etc.}); nusquam enim *orare et prophetare* idem est quod *cantare*. Minus absona, quam secunda, est tertia sententia, quae mulieribus ordinariam quidem publice loquendi facultatem negari, extraordinariam vero ita concedi tenet, ut aliquoties saltem, si a Spiritu S. vehementius impellebantur, velatae publice dicere potuerint; at haec quoque distinctio, quam pauci (*God.* etc.) hodie retinent,³⁵*cum absoluta et generali loquendi prohibitione (14. 34) aegerrime conciliatur. Alii eum morem Apostolo fuisse monent, ut varios in eadem re abusus impugnare volens unum post alterum aggrediatur, ac secundum quasi dissimulet, antequam priorem profligaverit: Corinthios enim prius vituperat, quod coram ethnicis iudicibus causas agant (6. 1 sqq.), deinde eorum litigandi libidinem impugnat (6. 7sq.); de epulis quoque sacrificialibus prius ita agit, ac si ob solum fratrum scandalum sint vitandae (8. 10 sqq.), postea absolute eas damnat (10. 16 sq.). Eadem igitur ratione cum prius mulieres dumtaxat vituperasse censent, quod capite aperto in ecclesiis publice dicant, quamvis ei propositum fuerit, absolute vetare, ne ullo modo, sive velatae sive non velatae, publice loquantur (cfr. *Cai., Est.* etc.).³⁰ Attamen mirum esset, si Apostolus prius conditionem indicasset, qua impleta mulieribus dicere liceret, atque postea omnem dicendi permissionem negasset; exempla allata prorsus esse diversa patet.”³⁷

Ad tertium respondetur quod, quamvis aliquis contingens et localis abusus quarundam feminarum (cuius ceteroquin nullum particulare indicium habetur in ipsa epistola ad Corinthios, et multo minus in epistola ad Timotheum) potuerit esse occasio apostolicae severitatis ac prohibitionis, tamen Apostolus non mere contingenter sed universaliter et absolute loquitur, ita ut non merum provisorium ac temporaneum praeceptum emittat, sed potius divinam ipsam legem ac voluntatem proponere intendat. Quod quidem sequentibus rationibus suadetur.

Primo nempe, ipse Apostolus in praefato loco 1 *Cor.* explicite significat ea quae referuntur in toto c. 14, de regulando usu charismatum et de silentio servando a mulieribus, non sua sententia sed ut Domini interpretem dixisse: “Si quis videtur propheta esse aut spiritualis [i.e. si quis recte vel erronee putet se esse prophetam aut alio simili

” Inter moderniores eam assumit De Labriolle, cui subsidiarie consentit Allo, scribens: “Ou bien, comme pense Labriolle (*Montanisme*, p. 176), Paul envisageait au ch. xi des cas exceptionnels; car toute loi a ses exceptions” (*loc. cit.*, supra, in p. 401).

M Inter modernos hanc sententiam praefert Allo (*loc. tit.*), quem refert et approbat Spicq (in *A. I.*, in *La Sainte Bible*, ed. Pirot-Clamer).

” *Prior epistola ad Corinthios* (“Cursus Scripturae Sacrae, auctoribus presbyteris S.J.,” ed. 2, Parisiis 1909) 444 sq.

charismate ornatum], cognoscat quae scribo vobis, quia Domini sunt mandata” (v. 37), cuius sensus non est tantum, Apostolum habere a Deo auctoritatem imponendi mandata quoad praefatam materiam, sed ibi agi de ipsius “Domini mandatis.”³⁸

Secundo, ratio quae ab Apostolo ad denegandum mulieribus ius docendi adducitur, est ratio absoluta et universalis, fundata in ipsa naturali conditione inferioritatis et subiectionis quae competit mulieri, adeoque, iuxta Apostolum, valet universaliter pro omni loco et tempore. Hanc mulieris inferioritatem, quam innixus *Gen.* 3. 16 (“Sub viri potestate eris et ipse dominabitur tui”), Apostolus frequenter alibi asserit (1 *Cor.* 11. 3, 7, 8, 9, 12; 14. 34 sq.; *Eph.* 5. 22-24; *Coi.* 3. 18), in supracitatis verbis 1 *Tim.* 2. 11-13 (p. 399) ipse fundat in duplici ratione, altera physica et altera morali (quae ceteroquin in physicam reincidit), deducta ex ipsa origine et praevaricatione primorum parentum, quatenus sunt prototypi eorum quae in sua utriusque sexus progenie contingunt. Prima ratio est, quia “Adam primo formatus est, deinde Heva,” cuius originis ordo ostendit mulierem propter virum, non vicissim, creatam esse, adeoque esse viro inferiorem, saltem ordine finalitatis ac ideo subiectionis (1 *Cor.* 11. 8sq.: “Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro; etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum,” iuxta *Gen.* 2. 18: “Dixit quoque Dominus Deus: Non est bonum esse hominem solum; faciamus ei adiutorium simile sibi”).³⁹ Secunda

“Ad rem apte Cornely: “Absolutissimum . . . et universalissimum est Apostoli praeceptum, ut nullo omnino modo mulieribus in ecclesiis loqui liceat. . . Persuasissimum habuit Apostolus, se non a semetipso haec scripsisse sed tanquam Domini interpretem esse locutum (cfr. *Rom.* 12. 3)” (*ibid.* 445 sq.). Ceterum, etiam si cum *Lirano*, *Caetano* et *Estio* dicatur ibi “Domini mandata” intelligi mediate, seu de mandatis ab ipso Apostolo conditis ex divina auctoritate et sub assistentia Spiritus S., adhuc subsistere videtur universalis et immutabilis eorum character. Utramque sententiam sic refert *Estius*: “Hoc igitur argumentum [pro exclusionem mulierum a magisterio] omnium fortissimum, ut ait Thcophylactus, ultimo loco posuit Apostolus sumptum videlicet ex auctoritate Christi praecipientis, ac si diceret: Haec per me vobis praecipit Christus; idque veri prophetae et spirituales ignorare non debent. Mandatum Domini sunt, qui intelligant, quod ab ipso Christo legislatore datum est, sive loquens suis Apostolis, sive revelante, eaque videtur Aquinatis esse sententia. Dicit enim, hinc colligi posse, quod ‘verba Apostolorum sunt ex familiari revelatione Spiritus sancti et Christi, ideoque servanda sicut praecepta Christi.’ Caietanus vero, et ante eum Liranus et alii, mandatum Domini extendunt ad ea, quae etiam mediate a Christo profecta sunt, congrua nimirum principiis ab illo traditis, ut sunt praecepta Apostolorum et Ecclesiae. Estque hoc probabilius. Nam propheta aut spiritualis suo iudicio cognoscere non poterat, haec mandata a Christo esse profecta; poterat autem cognoscere, quod essent Christi doctrinae consentanea, atque Ecclesiae eius utilia. Deinde nec verisimile est, omnia, quae Paulus in hoc capite praecepit de ordine et honestate servanda in conventibus Ecclesiae, esse tradita a Christo immediate per sermonem aut revelationem; sed Spiritus sanctus assistebat Apostolis quemadmodum et nunc assistit Ecclesiae, ut nihil praecipiant, quod non conducat ad eundem scopum cum praeceptis et doctrina Christi” (*In omnes D. Pauli epistolas, item in catholicas commentarii*, cura J. Holzammer, I [Moguntiae 1858] 708 sq.).

°Inde nulla est necessitas videndi in praefatis Apostoli verbis allusionem ad rabbinicam doctrinam de superioritate primogenitorum, ut putant quidam acatholici exegetae.

ratio est, quia “Adam non est seductus, mulier autem seducta in praevaricatione fuit”; ubi nequaquam excusatur Adam a peccato aut ei levius peccatum tribuitur, sed tantum indicatur peculiaris aliquis defectus in peccato Evae, ex quo Apostolus rationem eius subiectionis et inferioritatis, ac ideo ineptitudinis ad docendum, deducere intendit. Nam Eva prior peccavit et ad peccandum Adam induxit, ita ut “a muliere initium factum sit peccati” (*Eccli.* 25. 33), ac ideo, etiam in poenam huiusmodi seductionis viri ad peccandum, mulier subicitur viro, iuxta *Gen.* 3. 16: “Sub viri potestate eris et ipse dominabitur tui,” ut quae virum sibi seducendo subiecit, viro vicissim oboediendo subiciatur. Praeterea, dum Adam non deceptus sed veluti oculis apertis peccavit, seductioni Evae indulgens, Eva mera deceptione peccavit,⁴⁰ seu non proprie a serpente seducta sed potius decepta est, ut apte significat Ambrosius, vertens verba Apostoli: “Adam non est deceptus: mulier autem seducta in praevaricatione fuit” (*De paradiso*, n. 56, *ML* 14. 320) et colligitur ex *Gen.* 3. 12 sq.: “Dixitque Adam: Mulier quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno, et comedi. Et dixit Dominus Deus ad mulierem: Quare hoc fecisti? Quae respondit: Serpens decepit me, et comedi,” innuitque etiam Apostolus in alio loco: “Serpens Hevam seduxit astutia sua” (2 *Cor.* 11. 3); ex qua deceptione intelligitur tum inferioritas sexus, seu levitas animi et imbecillitas indicii, deceptionis causa, qua quidem serpens tentator callide usus est, non hominem sed mulierem adiens (*Gen.* 3. 1-5),⁴¹ tum ac consequenter eiusdem sexus ineptitudo ad docendum, nam quae facile decipitur et in errorem incidit, facile alios in eundem errorem trahit (cf. commentarium Cornelii a Lapide, Estii, Caietani, S. Thomae, Theophylacti, Oecumenii, et Chrysostomi qui ait feminam semel hominem docuisse idque in totalem ruinam accidisse).⁴²

Tertio, tota Traditio, ut mox ostendetur, et ipsa immutata praxis Ecclesiae, in verbis Apostolis fundata, satis clare ostendit praeceptum Apostoli non esse aliquid humanum, contingens ac provisorium, sed potius declarationem universalis ac immutabilis iuris divini.

⁴⁰ Apte de hoc disserit Estius, *op. cit.* (supra, in p. 403) II 667 sq.

⁴¹ Ad rem Augustinus: “[Diabolus] fallacia sermocinatus est feminae: a parte scilicet inferiore illius humanae copulae incipiens, ut gradatim perveniret ad totum; non existimans virum facile credulum, nec errando posse decipi, sed dum alieno cedit errori. . . Non enim frustra dixit Apostolus, ‘Sed et Adam non est seductus, mulier autem seducta est’ (1 *Tim.* 2. 14), nisi quia illa quod ei serpens locutus est, tanquam verum esset, accepit, ille autem ab unico noluit consortio dirimi, nec in communione peccati; nec ideo minus reus, sed sciens prudensque peccavit” (*De civ. Dei* 14. 11. 2, *ML* 4. 1 419).

“In 1 *Tim.*, hom. 9. 1: “Docuit illa aliquando virum, et omnia subvertit. . . Docuit semel mulier, et omnia subvertit” (cf. integrum textum infra, p. 410).

Probatur 2. *EX PRAXI ECCLESIAE ET SENSU TRADITIONIS.*

PRIMO, QUOD ATTINET PRAXIM ECCLESIAE, nisi mulieris incapacitas ad suscipiendos sacros ordines esset de ipso iure divino, vix convenienter intelligeretur tanta ecclesiarum concordantia et constantia in excludendis mulieribus a proprie dicto ac hierarchico ministerio, ut constat ex documentis infra referendis.

Nam imprimis, quamvis nemo dubitet, et ipsa natura ostendat, viros communiter loquendo esse aptiores ad publica officia et gubernium, ac ideo ad ecclesiasticum hierarchicum ministerium, tamen non raro etiam mulieres inveniuntur, peculiaribus dotibus intellectus et voluntatis praeditae, quibus ad huiusmodi officia, saltem inferioris ordinis, aptae reddantur, ut patet ex ipsis civilibus moribus modernae praesertim societatis. Unde, nisi esset iuris divini, praefata universalis ac constans exclusio, videri posset quaedam aequivalens violatio iurium mulierum ex parte Ecclesiae, ut observant quidam theologi/

Praeterea, certe non defuerunt in tota Ecclesiae historia quaedam urgentis necessitatis vel saltem magnae convenientiae rationes (fundatae v.g. in ipsa disparitate sexus eorum quibus sacramenta ministrantur, vel in occursu persecutionis et defectus copiae virorum ministrantium), quae suasissent digniores et capaciores mulieres ad ecclesiasticum ministerium vocandas; si igitur ab hoc Ecclesia tenaciter et universaliter refugit, signum est ipsam consciam fuisse se id ex voluntate Christi nec licite nec valide facere posse.⁴⁴

“Scotus, *In 4 Sent.*, dist. 25, q. 2: “Istud tamen non posse tertio modo [i.e. ordinem non posse valide suscipi], est in muliere; quod non est tenendum tanquam praecise per Ecclesiam determinatum, sed habetur hoc a Christo. Non enim Ecclesia praesumpisset totum sexum muliebrem privasse sine culpa sua. actu, qui posset sibi licite competere, qui esset ordinatus ad salutem mulieris et aliorum in Ecclesia per eam, quia hoc esse videretur maximae iniustitiae, non solum in toto sexu, sed etiam in paucis personis; nunc autem si de lege divina licite posset competere mulieri ordo ecclesiasticus, posset esse ad salutem et carum et aliorum per eas. Et quod dicit Apostolus 1. Timoth. 2, ‘Docere mulieri non permitto, intelligens de doctrina publica in Ecclesia, non est dictum Apostoli tanquam statuentis, sed ‘non permitto,’ quia nec Christus permisit” (*Opera omnia* XIX [Parisiis 1894] 140). Idem docet in opere parisiensi, eadem dist. 2, *ibid.* XXIV 369sq.). Quem approbat *Ptsch*: “Si . . . sexus femineus capax esset huius sacramenti iure divino, iniuste ecclesia totum sexum semper privavisset hac gratia, ut recte advertit Scotus” (torn. 7, p. 319 sq.).

“Ad rem Victoria: “Hoc autem magnum argumentum apud me et in hac, et similibus causis est, ut quod nunquam factum est, cum fuerit magna occasio et copia faciendi, putem ideo non esse factum, quod fieri nec licuerit, nec potuerit.” Hoc Victoriae argumentum eo notabilius est quod paulo ante ipse significaverit se non omnino absurdam reputare mulierum participationem in sacro ministerio: “Mulieres nec Sacerdotes esse possunt, nec aliquem ordinem, aut potestatem ecclesiasticam habere, quae quidem sit de iure divino. Hanc conclusionem video placere omnibus Authoribus, atque adeo, quamquam defendi contrarium non absurde fortasse possit; tamen ne more iureconsultorum novas conclusiones afferamus, ex sententia Doctorum probo hanc conclusionem” (*Relecciones tcológicas del Maestro Fray Francisco de Vitoria* II [cd. critica L. G. Alonso Gctino, Madrid 1934] 135-137).

Praeterea, cum, ratione praefatae necessitatis, in pluribus ecclesiis praecipue orientalibus institutus est ordo sic dictarum diaconissarum, Ecclesia diligenter illum distinxit a proprie dictis ordinibus, nominatim diaconatu, tum illius officium limitando ad adiutorium mulierum (peculiariter in baptismo immersionis, in quo ratio pudoris appellabat assistentiam mulierum, cf. infra, *Didascalia, Constit. Apost.*, Epiphanium); tum districte vetando omnem sacramentalem participationem, etiam in ipso Baptismo (in quo nunquam diaconissis applicatio aquae vel prolatio formulae trinitariae permissa est, sed sola coeremonialis unctio) et a fortiori in ministerio altaris (a quo mulieres simpliciter excludebantur; cf. infra, ubi de Gelasio I et tribus episcopis gallicis, vehementer contrarium quorundam abusum reprobantibus; *Testamentum D.N.I.C.* permittit diaconissam deferre communionem ad solam mulierem infirmam ac praegnantem); tum explicite ac generaliter declarando mulieres “non peragere quidquam eorum quae presbyteri aut diaconi faciunt” (*Constit. Apost.*) seu “nullius virilis muneris sortem sibi vindicare” (Tertullianus, Conc. Laodicenum); tum denegando diaconissis institutionem per ritum impositionis manuum, ne viderentur vere ordinari, sicut diaconi (probabiliter Conc. Nicaeum; cf. etiam Conc. Laodicenum, *Traditionem Apostolicam* et totam praxim latinam); tum tandem mature supprimendo vel naturali occasui derelinquendo ipsum institutum diaconissarum, cessante ratione necessitatis ob obsoletum adultorum baptismum per immersionem et accedente uno vel alio raro abusu feminarum usurpantium altaris ministerium (cf. ubi de Gelasio I et de tribus episcopis gallicis, necnon de conciliis Nemausensi, Arausicano, Epaonensi, Aurelianensi et Turonensi, vetantibus institutionem diaconissarum: item historiam diaconissatus in pp. 455-458).

SECUNDO, QUOD ATTINET THEORETICAM TRADITIONEM, seu sensum Patrum, ipsi cum tali asseverantia ac universalitate loquuntur, ut divinam prohibitionem hierarchici ministerii mulierum manifeste supponant, nec nisi violenter eorum dicta ad merum ecclesiasticum sive canonicum praeceptum detorqueri possint. Et *imprimis*, Patres simpliciter et absolute pronuntiant indecens esse mulierem assumi ad verum ministerium, emphatice prementes ipsa Apostoli verba: “Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia” (1 *Cor.* 14. 35); peculiariter Chrysostomus significat id valere pro omni tempore et aetate, respondens quaestioni: “Quid igitur haec ad nostri temporis mulieres?” (cf. infra, p. 410). *Ulterius* Patres dicunt id esse contra naturam et contra rationem; Pelagius: “Contra ordinem naturae vel legis”; *Constit. Apost.*: “[Contra]naturae ordinem”; Epiphanius:

“Discrepans a recta ratione”; Conc. Nemausense: “Contra rationem.” *Praeterea*, id esse contra legem divinam satis explicite significant; Gelasius: “Contra regulam christianam”; Conc. Nemausense: “Contra apostolicam disciplinam”; Pelagius: “Contra legem”; *Constit. Apost.*: “Non [est] Christi institutum. . . [Christus] nihil tale unquam neque iniunxit, neque scripto tradidit, quippe qui et naturae ordinem, et rei decentiam probe nosset, ut et naturae conditor, et constitutionis legislator”; Chrysostomus: “[Apostolus] vehementer imperat, legens antiquam his de rebus legem. . . Deinde, quod est omnium fortissimum, ultimum ponit dicens: Deus haec etiam nunc iubet per me.” *Tandem*, Patres ministerium mulierum intime associant haeresi, veluti characteristicam notam haereticarum sectarum (cf. praecipue Irenaeum, Tertullianum, Epiphanium, Ambrosiastrum, *Constit. Apost.*, epistolam trium episcoporum gallicorum); Epiphanius id vocat “errorem” et “daemonum doctrinam”; tres episcopi gallici “inauditam superstitionem” et “pollutionem sacramentorum”; *Const. Apos.*, “gentilis impietatis errorem.”

luverit praecipuos Traditionis textus referre, ex operibus Patrum, ex documentis canonico-liturgicis et ex conciliis.

DICTA PATRUM.

IRENAEUS, *Adv. haer.* 1. 13. 2 sq. (cit. in p. 386), reprobatur gnosticum Marcum sibi consociantem mulieres ad consecrandam Eucharistiam.

TERTULLIANUS, *De bapt.* 1. 2 sq.; 17. 4sq.; *De praescr.* 41. 5 (cit. in p. 386sq.), reprobatur, tanquam usurpationem contrariam praecepto Apostoli, praxim haereticorum concedentium mulieribus ministerium doctrinae et Baptismi. *De virg. vel.* 9: “‘Non permittitur mulieri in ecclesia loqui’ [1 *Cor.* 14. 34; 1 *Tim.* 2. 12], sed nec docere, nec tinguere, nec offerre, nec ullius virilis muneris, nedum sacerdotalis officii sortem sibi vindicare” (CCL 1. 1218sq.); ibidem continuo subdit haec omnia pariter nec virginibus concedi posse.

ORIGENES, *In Is., Itoni.* 6. 3: “. . . Verum et quae constituuntur viduae in Ecclesiis: ‘Si sanctorum,’ inquit, ‘pedes lavit’ [1. *Tini.* 10], Si autem vis apertius audire quomodo vidua lavat sanctorum pedes, audi Paulum in alio loco constituentem viduis, et dicentem ‘Bene docentes ut pudicas efficiant adolescentulas’ [1. *Tit.* 2. 3sq.], lavantes sordes pedum iuvenularum. Et istae viduae dignae sunt ecclesiastico honore, quaecumque sanctorum pedes lavant sermone spiritualis doctrinae, sanctorum vero non masculorum, sed mulierum. Docere enim mulierem non permittit, neque principari viro. Vult esse mulieres bene docentes, ut ad castitatem suadeant non adolescentes, sed adolescentulas; indecens quippe est, ut mulier magistra viri fiat” (*MG* 13. 242).

EPIPHANIUS, *Adv. haer., haer.* 49. 3, exposita praxi Pepuzianorum (cf. supra, p. 390), sic eam refutat: “Verum enimvero ubi ab sincera religione semel aberratum est, ridicula ac perturbata, quae ab hominibus geruntur, esse omnia necesse est. . . Quod enim mulierculas ad episcoporum aut presbyterorum ordinem asciscunt, idque ob Evam facere se dictitant, audiant sane quod a Domino dictum est: ‘Ad virum erit conversio tua, et ipse dominabitur tibi’ [1. *Gen.* 3. 16].

Quin illud ignorant Apostoli praescriptum: ‘Mulieri non permitto loqui, neque in viros auctoritatem habere’ [1 *Cor.* 14. 34j; item ‘Non enim vir est a muliere, sed mulier ex viro’ [1 *Cor.* 11. 8]; et ‘Adam non est deceptus, sed Eva prior decepta in transgressione fuit’ [1 *Tim.* 2. 14], O mundi huius vanitatem *erroremque* multiplicem!” (MG 41. 882).

Ibid., haer. 79. 2-4, contra suprarelatam praxim Collyridianorum (p. 391) scribit: “Nam ut ab antiquis temporibus ad hanc usque diem animo repetamus omnia, *quis non videt daemonum illam esse doctrinam ac speciem, et discrepantem ab recta ratione conatum? Nunquam enim, ex quo mundus conditus est, sacerdotio est juncta mulier*, ac ne Eva quidem ipsa quae, tametsi gravissimum delictum admiserit, tam impium facinus perpetrare nunquam ausa est, sed nec ulla filiarum eius. . . [Enumerat sacrificiorum oblatores in A.T.] Nec umquam mulier sacerdotio functa legitur. Atque ut ad Novum Testamentum accedamus, si sacerdotium mulieribus mandatum foret, aut canonicum quiddam praestare in Ecclesia liceret, nulli potius quam Mariae illud in Novo Testamento committi sacerdotis officium debuit, cui tantus honor est habitus, ut gremio sinuque suo regem omnium, ac coelestem Deum, Deique Filium exciperet, cuius uterus, velut templum ac domicilium ad divini Verbi incarnationem singulari est benignitate Dei magno ac stupendo mysterio praeparatus. Verum longe Deo aliter est visum, ac ne baptizandi quidem potestas est illi facta, cum alioqui tingi ab illa Christus potius quam ab Ioanne potuisset. . . [Soli] apostoli delecti sunt, ac toto terrarum orbe sacram Evangelii functionem administrarunt . . . iidemque mysteriorum auctores atque conditores fuerunt. . . Nec inter illos tamen mulier ulla cooptata legitur. Erant quidem, ut Scriptura narrat, Philippo evangelistae filiae quatuor prophetissae, non tamen sacerdotes. Similiter et Anna prophetissa fuit Phanuelis filia, non tamen sacerdotio praedita. . .

“*Quamquam vero diaconissarum in Ecclesia ordo sit, non tamen ad sacerdotii junctionem, aut ullam huiusmodi administrationem institutus est*, sed ut muliebris sexus honestati consulatur, sive ut baptismi tempore adsit, sive ut inspiciat si quid passa sit, aut molestiae pertulerit, sive ut cum nudandum est mulieris corpus, interveniat: ne virorum, qui sacris operantur, aspectui sit exposita, sed a sola diaconissa videatur, quae sacerdotis mandato mulieris curam gerit, quo tempore vestibus exuitur. Qua in re cum ordinis illius modestiae, tum ecclesiasticae disciplinae prudenter admodum ex Canonis praescripto est ac regula consultum. Propterea ne loqui quidem in ecclesia mulieri, aut in viros auctoritatem habere sacrae Litterae permittunt. Sed de hac tota re plura disputari possunt. Illud vero diligenter observandum est, solum diaconissarum officium ad ecclesiasticum ordinem necessarium fuisse, ac viduas quidem nominatim expressas, et inter illas, quae anus essent, presbytidas vocatas, numquam presbyteridas aut sacerdotissas esse factas” (MG 42. 742-746).

AMBROSIASTER, In 1 *Tim.* 2. II, Cataphrygas sive Montanistas ordinantes mulieres impugnans, ait: “Ideoque etiam mulieres, quae inferiores videntur, sine crimine [Apostolus] vult esse, ut munda sit Ecclesia Dei. Sed Cataphrigae erroris occasionem captantes, propter quod post diaconos mulieres alloquitur, etiam ipsas diaconas ordinari debere vana praesumptione defendunt, cum sciant apostolos septem diaconos elegerunt. Nunquid nulla mulier tunc idonea inventa est, cum inter undecim apostolos sanctas mulieres fuisse legamus? Sed ut haeretici animum suum verbis, non sensu legis astruere videantur, Apostoli verbis contra sensum nituntur Apostoli: ut cum ille mulierem in Ecclesia in silentio esse debere prae-

“Ambrosiaster directe impugnat *ordinationem* diaconissarum, seu attentatam constitutionem verarum diaconarum, habentium diaconorum hierarchicum officium; nihil autem ostendit ipsum velle etiam impugnare ipsum institutum diaconissarum, qualiter habebatur in Ecclesia orientali.

ciat, illi c contra etiam auctoritatem in Ecclesia vindicent ministerii' (*ML* 17. 496 sq.).

Idem, *Quaestiones Veteris et Novi Testamenti*, q. 21: "Quid sit ad imaginem et similitudinem Dei fecisse hominem (*Gen.* 1. 27), et an mulier imago Dei sit? Hoc est ad imaginem Dei factum esse hominem, quia unus unum fecit: ut sicut ab uno Deo sunt omnia, ita et ab uno homine omne genus humanum. Similitudo autem haec est, ut quemadmodum de Patre est Filius, sic et de viro mulier, ut unius principii auctoritas conservetur. Sed Filius ineffabiliter et incomprehensibiliter natus est de Deo Patre, mulier autem corporaliter . . . facta est de viro, ut per eam nativitas oriretur. Filius vero Dei ideo natus est. ut per ipsum fieret creatura. In hoc ergo dissimile est. Nam et de Deo Deus natus est, de viro autem femina" (*ML* 35. 2228). Q. 24: "Quid est, ut cum vir et mulier una sint caro, vir imago Dei sit, et non femina? Unius substantiae quidem sunt vir et mulier, et in anima et in carne; sed gradu maior est vir, quia ex eo est femina, sicut dicit Apostolus, 'Caput mulieris vir' (*Ephes.* 5. 25; *1 Cor.* 11. 3). Causa enim maiorem fecit virum non substantia. Nam et in uno corpore maiora membra sunt et minora, non natura, sed ordinatione" (*ibid.* 2230). Q. 45: "Mulieri [attribuere] . . . ut et ipsa imago Dei sit . . . absurdum est. Quomodo enim potest de muliere dici, quia imago Dei est, quam constat dominio viri subiectam et nullam auctoritatem habere? Nec docere enim potest, nec testis esse, neque fidem dicere, neque iudicare: quanto magis non potest imperare?" (*ibid.* 2244). Q. 106: "Quid sit autem ad imaginem et similitudinem Dei, quamvis alibi dixerimus, hic tamen locus et causa postulat ut iterum dicamus. . . Haec ergo imago Dei est in homine, ut unus factus sit quasi dominus, ex quo caeteri oriuntur. habens imperium Dei quasi vicarius eius; quia omnis rex Dei habet imaginem. Ideoque mulier non est facta ad Dei imaginem. . . Similitudo autem Dei haec est in homine, ut sicut ex Patre Filius, sic ex homine mulier" (*ibid.* 2319 sq.).

PELAGIUS, *Expositio tredecim epistolarum Pauli* (castigata probabiliter a Ioanne diacono saec. 6), *In Rom.* 16: "'Commendo autem vobis Phoebe sororem nostram quae est in ministerio ecclesiae, quae est in Cenchrois.' Sicut etiam nunc in Orientalibus diaconissae in suo sexu ministrare videntur in baptismo, sive in ministerio verbi, quia privatim docuisse feminas invenimus, sicut Priscillam. cuius vir Aquila vocabatur" (*ML* 30. 714).

In 1 Cor. 11: "Vir ad imaginem Dei factus est, et idcirco liber est. Mulier vero ad viri similitudinem est formata, unde iubetur esse subiecta. . . Vir propter seipsum factus est, mulier vero ad viri adiutorium creata est" (*ibid.* 750).

In 1 Cor. 14: "'Mulieres in ecclesiis taceant. Non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse sicut et lex dicit.' Quia *contra ordinem est naturae, vel legis*, ut in conventu virorum feminae loquantur. Quaeritur ergo quomodo alibi dicat, mulieres docere prudentiam et castitatem debere. Sed hoc in sexu suo. Sed et hic designat locum, ubi taceant; alibi eis loqui permisit, sicut et lex dicit" (*ibid.* 762).

In 1 Tim. 2: "'Docere autem mulieri non permitto.' Publice non permittit: nam filium aut fratrem debet docere privatim. 'Neque dominari in virum, sed esse in silentio.' Ne magisterium sibi usurpando superbiat, sed taceat in Ecclesia. 'Adam enim primus formatus est, deinde Eva. Et Adam non est seductus, mulier autem seducta.' Reddit causam quare eas velit esse subiectas: scilicet, quia et posteriores in factura sunt, et priores in culpa" (*ibid.* 878).

CHRYSOSTOMUS, *Homilia* in illud "Salutate Priscillam et Aquilam" (*Rom.* 16. 3), n. 3: "Cum [Paulus] dicit, 'Mulieri docere non permitto,' de institutione quae fit e suggestu loquitur, de sermone qui habetur ad populum, et ut sacerdotibus

ex officio incumbit; privatim autem cohortari et consilium dare non prohibuit" (AfG 51. 192).

In 1 Cor., hom. 16. 2: "Iure mulier subiecta est viro, nam honoris aequalitas contentionem parit; neque ideo tantum, sed etiam propter deceptionem quae initio contigit. Propterea cum quidem facta fuisset, non statim subiecta fuit, neque cum illam ad virum adduxit, neque illa tale quidpiam a Deo audivit, neque vir illi quidpiam simile dixit, sed tantum quod os ex ossibus eius et caro ei carnibus eius esset dixit (*Gen. 2. 23*); imperii autem aut sublectionis apud illam non meminit. Quando autem male usa est potestate, et quae adiutrix facta fuerat, insidiatrix deprehensa est, et omnia perdidit, tunc iuste audivit: 'Ad virum tuum conversio tua' (*Gen. 3. 16*)" (*MG* 61. 215).

In 1 Cor., hom. 37. Isq.: "'Mulieres vestrae in ecclesiis taceant. Non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut et lex dicit'. . . Non solum . . . hic suadet, neque consulit, sed etiam vehementer imperat, legens *antiquam his de rebus legem*. . . Cum ipse dixisset.' Non permittitur eis loqui,' non subiunxit. sed tacere, sed pro tacere posuit quod est amplius, nempe subiici. Si hoc autem apud maritos, multo magis apud doctores et patres, et in communi coetu ecclesiae. . . *Et cur eas ad tantam redegit subtectionem? Propterea quod mulier res est imbecilla et mobilis et levis*. . . 'Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia.' Nam primum hoc confirmavit a lege Dei; deinde a communi ratione et consuetudine, sicut etiam quando eis de coma dicebat: 'Annon hoc vos ipsa docet natura?' (*1 Cor. 11. 14*). . . *Deinde, quod est omnium fortissimum, ultimum ponit dicens: Deus haec etiam nunc iubet per me*" (*ibid.* 315-317).

In 1 Tim., hom. 9. 1: "'Mulier in silentio discat.' Quid hoc est? Ne loquatur, inquit, in ecclesia mulier; quod etiam in epistola ad Corinthios dicebat: 'Turpe est enim mulieribus in ecclesia loqui.' Quare? *Quia lex illas subiecit*. . . 'Adam enim, inquit, primus formatus est, deinde Eva, et Adam non est seductus, mulier autem seducta in praevaricatione fuit.' *Quid igitur haec ad nostri temporis mulieres?* Plurimum, inquit: hominum genus maiore potitus est honore; primum formatus est vir. Alibi quoque maiorem esse ostendit, ita dicens: 'Neque enim propter mulierem factus est vir, sed mulier propter virum' (*1 Cor. 11. 9*). Cur autem hoc dicit? Ut ex multis primatum viro tribuat. Primo quidem hinc primatum habeat, inquit; secundo ab his quae gesta sunt. *Docuit illa aliquando virum, et omnia subvertit*, atque illum inoboedientiae fecit obnoxium. Ideo illam subdidit Deus, quia imperio, imo potius paritate male usa est: 'Ad virum tuum,' inquit, 'conversio tua' (*Gen. 3. 16*). . . *Docuit semel mulier, et omnia subvertit*: idcoque ait, 'Ne doceat.' Quid ergo ad caeteras mulieres, si illa id fecerit? Ad caeteras certe spectat: *sexus enim est infirmus et levis*. Alioquin de toto hic sexu sermo est: non enim dixit, Eva autem seducta, sed 'mulier,' quod communis sexus magis quam illius nomen est. Quid ergo? Totus sexus propter illam in praevaricatione fuit? Ut de Adam dixit, 'In similitudine praevaricationis Adae, qui est forma futuri' (*Rom. 5. 14*), ita et hic muliebris sexus praevaricatus est, non virilis" (*MG* 62. 543-545).

GELASIUS I, Epistola 9, ad episcopos Lucaniae (a. 494), cap. 26, vehementer reprobatur, ut contrarium "regulae Christianae," abusum mulierum ad altare ministrantium: "Impatenter audivimus tantum divinarum rerum subiisse despectum, ut feminae sacris altaribus ministrare ferantur [aliter: firmentur], et cuncta quae nonnisi virorum famulatu deputata sunt, sexum cui non competit exhibere. Viso [aliter: nisi] quod omnium delictorum quae singillatim perstrinximus, noxa omnis [aliter: noxiorum reatus omnis] et crimen eos respicit sacerdotes qui vel ista committunt, vel committentes minime publicando, pravis excessibus se favere significant: si tamen sacerdotum iam sint vocabulo nuncupandi, qui delegatum sibi religionis officium sic prosternere moliuntur, ut in perversa quaeque pro-

ianaque declives, sine ullo respectu regulae christiane praecipitia funesta sectentur” (*ML* 59. 55 sq.).

PSEUDO-SOTERIS epistola, ad episcopos Italiae, relata sive confecta a *Pscudo-Isidoro* (saec. 9), eundem abusum refert: “Sacratas Deo feminas vel monachas, sacra vasa vel sacratas pallas penes vos contingere et incensum circa altaria deferre perlatum est ad apostolicam sedem, quae omnia reprehensione et vituperatione plena esse, nulli recte sapientium dubium est. Quapropter huius sanctae sedis auctoritate, haec omnia vobis resecare funditus, quanto citius poteritis, censemus, et ne pestis haec latius divulgetur per omnes provincias, abstergi citissime mandamus” (*ML* 130. 119; refertur etiam a *Gratiano* in suo Decreto, p. 1, dist. 23 “Sacratas”; fons, ex quo Pseudo-Isidorus hunc textum deduxit, est ipse *Liber Pontificalis*).

EPISTOLA TRIUM EPISCOPORUM in Galliis a. 511, de *abusu mulierum ministrantium calicem communionis in sacrificio Missae*: “Dominis beatissimis in Christo fratribus Lovocato et Catiherno presbyteris Lecinius, Melanias et Eustochius episcopi. Viri venerabilis Sparati presbyteri relatione cognovimus quod . . . quasdam tabulas per diversorum civium capannas circumferre non desinatis et missas ibidem adhibitis mulieribus in sacrificio divino, quas conhospitas nominastis, facere praesumatis, sicut erogantibus vobis eucharistiae illae vobis positae calices teneant et sanguinem Christi populo administrare praesumant. Cuius rei novitas et inaudita superstitio non leviter contristavit, ut tam horrenda secta, quae intra Gallias numquam fuisse probatur, nostris temporibus videatur mergere, quam patres orientales pepodianam vocant,⁴⁰ pro eo quod Pepodius auctor huius scismatis fuerit, mulieres sibi in sacrificio divino socias habere praesumpserit, praecipientes: Ut quicumque huic errori voluerit inherere, a communione ecclesiastica reddatur extraneus. . . Idcirco secundum statuta patrum caritati vestrae praecipimus: Ut . . . huiuscemodi mulierculae sacramenta divina pro illicita administratione non polluant.”⁷

ISIDORUS HISP. (j- 636), *De eccl. officiis*, l. 2, c. IS, n. 11, ad finem aetatis patristicae. sic sensum Traditionis compendio tradit: “Quaeritur autem cur feminae virgines in benedictione velentur? Quorum haec causa est. In gradibus enim vel officiis ecclesiasticis feminae nullatenus praescribuntur, nam neque permittitur eis loqui in ecclesia vel docere, sed neque tangere vel offerre, neque ullius virilis muneris sacerdotalis officii sortem sibi vindicare. Ideoque hoc tantum, ut quia virgo est. et carnem suam sanctificare proposuit, idcirco velaminis venia fit illi, ut in ecclesiam notabilis vel insignis introeat, et honorem sanctificati corporis in libertate capitis ostendat, atque mitram, quasi coronam virginalis gloriae, in vertice praeferat” (*ML* 83. 807).

Documenta Canonico-Liturgica.

TRADITIO APOSTOLICA 7 sq.: “Si vidua constituitur, non ordinetur, sed nominatim eligatur. . . Vidua verbo tantum constituatur et cum ceteris [viduis] uniatur, nec vero manus ei imponatur, quia non oblationem offert neque liturgiam facit. Ordinatio fit in clero propter liturgiam. Vidua autem constituitur propter orationem quae omnibus est communis. Virgini manus non imponatur, sed voluntas sola eam virginem facit” (*Funk* 2. 105 sq.).⁴⁸

“Scilicet: Pepuziani, de quibus supra, p. 390.

“Apud *J. Friedrich*, “Über die Ccnones der Montanisten bei Hieronymus,” *Sitzungsberichte der bayrischen Akademik der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse* (1895) II 209 sq. Refertur etiam, ab *E. Amort*, *Elementa iuris canonici* (Augustae Vindelicorum 1757) II 407.

“Haec lectio, quam latine reddit Funk ex coptica versione *Traditionis Apostolicae*,

DIDASCALIA, 3. 5, 2sq.: “Nihil autem aliud curet vidua nisi orare pro dantibus et pro tota ecclesia. Ab aliquo quidpiam interrogata ne protinus respondeat praeterquam de iustitia solum ac de fide in Deum; atque eos, qui catechizari volunt, ad praepositos mittat eisque, qui eam interrogant, det responsum solum” (*Funk* 1. 188).

3. 6. Isq.: “Non decet ergo neque necessarium est, ut mulieres doceant, et praesertim de nomine Christi et de redemptione passionis eius. Nam non ad hoc estis constitutae, ut doceatis, o mulieres et maxime viduae, sed ut oretis ac rogetis Dominum Deum, quia Dominus Deus Iesus Christus magister noster nos duodecim [Apostolos] misit, ut doceamus populos et gentes; erant enim nobiscum discipulae Maria Magdalene et Maria filia Iacobi et altera Maria, neque emisit, ut nobiscum populum doceant. Si enim necesse fuisset, ut mulieres docerent, magister noster has ipsas iussisset nobiscum docere” (*ibid.* 190).

3. 8. 1: “Sinceras ergo oportet esse viduas, subditas episcopis et diaconis et reverentes et tremantes et metuentes episcopum sicut Deum, non habentes potestatem in aliquo nec absque dispositione aliquid facientes et citra consilium aut imperium episcopi, et ne velint ad aliquem pergere ad manducandum aut bibendum aut iciunare cum aliquo aut accipere ab aliquo quicquam aut manus alicui imponere et orare, ut superius diximus, absque consilio episcopi vel diaconi” (*ibid.* 196-198).

3. 9. Isq.: “Mulierem aut baptizare vel a muliere baptizari non approbamus, quia hoc illegitimum est et magnum periculum ei, quae baptizat, et ei, qui baptizatur. Si enim liceret a muliere baptizari, profecto Dominus ac magister noster a Maria matre sua baptizatus fuisset; baptizatus est autem a Ioanne. sicut et alii e populo” (*ibid.* 198-200).

Diaconissarum autem officia sic describuntur. 3. 1-4: “Propterea, episcope, constituias tibi operarios iustitiae, adiutores populum tuum ad vitam adiuvantes. Qui tibi placent ex populo universo, eos eligas ac diaconos constituias, virum, ut curet res multas necessarias, *mulierem ad ministerium feminarum*. Sunt enim domus, in quas diaconum ad mulieres non potes mittere propter gentiles, mittes autem diaconissas. Nam et in multis aliis rebus necessarius est locus mulieris diaconissae. Primo cum mulieres in aquam descendunt, a diaconissa oleo unctionis ungendae sunt in aquam descendentes. Et ubi mulier ac praesertim diaconissa non invenitur, baptizantem oportet ungere eam, quae baptizatur. Ubi vero mulier est ac praesertim diaconissa, mulieres non decet conspici a viris; praeterquam in manus impositione ungas caput solum, quemadmodum olim sacerdotes ac reges in Israel ungebantur. Et tu iuxta hanc similitudinem in manus impositione ungas caput eorum, qui baptismum accipiunt, sive virorum sive mulierum; ac postea, cum tu baptizas vel cum diaconis praecipis baptizare vel presbyteris, diaconissa, ut praediximus, ungat mulieres, vir autem pronuntiet super eas nomina invocationis Deitatis in aqua. Et cum ascendit ex aqua, quae baptizatur, eam suscipiat diaconissa ac doceat et erudiat, infragile esse sigillum baptismi in castitate et in sanctitate. Propterea dicimus valde desiderari et maxime necessarium esse ministerium mulieris diaconissae, quia etiam Dominus ac salvator noster a mulieribus ministrantibus ministrabatur, quae erant Maria Magdalene et Maria Iacobi et Iosephi mater et mater filiorum Zebedaei. Tu ergo in aliis rebus diaconissam necessariam habebis, et ut eas gentilium domos ingrediatur, ubi vos accedere non potestis, propter fideles mulieres, et ut eis, quae infirmantur, ministret. quae necessantur, et in balneis iterum eas, quae meliorant, ut lavet” (*ibid.* 208-210).

olim vocata *Constitutiones ecclesiae aegyptiacae*, apprime concordat textui ex pluribus fontibus recentius reconstituito a G. Dix, *The treatise on the Apostolic Tradition of St. Hippolytus of Rome* (London 1937) 20 sq.

CONSTITUTIONES APOSTOLORUM, (circa a. 400), a duobus praecedentibus documentis derivatae,⁴⁰ referunt et amplificant quae in illis dicuntur. Iam in l. 3, cc. 5, 6, 9, 16 (qui correspondent praecitatis locis *Didascaliae*; textus graecus est apud *Funk*, textus etiam latinus in *MG* l. 767-787, 794-798); l. 8, cc. 24 et 25 (locus *Traditionis Apostolicae*; textum habes apud *Funk* l. 529). Notetur amplior textus l. 3, c. 9: “An autem baptizare ad mulieres pertineat, notum vobis facimus,⁵⁰ non mediocri in periculo versari eas quae hoc praesumunt. Quare non tale consilium damus: periculosa quippe res est, imo vero illicita et impia. Nam si vir est caput mulieris, et is eligitur ad sacerdotium, iustitiae repugnat, ut creationis regulae praescribatur, et relicto principatu, ad extremum corpus veniatur. Mulier enim corpus viri est, ex costa eius ortum ducens, eique subiectum, scilicet a quo ad liberorum creationem sectum fuit: ‘Ipse, inquit, tui dominabitur’ [*Gen.* 3. 16]; at vir principium mulieris tenet, utpote illius caput. Quod si in praecedentibus, non permisimus feminis docere, *quo pacto quispiam praeter naturam eis fungi sacerdotio concedet? Nam deabus feminis sacerdotissas creare gentilis impietatis erratum est, non autem Christi institutum.* Quod si oportuisset a mulieribus baptismum administrari, profecto Dominus a matre sua fuisset baptizatus, et non a Ioanne; aut quando nos ad baptismum misit, una quoque misisset et mulieres ad idem ministerium; iamvero nihil tale usquam neque iniunxit, neque scripto tradidit, quippe qui et *naturae ordinem, et rei dicentiam* probe nosset, ut et naturae conditor et constitutionis legislator” (*MG* l. 782-787).

Praeterea, in l. 8, c. 28, n. 6. *officia vigentis diaconissatus* sic describuntur: “Diaconissa [διακόνισσα] non benedicit, sed non peragit quidquam eorum quae presbyteri aut diaconi faciunt, dumtaxat ianuas custodit et presbyteris, quando baptizantur mulieres, ministrat propter decorum” [*Funk* l. 531]. Paulo ante, cc. 19-20, in ipsa ordinatione diaconissae, eius officium nonnisi ut custodia ianuarum ecclesiae describitur: “De diaconissa [διακόνισσα] vero Bartholomaeus constituo. Episcopo, impones ei manus [ericaei? *avti*) τὰ ytipas] adstante presbyterio una cum diaconis et diaconissis et dices: Deus aeteme. pater Domini nostri Iesu Christi, creator viri ac mulieris, qui spiritu implevisti Mariam. Debboram, Annam et Holdam, qui non dedignatus es ex muliere nasci unigenitum filium tuum, qui in tabernaculo testimonii et in templo feminas custodes sanctarum ianuarum tuarum instituisti; ipse nunc quoque respice in famulam tuam hanc, electam ad ministerium, et da ei spiritum sanctum, et munda eam ab omni inquinamento carnis et spiritus, ut opus sibi commissum perficiat condigne in gloriam tuam et laudem Christi tui. cum quo tibi gloria atque adoratio et sancto spiritui in saecula, amen” (*ibid.* 525).

EPITOME LIBRI VIII CONSTIT. APOST. (exarata paulo post ipsas Constitutiones) 10 et 19. 5, eosdem duos locos reproducit (*Funk* 2. 81 et 84).

CAPITULA quaedam ex iisdem Constit. Apost. derivata, sed ignotae aetatis, in paragrapho de constitutione ecclesiastica, cap. 22, habent: “Quod mulieres nihil facere debeant, nec baptizare, nec docere” (*Funk* 2. 141).

TESTAMENTUM D.N.I.C. (circa a. 475), l. 1, cc. 40-41: ‘Ordinetur in viduam illa, quae eligitur, quae scilicet diuturno tempore sine viro manserit. . . Sit perfecta in Domino, utpote quae a spiritu visitatur; ea, quae ipsi significan-

⁵⁰Ut dictum est in tom. 1, pp. 440 sq., *Constitutiones Ap.* sunt quaedam compilatio et ampliatio trium originalium documentorum, ita ut in l. 1-6 referat *Didascaliam*, in l. 7 *Didachē* et in l. 8 *Traditionem Apostolicam*; huius tamen l. 8 ultimum caput (c. 47) refert 85 sic dictos *Canones Apostolicos*, desumptos ex canonibus Cone. Antiocheni a. 341 et Laodicensi a. 343/381.

“Verba ponuntur in ore Apostolorum.

tur, perficiat cum timore et diligentia. Exhortetur mulieres inoboedientes, erudiat ignorantes, reas convertat, doceatque illas, ut sint pudicae, diaconissasque perquirat. . . In ecclesia taceat, in oratione sit assidua, visitet aegrotas, omni die dominico secum adducens diaconum unum aut duos, easdemque adiuvet. . . Ordinatio viduae fiat hoc modo. Ipsa orante in ingressu altaris et deorsum adspiciente, dicat episcopus submisce, ut sacerdotes tamen audire possint: Deus sancte . . . , immitte, Domine, spiritum virtutis super hanc famulam tuam et tua virtute roborata eam, ut, praeceptum tuum adimplens, et laborans in sanctuario tuo, sit tibi vas honorabile, et glorificet in die, quo pauperes tuos, Domine, glorificabis. . . L. 2, c. 20: “Si mulier praegnans aegrotet . . . et si nequit accedere (ad ecclesiam), diaconissa ad ipsam deferat communionem.”⁵¹

CANONES HIPPOLYTI (circa a. 500), cann. 59 et 157: “Viduis propter copiosas orationes, infirmorum curam et frequens ieiunium praecipuus (honor tribuatur). . . Virginum et viduarum est ut saepe ieiunent et orent in ecclesia.”⁵²

STATUTA ECCLESIAE ANTIQUA (circa a. 500), n. 37: “Mulier quamvis docta et sancta viros in conventu docere non praesumat.” N. 41: “Mulier baptizare non praesumat.” N. 100: “Viduae vel sanctimoniales quae ad ministerium baptizandarum mulierum eliguntur, tam instructae sint ad officium, ut possint aperto et sano sermone docere imperitas et rusticanas mulieres tempore quo baptizandae sunt, qualiter baptizatori ad interrogata respondeant, et qualiter accepto baptismate vivant” (*ML* 56. 884, 889).

Concilioꝝ canones.

CONC. NICAENUM I a. 325, can. 19: “De Paulianistis ad ecclesiam catholicam confugientibus definitio prolata est, ut baptizentur omnimodis. Si qui autem de his praeterito tempore fuerint in clero, si quidem immaculati et irreprehensibiles apparuerint, baptizati ordinentur [χ<ροτον<σθωσαν] ab episcopo ecclesiae catholicae. Quod si discussio incongrues eos invenerit, abiici tales convenit. Similiter autem et de diaconissis [των διακονισσων], et omnino de his qui sub regula versantur, haec forma servabitur. Meminimus autem de diaconissis [διακονισσων], quae in eodem habitu [ἐν τῷ σχηματι, variae interpretationis: in habitu, in hoc habitu, in hoc ordine, in hoc statu sive situatione] esse probantur, quod non habeant aliquam manuum impositionem [γ<ποθεσιαν], et ideo modis omnibus eas inter laicas deputari” (*Hardouin* 1. 331).

In priori parte huius canonis, Concilium iubet clerum Paulianistarum rebaptizari ac reordinari, ut explicatum est supra (p. 334). In altera parte, diaconissas assimilat clero quoad eandem praescriptionem. At magna, ac fere insolubilis difficultas habetur quoad duo membra huius partis, nam in priori videtur affirmari diaconissas fuisse ordinatas ac ideo reordinandas, in altera vero explicite negatur diaconissas ullam habere manuum impositionem. Quidam, ut Hefele-Leclercq, solvunt difficultatem substituendo vocem “diaconi” pro “diaconissis” in priori membro, ita ut ibi agatur de viris (de facto talis substitutio fit in latinis versionibus Gelasii, *Prisca*, Pseudo-Isidori et Gratiani); in altero autem membro dicunt Concilium tantum negare diaconissas habuisse proprie dictam sive ordinativam impositionem manuum, quae competebat clericis, ac pro tanto ut laicas habitas fuisse.⁵³ Alii

⁵¹ “Apud I. E. Rahmani, *Testamentum Domini Nostri Iesu Christi* (Moguntiae 1899) 95-99, 143.

⁵² “Apud L. Duchesne, *Origines du culte chrétien* (éd. 5, Paris 1909) 535, 542.

⁵³ Huic expositioni concordat antiqua *paraphrasis arabica* illius canonis: “Haec autem statuta iniungimus etiam diaconis, ceterisque Ecclesiae viventis Dei ministris. Sed diaconissae inter moniales, eo quod in habitu tantummodo constituuntur, et sacerdotium sibi collatum non habent, pro laicis habeantur; et sic etiam moniales, quae religiosam vitam susceperunt” (*Hardouin* 1. 344).

vero, ut duo mediaevales canonistae orientales Balsamon et Zonaras (cf. in *MG* 137. 303, 307), subinde Alaspinaeus, Arcudius, Morinus et inter recentiores Neander et Many, distinguunt duas classes diaconissarum, alias iam ordinatas et alias nondum ordinatas (puta virgines quae quasi novitiae expectabant. in habitu quodam simili diaconissis, aetatem requisitam ad ordinationem) adeoque reipsa adhuc laicas, ita ut de illis in priori membro, de his vero agatur in altero membro. Si retinetur vox “diaconissa” in priori membro, melior videtur tertia solutio, quam suggerit canonista *Van Espen* in suo commentario in canones nicaenos et iuxta quam ea praescriptio sic glossari potest: “Similiter etiam diaconissae, et generaliter omnes de clero, suum gradum quem habuerant retinebunt, iuxta praedictum modum, seu prius suscepto baptismo et repetita forma suae constitutionis. Ideo autem de diaconissis mentionem facimus, ne quis putet quod, quia nullam accipiunt manuum impositionem ideo simpliciter inter laicos reputandae et retrudendae sint.” Iuxta hanc et primam interpretationem, Concilium testatur ac confirmat constitutionem distincti ordinis diaconissarum, sed simul eum distinguit a clero proprie dicto, denegato ritu impositionis manuum illarum institutioni.

CONC. LAODICENUM a. 343/381, can. 11: “Quod non oporteat eas quae dicuntur presbyterae vel praesidentes, in ecclesiis ordinari [*καθίστασθαι*]” (*Hardouin* 1. 783). Can. 44: “Quod non oporteat mulieres ingredi ad altare (nec ea contingere quae virorum officiis deputata sunt)” (*ibid.* 789). Prior canon difficilioris est interpretationis. Quidam putant in eo agi de quodam superiori gradu inter diaconissas (diaconissa praesidente) qui a Concilio supprimitur, fortasse ob abusus. Alii dicunt in eo agi generatim de diaconissis, ita ut Concilium praescribat ut non amplius diaconissae instituantur; sed haec explicatio non congruit generali praxi Orientis, in quo deinceps diaconissatus floruit. Alii tandem dicunt Concilium prohibere ne diaconissae instituantur solemniter. puta per ritum impositionis manuum, sicut clerici; quae explicatio congruit supra allatae expositioni can. 19 Cone. Nicaeni.

CONC. NEMAUSENSE (Nîmes in Gallia) a. 394, can. 2: “Illud etiam a quibusdam suggestum est, ut *contra apostolicam disciplinam* incognito usque in hoc tempus in ministerium feminae nescio quo loco, leviticum videantur adsumptae; quod quidem, quia indecens est. non admittit ecclesiastica disciplina, et *contra rationem* facta talis ordinatio destruat: providendum ne quis sibi hoc ultra praesumat.”⁵

CONC. ARAUSICANUM I (Orange in Gallia) a. 441. can. 26: “Diaconae omnimodis non ordinandae: si quae iam sunt, benedictioni quae populo impenditur capita submittant” (*Hardouin* 1. 1786).

CONC. EPAONENSE (Epaone in Gallia) a. 517, can. 21: “Viduarum consecrationem, quas diaconas vocitant, ab omni regione nostra penitus abrogamus: sola eis poenitentiae benedictione, si converti ambiunt, imponenda” (*Hardouin* 2. 1049).

CONC. DOVINENSE (Dovin. in Armenia) a. 527, can. 17: “Lors de l’administration du baptême, les femmes ne doivent pas servir en qualité de diaconesses.”⁵⁵

CONC. AURELIANENSE II (Orléans in Gallia) a. 533, can. 17: “Feminae, quae benedictionem diaconatus hactenus contra interdicta canonum acceperunt, si ad coniugium probantur iterum devolutae, a communione pellantur” (*Hardouin* 1. 1175). Can. 18: “Placuit etiam, ut nulli postmodum feminae diaconalis benedictio pro conditionis huius fragilitate credatur” (*ibid.* 1176).

M Hefele-Leclercq, *Histoire des Conciles* II-1 (Paris 190S) 93.
" Sic hunc curiosum canonem referunt Hefele-Leclercq, *ibid.* II-2, p. 1079, fundati in historico armeno Tchamtchian.

iii
i
i
ii
iii
iii
h |

CONC. TURONENSE II (Tours in Gallia) a. 576, can. 20, refert canones Cone. Epaonensis et Aurelianensis: "Omnes sciunt quod numquam in canonicis libris legitur benedictio vidualis: quia solum propositum illis sufficere debet, sicut in Epaonensibus canonibus a Papa Avito, vel omnibus episcopis conscriptum est 'Viduarum consecrationem, quas diaconas vocant, ab omni regione nostra penitus abrogamus.' Et expressius decretum est in synodo Arelatensi: 'Professas viduas, si in incontinentia perstiterint, cum raptoribus esse damnandas' " (*Hardouin* 3. 363).

CONC. PARISIENSE a. 829, can. 45: "Quidam nostrorum verorum virorum relatu, quidam etiam visu didicimus, in quibusdam provinciis, *contra legem divinam canonicamque institutionem, feminas sanctis altaribus se ultro inserere, sacrataque vasa impudenter contingere, et indumenta sacerdotalia presbyteris administrare, et. quod his maius, indecentius, ineptiusque est, corpus et sanguinem Domini populis porrigere, et alia quaeque, quae ipso dictu turpia sunt, exercere. Miranda sane res est. unde is illicitus in Christiana religione irrepserit usus, ut quod viris saecularibus illicitum est. feminae, quarum sexui nullatenus competit, aliquando contra fas sibi licitum facere potuerint: quod quorumdam episcoporum incuria et negligentia provenisse nulli dubium est*" (*Hardouin* 4. 1322).

Morinus,⁵⁰ discussis singillatim canonibus Cone. Arausicani, Epaonensis et Aurelianensis, eos interpretatur de condemnatione non ipsius ordinationis diaconissarum, sed illicitarum tantum ordinationum contra praescriptas regulas (puta de moribus et aetate) peractarum; sed, ut apte notat *Leclercq*, huiusmodi "restrictiva interpretatio, quae aliunde remansit solitaria, negligi potest."⁵⁷ Ceterum, certum non est ibi agi de diaconissis; ut patet praecipue ex Cone. Turonensi, agitur de viduis instituendis absque ulla "benedictione viduali"; quod si ex vocibus "diacona," "ordinandae" et "diaconalis benedictio," quis velit colligere eas viduas fuisse veras quasdam diaconissas, pariter colligere debet in illis conciliis vel eas penitus abrogari (Cone. Aurelianense) vel saltem cis omnem ritualement institutionem sive benedictionem denegari, ita ut vix amplius sermo esse possit de officiali quodam diaconissatu.

Probatur 3. *EX RATIONE CONVENIENTIAE.*

Quamvis incapacitas mulierum ad suscipiendum hierarchicum Ordinem non possit inferri ex ipsa eius natura sive sexu, sed directe ac certo ex sola positiva institutione proveniat, tamen haec ipsa positiva institutio in ipsa rerum natura fundatur, cui Deus legem suam attemperavit et in qua proinde rationes convenientiae, pro huiusmodi incapacitate et exclusione, quaerendae sunt. *Triplex autem ratio cum S. Thoma assignari potest.*

PRIMA AC FUNDAMENTALIS RATIO est ipse status subiectionis sexus feminini, cui proinde minus convenit aliis principari seu in hierarchic© gradu constitui, sive ordinis, sive iurisdictionis, sive magisterii. Ad rem S. Thomas: "Mulier, secundum Apostolum, est in statu subiectionis, et ideo non potest habere aliquam spiritualem iurisdictionem; quia etiam secundum Philosophum in viii Eth.,n

M Op. cit. (supra, in p. 379) 191 sq.

" "Diaconesse," *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie* IV-1 (Paris 1920) 731.

M Cf. infra, p. 421.

corruptio urbanitatis est, quando ad mulierem dominium pervenit. Unde mulier non habet neque elavem ordinis neque elavem iurisdictionis" {*Suppi.*, q. 19, a. 3, ad 4; cf. q. 39, a. 1; 2-2, q. 177, a. 2; 3 p., q. 27, a. 5, ad 3; q. 55, a. 1, ad 3; q. 67, a. 4, ad 1).

Praefatus status subiectionis fundatur remote in ipsa *lege creationis*, qua Deus fecit feminam post virum, ex viro et propter virum (*Gen.* 2. 18, 21-24) quamque aggravavit ipsa *praevaricatio* a muliere incepta, ratione cuius Deus connaturalem mulieris inferioritatem veluti in proprie dictam ac penosam subiectionem (*Gen.* 3. 16: "Sub viri potestate eris et ipse dominabitur tui"; cf. 2-2, q. 164, a. 2. ad 1; 1 p., q. 92, a. 1, ad 2); in his duabus rationibus ipse Apostolus fundat statum ecclesiasticae subiectionis mulierum (cf. supra, p. 399; item 1 p., q. 92, a. 2). Eadem subiectio fundatur proxime in ipsa tum physica tum morali *inferioritate sexus feminini*, attenta nempe ipsa indole sexus ac ideo secundum communiter contingentia, et abstractione facta ab aliis rationibus vel circumstantiis ob quas contingere potest ut mulier viro praecellat.' Imprimis enim mulier habet minus robur in corpore, ac ideo ineptior est ad arduos labores vitae socialis ac hierarchicae. Praeterea, minorem habet animi vigorem, praecipue quod attinet intellectum practicum sive actum consilii et imperii, procedentem ab energia voluntatis et ab obiectiva ratione, levitate passionum non obnubilata; haec moralis imbecillitas, quam ipsa Scriptura et Patres non semel indigitant (cf. infra), manifestatur tum in levitate iudicii, tum in credulitate qua mulier fit facile obnoxia deceptioni et seductioni (ut contigit ipsi primae mulieri; cf. supra, p. 404), tum in fragilitate animi qua minus apta est ad frenandas passiones et peculiariter concupiscentiam.

Ad rem 5. *THOMAS*, 1 p., q. 92, a. 1: "Necessarium fuit feminam fieri sicut Scriptura dicit, in adiutorium viri; non quidem in adiutorium alicuius operis, ut quidam dixerunt, ^{uo} cum ad quodlibet aliud opus convenientius iuvare possit vir per alium virum quam per mulierem; sed in adiutorium generationis." *Ibid.*, ad 1: "Per respectum ad naturam particularem femina est aliquid deficiens et occasionatum" (cf. integrum textum infra, p. 421). *Ibid.*, ad 2: "Naturaliter femina subiecta est viro, quia naturaliter in homine magis abundat discretio rationis." *Suppi.*, q. SI, a. 3, ad 2: "Mulier subditur viro propter imbecillitatem

"Agitur, ut patet, de inferioritate in ierfectione naturali, sive secundum corpus sive secundum animam, inquantum exercitium operationum animae est connexum cum corporali dispositione; in perfectionibus vero supernaturalibus, praecipue in his quae pertinent ad gratiam gratum facientem necnon in gratiis gratis datis quae, ut prophetia, non habent peculiarem connexionem cum corporali dispositione, nulla est distinctio sive inferioritas aut superioritas sexus. Ad rem S. *Thomas*: "Prophetia non est sacramentum, sed Dei donum. Unde ibi non exigitur significatio, sed solum res. Et quia secundum rem in his quae sunt animae mulier non differt a viro, cum quandoque mulier inveniatur melior quantum ad animam viris multis, ideo donum prophetiae et alia huiusmodi potest recipere, sed non ordinis sacramentum" {*Suppi.*, q. 39, a. 1, ad 1; cf. 2-2, q. 177, a. 2, ad 2).

"Quos redarguit *Augustinus*, *De Genesi ad litteram* q. 3; cf. 1 p., q. 9S, a. 2.

naturae, et quantum ad vigorem animi et quantum ad robur corporis.” *C. Gent.* 3. 122: “Femina . . . indiget mare non solum propter generationem, sicut in aliis animalibus, sed etiam propter gubernationem, quia mas est et ratione perfectior, et virtute fortior. . . Mulier naturaliter viro subiecta est tanquam gubernatori” (cf. 1 p., q. 92, a. 2).

In 1 Cor. 11. 3: “Vir est perfectior muliere, non solum quantum ad corpus, quia, ut Philosophus dicit in libro *De generatione animalium*, foemina est masculus occasionatus, sed etiam quantum ad animae vigorem, secundum illud *Eccl.* 7. 29: ‘Virum ex mille reperi unum, mulierem ex omnibus non inveni.’” *Ibid.* 11. 7: “Vir specialius dicitur imago Dei secundum mentem, inquantum in eo ratio magis viget [quam in femina].” *Ibid.* 11. 9: “Et hoc est quod [Apostolus] dicit . . . [quod] non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum, in adiutorium scilicet generationis: sicut patiens est propter agens, et materia propter formam.” *Ibid.* 14. 34: “Ratio autem quare [mulieres] subditae sunt et non praesunt est quia deficiunt ratione, quae est maxime necessaria praesidenti. Et ideo dicit Philosophus, in *Politica* sua, quod corruptio regiminis est quando regimen pervenit ad mulieres.” *In 1 Tim.* 2. 11 sq.: “[Apostolus mulieri] indicit sublectionem quia naturale est quod anima dominetur corpori, et ratio viribus inferioribus. Et ideo, sicut Philosophus docet, quandocumque aliqua duo ad invicem sic se habent, sicut anima ad corpus et ratio ad sensualitatem, naturale dominium est eius qui abundat ratione, et illud est principans, aliud autem est subditum, quo scilicet deficit ratione. *Gen.* 3. 16: ‘Sub viri potestate eris’. . . Interdicitur eis [i.e. mulieribus] dominium in virum. *Eccl.* 25. 30: ‘Mulier si primatum habeat, contraria est viro suo.’ Et Philosophus dicit, quod dominium mulierum est corruptio familiae, sicut tyranni in regno.”

In Ethic., lib. 7, lect. 5, verba Aristotelis “Mulieres . . . non ducunt, sed ducuntur,” sic commentatur: “Et ponit exemplum de mulieribus in quibus, ut in pluribus, modicum viget ratio propter imperfectionem corporalis naturae. Et ideo, ut in pluribus, non ducunt affectus suos secundum rationem, sed magis ab affectibus suis ducuntur. Propter quod raro inveniuntur mulieres sapientes et fortes” (ed. Pirotta, p. 450). 2-2 q. 177, a. 2: “Ut communiter mulieres non sunt in sapientia perfectae, ut eis possit convenienter publica doctrina committi.” 2-2, q. 165, a. 2, ad 1: “Mulier [in Eva] erat infirmior viro, unde magis seduci poterat.” 2-2, q. 149, a. 4: “In mulieribus . . . non est sufficiens robur mentis ad hoc quod concupiscentiis resistent.” *Suppi.*, q. 62, a. 4, Sed contra: “In mulieribus est maior fragilitas quam in viris; ratione cuius dicit Chrysostomus [Pseudo, *Opus imperj. in Mat.*, hom 40]01 quod propria passio mulierum est luxuria. Et Philosophus dicit in vii *Eth.*, quod ‘mulieres non dicuntur continentes,’ proprie loquendo, propter facilem inclinationem ad concupiscentias, quia nec bruta animalia possunt continere, propter hoc quod non habent aliquid quod concupiscentiis obviare possit.”

Huiusmodi naturalis inferioritas et connaturalis subiectio nequit rationabiliter dissimulari, nec aliis excellentibus dotibus sexus mulieribus ullatenus deletur, *quidquid velint moderni quidam fautores*

“Opus olim Chrysostomo tributum moderni eruditi adseribunt anonymo episcopo ariano, scribenti circa a. 550. *G. Morin* putat eundem esse qui Commentarium Origenis in Matthaeum latine vertit; de quo tamen dubitat *E. Klostermann*, cocditor huius commentarii. Verba, quae S. Thomas ad sensum reddit, haec sunt: “Quamvis multa sint peccata in viris et mulieribus praeter ista, tamen praecipue in viris avaritia abundat, fornicatio autem in mulieribus. Ut puta, mulier quamvis potest esse avara aut superba, tamen non facile per avaritiam aut superbiam peccat. . . Ideo autem facile peccatum fornicationis incurrit, maxime quia hoc vitium facile ex vacantia et otio nascitur” (*MG* 56. 850).

*muliebris promotionis, emancipationis et aequalitatis cum sexu virili*TM

Id evidens facit, tum ipsa continuata historia populorum ipsaque praxis modernae emancipationis, nam phenomenon mulieris regnantis vel quomodolibet ad altiora publica officia assurgentis, est adhuc, ac semper erit, aliquid exceptionale, in comparatione multitudinis virorum res publicas dirigentium; tum sensus communis communeque iudicium prudentium atque doctorum.

Sint quaedam testimonia et appretiationes quae, salvis quibusdam evidentibus exaggerationibus, lepidis expressionibus, vel etiam partiali-

" Circa hunc feminismi motum, satis abundans prodiit litteratura, praecipue recentiori tempore:

Agrippa, Cornelius (-f> 1535; humanista), *Sur la noblesse el excellence du sexe féminin, de sa prééminence sur l'autre sexe et du sacrement de mariage* (trad. Gueudeville), Anvers 1529. Est primum documentum moderni feminismi. Opus in Indicem relatum.

Ancel, M., *La condition de la femme dans la société contemporaine. Etat actuel des législations*, Paris 1938.

Archambault, P., "Nos contemporaines," *Lumière et vie* VIII (1959) 10-26.

Ascon, G., "Essai sur l'histoire des idées féministes en France, du xvi siècle à la révolution," *Revue de synthèse historique* XIII (1906) 25-57, 99-106, 161-184.

Beaumont, E., "Leon Bloy and mystical feminism in the earlier nineteenth century," *Downside review* LXXVI (1958) 378-400.

Braun, L., *Le problème de la femme. Son évolution historique, son aspect économique* (trad. de l'allemand), Paris 1908.

Campaux, A., *La querelle des femmes au xv siècle*, Paris 1865.

Carité, M., "Femme.—La promotion féminine," *Catholicisme, hier, aujourd'hui, demain* (Paris 1956) 1163-1167.

Constant, A.-L., *L'assomption de la femme et le livre de l'amour*, Paris 1841.

Gayard, A., *La femme, hymne de la jeunesse*, Paris s.a.

Féminin {Le problème} ("Les enseignement pontificaux"), Paris 1954.

Féminines {Les carrières}, Eyrolles 1933.

Féminité {Conscience de la}, Paris 1954.

Femme {La} catholique dans le monde contemporain, Paris 1939.

Femme {La} dans la société. Semaine sociale de Nancy 1927, Paris 1928.

Femme {La} dans la société actuelle, Paris 1928.

Femmes chrétiennes {L'apport des} à la communauté humaine, Paris 1947.

Joly, H., *Le droit féminin*, Paris 1922.

La Rochefoucauld, Duchesse de, *La femme et ses droits*, Paris 1939.

Leclercq, J., *Leçons de droit naturel, III: La famille* (éd. 3, Namur 1950) 333-405.

Le Fort, Gertrude von, *La femme éternelle*, Paris 1946.

Letourneau, Ch., *La condition de la femme dans les diverses races et civilisations*, Paris 1903.

Lombroso, G., *L'âme de la femme*, Paris 1947.

McDonald, E. M., *The position of women as reflected in Semitic codes of law*, Toronto 1931.

Metzke, E., "Anthropologic des sexes," *Lumière et vie* VIII (1959) 27-52.

Nathan, M., "Des femmes et du roman," *Lumière et vie* VIII (1959) 133-144.

Rigaud, L., *L'évolution du droit de la femme de Rome à nos jours*, Paris 1930.

Romier, L., *Promotion de la femme*, Paris 1930.

Sertillanges, A. D., *Féminisme et christianisme*, Paris 1908.

Telle, E. V., *L'oeuvre de Marguerite d'Angoulême, reine de Navarre et la Querelle des Femmes*, Toulouse 1937.

Thiébaux, Ch., *Le féminisme et les socialistes*, Paris 1906.

Tristan, Flora, *L'émancipation de la femme ou le testament de la paria*, Paris 1846.

Wadia, A. R., *The Ethics of feminism*, 1927.

Wormser, Olga, *Les femmes dans l'histoire*, Paris 1952.

Wust, P., "La mission métaphysique de la femme," *Problèmes de la sexualité* (Coll. "Présence"), Paris 1937. — *La femme et sa mission*, Paris 1941.

bus erroribus,⁰³ communem quemdam ac continuatum populorum sensum satis clare manifestant.^{03b,e}

Inter paganos, poeta comicus Philemon aiebat: "Mulier est malum aliquod necessarium" (apud Stobaeum 4. 22. 30).

Aristoteles, Polit., 1. 1: "Servus quidem enim omnino non habet, quod consiliativum: femina habet quidem, sed invalidum. . . Propter quod oportet sicut Poëta [i.e. Sophocles] dixit de muliere, sic putare de omnibus habere; *mulieri ornatum silentium praestat*: sed viro non iam hoc." Quod sic commentatur S. Thomas (lect. 10): "Femina cum sit libera, habet potestatem consiliandi, *sed consilium eius est invalidum*. Cuius ratio est, quia propter mollitiem naturae ratio eius infirmiter inhaeret consiliatis, sed cito ab eis removetur propter passiones aliquas, puta concupiscentiae, vel irae, vel timoris, vel alicuius huiusmodi. . . Ad mulieris . . . ornatum vel honestatem pertinet quod sit taciturna, hoc enim ex verecundia provenit quae mulieribus debetur: sed hoc ad ornatum viri non pertinet, sed magis quod sicut decet loquatur. Unde et Apostolus monet quod mulieres in ecclesiis taceant, et si quid dicere volunt, domi viros suos interrogent (1 Cor. 14. 34)" (ed. Spiazzi, pp. 47, 49, 50). Ibidem Aristoteles ostendit quomodo influxus mulierum in principatum urbis Lacedaemoniae esset ratio civilis perturbationis. Quod S. Thomas (lect. 13) commentatur: "Nihil differt, utrum ipsae mulieres principentur, vel ipsi principes sub mulieribus regantur, quod eis subiecti sunt propter

" De misera conditione et oppressione feminarum in paganis societatibus, deque eius morali redemptione in societate Christiana, confer H. Leclercq, "Femme," *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie* V-1 (Paris 1922) 1300sqq.

e*bl" Ceterum ipse Pius XI in *Encycl. "Casti Connubii,"* 31 dec. 1930, exaggerationes praefati moderni feminismi, sic describit ac condemnat: "Quicumque . . . nuptialis fidei et castimoniae nitorem scribendo dicendoque obscurant, iidem errorum magistri fidam honestamque mulieris viro obtemperationem facile labefactant. Audacius etiam complures ex iis indignam illam esse alterius coniugis erga alterum servitutem effutiunt; aequalia inter coniuges omnia esse iura; quae cum unius servitute violentur, quandam *mulieris emancipationem* superbissime praedicant peractam esse vel peragendam. Hanc autem triplicem sive in domestica societate regenda, sive in rc familiari administranda, sive in prolis vita arcenda vel perimenda statuunt, et socialem, oeconomicam, physiologicam vocant: *physiologicam* quidem, quatenus mulieres ab oneribus uxoris, sive coniugalibus, sive maternis, pro sua libera voluntate solutas aut solvendas volunt (hanc autem non emancipationem, sed nequam facinus esse iam satis diximus); *oeconomicam* vero, qua volunt mulierem, etiam inscio et repugnante viro, libere posse sua sibi negotia habere, gerere, administrare, liberis, marito familiaeque tota posthabitis; *socialem* denique, quatenus ab uxore curas domesticas sive liberorum sive familiae remonent, ut, iis neglectis, suo ingenio indulgere valeat, et negotiis officiisque etiam publicis addicatur...

"Aequalitas autem illa iurium, quae tantopere exaggeratur et praetenditur, in iis quidem agnosci debet, quae propria sunt personae ac dignitatis humanae, quaeque nuptialem pactiorem consequuntur et coniugio sunt insita; in iisque profecto uterque coniux eodem omnino iure gaudet eodemque debito tenetur; in ceteris, inaequalitas quaedam et temperatio adesse debet, quam familiae bonum ac debita domesticae societatis et ordinis unitas firmitasque postulat" (*Denz.* 2247 sq.).

insolentiam mulierum. Idem enim accidit utroque modo, ut scilicet civitas male regatur, quia *mulieres deficiunt ratione*" (*ibid.* 100).

Ethic., 1. 7: "*Mulieres . . . non ducunt, sed ducuntur* [suis affectibus]" (cf. supra, p. 418). *Ibid.*, 1. 8: "Omnium autem dominans vir in oligarchiam transponitur: praeter dignitatem enim ipsum facit, et non melius. Quando autem principantur uxores haeredes existentes, non ita fiunt secundum virtutem principatus, sed propter divitias et potentias, quemadmodum in oligarchiis." Quod S. Thomas (lect. 10) commentatur: "Ponit duos modos respondentes oligarchiae [in regimine domus privatae]. Quorum unus est, quando vir vult omnia disponere et nullius rei dominium relinquit uxori. Hoc enim non secundum dignitatem nec secundum quod melius est. Alius autem modus est, quando uxores totaliter principantur eo quod ipsae sunt haeredes, et tunc principatus non fit secundum virtutem sed propter divitias et potentiam sicut accidit in oligarchia" (ed. Pirotta, pp. 538, 542). Ad hunc textum sese refert S. Thomas in *Suppi.*, q. 19, a. 3, ad 4 (supra cit., p. 417), cum ait "*corruptionem urbanitatis esse, quando ad mulierem dominium pervenit.*"

De generatione animalium, 1. 2, c. 3, Aristoteles ait quod *femina est mas occasionatus*. Ad quod 5. Thomas: "Sexus muliebris est praeter intentionem naturae inductus ex defectu virtutis formativae in semine, quae non potest perducere materiam conceptus ad perfectionem virilem; unde dicit Philosophus xvi De Anim., quod femina est mas occasionatus" (*Suppi.*, q. 81, a. 3, ob. 3). Addit tamen: "Quamvis feminae generatio sit praeter intentionem naturae particularis, est tamen de intentione naturae universalis, quae ad perfectionem humanae speciei utrumque sexum requirit" (ad 3). Idem repetit in 1 p., q. 92, a. 1, ad 1: "Per respectum ad naturam particularem femina est aliquid deficiens et occasionatum. Quia virtus activa quae est in semine maris, intendit producere sibi simile perfectum secundum masculinum sexum; sed quod femina generetur, hoc est propter virtutis activae debilitatem, vel propter aliquam materiae indispositionem, vel etiam propter aliquam transmutationem ab extrinseco, puta a ventis australibus, qui sunt humidi, ut dicitur in libro *De Gen. Anim.* [4. 2], Sed per comparisonem ad naturam universalem femina non est aliquid occasionatum. sed est de intentione naturae ad opus generationis ordinata. Intentio autem naturae universalis dependet ex Deo, qui est universalis auctor naturae. Et ideo instituendo naturam, non solum marem, sed etiam feminam produxit" (*ci. In 1 Tim.* 2. 13).⁴

⁴ Occasione huius aliorumque textuum S. Thomae (cf. supra, p. 417 sq.), F. X. Arnold,

In Scriptura A.T., et peculiariter in libris sapientialibus, non semel levitas animi et moralis inferioritas mulierum pessimistica quadam nota indicatur. *Prov.* 30. 21-23: “Per tria movetur terra et quartum non potest sustinere: per servum, cum regnaverit, per stultum, cum saturatus fuerit cibo, per odiosam mulierem, cum in matrimonio fuerit adsumpta, et per ancillam, cum fuerit haeres dominae suae.” *Eccl.* 7.27: “Et inveni amariorem morte mulierem, quae laqueus venatorum est, et sagena cor eius, vincula sunt manus illius.” *Ibid.* 29: “Virum de mille unum reperi; mulierem ex omnibus non inveni.” *Eccli.* 9. 2: “Non des mulieri potestatem animae tuae, ne ingrediatur virtutem tuam, et confundaris.” *Ibid.* 10. 22: “Non est creata hominibus superbia, neque iracundia nationi mulierum.” *Ibid.* 19. 2: “Vinum et mulieres apostatare faciunt sapientes et arguent sensatos.” *Ibid.* 25. 26, 29, 30, 33: “Brevis omnis malitia super malitiam mulieris. .. Mulieris ira et irreverentia et confusio magna. Mulier, si primatum habeat, contraria est viro suo. . . A muliere initium factum est peccati, et per illam omnes morimur.” *Ibid.* 42. 13 sq.: “De vestimentis enim procedit tineas, et de muliere iniquitas viri. Melior est enim iniquitas viri, quam mulier benefaciens, et mulier confundens in opprobrium.”

Rabbinica traditio, in Talmud praecipue consignata, occasione tum horum textuum tum quarundam legis divinae restrictionum circa mulieres, eundem pessimismum exaggeravit, ut iam notavimus supra (p. 397). Centum mulieres non tantum valent quantum duo homines

unus ex modernis defensoribus cuiusdam exaggerati feminismi, sive paritatis inter virum et mulierem, scribit: “L’erreur biologique d’Aristote a . . . fait son chemin jusque dans la pensée de ces théologiens chrétiens qui se sont imaginés devoir considérer le penseur de Stagire comme ‘le’ Philosophe par excellence. Il n’est pas jusqu’au prince de la haute scolastique, saint Thomas d’Aquin, qui n’a été victime, lui aussi, des effets malfaisants de la pensée aristotélicienne sur la question qui nous occupe. La preuve en a été fournie par Albert Mitterer, dans son importante étude sur ‘L’homme et la femme dans l’univers biologique de saint Thomas et celui de notre époque’ [in *Zeitschrift für katholische Theologie*, a. 1933, pp. 491-556]. . . Le prince des scolastiques du Moyen Age adopte, sans y apporter la correction nécessaire, l’idée d’Aristote qui fait de la femme un être imparfait, déficient, en comparaison de l’homme (*deficiens, minus perfectum*). L’être humain idéal, tel qu’il est voulu en soi (*per se*) dans l’acte générateur, est l’homme, tandis que la femme reste en dessous de cet idéal par suite de circonstances accidentelles (*per accidens*). . . Si l’on considère le crédit et l’influence immenses de saint Thomas, on ne s’étonnera pas que cette façon de penser ne se soit pas limitée au xiii siècle, mais qu’elle ait eu ses effets dans l’époque qui suivit et jusque dans les temps modernes. On ne voit que trop fréquemment, jusqu’à une époque toute récente, l’égalité de la femme remise en question. . . Cette sous-estimation de la femme par la philosophie thomiste paraît se prolonger jusqu’à nos jours dans le monde catholique” (*La femme dans l’Eglise* [Paris 1955] 37-41, versio ex originali *Die Frau in der Kirche*, Nürnberg 1949). Plura sunt in hac opella quae exaggerationem sonant, ex praeconcepto suo scopo. Auctor videtur oblivisci sensus totius Traditionis et ipsius legis creationis, de quo *Gen.* 3. 16: “Sub viri potestate eris et ipse dominabitur tui,” 1 *Cor.* 14. 34: “Mulieres [oportet]... subditas esse, sicut et lex dicit.”

(*Berakhot*). Ut Deus sit praesens conventui fidelium, necesse est ut adsint decem saltem personae, sed novem homines et indefinitus numerus mulierum non sufficit (*Meghillah'*). *Talmud babyloniense* proclamat felicem qui filios, infelicem qui filias habet.⁶ *Tosephta* (seu additio ad Misna) tribuit Rabbi Yudae hanc exhortationem, ut scilicet omnis vir quotidie solvat Deo orationem gratiarum actionis: quod non fecerit eum paganum, neque feminam, neque stultum.^{ee} *Iosephus* scribit: “Mulier, ait Lex, est inferior homini in omnibus. Propterea ipsa debet oboedire, non ut sese humiliet, sed ut dirigatur, nam viro Deus dedit potestatem” (*Contra Apionem* 2. 24. 201).

Apud scriptores etiam Christianos idem connaturalis pessimismus passim exprimitur, et nonnunquam exaggeratur.

Tertullianus. De cultu jeminarum 1. 1. 1 sq.: “Evam te esse nescis? Vivit sententia dei super sexum istum in hoc saeculo: vivat et reatus necesse est. *Tu es diaboli ianua*, tu es arboris illius resignatrix, tu es divinae legis prima desertrix” (*CCL* 1. 343). *Pseudo-Clementina* (saec. 4), hom. 3. 22: “Caeterum cum eo [i.e. Adamo] coniux creata est natura feminea, multum eo deterior; distans ab eo, *tanquam substantia ab accidenti*, tanquam a sole luna, tanquam a luce ignis” (*MG* 2. 126). *Epiphanius, Adv. haer.*, haer. 79. 1: “Quod genus [i.e. mulierum] *lubricum*, et *in errorem proclive*, ac pusilli admodum et angusti animi esse solet” (*MG* 42. 742: cf. supra, p. 391). *Ambrosiaster*: “Constat [mulierem] . . . nullam auctoritatem habere. Nec docere enim potest, nec testis esse, neque fidem dicere, neque indicare: quanto magis non potest imperare?” (cit. supra, p. 409).” *Chrysostomus*: “*Mulier res est imbecilla et mobilis et levis*” (cit. supra, p. 410). Gregorius Turonensis refert in *Cone. Matisicensi* (Mâcon, in Gallia) a. 585 episcopum quendam dixisse mulierem non posse hominem vocari: “Exstitit enim in hac synodo quidam ex episcopis, qui dicebat mulierem, hominem non posse vocitari. Sed tamen ab episcopis ratione accepta quievit: eo quod sacer veteris Testamenti liber edoceat, quod in principio Deo hominem creante, ait, ‘Masculum et feminam creavit eos: vocavitque nomen eorum, Adam’ (*Gen.* 5. 2), quod est [exponitur] homo terrenus, sic utique vocans mulierem, ceu virum: utrumque enim hominem dixit. . . Multisque et aliis tertimoniis haec causa convicta quievit” (*Historia*

“"Rabbi disait. . . Le monde ne peut être sans hommes et femmes; heureux celui dont les fds sont des mâles et malheur à celui dont les enfants sont des femmes” (apud *Bonsirven, op. cil.* [supra, in p. 397] 419).

“"R. Yuda: on doit dire chaque jour trois bénédictions: béni celui qui ne m'a pas fait goy, ni femme, ni ignorant: car les goym sont comme rien devant toi (*Is.* 60. 17), les ignorants ne craignent pas le péché” (*ibid.* 116sq.).

”Cf. 1-2, q. 105, a. 3, ad 1: “[Mulieribus] non competit simpliciter esse cives.”

Francorum 8. 20 *ML* 71. 462). In decisionibus huius synodi (cf. *Hardouin* 6. 672) nihil refertur de hac re, adeoque agitur de praevia ac particulari quadam discussione inter episcopos, cuius ceteroquin sensus, de se ambiguus, probabilius intelligendum est de mera attributione nominis, an scilicet mulier possit legitime comprehendi sub grammaticali appellatione “homo” quae videtur designare solum sexum masculinum; unde inepte apud quosdam recentiores inde a saec. 17 enata est fabula, iuxta quam synodus illa ventilaverit quaestionem *an mulier sit praedita anima humana*TM

SECUNDA RATIO, incapacitatis mulieris ad suscipiendos ordines, quam S. Thomas nonnisi transeunter proponit (cum agit de incapacitate mulieris ad suscipiendam eam gratiam gratis datam quae dicitur gratia sermonis), est *ratio decentiae*, sive honestatis, sive scandali, scilicet “ne animi hominum alliciantur ad libidinem. Dicitur enim *Eccli.* 9. 11: ‘Colloquium illius quasi ignis ardescit’” (2-2, q. 177, a. 2).

Quidam hanc rationem despiciere videntur, eo quod, aiunt, ipsa possit retorqueri in sexum masculinum, qui pariter allicit femininum, et aliunde in utroque casu omne incommodum posset vitari, separando subiecta ministerii et sacramentorum iuxta sexum ipsorum ministrorum, ita ut viri viris et mulieres mulieribus ministrent.⁰⁹ Attamen huiusmodi despectus ex superficiali rerum consideratione provenire videtur. Nam, quamvis uter sexus alterum alliciat, tamen ex una parte sexus femininus magis allicit quam alliciat, ut innuunt ipsae frequentes Scripturae admonitiones ad viros potius quam ad mulieres (*Eccli.* 9. 11: “Colloquium illius quasi ignis ardescit”; 12. 2: “Vinum et mulieres apostatare faciunt sapientes.”) et ex alia parte mulier in sua allectione minus ducitur ratione ac ideo faciliorem ac maiorem ruinam adducit, nam, ut ait Aristoteles, “mulieres non ducunt [suos affectus] sed [ab eis] ducuntur” (cf. supra, p. 421); propterea S. Thomas in alio loco ait: “In mulieribus est maior fragilitas quam in viris; ratione cuius dicit Chrysostomus [-Pseudo, *Opus imperfectum in Matthaeum*, hom. 40] quod propria passio mulierum est luxuria” (*Suppi.*, q. 62, a. 4, Sed contra; cf. supra, p. 418). Praeterea, obiecta separatio fidelium ac correspondentium ministrorum in duas partes, iuxta binos sexus, esset multipliciter nociva efficaciae pastoralis curae et unitati communitatis Christianae.

“Quoad non modicam litteraturam, quam haec quaestio immerito suscitavit, confer Leclercq, *ari. cit.* (supra, in p. 420) 1349 sq.

“Ita v.g. P. Dabin: “Le scandale pourrait être évité, si l’assistance ne se composait que de femmes groupées à part. L’argument du scandale est susceptible de se retourner, car l’homme peut être aussi une occasion de scandale, pour les femmes faisant partie de l’assemblée” (*Le sacerdoce royal des fidèles*, I: *Dans les Livres Saints* [Paris 1941] 391).

Hanc rationem ingeniose evolvit *E. Krebs*, quem ita approbando compendiantur *Lercher-Umberg*: "In determinatione subiecti Ordinis praecavendum erat, ne fideles in suis necessitatibus spiritualibus ad ministros sacros recurrentes in his potius personalitatem privatam, nedum sexualitatem, respicerent quam munus divinum. Qui finis erat obtinendus eo, quod ministri sacri constituerentur aut ex utroque sexu aut ex alterutro tantum. Atqui ex utroque sexu ministros sacros constituere erat inconveniens. Nam in eiusmodi rerum ordine data fuisset fidelibus optio adeundi ministros etiam diversi sexus aut non; si data fuisset, periculum fuisset quam maximum adeundi ministrum alterius sexus qua alterius sexus, et sic finis intentus non fuisset obtentus; si non fuisset optio data, mulieres non nisi ministras sacras et viri non nisi ministros adire debuissent, et sic ordinata et congrua cura animarum, utpote in duas partes discissa, fuisset impossibilis. Ergo alteruter tantum sexus erat constituendus capax Ordinis; sed uter? masculinus vel femineus? Ille certo qui ex naturali sua indole aptior est ad munus triplex docendi, sanctificandi, regendi rite exercendum. Aptior autem prae sexu femineo est masculinus ad docendum, utpote mentis laboribus exantlandis ex ipsis viribus physicis generatim magis par; aptior ad vitam supernaturalem propagandam, utpote quae a Deo Patre (non matre) promanans ad Filium (non filiam), per virum communicanda est generi humano; ad regendum aptior, utpote magis quam sexus femineus sequens immote rationis, non sensus ductum."⁷⁰

TERTIA RATIO, quam solam adducit S. Thomas cum directe loquitur de sacramento Ordinis in *Suppi.*, q. 39, a. 1, quaeque proinde valet de sacramento qua tali (dum duae praecedentes rationes respiciunt exclusionem mulierum a qualibet potestate sive Ordinis, sive iurisdictionis, sive magisterii, ac desumuntur ex communibus), accipitur *ex ipsa ratione sacramenti*, prout est signum spiritualis effectus. Sexui scilicet femineo, utpote gerenti statum subiectionis, non congruit propria significatio huius sacramenti, quae refertur ad aliquam eminentiam gradus seu ad potestatem in sacris et ad gratiam sanctificationis hierarchicae, quemadmodum conditio sanitatis, sive corporalis valetudinis, non congruit propriae significationi Extremae Unionis; unde sicut sanus est incapax sacramenti Extremae Unionis, ita mulier sacramenti Ordinis. Ad rem S. Doctor: "Cum sacramentum sit signum, in his quae in sacramento aguntur requiritur non solum res, sed signum rei, sicut dictum est [q. 32, a. 1] quod in extrema

⁷⁰ *Institutiones theologicae dogmaticae* IV-22 (cd. 3, Ocnipontc 1949) 316 sq. Eandem expositionem refert et approbat *Diekamp*, § 67.

unctione exigitur quod sit infirmus ut significetur curatione indigens. Cum igitur in sexu femineo non possit significari aliqua eminentia gradus, quia mulier statum subiectionis habet, ideo non potest ordinis sacramentum suscipere.”

Quidam theologi hanc rationem nequidem dignantur considerare ac facile omittunt, fortasse quia superficiali oculo minus evidentem, ut accidit in simili casu de sacramento Extremae Unctionis.⁷¹ Nihilominus ipsa est immediata ac formalis ratio, cum deducatur ex ipsa essentia sacramenti, de quo formaliter nunc sermo est. Ceterum, ipsa facilius intelligitur quam ratio sacramentalitatis adducta pro Extrema Unctione, cum tandem aliquando reincidat in primam incapacitatis rationem superius allatam. Mulier scilicet, cum, ratione sui sexus, sit in statu subiectionis et inferioritatis, est incapax suscipiendi proprium effectum sacramenti Ordinis seu sacram potestatem, ac ideo est subiectum incapax realizandi in se significationem sacramenti, cum haec ab ipso effectum desumatur, ac ideo est simpliciter incapax ipsius sacramenti, cuius essentia in significatione consistit.

Praeter has tres S. Thomae rationes, liceat breviter commemorare *quasdam leviores rationes* ab aliis allatas, relictas unicuique sua apparentia probabilitatis vel congruentiae.

Prima est, quia cui non competit tonsura, neque Ordo competit, qui per tonsuram praeparatur: tonsura autem non competit mulieribus, quibus non congruit decalvari sed potius ulterius velari, iuxta Apostoli commendationem (1 Cor. 11. 4). Hanc rationem refert tum Bonaventura. tum S. Thomas (loc. cit., in Sed contra) qui tamen notat tonsuram non esse de necessitate sacramenti, ita innuens ipsius rationis debilitatem.

Secunda est, quia per Ordinem subiectum fit veluti imago Dei. participando eius divinam potestatem; solus autem vir, ut ait Apostolus (1 Cor. 11. 7), in sua creatione factus est ad imaginem Dei; unde mulier, sicut non gerit naturaliter imaginem Dei, ita pariter inepta est ad accipiendam Dei imaginem quae per hoc sacramentum confertur. Ita Bonaventura, nec sine aliqua ingeniositate.

Tertia est, quia per omnem ordinationem homo fit aptus ad suscipiendum ipsum ultimum ordinem episcopatus, per quem ordinatus fit sponsus Ecclesiae; mulier autem nequit esse sponsus Ecclesiae (fieret potius sponsa sponsae); ergo incapax est etiam suscipiendi ceteros ordines. Ita Bonaventura et D. Soto. Quae ratio ludit inter sexum corporalem et sexum, ut ita dicatur, spiritualement.

⁷¹ Cf tractatum de hoc sacramento II 573-578, ubi ostendimus congruitatem et profunditatem rationis S. Thomae.

Quarta et melior ratio, quam praefert Bonaventura in ipso corpore suae quaestionis (*In 4 Sent.*, dist. 25, a. 2, q. 1) ac indigitant quidam alii theologi, desumitur ex assimilatione inter sexum ipsius Christi et sexum sui ministri, vicem et imaginem eius gerentis: “In hoc enim sacramento persona quae ordinatur significat Christum mediatorem; et quoniam mediator solum in virili sexu fuit et per virilem sexum potest significari: ideo possibilitas suscipiendi Ordines solum viris competit, qui soli possunt naturaliter repraesentare et secundum characteris susceptionem actu signum huius ferre.”

Modernus theologus *P. Dabin* attentat substituere supradictis rationibus S. Thomae peregrinam quandam *rationem liturgicam*,² quae ad hanc reducitur: In A.T., cuius institutiones imitatur N.T., sacerdos considerabatur et consecrabatur veluti victima: de facto primogeniti erant sacerdotes quia erant primitiae generationis, Deo oblatae: subinde levitae consecrati sunt in substitutionem primogenitorum ac ideo erant veluti victimae symbolice substitutae, ipsi vero sacerdotes aaronici suam victimalem rationem ostendebant alio symbolico modo, seu per impositionem manuum super victimas, quae ita significabantur ipsis sacerdotibus substitui. Iamvero lex mosaica considerabat oblationem animalis sexus feminei ut inferiorem oblatione animalis sexus masculini, imo in quibusdam casibus prohibebat prioris sexus oblationem; unde mulier est incapax ut offeratur symbolice tanquam perfecta oblatio et consequenter ut fiat sacerdos.

Huiusmodi ratio ad hoc breve argumentum reducitur: Sacerdos est victima; atqui victima feminei sexus est victima inferior et imperfecta; ergo mulier est incapax sacerdotii. Conclusio esse deberet: ergo mulier est incapax perfecti sacerdotii. Ceterum ipsa maior argumenti non verificatur in N.T., in quo solus Christus est sacerdos et victima; imo etiam quoad A.T. praefata Dabin interpretatio de sacerdote-victima est satis voluntaria: sacerdotis enim et victimae sunt duo distincti conceptus et in A.T. erant duae distinctae realitates, nec ex hoc quod primogeniti offerebantur Deo et simul habebant dignitatem sacerdotii sequitur ideo eos fuisse sacerdotes quia erant oblationes; ceterum, in ipso subinde instituto sacerdotio, soli levitae

²*Op. cit.* (supra, in p. 424) 391 sq. Rc quidem vera ipse non loquitur de substitutione, sed potius de additione completivae rationis, sed totus contextus, in quo conatur ostendere debilitatem aliarum rationum, intentionem substitutionis suggerit: “Ce sont ces deux raisons, du scandale et de l’état de sujétion [dont parle S. Paul, 1 *Cor.* et 1 *Tint.*] qui constitueront l’armature de l’argumentation de saint Thomas. . . Ces raisons ne sont point absolument apodictiques ni péremptoires, dans tous les cas [! Nemo hoc dicit; cf. supra, p. 4161. . . A notre sens, la justification totale de l’incapacité de la femme, par rapport au sacerdoce d’ordre, ne se fonde *exclusivement* sur des raisons, ni philosophiques, ni éthiques, ni juridiques. Il faut joindre à celles-ci la raison liturgique.”

substituti sunt primogenitis, sub ratione oblatorum, non vero ipsi sacerdotes, ac ideo Dabin cogitur per aliam viam praesuppositam suam aequationem “sacerdos-victima” explicare relate ad praefatos sacerdotes aaronicos. Unde haec nova liturgica explicatio est longe quaesita et satis contorta; nec utile videtur tam leviter seponere aut insufficientem existimare planam ac traditionalem viam, iam indicatam ab ipso Apostolo, de naturali subiectione et inferioritate sexus feminei ac consequenti connatural! ineptitudine vel longe minori aptitudine ad hierarchicum officium, ratione cuius ipsa positiva Dei institutio mulierem absolute incapacem reddidit sacrae ordinationis.

Ad plenioram statutae Conclusionis intelligentiam et simul ad praepoccupandas quasdam obiectiones quae in contrarium adduci possunt, iuverit aliquas notas adicere, scilicet: de *hermaphroditis*, de incapacitate mulieris etiam *ad ordines inferiores* qui sunt ecclesiasticae institutionis, de eiusdem incapacitate ad ipsam *potestatem iurisdictionis*, de antiquo *instituto diaconissarum*, de *sacerdotio B. Virginis*.

Nota 1. De Hermaphrodita, an Sit Subiectum Capax Ordinationis.⁷³

Hermaphrodita⁷¹ sive bisexualis dicitur anormale illud subiectum quod gaudeat utroque sexu, seu sit simul mas et femina. Distinguendus est *triplex casus*: Primus casus est *hermaphrodita verus ac perfectus*, seu qui vere ac perfecto modo habeat utramque masculinam et femininam gonadem (organum internum in quo producuntur ac resident cellulae sexuales, scilicet testiculos et ovaria); huiusmodi hermaphroditae non dantur, saltem iuxta probabiliorum peritorum opinionem, nam, cum in omni hermaphroditismo agatur de sexuali anomalia, unum saltem vel alterum organum atrophia diminutum existit; quidam periti moderni admittunt rarissimos casus perfecti hermaphroditismi, in quibus nempe constet subiectum, habens gonadem femininam, emittere semen masculinum, attamen, ut notabat Gemelli a. 1943 “hucus-

” Cf. F. Hurth, “De viro ut subiecto unico validae ordinationis sacrae” *Periodica de re morali, canonica, liturgica* XXXI (1942) 1-12; A. Gemelli, *Quaestio de hermaphroditis quoad ordines sacros suscipiendos*. Vcnegono Inf. 1943: A. Lanza. “De requisita sexus virilis certa determinatione et distinctione ad ordines.” *Apollinaris* XIX (1946) 49-66.

Quaestionem transeunter tangunt plures auctores pastorales et morales, ut Antonelli. Gasparri, Cappello, Conte a Coronata, Rodrigo, Regatillo, Fanfani. Etiam antiquiores auctores, uti Maioli, Sanchez, Bonacina, Luco, Buscbaum, S. Alphonsus et Hallier (*De sacris electionibus et ordinationibus*, pars 2, sect. 4, c. 2, circa finem), quaestionem tangere non praetermittunt. Plures referuntur apud Lanza (*ibid.* 59-61) et apud Aim. L. Richter, *Canones et decreta Concilii Tridentini* (Lipsiae 1853) 421 sq., in nota 4. ubi resolvitur practicus quidam casus hermaphroditismi.

* A mythologico Hermaphrodito, filio Hermae (seu Mercurii) et Aphroditae (seu Veneris), unito in uno corpore cum Nympha Salmacide.

que casus huiusmodi absolute certus in medicis scriptis non datur; qui enim ut tales praesentati sunt, examen criticae, cui subiecti sunt, non sustinent.”⁷⁵*Secundus casus est *hermaphrodita verus sed imperfectus*, seu qui habet aliquid de utraque gonade; huiusmodi hermaphroditismus existit, etsi sit rarus, ac de facto consistit in “gonade feminina in qua simul invenitur aliquantum parenchymatis (seu texturae) testicularis, omnino ad suas functiones inepti, quia atrophia minutum et carens est ductibus qui epididymum cum vescicula seminali coniungant.”⁷⁰ Tertius ac frequens casus est *hermaphrodita non verus sed apparens* (pseudohermaphrodita), qui nempe habet unam tantum gonadem, masculinam vel femininam, sed in reliqua parte organi genitalis, tam externi quam etiam interni, ostendit aliquam anomaliam, qua imitatur uno vel alio modo organum alterius sexus, ita ut vir feminae, et femina viro, similis sit; huiusmodi hermaphrodita duplex est: alter masculinus, *seu androgynoida* (vir feminae similis), in quo v.g. penis parvus est formamque uncialem habet, imitans femineam clitoridem, vel scrotum bifariam dividitur ad instar labiorum, imitans femineam vaginam (quorum ratio saepe est quia testiculi remanent interius, in abdomine aut in canali inguinali); et alter femininus, *seu gynandroida* (femina viro similis), in quo v.g. clitoris assumit formam masculini penis, vel uretra et vagina oblitterantur, vel unicum canale urogenitale efformatur.

Ad rem nostram quod attinet, *hermaphrodita verus ac perfectus*, si daretur, esset *subiectum capax validae ordinationis*, quia esset vere vir; nec obstat quod esset etiam mulier, cum hoc non destrueret eius virilitatem, a Codice I.C. (can. 968, § 1; cf. supra, p. 395), ad validitatem requisitam.

Ceterum, casus non est practicus, tum quia a multis negatur ipsa eius existentia, tum quia “certa et clara hermaphroditismi diagnosis nonnisi in cadavere fieri potest”;⁷⁷ unde huiusmodi casus saltem practice dubiam reddit ordinationem, ac consequenter etiam graviter illicitam ob rationem boni communis seu periculi invaliditatis suspectorum sacramentorum cui fideles exponerentur.⁷⁸ Ubi non valere

⁷⁵ Gemelli, *op. cit.* 20.

ⁿ *Ibid.* 19; ubi Gemelli huiusmodi hermaphroditismum reducit ad quendam acutiorem casum hermaphroditismi apparentis (de quo mox) scribens: “Hermaphroditi puri, si reapse existunt, non sunt, meo iudicio, nisi casus exasperati, ut ita dicam, pseudohermaphroditismi.”

ⁿ *Ibid.* 17. Pariter Hürth scribit: “Diagnosis . . . absolute certa quoad personam vivam saepe est impossibilis; exigeret dissectionem corporis et glandularum exstirpationem, ut generale et plene sufficiens examen peragi posset” (*art. cit.* [supra, in p. 428] 7).

[†]*Ad hanc practicam considerationem attendunt illi qui, ut Hürth, Gemelli, et Lanza, dicunt verum hermaphroditam esse incapacem ordinationis: nam pro vero hermaphrodita habent tantum cum, quem vocamus hermaphroditam verum sed imperfectum, qui solus constituit casum practicum. Ceterum Gemelli concedit quod si daretur virilis seminis

paritatem cuin iure contrahendi matrimonium in subiecto hermaphroditico dubie valido, sic apte exponit *Hürth*: “Valet ... de ordine sacro suscipiendo et exercendo aliud principium atque de matrimonio ineundo et utendo. Quoad matrimonium in casu capacitatis dubiae, sive agatur de dubio iuris sive de dubio facti, matrimonium non est impediendum; habet enim homo ab ipsa natura indubium ius ad matrimonium ineundum et utendum. Ideo a matrimonio ineundo et utendo arceri non potest, nisi certe probetur ad hoc incapax. E contra in casu capacitatis dubiae ad ordinem sacrum (sive suscipiendum, sive exercendum) susceptio et exercitium ordinis positive impediri debet, cum ex una parte grave damnum communis boni et personae tertiae immineat, et ex altera parte nullum in candidato sit ‘ius ad ordinem sacrum,’ neque ex iure naturae neque ex iure positivo sive divino sive ecclesiastico.”⁷⁹ Ceterum, si dubium de huiusmodi anomalia occurrit circa subiectum iam ordinatum, recurrendum est ad Ordinarium ut ille ad exercitio Ordinis removeatur, ac subinde casus deferendus est ad S. Sedem ut circa invaliditatem ordinationis declaratio fiat, vel quomodolibet hermaphrodita ad statum laicalem reducatur.

Verus autem sed *imperfectus hermaphrodita, est incapax validae ordinationis*, quia, ut dictum est supra, de facto agitur de subiecto habente gonadem femineam cum aliqua diminuta et atrophizata parte gonadis masculinae, quae sperma producere et emittere non potest, ac ideo non est vir. Si tamen aliquando inversus processus verificaretur, scilicet gonadis masculinae habentis aliquid admixtum de feminina, verus vir et valida ordinatio haberetur. Quoad praxim et quoad dubios casus, sive ante sive post ordinationem, eadem valet regula ac de supradicto perfecto hermaphrodita.

Apparens autem hermaphrodita, si sit femininus sive gynandroida, est, ut patet, validae ordinationis incapax (unde si talis detegatur post ordinationem, huius invaliditas mere declaranda est, nec quaestio proprie esse potest de reductione ad statum laicalem); si vero sit *masculinus* sive androgynoida, *est capax*. Tamen et hic debet arceri ab ordinatione, ob scandalum oriens apud fideles ex feminea ipsius se gerendi ratione et inclinatione (non tamen constat ipsi applicari posse ac debere irregularitatem ex defectu, de qua in Codice I.C., can. 984. n. 2); si autem agatur de iam ordinato, pendet iterum a gradu periculi scandali, utrum necne sit ab exercitio ordinis removendus et

emissio ab hermaphrodita, “examen microscopicum seminis poterit adducere ad diagnosis certam, quo in casu subiectum affirmabitur vir et ideo capax sacrae ordinationis. Attamen hucusque casus huiusmodi absolute certus in medicis scriptis non datur” (*ibid.* 20).

” *Ari. cit.* (supra, in p. 428) 6.

ad statum laicalem reducendus, iuxta iudicium S. Sedis ad quam pro singulis gravioribus casibus recurrendum est.

Nota 2. De Subdiaconatu, Ordinibus Minoribus et Tonsura, an Possint Mulieribus Conferri.

Lege saltem ecclesiastica, feminae etiam ab inferioribus ordinibus et tonsura excluduntur; nam Codex I.C. in can. 968, § 1 statuit “sacram ordinationem valide recipere solum virum” et in can. 950 ait sub nomine sacrae ordinationis in sequentibus canonibus intelligi omnes ordines, tam maiores (incluso episcopatu) quam minores, et etiam tonsuram, nisi aliud ex natura rei vel ex contextu eruatur. Quod autem attinet ius divinum, illi theologi, qui inferiores ordines habent ut sacramentum, consequenter docent mulieres esse quoad eos incapaces de iure divino;⁸⁰ inter ceteros vero theologos, qui dicunt eos ordines esse institutionis mere ecclesiasticae, controveritur utrum exclusio mulierum sit de iure divino an de solo iure ecclesiastico.

Communi *affirmatur* eam esse de iure divino, ob eam rationem quod ordines inferiores (et tonsura), quamvis instituti ab Ecclesia, sunt tamen praeambulum, praeparatio et dispositio ad maiores ordines a Deo institutos, ac ideo feminae, sicut excluduntur a maioribus, ita de eodem iure divino excluduntur ab inferioribus, sicut qui est incapax formae censetur quoque incapax dispositionis ad formam. Ceterum, non parva est dicendi varietas. Nam quidam, ut *Haliter* cui consentit *Tournely*, contrariam sententiam multant censura aliqualis temeritatis (“Notam falsitatis et aliqualis temeritatis me iudice non evitabunt”)⁸²; alii vero abstinent a censura. Item, quidam explicite loquuntur de rei invaliditate; unus vero vel alter, ut *Cappello*, loquitur de sola illicite. Tandem ac praecipue, nonnulli, ut *Pesch* quem sequitur *Otten*, loquuntur de exclusionem ex iure naturae⁸³; alii ac

⁸⁰ Aliunde videntur etiam exclusionem a tonsura habere ut de iure divino, nam solent ricare, ut peregrinam, sententiam Durandi, *In 4 Sent.*, dist. 25, q. 3, a. 1, concedentis tonsuram mulieribus.

“D. Soto: “Non solum maiorum ordinum non est capax [mulier], verum neque minorum, nec primae tonsurae, quamvis non sint sacramenta: quia sunt sacramentorum ordinis praeambula” (*In 4 Sent.*, dist. 24, q. 1, a. 2). Wirceburgenses: “Ex his sequitur, nequidem tonsuram posse recipi valide a muliere, quia est praeparatio ad ordines ecclesiasticos; igitur cum iure divino sit incapax ordinis, tanquam formae, etiam incapax censi debet dispositionis ac praeparationis ad formam” (*De sacr. ordinis*, art. 10, dico 1).

“F. Hallier, *De sacris electionibus et ordinationibus*, pars 2, sect. 4, c. 2, in Migne, *Theologiae cursus completus* XXIV (Parisiis 1841) 825.

“Pescii: “A tonsura autem clericali et ab ordinibus minoribus mulieres non arcentur positivo iure divino, cum ordines minores et tonsura sint ecclesiasticae institutionis; neque vero arcentur solo iure ecclesiastico, sed *iure naturae*, quia, sicut impossibile est mulieres accipere ordines sacramentales, ita est indecens eas admittere ad ordines, qui ex natura sua sunt praeparatorii ad ordines sacramentales, quique dant potestatem

communius loquuntur de exclusione ex iure positivo, uti *D. Solo, Haliier, Tournely, Wirceburgenses, Cappello*.

Pauci vero, ut *Many, Declercq et Mors*, *negant* exclusionem mulierum ab ordinibus inferioribus et tonsura esse de iure divino, ea ratione innixi quod cum ipsi ordines sint institutionis ecclesiasticae, etiam exclusio ab ipsis sit de solo iure Ecclesiae, cuius est ordinis a se instituti assignare ritum, ministerium et subiectum; idque confirmant ex existentia antiqui ordinis diaconissatus, quo minor quidam ministerii gradus, et cum rituali quadam ordinatione, conferabatur mulieribus, ad imitationem ipsius ordinis diaconatus.⁸⁵

Ut patet ex quibusdam expressionibus, quibus aliqui inter binarum sententiarum patronos emolliunt et ambiguum reddunt suam opinionem (cf. praecipue *Pesch, Cappello et Many*), quaestio videtur fere de verbis. Vera igitur sententia, quae ceteroquin ambabus satisfacere potest, videtur esse in medio, vel potius in ipsa priori opinione, ad sequentes tamen terminos reducta. Exclusio scilicet mulierum a praefatis ecclesiasticis ritibus est proxime de iure ecclesiastico, remote vero etiam de iure divino, vel, si placet, est *de iure divino conditionato*, quatenus, supposita conditione ecclesiasticae institutionis illorum rituum, prout de facto intelliguntur ab Ecclesia seu prout revera important praeparationem ad divinos ordines et praecipue prout important aliquod publicum, sacrum ac hierarchicum officium, ex ipso iure divino mulieres ab illis excludendae sunt. Hoc autem divinum ius est ipsa eadem lex, ab Apostolo generaliter promulgata in 1 *Cor.*

serviendi publice in templo, ubi mulieres servire non debent. Consequenter ne ipse quidem summus pontifex dispensare potest, ut mulieres accipiant tonsuram clericalem vel ordines minores (*Vasque*: disp. 245, c. 3)" (*Praelectiones dogmaticae* [ed. 3, Friburgi Br. 1909] VII 320).

M *Cappello*: "Nonnulli censent mulieres a tonsura clericali et ordinibus minoribus non arceri iure divino positivo, sed iure naturali, ita ut ne ipse quidem R. Pontifex dispensare possit ut mulieres accipiant tonsuram clericalem vel ordines minores. Haec doctrina nonnisi caute et prudenter accipienda videtur. Procul dubio minus conveniens foret admittere mulieres ad tonsuram et ordines minores, ita ut remote et sensu quodam lato dici possit eas arceri iure naturali. Sed collatio tonsurae et ordinum minorum eisdem facta a R. Pontifice vel de eius mandato, non ideo ipso iure divino positivo vel naturali dicenda esset irrita et nulla, at *solum illicita*. Igitur ratio formalis, proxima et specifica prohibitionis derivanda est ex iure ecclesiastico" (*De sacra ordinatione* [ed. 3, Taurini 1951] 253).

"Ad rem *Many*, quo alii inniti videntur: "Quoad ordines inferiores, aut aliquem diaconatum (seu ministerium) improprie dictum, non videtur femina radicaliter incapax esse ad hos suscipiendos; cum enim, iuxta multo probabiliorem sententiam, hi ordines sint institutionis mere ecclesiasticae, Ecclesia libera remanet in assignandis horum ordinum materia, forma et subiecto; et revera. . . Ecclesia olim admisit aliqualem diaconissarum ordinationem. Attamen, cum Ecclesia in constituendis suis ritibus et sacramentalibus, imitari soleat Christum in ordinandis divinis ritibus et sacramentis, Ecclesia nunc, et a multis iam saeculis, arcere solet feminas a quolibet ministerio rituum sacramentalium, sicut arcuit eas Christus a quolibet ministerio sacrificii et sacramentorum" (*De sacra ordinatione* [Parisiis 1905] 194).

14. 34 sq.: “Mulieres in ecclesiis taceant; non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut et lex dicit” (cf. supra, p. 399), quae lex non respicit tantummodo ordines sacramentales sed quodlibet hierarchicum officium in Ecclesia, quod involvat veram et publicam potestatem, sive ordinis, sive iurisdictionis, sive magisterii. In art. 10 (p. 69) diximus quod, quamvis potestas Ordinis et potestas iurisdictionis, si attendatur hoc vel illud particulare subiectum, sint ad invicem separabiles, tamen, quia connaturale est ut potestas iurisdictionis adstruatur super potestatem Ordinis, ex hac ipsa connaturalitate oritur necessitas iuris divini ut id regulariter fiat, ita ut Ecclesia non possit eas potestates sic ad invicem separare ut regulariter conferat potestatem iurisdictionis non ordinatis aut eam deneget ordinatis; iamvero aliquid simile accidit in praesenti quaestione: scilicet, ipsum factum quod Ecclesia instituat aliquos ordines, qui sint praeparatio ad ordines sacros, quos Deus instituit, et qui praecipue importent aliquod officium hierarchicum, fundat necessitatem, ex generali lege divina provenientem, ut praefati ordines solis viris conferantur, quibus Deus reservavit ipsos maiores ordines in eadem ecclesiastica hierarchia.

Ceterum nihil prohibet quominus Ecclesia instituat etiam alios gradus vel ordines inproprie dictos, seu non hierarchicos sed oeconomicos, ac veluti evirando ordines inferiores duplici sua ratione potestativa et ad sacros ordines dispositiva, eos concedat aut reservet mulieribus,⁸⁰ ut quod debeant necessaria ad altare praeparare, pallas et corporalia abluere, luminaria ecclesiae accendere, campanam et cymbalum percutere, ecclesiam aperire ianuamque custodire, quaedam luminaria extra sanctuarium ferre, epistolam vel evangelium ad populum legere, et alia huiusmodi quae nunc inveniuntur inter officia ordinum minorum, dummodo vitetur ex una parte omnis species hierarchici officii et ex alia parte omnis occasio scandali vel indecentiae. Et in hoc sensu intelligenda est institutio antiqui ordinis diaconissatus, ut patebit ex dicendis in Nota 4. In hoc pariter sensu quidam moderni, ut *Congar* (cf. in art. 6, tom. 2, pp. 362, 414), advocantur quandam reformationem ordinum minorum, ut possint laicis concedi et constituent quendam statum medium inter laicatum et proprie dictum sive hierarchicum clericatum.

Nota 3. De Potestate Iurisdictionis (et Magisterii), an Possit Mulieribus Committi.⁸⁷

Haec quaestio similis est praecedenti, eodem fere modo iudicatur

⁸⁰Idem proportionaliter dici posset de *tonsura*. Cf. dicta superius, p. 426.

⁸⁷Theologi morales et canonistae hanc quaestionem agitant in tractatu de censuris, ubi de auctore censurae, seu de eo qui potest ferre censuras.

a variis theologis et pari ratione resolvenda est, ut maxime patet ex paritate inter ordines minores et mere ecclesiasticam iurisdictionem, quantum ad ipsorum humanam originem.

Lege saltem ecclesiastica, feminae, sicut ceteri laici, arcentur ab ecclesiastica iurisdictione, quae solis clericis (seu prima saltem tonsura insignitis) conceditur, iuxta Codicem I.C., can. 118: "Soli clerici possunt potestatem sive ordinis sive iurisdictionis ecclesiasticae et beneficia ac pensiones ecclesiasticas obtinere" (quoad notionem clerici cf. can. 108, § 1; quoad eos qui ferre possunt censuram, quae est actus iurisdictionis in foro externo, cf. can. 2220, § 1).

Quod autem attinet *ius divinum*, distinguendum est inter gradus iurisdictionis divinitus institutos, seu supremum pontificatum atque episcopatum, et ceteros gradus ab Ecclesia introductos (cf. can. 108, § 3; can. 109). Quoad priores gradus, omnes admittunt mulieres esse incapaces de iure divino, nec ullam difficultatem deduci posse ex nominibus "presbyterissa" aut "episcopissa" quae in quibusdam antiquis documentis occurrunt.⁸⁸ Quoad alteros vero, *controvertitur*.

Affirmant earum absolutam incapacitatem, ita ut nec R. Pontifex cum eis dispensare possit, S. Thomas, Victoria (ambigue), D. Solo (valde ambigue), Concina, Coninck, Salmanticenses morales (tract. 10: de censuris, c. 1, n. n. 48), Busenbaum (cit. a S. Alphonso), Hallier, Tournely, Billuart, S. Alphonsus (l. 7: de censuris, n. 12), Gury, Pesch, Pie de Langogne, Prilmmer (n. 479). Quorum ratio est, quia mulieribus propter statum subiectionis non competit ulla potestas in Ecclesia, iuxta Apostolum, 1 Cor. 14. 34; 1 Tim. 2. 11 (S. Thomas) et potestas iurisdictionis pertinet ad claves Ecclesiae quae solis apostolis eorumque successoribus commissa est (S. Alphonsus); quaestio autem de auctoritate abbatissarum in suas subditas, solvitur dicendo eas non habere nec olim habuisse proprie dictam iurisdictionem, sed improprie dictam seu dominativam, domesticam et oeconomicam po-

⁸⁸ "Celebris autem *fabula papissae ioannae* (quae iuxta communio-rem versionem sederit in pontificatu per duos circiter annos inter Leonem IV -f- 855 et Benedictum III -f- 358), enata circa medium saec. 13 et usque ad saec. 16 levi credulitate late evulgata, iam ab aevo emortua est, nec ulla amplius seria consideratione ab historicis, etiam Protestantibus, donatur. Impugnata a pluribus catholicis eruditis saec. 16, ut Ioanne Aventino, Onophrio Panvinio, Florimundo Remundo, Baronio et Bellarmino (*De romano pontifice*, l. 3, c. 24), reiecta inde a saec. 17 ab ipsis eruditis Protestantibus, ut Davide Blondel, Leibnitz et praecipue Bayle (*Dictionnaire historique et critique*, ad voeem: Papesse [Jeanne la]) quem secuti sunt ipsi philosophi athei saec. 18, uti Voltaire, nonnisi saltuarie subinde a quibusdam levioribus scriptoribus in sua anticatholica polemica resuscitata est. De ea recentiori tempore scripserunt peculiariter I. Dollinger, *Die Papstfabeln des Mittelalters*, München 1863; H. Thurston, "Pope Joan," *The Month* (1914) 450-463; F. Vernet, "Jeanne [La Papesse]," *Dictionnaire apologétique de la foi catholique* II (1911; éd. 4, a. 1924) 1253-1270 (ubi invenies ampliorem bibliographiam); quem apte abbreviat E. Vacandard, *Etudes de critique et d'histoire religieuse*. Quatrième série (éd. 2, Paris 1923) 15-39.

testatem, qualis est apud patrem et matrem in familia (Hallier, Tournely, Billuart) vel, si placet, aliquem usum clavium in correctionem monialium, eis commissum ab Ecclesia, ratione decentiae seu periculi quod immineret si viri mulieribus cohabitarent (S. Thomas).

Hanc esse sententiam S. *Thomae* inepte a quibusdam dubitatum est; scribit enim: “Mulier secundum Apostolum est in statu subiectionis, et ideo non potest habere aliquam spiritualem iurisdictionem; quia etiam secundum Philosophum in viii *Eth.*, corruptio urbanitatis est, quando ad mulierem dominium pervenit. Unde mulier *non habet neque clavem ordinis neque clavem iurisdictionis*. Sed committitur mulieri *aliquis usus clavium*, sicut habere correctionem in subditas mulieres, propter periculum quod imminere posset, si viri mulieribus cohabitarent” (*Suppi.*, q. 19, a. 3, ad 4). “De abbatissis tamen dicitur quod non habent praelationem ordinariam, sed quasi ex commissione, propter periculum cohabitationis virorum ad mulieres” (*ibid.*, q. 39, a. 1, ad 2-3). Alter textus per priorem et clariorem explicandus est: scilicet S. Doctor non distinguit inter potestatem iurisdictionis ordinariam et potestatem delegatam, in sensu quo haec sumitur a modernis iuristis, sed inter potestatem iurisdictionis et aliquem usum sive actum illius potestatis, qui oeconomice committitur mulieri, ratione necessitatis, quique si ex parte ipsius mulieris consideratur, importat in ea non proprie dictam potestatem iurisdictionis sed tantum dominativam atque domesticam potestatem. Propterea, S. Doctor in alio loco dicit quod publice docere in ecclesia, ex quadam oeconomica commissione, magis convenit viris subditis quam mulieribus, quia ratio subiectionis est accidentalis viro, naturalis vero mulieri: “Publice alloqui totam ecclesiam . . . mulieri non conceditur . . . propter conditionem feminei sexus, qui debet esse subditus viro, ut patet *Gen.* 3. 16. Docere autem et persuadere publice in Ecclesia non pertinet ad subditos, sed ad praelatos. Magis tamen viri subditi ex commissione possunt exequi, quia non habent huiusmodi subiectionem ex naturali sexu, sicut mulieres, sed ex aliquo accidentaliter supervenienti” (2-2, q. 177, a. 2).⁸⁰

⁸⁰ Suarez apte mentem S. Thomae interpretatur, cum scribit: “Iuxta mentem D. Thomae, non dicitur concedi feminae usus clavium, quia verus actus iurisdictionis spiritualis ei concedatur; nam corripere subditas feminas non est actus iurisdictionis spiritualis, sed est actus cuiusdam domini religiosi, quod proprie non a potestate clavium, sed a voto obedientiae et professione religiosa descendit. Vocatur autem ille usus clavium, vel solum per quamdam analogiam et imitationem, quia illud dominium est aliquo modo spirituale, vel quia etiam illa potestas et usus eius non est sine interventu clavium, quia etiam ille modus Praelationis seu regiminis non potest esse sine approbatione Pontificis, et ideo est veluti quidam usus per claves commissus” (*De obligationibus religiosorum*, l. 2, c. 9, n. 12, *Opera omnia* XVI [Parisiis: Vivès 1866] 148 sq.).

In eodem sensu intelligi fortasse possunt ambigua et apparenter contradictoria verba duorum insignorum thomistarum, scilicet Victoriae et D. Soti, quorum alter solet pro alterutra opposita sententia nonnumquam afferri.

VICTORIA: “Pono conclusionem: Abbatissae, et aliae Matres Monasteriorum et virginum nullam habent potestatem spiritualem, nec iurisdictionem spiritualem. Probatur: Quia potestas spiritualis ortum habet a clavibus; mulier autem non potest habere claves, quia sunt proprie Sacerdotum; ergo nec iurisdictionem spiritualem. Et licet aliqui habeant iurisdictionem spiritualem, qui non sunt sacerdotes, nec habent claves; nullus tamen habet iurisdictionem spiritualem, qui non sit capax et Sacerdotii et clavium. . . Haec autem . . . dicta sunt ratione iuris positivi, non divini; quamvis enim mulier iure divino, non posset habere, vel ordinem vel dignitatem spiritualem, et iurisdictionem, posset tamen habere *potestatem aliquam iurisdictionis spiritualis*, sicut et laici possent, nisi iura prohiberent; iura autem non plus concedunt in hac parte Abbatissae, quam laicis.”⁰⁰

Ambiguitas huius textus provenit tum ex distinctione inter iurisdictionem et potestatem aliquam iurisdictionis, tum ex assimilatione inter abbatissas seu feminas et laicos in genere, nam de laicis viris omnes saltem moderni admittunt eos esse capaces iurisdictionis ecclesiasticae ex dispensatione R. Pontificis, quoad feminas vero controvertitur.

SOTO: “Tertia conclusio. Mulier non potest in dignitate constitui cui sit spiritualis iurdictio annexa [Probat ex textibus S. Pauli et aliis rationibus, ac subinde addit:]. . . Haec autem dicta sint quatenus iurdictio ratione officii competit mulieribus. Quod quidem, ut verum dicam, non video esse plane de iure divino: nam Paulus non prohibet mulieribus nisi docere in ecclesia, quas iubet subditas esse viris. Neque vero quod subdit, haec esse mandata divina, sic intelligit esse de iure divino, ut non cadat dispensatio in illa. Sed haec omnia sunt de iure canonico, quod ecclesia tanquam verbis Pauli consentaneum statuit. Quapropter praedictam conclusionem sub illa limitatione, ratione officii constituimus: nam ex commissione non video cur non possint hanc habere potestatem constituendi huiusmodi praecepta spiritualia [quae nempe vere ac directe et sub gravi obligent in conscientia]. Non, inquam, video cur Provincialis ubi ei visum fuerit ad honorem domus et monialium expedire, non possit Priorissis, et Abbatissis committere, ut possint huiusmodi praecepta spiritualia in gravi necessitate ponere, citra tamen excommunicationis censuram: nam haec facultas nunquam mulieribus commissa est, nec eis committere decet. Tametsi Paludanus . . . , quia hoc est ius positivum, censeat eam quoque posse eis committi, cum committatur mere laico.”⁰¹

Ambiguitas horum verborum provenit praecipue ex distinctione inter potestatem annexam officio et potestatem commissam; item, in hac altera, inter potestatem ponendi spiritualia praecepta et plenam potestatem, qua etiam censura inuratur; item ex suggesta assimilatione inter laicos et abbatissas et inclinatione in sententiam Paludani. Unde dici potest quod Soto ex una parte conatur adhaerere generali negationi S. Thomae et ex alia parte inclinatur in concedendam capacitatem mulierum ad veram iurisdictionem. ”-v

Negant autem praefatam mulierum incapacitatem *Paludanus* (*In 4 Sent.*, dist. 19, q. 2, a. 1, conci. 3), *Suarez* (citans Navarrum et Ugolinum, cf. infra), *Laymann*, *Palaus*, *Pirhing*, *Lacroix*, *Lugo*, *Ferraris* (*Prompta Biblioth.*, ad vocem Abbatissa), *Ballerini* (in notis

^w *Relecciones teológicas del Maestro Fray Francisco de Vitoria* II (ed. critica L. G. Abonso Getino, Madrid 1934) 137-139.

[”] Dist. 20, q. 1, a. 4, *In quartum (quem vocant) Sententiarum* (Venetiis: apud I. M. Lenum 1575) I 957-959.

ad Gury, vol. 2, n. 943), *Ballerini-Palmieri*, *Wernz*, *Stremmer*, *Cappello* (*De censuris*, n. 13), *Bride* (*Dictionnaire de droit canonique*, ad vocem Censures). Quorum ratio est, tum quia ea incapacitas nequit probari ex revelatione; tum quia iurdictio non est necessario alligata potestati Ordinis, qua mulieres sunt incapaces; tum quia ea potest concedi viris mere laicis, adeoque a fortiori religiosae superiorissae; tum quia videntur de facto olim extitisse quidam casus abbatissarum vera iurisdictione praedictarum, quae imo habebant territorium nullius et iurisdictionem quasi-episcopalem, uti abbatissae monasterii Conversam in Italia (usque ad a. 1751), monasterii Fontis Ebraldi in Gallia, et monasterii Las Huelgas prope Burgos in Hispania (usque ad a. 1849).⁰²

Ceterum hi doctores nonnisi de mera possibilitate concedendi mulieribus aliquam veram iurisdictionem loquuntur, et aliqui non tam firmiter rem proponunt. Ita *Suarez* scribit: “Addo praeterea, aliud esse loqui de potestate (ut sic dicam absoluta) Summi Pontificis, aliud de ordinaria lege Ecclesiastica. Nam priori modo *jortasse non repugnat* Summum Pontificem concedere hanc potestatem alicui feminae. Quod tenet Paludanus . . . et non dissentit Soto Navarrus . . . et Ugolinus. . . Quoniam hoc non est contra ius divinum; et ideo nihil est cur Pontifex ex absoluta potestate id facere non possit, sicut etiam potest hanc potestatem laico conferre. At secundum communem legem, et usum Ecclesiae hoc nunquam fit; et ideo nec consuetudine introduci potest, neque ab Episcopis concedi; neque a Pontifice Summo aliquando factum esse legimus, quia non decet; et licet non sit *simpliciter* contra ius divinum aut naturae, est tamen minus consentaneum illis.”⁰³

Nobis videtur rem eodem medio modo decidendam esse ac praecedentem quaestionem de incapacitate mulierum ad ordines inferiores et tonsuram (cf. supra, p. 432). Scilicet: prima opinio probabilior est, *loquendo de iure divino conditionalo*; quamvis enim huiusmodi iurdictio sit proxime et secundum se institutionis ecclesiasticae, non secus ac praefati ordines inferiores, tamen, semel ab Ecclesia instituta, nequit conferri mulieribus, obstante generali lege ab Apostolo

^wCf. H. Florez, *Espana sagrada* XXVII (Madrid 1772) 578, 581; *Analecta iuris pontificii* XXIII 723; *Analecta ecclesiastica* VI 257 sqq.; Pie de Langogne, “Abbeses/ Dictionnaire de théologie catholique 1-1 (Paris 1902) 20sq.; J. B. Ferreres, *Compendium theologiae moralis* (cd. 10. Barcinone 1919) II 717. Si vera sunt quae referuntur apud praefatum Florez, abbatissa monasterii Las Huelgas habebat iurisdictionem plenariam, quasi episcopalem, nullius dioecesis; indicabat de causis criminalibus et civilibus: concedebat dimissoriales epistolas ordinandis, necnon sacerdotibus licentiam ministerii praedicationis et confessionum; determinabat censuras; et imo convocabat synodum.

[”] *De censuris in communi*, disp. 2. sect. 3, n. 7, *Opera omnia* XXII (Parisiis: Vives 1866) 23.

promulgata: “Mulieres in ecclesiis taceant; non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut et lex dicit” (1 *Cor.* 14. 34 sq.). Nisi hoc admittatur, perit fere tota vis huiusmodi apostolicae iussionis, etiam quod attinet exclusionem mulierum a potestate divinitus instituta, tam in linea iurisdictionis (papatu et episcopatu) quam in linea Ordinis (diaconatu, presbyteratu et episcopatu): ea enim praecipue fundatur in generali ratione status subiectionis sexus feminei, cui non competit publice in Ecclesia dominari ac principari. *Innocentius III* abusum quarundam abbatissarum audientium confessiones monialium, eas benedicientium et publice praedicantium, reprobatur non tantum ut illegitimum, sed ut simpliciter “absonum et absurdum,” eo quod solis viris, seu apostolis et eorum successoribus, “Dominus claves regni coelorum commiserit” (cf. infra, p. 439).

In obiectis autem casibus exceptionalis auctoritatis, quibusdam abbatissis concessae (si vera sunt omnia quae de eis narrantur), videri potest quaedam amplior commissio “*alicuius usus clavium*” de quo loquitur S. Thomas (supra, p. 435), seu dominativa quaedam sive oeconomica potestas extensa extra limites religiosae communitatis ad omnes subditos (etiam viros) alicuius territorii; vel concessio cuiusdam iuris patronatus et privilegii designationis (quod attinet v.g. litteras dimissoriales ordinandorum, vel sacerdotum facultatem praedicandi et audiendi confessiones); vel etiam quaedam vera iurdictio secundum se temporalis (nequaquam repugnans sexui femineo, ut patet de reginis et comitissis), quae attigerit ipsas personas et bona ecclesiastica territorii et cui adnexa fuerint quaedam iura respectiva sacrum ministerium et dignitates ipsas ecclesiasticas, uti praefatum ius patronatus et privilegium designationis.⁹ Nam non repugnat ut plura ecclesiastica iura et facultates, propria sua hierarchica ac iurisdictionali ratione evirata, sub apparenti specie cuiusdam publicae potestatis mulieribus concedantur, sicut dictum est supra etiam quoad ordines minores (p. 433).

Ceterum facile contingere potuit ut praefatae abbatissae, sive per concessionem civilis potestatis sive per privatum suum abusum, plus in ecclesiasticis iuribus usurpaverint quam ecclesiastica lex aut consuetudo permiserit.⁹⁵ Id certe non raro contigit in medio aevo, ut constat ex ipso severo interventu ecclesiasticae auctoritatis. Ita *Capitulare Caroli Magni* a. 789 decernit: “Auditum est aliquas abbatissas, contra morem sanctae Dei ecclesiae, benedictiones cum manus impositione et signaculo sanctae crucis super capita virorum dare, necnon

*Cf. D. Soto, *op. cit.* (supra, in p. 436) 988; Suarez, *op. cit.* (supra, in p. 435) 149; Hallier, *De sacris elect, et ordin.*, p. 2, sect. 4, c. 3, nn. 32-35.

K De casibus confessionis peccatorum factae a monialibus apud propriam abbatissam, confer quae diximus in tractatu *De Poenitentia* IV 686-689.

et velare virgines cum benedictione sacerdotali. Quod omnino vobis, sanctissimi patres, in vestris parochiis interdicendum esse scitote” (*ML* 97, 179). *Innocentius III, Regesta sive epistolae*, l. 13, epist. 187, ad Palentinum et Burgensem episcopos, rescribit: “Nova quaedam nuper, de quibus miramur non modicum, nostris sunt auribus intimata, quod abbatissae videlicet in Burgensi et Palentinensi dioecibus constitutae moniales proprias benedicunt, ipsarumque confessiones criminalium audiunt, et legentes Evangelium praesumunt publice praedicare. *Cum igitur id absonum sit pariter et absurdum*, nec a nobis aliquatenus sustinendum, discretioni vestrae per apostolica scripta mandamus quatenus ne id de caetero fiat auctoritate curetis apostolica firmiter inhibere; quia licet beatissima virgo Maria dignior et excellentior fuerit apostolis universis, non tamen illi, sed istis, Dominus claves regni caelorum commisit” (*ML* 216. 356).

Nota 4. De Antiquo Instituto Diaconissarum, et Generaliter de Mulierum Cooperatione in Ecclesiastico Ministerio.⁹⁰

Institutum sive officium diaconissarum originem habuit ex quadam graduali determinatione ac veluti organizatione variorum modorum quibus quaedam piae ac diligentiores mulieres, sive sponte sive sub impulso ipsius hierarchiae, operam suam tam temporalem quam spiritualem dederunt, tanquam extrinsecae cooperatrices ecclesiastici ipsius ministerii.

Huiusmodi muliebris cooperatio ascendit ad tempus apostolicum, imo ad ministerium ipsius Christi. Ut iam vidimus supra ip. 398), Christum “per civitates et castella praedicantem et evangelizantem regnum Dei [sequebantur] . . . mulieres, . . . multae, quae ministrabant [δο/κὸ»Ουν] ei de facultatibus suis” (*Luc.* 8. 1-3); pleraeque illarum erant verisimiliter *viduae*, secus non convenienter intelligeretur eas tam facile potuisse domos maritosque deserere. Hae aliaeque mulieres apparent initio *Actuum Apost.* una cum discipulis orantes et expectantes adventum Spiritus S. (*Act.* 1. 14: “Hi omnes erant perseverantes unanimiter in oratione cum mulieribus et Maria matre Iesu et fratribus eius”); eadem aliaeque *viduae* ubinde connectuntur cum quodam “ministerio cotidiano,”⁹¹ quod fuit occasio primae institutionis diaconorum (*Act.* 6. 1: “Factum est murmur graecorum adversus Hebraeos, eo quod despicerentur in ministerio cotidiano viduae eorum”); non obstante huius loci obscuritate, certe hic vide-

⁹⁰ Huc refer opera sparsim citata in generali bibliographia ad initium articuli (pp. 377-380), praecipue *Andrieu, Daniélou, Forget, Goar, Hallier, Kalsbach, Leclercq, Lcipoldt, Ludwig, Many, Mayer, Morinns, Theodoru.*

⁹¹ Cf. J. Vtteau, “L’institution des diacres et des veuves,” *Revue d’histoire ecclésiastique* XXII (1925) 519-526.

tur agi de viduis, tanquam de aliquo peculiari coetu, qui connectitur cum ministerio diaconorum, ministerio nempe charitatis et assistendae; nihil tamen ostendit hic agi peculiariter de ministerio assistentiae spiritualis erga viduas," et multo minus praefatas viduas iam habuisse aliquam peculiarem activamque participationem in ministerio, de genere illius quam habuerunt diaconissae in posteriori aetate. In *Act.* 9. 39, 41 iterum sermo est de *viduis*, quas adiuwabatur Tabitha sive Dorcas quasque vocavit Petrus ("Cum vocasset sanctos et viduas").

In Actibus Ap. et epistolis paulinis frequens sermo est de *mulieribus adiunvatibus per ministerium charitatis*, erga fideles et apostolos, et hospitalitatis erga apostolos, vel in quarum domo congregabantur fideles, vel generaliter laborantes in Domino et evangelio, sive in ministerio ecclesiae; plures etiam nominantur! indicantur. Generaliter S. Paulus sese refert ad "illas quae mecum laboraverunt in evangelio. cum Clemente et ceteris adiutoribus meis" (*Phil.* 4. 3); item generaliter indicat aliquam sororem quam singuli apostoli circumferebant in suum adiutorium (1 *Cor.* 9. 5: "Numquid non habemus potestatem mulierem sororem circumducendi, sicut et ceteri apostoli et fratres Domini et Cephas?"). Nominantur! vero indicantur: Tabitha (*Act.* 9. 36, 39: ministerium charitatis sive eleemosynae); Priscilla, uxor Aquilae (*Act.* 18. 1-3; *Rom.* 16. 3 sq.: hospitales erga Apostolum, imo "adiutores mei in Christo Iesu"); Maria, mater Marci et Nympha, in quarum domibus congregabantur fideles (*Act.* 12. 12; *Col.* 4. 15); Tryphaena, Tryphosa et Persides, quae "laborant in Domino" (*Rom.* 16. 12); Phoebe "quae est in ministerio ecclesiae quae est in Cenchris" (*Rom.* 16. 1, ad litteram: quae est diaconus ecclesiae; prima vice hoc nomen tribuitur feminae, adhibito vocabulo masculino cum particula feminini generis: *οὐσαν διάκονον*, adeoque *διάκονο*; nullum autem videtur habere peculiarem sensum ultra indefinitum ac varium ministerium de quo in aliis textibus; cf. in *toni.* 1. p. 658); quatuor filiae Philippi evangelistae, unius ex septem diaconis, quae erant virgines et prophetissae, quaeque verisimiliter adiuabant patrem in suo ministerio (*Act.* 21. 8sq.: "Intrantes domum Philippi evangelistae, qui erat unus de septem, mansimus apud eum. Huic autem erant quatuor filiae virgines prophetantes"). Nominantur etiam aliae mulieres (fortasse uno vel alio modo coadiutrices) sed sine ulla mentione alicuius ministerii: Rhode (*Act.* 12. 13), Damaris (4d. 17. 34), Chloes (1 *Cor.* 1. 11), Evodia et Syntyche (*Phil.* 4. 2), Loide

^w Ut vult Viteau, qui illos diaconos assimilât quibusdam directoribus sive ut nunc diceremus, cappellanis viduarum (*ibid.* 523; cf. dicta in tom. 1, p. 516, in nota).

et Eunice, respective avia et mater Timothei (2 *Tim.* 1. 5), Claudia (2 *Tim.* 4. 21), Appia (*Philem.* 2).

Praeterea S. Paulus loquitur de *duobus peculiaribus cetibus*, scilicet *mulieribus*, *quas aliquo modo aggregat diaconis* in suis regulis et commendationibus, et *viduis*.

De prioribus haec dicit in 1 *Tim.* 3. 11: “Mulieres similiter pudicas, non detrahentes, sobrias, fideles in omnibus”; hic versus incidit in media pericope de diaconis 3. 8-13, nec ratio est id explicandi per interpolationem, stante concordantia fontium. Ex ipso textu non clare apparet de quibus mulieribus agatur; hinc triplex doctorum expositio. Quidam pauci antiquiores, ut Ambrosiaster, intelligunt mulieres in genere, quibus reapse conveniunt omnes virtutes ibi descriptae: alii, ut S. Thomas, Caietanus, Estius, Cornelius a Lapide, Knabenbauer, Prat, intelligunt uxores diaconorum, ut videtur exigere continuatio sermonis qui totus est de diaconis; alii, ut Clemens Alex., Mopsuestenus et Theodoretus, quos sequuntur inter modernos Belser. Bellamy, Forget, Dornier, Bardy, Delatte, Spicq. Dabin, intelligunt peculiarem coetum feminarum ministrantium, scilicet diaconissas (iuxta posteriorem appellationem), tum quia, si ageretur de uxoribus diaconorum, Apostolus dixisset “Mulieres eorum.” tum quia versiculum introducit adverbio “similiter.” tum quia alibi loquitur de aliqua distincta diaconissa {*Rom.* 1. 16: Phoebe diacona), tum quia de uxore diaconi loquitur in versiculo sequenti (v. 12: “Diaconi sint unius uxoris viri”).

Ut patet huiusmodi rationes leves sunt ac facile dissolvuntur: difficile ceteroquin concipitur tunc adfuisse peculiare institutum diaconissarum, de quibus tacent ipsa priora documenta Traditionis (cf. infra); rationabilius videtur rem ut insolubilem derelinquere aut faciliorem explicationem S. Thomae amplecti, de qua ait *Knabenbauer*: “Haec sententia unice vera esse mihi videtur. Nam de diaconis sermo est v. 8-10. item de diaconis v. 12; ergo etiam in v. 11 de diaconis i.e. de uxoribus eorum agitur. Qui explicant aliter v. 11. debent dicere et dicunt, uti Belser. in v. 12 redire Paulum ad diaconos. Sed cur redire? si explicatur v. 11 de uxoribus diaconorum, pergit in v. 12 in eo quod in v. 11 inceperat idque absolvit, scii, in ipsa familia diaconi describenda. . . Cum apostolus *Rom.* 16. 1 διάκονον vocet Phoben, licet supponere, eum etiam nostro loco eadem voce usurum fuisse, si voluisset generatim diaconissas designare” {*In 1 Tim.* 3. 11). Pariter *Prat*: “Les femmes des diacres dont il est fait mention dans la première à Timothée et qui sont tenues à plus de modestie, de régularité et de piété, pour ne pas compromettre le ministère de

leur maris, ne . . . sont pas davantage [des diaconesses]. Les diaconesses que les mœurs de l'Orient obligèrent à établir en certaines provinces asiatiques ne vinrent que plus tard. Il n'y en a point trace dans saint Paul." Et in nota addit circa contrariam opinionem: "Mais cette hypothèse nous semble tout à fait improbable."⁹⁹

De viduis vero Apostolus clare loquitur tanquam de peculiari ac distincto quodam coetu, assignans earum electionem, aetatem, dotes. Paulo enim post sermonem de diaconis et praefatis mulieribus, S. Paulus prosequitur, 1 *Tim.* 5. 3-7, 9-10, 16: "Viduas honora, quae vere viduae sunt. Si qua autem vidua filios aut nepotes habet, discat primum domum suam regere et mutuam vicem reddere parentibus; hoc enim acceptum est coram Deo. Quae autem vere vidua est et desolata, speret in Deum et instet obsecrationibus et orationibus nocte ac die; nam quae in deliciis est, vivens mortua est. . . Vidua eligatur non minus sexaginta annorum, quae fuerit unius viri uxor, in operibus bonum testimonium habens: si filios educavit, si ospitio recepit, si sanctorum pedes lavit, si tribulationem patientibus subministravit, si omne opus bonum subsecuta est. . . Si quis fidelis habet viduas, subministret illis, et non gravetur ecclesia, ut iis quae vere viduae sunt sufficiat."

Communiter interpretes in hoc textu vident peculiarem coetum, sive officialem catalogum cui inscribebantur viduae quae praefatas condiciones aetatis et sanctitatis ostenderent; sed quidam (plures Patres, S. Thomas, Estius) intelligunt coetum earum quae debebant communi patrimonio Ecclesiae sustentari; alii vero (A Lapide, Berser, Bellamy, Forget, Domier) intelligunt institutum diaconissarum, sive mulierum electarum ad aliquod ministerium, simile illi quod in posteriori tempore exercuerunt diaconissae; alii tandem (ut Knabenbauer, Bardy et Spicq) videntur medio modo loqui de aliquo coetu qui honori et memoriae fidelium peculiari modo commendabantur. Ex ipso textu nonnisi unum certo deduci potest, tales scilicet viduae tum honori fidelium, immo hierarcharum, tum curae Ecclesiae quoad materiale earum sustentationem commendatas esse; praeterea, cetera quae dicuntur, suggerunt coetum aliquem ab Ecclesia approbatum. in quo viduae provectionis aetatis promitterent continentiam et permanendam in statu viduitatis, ut se Deo per orationem et bona opera sive charitatis ministerium devoverent, cuique Ecclesia deferebat tum peculiarem honorem tum. in casu indigentiae, sustentationem de ecclesiastico patrimonio. Nihil autem ostendit eas viduas ad

⁹⁹ "La théologie de S. Paul I (éd. 33, Paris 1942) 418 sq.

peculiare aliquod ministerium, de genere futurarum diaconissarum, assumptas esse.

Attentis igitur his quae significantur in textibus Scripturae, nequit deduci tempore apostolico extitisse aliquod institutum vel genus diaconissarum. Cooperatio mulierum ministerio apostolorum, quando uno vel alio modo explicite indicatur, respicit ministerium assistendae sive charitatis (eleemosynam, victum, hospitalitatem sive individua-lem sive collectivam) nec unquam indicatur aliquod ministerium vel assistentia liturgica, uti in baptismo feminarum, quamvis omnino rationabiliter supponi possit id occasionaliter saltem non defuisse; ceterum huiusmodi cooperatrices assumuntur individualiter et modo occasional!; unicum proprie dictum institutum sive coetus, qui indicatur sive in Actibus Ap. sive ac magis determinate in epistola S. Pauli ad Timotheum, sunt viduae, quibus tamen nullum competit particulare sive liturgicum ministerium. Ceterum, nemo negabit in epistolis paulinis haberi veluti semen trium distinctarum categoriarum mulierum, quae subinde evolutae sunt in Ecclesia, scilicet *virginum* (1 *Cor.* 7. 7-9, 32-40: cf. *Act.* 21. 8sq.), *viduarum* (1 *Tim.* 5. 3-16) et *diaconissarum*: confer varios textus supra relatos de mulieribus adiuvantibus et ministrantibus, inter quas Phoebe "quae est in ministerio ecclesiae quae est in Cenchrus" et ex cuius nomine "diacona" verisimiliter posterius nomen diaconissae derivatum est.

In *epistola* missa circa a. 111 a *Plinio* minori, praefecto Bithyniae, ad Traianum imperatorem circa persecutionem Christianorum, legitur: "Quo magis necessarium credidi ex duabus ancillis, *quae ministrare dicebantur*, quid esset veri et per tormenta quaerere, nihil aliud inveni quam superstitionem pravam, immolicam, ideo. . . Hic haberetur antiquissimum testimonium de diaconissis si de eis ageretur: attamen, ex textu solum deducitur quasdam mulieres in ecclesia Bythiniae collaborasse in ministerio, sicut iam tempore S. Pauli Phoebe dicitur fuisse in ministerio ecclesiae quae est in Cenchrus. Si iam initio saec. 2 extiterit institutum diaconissarum, non explicaretur silentium Ignatii, Polycarpi, Hermae et aliorum scriptorum saec. 2.

Ignatius, Smyrn. 13. 1: "Saluto . . . virgines vocatas viduas"; *Polyc.* 4. 1: "Viduae ne negligantur; post Dominum tu [episcopo] earum curator sis" (*Funk* 1. 245, 249). *Polycarpus. Phil.* 4. 3:

¹⁰⁰ *Epistolae*, l. 10, ep. 96 (alias 97), η. 8, apud R. C. Kvkula, *Plinius minor* (Lipsiae 1912) 316. Controversia olini exorta circa authenticitatem huius epistolae iam extincta est, ita ut authenticitas habeatur ut historice certa. De qua re cf. H. Leclercq, "Edits et rescrits, *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie* TV-2 (Paris 1921) 2138 sq., in textu et in nota.

“Viduas vero doceamus esse prudentes circa fidem Domini, interpellantes sine intermissione pro omnibus . . . 5. 3: “Virgines vero oportet in immaculata et casta conscientia degere”; 6. 1: “Presbyteri sint ad commiserationem prompti . . . , visitantes infirmos omnes, non neglegentes viduam aut pupillum aut pauperem” (*Funk* 1. 271, 273). *Hernias*, *Vis.* 2. 4. 3: “Scribes igitur duos libellos et mittes unum Clementi et unum Graptae. Mittet ergo Clemens in exterarum civitates; illi enim mandatum est; Grapte autem monebit viduas et orphanos” (*Funk* 1. 351); de huius peculiaris mulieris munere nihil aliud indicatur nisi quod habuerit curam viduarum et pupillorum, unde ipsa dici nequit diaconissa, nisi in hoc largiori sensu; *Sim.* 9. 27. 2: “Episcopi autem semper inopes ac viduas ministerio suo assidue protexerunt” (*Funk* 1. 549). *Didache* nihil dicit de ministerio mulierum (imo nec de viduis et virginibus verbum facit), quamvis hoc opus a quibusdam eruditissimis habeatur ut foetus montanicum, in qua secta exaggerabantur ministerialia iura mulierum.

Circa initium saec. 3 invenimus *primum testimonium de existentia diaconissarum* apud *Clementem Alex.*, qui ad eas refert etiam supradictum textum 1 *Tim.* 3. 11. *Stromata* 3. 6. 53: “Sed hi quidem [i.e. apostoli] ut erat consentaneum, ministerio, quod divelli non poterat, praedicationi scilicet, attendentes, non ut uxores, sed ut sorores circumducebant mulieres, quae una ministraturae essent apud mulieres quae domos custodiebant; per quas etiam in gynaeceum absque ulla reprehensione malae suspicionis ingredi posset doctrina Domini. Scimus enim quaecumque de feminis diaconis [πίρι διακόνων γυναικῶν] in altera ad Timotheum epistola praestantissimus docet Paulus” (*MG* 8. 1158). Clemens videtur praxim apostolicam interpretari ad sensum praxis suo tempore existentis; determinatum aliquod officium mulierum indicatur, scilicet ministerium apud mulieres et penetratio doctrinae evangelicae in gynaeceum seu in partes domorum mulieribus reservatas; ceterum, proprium institutum diaconissarum, seu determinatus aliquis coetus ab Ecclesia officialiter electus, nondum sufficienter indicatur. E contrario Clemens in alio loco, *Paedagogo* 3. 12. ostendit specialem ecclesiasticumque coetum *viduarum*, quas aggregat episcopis, presbyteris et diaconis, sed non indicat illarum identificationem aut connexionem cum praefatis diaconissis: “Plurima autem alia praecepta, quae ad electas personas pertinent, in sanctis libris scripta sunt: haec quidem presbyteris, alia vero episcopis, alia diaconis, alia autem viduis, de quibus fuerit aliud dicendi tempus” (*MG* 8. 675-678). Paulo post, *Origenes* (circa 185-254) pluries loquitur de *viduis* (*In Is.*, hom. 6. 3, supra cit., in p. 407); *In Io.*

32. 12; *In Luc.*, hom. 17; *De oratione* 28. 4). In uno loco, explanans textum Apostoli de Phoebe diacona, loquitur de “assumptione feminarum in ministerium,” in quo videri potest progressiva determinatio diaconissatus, mox clare manifestanda in *Didascalia Apostolorum* circa medietatem eiusdem saec. 3; in *Comm. in epist. ad Romanos* (exarata post a. 244), l. 10, c. 17, scribit: “Et hic locus apostolica auctoritate docet etiam feminas in ministerio Ecclesiae constitui. In quo officio positam Phoeben apud ecclesiam quae est in Cenchris, Paulus cum laude magna et commendatione prosequitur. . . Et ideo locus hic duo pariter docet, et haberi, ut diximus, feminas ministras in ecclesia, et tales debere assumi in ministerium, quae astiterint multis, et per bona officia usque ad apostolicam laudem meruerint pervenire” (*MG* 14. 1278).

Didascalia Apostolorum, exarata in Oriente probabiliter in Syria ante a. 250, clare exhibet iam *vigens institutum diaconissarum*. In textibus supra citatis (in p. 412), diaconissa satis explicite distinguitur a vidua, quae “nihil aliud curare [debet] . . . nisi orare pro dantibus et pro tota ecclesia.” Diaconissa vocatur διάκονο, ἡ διάκονο (ut Phoebe a S. Paulo), γι' ἑνὸς διάκονο (nondum adhibetur vox διακόνισσα, quae primo apparet in can. 19 Cone. Nicaeni I). Explicite invitatur episcopus ad eligendas diaconissas sicut et diaconos (“Dicimus valde desiderari et maxime necessarium esse ministerium mulieris diaconissae”). Officia diaconissae sunt: ministrare circa feminas; adire gentili domos quas viri adire non possunt; assistere mulieribus in baptismo, eis applicare unctionem praebaptismalem (reservata baptizanti unctione capitis), eas, ascendentes a balneo seu immersione, suscipere et erudire de effectu et obligationibus suscepti sacramenti; assistere mulieribus infirmis et convalescentibus.

In ecclesia latina, apparitio diaconissarum multo lentior fuit et satis incerta, nec in toto saec. 3 aliquod eius sufficiens signum habetur.

Circa initium huius saeculi, *Tertullianus* (circa 180-222) loquitur de solis *viduis* tanquam de his quae “adleguntur in ordinem,” seu coetum ecclesiasticum, et quae sunt “in ecclesiasticis ordinibus.” *Ad uxorem* 1. 7. 4: “Disciplina ecclesiae et praescriptio apostoli . . . viduam adlegi in ordinem nisi univiram non concedit” (*CCL* 1. 381). *De exhort. cast.* 13. 4: “Quanti igitur et quantae in ecclesiasticis ordinibus de continentia censentur, qui deo nubere maluerunt, qui carnis suae honorem restituerunt” (*CCL* 2. 1035). Hi duo textus immerito a quibusdam, post Morinum, afferuntur ut testimonia diaconissatus. In *De virginibus velandis* 9 invehit contra abusum eligendi viduam iuniorem: “Plane scio alicubi virginem in viduatu ab annis

nondum viginti collocatam” *ibid.* 1219). In *De pudicitia* 13. 7, ostendit poenitentes in ecclesia ante viduas et presbyteros prosterni: “Et tu quidem poenitentiam moechi ad exorandam fraternitatem in ecclesiam inducens conciliatum et concineratum eum dedecore et horrore compositum prosternis in medium ante viduas, ante presbyteros, omnium lacrimas suadentem, omnium vestigia lambentem, omnium genua detinentem” *ibid.* 1304). In *De monogamia* 11. 1, inter coetus ecclesiasticos citantur viduae (imo “secta viduarum”) post episcopum, presbyteros et diaconos: “Ut igitur in Domino nubas secundum legem et apostolum (si tamen vel hoc curas), qualis es id matrimonium postulans [i.e. secundas nuptias] quod eis a quibus postulas non licet habere, ab episcopo monogamo, a presbyteris et diaconis eiusdem sacramenti, a viduis, quarum sectam in te recusasti?” *ibid.* 1244).²

Circa medium eiusdem saeculi, *Cornelius* R. P. (251-253), enumerans varios ecclesiasticos coetus, in ecclesia romana, post ordines maiores et minores, refert tantummodo “viduas . . . cum infirmis et egentibus plusquam mille et quingentas” (*Epist.* ad Fabium, apud Eusebium Caes., *Hist. eccl.* 6. 43, *MG* 20. 622). Eodem tempore *Cyprianus* in copiosis suis epistolis de rebus ecclesiasticis nullum praebet indicium de existentia diaconissarum. Ipsa *Traditio Apostolica* (iuxta communioem opinionem eruditorum exarata ab Hippolyto romano ante a. 235),³ quae est veluti parallelum liturgicum documentum in ecclesia latina cum supradicta orientali *Didascalia*, nihil habet de diaconissis, quamvis explicite et directe loquatur de viduis, quas dicit non debere ordinari sed tantum nominatim eligi, quia non propter liturgiam sed “constituitur propter orationem quae omnibus est communis” (cf. textum citatum supra, p. 411).

Saec. 4, ipsum *Concilium Nicaenum* a. 325 de diaconissis decisionem tulit in can. 19, quem retulimus et explicavimus supra (p. 414) et in quo nomen ipsum *διακόνισσα* prima vice, ut videtur, in documentis apparet, etsi supponatur communiter notum. Probabiliter etiam *Conc. Laodicensem* a. 343/381, can. 11, loquitur de diaconissis sub nomine presbyterae et praesidentis, ut dictum est supra (p. 415). Scriptores graeci frequenter diaconissas commemorant:

²Opera Tertulliani, *De velandis virginibus*; *De cultu feminarum*, et Cypriani, *De habitu virginum*, ostendunt virgines iam inde a priori parte saec. 3 consideratas fuisse in ecclesia latina tanquam distinctum coctum ecclesiasticum. Cf. A. D’Aïis, *La théologie de Tertullien* (Paris 1905) 295-300; *La théologie de S. Cyprien* (éd. 2, Paris 1922) 342-346. Quoad originem et evolutionem huiusmodi virginatus, confer recentiora opera F. DE B. VIZMANOS, *Las virgenes cristianas de la Iglesia primitiva*, Madrid 1949; R. Metz, *La consécration des vierges dans l’Eglise romaine*, Paris 1954.

³Cf. dicta in tom. 1, pp. 305-307.

Pseudo-Clementinae, hom. 11. 36; recognit. 6. 15; Basilius, *Epist.* 199. 44 (*ibid.* n. 24 loquitur de vidua); *Codex Theodosianus* 16. 2. 27 (“Nulla nisi emensis 60 annis, cui votiva domi proles sit, secundum praeceptum apostoli ad diaconissarum consortium transferatur”); Chrysostomus, In 1 *Tim.*, hom. 11.1 (verba Apostoli, 3. 11, intelligit de diaconissis: “Sed hic loquitur de iis quae in diaconissarum dignitatem adlectae fuerant”); praecipue Epiphanius qui, in textu supra citato (p. 408), distinguit diaconissas a viduis, loquitur de diaconissarum ordine et officio, eisque pro munere assignat adiutorium in baptismo mulierum, ut muliebris sexus honestati consulatur: in sua *Epistola* ad Ioannem episc. hierosolym., a Hieronymo latine translata, videtur testari diaconissas per ordinationem tunc constitutas esse: “Nunquam autem ego ordinavi Diaconissas, et ad alienas misi provincias, neque feci quicquam ut ecclesiam scinderem” (Inter epistolas Hieronymi, epist. 51. 2, *ML* 22. 519).

Apud latinos vero scriptores huius saeculi, nullum invenimus testimonium de existentia instituti diaconissarum *in ipsa ecclesia latina*, sed eorum testimonia referuntur ad praxim orientalem. Ambrosiaster. cit. supra (p. 408), denuntiat ordinationem diaconarum ut abusum et errorem Cataphrygarum. Hieronymus loquitur tantum de viduis et virginibus, exercentibus aliquod officium charitatis, puta visitando infirmas, nec licet huiusmodi mulieres confundere cum diaconissis, ac si nempe solum nomen in eis desideretur: *Epist.* 52 (ad Nepotianum, de vita clericorum). 5: “Omnes puellas et virgines Christi, aut aequaliter ignora, aut aequaliter dilige. Ne sub eodem tecto mansites. . . Aegrotanti tibi quilibet sanctus frater assistat, et germana, vel mater, aut probatae quaelibet apud omnes fidei. Quod si huiusmodi non fuerint consanguinitatis castimoniaeque personae, multas anus nutrit Ecclesia, quae et officium praebeant et beneficium accipiant ministrando, ut infirmitas quoque tua fructum habeat eleemosynae. . . Si propter officium clericatus aut vidua a te visitatur, aut virgo, nunquam domum solus introeas. Tales habeto socios, quorum contubernio non infameris” (*ML* 22. 531 sq.; cf. *Epist.* 79, 7. ubi de viduis). Pelagius (alias Pseudo-Hieronymus) circa finem saec. 4 et initium saec. 5 haec scribit. In *Rom.* 16:4 “‘Commendo autem vobis Phoeben sororem nostram quae est in ministerio Ecclesiae quae est in Cenchris.’ Sicut etiam nunc in Orientalibus diaconissae in suo sexu ministrare videntur in baptismo, sive in ministerio verbi, quia

‘Ut dictum est in tom. 1. p. 467, commentarius Pelagii in tredecim epistolas paulinas ita quoad substantiam tribuitur Pelagio a modernis eruditis, ut tamen in vulgata sua forma, quae extat in patrologia migniana, dicatur emendatus ac interpolatus a posteriori scriptore, probabiliter Ioanne Diacono saec. 6.

privatim docuisse feminas invenimus, sicut Priscillam, cuius vir Aquila vocabatur” (*ML* 30. 714). In *1 Tini*. 3. 11: “‘Mulieres similiter pudicas.’ Similiter eas, ut diaconos eligi iubet. Unde intelligitur, quod de his dicat, quas adhuc hodie in Oriente diaconissas appellant” (*ibid.* 880). *Ibid.* 5. 9: “‘Vidua eligatur non minus sexaginta annorum, quae fuerit unius viri uxor.’ Tales voluit eligi diaconissas, quae omnibus essent exemplum vivendi” (*ibid.* 883; in hoc textu diaconissae viduis assimilantur). Circa finem eiusdem saeculi *Cone. Nemauscense* (Nîmes in Gallia) a. 394, can. 2 (cit. in p. 415), damnat ordinationem feminarum in leviticum gradum (adeoque diaconissarum), ut contra apostolicam atque ecclesiasticam disciplinam et contra rationem; quamvis probabiliter ibi agatur de reprobatione verae diaconalis ordinationis, quam Priscillianistae in Galliam introducere conati fuerint, tamen generalis ipse modus reprobationis indicare videtur non fuisse in Occidente regulare quoddam institutum diaconissarum, ut colligitur etiam a paulo anteriori testimonio Ambrosiastri, supra memorato.

Saec. 5-7, usque ad *Cone. Trullanum II* a. 962, diaconissatus ampliorem in Oriente determinationem et fortunam cognovit; subinde rapide declinare coepit, donec circa saec. 12 fere totaliter desierit. Satis erit liturgica et canonica documenta referre.

CONSTITUTIONES APOSTOLORUM (circa a. 400), tam abunde loquuntur de diaconissis, ut vocari possint veluti codex diaconissatus, in quo evolvuntur ac complentur ea quae refert *Didascalia*. Quoad viduas et virgines non ordinandas, in l. 8, cc. 24-25, repetunt quoad substantiam textum *Traditionis Apostolicae* (cit. in p. 411). In l. 3, c. 16, referunt textum *Didascaliae* (cit. in p. 412) de constitutione et officio diaconissarum. In l. 8, c. 28. iterum loquuntur de muneribus diaconissarum (cit. in p. 413). In l. 8, cc. 19-20, referunt ipsam ordinationem diaconissarum per manuum impositionem et formulam orationis (cit. in p. 413).

Praeterea, haec nota ex quibus apparet diaconissarum distinctio a viduis earumque aggregatio coetui clericali: L. 2. c. 26. nn. 5-8: “Diaconus autem in typum Christi adstat; ergo diligatur a vobis. Diaconissa [η δίακovo] vero in typum sancti spiritus honoretur a vobis. Presbyteri etiam in typum apostolorum spectentur a vobis. Viduae et orphani in typum altaris putentur autem a vobis” (*Funk* l. 104; haec verba, desumpta ex *Didascalia*, amplioribus additionibus in textu exornantur). L. 2. c. 57. nn. 10 et 12: “At ostiarii stent ad virorum introitus [ecclesiae], quos custodiant; diaconissae vero ad mulierum. . . Virgines, et viduae, et anus, primae omnium stent, aut sedeant” (*MG* l. 730 sq.). L. 2, c. 58. n. 6: “Cum autem pauper, vel ignobilis, vel peregrinus, isque senex, aut iuvenis, intervenerit, sedibus occupatis, iis quoque diaconus ex toto corde locum faciet. . . Idem et servet diaconissa, in advenientibus mulieribus, sive pauperibus sive divitibus” (*MG* l. 742). L. 3, c. 11. n. 3: “Non etiam potestatem damus presbyteris ordinandi [yaporoveiv] diaconos, vel diaconissas, vel lectores, vel ministros, vel cantores, vel ianitores, sed episcopis solis. Hic enim est ecclesiasticus ordo et concentus” (*MG* l. 787-790). L. 6, c. 17, n. 4: “Diaconissa vero eligatur virgo pudica, sin minus, saltem vidua unius quondam viri uxor, fidelis

et digna honore” (*MG* l. 958). L. 8, c. 13, n. 14: “Post hoc sumat et communicet episcopus, deinde presbyteri, diaconi, subdiaconi, lectores, cantores et ascetae, et in feminis diaconissae, virgines et viduae; postea pueri tuneque omnis populus” (*Funk* l. 517). L. 8, c. 28. nn. 7-8; “Diaconus excommunicat subdiaconum, lectorem, cantorem, diaconissam, si absente presbytero res id postulet. Subdiacono non licet segregare neque lectori neque cantori neque diaconissae, non clericum, non laicum; ministri enim sunt diaconorum” (*Funk* l. 531). L. 8, c. 31, n. 2: “Eulogias, quae in mysticis oblationibus supersunt, diaconi ex voluntate episcopi aut presbyterorum distribuunt clero: episcopo partes quatuor, presbytero partes tres, diacono partes duas, ceteris vero, subdiaconis vel lectoribus vel cantoribus vel diaconissis, partem unam” (*Funk* l. 533-535).

In *Constitutionibus* igitur haec peculiariter observantur: frequens usus nominis diaconissae quod prorsus deest in *Didascalia*; ordinatio diaconissae per manuum impositionem (cheirotonium), quam videntur abicere Concilia Nicaenum et Laodicense; clara distinctio inter coetum viduarum et ordinem diaconissarum; intima copulatio huius ordinis cum aliis virorum ordinibus, quandoque diaconissa praecedit ordines minores immediate post diaconum (l. 3, c. 11, n. 3), quandoque subsequitur (l. 8, c. 28, nn. 2, 3, 7, 8; c. 31, n. 2), quandoque omittitur, etsi nominentur virgo et vidua, eo quod intelligitur sub communi nomine diaconi (l. 8, c. 10, nn. 9 sq.; c. 12, n. 43).

CAPITULA quaedam ex eisdem Constitutionibus derivata, sed ignotae aetatis, in paragrapho de constitutione ecclesiastica haec habent: Cap. 19: “Quod mulieri baptizatae episcopus solummodo caput ungat, diaconus vero os et pectus et diaconissa totum corpus”; cap. 20: “Quod in baptismo diaconi viros et diaconissae mulieres suscipere debeant;” cap. 22: “Quod mulieres nihil facere debeant, nec baptizare nec docere” (*Funk* 2. 141).

CONC. CHALCEDONENSE a. 451, can. 15: “Diaconissam [διακόνισσαν] ordinandam esse ante annum quadragesimum, et hanc cum summo libramine. Si vero suscipient manus impositionem [yaporoviav] et aliquandiu temporis in ministerio permanens, semetipsam tradat nuptiis, gratiae Dei contumeliam faciens, anathematizetur huiusmodi cum eo qui eidem copulatur” (*Harduin* l. 607).

TESTAMENTUM D.N.I.C., exaratum probabiliter circa a. 475 et quidem in Syria sicut *Constitutiones Apost.* et *Didascalia*,⁵ peculiarem omnino disciplinam exhibet, in qua respectiva munia viduae et diaconissae veluti invertuntur, ita ut quae in *Didascalia* et *Constit. Apost.* competunt diaconissis, attribuantur viduis, diaconissae vero nonnisi humiliorem locum et inferius rarumque aliquod officium obtineant. Vidua speciali ritu et benedictione instituitur, de institutione vero diaconissae nihil dicitur. In conventu liturgico vidua praecedit diaconissam, imo et ordines inferiores, immediate post diaconos; diaconissa vero nominatur post subdiaconum et ante lectorem. Vidua similiter accipit communionem immediate post diaconum, diaconissa vero post ordines inferiores, imo et post viros laicos. Vidua vigilat super diaconissas sicut super ceteras mulieres. Sola vidua assistit mulieribus in baptismo casque ungit; ipsa visitat infirmas mulieres, secum adducens diaconum; diaconissae tribuitur tantum custodia ianuae ecclesiae (ita tamen ut solus diaconus habeat ius introducendi vel repellendi, etiam mulieres) et delatio communionis ad infirmas mulieres, si tamen sint praegnaes. Huiusmodi anomalia sive discrimen ab aliis documentis inde a *Didascalia*, nequit explicari nisi aut ex aliqua particulari et omnino locali praxi (quod difficile videtur, eo vel magis quod hoc documentum, sicut praefata duo originem habuerit in eadem syriaca regione) aut ex antiquiori aetate, nam, etsi *Testamentum* communiter nunc referatur ad saec. 5. valde probabile est aliquas eius partes multo antiquiorem referre disciplinam, ita ut in hoc casu referat antiquiorem organizationem minis-

⁵ Cf. in tom. 1, p. 921.

terii viduarum, a diaconissis subinde usurpatum, ut apparet iam in *Didascalia* circa medium saec. 3.^e

En praecipui textus qui ad rem faciunt. L. 1, cc. 40-41, de ordinatione viduae, cit. supra (p. 413). L. 1, c. 23: 'Offerat [episcopus] intra velum una cum presbyteris, diaconis, viduis canonicis, hypodiaconis, diaconissis, lectoribus (et) habentibus charismata.'⁷ L. 1, c. 23: "Suscipiat [Eucharistiam] prius clerus sequenti ordine: episcopus, dein presbyteri, postea diaconi, hinc viduae, tunc lectores, tunc hypodiaconi, deinde qui charismatibus fruuntur, et recens baptizati (et) pueri. Populus autem hoc ordine: Senes, virgines (seu coelibes), deinde ceteri. Ex mulieribus primo diaconissae, deinde ceterae."⁸ L. 1, c. 40: "Exhortetur [vidua] mulieres inobedientes, erudiat ignorantes, reas convertat, doceatque illas ut sint pudicae, diaconissasque perquirat. . . Visitet aegrotas, omni die dominico secum adducens diaconum unum aut duos, easdemque adiuvet."⁹ L. 2, c. 8: "Mulieres a viduis habentibus praecedentiam sessionis ungantur, cum presbyter recitat super illas (formulam). Item in collatione baptismi eadem viduae intra velum teneant mulieres obducto velo, cum episcopus profert formulas professionis; itemque dum profert formulas abrenuntiationis."¹⁰ L. 2, c. 20: "Si mulier praegnans aegrotet, et nequeat observare ieiunium illis duobus diebus, ieiunet altera dei, sumatque in prima panem et aquam, et si nequit accedere (ad ecclesiam), diaconissa ad ipsam deferat communionem."¹¹

CANONES HIPPOLYTI (circa a. 500, probabiliter in Syria) nonnisi de virginibus et viduis loquuntur nec ullum earum ministerium indicant, sed tantum orationem, curam infirmorum et ieiunium; loquuntur tamen de impositione manuum virgini sive caelibis collata. in quo discrepant a *Traditione Apostolica*, *Constit. Apost.* et *Testamento D.N.I.C.* Can. 51: "Neque alicui imponatur manus tamquam caelibis (virgini), nisi quando ad maturam staturam perductus pro fidei habetur et testimonio commendatus est." Can. 59: "Viduis propter copiosas orationes, infirmorum curam et frequens ieiunium praecipuus (honor tribuatur)." Can. 157: "Virginum et viduarum est ut saepe ieiunent et orent in ecclesia."¹²

IUSTINIANUS imperator (527-565), leges ferens de numero, ordinationis aetate et testamento clericorum, refert diaconissas inter gradus ecclesiasticos, et quidem immediate post diaconos et ante subdiaconos et lectores. *Leges novellae*, Nov. 3. 1: "Sancimus igitur eos quidem, qui hactenus sunt in eadem sanctissima maiore ecclesia [i.e. S. Sophiae] et per reliquas omnes venerabiles domos reverentissimos clericos et mulieres diaconissas [γυναικα δακόνου] et ostiarios, manere in quo sunt schemate (non enim quod est minuentes haec sancimus); reliquo vero tempore nulla fiat ordinatio [χαροτορία] donec ad antiquum numerum, institutum ab his qui sanctissimas ecclesias aedificaverunt, reverentissimorum clericorum quantitas redigatur. . . Sancimus non ultra 60 quidem presbyteros in sanctissima maiore ecclesia esse, diaconos autem masculos 100 et 40 feminas, subdiaconos vero 90, lectores autem 110, cantores 25, ita ut sit omnis numerus reverentissimorum clericorum sanctissimae maiore ecclesiae in 425, et insuper 100 existentibus his qui vocantur ostiarii' (cd. Schoell-Kroll, pp. 22 sq.). Nov. 6. 6: "Quanta igitur super venerabiles clericos a nobis dicta sunt, haec etiam super deo amabilibus diaconissis [διακονίσσων] agi volumus, ut neque ipsae citra observantiam fiant, sed primum quidem eis aetatem neque novellam esse neque

*Cf. I. E. Rahmani, *Testamentum Domini Nostri Iesu Christi* (Moguntiae 1899) xliii sq., 165 sq.

¹ *Ibid.* 35-37.

⁷ *Ibid.* 47.

⁹ *Ibid.* 97.

¹⁰ *Ibid.* 129-131.

¹¹ *Ibid.* 143.

¹² Apud L. Duchesne, *Origines du culte chrétien* (éd. 5, Paris 1909), 534, 535, 542.

crescentem neque ex hinc ad delinquendum salientem, sed super mediam constitutas aetatem et circa 50 annos secundum divinas regulas agentes, sicque sacram promereri ordinationem [*χαροτονια*]" (*ibid.* 43). *Nov.* 123. 13: "Presbyterum autem minorem 30 annorum fieri non permittimus, sed neque diaconum aut subdiaconum minorem 25 neque lectorem minorem 18 annorum, diaconissam in sanctam ecclesiam non ordinari quae minor est annorum quadraginta aut ad secundas venit nuptias" (*ibid.* 604). *Nov.* 131. 13: "Si quis autem episcopus aut clericus aut cuiuslibet ecclesiastici gradus minister aut ecclesiae diaconissa moriatur sine testamentis et legitimis successoribus, horum successio ecclesiae competat in qua constituti fuerunt" (*ibid.* 662).

CONC. QUINISEXTUM SIVE TRULLANUM II a. 692, can. 14/'Sanctorum divinorumque patrum nostrorum canon in his quoque valeat, ut presbyter ante triginta annos non ordinetur, etiam si sit homo valde dignus, sed reservetur. Dominus enim Iesus Christus tricesimo anno baptizatus est, et coepit docere. Similiter nec diaconus ante vigintiquinque annos, nec diaconissa [*διακόνισσα*] ante quadraginta annos ordinetur [*χαροτονεῖσ'ω*]" (*Hardouin* 3. 1666).

DUO ANTIQUI CODICES, *Barberinus* saec. 9 et *Cryptojerratisensis* saec. 10, a Morino editi, sic evolutam diaconissae ordinationem describunt: "Alta voce [episcopus] pronuntians istud, Divina gratia, ordinandae caput inclinanti manum inponit, factisque tribus crucis signis sic precatur: Deus sancte . . . , respice super hanc ancillam tuam, eamque advoca ad opus ministerii tui, et immitte in eam divitem et abundantem donationem Sancti tui Spiritus. . . [Sequuntur aliae orationes] Dicto Arnen circumponit collo ipsius orarium sive stolam diaconicam subtus maphorium [i.e. velum] ipsius, gestans antierius duas stolae extremitates. . . Postquam autem particeps facta est sancti Corporis, et pretiosi sanguinis, tradit ei archiepiscopus sanctum calicem, quem accipiens in sancta mensa deponit.'1"

MATTHAEUS BLASTARES, monachus ac canonista graecus saec. 14, in suo *Syntagma* canonum alphabetico, sic resumit praecedentem praxim orientalem: "Erat autem olim alius ordo diaconissarum, atque alius viduarum. . . Quale autem ministerium diaconissae tunc temporis in clero implebant, omnibus fere hodie ignotum est. . . Porro veteres libri, in quibus ordinationum omnium peractio accurate inscripta est, quot annos agere debeat diaconissa declarant, nimirum 40, et habitum, scilicet monachalem, eumque perfectum; et vitam, quod virorum virtutem in rebus excellentissimis aemulari debeat, et ea peragere, paucis duntaxat exceptis, quae viri exequentur. Ea enim ad sacram mensam adducta velo tegitur, extremitatibus eius propendentibus; et postquam dictum fuerit, 'Gratia divina quae infirmis medetur,' nec pedes movet, nec genu, sed tantum caput inclinat; et tum antistes manum in eam imponens, precatur ut diaconissae officium inculpate exequatur, castitatem et honestam vitae rationem colens, et sic in sacris templis assidua sit; mysteriis vero incontaminatis eam ministrare, aut flabellum tractare, more diaconi, non permittit. Deinde collo eius sub velo antistes orarium diaconi imponit, praeferens duas eius extremitates: in tempore autem participationis post diaconos sacra mysteria participat, deinde poculum ex antistitis manu accipiens, nemini tradit, sed in sacram mensam reponit"1* (*MG* 144. 1174 sq.).

" Apud J. Morinum, *Commentarius de sacris Ecclesiae ordinationibus* (Parisiis 1655) 69sq. Eundem ordinem refert alius codex paulo recentior ab eodem Morino editus; cf. *ibid.* p. 99 sq. Eundem pariter refert J. Goar, *Ευχολόγιο? sive Rituale Graecorum* (Lutetiae Parisiorum 1647) 262 sq.

" Ad haec notat Morinus contra Arcudium: "Quapropter non est audiendus Arcudius cum scribit: 'Quod refert Blastarius ex quibusdam antiquis, seu potius apocryphis. Euchologiis, de stola diaconac, et quod amplius de forma illa enuntianda, Divina gratia quae infirma sanat, etc. erroneum esse iudico, immo haereticum, per consequens improbandum, et omnino reiiciendum,' etc. Blastaris sententia non ex apocryphis Euchologiis sed ex authenticis expressa est" (*ibid.* 184).

Saec. 12 labente, orientalis diaconissatus fere ubique mortuus vel moriens apparet. Apud Graecos in patriarchatu antiocheno, tempore patriarchae et canonistae *Theodori Balsamonis* (f circa 1214), diaconissatus iam ab aevo exoleverat, ut ipse testatur, commentans can. 15 Cone. Chalcedonensis: “Quae in praesenti canone tractantur, omnino exolvere. Diaconissa enim hodie non ordinatur, etiamsi quaedam ascetriae abusive diaconissae dicantur. Est enim canon, qui statuit mulieres in sacrum tribunal non debere ingredi. Quae ergo ad sanctum altare accedere non potest, quomodo diaconatus officium exercebit?” (*MG* 137. 442). Idem canonista alibi testatur in patriarchatu constantinopolitano adhuc eligi diaconissas quasdam, quibus tamen accessus ad altare prohibebatur: “Olim aliquando ordines diaconissarum canonibus cogniti fuere, habebantque ipsae gradum ad altare. Menstruorum autem inquinatio ministerium earum a divino et sancto altari expulit. In sanctissima autem Ecclesia sedis Constantinopolitorum diaconissae deliguntur, unam quidem communicationem non habentes ad altare, in multis autem habentes conventum, et muliebrem coetum, ecclesiastice dirigentes” (*MG* 138. 987). *Michael, Iacobitarum patriarcha monophysita* (f 1199), testatur: “Nos autem quia vidimus, longo iam tempore hanc rem [i.e. ordinationem diaconissae] ex ecclesia evanuisse . . . , non scripsimus hic ordinem istum, quamquam in multis libris probatis complete et accurate inveniatur”; addit autem: “Et si quis pontificum, quia in aliquo tempore occurrat causa, voluerit diaconissam ordinare, mulierem de castitate testimonium habentem et satis senectuti propinquam ordinet, quia etiam sancti apostoli et patres ordinauerunt ut fiat” (apud Assemani, *Bibl. Orient.* II, Dissertatio de Monophysitis, c. 10). Similem licentiam instituendi diaconissas ratione alicuius necessitatis, expressit recentiori longe tempore apud *Maronitas* Concilium Montis Libani a. 1736 (part. 3, c. 2, n. 5; *Collectio Lacensis* II 272), apud quos abbatissa consideratur ut quaedam reliquia diaconissarum ac fungitur munere diaconissae erga religiosas sibi subditas.

In latina autem ecclesia, institutum diaconissatus probabiliter circa saec. 5-6 introduci coepit, donec paulatim ipsa documenta liturgica invaserit. Ceterum, exsanguem ipsam indolem tardioris suae originis iugiter servavit, nec nisi fallacem ac veluti nominalem fortunam usurpavit, donec satis mature obierit, practice circa finem saec. 10. iuridice in decursu saec. 12.

Statuta Ecclesiae antiqua (circa, a. 500), n. 100 (supra cit., p. 414), loquuntur tantum de “viduis vel sanctimonialibus quae ad ministerium baptizandarum mulierum eliguntur,” nec necessario in-

dicant speciale institutum diaconissarum aut quarumlibet mulierum (viduarum vel virginum) de genere illius quod vigeat in Oriente: deest nempe sufficiens illarum distinctio a viduis et virginibus, deest mentio alicuius specialis ritus electionis, deest illarum aggregatio ad clerum: praefatae mulieres referuntur indiscriminatim post omnes ordines minores et post virgines ipsas consecratas, inter quatuor classes, scilicet virgines, viduas et sanctimoniales ad ministerium Baptismi electas, sponsum et sponsam, viduas quae stipendio Ecclesiae sustentantur; refertur ritus consecrationis quoad virgines et benedictionis quoad sponsores, sed nullus benedictionis ritus quoad ceteras duas classes innuitur (cf. nn. 99-102, *ML* 56. 889). Idem dicendum est de viduis sive diaconissis, quarum benedictionem sive ordinationem prohibent *Concilia gallica* saec. 5-6, supra relata (p. 415). Quod si quis velit exinde colligere iam introductum fuisse verum institutum diaconissatus, fateri etiam debet illud fuisse mature abrogatum per canones illorum Conciliorum, praecipue per canonem 18 Cone. Aurelianensis a. 533, qui ceteroquin suggestivam similaritatem prodit cum prohibitione lata, iam circa finem saec. 4, a Cone. Nemausensi in eadem gallica regione. Ad eandem aetatem pertinent reclamaciones Gelasii I (a. 494), Pseudo-Soteris et trium galbeorum episcoporum (a. 511), quas subinde renovavit Cone. Parisiense (a. 829), contra abusum quarundam feminarum, ipsum altaris ministerium usurpantium (cf. supra, pp. 410 sq., 416).

Nihilominus Cone. Wormatiense a. 868 in Germania videtur testari existentiam diaconissatus, cum in suo can. 73 (cf. *Hardouin* 5. 747) assumit et ad verbum repetit can. 15 Cone. Chalcedonensis (supra cit., p. 449), in quo sermo est de ordinatione diaconissae per manuum impositionem; vis tamen huiusmodi testimonii infirmatur ex eo quod quidam ex canonibus huius Concilii orientalem potius quam latinam praxim referre videntur et ille ipse can. 73 mere serviliter ac verbaliter refert canonem chalcedonensem. Quidquid sit, exaggerat Morinus scribens: "Huius canonis innovatio confirmat usum apud latinos omnium quae de graecis diaconissis demonstrata sunt."¹⁵

In hac tardiori aetate, etiam in romana ecclesia inveniuntur feminae sub nomine diaconissarum, sed non satis determinatae indolis. Cone. Romanum a. 743, c. 5: "Ut presbyteram, diaconam, nonnam, aut monacham, vel etiam spiritualem commatrem, nullus sibi praesumat nefario coniugio copulare" (*Hardouin* 3. 1928). Leonem III (f 816), sedem suam romanam appetentem, "universus populus romanus cum sanctimonialibus et diaconissis et nobilissimis matronis . . . canticis

spiritualibus susceperunt” (*Liber Pontificalis*, ed. Duchesne, II 6). *Benedictus VIII* (1012-1024), confirmans privilegia episcopi portuensis, rescribit: “Pari modo concedimus et confirmamus vobis vestrisque successoribus in perpetuum omnem ordinationem episcopalem, tam de presbyteris quam diaconibus vel diaconissis, seu subdiaconibus, ecclesiis vel altaribus, quae in tota Transtiberi necessaria fuerit, faciendam” (*ML* 139. 1621). *Ioannes XIX* (1024-1033) concessit episcopo Silvae Candidae facultatem certis diebus celebrandi in basilica vaticana “consecrationes . . . sacerdotum, clericorum, diaconorum seu diaconissarum totius civitatis Leonianae” (*ML* 78. 1056).

In Romanis *Sacramentariis*, *Ordinibus et Pontificalibus*, occurrit mentio diaconae sive diaconissae, eiusque institutionis per aliquem benedictionis ritum. Sacramentarium *Gregorianum-Adrianum* (circa finem saec. 8) refert ‘Orationem ad diaconam faciendam,’ omnino identicam ei quae adhibebatur pro diacono: “Exaudi, domine, preces nostras et super hanc famulam tuam spiritum tuae benedictionis emitte, ut, caelesti munere ditata, et tuae gratiam possit maiestatis acquirere et bene vivendi aliis exemplum praebere. Per “(ed. Wilson, p. 139; cf. p. 7). *Ordo Romanus* 36 (iuxta enumerationem Andrieu; Ordo 9, iuxta Mabillon), circa finem saec. 9, ostendit benedicendas sive instituendas diaconissas et presbyterissas in processione papali: “Ipse [S. Pontifex] sedet super equum album; precedens et subsequens populus canit ei laudem. Similiter etiam feminae diaconissis et presbyterissis, quae eodem die benedicuntur.”¹⁰ *Ordo Romanus antiquus* (sic vocatus ab Hittorp primo editore; ordo 50 in collectione Andrieu), saec. 10, refert integrum ordinem ad diaconam faciendam seu “missam ad diaconam consecrandam.” Post graduate recitatur litania, qua finita, episcopus recitat supradictam orationem: “Exaudi. Domine preces nostras.” Sequitur longa praefatio consecrativa: “Deus, qui Annam filiam Phanuelis.” Subinde imponitur orarium seu stola, annulus et torques seu corona cum triplici peculiari formula: “Tunc ponat episcopus orarium in collo eius, dicens: stola iucunditatis, induat te Dominus. Ipsa autem imponat velamen capiti suo palam omnibus de altari acceptum, cum Antiph. Ipsi sum desponsata, cui angeli. . . Ad annulum dandum. Accipe annulum fidei, signaculum spiritus sancti, ut sponsa Christi voceris, si ei fideliter servieris. Per. Ad torquem. Accipe signum Christi in capite, ut uxor eius efficiaris, et si in eo permanseris, in perpetuum coroneris.” Prosequitur Missa ab evangelio.¹¹ *Pontificale Romano-Germanicum* saec. 10 (derivatum

¹⁰. Apud M. Andrieu, *Les Ordines Romani du haut moyen-âge* IV (Louvain 1956) 199 sq.; cf. 114, 140.

¹¹TM. Hittorp, *De divinis catholicae ecclesiae officiis et mysteriis* (“Magna bibliotheca veterum patrum,” torn. 10, Parisiis 1644) 161 sq.

ex praefato Ordine Romano antiquo) eiusque progenies *Pontificale Romanum saec. 12* fert eundem omnino ordinem.” *Pontificale Guilelmi Durandi*, circa finem saec. 13, mere archeologice refert abbreviatam formam eiusdem iam obsoleti ordinis, referens orationem “Exaudi, Domine, preces nostras” et impositionem orarii.¹⁰

Ex his aliisque locis apparet quam difficile sit iudicium ferre de occidentalibus istis diaconissis. Institutum quidem atque officium extitit, sed minus determinatum ac minus stabile quam germana Orientis institutio; ex una enim parte desuetudo baptismi adultorum per immersionem et ex alia parte increscens momentum institutionis religiosarum mulierum, paulatim evacuavit omnem consistentiam diaconissatus eiusque umbram cum evacuato ipso nomine relegavit praecipue in monasteriis, ita ut non raro ipsa abbatissa diacona vocaretur. Ceterum idem nomen, una cum cognata appellatione *presbyterae* aut *presbyterissae*, suo originali ac ministeriali sensu evacuatum, extensorem usum usurpavit, ita ut significaret matronas, praesidentes, uxores presbyterorum aut diaconorum, sanctimoniales, abbatissas/

¹⁰“Apud M. Andrieu, *Le Pontifical Romain au moyen-âge* I (Città dei Vaticano 1938) 168 sq.

¹¹*Ibid.* III (1940) 411. Haec ipsa mentio cecidit complete ab hodierno *Pontificali Romano*, quod a Pontificali Guilelmi Durandi derivatur. In quodam manuscripto Fat. lat. 1145 eiusdem Pontificalis Durandi, legitur sequens ordo, qui tamen nullam habet connexionem cum praefato ritu a Durando descripto: “Et si aliquam earum [virginum] fecerit diaconissam, data corona, det ei librum omeliarum, dicens: ‘Accipe potestatem legendi evangelium cum omelia in ecclesia Dei, in nomine patris et filii et spiritus sancti.’ Resp.: ‘Amen.’” Quibus ipse amanuensis (saec. 15) hanc observationem addit: “Hoc tempore non fiunt diaconissae, sed communiter in quocumque loco ebdomadaria legit evangelium, vel alia secundum consuetudinem monasterii sui” (*ibid.* 223).

Duobus nominibus *diaconissae* et *presbyterissae*, addendum est rarius nomen *episcopiae*, acceptum pro uxore vel matre episcopi. En quaedam exempla variae acceptionis trium horum nominum. *Diaconissa*, dicta tum de abbatissa (*Vita S. Nili* iunioris. c. 12, *ML* 120. 134; *Vita S. Radegundis reginae*, n. 12, *ML* 88. 502; alia exempla habes apud J. Mayer, *op. cit.* [supra, in p. 3791 67 sq.], tum de uxore diaconi (Cone. Turonense a. 567, can. 20: “Si inventus fuerit presbyter cum sua presbyteria, aut diaconus cum sua diaconissa, aut subdiaconus cum sua subdiaconissa. . .”). *Presbyteria*, dicta tum de matrona saeculari (Gregorius M. *Epist.* ad Ianuarium episc. Caralitum) tum de uxore presbyteri (Gregorius M., *Epist.* 1. 9. 17; *Dial.* 4. 11; praefatum Cone. Turonense) tum de vidua consecrata (verisimiliter Cone. Romanum a. 743 et *Ordo Romanus* 36. supra cit.), tum de diaconissa (Cone. Laodicenum, can. 11, cit. in p. 415). *Episcopo*, dicta tum de uxore episcopi (Cone. Turonense a. 567, can. 13 sq.: “Episcopum episcopiam non habentem nulla sequatur turba mulierum”), tum de matre episcopi (in cappella S. Zenonis ecclesiae S. Praxedis in Urbe, habetur aliqua inscriptio in qua Theodora, mater Pashalis II R.P. vocatur episcopa).

Testamentum D.N.I.C. bis in conventu ecclesiastico refert presbyteros, ut distinctas a viduis et diaconissis (l. 1, c. 35; l. 2, c. 19); non clare apparet de qua mulierum classe agatur, utrum de senioribus viduis aut diaconissis, an de senioribus inter matronas saeculares (nam etiam viri provectoris aetatis, primi prae cacteris. sacris officiis adstare solebant). Etiam *Epiphanius*, supra relatus (p. 408), seniores sive anus vocat presbytidas, eas distinguens a presbyteridis sive presbyterissis vel sacerdotissis. Quidam in eodem sensu interpretantur praefatum can. 11 Cone. Laodicensi (cf. supra, p. 415), iuxta sensum quem ei tribuit versio Isidori Mercatoris: “Mulieres quae apud gracos presbyteros [lege: presbyterae] appellantur, apud nos autem viduae seniores, univirae

Iam circa medium saec. 10, cum nomen et officium diaconissae adhuc circumferebatur in praecitatis documentis, *Atto* (4 961) episcopus Vercellensis ac subinde magnus cancellarius Lotharii regis Francorum, clare ostendit nec se nec alios scire quid esset diaconissa, huiusmodi quaestioni, a quodam Ambrosio sacerdote sibi positae, sequentem curiosam dans responsionem: “Igitur quod vestra prudentia consulere indicavit, quid in canonibus presbyteram, quidve diaconam intelligere debeamus: videtur nobis quoniam in primitiva ecclesia . . . ad adiumentum virorum etiam religiosae mulieres in sancta Ecclesia cultrices ordinabantur [??]. . . Diaconas vero talium credimus fuisse ministras. Nam diaconum ministrum dicimus, a quo derivatam diaconam perspicimus. . . Talibus etiam credimus baptizandi [??] mulieres iniunctum esse officium, ut absque ulla penitus verecundia aliarum corpora ab his tractarentur . . . : quod nunc iam minime expedit. Nam in tanta parvitate ob parentum religionem infantulae baptizantur, ut nulla eis verecundia, nullus baptizantibus voluptatis possit stimulus impedire. Unde iam statum est ut mulier baptizandi usum assumere non praesumat. Sunt etiam, qui eas priscis temporibus diaconas asseruere appellatas, quas nunc abbatissas nominamus, quod nobis minime congruere videtur. Abbas namque Pater dicitur; unde secundum normam aliorum nominum in genere feminino derivatum abbatissa eadem significatione, manente. Cuius vocabuli vis, timoris pariter et amoris, reverentiae et affectionis explicat qualitatem. Diaconam vero nihil aliud quam ministram intelligimus. *Quapropter si huius officii nomen nunc etiam quodammodo perduraret*, in his quae per mulieres adhuc dispensari videntur, illas diaconas putaremus, quae aetate senili devictae, religiosam vitam cum castitate servantes, oblationes sacerdotibus offerendas fideliter praeparant, ad ecclesiarum limina excubant, pavimenta detergunt. Possumus quoque presbyteras vel diaconas illas existimare, quae presbyteris vel diaconis ante ordinationem coniugio copulatae sunt: quas postea caste regere debent, sicut in canonibus promulgatum est, qui apostolorum titulo annotantur” (*ML* 134. 114 sq.).

Haec historica evolutio diaconissatus, vel generaliter cooperationis mulierum ecclesiastico virorum ministerio, ad sequentes breves Uncas reduci potest. Tempore apostolico, huiusmodi cooperatio constitit praecipue in quodam ministerio temporalis assistentiae sive charitatis, ceteroquin cum ipso spirituali ac liturgico Apostolorum minis-

ct matriculariae [i.e. catalogo inscriptae] nominantur, in ecclesia, tanquam ordinatas, constitui non debere” (*Hardottin* 1. 784). — M

Quoad difficultatem determinandi sensum praefatarum appellationum in antiquis documentis, confer M. Andrieu, *Les Ordines Romani* IV (Louvain 1956) 140-147.

terio connexo, atque sponte et occasionaliter assumptum est a piis ac ferventioribus quibusdam mulieribus, absque ulla particulari classificatione et organizatione. Cum tamen, iam inde ab initio, existeret quaedam organizata classis viduarum, quarum specialem curam ecclesia assumebat quaeque oratione et piis operibus vicem suam rependebant, connaturale fuit ut ipsa cooperatio ministerio Apostolorum ab ea classi praecipue assumeretur, ita ut paulatim *initialis huiusmodi diaconissatus cum ipso viduatu identificaretur*, et haec fuerit prima organizata, utut imperfecta, forma diaconissatus. Huiusmodi status indicia sunt ipsa documenta primaevae Traditionis, seu saec. 2, in quibus tantummodo de viduis, tanquam de peculiari classi, sermo est: ita apud Ignatium, Polycarpum et Hermam.

Subinde autem, crescente necessitate muliebris cooperationis, status viduarum, cui aggregabantur tantummodo mulieres provectoris aetatis (1 *Tim.* 5. 9: “Vidua eligatur non minus sexaginta annorum”), impar visus est ad plenam et efficacem cooperationem praebendam: inde sensim sine sensu enata est nova classis huiusmodi ministrarum, sive inter viduas sive inter virgines sive inter alias sanctiores vel aptiores mulieres electarum, quibus novum diaconissarum nomen, specialis electio et particularia munia obvenerunt, ita ut *ministerialis cooperatio a viduis ad diaconissas transjerretur*. Periodus transitionis legi potest in *Testamento D.N.I.C.* (si admittatur hoc documentum, exaratum quidem saec. 5, referre in quibusdam partibus antiquiorem longe disciplinam); periodus vero creationis diaconissatus assignanda est in priori parte saec. 3 in Oriente eiusque clarum documentum agnoscendum est in *Didascalia Apostolorum*; periodus tandem aurea in vita et evolutione diaconissatus reponenda est in saec. 4-5. eiusque praecipuum documentum exhibetur, circa finem saec. 4. in *Constitutionibus Apost.*, in quibus clare significatur tum distinctio et superioritas diaconissae relate ad viduam, tum eius intima aggregatio ecclesiastico coetui, tum characteristicus omnino modus electionis per manuum impositionem. Subinde, decrescente ex una parte necessitate muliebris cooperationis ipsi liturgico ministerio, praecipue ob obsoletum baptismum adultorum per immersionem, et increscente ex altera parte momento et organizatione vitae monasticae feminilis, cui reliqua diaconissarum officia poterant facile commendari, *diaconissatus paulatim declinare coepit ac tandem in monachatum evanuit*, ita ut, sicut viduis diaconissae, ita monachae diaconissis, in hac attenuata ministerial! cooperatione successerint. Huiusmodi occasus coepit saltem post Cone. Trullanum II (a. 692) atque perseveranti gradu processit, donec inter saec. 10 et saec. 12 substantialiter consummatus fuerit.

In latina autem ecclesia proprie dictum diaconissarum institutum, tanquam determinata classis cum determinatis regulis et officiis ac determinato aliquo ritu initiationis, prioribus saeculis non videtur extitisse, nec nisi saec. 5-6 introduci coepisse, non absque aliqua vivaci oppositione in quibusdam ecclesiis, ob liturgicos abusos ex parte mulierum ministerio cooperantium. Ceterum, etiam posteriori tempore, occidentalis diaconissatus nonnisi indeterminatam quandam faciem et consistendam retinuit, eo quod iam obsoleverat, cum baptismo adultorum per immersionem, ipsum praecipuum baptismale officium quod ei originem dederat. Hinc non mirum est, ipsum iam circa finem saec. 10 practice absolevisse, quamvis in liturgicis textibus adhuc circumferretur.²¹

Officia diaconissarum, quorum praecipua referuntur in textibus supra citatis, peculiariter in *Didascalia* et *Const. Apost.*, ad sequentia reducuntur: 1. Assistere mulieribus in baptismo, seu eas adiuvere dum vestibus exuuntur, cum non deceat eas a viris conspici²² (*Didascalia*, *Constit. Apost.*, Epiphanius; cf. *Traditionem Apost.*, *Testamentum D.N.I.C.*, *Statuta Ecclesiae antiqua*, quae tamen tria postrema documenta directe loquuntur de viduis); eas intra baptismum ungere, ad primam nempe unctionem catechumenatus, seu perficere in corpore unctionem a ministro incepta in capite (*Didascalia*, *Constit. Apost.*, *Capitula* ex his *Constit.* derivata, quae notant episcopum ungere caput, diaconum os et pectus, diaconissam totum corpus); eas ascendentes e baptismali balneo suscipere seu adiuvere, necnon de effectu et obligationibus Baptismi instruere (*Didascalia*, *Const. Apost.*; cf. *Traditionem Apost.* et *Statuta Eccl. ant.* quae tamen loquuntur de viduis). 2. Ianuas ecclesiae per quas feminae ingredie-

¹¹ S. Thomas obiectionem deductam ex mentione diaconissae in Decretis levi digito evertit, inquiens: "In Decretis fit mentio de diaconissa et presbytera. Sed diaconissa dicitur quae in aliquo actu diaconi participat, sicut quae legit homiliam in ecclesia; presbytera autem dicitur vidua, quia presbyter idem est quod senior" (*Suppl.*, q.39, a. 1).

²¹ Ceterum, non tam facile antiqui ex baptizandarum nuditate scandalum patiebantur. Pseudo-Cyprianus (probabiliter Lucius I + circa 254, vel Caelestius pelagianus -f- 431). *De singularitate clericorum*: "Hunc plane conventum [de quo *Coi.* 3. 11] gloria est celebrare cum feminis, in quo nulla est discretio qualitatis, ubi tantum licet omnes aequare sine aliqua differentia: ut nec in ipso baptismo cuiusdam nuditas erubescat, ubi Adae et Evae renovatur infantia: nec exponit, sed potius accipit tunicam" (3fL 4. 924). Ioannes Moschus (-f- 619) in *Prato spirituali*, c. 3, narrans historiam cuiusdam Canonis presbyteri qui pulchram puellam noluerat baptizare eo quod "quoties mulierem inungeret, scandalizabatur," refert quod "audiens hoc archiepiscopus Petrus obstupuit de sene vehementer, voluitque ad hoc opus delegare diaconissam mulierem. Sed id non fecit, ne contra canones fecisse videretur" (*MG* 87. 2854 sq.). Adhuc innocentiores xidentur fuisse quidam *episcopi hiberni* qui "mulierum administrationem et consortia non respuebant, quia super petram Christi fundati, ventum tentationis non timebant." dum alii contra "abnegabant mulierum administrationem separantes eas a monasteriis" (Apud A. W. Haddan et W. Stubbs, *Councils and ecclesiastical documents relating to Great Britain and Ireland* [Oxford 1878] II-2, p. 292).

bantur custodire, sicut diaconi stabant ad portas virorum (*Constit. Apost., Testamentum D.N.J.C.*) 3. Exercere aliquam vigilantiam in ipsas viduas quae tenebantur diaconissis oboedire (*Constit. Apost.* 3. S). 4. Privatim feminas docere (Pelagius). 5. Adire eas domos gentilium quas adire viri non poterant (*Didascalia, Constit. Apost.*). 6. Comitari, honestatis causa, mulieres quae ad alloquendos ministros (episc., presb. et diaconos) accedebant (*Constit. Apost.* 2. 26, 58; 3. 7). 7. Assistere mulieres infirmas necnon convalescentes (*Didascalia, Constit. Apost.*; solum *Testamentum D.N.I.C.* loquitur de diaconissa afferente Eucharistiam mulieri praegnanti quae ad ecclesiam accedere non posset). 8. Examinare nudum corpus mulieris, in casu iudicialis accusationis de violato voto castitatis (ad hoc alludit Epiphanius).

Apud *Nestorianos* et *Monophysitas* ampliora quaedam iura et officia diaconissis concedebantur, quorum quaedam redolent ministeriales abusus. Apud Nestorianos diaconissae supplebant absentiam diaconorum, distribuendo communionem feminis in ecclesia; in absentia clericorum, curam habebant lampadarum et altaris. Apud Syros Monophysitas, abbatissae tanquam diaconissae poterant, absente ministro et extra sacrificium Missae, distribuere communionem tum suis religiosis feminis tum etiam tenellis pueris; diaconissae poterant, de consensu episcopi, infundere vinum et aquam in calice, sed ante initium Missae; offerebant incensum, omissa tamen oratione; ungebant infirmas; pariter exequiebantur integram baptismalem unctionem in mulieres.²³

Quoad modum institutionis sive ordinationis, *Traditio Apostolica* dicit viduas non esse ordinandas sed tantum nominatim eligendas, dum *Testamentum D.N.I.C.* quoad easdem viduas refert aliquem ritum, consistentem in peculiari benedictione seu oratione episcopi super electam (cf. in pp. 411, 413). Eodem simpliciori modo videntur etiam diaconissae in priori aetate institutae fuisse; *Didascalia* nullum indicat peculiarem ritum et Cone. Nicaenum videtur negare tunc temporis adhibitam fuisse impositionem manuum (cf. in pp. 412, 414). Subinde huiusmodi ritus introductus est, una cum peculiari oratione qua advocatur gratia ministerialis, ut constat ex *Constitutionibus Apost.* circa a. 400 (cf. in p. 413); propterea ritus

²³ Haec omnia testantur monophysitae ipsi scriptores saec. 5-6' *Severus Antiochenus*, *Joannes Telensis* (Ioannes bar Cursus, episcopus Tella) et *Iacobus Edessenus* (Iacobus Barâdi, episcopus Edessae), relati a Bar-Hebraco (Gregorio Abulfaraee), canonist.! monophysita saec. 13, in suo *Nomocanon*, cuius latinam versionem, exaratam a J. S. Assemani, edidit A. Mai in sua *Scriptorum veterum nova collectione*, torn. 10 (Romae 1839); vide quoad rem nostram p. 51. Praeterea confer eundem Assemani, *Bibliotheca orientalis* II (Romae 1721), Dissertatio de Monophysitis, c. 10,

communiter vocatus est cheirotesia vel etiam cheirotonia (*Constil. Apost.*, Cone. Chalcedoneuse, Leges Iustiniani, Cone. Trullanum. Codices graeci, Blastares); nihilominus in ritum latinum manuum imposito nunquam introducta est: attentata autem a quibusdam assimilatio institutionis diaconissae cum ordinatione diaconi, tanquam abusus reiecta est a pluribus conciliis gallicis (cf. in p. 415). In posteriori ritu, tam orientali quam occidentali, addita est traditio instrumenti seu impositio stolae, ita ut ordinatio diaconissae in ritu orientali simillima fieret ordinationi diaconi; in Occidente traditioni stolae accessit etiam impositio annuli et coronae (Codices graeci, Blastares, Ordo Romanus antiquus et Pontificale Romanum, cit. in pp. 451, 454).

Notandum 5. De Sacerdotio B. Virginis.

Quamvis quaestio de sacerdotio B. Virginis, quae explicite et instanter a recentioribus theologis posita est, non respiciat directe nostrum tractatum, cum non agatur de sacerdotio hierarchico, non abs re tamen videtur aliquid de ea hic apponere, ob eius saltem indirectam connexionem cum ipso sacerdotio sacramentali, tam hierarchico quam baptismali. Relicta autem Mariologis expositione ipsius controversiae,²⁴ satis nobis erit aliquas observationes et suggestiones proponere, tum circa modum ponendi ipsum problema, tum circa convenientiorem semitam, quae ad optatam problematis solutionem ducere possit.

Prima observatio.

Problema ipsum clare et explicite ponendum est, non de sacerdotio

:| Praecipui, qui inter recentiores controversiam de Sacerdotio B. Virginis exposuerunt et agitarunt, sunt:

Basilio de S. Pablo. "Los problemas del sacerdocio y del sacrificio de Maria," *Estudios Marianos* XI (1951) 141-240.

Bover, J. M., *Maria Mediadora universal o Soteriologia Mariana* (Madrid 1946) 331-354.

Garcia Garcés, N., "Cooperación de Maria a nuestra redención a modo de sacrificio," *Estudios Marianos* II (1943) 242-247; cf. 232-242; "La Santísima Virgen y el sacerdocio," *ibid.* X (1950) 60-104; "Maria, la Iglesia y el Sacerdocio," *Ephemerides mariologicae* V (1955) 429-443.

Koser, C., "De sacerdotio Beatae Mariae Virginis," *Infanta et Ecclesia. Acta Congressus Mariologici-Mariani Lourdes a. 1958* II (Romae 1959) 169-295. Ibidem etiam, 149-167, invenies hanc ipsam nostram dissertationem, fere ad verbum repetitam.

Laurentin R., "Essai sur un malaise théologique: Marie et le sacerdoce," *Nouvelle revue théologique* (1947) 271-283; "Le problème du sacerdoce marial devant le Magistère," *Marianum* X (1948) 160-178; "Marie et la Messe. Essai sur un problème de spiritualité," *Nouvelle revue théologique* (1949) 39-55; *Marie, l'Eglise et le Sacerdoce*, I: *Essai sur le développement d'une idée religieuse*, Paris (1952); II: *Etude théologique*, Paris 1953 (Hoc ultimum opus est praecipuum sub ratione positiva et diffusius sub ratione speculativa).

Sauras, E., "¿Fue sacerdotal la gracia de Maria?," *Estudios Marianos* VU (1948) 387-424.

B. Virginis quomodolibet, sed de eius *sacerdotio proprie dicto*. Nemo enim negat, imo omnes concedunt, B. Virgini competere aliquod quodcumque sacerdotium, saltem improprie dictum aut metaphoricum, saltem de genere illius spiritualis sacerdotii quod ex antiquissima et concordi Traditione dicitur competere omnibus fidelibus.

Secunda observatio.

De hoc ipso proprie dicto sacerdotio loquentibus, probe attendendum est quae sit ratio conceptus proprii, prout distinguitur a conceptu improprio sive metaphorico, et generaliter attendenda est *ratio conceptus analogici eiusque divisio*; nam sacerdotium B. Virginis, quantumvis proprium, nequit esse nisi analogicum, seu nequit nisi analogice convenire sive cum sacerdotio hierarchico collato per sacramentum Ordinis sive et a fortiori cum principali ac fontali sacerdotio ipsius Christi.

Porro, ut fusius explicatum est in art. 7 (tom. 2, pp. 553-555), conceptus analogicus, qui nempe significat rationem quae est una non simpliciter sed tantum secundum quid, seu secundum aliquam proportionem sive commensurationem. tripliciter accipitur. Primo nempe, iuxta analogiam sive commensurationem intrinsecam, quae dicitur analogia proportionalitatis propriae quaeque supponit in omnibus analogatis tot intrinsecas ac proprias notas, ex quarum proportionali unitate resultat ipse communis conceptus qui de omnibus praedicatur: hoc modo conceptus entis praedicatur de Deo et creatura, de substantia et accidenti. Secundo, conceptus analogicus accipitur iuxta analogiam sive commensurationem extrinsecam. quatenus nempe nota quae in eo conceptu exprimitur, invenitur intrinsece in uno tantum analogato (quod propterea dicitur princeps analogatum), ceteris vero tribuitur ob aliquam relationem quam habent ad illud (ac propterea dicuntur secundaria analogata). Haec autem analogia iterum duplex est, prout praefata relatio, quae permittit attributionem nominis, est relatio similitudinis inter proprias formas (analogia proportionalitatis impropriae, sive metaphorica), vel mera relatio causae et effectus (analogia attributionis vel merae proportionis, quam quidam moderni minus exacte metaphoricam appellant): exemplum prioris est nomen leonis dictum de bestia et de Christo, posterioris vero exemplum est appellativum sani dictum de animali et de cibo: ubi notandum est quod, quamvis utraque haec analogia supponat etiam in secundariis analogatis aliquid intrinsecum, ratione cuius accipiunt commune nomen analogicum, hoc tamen nomen non significat illud intrinsecum quod est in secundariis analogatis, sed tantum illud quod invenitur in solo principali; ita. quamvis in Christo sit fortitudo,

ratione cuius est similis leoni, tamen Christus denominatur analogice leo ab ipsa forma leonis quae invenitur tantum in bestia, et pariter cibus denominatur sanus ab ipsa forma sanitatis quae est tantum in animali, quamvis cibus habeat in se intrinsecam rationem causae sanitatis.

Quaerere igitur an B. Virgini competat proprie dictum sacerdotium, idem est ac quaerere utrum analogicus conceptus sacerdotii *conveniat ei secundum rationem analogiae intrinsecae seu proportionalitatis propriae*, ita nempe quod Ipsa in se habeat aliquam notam quae de se sit sacerdotalis, quaeque, una cum aliis notis inventis in Christo et in ministris Ecclesiae, concurrat ad efformandum communem ac analogicum conceptum sacerdotii, nec proinde mere denominetur sacerdos ab aliqua nota sive forma, inventa in solo Christo aut ministris Ecclesiae, et ob aliquam relationem similitudinis vel causalitatis inter eius proprietates sive officia et proprietates sive officia Christi aut ministrorum Ecclesiae. Ob minus autem attentam considerationem harum philosophicarum rationum, non rara accidit confusio, sive idearum sive saltem locutionum, apud auctores disputantes tum de sacerdotio B. Virginis tum de sic dicto universali fidelium sacerdotio, quibusdam ab uno ad aliud analogiae genus inconstanter et ambigue discurrentibus, ut ostensum est in art. 7 (torn. 2, pp. 541-547).

Tertia observatio.

Ratio huiusmodi proprie dicti sacerdotii accipienda ac rimanda est iuxta rationem *sacrificii proprie dicti*, nam sacerdotium et sacrificium sunt essentialiter correlativa, et sacerdotium refertur ad sacrificium, tanquam ad suum specificum vel principale munus, ita ut cetera munia non pertineant ad sacerdotium nisi ut secundaria, et quidem ratione ipsius sacrificii. Unde, si cum quibusdam theologis modernis conceptus sacerdotii extendatur, ultra munus sacrificale, ad alia munia, puta ad propheticum et regale, aut, si placet, ad ampliorem ac generaliore rationem mediatoris, nemo saltem negabit munus sacrificale esse principale ac veluti specificum, idque iuxta traditionalem ipsum sensum Ecclesiae. Porro proprie dictum sacrificium est solum sacrificium externum ac rituale, quod in nova lege est ipsum sacrificium Crucis, ulterius in Eucharistia sacramentaliter iteratum; sacrificium vero quod dicitur internum sive spirituale quodque significatur per externum, quantumvis secundum se sit superius ac principaliter volitum, non est sacrificium proprie dictum, quia non est signum sed signatum, nec constituit exteriorem religionem sed interiorem; et pariter sacrificium ipsum externum quod non sit rituale, seu con-

stitutum a fundatore organizatae religionis, non est sacrificium proprie dictum, sed merum privatum signum interioris privati sacrificii.

Quapropter proprie dictum sacerdotium B. Virginis, si datur, *quaerendum est in sola rejerentia ad sacrificium Crucis*, in Eucharistia iteratum (cf. dicta in art. 7, torn. 2, pp. 548-553). Illi autem moderni theologi qui mavunt accipere internum sacrificium tanquam sacrificium proprie dictum, et super ipsum adstruere proprie dictum aliquod, tum omnium fidelium, tum B. Virginis sacerdotium (cf. *ibid.*, p. 513-518), manifeste aequivocant inter id quod est principale principalitate finis et materiae, et id quod est principale principalitate formali: internum quippe sacrificium est secundum se nobilior res quam sacrificium externum, utpote istius significatum et finis, sed in ipsa ratione sacrificii est secundarium analogatum, quatenus nomen et rationem sacrificii emendicat a sacrificio exteriori, in quo solo, tanquam in principali analogato, ea ratio intrinsece invenitur. Ceterum, cum contraria illorum modernorum opinio videatur, attentis traditionalibus conceptibus, satis peregrina, et procul dubio valde disputabilis, nemo saltem negabit securiorem viam perveniendi ad aliquod proprie dictum sacerdotium B. Virginis esse inquirere in eius relationem ad sacrificium externum ac rituale, quod ab omnibus habetur ut proprie dictum sacrificium.

Quarta observatio.

Ex duabus praecedentibus considerationibus sequitur proprie dictum sacerdotium B. Virginis non esse quaerendum in linea sic dicti *universalis sacerdotii fidelium*, qua parte hoc est *aliquid spirituale et internum*; nam, quantumvis hoc in B. Virgine sublimetur, non valet egredi suam specificam rationem sacerdotii improprie dicti. Nequit nempe spirituale hoc B. Virginis sacerdotium dici sacerdotium analogice secundum intrinsecam analogiam proportionalitatis propriae, eo quod ratio sive forma expressa per terminum "sacerdotium" non invenitur intrinsece in utroque analogato, seu in spirituali activitate B. Virginis et in rituali activitate Christi (aut ministrorum Ecclesiae), sed in altero tantum; unde dici debet sacerdotium analogice et improprie, vel si placet metaphorice, secundum extrinsecam nempe analogiam. Haec autem extrinseca sive impropria analogia duplex est, ut supra explicavimus, alia attributionis (quam quidam vocant mere metaphoricam) et alia proportionalitatis impropriae (quae vere est et ab accuratis philosophis dicitur metaphorical, et iuxta alterutram, pro diverso casu, contingit spirituales activitates, tum B. Virginis, tum ceterorum fidelium, dici sacrificalem et eorum digni-

tatem vocari sacerdotalem, ut fuse explicatum est in art. 7 (tom. 2, pp. 566-570).

Quinta observatio.

Proprie dictum sacerdotium B. Virginis non est ullatenus quaerendum in linea *ritualis ac sacramentalis sacerdotii*, tum hierarchici tum etiam universalis omnium fidelium, quorum primum fundatur in caractere Ordinis, alterum in gemino ac copulato caractere Baptismi et Confirmationis. Ratio est quia B. Virgo non suscepit neque sacramentum et characterem Ordinis, ut certum habetur ex communi ac constanti sententia theologorum, confirmata quibusdam recentioribus declarationibus S. Officii, prohibentis tum imagines B. Virginis vestibus sacerdotalibus indutae, tum propagationem devotionis Virgini-Sacerdoti (cf. infra), neque sacramenta et characteres Baptismi et Confirmationis, ut communius admittunt theologi, ea innixi ratione quod ipsa Maternitas Divina contulerit B. Virgini plenissimam incorporationem ad Christum, quam alii fideles imperfecte accipiunt per utrumque Christianae initiationis characterem.

Ceterum, etiam si cum quibusdam admitatur B. Virginem geminum hunc characterem suscepisse, non inde sequeretur in eo adstrui posse aliquod sacerdotium proprie dictum, sicut id non sequitur quoad ceteros fideles baptizatos et confirmatos. Universale enim fidelium sacerdotium, etiam qua parte importat elementum rituale, fundatum in caractere Baptismi et Confirmationis, dicendum est sacerdotium improprie dictum et metaphoricum, ut contra quosdam recentiores late ostensum est in art. 7 (tom. 2, pp. 603-609).

Sexta observatio ac resolutio.

Restat igitur ut proprie dictum sacerdotium B. Virginis quaeratur unice in ipsa linea sacerdotii Christi, seu in eius sacerdotali cooperatione sacrificio Christi, in Cruce peracto.²³ Attamen, ne iteratae confusiones inducantur aut in incertis discussio illaqueetur, consultius erit abstrahere ab omni actu merae spiritualis cooperationis B. Virginis illi sacrificio, qui nomine Compassionis vocitari potest; nam huiusmodi cooperatio reducitur ad internum sive spirituale sacer-

²³ u Posset quidem consideratio extendi ad *sacrificium eucharisticum*, in quo sacrificium Crucis iteratur quodque ipse Christus principaliter offert; attamen prudentius videtur, in praesenti saltem statu quaestionis, discussionem limitare ad sacrificium Crucis, ut prius expoliatur certius ac principale fundamentum Marialis Sacerdotii, quam ulteriores eius implicationes advocentur. Quoad cooperationem B. Virginis relate ad Eucharistiam confer: G. Alastruey, *Tratado de la Virgen Santísima* (cd. 2, Madrid 1947) 678-702; J. Knox, *De necessitudine Deiparam inter et Eucharistiam*, Romae 1949; R. Laurentin, "Marie et la Messe. Essai sur un problème de spiritualité," *Nouvelle revue théologique* (1949) 39-55; *Notre Dame et la Messe au service de la paix du Christ*, Paris 1954; item opus plurium collaboratorum *Marie et l'Eucharistic*, Montréal 1954.

dotium quod, ut supra dictum est, nonnisi improprie sacerdotium dici potest, nec ceteroquin ob suam adiacentiam et coniunctionem cum rituali sacrificio, proprie ac directe ritualizari ac veluti in proprie dictum sacrificium verti queit, quidquid in contrarium putent quidam recentiores, quos refutavimus in art. 7 (tom. 2, pp. 567, 598 sq.). Unde tota ratio proprie dicti sacerdotii B. Virginis quaerenda est in eius immediata ac rituali cooperatione sacrificio Christi, seu oblationi et immolationi Crucis.

Porro ad huiusmodi immediatam cooperationem statuendam, *duplex via aperta manet*. Prima est ut dicatur B. Virgo fuisse vere *cooblatrix et coimmolatrix cum Christo*, seu posuisse, una cum Christo, ipsum actum oblationis et immolationis Crucis, ita ut fuerit simpliciter ac plene sacerdos. Altera via est ut dicatur B. Virgo tantummodo ministrasse Christo, unico oblatori et immolatori ac ideo unico sacerdoti, ita ut ipsa fuerit non simpliciter ac plene sacerdos, sed tantum *ministra sacerdotis aut sacerdotalis ministra*, eo analogico modo quo, in diverso quidem ac hierarchico ordine, diaconus ministrat sacerdoti immolanti, et sub hac ratione, quamvis non sit simpliciter ac plene sacerdos, pertinet tamen proprie ad ordinem sacerdotalem, ita ut a quibusdam Patribus "in sacerdotio" (Optatus ait: "In tertio sacerdotio") post episcopum et presbyterum constitutus dicatur.²⁴

Iamvero, *primus modus dicendi difficilis imo impossibilis videtur*. Et prima ratio est, quia ita haberentur in Cruce duo sacrificia, eiusdem indolis et rationis, alterum Christi, alterum Mariae. Nec valet cum quibusdam invocare paritatem cum dualitate sacrificii Crucis et Missae, vel oblationis Christi et sacerdotis hierarchici in sacrificio Missae, vel sacerdotis hierarchici et fidelium in eodem sacrificio. Nam in his potius dicrimen quam paritas in ipsa sacrificali ratione apparet: Crux enim et Missa sunt duo distincti modus offerendi, alter physicus et alter sacramentalis; Christus et sacerdos hierarchicus diverso modo Eucharistiam offerunt, alter ut causa principalis et alter ut instrumentum; sacerdos hierarchicus proprie offert, quamquam instrumentaliter, fideles vero improprie, uniendo scilicet suum internum ac

²⁴ Epiphanius, Hacr. 59. 4: "Episcopum irreprehensibilem esse oportet, unius uxoris virum, continentem: similiter et diaconum et presbyterum . . . propterea quod incredibile est sacerdotii honor ac dignitas" (MG 41. 1022). Optatus Mil., *De schism. Donat.* 1. 13: "Quid commemorem laicos . . . ? quid ministros plurimos? quid diaconos in tertio? quid presbyteros in secundo sacerdotio constitutos? Ipsi apices et principes omnium, aliqui episcopi . . . instrumenta divinae legis impie tradiderunt" (ML 11. 910sq.). Hieronymus, *Epist.* 48. 21: "Episcopi, presbyteri, diaconi, aut virgines eliguntur, aut vidui, aut certe post sacerdotium in aeternum pudici" (MI. 22. 510). Caesarius Arel., Serin. 183. 1: "Omnes sacerdotes Domini, non solum episcopi sed etiam presbyteri et ministri" (CCL 104. 744).

spirituale sacrificium (quod nonnisi improprie sacrificium est) externo ac rituali ac proprie dicto sacrificio. E converso, si B. Virgo proprie ac ritualiter obtulisset et immolasset Christum in Cruce, obtulisset idem ipsum sacrificium quod Christus obtulit, sub eodem nempe physico respectu et sub eadem ratione causae principalis; nec posset quis fingere in oblatione B. Virginis aliquam rationem instrumentalitatis, aut etiam aliquam rationem subordinationis causae secundae, relate ad ipsius Christi oblationem: haec enim duo vix cogitabilia sunt et ceteroquin plenitudini ac singularitati sacrificii Christi ad-versarentur.

Altera ac immediata ratio est, quia in cooperatione B. Virginis ad sacrificium Crucis deest propria actio oblativo-immolativa, seu vitae Christi traditiva ac aequivalenter occisiva, in qua de facto sacrificium illud constituit. Solus enim Christus, utpote Deus, ita humanitatem suam suamque vitam vero ac supremo iure possidebat, ut posset illam abrenuntiare mortique tradere (Zo. 10. 18: “Nemo tollit eam [i.e. animam] a me, sed ego pono eam a meipso et potestatem habeo ponendi eam”), ac ideo solus Christus potuit eam in sacrificium Deo offerre; ad hanc autem ipsius Christi independentem ac imparticipabilem suae vitae abrenuntiationem, omnino extrinsece et accessorie se habent quaecumque a defensoribus proprie dicti sacrificii B. Virginis dicuntur de abrenuntiatione iurium maternalium in vitam Christi: quod nempe B. Virgo consenserit Incarnationi, et Christum, futuram victimam, generaverit cum intentione sacrificali, sciens nempe se Filium generare pro redemptione mundi ac ideo pro sacrificio Crucis (primum “Fiat”; *Luc.* 1. 38: “Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum”); quod eadem sacrificali intentione victimam nutrierit ac custodierit, ut significatum est in Praesentatione pueri Iesu in templo (secundum “Fiat”; *Luc.* 2. 34 sq.: “Ecce positus est hic in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel et in signum cui contradicetur; et tuam ipsius animam pertransibit gladius”); quod tandem iuxta aram Crucis steterit, victimae assistens nec eius morti contradicens, ac pro tanto eam Deo offerens (tertium “Fiat”; *Io.* 19. 25: “Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius et soror matris eius Maria Cleophae et Maria Magdalene”).

Restat igitur alter modus explicandi proprie dictum sacerdotium B. Virginis, scilicet tanquam sacerdotium non plene ac simpliciter dictum, sed *diminutum et secundum quid*, ac ideo non proprie tanquam sacerdotium (accepta hac voce, ut communiter accipi solet, pro officio eius qui offert sacrificium), sed tanquam *ministerium proprie sacerdotale* (accepta hac voce pro officio eius qui ministrat seu

assistit, ac pro tanto cooperatur cum eo qui sacrificium offert). Ad officia autem huiusmodi sacerdotalis ministerii refertur tum supra dicta triplex cooperatio, quam quidam assumere volunt ut proprie dictum sacrificium, scilicet actus generationis sive Maternitas Divina, qua B. Virgo victimam produxit in mundum, actus prioris et externae oblationis, qua victimam in templum adduxit in die Praesentationis, et peculiariter actus ultimae oblationis qua Christo in Cruce offerenti et immolanti adstitit, tum tota subsequens activitas qua B. Virgo, sub triplicata ratione Mediatrix, Corredemptrix et Matris spiritualis, fructus eiusdem sacrificii humano generi dispensat, veluti in redemptivam Victimae Crucis Communionem. Si quis autem quaerat de ceteris elementis, quibus huiusmodi proprie dictum sed secundum quid sacerdotium, sive sacerdotale ministerium, B. Virginis, coalescit, scilicet ordinatione, potestate et gratia, dicere potest, iuxta parallelismum eorum quae contingunt in ipso sacerdotio Christi, quod ordinatio est ipsa Divina Maternitas (sicut in sacerdotio Christi est ipsa unio hypostatica), potestas, seu forma sacerdotalis illius ministerii, est ipsa dignitas (utrum moralis tantum an etiam physica, non refert) sive ius ministrandi Christo in suo sacerdotio, gratia tandem est quaedam plenitudo gratiae virtutum et donorum qua B. Virgo insignitur ad congruentem usum praefatae potestatis (non confundenda ceteroquin cum ipsa gratia Divinae Maternitatis, seu cum ea radicali ac ontologica sanctificatione quae immediate ac formaliter fluit ab ipsa Maternitate, eo analogico modo quo substantialis sanctificatio humanitatis Christi fluit ex ipsa unione hypostatica, antecederet ad infusionem gratiae sanctificantis, personalis ac capitalis).

Huiusmodi autem explicatio proprie dicti sacerdotii B. Virginis sequentibus rationibus commendatur.

Primo nempe, haec videtur unica ac necessaria via ad admittendum aliquod proprie dictum sacerdotium in B. Virgine, ut supra dictum est, cum ex una parte sacerdotium plene et simpliciter in B. Virgine convenienter explicari nequeat, et ex alia parte ministerium possit esse aliquid proprie sacerdotale, quin sit plene ac simpliciter sacerdotium, ut patet de diacono in linea hierarchici sacerdotii.

Secundo, haec explicatio est rationi congrua, ut patet ex ipso eodem exemplo diaconatus, et confirmatur ex ipso perfecto parallelismo quod ita haberetur inter principale sacerdotium Christi, cui subservit B. Virgo, et instrumentale sacerdotium hierarchicum, cui subservit diaconus. Nec ceteroquin huiusmodi comparatio B. Virginis cum diacono fucum facere debet, ac si esset urgenda quomodocumque, sed hoc unum significat: quod nempe uterque, et diaconus et B. Virgo,

in propria sua linea et proprio suo modo, vere et proprie suo Sacerdoti in eius sacrificio ministret; unde inepte quidam obiciunt inconvenienter B. Virginem vocari diaconam (non enim est quaestio de nomine); item diaconum evocare conceptum sacerdotii hierarchici (non enim comparatio fit sub aspectu hierarchico); item diaconum non esse necessarium ad efficaciam sacrificii sicut cooperatio B. Virginis fuit ex voluntate Dei necessaria in sacrificio Crucis (quidquid enim sit de valore huiusmodi cooperationis B. Virginis, etiam cooperatio diaconi est necessaria ex ipsa institutione Christi in sacerdotali organizatione Ecclesiae, etsi non requiratur in omni individua oblatione sacrificii).

Tertio, ea explicatio non paucis theologis arrisit, qui explicite B. Virginem dixerunt sociam, vel assistentem, vel diaconam, vel ministram sacerdotii Christi: ita Pseudo-Albertus M., S. Antoninus, Olier, Scheeben, Lepin, De Lanversin, Terrien, Feckes, Cohausz, Gierens, Deneffe, Neubert. Ipse Pseudo-Albertus M. (circa medium saec. 13), a quo primo coepit explicita indicatio alicuius Marialis Sacerdotii, B. Virginem vocat “Christi coadiutricem et sociam.”¹⁷ In diaconalem sive ministerialem rationem sacerdotii B. Virginis peculiariter insistent M. Scheeben²⁸ et M. Lepin,²⁹ quorum prior B. Virginem vocat “diaconam sacerdotalis sacrificii Christi,” alter “ministram proprie dicti sacrificii” et “sacerdotem ministerialem.”

Quarto, ea explicatio, mediam viam arripiens, satisfacit legitimis exigentiis utriusque opinionis, negantis et affirmantis, proprie dictum sacerdotium B. Virginis: nam ex una parte negat proprie dictum sacerdotium in sensu pleno ac simplici, quod reservat soli Christo et ministro hierarchico, et simul ex alia parte affirmat proprie dictum sacerdotium in sensu diminuto et secundum quid, seu in solo sensu sacerdotalis ministerii. Pariter satisfacit variis appellationibus, hinc diminutis illinc exaltatis, quibus varii theologi conantur exprimere peculiarem indolem sacerdotii B. Virginis, relate ad sacerdotium tum Christi tum ecclesiasticae hierarchiae, scilicet: sacerdotium dependens.

¹⁷ *Mariale*, q. 42: “Omnes ordines Ecclesiae sunt in ministerium: unde etiam pastores nominantur. . . Beata autem Virgo non est assumpta in ministerium [scilicet hierarchicum] a Domino, sed in consortium et adiutorium. . . Sed si hoc est, non debuit aliquem habere ordinem: summus enim in ordine Ecclesiae Papa est, qui est vicarius Iesu Christi. Beata autem Virgo *non est vicaria, sed coadiutrix et socia*, particeps in regno quae fuit particeps passionum pro genere humano, quando omnibus ministris fugientibus et discipulis, sola sub cruce perstitit, et vulnera quae Christus corpore, ipsa corde suscepit; unde et gladius tunc ipsius animam pertransivit” (*Alberti M. Opera omnia* XXXCII [Parisiis 1898] 81; cf. explicationem quae affertur in q. 51, *ibid.* 97).

Mariology II (transi. M. J. Geukers, St. Louis, Mo., 1947) 222 sq.

³ *L'idée du sacrifice dans la religion chrétienne d'après le P. de Condren et Monsieur Olier* (Lyon 1897) 247, 255, 274.

secundarium, associatum, cooperans, sponsale, et sacerdotium superius, supersacerdotium, ipersacerdotium, archisacerdotium; priores enim expressiones referri possunt ad defectum plenae formae sacerdotii, seu ad mere ministrativam indolem sacerdotii B. Virginis, ceterae vero ad eius immediatam communicationem in ipso principali sacerdotio Christi, qua praecellit ipsum instrumentale, utut plenum, sacerdotium ecclesiasticae hierarchiae.

Quinto, ca explicatio apprime congruit documentis ecclesiastici magisterii, eorumque discriminis et apparentis mutuae oppositionis convenientem rationem reddit. Nam ex una parte quaedam decisiones S. Officii proscripserunt imaginem B. Virginis, sacerdotalibus vestibus indutae, et propagationem devotionis B. Virgini-Sacerdoti,³⁰ nec in repetitis encyclicis recentiorum RR. Pontificum, in quibus explicitis nec mitigatis expressionibus extollitur cooperatio B. Virginis in opere Redemptionis, unquam B. Virgo sacerdos appellatur; quae quidem prudentia et silentium ostendit saltem Ecclesiam non putare B. Virgini competere sacerdotium plene et simpliciter, etiam in sensu distincto a hierarchico sacerdotio. Ex alia vero parte Pius IX in sua nota epistola ad Van den Berghe (25 aug. 1873), qua commendavit illius opus de Maria et Sacerdotio, approbavit doctrinam, iuxta quam B. Virgo dicatur “divini sacrificii socia” asseruitque B. Virginem “a virgineo conceptu ad atrocissimam Eius mortem, adeo arcte se iunxisse divini Filii sui sacrificio ut Virgo Sacerdos appellata fuerit ab Ecclesiae Patribus”³¹; Pius X a. 1907 approbavit atque indulgentiavit quendam orationem, ad usum religiosarum Filiarum Cordis Iesu, in qua continetur expressio “Sacerdos pariter et altare” necnon conclusoria invocatio “Maria Virgo Sacerdos, ora pro nobis”³²; praeterea, quinque postremi RR. Pontifices, etsi nunquam adhibeant voces sacerdotii et sacerdotis, tribuunt B. Virgini quondam actum oblationis et immolationis in ara Crucis³³; quae omnia ostendere videntur men-†0

³⁰ Decretum latum die 15 ian. 1913 sub Pio X. sed publicatum 8 april. 1916 sub Benedicto XV: “Imaginem B.V.M. vestibus sacerdotalibus indutam esse reprobendam” (ZlziS’ VIII [1916] 146). Anno 1927, occasione publicationis articuli S. Fasso, “De vera devotione Virgini Sacerdoti,” in *Palestra del clero* VI (1927) 71 sqq., Cardinalis Merry del Val, nomine S. Officii, rescripsit episcopo Adriae: “È stato segnalato a questa suprema Congregazione un articolo su la ‘Vera devozione alla Vergine Sacerdote’. . . La divozione di cui ivi si tratta, in conformità al Decreto del Sant’Offizio del 8 Aprile 1916, non è approvata e non si può propagare” (*Palestra del clero* VI [1927] 611). Ipse E. Ilugon, consulto S. Officio, suspendit publicationem sui operis *La Vierge-Prêtre*, primo editi Parisiis 1911, cuius quarta editio tunc parabatur.

“Cit. ab ipso Van den Berghe, *Marie et le sacerdoce*, (éd. 2, Paris 1875 [prima editio prodit, a. 1873]), pp. vsq.

“/LIS XL (1907) 109. Item apud II. Marin, *Documentas Marianos* (Madrid 1954) 390.

“Leo XIII, Encycl. “Iucunda semper,” 8 sept. 1894: “Praesente ipsa et spectante, divinum illud [Crucis] sacrificium erat conficiendum, cui victimam de se generosa

tem Ecclesiae esse quod B. Virgini competat aliquod proprie dictum officium sacerdotale. Haec igitur apparens oppositio vel discrepantia, in documentis Ecclesiae, convenienter solvitur si dicatur B. Virgini competere proprie dictum sacerdotium non plene et simpliciter, sed diminute et secundum quid, seu *proprie dictum sacerdotale ministerium*, ita ut in sacrificio Crucis ipsa fuerit non proprie sacerdos sed proprie *ministra sacerdotii Christi*. Et haec expressio, quae aequipollet tum verbis Pseudo-Alberti M. “Non vicaria, sed coadiutrix et socia,” in quibus primitus coepit explicite indicari Mariale Sacerdotium, tum clariori appellationi Pii IX “Divini sacrificii socia,” quae peculiarem impulsum dedit ulteriori theologorum inquisitioni, videtur non solum apprime consonare cum omnibus Ecclesiae documentis, sed etiam de propinquo accedere ad ipsam veritatem.

ART 19. Utrum infans, seu nondum adeptus usum rationis, valide ordinetur (*Suppi.*, q. 39, a. 2; cf. 3 p., q. 68, a. 9; *In 4 Sent.*, dist. 6, q. 1, a. 2, q. 3).

PARS NEGATIVA ct PARS AFFIRMATIV/A

NEGANT generalem capacitatem infantis ad validam susceptionem Ordinis pauci admodum theologi, iique fere omnes antiquioris aevi. Ita aliqui innominati doctores saec. 13 (quos commemorant et impugnant Guido de Orchellis, St. Thomas, et Bonaventura³¹), *Durandus*

aluerat; quod in eisdem mysteriis postremum ilebilisusque observatur: ‘Stabat iuxta Crucem Iesu Maria Mater eius.’ quae tacta in nos caritate immensa ut susciperet filios. Filium ipsa suum *ultro obtulit iustitiae divinae*, cum eo commoricens corde, Doloris gladio transfixa.” Pius X, Encycl. “Ad diem illum,” 2 febr. 1904: “Deiparae sanctissimae non hoc tantum in laude ponendum est quod nascituro ex humanis membris Unigenito Deo carnis suae materiam ministravit, qua nimirum saluti hominum compararetur hostia; verum etiam officium eiusdem hostiae custodiendae nutriendaeque atque adeo, *stato tempore, sistendae ad aram*.” Benedictus XV, Epist. apost. “Inter sodalicia,” 22 maii 1918: “Materna in Filium iura pro hominum salute abdicavit placandaeque Dei iustitiae, *quantum ad se pertinebat, Filium immolavit*.” Pius XI, Encycl. “Miserentissimus Redemptor,” 8 maii 1928: “Virgo Dei Parens benignissima,, quae, cuin Iesum nobis Redemptorem ediderit, aluerit, *apud crucem hostiam obtulerit*, per arcanam cum Christo coniunctionem eiusdemque gratiam omnino singularem, Reparatrix item extitit picque appellatur.” Pius XII, Encycl. “Mystici Corporis.” 29 iun. 1943: “Ipsa fuit, quae vel propriae, vel hereditariae labis expers, arctissime semper cum Filio coniuncta, eundem in Golgotha, una cum maternorum iurium maternique sui amoris holocausto, nova veluti Eva, pro omnibus Adae filijs, miserando eius lapsu foedatis, *Aeterno Patri obtulit*” (apud H. Marin, *ibid.* 287 sq., 370 sq., 419, 450, 562).

"Guido de Orchellis (-f-ante 1233), *Tractatus de sacramentis*, n. 188: "Dicunt quidam quod ad hoc sacramentum conferendum exigitur tam dantis quam accipientis intentio, unde parvulus non potest suscipere sacramentum. Nobis autem alior visum est, quod in veritate parvulus potest ordinari, et indigne suscipit ordinem propter defectum aetatis" (ed. D. et O. Van don Eynde, p. ISO). S. Thomas, *Suppi.*, q. 39, a. 2: "Quidam autem dicunt quod ad omnes ordines requiritur usus rationis de necessitate sacra-

(*Zn 4 Sent.*, dist. 25, q. 2, n. 8),³⁵ *Petrus Soto* (inclinat, *De instil sacrd.*, lect. 5), *Ludovicus Habert* [*Theologia dogmatica et moralis*, De sacr. in gen., c. 17, q. 4), *Tournely* (*De sacr. Ordinis*, q. 4, a. 4) '5; inter recentiores *P. Schanz* (*Dic Lchre von den heiligen Sakramenten der katholischen Kirche* [Freiburg i. Br. 1893] 696).

Quorum rationes sunt: 1. Ex rei inconvenientia. Absurdum videtur tenellos infantes dici sacerdotes (Durandus). 2. Ex contraria ac constanti Ecclesiae praxi. Nullus enim in tota Traditione datur casus ordinationis infantis ad sacros ordines, imo omnes canones et leges Ecclesiae id districte prohibent, dum praescribunt adultam aetatem pro tali ordinatione; nec valet id referre ad solam liceitatem, cum nulla adsit ratio qua ex Scriptura vel Traditione validitas ordinationis infantis adstrui possit (Tournely). 3. Ex ipsa natura Ordinis. Nam sacra potestas datur propter usum, qui consistit in actu elicitio a ratione; qui ergo est incapax usus potentiae, est incapax ipsius potentiae (antiqui doctores apud Bonaventuram et Tournely); confirmatur ex hoc quod ideo mulieres sunt incapaces ordinationis quia non possunt exercere actum autoritatis. 4. Ex defectu requisitae intentionis. Nam ad susceptionem cuiuslibet sacramenti requiritur intentio in subiecto, cum agatur de homine, et quidem in adulto intentio propria, in infante vero intentio aliena sive interpretativa, scilicet parentum vel Ecclesiae. Iamvero quoad ordinationem intentio

menti. Sed eorum dictum ratione vel auctoritate non confirmatur." Bonaventura: "Dicunt aliqui quod ad ordinum omnium susceptionem requiritur rationis consensus, pro eo quod in quolibet ordine officium committitur respectu actus eliciti a ratione; et officium nulli committitur nisi ei qui vult recipere: et ideo dicunt quod usus rationis requiritur in ordinato, alioquin nihil omnino fit" (*In 4 Sent.*, dist. 25, a. 2, q. 2).

"Scribit: "Istud . . . videtur satis dubium, praecipue si per parvulos intelligantur pueri qui omnino carent usu rationis: primo quia satis videtur absurdum quod talis parvulus posset sacerdos fieri, vel episcopus ordinari. Secundo quia ad susceptionem cuiuslibet sacramenti requiritur propria intentio suscipiendi si sit adultus, vel interpretativa si sit parvulus, sed in tali parvulo si ordinetur de facto non potest esse propria voluntas suscipiendi ordinem cum non habeat usum rationis nec interpretativa, quia licet voluntas parentum, vel eorum qui vicem parentum gerunt possit esse interpretativa voluntatis parvulorum quantum ad ea quae sunt de necessitate salutis parvulorum corporalis, vel spiritualis, propter quod intentio parentum cos ad baptismum offerentium vel ecclesiae sufficit ad susceptionem baptismi salutaris, voluntas tamen parentum non videtur sufficere ad hoc, ut parvuli suscipiant sacramentum ordinis quod non est de necessitate salutis, sed supercrogationis et constituit hominem in gradu dignitatis, quia quoad hunc non bene patet quomodo voluntas parentum, vel quorumcumque aliorum sit interpretativa voluntatis parvulorum, cum parvuli licite possint talibus dissentire postquam ad annos discretionis pervenerint Et iterum, quia baptismus ordinatur ad deletionem peccati originalis quod contrahit parvulus ex actu parentum, congruum est quod voluntas parentum sufficiat eis ad suscipiendum baptismum: sed haec causa in alijs sacramentis non habet locum" (*In Petri Lombardi Sententias theologicas commentariorum libri IIII* [Venetijs 1586] 364 v.

"Scribit: "Habet utraque opinio negans et affirmans sua non contemnenda momenta, quibus innititur: verum placet magis sententia Durandi, quae ad mentem et praxim Ecclesiae accedere nobis magis videtur. Itaque sit conclusio: Verisimilius videtur, nullam et irritam fore ordinationem quae infantibus ante rationis usum, vel amentibus daretur."

aliena non valet; nam, quamvis aliorum intentio reputetur pro infantis intentione in his quae sunt de necessitate salutis corporalis vel spiritualis, ac inde sufficiat ut infans baptizetur, nequaquam reputatur talis nec sufficit in his quae, sicut Ordo, non sunt de necessitate salutis, et maxime cum per se implicant peculiarem statum vitae gravesque obligationes; ceterum, quod attinet Ecclesiam, eius intentio prorsus deest, cum potius Ecclesia explicite reluctetur ac contradicat ordinationi infantum (Durandus, Tournely). 5. Ex annexa obligatione. Ordinationi adnexa est peculiariter obligatio coelibatus; nemo autem lege constringitur qui consentire non possit (Tournely). 6. Ex disparitate cum Baptismo. Nequit invocari paritas inter ordinationem et Baptismum; nam imprimis Baptismus est aliquid necessarium ad salutem, ac ideo aliena intentio est interpretative intentio infantis; praeterea, Baptismus ordinatur ad auferendum peccatum originale quod non propria sed aliena intentione commissum est, ac ideo aliena intentio sufficit ad illud auferendum, sicut aliena intentio sufficiens fuit ad illud incurrendum (Durandus, Tournely).

MITIGATA QUORUMDAM OPINIO docet infantes esse incapaces solius *ordinationis episcopalis*, posse vero valide suscipere ceteros ordines. Pro hac sententia citantur S. Thomas, Bonaventure, Silvester Pricrias et Henriquez. Imo Bonaventura videtur hanc referre ut communem sui temporis opinionem (“Est alia opinio maiorum”) et Victoria, scribens in priori parte saec. 16, idem asserit de sua aetate; ipse Victoria, quamvis inclinet in contrariam sententiam, non audet decidere quaestionem sed in medium eam relinquit, scribens: “Doctores tamen excludunt pueros a consecratione episcopali iure divino, ut si puer consecratur in Episcopum, consecratio non teneat; sed certo non adeo gravi ratione permoti. Atque adeo si concedimus posse in Sacerdotem consecrari, non satis video quid obstat, quominus et Episcopus possit ordinari; sed in medium hoc relinqui potest; nec quicquid habeo certi asserere.”³⁷ Etiam in posteriori aetate, phires doctores. auctoritate S. Thomae commoti, eidem sententiae uno vel alio modo suffragantur; ita S. Alphonsus scribens: “Quaeritur: an valide ordinentur infantes? Negant Paludanus, Durandus et Petrus Soto. . . Sed verius affirmat D. Thomas. . . Dicit tamen idem Angelicus quod pueri ante usum rationis non possunt valide suscipere episcopatum” (1. 6, n. 782). Nec deest inter illos modernos, qui negant episcopatum esse sacramentum vel extendere characterem, unus vel alter qui eidem sententiae consequenter suffragetur. Ita Pègues, qui in suo commentario

³⁷ *Relecciottes teologicas dei Maestro Fray Francisco de Vitoria* II (ediciôn critica por L. G. Alonso Getino, Madrid 1934) 140.

in textum S. Thomae, absque ulla explicatione suscipit verba S. Thomae, mox referenda, circa quae tamen alii thomistae angustiam manifestant ac putant explicatione indigere; *M. J. Gerlaud*, pariter commentans textum S. Thomae, scribit: “Le principe fondamental qui régit l'article est surtout à retenir: le sacrement qui requiert une activité humaine dans le sujet qui le reçoit, est invalidement reçu par celui qui n'a pas l'usage de la raison. Celui-là ne peut donc bénéficier du sacrement de pénitence qui est incapable d'un acte humain de repentir, ni se marier qui ne peut passer un contrat. Le sacrement de l'Ordre ne suppose pas dans l'ordinand pareille activité, il confère un pouvoir qui n'est pas nécessairement lié à son exercice. Il en est autrement de l'épiscopat, participation à la régence du Christ. Par sa consécration, l'Evêque est élevé à la dignité de chef, de régent dans le corps mystique du Christ; il prend sur lui la responsabilité des âmes qui lui sont confiées; ce pouvoir conféré ne va pas sans un exercice immédiat: ainsi un Evêque n'est jamais consacré, sans recevoir en même temps un titre, fût-ce celui d'une église désolée.”³⁹

Verba S. *Thomae* haec sunt: “Omnia sacramenta in quibus non requiritur actus suscipientis de necessitate sacramenti, sed potestas aliqua spiritualis divinitus datur, possunt pueri suscipere, et alii qui usu rationis carent: hac tamen distinctione habita, quod in minoribus ordinibus requiritur discretionis tempus de honestate, propter dignitatem sacramenti, sed non de necessitate praecepti neque de necessitate sacramenti. . . Sed ad maiores ordines requiritur usus rationis et de honestate, et necessitate praecepti, propter votum continentiae quod habent annexum, et quia etiam eis sacramenta tractanda committuntur. Sed ad episcopatum, ubi in corpus mysticum accipitur potestas, requiritur actus suscipientis curam pastorem. Et ideo est etiam de necessitate consecrationis episcopalis quod usum rationis habeat” (*Suppi.*, q. 39. a. 2). Pariter *Bonaventura*, citata ac refutata sententia aliquorum qui ad omnes ordines requirebant usum rationis (cf. supra, p. 471, in nota), prosequitur: “Et ideo est alia opinio maiorum, quod ad aliquid usus rationis requiritur de necessitate sacramenti, ad aliquem ordinem de necessitate praecepti, ad aliquos de honestate et congruitate. Ad episcopatum namque, quoniam ibi contrahitur matrimonium spirituale, necessario requiritur consensus. sine quo non fit matrimonium, nec spirituale nec corporale . . . ; ac per hoc necessario requiritur usus rationis et discretionis de necessitate sacramenti, licet inulta alia requirantur de necessitate praecepti.

³⁹ *L'Ordre* (“Saint Thomas d'Aquin. Somme Théologique,” Paris [1931]) ISSsq.

Ad ordines vero sacros requiritur rationis usus de necessitate praecepti, pro eo quod ad illos ordines non debent admitti nisi qui possunt ad continentiam obligari. . . Ad minores vero ordines requiritur de honestate rationis usus” (*In 4 Sent.*, dist. 25, a. 2, q. 2). Ut patet, sententia S. Thomae et Bonaventurae est prorsus identica et ab utroque affertur ut communior sententia apud coevos doctores.

Plures theologi posteriores (praecipue inter thomistas), ut Paludanus, Dominicus Soto, Gonet, Billuart, Hallier, Virceburgenses, dicunt eam S. Thomae affirmationem de invaliditate ordinationis episcopalis, infanti collatae, intelligendam esse, vel intelligi posse, de episcopatu prout importat iurisdictionem sive curam pastorem, non vero prout importat solam potestatem Ordinis seu extensionem characteris.” Attamen, ut apte notant alii (Tesch, Huarte, Otten), huiusmodi textus expositio difficile componitur cum contextu S. Doctoris; nobis autem arbitraria videtur. Nam, quamvis ipsa nuda verba “Ad episcopatum, ubi in corpus mysticum accipitur potestas, requiritur actus suscipientis curam pastorem” possint esse ambigua, si tamen attendantur in contextu totius articuli, qui totus est de ipsa ordinatione, referuntur ad ipsam potestatem Ordinis per ordinationem acceptam. S. Thomas enim, non secus ac Bonaventura, distinguit omnes ordinationes in tres classes, quod attinet ad possibilitatem eas conferendi infantibus: scilicet ordines minores, ordines sacros, et episcopatum, ac docet usum rationis quoad priores requiri ex sola honestate seu decencia, ad alteros ex necessitate praecepti, ad ultimum etiam ex necessitate ipsius ordinationis¹⁰; ubi adverte, ideo S. Thomam non dicere: ex necessitate ipsius sacramenti, quia non putat episcopatum esse sacramentum, quemadmodum ceteros ordines. Et in hoc praecise quaerenda est vera explicatio mentis S. Thomae. Cum enim neget episcopatum esse sacramentum atque conferre aut extendere characterem, consequenter ei videtur infantem non posse valide suscipere episcopatum, sicut valide suscipit ceteros ordines sacramentales ac caracteristicos. eo quod potestas episcopalis non est potestas sacramentalis, consistens

” Billuart: “Verum duo distinguenda sunt in episcopo, scilicet extensio characteris seu potestas, et cura pastoralis animarum atque Ecclesiae quacum init matrimonium spirituale: ad hoc secundum requiritur consensus, non ad primum. Et hoc sensu intelligendum esse S. Thomam, docent nobiles eius interpretes, Paludanus, Dominicus Soto, Gonet, etc.” (*De sacr. Ordinis*, diss. 3, a. 3).

¹⁰ Vanum autem et arbitrarium videtur effugium ad quod recurrit. Lépicier, dicens S. Thomam nonnisi dubitative id asserere: “Advertat lector, id quod hic habet Angelicus. ad episcopatum de necessitate consecrationis episcopalis requiri quod homo usum rationis habeat, quatenus innuere velit episcopatum invalide conferri homini usu rationis carenti, dubitative tantum proponi: eadem quippe est ratio de episcopatu, quae est de sacerdotio et aliis ordinibus” (*De sacramento Extremae Unctionis et de sacramento Ordinis* [Romae 1828] 290, in nota).

in physico caractere a suo exercitio perfecte praescindibili, sed est potestas mere hierarchica in corpus mysticum, de cuius ratione est actualis quaedam relatio ac dominium in subiectum corpus mysticum, cuius relationis sive dominii susceptio requirit usum rationis ut libere suscipiatur et acceptetur. Ratio autem quare supradicti thomistae conentur S. Thomam aliter interpretari, est quia a pura doctrina S. Thomae de non sacramentalitate episcopatus, realiter quidem sin minus verbaliter, deflexerunt, admittentes consecrationem episcopalem extendere characterem presbyteralem ac pro tanto esse aliquo modo sacramentalem, ut fuse ostensum est in art. 5 (tom. 2, pp. 175-183).

AFFIRMANT capacitatem infantis ad validam susceptionem Ordinis *maior longe pars theologorum*, praecipue si abstrahatur ab episcopatu. Quae quidem sententia recentiori aetate tam communis evasit, ut quidam moderni, absque ulla etiam distinctione inter episcopatum et ceteros ordines divinitus institutos, eam dicant certam (Cappello. Conte a Coronata, Mors, et ut videtur Ferland)⁴¹ et unus vel alter vocet theologice certam (Lercher-Umberg, qui tamen abstrahunt ab episcopatu, Hervé); quae nota, quod attinet saltem episcopatum, omnino exaggerata videtur. Quod attinet ordines infra episcopatum, ipse Catechismus Cone. Trid. (cf. infra) hanc sententiam ut certam habet et Benedictus XIV (cf. infra) fatetur contrariam paucorum opinionem Romanae Curiae numquam arrisisse. Quapropter, attenta concordia modernorum theologorum in declaranda vel supponenda tanquam certa, doctrina de validitate *diaconalis ct presbyteralis* ordinationis infantium, non videtur excusari posse ab aliqua *nota temeritatis* qui contrarium nunc decisive sustineret.

CONCLUSIO

Infans, scu nondum adeptus usum rationis, valide ordinatur saltem ad diaconatum et presbyteratum.

Probatur 1. *EX MENTE ECCLESIAE.*

Theologi antiquiores, ut S. Thomas, Bonaventura, Gonet, Frassen, Billuart, et quidam moderni, ut Paquet, Many, Lépicier, Sola, huc adducunt quamdam decisionem *Innocenta III* (*Decret.*, l. 5, tit. 29, cap. "Tuae litterae") qui, consultus quid agendum esset de quodam clerico, qui ante annos discretionis suscepserat subdiaconatum et ordi-

" Ceterum eadem videtur esse mens quamplurium theologorum, tam dogmaticorum quam practicorum; nam, quamvis non utantur voce "certa," tamen rem simpliciter et tanquam indubiam proponunt.

nes minores, ac subinde, praetermisso diaconatu, accepit presbyteratum, respondit illum suscipere debere diaconatum et ministrare posse in ordine presbyterali.⁴² quo silentio circa inferiores ordines significare videtur eos valide infanti collatos esse. Attamen, huiusmodi documentum si quid valet, adduci potest tantum ab his qui putant praefatos inferiores ordines esse sacramentales; ceterum, ut opponit Tournely (unus ex negatoribus validitatis ordinationis infantium), in hoc documento duo incerta sunt, scilicet Innocentium III eos ordines reputasse sacramentales (quamvis haec fuerit subinde communis sententia theologorum saec. 13) et praefatum clericum fuisse vere infantem, seu verba “ante annos discretionis” significare “ante usum rationis,” cum possint significare eam discretionis aetatem, quam canones ad ordinationem praescribebant.

Catechismus Cone. Trid.: “Pueris autem et furiosis, vel amentibus, quod usu rationis carent, hoc sacramentum dandum non est. quamvis, si iis quoque administraretur, sacramenti characterem in eorum anima imprimi, certo credendum sit” (p. 2, c. 7, q. 33). Id respicit solos ordines episcopatu inferiores, nam, ut ostensum est in art. 5 (tom. 2, pp. 122, 156), Catechismus non considerat episcopatum ut sacramentum.

Benedictus XIV, Instructio “Eo quamvis,” 4 maii 1745, “Super dubiis ad ritus ecclesiae et nationis Cophtorum pertinentibus” supponit validitatem ordinationis infantium ad omnes ordines usque ad diaconatum inclusive, quae iuxta inveteratam consuetudinem fieri solebat apud Coptos immediate post Baptismum, et in confirmationem adducit concordem fere sententiam doctorum et Romanae Curiae, aiens: “Si tamen in huiusmodi provide institutarum legum [circa aetatem canonicam] contemptum contingeret fortasse ab episcopo legitima auctoritate suffulto non solum minorum sed etiam sacros ordines infanti conferri: concordia theologorum, et canonistarum suffragio definitum est. validam sed illicitam censi hanc ordinationem, dummodo nullo laboret substantiali defectu materiae, formae et in-

⁴² “Tuae nobis praesentatae litrae continebant, quod, sicut ex relatione quorundam bonorum virorum receperas. P. lator praesentium, diaconatus ordine praetermisso, se fecit ad sacerdotii ordinem promoveri, quemque super hoc ab ipso quaesisse diligentius veritatem, ipse sibi quoque secreto humiliter confessus est, se pro certo nescire, si res taliter se haberet, sed. ex quo boni viri hoc asserebant, inter quos fuerat conversatus, credebat assertioni eorum, eo, quod ipse tempore, quo ordines inferiores susceperat, infra talia versio habet: intral annos discretionis fuerat constitutus. Tu igitur, ipsum ad apostolicam sedem transmittens, a nobis humiliter supplicasti, ut cum eo misericorditer agere dignaremur. Nos igitur, eius miseriae condolentes, fraternitati tuae per apostolica scripta mandamus, quatenus condignam poenitentiam pro huiusmodi negligentia iniungas eidem; qua peracta, quia non intelligitur iteratum quod factum esse nescitur; ipsum in diaconum ordinare nrores, et sic de misericordia eundem ministrare permittas in ordine sacerdotis” (*Corpus Iuris Canonici*, ed. Friedberg, II 833).

tentionis in episcopo ordinante: non attenta contraria sententia, quae raros habet asseclas, et quae supremis tribunalibus, et congregationibus Urbis numquam arrisit” (§ 20).⁴³ Idem supponit in paulo posteriori *Epistola* “Anno vertente,” 19 iun. 1750, de eadem materia et ritibus.⁴⁴

Codex I.C., can. 968, § 1: “Sacram ordinationem valide recipit solus vir baptizatus; licite autem, qui ad normam sacrorum canonum debitis qualitatibus, indicio proprii Ordinarii, praeditus sit, neque ulla detineatur irregularitate aliove impedimento.” Quamvis Codex explicite non dicat “solum et *omnem* virum baptizatum” valide ordinari, tamen extensivum hunc sensum ille canon videtur accipere ex hoc ipso quod ex una parte nullum aliud refert validitatis requisitum et ex alia parte cetera omnia requisita canonicae ordinationis connectit cum sola liceitate; inter quae requisita cann. 974 sq. referunt “aetatem canonicam.”

Quamvis igitur Ecclesiae magisterium numquam validitatem ordinationis infantium directe ac decisive declaraverit, ex praefatis tamen documentis mens eius ita sufficienter colligi videtur, ut. saltem attenta concordia interpretatione et determinata sententia modernorum theologorum, non exaggerata videatur levis censura quam supra (p. 475) contrariae sententiae, quod attinet solum diaconatum et presbyteratum, apposimus.

Probatur 2. *EX THEOLOGICA RATIONE.*

Nihil in infante desideratur ex his quae ad validitatem sacramenti Ordinis ex parte subiecti requiruntur. *Primo*, enim, hoc sacramentum non requirit ex parte subiecti aliquem actum qui sit pars ipsius sacramenti, ut contingit in Poenitentia et Matrimonio. *Secundo*, actus intentionis suscipiendi sacramentum exigitur in subiecto actu capaci illum eliciendi, non vero absolute et simpliciter ex ratione sacramenti, quae petit tantum subiectum rationale seu potentia capax eliciendi intentionem, ut patet ex ipsa habilitate infantium ad suscipienda tria sacramenta Baptismi, Confirmationis et Eucharistiae; nec exigitur ex propria ratione sacramenti Ordinis, quatenus importat statum aliquem peculiarem, non necessarium, et gravibus obligationibus alligatum: nam peculiaritas illius status est ipsa eius dignitas, quae habet rationem privilegii ac perfectionis et cuius proinde collatio non nocet sed perficit subiectum, nec eius iura laedit sed illis satisfacit: ratio non necessitatis relate ad salutem non extinguit rationem necessitatis, communis cuilibet sacramento, relate ad peculiarem gratiam sacramentalem quae nonnisi ex proprio sacramento obtineri potest;

Benedicti XIV Bullarium I (Prati 1845) 519 sq.

Ibid III-I (1846) 212-215.

obligationes tandem illius status, uti coelibatus, sunt separabiles ab ipsa consecuta dignitate sicut ipsum huius exercitium, secus ac obligationes Baptismi quae inseparabiliter adhaerent dignitati christiani; ex quibus intelligitur quare intentio aliena possit esse interpretative intentio propria relate ad infantem, non minus in Ordine quam in Baptismo. *Tertio*, si attendatur effectus sacramenti, infans non est incapax sive gratiae, cuius habitus potest ab actu separari, ut patet ex ipso effectu Baptismi in parvulis, sive etiam potestatis, ut patet tum ex ipsa natura characteris, qui est aliqua forma physica indelebiter permanens in anima, etiam cum ad actum non transit, tum generaliter ex ipsa ratione potestatis, quae a suo actu et exercitio distinguitur ac separari potest, ac ideo sicut infans habet naturaliter potentiam ratiocinandi, quamvis actus rationis exercere nequeat, ita consequi potest sacramentalem potestatem antequam eius actum exercere queat.

Ad rem S. *Thomas*: “Per pueritiam et alios defectus [uti amenitiam] quibus tollitur usus rationis, praestatur impedimentum actui. Et ideo omnia illa sacramenta quae actum requirunt suscipientis sacramentum, talibus non competunt, sicut poenitentia, matrimonium et huiusmodi. Sed quia potestates infusae sunt priores actibus, sicut et naturales, quamvis acquisitae sint posteriores, remoto autem posteriori, non tollitur prius, ideo omnia sacramenta in quibus non requiritur actus suscipientis de necessitate sacramenti, sed potestas aliqua spiritalis divinitus datur, possunt pueri suscipere, et alii qui usu rationis carent” (*Suppi.*, q. 39, a. 2).

Ex his patet *responsio rationibus adversariorum* supra enumeratis (p. 471). 1. Absurdum est tenellos infantes dici sacerdotes, si attendatur liceitas rei (i.e. valde inconveniens ac de facto absolute illicitum est infantes ordinari sacerdotes), non vero si attendatur rei validitas, quia denominatio sacerdotis non sumitur ab actu, quem repugnat infantem exercere, sed a sola potestate, quam ipse potest habere, quemadmodum absurdum est dicere infantem credere aut ratiocinari, sed non est absurdum dicere infantem esse fidelem aut rationalem, ab habitu scilicet fidei et a potentia rationis quam reapse habet. 2. Nihil mirum in Traditione casus ordinationis infantum, saltem ad ordines maiores (diaconatum et presbyteratum), non occurrere. cum ab ecclesiasticis canonibus constanter prohibeatur, ob inconvenientia quae sequerentur tum ex obligatione continentiae tum ex ministratione sacramentorum illis ordinibus commissa; quod autem ea prohibitio referatur non ad rei validitatem sed ad solam liceitatem.

sufficienter eruitur ex rationibus adductis in Conclusionem. Ceterum, citari potest saltem unus casus, imo una integra praxis, scilicet Copiorum, quae ab infantili ordinatione ad diaconatum non abstinuit et cuius praeterea validitas a Benedicto XIV explicite agnita est. 3. Sacra potestas datur quidem propter usum sed non necessario cum usu, cum distinguatur a suo usu, ac ideo infans potest esse capax potentiae qui est adhuc incapax usus potentiae; in quo quidem discrepat a muliere quae est radicaliter incapax sacrae potestatis. 4. Iam inter arguendum dictum est quare intentio aliena potest valere pro parvulis quoad susceptionem huius sacramenti, sicut et Baptismi. Ceterum, cum dicitur intentio Ecclesiae valere pro parvulis, voluntas Ecclesiae non respicit rei liceitatem, secus esset contradictoria sibi metipsi per suos canones prohibenti ordinationem infantium, sed solam rei validitatem; aliis verbis: cum infans contra canones Ecclesiae illicite ordinatur. Ecclesia agnoscit validitatem eamque necessario vult ac intendit, cum ea necessario sequatur ex conditionibus a Christo statutis pro existentia sacramenti. 5. Ut pariter iam dictum est, obligationes Ordini alligatae, sunt ab eo separabiles; imo sunt de iure separandae in casu ordinationis infantis, ut infra fusius ostendetur. 6. Inaniter invocatur disparitas inter Baptismum et Ordinem; ratio quare in Baptismo infantis sufficiat intentio aliena, non est ipsa absoluta necessitas illius sacramenti, prout est absoluta, sed prout est saltem necessitas, quae ratio valet etiam pro Ordine; nec ratio est praecise quia per Baptismum aufertur peccatum originale, aliena intentione commissum, secus neque Confirmatio et Eucharistia possent parvulis valide conferri.

Diximus supra, in textu Conclusionis (p. 475), infantem valide ordinari saltem ad diaconatum et presbyteratum; nam *quoad validitatem ordinationis episcopalis non videntur esse efficacia argumenta quae supra exposuimus*, quinimmo ipsa propria indoles episcopalis potestatis videtur huiusmodi validitati repugnare, ita ut memorata sententia S. Thomae, Bonaventurae aliorumque antiquorum, probabilis sin minus probabilior appareat. Profecto, si cum pluribus modernis doctoribus admittatur sacramentalitas episcopatus et praecipue si dicatur episcopalis potestas consistere in novo quodam caractere aut in extensione presbyteralis characteris, facilius quis convinceretur episcopalem infantis ordinationem esse validam, seu eandem esse rationem de episcopali ac de presbyterali infantis ordinatione, quantum ad earum validitatem. Attamen, si negatur sacramentalitas episcopatus et a fortiori peculiaris ac proprius character in ipso (ut

probabilius cum S. Thoma aliisque non paucis theologis iudicavimus in art. 5, tom. 2, pp. 228 sqq.), imo etiam si abstrahatur ab hac duplici quaestione et consideretur tantummodo propria ac peculiaris ratio potestatis episcopalis, in ipsa linea quidem Ordinis et prout per ordinationem confertur (seu abstractione facta a consorti potestate iurisdictionis ac magisterii, per papalem commissionem obtenta), satis manifesta ratio videtur quare ab infante suscipi valide non queat.

Ipsa enim est essentialiter quaedam publica potestas, potestas nempe capitis, regulatoris cultus, formatoris militum Ecclesiae per sacramentum Confirmationis, constitutoris ducum ac ministrorum cultus per sacramentum Ordinis, breviter est, ut ait S. Thomas, immediata “potestas in corpus mysticum” (*Suppi.*, q. 39, a. 2), qua “episcopus specialiter sponsus dicitur Ecclesiae, sicut et Christus” (*Suppi.*, q. 40, a. 4, ad 3).⁴⁵ Iamvero aegre concipi potest huiusmodi potestatis susceptionem fieri absque aliquo “actu susipientis” (*Suppi.*, q. 39, a. 2) seu absque libero concursu et intentione; nam, quamvis haec potestas distinguatur a suo actu et exercitio, est tamen de se completa et immediate praeparata ad actum, nec indiget, qua talis, ulterius compleri per motionem divinam, quemadmodum indiget character sacramentalis in ordinatione collatus, ut explicatum est in art. 11 (p. 256). Propterea S. Thomas, loquens de hac episcopali Ordinis potestate accepta per consecrationem, absque ullo scrupulo pronuntiat: “Sed ad episcopatum, ubi in corpus mysticum accipitur potestas, requiritur actus susipientis curam pastorem. Et ideo est etiam *de necessitate consecrationis episcopalis* quod [subiectum] usum rationis habeat” (*ibid.*; cf. verba Gerlaud supra, p. 473). Et in hoc sensu intelligenda est pulchra comparatio, instituta a Bonaventura, inter matrimonium et consecrationem episcopalem, qua episcopus dicitur fieri sponsus Ecclesiae: “Ad episcopatum namque, quoniam ibi contrahitur matrimonium spirituale, necessario requiritur consensus, sine quo non fit matrimonium, nec spirituale nec corporale” (supra, p. 473); non enim haec dicuntur secundum materiale quandam assimilationem et dependentiam, quasi ideo infans nequeat valide fieri episcopus quia nequit contrahere matrimonium, ut quidam inepte intelligunt cum hanc ipsam rationem despiciunt, sed dicuntur secundum formalem quandam utriusque casus analogiam, quatenus, sicut infans nequit contrahere matrimonium, ratione publicae ac contractualis illius naturae, ita nequit suscipere episcopatum, ratione publicae indolis et pastoralis illius naturae, qua ordinatus, assumens

⁴⁵ Plures textus, in quibus S. Thomas aptissime describit propriam indolem potestatis episcopalis, dedimus supra in art. 10, pp. 60-62.

cultualem curam Ecclesiae, veluti sponsus Ecclesiae constituitur et spiritali quodam matrimonio cum ea copulatur.⁴⁰

Diximus supra (p. 479), *obligationes* quae consequuntur sacram ordinationem esse ab ea separabiles et, *in casu ordinationis infantis, separandas*. Cuius ratio est quia, cum susceptio Ordinis ac consequentium obligationum non sit, sicut susceptio Baptismi, de necessitate salutis sed libera (ut ostensum est in art. 14. pp. 305-308), nemo nisi sciens et volens eas obligationes incurrit; quod fortiori ratione valet de obligationibus quae, ut recitatio divini officii et praecipue continentia ac coelibatus, per solam legem ecclesiasticam adnectuntur; accedit quod votum castitatis, in ea continentia involutum, nonnisi actus liberi arbitrii esse potest. Nec valet in contrarium invocare principium illud “Accessorium sequitur principale,” quod quosdam paucos antiquiores, in hac re dissentientes, commovisse videtur,⁴⁷ quatenus nempe, semel posita et agnita validitate ordinationis, omnia iura et obligationes illi adnexa necessario contrahi videantur: nam praefatum principium valet tantum de his quae conaturaliter et inseparabiliter cum principali connectuntur; obligationes autem, quae ex ordinatione sequuntur, sunt ab ea separabiles et ceteroquin non tam cum ipsa ordinatione sive sacra potestate immediate connectuntur quam cum eius exercitio, quod separari sive impediri potest. Unde iam ab aevo communis ac firma sententia doctorum docet huiusmodi ordinatos infantes nulla obligatione teneri, seu potius, cum ad aetatem plenae discretionis pervenerint, integrum ipsis esse aut suam ordinationem ratam habendi, ac consequenter praefatas obligationes eo ipso incurrendi, aut statum laicalem eligendi, in quo et iura atque licitum Ordinis exercitium amittunt et ab obligationibus liberi evadunt. Quam sententiam confirmavit *Benedictus XIV* in supradicta *Instructione* “Eo quamvis” (p. 476) aiens: “Aequae tamen certum et exploratum est. per hanc Ordinum collationem [infantibus factam] non subiici promotos obligationi servandae casti-

“Quapropter propriam indolem potestatis episcopalis, in ipsa linea Ordinis, non satis penetrant illi qui hanc rationem sponsi Ecclesiae reservant potestati iurisdictionis ac magisterii, qua episcopus subinde ligatur alicui particulari ecclesiae sive dioecesi, imo exinde deducunt argumentum ad probandam validitatem episcopalis consecrationis infanti collatae. Ita *Itallier* scribens: “Sacra ordinatio actum susipientis non requirit, ne quidem illa qua quis in episcopum promovetur . . . ; quamvis enim iurisdicatio episcopalis consensum requirat ordinati, quo inter episcopum et eius Ecclesiam matrimonium spirituale contrahatur, et rationis usum, quo episcopalis dioecesis administratio suscipiatur, cunctetur, vel alteri delegetur; at consecratio episcopalis nullum huiusmodi actum requirit, nec nisi adveniente vel praecedente iurisdictione, matrimonium inter episcopum et Ecclesiam spirituale inducit; ergo rata ac valida debet credi ordinatio sacra, nequidem excepta episcopali, quae infanti confertur” (*De sacris electionibus et ordinationibus*, p. 2, sect. 4, c. 4, in Migne, *Theologiae cursus completus* XXIV [Parisiis 1841] S61).

“ Cf. apud *Haltier*, *ibid.* 864 sq.

tatis, nec aliis omnibus ab Ecclesia impositis; cum electio status a libera cuiusque pendeat voluntate, et Altissimo nostra, non autem aliena, vota reddere teneamur.”⁴⁸

Cum autem agitur de *determinanda aetate* praefatae plenae discretionis, in qua infans ordinatus potest ac debet de utro clericali aut laicali statu decidere, non eodem modo indicant antiquiores ac recentiores doctores, idque dependenter ab ipsa iuridica praxi ac legislatione Ecclesiae. Generale quidem critérium sumitur ab ipsa aetate in qua quis est capax emittendi votum, et quidem non privatum tantum (nam haec capacitas incipit per se loquendo ab ipso momento primi usus rationis, non secus ac capacitas mortaliter peccandi), sed publicum, seu quod ab Ecclesia ratum habetur, adeoque votum religiosum. Iamvero, iuxta antiquum ius ante Cone. Trid., aetas canonica pro voto religioso erat aetas pubertatis, seu annus decimus quartus pro masculis, post Cone. Trid. vero, annus decimus sextus (pubertas extensiori sensu accepta), in hodierno tandem iure, iuxta Codicem I.C., est annus decimus sextus quoad votum temporaneum et vicesimus primus quoad votum perpetuum (can. 573; idem annus assignatur pro susceptione subdiaconatus in can. 975). Hinc eodem modo doctores, communiter iudicarunt de aetate in qua infans ordinatus de suo statu decidere debet; antiquiores nempe assignabant annum decimum quartum, idque etiam post Cone. Trid. plures docere perrexerunt (ita Hallier, + 1659); subinde plures, arguentes ex ipsa tridentina innovatione, assignarunt annum decimum sextum, quae sententia, confirmata a Benedicto XIV in praefata Instructione a. 1745,⁴⁹ communis evasit usque ad hodiernum tempus; tandem post novum Codicem I.C., dum quidam, ut Noldin-Schmitt, Aertnys-Damen, Merkelbach et Fanfani, repetunt critérium sexdecim annorum assignatum a Benedicto XIV, alii, ut Vermeersch, Cappello, Conte a Coronata et Regatillo, assignant vigesimum primum aetatis annum (i.e. non amplius puberem, sed natu maiorem), ob idem fundamentum analogiae cum aetate ad vota religiosa requisita.

Cappello autem eandem regulam applicat pueris qui, post usum rationis (adeoque cum requisita intentione) sed ante completam pubertatem, ordinati fuerint: “Quidnam de valore ordinationis et obligationibus, si quis ordinetur in sacris post usum rationis, sed ante pubertatem? Ordinatio valida aut invalida dicenda est, prout adfuerit, necne, requisita intentio seu voluntas in subiecto. Obliga-

⁴⁸*Op. cit.* (supra, in p. 477) 520.

⁴⁹ “Consonum quippe est. diaconos eo tempore deliberare, quae flege: quo], iuxta Trid. decreta [sess. 25, de regularibus, cap. 15], in quacumque religione tam virorum quam mulierum sollemnia castitatis, paupertatis, et obedientiae vota per regularem professionem emittuntur” (*ibid.* 521; cf. III 214).

tiones autem non contraxit, quia impubes non censetur adeo sui compos ut maturo consilio valeat suscipere onera gravissima ordinibus sacris adnexa. Proinde, ubi compleverit vicesimum primum aetatis annum, ipsi . . . optio danda est utrum velit permanere in ordine sibi collato cum implemento adnexarum obligationum, an potius praeferat transire ad saecularia vota, interdicto exercitio ordinum susceptorum. Quod dicitur de ordinatione impuberis, dicendum quoque est de ordinatione pueri vix pubertatem adepti, scii, de puero 12, vel 13 aut 14 annorum circiter, ad obligationem servandam castitatis ceteraque onera quod attinet.”⁵⁰ Posset quis quaerere quare Cappello sistat in aetate 14 annorum, nec applicet etiam provectoribus adolescentibus 16 annorum, imo et omnibus minoribus, seu usque ad annum 21 inclusive, idem principium iuxta quod nemo ante hanc aetatem censetur adeo sui compos ut maturo consilio valeat suscipere onera gravissima ordinibus sacris adnexa, siquidem Ecclesia non nisi in hac aetate agnoscit tum publica vota perpetua tum licitam ordinationem ad subdiaconatum. Fortasse generosior aliquis doctor hanc extensionem in futuro attentabit. Interim videtur moralium doctorum regulas in hac re, quod attinet pueros, tum infra tum supra usum rationis ordinatorum, cum quodam grano salis accipiendas esse; forte simplicior ac magis logica esset unica regula aetatis sexdecim annorum: hac enim aetate omnis homo canonice censetur ita plene sui compos, ut possit tum gravem statum matrimonii inire tum satis gravem obligationem voti temporanei assumere.

De perpetuo amentibus valent quaecumque de infantibus dicta sunt, idque ob eandem rationem, quia scilicet ad valorem ordinationis non requiritur usus rationis sed sufficit potentia ratiocinandi. Assimilatio perpetuo amentium infantibus quoad Ordinem, explicite proponitur a Catechismo Cone. Trid. (supra cit., p. 476) et suggeritur a Codice I.C., can. 754, § 1, in eorundem assimilatione quoad Baptismum: “Amentes et furiosi ne baptizentur, nisi tales a nativitate vel ante adeptum rationis usum fuerint; et tunc baptizandi sunt ut infantes.” Res confirmatur ex eo quod, si perpetuo amens non valide ordinaretur, sequeretur quod infantis cuiuslibet ordinatio esset valida vel invalida prout subinde de facto ipse assequetur, vel non, usum rationis: quod esset ordinationis validitatem et effectum pendulum facere a futuro eventu. Nec obstat quod perpetuo amenti, secus ac normali infanti, usus seu exercitium sacrae potestatis semper erit impossibile; nam haec impossibilitas non est per se sed per accidens, cum amens, utpote homo, habeat radicalem capacitatem exercendi

⁵⁰ *De sacra ordinatione* (cd. 3, Taurini 1951) 257.

sacram potestatem, sicut habet radicalem capacitatem ratiocinandi; in quo quidem apparet discrimen a muliere quae, ob suum statum subiectionis, habet ex positiva institutione radicalem incapacitatem ad accipiendam sacram potestatem.

ART. 20. Utrum ad validam ordinationem requiratur ac sufficiat in adulto intentio, interna, habitualis, explicita (3 p., q. 68, aa. 7 et 12; *Suppi.*, q. 39, a. 2; q. 45, a. 4; q. 48, a. 2, ad 3; *In 4 Sent.*, dist. 6, q. 1, a. 2, qq. 2 et 3).⁵¹

STATUS QUAESTIONIS

Haec quaestio iam generaliter ac sufficienter resoluta est in tractatu *De sacr. in genere* (art. 23, pp. 344-358; cf. p. 451), ubi etiam allata et explicata est divisio intentionis in plures eius species vel modos. Nihilominus necesse est eam iterum tangere, ob quaedam dubia a quibusdam suscitata tum circa varios casus ordinationis coactae in antiquiori aetate, tum circa necessitatem intentionis internae. In textu articuli quatuor involvuntur quaestiones: an requiratur intentio in adulto, seu vera ac positiva intentio, nec sufficiat mera absentia contrariae intentionis. 2. An requiratur intentio interna, nec sufficiat externa; 3. an sufficiat intentio habitualis, seu semel habita et non retractata, nec requiratur virtualis aut actualis; 4. an requiratur explicita, utut habitualis, nec sufficiat implicita.

PARS NEGATIVA et PARS AFFIRMATIVA

QUOAD PRIMAM QUAESTIONEM, de necessitate verae sive positivae intentionis, nullus fuit verus ac practicus dissensus inter theologos. Aliqui quidem, nominatim *Caietanus* (*In 3 p.*, q. 68, a. 7), in quaestione de Baptismo dixerunt ad susceptionem huius sacramenti per se intentionem non requiri, ut patet ex casu infantium, nam quod non requiritur in uno recipiente, non est per se de necessitate sacramenti in quocumque recipiente, adeoque etiam in adulto (quae quidem sententia interpretative, sive iuxta mentem illorum, intelligenda est etiam de aliis sacramentis, nominatim de Ordine, ob paritatem

⁵¹ Cf. *Hallier, Tournely, Gasparri, Many, Tixeront, Cappello*, in proprio tractatu *De Ordine*. Praeterea practicae indolis articulos: A. Vermeersch, "De revocata vel non revocata intentione suscipiendi ordines," *Periodica de re morali, canonica, liturgica* XV (1926-27) 337; O. Schöffel, "De intentione requisita in subiecto ut sacramentum Ordinis valide suscipiatur et obligatio caelibatus contrahatur," *Collationes gandavenses* XXIII (1936) 18-25; U. Lopez, "De sacerdote ficto suscipiente ordinem presbyteratus," *Periodica de re morali, canonica, liturgica* XXXII (1943) 59-66; R. J. Schalk, *De coactione morali in sacris ordinibus suscipiendis*, Romae 1955; A. Moroni, *La volontà nell' "Ordo sacer"*, Milano 1957.

rationis). Attamen, ut notatum est in tractatu *De sacr. in genere* 347, huiusmodi dissensus est mere formalis, sin minus verbalis; nam ipse Caietanus explicite asserit, de facto in adulto intentionem negativam sive neutralem non dari, adeoque de facto, utut per accidens, necessario haberi positivam intentionem.⁸²

QUOAD SECUNDAM QUAESTIONEM, de necessitate internae intentionis, praecipua nec adhuc extincta datur controversia. Longe quidem communior sententia hanc necessitatem docet: ita passim theologi, praecipue moderni, tam dogmatici quam practici; inter quos practicos theologos conferri possunt *Many* et *Cappello* qui peculiariter hanc quaestionem agitant in tractatu de Ordine et quorum alter rem ut certam proponit.⁵³ Nihilominus non defuerunt olim nec in moderna aetate desunt, pauciores quidam doctores qui refragentur, docentes sufficientiam externae intentionis: validam scilicet esse ordinationem, si subiectum serio consentiat se subicere exteriori ritui ordinationis, etsi interne dissentiat, nolens reapse suscipere sacramentum Ordinis eiusque effectus et obligationes. Ita praecipue *Robertas Pullus* (saec. 12), *R. II. Drouin* (saec. 18) et inter recentiores *P. Gasparri*, cui favet *Vermeersch*. Quorum rationes sunt: 1. Verba *Augustini*: “Non dubito etiam illos habere baptismum, qui quamvis fallaciter id accipiant, in Ecclesia tamen accipiunt, vel ubi putatur esse Ecclesia ab eis” (*De bapt.* 7. 53. 102). 2. Verba *S. Thomae*: “Et ideo alii melius dicunt quod minister sacramenti agit in persona totius Ecclesiae, cuius est minister, in verbis autem quae profert, exprimitur intentio Ecclesiae, quae sufficit ad perfectionem sacramenti, nisi contrarium exterius exprimatur ex parte ministri, vel recipientis sacramentum” (3 p., q. 64, a. 8, ad 2). 3. *Conc. Flor.*, in Decreto pro Armenis, docet ad valorem sacramenti requiri materiam, formam et intentionem ministri, nec ullam mentionem facit intentionis subiecti. 4. *Innocentius III* in Epist. “Maiores Ecclesiae causas” docet “eum qui fecte ad baptismum accedit, characterem suscipere christianitatis impressum.” 5. Minor requiritur intentio in subiecto quam in ministro, adeoque, quamvis in ministro requiratur interna intentio,

"Nihilominus *Prosper Lambertini* (subinde *Benedictus XIV*) in suo tractatu *De sacrosancto Missae sacrificio*, l. 3. c. 10, n. 11, eam opinionem, intellectam de vera neutrali intentione, non simpliciter reicit, sed tantum dicit contrariam videri in praxi receptam: “Illud tantum inter se theologi disputant, an ad validitatem satis sit si qui Baptismum vel ordinem suscepit indifferens fuerit, id est, nec habuerit voluntatem eum suscipiendi neque non suscipiendi, et hoc in casu videtur in praxi recepta opinio eorum qui putant actum esse invalidum.” Eidem sententiae *Benedictus XIV* clarius adversatur in Epist. “Postremo mense,” a. 1747 (n. 48).

"Idipsum “certissimum” dixerat idem *Prosper Lambertini*. verbis nuper citatis immediate subiungens: “Certissimum autem illud remanet, ei qui reipsa [scilicet interne] contradixerit, nullum characterem fuisse impressum, actumque totum invalidum esse” (cf. infra, p. 495).

in subiecto potest sufficere externa. 6. Sacramenta agunt ex opere operato, adeoque sufficit quod subiectum consentiat in ipsum opus, seu applicationem ritus. 7. In eo qui fecte accedit, habentur duae contrariae intentiones, altera interna ac dissentiens, altera externa ac consentiens; iam vero haec altera elidit priorem, quia subiectum de facto accedit, ac ideo considerata est ut praevalens et absoluta.

Iam saec. 12 *ROBERTUS PULLUS* (-f ca 1150) explicite docuit sufficientiam externae intentionis tam in ministro quam in subiecto Baptismi; quod quidem ex eius mente intelligendum est etiam de Ordine, eo vel magis quod directe significet id valere etiam de ipsa Poenitentia et Matrimonio: “Solus ergo ille aut baptista aut baptizatus aestimatur, qui iuxta hanc traditionem [i.e. per ablutionem et formulam trinitariam] aut baptizat, aut baptizatur. Nec obest quidquam quominus baptisma dicatur, aut lavantis perversitas aut loti. Lotus nullo modo nocetur aliena, aliquo modo propria; non quidem ut non baptizetur, verum ut baptizando non emundetur. Quid ergo? loco aut risorie unus baptizat, alter baptizatur, numquid huiusmodi dicemus baptizatum? Sed dum ille ioco baptizat, iste serio baptizatur, quid inde perdit? Nonne quod ad se pertinet facit, dum more ecclesiastico lavacrum suscipit, licet ille in hoc offendat quod irrisorie lavat, cum tamen regulam baptizandi non excedat. Sic si quis peccata confitentem sacerdos irrideat, nihilominus tamen irriso recte consulat, reus discrete conhtens diligenterque satisfaciens a reatu nihilominus absolvitur. Contra si quis catholice per omnia baptizat, baptizandus autem irrisorio animo accedat, nonne irrisio sicut fictio rem sacramenti [i.e. gratiam] tollit, *ipsum tamen sacramentum tollere nequit?* baptizatus ergo non mundatus videtur. Sifc] licet quis coniugium quasi ludo contraxerit, nihilo magis tamen ludi obiectio coniugium separabit. Sic ergo hinc inde tota baptismi actio irrisorie agitur, tantum ordo sacramenti rite teneatur, cur ea quae per se sacramento nihil officiunt, coniuncta extinguant? Aliud nimirum est sacramentum ipsum videre, aliud quid sacramento agatur inspicere. . . Sacramentum ergo baptismi, quod totum extrinsecus agitur, integram sui obtinens naturam, nullum omnino videtur suscipere detrimentum, quidquid irrisionis cuiuslibetve erroris in mente versetur, aut baptizantis aut baptisma suscipientis” (*Sententiae*, l. 5, cc. 15 sq., *ML* 186. 841 sq.).⁵⁴

Ad hanc Pulli aliorumque coaevorum doctorum sententiam sese refert Innocentius III in *Epist.* “Maiores” a. 1201, scribens: “Sunt autem nonnulli qui dicunt quod sacramenta quae per se sortiuntur effectum ut baptismus et ordo ceteraque similia non solum dormientibus et amentibus sed invitis etiam et contradicentibus, etsi non quantum ad rem, quantum tamen ad characterem, conferuntur” (cf. infra, p. 497).

Eandem sententiam omnino explicite ad subiectum omnium sacramentorum et praecipue eorum quae characterem imprimunt, applicavit saec. 18 *R. H. DROUIN* (ψ 1742), unus ex illis non paucis doctoribus qui post Catharinum docuerunt in ipso ministro sacramentorum sufficere externam intentionem; hanc eandem opinionem Drouin extendit ad subiectum sacramentorum, dicens parem omnino esse in hac re ministri et subiecti causam: “Affirmamus . . . tum necessariam illis [i.e. adultis] esse suscipiendi ritus in Ecclesia sacri intentionem, tum diversam esse, maxime in sacramentis characterem imprimentibus, necessario non debere, ab illa quam diximus in ministris requiri [i.e. externa intentione]. . . Dicimus . . . ad perfectionem sacramentorum, ex parte suscipientium, sufficere intentionem qua velint serio se ministris subiicere, et opus in se impleri, quod Ecclesia velut sacrum et religiosum celebrare consuevit, nec insuper requiri secretiorem alteram

⁵⁴ Cf. F. Courtney, *Cardinal Robert Pullen* (Romae 1954) 213 sq., in textu et in nota.

suscipiendi illud ut sacrum: uno verbo eandem illorum ac ministrantium esse sortem; quod in iis maxime sacramentis elucet, quae imprimunt characterem, ubi enim vere infigitur, non est dubium esse sacramentum, quia ubicumque effectus reperitur, necessarium est esse causam, sine qua ne intelligi quidem potest; atqui ut baptismus e.c. signum Christi imperatoris infigat, sufficit iuxta maiorum doctrinam intentio quam exteriorem appellant. . . Itaque ministrantium ac suscipientium in negotio sacramentorum, quantum ad intentionis necessitatem aequalis est causa: utrisque enim sufficit expressio exterior intentionis Ecclesiae, quae satis est ad perfectionem sacramenti, ‘nisi.’ inquit praeceptor Angelicus, ‘contrarium exprimatur ex parte ministri vel recipientis sacramentum.’”⁵⁵

In moderna aetate eandem sententiam ut veriore assumpsit *P. GASPARRI* in suo tractatu de sacramento Ordinis, reiciens tamen assimilationem inter subiectum et ministrum, seu admittens sufficientiam intentionis externae in subiecto, necessitatem vero intentionis internae in ministro.

Ad rem ipse: “In hac quaestione sententia communis est pro nullitate ordinationis, et in genere pro nullitate cuiuslibet sacramenti taliter recepti [i.e. cum sola externa intentione]. . . His non obstantibus, putamus sententiam pro validitate ordinationis in casu veriore esse. . . [Etenim] Innocentius III . . . et Glossa maior cum ipso aperte tradunt baptismum in casu fictionis ex parte subiecti valere; et cum a baptizato ad ordinationem merito argumentari liceat, hinc deducimus et ordinationem in casu fictionis validam esse. Nec deest ratio theologica quae valet pro sacramento baptismi, confirmationis et ordinis. Nam si rem attente perpendis, videbis in casu candidatum, *quia accedit*, velle sacramentum, cum velit materiam et formam positam a legitimo ministro habente debitam intentionem, quibus sacramentum constat; sed *quia accedit fecte*, nolle effectus sacramenti, idest characterem et gratiam. Atqui primum ex his effectibus sacramentum semper producit ex opere operato, dummodo subiectum capax sit, et si est in aetate adulta, habeat intentionem recipiendi sacramentum, iuxta doctrinam D. Thomae . . . cum communi. Ergo in casu character imprimatur, licet subiectum id nolit, et ita baptismus, confirmatio et ordo valent. Quid vero si candidatus accedens expresse nolit et effectum et ipsum sacramentum? Tunc forent in candidato duae voluntates inter se contrariae; nam ipse vult sacramentum quia accedit, et non vult ex hypothesi. Atqui *prima voluntas manifeste praevalet et informat actum, quia de facto candidatus accedit*: et ideo huius tantum voluntatis ratio habenda est. Haec argumenta adeo gravia sunt ut sententia pro validitate baptismi, confirmationis et ordinis verior videatur. Nec valde nos movet sententia communis contraria; nam unus Innocentius III . . . satis superque nobis est; quem frustra ad alium sensum detorquere conaberis.”^c

“Concludimus notantes *differentias inter intentionem subiecti et intentionem ministri*, necessariam pro validitate ordinationis, aliorumque sacramentorum. Nam in primis ex parte subiecti. praeter actuale et virtuale. sufficit etiam mere habitualis intentio. . . E contrario ex parte ministri requiritur actualis vel virtualis. Praeterea verius valet sacramentum baptismi, confirmationis et ordinis, si subiectum fecte accedit, volens sacramentum, idest materiam et formam positam a legitimo ministro cum debita intentione, sed nolens effectum sacramenti. . . E contrario ex parte ministri requiritur ut non solum serio ponat ritum externum sacramentalem. sed insuper ut hunc ritum serio ponens, intendat facere quod facit Ecclesia. Nec mirum: nam minister, ut valide conficiat sacramentum, debet dum verba rebus coniungit. agere tamquam minister Christi, seu uti potestate a Christo communicata; et ideo in eo requiritur intentio saltem faciendi quod facit

“*De re sacramentaria contra perduelles haereticos*, l. 1, q. 6, in fine: Appendix (Venetiis 1737) I H8sq Idem extat apud Migne, *Theologiae cursus completus* XX 1530-1533.

“*Tractatus canonicus de sacra ordinatione* I (Parisiis 1893) 428-431.

Ecclesia Christi; in qua continetur intentio agendi ut minister Christi. Haec autem ratio non valet pro subiecto ita ut in ipso sufficiat, Christo D. sic volente, intentio quoque habitualis recipiendi sacramenti, etiam cum voluntate non recipiendi sacramenti effectum qui producit ex opere operato ab ipsomet sacramento.”⁵⁷

Sententiae Gasparri favere videtur, etsi cum quadam haesitatione, *VERMEERSCH* scribens: “In adulto [ordinando] requiritur quoque intentio, seu voluntas habitualis. . . Quaenam autem voluntas? Quia sacramentum operatur ex opere operato, sufficere videtur consensus in applicationem ritus sacri. Hunc autem necessario praestat qui voluntarie sinit ut ordinans ritum sacrum in ipsum exerceat, quamvis interne dissentiat. Haec enim voluntas eliditur praevalente quae movet candidatum ad accedendum. Sic C. Gasparri *De sacra ordinatione*, I, 644, appellans, n. 643, Innocentium III, in c. 3, §. Item, *De baptismo eiusque effectu* (III, 42), quem locum alii violenter interpretari debent. Nihilominus communis sententia nullam putat esse ordinationem eius qui fecte accedit. Atque secundum hanc opinionem respondit 5. *Off.* 2 mart. 1842, cidemque favet quoque responsum 5. *Off.* 28 nov. 1900, quamvis ibi mere praecipiat iterationem condicionatam (cfr. Wemz, II, 82, qui nullitatem indubitata habet.”⁵⁸

QUOAD TERTIAM QUAESTIONEM, de sufficientia intentionis habitualis, nullus videtur adesse dissensus. Unus quidem vel alter, ut *Ott* et *Priimmer* mox referendi, loquitur de intentione virtuali, sed forte intelligendus est de intentione habituali explicita, iuxta explanationem afferendam infra (p. 506 sq.).

QUOAD QUARTAM QUAESTIONEM, de necessitate intentionis explicitae, quamvis quoad rem videantur generaliter consentire theologi, non unum tamen proferunt dicendi modum, dependenter fortasse a vario modo quo definiunt vel intelligunt varia membra in quae intentio dividi solet (actuaalem, virtuaalem, habituaalem, interpretativam), ut notavimus in tractatu *De sacr. in gen.* 345 sq. Quidam loquuntur de intentione habituali implicita (Van Noort-Verhaar, Denis); quidam mere loquuntur de intentione habituali, sed videntur intelligere explicitam (Gasparri, Many, Cappello, Vermeersch, Diekamp, alii plures); quidam expresse loquuntur de intentione habituali explicita (Thouvenin, Michel, Hervé, Daffara, Lercher-Umberg, Merkelbach, Regatillo); unus vel alter peregrine loquitur de intentione virtuali, probabiliter tamen intelligens habituaalem explicitam, ut dictum est supra: ita *Ott*, qui in hoc assimilât Ordinem Matrimonio (cf. ad invicem quae ait in tractatione de Ordine et de sacramentis in genere) et *Priimmer*, qui Ordinem assimilât tum Matrimonio tum Poenitentiae.⁵⁹

⁵⁷ *Ibid.* II (1894) 200 sq.

⁵⁸ *M Theologia moralis* III (cd. 4, Romae 1948) 414. Idem fere ad verbum refertur a Vermeersch et Creusen, *Epitome iuris canonici* II (cd. 6. Mechliniae 1940) 165. In *art. cit.* (supra, in p. 484) 35 Vermeersch, commemorata sententia Gasparri, notat: “Sententiae tamen isti, quae fundamento positivo non caret, communiter non adhaeretur.”

⁵⁹ “Generatim . . . non requiritur [in subiecto] intentio actualis et virtualis, verum etiam sufficit habitualis, i.e. aliquando habita et non retractata. Excipitur Matrimonium, in quo requiritur saltem intentio virtualis, cum ipsi contrahentes sint etiam ministri istius sacramenti. Idem valet de sacra ordinatione, cum per eam homo suscipiat novum

CONCLUSIO

Conclusio 1. Ad validitatem ordinationis requiritur in adulto intentio, et quidem vera seu positiva intentio, ita ut non sufficiat intentio negativa sive neutralis, seu mera absentia contrariae intentionis.

Probatur iisdem rationibus quibus in tractatu *De sacr. in gen.* 350, 352-355, ostensa est necessitas intentionis pro quolibet sacramento quaeque peculiari ac fortiori ratione valent quoad sacramentum Ordinis.

Primo scilicet, subiectum sacramenti est homo, cui proinde convenit ut a Deo tractetur humano modo, ut scilicet non coacte sed libere suscipiat sacramenta, et peculiariter hoc sacramentum per quod homo constituitur minister, seu libera actione exequens sacrum ministerium.

Secundo, susceptio sacramentorum involvit obiectivam quandam subiectionem legi divinae et professionem fidei ac vitae Christianae, quibus maxime convenit subiectum consentiens; quae convenientia duplicatur in hoc sacramento Ordinis, ratione gravium obligationum quae ex eo, tam divina quam ecclesiastica lege, consequuntur.

Tertio, sacramenta omnia, et peculiariter ea quae, ut Ordo, characterem imprimunt, produciunt aliquam hominis consecrationem, prae-viam ac dispositivam ad principaliorem consecrationem gratiae, quae per eadem sacramenta produciuntur; unde convenit ut, sicut ista consecratio, ita et prior illa, nonnisi in subiecto consentiente suscipiatur; quod praecipue valet de Ordine, cuius consecratio est quaedam directa assimilatio ac formalis participatio ipsius sacerdotii Christi.

Quarto, sensus Ecclesiae eidem conclusioni suffragatur, imo eam certam reddit. Ecclesiae constans praxis et disciplina requirit consensum adulti in Baptismo, qui est sacramentum necessitatis/0 ergo a fortiori eam requirit in Ordine qui est supererogationis. Verum quidem est, Ecclesiae documenta numquam directe et explicitate proposuisse necessitatem intentionis ad valorem ordinationis, attamen eam implicite proposuit, tum in praefata analogia cum Baptismo, tum in

statum, novaque gravia onera; item de poenitentia, in qua actus poenitentis et notanter contritio virtualiter saltem adesse debent, cum datur absolutio sacramentalis” (*Theol. moral.*, ad 2-3, III, n. 87, p. 69).

“Ea praxis ac disciplina sic refertur tum in *Rituali Romano* hodierno, tit. 2, c. 3, n. 9, tum in *Codice I.C.*, can. 754: “§ 1. Amentes et furiosi ne baptizentur, nisi tales a nativitate vel ante adeptum rationis usum fuerint; et tunc baptizandi sunt ut infantes. § 2. Si autem dilucida habeant intervalla, dum mentis compotes sunt, baptizentur, si velint. § 3. Baptizentur quoque, imminente periculo mortis, si, antequam insanirent, suscipiendi baptismi desiderium ostenderint. § 4. Qui lethargo aut phrenesi laborat, vigilans tantum et volens baptizetur; at si periculum mortis impendat, servetur praescriptum §3.”

canonibus de aetate ordinandorum et de non cogendis ordinandis, quae supponunt necessitatem intentionis (Codex I. C., cann. 214, § 1; 971), tum in responsionibus S. Officii de iteranda ordinatione invite suscepta (cf. infra, p. 497). Ceterum, Innocentius III in *Epist.* “Maiores” infra extensius citanda, quidquid sit de praeciso sensu et auctoritate huius documenti (cf. infra, p. 497 sq.), directe assimilai ordinem Baptismo in hac quaestione de necessitate intentionis, reiciens illorum opinionem “qui dicunt, quod sacramenta, quae per se sortiuntur effectum, ut baptismus et ordo ceteraque similia, non solum dormientibus et amentibus, sed invitis etiam et contradicentibus, etsi non quantum ad rem, quantum tamen ad characterem conferuntur.” Quapropter mirandum non est si *Codex I.C.*, can. 968, § 1, nihil aliud requirat in subiecto ad valorem ordinationis nisi ut sit vir et baptizatus (“Sacram ordinationem valide recipit solus vir baptizatus”), *Conc. Trid.* nihil directe doceat de intentione subiecti (tantum in sess. 6. cap. 6, transeunter commemorat “propositum suscipiendi Baptismum”), et *Conc. Flor.* tantummodo dicat ad valorem cuiuslibet sacramenti tria requiri, scilicet materiam, formam et ministrum habentem intentionem faciendi quod facit Ecclesia (*Denz.* 695); nani ratio quare intentio subiecti non memoretur, est quia ex una parte tanquam res facile nota supponitur (praecipuum enim dubium ac controversia, tum in medio aevo, tum subinde contra Protestantes, fuit de intentione ministri) et ex alia parte ea intentio, stricte loquendo, non est generalis conditio quae verificetur in quolibet subiecto, ut patet de infantibus infra usum rationis.

Quod autem non sufficiat *intentio negativa sive neutralis*, ex eo patet quod huiusmodi dispositio non est vera intentio, nec nisi abusive intentio vocatur, cum sit mera absentia contrariae intentionis.

Ex praedictis patet quid dicendum sit de ordinationibus coactis, seu physica vel morali vi (dolo aut metu) impositis. Validitas scilicet vel invaliditas huiusmodi ordinationis pendet a praesentia vel absentia intentionis subiecti; nam praefata coactio, nominatim metus, non necessario aufert ab actu secuto rationem voluntarii simpliciter, quod potest simul existere cum involuntario secundum quid. Attamen, cum obligationes status clericalis sint ab ipsa ordinatione sive dignitate separabiles, ille qui sub metu gravi ordinatus est, ab eis liber evadit ex generali solutione ipso iure communi nunc saltem concessa, praevio quidem iuridico examine de facto coactionis et defectu rati-
habitionis; antiquitus quidem, taliter ordinati obligationibus subici intelligebantur: subinde, obsoleta ea duriori disciplina, disputabatur a canonistis utrum necne, post praefatum processum, opus esset speciali

dispensatione S. Sedis ad eis obligationibus; sententiam negativam, iam non ambigue inculcatam a Benedicto XIV,⁶¹ explicite elegit ac confirmavit *Codex I.C.*, can. 214. statuens: “§ 1. Clericus qui metu gravi coactus ordinem sacrum recepit nec postea, remoto metu, eandem ordinationem ratam habuit saltem tacite per ordinis exercitium, volens tamen per talem actum obligationibus clericalibus se subiicere, ad statum laicalem, legitime probata coactione et ratihabitionis defectu, sententia iudicis redigatur, sine ullis coelibatus ac horarum canonicarum obligationibus. § 2. Coactio autem et defectus ratihabitionis probari debent ad normam can. 1993-1998.”⁶²

Ex antiquis autem nec paucis *casibus coactae ordinationis* nihil deduci potest contra nostram conclusionem, seu nullatenus ostendi potest communem aliquam tunc temporis extitisse persuasionem de validitate ordinationis cui desit subiecti consensus; nam, ut dictum est, coactio non necessario consensum extinguit. Imo plures ex huiusmodi ordinationibus contrariam potius persuasionem ostendunt, cum nempe preces, minae, saevitiae ac tumultus, quibus nolentes compellebantur, eo tendebant ut ipse consensus ab eis extorqueretur, qui proinde necessarius putabatur; idque testatur *Augustinus*, scribens: “Multi ut episcopatum suscipiant tenentur inviti, perducuntur, includuntur, custodiuntur, patiuntur tanta quae nolunt, donec eis adsit voluntas suscipiendi operis boni” (*Epist.* 173. 2, *ML* 33. 754).

Hallier, qui hanc quaestionem fusius quam alii discutit pluresque casus huiusmodi ordinationum commemorat,⁶³ hos in tres classes distinguit. *Primo* nempe, praecipue in prioribus saeculis, plures viri a sacerdotio refugientes ob sui animi sanctitatem, seu ob ipsius gradus eiusque obligationum altissimam aestimationem et propriae imparitatis humillimam conscientiam, multiplici gravique coactione ita premebantur ut tandem suae ordinationi simpliciter consentirent, quamvis secundum quid etiam externe reluctarent; tales fuerunt, sub una vel alia ratione et gradu, ordinationes Cypriani. Ambrosii, Nazianzeni. Martini, Chrysostomi, Augustini. Paulini, Pauliniani fratris Hieronymi, Gregorii M., et aliorum multorum, ut testatur Augustinus ipse in textu nuper citato; quos casus in primitiva Ecclesia frequentes reddebat tum sanctitas candidatorum tum ipsa eorum reluctantia, quae haberi solebat ut manifestum signum idoneitatis. Ex quibus, ut

ⁿ *Dc synodo dioeccsana*, l. 12, c. 4, n. 2; cf. *Instructionem* “Eo quamvis tempore” a. 1745, de ritibus Coptorum, §§20sq.

⁶² “De ordinationibus metu coactis confer Cappxlo, *De sacra ordinatione*, nn 359sq. De praefato Juridico examine, sive de causis circa sacram ordinationem, confer *ibid.*, 670-725, et S. C. *dc Sacramentis*, decretum 9 inn. 1931 (AAS XXIII 457-492).

⁶³ *De sacris electionibus et ordinationibus*, p. 1, sect. 5, c. 1, nn. 7-23, in Migne, *Theologiae cursus completus* XXIV (Parisiis 1841) 411-427. Brevius eadem fere repetunt *Tournely*, *Billuart*, *Pourrai*, *Tixeront*.

dictum est, nedum obiectio, patens potius confirmatio habetur circa necessitatem intentionis subiecti ad validitatem ordinationis. *Secundo*, nonnunquam quidam, inviti ac coacti, ad superiorem gradum promoti sunt, ex malevolo animo vel astuto consilio sui episcopi, ut nempe ab aliquo officio removerentur et molesto suo influxu ac potestate privarentur; ita testatur Leo M. (*Epist.* 111. 2, *ML* 54. 1021 sq.) de Aetio archidiacono, ab Anatolio archiep. constant, ad sacerdotium elevato, et Gregorius M. (*Epist.* 1. 1, epp. 19-21; 1. 2, epp. 18-20, *ML* 77. 464-466, 552-556) de archidiacono Honorato, quem Natalis, episcopus salonitanus in Dalmatia, presbyterum ordinavit seu “quasi ad fortiorem honorem provehens, conatus est arte callida degradare.” In quibus casibus nihil probat consensum in ordinatione defuisse; videntur potius praefati archidiaconi, sub influxu moralis coactionis, inter duo mala minus elegerunt. *Tertio*, in posteriori praecipue aetate, relaxata ex una parte clericalis vitae severitate imminutaque erga sacros ordines reverentia, et aucto ex alia parte saeculari influxu in ecclesiasticas electiones, multi ad statum clericalem vel monachalem tanquam ad facilius asylum, metu periculi, sponte confugiebant, vel tanquam in moralem carcerem a potentioribus cogeantur, ut eis aditus ad potentiam saecularem praecluderetur. Ita saec. 6 in Galliarum regione, barbaricis moribus nondum expurgata, Clodoaldus, Clodomeri Francorum regis filius, fratribus suis a patris interfecit, ut sibi quoque imminentem caedem evaderet, ad statum clericalem convolvit, in quo, suscepto sacerdotio, sanctitate vitae et miraculorum dono claruit; pariter Merovaeus, Chilperici Francorum regis filius, ob pravos suos mores politicasque machinationes, in clericatum a patre coactus est ac, presbyter factus, in monasterium relegatus fuit, donec, exinde aufugiens, miserandam mortem occurrat.⁰¹ In his quoque similibusque casibus, consensum defuisse probari nequit; videtur potius externa coactio id effecisse ut ordinatio tanquam minus malum eligeretur.

Placet quatuor inter alios, durioris coactionis casus, ex antiquiori aetate referre. *Pauliniani*, Hieronymi fratris, ordinationem sic ipse ordinator Epiphanius enarrat: “Cum igitur celebraretur collecta in ecclesia villae, quae est iuxta monasterium nostrum, ignorantem eum et nullam penitus habentem suspicionem, per multos diaconos apprehendi iussimus, et teneri os eius, ne forte liberari se cupiens, adiuraret nos per nomen Christi: et primum diaconum ordinavimus, proponentes ei timorem Dei, et compellentes ut ministraret; valde quippe obnate-

⁰¹ De duplici hac historia confer Gregorium Turonensem, *Historia Francorum*, 1. 3. n. 18, *ML* 71. 258; *Epitomata*, n. 39, *ibid.* 590; *Historia Francorum*, 1. 5, nn. 2, 3, 14, 16, *ibid.* 317, 327, 333-338.

batur, indignum se esse clamitans, et grave onus ultra vires suas esse contestans. Vix ergo compulimus eum, et persuadere potuimus testimoniis Scripturarum et propositione mandatorum Dei. Et cum ministrasset in sanctis sacrificiis, rursus cum ingenti difficultate tento ore eius, ordinavimus presbyterum et iisdem verbis quibus antea suaseramus impulimus ut sederet in ordine presbyterii” (*Epist.* 51 [inter Hieronymianas]. 1, *ML* 22. 518). Non obstante tam gravi ac inconsueta coactione, Paulinianus in ordinationem consensit, nam bis ibi facta persuasio significatur.

Paulinas Nolanus episcopus († 431) de sua presbyterali ordinatione ait: “Cum [sacerdotium] pro meritorum meorum conscientia recusarem, vel potius non auderem recipere . . . , vi subita, invitus, quod fateor, adstrictus, et multitudine strangulante compulsus, quamvis cuperem calicem ipsum a me transire, tamen necesse habui dicere Domino: ‘Verum non mea voluntas, sed tua fiat’” (*Epist.* 2. 2, *ML* 61. 160; cf. *epist.* 1. 10; 3. 4: *Vitant S. Paulini* 15. 1). Clare finalis consensus subiecti exprimitur in hac narratione, quae pro typica haberi potest et ad cuius sensum explicatio quamplurimum casuum rimari queit.

Macedonii cuiusdam heremitae ordinationem narrat Theodoretus: “Postquam . . . magnus Flavianus magno Dei gregi pastor est ordinatus, et viri virtutem cognovit . . . de montis illum vertice per speciem obiectae accusationis abduxit, et sub mysticum sacrificium altari admovit, cooptavitque in numerum sacerdotum. Cumque peracta liturgia hoc illi quidam indicasset (ignorabat enim prorsus quid egissent), primum quidem conviciis verbisque asperis proscidit universos, deinde arrepto baculo, in quo innixus propter senium incedebat, pontificem ipsum et alios qui aderant insecutus est, ordinationem hanc ratus montis verticem sibi optatamque habitationem erepturam. Sed tum quidem sic indignantem aegre tandem amici quidam sedaverunt. Expleto autem habdomadae circulo, cum redisset dies dominicus, iterum evocat illum magnus Flavianus, rogatque ut celebritati cum ipsis intersit. Tum ille ad eos qui venerant: ‘An vobis, ait, non sufficiunt quae iam acta sunt, sed iterum me presbyterum creare vultis?’ Et respondentibus illis fieri non posse, ut bis eadem fiat manuum impositio, non acquievit, nec profectus est. donec illum tempus et familiares hoc saepius edocuerunt” (*Historia religiosa*, n. 13, *MG* 82. 1402 sq.) Haec narratio, prout extat, videtur ostendere defectum omnis intentionis, imo et cognitionis rei quae agebatur, ac ideo persuasionem validitatis ordinationis involuntarie acceptae: unicus modus rem aliter explicandi est ut dicatur Macedonius tantae fuisse sanctitatis ut episcopus putaverit eum habitualiter implicite intendisse

suscipere quodlibet onus quod ei de facto a suo episcopo imponeretur, quamvis secundum quid ac vehementer ab onere sacerdotali refugeret, ut ostendit posterior eius reactio; quod quidem non prorsus inverisimile est, si attendatur tum singularitas illius facti tum eximia sanctitas ac magna simplicitas personarum.

Bassianus, in sua oratione habita in ipso Cone. Chalcedonensi a. 451, sic violentam episcopalem ordinationem ab invido episcopo Memnone sibi impositam ut ad aliam dioecesim removeretur, enarrat: “Memnon autem qui fuit episcopus Ephesi, invidiam habens in istis quoniam diligebar ab omnibus, nihil non egit ut expellerer a civitate: et immisit manus suas ut ordinarer episcopum Evazorum, et hoc fecit. Ego autem non acquiescebam, sed ab hora tertia usque ad sextam coram altari me plagis afflixit: et sanctum evangelium et altare sanguine est impletum” (*Hardouin* 2. 550). Bassianus ad aliam dioecesim ire recusavit et in propria dioecesi ephesina permansit, ibique subinde episcopus absque nova ordinatione electus, priorem consecrationem ratam habuit, imo ab ea sede depositus, sua iura coram Cone. Chalcedonense defendit. Hic iterum, sicut praecedens casus, videtur ostendere persuasionem validitatis ordinationis prorsus involuntarie susceptae; nihilominus analogia aliarum similium coactionum suadet fortasse non omnino defuisse internam aliquam intentionem, realem vel putativam, non obstante vehementi externa reluctantia.

Secus, unus vel alter huiusmodi casus illicitae ac invalidae ordinationis, referendus esset ad particularem quendam abusum et persuasionem, cum omnino ab aliis ac frequentibus casibus dissonaret.

Conclusio 2. Ad validitatem ordinationis requiritur in subiecto intentio interna, qua nempe intendit suscipere id quod de facto intendit Ecclesia, seu sacramentum eiusque effectum, nec ullatenus sufficit externa intentio, qua nempe quis intendit tantummodo suscipere externum ritum, seu serio se subicere exteriori ordinationi.

Probatur 1. *Ex ratione.*

Ut probatum est in Conci, praec., in subiecto requiritur intentio suscipiendi sacramentum. Iamvero intentio quae dicitur externa, seu qua quis consentit soli externo ritui, non est intentio suscipiendi sacramentum, nam sacramentum non est merus externus ritus, sed externus ritus ut collativus gratiae et sacrae potestatis. Ergo intentio externa non sufficit, sed interna requiritur.

Praeterea, externa intentio sacramenti, prout divulsa ab interna

eique opposita, est mera contradictio et pura simulatio; nam, cum ex una parte ritus externus et sacramentum sint unum et idem, et ex alia parte externa actio, qua quis se subicit ritui sacramentali, sit secundum se manifestativa verae ac interioris intentionis, ille qui vult externum ritum prout ponitur ab Ecclesia et non vult sacramentum, contradictoria vult; revera nullo modo vult sacramentum, sed aliud, seu merum externum ritum non sacramentalem, et simul habet voluntatem simulandi, seu externe significandi intentionem quam revera non habet.

Praeterea, inter eum qui, dum exteriori ritui se submittit, declarat se nolle suscipere sacramentum sed tantum exteriori ritui se submittere, et eum qui id non declarat sed in corde tantum proponit, seu qui habet, ut aiunt, solam externam intentionem, unicum discrimen est obiectivum mendacium sive simulatio istius: uterque enim caret intentione suscipiendi sacramentum et uterque ritui exteriori vult se submittere; ex quo sequeretur rationem validitatis sacramenti in altero casu esse ipsam malitiam seu simulationem subiecti.

Praeterea, subiectum id recipere intendere debet, quod Ecclesia et minister conferre intendunt, agitur enim de eodem obiecto tradendo et accipiendo, imo cuius traditio acceptio est, ac vicissim: iamvero intentio Ecclesiae procul dubio respicit non solum ritum externum, sed hunc prout est sacramentum, nec pariter alia esse potest intentio ministri quae debet conformari intentioni Ecclesiae; ergo intentio subiecti nequit respicere solum ritum externum, sed hunc ut sacramentum. Haec ratio maxime valet contra eos qui, ut Gasparri, admittunt intentionem ministri debere esse internam: frustranee enim attentant stabilire discrimen in hac re inter ministrum et subiectum: discrimen quippe respicere potest naturam intentionis seu potius gradum voluntarietatis, prout nempe in ministro requiritur intentio saltem virtualis dum in subiecto sufficit inferior intentio habitualis, sed nequit respicere ipsum obiectum. cum agatur de eodem obiecto dando et accipiendo, ac minister et subiectum sacramenti sint correlativa.

Ad rem *Prosper Lambertini* (subinde *Benedictus XIV*): “Quae in ordinatione [intellige: ordinatore] intentio requiritur, ut valide ordinem conferat, eadem debet esse etiam in ordinando, ut illum valide suscipiat. . . Ideoque si ordinando [lege: ordinanti] opus est intentio, saltem virtualis, faciendi quod facit Ecclesia, nec satis est hanc intentionem esse externam, ita in ordinato itidem oportet esse intentionem suscipiendi quod Ecclesia intendit ab eo suscipi. . . Invalida est eius ordinatio, qui non obstante metu, obfirmato animo

negat se velle suscipere ordinem, et vi raptus ad ordinationem, accipit applicationem . . . materiae ad formam, sed vel extrinsecus vel intrinsecus contradicit.”⁰⁵

Probatur 2. *Ex sensu Ecclesiae.*

Communiter huc adducuntur a theologis verba *Innocenta III, Epist. “Maiores”* a. 1201: “Ille vero, qui nunquam consentit, sed penitus contradicit, nec rem nec characterem suscipit sacramenti,” et merito quidem, nam, ut Benedictus XIV immediate subiungit verbis nuper relatis, “haec responsio eruitur a decretali Innocentii III.” Attamen quia, ob alias ambiguas expressiones quae in eodem documento adhibentur, adversarii praecipuum suum argumentum in contrarium conficiunt, eius discussionem ad inferiorem locum remittimus.

Benedictus XIV, Epist. “Postremo mense,” 28 febr. 1747, loquens de subiecto Baptismi, docet eum qui externe ac serio, sed cum aliena sive contraria voluntate, ad sacramentum accedit, invalide baptizari; quod quidem a paritate valet quoque de ordinatione. S. Pontifex in § 47 casum sic clare proponit de eo “qui vultu, atque oculis, ac toto corpore ad modestiam composito, voluntate tamen alienissima, ad hoc sacramentum veniat.” Subinde in §§50sq. scribit: “Examen porro si haberi debeat de adulti proposito, aut voluntate, cum Baptismus accipit, is profecto est ante caeteros audiendus, et interrogandus; cavendum tamen, ne inconsulto fides eidem illico habeatur, ubi responderit, se baptizatum non libere, sed invito. Fieri enim potest (nec casus sane hic metaphysicus est) ut ipso in actu intentionem habuerit sufficientem, diabolicis deinde stimulis incitatus et victus, ad vomitum rediturus mendacium proferat, et de intentione interrogatus nigrum pro albo, ut inquiunt, repraesentet. . . Quod si nulla sit reliqua dubitatio, planeque constet hac luce clarius, adulto Baptismus accipiendi nullam prorsus fuisse voluntatem, aut intentionem, nil restat aliud, quam eundem et hortari, et admonere, ut rite id faciat, quod iam irritum fecit et suscipiat absolute ac libere sacramentum; ac si obstinate repugnet, tum nihil aliud superest, nisi ut remittatur.”⁰⁰ Quae decisio omnino concordat cum doctrina expressius enunciata ab eodem Benedicto, cum adhuc cardinalis scripsit suum opus de sacrificio Missae, nuper relatum; unde nonnisi voluntarie scribit Gasparri: “Si Cardinalis Lambertinus dum scribebat praeclarum opus *De sacrosancto Missae sacrificio* nobis contrarius erat et communi sententiae favebat assimilans in omnibus, quoad inten-

“*De sacrosancto Missae sacrificio*, l. 3, c. 10. n. 11, in Migne *Theologiae cursus completus* XXIII (Parisiis 1841) 1145.

“*Bullariuni* II (Prati 1846) 185 sq.

tionem, conferentem et suscipientem ordinationem, Benedictus XIV, auctor cit. epist. *Postremo mense*, nobis potius favet, aut certe contrarius non est, distinguens inter intentionem conferentis et intentionem suscipientis.”⁷⁰

Plura responsa RR. Congregationum, in dubiis de validitate ordinationis ex capite intentionis, data sunt iuxta sententiam de invaliditate ob defectum internae intentionis. Ita S.C. *Concilii*, responsa 26 dec. 1665 et 31 mart. 1685⁷¹; responsa 26 nov. 1791 et 16 iun. 1792⁷²; S. *Officium*, responsa 2 mart. 1842 et 28 nov. 1900⁷³ S. Officii responsum a. 1842 sic se habet: “Titius dum episcopus confert ei ordinem subdiaconatus, interna mentis intentione renuit, nec vult vere acceptare ordinem illum, nec contrahere obligationem perpetuae castitatis; deinde eodem prorsus modo ordinatur diaconus; denique ordinem presbyteratus accipit cum debita interna intentione, eumque ordinem vere et sincere acceptat. Quid agendum? R. Ad Efhum Maiorem Poenitentiarium, ut Titium promotum ad presbyteratum per saltum dispenset a suspensione et irregularitate, et mandet ut omissos ordines subdiaconatus et diaconatus secrete recipiat a quocumque catholico antistite extra tempora, non servatis interstitiis, et absque dimissoriis proprii episcopi, in quibuscumque diebus festis, etiam continuis, et postea possit rite Missam in posterum celebrare, aliaque sacerdotalia munia valide et licite exercere.”⁷⁴

Supradictum documentum Innocenta III, Epist. “Maiores Ecclesiae causas,” ad Ymbertum archiep. arelatensem sub finem 1201, ex quo adversarii nostrae conclusionis praecipuum suum argumentum deducunt (cf. Gasparri, supra, p. 487), haec habet: “Item vero quaeritur, utrum huiusmodi dormientibus et amentibus sacramenti saltem character in baptismo imprimatur, ut excitati a somno vel ab aegritudine liberati non sint denuo baptizandi.

“Sunt autem nonnulli, qui dicunt, quod sacramenta, quae per se sortiuntur effectum, *ut baptismus et ordo* ceteraque similia, non solum dormientibus et amentibus, sed invitis etiam et contradicentibus, etsi non quantum ad rem. quantum tamen ad characterem conferuntur, quum non solum parvuli, qui non consentiunt, *sed et ficti, qui quamvis non ore, corde tamen dissentiant, recipiant sacramentum*. Sed opponitur talibus, quod, qui fuissent inviti et reluctantes immersi, saltem ratione sacramenti ad iurisdictionem ecclesiasticam pertinerent, unde

⁷⁰*Op. cit.* (supra, in p. 487) 432.

⁷¹“Relata a Benedicto XIV, *op. cit.* (supra, in p. 496) 1145 sq.

⁷²*Thesaurus* LX 234; LXL 96.

⁷³*Collectanea S. C. de Prop, fide* I n. 946; II, n. 2096.

⁷⁴*Collectanea S. Congregationis de Propaganda Fide* (Romae 1907) I 525.

ad servandam regulam fidei Christianae forent rationabiliter compellendi. Verum id est religioni Christianae contrarium, ut semper invitatus et penitus contradicens ad recipiendam et servandam christianitatem aliquis compellatur.

“Propter quod inter invitum et invitum, coactum et coactum alii non absurde distinguunt, quod is, qui terroribus atque suppliciis violenter attrahitur, et, ne detrimentum incurrat, baptismi suscipit sacramentum, *talis quidem, sicut et is qui fecte ad baptismum accedit, characterem suscipit christianitatis impressum, et ipse, tanquam conditionaliter volens, licet absolute non velit, cogendus est ad observantiam fidei Christianae. . . Ille vero, qui numquam consentit, sed penitus contradicit, nec rem, nec characterem suscipit sacramenti, quia plus est expresse contradicere quam minime consentire. . . Dormientes autem et amentes, si prius quam amentiam incurrerent aut dormirent, in contradictione persisterent, quia in eis intelligitur contradictionis propositum perdurare, etsi fuerint sic immersi, characterem non suscipiunt sacramenti. Secus autem, si prius catechumeni extitissent, et habuissent propositum baptizandi; unde tales in necessitatis articulo consuevit ecclesia baptizare. Tunc ergo characterem sacramentalis imprimit operatio, cum obicem voluntatis contrariae non invenit obsistentem.*”¹²

Huius documenti *triplex interpretatio* allata est. Iuxta primam, Innocentius docet sufficientiam negativae sive neutralis intentionis, ut suadent ultima verba “Tunc ergo characterem sacramentalis imprimit operatio, cum obicem voluntatis contrariae non invenit obsistentem” (ita Caietanus, de quo supra, p. 484). Iuxta secundam interpretationem, Papa docet sufficientiam externae intentionis, ut suadent verba “Talis quidem [i.e. qui suscipit Baptismum ex metu], sicut et is, qui fecte ad baptismum accedit, characterem suscipit christianitatis impressum, et ipse, tanquam conditionaliter volens, licet absolute non velit, cogendus est ad observationem fidei Christianae,” ubi fecte baptizatus dicitur valide baptizari, fictus autem a Papa intelligitur qui habet solam externam intentionem seu, ut ait paulo ante, “qui quamvis non ore, corde tamen dissentit” (ita patroni sententiae de sufficientia externae intentionis). Iuxta tertiam interpretationem, Papa docet tantum sufficientiam intentionis internae quae non sit plena seu quae coniungatur cum aliqua contrarietate, ut in eo qui ex metu resolvit suscipere Baptismum, praefata autem definitio ficti referenda est ad fictionem non intentionis sed dispositionis (ita ceteri theologi, seu defensores nostrae conclusionis).¹³

¹³ *Corpus iuris canonici*, ed. Friedberg, II 646. Cf. etiam *Denz.* 411; *Cavallera* 983.

Prima interpretatio probabilis non est. Nam totum documentum agit de positiva aliqua intentione requisita ad valorem sacramenti: ab hoc exorditur quaestio, scilicet an possint amentes et dormientes baptizari, et ad hoc ducit eius resolutio, scilicet eos baptizari posse dummodo antea habuerint intentionem; unde sensus ultimi illius incisi est: “Tunc ergo characterem sacramentalis imprimit operatio, cum obicem voluntatis contrariae non invenit obsistentem, sed invenit voluntatem saltem conditionalem suscipiendi sacramentum.” Ad rem *Benedictus XIV, Epist.* “Postremo mense,” 28 febr. 1747, n. 48, refellens interpretationem Caietani: “At enim vero animadvertatur necesse est, Pontificem Innocentium respondere quaestioni, utrum amentes baptizari absque consensu possint, ac decernere hoc licere, eorum si consensus adfuerit furori praevious, secus vero, si nullus dementiam consensus praecesserit ac voluntas. Itaque Pontificis postea asserentis sacramento imprimi characterem, ‘quando non invenit obicem contrariae voluntatis,’ nemo non videt, hanc mentem esse, Baptismatis haberi effectum, quando quis vel in actu assensum praebeat, vel iam ante praebuerit. Quod si Pontifex ea in sententia fuisset, suscipiendo Baptismati satis esse voluntatem non obsistentem, utique non decrevisset, ut revera statuit, in amentibus voluntatem necessario requiri antecedentem.”⁷³

Secunda interpretatio aliquam probabilitatem videtur habere, eo quod fictus, qui dicitur valide suscipere sacramentum, videtur intelligi is qui affert fictionem non solius dispositionis sed ipsius intentionis: nam fictus ibi definitur “qui quamvis non ore. corde dissentit” seu qui ore consentit et corde dissentit, et opponitur parvulo “qui [mere] non consentit,” ubi verba consentire et dissentire videntur accipi debere in eodem sensu relativo ad actum intentionis. Iuxta hanc interpretationem, S. Pontifex distingueret: infantem, qui nullam ponit intentionem; fictum, qui ponit solam externam intentionem; coactum ex metu qui ponit etiam internam intentionem sed non plenam seu conditionatam; et plene contradicentem seu qui nec internam nec externam habet intentionem, imo expresse contradicit; tres priores valide baptizantur, ultimus vero invalide. Si vera esset haec interpretatio, dicendum esset S. Pontificem ea verba nonnisi ex ore aliorum referre (“Alii non absurde distinguunt. . .”), nec illorum sententiam approbare nisi quoad principale assertum, seu distinctionem inter invitum conditionaliter volentem et invitum simpliciter contradicentem (quod quidem directe facit ad propositam quaestionem de baptizandis dormientibus et amentibus), non vero

nOp. cit. (supra, in p. 496) 185.

necessario quoad id quod tantum obiter et ad modum exempli asseritur de ficto.

Attamen, non pauca sunt quae praefatam interpretationem improbabilem reddunt et ad tertiam interpretationem impellunt, iuxta quam S. Pontifex, a primo ad ultimum, *loquitur de necessitate internae intentionis, quantumvis diminutae* (sicut in eo qui ex metu Baptismum suscipit), et praeterea, in praefato inciso de ficto, fictionem non intentionis sed dispositionis intelligit.

Et imprimis, attento ipso textu, ultima verba, quae a Papa proponuntur ut summa et conclusio totius doctrinae: “Tunc ergo characterem sacramentalis imprimit operatio, cum obicem voluntatis contrariae non invenit obsistentem,” vix applicari possunt ficto qui, quamvis exterius se submittat sacramento, interiori tamen voluntate ei contradicit. Pariter vix de eodem ficto intelligi possunt verba “Si prius catechumeni extitissent, et habuissent propositum baptizandi.”

Secundo, S. Pontifex reicit sententiam eorum qui dicebant invitos etiam et contradicentes valide suscipere sacramentum; iamvero illi videntur locutos esse de solo defectu internae intentionis, seu defendisse praecise opinionem de sufficientia externae intentionis; id sonant verba Roberti Pulli, praecipui qui noscatur inter illos: “Si . . . baptizandus . . . irrisorio animo accedat, nonne irrisio sicut fictio rem sacramenti tollit, ipsum tamen sacramentum tollere nequit?” (cf. supra, p. 486).

Tertio, iuxta usum theologorum illius aetatis, fictio communiter intelligebatur *non intentionis sed dispositionis*, et relate non tam ad validitatem quam ad fructuositatem sacramenti seu effectum gratiae, ita ut attento communi usu, verba “Ficti, qui quamvis non ore corde tamen dissentiant” intelligenda sunt non de oppositione inter exteriorum consensum et interiorum dissensum, sed de dissonantia sive discordantia inter id quod quis profitetur exterius, accedens ad sacramentum, et id quo afficitur interius, seu inter externam fidei professionem et defectum fidei interioris, inter signa pietatis ac compunctionis et defectum harum dispositionum in animo. *Robertus Pullus* (t circa 1150): “Irrisio sicut fictio rem sacramenti tollit” (ipsa distinctio inter irrisionem et fictionem ostendit, hanc non referri ad defectum intentionis, sicut illam). *Sententiae Divinitatis* (circa medium saec. 12): “Sacramentum et accipiunt omnes pueri et etiam adulti, si cum poenitentia accedant et cordis contritione, aliter minime. . . Quidam accipiunt sacramentum et non rem. Sic omnes qui fecte accedunt, quibus non prodest baptismus” (ed. Geyer, p. §d3).

Magister Simon (circa idem tempus): “Ficto corde accedentibus peccata non dimittuntur. Nec tamen baptismus vim suam amittit, quamvis isti pro nequitia sua non proficiat. . . Sumunt itaque tunc exterius visibile sacramentum; rem vero sacramenti, cum egerint de fictione sua poenitentiam, assequuntur” (ed. Weisweiler, p. 4). *Petrus Lombardus* (t 1160): “Qui vero sine fide accedunt vel fecte, sacramentum, non rem suscipiunt” (*Sent.*, l. 4, dist. 4, c. 2). *Petrus Comestor* (circa 1170): “Qui vero sine fide accedunt vel fecte, sacramentum quidem suscipiunt et non rem. . . Hinc probatur adultis sine fide et vera penitudine non conferri gratiam remissionis in baptismo” (ed. Martin, p. §8). *Guido de Orchellis* (scripsit paulo post Innocentium III, seu circa 1220): “Si vero non contritus accedit, ergo, cum sit adultus, fictus accedit et impaenitens. . . Fictus dicitur ille . . . qui in hora baptismi remanet impaenitens” (ed. Van den Eynde, p. 30). *Innocentius IV* (t 1243), commentans ipsum textum Innocentii III: “Ficti, id est, adulti non vere credentes” (In cap. “Maiores,” c. 3). *Albertus M.*: “Quadruplex fictio colligitur ex verbis Augustini . . . , aut ex parte ritus sive actus sacramenti, aut ex parte operis operati quod facit Ecclesia. Si primo modo, tunc est qui aliter suscipit quam Ecclesia exercet ritum, et hoc intelligo de eo qui deridet ritum Ecclesiae, et tamen intendit accipere quod facit Ecclesia, licet derideat: ille enim recipit sacramentum. Si autem ex parte operis operati: tunc aut est secundum rationem, et tunc est non credens; aut secundum concupiscibilem, et tunc est indevotus; aut ex parte irascibilis, et tunc est contemnens” (*In 4 Sent.*, dist. 4, a. 2; cf. aa. 3-4); *S. Thomas*: “Dicitur autem aliquis fictus per hoc quod voluntas eius contradicit vel baptismi vel eius effectui. Nam secundum Augustinum, quatuor modis dicitur aliquis fictus: uno modo ille qui non credit, cum tamen baptismus sit fidei sacramentum; alio modo, per hoc quod contemnit ipsum sacramentum; tertio modo, per hoc quod aliter celebrat sacramentum, non servans ritum Ecclesiae; quarto, per hoc quod aliquis indevotus accedit. Unde manifestum est quod fictio impedit effectum baptismi. . . Fictus dicitur aliquis ex eo quod demonstrat se aliquid velle quod non vult. Quicumque autem accedit ad baptismum, ex hoc ipso ostendit se rectam fidem Christi habere, et sacramentum venerari, et velle se Christo conformari, et velle a peccato recedere. Unde cuicumque peccato vult homo inhaerere, si ad baptismum accedit, fictus accedit, quod est indevotus accedere. . . Unde fictio hic quodammodo includit omne peccatum” (3 p., q. 69, a. 9, corp., et ad 3; cf. a. 10; *Suppi.*, q. 9, a. 1: *In 4 Sent.*, dist. 4, q. 3, a. 2, q. 2, ad 1. 2 et 5; q. 3, sol. et ad 3). Cum autem subinde coepit nomen fictionis referri etiam ad defectum intentionis, et qui-

deni interioris, sollicite notatum est illum obstare ipsi validitati sacramenti; ita *Bonaventura*: “Ex hoc patet illud quod consuevit quaeri, utrum aliqua fictio impediat susceptionem sacramenti. Si enim fictio illa non removeat intentionem hanc, videlicet suscipiendi quod Ecclesia dat vel intendit dare, quantacumque sit fictio, non impedit susceptionem sacramenti. Si vero ita sit fictus quod non habeat intentionem recipiendi vel fiendi circa se quod Ecclesia facit vel intendit facere, sed solum intendit ludere vel alios illudere, non video quomodo iste suscipiat sacramentum vel rem” (7« 4 *Sent.*, dist. 6, p. 2, a. 2, q. 1).

Quarto, inde ab initio verba Innocentii III de ficto valide baptizato, intellecta fuerunt de fictione dispositionis, eiusque doctrina intellecta est de necessitate internae intentionis ad valorem sacramenti. Ita *Glossa*, in cap. “Maiores,” v. “Perdurare”: “Illi (ficti) ore exprimunt, licet corde dissentiant; sed tale sacramentum non prodest ad remissionem peccatorum, nisi cum fictio illa recessit”⁴; quae reviviscentia nequit affirmari de fictione intentionis, si enim, stante hac fictione, sacramentum validum esset, ea recedente, non necessario subiectum consequeretur effectum sacramenti, cum ad hoc non sufficiat intentio sed praeterea bona dispositio requiratur. *Innocentius IV*, in idem cap. “Maiores,” n. 3: “Ficti id est adulti non vere credentes.”⁵ Propterea idem Papa in cap. “Si quis puerum,” 1, de baptismo, n. 10, de suo docet explicite fictionem intentionis invalidum reddere sacramentum: “Sed quid si baptizatus petiit baptismum, sed baptizari non intendebat, nec aliquid per baptismum conferri? et videtur quod non sit baptizatus, quia nunquam consensit baptizari, sicut non est matrimonium, ubi non consentit licet verba consensus exprimat.”⁶ Eadem fuit communissima interpretatio posteriorum theologorum et canonistarum, si pauci refragantes excipiantur, quorum proinde opinio practice sperni potest.

Quinto, si ceteroquin Innocentius III loqueretur de fictione ipsius intentionis, adhuc non necessario sequeretur sufficientia externae intentionis; nam sub illa fictione (“Corde dissentiunt”) *intelligi posset dejectus non omnis interioris intentionis, sed tantum plenae intentionis*, qualis invenitur in eo qui quacumque de causa, puta ambitione vel timore, inducitur ad volendum suscipere sacramentum quod secus non vellet: etiam de eo qui ex metu consentit Innocentius dicit ipsum “absolute non velle” et “minime consentire,” et hoc modo corde dissentire. Unde in tali hypothesi dici posset duo incisa “Ficti, qui

⁴ *Corpus iuris . . . cum Glossis*, (Ludguni 1671) II 1388.

⁵ In 3 Decret., “De baptismo et eius effectus,” c. 3, *In V. libros decretalium commentaria* (Venetiis 1570), p. 544, coi. 2.

⁶ *Ibid.*, c. 1, p. 544, col. 1.

quamvis non ore, corde tamen dissentiunt” et “Is, qui terroribus . . . attrahitur . . . , tanquam conditionaliter volens, licet absolute non velit” idem significare, quod attinet ad vim intentionis, et propterea Papam assimilare casum inviti ex timore cum casu ficti in genere, quia utrobique est idem gradus imperfectae intentionis. Sic autem tunc doctrina Innocentii glossanda esset, adhibendo modernos terminos circa distinctionem intentionis: Valida est susceptio Baptismi si est simpliciter voluntaria, etiam si sit involuntaria secundum quid, ut accidit in eo qui impellitur timore vel alia causa,⁷ quique quodammodo fictus dici potest, quatenus non manifestat exterius illam imperfectionem intentionis ac veluti oppositionem voluntatis quae habetur cum aliquid est voluntarium simpliciter et simul involuntarium secundum quid.

Rationibus adversariorum supra (p. 485) enumeratis, breviter respondetur: 1. Mens *Augustini* minime clara est, ut inde quidquam certo deduci possit; ceterum, probabilior est interpretatio iuxta quam S. Doctor loquitur de fictione non intentionis sed solius dispositionis, ut fusius explicatum est in tractatu *De sacr. in genere* 446-448. 2. Pariter de mente 5. *Thomae* in obiecto textu 3 p., q. 64. a. 8, ad 2 (ubi ceteroquin agitur directe non de subiecto sed de ministro sacramenti), fuse dictum est *ibid.* 463-465. Ceterum, nullum dubium est de generali doctrina S. Thomae requirentis in subiecto internam intentionem suscipiendi sacramentum, ut clare constat ex 3 p., q. 68, a. 7; *Suppl.*, q. 39, a. 2; q. 45, a. 4; q. 48, a. 2, ad 3; *In 4 Sent.*, dist. 6, q. 1, a. 2, qq. 2 et 3). 3. Quoad *Cone. Flor.*, responsum est supra, p. 490. 4. De textu *Innocentii III* nuper disputatum est. 5. Quod in subiecto requiratur minor intentio quam in ministro, respicit gradum voluntarietatis, ita nempe quod, dum in ministro requiritur intentio virtualis, in subiecto sufficiat habitualis, sed nequit respicere ipsum obiectum intentionis, ita scilicet quod in ministro requiratur interna et in subiecto sufficiat externa, ut iam animadvertimus supra (p. 495). 6. Sacramenta agunt ex opere operato.

⁷ S. Pontifex quoad eum qui ex metu vult, adhibet fortiorem expressionem “Conditionaliter vult, absolute non vult” dum in terminis modernis dicimus “Simpliciter vult, secundum quid non vult.” Nulla autem habetur diversitas conceptuum, nam absolutum et conditionaliter intelliguntur subdividere voluntarium simpliciter, iuxta quod aliquis de facto ac finaliter agere resolvit. Qui enim voluntate consequenti aliquid vult, simpliciter vult, sed tamen potest simpliciter velle vel absolute vel conditionaliter, seu supposita conditione (puta causa incutente timorem). Propterea etiam S. Thomas, de eo qui ex metu vult, dicit ipsum non habere voluntatem absolutam sed conditionatam: “Non requiritur in adulto voluntas absoluta suscipiendi quod Ecclesia confert, sed sufficit voluntas conditionata, sicut est in voluntariis mixtis, ut dicitur in iii *Ethic.*, c. 2; et ideo . . . si . . . sit coactio inducens, sicut minis vel flagellis, ita quod baptizatus potius eligat baptismum suscipere quam talia pati, tunc suscipit sacramentum, sed non rem sacramenti” (*In 4 Sent.*, dist. 6, q. 1, a. 2, q. 3).

suppositis tamen validitatis conditionibus in exterioribus causis, scilicet tam in ministro quam in subiecto. 7. Negandum est quod in eo qui fecte accedit habentur duae intentiones, altera externa, seu suscipiendi merum ritum externum sacramentalem, et altera interna, seu non suscipiendi sacramentum; nam, cum ritus externus et sacramentum sint unum et idem, hae duae voluntates essent contradictoriae; revera unica in ficto habetur intentio, scilicet recipiendi ritum non sacramentalem et eo ipso simulandi susceptionem ipsius sacramenti, ut dictum est supra (p. 495). Unde falsum est externam intentionem praevalere interiori intentione, cum non habeantur duae sed una intentio, vel, si placet, duae intentiones circa diversum obiectum. Id unum verum est, scilicet intentionem externam praevalere, vel potius valere, in foro externo ac iuridico, quatenus, cum sit connaturale signum interna ac verae intentionis suscipiendi sacramentum, posito signo, praesumitur adesse signatum,⁷⁸ nisi aliunde simulatio probetur, ac consequenter legitime urgentur obligationes et iura, quae ex susceptione sacramenti consequuntur.

Conclusio 3. Ad validam ordinationem sufficit in subiecto intentio habitualis, seu semel habita et non retractata, nec requiritur, sicut in ministro, intentio virtualis.

*Probat*ur ex eo quod intentio habitualis sufficit ad susceptionem sacramenti in genere, et aliunde nulla peculiaris ratio magis exigit in hoc sacramento. Ut enim dictum est in tractatu *Dc sacr. in genere* 356, ad validitatem sacramenti non magis requiritur quam ut susceptio sit vere voluntaria, seu ut habeatur voluntaria passio; ratio autem voluntarii salvatur in intentione habituali, cum intentio semel habita, nec retractata, maneat moraliter. Et inde patet discrimen cum ministro, imo inde petitur nova confirmatio: nam in ministro intentio requiritur ut habeatur voluntaria actio, in subiecto vero ut sit voluntaria passio; iamvero actio nequit procedere nisi ab actuali intentione (formaliter vel virtualiter praesente), ac ideo in ministro requiritur saltem virtualis intentio, in subiecto vero minor sufficit intentio, adeoque habitualis, cum non sit agens sed patiens. Nec aliunde peculiaris ratio exigit in sacramento Ordinis maiorem sive virtualement intentionem; non enim alia ratio excogitari posset, nisi quod subiectum sit etiam agens seu quod eius actio aliunde requiratur ad concinnandam materiam et formam sacramenti ac ingrediatur ipsum compositum sacramentale: hoc autem in sola Poenitentia et Matrimonio verificatur. Inepte autem invocaretur ratio gravium obligatio-

⁷⁸*Codex L. C.*, can. 1086, § 1, agens de Matrimonio, ait: "Internus animi consensus semper praesumitur conformis verbis vel signis in celebrando matrimonio adhibitis."

num et peculiaritatis status clericalis, nam haec ad summum exigit solam habitualement explicitam intentionem, ut infra dicetur.

Exinde resolvitur quaestio de validitate ordinationum *temporarie, amentium et dormientium* (ad has duas classes reducuntur fatui, semifatui, idiotae, furiosi, phrenetici, epileptici, perfecte ebrii, sensibus destituti, ignorantes sive inadvertentes). Si nempe, ante amentiam aut somnum (aut quomodolibet ante statum in quo non habent sufficientem usum rationis), habuerint actualement intentionem suscipiendi ordinationem, valide ordinantur, secus invalide, ut iam eorum casum resolverat Innocentius III in documento supra citato (p. 497). Ad rem S. Thomas: “Alii . . . sunt amentes qui ex sana mente quam habuerunt prius, in amentiam inciderunt. Et tales sunt iudicandi secundum voluntatem quam habuerunt dum sanae mentis existèrent. Et ideo si tunc apparuit in eis voluntas suscipiendi baptismum [vel ordinem], debet [si agitur de Baptismo, et potest valide, si agitur de Ordine] eis exhiberi in furia et amentia constitutis, etiam si tunc actu contradicant. Alioquin si nulla voluntas suscipiendi baptismum [vel ordinem] in eis apparuit dum sanae mentis essent, non sunt baptizandi [et invalide ordinantur]” (3 p., q. 68, a. 12).

Notandum tamen est quod, quamvis intentio habitualis sufficiat ut praefati amentes et dormientes valide ordinentur, ea intentio rimanda ac mensuranda est iuxta praecedentem actualement eorum intentionem; unde ex hoc quod quis antea habuerit intentionem suscipiendi ordinationem, non necessario sequitur validam esse ordinationem ei collatam in statu amentiae vel somno, nam nisi quis expresse statuerit se velle ordinari in quibuscumque circumstantiis, aut secundum huiusmodi voluntatem fuerit manifeste et absolute dispositus, invalida vel saltem dubia censenda est ordinatio ipsi collata in amentia vel somno, quia ille non censetur voluisse sacramentum suscipere nisi in circumstantiis temporis, loci et modi, quibus conferri solent et *ad quas ipsi ordinandi suam cogitationem, ac pro tanto suam intentionem, dirigere solent*. Si tamen quis revera de talibus circumstantiis numquam cogitaverit sed tantummodo habuerit simplicem intentionem suscipiendi ordinationem, valide in amentia vel somno ordinaretur; nec refert quod, si cogitavisset de ordinatione sibi conferenda in amentia vel somno, eam nolisset, nam de facto non cogitavit nec ideo habuit nisi *interpretativam voluntatem* non recipiendi, quae interpretativa voluntas nullum habet influxum in validitatem vel invaliditatem sacramentorum, cum non sit, sed esset.

Hoc modo videtur componi posse oppositum in hac re indicium Billuart et Gasparri, quorum uterque excedere videtur. Billuart enim

scribit: "Observandum est hanc intentionem habitualement sive explicitam sive implicitam suscipiendi sacramentum, non sufficere ut in omni casu et modo suscipiatur, sed tunc solum et eo modo quo Christiano more et rationabiliter potest et debet conferri ac suscipi, scilicet in casu necessitatis, in periculo mortis, in amentia perpetua, vel etiam extra casum necessitatis, sed cum advertentia et cognitione. Ratio est, quia homo vi suae primae intentionis sive explicitae sive implicitae, non censetur prudenter velle sacramenta suscipere, nisi tempore, ritu et modo quo conferri solent Christianis. Unde, etsi quis ante mensem vel aliquot dies habuisset intentionem sive explicitam sive implicitam suscipiendi baptismum, confirmationem, ordinem, etc., valide non susciperet in ebrietate, somno, amentia transitoria, ignorantia, etc., nisi forte eius intentio expresse se extendisset ad hos casus, tunc enim valide sed illicite susciperet."⁷⁰ Gasparri vero, relata hac Billuart affirmatione, opponit: "Haec doctrina indiget declaratione, ne falsa sit. Nam haec sacramenta forent certe irrita, si quis positive noluit eadem recipere in statu somni, etc.; e contrario forent certe valida, si quis positive voluit eadem recipere etiam in statu somni, etc., tandem forent etiam certe valida, si quis volens eadem recipere, ne cogitavit quidem de eis recipiendis in statu somni, etc., nam tunc in eo est voluntas habitualis, scilicet semel positive habita et non revocata, quae iuxta communem sententiam sufficit. . . Dices: si ipse cogitavisset de tempore somni, etc., noluisset eo tempore baptizari, confirmari, ordinari. Equidem, sed ex hypothesis non cogitavit, et ideo de facto non verificatur quod noluit, ac proinde prima voluntas habitualiter remanet, cum non sit revocata."⁸⁰

Conclusio 4. Ad validam ordinationem non sufficit intentio habitualis implicita, de genere illius quae sufficit ad Baptismum, Confirmationem et Eucharistiam quaeque continetur in generali intentione christiane vivendi, sed requiritur intentio habitualis explicita, quae nempe supponit uno vel alio modo advertentiam de peculiari statu vitae clericalis cuiusque obligationibus.

Probatur ex eo quod ex una parte susceptio Ordinis non est, sicut Baptismus, de necessitate salutis respectu individui, sed status liberae electionis, et ex alia parte secum trahit, secus ac Confirmatio et Eucharistia. peculiarem sanctitatem vitae et graves obligationes quae excedunt communem tenorem vitae Christianae; unde in generali saltem intentione christiane vivendi nullo modo implicate continetur intentio

⁷⁰ *De sacramentis in communi*, diss. 6, a. 1, *Cursus theologiae* (Parisiis 1904) VIII 360.

⁸⁰ *Op. cit.* (supra, in p. 487) 43S.

suscipiendi Ordinem. Non tamen repugnat ut haec intentio in alia generali intentione implicite contineatur: potest enim fingi casus quo quis, nesciens vel non cogitans explicite de Ordine, in suo corde absolute resolvat se velle suscipere quidquid dignitatis ac perfectionis confertur in Ecclesia, puta omnia prorsus sacramenta; in qua quidem intentione intentio Ordinis implicite continetur; sed casus vix practicus dici potest, ac propterea theologi communiter docent ad validam Ordinis susceptionem non sufficere implicitam intentionem, sed explicitam requiri, qua quis de ipso Ordine suscipiendo cogitaverit.

Ad rem *Lygo*: “Esset invalidus ordo, qui homini dormienti daretur, vel ei, qui post usum rationis in amentiam incidit: quia nimirum voluntas generalis, quam prius habuit suscipiendi sacramenta, non fuit voluntas suscipiendi omnia sacramenta, sed ea solum, quae Christianis communiter dari solent tamquam remedia communia, prout dari solent eucharistia et extrema-unctio, non vero sacramentum ordinis; ideo non habet ullam voluntatem circa illud sacramentum.”¹

ART. 21. Utrum ad validitatem ordinationis requiratur praevia susceptio Baptismi (*Suppi.*, q. 35, q. 3).

STATUS QUAESTIONIS

Ex quadam epistola *Innocentii HI*, data a. 1206 (infra cit., p. 509), in qua discutitur casus cuiusdam qui. non valide baptizatus, presbyter ordinatus fuerat, apparet quosdam doctores (imo ipsum fortasse Innocentium) contra alios, ut probabiliorum defendisse validitatem huiusmodi ordinationis, dicentes Baptismum non esse absolute necessarium ad susceptionem aliorum sacramentorum, sed sufficere incorporationem ad Christum, quae fit non tantum per sacramentum fidei sed etiam per fidem sacramenti, ut patet tum ex sacramentis A.L. quae Baptismum praecesserunt, tum ex aliis sacramentis N.L., ut Eucharistia et Matrimonio quae etiam a non baptizatis recipi possunt. Cui rationi accedit duplex confirmatio: primo nempe, ipse ordo institutionis, nam Ordo institutus est ante Baptismum; secundo, grave inconveniens quod sequeretur si ordinatio viri non baptizati invalida esset, quoniam ita frustranea ac fidelibus multipliciter nociva evaderet omnis sacramentorum administratio, a tali putativo ministro exercita. In quam quidem sententiam etiam ipse Innocentius III speculative inclinare videtur, quamvis praefatum casum practice resolverit iuxta contrariam ac tutiorem sententiam.

¹*De sacramentis in genere*, disp. 9, sect. 7, *Disputationes scholasticae* III (Parisiis: Vives 1892) 569.

Nihilominus apud notos saltem scriptores illius aetatis nulla huiusmodi controversia aut opinio commemoratur, et quamvis ex illo saltem Innocentii documento deduci possit hanc quaestionem nondum eo tempore fuisse ut certam indicatam, tamen, inde a medietate eiusdem saec. 13, theologi communissime ac constanter necessitatem praeviae susceptionis Baptismi ad validitatem ceterorum sacramentorum, et nominatim Ordinis, absque ulla dubitatione docuerunt, ita ut hodie id *doctrina saltem certa* indicetur. Dicitur de fide (Mors), doctrina catholica (Hugon), theologice certa (Lercher-Umberg, Dander, Hervé), certa (Many, Ferland, Sola. Ott: alii communiter rem manifestam dicunt vel supponunt). Unde non videtur nunc sine aliqua saltem *temeritate* negari posse.

CONCLUSIO

Ad validitatem ordinationis requiritur praevia susceptio sacramenti Baptismi, quod nulla bona subiecti dispositio, uti baptismus flaminis aut sanguinis, supplere potest.

Probatur 1. *Ex sensu Ecclesiae.*

Cone. Nicaenum I a. 325, can. 19, cit. supra (pp. 334, 414), presbyteros Paulianistas, quorum baptismus invalidus putabatur, iubet non tantum reordinari sed etiam antecedenter rebaptizari ("Si qui autem de his praeterito tempore fuerint in clero, baptizati ordinentur"). Ex iussa reordinatione sequitur ordinationem non baptizati saltem dubiam a Concilio existimatam esse, nam in dubio de valore sacramenti, pars tutior eligenda est, iuxta regulam posteriorum theologorum, quam explicite secutus est Innocentius III in dirimendo casu presbyteri ordinati absque praevia Baptismi susceptione; cum tamen ante Innocentium de huiusmodi regulis non cogitaretur, probabilius dicitur Concilium praefatam Paulianistarum ordinationem ex defectu Baptismi simpliciter invalidam reputasse. Existimata invaliditēs Baptismi quarundam sectarum potuit etiam influere in quosdam alios casus reordinationum, de quibus dictum est in art. 16 (p. 332 sqq.), quamvis de singulis id probari non possit, considerata varietate ac fluctuatione praxis orientalis in hac re.

Eadem antiquitatis persuasio, de invaliditate ordinationis viri non baptizati, explicitis verbis consignata est in *Poenitentiali Theodori Cantuariensis* (episc. 668-690), concinnato paulo post mortem huius episcopi ex sententiis ipsi tributis et fonte plurium posteriorum poeni-

tentialium et collectionum canonum/" "Si quis presbyter ordinatus deprehendit se non esse baptizatum, baptizetur et ordinetur iterum, et omnes quos prius baptizavit" icap. 2, *ML* 99. 928). Eadem verba repetierunt subinde *Burchardus, Ivo Camotensis* et *Gratianus* in suis collectionibus canonum (*ML* 140. 741; 161. 122 et 1066; 187. 507). et *Innocentius III* in epistola mox citanda, ea attribuentes cuidam ignoto Concilio apud Compendium celebrato: ex quibus documentis ille canon sub eadem attributione transivit in *Decretales Gregor IX* (a. 1234) icap. "Si quis," l. De presbytero non baptizato: omittitur ultimum incisum: "Et omnes quos prius baptizavit")/' ita ut inde iam ad ius commune pertinuerit.

Innocentius III, quamvis speculative nullatenus reprobet sententiam de validitate ordinationis collatae viro non baptizato, imo in eam potius inclinet, practice tamen casum resolvit iuxta contrariam sententiam, ad normam praefati canonis. Ita in *Epistola* "Veniens," circa a. 1206, ad Ferrariensem episcopum: "Veniens ad apostolicam sedem, dilectus filius I. lator praesentium nobis exposuit, quod, quum per singulos ordines usque ad gradum sacerdotii ascendisset, comperit tandem pro certo, quod non fuerit secundum formam evangelii baptizatus, unde nos eum per venerabilem fratrem nostrum N. Tusculanum episcopum rite fecimus baptizari. Quumque super ordinibus coram nobis fuisset diutius disputatum, quidam in eam declinaverunt sententiam, ut, quum baptismus sit fundamentum omnium sacramentorum, ante susceptionem baptismi non suscipiatur aliud sacramentum. quoniam ubi fundamentum non est, superaedificari non potest. Econtra videri posset. Nam quum quis non solum per sacramentum fidei, sed per fidem etiam sacramenti efficiatur procul dubio membrum Christi, et qui Christum habet per fidem, etiamsi baptismum non habeat, habet utique fundamentum, praeter quod aliud poni non potest, quod est Christus lesus: superaedificare posse videtur, sicut salutifera opera, sic et quaelibet ecclesiastica sacramenta, quum illud non sit generaliter verum, neque de novis, neque de veteribus sacramentis, quod baptismus sit fundamentum illorum, quoniam et sacramentum coniugii et sacramentum etiam eucharistiae a non baptizatis recipi potest. Praeterea sacramentum ordinis non solum pontificalis, sed sacerdotalis etiam et levitici ex institutione sua praecessit baptismum, per quod forsitan videtur, quod ante

"Cf. G. Le Bras, "Pénitentiels," *Dictionnaire de théologie catholique* XII-1 (Paris 1933) 1166 sq ; "Iudicia Theodori," *Revue historique de droit français et étranger* (1931) 95-115.

"*Decretales Gregorii IX*, l. 3. tit. 42, c. 1, *Corpus iuris canonici*, ed. Friedberg, II 648.

baptismum huiusmodi ordines possent rite conferri, maxime his, qui baptizati esse creduntur.

“Quid enim, si forsitan is, qui baptizatus esse creditur, et non est, in episcopum saltem de facto fuerit consecratus? Eruntne reordinandi omnes, qui ab eo fuerint ordinati? Et quum de pluribus episcopis nesciatur, an renati fuerint aqua baptismatis, quum hoc nec ipsi reminiscantur, nec alii: dubitatur igitur, an tales sint veraciter in episcopos consecrati? Unde quot et quanta sequantur non solum absona, sed absurda, silendum est potius quam dicendum.

“*Quia vero in concilio apud Compendium legitur constitutum, quod, si quis in presbyterum ordinatus deprehenderit, se baptizatum non esse baptizetur, et iterum ordinetur:* nos circa latorem praesentium in hoc dubitabili casu quod tutius est sequentes, fraternitati tuae per apostolica scripta mandamus, quatenus ipsum per singulos ordines usque ad sacerdotium promovere, procures, et permittas, eum in sacerdotio ministrare, quia non intelligitur iteratum quod ambigitur esse factum. Nec male de sacramento sentitur, quum illud non religionis contemptus, sed articulus necessitatis excludit. Et certe de illo, qui natus est de Christianis parentibus, et inter Christianos est fideliter conversatus, tam violenter praesumitur, quod fuerit baptizatus, ut haec praesumptio pro certitudine sit habenda, donec evidentissimis forsitan argumentis contrarium probaretur.”⁸

Hodiernum ius in *Codice I.C.*, can. 968, § 1, non mere practicam ac iuridicam regulam assignat, sed ipsam iuris divini doctrinam proponit, cum ait: “Sacram ordinationem valide recipit solus vir baptizatus.” Qui canon, solus sufficeret ad rei certitudinem comprobendam.

Ceterum, sensus Ecclesiae de hac re implicite manifestatur in explicite repetita affirmatione quod Baptismus est ianua sive fundamentum vitae christianae eiusque sacramentorum. *Cone. Flor.*: “Primum omnium sacramentorum locum tenet sanctum baptisma, quod vitae spiritualis ianua est: per ipsum enim membra Christi ac de corpore efficimur Ecclesiae” (*Denz.* 696). *Cone. Trid.*: “Ecclesia in neminem indicium exercet, qui non prius in ipsam per baptismi ianuam fuerit ingressus” (sess. 14, de poenit., cap. 2, *Denz.* 895). *Catechismus Cone. Trid.*: “Hoc sacramentum veluti ianua est, qua in christianae vitae societatem ingredimur” (p. 2, c. 2, q. 4). *Rituale Romanum*: “Sacrum Baptisma, christianae religionis et aeternae vitae ianua. . . . inter alia novae legis sacramenta a Christo instituta primum tenet locum” (tit. 2, c. 1, n. 1). *Codex I.C.*, can. 737, § 1: “Bap-

⁸ *Corpus iuris canonici*, cd. Friedberg, II 648 sq.; idem extat in *ML* 215. 864-866.

tismus, sacramentorum ianua ac fundamentum.” Vix autem Baptismus dici posset ianua et fundamentum, sive vitae christianae sive et a fortiori sacramentorum, si una peculiaris gratia vitae christianae et unum tam excellens tamque christianae vitae ac societati necessarium sacramentum, qualis est Ordo, independenter ab eo conferri posset.

Probatur 2. *Ex ratione theologica*, fundata in ipsa natura et effectu Baptismi.

Hoc enim sacramentum confert primam gratiam regenerationis primamque ad Ecclesiam incorporationem; unde quaecumque alia gratia subiecto collata et quodcumque aliud ecclesiasticum ligamen in ipsum immissum, necesse est ut subsequatur ac superextruatur in baptismali gratia ac ligatura. *Praeterea*, hoc sacramentum confert characterem, veluti potentiam habilitantem ad susceptionem aliorum sacramentorum; frustra autem huiusmodi potentia conferretur, si unum vel aliud sacramentum, puta Ordo, posset recipi etiam sine Baptismo (3 p., q. 35, a. 3). *Praeterea*, character Baptismi constituit civem Ecclesiae, character vero Ordinis facit ministrum in eadem societate et ad eundem finem; nemo autem potest in publica potestate constitui, nisi prius dignitatem et iura civis acquisierit. *Praeterea*, character Baptismi se habet ut potentia passiva, character vero Ordinis ut activa potentia: iamvero potentia passiva praecedit potentiam activam in eodem genere, adeoque character Baptismi debet praecedere characterem Ordinis in via generationis, ut. ratione ipsius passivae potentiae, possit recipi activa in eodem subiecto (ibid., ad 1. relatum supra, in p. 281, ubi diluimus quandam instantiam et ulterius explicavimus quare vicissim character Confirmationis non praerequiratur characteri Ordinis).

Praefatae autem quatuor *obiectiões*, quae ab ipso Innocentio III (supra, p. 507) indicantur, non difficile solvuntur.

Primo enim, per fidem, et a fortiori per gratiam, aliquis incorporatur Christo et Ecclesiae in linea sanctificationis, non vero directe in linea societatis et cultus, ad quam pertinent sacramenta.

Secundo, ideo sacramenta A. L. fuerunt a Baptismo independentia. quia illum tempore praecesserunt, habuerunt aliam prorsus rationem, non fuerunt ritus Ecclesiae sed Synogogae pertinueruntque ad aliam prorsus oeconomiam, utut sacramentalem. Falso autem asseritur Eucharistiam et Matrimonium posse sacramentaliter suscipi a non baptizato: huiusmodi Matrimonium esset merus contractus naturalis et huiusmodi communio esset mere materialis nec ullatenus sacramentalis susceptio Corporis Christi.

Tertio, nullo modo certum est Baptismum fuisse institutum post Ordinem seu post Ultimam Coenam, puta in die Ascensionis, imo longe communior et probabilior est sententia S. Thomae, iuxta quam Christus Baptismum instituit ad initium sui ministerii, quando ipse a Ioanne in Iordane baptizatus est; ceterum, etiam si admittatur Baptismum esse institutum post Ordinem, nihil inde sequeretur, quoniam ordo institutionis abstrahit ab ordine susceptionis, secus omnia sacramenta suscipi possent (imo deberent) a non baptizatis, si dicatur Baptismus institutus in ultima die Ascensionis.

Quarto, inconvenientia frustranei ministerii, quae sequerentur in casu quo quis non baptizatus ordinaretur, sunt per accidens, ac possunt pariter verificari in omni casu, in quo ex quocumque capite, nec tantum ex defectu Baptismi (puta ex defectu sexus sicut in hermaphrodita, vel intentionis tam ministri quam subiecti, vel materiae aut formae), contingat ordinationem esse invalidam; ceterum, ut notat S. Thomas, attenta divina Providentia et Spiritus S. assistentia in Ecclesia, “pie credi potest quod, quantum ad ultimos effectus sacramentorum [i.e. gratiam], Summus Sacerdos suppleret defectum, et quod non permetteret hoc ita latere quod Ecclesiae posset periculum imminere” {*Suppi.*, q. 35, a. 3, ad 2; cf. quae ad hunc textum adnotavimus superius, p. 282, quaeque quidam non satis attendentes, sceptica admiratione ea S. Doctoris verba audiunt).

Quinto, obici posset ipsos apostolos fuisse ordinatos non prius suscepto Baptismo. Attamen, haec obiectio plura supponit quae minime certa sunt: scilicet apostolos non fuisse antea baptizatos (si enim Christus iam instituerat Baptismum, potuerunt apostoli illum suscipere, quemadmodum non improbabile est illum iam aliis ipsos contulisse, cum missi sunt ad baptizandum, durante Christi ministerio): item apostolos debuisse baptizari (cum enim ipsi pertineant ad fundamentum Ecclesiae, non est de eis sicut de ceteris fidelibus indicandum); item apostolos fuisse ordinatos in Ultima Coena per sacramentum Ordinis (nam probabilius est eos suscepisse, sine ullo peculiari ritu, sacerdotalem potestatem, per solum verbum Christi, qui suam virtutem sacramentis non alligavit, ut dictum est in toni. 1, p. 612); item absolute non potuisse Christum apostolis conferre ipsum sacramentum Ordinis, non prius suscepto Baptismo (nam, cum ipsi pertineant ad fundamentum Ecclesiae, potuit Christus circa ipsos res aliter disponere, eo vel magis quod ipsi per apostolicam vocationem erant Christo incardinati, tanquam minora fundamenta in petra angulari, et quod potuerunt etiam baptismalcm characterem sine ipso sacramento suscipere).

ART 22. Utrum ad validam susceptionem unius ordinis requiratur praevia susceptio alterius {*Suppi.*, q. 35, a. 5; q. 40, a. 5, Sed contra)/'

STATUS QUAESTIONIS

Ad nullius sacramenti validitatem requiritur ex parte subiecti praevia susceptio alterius sacramenti, si excipiatur Baptismi susceptio, ob rationem statutam in art. praec. Nihilominus, cum ipse Ordo dividatur in partes, quarum saltem duae (diaconatus et presbyteratus) sunt sacramentales, restat ut stabiliatur utrum necne ad valorem unius ordinationis requiratur praevia alterius susceptio/ Cum autem episcopatus peculiarem indolem sibi vindicet, quatenus minus a presbyteratu distare ac divelli posse videtur, quam ceteri ordines inter se, utpote eiusdem presbyteratus sacerdotalis quaedam summitas ac complementum, praefata quaestio a theologis bifurcari solet: *primo* nempe, utrum ordines infra episcopatum possint singillatim suscipi absque praevia susceptione praecedentis ordinis, ita ut non diaconus vel ipse laicus fiat immediate presbyter?; *secundo*, utrum ipse episcopatus suscipi valide possit absque praevia susceptione presbyteratus, ita ut diaconus vel ipse laicus fiat immediate episcopus.

PARS NEGATIVA ct PARS AFFIRMATIVA

QUOAD PRIMAM QUAESTIONEM, de mutua independentia ordinum infra episcopatum, nullus est nec unquam videtur fuisse dissensus inter theologos, ita ut res satis certa dici possit.

“Andrieu, M., “La carrière ecclésiastique des Papes et les documents liturgiques du moyen-âge,” *Revue des sciences religieuses* XXI (1947) 90-120; *Les Ordines Routant du haut moyen-âge* III (Louvain 1951) 562-566.

Cappello, F. M., *De sacra ordinatione* (ed. 3, Taurini 1951) 38-44.

Gasparri, P., *De sacra ordinatione* I (Parisiis 1893) 11-16, 80.

Haluer, F., *De sacris electionibus et ordinationibus*, p. 2, sect. 1, c. 1, nn. 10-18, in Mignc, *Theologiae cursus completus* XXIV (Parisiis 1841) 680-686.

Ianssens, A., *De heilige Wijdingen, I: Bisschoppen en Priesters* (Brussel 1933) 224-232.

Lennerz, IL, *De sacramento Ordinis* (cd. 2, Romae 1953) 83 sq., 138 sq.

Lercher-Umberg, *Institutiones theologiae dogmaticae* IV-2/2 (cd. 3, Ocniponte 1949) 317-320.

Lungkofler, J. M., “Die Vorstufen zu den höheren Weihen nach dem Liber Pontificalis,” *Zeitschrift für katholische Théologie* LXVI (1942) 1-19.

Many, S., *De sacra ordinatione* (Parisiis 1905) 16-24, 28 sq.

Merlin, C., *Traité historique et dogmatique sur les paroles ou les formes des sept sacrements de l'Eglise*, chap. 26, in Mignc, *Theologiae cursus completus* XXI (Parisiis 1841) 265-286.

Parisot, J., “Les ordinations ‘per saltum,’” *Revue de l'Orient chrétien* V (1900) 335-369.

Quaestio de licitate et de lege interstitiorum, recurret infra, in art. 23 (pp. 567-569).

Assumimus, cum communiori sententia, subdiaconatum et ordines minores non esse ordines sacramentales nec divinae institutionis; ceterum qui contrarium tenent, eodem modo quaestionem ponunt ac resolvunt.

QUOAD ALTERAM VERO QUAESTIONEM, an scilicet vir nondum presbyter possit valide ordinari episcopus, satis antiqua viget controversia, quam implicatam, sin minus insolubilem, reddunt tum ipse doctorum dissensus de indole episcopatus eiusque habitudine ad presbyteratum, tum incertitude historicorum factorum quae in medium adducuntur, tum ipse varius modus quo a quibusdam quaestio proponitur.

SENTENTIA AFFIRMANS necessitatem praeviae susceptionis presbyteratus, generaliter ac indistincte loquendo, fuit et adhuc est longe communior apud theologos, tam dogmaticos quam practicos; quorum generalis *ratio* duplex est: altera *historica*, quia nempe Ecclesia numquam agnovit validitatem ordinationis episcopalis collatae non presbytero; altera ac praecipua *dogmatica*, quia nempe episcopatus est complementum presbyteratus sive apex sacerdotii, adeoque necessario praesupponit rem complendam ac perficiendam.

Haec sententia tot habet patronos ut quidam ex eis, non sine aliqua quidem exaggeratione, vix agnoscant existentiam alterius, dicentes eam esse unanimem (Valentia, quem citant Pesch et alii; idem videtur significare Bellarminus cum loquitur de communi sententia), communissimam (Hugon, Van Noort-Verhaar), communis (Hervé, Bozzola), fere communis (Otten, Daffara, Sola). Sint pauca tantum nomina: saec. 13, S. Thomas, *{Suppi., q. 40, a. 5, Sed contra}*, Bonaventura *{In 4 Sent., dist. 24, p. 2, a. 2, q. 3; dist. 25, in fine, dub. 1}*; saec. 15, G. Biel *{In 4 Sent., dist. 24, q. 1, a. 3}*, Capreolus *{In 4 Sent., dist. 25, q. 1, ad primum Aureoli}*; saec. 16-17, Dominicus Soto *{In 4 Sent., dist. 24, q. 2, a. 3}*, Petrus Soto *{De ordine, lect. 4}*, Gregorius de Valentia (disp. 9, q. 1, punct. 4), Bellarminus *{De ordine, c. 5}*, Vasquez *{In 3 partem S. Thomae, dist. 240, cc. 4-5}*, Suarez *{De censuris, disp. 31, sect. 1, n. 52}*, Sanchez *{Consil., l. 7, c. 1, dub. 14, n. 8}*, Facultas Sorbonica (cf. infra, p. 522, in nota), Estius, Isambertus, Hallier *{De sacris elect, et ordin p. 2. c. 1, nn. 13 sq.}*, Morinus *{De sacris Ecclesiae ordinationibus, p. 3, exercit. 11, c. 2, n. 1}*, Fagnanus, Thomassinus *{Vetus et nova Ecclesiae disciplina, p. 1, l. 2, c. 36}*; saec. 18, Garnier *{Ad Librum Diurnum dissertationes, diss. 2, § 2, in ML 105. 131; cf. 39}*, Merlin *{Sur les paroles et les formes des sacrements, c. 26}*, Catalanus (Comm. in Pontificale Romanum, tit., 3, De consecr. electi in episcopum, § 7, n. 3), Juénin, Berti, Tournely, Billuart, S. Alphonsus (l. 6, n. 793); saec. 19-20, Wernz, Gasparri, Ojetti, Cappello (hi tres tamen concedunt solidam probabilitatem contrariae sententiae⁸⁸),

⁸⁸ Gasparri scribit: "Argumenta peremptoria pro una aliave sententia non sunt. Nos

Sasse, Pesch, Huarte, Otten, Lépicier, Hugon, Hervé, Van Noort-Verhaar, Denis, Zubizarreta, Diekamp, Verhamme, Daffara, Abârzuza, Ferland, Dander, Lercher-Umberg, Solâ, Bozzola.

S. *THOMAS*: Unus ordo non dependet a praecedenti, quantum ad necessitatem sacramenti. Sed episcopalis potestas dependet a sacerdotali, quia nullus potest recipere episcopalem potestatem nisi prius habeat sacerdotalem. Ergo episcopatus non est ordo" {*Suppi.*, q. 40, a. 5, Sed contra).

BONAVENTURA: "[Episcopatus] deficit a ratione Ordinis quantum ad hoc quod dicitur signaculum, quia signaculum ibi accipitur pro caractere; et hic non imprimitur in episcopatu, cuius signum est quod non potest episcopus consecrari nisi sit sacerdos, et ita per se characterem non imprimit" {*In 4 Sent.*, dist. 24, p. 2, a. 2, q. 3).

BIEL: "Episcopatus vere est ordo, dicuntur autem tantum septem ordines, quia episcopatus necessario praesupponit sacerdotium" {*In 4 Sent.*, dist. 24, q. 1, a. 3).

CAPREOLUS: "Causa autem quare episcopatus praesupponit sacerdotium, est eadem quare potestas solvendi et ligandi praesupponit potestatem consecrandi et conficiendi Corpus Christi verum: quia scilicet omnis gratia et remissio in corpore Christi mystico, ex capite suo provenit ei. . . Et ideo, sicut potestas solvendi praesupponit potestatem conficiendi, ita potestas episcopi supra corpus Christi mysticum praesupponit potestatem supra corpus Christi verum, quantum ad ea quae ordinis, licet non quoad illa quae sunt iurisdictionis" {*In 4 Sent.*, dist. 25, q. 1, ad primum Aureoli).

DOMINICUS SOTO: "Si episcopatus esset per se sacramentum superius sacerdotio, sequeretur quod novum characterem imprimeret, consequens tamen est falsum: nam tunc subsequeretur quod si quisquam antequam fieret sacerdos consecraretur in episcopum eundem episcopalem characterem cum gratia gratum faciente susciperet: siquidem in susceptione sacramentorum non est essentialis ordo, ut superius ab inferioribus pendeat: potest enim fieri diaconus qui non erat subdiaconus, et presbyter ille, qui non erat diaconus . . . ; consequens autem est falsum: quoniam si episcopus ante quam fieret sacerdos consecraretur, nihil fieret" {*In 4 Sent.*, dist. 24, q. 2, a. 3).

PETRUS SOTO: "Nihil habet necessariae dependentiae superior ordo ab inferiori, et cui traditur superior, potestatem accipit omnium inferiorum: quod tamen intellige de omnibus inferioribus ordine presbyterii. Nam episcopus ordinari non potest, et nulla esset ordinatio, si non esset presbyter; et *potestas presbyterii non datur, nisi per ordinationem propriam*" {*De institutione sacerdotum*, De sacr. Ordinis, lect. 4).

VALENTIA: "*Omnes sentiunt ordinationem episcopi esse invalidam, nisi praecesserit sacerdotium*" (disp. 9, q. 1, punct. 4).

BELLARMINUS: "Atque hinc solvuntur omnia alia argumenta, quae Sotus [cf. supra] et alii multiplicant. Est enim secundum eorum argumentum eiusmodi. Si episcopatus esset sacramentum, sequeretur posse aliquem ordinari episcopum qui non esset presbyter, et posse illum sic ordinatum consecrare Eucharistiam; quorum utrumque est falsum *ex communi sententia*. Primum probant, quia unus

igitur putamus alteram sententiam esse vere probabilem tum intrinsece tum extrinsece propter tot tantorumque doctorum [i.e. Mabillon, Martène, etc.] auctoritatem" (*op. cit.* [supra, in p. 513] 15 sq.). Ex his quae dicit *ibid.* 14 et 80, ipse potius assumit primam ac communiorem sententiam.

ordo non pendet ab alio, ut patet: quia si quis ordinetur presbyter, qui antea non fuerit diaconus, ille est vere ordinatus. Secundum probant, quia semper ordo inferior continetur in superiore, saltem in virtute: posset enim presbyter fungi munere diaconi, etiamsi ordinem diaconi non haberet. Respondeo: Nihil eorum sequi. Nam *impossibile est ordinari episcopum, qui vel antea non sit presbyter, vel certe non tunc simul accipiat utramque ordinationem*; quia, ut dixi, utraque est de essentia episcopatus. Nec est verum, unum ordinem non pendere ab alio, nisi in iis, quorum unum non est de essentia alterius: nec valet similitudo diaconi et presbyteri, quia presbyteratus non includit essentialiter diaconatum, sicut episcopatus includit presbyteratum. Pari ratione non sequitur, posse episcopum, qui non sit presbyter, consecrare Eucharistiam: non enim episcopatus sine presbyteratu est ordo superior, immo nihil est in re, sed merum figmentum in mente, quomodo archiepiscopus, qui non sit episcopus, vel rationale quod non sit animal” (*De sacr. Ordinis*, c. 5).

SUAREZ: “Si quis ita consecratur episcopus per saltum, ut sacerdotii ordinem praetermittat, eum non solum manere suspensum, verum etiam non manere consecratum, quia character episcopalis, si quis est, essentialiter requirit characterem sacerdotalem, vel ab eo non distinguitur; quod secus est in inferioribus ordinibus; nam licet inferior, vel inferiores praetermittantur, collatio superioris valida est quantum ad impressionem characteris” (*De censuris*, disp. 31, sect. 1, n. 52, *Opera omnia*, ed. Vives, XXIII-2, p. 107).

HALLIER: “Episcopalis ordinatio nulla est, quam presbyteralis non praecesserit; presbyteralis autem valida est, non susceptis reliquis inferioribus ordinibus. . . Huius autem discriminis ratio est quia nempe episcopatus . . . est summum sacerdotium et presbyteratum essentialiter involvit; itaque nequit esse episcopus qui non fuerit ante presbyter, sicut nequit aliquis esse homo qui non fuerit animal; presbyteratus autem non est diaconatus, nec eum essentialiter involvit, nec diaconatus est subdiaconatus, aut eum essentialiter involvit, et sic de ceteris; ideoque potest aliquis esse presbyter, qui non fuerit diaconus” (*De sacris elect, et ordin.*, p. 2. sect. 1, c. 1, nn. 13 sq.).

MORINUS: “Hinc etiam colligitur veritas istius axiomatis vulgati, episcopatum ut valide conferatur, necessario presbyteratum praecedentem requirere, presbyteratum vero nullum antecedentium ordinum: *nullum enim extat exemplum episcopatus non presbytero collati*” (*De sacris Ecclesiae ordinationibus*, p. 3, exercit. 11, c. 2, n. 1). Morinus (f 1659) tamen, contra morem suum, rem ulterius historice non discutit, secus ac Hallier (f 1659) qui plura facta adducit ac sufficienter examinat.

PESCH: “Subiectum capax ordinis episcopalis est solus presbyter. . . Ratio est, quia episcopus est summus sacerdos. Atqui in episcopali consecratione non datur potestas consecrandi, quae est imprimis sacerdotalis. Ergo hac potestate non supposita nemo potest fieri summus sacerdos seu non potest valide consecrari episcopus. Et revera, qui non habet potestatem in corpus Christi reale, non potest habere potestatem (ordinis) in corpus Christi mysticum . . . , quia corpus Christi mysticum maxime pascendum est corpore Christi reali. . . Multi quidem ex scholasticis ideo censebant presbyteratum supponi ab episcopatu, quod episcopatus solum extendit characterem presbyteratus ad nova munera. . . [Attamen] etiam ii. qui docent episcopatu novum characterem imprimi, nihilominus docent ad valorem praerequiri presbyteratum, ut Bellarminus (De ord. c. 5), qui tamen recte innuit esse aliam quaestionem, *itum cogitari non possit una eademque ordinatione dari simul et presbyteratum et episcopatum*, quae quaestio est liberae disputationis, neque apparet, cur affirmari non possit” (*Praei, dogm.* VII. n. 645).

IIUARTE: “Non quaerimus utrum existera possit aliqua ordinatio, in qua conferatur potestas episcopatus simul cum presbyteratu; sed potius quaeritur

hoc aliud: *utrum ea ordinatione episcopali, qualis de facto nunc adhibetur in Ecclesia Dei*, utraque potestas episcopi et presbyteri possit simul conferri. Et hoc sensu tuemur sententiam negantem. Si vero primo sensu agitur quaestio, videtur satis commode explicari posse quomodo una eademque ordinatione utraque potestas dari queat. Si enim advertas materiam essentialem utriusque in sola manuum impositione reponi, modo adiungatur huic impositioni manuum forma aliqua sufficienter explicans potestatem presbyteri et episcopi, nulla adest ratio negandi validitatem eiusmodi ordinationis. . . Forte hunc ritum etiam de facto fuit adhibitum in consecrandis illis Episcopis Romanis, qui ex ordine diaconorum electi sunt” (*De Ordine et Matrimonio*, nn. 110 et 122).

VERHAMME, ambigue scribit: “Theoretice spectata, sententia negans [validitatem episcopalis ordinationis collatae non presbytero] nobis vadetur probabilior . . . [nam] potestas ordinandi de se non dicit potestatem offerendi sacrificium. . . Re tamen historice considerata, videtur potius dicendum laicum valide ordinari episcopum: tempore enim Apostolorum videmus quosdam, v.g. Timotheum et alios, ordinari episcopos, quin ulla fiat mentio de ordinatione in presbyterum. Hoc tamen argumentum ex silentio rem non dirimit” (“De distinctione inter episcopatum et presbyteratum,” *Collationes brugenses* XXXIX [1939] 288).

SOLA: “Sententia fere communis tenet presbyteratum requiri ad validitatem episcopatus; alii autem pauci affirmant episcopatum directe laico vel diacono conferri posse. . . *Fortasse potest utraque sententia componi* si clare distinguitur quid intelligatur nomine ordinationis. Ordinatio enim est ritus quo potestas ad determinatum ordinem traditur. Iam vero, ritus mutari potest, et Ecclesia tacite et valide ritum determinare valet, dummodo substantialia servet. . . [Unde] cum materia et forma presbyteratus et episcopatus consistat in impositione manuum et verbis potestatem exprimentibus, non apparet ulla repugnantia in eo quod una sola manus impositione cum verbis potestatem presbyteralem simul et episcopalem significantibus, *uterque ordo simul conferretur*. Hoc modo possemus interpretari illa facta, quae citantur de diaconis ad episcopatum evectis, vel de lectore statim consecrato episcopo. *Nunc vero* in formula, quam Pontificale Romanum adhibet, nullo modo hoc fieri potest, quia in consecratione episcopali dicitur: ‘Comple in sacerdote tuo ministerii tui summam.’ Quae verba receptum presbyteratum supponunt” (*De sacramento Ordinis*, nn. 79 sq., in *Sacra theologiae summa*, ed. 3, pp. 663 sq.).

SENTENTIA NEGANS necessitatem praeviae susceptionis presbyteratus, duas formas assumpsit.

Una est antiquior ac minus nota, iuxta quam possit diaconus ordinari episcopus *quin simul* sit presbyter, ita nempe quod accipiat puram ac meram potestatem episcopalem absque presbyterali. adeoque possit quidem confirmare et ordinare, non tamen consecrare et absolvere. Haec peregrina sententia, quam Fagnanus[§] attribuit quibusdam ex celebrioribus canonistis, uti Bartholomaeo Brixiensi (t ca 1258), Ioanni Andreae (t 1348), Francisco Zabarella (t 1417) et Nicolao de Tudeschis, vulgo Panormitano (t 1445), ulteriorem fortunam non habuit.

Altera ac recentior sententia, quae inde a saec. 17-18 invecta est praecipue a quibusdam rerum historicarum ac liturgicarum peritis, ac

“In cap. *Tuae litterae* (De clerico per saltum promoti), n. 6; In cap. *Requisivit* (De ordinatis ah episcopo), nn. 79-S4.

recenter plures etiam theologos et canonistas allexit vel commovit, docet posse quemlibet valide consecrari episcopum *quin prius* sit presbyter, ita nempe ut per episcopalem ipsam ordinationem consequatur utramque presbyteralem et episcopalem potestatem. *Ratio* est tum *dogmatica*, quia nempe episcopatus involvit etiam quidquid continetur in presbyteratu, tum ac praecipue *historica*, quia nempe indubitanter constat plures huiusmodi episcopales consecrationes, etiam in ipsa electione Romanorum Pontificum, occurrise.

Primus qui pro huiusmodi sententia citatur est Ioannes Bosco minorita belga (t 1684; *Theologia sacramentalis*, disp. 10, sect. 1, conci. 9, n. 200), qui ex priori ac dogmatica ratione arguit; subinde quidam eruditi indicarunt, tanquam certas consecrationes non presbyteris collatas, quaedam facta antiquioris aetatis: ita praecipue I. Mabillon (f 1707; *Commentarius praeuius ad Ordinem Romanum*, nn. 16 et 18, in *Museo Italico* II, pp. eviisq.; cxix-cxxi; item in *ML* 78. 912 sq., 919 sq.), E. Martène (f 1739; *De antiquis Ecclesiae ritibus*, l. 1, c. 8, n. 10) et C. Chardon (f 1771; *Histoire des sacrements—De l'Ordre*, p. 1, ch. 5, in Migne, *Theologiae cursus completus* XX 815 sq.), quibus addi possunt ex ecclesiasticarum antiquitatum historicis eiusdem aetatis: A. Pagitis, Fr. Pagius, S. Balutius, E. Dupin, Cl. Fleury, J. Bingham, J.-B. Biganti, R. Ceillier. Recentiori tempore eadem sententia novellum favorem obtinuit, tum ob eadem facta historica iterum attentiusque considerata, tum ob theologiam rationem iuxta quam plures moderni considerant episcopatum ut sacerdotium totale, presbyteratum vero ut quoddam diminutum sacerdotium ac veluti partem episcopatus. Ei plus minusve asseveranter adhaerent inter alios: J. Parisot, S. Many, A. Ianssens, J. Tixeront (videtur favere), C. De Clercq (favet), A. Michel (favet). H. Lennerz, C. Baisi, M. Andrieu, J. Mors, E. Boularand, Ch. Journet. P.-M. Gy, H. Bouëssé, J. Beyer.

BOSCO: "Cum nos teneamus episcopatum esse ordinem proprie dictum, nullus debet mirari, si consequenter teneamus eum, qui sacerdos non sit, valide posse episcopum consecrari."⁰⁰

Parisot,⁰¹ *Ianssens*⁰² et *Andrieu*,⁰³ referunt et magis amplificanti historica facta, iam a Mabillon et Martène indicata, ac pro certo iudicant in eis agi de consecratione episcopali collata non presbyteris, absque ulla praevia ordinatione presbyterali; quorum quidem historica conclusio est praecipuum fundamentum sententiae illorum paucorum recentiorum theologorum qui docent validitatem huiusmodi consecrationis.

^w *Theologia sacramentalis*, disp. 10, sect. 1, conci. 9, n. 200.

[”]“Les ordinations ‘per saltum,’” *Revue de l’Orient chrétien* V (1900) 335-369.

[”] *De heilige Wijdingen*, I: *Bisschoppen en Priesters* (Brussel 1933) 224-232.

^M“La carrière ecclésiastique des papes et les documents liturgiques du moyen-âge,” *Revue des sciences religieuses* XXI (1947) 90-120.

PARISOT: “Toutefois l’histoire maintient la constatation de ce fait, qu’une époque où les rites étaient définis, la discipline fixée, les transgressions signalées avec vigilance, on donnait à Rome la consécration épiscopale à des diacres sans leur imposer le degré intermédiaire de la prêtrise.”¹

ANDRIEU: “Prêtres et diacres étaient également éligibles au souverain pontificat et le rituel de l’ordination papal était identique pour les uns et pour les autres. Un diacre ordonné pape passait donc directement du diaconat à l’épiscopat, sans avoir jamais reçu la prêtrise. *Sur ce point, il ne saurait y avoir le moindre doute.* Constantin fait sous-diacre et diacre le lundi matin, en une seule séance, fut ordonné pape le dimanche suivant. De même, le récit de l’avènement de Nicolas I ne laisse, entre l’élection et le sacre papal, aucune place pour une ordination sacerdotale. . . D’ailleurs . . . la même règle s’appliquait aux simples évêques. . . Ce rituel de l’ordination papale nous a été conservé [dans deux *Ordines Romani*]. . . Aucun des deux documents ne propose la moindre variante selon que l’Elu est un prêtre ou un simple diacre. En ce dernier cas, *l’ordinand recevait à la fois les pouvoirs presbytéraux, comme celui de célébrer la messe, et les pouvoirs épiscopaux.*”TM

MANY: “Non facile est falsum demonstrare praedictum factum historicum [de episcopali consecratione virorum non presbyterorum]; pleraque quidem argumenta sunt negativa, sed nemo nescit aliquando argumenta negativa fieri positiva, quando nempe id quod tacetur, debuisset affirmari, si fuisset verum; ceterum haec materia potius ad historicos quam ad theologos pertinet. Unde, licet quis dicat praedictum factum non videri certo demonstratum, attamen, propter auctoritatem tot tantorumque virorum, Mabillon, Martène. et aliorum, et propter minime spernenda argumenta ab iis allata, mihi magis arridet prior opinio.”⁰⁶

LENNERZ omnino decisive scribit: “Distinctio inter episcopos et presbyteros est distinctio adaequata, et quidem ita, ut collatio episcopatus et presbyteratus sint inter se independentes (simili modo, quo collatio diaconatus et collatio presbyteratus inter se sunt independentes), ita ut ordo episcopalis valide conferri possit subiecto, quod non sit presbyter, et tali subiecto per collationem episcopatus tota potestas sacerdotalis conferatur. *De hac enim independentia ex historia dubium iam non esse potest.* Non raro enim non-presbyteris tota potestas sacerdotalis ordinatione episcopali collata est. Cum autem plurimi sint, qui huic assertioni contradicant, necessarium est ex testimoniis allatis ea colligere, quae hoc manifestum faciant [Recitat insigniora facta historica]. . .

“Ex his testimoniis satis patet, episcopos valide ordinatos esse etiam eos, qui non erant presbyteri. Hi autem episcopi plane easdem habebant potestates, quas habent illi episcopi, qui ordinati sunt episcopi, postquam presbyteratum acceperant; aliis verbis: collatione episcopatus hi, qui nondum erant presbyteri, acceperunt non solum potestatem confirmandi, ordinandi, consecrandi virgines et basilicas etc., sed etiam potestatem consecrandi eucharistiam, offerendi sacrificium, remittendi et retinendi peccata. *Ergo qui non presbyter ordinatur episcopus, accipit statim totam plenitudinem sacerdotii; qui vero iam presbyter ordinatur episcopus, accipit id, quod ei ad plenitudinem sacerdotii adhuc deerat.* . . [Refutatis breviter rationibus contrariae sententiae, iterum concludit:] Ergo cum multa habeantur testimonia, eaque non pauca in ipsa ecclesia Romana, quae ostendunt valide consecratos esse episcopos, qui non erant presbyteri, neque solidae rationes in*

* *Art. cit.* 363.

** *Art. cit.* 99-101. Cf. *Les Ordines Romani du haut moyen-âge* III (Louvain 1951) 567 sq., 572 sq.; IV (1956) 155.

MPraelectiones de sacra ordinatione (Parisiis 1905) 23.

contrarium adsint, *non iam videtur sustineri posse opinio, (piaie dicit solum presbyterum esse subiectum capax ordinis episcopalis.*”[^]

MORS: “Episcopatum valide suscipere potest ille qui non est presbyter. Probabilior [sententia]. . . Res constare videtur ex factis historicis. Etenim usque ad saec. II saepe factae sunt ordinationes episcopales, praetermisso presbyteratu, praesertim etiam in ipsa Ecclesia Romana. . . Si haec sententia vera est, tunc valet: Qui ordinatur Episcopus quin sit presbyter, unica ordinatione accipit totam plenitudinem sacerdotii; qui autem iam presbyter ordinatur Episcopus, accipit id quod ei ad plenitudinem sacerdotii adhuc deerat. *In utroque casu valet forma: ‘Compte in Sacerdote tuo ministerii tui summam*, et ornamentis totius glorificationis instructum caelestis unguenti rore sanctifica.’”⁹⁸

BOULARAND: “Une pratique assez étrange, ignorée des scolastiques, mais historiquement bien attestée, vient confirmer ce jugement [i.e. de sacramentalité episcopatus], celle des ordinations à l’épiscopat, dites ‘per saltum.’ Selon la discipline actuelle de l’Eglise latine, entre autres conditions d’aptitude pour devenir évêque, il faut avoir au moins cinq ans de presbytérat. Mais dans l’Eglise ancienne de nombreux sujets reçurent la consécration épiscopale sans être munis du sacerdoce. Parmi ceux qui franchirent ainsi d’un saut le presbytérat, citons outre saint Ambroise, beaucoup de Pontifes romains. Saint Fabien n’était que laïque et saint Silvère sous-diacre, saint Eleuthère, saint Léon le Grand, Saint Grégoire le Grand et trente autres Papes, de la fin du iie siècle à celle du neuvième, n’étaient que diacres quand ils furent consacrés évêques de Rome. De là. nous concluons ceci. L’ordination à l’épiscopat étant manifestement sacramentelle lorsqu’elle est conféré à un non prêtre, reste sacramentelle quand elle est conférée à un prêtre. Car elle ne change ni de rite, ni de signification, ni de mode d’agir d’après l’état du sujet ou l’ordre auquel il appartient. Ajoutons que cette pratique ancienne met en pleine lumière que *l’épiscopat contient en lui-même tous les pouvoirs du sacerdoce*, toutes les grâces du sacrement de l’ordre.”⁹⁹

JOURNET: “Qu’arriverait-il si un laïque était consacré évêque immédiatement? Les uns pensent qu’une telle ordination serait invalide. . . Suivant les autres, une telle ordination serait valide. Elle conférerait à elle seule à la fois le pouvoir de consacrer l’eucharistie et les pouvoirs de confirmer et d’ordonner. *L’épiscopat n’est pas un complément du presbytérat, il est un tout dont le presbytérat est partie.* Quelle opinion préférer? C’est à l’histoire de décider. Or elle établit avec une certitude suffisante que l’ordination épiscopale donnée à des sujets non prêtres a été regardée comme valide. ‘Sur l’indépendance de l’épiscopat par rapport au presbytérat aucun doute historique n’est possible. La plénitude du pouvoir sacerdotal a été fréquemment conférée par l’ordination épiscopale à des sujets qui n’étaient pas prêtres’ [Lcnnarz].”¹

GY, O.P.: “Selon saint Thomas ‘nul ne peut recevoir le pouvoir épiscopal s’il n’a d’abord le pouvoir sacerdotal’ . . . et l’épiscopat n’est pas un ordre sacramentel. . . Une connaissance plus approfondie de la Tradition romaine, nous oblige à renoncer à la première de ces affirmations: jusqu’au xc siècle des diacres romains ont souvent reçu directement l’ordination épiscopale.”²

⁹⁸ *De sacramento Ordinis* (cd. 2, Romae 1953) 83 sq., 139. Mirum est Lcnnarz in hac secunda editione sui operis (prima enim est a. 1947) referre lectorem ad facta citata a *lanssens* a. 1933, nec cogitare de recentiori et notiori articulo *Andrieu* a. 1947.

⁹⁹ *Theologia dogmatica* VI (ed. 2, Bonis Auris, Argentina [1951]) 223 sq.

^w “La consécration épiscopale est-elle sacramentelle?,” *Bulletin de littérature ecclésiastique* LIV (1953) 31sq.

¹ “Vues récentes sur le sacrement de l’Ordre,” *Revue thomiste* LUI (1953) 86sq.

² “L’Ordre,” *Initiation théologique* IV (Paris 1954) 710.

BOUËSSÉ, O.P.: “[Le pouvoir épiscopal] suppose antérieurement, ou du moins inclut nécessairement le caractère sacerdotal. . . En conséquence, conférer l’épiscopat ‘per saltum,’ à un simple baptisé, *fait sans doute primitif, en tout cas maintes fois réitéré dans l’Eglise*, et dans l’église de Rome, mère et maîtresse de toutes les églises, c’est donner le sacerdoce de premier rang, le sacerdoce épiscopal; et *ce sacerdoce-là comporte cumulativement les deux pouvoirs de sanctifier et de régir*, ou n’existe pas. Le pouvoir de régir l’Eglise du Christ inclut en effet le devoir de pourvoir aux offices ecclésiastiques afin d’assurer l’expansion universelle, à travers l’espace et le temps, de la foi et des sacrements de la foi: or, cette expansion suppose l’expansion et la perpétuité du sacrifice eucharistique, ‘mysterium fidei’ et source de toutes grâces, ce qui implique l’expansion et la perpétuité du sacerdoce.”³

BEYER ab aliis differt in hoc quod ex una parte docet episcopatum secundum se non esse sacramentum, et sacramentum Ordinis totum consistere in presbyteratu, et ex alia parte vult olim. quando dabatur non presbyteris, et verisimiliter etiam nunc, cum solis presbyteris confertur, episcopalem consecrationem esse de facto sacramentalem. quatenus tamen est productiva, non potestatis proprie episcopalis, sed potestatis presbyteralis quae confertur subiecto si ea careat.

“On peut conclure que cette consécration [épiscopale] n’est pas un rite sacramentel mais un sacramental, ou, si l’on veut, un acte de caractère juridictionnel posé dans une fonction liturgique. Cette conclusion rejoint l’enseignement de saint Thomas et des théologiens éminents qui ont maintenu son point de vue; l’usage de l’Eglise confirme irréfutablement leur doctrine. Il ne faut cependant pas conclure trop facilement: d’autres faits obligent le théologien à nuancer cette première conclusion. L’histoire nous révèle que plusieurs papes des premiers siècles de l’Eglise et du moyen âge étaient diacres au moment de leur élection. Ils furent ordonnés papes sans recevoir le presbytérat- ils devenaient donc prêtres dans et par leur consécration épiscopale, qui fut donc vraiment sacramentelle.

“*La consécration épiscopale est-elle encore sacramentelle aujourd’hui?* L’Eglise n’a jamais traité explicitement cette question; elle ne s’est pas prononcée sur la valeur de ces rites, mais nous serions portés à croire que, *du fait de cette ambivalence, les pouvoirs sacerdotaux ont été transmis avec plus de sécurité dans l’Eglise: là où la consécration épiscopale se confère aux simples prêtres, elle leur assure une seconde fois la collation des pouvoirs sacerdotaux.* Le fait mérite certainement d’être pris en considération. Peut-être, soulèvera-t-on un doute au sujet de la valeur ambivalente des rites de la consécration épiscopale depuis que le droit moderne de l’Eglise exige explicitement que seuls des prêtres soient élevés à cette dignité. Le canon 331 du Code a peut-être supprimée l’ambivalence de ce rite. C’est peu probable. Il faudrait une intervention formelle au sujet du rite lui-même pour obtenir cet effet.”⁴

Evolutio doctrinae theologorum in hac re sic reconstrui potest, attentis duabus sententiis earumque rationibus nuper relatis. Priores medii aevi doctores, ut S. Thomas et Bonaventura, ideo praecipue docebant dependentiam ordinationis episcopalis a praevia ordinatione presbyterali, quia ex una parte negabant episcopatus sacramentalitatem (sacramentales enim ordines sunt ab invicem independentes,

³ “Episcopat et sacerdoce. II. L’opinion de saint Thomas,” *Revue des sciences religieuses* Cil (1954) 386.

⁴ “Nature et position du sacerdoce,” *Nouvelle revue théologique* LXXXVI (1954) 369 sq.

cum imprimant proprium ac distinctum characterem, ut patet de presbyteratu et diaconatu) et ex alia parte docebant episcopatum nihilominus esse quandam extensionem presbyteratus, sicut potestas in corpus mysticum est extensio potestatis in corpus physicum sive eucharisticum: oportet enim ut prius res constituatur quam possit ulterius extendi; quam duplicem rationem repetierunt posteriores defensores eiusdem sententiae de non sacramentalitate episcopatus, ut Capreolus et D. Soto. Affirmata subinde a quibusdam sacramentalitate episcopatus,⁵ prima illa ratio sacramentalitatis a quibusdam conversa est in argumentum pro contraria sententia de validitate ordinationis per saltum: quidam nempe pauci canonistae putarunt episcopatum ita esse independentem a presbyteratu ut possit alicui conferri omnino praecisive, seu ita ut ille fieret merus episcopus non-presbyter; alii vero defensores eiusdem sacramentalitatis episcopatus, relicta priori ratione, perrexerunt docere omnimodam dependentiam episcopatus a presbyteratu ob alteram rationem, quia nempe potestas episcopalis est complementum potestatis presbyteralis, ut significat Bellarminus disputans contra Soto (p. 515 sq.).

Cum autem subinde a quibusdam sacramentalis episcopatus consideraretur non tam ut mera extensio ordinis presbyteralis quam ut distinctus ac perfectior ordo, in quo ille includeretur, connaturale fuit ut unus vel alter cogitaverit de validitate ordinationis episcopalis quam presbyteralis non praecesserit et in qua haec ipsa includeretur, idque de facto explicite docuit saltem *Bosco* supra relatus (p. 518) et sub aliqua ratione videtur concessisse ipse Bellarminus, suggerens quandam distinctionem, quae fortunam subinde habuit apud aliquos theologos recentiores, scilicet neminem posse ordinari episcopum nisi *antea vel simul* ordinetur presbyter (cf. in p. 515)ⁿ; communis tamen chorus theologorum processit in eadem antiqua doctrina de necessitate praeviae ordinationis presbyteralis, nec ab ea ullatenus remoti sunt plures theologi positivi qui, ut Morinus (t 1659), Hallier (f 1659) et Thomassinus (t 1695), sibi obiecerunt quosdam casus apparentis consecrationis non presbyterorum.

Vera et communi doctrinae fastidiosa novitas, coepit saec. 18/ cum

^o Circa evolutionem huius sententiae confer dicta in art. 5, tom. 2, pp. 221-227.

* Verba tamen Bellarmini intelligi possunt de simultate seu iuxtapositionem duarum distinctarum ordinationum in eodem ritu sive Missa ordinationum.

Iam circa initium saec. 17 *Marcus Antonius de Dominis*, archiepiscopus Spalatensis et apostata a fide catholica ad sectam anglicanam, sequentem propositionem emiserat' "Si quis, ex laico vel diacono aliove gradu infra presbyteratum, immediate episcopus ordinetur, is plenissime erit episcopus, et ex tali ordinatione habet totam etiam presbyteralem potestatem." Quam propositionem *Facultas Sorbonica* a. 1617 sic censurant "Haec propositio est haeretica et scandalosa, per saltum volens aliquos ad episcopatum promoveri posse."

praecipue *MabiUon* (f 1707), *Martènc* (f 1739) et *Chardon* (f 1771) praefata facta historica ut veras consecrationes per saltum indicarunt, eisque alia plura, ex media praesertim aetate et ex ipsa praxi romana diffossa, addiderunt. Quod dissidium, quamvis immediatum favorem non obtinuerit nec multum videatur theologos etiam positivos (ut Garnier, Merlin, Catalanum, Juénin, Tournely) commovisse, inopinatum tamen, utut logicum fructum ac successum in moderna aetate tandem obtinuit, alliciens quosdam theologos et cogens alios ad suam affirmationem emolliendam. Ratio quare aliqui theologi (nam pauci adhuc sunt, nec multo plures quam quos supra enumeravimus) a communi sententia recesserunt, duplex est: primo, nempe iteratum studium praefactorum historicorum factorum, in quo excelluerunt *Parisot*, *Janssens* et *Andrieu*, quoque ultra modum, ut videtur, commoti sunt ipsi dogmatici doctores, in fide illorum candide iurantium; secundo, quorundam nova vel saltem emphatica appretiatio naturae episcopatus, iuxta quam sacerdotium est quoddam totum potestativum quod identificatur cum ipso episcopatu, dum presbyteratus est mera pars huiusmodi sacerdotalis ac episcopalis totius, ita ut episcopatus contineat eminenter formaliter presbyteratum, et potiusquam presbyteratum extendi in episcopatum dici debeat episcopatum restringi per presbyteratum (quam doctrinam tenent praecise supra relati *Boularand*, *Journet*, *Gy*, et *Bouëssé*, ut dictum est in art. 5. tom. 2, p. 225).

Ceterum, ob analogam rationem de natura episcopatus, quia nempe episcopatum concipiunt paulo aliter non ut meram extensionem presbyteratus sed ut quandam superiorem distinctam speciem, quae dividat ex aequo, una cum presbyteratu, genus sacerdotii (cf. ibidem, p. 225). quidam patroni communis sententiae inducti sunt ad suam affirmationem aliquatenus reformandam vel emolliendam, *quaerentes mediam quandam viam*, qua simul satisfacerent aliquomodo praefato adversariorum historico argumento. Et quidem aliqui, ut Gasparri et Cappello, concesserunt solidam probabilitatem alterius sententiae: alii vero, ut Pesch, Lépicier, Huarte, Hervé, Dander. Sola, resumentes vel ita interpretantes supradictam insinuationem Bellarmini. concesserunt non esse secundum se necessarium ut presbyteralis ordinatio praecedat episcopalem, cum possit absolute utraque potestas conferri unico ritu ordinationis, quo totum sacerdotium simul colligatur, et fortasse ita olim in quibusdam casibus factum fuerit, sed tamen, posito actuali ritu eo modo ac formula qua episcopalis consecratio nunc confertur in Ecclesia, hanc invalidam esse nisi praecesserit presbyteralis ordinatio; ita a simplici quaestione, utrum consecratio episcopalis collata non presbytero sit invalida, factus est transitus ad

restrictam quaestionem: utrum consecratio episcopalis, qualis nunc fit in Ecclesia, sit invalida, vel. ut ait Huarte (supra, p. 516), “utrum ea ordinatione episcopali, qualis de facto nunc adhibetur in Ecclesia Dei, utraque potestas episcopi et presbyteri [non] possit simul conferri.”

Ceterum, utraque affirmativa et negativa sententia, sua tum extrinseca tum intrinseca probabilitate gaudet ac libere omnino disputatur, ut declaravit tum Benedictus XIV in eodem saec. 18, cum directius de hac re controverti coepit, tum Leo XIII ad initium huius modernae periodi, in qua iterum controversia resumpta est. *Benedictus XIV*: “Nemo prohibet disceptare, num episcopatus sit ordo a presbyteratu distinctus, an character in episcopali consecratione impressus differat, vel potius sit ampliatio quaedam characteris in collatione presbyteralis ordinis impressi, itidemque an vetustioribus temporibus, a diaconatu factus sit transitus ad episcopatum, ordine presbyterali non antea suscepto” (*Epist.* “In postremo,” 20 oct. 1766, n. 17).⁸ *Leo XIII*: “Sane nihil huc attinet explorare, utrum episcopatus complementum sit sacerdotii, an ordo ab illo distinctus: aut collatus, ut aiunt, per saltum, scilicet homini non sacerdoti, utrum effectum habeat necne” (*Epist.* “Apostolicae curae.” 13 sept. 1896, de ordinationibus anglicanis, *Denz.* 1965).⁹

CONCLUSIO

Conclusio 1. Ad validam susceptionem ordinum infra episcopatum non requiritur praevia susceptio alterius ordinis, ita ut laicus vel non diaconus valide suscipiat presbyteratum.

Probatur 1. *EX SENSU ECCLESIAE.*

Ut omittamus ordines infra diaconatum, de quorum sacramentalitate non constat et quorum saltum sive praetermissionem antiqua historia abunde ac certo testatur (cf. dicta in art. 6, tom. 2, pp. 356-361, 433), validitatem presbyteralis ordinationis, non prius suscepto diaconatu, ostendunt duo saltem Ecclesiae documenta. *Inno-*

⁸ *Bullariunt Benedicti XIV III*–2 (Prati 1847) 394.

⁹ Ceterum, ratione controversiae theologorum, consecratio episcopalis non presbyteri in praxi reputatur dubia, ac ideo, praevio recurso ad S. Officium, iteranda est sub conditione, praemissa absolute ipsa ordinatione presbyterali. ut notant doctores practici. Ad rem Gasparri: “In casu practico consulatur. . . S.C.S. Officii. Certe praemittenda foret absolute ordinatio presbyteralis . . . ; et deinde consecratio episcopalis foret repetenda; sed ob alterius sententiae probabilitatem repetentia foret sub conditione. Maiores essent difficultates, si hic episcopus confirmaverit, ordinaverit, etc.; quae pariter confirmationes et ordinationes essent repetendae sub conditione, si fieri posset” (*op. cit.* [supra, in p. 513] 16).

centius III (t 1216) in quadam epistola ad episcopum bononiensem (inserta in Corpus Iuris inter Decretales Gregorii IX), quoad casum cuiusdam presbyteri qui “diaconatus ordine praetermisso, se fecit ad sacerdotii ordinem promoveri,” iubet quidem ut suppleatur diaconalis ordinatio, sed validitatem ipsius presbyteralis ordinationis agnoscit: “Ipsium in diaconum ordinare procures, et sic de misericordia eundem ministrare permittas in ordine sacerdotis” (cf. integrum textum supra, p. 476).¹⁰ S. *Officium*, in responso lato 2 mart. 1842 (supra cit., p. 488) circa casum cuiusdam qui absque debita intentione, adeoque invalide, susceperat subdiaconatum et diaconatum ac deinceps cum debita intentione accesserat ad presbyteratum, adeoque fuerat “promotus ad presbyteratum per saltum,” iubet tantum ut suppleantur ordinationes subdiaconalis et diaconalis, agnoscens validitatem ipsius presbyteralis ordinationis.

Nec huiusmodi praxis supplendi omissum ordinem,¹¹ ullum praedictum affert ipsi ordinationi obtentae per saltum, ac si Ecclesia dubitaret de eius valore, secus haec ipsa ordinatio suppleri iuberetur. Ad summum inde deduci posset presbyterum, per saltum ordinatum, non esse diaconum seu non habere potestatem diaconalem. quam proinde Ecclesia per suppletam ordinationem conferre vellet. Ceterum, non haec est ratio huiusmodi suppletionis; nam semel saltata ordinatio non amplius valide conferri potest, cum eius effectus eminenter continueatur in superiori ordine, quemadmodum qui immediate factus est rex vel tribunus nequit amplius fieri praefectus vel centurio, quia in regalitate continetur praefectura et in potestate tribuni potestas centurionis. Nec ratio est quia si quis, per saltum presbyter ordinatus, subinde pervenerit ad episcopatum, non posset conferre ordinem diaconatus quem ipse antea non acceperat, iuxta principium quod nemo dat quod non habet, ut putarunt quidam antiqui¹²; nam. omissio quod

¹⁰ Eandem decisionem quoad subdiaconatum dederat antea *Alexander II* a. 1065, in casu cuiusdam qui, eo ordine praetermisso, fuerat diaconus et presbyter ordinatus. Haec decisio refertur a Gratiano in suo *Decreto* (p. 1, dist. 52, *ML* 187. 289 sq : cf. etiam inter epistolas illius pontificis, *ML* 146. 1350).

¹¹ Canonistae, ut *Gasparri* (I, n. 497), *Many* (n. 106), *Cappello* (n. 417), *Vrtnerschl-Creusen* (II, n. 248) et *De Clercq* (n. 272), significant hanc esse vigentem praxim S. Sedis, sed non adducunt nisi antiquiora documenta, peculiariter praefatum responsum S. Officii a. 1842. Tamen in *Codice I. C.* nulla fit mentio de supplendis omissis ordinibus, nisi in casu quo quis, iam ordinatus ritu orientali, obtinuerit a S. Sede ut possit altiores ordines suscipere ritu latino, in quo casu suppleri debent illi *ordines minores* quibus carent Orientales. *Can.* 977 nihil aliud statuit quam: “Ordines gradatim conferendi sunt ita ut ordinationes per saltum omnino prohibeantur.” *Can.* 1004: “Si quis, ritu orientali ad aliquos ordines iam promotus, a Sede Apostolica indultum obtinuerit superiores ordines suscipiendi ritu latino, debet prius ritu latino recipere ordines quos ritu orientali non receperit.”

¹² Ita Bonaventura scribens: “Nota etiam hic quod, licet possit saltari ab uno ordine, omissio alio, praetermisso tamen sacerdotio, non potest esse episcopus. . . Si vero omisit diaconatum, episcopus est, sed illum ordinem quem omisit dare non potest” (*In 4 Sent.*, dist. 25, in fine, dub. 1.).

praefatum principium valet in pleno sensu de sola causa principali dum minister sacramenti Ordinis est mera causa instrumentalis, episcopus in suo presbyteratu habet eminenter ordinem diaconatus, etiam si formaliter illum non acceperit. Ratio igitur praefatae dispositionis est, tum ut suppleantur caeremoniae Ecclesiae et preces liturgicae, quae praeter suam significationem habent etiam quandam efficaciam ex opere operantis Ecclesiae; tum ut publice reparetur ordo laesus; tum ut iuridica externaque deputatio ad ministerium exercendum conferatur.

Ex antiqua etiam aetate citantur quaedam probabiles decisiones vel facta huiusmodi presbyteralis ordinationis per saltum, quae tamen rem nullatenus evincunt.

Gelasius I (492-496), *Epist.* ad Victorem episcopum: "Consuluit dilectio tua de suorum promotione clericorum perhibens, quod diaconi ad presbyterii gradum (quo ecclesiam tuam memoras indigere) venire detrectant. Quapropter quia invitos ecclesiastica moderatio gravitasque non patitur, ut ex nolentibus fiant volentes, ordinatio illa potest perficere, si quos habes vel in acolythis, vel subdiaconis maturiores aetate, et quorum sit vita probabilis, hos in presbyteratum studeas promovere, ut qui in suis ordinibus proficere noluerint, reddantur suis inferioribus post minores; ipsaque commoda presbyteri propensius quam diaconi consequentur, ut hac saltem ratione constricti, et honorem, quem refugerant, appetere nitantur, et quaestum" (*ML* 59. 15413). *Pelagius I* (555-560), *Epist.* ad Bonum, episcopum sabinatem: "Et quia praefatus filius noster [Theodorus] nobis retulit invenisse Rufinum, quemdam monachum olim sibi vita et moribus comprobatum, et hunc postulat ibi consecrari, quod subito fieri non prorogata observantia non acquievimus. Ideoque dilectio tua, his acceptis, sabbato veniente faciat eum subdiaconum et, si Deus voluerit et vixerimus, mediana hebdomada presbyterum faciemus: quatenus superveniente festivitate paschali sacra mysteria in memorata basilica a persona competenti valeant adimpleri."¹ Andrieu¹⁵ putat in his duobus documentis, et praecipue in secundo, certo agi de ordinatione presbyterali per saltum diaconatus, nec tantum de dispensatione ab interstitiis super diaconatum. Attamen, id clarum non est, cum potuerit hic gradus intra eandem ordinationem vel diem, una cum presbyteratu conferri. Idem Pelagius in *Epist.* ad Sepandum episcopum arelatensem

¹¹ Idem apud A. Thiel, *Epistolae romanorum pontificum . . . a S. Hilario usque ad Pelagium II I* (Brunsbergae 1868) 488 sq.

¹⁵ *Ibid.* 454. Thiel improbabiliter hanc etiam epistolam tribuit Gelasio I.

^u *Les Ordines Romani III* (Louvain 1951) 564 sq.

conqueritur quod “una eadem die laicus homo et clericus et acolitus et diaconus et presbyter et episcopus fiat.”¹⁰

Pariter Andrieu¹⁷ putat idem occurrise in presbyterali ordinatione novem ex quindecim *RR. Pontificibus* saec. 8-9, quorum curriculum narratur in libro Pontificali, nam ante presbyteratum refertur immediate subdiaconatus absque mentione diaconatus. Attamen, hoc argumentum ex silentio nullatenus est convincens, ut dicetur infra quoad omissionem mentionis ipsius presbyteratus ante episcopatum quoad reliquos sex Pontifices eiusdem aetatis.

Ex antiquiori aetate solent tres praecipue casus citari.¹⁸ Pontius diaconus in sua *Vita S. Cypriani*, c. 3, testatur hunc post suam conversionem ad fidem fuisse immediate baptizatum et ordinatum presbyterum et episcopum: “Mora denique circa Dei gratiam [i.e. Baptismus] nulla, nulla dilatio. Parum dixi: presbyterium et sacerdotium statim accepit. Quis enim non omnes honorum gradus crederet tali mente credenti?” (M¹ 3. 1544). Possidius in sua *S. Augustini*, c. 4, exhibet hunc adhuc laicum, dum assisteret divinis officiis, a populo arreptum et suo episcopo Valerio praesentatum ut presbyter ordinaretur: “Eodem itaque tempore in Ecclesia Hipponensi catholica Valerius sanctus episcopatum gerebat. Qui cum, flagitante ecclesiastica necessitate, de providendo et ordinando presbytero civitati, plebem Dei alloqueretur et exhortaretur, iam scientes catholici sancti Augustini propositum et doctrinam, manu iniecta (quoniam et idem in populo securus et ignarus quid futurum esset astabat: solebat autem laicus, ut nobis dicebat, ab eis tantum ecclesiis quae non haberent episcopos suam abstinere praesentiam) eum ergo tenuerunt, et, ut in talibus consuetum est, episcopo ordinandum intulerunt, omnibus id uno consensu et desiderio fieri perficique petentibus, magnoque studio et clamore flagitantibus, ubertim eo flente. . . Et eorum, ut voluerunt, completum est desiderium” (ML 32. 36 sq.). Iuxta Theodoretum, Flavianus episcopus *Macedonium* quendam heremitam “de montis . . . vertice per speciem obiectae accusationis abduxit, et sub mysticum sacrificium altari admovit, cooptavitque in numerum sacerdotum” (cf. integram narrationem supra, p. 493). Quamvis in his casibus immediata ordinatio ad presbyteratum contingere potuerit, nihil tamen in ipsis textibus cogit ad id inducendum nec ipsum silentium de susceptione diaconatus quidquam probat. Imo de Cy-

“Apud P. Ewald, “Die Papstbriefe der Britt. Samml.,” *Neucs Archii' V* (ISSO) 538sq. ” *Op. cit.* 565 sq.; cf. articulum eiusdem Andrieu relatum ibidem, in nota.

“Alios vide apud Parisot, *ari. cit.* (supra, in p. 518) 347, 348sq., 350.

priano significatur “omnes honorum gradus” accepisse; de Augustino non dicitur quando et quo ordine presbyterium acceperit; Macedonius potuit accipere etiam diaconatum in eadem missa ordinationis, eo vel magis quod, cum nesciret quid circa se ageretur, facilius erat ei utrumque ordinem pacifice conferre, secus ac accidit Pauliniano fratri S. Hieronymi (cf. supra, p. 493), qui cum vehementer renitetur, physica vi coactus est se subicere utrique successivae diaconali et presbyterali ordinationi, ipsi ab Epiphano collatae (ex qua Epiphani agendi ratione confirmatur quam necessarium putaretur, iuxta morem Ecclesiae, diaconatum presbyteratui praemittere).

Probatur 2. *EX PROPRIA RATIONE ORDINUM INFRA EPISCOPATUM.*

Ordines infra episcopatum, quamvis sint diversi gradus eiusdem sacerdotalis potestatis ac pertineant ad eandem speciem sacramentalem, imo unus virtualiter includatur in alio, ita ut quod potest inferior possit superior, quemadmodum ducatus includitur in regno, pes in capite, sensus in intellectu, homo in angelo, tamen non connectuntur inter se tanquam perfectibile et perficiens seu in linea potentiae et actus, sicut connectuntur quantitas et figura, unitas et binarius numerus, animal et homo, puer et adultus, sed important distinctas perfectiones, seu distinctas potestates et characteres. Unde unus ordo non dependet ab alio in sua existentia nec ad collationem superioris ordinis praeexigitur collatio inferioris, quemadmodum non est necesse quod qui est rex prius fuerit dux, quod est caput prius fuerit pes, quod est intellectus prius fuerit sensus, qui est angelus prius fuerit homo (*Suppi.*, q. 35, a. 5, corp, et ad 2).

Ex quo intelligitur discrimen cum Baptismo, seu quare ad susceptionem cuiuslibet ordinis praerequiratur susceptio Baptismi et non praerequiratur susceptio inferioris ordinis. Nam, quamvis varii ordines conveniant in una specie ac ita secundum rationem speciei intimius connectantur inter se quam cum Baptismo, cum quo conveniunt tantum in genere sacramenti, tamen, si attendatur proportio potentiae ad actum, seu ratio perfectibilis et perficientis, magis convenit unus ordo cum Baptismo quam cum alio ordine, quia Baptismus confert potentiam passivam recipiendi ordines, dum unus ordo non dat potentiam passivam recipiendi superiorem ordinem (ad 1).

Conclusio 2. Ad validam susceptionem ordinis episcopalis probabilius requiritur in subiecto praevia susceptio presbyteratus, adeoque neque laicus neque diaconus valide in episcopum consecratur.

Probatur 1. *EX PRAXI ET SENSU ECCLESIAE.*

1. Fatentibus ipsis adversariis, inde saltem a saec. 11 vel 12 (seu a consecratione Gregorii VII a. 1073, vel ab efformatione Pontificalis Romani saec. 12), certa nec unquam interrupta Ecclesiae praxis fuit nonnisi presbyteros in episcopos consecrari.¹⁹ Iamvero. cum nullibi explicite indicetur eo tempore factam fuisse aliquam in hac praxi mutationem, hoc ipsum certum ac ininterruptum factum constituit praesumptionem quod etiam in antiquiori aetate similiter ageretur, nisi adducantur certa facta quae contrariam praxim ostendant quaeque proinde talem praesumptionem dissipare valeant. Iamvero facta quae ab adversariis adducuntur, nequaquam certa sunt, ut infra ostendetur (pp. 531 sqq.), imo tam incerta quibusdam viris, in re positiva et historica minime ieiunis, visa sunt, ut Pesch absolute pronuntiet conclusionem nostram ex ipso solo historico facto numquam collatae non presbytero consecrationis episcopalis probari, Morinus dicat nullum extare exemplum contrariae praxis. Thomassinus, factis ipsis examinatis, concludat ea non satis validum fundare argumentum, Merlin, diligenter discussis omnibus factis a Mabillon et Martène adductis, concludat nullam difficultatem in illis contineri, et Benedictus XIV iudicet contrariam conclusionem ex historicis factis *tuto inferri non posse*.

Pesch: “Hoc unum sufficere potest, quod ecclesia numquam legitur agnovisse valorem episcopatus collati ei. qui non erat presbyter” (supra, p. 516). *Morinus*: “Nullum enim extat exemplum episcopatus non presbytero collati” (supra, p. 516). *Thomassinus*: “At id audacius dicitur forsitan, quam verius. . . Verum id verisimile non est, cum nullo satis valido astruatur argumento.”²⁰ *Merlin*:

“Ad rem ipse Andr. H. U.: “Dans le Pontifical romain du xiie siècle . . . on n'envisage plus l'hypothèse où l'Élu pourrait être un simple diacre. Interrogatio. *Quo honore fungitur.* Rsp.: *Presbyteratus.* Interrogatio: *Quot annos habuit in presbyteratu* Rsp.: *Decent.* Si plures vel pauciores in presbyteratu annos habeat, certum tempus respondebit. Il n'y a donc plus, désormais, le diacre directement sacré évêque. Il faut, si un diacre est élu à l'épiscopat, l'ordonner prêtre avant de lui conférer la consécration épiscopale. Telle était bien en effet la pratique déjà ancienne à Rome lorsque fut arrêté le texte du Pontifical romain du xiie siècle. Nous la voyons en application en 1053, à propos d'un évêque du Puy. . . En 1058, Etienne IX agit de même envers Altanus, archevêque élu de Salerne. . . Dès le xie siècle, dans les milieux de la Curie, on avait donc le sentiment que la prêtrise était l'antécédent nécessaire de l'épiscopat. Cela ne pouvait être vrai pour le sacre des évêques ordinaires sans l'être aussi pour le sacre du Pape. Un diacre élu au souverain pontificat devait donc, avant sa consécration, recevoir l'ordination presbytérale. Le premier pape dont nous sachions qu'il se soit conformé au nouvel usage est Grégoire VII. Diacre au moment de son élection, le 22 avril 1073, il voulut être ordonné prêtre aux Quatre-Temps de la Pentecôte (le 22 mai), avant d'être sacré le dimanche 30 juin.” (“La carrière ecclésiastique des Papes et les documents liturgiques du moyen âge,” *Revue des sciences religieuses* XXI (1947) 106 sq.).

Velus et nova Ecclesiae disciplina, p. 1, l. 2, c. 36, nn. 17 et 19.

“Allons à la source d'où nous est venu depuis peu le système singulier d'attribuer à la consécration épiscopale la vertu d'imprimer un caractère qui supplée à l'ordination presbytérale. Tant de savants font honneur au célèbre père Mabillon de l'avoir trouvé dans les monuments anciens de l'église romaine, que nous avons été curieux de le chercher dans ceux qu'il produit. Nous nous sommes efforcés d'y apercevoir ce qu'il a vu, mais en vain.”²¹ *Benedictus XIV*, expositis nec reprobatis discrepantibus doctorum opinionibus (cf. supra, p. 524), quamvis fateatur se “praetermittere accuratum examen praefati historici facti [de diaconis in episcopos consecratis],” declarat: “Ex hoc tamen antecedenti numquam inferri tuto poterit, non fuisse iisdem [diaconis] ante consecrationem episcopalem collatum ordinem presbyteratus; imo vero locum habet praesumptio, commemoratis priori veluti extremo, diaconatu nimirum, necnon posteriori, scilicet episcopatu, non fuisse neglecta intermedia, ac proinde ipsam presbyteratus collationem.”²²

2. Saec. 4, tempore controversiae Arianorum contra Athanasium, in causa cuiusdam Ischirae (sive Scyri), in quem, sacrificium celebrantem, Athanasius violentas manus immisisse incusabatur cuique subinde Ariani in praemium suae calumniae episcopatus honorem contulerant, Patres tum Concilii Sardicensis a. 343 tum Concilii Hierosolymitani eam calumniam reiecerunt, tanquam hominis qui se iactabat episcopum, cum revera nequidem presbyter ordinatus fuerit.²³ Quo videntur satis aperte indicare communem persuasionem de nullitate episcopalis consecrationis non presbyteri. Hoc testimonium ex eo maiorem vim obtinet quod agatur de epistolis synodalibus duarum illarum ecclesiarum ad alias ecclesias et quod referatur et approbetur a coaevis Athanasio et Hilario Pictaviensi.

Synodus Hierosolymitana, in epistola synodica ad ecclesiam alexandrinam: “Attamen virum *qui presbyter non esset*, in huiusmodi vico episcopum contra antiquam traditionem statuere decreverunt: gnari sane quam indignum illud esset, sed coacti ob pactam calumniae mercedem eo adducti sunt. . . Ideo hominem quamprimum episcopum nominari curarunt, quod, quia ecclesiam non habeat nec presbyter erat, ideo sycophanta esse ac omnia confinxisse deprehenderetur” (Apud Athanasium *Apologia contra Arianos*, n. 85, *MG* 25. 399-402). *Synodus Sardicensis*, in epistola synodica ad universas ecclesias: “In huius calumniae mercedem ipsum *Ischyram episcopi nomine donarunt, qui ne presbyter quidem erat*. . . Eum qui presbyter non

²¹ *Sur les paroles et les formes des sacrements*, chap. 26, in Migne, *Theologiae cursus completus* XXI (Parisiis 1841) 277.

²² *Op. cit.* (supra, in p. 524), 392.

²³ Cf. in art. 3, tom. 1, pp. 854 sq., 873 sq.

erat, nunc quasi episcopum produxerunt, ut hoc nomine usi, per sycophantiam eius auditores percellant” (*ibid.*, n. 46, *MG* 25. 331). Cum hac Athanasii Sardicensis epistolae relatione omnino concordat relatio coetanei Hilarii Pictaviensis: “Denique falsitatis praemium eidem Scyro honorem episcopatus dederunt, homini *qui neque presbyter quidem fuit*. . . Quem tamen velut episcopum illum secum adduxerunt, qui ante nec presbyter fuit: ut nomine episcopatus viderentur falsitatem suam tegere apud audientes” (*Operis historici fragmentum II*, n. 5, *ML* 10. 636).²⁴ Ipse *Hilarius* haec addit de suo: “*Scyrus de diacono episcopus adseritur ordinatus*, ut de contumelia in presbytero perpessa mentientis episcopi maior auctoritas sit” (*ibid.*, n. 16, *ML* 10. 643).

3. Possent hic merito adduci etiam textus respicientes controversiam Nicolai I, Ratramni et Conc. Wormatiensis contra Photium, latinos incusantem quod diaconos consecrarent episcopos, praetermisso presbyterato; sed quia illius controversiae sensus ambiguitate non caret et imo ab adversariis in suum favorem trahitur, de ea sermo erit infra in resp. ad obi. 9 (pp. 541-545).

Obiciunt igitur adversarii plura historica jacta, in quibus contrariam suam sententiam fundant.

Obi. 1. Christus in ultima coena apostolos immediate consecravit episcopos, non prius collato presbyteratu. Ergo et Ecclesia id facere potest, cum agatur de eodem sacramento Ordinis et de eadem potestate transmittenda.

Resp. Imprimis Christus potuit id facere ex propria sibi potestate excellentiae, quam omnes admittunt Ecclesiae non communicasse. *Secundo*, non probatur Christum contulisse apostolis potestatem sacerdotalem per ipsum sacramentum Ordinis, quamvis hoc in eadem circumstantia instituerit, imo probabilius est id fecisse per sola verba “Hoc facite in meam commemorationem (cf. in tom. 1, pp. 603, 612). *Tertio*, certum quidem est apostolos in ultima coena constitutos esse sacerdotes quantum ad potestatem consecrandi (et in hoc saltem sensu presbyteros), sed incertum est (quamvis probabilius) eos tunc etiam suscepisse tum potestatem absolvendi, quam quidam dicunt collatam fuisse in die resurrectionis, tum potestatem episcopalem, quam quidam dicunt collatam esse in die resurrectionis, vel ascensionis, vel Pentecostes (cf. ibidem, p. 603, 609).

Obi. 2. Ipsi apostoli in primis suis ordinationibus totum sacerdotium ad modum unius et immediate contulerunt, seu episcopos,

²⁴ Pariter concordat relatio Theoretici, *Hist. eccles.* 2. 6, *MG* 82. 1006 sq.

praetermisso presbyteratu, crearunt, ut patet saltem de Paulo et Barnaba, de Timotheo et Tito, de sic dictis presbyteris quos Paulus et Barnabas constituerunt in omni a se fundata communitate.

Resp. Ex dictis in art. 1 et 2 (tom. 1) omnia haec incerta sunt ac disputata inter doctores. Potius probabiliora, quae ex *Actibus Apost.* deduci possunt, sunt praecise existentia sive ordinatio diaconorum et constitutio presbyterorum-episcoporum, quos quidem plures exegetae putant fuisse omnes simplices presbyteros (cf. ibidem, pp. 778 sqq.). In *Act* 13. 3 agitur probabilius de episcopali ordinatione Pauli et Barnabae (quod tamen alii negant), sed nihil probat eos non fuisse antea iam presbyteros, aut non fuisse ordinatos modo quodam extraordinario sive per extraordinariam potestatem ordinatoribus communicatam a Spiritu S., ut quidam putant (cf. ibidem, pp. 518-523). Episcopalem characterem Timothei et Titi concorditer admittunt catholici interpretes, sed nihil probat eos non fuisse prius ordinatos presbyteros antequam ordinarentur episcopi; ceterum, etiam in consecratione Timothei (de qua 1 *Tini.* 4. 14; 2 *Tini.* 1. 6), sicut in consecratione Pauli et Barnabae, indicatur per incisum “Gratia quae data est tibi per prophetiam” peculiaris aliquis modus ordinationis (cf. ibidem, pp. 552 sq., 709 sq.).

Obi. 3. In primitiva Ecclesia saec. 1-2, quaedam saltem communitates regebantur solis episcopis et diaconis ac proinde, deficientibus presbyteris, necessario debuit fieri immediata ordinatio diaconi in episcopum. Praefata praxis apparet ex S. Paulo (*Phil.* 1. 1), de mente Rom., Didache, aliisque documentis saec. 2, si excipiat Ignatius Antiochenus qui solus refert triplicem gradum hierarchiae. Eam confirmat tum ulterior praxis ecclesiae alexandrinae usque ad medium saec. 3, quam testantur Hieronymus, Severus Antioch, et Eutychius Alex., et iuxta quam collegium aliquod episcoporum regebat ecclesiam, tum *Chronica Arbelensis*,²⁵ ex qua apparet ecclesiam arbelensem, in Mesopotamia, usque ad a. 150 circiter solo episcopo et diaconis gubernatam fuisse.

Documentum enarrans historiam et sortes ecclesiae arbelensis ab a. 100 circiter ad initium saec. 6, inventum ab A. Mingana et ab eo primo editum in originali syriaco et gallica versione a. 1907. Germanicam versionem edidit E. Sachau a. 1915. Latinam tandem versionem ex Mingana editione confecit et edidit F. Zorell, “Chronica ecclesiae arbelensis,” *Orientalia Christiana* VIII (1926-1927) 145-204 (in p. 148 affertur bibliographia). Documenti genuinitatem et veracitatem admiserunt plures eruditi, ut Sachau, Baumstark, A. Dieckmann. Haase, Zorell. Non tamen defuerunt qui eam ut suspectam habuerint; cf. Zorell, *ibid.* 145; F. Peeters, “Le Passionaire d’Adabenc,” *Analecta bollandiana* XLIII (1925) 261-384; J. B. Umherg, “Die Sakramente in der Chronik von Abela,” *Zeitschrift für katholische Théologie* XLIX (1925) 515, in nota; J. Ortiz de Urbina, “Intorno al valore della Cronaca d’Arbela,” *Orientalia Christiana periodica* II (1936) 5-32.

Resp. Inepte arguitur ex praefatis documentis, de quorum sensu non parum controvertitur. Ex prioribus documentis quidam e contrario arguunt non fuisse episcopos monarchicos in duobus prioribus saeculis, sed solos presbyteros et diaconos; contra quos egimus in tom. 1 (pp. 830-836, 955-958), ostendentes signa triplicis gradus hierarchiae in illa aetate. Praefata praxis alexandrina non uno modo ab eruditis explicatur, ut fuse expositum est in torn. 2 (pp. 78-90: cf. tom. 1, pp. 777 sq., 780), et ceteroquin, sive praefatum collegium regens componeretur ex episcopis sive ex presbyteris, nihil ostendit praeter eos non fuisse alios sacerdotes in eadem ecclesia alexandrina. *Chronica Arbelensis*, quidquid sit de eius genuinitate quam non omnes ut certam habent, non est completa historia ecclesiae arbelensis, sed breviter refert praecipua facta uniuscuiusque episcopi, ceteros vero gradus hierarchiae nonnisi occasionaliter indicat: ex silentio de presbyteris in vita quatuor priorum episcoporum nihil necessario deduci potest; inde a quinto episcopo, i.e. Xoë, tum diaconi tum presbyteri mere transeunter et absque ullo signo novitatis commemorantur.²⁷

Obi. 4. In eadem *Chronica Arbelensi* triplex refertur casus simplicis diaconi immediate in episcopum ordinati. “Postulaverunt [fideles] ab eo [i.e. ab episcopo Mazrâ], ut diacono Samsoni manum imponeret eumque sibi episcopum constitueret. Et obsecutus bonae eorum voluntati, illi manum suam imposuit, quia cognoverat eum fuisse Peqidæ diaconum. Etiam iste igitur coepit hunc coetum divinum regere.” “Et imposuit [Abraham episcopus] manus suas Xoë, diacono suo. Et demigravit in paradisum.” “[Abel episcopus] quodam die . . . incidit in morbum febrium, et postquam manum suam imposuit diacono suo ‘Ebed-Mesiha, noctu mortuus est’ (hic, sicut praefatus Noë, exhibetur subinde ut episcopus Arbela).²⁷

Resp. Supposita iterum genuinitate et veracitate huius documenti, de qua quidam dubitant, non necessario sequitur praefatos diaconos non suscepisse etiam presbyteratum, quamvis commemorentur tantum duo stabiles gradus, scilicet diaconatus et episcopatus, tanquam termini a quo et ad quem illi viri brevi tempore aut in eadem circumstantia pervenerunt.

: “[Noc] postquam multis presbyteris et diaconis manum suam imposuit, transmigravit ad Dominum”; “Post quattuor annos convenerunt christiani regionis nostrae cum presbyteris et diaconis et elegerunt ad opus episcopatus Mar Abel”; “Niro cuidam eius loci manum suam imposuit et eum presbyterum constituit”; “Multis etiam presbyteris et diaconis manum suam imposuit”; “Iisquē etiam unum presbyterum constituerunt”; “Anno suo decimo coepit manum suam imponere presbyteris et diaconis” (apud Zorell, *ibid.* 160 sq., 171, 188).

r Ibid. 151, 157, 165.

Obi. 5. Traditio Apostolica et duo alia documenta, ab ea tamen dependentia, scilicet *Testamentum D.N.I.C.* et *Canones Hippolyti*, constituunt ut confessores fidei non sint ordinandi diaconi aut presbyteri, eo quod ipsa fidei confessio eis pro ordinatione est; debeant autem ordinari episcopi, si digni inveniantur, per regularem ordinationem. Unde ordinatio presbyteralis non reputabatur necessario praerequisita ad episcopalem, saltem in casu confessorum fidei.²⁸

Resp. Ut dictum est in torn. 2 (pp. 561-564), nec de genuinitate nec de sensu constat huiusmodi singularis constituti, cui contradicunt tum praxis ecclesiastica, exhibita a Cypriano, tum silentium ceterorum documentorum, tum contrarium constitutum *Constitutionum Apost.* Supposita autem genuinitate, ageretur de aliquo particulari abusu, introducto ex desiderio satisfaciendi immoderatis petitionibus confessorum fidei. Ceterum, in eo constituto supponitur confessor esse quomodolibet diaconus et presbyter seu habere presbyteralem dignitatem, quamvis non per ordinationem sed per fidei confessionem.

Obi. 6. Extra ecclesiam romanam nonnulli occurrerunt casus consecrationis viri non presbyteri. Optatus Mil. testatur *Coecilianum* ex diacono ordinatum esse episcopum Carthaginiensem; cuius ordinationis validitatem alii impugnarunt ex sola ratione quod ordinator. Felix aptungitanus, fuerat traditor: "Iterum a Caeciliano mandatum est. ut si Felix in se, sicut illi arbitrabantur, nihil contulisset, ipsi tanquam adhuc diaconum ordinarent Caecilianum"²⁹ (*De schismate Donatistarum* 1. 19, *ML* 11. 921). Walafridus Strabo refert *Ioannem diaconum discipulum S. Galli*, ordinatum episcopum: "Dux diaconem venire fecit in medium. Tu es, inquit, Ioannes diaconus? Et respondit: Ego plane. . . Dux vero ad illum: potesne, inquit, pontificalis infulae pondus subire? Tunc venerabilis Gallus se pro filio responsurum promisit. . . Subtraxit se diaconus, et fugiens, latibulum quaesivit in ecclesia S. Stephani martyris, quae est extra oppidum. Secuti sunt autem sacerdotes cum plebe, et apprehensum . . . in praesentiam pontificum pertraxerunt et ducis. . . Episcopi itaque duxerunt eum ad altare et solemni benedictionis officio ordinaverunt antistitem" (*Vita S. Galli Abbatis* 1. 25, *ML* 114. 998). *Cone. Sardicense*, can. 13, supponit diaconum posse immediate episcopum ordinari: "Osuius episcopus dixit: Et hoc necessarium arbitror, ut diligentissime tractetis, si forte aut dives aut scholasticus de foro, aut ex administratione episcopus fuerit postulatus, ut non prius ordinetur nisi ei lectoris

a Hanc obiectionem nullus, quem sciamus, adversarius protulit, sed nos ipsi addidimus.

* Sensus est: Caecilianus accusatoribus respondit (serio pro bono pacis, vel forte per derisum); Si putatis Felicem traditorem esse et me invalide ordinasse, iterum me ex diacono episcopum ordinate.

munere et officio diaconi aut presbyteri fuerit perfunctus, ut per singulos gradus si dignus fuerit, ascendat ad culmen episcopatus” (Apud Dionysium Exiguum, *Codex canonum eccles.* 13, *ML* 67. 180). *Caelestinus* / testatur et damnat abusus ordinandi laicos ad episcopatum, quin tamen huiusmodi ordinationes invalidas declaret: “Ordinatos vero quosdam, fratres charissimi, episcopos, qui nullis ecclesiasticis ordinibus ad tantae dignitatis fastigium fuerint instituti, contra Patrum decreta, huius usurpatione qui se hoc recognoscit fecisse didicimus, cum ad episcopatum his gradibus quibus frequentissime cautum est debeat perveniri, ut minoribus initiati officiis ad maiora firmentur. . . Sed iam non satis est laicos ordinare, quos nullus fieri ordo permittit, sed etiam quorum crimina longe lateque per omnes pene sunt nota provincias, ordinantur” (*Epist.* 4, ad episcopos Vienneensem et narbonensem, nn. 4 sq., *ML* 50. 433).²⁰

Rcsp. In nullo istorum textuum dicitur omitti ordinatio presbyteralis eius qui ex diacono vel ex non presbytero fit episcopus, sed tantum explicite indicantur duo termini a quo et ad quem. Obiectio igitur est merum argumentum ex silentio, contra quod stat praesumptio communis praxis, ut dictum est supra (p. 529). *Caecilianus* diaconus dicitur ordinatus in episcopum, sed quo ordine et modo non indicatur. Idem responderi potest de ordinatione *Ioannis* discipuli S. Galli (cf. infra, p. 544, in nota). Ceterum, non rari erant casus coniunctarum ordinationum, legitime vel illegitime pretermissa lege interstitiorum.²¹ *Canonis Sardicensis* authentica lectio pro inciso “diaconi *aut* presbyteri” habet incisum “diaconi *et* presbyteri,” ut patet tum ex textu graeco, tum ex duabus latinis recensionibus *Prisca* et *Hispana*; unde substitutio particulae “aut” pro “et” debetur ipsi Dionysio Exiguo (circa initium saec. 6)²²; ceterum, etiam si ea lectio²³

²⁰ Alios minoris momenti casus, qui a quibusdam obiciuntur, invenies apud Parisot, *art. cit.* (supra, in p. 518) 354, 355, 356, 360, 362; Lennerz, *De sacramento Ordinis* (ed. 2, Romae 1953) S3.

²¹ Cf. *Vitam Epiphani*, c. 34, *MG* 41. 68; *Epist.* ipsius Epiphani de ordinatione Pauliniani fratris Hieronymi, cit. supra, in p. 492. Cf. infra, p. 539, in nota.

²² Ad rem ipse Andrieu: “Dans la première décade du vi^e siècle, Denys le Petit, en publiant dans sa collection canonique une recension latine des décrets de Sardique (a. 343) introduisait un règlement plus simple. Le canon xiii*, dont le but est d'empêcher les promotions épiscopales trop hâtives, n'exige en effet entre le lectorat et l'épiscopat que le diaconat ou la prêtrise. . . Or, des diverses révisions des Canons de Sardique, seule celle de Denys offre l'alternative ‘officio diaconi *aut* presbyteri.’ L'ancienne *Prisca translatio*, depuis longtemps connue à Rome, portait: ‘nisi ante lectoris munere et officio diaconi *et* ministerio presbyteri . . . [cf. *ML* 56. 780]. D'après elle, le futur évêque devait remplir successivement les charges de lecteur, de diacre et de prêtre. Plus tard, dans *VHispana*, ce xiii* canon latin donnera les mêmes directions: ‘nisi ante et lectoris munere et officio diaconii *et* presbyterii fuerit perfunctus . . . [cf. *ML* S4. 119]. Si, comme on l'admet communément, les trois révisions latines dérivent d'un même archétype, il apparaît dès maintenant que ce dernier a toutes chances de s'être, sur ce point, exactement conservé dans la *Prisca* et *VHispana*. Le remplacement de *et* par *aut*

Dionysii authentica esset, ille canon posset convenientius explicari, de observatione interstitiorum, quatenus nempe requirat ut observentur interstitia quoad lectoratum et quoad diaconatum vel presbyteratum, ut suadet ipsa ratio quae immediate sequitur: “Potest enim per has promotiones, quae habebunt utique prolixum tempus, probari qua fide sit, qua modestia, qua gravitate et verecundia.” Et idem sensus tribuendus est verbis *Caclestini*, ut suadet incisum “contra Patrum decreta,” quod alludit ad decreta praedecessorum Siricii et Zosimi de interstitiis ordinationum.

Obi. 7. In ipsa ecclesia romana, saec. 4 occurrunt episcopales consecrationes non presbyteri. *Liberius papa* (352-366), iuxta epitaphium ei tributum, fuit successive lector, diaconus, summus pontifex (cf. textum citatum in tom. 1, p. 448). *Siricius papa* (384-398) pariter eosdem tres gradus suscepit: “Liberium mox et levita secutus post Damasum, [Siricius] clarus totos qui vixit in annos, fonte sacro magnus meruit sedere sacerdos.”³³ Etiam *patri Damasi* papae (336-384) nonnisi tres illi ordines attribuuntur: “Hinc pater exceptor, lector, levita, sacerdos.”³¹ Id confirmat can. 13 Cone. Sardicensis iuxta textum latinum, Romae mature receptum.³⁵

Resp. In nullo horum textuum dicitur presbyteratus fuisse praetermissus. Ceterum, ratio quare non referatur, potest esse tum ipsa indoles inscriptionum quae brevitati consulunt, tum ipsa natura presbyteratus quae sub ratione sacerdotali de propinquo accedit ad episcopatum. Ex canone autem *Sardicensi* nulla confirmatio deduci potest, ut supra dictum est; imo in contrarium argumentum retorqueri potest, nam, ut dictum est, ea lectio canonis debetur Dionysio Exiguo saec. 6 et authentica antiquiorque lectio, Romae cognita, exigebat tum diaconatum tum presbyteratum.³⁰

ne remonterait donc qu'à Denys. La conclusion s'impose si on rapproche des recensions latines le texte grec *ἐν δὲ διακόνου καὶ πρεσβυτέρου*, . . . Pourquoi donc Denys a-t-il modifié son modèle? L'explication la plus simple s'est qu'il a voulu éviter de le mettre en contradiction avec les usages qu'il voyait régner à Rome” (*Les Ordines Romani* III [Louvain 1981] 562-564). Quoad hanc ultimam interpretationem variantis Dionysii, confer infra.

“ Apud De Rossi, *Inscriptiones Christianae Urbis Romae* II (1888) 102, 138.

u *Ibid.* 151.

" Ad rem Andrieu: “Cette carrière [de Libère] comporte trois étapes. D'une dignité à l'autre, la liaison est marquée en termes qui semblent exclure tout échelon intermédiaire. Peu d'années après, Sirice . . . passa par les mêmes degrés. . . Le père de Damasc . . . était lui-aussi. parvenu à l'épiscopat, après avoir été successivement lecteur et diacre... Le 13' canon du concile de Sardique . . . , selon le texte latin, qui fut de bonne heure reçu à Rome, n'exigeait des personnages de condition élevés à l'épiscopat qu'un stage préalable dans le lectorat et le diaconat ou la prêtrise. . . Il faut donc voir, dans les cas de Libère et de Sirice, des exemples d'avancement normal, selon la coutume du iv' siècle” (*art. cit.* [supra, les in p. 518] 96).

Unde ipse *Andrieti*, in verbis nuper relatis, tacite corrigit interpretationem quam

Obi. 8. Clarior adhuc ac decisiva est praxis romana posterioris aetatis (saec. 8-9). *Inter quindecim huius aetatis RR. Pontifices, quorum curriculum refertur in Libro Pontificali, sex consecrati sunt in episcopos romanos, immediate post diaconatum ncc prius suscepto presbyteratu*, qui nullo modo memoratur, commemoratis tamen aliis ordinibus quos illi susceperant; tales sunt: Gregorius II (715-731), Constantinus (767), Hadrianus I (772-795), Stephanus IV (816-817), Valentinus (827), Nicolaus I (858-867). Imo primus Papa qui, ex diaconatu ascendens ad pontificatum, explicite dicitur suscepisse ordinationem presbyteralem, antequam consecraretur episcopus, est Gregorius VII (a. 1073).³⁷

Signantissimus inter alios est casus *consecrationis Constantini*, qui, laicus, pontificatum arripuit et intra unam hebdomadam sequentes gradus obtinuit: die dominico clericatum, die lunes subdiaconatum et diaconatum, die dominico subsequenti episcopatum; adnotantur ibi omnes ordinationes, et quidem cum indicatione ipsius diei, sed nulla est mentio presbyteratus; sermo est de Georgio episcopo consecratore "qui eum diaconem et pontificem consecravit"; post depositionem Constantini, Cone. Romanum ei obiecit ordinationes a se contra canones susceptos, sed iterum absque ulla mentione presbyteratus: idem Concilium deposuit eos quos episcopos ipse Constantinus ordinaverat eosque detrudit ad pristinum gradum diaconatus vel presbyteratus quem prius habuerant.³⁸ Quae omnia ostendunt presbyteralem ordinationem non fuisse reputatam necessariam, secus Constantinus eam non omisisset, Cone. Romanum eius omissionem ipsi obiecisset, nec diaconos, a Constantino episcopos ordinatos, ad pristinum diaconatum detrudisset.³⁰

primo dederat de canone Sardicensi et consequenter contradicit confirmationi quam inde prius desumpserat in favorem suae assertionis de romana praxi saec. 4 conferendi episcopatum non presbyteris. Verum est ipsum eandem confirmationem iterum sub alia forma instaurare conari, eam deducens non amplius ex ipso canone Sardicensi sed ex Dionysiana lectione illius canonis, quae accommodata fuerit praxi romanae tunc vigenti (cf. ad finem eiusdem textus), sed haec est mera coniectura vel potius ingeniosum eruditi subterfugium. Si enim revera Dionysius intentionaliter id fecerit, romana praxis, cui ipse textum accommodavit, intelligi potest de praxi omittendi non ipsum ordinem sed solum interstitium.

"Hanc objectionem urget peculiariter *Andrieu*, supra cit. (p. 519), qui schematicè profert curriculum horum Pontificum, iuxta ea quae referuntur in *Libro Pontificali*, cd. Duchesne I 396, 468 sq., 486; II 49, 71, 151. Eadem habes in antiquiori editione relata in *ML* 128. 974, 1150, 1163, 1255, 1275, 1358. *Lcnnecz* (cit. in p. 519) ex his praecipue factis valde confidenter concludit: "Non iam videtur sustineri posse opinio, quae dicit solum presbyterum esse subiectum capax ordinis episcopalis."

"Cf. *Librum Pontificalem*, cd. Duchesne, I 468sq., item *ML* 128. 1150-1155.

"De historia electionis Constantini confer dicta superius, p. 341. Hic casus plures eruditos post *Afabillon* et *Marlène*, peculiariter commovit. *Parisot* illum affert ut omnino decisivum: "Voici un fait authentique de consécration épiscopale, d'où est formellement exclue l'ordination au presbytérat. . . Les détails de cet attentat furent exposés à Constantin [i.e. obiecta fuere Constantino in Cone. Romano, quod cum deposuit et

Haec romana praxis luculenter confirmatur ex eo quod *Ordo Romanus* 34 (iuxta Andrieu; 8 iuxta Mabillon), saec. 8, qui agit de ordinationibus in ecclesiis suburbicariis, loquitur de diaconis vel presbyteris ordinandis in episcopos eundemque prorsus ritum utrisque assignat, et pariter *Ordo Romanus* 36 (iuxta Andrieu; 9 iuxta Mabillon), saec. 9, agens de ordinatione R. Pontificis, loquitur de diacono vel presbytero consecrando in R. Pontificem eundemque ritum pro utroque assignat.¹⁰ Ordo 34: “Interrogantur a domno apostolico sic: . . . Quo honore fungitur?” Resp.: ‘Diaconus, presbiter,’ aut quod fuerit. Interrogantur: ‘Quantos annos habet in diaconato aut presbyterato?’ Resp. quantos et quomodo. . . Et dicit: ‘Quod honore fungeris?’ Respondet: ‘Diaconus’ aut ‘presbiter,’ vel quod est. Et interrogat eum domnus apostolicus: ‘Quantos annos habes in diaconatu aut in presbyteratu.’ Resp. quantos. . . Dumque introductus fuerit, vocat eum domnus apostolicus sic: ‘Clerus et plebs consentiens civitatis talis, cum adiacentibus parrochiis suis, elegerunt sibi Illuni talem, diaconum,’ vel ‘presbiterum, episcopum consecrari. Oremus itaque pro eodem viro. . .’ [Incipit Missa consecrationis episcopalis].”⁴¹ Ordo 36: “Summus namque pontifex, quando benedicitur, eligitur unus ex cardinalibus, de qualicumque titulo fuerit, tantum ut a praecessore sit pontifice ordinatus aut presbiter aut diaconus, nam episcopus esse non poterit.”¹²

Resp. In nullo horum documentorum dicitur presbyteralis ordinatio omissa fuisse, sed tantummodo tacetur; unde iterum habetur merum argumentum negativum, contra quod valet praesumptio communis praxis. Nec valet obicere cum Many, quem quidam alii reputant, “aliquando argumenta negativa fieri positiva, quando nempe id quod tacetur, debuisset affirmari, si fuisset verum” (cf. supra, p. 519), nam rationem ipse non indicat quare in illis casibus presbyteralis ordinatio necessario indicari debuisset. Imo plures probabiles rationes adduci possunt, quae ipsum silentium sufficienter explicant.

Primo quidem, diaconatus considerabatur veluti stabilis quidam gradus et officium, cui patebat immediata via ad episcopatum per dispensationem ab interstitio presbyteratus; unde, quamvis ordo præs-

damnavit¹¹, excepté l'omission de la prêtrise. Si la réception de cet ordre avait été jugé nécessaire, Constantin ne l'aurait pas négligée, sans doute, et ni les ennemis de sa faction et de sa personne, ni l'autorité du Concile n'auraient manqué de la lui reprocher. Cependant, il n'y a fait aucune allusion. Ce n'est pas tout. Constantin avait ordonné des évêques. . . Etienne III les dépose et les replace dans l'ordre de prêtre ou de diacre qu'ils occupaient auparavant” (*art. cit.* [supra, in p. 518] 358 sq.).

¹¹ Hanc objectionem peculiariter urget Andrieu, supra cit., in p. 519.

¹² Apud M. Andrieu, *Les Ordines Romani du haut moyen-âge* III (Louvain 1951) 608, 610, 612. Textus Mabillon extat in *ALZ* 78. 1002-1004.

¹³ e Apud Andrieu, *ibid.* IV (1956) 202. Textus Mabillon est in *ML* 78. 1006.

byteratus reapse conferretur, tamen, tum ob brevissimam moram qua separabatur ab ordinatione episcopali, cum qua potuit nonnumquam in eadem totali caeremonia copulari, tum ob eius sacerdotalem indolem qua fere assimilatur episcopatui, necesse non fuit illum commemorare: practice enim loquendo, in illis casibus habebatur immediatus transitus a diaconatu ad episcopatum, seu *a statu diaconali ad statum episcopalem*, quamvis non ab ordine diaconali ad ordinem episcopalem. Ex hac ipsa ratione copulatae ordinationis ipsius diaconatus cum presbyteratu, Duchesne explicat quare in curriculo illorum Paparum eiusdem aetatis mentio diaconatus omittatur/ De facto quoad omnes et singulos ex quindecim Pontificibus saec. 8-9 commemoratur subdiaconatus, quoad novem additur presbyteratus, omisso diaconatu, et quoad reliquos sex additur diaconatus, omisso presbyteratu; ex quo deduci potest quod, cum exhibentur Pontifices electi ex cardinalibus diaconis, omittitur mentio presbyterii collati una cum episcopatu, cum vero agitur de electis ex cardinalibus presbyteris omittitur mentio diaconatus, collati simul cum presbyteratu: in utroque autem casu respicitur transitus ab uno ad alium statum, potiusquam ab uno ad alium ordinem.

Inde soluta manet ratio quam opponit *Lennerz*: Non intelligeretur quare indicatur non solum diaconatus sed etiam alii inferiores ordines in eo qui a diaconatu dicitur transire ad episcopatum.⁴¹ Ratio est quia subdiaconatus (nam hic solus ordo constanter indicatur, nec nisi bis acolytatus, ceteris vero semper omissis) erat stabilis quidam status, sicut erat ipse diaconatus in his qui, omisso statu presbyterali, transibant ad episcopatum; attento igitur statu, potiusquam ordine, res duplici hoc modo dispositae inveniuntur: subdiaconatus. diaconatus et episcopatus (quem immediate praecedat ordinatio presbyteralis). vel: subdiaconatus, presbyteratus (quem immediate praecedat ordinatio diaconalis), episcopatus.

Suggestivae autem observationi *Andrieu* quod Gregorius VII sit primus inter mediaevales Pontifices qui, electus ex diaconatu, dicatur suscepisse presbyteralem ordinationem ante episcopatum, responderi potest quod aiebat *Merlin* contra *F. Pagium* primum illius observa-

““Cet usage de conférer simultanément le diaconat et la prêtrise explique pourquoi les biographes pontificaux du neuvième siècle, en décrivant le *cursus honorum* des papes choisis parmi les cardinaux prêtres, omettent invariablement de mentionner le diaconat et passent toujours du sous-diaconat à la prêtrise” (*Origines du culte chrétien* [éd. 5, Paris 1000] 352 sq., in nota).

““Dici non potest in hoc libro [Pontificali] indicari solum illum ordinem quem Summus Pontifex immediate ante electionem habuit et exercuit, sed ante consecrationem episcopalem iis. si non erant presbyteri, collatam esse ordinationem presbyteralem. Nam si ita esset, non intellexeretur, cur non solus ille ultimus ordo indicatur, sed etiam alii, quos antea susceperant (ita apud omnes subdiaconatus)” (*De sacramento Ordinis* [ed. 2, Romae 1953] 83).

tionis inspiratorem: “François Pagi . . . n’a épargné aucune recherche pour trouver la fin d’un usage qui n’a jamais commencé dans l’Eglise romaine: c’est de se passer de l’ordre de prêtrise pour faire un pape. Il se flatte de l’avoir rencontrée en 1073 dans Grégoire VII, qui était archidiacre avant son élection: il fut un jour prêtre, et le jour suivant évêque. N’est-ce point parce que l’on jugea l’ordination de la prêtrise nécessaire? Et si on la jugea nécessaire, ce n’est pas par révélation; car l’histoire en aurait parlé. Si c’est par une raison déjà connue, ce qui commença à se faire en deux jours, se faisait en un jour auparavant” (*op. cit.* [supra, in p. 530] 2S6).

Secundo, Liber Pontificalis est compendiosa quaedam notitia vitae sive curriculum RR. Pontificum; unde non necessario in eo expectanda est completa ac determinata notitia ordinum ab unoquoque Pontifice susceptorum, antequam ad supremum pontificatum elevaretur. Idque similiter valet de aliis historicis libris qui mediaevalium Pontificum acta enarrant. Quam debile sit argumentum deductum ex omiſsa mentione presbyteratus apparet ex his quae *Liutprandus* Cremonensis narrat de consecratione Benedicti V (964-966); prius enim ait ipsum ex diacono Papam factum esse, tacita mentione presbyteralis ordinationis, subinde vero eum depositum ostendit a pontificatu et presbyteratu: “Quo mortuo, Romani omnes. . . Benedictum cardinalem diaconem papam constituunt. . . [Leo VIII, ab imperatore Ottone papa institutus, coacto concilio] omnibus episcopis dixit: ‘Benedictum, sanctae Romanae et apostolicae sedis invasorem, omni pontificatus et presbyteratus honore privamus; ob elemosinam vero domni imperatoris Ottoni, cuius sumus opera in sedem debitam restituti, diaconatus eum ordinem habere permittimus, et non iam Romae, sed in exilium [destinamus]” (*De rebus gestis Ottonis magni imperatoris*. nn. 21 sq., *ML* 136. 909 sq.).

Tertio, praefati sex casus consecrationis diaconi in R. Pontificem pertinent omnes ad eam aetatem, ad quam sese refert Photius cum in sua epistola ad Nicolaum I. ultimum ex illis sex Pontificibus, obicit in latina ecclesia fieri ordinationes per saltum a diaconatu ad episcopatum. Iamvero ut mox ostendetur, ea obiectio et accusatio ut falsa repellitur ab ipso Nicolao I et ab episcopis Galliae et Germaniae; imo probabile est tum ipsam Photii accusationem tum illorum latinorum repulsionem, respicere solum saltum interstitiorum.

Quarto, quod in praefatis ordinationibus ageretur de saltu solius interstitii, suadet sollicita ac bis repetita interrogatio de servatis interstitiis in obiecto *Ordine Romano* 34: “Quantos annos habet in diaconatu aut presbyteratu?”: a qua quidem lege fiebat dispensatio super unum ordinem, seu aut presbyteratum aut diaconatum.

Quinto, quod attinet casum *Constantini*, inepte petitur decisivum argumentum ex tam insolita ac tumultuaria ordinatione viri, quem communiter eruditi considerant ut illegitimum pontificem sive anti-papam. Praeterea, potuit ipse suscipere presbyteratum eadem die ac in eadem caeremonia cum episcopatu. Tandem, ipsa eius episcopalis consecratio a Stephano III et Cone. Romano ut invalida habita est, saltem iuxta communioſiorem opinionem eruditorum (cf. supra, p. 342), ut suadet ipsa iterata ordinatio octo episcoporum a Constantino interim ordinatorum: in quo casu facile intelligitur quare Patres Concilii non inquisierunt an Constantinus omiserit presbyteralem ordinationem, et diaconos quos ipse episcopos ordinaverat in pristinum diaconatum detruderunt: totum enim eius negotium ut invalidum ac nullum habitum est.

Obi. 9. Photius, intrusus archiepiscopus constant, (a. 857), in sua epistola ad *Nicolaum I*, ut se inter alia purgaret ab irregularitate suae electionis, quod nempe, susceptis intra quinque dies omnibus ordinibus, ex laico episcopus renuntiatus esset, *obicit latinis ipsorum praxim ordinandi diaconum in episcopatum, praetermisso presbyteratu*. Nicolaus vero, in sua epistola ad Hincmarum aliosque Galliarum episcopos (a. 867), non simpliciter ac directe negat quod a Photio obicitur sed tantum retorquet eius obiectionem. eum incusans quod ex laico per saltum ad episcopatum ascenderit. Verum quidem est, *Ratramnum* monachum corbeienſem. pro episcopis gallicis Graecorum accusationibus respondentem, iuxta suggestionem ipsius Nicolai, ut falsam et calumniosam reicere praefatam Photii obiectionem, idemque declarare episcopos germanos in peculiari conventu *Wormaticensi*; sed tamen eodem tempore *Aeneas*, episcopus parisiensis, in suo libro contra Graecos, obiectam a Photio latinam praxim concedit, ipsam autem incusationem repellit, dicens id explicari ex eo quod iuxta Hieronymum in episcopo presbyter continetur. A’erba igitur tum Nicolai, tum ac praecipue Aeneae, confirmant in romana ecclesia diaconum eo tempore in episcopum consecrari consuevisse, praetermisso presbyteratu: negatio autem gallicorum ac germanorum episcoporum explicari potest ex eo quod ipsi loquantur iuxta praxim suae ecclesiae, ipsam romanam praxim ignorantes,

Photius: “Item si quis apud nos presbyterii consecrationem praeteriens, episcopi honore diaconum effecerit, utpote qui maxime deliquerit condemnatur: quibusdam vero [i.e. apud latinos] pari ducitur loco, e presbytero provehere episcopum, et *e diacono, medium transilientibus ordinem, ad episcopi abripere dignitatem*. Et quidem inter haec quantum interest? Aliae enim in unoquoque ordine et

gradu orationes, aliae caeremoniae, alia item ministeria, aliae et observationes temporum et morum probationes” (*Epistolae* l. 1, epist. 2 *MG* 102. 606).

Nicolaus I: “Quin et reprehendere satagunt, quia penes nos clerici barbas radere suas non abnuunt, et quia *diaconus non suscepto presbyteratus officio apud nos episcopus ordinatur*; cum ipsi etiam illum, quem patriarcham suum nominant, ex laico subito tonsuratum ac monachum factum, saltu ad episcopatus apicem imperiali favore ac brachio provehere, ut ipsi putant, minime formidaverint” (*Epist.* 152. *ML* 119. 1155).

Ratramnus: “Sed criminantur istud falso, sicut et de agni consecratione, necnon quod arguunt *levitas episcopos fieri, presbyterii gradu non prius accepto*; non reputantes quod in ceteris sibi demant auctoritatem fidei, quandoquidem *in istis tam evidenter mentiuntur...* Quod autem redarguunt levitam episcopum consecrari, cur non contra se dictum advertunt, qui de laicis subito tonsis faciunt episcopos, contra regulas ecclesiasticas et imperialia decreta?” (*Contra Graecorum opposita*, l. 4, c. 8, *ML* 121. 334).

Conventus Wormatiensis (seu responsio episcoporum Germaniae contra Graecos): “Quod vero iam dicti Graeci *falso fatentur*, apud nos *ante de diaconis episcopos quam presbyteros ordinari* vehit quodam saltu, firmiter respondemus, pene nos hoc *nunquam accidisse*, sed ordinem et modum consecrationis in omni ordine servari canonice, quod illi solent transgredi absque ulla necessitate. Nuper etenim, ut fertur, de quodam laico tonsuratum monachum statuerunt, ac sine dilatione ad archiepiscopalem ordinem contra omnia decreta promoverunt. Unde in Sardicensi concilio, cap. 13, Osius episcopus dixit. . .” (*ML* 119. 1212).

Aeneas, parisiensis episcopus: “De hoc autem quod quaeritur quare apud Romam plerumque diaconus quodam saltu *non percepta presbyterali benedictione* in episcopum subito consecratur, dicendum . . . [quod] forte illi qui istiusce ordinationi assentiunt, hoc intelligi velint, quia *qui benedictione pontificali perfungitur, reliquarum benedictionum honore coretur*, sive quia in consecratione corporis Christi et sanguinis officium praesulis ac presbyteri mystice uniatur. . . Forsitan autem illi qui de diacono ordinant episcopum, praetermissa benedictione presbyterali, assertioni B. Hieronymi in epistola loquentis ad Titum ex parte concedere videntur, qui officium presbyteri in aliquo comparticipari affirmat ministerio episcopali. Sed ne forte aliquantula in nobis excitetur motio maiorum dominorum, nostram omittentes in huius negotii quantitate definitionem, ipsius sancti Hieronymi verba sine nostrorum intermissione verborum fideliter ponamus [citatur cele-

bre[m] textum Hieronymi de aequalitate presbyteri et episcopi]” {*Liber adversus Graecos*, c. 220, *ML* 121. 759 sq.).

Resp. Ex attenta ipsorum textuum consideratione haec apparent:

Photius prima fronte loqui videtur de saltu ipsius ordinis presbyteratus nec solius interstitii; id sonant saltem priora verba textus idque etiam exigere videtur polemica eius ratio, nam secus non magnam vim eius accusatio haberet, cum possit immediate ac evidenter retorqueri in ipsum, qui non unum sed omnia interstitia violavit et intra quinque dies omnes ordines suscepit. Aliunde tamen, ipsa controversia cum Nicolao suggerit verba Photii intelligenda esse de omissione interstitii, potiusquam ipsius ordinis; nam Photius intendit retorquere in ipsum Nicolaum, qui ex diacono S. Pontifex effectus fuerat, id quod Nicolaus, in sua epistola ad imperatorem Michaellem obiecerat eius elevationi ad episcopatum, quod nempe ex laico, susceptis omnibus ordinibus intra quinque dies, episcopus consecratus fuerit; idque etiam sonant ipsa eius ultima verba. Forte dici potest Photium, callido Graecorum more, ita suam accusationem concinnasse ut utroque modo intelligi posset, sciens, primo modo intellectam, eam esse efficaciorē, quamvis falsam, secundo vero modo eam esse veram, quamvis minus efficacem, utpote contra ipsum convertibilem. De facto videtur Photius scopum suum polemicum obtinuisse, cum a latinis non uno modo eius obiectio intellecta fuerit et eorum responsio. ob abortam confusionem, minus efficax evaserit.

Nicolaus I videtur objectionem Photii intellexisse de saltu solius interstitii, nam immediate eam in Photium retorquet, qui non unum sed omnia interstitia praeterierat; id suadet etiam expressio “Non suscepto presbyteratus *officio*” pro “Non suscepto presbyteratus *ordine*”; inde explicatur quare Nicolaus, loco directe denegandi objectionem Photii, eam dissimulare ac tacite concedere videatur, eam tantummodo retorquendo. Dici etiam potest Nicolaum intellexisse objectionem Photii utroque supradicto modo, sed cum primus modus esset tendentiosus ac manifeste falsus nec aliunde posset retorqueri in Photium, immediate assumpsit alterum eius sensum et in Photium efficaciter retorsit, ita ut adaequatus sensus responsionis sit: “Graeci in sua accusatione non solum falsum asserunt, dicentes apud Latinos omitti ipsam ordinationem presbyteralem. sed etiam procaciter se gerunt, cum in quaestione de ordinationibus ipsi potius accusari debeant quod, violata omni lege interstitiorum, suum patriarcham non solum ex diaconatu sed ex ipso laicatu assumpserint.” Nihil autem probat Nicolaum intellexisse simulque dissimulasse ac taciter admisisse objectionem Photii quantum ad ipsam omissionem presby-

teralis ordinationis, ut volunt adversarii; id enim omni efficacia privaret argumentationem Nicolai qui, Photio Latinis obicienti saltum ipsius ordinis, opponeret saltum solius interstitii a Graecis perpetratum, maior enim infractio est saltare ipsum ordinem quam eius interstitium; id quoque non congruit generali ac radicali reprobationi quam Nicolaus opponit omnibus accusationibus Photii, eas appellans falsitates et mendacia⁴⁵; id tandem nullatenus congruit modo quo, tum episcopi gallici, ore Ratramni, tum episcopi germanici, Photii accusationem intellexerunt ac reiecerunt.

Ratramnus in prioribus verbis videtur intelligere accusationem Photii in sensu omissionis ipsius ordinationis (loquitur distinctius de omissione “presbyterii gradus” dum Nicolaus loquitur de omissione “presbyteratus officii”) eamque “evidens mendacium” appellat; in ultimis vero verbis videtur deflectere ad sensum omissionis interstitii et sub hac ratione obiectionem in Photium retorquet. Ex quibus patet eius responsionem cum Nicolai responsione essentialiter convenire eiusque ambiguitatem ipsi callidae ambiguitati obiectionis Photii correspondere.

Wormatienses quoque Patres simili modo respondent, explicite praeterea declarantes obiectam a Photio episcopalem consecrationem per saltum nunquam in sua regione accidisse.⁴⁰ Nec valet dicere sive hos Patres sive Ratramnum praxim romanam prorsus ignorasse; id enim omnino mirabile esset si ea praxis tam communis fuerit quales praedicatur ab adversariis et iuxta eam ipse Nicolaus I episcopatum acceperit.

Aeneas quidem parisiensis videtur talem latinam praxim admittere. Attamen eius testimonium, quod tantopere commovit Mabillonium, praetermitti debere videtur. Nam imprimis, ut taceamus de ipso Nicolao I, potius credendum est testimonio Ratramni, loquentis pro gallicis episcopis, et Patrum Wormatiensium, qui simpliciter reiciunt accusationem Graecorum; secundo, generalis graecorum refutatio, facta a Ratramno in suo opere, excellit vigore ac praecisione parallelam refutationem institutam ab Aenea; hic in supracitata sua responsione loquitur tum emphatice, supponens “apud Romam plerumque diaconum in episcopum subito consecrari” quod nequidem Photius⁴¹

⁴¹ “Hi enim odio et invidia contra nos inflammati, quae inferius annotabimus, nobis quasi crimina haereticos impingere moliuntur”; “In lacu blasphemiae tinxisse calamus et luto erroris usi pro atramento fuisse procul dubio patuere”; “Quid invidis eorum de tractionibus opponi necesse sit.”

“Si his Patribus credamus, falsa est interpretatio quorundam aliorum factorum allata a Parisot: “D’ailleurs, au sud de rXllemagne, on procédait encore [saec. 8] à la consécration épiscopale des diacres, sans ordination intermédiaire. Jean, disciple de saint Gall (vi* et vii® siècle), étant diacre, fut fait évêque de Constance sans recevoir le sacerdoce [cf. supra, p. 534]” (*art. cit.* [supra, in p. 518] 355).

dicere ausus est, tum veluti dubitative (“Forte illi qui istiusce ordinationi assentiunt,” “Forsitan autem illi qui de diacono ordinant episcopum”), tum insinuatивe, videtur enim velle ex ea accusatione, data nec necessario concessa eius veritate, arripere occasionem insinuandi sive inculcandi notam sententiam de sacramentali aequalitate presbyteri et episcopi, quae, descendens a Hieronymo, transmissa est usque ad scholasticos mediaevales: propterea ipse longe diffunditur in proponenda auctoritate Hieronymi, timens, ut ait, “ne forte aliquantula in nobis excitetur motio maiorum dominorum [i.e. ceterorum episcoporum].”

Haec igitur tota obiectio non solum inaniter affertur contra sententiam de necessitate praeviae ordinationis presbyteralis ad episcopatum, sed potius in favorem illius retorqueri debet, ut notatum est supra (p. 531).

Probatur 2. *EX RATIONE THEOLOGICA*, seu ex propria indole episcopatus eiusque habitudine ad presbyteratum.

Patroni nostrae sententiae *principalem rationem theologicam* sequenti modo proponere solent: Consecratio episcopalis de se et ex natura sua confert tantummodo potestatem confirmandi et ordinandi, non vero potestatem consecrandi et absolvendi quae confertur per presbyteratum. Iamvero haec altera potestas necessario praesupponitur priori, sicut Corpus Christi physicum seu eucharisticum praesupponitur corpori mystico quod est illius extensio ac complementum, et sicut essentia sacerdotii, quae in consecrando seu sacrificando consistit, praesupponitur ceteris sacerdotalibus muneribus, et sicut in naturalibus essentia viventis praesupponitur exercitio potentiae generandi quod contingit in adulta aetate. Ergo ordinatio presbyteralis necessario praesupponitur ordinationi episcopali. Alius modus eandem rationem proponendi est: Episcopatus se habet ad presbyteratum non ut includens ad inclusum (eo modo quo presbyteratus se habet ad diaconatum) sed ut perficiens ad perfectibile; iamvero non datur perficiens nisi prius detur perfectibile, quod ab eo perfici possit: ergo nequit dari episcopatus nisi prius in eodem subiecto detur presbyteratus (dum vicissim potest presbyteratus dari, non praesupposito diaconatu). *Adversarii vero generatim respondent* negando maiorem argumenti sub utraque forma, ac dicunt episcopatum de se conferre utramque simul potestatem atque de se includere presbyteratum, sicut totum includit partem, ac ideo, si confertur viro non presbytero, eo ipso simul illum presbyterum constituere.

Alia ac magis restricta ratio, quam quidam moderni addunt, petitur ex ipsa forma consecrationis episcopalis “Comple in sacerdote tuo

ministerii tui summam”; haec enim supponit consecrandum iam esse sacerdotem, seu presbyterum, et consecrationem tantummodo complere iam existentem sacerdotalem potestatem; ex quo sequitur invalidam esse consecrationem non presbyteri, saltem per eam formam sive ritum per quem de facto confertur in Ecclesia. Cui rationi *adversarii respondent* sacerdotem ibi intelligi posse vel factum vel faciendum; ministerium ibi referri etiam ad diaconatum qui tamen non praerequiritur; in ritu mozarabico iuxta *Librum Ordinum* eandem formulam adhibitam esse etiam in ordinatione presbyterali (ed. Ferotin, p. 55: “Comple nunc, Domine, mysterii [sic] tui summam”).

Ex his patet alios aliter in hac quaestione indicare, iuxta praconceptam sententiam quam unusquisque eligit de ipsa natura episcopatus eiusque habitudine ad presbyteratum. Utilius ergo erit breviter recolere *praecipuas sententias de natura episcopatus* (fusus expositas in art. 5, tom. 2, pp. 224–227) et examinare utrum et quomodo, stante unaquaque sententia, possit deduci ordinationem presbyteralem episcopali praerequiri.

Quidam igitur dicunt episcopatum esse *extensionem presbyteratus, non tamen directe sacramentalem*, sed mere hierarchicam, ac ideo non homogeneam, ita ut consecratio episcopalis non sit secundum se ritus sacramentalis, sed ritus hierarchicus extensivus sacramenti (seu sacramentalis presbyteratus); quam sententiam ut probabiliorem nos ipsi cum S. Thoma praetulimus (ibidem pp. 228 sqq.). Posita hac sententia, efficaciter probatur presbyteralem potestatem episcopali praerequiri. Cum enim una potestas sit sacramentalis et altera non sacramentalis, nequit utraque per eundem formalem ritum conferri nec potest non sacramentalis ritus consecrationis episcopalis conferre sacramentalem effectum potestatis presbyteralis; ex altera autem parte, oportet ut presbyteralis ordinatio praecedat episcopalem, tum quia secus consecratio episcopalis conferret potestatem confirmandi et ordinandi viro non habenti potestatem consecrandi et absolvendi, seu efficeret purum episcopum qui simul non esset presbyter (quod nullus ex modernis saltem adversariis possibile reputat), tum quia prior potestas, utpote essentialior ac nobilior, est fundamentum alterius, nec potest quidquam extrui nisi in suo fundamento, aut prius aut simul habito (quod quidem valet contra illos paucos antiquos qui dixerunt posse aliquem fieri episcopum quin ullatenus, nec prius nec simul, sit presbyter).

Alii docent pariter episcopatum esse *extensionem presbyteratus sed tamen sacramentalem*, ita ut ordinatio episcopalis, non minus quam presbyteralis, sit ritus sacramentalis; extensio autem hic intelligitur

proprie, i.e. non inclusive sed mere perfective ac complete, ita nempe ut episcopalis potestas non includat presbyteralem sed eam tantummodo perficiat ac compleat in eodem ordine sacerdotali, sicut adulta aetas complet puerilem in eadem substantia hominis. Ex hac sententia necessario quidem sequitur presbyteralem potestatem requiri *simul cum* potestate episcopali, et esse saltem natura priorem, cum non detur rei complementum sine re quae compleatur, sed non necessario sequitur presbyteralem potestatem simpliciter *praerequiri*, seu esse etiam tempore priorem, cum posset utraque sacramentalis potestas simul conferri per eundem sacramentalem ritum, qui neque presbyteralis esset neque praecisive episcopalis, sed simpliciter ac cumulative sacerdotalis, sicut posset creari homo immediate in adulta aetate. Nihilominus, etiam ex hac sententia bene saltem sequitur quod episcopalis consecratio collata presbytero, et episcopalis consecratio collata non presbytero, differrent inter se. quoniam prior daret unam tantum potestatem, altera vero duplicem distinctamque potestatem, imo, ob eandem rationem, altera consecratio non esset proprie episcopalis sed simpliciter ac cumulative sacerdotalis: ex quo ulterius sequitur quod idem ritus episcopalis ordinationis, qui applicatur presbytero, nequit indifferenter applicari non presbytero, quoniam haberet diversum effectum in utroque casu ac ideo esset simul idem et non idem, quemadmodum eadem naturae operatio, qua puer deducitur ad adultam aetatem, nequit efficere ut non homo creetur adultus: unde ad valorem illius saltem ritus episcopalis, *qui nunc exercetur in Ecclesia*, necessario requiritur ut tempore praecedat ordinatio presbyteralis, quidquid sit de possibilitate exercendi alium ritum per quem utraque potestas simul conferatur. Et sub hac restricta ac mitigata forma, quidam moderni nostram conclusionem amplectuntur ac probant, ut dictum est supra (p. 523).

Alii inter recentiores docent episcopatum non tantum extendere sed etiam *includere presbyteratum* (vel, si placet, eum extendere ac complere non mere perficiendo sed includendo), sicut totum potentiate includit suam partem, ita ut episcopatus contineat eminenter formaliter presbyteratum, quemadmodum regnum includit ducatum. Ex qua sententia eius patroni deducunt contrariam nobis conclusionem, iuxta quam ad valorem episcopalis consecrationis non praeexigitur presbyteralis ordinatio, quoniam quidquid datur per hanc ordinationem confertur etiam per episcopalem consecrationem, sicut qui accipit regnum a fortiori accipit ducatum qui in regno eminenter continetur. Attamen, etiam supposita hac sententia, stat ratio nuper allata ex discrimine inter consecrationem episcopalem collatam presbytero, et

consecrationem collatam non presbytero; iuxta hanc enim sententiam, prima consecratio conferret tantummodo partem sive apicem potestatis sacerdotalis, altera vero conferret totam hanc potestatem; unde non essent una et eadem consecratio sed duae, nec ideo potest applicari non presbytero ille idem ritus qui applicatur presbytero, ac proinde, ad valorem illius saltem ritus qui nunc exercetur in Ecclesia, necessario requiritur ut praecedat ordinatio presbyteralis, quidquid sit de possibilitate exercendi alium ritum per quem totum sacerdotium sive episcopatus simul conferatur.

Alii tandem docent episcopatum proprie loquendo nec extendere nec includere presbyteratum, sed *illum veluti ab extrinseco complere, sicut species perfectior dici potest complere speciem imperfectiorem in eodem genere*, sicut homo dici potest complere ac perficere brutum in genere animalis; concipiunt enim sacerdotium ut verum genus, quod dividatur in duas adaequate distinctas species episcopatus et presbyteratus, sicut animal dividitur in hominem et brutum. Ex hac quidem sententia bene sequeretur quod quis possit fieri episcopus quin prius fiat presbyter, sicut aliquis fit homo quin prius debeat fieri brutum, sed simul inde sequeretur quod talis episcopus non haberet potestatem consecrandi, quae est propria ac specifica presbyteratus, essetque simplex episcopus non presbyter; cum autem praefati auctores velint hanc sequelam vitare, debent necessario dicere speciem presbyteratus praerequiri speciei episcopatus in eodem subiecto nec posse quemquam suscipere episcopatum nisi prius suscipiat presbyteratum: quam quidem conclusionem emunt magno contradictionis pretio, eiusdem nempe subiecti quod sit simul in duplici opposita specie, nam aliquem esse simul presbyterum et episcopum, esset idem ac aliquem esse simul brutum et hominem, adeoque presbyterum et non presbyterum, brutum et non brutum.

Ex his patet *duplici tantum modo posse efficaciter probari* presbyteralem ordinationem praerequiri, et quidem etiam tempore, ad episcopalem ordinationem. *Primo* nempe, negando istius sacramentalitatem, quoniam per non sacramentalem ritum episcopalis ordinationis nequit simul conferri sacramentalis potestas presbyteratus, et aliunde haec debet praecedere potestatem episcopalem, quia est fundamentalior, utpote sacrificialis. *Secundo*, etiam abstrahendo a variis sententiis de natura potestatis episcopalis eiusque habitudine ad presbyteratum, ex eo nempe quod de facto consecratio episcopalis confertur presbytero adeoque non potest conferri non presbytero; nam consecratio episcopalis (seu ritus quo intenditur dare alicui propriam potestatem episcopalem, seu illum constituere episcopum), cum sit

una et eadem ac identica sibimetipsi, eandem significationem et effectum servat, sive detur presbytero sive detur non presbytero; iamvero cum datur presbytero significat et confert solam potestatem confirmandi et ordinandi/~~¶~~ ergo etiam cum datur non presbytero; atqui potestas confirmandi et ordinandi nequit, fatentibus ipsis adversariis, existere separata a potestate consecrandi et absolvendi; ergo subiecto qui hac potestate careat, seu non presbytero, conferri non potest, adeoque invalida est ordinatio episcopalis non presbytero collata. Et haec ratio illustratur ex similitudine simul et discrimine cum ordinatione presbyterali relate ad diaconalem; nam ordinatio presbyteralis eadem est eundemque effectum producit, sive detur diacono sive non diacono: ratio autem quare possit dari non diacono est quia potestas presbyteralis ex una parte est adaequate distincta a diaconali nec ab ea dependet sicut perficiens a perfectibili, et ex alia parte eam includit, non quidem eminenter formaliter sed eminenter virtualiter, ut dictum est supra (p. 528): potestas vero episcopalis, quomodolibet accipiatur, se habet ad presbyteralem ut perficiens ad perfectibile, seu in linea potentiae et actus in genere sacerdotali, ac ideo necessario ab ea dependet eamque subsequitur.

Si quis autem quaerat, num Ecclesia possit, si velit, ita disponere suos ritus, *ut per unum ritum conferat non presbytero totam simul potestatem presbyteralem et episcopalem* (quasi per ordinationem, non episcopalem, sed generalius ac simpliciter sacerdotalem) et per alium, seu per consuetum ritum episcopalis consecrationis, conferat presbytero solum apicem episcopatus, responsio dependet a pluribus quaestionibus involutis in generali quaestione de potestate Ecclesiae circa sacerdotium et sacramenta, utrum scilicet ipsa Ecclesia instituerit distinctionem et separationem presbyteratus ab episcopatu, utrum episcopatus sit sacramentum, utrum Ecclesia possit mutare materiam et formam sacramentorum, et alia id genus, quae negative iam resolvimus in propriis locis huius tractatus. Alia vero esset quaestio, num, supposita divina origine distinctionis presbyteratus et episcopatus ac duorum rituum quibus conferuntur, possit Ecclesia hos ritus

⁴ Inepte autem diceretur cum *Beyer* consecrationem episcopalem, etiam cum datur presbytero, significare ac conferre totalem sacerdotii potestatem sive consecrandi et absolvendi sive ordinandi et confirmandi, seu esse ut ait, "ambivalentem." Nam. ut iam notavimus in art. 5 (tom. 2, p. 289), ita haberetur aliqua sacramentalis ordinatio quae in suo proprio ac sacramentali effectum, ordinarie et ex sua ipsa destinatione, frustraretur; praeterea, ita iteraretur sacramentum Ordinis, quod est de se initerabile: nec dici potest hic agi de conditionata iteratione, cum Ecclesia consecrationem episcopalem absolute conferat; tandem, non intelligitur quare Ecclesia intenderet conferre presbyteralem potestatem subiecto quod supponitur iam eam habere: nec valet dicere cum *Beyer* Ecclesiam ita agere ut certior fiat transmissio presbyteralis potestatis, nam. si haec ratio sufficeret ad iterandam collationem potestatis presbyteralis, etiam certior impressio characteris baptismalis sufficeret ad iustificandam iterationem Baptismi.

in unum ritum ita copulare ut per unicam manuum impositionem et unicam formam, duplicata tamen intentione, uterque gradus conferatur. Attenta distinctione duorum ordinum eorumque effectum, nobis videtur id fieri non posse, nisi ritus ita componatur ut non solum ex parte intentionis sed etiam ex parte materiae et formae, vel saltem ex parte ipsius formae, sufficienter appareat ritum, quamvis materialiter unum, esse formaliter duplicem (puta quatenus in ipsa forma exprimatur collatio utriusque distinctae potestatis): quod quidem a fortiori valet in nostra sententia de non sacramentalitate episcopatus, nam facilius est in unum copulare duos ritus sacramentales quam unum sacramentalem cum alio non sacramentali.

ART. 23. Utrum ad licitam et fructuosam susceptionem Ordinis requiratur in subiecto, praeter statum gratiae qui est commune requisitum sacramentorum vivorum, triplex specialis conditio, scilicet vocatio divina, congrua intentio et idoneitas canonica (*Suppi.*, q. 35, a. 4; q. 36, aa. 1-2; q. 39 aa. 2-6; *Codex I.C.*, cann. 973-991).⁴⁸

CONCLUSIO *affirmativa*

Exponitur.

Licita susceptio et fructuosa susceptio, quamvis non sint formaliter idem, materialiter tamen coincidere solent,⁴⁹ ita ut omnis susceptio, subiective as graviter illicita, sit infructuosa (quatenus inducit peccatum, adeoque defectum requisiti status gratiae), et omnis infructuosa susceptio sit per se illicita (auctores tamen morales indicant aliquos rariores casus, in quibus aliquis licite sed infructuose suscipit aliquod sacramentum vivorum).

Porro *ad fructuosam Ordinis susceptionem* non alia requiritur dispositio quam existimatus status gratiae, sicut in primo tractatu dictum est de sacramentis vivorum in genere, ita ut, si revera adsit status gratiae, ordinatus consequatur propriam gratiam sacramentalem sacerdotalem. una cum augmento gratiae communis, si vero reapse non

⁴⁸ Alpiionsus (Liguori), *Theologia moralis*, l. 6, tr. 5, c. 2, dub. 2 (ed. L. Gaude, Romae 1909) III 773-803.

Cappello, F. M., *De sacra ordinatione* (ed. 3, Taurini 1951) 265-398.

De Clercq, Cn., *Ordre, Mariage, Extrême-Onction* [Paris 1939] 59-74; *Des sacrements* ("Traité de droit canonique," éd. R. Naz, tom. 2, Paris [1947]) 230-261,

Gasparri, P., *De sacra ordinatione I* (Parisiis 1893) 64-382.

Many, S., *De sacra ordinatione* (Parisiis 1905) 203-237, 265-372.

Martène, E., *De antiquis Ecclesiae ritibus*, l. 1, c. 8, aa. 2-3 (Rotomagi 1700) 262-280.

Tixeront, J., *L'Ordre et les ordinations* (ed. 2, Paris 1925) 213-241.

⁴⁹ Cf. tractatum *De sacr. in genere* 366.

adsit, sed tamen existimetur adesse, et aliunde adsit saltem attritio seu minima dispositio requisita in ipsis sacramentis mortuorum, consequatur per accidens, cum eadem gratia sacramentali, ipsam primam gratiam communem seu ipsam justificationem. Ceterum non obtentam gratiam, ratione obicis seu defectus status gratiae, ordinatus subinde consequetur, vel amissam iterum recuperabit, per reviviscendam sacramenti, quae certa est in omnibus sacramentis characterem imprimantibus, quamque, quoad ipsum sacramentum Ordinis, signanter inculcat *Pius XI* in Encycl. "Ad catholici sacerdotii," 20 dec. 1935. inquit: "E sacris huiusmodi recessibus [exercitiorum spiritualium] id etiam profluere utilitatis quandoque potest, ut qui 'in sortem Domini' non a Christo ipso adseitus, sed terrenis suis consiliis ductus venerit, 'resuscitare gratiam Dei' [cf. 2 *Tim.* 1. 6] possit: nam cum et is iam sit Christo Ecclesiaeque perpetuo vinculo addictus, facere idcirco non potest, quin illud S. Bernardi non amplectatur: 'Bonas fac de cetero vias tuas et studia tua et ministerium sanctum: si vitae sanctitas non praecessit, sequatur saltem.'⁵⁰ Quae communiter a Deo datur gratia, daturque peculiari ratione sacramentum ordinis suscipienti, haud dubie eidem, si modo reapse velit, opitulabitur non minus ad emendandum, quod initio a se fuerit vitiose forte positum, quam ad sui muneris accuranda et exsequenda officia" (*Denz.* 2275).

Ad licitam susceptionem Ordinis plura tam ex iure divino quam ac praecipue ex iure ecclesiastico requiruntur, quae ad tria capita commode revocari possunt, scilicet *vocationem divinam, congruam intentionem, et idoneitatem canonicam*. Haec autem canonica idoneitas, quam ius Ecclesiae condit et iuxta varias aetates determinavit, alia est positiva ac importat septem requisita, enumerata in *Codice I.C.*, can. 974, scilicet: praeviam susceptionem *Confirmationis, mores congruentes ordini suscipiendo, aetatem* canonicam, debitam *scientiam, susceptionem ordinum inferiorum, observationem interstitiorum, titulum* canonicum (si agatur de maioribus ordinibus); alia est negativa, seu *immunitas ab impedimentis*, quorum alia sunt perpetua ac dicuntur irregularitates (provenientes vel ex defectu: septem enumerantur in Codice: vel ex delicto: pariter septem), alia sunt temporanea ac dicuntur impedimenta simplicia (pariter septem). Hinc 28 requisita totalem hanc canonicam idoneitatem constituunt.

Directa et extensa horum tractatio exsulat a scopo nostro dogma-

⁵⁰ *Epist.* 27, ad Ardu., *ML* 182. 131.

⁵¹ Hic agimus de omnibus ordinibus, non attendendo ad distinctionem inter ordines divinos ac sacramentales et ordines ecclesiasticos (quae)es probabilius sunt subdiaconatus et ordines minores). Ceterum, quae requiruntur ex ipso iure divino, nequeunt per se respicere nisi ordines divinae institutionis.

tico: duo enim priora capita, scilicet vocationem et intentionem, moralistarum et asceticorum doctorum est, exponere et inculcare; tertium vero caput de canonica idoneitate ad iuristarum provinciam manifesto pertinet. Cum tamen haec omnia fundentur necessario in dogmaticis rationibus, connexis cum ipsa natura Ordinis, cumque ipsae historicae variationes, quae occurrunt in requisitis canonicae idoneitatis, nonnihil conferant ad complementum dogmaticae tractationis, utile visum est de his quoque brevem adicere sermonem,⁵² sequentes ordinem ipsorum canonum *Codici I.C.*

Totum discursus absolvemus decem numeris: de vocatione, intentione, Confirmatione, moribus, aetate, scientia, ordinibus inferioribus, interstitiis, titulo canonico, immunitate ab impedimentis.

I. VOCATIO.

Codex, dum loquitur de requisitis in ordinandis, nihil directe dicit de vocatione, nec eam nominat; ad eam tamen referi possunt verba *can. 968, § 1*: “Sacram ordinationem . . . recipit . . . licite . . . , qui ad normam sacrorum canonum debitis qualitatibus, iudicio proprii Ordinarii, praeditus sit,” et *can. 973, § 3*: “Episcopus sacros ordines nemini conferat quin ex positivis argumentis moraliter certus sit de eius canonica idoneitate; secus non solum gravissime peccat, sed etiam periculo sese committit alienis communicandi peccatis.” In *can. 1353* (ibique tantum) vocatio nominatur, sed eius natura non explicatur, etsi suggestive indicetur: “Dent operam sacerdotes, praesertim parochi, ut pueros, qui indicia praebeant ecclesiasticae vocationis, peculiaribus curis a saeculi contagiis arceant, ad pietatem informant, primis litterarum studiis imbuant divinaeque in eis vocationis germen foveant.”

Quaedam alia Ecclesiae documenta, praecipue recentiora, clarius de vocatione loquuntur. *Catechismus Cone. Trid.*: “Huius igitur tanti officii onus nemini temere imponendum est, sed iis tantum, qui illud vitae sanctitate, doctrina, fide, prudentia sustinere possint. Nec vero ‘quisquam’ sumat ‘sibi honorem, sed qui vocatur a Deo tanquam Aaron’ [*Hebr. 5.4*]; vocari autem a Deo dicuntur, qui a legitimis Ecclesiae ministris vocantur” (p. 2, c. 7, q. 3, *Enchiridion Clericorum*, n. 104).⁵³

Peculiaris Commissio Cardinalium, a Pio X instituta ad examinandum discussum opus *J. Lahitton*, hanc responsionem dedit 20 iun.

“Qui plura cupit adeat auctores supra relatos (in p. SSO), peculiariter Gaspard, Many et Cappello.

“Ad vocationem refer etiam quae ait *Cone. Trid.*, sess. 23, cap. 4, et Decreto de reformatione, capp. 4 et 16.

1912: ‘Opus praestantis viri Iosephi canonici Lahitton, cui titulus *La vocation sacerdotale*, nullo modo reprobandum esse; imo, qua parte adstruit: 1° Neminem habere unquam ius ullum ad ordinationem antecederet ad liberam electionem episcopi; 2° Conditionem, quae ex parte ordinandi debet attendi, quaeque vocatio sacerdotalis appellatur, nequaquam consistere, saltem necessario et de lege ordinaria, in interna quadam adspiratione subiecti, seu invitamentis Spiritus Sancti, ad sacerdotium ineundum; 3° Sed e contra, nihil plus in ordinando, ut rite vocetur ab episcopo, requiri quam rectam intentionem, simul cum idoneitate in iis gratiae et naturae dotibus reposita, et per eam vitae probitatem ac doctrinae sufficientiam comprobata, quae spem fundatam faciant fore ut sacerdotii munera recte obire eiusdemque obligationes sancte servare queat: esse egregie laudandum” (*Epist. Secretariae Status ad episcopum Aturensem*, 2 iul. 1912, AAS IV [1912] 485, *Enchir. cleric*, n. 860). Quam Cardinalium responsionem approbavit ipse *Pius X* (ut in eadem epistola notatur).

S. C. de Sacramentis, Instructio “Quam ingens Ecclesiae.” 27 dec. 1930, de scrutinio ordinandorum. § 1, n. 3; § 3, n. 3: “Ne ad tonsuram et minores ordines admittantur ii, qui sacerdotio fungendo non sint apti, seu a Deo non sint vocati. . . . Quoties episcopus antequam quis ad diaconatum aut ad sacerdotium initietur, pro certo habeat ex promovendi confessionibus aut ex aliis certis indiciis et probationibus susceptis, ipsum sacra revera vocatione esse destitutum, S. Sedem adire non omittat.” Ibid., in Appendice, mod. 1: “Ego . . . testificor . . . [sacrum ordinem] sponte exoptare, ac plena liberaque voluntate eundem velle, cum experiar ac sentiam a Deo me esse revera vocatum” (AAS XXIII [1931] 127; *Enchir. cleric*, nn. 1281, 1295, 1299).

Pius XI, Encycl. “Ad catholici sacerdotii,” 20 dec. 1935: “Moderatores [Seminariorum] . . . quemadmodum hanc, divino instinctu inditam, ad ineundum sacerdotium inclinationem omni ope fovere ac roborare debent, ita eos . . . arceant, quos non idoneos perspexerint atque adeo inutiles ad digne sacerdotalia officia sustinenda” (-DIS XXVIII [1936] 39; *Enchir. cleric.*, n. 1386).

De necessitate divinae vocationis nullum est dubium nec ulla disputatio inter doctores. Indicatur enim, modo saltem generali, in *Scriptura*, *Ilebr.* 5. 4: “Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo, tamquam Aaron” (cf. *Io.* 10. 1; 15. 16; *Lue.* 10. 1 sq.; *Act.* 1. 24); inculcatur a *Patribus*, ut Leone M., *Serm.* 3. 1. et Gregorio M., *lvcg. pastor.* 1.1, necnon a nuper allatis Ecclesiae documentis; ostenditur praeterea ipsa ratione, nam sacerdos est mediator et reconciliator, adeoque debet eligi sive acceptari ab utraque parte, et prae-

sertim ab ea superiori parte ad quam actionem suam mediatricem ac reconciliatricem dirigit, item sacerdos pro Christo legatione fungitur et ipsi ut instrumento subservit, adeoque a principio delegante et a causa principali assumi debet.

De *natura*TM vero huiusmodi vocationis sat acriter, inde praesertim ab initiis huius saeculi, disputatum est et adhuc sine fine disputatur.

Controversia primitus peculiari modo incaluit, occasione supradicti (p. 552) operis *Lahitton* (*La vocation sacerdotale*'), qui suam sententiam sic perstringit in posteriori opere scholastico: "Vocatio sacerdotalis, vulgo sic dicta, nihil aliud est quam complexus qualitatum, a Codice . . . enumeratarum . . . Quod si vocationem sumas in sensu activo et formali, prout nempe dicit invitationem Dei ad sumendum sacerdotii honorem (iuxta S. Pauli verbum, *Ilebr.* 5. 4), haec vocatio divina non invenitur in subiecto independentem ab Episcopo et antecedenter ad liberam Episcopi electionem, neque in subiecto per prius inquirenda est ut factum quoddam internum, sicut in eo iuste inquiratur scientia competens et idoneitas; sed haec vocatio ipsi postea

M Plura de hac re scripta sunt, praesertim recentiori tempore; generales referendas indicavimus supra, in art. 14 (p. 303), ubi de necessitate sacramenti Ordinis. Utiliter inter alios consuluntur:

Banducco, F. M., "La vocazione oblige?," *Scuola cattolica* LXXXV (1957) 287-296.
Bogliolo, L., "La vocazione religiosa e sacerdotale nel pensiero di S. Tommaso," *Salesianum* XV (1953) 213-243.

Cappello, F. M., *De sacra ordinatione* (ed. 3, Taurini 1951) 265-278.

Carr, A., *Vocation to the Priesthood. Its canonical concept*, Washington 1949.

Fanfani, L., "Idee chiare sulla vocazione e sull'obbligo di seguirla," *Vita cristiana* (1950) 197-206.

Farrell, E. P., "The nature of sacerdotal and religious vocation," *The Catholic Theological Society of America. Proceedings of the twelfth Convention, Philadelphia 1957*, pp. 171-190.

Geremia di S. Paolo della Croce, *La scelta della vocazione*, Milano 1946; *Una grave questione sulla scelta della vocazione*, Milano 1951.

Lahitton, J., *La vocation sacerdotale*, cd. 7, Paris 1932; *Theologiae dogmaticae theses* IV (Parisiis 1932) 264-275.

Landucci, P. C., *La vera vocazione. Essenza, manifestazioni, libertà*, Roma 1955.

Lépiciér, A. H. M., *De sacramento Extremae Unctionis et de sacramento Ordinis* (Romae 1928) 307-319.

Many, S., *De sacra ordinatione* (Parisiis 1905) 203-221.

Marchetti, O., "Il candidato al sacerdozio," *Gregorianum* XIX (1938) 404-418; "La vocazione e l'escortazione del Santo Padre Pio XII," *Seminarium* (1950) 65-71.

Nabais, J. A., *La vocazione alla luce della psicologia moderna*, Roma 1955; "La vocation sacerdotale à la lumière de la théologie et de la psychologie," *Revue de l'Université d'Ottawa* XXVI (1956) 128-155.

Quatember, M., *De vocatione sacerdotali*, 1950.

Ravasi, L. R., *De vocatione religiosa et sacerdotali*, Romae 1957.

Valentini, E., *Studi sulla vocazione*, Torino 1953; "La polemica sulla libertà della vocazione," *Salesianum* XVIII (1956) 128-155.

Van Acken, B., *Der Priesterberuf*, Essen 1952.

Vermeersch, A., *De vocatione religiosa et sacerdotali dissertatio*, prius edita in opere *De religiosis institutis et personis*, II, supplcm. 3, Romae 1904; subinde iterum ac separatim edita Brugis 1914.

Vie spirituelle — Supplément (1959), n. 49. Agit integre de vocatione.

advenit a Deo per Episcopum, scilicet ab Episcopo ipsum in nomine Dei vocante, seu invitante ad onus sacerdotii assumendum. . . . Quando ergo sermo est de vocatione in subiecto per prius inquirenda, ut licite ordinari possit, non potest esse sermo nisi de qualitatibus, quae constituunt idoneitatem . . . Vocatio sacerdotalis, *in sensu formali, proprio* et Paulino vocis, active accipienda est: designat enim actum illum quo Deus aliquem ad sacerdotium invitat . . . [Cuius vocationis] recta haec [est] et completa definitio: 'Vocatio sacerdotalis est libera episcopi electio, aliquem hominem ad suscipiendum ordinem, in nomine Dei invitantis'. . . . A vocatione formali et propria dicta . . . sedulo distinguenda est vocatio materialis, quae vulgo 'vocatio sacerdotalis' appellatur. Haec definitur: 'conditio quae ex parte ordinandi attendi debet, ut rite vocetur ad episcopum'. . . . In definitione, vox 'conditio' designat, ut patet, qualitatem, seu potius, complexum qualitatum, quae in ordinando examinari debent.'"⁵⁵

Haec opinio *approbata est* a supradicta Commissione Cardinalium (p. 552) et plurium theologorum consensum obtinuit, qua parte saltem docet vocationem per se non importare peculiarem quandam aspirationem subiecti seu peculiare quoddam invitamentum Spiritus S., sed, ex parte ipsius subiecti. reduci ad eius idoneitatem ad munia sacerdotalia. *Impugnata vero est*, sub hac ipsa duplici ratione, a quibusdam aliis theologis, qui insistunt in subiectivo elemento specialis motionis Spiritus S., et derelicta est a pluribus aliis, quantum ad aliud quod principaliter asserit, scilicet vocationem formaliter consistere in ipsa exteriori electione facta ab episcopo. *Recentius iterum controversia exarsit*, directe quoad quaestionem de necessitate sive obligatione correspondendi vocationi, indirecte vero quoad ipsam naturam vocationis⁵⁶; in qua altera quaestione manifeste apparet praefatum principale assertum Lahitton satis communiter derelictum esse.

Ad cuius quaestionis intelligentiam ac solutionem, notandum est quod, fatentibus omnibus, tria elementa involvuntur in vocatione aut saltem cum ea de propinquo connectuntur. scilicet quaedam actio divinae Providentiae, idoneitas subiecti et electio sive designatio Ecclesiae per episcopum. Inde, quamvis plures (sex vel septem) apud doctores numerentur *sententiae de natura vocationis*, tamen *ad tres essentialiter reduci possunt*, prout praecipue attenditur unum vel alterum ex tribus illis elementis, tanquam principale sive essenziale. Quidam enim assumunt actionem divinae Providentiae, et quidem intellectam de peculiari instinctu ac *motione Spiritus S.*; et haec est

⁵⁵ *Theologiae dogmaticae theses* IV (Parisiis 1932) 264-269.

⁵⁶ Cf. dicta superius, p. 303.

opinio communior apud antiquiores doctores, saltem asceticos, quae iterum commovit nonnullos modernos. Alii vero assumunt *idoneitatem subiecti*; et haec est opinio communior apud modernos, praesertim systematicos. Alii tandem assumunt ipsam *electionem episcopi*; et haec Lahitton opinio, quae aliquod suffragium olim sollicitavit, hodie videtur rapide declinasse.⁵⁷ Ut patet, omnibus consideratis, praecipuum punctum controversiae est de necessitate peculiaris alicuius motionis Spiritus S. ad hoc ut vera vocatio habeatur.

Unaquaeque ex tribus istis sententiis suam veritatis partem secum fert, et in ipsis Ecclesiae documentis suam confirmationem invenit; falsitas autem vel excessus esse potest in urgendo unum ex praefatis tribus elementis cum dispendio ceterorum et in assumendo hoc prae illo elemento, tanquam principale sive essenziale. Procul dubio vocatio divina consistit formaliter et essentialiter in aliqua actione divina ac proinde active accipienda est: id importat ipse conceptus vocationis (appellationis, invitationis) ex quo metaphora in re nostra desumitur: attamen, haec divina actio non ita est urgenda ac si corresponderet cuidam voci interiori ex parte Dei invitantis nec etiam accipienda est pro aliqua motione Providentiae extraordinariae, ut fatetur supradicta Commissio Cardinalium in sua approbatione operis Lahitton, sed est *obicctiva vocatio, consistente in ipsa actione ordinariae Providentiae* (tam naturalis quam ac praesertim supernaturalis) quae producit in subiecto ipsum complexum tam naturalium quam supernaturalium qualitatum, quae idoneitatem ad sacerdotium constituunt.

Haec autem *idoneitas*, cum sit effectus et connaturale signum praefatae obiectivae et activae vocationis, non inepte etiam vocatio (passiva nempe vocatio) dici potest, in sensu scilicet non formali aut primigeno, sed extensivo ac derivato, extenso scilicet nomine causae ad suum effectum, quemadmodum etiam contingit in nominibus creationis, revelationis, et huiusmodi. Haec ceterum idoneitas, coalescens ex dotibus tum physicis, tum intellectualibus, tum moralibus, recta intentione fecundatis, connaturaliter producit in subiecto aliquam inclinationem ad clericalem statum eligendum, quam Pius XI (supra, p. 553) appellat “divino instinctu inditam, ad ineundum sacerdotium inclinationem,” quaeque iterum tanquam proximius signum praefatae actionis divinae Providentiae, vocatio in sensu passivo peculiariter dici potest et vulgariter dicitur. Ad rem S. Thomas: “Natura humana communiter ad diversa officia et actus inclinatur . . . ; sed quia est

⁵⁷ Nomina auctorum non afferimus, cum, ob complexitatem quaestionis variosque elementorum eius et ob varios dicendi modos, difficile sit classificationem attentare; specimina saltem systematicorum doctorum, qui huiusmodi varietates ostendunt, sunt Many, Lahitton, Lépicier, Verwieersch, Cappello, Lercher-Umbcrg, Dander.

diversimode in diversis, secundum quod individuatur in hoc vel in illo, unum magis inclinatur ad unum illorum officiorum, alium ad aliud. Et ex hac diversitate, simul cum divina Providentia, quae omnia moderatur, contingit quod unus eligat unum officium, ut agriculturam, alius aliud. Et sic etiam contingit quod quidam eligunt matrimonialem vitam, et quidam contemplativam [vel clericalem]” (*Suppi.*, q. 41, a. 2, ad 4). Haec igitur duo, scilicet idoneitas et consequens inclinatio, recte in sensu extensivo vocatio dici possunt, tanquam immediati effectus et signa actionis divinae Providentiae, in qua proprie et formaliter vocatio consistit: de utroque signo apte scribit Habert: “Sicut ex configuratione vasis certo colligitur ad quem usum artifex illud finxerit, ita prudenter coniectare licet, eum a Deo fuisse electum et conditum ad sacra ministeria, quem iis aptavit . . . Unde . . . cognoscetur quempiam natum ad militiam saecularem aut quamvis artem profitendam, nisi quia delectatur exercitationibus militaribus, et aliis accommodatis arti quam profiteri cupit?”⁵⁸

Ceterum tum actio divina, producens in subiecto idoneitatem ad sacerdotium, tum haec ipsa idoneitas, ex una parte non facile, ut in pluribus, cum certitudine dignoscuntur, et ex alia parte, etiam ubi certo adsint, non pariunt in subiecto ius ad suscipiendos ordines, ut explicite fatetur supradicta Cardinalium Commissio: hinc advocatio sive *electio Ecclesiae, per episcopum* proposita, quae *externa vocatio* dici potest, necessario accedere debet ad connaturales exigentias divinae vocationis complendas: nam. cum soli Ecclesiae, tanquam propria bona, concredita sint sacramenta, solius Ecclesiae est tum indicare de idoneitate subiecti ad statum sacerdotalem, ac consequenter de existentia divinae vocationis, tum conferre ipsum ius huiusmodi statum suscipiendi. Nec est huiusmodi Ecclesiae advocatio confundenda (ut quidam facere videntur, appellantes cum Lahitton ad verba paulina “Nec quisquam sumit sibi honorem”) cum ipsa electione ad sacerdotium quae consistit in ipsa ordinatione, haec enim non proprie vocatio sed electio dicitur, et etiam his, qui nec a Deo nec ab Ecclesia vocantur, necessario confertur, semel posita valida ordinatione: quo sensu, etiam a se non vocatos, Deus nihilominus eligit ac constituit suos sacerdotes, vi ipsius divinae voluntatis, qua voluit huiusmodi electionem sacramento alligare.

Unde divina vocatio ad sacerdotalem statum, attentis tribus elementis quae in eo uno vel alio modo involvuntur aut concurrunt, consistit *essentialiter ac formaliter* in ipsa ordinaria actione divinae Providentiae qua producitur idoneitas subiecti: *consecutive et extensive*,

⁵⁸ De Ordine, p. 3, c. 1, apud Many, *op. cit.* (supra, in p. 550) 211, 213.

consistit in hac ipsa idoneitate, quae est effectus et signum vocationis; *externe vero ac iuridice*, quod attinet nempe ad decisivum indicium de ea et ad accedens ius ordinationem obtinendi, consistit in ipsa electione sive advocacy Ecclesiae per episcopum, qua ipsa divina vocatio suum sigillum ac complementum obtinet.

Practice igitur loquendo, et quod attinet ad hoc vocationis requisitum, licite ad ordinationem accedit et ab episcopo tuto vocatur, qui cum morali certitudine praefatam idoneitatem habet, quae spem fundatam praebet fore ut sacerdotalia munia recte obire et obligationes sancte servare queat. Nec amplius deduci potest ex Ecclesiae documentis supra relatis (p. 552 sq.).

II. INTENTIO.

Haec debet esse *libera, manifestata, recta*.

1. *Libertas* a coactione quae, ut diximus supra (p. 490), si coactio non aufert intentionem, non requiritur ad validitatem, requiritur ad liceitatem ac severe ab Ecclesia urgetur. *Codex, can. 971*: “Nefas est quemquam, quovis modo, ob quamlibet rationem, ad statum clericalem cogere”; *can. 973, § 2*: “Ordinatus tamen qui superiores ordines recipere recuset, nec potest ab Episcopo ad eos recipiendos cogi, nec prohiberi a receptorum ordinum exercitio, nisi impedimento canonico retineatur aliave gravis, iudicio Episcopi, obsit causa”; *can. 2352*: “Excommunicatione nemini reservata ipso facto plectuntur omnes, qualibet etiam dignitate fulgentes, qui quoquo modo cogant sive virum ad statum clericalem amplectendum, sive virum aut mulierem ad religionem ingrediendam vel ad emittendam religiosam professionem tam sollemnem quam simplicem, tam perpetuam quam temporariam.” *S.C. de Sacramentis* (Instructio 27 dec. 1930) et *S. Congregatio de Religiosis* (Instructio 1 dec. 1931) exigunt a candidatis declarationem, propria manu subscriptam, de plena accessus libertate (cf. supra, p. 553). Ipse qui cogitur, illicite ad ordines accedit; si tamen agatur de metu gravi, ipse solvitur ab obligationibus, ut dictum est in art. 14 (p. 490). Ex dictis ibidem (p. 491), patet antiquitus minus severe de hac re indicatum esse, idque causam aliquando fuisse abusus coactarum ordinationum.

2. *Manifestata* intentio requiritur. *Codex, can. 992*: “Omnes tum saeculares tum religiosi ad ordines promovendi per se ipsi vel per alios Episcopo aliive qui Episcopi hac in re vices gerat, suum propositum ante ordinationem opportuno tempore aperiant.” Ut nuper dictum est. duae SS. *Congregationes* requirunt etiam scriptam liberae intentionis manifestationem.

3. *Recta* intentio requiritur, eaque duplex:

Prima respicit *finem operantis*, seu prosequitur finem supernaturalem, iuxta naturam ipsius operis suscipiendi. Unde accedens ad ordines ob finem humanum, si ab eo movetur ut a fine unico vel principali, graviter peccat, si vero ut a fine concomitanti nec principali, non peccat si finis est secundum se honestus (puta desiderium succurrendi familiae indigenti), peccat vero, graviter vel leviter, si finis est graviter vel leviter deordinatus (puta causa ambitionis, desiderium honoris, cupiditas lucri vel cuiuslibet commodi temporalis).

Altera intentio respicit ipsum *opus suscipiendum*. Xam *Codex*, can. 973, § 1, expresse exigit intentionem suscipiendi omnes ordines usque ad presbyteratum: “Prima tonsura et ordines illis tantum conferendi sunt, qui propositum habeant ascendendi ad presbyteratum et quos merito coniicere liceat aliquando dignos futuros esse presbyteros.” Hoc videtur exigi sub gravi, tam ex parte ordinati quam ex parte episcopi ordinantis. Si tamen subiectum post ordinationem propositum mutaverit, non poterit ab episcopo cogi ad superiores ordines suscipiendos nec prohiberi a receptorum ordinum exercitio (can. 973, § 2. nuper cit.), adeoque non peccabit permanendo in ordine recepto: ceterum potest ad statum laicalem redigi, vel sua voluntate ex ipsa concessione iuris (can. 211, §2) si est in ordinibus minoribus, vel ex peculiari dispensatione S. Sedis, si est subdiaconus aut diaconus.

Antiquior disciplina praefatam intentionem non exigebat: *Cone. Trid.* tantum requirit ut ad minores ordines hi soli admittantur, de quibus fundata spes habetur ut subinde maioribus ordinibus digni sint: “Quum hinc ad altiores gradus et sacratissima mysteria sit ingressus, nemo iis [minoribus ordinibus] initietur, quem non scientiae spes maioribus ordinibus dignum ostendat” (sess. 23. Decr. de reformatione, c. 11); propterea doctores morales indicabant graviter non peccare qui minores ordines suscipit absque intentione ascendendi ad maiores (cf. S. Alphonsus, l. 6, n. 785). Imo in primis Ecclesiae saeculis ut quid normale habebatur si quis per totam vitam in aliquo ordine infra presbyteratum permanebat. Unus vel alter modernus auctor incoepit advocare reditum ad huiusmodi praxim.⁵⁹

⁵⁹ “Ita W. Schamoni, *Married men as ordained deacons* (London 1955), 7 sq., 67 (est O Eisner versio ex germanico originali *Familienvster als geweihte Diakone*, Paderborn 1953) (cf. praeterea ulterius votum huius auctoris circa diaconatum absque coelibatu, de quo dicetur infra, p. 590); M.-D. Espagneul, “Du rôle des diacres dans l’Eglise d’aujourd’hui,” *Nouvelle revue théologique* LXXIX (1957) 153-168.

Ipse Pius XII, in sua Allocutione ad Congressum internationalem de apostolatu laicorum, habitum Romae 5-13 oct. 1957. explicite sese referens ad tale votum, ait: “Nous n’avons pas considéré jusqu’ici les ordinations qui précèdent la prêtrise et qui, dans la pratique actuelle de l’Eglise, ne sont conférées que comme préparation à l’ordination sacerdotale. L’office attaché aux ordres mineurs est depuis longtemps exercé par des laïcs. Nous savons qu’on pense actuellement à introduire un ordre du diaconat conçu

Codex loquitur de necessitate intentionis suscipiendi presbyteratum; quare non episcopatum? fortasse ob disputatam quaestionem *an liceat desiderare episcopatum* et quoniam sit sensus verborum Apostoli: “Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat” (1 *Tim.* 3. 1). Quidam dicunt desiderium episcopatus esse illicitum, ac ideo verba Apostoli aliter explicant; ita peculiariter *Holzmeister*, qui inde convincitur Apostolum in eo loco sub voce episcopatus intelligere tantum hodiernum presbyteratum, iuxta suam opinionem quod omnes biblici episcopi essent simplices presbyteri.⁰ Alii nullum in eo desiderio vident peccatum, dummodo abstrahat a ratione dignitatis et respiciat rationem ipsius “operis” seu ministerii.⁰¹ Alii melius distinguunt: tale desiderium, absolute conceptum et relate ad episcopatum concrete spectatum, est illicitum, nisi immineat necessitas Ecclesiae, hypothetice vero expressum et quoad episcopatum veluti abstracte, seu sub sola ac separata ratione operis boni in utilitatem aliorum, spectatum, caret reprehensione.

Ita S. *Thomas*: “In episcopatu tria possunt considerari. Quorum unum est principale et finale, scilicet episcopalis operatio, per quam utilitati proximorum intenditur. . . Aliud autem est altitudo gradus, quia episcopus super alios constituitur. . . Tertium autem est quod consequenter se habet ad ista, scilicet reverentia et honor, et sufficientia temporalium. . .

“Appetere ergo episcopatum ratione huiusmodi circumstantium bonorum, manifestum est quod est illicitum, et pertinet ad cupiditatem vel ambitionem. . . Quantum autem ad secundum, scilicet ad celsitudinem gradus, appetere episcopatum est praesumptuosum. . . Sed appetere proximis prodesse est secundum se laudabile et virtuosum. Verum quia, prout est episcopalis actus, habet annexam gradus celsitudinem, praesumptuosum videtur quod aliquis praeesse appetat ad hoc quod subditis prosit, nisi manifesta necessitate imminente. . . Potest tamen absque praesumptione quilibet appetere talia opera facere, si eum contingeret in tali officio esse, vel etiam se esse dignum

comme fonction ecclésiastique indépendante du sacerdoce. L'idée, aujourd'hui du moins, n'est pas encore mûre. Si elle le devenait un jour, rien ne changerait à ce que Nous venons de dire sinon que ce diaconat prendrait place avec le sacerdoce dans les distinctions que Nous avons indiquées” (in *L'Osservatore Romano*, 7-8 ottobre, 1957; versio gallica in *La Documentation catholique*, t. 54, num. 1264, 10 nov. 1957; cf. *Nouvelle revue théologique* LXXX [1958] 25 sq., 79).

Ut tamen notavimus iam in art. 6 (torn. 2, p. 362; ci. 414, 457), praefatum votum, cuius obiectum est restauratio hierarchici ac sacramentalis diaconatus, non est confundendum cum alio, apparenter simili, voto quorundam, ut TL. *Croce* et *Y Cougar*, qui volunt ut ordines minores detrudantur, ex assumpta forma ordinum ad primitivam, ut aiunt, formam merorum officiorum, ac concedantur ipsis laicis, ita ut constituent veluti medium quemdam statum inter laicatum et proprie dictum ac hierarchicum clericatum

^m Cf. in tom. 1, p. 790, in nota.

“ Cf. apud *Knabenbauer*, in h. I.

ad talia opera exequenda; ita quod opus bonum cadat sub desiderio, non autem primatus dignitatis" (2-2, q. 185, a. 1).⁶²

III. CONFIRMATIO.

Susceptio Confirmationis est *primum requisitum canonicae idoneitatis* (cf. supra, p. 551), ut ponitur in *Codice*, can. 974, § 1: "Ut quis licite ordinari possit, requiruntur: 1. Recepta sacra confirmatio. . . (cf. can. 993, n. 2). Etsi igitur non requista ad validitatem Ordinationis, ut constat ex dictis in art. 22 (p. 513) et art. 11 (p. 281), Confirmatio praerequiritur ad liceitatem. idque iam iure antiquiori, iubente *Cone. Trid.*: "Prima tonsura non initientur qui sacramentum confirmationis non susceperint" (sess. 23, decr. de reform., c. 4). Ob diversam formam utriusque documenti, olim theologi dicebant hanc praescriptionem non esse praeceptum sed consilium, vel obligare tantum sub levi, moderni vero ex Codice deducunt eam esse verum praeceptum et obligare sub gravi; ut patet, semel omissa ante susceptionem unius ordinis, Confirmatio debet suppleri ante susceptionem ordinis sequentis. Ratio autem praecepti est ipsa magna congruitas rei; nam "de congruitate requiritur omnis perfectio per quam aliquis reddatur idoneus ad executionem ordinis, et unum de istis est ut sit confirmatus" (*Suppi.*, q. 35, a. 4), convenit enim ut quis sit miles antequam dux, et adultus christianus antequam exemplar et pastor ceterorum.

IV. MORES⁶³

Codex, can. 974, § 1: "Ut quis licite ordinari possit, requiruntur . . . mores ordini recipiendo congruentes," scilicet non solum status

⁶² Cf. diffusam expositionem huius quaestionis apud F. Hallier, *De sacris electionibus et ordinationibus*, p. 1, sect. 5, c. 2, aa. 1-2, in Migne. *Theologiae cursus completus* XXIV (Parisiis 1841) 437-457, praecipue 445 et 448-155.

⁶³ Quoad genus et gradum probitatis, requisitae sive ad ordinationem in genere sive ad diversas ordinationes, peculiariter per respectum ad castitatem, confer, praeter generalem bibliographiam asceticam relata in tom. 1, pp. 54-61, sequentes auctores.

Alonso, S., "La formation integral de quienes aspiran al sacerdocio en los estados de perfection," *Cienda tomista* LXXXV (1958) 177-212.

Beirnaert, L., "Immaturité affective et problèmes de vocation," *l'fe spirituelle — Supplément* (1958) 323-327.

Boschr, A., *La castità nei candidati al sacerdozio*, Trento 1956.

Canestri, A., "Criteria pro statu ecclesiastico consulendo," *Apollinaris* III (1930) 625-635.

Cappello, F. M., *De sacra ordinatione* (cd. 3, Taurini 1951) 310-315.

Connors, C., "Candidates for the Priesthood and 'Sedes Sapientiae,'" *Jurist* XIX (1959) 399M12.

Da VicoLo, G., *Castità e vocazione alia vita sacerdotale e religiosa*, Firenze 1959.

Fabregas, M., "De castimonia requisita in sacrorum alumnis," *Perfice munus* XLII (1953) 121-138.

Gasparri, P., *De sacra ordinatione* I (Parisiis 1893) 366-376.

gratiae, qui requiritur ad omne sacramentum vivorum, sed etiam quaedam morum integritas ac vitae probitas, quae subiectum aptum reddat ad correlativum ordinem congrue exercendum (cf. can. 973). Quoad episcopum, *cati. 331*, § 1, n. 4, has congruentes dotes explicite requirit: “Bonis moribus, pietate, animarum zelo, prudentia, ceterisque dotibus praeditus, quae ipsum aptum efficiant ad gubernandam dioecesim de qua agitur.”

Ceterum, id provenit non ex mera lege ecclesiastica sed ex ipso iure divino tam positivo quam naturali. Id enim explicite inculcant tum Apostolus, loquens de virtutibus requisitis in episcopis-presbyteris et in diaconis (1 *Tim.* 3. 2-13; *Tit.* 1. 5-9), tum Patres (ut Chrysostomus, *De sacerdotio*, l. 3, nn. 4 et 14; Hieronymus. *In Tit.* 2. 15), tum frequentia documenta Ecclesiae, post ipsum *Cone. Trid.* admonens: “Sciunt tamen episcopi, non singulos in ea aetate constitutos debere ad hos ordines [subd. et diaconatus] assumi, sed dignos duntaxat, et quorum probata vita senectus sit. . . . Qui . . . ad presbyteratus ordinem assumuntur, bonum habeant testimonium, et hi sunt, qui . . . diligenti examine praecedente idonei comprobentur, atque ita pietate et castis moribus conspicui, ut praeclarum bonorum operum exemplum et vitae monita ab his possint expectari” (sess. 23, deer. de reform., cc. 12 et 14; cf. Catechismus *Cone. Trid.*, p. 2, c. 7, qq. 53-54; Leonem XIII, Epist. “Etsi nos” a. 1882; Pium X, Motu proprio “Sacrorum antistitum” a. 1910; Pium XI, Encycl. “Ad catholici sacerdotii” a. 1935).

Idipsum ostendit ipsa ratio, quae cum iure divino naturali connectitur. Sacramentum enim Ordinis ex una parte non ordinatur ad expurgationem et remissionem peccatorum subiecti, sicut Baptismus et Poenitentia quae ad peccatores directe destinantur, et ex alia parte

Gratton, H., “Quelques expériences d'investigation psychologique et de psychothérapie auprès des candidats au sacerdoce,” *Vie spirituelle — Supplément* (1957) 354-364.

Llamera, B., “Ambiente de la formación religiosa y sacerdotal,” *Cienda toniista LXXXV* (1958) 3-51.

McCarthy, T. N., “Evaluation scientifique des aptitudes psychologiques à la vocation religieuse,” *Vie spirituelle — Supplément* (1958) 188-196.

Mârtel, G., *Los Seminarios hoy. Problemas de formación sacerdotal*, Salamanca 1955.

Parrot et Romain, “Maturité affective et vocation sacerdotale,” *Vie spirituelle — Supplément* (1958) 307-322. J

Problemi pratici intorno alla vocazione (“Numero speciale della Rivista di Asctica e Mistica”), Firenze 1958.

Roman, J. C., *Orientation vocational. Parle teórica y parte pratica*, Santander 1958.

Tepe, V., “A psicotécnica a serviço das vocações,” *Revista eclesiastica Brasileira* XIX (195) 569-578.

Vie spirituelle — Supplément (1959), n. 49. Agit integre de vocatione sacerdotali.

Wilmsen, T., “Die Sorge um den Priesternachwuchs,” *Théologie und Glaube* XIV (1955) 422-432.

est sacramentum eminenter sociale, quod nempe ordinatur ad sanctificationem aliorum, nam ideo subiectum immediate sanctificat ut ipse possit alios sanctificare; “unde, cum in quolibet ordine aliquis constituatur dux aliis in rebus divinis, quasi praesumptuosus mortaliter peccat qui cum conscientia peccati mortalis ad ordines accedit” et quia “ordinati . . . efficiuntur medii inter Deum et plebem . . . , ideo debent de bona conscientia nitere apud Deum, et bona fama quoad homines” {*Suppi.*, q. 36, a. 1, corp, et ad 2). Quae exempli ratio, in ratione sacrae auctoritatis fundata, sic incisive exprimitur a *Hieronymo*: “Nemo eorum qui in Ecclesiis sunt, te segniter agente sic vivat, ut se putet esse meliorem. Qualis enim aedificatio erit discipuli, si se intelligat magistro esse maiorem? Unde non solum episcopi, presbyteri et diaconi debent magnopere providere ut cunctum populum cui praesident, conversatione et sermone praecedant, verum et inferior gradus, exorcistae, lectores, aeditui, et omnes omnino qui domui Dei serviunt. Quia vehementer Ecclesiam Christi destruit, meliores laicos esse quam clericos” (*In Tit.* 2. 15. *ML* 26. 625 sq.).

Exinde tamen non sequitur in ordinatis requiri eximiam prorsus sanctitatem, puta de genere illius quae consistit in numquam violata innocentia baptismali. Quae pseudo-puritana doctrina *Cone. Pistoriensis* damnata est a Pio VI sequenti propositione: “Item, quod inter haec ipsa corruptionis principia refert, quod recessum sit a vetere instituto, quo, ut ait. Ecclesia insistens Apostoli vestigiis neminem ad sacerdotium admittendum statuerat, nisi qui conservasset innocentiam baptismalem: quatenus innuit, corruptam fuisse disciplinam per decreta et instituta . . . , quibus iure canonico facta est criminum distinctio, quae delinquentes reddunt irregulares; quasi per hanc distinctionem Ecclesia recesserit a spiritu Apostoli, non excludendo generaliter et indistincte ab ecclesiastico ministerio omnes quoscumque, qui baptismalem innocentiam non conservassent:—doctrina . . . falsa, temeraria, ordinis pro ecclesiarum necessitate et commoditate inducti perturbativa, in disciplinam per canones et speciatim per Tridentini decreta probatam iniuriosa” {*Denz.* 1553).

V. AETAS CANONICA.

Codex, can. 975: “Subdiaconatus ne conferatur ante annum vicesimum primum completum; diaconatus ante vicesimum secundum completum; presbyteratus ante vicesimum quartum completum”: *can.* 331, § 1, n. 2: Ordinandus episcopus debet esse “annos natus saltem triginta.” Quoad tonsuram et ordines minores Codex nullam determinatam aetatem praescribit; indirecte tamen et consequenter ali-

quam determinationem assignat in *can. 976*, § 1: “Nemo sive saecularis sive religiosus ad primam tonsuram promoveatur ante inceptum curriculum theologicum.”⁰⁴

In antiquiori iure, varia nec concors fuit Ecclesiae disciplina.

Quoad episcopum, *Didascalia* (circa medium saec. 3) et *Constitutiones Apost.* (circa a. 400), l. 2, c. 1, praescribunt aetatem 50 annorum; Siricius vero (circa a. 385), *Epist.* ad Himerium, n. 13, aetatem 45 annorum; Iustinianus in suis legibus aetatem 35 annorum; tandem Cone. Agathense, can. 17, et Arelatense IV, can. 1 (saec. 6), aetatem 30 annorum, quam subinde in ius commune transtulerunt tum Cone. Later. III (a. 1179) can. 3, tum Cone. Trid., sess. 7, deer. de reform., c. 1, tum Codex I.C.

Quoad presbyteratum et diaconatum, a saec. 4 ad saec. 12 praescripta est aetas 30 et 25 annorum respective, ut patet ex Cone. Carthag. (a. 379), can. 4, Cone. Neocaesariensi (a. 314), can. 11¹ Zosimo, *Epist.* ad Hesychium (a. 418), n. 5, Cone. Agathensi, Arelatensi IV, Toletano II et IV, Trullano (omnibus ex saec. 6-7). Saec. 13 aetas reducta est ad annos 25 et 20 respective, quam Clemens V transtulit in ius commune (cap. “Generalem,” 3, De aetate et qualitate praefic). Cone. Trid. (sess. 23, deer. de reform., c. 12) determinavit aetatem 25 et 23. Tandem Codex aetatem 24 et 22²

Quoad subdiaconatum, primitus requirebatur aetas 20 annorum, ut constat ex epistolis Siricii et Zosimi, necnon ex canonibus Cone. Toletani II et Trullani. Subinde quaedam saltem ecclesiae, uti in Gallia et Hispania, aetatem subduxerunt ad 18 annos, et saec. 12-13 mos fuit admittendi aetatem 14 vel 15 annorum, ut constat ex Hugone a S. Victore et Petro Lombardo. Saec. 13 Clemens V (in praefato cap. “Generalem”) ius commune determinavit ad aetatem 18 annorum. Cone. Trid. (sess. 23, deer. de reform., c. 12) requisivit aetatem 22 annorum. Tandem Codex elegit aetatem 21 annorum.”

Quoad ordines minores, nulla unquam fuit determinata aetas, saltem communi iure aut generalibus canonibus,⁰⁸ imo satis communis praxis fuit eos conferendi in puerili aetate (nonnumquam ante assecutum

¹ In iure orientali paulo diversa nec unica viget praxis. II

² In hoc canone ratio additur, quia Christus ipse nonnisi aetate 30 annorum baptizatus est et ministerium praedicationis coepit. I - I

³ Ut dictum est supra (p. 476), apud *Coptos* invaluit inveterata consuetudo conferendi infantibus, immediate post Baptismum, omnes ordines usque ad diaconatum inclusive.

⁴ Teste Benedicto XIV (Instructio “Eo quamvis tempore” a. 1745, n. 45), apud *Maronitas* invaluit usus conferendi subdiaconatum pueris quinque vel sex annorum; quem usum suppressit Synodus Montis Libani a. 1736. '-Vg

⁵ Fere solum excipitur constitutum imperatoris Iustiniani (*Novella* 123, c. 13), proscribentis aetatem 18 annorum pro lectoratu, qui quidem est solus ordo minor, constanter servatus in orientali ecclesia.

usum rationis) ut constat ex epistolis Siricii et Zosimi aliisque pluribus documentis.⁶⁹ S. Thomas hanc praxim inde iustificat quod nulla sit lex, prohibens susceptionem talium ordinum etiam ante annos discretionis, etsi reverentia sacramenti (nam docet eos esse sacramentum) contrarium communiter suadeat.⁷⁰ *Cone. Trid.* aliquam determinationem induxit quoad tonsuram, a qua dependet ipsa susceptio minorum ordinum, statuens: “Prima tonsura non initientur qui sacramentum confirmationis non susceperint, et fidei rudimenta edocti non fuerint, quique legere et scribere nesciant, et de quibus probabilis coniectura non sit, eos non saecularis iudicii fugiendi fraude, sed, ut Deo fidelem cultum praestent, hoc vitae genus elegisse” (sess. 23, deer, de reform., c. 4); pariter directe quoad minores ordines statuit: “Minores ordines iis, qui saltem latinam linguam intelligant, per temporum interstitia, nisi aliud episcopo expedire videretur, conferantur, ut eo accuratius quantum sit huius disciplinae pondus possint edoceri, ac in unoquoque munere iuxta praescriptum episcopi se exercent” (ibidem, c. 11). Ex quibus sequitur, inde ab assecuto usu rationis (seu a septennio, iuxta iuridicam praesumptionem), pueros potuisse (attento saltem solo iure communi et nisi obstarent particularium dioecesium statuta) tonsurari et in minoribus ordinari, suppositis conditionibus sufficientis cognitionis et instructionis: et haec erat communis opinio doctorum, post ipsum Benedictum XIV (Instructio “Eo quamvis tempore” a. 1745 de ritibus Coptorum), usque ad novum Codicem⁷¹ qui supradicto indirecto modo maiorem aetatem, in qua cursus theologicus incipi solet, requisivit.

VI. SCIENTIA DEBITA.

Codex, can. 976: “§ 1. Nemo sive saecularis sive religiosus ad primam tonsuram promoveatur ante inceptum cursum theologicum. §2. Firmo praescripto can. 975 [de aetate ordinandorum], subdiaconatus ne conferatur, nisi exeunte tertio cursus theologici anno; diaconatus, nisi incepto quarto anno, presbyteratus, nisi post medietatem eiusdem quarti anni. § 3. Cursus theologicus peractus esse debet non privatim, sed in scholis ad id institutis secundum studiorum rationem can. 1365 determinatam.” *Can. 331*, § 1, n. 5: Ad episco-

“ Cf. dicta in art. 6, toni. 2, pp. 356 361 ; item Martène, *De antiquis Ecclesiae ritibus*, l. 1, c. 8, a. 3, n. 2.

“*Suppli.*, q. 39, a. 2: “In minoribus ordinibus requiritur discretionis tempus de honestate, propter dignitatem sacramenti, sed non de necessitate praecepti. . . Unde aliqui, si necessitas adsit et spes profectus, ad minores ordines possunt ante annos discretionis promoveri sine peccato . . . , quia quamvis tunc non sint idonei ad officia quae eis committuntur, tamen per assuefactionem idonei reddentur.” Cf. Lépicier, *Tractatus de sacramento Extremae Unctionis et de sacramento Ordinis* (Romae 1928) 291 sq.

” Cf. S. Alphonsus, VI, n. 799.

patum promovendus debet esse “laurea doctoris vel saltem licentia in sacra theologia aut iure canonico potitus in athenaeo aliquo vel in Instituto studiorum a Sancta Sede probatis, vel saltem earundem disciplinarum vere peritus: quod si ad religionem aliquam pertineat, a suis Superioribus maioribus vel similem titulum vel saltem verae peritiae testimonium habeat.” De ordinibus minoribus nihil directe dicitur; attamen, ex *can. 976*, § 1, sequitur hos ordines non posse suscipi nisi post inceptum cursum theologicum, cum subsequantur tonsuram, et in *cann. 996 sq.* exigitur ab omnibus ordinandis (praeter quam ad episcopatum) peculiare examen circa ordinem suscipiendum.

Antiquitus minus stricta erat determinata huiusmodi praescriptio, ob diversitatem morum aut difficultatem temporum. Etiam regulatio inducta a *Cone. Trid.* (sess. 23, deer, de reform.) satis indeterminata ac levis est, comparata cum canonibus Codicis; quoad tonsuram enim tantum exigit, ut candidatus cognoscat rudimenta fidei et sciat legere et scribere (c. 4); quoad ordines minores, ut saltem latinam linguam intelligat (c. 11); quoad subdiaconatum et diaconatum, ut litteris et iis quae pertinent ad suum ordinem sit instructus (c. 13); quoad presbyteratum, ut sit idoneus ad populum docendum ea quae sunt ad salutem necessaria et ad ministranda sacramenta (c. 14); quoad episcopatum tamen praescriptio Tridentina (sess. 22, deer, de reform., c. 2) concordat cum Codice.

Rationem huiusmodi praescriptionis sic tradit S. Thomas: “In quolibet actu hominis, si debeat esse ordinatus, oportet quod adsit directio rationis. Unde ad hoc quod ordinis officium exequatur, oportet quod habeat tantum de scientia quae sufficiat ad hoc quod dirigatur in actum ordinis illius. Et ideo etiam talis scientia requiritur in eo qui debet ad ordines promoveri; et non quod universaliter in tota Scriptura sit instructus, sed plus vel minus secundum quod ad plura vel pauciora se eius officium extendit; ut scilicet illi qui aliis praeponuntur curam animarum suscipientes, sciant ea quae ad doctrinam fidei et morum pertinent, et alii sciant ea quae ad executionem sui ordinis spectant . . .

“Sacerdos habet duos actus; unum principalem, supra corpus Christi verum, et alium secundarium, supra corpus Christi mysticum. Secundus autem actus dependet a primo, sed non convertitur. Et ideo aliqui ad sacerdotium promoventur quibus committitur primus actus tantum, sicut religiosi quibus cura animarum non committitur. Et a talium ore lex non requiritur, sed solum quod sacramenta conficiant. Et ideo talibus sufficit si tantum de scientia habeant quod ea

quae ad sacramentum perficiendum spectant, rite servare possint.— Alii autem promoventur ad alium actum, qui est supra corpus Christi mysticum. Et a talium ore populus legem requirit. Unde scientia legis in eis debet esse; non quidem ut sciant omnes difficiles quaestiones legis, quia in his debet ad superiores recursus haberi; sed sciant ea quae populus debet credere et observare de lege. Sed ad superiores sacerdotes, scilicet episcopos, pertinet ut etiam ea quae difficultatem in lege facere possunt, sciant, et tanto magis quanto in maiori gradu collocantur” (*Suppi.*, q. 36, a. 2, corp, et ad 1).

VII. SUSCEPTIO ORDINIS INFERIORIS.

Codex, can. 977: “Ordines gradatim conferendi sunt ita ut ordinationes per saltum omnino prohibeantur”; *can. 2374*: “Qui . . . per saltum ad ordines malitiose accesserit, est ipso facto a recepto ordine suspensus.” De praxi supplendi omissum ordinem dictum est supra, p. 525.

Lex prohibens ordinationes per saltum antiqua est. Primum eam, explicite saltem ac determinate, tulit *Cone. Sardicense* a. 343 (*can. 13*, supra cit., p. 534).⁷² Eam successive confirmarunt saec. 4-5 *Siricius* (*Epist.* 1, ad Himerium, nn. 13 sq.), *Innocentius I* (*Epist.* 37, ad Felicem, n. 6), *Zosimus* (*Epist.* 9, ad Hesychium, nn. 1 sq.) et *Caelestinus I* (*Epist.* 4, ad episcopos Viennensem et Narbonensem, nn. 4sq., cit. supra, p. 535). Eam iugiter viguisse ostendunt saec. 12-13 duo documenta *Alexandri II* et *Innocentia III* supra memorata (p. 525, in textu et in nota). Eandem sancivit *Cone. Trid.* (sess. 23, deer, de reform., cc. 11, 13, 14). Etiam poena suspensionis, lata in promotos per saltum, satis antiqua est: eam tulit *Cone. Suessionense* a. 853, atque supponunt dicta documenta *Alexandri II*, *Innocentii III* et *Cone. Trid.* (c. 14). Post *Pii IX* Constitutionem “Apostolicae Sedis” huiusmodi poena non erat amplius censura latae sententiae, cum in hac Constitutione omissa fuerit, sed tantum prohibitio exercendi ordinem per saltum susceptum; post Codicem vero (*can. 2374*) iterum assumpsit talis censurae rationem, et irregularitatem ex delicto induxit (*can. 985*, n. 7).

In antiqua autem aetate non paucae occurrerunt dispensationes quoad ordinationes per saltum, tum ac praecipue quoad ordines

⁷² Ceterum eam fuisse antiquam praxim Ecclesiae innuit *Cyprianus* in sua *Epist.* 52, ad Antonianum, n. 7, scribens de Cornelio R.P.: “Non iste ad episcopatum subito pervenit, sed per omnia ecclesiastica officia promotus, et in divinis administrationibus Deum saepe promeritus, ad sacerdotii sublime fastigium cunctis religionis gradibus ascendit” (*ML* 3. 793 sq.).

minores, tum etiam quoad ordines maiores, non tamen quoad episcopatum (cum probabilius episcopatus invalide per saltum suscipiatur), ut constat ex dictis in art. 22 (pp. 528-550).¹³

Ratio prohibitionis ordinationis per saltum fundatur in ipsa natura et gradatione ordinum, quam non licet temere aut leviter pervertere. Unde Pius VI damnavit doctrinam *Cone. Pistoriensis* “quatenus innuit corruptam fuisse [antiquam] disciplinam per decreta et instituta . . . quibus ordinationes per saltum vetitae sunt” (*Denz.* 1553).

VIII. INTERSTITIA.

Codex, can. 978: “§ 1. In ordinationibus servantur temporum interstitia quibus promoti in receptis ordinibus, secundum Episcopi praescriptum, sese exercent. § 2. Interstitia primam tonsuram inter et ostiariatum vel inter singulos ordines minores prudenti Episcopi iudicio committuntur; acolythus vero ad subdiaconatum, subdiaconus ad diaconatum, diaconus ad presbyteratum ne antea promoveantur, quam acolythus unum saltem annum, subdiaconus et diaconus tres saltem menses in suo quisque ordine fuerint versati, nisi necessitas aut utilitas Ecclesiae, iudicio Episcopi, aliud exposcat. § 3. Nunquam tamen, nisi de peculiari licentia Romani Pontificis, minores ordines cum subdiaconatu duove sacri ordines uno eodemque die, reprobata quavis contraria consuetudine, conferantur; imo nec primam tonsuram conferre licet una cum aliquo ex ordinibus minoribus neque ordines minores una simul.” *Can. 331*, § 1, n. 3, quoad episcopum requirit ut sit “a quinquennio saltem in sacro presbyteratus ordine constitutus.”

Lex pariter interstitiorum, sicut praecedens lex de servanda successiva gradatione, antiqua ac constans fuit, etsi illorum duratio non leviter variaverit. Ceterum facilius super hanc legem, quam super praecedentem, dispensatum fuit, et plures apparentes casus ordinationis per saltum, nonnisi interstitiorum omissiones probabiliter fuerunt, ut observatum est supra (pp. 526-528).

Primitus ea lex, una cum praecedenti, explicite lata est in supradicto can. 13 *Cone. Sardicensis*, in quo immediate post verba citata supra (p. 534) additur: “Potest enim per has promotiones, quae habent utique prolixum tempus, probari qua fide sit, qua modestia, qua gravitate et verecundia. Et si dignus fuerit probatus, divino sacerdotio illustretur, quia conveniens non est, nec ratio vel disciplina patitur, ut temere et leviter ordinetur aut episcopus, aut presbyter, aut diaconus, maxime cum et magister gentium Apostolus ne hoc

¹³ Cf. etiam M. Andrieu, *Les Ordines Romani du liant moyen-âge III* (Louvain 1951) 560-569.

fieret denuntiasset et prohibuisse videatur, sed hi quorum per longum tempus examinata sit vita et merita fuerint comprobata” (*ML* 67. 180). Hic duratio interstitiorum prolixa dicitur, sed nullatenus determinatur. Eandem legem confirmarunt subinde iidem suprarrelati *Siricius* et *Zosimus* (p. 567), quorum alter exigit ut quis permaneat quinque annos sive in lectoratu sive in exorcistatu, quatuor in acolythatu vel subdiaconatu, et quinque in diaconatu (*Epist.* ad Hesychium, *ML* 56. 572 sq.). *Gelasius* I, a. 494, *Epist.* ad episcopos Lucaniae, n. 2, primus interstitia sub hoc nomine designavit eorumque durationem sequenti modo contraxit: “Ut si quis . . . ad clericale munus accedit, imprimis eius vita praeteritis acta temporibus inquiratur, si nullo gravi facinore probatur infecta . . . , si assecutus est litteras, sine quibus vix fortassis ostiarii possit implere ministerium; ut si his omnibus quae sunt praedicta fulcitur, continuo lector, vel notarius, aut certe defensor effectus, post tres menses existât acolythus, maxime si huic aetas etiam suffragatur: sexto mense subdiaconi nomen accipiat; ac si modestae conversationis honestaeque voluntatis existit, nono mense diaconus, completoque anno sit presbyter: cui tamen, quod annorum interstitia fuerant collatura, sancti propositi sponte suscepta doceatur praestitisse devotio” (*ML* 59. 49).

Cone. Trid. (sess. 23, deer, de reform.) inter ordines minores requirit generaliter “temporum interstitia” quin durationem determinet (c. 11). explicite vero exigit unius anni spatium sive inter acolythatum et subdiaconatum (c. 11), sive inter subdiaconatum et diaconatum (c. 13), sive inter diaconatum et presbyteratum (c. 14); quoad episcopatum exigit tantum ut quis sit “in sacro ordine antea saltem sex mensium spatio constitutus” (sess. 22. deer, de reform., c. 2) sed non specificat huiusmodi ordinem, ita ut inter ipsum presbyteratum et episcopatum nullum interstitium constituat. LTnde in *Codice* plures restrictiones additae sunt; ut scilicet nec tonsura cum aliquo minori ordine, nec omnes simul minores ordines, nec minor ordo cum subdiaconatu. conferri possint; aliunde remissior est disciplina quoad durationem interstitii inter ordines maiores, quod ex uno anno ad tres menses reducitur: vicissim inter presbyteratum et episcopatum exigitur interstitium quinque annorum.

IX. TITULUS CANONICUS.

Codex, can. 979: “§ 1. Pro clericis saecularibus [in maioribus ordinibus constitutis] titulus canonicus est titulus beneficii, eoque deficiente, patrimonii aut pensionis. § 2. Hic titulus debet esse et vere securus pro tota ordinati vita et vere sufficiens ad congruam eiusdem

sustentationem, secundum normas ab Ordinariis pro diversis locorum et temporum necessitatibus et adiunctis dandas.” *Cann. 980 sq.* ulterius determinant hunc saecularium clericorum titulum, quatenus esse potest quintuplex, scilicet beneficii, patrimonii, pensionis, servitii dioecesis, servitii missionis, quibus in can. 982 additur titulus mensae communis vel paupertatis pro religiosis. *Can. 982*: “§ 1. Pro regularibus titulus canonicus est sollemnis religiosa professio seu titulus, ut dicitur, paupertatis. § 2. Pro religiosis votorum simplicium perpetuorum est titulus mensae communis, Congregationis aliusve similis, ad normam constitutionum. § 3. Ceteri religiosi, etiam ad ordinationis titulum quod attinet, iure saecularium reguntur.”

Huiusmodi lex, qua per legitimam cautionem seu titulum canonicum,⁷⁴ providetur congruae ac perpetuae sustentationi clericorum in maioribus ordinibus, antiqua est ac coepit sub generali et indeterminata ratione adscriptionis ordinati ad aliquam particularem ecclesiam, ita ut, regulariter salvisque paucissimis exceptionibus, nemo ordinaretur nisi pro aliqua determinata ecclesia. *Cone. Nicaenum* a. 325 in can. 15 hunc usum, iampridem vigentem, lege sancivit: “Propter multam perturbationem et seditiones quae fiunt, placuit consuetudinem omnimodis amputari, quae, praeter regulam, in quibusdam partibus videtur admissa, ita ut de civitate ad civitatem, non episcopus, non presbyter, non diaconus transferatur. Si quis autem, post definitionem sancti et magni concilii, tale quid agere tentaverit, et se huiusmodi negotio mancipaverit, hoc factum prorsus irritum ducatur, et restituatur ecclesiae cui fuit episcopus, aut presbyter, aut diaconus ordinatus” (versio Dinsy Exigui, *ML* 67. 150). *Cone. Chalcedonense* a. 451, can. 6, eandem legem confirmavit ac determinavit: “Nullum absolute ordinari debere presbyterum, aut diaconum, nec quemlibet in gradu ecclesiastico, nisi specialiter ecclesiae civitatis, aut possessionis, aut martyrii, aut monasterii qui ordinandus est pronuntietur. Qui vero absolute ordinantur decrevit sancta synodus irritam haberi huiusmodi manus impositionem, et nusquam posse ministrare ad ordinantis iniuriam” (versio Dionysii Exigui, *ML* 67. 172 sq.). *Cone. Lateranense III* a. 1179, sub Alexandro III. can. 5, legem ulterius determinavit in hodiernum sensum tituli sustentationis: “Episcopus, si aliquem sine certo titulo, de quo necessaria vitae percipiat, in diaconum vel presbyterum ordinaverit,

⁷⁴ Titulus significat signum. Saec. 5 ipsae ecclesiae vocari coeperunt tituli, a signo, puta fundatorum vel martyrum, sub quo ponebantur. Inde clerici, pro aliqua ecclesia ordinati, titulati vocari coeperunt; subinde pedetemptim vox “titulus” usurpari coepit pro ipsa adseriptione ecclesiae ac tandem, in hodierno sensu canonico, pro ipsa sustentationis cautione quae ex ea adseriptione consequitur vel ad eam exigitur, tanquam conditio ipsius legitimae ordinationis,

tamdiu necessaria ei subministret, donec in aliqua ei ecclesia convenientia stipendia militiae clericalis assignet: nisi forte talis qui ordinatur extiterit, qui de sua vel paterna hereditate subsidium vitae possit habere” (*Jlardouin* 6B. 1676). Hinc incoepit fieri distinctio inter titulum beneficii, qui solus antea attendebatur, et titulum patrimonii; ea distinctio clarius apparet, una cum extensione tituli etiam ad subdiaconatum qui tunc ut ordo maior considerari coeperat, in sequenti responsione *Innocenta III* ad episcopum Bisuntinum a. 1208 (inserta subinde in *Corpus Iuris* a Gregorio IX, sub cap. *Tuis*, 23. De praebendis)⁷⁵: “Tuis quaestionibus respondemus, quod clericos in minoribus ordinibus constitutos, de patrimonialibus bonis habentibus, unde possint congrue sustentari, etsi nondum fuerint beneficium ecclesiasticum assecuti, dummodo aliud canonicum non obsistat, ad superiores poteris ordines promovere.” *Cone. Trid.* (sess. 21. decr. de reform., c. 2; sess. 23, decr. de reform., c. 16), “vestigii sexti canonis concilii Chalcedonensis inhaerens.” eandem legem iterum urget et clarius edicit, praeparans viam supra relatis ulterioribus determinationibus Codicis.

Y. IMMUNITAS A CANONICO IMPEDIMENTO.

Iuxta *Codicem*, *cann. 983-987*, canonica impedimenta pro ordinatione in duo genera dividuntur. Alia sunt perpetua ac dicuntur *irregularitates*; quae iterum dividuntur in irregularitates *ex defectu*, quae sunt septem: illegitimi: corpore vitiati: epileptici vel amentes vel energumeni: bigami: infamia iuris notati: index qui mortis sententiam tulit: munus carnificis exercentes; et irregularitates *ex delicto*, quae iterum septem enumerantur: apostatae vel haeretici vel schismatici: suscipientes Baptismum ab acatholicis; civile aut sacrilegum matrimonium attentantes: homicidae et abortum procurantes: se vel alios mutilantes aut suicidium attentantes: clerici exercentes sibi vetitam artem medicam aut chirurgicam, si inde mors sequatur: qui ponunt vetitum sibi exercitium potestatis ordinis. Alia sunt temporaria, ac vocantur *simplicia impedimenta*; sunt iterum septem: filii acatholicorum; viri uxorem habentes: exercentes publicum officium clericis vetitum; servi servitute proprie dicta; qui nondum militare servitium expleverunt; neophyti; infamia facti notati. In *cann. 988-991* adduntur quaedam regulae et explicationes circa impedimentorum interpretationem et dispensationem. In *cann. 992-1001* sermo est de his quae sacrae ordinationi praeire debent, et principaliter de scrutinio

⁷⁵Cf. V. Fucns, *Der Ordinationstitel von seiner Entstehung bis auf Innosenz HI*, Bonn 1930.

ordinandorum seu examine idoneitatis, signanter quod attinet immunitatem ab impedimentis.

Horum impedimentorum expositionem relinquimus canonistis.^{76*}

S. Thomas in *Suppi.*, q. 39, aa. 3-6, exponit theologiam rationem quae fundat quatuor inter antiquiora ac notiora impedimenta, scilicet *servitutem, homicidium, illegitimam nativitatem et dejectum membrorum*:⁷⁷

Quoad servitutem: “In susceptione ordinis mancipatur homo divinis officiis. Et quia nullus potest dare quod suum non est, ideo servus, qui non habet potestatem sui, non potest ad ordines promoveri. Si tamen promovetur, ordinem suscipit, quia libertas non est de necessitate sacramenti, sed de necessitate praecepti, cum non impediatur potestatem, sed actum tantum. Et similis ratio est de omnibus qui sunt aliis obligati, ut ratiociniis detenti, et huiusmodi personae.” (a. 3; cf. tamen 2-2, q. 177, a. 2).⁷⁸

Quoad homicidium: “Omnes ordines referuntur ad Eucharistiae sacramentum, quod est sacramentum pacis nobis factae per effusionem sanguinis Christi. Et quia homicidium maxime contrariatur paci, et homicidae magis conformantur occidentibus Christum quam ipsi Christo occiso, cui omnes ministri praedicti sacramenti debent conformari, ideo de necessitate praecepti est quod non sit homicida qui ad ordines promovetur, quamvis non sit de necessitate sacramenti. . .

⁷⁶ Cappello, F. M., *De sacra Ordinatione* (ed. 3, Taurini 1951) 336-398.

De Clercq, C., *Ordre, Mariage, Extrême-Onction* (Paris 1939) 66-74. — *Des sacrements* (“Traité de droit canonique,” ed. R. Naz, tom. 2, Paris 1947) 244-261.

Gougnard, A., “De cessatione irregularitatum atque impedimentorum ad Ordines,” *Collectanea Mechliniensia* XVI (1927) 74-79.

Mair, F., “Absolution von Zensur und dispens von Irregularitat ex delicto,” *Theologisch-Praktische Quartalschrift* LXXIII (1920) 568-577.

Martène, E., *De antiquis Ecclesiae ritibus*, l. 1, c. 8, a. 2 (Rotomagi 1700) 262-273. Refert historiam impedimentorum.

Prummer, D., “Irregularitas ex defectu corporis,” *Homiletic and pastoral review* XXVIII (1928) 761-765.

Regatillo, E. F., “De irregularitatibus aliisve impedimentis,” *Sal terrae* XII (1923) 44 sq. — “Irregularidad ex defectu natalium,” *ibid.* XXI (1932) 1035-1038. — “Irregularidad por usurpation de orden,” *ibid.* 1038-1040, 1124-1125.

Vermeersch, A., “De irregularitatibus propter positum actum Ordinis clericis in ordine sacro constitutis reservatum,” *Periodica de re morali, canonica, liturgica* XIX (1930) 117*-119*.

Vogelpohl, H. J., *The simple impediments to Holy Orders*, Washington 1945.

Woywood, S., “Irregularities to ordination arising from defect,” *Homiletic and pastoral review* XXIII (1922-23) 45-53. — “Irregularities to ordination arising from crime,” *ibid.* 142-149.

⁷⁷ S. Doctor in ea quaestione, cum agat etiam de validitate ordinationis, enumerat sex impedimenta, addens sexum feminineum et carentiam usus rationis, quorum primum pertinet ad incapacitatem, alterum ad defectum aetatis canonicae.

⁷⁸ Quoad historiam huius impedimenti cf. Martène, *op. cit.* 269; praeterea E. I. Jonkers, “Das Verhalten der alten Kirche hinsichtlich der Ernennung zum Priester von Sklaven, freigelassenen und curiales,” *Mnemosyne* X (1942) 286-302.

Irregularitas non incurritur propter peccatum tantum, sed principaliter propter ineptitudinem personae ad sacramentum Eucharistiae ministrandum. Et ideo iudex, et omnes qui in causa sanguinis ei participant, sunt irregulares, propter hoc quod effusio sanguinis non decet ministros dicti sacramenti” (a. 4, corp, et ad 2).

Quoad illegitimam nativitatem: “Ordinati in quadam dignitate prae aliis constituuntur. Ideo ex quadam honestate requiritur in eis claritas quaedam, non de necessitate sacramenti, sed de necessitate praecepti, ut scilicet sint bonae famae, bonis moribus ornati, non publice poenitentes. Et quia obscuratur hominis claritas ex vitiosa origine, ideo etiam ex illegitimo toro nati a susceptione ordinum repelluntur, nisi cum eis dispensetur; et tanto est difficilior eorum dispensatio quanto eorum origo est turpior” (a. 5).

Quoad dejectum membrorum: “Aliquis efficitur ineptus ad susceptionem ordinum vel propter impedimentum actus, vel propter impedimentum claritatis personae. Et ideo patientes defectum in membris impediuntur a susceptione ordinis si sit talis defectus qui maculam notabilem inferat, per quem obscuretur personae claritas, ut abscissio nasi, vel periculum in executione facere possit. Alias non impeditur. Haec autem integritas exigitur de necessitate praecepti, sed non de necessitate sacramenti” (a. 6).

ART 24. Utrum obligatio ecclesiastici coelibatus, quae, tum lege Ecclesiae tum annexo religionis voto, ex sacra ordinatione consequitur, sit maxime conveniens {*Suppi.*, q. 53, aa. 3 et 4; 2-2, q. 8S, aa. 7 et 11; q. 184, a. 6: *Quodl.* 8, q. 5, a. 10; *Quodl.* 10, q. 5, a. 11, ad 1).TM

* Abundantissima est bibliographia de hac materia, praecipue inde a saec. 16 ob polemicam protestanticam. *Roskovany* (cf. infra) integrum edidit volumen, 708 solidis paginis constans, in quo referuntur innumeros auctores tam catholici quam acatholici qui de coelibatu ecclesiastico scripserunt, inde a Clemente Romano (circa a. 96) ad annum 1859; cui subinde additum est supplementum, producens elenchum usque ad annum 1887; ex saec. 17, tempore effervescentis Reformationis, plusquam 300 scriptores numerantur. Elenchum *Roskovany* compendiat *Leclercq* in gallico Dictionario Archeologiae (cf. infra). Ceterum, in solo saeculo 19, plus quam 1000 auctores numerari possunt. Inter moderniores utilius conferuntur: *Roskovany*, *Bickell*, *Funk*, *Vacandard*, *Leclercq*; et quoad particularem quaestionem de voto coelibatui annexo: *Dilgskron*, *Scharnagl*, *Jubany Arnau*, *Puschmann*.

Alzas, E. [protestans], “L’apôtre Paul et le célibat,” *Revue de théologie et de philosophie* (1950) 226-232.

Analecta iuris pontificii IX (1867) 671-725: “Le célibat ecclésiastique.”

Arendt, G., “Quomodo concordare debent canones 214 et 1072, remoto conflictu utriusque fori.” *Ius pontificium* VIII (1928) 63-77.

Auffroy, IL, “Le célibat des prêtres,” *Etudes* (1912) 5-20, 206-226.

Berto, V. A., “La virginité et la personne,” *Pensée catholique*, n. 34 (1954) 43-56.

Bertrams, W., “Priestertum, Jungfräulichkeit und Keuschheitsgelübde in ihren theologischen Beziehungen,” *Geist und Leben* XVIII (1955) 95-104.

Bickell, G., “Der Cölibat dennoch eine apostolische Anordnung,” *Zeitschrift für katholische Théologie* II (1878) 26-64; III (1879) 792-799.

- Bobak, J., *De coelibatu ecclesiastico deque impedimento Ordinis sacri apud Orientales et praesertim apud Ruthenos*, Romae 1941.
- Böiimer, H., "Die Entstehung des Zölibats," *Geschichtliche Studien. Festgabe für Hauck*, 1916.
- Boussard, Gaufredus, *De continentia sacerdotum sub hac quaestione nova utrum Papa possit cum sacerdote dispensare ut nubat*, Parisiis 1505; Rotomagi 1513. Opus valde rarum.
- Bruscielli, D. F., *Il celibato ecclesiastico*, 1911.
- Camelot, P., *Virgines Christi*, Paris 1945.
- Cappello, F. M., *De sacra ordinatione* (ed. 3, Taurini 1951) 432-451, 527-529; *De Matrimonio* (ed. 5, Taurini 1947) 413-427, 918-922.
- Catharinus, Ambrosius, *De coelibatu adversus impium Erasinum*, Romae 1565.
- Catholicisme* II (Paris [1949]) 756-769: "Célibat, des religieux et des clercs" (auctoribus Jombart, Dalmais, Congar, Jaquemet).
- Célibat (Le) est-il un échec?* (ex plurium auctorum collaboratione), Mulhouse, 1957.
- Chanson, P., *Sacerdoce et célibat*, Paris [1952].
- CoucnovD, P. L., *Les prêtres et le mariage*, Paris 1927.
- Dauvillier, J. et De Clercq, C., *Le mariage en droit canonique oriental*, Paris 1936.
- Dilgskron, C., "De voto solcmni perpetuae continentiae sacro Ordini annexo." *Analecta ecclesiastica* I (1893) 333-339, 430-436, 467 sq.; II (1894) 42-46, 267-275, 323-329, 421-426.
- Doms, H., *Vom Sinn des Zölibats*, Münster 1954.
- Dugnani, F., "Dissertazione sopra l'origine del clericale celibato," *Nuova raccolta d'opuscoli* (ed. Calogera), VUI (1761) 251-308.
- Eberle, J., "Der Priesterzölibat. 'Raub am russischen Erbgut'?", *Schönere Zukunft* XI (1935-1936) 535-537.
- Fuchs, V., "Erprobter Zutritt zu den höheren Weihen und Zölibatspflicht des Klerikers (can. 214)," *Archiv für katholisches Kirchenrecht* CXIX (1939) 3-30.
- Funk, F.-X., "Cölibat und Priesterehe in christlichen Altertum," *Kirchengeschichtliche Abhandlungen und Untersuchungen* I (Paderborn 1897) 121-155; "Handel und Gewerbe im christlichen Altertum," *ibid.* II (1899) 60sq.
- Gasparri, P., *Tractatus canonicus de Matrimonio* (ed. nova ad mentem Codicis I. C., Romae 1932) I 362-375.
- Gilbert, *Le mariage des prêtres*, Paris 1903.
- Godefroy, L., "Mariage," *Dictionnaire de théologie catholique* IX-2 (Paris 1927) 2071-2075, 2085-2087.
- Gonsiatte, J., "Sacerdoce et virginité." *Nouvelle revue théologique* LXXIV (1952) 244-258.
- Grillmeier, A., "Heilige Jungfräulichkeit," *Sünden der Zeit* CLVI (1954-1955), 81-92.
- Guzman, F., *De coelibatu ministrorum*, Toleti 1506.
- Hefele, K. J., "Die Entwicklung des Zölibats und der kirchlichen Gesetzgebung über denselben sowohl bei den Griechen als Lateinern," *Beiträge zur Kirchengeschichte* I (1864) 122 sq.
- Herman, E., "Célibat des clercs. 2. En droit oriental," *Dictionnaire de droit canonique* HI (Paris 1942) 145-156.
- Hill, R., "Married priests or married deacons," *The Month* CCI (1956) 230 sq.
- Jombart, E., "Célibat des clercs. 1. En droit occidental," *Dictionnaire de droit canonique* III (Paris 1942) 132-145; "Chasteté," *ibid.* 665-675.
- Jubany Arnau, N., "El impedimento matrimonial del orden sagrado en el Concilio de Trento," *Revista española de derecho canónico* III (1948) 7-34; *El voto de castidad en la ordenación sagrada. Estudio histórico-canónico*, Barcelona 1952.
- King, A. A., *Celibacy of the clergy*, 1923.
- Klitschke, T. F., *Geschichte des Cölibats der katholischen Geistlichen von den Zeiten der Aposteln bis zu Gregor VII*, Augsburg 1930.
- Knetes, C., "Ordination and matrimony in the eastern orthodox Church," *Journal of theological studies* XI (1910) 348-400, 481-513.
- Laurin, F., *Der Cölibat der Geistlichen nach canonischen Rechte*, Wien 1880.
- Lavallée (Mgr), "Le célibat ecclésiastique et le problème de la population," *Le Semaine Sociale de Grenoble en 1923* (Paris-Lyon) 233-250.
- Lea, H. C. [protestans], *In historical sketch of sacerdotal celibacy in the Christian Church*, Philadelphia 1867; ed. 2, Boston 1885,

Leclercq, H., "La législation conciliaire relative au célibat ecclésiastique," *Histoire des Conciles* (Hefele-Leclercq) II-2 (Paris 1908) 1321-1348; "Célibat," *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie* II-2 (Paris 1910) 2802-2832.

Lecordier, G., "Une récente apologie du célibat ecclésiastique," *Revue apologetique* (1932) 685-700.

Lépicier, A. H. M., *Tractatus de sacramento Extremae Unctionis et de sacramento Ordinis* (Romae 1928) 335-382.

Lowenstein, F. zu, "Pricsterwcihe cincs Verheirateten," *Stimmen der Zeit* CXLIX (1951-1952) 387-389.

Magnin, E., "Célibat ecclésiastique et religieux," *La documentation catholique* XXXV (1936) 1027-1038.

Medina, M., *De sacrorum hominum continentia*, Venetüs: Ex officina Iordani Zileti 1569. Cf. praecipue, l. 1, cc. 49-67, pp. 34-59.

Merces de Melo, C., "Aspecto social da virginidade," *Brotéria* LX (1955) 617-631.

Nassaux, X., "La chasteté du prêtre," *Revue diocésaine de Tournai* X (1955) 289-298.

Oesterle, G., "Lex sacri caelibatus iuxta Gratianum," *Studia Gratiana* II (Bononiae 1954) 425-441. — "Wann darf ein Priester mit der Dispens von Zolibat rechnen?," *Anima* XIV (1959) 227-237.

Paw (Mgr), *Du célibat ecclésiastique*, éd. 2, Paris 1852.

Perrone, J., *Tractatus de Ordine*, c. 5, *Praelectiones theologicae* (Parisiis 1874) III 446-478.

Plus, R. et Rayez, A., "Chasteté et perfection," *Dictionnaire de spiritualité* II (Paris 1953) 788 sq.

Puschmann, B., "Zur kontroverse über den Rechtsgrund von Zölibat und Keuschheitsverpflichtung bei Majoriten," *Tricrer thcologische Zeitschrift* LXII (1952) 309-317.

Rhenanus, "Das Pricsterzolibat. Zu einem derzeit wieder umkampften Thema." *Schonere Zukunft* X (1934-1935) 1165 sqq.

Roskovany, A., *Coelibatus et breviarium, duo gravissima clericorum officia, e monumentis omnium saeculorum demonstrata. Accessit completa litteratura*, 11 voll.. Pestini et Nitriae 1861-1881. *Supplementum*, 6 voll., Nitriae 1881 1890. Copiosa, nec tamen critica, bibliographia refertur in torn. 5 et in Suppi., torn. 3.

Roy, L., "La chasteté parfaite," *Sciences ecclésiastiques* VI (1954) 203-220.

Salmanticensis, *Cursus theologiae moralis*, tract. 8, De Ordine, c. 6 (Venetiis. apud N. Pczana 1728) II 27-32.

Schamoni, W., *Familenvdter ais geueihte Diakonc*, Paderborn 1953. Versio anglica O. Eisner: *Married men as ordained deacons*, London 1955.

Scharnagl, A., *Das feierliche Gclibde als Ehehindcrnis in seiner geschichtlichen Entwicklung dargestellt*, Freiburg, 1908.

Schulte, J. F. von [vetero-catholicus], *Der Ccilibatszwang und dessen Aufhebung*, Bonn 1876.

Schwientek, A., "Charta magna de virginitatis religiosae excellentia (1 Cor. 7. 25-40)," *Commentarium pro religiosis* V (1924) 179-185. Cf. *ibid.* III (1922) 341-345.

SiMONED, A., "Aspects de la chasteté sacerdotale," *Revue diocésaine de Namur* X (1955-1956) 20-33.

SoDRADiLLO, A. de, "Orientaciones pontificias: La santa virginidad y la castidad perfecta," *Salmanticensis* II (1955) 103-118.

Suarez, *De religione*, pars 2, l. 9, cc. 17-20, *Opera omnia* XV (Parisiis: Vives: 1859) 787-819.

TnoMASSiNUS, L., *Velus et nova Ecclesiae disciplina* (Parisiis 1688) I 418-441

Thurian, M. fprotestans], *Mariage et célibat*, Neuchâtel, 1955.

Thurston, IL, "Clerical celibacy in the anglo-saxon Church," *The Month* CXIV (1909) 180-194.

Tixeront, J., *L'Ordre et les ordinations* (éd. 2, Paris 1925) 241-251.

Toletus, F., *De sacrorum ministrorum coelibatu*, Venetiis 1569.

Tournely, H., *De sacramento Ordinis*, quaestio ultima, *Praelectiones theologicae* X (Parisiis 1765) 285-325.

Trimdos, C. J. B. J., "liet priestcrlijk celibaat," *Nederlandsche katholiekc Stemmen* LI (1955) 320-327.

Vacandard, E., "Les origines du célibat ecclésiastique," *Etudes de critique et d'histoire religieuse* I (Paris 1905) 71-120; "Célibat ecclésiastique," *Dictionnaire de théologie catholique* II-2 (Paris 1905) 2068-2088,

STATUS QUAESTIONIS

Ultima quaestio circa subiectum respicit obligationes ex ordinatione consequentes; quae quidem quaestio tota abdicanda esset doctoribus moralibus et canonicis, nisi signantissima obligatio ecclesiastici coelibatus suum non despiciendum historico-dogmaticum momentum etiam haberet, quod nostri negotii interesse videtur. De ceteris obligationibus breve verbum faciemus ad calcem huius articuli.

Coelebs, sive matrimonio non copulatus iuxta communem usum vocis apud latinos scriptores, derivari dicitur ex graecis vocibus *κοίτη* (lectus, vel lectus matrimonialis) et *ἀφ' ἑαυτοῦ* (relinquo). Coelibatus, sive status coelibis, distinguitur a continentia et a virginitate quae etiam in statu matrimoniali servari possunt, ac dividitur in profanum, qui assumitur ex fine naturali, sive malo sive de se indifferenti; Christianum, qui eligitur ex fine supernaturali, scilicet plenius ac liberius Deo serviendi; privatum, qui assumitur ex privata electione, sive ex simplici animi proposito sive ex voto seu promissione Deo facta; religiosum, qui sancitur publico religionis voto, ab Ecclesia agnito; ecclesiasticum, sive clericalem, qui consequitur ipsum factum sacrae ordinationis, vi saltem ecclesiasticae legis.

De huius ecclesiastici coelibatus obligatione *tria in textu articuli quaeruntur*, quorum duo priora respiciunt eius indolem sive fontem, tertium vero eius convenientiam: 1. Utrum obligatio procedat a *lege mere ecclesiastica*, non vero divina sive apostolica. 2. Utrum procedat non solum a lege sed *etiam a voto*. 3. Utrum huiusmodi lex sit maxime *conveniens*.

PARS NEGATIVA et PARS AFFIRMATIVA

QUOAD PRIMAM QUAESTIONEM, disputatur inter catholicos.

Quidam, ut *Thomas Waldensis* (*De sacram.*, c. 128, n. 5; c. 129, nn. 1 et 5), *Ioannes Maior* (*In 4 Sent.*, dist. 24, q. 2), *Iodocus*

Vassal, A., *Le célibat ecclésiastique aux premiers siècles de l'Eglise, depuis Noire-Seigneur Jésus-Christ jusqu'à l'an 1000*, Paris 1896.

Vegcian, T., *Il celibato ecclesiastico*, cd. 2, 1915.

Vernet, F., "Célibat ecclésiastique," *Dictionnaire de spiritualité* II (Paris 1953) 385-396.

Villien, A., "Le célibat ecclésiastique," *Revue pratique d'apologétique* XI (1911) 801-830.

Wernz, F.-X., *lus decretalium* (Romae 1923) II 114-135.

Willwoll, A., "Chasteté. 2. Psychologie de la chasteté," *Dictionnaire de spiritualité* II (Paris 1953) 804-806.

Zaccaria, A., *Storia polemica del celibato sacro, da contraporsi ad alcune detestabili opere uscite a questi tempi*, Roma 1774; *Nuova giustificazione del celibato sacro*, Foligno 1785.

Clitovacus (*De continentia sacerdotum*, c. 4), *Michael Medina* (infra cit.), *Francisais Turrianus* (*Liber de sexta synodo*, in can. 3), *Joannes Azor* (*Instil. moral.*, l. 3, c. 12, q. 1), *A. Zaccaria* (op. cit., supra in p. 576), et inter recentiores, *Pavy*, *Phillips*, *Bickell* et *Lépicier*, docent obligationem ecclesiastici coelibatus esse *de lege divina sive apostolica* (intellige apostolico-divina). Solent etiam inter antiquiores citari *Bellarminus* (*De clericis*, cc. 18-19), *Valentia*, *Vasquez*, *Thomassinus*, sed incerte aut improbabiliter aut falso; ita *Valentia* contrarium statuit, docens “legem coelibatus quoad omnia illa, quae includit, esse tantummodo iuris ecclesiastici, non divini: atque adeo votum continentiae iure tantum ecclesiastico sacris ordinibus annexum esse” (disp. 9, q. 5, punct. 5, § 1). Ceterum, ex praefatis antiquioribus, solus *Turrianus* videtur rem decisive ac simpliciter docere; *Maior* autem, *Clitovaeus* et signanter *Medina*, sententiam emolliunt, sic distinguentes: prohibitionem contrahendi matrimonium post susceptum Ordinem esse de iure divino, prohibitionem vero utendi matrimonio iam ante Ordinem contracto esse de iure ecclesiastico, ut apparet ex *licentia Orientalium*.

Ratio praefatae sententiae est, tum quia matrimonio uti, vel saltem illud contrahere, videtur repugnare sanctitati sacerdotii X.L., tum quia Patres, cum inculcant ecclesiasticum coelibatum, apostolicam traditionem appellant: ita *Tertullianus* (*Monog.* 8; *De exhort, castit.* 13), *Clemens Alex.* (*Strom.* 3. 6), *Hieronymus* (*Epist.* 48. 21: “Apostoli vel virgines vel post nuptias continentes. . .”), *Epiphanius* (*Haer.* 48. 9: “Id Apostoli deinde ecclesiastica sacerdoti regula honeste et religiose decreverunt”), *Siricius* (*Epist.* ad *Himerium*, 7: “Et ideo Ecclesiae, cuius Sponsus est, formam castitatis voluit splendore radiare. . .”), *Conc. Carth.* a. 390 (can. 2: “Ut quod Apostoli docuerunt et ipsa servavit antiquitas, nos quoque custodiamus”). Eam obligationem quidam videntur explicare per veram legem, alii (ut *Lépicier*) per solam consuetudinem a more apostolico descendente et vim obligativam habentem; item, mitigatam disciplinam orientalem permitendi usum iampridem contracti matrimonii, quidam (ut *Bickell*) explicant per relaxationem antiquae disciplinae, alii (ut *Lépicier*) per legitimam dispensationem Ecclesiae in iure divino.⁸⁰

“*Medina*: “Ad quod genus traditionum apostolicarum, ea, qua sacerdotes, diaconi et subdiaconi, a propriis uxoribus, susceptis sacris ordinibus, abstinere iubentur, pertineat, satis patere arbitror. Non enim ad prius illud, quod prorsus divinum est. sed ad secundum, quod inter humanas constitutiones censetur, est referenda, cum tamen illa altera, qua post sacros ordines ab eisdem avocantur [i.e. a matrimonio contrahendo], ad prius genus pertineat. Ratio autem utriusque, apud me ca abunde esse videtur, quod sacros homines, neque in latina, neque graeca ecclesia, ulla temporum memoria usus uxoribus, post ordines susceptos, cum ordinis sacri executione legamus, cum tamen orientales

Longe communior sententia, praecipue inter recentiores, docet obligationem coelibatus oriri ex sola lege ecclesiastica, etsi fundata in ipsa perfectione rei quam commendaverunt Christus, apostoli et ipsa multorum clericorum praxis; quam praxim subinde Ecclesia in suam legem convertit. Ita inter multos alios, Albertus M., S. Thomas, Bonaventura, Scotus, aliique antiqui de quibus sermo erit infra (p. 581), Sanchez, Suarez, Vasquez, Schelstrate, Tillemont, Lupus, Natalis Alexander, Hyquaeus, Salmanticenses, Gonet, Billuart, Tournely, S. Alphonsus, Probst, Hefele, Laurin, Thurston, Gury-Ballerini, Funk, Gasparri, Sasse, Lehmkuhl, Vacandard, Villien, Leclercq, Tixeront, Otten, Prümmer, Merkelbach,⁸¹ Cappello, Bobak, Daffara, Oppenheim, Kurtscheid, Dander, Jombart, Herman, Vernet, Sola. Ceterum his adde maiorem partem auctorum quos citabimus in proxima quaestione de voto, quique, sive votum admittant sive negent, totam obligationem referunt tandem ad legem ecclesiasticam, si excipiantur pauci supradicti. Rationes autem huius sententiae dabimus infra, in Conci. 1.

QUOAD SECUNDAM QUAESTIONEM, pariter disputatur inter theologos.⁸²

Quidam pauci negant obligationem coelibatus procedere etiam ex voto, seu negant existentiam alicuius veri voti, sacrae ordinationi annexi. Ita aliqui antiqui canonistae qui, quaerentes quodnam peccatum

omnes ecclesiae eosdem, uxoribus ante ordinationem acceptis, uti permittant” (*De sacrorum hominum continentia*, l. 2, c. 39, [Venetiis 1569] 121, coi. 2; cf. 61, col. 1).

Lépicier: “Quae cum ita sint, concludendum est, disciplinam de coelibatu ecclesiastico, ab ipsis Apostolis repetere originem, nec audiendos esse qui contendunt [Citat in nota Funk contradicentem], ab initio usque ad saec. iv, coelibatum, etsi a pluribus ad praxim traductum, liberum tamen prorsus extitisse. . . *Quaestio*. Quoniam iure coelibatus ecclesiasticis viris praescribitur. *Resp.* Iure divino, fundato scilicet in Christi Domini voluntate Apostolis manifestata. Nimirum, cum eiusmodi existât praxis coelibatus clericorum, ut illius non sit deprehendere, in historia ecclesiastica, originem, sed inde ab Apostolorum temporibus observata perhibeatur, hinc iure meritoque ipsiusin Christum Domini voluntati adseribi debet; quatenus mentem suam eis sive verbis, sive interno instinctu, manifestaverit. . . Hoc igitur pacto dicendus erit Christus voluntatem suam hac super re pandisse, ut Ecclesiae munus relinqueret legem sancienti, primo virtualiter aut aequivalenter, inducta scilicet universali, saltem in Occidente, consuetudine, postea vero formali ratione, decretis Summorum Pontificum sancitam. . . Dispensationes vero identidem ab Ecclesia concessae intelligendae erunt hoc sensu, quod ipsa, tanquam iuris divini interpres, declaret legis obligationem, in determinatis casibus, suspendi aut tolli, idcoque determinatos clericos, licet tali lege adstrictos, valide tamen et matrimonium contrahere, et prolem ex eo gignere posse” (*De sacramento Extremae Unctionis et de sacramento Ordinis* [Romae 1928] 353, 356 sq.).

“Hic auctor peregrine suggerit excipiendum esse episcopatum, scribens: “Impedimentum. inquantum est dirimens matrimonium contrahendum, est iuris ecclesiastici; pro ordine tamen episcopatus, ab illo nunquam fuit dispensatum, ita ut quis suspicari posset ibi adesse dispositionem iuris divini” (ed. 3, III, n. 890).

“Hanc quaestionem apte exponunt, inter antiquiores, *Medina, Suarez* et *Salmanticenses*; inter recentiores vero, *Dilgskron, Jombart* et *Jubany Arnau* (cf. bibliographiam supra, p. 573).

committat presbyter fornicarius et qua poena sit puniendus, dixerunt illum committere peccatum simplicis fornicationis (adeoque non sacrilegium, quod proveniret ex voto), id deducentes sive ex iure, dist. 82, cap. *Presbyter*, 5, ubi mere dicitur: "Presbyter, si fornicationem fecerit . . . sive ex eo quod clerici non solemner vovent sed tantum castitatem promittunt.

Primus, qui hanc sententiam protulerit, fuit celebris canonista *Gandulphus Bononiensis* (circa a. 1170), qui scribit: "Nihil votum annexum videtur, cum nec ipsa susceptio ordinis, nec ipse ordo, nec susceptio religiosi habitus, ullatenus votum dicatur. Unde dicendum videtur, quod susceptio sacri ordinis vel religiosi habitus est aliud a voto, quod matrimonium impedit. Sicut enim sollemne votum, ita susceptio sacri ordinis vel religiosi habitus perpetuam exigit continentiam."⁸³ Idem explicite sustinuit *Ioannes de Friburgo* (saec. 13): "Quod ergo ordinati in sacris ordinibus tenentur continere, hoc non est propter votum annexum ordini, sed propter constitutionem Ecclesiae super hoc factam et propter honestatem ordinis conservandam."⁸⁴ Stephanus Tornacensis (circa a. 1160) alludit ad aliquos, docentes in ordinatione non haberi votum implicitum, adeoque ordinatum non teneri ad continentiam nisi expresse voverit: "Hoc contra opinionem illorum, qui dicunt, nisi quis in ordinatione sua propria voce professus fuerit continentiam, poterit et uxorem ducere et in ordinatione permanere."⁸⁵

Solent autem inepte citari pro hac sententia plures etiam theologi antiquiores, qui, abstrahendo a quaestione de existentia voti quam aliunde supponunt, vel etiam explicite asserta existentia voti, disputant duplicem aliam prorsus quaestionem, utrum scilicet illud votum sit iuris divini an ecclesiastici, et utrum effectus inhabilitatis ad contrahendum matrimonium proveniat ex illo voto an ex mera lege ecclesiastica, ac respondent votum esse iuris ecclesiastici vel praefatam inhabilitatem provenire non ex voto sed tantum ex lege Ecclesiae. Ita Scotus (*In 4 Sent.*, dist. 37, q. un.), Durandus, quem refert et approbat Turrecremata (*In c. Placuit*, 13, dist. 32, a. 1, n. 6, ad 5), Paludanus (*In 4 Sent.*, dist. 37, q. 1, conci. 2; q. 2, conci. 2), Archidiaconus, Praepositus, Valentia (supra cit., p. 577), I. Gutierrez, Coninck, Palaus.⁸⁶

⁸³ u Apud J. Walter, *Magistri Gandulphi Bononiensis Sententiarum libri quatuor* (Vindobonae 1924) 542.

⁸⁴ "*Summa Sancti Raymundi de Peniajort . . . cum glosis Ioannis de Friburgo* (Avenione 1715) 452.

⁸⁵ Apud J. Schulte, *Die Summa des Spephanus Tornacensis Uber das Decretum Gratiani* (Giessen 1891) 42.

⁸⁶ Eorum verba refert apteque iudicat Ballerini, in nota apposita ad Gury, i.o. Gury-Ballerini, *Compendium theologiae moralis* (ed. 10, Romae 1889) II 30-33.

Ob male tamen intellectam horum antiquorum sententiam (praecipue Scoti, Durandi et Paludani) et ob eorum praecipue auctoritatem, quidam theologi, inde ab initio saec. 17, post Thomam Sanchez († 1610) qui primus, ut videtur, inter theologos hanc viam arripuit, coeperunt discutere clarius ac distinctius ipsam quaestionem de existentia voti, et negativam sententiam probabilem dixerunt, quamvis ipsi communiter affirmativam ut communioem et probabiliorem assumpserint; ita Sanchez (*De matrimonio*, l. 7, disp. 27, nn. 5 et 9), Suarez (*De religione*, tract. 7, l. 9, c. 17) et S. Alphonsus (l. 6, n. 808); ceterum pro sententia negativa hi afferunt praefatos antiquiores, concorditer quidem Scotum, Paludanum et Valentiam (de quo Suarez leviter pronuntiat: "Sequitur expressius Valentia . . . disp. 9, q. 5, punct. 5, § 1"), S. Alphonsus addit Mastrium, Bosco, Herincx et Aversam.⁸⁷ Ad rem S. Alphonsus: "Quaeritur . . . an haec obligatio [coelibatus] sit immediate ex praecepto Ecclesiae, vel mediate per votum ordinatorum. Utraque est probabilis, ex eodem Tridentino [sess. 24, can. 9]. Prima sententia, quam tenent Mastrius, Bosco, Herincx, etc. apud Holzmann; ac Scotus, Paludanus, Valentia et Aversa, apud Salmant. (qui cum Sanchez merito probabilem putant), dicit quod non ex voto, sed ex sola Ecclesiae lege, ordinati in sacris teneantur ad castitatem. . . Secunda tamen sententia, probabilior et communior, cum S. Thoma . . . , tenet quod obligatio castitatis non oritur immediate ex lege Ecclesiae, sed ex voto quod in ipso facto ordinationis emittitur" (l. 6, n. 808).

Clarius ac magis decisive eandem sententiam proposuerunt plures recentiores (praecipue inter germanos), ut *Leitner*, *Scharnagl*, *De Smet*, *Schulte*, *Scherer*, *Schmitzer*, *Sagmüller*, *H'ergenrother-Hollweck*, *Hilling*, *Dujon*, *Gaugusch*, *Ilaring*, *Knecht*, *Linneborn*, *Eichmann*, *Schonsteiner*, *Iorio*" *Crnica*"² Quidam, non sine aliqua ratione, ad eandem sententiam trahunt *Dilgskron* (qui in hanc materiam peculiariter inquisivit); attamen, ut infra dicetur, potius rependendus est inter patronos contrariae sententiae.

Ceterum fatendum est unum vel alterum ex his, nominatim *Aversam* (-f- 1657) et *Herincx* (-f- 1677), ita loqui ut videantur omnino negare ipsam existentiam voti proprie dicti. Alii, quos refert et impugnat Medina (*De sacr. hom. contin.*, l. 5, cc. 1-2), admiserunt quidem votum implicitum, sed ita illud explicarunt ac si nihil aliud sit quam ipsa obligatio oriens ex sola lege Ecclesiae.

" *Lchrbuch des katholischen Eherechts*, Paderborn 1902.

" *Das feierliche Celiibde als Ehehindernis in seine geschichtliche Entwicklung dargestellt* (Freiburg, 1908) 203-215.

* In prioribus editionibus (usque ad primam post Codicem a. 1920, inclusive) sui operis *De sponsalibus et matrimonio*. Confer etiam eius gallicam versionem et amplificationem *Les fiançailles et le mariage* (Bruges 1912) 444-447.

^w *Theologia moralis* (Neapoli 1936) II 677 sq.

" *Commentarium theoretico-practicum Codicis iuris Canonici* I (Sibenik 1940) 150 sq.

Pro hac sententia plures *rationes* afferuntur, quas singillatim examinabimus in Cone. 2, sub forma obiectionum (pp. 623-630).

Longe communior sententia theologorum, tam antiquorum quam modernorum, docet obligationem oriri non ex sola lege Ecclesiae sed etiam ex voto, ac votum involvi in ipsa Ordinis susceptione. Ceterum, in hac communi sententia duplex est dicendi modus vel discrimen. *Primo*, quidam dicunt eam obligationem oriri immediate a solo voto, mediate vero a lege Ecclesiae, vel, si placet, a lege Ecclesiae mediante voto, quatenus Ecclesia immediate imponat non ipsam continentiam, sed faciendum votum de continentia, ex quo oritur ipsa obligatio; alii vero, ut commode solvant rationes sive difficultates contrariae sententiae, dicunt obligationem coelibatus sequi quasi ex aequo et immediate tum ex lege tum ex voto a lege imposito. *Secundo*, cum coelibatus importet tum obligationem castitatis tum vim impedi- menti dirimentis matrimonium, quidam dicunt utrumque etiam a voto procedere, alii vero dicunt obligationem procedere a voto (vel a lege et voto), impedimentum vero dirimens a sola lege.

Satis erit referre aliquos inter innumeros auctores. Saec. 12: inter theologos: Anonymus *Cum omnia sacramenta* (e schola Anselmi Laudunensis, f 1117), *Sententiae Hermanni*, Hugo a S. Victore. *Sententiae Parisienses*, Magister Simon, Robertus Pullus, *Isagoge in Theologiam*, Bandinus, Simon Tornacensis: inter canonistas: Rolandus Bandinelli (Alexander III), Rufinus, Stephanus Tornacensis, *Summa Parisicnsis*, Ioannes Faventinus, Sicardus Cremonensis. Omnebene. Huguccio. Saec. 13: *Glossa Ordinaria* (Ioannis Teutonici), Raymundus de Penafort, Hostiensis, Petrus de Tarentasia (Innocentius V), Albertus M. (*In 4 Sent.*, dist. 24, aa. 28 et 36: dist. 37. aa. 1. 3, 4, 5), Bonaventura (*In 4 Sent.*, dist. 37, a. 1. q. 2), S. Thomas (*Suppi.*, q. 53, aa. 3 et 4; 2-2, q. 88, aa. 7 et 11; q. 184, a. 6: *Quodl.* 8, q. 5, a. 10; *Quodl.* 10, q. 5, a. 11. ad 1). Saec. 14: Scotus (*In 4 Sent.*, dist. 37, q. un.), Durandus (*In 4 Sent.*, dist. 24. q. 2. nn. 2 et 7), Paludanus (*In 4 Sent.*, q. 37. qq. 1-2).⁹⁸ Saec. 15: Waldensis (*De sacram.*, c. 66, n. 2), Abulensis, Torquemada. Saec. 16: Caietanus (*In 2-2*, q. 88. a. 11: *Opusc.* 1. tract. 27, q. un.), Navarrus, Dom. Soto, Toletus, Michael Medina (*De sacrorum hominum continentia*, l. 5, cc. 1-6). Saec. 17: Azor, H. Henriquez, Thomas Sanchez (*De matrimonio*, l. 2, disp. 27, n. 10), Bellarminus (*De matrimonio*, l. 1. c. 21), Suarez (*De religione*, tract. 7. l. 9. c. 17), Vasquez (disp. 246, c. 3; disp. 147, c. 7), Petrus Ledesma, Pontius, Granados,

⁹⁸Horum aliorumque doctrinam, usque ad Paludanum inclusive, exponit N. Jvbany Arnau, *El voto de caslidad en la ordenaci3n sagrada* (Barcelona 1952) 30-77.

Leander, Dicastillo, Reiffenstuel, Salmanticenses morales (tract. 8, c. 6, dub. 2). *Saec. 18*: Benedictus XIV, Billuart, S. Alphonsus (l. 6, n. 808). *Saec. 19-20*: Gury-Ballerini (cf. supra, p. 579), Wernz (-Vidal-Aguirre), Gasparri, Dilgskron (cf. infra), Rosset, Lehmkuhl, Cerato, De Smet (cf. infra), Tixeront, Lépicier, Noldin, Génicot, Ferreres, Prümmer, Merkelbach, Aertnys-Damen, Vermeersch, Vermeersch-Creusen, Cappello, Brys, Regatillo, Coronata, Claeys-Boùàert, Chelodi-Ciprotti, Jone, Bobak, Jombart, Jubany Arnau, Puschmann.

Ex his auctoribus quidam suam sententiam proponunt ut probabiliorem tantum, ita Tixeront, Prümmer, Coronata, Brys, Regatillo, et a fortiori Claeys-Boùàert, Chelodi-Ciprotti et Jone; alii vero ut certam, ita Gury-Ballerini, Vermeersch, Vermeersch-Creusen, Cappello ("Vera et tenenda"), Jombart ("L'opinion qui supprime le voeu . . . ne jouit pas d'une sérieuse probabilité"), Jubany Arnau ("La existencia de este [voto] creemos que no puede ponerse en duda"), Puschmann (contraria opinio non resistit crisi). Iam Medina dixerat: "Haec autem sententia [i.e. negans votum] est omnino falsa et Ecclesiae doctrinae contraria"; itemque Suarez: "Certum existimo intentionem Ecclesiae esse, ut is, qui sacrum ordinem voluntarie suscipit, votum castitatis emittat, et ad hoc obligare sic ordinatum."³⁴

ANONYMUS Cum omnia sacramenta (e schola Anselmi Laudunensis f 1117): "Publica quoque vota, nisi dispensatio interveniat, necessaria in latina ecclesia retrahunt a coniugio subdiaconos, diaconos, sacerdotes, canonicos regulares, monachos, sanctimoniales et alios si publice voverint continentiam."³⁵

ROLANDUS BANDINELLI (subinde Alexander III; scripsit circa a. 1148): "Ex annexo voto tenentur in sacris ordinibus absque voto castitatis constituti, veluti subdiaconi, diaconi et deinceps, in quorum ordinatione votum semper est exigendum. . . Si quis ergo voto praemisso sive non praemisso, huiusmodi voto annexa, quae scilicet absque voto praestare non debent, susceperit, voto procul dubio tenetur. Voto enim teneri dicitur, non quia ipse vel alius pro eo unde teneatur voverit, sed quia voto annexa sponte suscepit."³⁶

S. THOMAS, Suppi., q. 53, a. 3: "Ordo sacer de sui ratione habet, ex quadam congruentia, quod matrimonium impedire debeat, quia in sacris ordinibus constituti sacra vasa et sacramenta tractant, et ideo decens est ut munditiam corporalem per continentiam servant. Sed quod impediat matrimonium, ex constitutione Ecclesiae habet. Tamen aliter apud Latinos quam apud Graecos. Quia apud Graecos impedit matrimonium contrahendum solum ex vi ordinis. Sed apud Latinos impedit ex vi ordinis, et ulterius ex voto continentiae, quod est

M Quod autem Suarez paulo ante ait etiam contrariam opinionem "aliquod verum continere," refertur praecipue ad casum eius qui accedit cum expressa voluntate non vovendi, in quo casu, ait, deficiente voto, sola lex illum obligat.

* Apud F. Bliemetzrieder, *Anselms von Laon systematische Sentenzen* (Munster 1919) 148.

M Apud F. Thaner, *Die Summa Magistri Rolandi nachmals Papstes Alexander III* (Innsbruck 1874) 117.

ordinibus sacris annexum; quod etiam si quis verbotenus non emittat, ex hoc ipso quod ordinem suscipit secundum ritum Occidentalis Ecclesiae, intelligitur emississe.^M

2-2, q. 88, a. 11: "Est ergo considerandum utrum continentia sit essentialiter annexa ei ad quod votum solemnizatur, quia si non est ei essentialiter annexa, potest manere solemnitas consecrationis sine debito continentiae; quod non potest contingere si sit essentialiter annexum ei ad quod votum solemnizatur. Non est autem essentialiter annexum debitum continentiae ordini sacro, sed ex statuto Ecclesiae. Unde videtur quod per Ecclesiam possit dispensari in voto continentiae solemnizato per susceptionem sacri ordinis. Est autem debitum continentiae essenziale statui religionis, per quem homo abrenuntiat saeculo, totaliter Dei servitio mancipatus; quod non potest simul stare cum matrimonio, in quo incumbit necessitas procurandae uxoris et prolis et familiae, et rerum quae ad hoc requiruntur. . . Et ideo in voto solemnizato per professionem religionis non potest per Ecclesiam dispensari" (cf. a. 7).

2-2, q. 184, a. 6: "Per hoc quod aliqui suscipiunt sacrum ordinem, accipiunt potestatem quosdam sacros actus perficiendi; non autem obligantur ex hoc ipso ad ea quae sunt perfectionis nisi quatenus apud occidentalem ecclesiam in susceptione sacramenti Ordinis emittitur continentiae votum, quod est unum eorum quae ad perfectionem pertinent."

MEDINA: "Negamus . . . solius constitutionis [ecclesiasticae] vigore, nunc post votorum introductionem, eundem sacrum clerum ad castitatem teneri, sed utriusque simul, immo vero immediate haec obligatio a voto solemnī castitatis tacito, mediate vero a constitutione derivatur. Constitutio enimvero ecclesiastica post introductum in sacrum clerum votorum usum, solum hoc operatur, ut nemini sacri ordines conferantur, qui non vel expresse ut olim, vel tacite ut nunc, votum solemne castitatis emisit."⁷

SUAREZ: "Certum existimo intentionem Ecclesiae esse, ut is, qui sacrum ordinem voluntarie suscipit, votum castitatis emittat, et ad hoc obligare sic ordinatum, quod recte facere potest. Tota haec conclusio colligitur aperte ex tota traditione adducta capitibus praecedentibus. . . Voluit Ecclesia mediante voto hanc obligationem [servandae castitatis] imponere, et ad ipsum votum implendum obligare, ut sacratior et quodammodo immobilior esset obligatio . . . ; nam si obligatio haec tantum esset ex praecepto Ecclesiae, maiori facilitate posset per illius dispensationem auferri, et dispensatio sine causa data valida esset, quamvis illicite daretur; interveniente autem voto, et difficilior est dispensatio, et sine causa data non tenet."⁸

SALMANTICENSES: "Obligatio continentiae in recipientibus sacros ordines, non oritur immediate ex lege ecclesiastica castitatem praecipiente, sed ex voto in ipso facto ordinationis sacrae emissio, ac proinde sacerdos, qui peccatum carnale committeret, novam malitiam in suo peccato haberet contra religionem aperiendam in confessione."⁹

5. *ÀLPHONSUM* supra citavimus (p. 580).

DILGSKRON, qui hanc quaestionem sub aspectu historico penitus exagitavit, ad sequentem conclusionem pervenit: "Ex supra exscriptis ecclesiasticis monumentis . . . tria manifesta sunt: 1) Ordini sacro votum castitatis esse annexum: 2) hoc votum esse solemne; 3) et emitti ipso actu susceptionis sacri Ordinis." Attamen, subinde theologiam quandam ac peregrinam explicationem huiusmodi

"De sacrorum hominum continentia (Venetiis 1569) 414 sq.

* De religione, tract. 7, l. 9, c. 17, Opera omnia XV (Parisiis 1859) 788 sq.

"De sacramento Ordinis, c. 6, dub. 2, Cursus theologiae moralis (Venetiis 1728) II 29.

voti attentat, qua veram voti naturam fere evacuat, una manu destruens quod altera construxit. Ait enim non agi de voto individui, sed de quodam generali "voto Ecclesiae," quo nempe Ecclesia semel pro semper "se obstrinxit Deo, ne sacra Eius faceret aut res sanctas tractaret, nisi per manus sanctas ac perfecte puras"; tale Ecclesiae votum attingit subinde ipsum individuum, quatenus "quisquis valide et libere ordinatur, emittit votum castitatis acceptando votum Ecclesiae."¹ Ut patet, tota huiusmodi intentio et actio Ecclesiae, quae ceteroquin proprie votum dici nequit, reducitur ad legem qua velit obligare ordinatum ad castitatem, nec apparet ubinam sit votum individui nec quomodo improprie dictum illud Ecclesiae votum convertatur in proprie dictum, utut tacitum et implicitum, votum individui. Propterea aliqui auctores citant Dilgskron inter adversarios communis sententiae de existentia voti (cf. supra, p. 580).

DE SMET sic reformavit priorem ac negativam sententiam quam emiserat in prioribus editionibus sui operis de Matrimonio, imo et in prima editione post Codicem (cf. supra, p. 580): "Quibus attentis, sententiam, in quam iam inclinamur, iuxta quam caelibatus obligatio proxime derivatur a castitatis voto, ita intelligimus ut dicta obligatio dimanet a lege (virtualiter duplici), coelibatum imponente mediante voto in ordinatione tacite emittendo; dum in opposita sententia, quam hucusque proposuimus, derivatur eadem obligatio a lege, illam imponente independenter a voto."² Et in suo tractatu synoptico eiusdem tituli scribit: "Probabilior sententia tenet [non solum prohibitionem ineundi matrimonium, sed etiam] vim irritativam ab Ecclesia directe et immediate adnecti voto castitatis, in ordinatione tacite emittendo, potius quam dicatur eam directe et immediate adnecti ipsi ordinationi, quatenus scii. Ecclesia legem tulerit clericos ad ordines maiores promotos inhabilitantem, independenter a voto."³⁴

JOMBART: "En somme, la chasteté du clerc *in sacris* (dans l'Eglise latine . . .) est la même que celle du religieux à vœux solennels: des deux côtés, vœu solennel, sacrilège en tout acte opposé à la chasteté parfaite, empêchement dirimant pour le mariage. Toutefois la profession solennelle seule, et non l'ordre sacré, rompt un mariage précédemment contracté mais non consommé (can. 1119). . . Ici viendraient les questions si souvent débattues au cours des siècles. Est-ce que l'obligation de la chasteté parfaite (sous peine de sacrilège) dérive immédiatement ou médiatement (directement ou indirectement) de la loi de l'Eglise ou du vœu? Ou des deux éléments? De même, l'empêchement dirimant résulte-t-il du vœu ou de la loi ecclésiastique? Ces questions quelque peu byzantines n'ont guère d'importance pratique. Il suffit d'admettre les deux éléments: vœu et loi positive. La loi de l'Eglise suffit à établir l'empêchement dirimant et le vœu solennel y suffirait de son côté (l'Eglise ayant attaché cet effet, une fois pour toutes, à tout vœu solennel). Le vœu impose la chasteté parfaite; sans le vœu la loi de l'Eglise suffit non seulement à obliger au célibat mais à faire un sacrilège de tout acte extérieur contraire à la chasteté; pour les actes intérieurs le vœu semble nécessaire. Loi et vœu: c'est ce qu'on est en droit de conclure avec la grande majorité des auteurs. *L'opinion qui supprime le vœu, due surtout à certaines confusions, ne jouit pas d'une sérieuse probabilité.*"^{*}

JUBANY ARNAU, relatis Ecclesiae documentis in quibus agitur de voto clericorum, concludit: "He aquí algunos textos legales que, posteriormente a Bonifacio VIII, suponen un voto tacito de castidad en la ordcnaciôn sagrada. *La existencia de esto crcenios que no puede ponerse en duda en nuestro derecho*

¹"De voto solemni perpetuae continentiae sacro Ordini annexo," *Analecta ecclesiastica* I (1893) 335; II (1894) 327 sq.

²*De sponsalibus et matrimonio* (ed. 4, Brugis 1927) 505.

³Editio scholaris altera, ad normatn Codicis exarata (Brugis 1927) 259; cf. 260.

⁴"Chasteté [des clercs]," *Dictionnaire de droit canonique* III (Paris 1942) 672.

actual y que el c. 132 § 1, a pesar le la concisión de su enunciado, lo supone. Tal fué la afirmación de Bonifacio VIII en su decretal relativa a la solemnización del voto y tal fué la disciplina anterior al Código de Derecho canonico.”⁵

QUOAD TERTIAM QUAESTIONEM, de huiusmodi obligationis et legis convenientia, eam simpliciter impugnarunt soli haeretici, praecipue *Protestantes*, quibus partialiter consentierunt tum quidam *Schismatici Orientales*, quatenus improbarunt strictiorem formam legis latinae, tum *aliqui pauci catholici*, quatenus advocati fuerint aliquam legis latinae relaxationem, ratione aut difficultatum temporum aut praesumpti boni Ecclesiae.

Iam circa finem saec. 4 duo haeretici, ex ipso ecclesiastico coetu exorti, seu *Iovinianus* et *Vigilantius*, quos peculiaribus opellis impugnat Hieronymus, convenientiam status continentiae impugnarunt, Iovinianus, professione monachus, divitiis affluens ac vitiis deditus, “Epicurus Christianorum” a Hieronymo appellatus, “ita nuptias praedicabat, ut virginitati detraheret” et “dicit, virgines, viduas, et maritatas, quae semel in Christo lotae sunt, si non discrepent caeteris operibus, eiusdem esse meriti” (*Adv. Iovinianum*, l. 1. n. 3, *ML* 23. 223 sq.). Vigilantius, presbyter, “continentiam [dicebat esse] haeresim; pudicitiam, libidinis seminarium”: peculiariter clericorum coelibatum respuebat: “Proh nefas!,” scribit Hieronymus, “episcopos sui sceleris dicitur habere consortes: si tamen episcopi nominandi sunt, qui non ordinant diaconos, nisi prius uxores duxerint: nulli caelebi credentes pudicitiam, imo ostendentes quam sancte vivant qui male de omnibus suspicantur: et nisi praegnantem uxores viderint clericorum, infantesque de ulnis matrum vagientes, Christi sacramenta non tribuant” (*Contra Vigilantium*, nn. 1-2, *ML* 23. 355 sq.).

Protestantes ultro reiecerunt convenientiam legis caelibatus clericorum. Praecipue eorum *rationes* sunt: 1. Matrimonium est divina institutio, ac ideo nulla humana potestas potest illud ulli classi fidelium prohibere. 2. De facto in prioribus Ecclesiae temporibus, clerici matrimonium contrahebant. 3. Lex ecclesiastici caelibatus fuit fons tot malorum ac scandalorum ut eius suppressio quam maxime expediat. Ut patet, Novatores non tam convenientiam ipsius coelibatus quam legis sive ecclesiasticae obligationis illius impetiti sunt, quin potius plures, praesertim inter recentiores Protestantes, clericorum coelibatum, sponte tamen susceptum, laudent et in suis ecclesiis advocentur. Priorum reformatorum impugnatio invenitur praecipue in 67 articulis Zwinglii (a. 1523), art. 28-30: *Confessione Augustana* (a.

⁵ *FJ voto de castidad en la orcdnación sagrada* (Barcelona 1952) 82,

1530), art. 23; *Apologia Confessionis Augustanae* Melanchthonii, art. 10; *Articulis Smalkaldicis* (a. 1538), III, 11; *39 articulis fulci anglicanae* (a. 1562-71), art. 32.º

LUTHERUS sic in hanc legem invehit: "Quibus erroribus et caecitatibus id accessit maioris captivitatis, quo se latius a ceteris Christianis, tanquam profanis secernerent se ipsos, sicut Galli Cybeles sacerdotes castraverunt, et caelibatu onerarunt simulatissimo. Nec satis erat hypocrisi et operationi erroris huius, digamiam prohibere, hoc est, ne quis duas uxores haberet simul, ut in lege fiebat (id enim digamiam significare scimus), sed digamiam interpretati sunt, si quis duas successive virgines duxisset, aut semel viduam. Imo sanctissima ista sanctitas huius sacrosacratissimi sacramenti tantum valet, ut nec sacerdotari possit, qui virginem duxerit, vivente eadem uxore. Ac ut summum fastigium sanctitatis attingat, etiam is arcetur a sacerdotio, qui ignorans et merae infelicitatis casu corruptam virginem duxerit. At si sexcentas meretrices polluerit, aut matronas ac virgines quaslibet constuprarit, aut etiam Ganymedes multos aluerit, nihil impedimenti fuerit, vel episcopum vel cardinalem vel papam eum fieri."⁷

CALVINUS, dum negat Matrimonium esse sacramentum, sic ad hominem arguit contra catholicos: "Matrimonium vero, Sacramenti titulo commendatum, immunditiem postea, et pollutionem, et carnales sordes vocare quam vertiginosa est levitas? Quam absurdum est arcere a Sacramento sacerdotes? Si a Sacramento se arcere negent, sed a coitus tantum libidine: non ita mihi elabuntur. Nam et coitum ipsum partem esse Sacramenti tradunt, eoque demum figurari unionem quae nobis est cum Christo, in naturae conformitate: quia vir et mulier non nisi carnali copula, una caro fiant."⁸

CONFESSIO AUGUSTANA, exarata a. 1530 (variata a. 1540), art. 15: "Reficiuntur igitur traditiones, quae sine peccato non possunt observari, ut traditio de caelibatu."⁹

Art. 32, inter 39 articulos ecclesiae anglicanae: "De coniugio sacerdotum. Episcopis, presbyteris, et diaconis nullo mandato divino praeceptum est, ut aut coelibatum voveant, aut a matrimonio abstineant. Licet igitur etiam illis, ut caeteris omnibus Christianis, ubi hoc ad pietatem magis favere judicaverint, pro suo arbitratu matrimonium contrahere." Hic articulus, exaratus a Parker a. 1563, reclamant independentiam ecclesiae anglicanae in decidendo de matrimonio suorum clericorum. Ceterum, iam inde ab anno 1549 senatus Angliae matrimonium clericorum legale declaraverat; subinde quidem regina Elizabeth a. 1559 iniunxit ut clerici obtinerent sanctionem suorum episcoporum antequam matrimonium contraherent; praefatus autem art. 32 omnem restrictionem abstulit, ita ut clerici "pro suo arbitratu matrimonium contrahere" possent.

Inter recentiores Protestantes, dum quidam, ut americanus *H.-Ch.*

* Priorum horum reformationum doctrinam de matrimonio et coelibato compendio tradit L. Christiani, "Reforme," *Dictionnaire de théologie catholique* XIII-2 (Paris 1937) 2092-2096.

Protestantibus praeivit ipse Erasmus Roterodamus (-f. 1536), praecipue in sua *Epistola apologetica de interdicto esu carniū* (a. 1522), directe impugnans coelibatum non solum sacerdotale sed etiam monasticum. Cf. E. V. Telle, *Erasme de Rotterdam et le septième sacrement. Etude d'évangélisme matrimonial au xvic siècle et contribution à la biographie intellectuelle d'Erasme* (Genève 1954) 189-200.

'*De captivitate babylonica*, § De Online, D. Martini Lutheri opera latina I' (ed. H. Schmidt, Francofurti ad M. 1868) 107 sq.

* *Institutiones christianae religionis*, l. 4, c. 19, n. 36, *Ioannis Calvini opera selecta* V (cd. P. Barth et G. Nieschl, Monachii 1936) 469 sq.

* *Melanchthons Werke* VI (cd. R. Stupperich, Göttersloh, 1955) 22,

Lffl,¹⁰ renovarunt priorum Novatorum acrimonias contra catholicum coelibatum, plures alii, praesertim inter Anglicanos et gallohelveticos Calvinistas, convenientiam ecclesiastici coelibatus laudarunt (non tamen ipsius legis, sive obligationis, in quo iugiter manet discrimen a doctrina catholica) eiusque reditum in praxim suae ecclesiae invocarunt: inde nata est quaedam restauratio monachismi apud Anglicanos (abbatia Nashdom monachorum O.S.B., in Anglia) et Calvinistas (communitas Taizé-lès-Cluny, in Gallia, fundata a. 1942), cum consequenti praxi coelibatus.

J. IK, *WORSLEY* anglicanus, commentans praefatum art. 32 anglicanum. scribit: "There can be no doubt that in the early Church the marriage of the ministers of the word and sacraments was usual. In the midde ages enforced celibacy was productive of many scandals, and the provision of the article [32], besides being primitive and Catholic, is wise. . . On the other hand, 'the church cannot be accused of Manichaeian asceticism, when she recognizes as even higher than the grace of marriage the grace of Christian virginity. While nothing is more selfish and unworthy of a Christian than to abstain from marriage out of dislike of responsibilities or out of cynical indifference, it is a noble thing to feel, and voluntarily embrace, and suffer patiently, the privations of the single life, in order to be more freely at the disposal of God and man. . . Mason, *Faith of the Gospel*, p. 342."n

E. J. *BICKELL*, commentans eundem articulum, scribit: "The points at issue between ourselves and Rome are really the right of a national Church to legislate for herself on such matters and also the expediency of such a change [i.e. quoad coelibatum ecclesiasticum]. The root of the trouble has been the ailure to realize that the unmarried life is quite definitely a vocation, and that as being a vocation it comes from God to some people only, and cannot be made to order. Protestantism as a rule has fallen into the opposite error of minimizing the need and the desirability of unmarried clergy or of bodies of men who have voluntarily bound themselves to live under rule in a community. . . Abroad the missions of the Roman Church are often both more economical and more successful than the non-Roman missions, because of the abundance of monastic orders and the enforced celibacy of the clergy. . . For aggressive work in a heathen or hostile land a celibate clergy is almost essential. The comfortableness of Anglicanism has seriously interfered with its missionary spirit. If, then, we believe that there is work that can only be done by celibate priests, we are bound to believe also that some are called by God to fulfil it."12

.V. *THURIAN*, membrum supradictae abbatiae Calvinisticae. scribit: "Le célibat. Il ne faut pas en exagérer le caractère exceptionnel, car pour le Christ et saint Paul, cela semble ordinaire autant que le mariage, dans l'ordre du Royaume de Dieu (Matth. 19/12; 1 Cor. 7/32-35). C'est une vocation complémentaire au ministère ou à la communauté. Il n'est pas une nécessité pour tout ministre de l'Eglise, mais seulement pour ceux qui en reçoivent l'exigence et la force de Dieu. Le célibat devient une nécessité pour celui qui reçoit un appel à la dispo-

wzn *historical sketch of the sacerdotal celibacy in the Christian Church*, Philadelphia 1867. Eum imitavit in Germania notus canonista vetero-catholicus J. F. von Schvltf. *Der Colibatsswang und dessen Aufhebung*, Bonn 1876.

" *The theology of the church of England* (London 1913) 203 sq.

"4 *theological introduction to the Thirty-Nine Articles of the Church of England* (London: Longmans, Green and Co., first published 1919, 3rd edition rev. by H. J. Carpenter 1954) 393 sq.

bilité totale au service du Royaume. . . Le célibat redonne au mariage le sens d'une vocation, car il n'y a vocation possible que lorsqu'il y a choix possible entre plusieurs états. Le célibat est encore un signe. Il est le signe qu'une seule chose pour le chrétien est vraiment nécessaire: aimer, servir, adorer le Christ. Il est le signe de la disponibilité qu'il faut avoir au service du Royaume de Dieu. Il est le signe même de ce Royaume qui vient, où l'on ne se mariera pas, car l'amour de Dieu remplira tout en tous."¹³

Modernus *Rationalismus* et *Modernismtis* etiam contra clericalem coelibatum suum impetum direxit. Pius IX in *Syllabo* hanc *Ioannis Nuytz* propositionem condemnavit: "Bonifacius VIII votum castitatis in ordinatione emissum nuptias nullas reddere primus asseruit" (*Denz.* 1772). Idem in *Encycl.* "Qui pluribus," 9 nov. 1846, et *Litteris Apost.* "Multiplices inter," 10 iun. 1861, damnavit Rationalistarum placita de clericorum coelibatu abolendo et de matrimonio virginitati antefereendo (*Denz.* 1774 a). Pius X, *Encycl.* "Pascendi," 8 sept. 1907, de Modernistis refert: "Sunt demum, qui magistris protestantibus dicto lubentissime audientes sacrum ipsum in sacerdotio coelibatum sublatum desiderent" (*Denz.* 2104).

Apud *Schismaticos Orientales* nihil aliud quoad praesentem materiam invenimus nisi occasionaliter repetitam calumniam contra latinum coelibatum, quam olim opponebat *Photius*, eorum pater; "dicunt [nempe] . . . nos abominari nuptias, quia presbyteros sortiri coniuges prohibemus," ut conquerebatur Nicolaus I (*Epist.* 152 ad Hincmarum, *ML* 119. 1155). Eam sic expresserat ipse Photius in sua epistola ad eundem Nicolaum I: "Legitimis nuptiis presbyter Romae uxori coniunctus non invenitur: nos vero eos qui unico coniugio vitae suae moderati sunt, edocti sumus in presbyteri gradum efferre, eosque qui hoc in discrimine ponunt, ac se secernunt, ne ab his Domini corporis participationem capiant, undique excludimus, eodem loco ducentes eos qui legem aut fornicationis sanciant, aut nuptiarum tollunt" (*MG* 102. 606).

Etiam inter catholicos non defuerunt, nec desunt, qui, ob unam vel aliam sive politicam sive religiosam rationem, advocaverint aliquam legis coelibatus abolitionem aut mitigationem, praecipue a rigore praxis latinae.

Iam *saec.* 14-15 quidam pauci putarunt per huiusmodi mitigationem. saltem iuxta modum praxis orientalis, occurri posse malis Ecclesiae. Ad rem Fernet: "Des catholiques crurent que, pour prévenir les abus, il serait bon d'adopter sur ce point la discipline de l'Eglise orientale: ce fut le cas de Durand le jeune au concile de Vienne

¹³"La communauté de Cluny," *Verbunt Caro* II (1948) 116 sq.

(1311), du cardinal Zabarella au concile de Constance, et de l'empereur Sigismond à celui de Bâle. Sainte Brigitte dut protester contre un archevêque 'ami de Dieu' disant que s'il était pape, en vue du bien il permettrait le mariage des prêtres, *Revelationes*, l. VII, c. x, Rome, 1628, t. II, p. 202-203. Nicolas Tedeschi de Palerme (*Panormitanus*, f 1445), dans son commentaire des *Decretales*, l. III, tit. ii, c. 10, exprimait l'avis de laisser aux clercs le libre choix entre la continence et le mariage. D'après Platina, *De vitis ac gestis summorum pontificum*, Cologne, 1540, p. 295, Pie II aurait dit: 'Sacerdotibus magna ratione sublata nuptias, maiori restituendas videri.' G. Vogt, *Enea Silvio dei Piccolomini als Papst Pius des zweite und sein Zeitalter*, Berlin, 1863, t. III, p. 577, rejette énergiquement l'authenticité de ce mot.¹⁴

Saec. 16, *imperator Carolus V*, ut germanos Novatores ad Ecclesiam reduceret, per edictum "Interim" concessit eis relaxationem a lege coelibatus, ad tempus, seu donec Cone. Trid. de ipsa decerneret. Ad rem Pallavicini: "Ç'avait toujours été la croyance de beaucoup de catholiques qu'on pouvait ramener ceux qui avaient dévié à la foi antique, si l'on se relâchait sur certains points qui étaient possibles, et surtout sur deux: l'usage du calice aux laïques, et le mariage aux prêtres. Cela avait été proposé dès le temps que Campegge et Aléandre traitèrent en Allemagne des affaires de la religion au nom de Clément et de Paul. . . Dernièrement l'empereur, dans son écrit *VInterim*, avait provisoirement jusqu'au concile permis l'une et l'autre chose aux protestants, les considérant comme des points sur lesquels il n'espérait pas faire respecter son autorité, et dont il était persuadé que le concile finirait par dispenser, parce que se n'était pas là une loi divine, mais une loi ecclésiastique: et les trois nonces que Paul avait ensuite envoyés en Allemagne, à la demande de l'empereur.

"“Célibat ecclésiastique,” *Dictionnaire de spiritualité* II (Paris 1953) 389. Quoad Pium II (1458-1464) *Tournely* {*De Ordine*, q. ultim., a. 2, concl. 2) haec verba refert ex eius *Epistola* 307 ad Ioannem Frunt a. 1450, dum nondum esset S. Pontifex: "Credimus te uti non insulso consilio, si, cum nequeas continere, coniugium quaeris; quamvis id prius cogitandum fuerat, antequam initiareris sacris Ordinibus: sed non sumus dii omnes, qui futura prospicere videamus. Quando huc ventum est, ut legi carnis resistere nequeas, melius est nubere, quam uri." Tamen ibidem Aeneas Silvius addit: "Non tamen haec Pontificis sententia, ut dispensandum censeat. Stat in sua severitate, nec putat uni concedendum, quod multos in noxium vertat malum, et unum pati pro multis non inconueniens arbitratur." Et in alia *Epistola* 130 contra Taboritas ait: "Secundum tempora leges variantur humanae: neque enim quod semel utile fuit decretum, semper utile perseverat. Non erravit Ecclesia primitiva, quae sacerdotibus permisit uxores: nec errat moderna, quae subtrahit . . . nec nos ad omnia tenemur, quae patres in primitiva Ecclesia egerunt. Illis uxores fuerunt, nobis desunt, et magis meremur. Quid vos Bohemos sub norma latina nutritos, in communione calicis graecari compellit? Cur non coniugio copulamini, quasi id cum Graeca possetis, quod cum Ecclesia Latina facere non decet?"

avec des pouvoirs très amples, eurent entre autres choses ces pouvoirs-là avec les réserves et les conditions convenables.”¹⁵

In altera medietate eiusdem saeculi, immediate post Cone. Trid., imperator *Ferdinandus* / a. 1564 eiusque successor *Maximilianus II* instanter a S. Sede petierunt ut dispensatio a coelibatu clericis sui territorii concederetur; ratione oppositionis Philippi II. Pius IV, qui de dispensatione concedenda serio cogitabat, rei decisionem anceps postposuit eamque moriens suspensam reliquit Pio V, qui tandem totum negotium praetermisit.¹⁶

In Codice civili *Napoleonis* omisum fuit sacerdotium in numero impedimentorum matrimonii.

Recentissime unus vel alter advocavit reditum ad *diaconatum uxorum* qui fuit in usu in prioribus saeculis, ut scilicet, considerata actuali penuria sacerdotum et exquisitori praeparatione requisita ad ordinem presbyteralem, ordinentur ad diaconatum, praecipue pro locis missionum, etiam viri uxorati, dempta eisdem spe ascendendi ad presbyteratum. Hanc suggestionem, prolata in Germania a *Josepho Horne* a. 1949-1950, determinavit et rationibus corroboravit *Gildmus Schamoni* in recenti suo opere germanico “De viris uxoratis tanquam ordinatis diaconis.”

Ad rem *SCHAMONI*: “In Germany and France it has been repeatedly asked whether in the modern world, where the Church has become once more largely a missionary Church, the ordination of married laymen as deacons might not do much to alleviate the frequently alarming situations brought about by the shortage of priests. Joseph Hornef, who has studied the matter thoroughly, recommends this solution. On the one hand, married deacons could assist the pastor professionally; on the other hand, they could continue to do what they have long been doing as lay apostles, but with more authority and power since they would be ordained. . . .¹⁷

“During the critical times of persecution . . . the celibacy of bishops appears . . . as a matter of course. And it is the same in the case of the deacon. Ven’ often the bishop may have had one deacon only, whom he chose as assistant from the most active, unmarried, young men that were the best workers in the community life; and since the deacon was the bishop’s presumptive successor, he too would remain a virgin. The community, too, preferred their deacons to remain unmarried. Deacons were the administrators of church property and almoners, and, with married deacons, there might be a danger that family interest would interfere with community interests, that church property might be withdrawn from its proper purpose, used in the interest of his family, enter into a private inheritable estate, and that the office of the deacon might thus become hereditary. . . .” J

, *J Histoire du Concile de Trente*, I. 12, c. 8, n. 1 (Montrouge 1844) 624; cf. I. 10, c. 17, nn. 1, 5, 6, pp. 490, 493, 494.

’ “Cf. G. Constant, *Concession à l’Allemagne de la communion sous les deux espèces* (Paris 1923) 546-612, 1013-1023; idem brevius in suo articulo “Pie IV,” *Dictionnaire de théologie catholique* XII-’ (Paris 1935) 1644-1646.

’’ Joseph Hornef in *Die Besinnung*, 1949, no. 6, and 1950, no. 6; *Werkhefte für kath. Laienarbeit*, nos. 1 and 3.

"The Church desires that the priest appointed to celebrate the Eucharistic sacrifice should live entirely devoted to Christ. That is why it clings to the celibacy of priests. Celibacy is not commanded by the Divine Founder, but introduced and prescribed by the Church. The vow is already taken on receiving ordination as subdeacon. The Church which decreed this obligation can also lift it and confine it to those who did not explicitly declare before ordination that they wanted to keep open the possibility of marriage. Such a declaration was made possible for deacons by the Council of Ancyra in 314 (*Can.* 10). . .

"It could be found by practical experiment whether the idea of a revival of the ordained diaconate is only a pious wish of many, or a possibility that should be realized for the greater glory of God and for the salvation of souls. For there are surely men who satisfy all requirements of canon law and who possess all prerequisites for receiving diaconal ordination. They may be a few only, single or widowers, who can pray the Latin breviary. But they would be an important proof for the many whom the Church could put into her service if she should be prepared to ordain also married men. . . 'The salvation of souls is the supreme law.' To this law our Holy Father has given attention when he devised the special regulation concerning celibacy for convert Protestant clergymen who become priests. Not unjustified is the hope that the same Pope might devise a similar regulation for suitable candidates for the office of deacon, candidates who will not advance to priesthood."18

Married men as ordained deacons (London: Burns and Oates 1955) 9. 19 sq.. 43. 66 sq. Versio O. Eisner ex germanico originali *Familianvatcr als gesveihete Diakone*. Paderborn 1953. Cf. supra, p. 559.

Circa eandem quaestionem necnon generaliore quaestionem de renovando ordine Diaconatus ad tramitem antiqui Diaconatus, confer:

Bassan, A., "Le renouveau du Diaconat," *Documentation catholique* LVI (1959) 1007-1020.

Caritas (Luzern) a. 1953 et 1954. Plures articuli, auctoribus Hornef, Congar. Croce, Wyss, Leist, Sager, Schneidner, Schlatter, Kramer, Pfyffer.

Coppenratti, M., "Les ordres inférieurs: degrés du sacerdoce ou étapes vers le prêtre," *Nouvelle revue théologique* LXXXV (1959) 489-501.

Corti, G., "Riforma del diaconato?," *Rivista dei clero* (1959) 308sq.

Espagneul, M.-D., "Du rôle des diacres dans l'Eglise d'aujourd'hui," *Nouvelle revue théologique* LXXIX (1957) 153-168. "A functional Diaconate." *Theology digest* VII (1959) 73-76. — Cf. *Union* (1957) 12-28; *Chronique des frères missionnaires des campagnes*, septembre 1957: "Le Diaconat sera-t-il renouvelé? Une lettre de Rome"

Hornef, J., "Diakonats und Zölibat," *Seelsorger* XXVII (1956-57) 545-549. — *Kommt der Diakon der frühern Kirche wieder?*, Wien 1959. — Elenchum scriptorum huius auctoris, totius motus inauguratoris, refert Winninger in opere infra referendo.

Koser, C., "Diaconos profissionais na Igreja do século xx?," *Revista eclesiastica Brasileira* XIX (1959) 523-531.

Lepargneur, F., "Le contexte sud-américain d'une rénovation du Diaconat." *Nouvelle revue théologique* XCII (1960) 269-288.

Mols, D., "Du rôle des diacres dans l'Eglise d'aujourd'hui," *Paroisse et liturgie* (Bruges 1957), n. 5.

Rahner, K., "Dogmatische Vorbemerkungen für eine richtige Fragestellung über die Wiedererneuerung des Diakonats," *Festschrift Michael Schmaus* (München 1957) 135 144.

Ross, J. M., "A reconsideration of the Diaconate." *Scottish journal of theology* XII (1959) 151-160.

Van Berkum, "Le revouveau liturgique au service des missions," *Maison-Dieu* (1956) 174 sq.

Vandenbroucke, F., "Naar een vernieuwing van het Diakonaat," *Katholieke archief* XVII (1959) 791-794.

Voogt, P. de, "Pères de famille ordonnés diacres?," *Paroisse et liturgie* (Bruges 1957), n. 5.

Winninger, *Vers un renouveau du Diaconat*, Paris 1958. In pp. 207 211 refert amplam bibliographiam.

CONCLUSIO

Conclusio 1. Obligatio clericalis coelibatus procedit non a lege divina sed a lege mere ecclesiastica.

Probatur 1. ex eo quod Ecclesia numquam prohibuit, imo explicite admisit, usum matrimonii ante ordinationem contracti, *apud clerum orientalem*; salva autem Ecclesiae indefectibilitate et inerrantia, nequit dici eam per tot saecula tolerare potuisse, imo nec prohibere ac tacite admittere, violationem iuris divini. Ad rem *Benedictus XIV*: “Etsi expetendum quam maxime esset, ut Graeci, qui sunt in sacris ordinibus constituti, castitatem, non secus ac Latini servarent: nihilominus ut eorum clerici, subdiaconi, diaconi, et presbyteri uxores in eorum ministerio retineant, dummodo ante sacros ordines, virgines, non viduas, neque corruptas, duxerint, Romana non prohibet Ecclesia.”¹⁹

Probatur 2. ex eo quod, etiam pro Latinis, Ecclesia *dispensavit* ac *dispensat* super legem coelibatus²⁰; nequit autem Ecclesia dispensare ab observatione legis divinae, quamvis possit, ex sic dicta vicaria potestate, dispensare ab obligationibus sponte susceptis in materia iuris divini, quales sunt votum et iuramentum. Ad praefatum factum quod attinet, generalis dispensatio facta est tum a Iulio III (Brevi “Dudum,” 8 martii 1554, ad Reginaldum Polum, legatum in Anglia) in favorem anglorum presbyterorum qui, ante restaurationem catholici cultus per reginam Mariam Tudor, uxorem duxerant, tum a Pio VII (Brevi “Etsi apostolici,” 15 aug. 1801, ad nuntium in Gallia) in favorem gallicorum presbyterorum qui, durante revolutione, civile matrimonium contraxerant. Recenter Pius XII quibusdam pastoribus protestantibus, ad catholicam fidem conversis, concessit ut et ad sacerdotium ordinarentur et in praevio matrimonio permanerent.²¹ Etiam ob causam privatam, dispensatio conceditur, etsi nunquam episcopis,²² rarissime tamen presbyteris, et raro diaconis

“Constit. “Etsi pastoralis,” 26 maii 1742, *Benedicti XIV Bullarium* I (Prati 184S) 207. Cf. alia documenta infra, p. 614, in nota, praecipue Pium XI, cit. in p. 642.

* Proinde inadvertenter S. Alphonsus negat Ecclesiam posse dispensare cum sacerdotibus ac putat hanc fuisse communem sententiam doctorum: “Sed hoc esset contra communem sententiam doctorum, qui tantum in casu urgentissimo concedunt Pontifici in hoc dispensare cum solis ministris . . . , sed non cum sacerdotibus” (l. 6. n. 808).

¹¹ Cf. *L'Osservatore Romano*, 19 dec. 1951, p. 1; *La documentation catholique*, 10 febr. 1952, coll. 145-152.

“In casu principis *Talleyrand*, olim episcopi Augustoduncensis, non dispensationem a coelibatu sed solam reductionem ad laicalem statum Pius VII concessit. Proinde nonnisi illicite et invalide ipse tum civile tum religiosum matrimonium attentavit. Cf. recentem articulum R. Limouzin-Lamothe, “Mgr de Quelen et la conversion de Talleyrand. Documents inédits,” *Bulletin de littérature ecclésiastique* LVIII (1957) 151-172.

Falsum est Decretum editum a P. L. Coucoud (*Les prêtres et le mariage*, Paris 1927), iuxta quod Leo XIII a. 1898 permiserit nuptias sacerdotibus Americae Latinae. Cf. F. C., “Un faux,” *Revue apologétique* XLVI (1928) 116-118.

ac subdiaconis, non ita quidem ut in ministerio perseverent, sed ut ad statum laicalem redigantur.²³

Probatur 3. *ex historico argumento*, quo ostenditur non inde ab initio, nec semper, nec universaliter, legem coelibatus in Ecclesia viguisse, sed pedetemptim et per gradus introductam esse. Ad cuius rei evidentiam, iuverit *quatuor periodos* distinguere, quarum prima (saec. 1) ostendit remotum ac indirectum influxum doctrinae Christi et apostolorum; secunda (saec. 2-3) propagationem praxis coelibatus; tertia (saec. 4-7) ortum et extensionem ipsius legis coelibatus; quarta (saec. 8 ad nostrum aevum) consolidationem et ulteriorem determinationem eiusdem legis.

Prima Periodus (Saec. 1). Scripturae Commendationes de Continentia.

In A.T. coelibatus sacerdotibus non praescribebatur, sed tantum ut, tempore quo debebant pro vice sua in templo ministrare, ab uxoribus abstinerent {*Ex.* 19. 10, 15, 22; *Lev.* 8. 33-35; 1 *Reg.* 21. 4sq.; *Luc.* 1. 23 sq.²⁴); in quo quidem videri potest quaedam commendatio perpetuae continentiae clericorum N.T., qui sacro ministerio omni die parati esse debent.

Christus praxim continentiae laudavit {*Mat.* 19. 12: “Sunt eunuchi qui seipsos castraverunt propter regnum coelorum. Qui potest capere capiat”) ac pro tanto dici potest ipsis etiam clericis peculiariter commendasse; quod etiam sonat paulo posterior responsio ad Petri interrogationem (Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te: quid ergo erit nobis?): “Omnis qui reliquerit domum vel fratres aut sorores aut patrem aut matrem aut uxorem aut filios aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet et vitam aeternam possidebit” {*Mat.* 19. 27, 29). Nullum tamen in evangelio obligationis signum invenitur. Ipse S. *Paulus*, qui omnibus christianis virginitatem commendat (1 *Cor.* 7. 7: “Volo enim omnes vos esse sicut meipsum; sed unusquisque proprium donum habet ex Deo: alius quidem sic, alius vero sic”: 7. 32: “Volo autem vos sine sollicitudine esse. Qui sine uxore est sollicitus est quae Domini sunt quomodo placeat Deo”), cum tamen loquitur de dotibus requisitis in episcopis et diaconis, non aliud exigit quam ut non sint bigami sed unius uxoris viri: 1 *Tim.* 3. 2, 4, 8, 12:

^aAd hoc refer can. 214 Codicis I. C. de ordinatione coacta (cf. supra, p. 491); ad ordines diaconatus et subdiaconatus, non vero presbyteratus et episcopatus, refer quae habentur in cann. 1043-1045, de dispensatione super impedimenta matrimonii in casibus urgentioribus.

^{il}Praeterea sacerdotibus prohibebatur nubere mulierem meretricem vel a marito repudiatam, “quia consecrati sunt Deo suo,” et Summo Sacerdoti prohibebatur etiam nubere viduam {*Lev.* 21. 7, 13-15).

‘Oportet ergo episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris virum . . . , suae domui bene praepositum, filios habentem subditos cum omni castitate. . . Diaconos similiter pudicos. . . Diaconi sint unius uxoris viri, qui filiis suis bene praesint et suis domibus’; *Tit.* 1.6: “Constituas per civitates presbyteros, sicut et ego disposui tibi, si quis sine crimine est, unius uxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuria aut non subditos.” In quibus verbis Apostolus imprimis permittit ut episcopus aut diaconus sit uxoratus, id tamen non iubet (ut inepte putarunt quidam tempore Chrysostomi, *In 1 Tim.*, hom. 10. 1: “Quidam vero putant hoc dici, quod unam habere uxorem deberet.” *MG* 62. 547, cf. etiam Hieronymum, *In Tit.* 1. 6. et repetierunt quidam Novatores saec. 16), ita ut verbum “oportet” non referatur ad vocem “uxoris,” sed tantum ad vocem “unius,” ut exigit saltem supradicta commendatio de virginitate; secundo, Apostolus excludit bigamiam non solum simultaneam (nam haec ne laicis quidem erat permissa, imo eo tempore tum apud Iudaeos tum apud gentes prohibita), sed etiam ac directe successivam; tertio, Apostolus censeatur permittere ut episcopus vel diaconus contrahat vel utatur matrimonio, nihil enim in textu suggerit sermonem esse de viduo, vel ab uxore (simpliciter aut solo toro) separato, ac ita imperari vel commendari coelibatum: imo ipsum silentium suggerit contrarium, cum, data tam facili occasione, debuisset S. Paulus huiusmodi legem vel commendationem clare exhibere, si tunc lata fuerit.

Quoad *Apostolos* autem, ex praefatis verbis *Mat.* 19. 27, 29, colligi potest eos post suam vocationem, continentes vixisse, imo probabilius suas uxores dereliquisse, si unquam habuerint; nec contrarium indicant verba S. Pauli de “muliere sorore” quam apostoli circumferebant (1 *Cor.* 9. 5: “Numquid non habemus potestatem mulierem sororem circumducendi, sicut et ceteri apostoli et fratres Domini et Cephas?”), nam nihil probat ibi agi de uxore apostolorum, imo communior et probabilior opinio interpretum est ἀδελφὴν γυναῖκα ibi significare generaliter “aliquam mulierem Christianam” ministerii adiutricem,²⁵ quemadmodum in *Act.* 15. 7 ἀνδρε? ἀδελφοί (viri fratres)

In aliis quidem locis primae illius epistolae ad Corinthios vox 'yi.*' significat sponsam, si excipiatur 7. 34 (“Et mulier innupta et virgo”), vox vero ἀδελφὴ significat Christianam seu sororem in fide; inde in 9. 5 ex utraque voce coniuncta resultaret sensus: “sponsa Christiana” vel “christiana. ut sponsa,” si idem communis sensus priori voci tribuatur. Et hanc quidem interpretationem assumunt generaliter *Protestantes* et unus vel alter catholicus, ut *Lemonnyer*, ita ut inde sequeretur apostolos uxores habuisse. Alia interpretatio est: “sponsa, quae tamen non ut uxor sed ut soror habeatur,” sed haec interpretatio non attendit ad sensum sororis in fide, quem vox “soror” habere solet. Tertia et communis ac traditionalis catholicorum interpretatio accipit vocem γυνή in sensu non sponsae sed mulieris, ita ut copulata expressio significet mulierem Christianam seu in fide sororem (cf. Hieronymum, *Adv. Iovinianum* 1. 26), nec necesse

significat Christianos in genere; ceterum, etiam si ageretur de uxore apostolorum, nihil saltem ostendit eos continentiam cum uxore non servasse, nec tanquam sororem retinuisse.

Quod attinet ipsam historicam ac secundariam quaestionem, *utrum apostoli fuerint antea uxorati*, vix quidquam certi ex Scriptura colligi potest; praefatus textus 1 Cor. 9. 5 nihil necessario probat, ut dictum est. De solo Petro evangelium testatur eum uxoratum fuisse, loquens de sanatione socri Petri, seu matris uxoris eius, quamvis ipsam uxorem in enarratione non inducat (*Mat.* 8. 14 sq.: “Et cum venisset Iesus in domum Petri, vidit socrum eius iacentem et febricitantem. . .”). S. Paulum fuisse non solum continentem sed etiam coelibem, certum videtur ex eo quod, commendans aliis tum continentiam tum coelibatum, bis seipsum affert tanquam exemplum (1 *Cor.* 7. 7 sq.: “Volo enim omnes vos esse sicut meipsum. . . Dico autem non nuptis et viduis: Bonum est illis si sic permaneant sicut et ego”); nec obstant verba *Phil.* 4. 3: “Etiam rogo et te, germane compar, adiuva illas, quae mecum laboraverunt in evangelio,” nam ibi agitur de viro (cum vox ἡ = germane, ponatur in masculino; σὶν — compar, est probabiliter nomen proprium, ita ut pro “germane compar” intelligendum sit “charissime Synzyge”).

Documenta antiquae Traditionis in hac re non leviter discordant. Clemens Alex., alludens ad praefatum locum *Phil.* 4. 3, ait Paulum uxorem habuisse. Idem ipse ait de apostolo Philippo, addens praeterea hunc et S. Petrum procreasse prolem ex legitimo matrimonio; ubi videtur Philippum apostolum confundere cum alio Philippo, uno de septem diaconis, quem *Act.* 21. 8 sq. perhibent quatuor filias virgines habuisse (cf. textum apud Eusebium Caes., *Hist. eccles.* 3. 30, *MG* 20. 278 sq.). Idem de Philippo refert Polycrates episcopus ephesus (apud Eusebium, *ibid.* 3. 31, col. 379). Epiphanius significat Petrum, Andream, Matthaeum et Bartholomaeum fuisse uxoratos ac proinde Christum non illis sed Iohanni, ob eius virginitatem. Virginem Matrem commendasse (*Adv. haer.*, 1. 3, haer. 78, n. 10. *MG* 42. 714). Pseudo-Ignatius Antiochenus ait “Petrus et Paulus et reliquos apostolos . . . nuptiis fuisse sociatos: qui non libidinis causa, sed posteritatis subrogandae gratia coniuges habuerunt” (*Epist. ad Philad.* 4. 5, *Funk* 2. 131). Etiam Basilus ait “Petrus . . . ac ceteros apos-

est quod ἡ retineat eundem sensum in omni loco illius epistolae, cum ceteroquin etiam in 7. 34 significet mulierem in genere. *Allo* in suo recenti commentario mediam viam arripit, dicens vocem ἡ in eo loco habere quondam sensum largiorem, ita ut possit significare, veluti distinctive, aut sponsam aut aliam mulierem christianam, prout illi apostoli qui uxorem habebant, eam secum in suum ministeriale auxilium circumferebant, ceteri vero aliam mulierem christianam ad eundem finem adhibebant. Cf. *Première épître aux Corinthiens* (Paris 1956) 211-214.

tolos” ad genus non virginum sed coniugatorum pertinuisse (*Sermo de renuntiatione sacculi* 1, *MG* 31. 627). E converso, apud Latinos Tertullianus, quem sequitur Hieronynus, ait ex apostolis solum Petrum uxorem habuisse; Tertullianus: “Petrum solum invenio maritum, per socrum; monogamum praesumo per ecclesiam. . . Ceteros cum maritos non invenio, aut spadones intellegam necesse est aut continentes” (*De monogamia* 8. 4 *CCL* 2. 1239). Hieronymus: “Iuxta quam regulam Petrus et caeteri apostoli, ut ei [i.e. Ioviniano impugnanti coelibatum] ex superfluo interim concedam, habuerunt quidem uxores sed quas eo tempore acceperant, quo evangelium nesciebant. Qui assumpti postea in apostolatam, relinquunt officium coniugale. . . Quamquam, excepto apostolo Petro, non sit manifeste relatum de aliis apostolis quod uxores habuerint; et cum de uno scriptum sit ac de caeteris tacitum, intelligere debemus sine uxoribus eos fuisse, de quibus nihil tale Scriptura significet” (*Adv. Iovinianum*, 1. 1, n. 26, *ML* 23. 256 sq.). Praeterea Hieronynus de Iovanne apostolo magis decisive asserit caelibem fuisse: “Et tamen Iovannes unus ex discipulis, qui minimus traditur fuisse inter apostolos, et quem fides Christi virginem receperat, virgo permansit, et ideo plus amatur a Domino et recumbit super pectus Iesu. . . Si autem [Iovinianus] obnixe contenderit Iovannem virginem non fuisse, et nos amoris praecipui causam virginitatem diximus, exponat ille, si virgo non fuit, cur caeteris apostolis plus amatus sit?” (*ibid.* 258).

Ex dictis haec cum sufficienti certitudine erui possunt: duo apostoli, Paulus et Iovannes, coelibes fuerunt; unus, scilicet Petrus, coelebs non fuit; de ceteris nihil certo scimus; probabile est omnes qui uxorem habuerint, eam dereliquisse ut Christum sequerentur; probabilius saltem est omnes, post vocationem ad apostolatam, perpetuam continentiam servasse; et haec ultima assertio in latina Traditione praevaluit, post Hieronymum dicentem: “Apostoli, vel virgines, vel post nuptias continentes. Episcopi, presbyteri, diaconi, aut virgines eliguntur, aut vidui, aut certe post sacerdotium in aeternum pudici” (*Epist.* 48. 21, *ML* 22. 510).

Quod autem attinet clericorum coelibatum, concludi debet ex una parte nullam legem aut obligationem deduci posse ex dictis et praxi apostolorum, et nihilominus recte asseri ab eis clericorum continentiam ita commendari, ut exinde connaturaliter in primitiva Ecclesia exorta fuerit praxis ipsa continentiae, quae in posteriori aetate obligativam vim assumere debebat. Ceterum dici potest ipsam S. Pauli praescriptionem, excludentem bigamos ab episcopatu et diaconatu, quae usque ad hodiernum tempus constituit unum ex ecclesiasticis ordinationis

impedimentis (cf. supra, p. 571), fuisse primum gressum versus legem clericalis coelibatus, quatenus processit ex eadem generali ratione amplioris puritatis, quae ipsum coelibatum inspiravit.

Notandum est hanc *apostolicam praescriptionem de monogamia* non uno modo intellectam fuisse. *Tertullianus* eam tantopere urget ut velit ipsam attingere etiam laicos, cum ex ipso laicato clerici assumantur (*De monogamia*, c. 12). Alii eam ita extenderunt ut bigamum dicerent etiam qui nupserat viduam aut eiectam aut meretricem aut aliam mulierem indignae conditionis; ita in *Constit. Apost.*, l. 8, c. 47, can. 18: "Qui viduam accepit aut eiectam aut meretricem aut ancillam aut aliquam e numero scenicarum, non potest esse episcopus aut presbyter aut diaconus aut omnino e catalogo ordinis ecclesiastici" (*Funk* l. 569). E converso quidam, computantes annos vitae ab accepto Baptismate quod est nova generatio, putarunt paulinam illam praescriptionem abstrahere a matrimonio ante Baptismum contracto, ita ut bigamus non esset qui duplex matrimonium, alterum ante et alterum post Baptismum, contraxerit; ita can. 17 earumdem *Constit. Apost.*: "Qui post baptismum duobus matrimoniis fuit coniunctus aut concubinam habuit, non potest esse episcopus aut presbyter aut diaconus aut omnino e catalogo ordinis ecclesiastici" (*Funk* l. 569).

Alii, ut *Theodorus Mopsuestenus* et *Theodorctus* e schola antiochena, coarctarunt apostolicam prohibitionem ad solam bigamiam simultaneam, non vero successivam, ita ut ab ordinibus arceatur non qui bis successive matrimonium contraxerit, sed qui duabus simul uxoribus copuletur; ad rem *Theodorctus*: "Illud autem, 'unius uxoris virum,' mihi videntur quidam recte dixisse [seu: intellexisse]. Olim enim consueverant et Graeci et Iudaei, cum duabus, et tribus, et pluribus etiam uxoribus simul iungi lege matrimonii. Quin nunc etiam nonnulli, tametsi leges imperatoriae prohibeant duas simul uxores ducere, rem habent cum concubinis et meretricibus. Dixerunt ergo divinum apostolum dixisse, eum qui cum una sola uxore pudice cohabitat, dignum esse qui ordinetur episcopus. Neque enim secundum, inquiunt, reiecit matrimonium, qui illud saepe iussit fieri" (*In 1 Tim.* 3. 2, *MG* 82. 805).

Secunda Periodus (Saec. 2-3). Praxis Clericalis Coelibatus.

In hac periodo praxis coelibatus vulgatur in clero, praecipue occidentali, semel superato extrinseco impedimento tum iudaicae mentalitatis abhorrentis sterilitatem, tum legis paganae in imperio romano impugnantis coelibatum,²⁰ ratione cuius in prioribus temporibus coelibes difficiliter inveniebantur. In ortum et propagationem illius praxis absque dubio influxum habuerunt tum Christi et Apostoli commendationes de virginitate, tum ipsum exemplum apostolorum de quo supra, tum praescriptio S. Pauli de monogamia ordinandorum in episcopatum et diaconatum. Sanctioribus enim clericis congruentius visum est, non solum a secundis sed etiam a primis nuptiis abstinere, iam contracti matrimonii usui aut contrahendi iuri sponte abrenuntiando: potuit etiam in quosdam indirecte influere tum eschatologica mentalitas primorum fidelium, quibus frustraneum videretur incumbere generis humani propagationi, proxima iam adstante Domini

MCf. E. Cuq, *Les constitutions juridiques des Romains* II (Paris 1908) 81-83, 623 sq.

parousia,²⁷ tum infiltratio cuiusdam puritanismi gnostico-manichaeistici, matrimoniale opus despicientis, qui subinde haereticam formam assumpsit in sectis Gnosticis et Montanisticis, apud quas ministerium ipsum uxorum presbyterorum ut invalidum habebatur.

Saec. 2 vix quidquam invenitur quod ad rem nostram facere possit. De *Dionysio* episcopo Corinthiorum (qui floruit circa 166-174) Eusebius Caes. refert quod scripserit “epistolam ad Gnossios [in insula Cretae], in qua Pinytum Ecclesiae illius episcopum monet, ne grave onus castitatis fratrum cervicibus tanquam necessarium imponat, sed eius quae in plerisque hominibus inest infirmitatis rationem habeat” (*Hist. cedes.*, l. 4, c. 23, *MG* 20. 387); ubi, quamvis explicite non dicatur, verisimile est agi de castitate clericorum.

Circa initium saec. 3 *Tertullianus* testatur multos clericos continentiam observasse: “Quanti igitur et quantae in ecclesiasticis ordinibus de continentia censentur, qui deo nubere maluerunt, qui carnis suae honorem restituerunt” (*De exhort. cast.* 13. 4, *CCL* 2. 1035). Haec verba nihilominus obligationem non sonant, imo suggerunt suppositionem non omnes in clero continentes fuisse; ceterum idem *Tertullianus* etiam testatur multos fuisse episcopos uxoratos, imo et bigamos: “Quot enim et digami praesident apud nos, insultantes utique apostolo” (*De monog.* 12. 3, *CCL* 2. 1247), ubi illos non reprobatur quia uxoratos, sed quia bigamos; fatendum tamen est ipsum non dicere illos fuisse incontinentes post ordinationem.

Clemens Alex., videtur supponere etiam clericos uti matrimonio: “Quin et unius quoque uxoris virum utique [Apostolus] admittit, seu sit presbyter, seu diaconus, seu laicus, utens matrimonio citra reprehensionem: ‘Servabitur autem per filiorum procreationem’” (*Stromata*, l. 3, c. 12, *MG* 8. 1189). Minus autem probabiliter quidam post Bickell dicunt verba “utens matrimonio” referri ad solum laicum quem immediate sequuntur, ut ostendit etiam ipsa appositio “Servabitur autem per filiorum procreationem”, quae non videtur clericis convenire; quam explicationem decisive reiciunt Funk et Vacandard. ut oppositam ipsi logico discursui, qui est de liceitate matrimonii, exclusa bigamia, sive in presbytero sive in diacono sive in laico, dummodo matrimonii usus sit absque reprehensione.

²⁷ Ad rem *Tertullianus*: “Addicunt quidem sibi homines causas nuptiarum de sollicitudine posteritatis et liberorum amarissima voluptate. Nobis otiosum est. Nam quid gestiamus liberos serere, quos cum habemus, praemittere optamus, respectu scilicet et imminentium angustiarum, cupidi et ipsi iniquissimo isto sacculo eximi et recipi apud dominum, quod etiam apostolo votum fuit? . . . Cur enim dominus ‘Vac praegnantibus et nutricantibus’ cecinit, nisi quia filiorum impedimenta testatur in illa die expeditionis incommodum futura?” (*Ad uxorem* 5. 1-5, *CCL* 1. 37Ssq.).

Origenes testatur perpetuam continentiam sacerdotum N.L. in oppositione ad sacerdotes A.L. quibus usus matrimonii, debito tempore, indulgebatur: “Aliquando enim et de posteritate generis et de successu sobolis [sacerdotibus A.L.] indulgetur. Sed ego in sacerdotibus Ecclesiae huiusmodi intelligentiam non introduxerim. Aliam namque rem video occurrere sacramento. Possunt enim et in Ecclesia sacerdotes et doctores filios generare [i.e. spiritualiter], sicut et ille qui dicebat: ‘Fiioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis’ [Gal. 4. 19]” (*In Lev.*, hom. 6, n. 6, *MG* 12. 474). Verba “Sed ego in sacerdotibus Ecclesiae huiusmodi intelligentiam non introduxerim” videntur supponere multos, non tamen necessario omnes, sacerdotes tunc continentiam observasse. Alibi *Origenes* perpetuam clericorum continentiam indirecte inculcat, cum ait nonnisi perpetuo castum offerre posse perpetuum orationis sacrificium: “Unde videtur mihi quod illius est solius offerre sacrificium indesinens, qui indesinenti et perpetuae se dovoverit castitati” (*In Num.*, hom. 23, n. 3, *MG* 12. 749). In alio loco *Origenes*, discutiens quaestionem de bigamis, loquitur de his qui eliguntur in episcopatum quin unquam usque ad senectutem continentiam servaverint; attamen non significat eos continentiam non servasse post ordinationem: “Cum autem fieri posse videremus, ut unius uxoris viris nonnulli bis matrimonio coniuncti longe meliores essent, dubii eramus quamobrem Paulus ab ecclesiasticis magistratibus digamos arceat: id enim mihi examine dignum videbatur propterea quod fieri potest, ut qui in duobus matrimoniis fuerit infelix et alteram uxorem etiamnum iuvenis amiserit, reliquum vitae tempus ad senectutem usque castissime traduxerit. Quis ergo iure merito incertus non haeret, quid sit cur Ecclesiae principe opus sit, hunc duarum uxorum virum, propter ista connubii vocabula, non praeficimus, unius autem uxoris virum etiam si ad senectutem usque uxori convixerit, nec se fortasse unquam, ad castitatem et continentiam exercuerit, principem eligimus?” (*In Mat.*, tom. 14, η. 22, *MG* 13. 1242 sq.).

Conc. Antiochenum a. 269 testatur episcopum consuevisse continenter vivere, cum in epistola synodica de depositione Pauli Samosatani, conqueritur quod is qui unam mulierem (seu uxorem) dimiserat, nihilominus duas subintroductas. ut vocabantur, mulieres circumferret: “Quid hic referre attinet subintroductas, ut Antiocheni vocant, mulieres, tam ipsius quam presbyterorum eius ac diaconorum? . . . Quo . . . modo increpabit alium et admonebit ut a frequentiori mulieris consuetudine abstineat, ne forte corruat, sicut scriptum est, is qui unam quidem iam dimisit, duas vero aetate florentes et forma conspicuas secum habet, et quocumque praeficiscitur

circunducit" (apud Eusebium Caes., *Hist. eccles.* 7. 30, *MG* 20. 715).

Cyprianus incusat Novatum, presbyterum Carthaginiensem, quod uterum praegnantis uxoris calce percusserit ac ita parricidium commiserit: "Uterus uxoris calce percussus et abortione properante in parridicium partus expressus. Et damnare nunc audet [Novatus] sacrificantium manus [i.e. lapsos qui idolis sacrificaverant], cum sit ipse nocentior pedibus quibus filius, qui nascebatur, occisus est?" (*Epist.* [ad Cornelium P.] 7. 2, *ML* 3. 752 sq.). Quidam ex hoc textu probant presbyteris tunc licuisse uti matrimonio, sed frustra, ut videtur; nam *Cyprianus* incusat Novatum de occisione filii et percussione uxoris, sed non necessario excusat, vel ut licitum agnoscit, usum matrimonii cum sua uxore: aliunde enim scimus (cf. Leonem M., infra, p. 610, nota) clericos matrimonio copulatos consuevisse apud se uxorem retinere nec tamen ea uti, qua quidem cohabitatione aliqui abutebantur, ad usum matrimonii illicite redeuntes, et forte ratio quare Novatus uterum uxoris percusserit et abortum procuraverit, fuit ne illegitima proles panderetur.

Ex his testimoniis sequentia colligi possunt: 1. Praxis clericalis continentiae late vulgata invenitur, tum quoad matrimonium post ordinationem non contrahendum, tum etiam quoad non usum matrimonii iam antea contracti. 2. Lex tamen vel stricta obligatio continendi, nullibi explicite significatur. 3. Quaedam verba Dionysii Corinthii, Clementis Alex., Tertulliani et Origenis, videntur significare vel innuere plures clericos maiores licite non observasse continentiam seu saltem usos esse matrimonio ante ordinationem contracto: attamen ea verba ambigua sunt ac possunt alio modo explicari. 4. Unde testimonia huius aetatis nec pro nec contra existentiam obligationis coelibatus invocari possunt; tamen ipsum silentium de obligatione est argumentum praesumptionis contra strictae obligationis existentiam. praecipue quoad attinet usum matrimonii ante ordinationem contracti.

Tertia Periodus (Saec. 4-7). Introductio Obligationis Coelibatus Per Formales Leges, Prius Particulares, Subinde Generales.

In hac aetate ipsa vulgata praxis coelibatus, in particularibus ecclesiis firmatur ac sancitur per veram obligationem ortam ex formali et explicita lege, quae tamen nonnisi paulatim rationem assumpsit legis generalis, ex concursu particularium ipsarum legum generatae.

Ipsa quidem praxis immutata permansit, imo ita generalis evasit ut, etiam abstrahendo a formalibus legibus hic vel illic enascentibus,

praebeat indicium alicuius communis persuasionis de practica quadam obligatione ex ipsa consuetudine exurgente; attamen plures dantur exceptiones quae independententer a praefatis legibus de quibus infra, ostendant obligationem non fuisse intellectam ut strictam et multo minus ut generalem.

EUSEBIUS CAES, late exagitat generalem quaestionem “quam ob causam non ut prisci illi [i.e. sancti A.T.], ita nos quoque numerosae soboli operam damus.” Loquens peculiariter de clericis, ait: “Verumtamen eos, qui sacrati sint, atque in Dei ministerio cultuque occupati, continere deinceps seipsos a commercio uxoris decet: qui autem non ad tantum assumpti sint sacerdotii munus, iis idem sermo divinus indulget ac propemodum palam omnibus praedicat, quod utique ‘honorabile sit coniugium, et torus immaculatus, fomicatores et adulteros iudicaturus sit Deus’ [*Ilebr.* 13. 4]” (*Demonstr. evangel.*, l. 1, c. 9, *MG* 22. 78. 82sq.). Rationem autem reddit: “His autem ipsis maxime in praesentia, ut melioribus studiis vacent liberius, seiunctus a re uxoria victus adamatur, veluti iis, qui divina et incorporea sobole propaganda, occupati teneantur, et non unius, neque duorum liberorum, sed accrvatim innumerabilis multitudinis educationem sanctamque disciplinam ac reliquae instituendae vitae curam susceperint” (*ibid.* 82). Eusebius non loquitur de obligatione servandi coelibatum, sed de decentia.

ATHANASIUS “Ne . . . credas iis qui dicunt episcopatum esse peccati causam atque hinc peccandi occasiones oboriri. . . Novimus enim et episcopos qui ieiunent et monachos qui comedant. . . Sunt quoque ex episcopis multi qui numquam nupserint, monachi autem reperiuntur qui filios suscepere, quemadmodum vicissim episcopos filiorum parentes, monachos vero nullam posteritatem habuisse cernimus” (*Epist. ad Dracontium* 9, *MG* 25. 531-534). Athanasius non dicit uxoratos episcopos usos fuisse matrimonio post ordinationem, imo comparatio cum monachis, qui filios habuerint ante professionem, contrarium potius suadet.

CYRILLUS HIER.: “Decebat enim eum qui purissimus est et puritatis magister ex puris prodire thalamis. Si enim is qui apud lesu[m] bene fungitur sacerdotio abstinet a muliere, ipse lesus quomodo ex viro et muliere proditurus foret?” (*Catech.* 12. 25, *MG* 33. 758). Haec verba non necessario aliquam obligationem sonant, sed potius decentiam ut quis meliori modo fungatur sacerdotio.

BASILIIUS: “Num igitur quisquis quoquo modo praesulis dignitatem adeptus est et presbyterorum coetui adscriptus, presbyter est ac senior? an potius is, qui presbyteri insigne characteremque citra ullam reprehensionem prae se fert, maxime si uxorem non duxerit? Rursus si iuxta Domini legem sit unius uxoris vir, filios habens fideles . . . , si non sit superbus, non iracundus . . . , hic presbyter ac senior est” (*In Is.*, c. 3, n. 103, *MG* 30. 286).

Quidam adducunt *Gregorinni Nazianzenum* loquentem de patre suo qui erat episcopus (*Carmina*, l. 2, sect. 1. carm. 11, *MG* 37. 1033: “Erat mihi pater praeclarus ac probus valde, senex, moribus simplex. . . Primum errabundus, postea Christi amicus, deinde pastor ac pastorum columen”), sed nihil probat Gregorium generatum esse a patre iam episcopo, imo examen chronologiae gestorum Gregorii contrarium suggerit, scilicet patrem Gregorii omnes filios suos ex S. Nonna nonnisi ante sacerdotium genuisse.

EPIPHANIUS: “Iis enim [Christus] delectatur quidem, qui eiusmodi pietatis specimen praestare potuerint, ut virginitatem, castimoniam continentiamque profiteantur; singulares porro nuptias commendat: cum sacerdotalia munera et ornamenta cum iis, qui post unas nuptias continentiam servaverint, aut in

virginitate perstiterint, communicanda esse velut in quodam exemplari monstraverit; id quod apostoli, deinde ecclesiastica sacerdotii regula honeste ac religiose decreverunt” (*Adv. haer.*, haer. 48. 9, *MG* 41. 867). “Atque istud ipsum [i.e. praescriptionem Apostoli de episcopo monogamo] sacrosancta Dei Ecclesia cum omni provisione diligentiaque servat. Quin cum insuper, qui adhuc in matrimonio degit ac liberis dat operam, tametsi unius sit uxoris vir, nequaquam tamen ad diaconi, presbyteri, episcopi aut hypodiaconi ordinem admittit. Sed eum duntaxat, qui ab unius uxoris consuetudine sese continuerit, aut ea sit orbatus: quod in illis locis praecipue fit, ubi ecclesiastici canones accurate servantur. At enim nonnullis adhuc in locis presbyteri, diaconi et hypodiaconi liberos suscipiunt: respondeo, *non illud ex canonis auctoritate fieri, sed propter hominum ignaviam*, quae certis temporibus negligenter agere ac connivere solet, ob nimiam populi multitudinem, cum scilicet qui ad eas se functiones applicent non facile reperiuntur” (*ibid.*, haer. 59. 4, *MG* 41. 1024).

Hunc praecipue textum in suum favorem adducunt illi qui, ut Bickell, docent clericorum coelibatum esse de iure divino-apostolico; alii vero in hoc textu legunt saltem veram obligationem et legem ecclesiasticam. Nisi quis velit verba “decreverunt — ecclesiastica regula — ecclesiastici canones — canonis auctoritate” accipere in sensu latiori de communi praxi, cui non facile nec prudenter contradicatur, dicendus esset Epiphanius exaggerare in sua illius praxis interpretatione, eam in veram legem convertens: ex mox enim dicendis apparebit nonnisi in quibusdam ecclesiis Occidentis propriam ac formalem legem existitisse, quo tempore Epiphanius opus suum exaravit (a. 374–377); ceterum notandum est Epiphanium testari etiam contrariam praxim quorundam locorum, quamvis eam voluntarie adscribat ignaviae hominum et violationi generalium canonum.

HIERONYMUS ad inculcandam clericorum continentiam asserit apostolos coelibes fuisse aut saltem post vocationem continentes (*Adv. Iovinianum*, l. 1, n. 26, cit. in p. 596); iterum idem asserit explicite, affirmans clericos maiores continentiam observasse: “Apostoli, vel virgines, vel post nuptias continentes. *Episcopi presbyteri, diaconi, aut virgines eliguntur, aut vidui, aut certe post sacerdotium in aeternum pudici*” (*Epist.* 48. 21, *ML* 22. 510). Praeterea, disputans contra Iovinianum. continentiae impugnatores (cf. supra, p. 585), scribit: “Sed et ipsa episcopalis electio mecum facit. Non enim dicit [Apostolus]: Eligatur episcopus, qui unam ducat uxorem et filios faciat, sed qui unam ducat uxorem et filios in omni subditos disciplina (1 *Tim.* 3. 2, 4; *Tit.* 1. 6). Certe confiteris non posse esse episcopum, qui in episcopatu filios faciat. Alioqui. si deprehensus fuerit, non quasi vir tenebitur, sed quasi adulter damnabitur. Aut permittite sacerdotibus exercere opera nuptiarum, ut idem sint virgines quod mariti, aut si sacerdotibus non licet uxores tangere, in eo sancti sunt, quia imitantur pudicitiam virginalem. Sed et hoc inferendum. Si laicus et quicumque fidelis orare non potest, nisi careat officio coniugali, sacerdoti, cui semper pro populo offerenda sunt sacrificia, semper orandum est. Si semper orandum est. ergo semper carendum matrimonio” (*Adv. Iovinianum*, l. 1, n. 34, *ML* 23. 268 sq.). Agens contra Vigilantium, clericalis continentiae impugnatores. ut nefandam condemnat praxim episcoporum. Vigilantii fautorum, qui nonnisi uxoratos diaconos ordinabant (cf. supra, p. 585); eandemque confutat per contrariam praxim universalis Ecclesiae, continuo addens: “Quid facient Orientis Ecclesiae? Quid Aegypti et Sedis apostolicae. quae *aut virgines clericos accipiunt aut continentes; aut, si uxores habuerint, mariti esse desistunt?*”

Hoc Hieronymi testimonium iterum maxime urgent illi qui defendunt clericalem coelibatum esse iuris apostolici vel divini. Attamen Hieronymus refert tantum ipsam communem praxim nec directe indicat aliquam legem aut obligationem. Si autem in eius verbis velit quis obligationem legere ad summum poterit colligere obligationem provenientem ex ecclesiastica consuetudine vel lege, quatenus de facto, cum Hieronymus haec scribebat contra Iovinianum (circa a. 393) et Vigilantium (a.

406), iam, saltem in Occidente, huiusmodi lex existebat; in quo casu, quod Hieronymus generaliter statuit etiam de Oriente, aliqua exaggeratione non careret, etsi ipse bene noverit utriusque ecclesiae consuetudines.

PALLADIUS, in suo *Dialogo historico* de vita S. Ioannis Chrysostomi, narrat quemdam Antonimum, episcopum Ephesi, in synodo habita Constantinopoli a. 400, apud Chrysostomum accusatum fuisse septem criminum, quorum sextum erat "quod dimissa uxore sua, cum ea rursus congressus esset filiosque ex ea procreasset"; seniores autem episcopos, cum Chrysostomo congregatos, iudicasse "unumquodque uniuscuiusque capitis [accusationis] maxime impium esse et undequaque sacris legibus interdictum" (cap. 34, *MG* 47. 48, 49). Ex hoc textu unice deduci potest episcopo non licuisse amplius uti uxore, in casu quo sponte eam in ordinatione dimisisset.

SYNESIUS CYRENENSIS (circa a. 370-414), ex pagano christianus et ex uxorato laico episcopus invite a Theophilo alexandrino consecratus,²⁸ in quadam epistola conqueritur se ad episcopale officium aptum non esse et inter alias rationes affert quia ipse habet uxorem ac ea utendi voluntatem retinet: "Cum enim mea omnia palam in medium proferam atque et omnibus de me illi [i.e. Theophylo, Alexandriae primati] deliberandi potestatem faciam, quid est quod accusari merito possim? Mihi igitur et Deus ipse, et lex. et sacra Theophyli manus uxorem dedit. Quare hoc omnibus praedico, testorque, neque me ab ea prorsus velle separari, neque adulteri more cum ea clanculum consuescere. Alterum enim nequaquam pius est, alterum illicitum. Sed hoc utique cupiam ac precabor, plurimos mihi et quam optimos esse liberos. Hoc unum ab eo [i.e. a Theophylo] ignorari non oportet, penes quem creandi [i.e. ordinandi] potestas est" (*MG* 66. I486).

Hoc testimonium a quibusdam (iam a schismaticis canonistis Balsamone et Zonara) affertur ad ostendendum episcopis tunc licuisse uti matrimonio iam contracto. At immerito, cum contrarium potius, inde probetur: Synesius enim suam epistolam scripsit ante consecrationem, cum a civibus Ptolemeae in Lybia ad episcopatum peteretur ac proinde eam matrimonii rationem opposuit ne ordinaretur, sciens iuxta consuetudinem non amplius post ordinationem sibi matrimonio uti licere.

SOCRATES, in sua *Historia ecclesiastica* circa a. 440 Constantinopoli exarata, diversam omnino, orientalis praxis interpretationem, affert ab ea quam produnt Epiphanius et Hieronymus, dicens *nullam in Oriente (si excipiatur Thessalia, Thessalonica, Macedonia et Achaia) extitisse legem prohibentem maioribus clericis usum matrimonii iam contracti*, imo multos etiam episcopos genuisse filios tempore episcopatus, etsi multi clerici sponte continentiam servaverint: "Aliam quoque consuetudinem in Thessalia esse cognovi. Clericus ibi promotus, si post clericatum dormierit cum uxore quam ante clericatum legitimo matrimonio sibi copulaverat, abdicatur: cum in Oriente cuncti sua sponte, etiam episcopi ab uxoribus abstineant, nulla tamen lege aut necessitate constricti id faciant. Multi enim illorum, episcopatus etiam sui tempore, liberos ex legitimo coniugio susceperunt. Huius porro in Thessalia consuetudinis auctor fuit Heliodorus. Tricae, quae eius regionis urbs est, episcopus: cuius nomine circumferuntur amatorii libri quos ille dum iuvenis esset composuit et Aethiopicos inscripsit. Eadem consuetudo Thessalonicae et in Macedonia atque Achaia observatur" (*Hist. eccles.*, l. 5. c. 22. *MG* 67. 639).

Notandum tamen est. Epiphanium (cum Hieronymo) et Socratem non essentialiter differre quoad ipsa facta relata, sed tantum quoad illorum interpretationem: uterque enim testatur tum praxim continentiae apud multos tum plurimum recessum a communiori praxi. sed hunc recessum Socrates interpretatur

²⁸ Cf. dicta in tom. 1, p. 436.

ut legitimum, Epiphanius ut abusum, et communem praxim Socrates dicit procedere ex omnino libera voluntate, Epiphanius vero ex regulis sive canonibus Ecclesiae. Testimonium Epiphanii magis videtur congruere cum aliis testimoniis supra relatis; ceterum, et hoc est valde notabile, Socrates fatetur in quibusdam ecclesiis orientalibus viguisse legem sive prohibitionem utendi matrimonio post ordinationem. Aliud quoque fortiusque testimonium affert Socrates de contraria praxi orientali, scilicet exhortationem Paphnutii in Cone. Nicaeno, sed de hoc erit sermo infra.

Prima formalis lex de continentia clericorum lata est in Occidente pro regione hispanica a Cone. Illiberitano (Elvira, sive Granada) inter 300 et 306, in can. 33: “Placuit in totum prohiberi episcopis, presbyteris, et diaconibus, vel omnibus clericis positis in ministerio, abstinere se a coniugibus suis, et non generare filios: quicumque vero fecerit ab honore clericatus exterminetur” (*Hardouin* 1. 253 sq.; *Denz.* 520).²⁹ Quidquid sit de generali severitate canonum huius Concilii et de regionali eius character, negari non potest praefatum canonem firmasse iam late vulgatam praxim in Occidente ac influxum habuisse in mox prodituram generalem constitutionem Cone. Romani sub Siricio a. 386, qua tota latina Ecclesia liganda erat.

Cone. Ancyranum (Ancyrae in Galatia) a. 314, can. 10: “Diaconi quicumque, cum ordinantur, si in ipsa ordinatione protestati sunt, dicentes, velle se habere uxores, nec posse se continere; hi postea si ad nuptias venerint, maneat in ministerio, propterea quod his episcopus licentiam dederit. Quicumque sane tacuerunt, et susceperunt manus impositionem, professi continentiam, si postea ad nuptias venerint, a ministerio vel clero cessare debebunt” (*Hardouin* 1. 275). Hic etiam habetur lex coelibatus, quamvis sub forma valde mitigata, et in orientali ecclesia, saltem Galatiae. Supponi potest eam exceptionem, factam pro diaconis, valuisse consequenter etiam pro episcopis et presbyteris, quatenus saltem ad hos gradus assumerentur ipsi diaconi iam uxorati. Canon videtur concedere ut diaconi non solum utantur matrimonio iam contracto sed etiam post ordinationem illud contrahant, dummodo antea manifestaverint propositum non continendi.³⁰ Lex continentiae in hoc consistit ut licentia episcopi requira-

³ Ut patet, expressio “prohibere abstinere a coniugibus” est mera imperfecta formulatio, qua adhibetur “prohibere” pro “praescribere,” secus haberetur sensus contrarius menti Concilii, scilicet non prohibitio sed praescriptio matrimonii eiusque usus. Praeterea, particula “vel” videtur accipienda pro “scilicet” (ita Vacandard), secus canon respiceret etiam subdiaconatum et minores ordines, quod non congruit ipsi posteriori praxi ecclesiae latinae; quidam tamen (Hefele-Leclercq) putant particulam “vel” accipiendam esse in sensu non explicativo sed cumulativo, ita ut respiciat etiam ceteros clericos, provocantque ad similem expressionem Cone. Carthaginiensis a. 390 (cf. infra, p. 609), quae tamen eadem ambiguitate laborat.

³⁰ Huiusmodi mitigatio, qua (etsi sub conditione prius declaratae intentionis nubendi) permittitur matrimonium contrahi post ordinationem, est prorsus peregrina et inaudita, etiam in praxi ac disciplina orientali. Unde accipienda est ut localis ac temporaria

tur ad hoc ut tales diaconi, nolentes observare continentiam, ad ordinem admittantur, et diaconi, qui tale propositum non manifestaverint, teneantur continentiam servare.

Cone. Neocaesariense (in Ponto), inter 314 et 325, can. 1: “Presbyter si uxorem acceperit, ab ordine deponatur” (*Hardouin* 1. 282). Hic lex coelibatus praescribitur quod attinet exclusionem matrimonii post ordinationem. Can. 8: “Mulier cuiusdam adulterata laici constituti, si evidenter arguatur, talis ad ministerium cleri venire non poterit. Si vero post ordinationem adulterata fuerit, dimittere eam convenit. Quod si cum illa convixerit, ministerium sibi commissum obtinere non poterit” (*Hardouin* 1. 283). Prior pars huius canonis veluti extendit legem de monogamia ex parte mulieris quae, utpote adulterata, bis copulata fuit. Altera pars non necessario supponit clericum usum fuisse uxore sed tantum cum ea saltem cohabitasse, etsi ut sorore; idem enim constitutum profert in Occidente praefatum *Cone. Illiberitanum*, quod tamen praescribit continentiam clericorum³¹; ceterum, ratio constituti utriusque Concilii ex eo intelligitur quod uxores clericorum continentium, ex ipsa mariti continentia magis expositae erant tentationi illiciti commercii cum alio viro.

Cone. Nicaenum, a. 325, can. 3: “Interdixit per omnia magna synodus, non episcopo, non presbytero, non diacono, nec alicui omnino, qui in clero est, licere subintroductam [συν«σακτον] habere mulierem: nisi forte aut matrem, aut sororem, aut amitam, vel eas tantum personas quae suspicionem effugiunt” (*Hardouin* 1. 323). Quidam, arguentes ex silentio de uxore inter praefatas mulieres, inepte putant in hoc canone involvi quaestionem de coelibatu clericorum, seu vel supponi permissum matrimonium clericorum (ita quidam doctores orientales) vel e contra eis imponi coelibatum (ita Baronius), iuxta diversas interpretationes. In ea quidem cautela circa castimoniam clericorum videri potest suppositio praxis coelibatus (non enim tam stricta cautela necessaria esset, si supponatur in domo clerici uxorem adesse), non tamen necessario illius obligatio: unde videtur Concilium ab hac abstrahere et, supposita praxi coelibatus, intendit coelibes clericos protegere decernens ne ulla mulier, extranea vel suspecta, cum illis cohabitaret: eandem praescriptionem paulo ante tulerat

quaedam dispositio, quae subinde nullum favorem aut propaginem habuit; idque notant ipsi canonistae orientales, qui dicunt canonem Ancyranum per canonem Trullanum abrogatum esse.

”Can. 65: “Si cuius clerici uxor fuerit moechata et scierit eam maritus suus moechari, et non eam statim proiccerit, nec in fine accipiat communionem: ne ab iis qui exemplum bonae conversationis esse debent, ab eis videantur scelerum magisteria procedere” (*Hardouin* 1. 257).

in Occidente Cone. Illiberitanum, can. 27,³² et in Oriente Cone. Ancyranum, can. 19.

Cum hoc canone, vel quomodolibet cum actis Concilii Nicaeni, connectitur curiosum ac discussum *episodium Paphnutii*, episcopi in superiore Thebaide, narratum a Socrate in sua *Historia ecclesiastica* (circa a. 440) necnon a Sozomeno³³ et Gelasio Cyziceno³⁴ qui a Socrate probabiliter dependent, iuxta quod *Patres Nicaeni sibi proposuerant prohibere usum matrimonii clericis iam ante ordinationem uxoris*, sed, ob auctoritatem Paphnutii, qui strenue obstitit, ab eo proposito recesserunt. Ad rem Socrates: “Paphnutius igitur cuiusdam urbis in superiori Thebaide fuit episcopus: vir adeo pius Deoque charus, ut admiranda ab eo signa ederentur. . . Illud . . . quod ad utilitatem Ecclesiae, et ad honestatem clericorum, eius consilio gestum est . . . exponam. Visum erat episcopis novam legem in Ecclesiam inducere, ut quicumque in sacrum ordinem allekti essent, id est episcopi, presbyteri et diaconi, ab uxorum quas cum laici essent matrimonii iure sibi sociaverant, concubitu abstinerent. Cumque hac in re in medium proposita, singulorum sententiae rogarentur, surgens in medio episcoporum consessu Paphnutius, vehementer vociferatus est, non esse imponendum clericis et sacerdotibus grave hoc iugum: honorabiles nuptias et torum immaculatum esse dicens, ne ex nimia severitate damnum potius inferrent Ecclesiae: neque enim omnes ferre posse tam districtae continentiae disciplinam, ac forsitan inde evenitutum esse ut cuiusque uxoris castitas minime custodiretur. Castitatem autem vocabat congressum viri cum uxore legitima. Satis esse, ut qui in clerum fuissent ascripti, iuxta veterem Ecclesiae traditionem, iam non amplius uxores ducerent: non tamen quemquam seiungendum esse ab ea quam antehac, tunc cum esset laicus, legitime duxisset. Atque haec dixit, ipse non modo coniugii, sed muliebris congressus penitus expers: quippe qui a puero in monasterio educatus fuisset, et ob singularem castimoniam ab omnibus celebratus. Caeterum universus sacerdotum coetus Paphnutii sermonibus assensus est. Proinde omissa eius rei disceptatione, singulorum arbitrio permiserunt ut ab uxorum consuetudine abstinerent, si vellent” (*Hist. eccles.*, l. 1, c. 11. *MG* 67. 102 sq.).

Haec narratio, si vera esset, ostenderet Cone. Nicaenum propositum habuisse ferendi generalem ac radicalem legem de coelibatu, de genere

““Episcopus vel quilibet alius clericus, aut sororem, aut filiam virginem dicatam Deo. tantum secum habeat; extraneam nequaquam habere placuit” (*Hardotiin* l. 253)

³³ *Hist. cedes.* (scripta circa a. 450) l. 23, *MG* 67. 925.

³⁴ *Actorum Concilii Nicaeni commentarius* (exaratus saec. 5), l. 2, c. 31, nn. 20 et 32, *MG* 85. 1335-1338.

illius quam paulo ante in ecclesia hispanica tulerat Cone. Illiberitanum, et in tale propositum fortasse influxum habuisse Osium, episcopum Cordubensem, qui utrique Concilio adfuit et Concilio ipso Nicaeno praefuit (fortasse tanquam legatus R. Pontificis, ut quidam sustinent³⁵). Quidam eruditi, ut Natalis Alexander, Tournely, Funk, Vacandard, Hefele-Leclercq (I-1, pp. 620-624), quos sequuntur Tixeront, Bobak, Herman, Vernet, V. C. De Clercq,³⁶ hanc historiam ut veram habent, eo quod nulla ostendi possit solida ratio quare eius veritas in dubium revocanda sit et aliunde apprime congruat cum praxi orientali de mitigato coelibatu, qualis apparet tum ante tum ac praesertim post Cone. Nicaenum. Alii vero, ut Bellarminus, Baronius (*Annales*, ad a. 58, n. 21), Valesius (*Adnot. ad Socratem*, in *MG* 67. 101), Arcudius, Thomassinus, Stiltingus, quos sequuntur Bickell, Lépicier alique, eam ut falsam vel dubiam reiciunt, ratione tum silentii aliorum documentorum (nam ante saec. 5 seu ante Socratem nullibi memoratur), tum suspectae indolis Socratis et Sozomeni qui, et laici erant ac ideo disciplinae ecclesiasticae minus attenti, et labe Novatianismi infecti, tum oppositionis cum antiqua ac communi praxi etiam ecclesiae orientalis, qualis refertur praecipue ab Epiphanio et Hieronymo. Quo stante eruditorum dissidio, ea narratio ut dubia habenda est, quod attinet ad decidendam quaestionem de Orientalium coelibatu. Ceterum, supposita narrationis veritate, saltem ex ea colligi potest Cone. Nicaeum indirecte sanxisse legem coelibatus, quatenus exclusit matrimonium post ordinationem.

Cono. Gangrense (in Asia Minori), circa medietatem eiusdem saec. 4, can. 4: "Quicumque discernit a presbytero qui uxorem habuit, quod non oporteat eo ministrante de oblatione percipere, anathema sit" (*Hardouin* 1. 534). In hoc canone damnantur Eustathius episcopus semiarianus in Armenia eiusque asseclae, qui docebant matrimonium non posse conciliari cum statu clericali ac ideo renuebant assistere divinis officiis ab uxoratis sacerdotibus celebratis. Hunc canonem quidam, ut Hefele-Leclercq et Vacandard, assumunt ut testimonium usus matrimonii apud clericos orientales: alii vero, ut Baronius et Bickell, dicunt in eo agi de clericis ante ordinationem uxoratis, qui tamen post ordinationem ab eius usu abstinebant.

Siricius R.P. (cum Concilio Romano), *Epist.* "Directa ad decessorem" ad Himerium episc. Tarraconensem. 10 febr. 385, capp. 7 et 16: "Veniamus nunc ad sacratissimos ordines clericorum, quos in venerandae religionis iniuriam, . . . per vestras provincias calcatos

³⁵"Ci. V. C. De Clercq, *Ossius of Cordova* (Washington 1954) 278-289, praecipue 278-280.

³⁶*Loc. cit.*

atque confusos, charitate tua insinuante, reperimus. . . Plurimos enim sacerdotes Christi atque levitas post longa consecrationis suae tempora, tam de coniugiis propriis quam de turpi coitu sobolem didicimus procreasse, et crimen suum hac praescriptione defendere, quia in Veteri Testamento sacerdotibus ac ministris generandi facultas legitur attributa. . . [Divinarum de castitate] sanctionum *omnes sacerdotes atque levitae insolubili lege constringimur, ut a die ordinationis nostrae sobrietati ac pudicitiae et corda nostra mancipemus et corpora*, dummodo per omnia Deo nostro in his quae quotidie offerimus sacrificiis placeamus. . . Et quia exempla praesentia cavere nos praemonent in futurum si quilibet episcopus, presbyter atque diaconus (quod non optamus) deinceps talis fuerit inventus, iam nunc sibi omnem per nos indulgentiae aditum intelligat obseratum; quia ferro necesse est excidantur vulnera quae fomentum non senserint medicinam. . . Nunc fraternitatis tuae animum ad servandos canones et tenenda decretalia constituta magis ac magis incitamus; ut haec quae ad tua consulta rescripsimus, in omnium coepiscoporum nostrorum proferri facias notionem, et non solum eorum qui in tua sunt dioecesi constituti, sed etiam ad universos Carthaginenses, ac Boeticos, Lusitanos, atque Gallicos, vel eos qui vicinis tibi collimitantur hinc inde provinciis, haec quae a nobis sunt salubri ordinatione disposita, sub litterarum tuarum prosecutione mittantur” {*ML* 56. 558-562; item in *Denz.* 89).

Siricius suum constitutum etiam directe communicavit episcopis Africae in peculiari epistola, quam Patres *Concilii Telcnsis* a. 386, in ea regione celebrati, publice legerunt. Inter alia scribit: “Litteras tales dare placuit, non quae nova praecepta aliqua imperent, sed quia ea quae per ignaviam desidiamque aliquorum neglecta sunt, observari cupiamus, quae tamen apostolica Patrum constitutione sunt constituta. . . Praeterea, quod dignum et pudicum est et honestum suademus, ut sacerdotes et levitae cum uxoribus suis non coeant, quia in ministerio ministri quotidianis necessitatibus occupantur. . . Qua de re hortor, moneo, rogo, tollatur hoc opprobrium, quod potest iure etiam gentilitas accusare” {*ML* 56. 726-728).

Omnes doctores concedunt, hoc Siricii constitutum continere *formalem ac plenam legem coelibatus {seu nec matrimonium contrahendi nec contracto utendi}* quoad episcopos, presbyteros et diaconos, idque *pro tota ecclesia latina*. Nihilominus quidam videntur illius momentum exaggerare, perinde ac si ante Siricium huiusmodi generalis lex aut saltem obligatio nondum existeret; ipse enim Papa fatetur se “non nova praecepta imperare” sed tantummodo urgere “quae apostolica Patrum constitutione sunt constituta,” et iuxta quae “omnes sacer-

dotes atque levitae insolubili lege [continentiae] constringimur.” Unde ex documento Siricii recte colligitur a longo iam tempore extitisse in Ecclesia latina huiusmodi obligationem coelibatus, etsi non formali lege, saltem longa praxi ac consuetudine inductam.

Cone. Carthaginiense, a. 390, can. 2: “Ita placuit, ut condecet sacrosantos antistites, et Dei sacerdotes, nec non et levitas, vel qui sacramentis divinis inserviunt, continentes esse in omnibus . . . , ut quod apostoli docuerunt, et ipsa servavit antiquitas, nos quoque custodiamus” (*Hardouin* 1. 951).

Cone. Carthaginiense, a. 401, can. 3: “Praeterea cum de quorundam clericorum, quamvis erga uxores proprias, incontinentia referretur, placuit episcopos, et presbyteros, et diaconos, secundum priora statuta, etiam ab uxoribus continere. Quod nisi fecerint, ab ecclesiastico removeantur officio. Ceteros autem clericos ad hoc non cogi, sed secundum uniuscuiusque ecclesiae consuetudinem observari debet” (*Hardouin* 1. 987).

Idem Siricii constitutum ulterius firmavit subinde *Innocentius I* (t 417), *Epist.* 21, ad Exsuperium episc. Tolosanum, c. 1: “De his [i.e. de clericis incontinentibus] et divinarum legum manifesta est disciplina et beatae recordationis viri Siricii episcopi monita evidentia commearunt. . .” (*ML* 56. 501), et *Epist.* 24, ad Victricem episc. Rothomagensensem, c. 10 (*ML* 56. 523), necnon *Leo M.* (f 461), *Epist.* 14, ad Anastasium episc. Thessalonicensem, c. 4, qui eandem obligationem extendit ad *subdiaconatum*,³⁷ constituens: “Nam cum extra clericorum ordinem constitutis nuptiarum societati et procreationi filiorum studere sit liberum, ad exhibendam tamen perfectae continentiae puritatem, nec subdiaconis quidem connubium carnale conceditur:

” In praefata Epistola *Siricii*, subdiaconi explicite eximuntur a lege coelibatus: “Qui ab accessu adolescentiae usque ad tricesimum aetatis annum si probabiliter vixerit, una tantum, et ea quam virginem communi per sacerdotem benedictione perceperit, uxore contentus, acolythus et subdiaconus esse debet; post quae ad diaconii gradum, si se ipse primitus continentia praeaeunto dignum probavit, accedat” (*ML* 56. 560). Unde *Leo M.* saec. 5 primus legem coelibatus ad subdiaconos extendit. Ceterum nondum haec extensio ut stricta et universalis intelligebatur, ut patet ex subdiaconis Siciliae qui, usque ad finem circiter saeculi sequentis, matrimonio utebantur; quam peregrinam praxim *Pelagius II* a. 588 ita limitavit ut subdiaconi uxorati unum de duobus eligerent, aut scilicet ministerium, relicto usu uxoris, aut usum uxoris, relicto ministerio; tandem *Gregorius M.* in suis epistolis ad Petrum subdiaconum Siciliae et ad Leonem episcopum Catanensem a. 591 (*ML* 77. 505 sq., 710) eam Siciliae praxim simpliciter suppressit, ita ut dici possit inde a Gregorio M., legem de coelibata universaliter etiam ad subdiaconos extendi intellectam esse. Ceterum completa certitudo ac firmitas de huiusmodi extensione accessit saec. 12, cum subdiaconatus consideratus fuit ut “ordo sacer” praecise ob annexam legem continentiae (cf. dicta in art. 6, in torn. 2, p. 328) et *Cone. Later. I* et *II* subdiaconatum numerarunt inter eos ordines quorum susceptio inducit impedimentum dirimens matrimonium (cf. infra, p. 613).

‘ut qui habent, sint tanquam non habentes’ (1 *Cor.* 7. 29), et qui non habent, permaneant singulares. Quod si in hoc ordine, qui quartus a capite est, dignum est custodiri, quanto magis in primo aut secundo vel tertio servandum est, ne aut levitico, aut presbyterali honore, aut episcopati excellentia quisquam idoneus aestimetur, qui se a voluptate uxoria necdum frenasse detegitur” (*ML* 54. 672 sq.).

In Oriente circa idem tempus *Constitutiones Apostolorum* (circa a. 400) emittunt praescriptionem de coelibatu clericorum, quatenus *prohibent contrahere matrimonium post ordinationem sed simul permittunt usum matrimonii iam contracti*. L. 6, c. 17: “In episcopum, presbyterum et diaconum constitui praecipimus viros unius matrimonii, sive vivant eorum uxores, sive obierint; non licere autem illis post ordinationem, si uxores non habeant, matrimonium contrahere, aut si uxores habeant, cum aliis copulari, sed contentos esse ea, quam habentes, ad ordinationem venerunt. Ministros vero, cantores, lectores et ostiarios, ipsos quoque monogamos esse iubemus: quod si ante coniugium ad clerum accesserint, permittimus eis uxores accipere, si quidem ad id propensionem habent, ne, cum deliquerint, in castigationem incurrant” (*MG* 1. 955-958; *Funk* 1. 339-341). L. 8, c. 47, can. 5: “Episcopus aut presbyter aut diaconus uxorem suam praetextu religionis ne eiciat; si vero eiecerit segregetur; quod si perseverat, deponatur” (*Funk* 1. 565).^{3a} Ibid., can. 26: “Qui innupti ad clerum promoti sunt, ex iis iubemus lectores ac cantores solos uxores ducere, si velint” (*Funk* 1. 571).

Canones Hippolyti (circa a. 500), can. 55: “Presbyter cuius uxor peperit ne segregetur.”³⁹ Canon ambiguus est. Intellectus sub luce *Const. Apost.*, significaret liceitatem usus matrimonii ante ordinationem contracti.

Nihilominus lex coelibatus, iuxta regulam latinam qua prohibebatur ipse usus matrimonii, observata est *in non paucis ecclesiis orientalibus*, ut constat ex supra relatis testimoniis Epiphanii, Hieronymi, Synesii

^u Hic canon ambiguus est ac variis interpretationibus ansam praebet. Quidam dicunt in eo iuberi ut uxores non despiciantur nec necessario alimento priventur; alii, ut uxores domi retineantur, etsi coniugale commercium cum eis non habeatur; alii, ut tale commercium habeatur, seu uxoribus non denegetur. Primus sensus est nimis extenuatus. Secundus sensus congruit cum ipsa praxi romana saec. 5, iuxta quam clerici iam uxorati post ordinationem domi retinerent uxorem, tanquam sororem, ut fatetur *Leo M.* in sua *Epist.* 117, ad Rusticum episc. Narbonensem; “Unde, ut de carnali fiat spirituale coniugium, oportet eos [i.e. diaconos iam uxoratos] nec dimittere uxores et quasi non habeant sic habere, quo et salva sit charitas connubiorum, et cesset opera nuptiarum” (JfL 54 1204). In tertio sensu illum canonem accepit et fere ad verbum contra Latinos repetiit *Cone. Trullanunt* a. 692, can. 13.

^{3a} Apud L. Duchesne, *Origines du culte chrétien* (éd. 5, Paris 1909) 53S.

(quoad ecclesiam alexandrinam) et ipsius Socratis (quoad Thessaliam, Thessalonicam, Macedoniam et Achaïam) (cf. supra, pp. 601-604).

Circa initium saec. 5, *Codex Theodosianus* (a. 420), renovat duplicem praescriptionem can. 3 Nicaeni (cit. in p. 605) de excludendis extraneis aut suspectis mulieribus a contubernio clericorum et can. 5 *Constit. Apost.*, de non eiciendis uxoribus legitime ductis ante ordinationem. Haec altera praescriptio sic sonat: "Illas etiam non relinqui caritatis hortatur affectio, quae ante sacerdotium maritorum legitimum meruere coniugium. Neque enim clericis incompetenter adiunctae sunt, quae dignos sacerdotio viros sui conversatione fecerunt" (l. 16, tit. 2, c. 44).⁶⁰ Eadem ambiguitas subsistit quae habetur in *Constit. Apost.*, nam permittitur sacerdotibus, adeoque etiam episcopis, uxores retinere, sed non significatur an possint matrimonio uti; si attendatur praxis orientalis, videtur dicendum usum matrimonii permitti, saltem non episcopis.

Saeculo sequenti severior disciplina introducitur per *Codicem Iustiniani* (527-565), quod attinet *continentiam episcoporum*, quatenus ab episcopatu excluduntur non solum uxorati, sed etiam qui ex defuncta uxore prolem aut nepotes habuerint. Decretum a. 531: "Sancimus, neminem in episcopum ordinari, nisi et in aliis rebus utilis et optimus sit, et neque mulieri cohabitare, neque liberorum existât pater, sed loco uxoris adhaereat quidem et continens sit circa sanctissimam Ecclesiam: loco vero liberorum omnem Christianum et orthodoxum habeat populum" (cf. l. 1. tit. 3, c. 41; *Novellae* vi, c. 1. §7; cxxiii, c. 1; cxxxvii, c. 2). Aliis clericis permittitur uxorem retinere ac uti: "Clericos autem non aliter ordinari permittimus, nisi . . . honesta vita sint, neque concubinam aut naturales habuerunt aut habeant filios, sed caste viventes aut uxorem legitimam et ipsam unam et primam habentes neque viduam neque separatam a viro, neque aliter legibus aut sacris canonibus interdictam" (*Novella* cxxiii. c. 12).

Tandem circa finem saec. 7 *Concilium Quinisextum sive Trullanum II*, a. 692, cann. 12 et 13, *definitive determinavit disciplinam orientalem, quae per saecula hucusque generaliter viguit*, tam apud Schismaticos quam apud catholicos. Quoad episcopos retinet constitutum Iustiniani de perfecto coelibato, ita tamen illud mitigans ut etiam uxorati possint consecrari, dempto subinde matrimonii usu: "Porro hoc quoque ad nostram cognitionem pervenit, quod in Africa et Libya et aliis locis quidam ex iis, qui illic sunt, religiosissimi praesules cum

⁶⁰ Ed. Th. Mommsen 1-2 (Berolini 1905) §51.

propriis uxoribus, etiam postquam ad eos processit ordinatio, una habitare non recusant, ex eo populis offendiculum et scandalum afferentes. Cum itaque studium nostrum in eo magnopere laboret, ut omnia ad gregis in manus nostras traditi nobisque commissi utilitatem fiant, nobis visum est, ut nihil huiusmodi deinceps ullo modo fiat” (can. 12, *Hardouin* 3. 1663-1665). Quoad presbyteros vero et diaconos, ultro confirmat, non sine explicita acrimonia in legem latinam, praecedentem praxim et legislationem orientalem: “Quoniam Romanae ecclesiae pro canone traditum esse cognovimus, ut promovendi ad diaconatum, vel presbyteratum, profiteantur se non amplius suis uxoribus coniungendos: nos antiquum canonem Apostolicae perfectionis ordinisque servantes, hominum qui sunt in sacris legitima coniugia deinceps quoque firma et stabilia esse volumus, nequaquam eorum cum uxoribus coniunctionem dissolventes, vel eos mutua tempore convenienti consuetudine privantes. Quamobrem si quis dignus inventus fuerit, qui hypodiaconus, vel diaconus, vel presbyter ordinetur, is ad talem gradum assumi nequaquam prohibeatur, si cum legitima uxore cohabitet. Sed neque ordinationis tempore ab eo postuletur, ut profiteatur se a legitima cum uxore consuetudine abstenturum: ne ex eo a Deo constitutas et sua praesentia benedictas nuptias iniuria afficere cogamur, evangelica voce exclamante: ‘Quae Deus coniunxit, homo non separet,’ et Apostolo docente ‘honorabiles nuptias et torum immaculatum,’ et: ‘Alligatus es uxori? ne quaere solutionem’” (can. 13, *Hardouin* 3. 1666; item Kirch, *Enchiridion* 1093).

Quarta Periodus (Saec. 8 ad Nostrum Aevum). Corroboratio Generalis Legis Perfecti Coelibatus in Ecclesia Latina, per Elevationem Ordinis Sacri ad Rationem Impedimenti Dirimentis Matrimonium.

Non obstante generali lege coelibatus, iam inde a Siricio lata in Ecclesia latina, obscuriori illa aetate, quae a saec. 8 ad 12 decurrit, plurimi abusus perpetrati sunt, ita ut clericorum concubinatus et illegitima matrimonia late vigerent, quae ipsa auctoritas ecclesiastica extinguere non valuit nisi saec. 12, cum ordo evasit impedimentum dirimens matrimonium. Iam *Gregorius VII* (f 1085), in sua tenaci lucta contra incontinentiam et simoniam clericorum necnon contra servitutem laicalis investiturae, illarum matris ac tutricis, videtur matrimonium clericorum practice ut invalidum considerasse, quin tamen ullam emisit explicitam de hac re declarationem: idem dici potest de decretis Leonis IX in Cone. Romano a. 1049, Urbani II in Cone. Amalphitano a. 1089-90, Paschalis II in Cone. Trecensi a.

1107, et Callisti II in Cone. Rhemensi a. 1119. Explicita autem declaratio primo lata est a *Cone. Lateranensi I* a. 1123, sub Callisto II, can. 21: “Presbyteris, diaconibus, subdiaconibus, et monachis, concubinas habere, seu matrimonia contrahere, penitus interdicimus: contracta quoque matrimonia ab huiusmodi personis *disiungi*, et personas ad poenitentiam debere redigi, iuxta sacrorum canonum definitiones, iudicamus” (*Hardouin* 6-2. 2013; cf. can. 3); subinde confirmata est et clarius expressa a *Cone. Lateranensi II*, a. 1139, sub Alexandro II, can. 7: “Ad haec praedecessorum nostrorum Gregorii VII, Urbani, et Paschalis Romanorum Pontificum vestigiis inhaerentes, praecipimus ut nullus Missas eorum audiat, quos uxores vel concubinas habere cognoverit. Ut autem lex continentiae, et Deo placens munditia in ecclesiasticis personis et sacris ordinibus dilatetur: statuimus quatenus episcopi, presbyteri, diaconi, subdiaconi, regulares canonici, et monachi atque conversi professi, qui, sanctum transgredientes propositum, uxores sibi copulare praesumpserint, separentur. Huiusmodi namque copulationem, quam contra ecclesiasticam regulam constat esse contractam, *matrimonium non esse censemus*. Qui etiam ad invicem separati pro tantis excessibus condignam poenitentiam agant” (*Hardouin* 6-2. 2209; cf. can. 6).

Cone. Tridentinum, matrimonium a clericis in sacris contractum, esse invalidum solemniter definivit, in sess. 24, can. 9: “Si quis dixerit, clericos in sacris ordinibus constitutos, vel regulares castitatem solemniter professos, posse matrimonium contrahere, contractumque validum esse, non obstante lege Ecclesiastica vel voto, et oppositum nil aliud esse, quam damnare matrimonium; possequeretur omnes contrahere matrimonium, qui non sentiunt se castitatis (etiamsi eam voverint) habere donum: A.S.” (*Denz.* 979).⁴¹

Pius IX in *Syllabo* hanc propositionem de origine huius impedimenti dirimentis damnat: “Bonifacius VIII votum castitatis in ordinatione emissum nuptias nullas reddere primus asseruit” (*Denz.* 1772).

“Notandum est Patres tridentinos sub ea expressione “non obstante lege ecclesiastica vel voto” intendisse solummodo damnare doctrinam Lutheri, qui his ipsis verbis utebatur, et abstrahere a theologorum quaestione utrum coelibatus sit lex mere ecclesiastica non vero divina (necnon ab ulteriori quaestione utrum habeat votum annexum). Id patet ex sequenti declaratione Cardinalis *Lotharingii*, qui videtur inclinasse in divinam originem illius legis: “In ix. can. non placet, quod dicitur, non obstante lege ecclesiastica, si tamen maiori parti patrum placuerit, approbabo canonem; sed eo sensu, quo scriptus est, et a patribus approbatus, quorum hanc mentem fuisse non animadverti, ut vellent decernere legem coelibatus esse legem ecclesiasticam, cum nec proposita fuerit haec quaestio, nec a patribus disputata; sed tantum verba Lutheri posita fuerint, videlicet non obstante lege ecclesiastica, vel voto, cuius error ipsius verbis positus iuste fuit a patribus damnatus”; quam observationem fere ad verbum repetiit Cardinalis *Varntiensis*, unus ex praesidentibus Concilii (apud A. Theiner, *Acta genuina ss. oecumenici Concilii Tridentini* [Zagabriae in Croatia (1874)] II 463, 475).

Codex I.C. antiquam legem latinam duobus canonibus 132 et 1072 constringit. *Can. 132*: “§ 1. Clerici in maioribus ordinibus constituti a nuptiis arcentur et servandae castitatis obligatione ita tenentur, ut contra eandem peccantes sacrilegii quoque rei sint, salvo praescripto can. 214, § 1 [Ubi a lege coelibatus eximitur qui metu gravi ordinem susceperit nec subinde ordinationem ratam habuerit]. § 2. Clerici minores possunt quidem nuptias inire, sed, nisi matrimonium, fuerit nullum vi aut metu eisdem incusso, ipso iure e statu clericali decidunt. § 3. Coniugatus qui sine dispensatione apostolica ordines maiores, licet bona fide, suscepit, ab eorumdem ordinum exercitio prohibetur.” *Can. 1072*: “Invalide matrimonium attentant clerici in sacris ordinibus constituti.” Praeterea Codex statuit canonicas poenas contra clericos in sacris matrimonium attentantes, scilicet excommunicationem (can. 2388, § 1), amissionem officiorum (can. 188, n. 5), irregularitatem ex delicto (can. 985, n. 3), suspensionem (can. 2359, § 1) et degradationem (can. 2388, § 1).⁴²

Unde *lex coelibatus in latina Ecclesia quatuor effectus et obligationes importat*: primo scilicet, dirimit sive invalidât matrimonium contractum post sacrum ordinem, inducens obligationem huiusmodi frustraneum matrimonium non attentandi; secundo, prohibet usum matrimonii ante sacrum ordinem initi; tertio, imponit positivam obligationem servandae castitatis, et ita ut contra eandem peccantes sint etiam rei sacrilegii; quarto, exigit ut uxoratus non ordinetur, ita ut ipsum matrimonium sit impedimentum ordinis (cf. can. 987, n. 2). Ordines minores legi coelibatus non subiciuntur; attamen indirecte ab ea attinguntur, quatenus, ob valide contractum matrimonium, ipso facto amittuntur, ita nempe ut ordinati evadant laici: quo sensu minoritae dici possunt conditionate obstringi lege coelibatus, si et quatenus in statu clericali permanere velint.⁴³

Ad Orientales quod attinet, etiam actualis disciplina essentialiter concordat cum ea quam statuerat Cone. Trullanum quamque S. Sedes iugiter toleravit⁴⁴ nec ullatenus prohibuit. Lex scilicet coelibatus integre episcopo applicatur, sicut in Ecclesia latina, ita ut et matrimonium post consecrationem dirimat et iam antea contracti matri-

⁴² Adde illegitimitate affici filios natos ex matrimonio valido, cuius usus, ratione suscepti ordinis sacri, tempore conceptionis prohibitus erat (can. 1114).

⁴³ Lex coelibatus numquam ab Ecclesia extensa fuit ad ordines minores; imo olim nec indirecte et conditionate, sicut hodie, clerici minores ab ea lege attingebantur, quatenus poterant matrimonium inire coque uti. quin e statu clericali deciderent.

⁴⁴ Stephanus IX (a. 1258), *Decretum Gratiani*, dist. 31, c. 14; Innocentius III (a. 1203), *Decretales*, l. 3, t. 2, c. 6; Benedictus XIV (a. 1742). “Etsi pastoralis,” § 7, n. 26; Pius XI (a. 1935), “Ad catholici sacerdotii” (4/18 XXVIII [1936] 24 sq., 28). In Cone. Lugdunensi II et Florentino, in quibus praecipua capita discriminis examinata sunt, quaestio de coelibatu nullo modo contra Graecos mota est.

monii usum prohibeat. Quoad presbyteros, diaconos et subdiaconos, lex mitigatur quoad alteram partem, seu licitum usum matrimonii antea contracti⁴⁵ (et consequenter quoad liceitatem ordinandi uxoratos)⁴⁵; integra vero manet quoad priorem partem prohibentem et invalidantem subsequens matrimonium, idque non solum in his qui coelibes ordinem susceperunt sed etiam in uxoris quorum uxor post ordinationem obierit.

Ante publicationem sectionis de Matrimonio *Codici Orientalis*, qui nunc a S. Sede pedetemptim editur (sectio de Ordine nondum edita est), duo incerta aut indeterminata erant, scilicet: primo, an matrimonii celebratio prohiberetur etiam post susceptionem subdiaconatus, nam varia erat in variis ecclesiis disciplina et plures id permittebant; secundo, utrum matrimonium, post ordines sacros susceptum, esset tantum illicitum an etiam invalidum, saltem de iure communi (nam apud quosdam, ut Italo-Graecos, Armenos et Maronitas, declaratum fuerat invalidum): in qua quaestione alii aliter iudicabant, ut notat ipse Benedictus XIV qui tamen in sententiam de matrimonii invaliditate inclinabat (cf. Constit. "Eo quamvis tempore," a. 1745 et Instruet. "Anno vertente" a. 1750, de ritibus Coptorum).⁴⁴ Utramque incertitudinem et indeterminationem abstulit iam a. 1949 praefata nova S. Sedis codificatio, statuens: "Invalide matrimonium attentant clerici maiore ordine aucti. Subdiaconatui, aequae ac maioribus ordinibus, vis dirimendi matrimonium tribuitur."⁴⁸

Quae diffuse in hac Conclusionem exposuimus, ad haec breviora capita reduci possunt, ex quibus apparet obligationem coelibatus non provenire ex aliqua lege divina aut apostolico-divina. sed ex mera ecclesiastica consuetudine ac lege, et ostenditur modus quo haec ipsa lex paulatim per successivos ac determinatos gressus introducta fuerit, donec assumpserit duplicem illum diversum gradum, iuxta quem in

u Quidam auctores notant presbyteros orientales debere a coniugali commercio abstinere per aliquod tempus, puta per hebdomadam vel triduum, ante celebrationem sacrificii. Nemo non videt quam difficile sit ullam regulam statuere (cogita de pastore qui pro ovibus quotidie celebrare velit aut debeat). Ceterum ea res hodie iudicatur esse non de praecepto, sed de consilio.

⁴⁴ Ceterum aliquae ecclesiae orientales catholicae ad praxim latini coelibatus accesserunt. Cf. J. Bobak, *De coelibatu ecclesiastico deque impedimento Ordinis sacri apud Orientales et praesertim apud Ruthenos* (Romae 1941) SOSq., in nota. In novo *Codice Orientali*, ubi de Matrimonio, can. 48, sermo est de illis "ritibus in quibus clerici a recepto subdiaconatus ordine obligatione servandi sacrum coelibatum tenentur."

⁴⁵ Bobak concludebat: "Certum est ac indubium, hucusque nondum esse latam legem matrimonium post Ordines sacros contractum irritantem pro tota Ecclesia Orientali-byzantina" (ibfd. 164). Pariter Cappello: "An clerici orientales, post ordinem sacrum susceptum, ita a nuptiis arceantur, et eas non solum illicite, sed etiam invalide celebrent, nullo apostolico decreto generaliter definitum est" (*De matrimonio*, cd. 5, n. 90S).

"*Litterae Apostolicae Motu Proprio datae . . . de disciplina sacramenti Matrimonii pro Ecclesia Orientali*, cap. 3, can. 62 (Typis Polyglottis Vaticanis 1949) 20.

utrumque Ecclesia observatur. Nec Christus nec Apostoli ullibi manifestant voluntatem ut ministri Ecclesiae debeant coelibatum observare, etsi eorum commendationes de continentia et virginitate connaturalem occasionem dederint origini praxis coelibatus inter clericos; ipse S. Paulus, dum loquitur praecise de dotibus episcoporum et diaconorum, supponit hos esse uxoratos, imo probabilius et matrimonio utentes, nec amplius ab eis exigit quam ut sint monogami; et haec quidem *monogamia*, sive successivae bigamiae exclusio, in qua agnoscitur quidam, utut inferior, gradus continentiae et publicae honestatis, considerari potest ut primus gressus versus futuram legem coelibatus.

Iam saec. 2-3 praxis coelibatus ita vulgata ac commendata invenitur in utrumque ecclesia, ut suspicio ingeri possit quod iam ipsa consuetudo obligationem pepererit; nihilominus nullibi huiusmodi obligatio explicite indicatur ipsumque silentium ei praeiudicium affert, eo vel magis quod e converso quaedam testimonia, scilicet Dionysii Corinthii, Clementis Alex., Tertulliani et Origenis, utut ambigua, videantur indicare quosdam de clero licite matrimonio usos fuisse. Saec. 4 certo obligatio enasci coepit, tum ex ipsa consuetudine, ex quo quidem explicantur fortiores expressiones quorundam Patrum, signanter Epiphani et Hieronymi, qui videntur communem praxim coelibatus ut veram obligationem interpretari, tum ac praecipue ex formali atque explicita lege. Attamen, ex neutro capite probari potest iam adfuisse obligationem tum strictam tum universalem, et multo minus determinatam secundum eas pleniores formas quas subinde assumpsit, praecipue in ecclesia latina. Nam consuetudo nonnisi paulatim obligationem parit, et priores leges, quae de coelibatu latae sunt, apparent potius ut praescriptiones particularium ecclesiarum nec adhuc totam materiam attingunt: hinc explicatur apparens contradictio inter testimonium Epiphani ac Hieronymi et testimonium Socratis circa praxim orientalem et illius interpretationem.

Primae leges quae emittuntur circa initium saec. 4, scilicet a Conc. Illiberitano in Occidente et Conc. Ancyrano in Oriente, exhibent iam tum essentialem unitatem tum radicale discrimen quod lex coelibatus subinde assumere debebat in utrumque ecclesia. Primum, in quo conveniunt, est exclusio matrimonii post ordinationem contracti; alterum, in quo discrepant, est exclusio ipsius usus matrimonii iam contracti, quam sola occidentalis ecclesia inde ab initio decisive adoptavit. Et in hoc constitit secundus gressus legis coelibatus, scilicet a monogamia, praescripta a S. Paulo, ad *prohibitionem matrimonii post ordinationem*; ad hunc quidem gressum mature pervenit ipsa quoque ecclesia orientalis, nam, etsi aliqua adhuc mitigatio ostendatur in Conc. Ancyrano quoad diaconos qui ante ordinationem mani-

festaverint explicitum propositum posterius nubendi, huiusmodi peregrinum constitutum ulteriorem fortunam non habuit, ut ostendunt ipsi posteriores canones orientales. Quoad alterum vero gressum, scilicet *prohibitionem usus iam contracti matrimonii* quam inde ab initio assumpsit ecclesia latina, videntur haesitanter et oscillanter se gessisse catholici orientales, donec explicite illi renuntiaverint: hinc explicatur ambiguus tenor canonum Conc. Neocaesariensis et Nicaeni, necnon varia et partialiter discordantia testimonia Epiphanii. Hieronymi, Synesii et Socratis (cf. supra, p. 610), et peculiariter curiosa illa, si vera sit, historia Paphnutii a Socrate relata: ceterum, non simpliciter illi gressui posteriores Orientales valedixerunt, sed illum ad solum ordinem episcopatus limitarunt, ita ut episcopo prohiberetur, ceteris vero concederetur, usus iam contracti matrimonii: in quo apparet quaedam evolutio inter canones *Constitutionum Apost.* et canones Conc. Trullani, ex quibus geminis documentis orientalis legislatio processit. Inde saltem a Conc. Trullano a. 692, lex mitigati illius coelibatus generalis evasit pro toto Oriente; in ecclesia vero latina iam inde a fine saec. 4, seu a constituto Siricii, lex plenioris coelibatus ut universalis considerari potest. Nondum tamen completa erat, sive quoad personas, nam nonnisi inde a saec. 5-6 (Leone M. et Gregorio M.) extensa est ad subdiaconatum, sive quoad vim. nam nonnisi inde a saec. 12, saltem certo et universaliter, ordo sacer evasit *impedimentum dirimens matrimonium*; et hic fuit quartus ac ultimus gressus legis coelibatus (ad quem et ipsi catholici orientales, iubente S. Sede, recenter universaliter accesserunt); ceterae enim dispositiones Codicis I.C., circa ordines minores, circum matrimonium ut impedimentum Ordinis, circa poenas illatas in violatores coelibatus, secundariae sunt, relate ad ipsam legis substantiam, et suas historicas vicissitudines habuerunt, quas effodere non vacat.

Conclusio 2. Obligatio ecclesiastici coelibatus procedit non solum a lege sed etiam a tacito voto, per legem Ordini annexo, imo immediate procedit ab ipso voto, sive a lege mediante voto.

Probatur.

In modo probandi hanc Conclusionem non prorsus concordant ipsi eius defensores; alii enim afferunt rationes quas alii, una cum ipsis adversariis conclusionis, reiciunt; nonnisi una ratio, quae ex ipsis Ecclesiae documentis petitur, ab omnibus tanquam efficax affertur, luverit igitur varias rationes proponere et ad trutinam revocare.

Prima ratio petitur ex ipsa materia castitatis ad quam obligat lex

coelibatus. Observatio scilicet castitatis, in re quae ex natura sua non est mala, non est materia praecepti sed consilii, ac ideo nequit directe imponi sed tantum mediante ipsius subiecti promissione, ita ut directum obiectum obligationis ecclesiasticae sit non ipsa servanda castitas sed emissio promissionis sive voti servandae castitatis ex parte subiecti. *Attamen*, haec ratio claudicat, aequivocando in ratione praecepti. Nam, quamvis Ecclesia non possit in praefata libera materia castitatis obligare quemquam directe et absolute, potest tamen indirecte et conditionate, quatenus susceptioni Ordinis, quae ex parte subiecti est omnino libera, apponit onus sive conditionem observandi castitatem, ut patet etiam de aliis obligationibus, puta recitandi breviarium, quae ordinationem sequuntur. Unde ex allata ratione non sequitur obligationem coelibatus importare existentiam voti.

Secunda ratio petitur ex eo quod ad dispensandum super legem coelibatus requiritur ex parte Ecclesiae iusta causa, sine qua dispensatio invalida esset: hoc autem valet si obligatio coelibatus oritur ex voto, nam votum, semel factum, pertinet ad ius divinum, non vero si oritur ex mera lege ecclesiastica, super quam Ecclesia potest valide dispensare etiam sine iusta causa. *Attamen*, haec etiam ratio laborat gratuito supposito; nam adversarii qui negant existentiam voti ultro concedunt Ecclesiam posse pro libito valide dispensare super legem coelibatus, et illi qui hoc negant, id deducunt praecise ex existentia voti.

Tertia ratio petitur ex ratione sacrilegii quae, fatentibus omnibus cum ipso Codice I.C. (can. 132), adest in peccato contra castitatem commisso a clerico in sacris, praeter communem ipsam rationem contra virtutem castitatis; ratio enim sacrilegii nequit provenire nisi ex voto, nam sola lex Ecclesiae non induceret obligationem diversae speciei a communi obligatione castitatis, ut patet ex aliis Ecclesiae praeceptis. *Attamen*, nec ista ratio, quae tamen melior videtur, necessario concludit; nam potest ratio sacrilegii provenire etiam ex lege Ecclesiae si haec condatur ex motivo religionis, quemadmodum percussio clerici induit duplicem malitiam, alteram contra iustitiam ex lege naturali, alteram contra religionem ex lege Ecclesiae quae ex motivo religionis prohibet laedere personam Deo mancipatam: quidam etiam ex adversariis addunt aliam minusque aptam rationem, independentem a lege Ecclesiae, scilicet sacrum characterem personae ordinatae, qui fundaret rationem sacrilegii in actu contra castitatem.⁴

• Hanc rationem non valere, ex eo patet quod persona ordinati fit quidem sacra secundum quid, non vero simpliciter aut in linea castitatis, nisi supponatur votum vel saltem lex Ecclesiae, veluti consecrans corpus in divinum servitium et honorem; si ca ratio valeret, omnia peccata ordinati essent sacrilegia.

Quarta ratio petitur ex ratione sacrilegii in actu mere interno contra castitatem. Scilicet: clericus in sacris, peccans contra castitatem per actum mere internum, committit sacrilegium. Atqui ratio sacrilegii in actu mere interno nequit provenire nisi ex voto, non vero ex mera lege ecclesiastica, quippe quae non possit attingere actus mere internos. Ergo clericus in sacris emittit votum castitatis.

Haec ratio procul dubio *eflicacior est*, pro quanto communius et probabilius a theologis indicatur Ecclesiam non posse attingere directe actus internos. Cum tamen hoc a quibusdam negetur vel ut non certum habeatur, facilis inde adversariis patet evasio. Quidam adversarii respondent negando ipsam maiorem argumenti, quia aiunt. Ecclesia nequit imperare actus mere internos ac ideo lex coelibatus non respicit actus internos sed externos. Alii vero ac frequentiores, concessa maiori, negant minorem, quia, ut aiunt quidam, Ecclesia potest imperare etiam actus mere internos, idque ex motivo religionis, ex quo illi actus induunt rationem sacrilegii, vel quia, ut aiunt alii, ratio sacrilegii provenit ex ipsa ordinatione, seu ex hoc ipso quod ordinatus evadit res sacra quae sine sacrilegio profanari non potest, quin sit recurrendum ad legem Ecclesiae imperantem actus internos. Unde praefata ratio tria supponit de quibus non concordant theologi, scilicet Ecclesiam non posse imperare actus internos, actum internum contra castitatem in ordinato esse sacrilegium, et rationem sacrilegii non provenire nisi a voto vel a lege Ecclesiae.

Quinta ratio petitur a paritate inter religiosum et clericum in sacris. Nam ex una parte ordinatio habet pro effectum ut sit impedimentum dirimens matrimonium, sicut votum solemne religiosum, et ex alia parte religiosus et clericus in sacris idem specificè peccatum contra castitatem committunt, ita ut religiosus, qui sit in sacris, non teneatur in confessione manifestare suum statum religiosum, sed satisfaciat integritati confessionis si dicat se esse ordinatum in sacris. *Attamen*, hac ratio non valet. Nam prior paritas non tenet quoad religiosum votorum simplicium, et ceteroquin paritas inter religiosum votorum solemnum et clericum in sacris peti potest ex ipsa sola lege Ecclesiae quae velit ut Ordo sit clericis impedimentum dirimens matrimonium, sicut est votum solemne pro religiosis, quin inde sequatur Ordini adnecti votum. Altera vero paritas petit principium, vel laborat falso supposito; nam adversarii, qui negant ordinatum emittere votum, respondere possunt non esse specificè idem peccatum in religioso et in ordinato, ac ideo religiosum teneri ad confitendum ipsam violationem voti religiosi, vel, si est specificè idem peccatum, scilicet sacrilegii, id contingere ex uno vel altero fonte, seu ex voto vel ex viola-

tione legis Ecclesiae obligantis ex motivo eiusdem virtutis religionis quo obligat ipsum votum, ac ideo satis esse ut poenitens dicat se per peccatum impuritatis commisisse etiam sacrilegium, quin indicet determinatum fontem ex quo sacrilegium processit.

Sexta ratio, eaque efficax, petitur ex documentis Ecclesiae, in quibus verum votum indicatur.

Iam in quibusdam documentis priorum saeculorum sermo est de promissione, vel professione, vel sponsione, servandae castitatis, a clericis etiam explicitè emittenda; quae suggerit rationem voti proprie dicti, quamvis votum non vocetur. *Conc. Ancyranum* a. 314 (supra cit., p. 604) loquitur de tacita “professione continentiae” in ipsa ordinatione contenta; textus tamen ambiguus est, eo vel magis quod in ecclesia orientali theologi votum continentiae non agnoscant. *Conc. Arausicanum* I, a. 441, can. 22: “Sedit praeterea, ut deinceps non ordinentur diacones coniugati, nisi qui prius conversionis proposito professi fuerint castitatem” (*Hardouin* 1. 1786). *Conc. Arelatense* II, a. 443 vel 452, can. 2: “Assumi aliquem ad sacerdotium non posse in coniugii vinculo constitutum, nisi fuerit praemissa [aliter: promissa] conversio⁵⁰” (*Hardouin* 2. 773); can. 43 repetit can. 22 *Conc. Arausicanum*. *Conc. Toletanum*, a. 527, can. 1: “Quibus si gratia castitatis, Deo inspirante, placuit, et professionem castimoniae suae absque coniugali necessitate se spoponderint servaturos, hi tanquam appetitores arctissimae viae, lenissimo Domini iugo subdantur: ac primum subdiaconatus ministerium habitu probationis suae vicesimo anno suscipiant. . . Cavendum tamen est his, nequando suae sponsionis immemores, aut ad terrenas nuptias, aut furtivos concubitus ultra recurrant. Quodsi forte fecerint, ut sacrilegii rei damnentur, et ab ecclesia habeantur extranei” (*Hardouin* 2. 1139sq.). *Gregorius M.* (+ 604). *Epist.* ad Petrum subdiaconum: “Unde videtur mihi ut a praesenti die episcopis omnibus dicatur ut nullum subdiaconum facere praesumant, nisi qui se victurum caste promiserit” (*ML* 77. 506).

Inde a saec. 12, ipsa documenta pontificia loquuntur de “voto.”

Alexander III, a. 1180. *Epist.* ad episcopum Herfordensem: “Provideas attentius, ne deinceps clericus coniugatus ad . . . sacros ordines . . . admittatur, nisi forte castitatem voveret perpetuam” (*Corpus Iuris Canonici*, ed. Friedberg, II 457).

Innocentius III, a. 1203. rescribens archiepiscopo Acherontino circa electionem alicuius episcopi cuius pater fuerat graecus sacerdos et iuxta ritum graecum in sacerdotio eum genuerat, ait: “Nos igitur,

** Continentia sponsorum, conversio appellabatur.

attendentes quod Orientalis Ecclesia votum continentiae non admisit, quin [aliter: quoniam] Orientales in minoribus ordinibus contrahant et in superioribus utantur matrimonio iam contracto . . . , mandamus, quatenus . . . {*ML* 215. 152 sq.; textus relatus est in *Corpus Iuris Canonici*, ed. Friedberg II 458). Supponit ergo Innocentius in Ecclesia occidentali emitti votum continentiae ab ordinatis.

Bonifacius VIII, circa a. 1298, rescribens episcopo Biterensi circa quaestionem quodnam votum esset considerandum ut solemne ac dirimens matrimonium, ait: "Quod votum debeat dici solemne ac ad dirimendum matrimonium efficax, nos consulere voluisti. Nos igitur, attendentes, quod voti solemnitas ex sola constitutione ecclesiae est inventa, matrimonii vero vinculum ab ipso ecclesiae capite rerum omnium, conditore, ipsum in paradiso et in statu innocentiae instituente, unionem et indissolubilitatem acceperit: praesentis declarandum duximus oraculo sanctionis, illud solum votum debere dici solemne, quantum ad post contractum matrimonium dirimendum, quod solemnizatum fuerit per susceptionem sacri ordinis, aut per professionem expressam vel tacitam, factam alicui ex religionibus per sedem apostolicam approbatis" {*Corpus Iuris Canonici*, ed. Friedberg II 1053). S. Pontificem loqui de proprie dicto voto, involuto in ordinatione, satis manifestum facit tum comparatio cum voto professionis religiosae, tum communis doctrina doctorum eiusdem saeculi, tum communis interpretatio huius Decretalis, allata a doctoribus saeculi sequentis, uti Scoto, Durando, Ioanne Andreae canonista, Paludano.⁵¹

Ioannes XXII, edicto 1 dec. 1322, finem imponens disputationi theologorum circa quaestionem an votum contentum in ordinatione dirimeret non solum matrimonium contrahendum sed etiam matrimonium iam contractum, ratum tamen et non consummatum, sicut illud dirimit solemne votum religiosum, decidit: "Antiquae concertationi finem cupientes imponere, ac animarum periculis inde provenientibus salubriter providere, de fratrum nostrorum consilio praesenti declaramus edicto, quod, licet votum solemnizatum per sacri susceptionem ordinis, quantum ad impediendum matrimonium contrahendum, ac ad dirimendum, si post contractum fuerit, secundum statuta canonum sit efficax reputandum, ad dissolvendum tamen prius contractum, etiam si per carnis copulam non fuerit consummatum, quum nec iure divino nec per sacros reperiamus canones hoc statutum, invalidum est censendum, auctoritate apostolica districtius inhibentes, ne quisquam durante matrimonio, nondum etiam consum-

⁵¹Cf. N. Jubany Arnau, *EI volo de castidad en la ordcnaciôn sagrada* (Barcelona 1952) 65-77.

mato, aliquem de sacris ordinibus praesumat suscipere, nisi prout sacris canonibus noverit convenire.””

Cone. Trid., sess. 24, can. 9, supra cit. (p. 613), distinguendo inter legem ecclesiasticam et votum, nequaquam intendit docere obligationem castitatis in ordinatis provenire a sola lege ecclesiastica, dempto voto, sed sub generali quadam formula abstrahit a quaestione de voto incluso in ordinatione, quippe quae ad finem damnandi reclamationem Protestantium nullatenus faciebat⁵³; ceterum dici potest Concilium existentiam praefati voti supponere, tum quia omnes theologi minores in concilio id profitebantur tum quia etiam extra Concilium nondum exorta erat in agmine theologorum opinio quae id in dubium revocaret.⁸⁴

Benedictus XIV, Constit. “Inter praeteritos,” 3 dec. 1741, edita occasione futuri Anni Sancti 1750, declarat poenitentiarios minores non habere facultatem dispensandi super vota sollemnia, emissa sive in professione religiosa sive in sacra ordinatione: “Quod idem est ac si dicatur, ipsos potestatem dispensandi in votis sollemnibus castitatis, paupertatis et oboedientiae in sollemni religiosa professione, sive in Ordinis sacri susceptione emissis, minime habere. Haec autem sola sollemnia vota sunt; quum alia omnia vota, licet publice facta, simplicia vota sint, secundum Bonifacii VIII Decretalem.”⁵⁵ Hic, sicut in Decretali Bonifacii VIII. votum Ordinationis assimilaiur voto professionis religiosae.

Pius IX in *Syllabo* hanc Ioannis Nuytz propositionem damnavit: “Bonifacius VIII votum castitatis in ordinatione emissum nuptias nullas reddere primus asseruit” (*Denz.* 1772).⁵⁰ Qua damnatione Pontifex non solum existentiam voti supponit, sed etiam eius vetustiores antiquitatem sustinet.

Codex I.C., can. 132 (supra cit., in p. 614), loquitur de “castitatis obligatione” quin votum explicite memoret. Hinc quidam adversarii arguunt non existentiam voti. At immerito. Nam imprimis, non improbabiler votum implicatur in mentione sacrilegii quod dicitur inesse peccato clerici contra castitatem (“Contra eandem peccantes sacrilegii quoque rei sunt”): Codex enim non distinguit inter peccata externa et interna, probabilius autem est rationem sacrilegii in peccato interno non posse provenire nisi ex voto; praeterea. Codex in

” *Extravag.* Ioannis XXII, tit. 6, cap. un., *Corpus iuris canonici*, ed. Friedberg II 1212 sq.

“ Cf. dicta supra, p. 613, in nota.

M Cf. N. Jubany Arnau, “El impedimento matrimonial del orden sagrado en el Concilio de Trento,” *Rvista espaiola de derecho canônico* III (1948) 7-34.

“ *Benedicti XIV Bullarium* III-1 (Prati 1846) 174.

I i

** Cf. prohibitionem operis *iuris ecclesiastici institutiones* illius auctoris, in *Pii IX P. M. Acta* I 288.

can. 6, η. 4, statuit: “In dubio num aliquod canonum praescriptum cum veteri iure discrepet, a veteri iure non est recedendum,” unde cum vetus ius loquatur de voto, Codex vero sileat nec contradicat, in praesenti dubio de existentia voti pro iure antiquo, illam affirmante, standum erit, eo vel magis quod ad cann. 132 et 1072 allegantur etiam fontes iuris antiqui in quibus de voto sermo est.

Pius XI, Constit. “Si unquam,” 15 iul. 1924, declarat, sicut *Benedictus XIV*, poenitentiarios minores durante Anno Sancto non posse dispensare super votum castitatis annexum sacrae ordinationi: “Nullatenus tamen ab eodem [voto castitatis solemni] illos dispensent, qui vi ordinis sacri ad legem coelibatus tenentur, etiamsi ad statum laicalem redacti sint.” Idem declaratur ab eodem *Pio XI*. Constit. “Indicto a nobis,” 30 ian. 1933, et a *Pio XII*, Constit. “Decessorum nostrorum.” 10 iul. 1949 (AAS XVI [1924] 312; XXV [1933] 16: XLI [1949] 342).

Adversarii nostrae conclusionis vim istorum documentorum dupliciter eludere conantur: vel scilicet accipientes vocem “votum” in sensu largiori, seu improprie et similitudinarie, pro voluntaria acceptione obligationis castitatis, contenta in ipso voluntario accessu ad ordinationem (ita Aversa. Herincx. Leitner, alique plures⁵⁷), vel concedentes olim consuetudinem obtinuisse emittendi votum, et quidem explicitum, in sacra ordinatione, quae tamen nullam involvebat iuris communis obligationem, quaeque, quomodolibet ceteroquin intelligatur, in desuetudinem abiit, ita ut saltem nunc in ordinatione nullum votum emittatur, ut constat ex Codice I.C. (ita Haring. Linnerborn, Cocchi). Iamvero, impropriam illam acceptionem voti excludit tum non semel repetita et explicita assimilatio cum voto professionis religiosae, tum communis doctrina et interpretatio theologorum quod attinet documenta quae Cone. Trid. praecesserunt: cessationem vero voti post Codicem excludit tum recta interpretatio silentii Codicis (cf. supra, p. 622), tum continuata et explicita mentio voti ordinationis in ipsis documentis post Codicem.

Positive autem contra voti existentiam sequentes rationes obiciunt:

Obi. 1. Nulla est lex positiva, explicite praescribens votum, et peculiariter Codex tacet de huiusmodi voto: quod silentium valde mirabile esset, si huiusmodi obligatio existeret.

⁵⁷ *Herincx* similitudinariam hanc acceptionem sic explicat: “Similitudo . . . consistit in eo, quod sicut votum . . . quisque libere assumit et in obligationem consequentem se coniicit, eamque voluntarie acceptat et profitetur, sic ordinandus simpliciter non potest compelli ad hanc obligationem per legem aliquam, sed illam sponte assumit et acceptat, suscipiendo ipsum ordinem” (*Summa theologica scholastica et moralis* [Amberes 1660] 509).

Resp. Omnia documenta nuper relata, quorum quaedam sunt legalia (Innocentius III, Bonifacius VIII, Ioannes XXII), talem legem supponunt. Silentium autem Codicis aliorumque legalium documentorum explicari potest ex eo quod, ad fines et effectus iuridicos, satis sit loqui generaliter de lege coelibatus, quin ulterius determinetur quomodo haec lex influat, utrum sola aut cum voto, utrum immediate an mediante voto, cum tandem aliquando tota obligatio reducatur ad legem ecclesiasticam qua ipsa emissio voti iubetur. Ad rem Gasparri: “Cone. Trid., et Codex post ipsum, hanc quaestionem [de voto ordinationis] intactam relinquunt quae revera in praxi parvi momenti est.”⁵⁸

Obi. 2. De facto nunc ordinati in sacris nullum emittunt votum.

Resp. Emittunt votum implicitum sive tacitum, contentum in ipsa susceptione Ordinis, iuxta intentionem et legem Ecclesiae; unde “etiam si quis verbotenus [votum] non emittat, ex hoc ipso tamen, quod Ordinem suscipit secundum ritum Occidentalis Ecclesiae, intelligitur emisisse” (*Suppi.*, q. 53, a. 3). Hoc modo etiam religiosum votum castitatis olim emittebatur sub una vel alia forma in ipsa professione religiosa, quae quidem praxis suppressa est a Codice I.C., can. 572, § 1, n. 5; quaedam antiquiora documenta (cit. in p. 620) ostendunt olim, saltem in pluribus locis, consuevisse emitti explicitum votum in ordinatione; in quo casu dici potest praxim sive legem ecclesiasticam evolvisse ex voto explicito ad implicitum quoad ordinationem et vicissim ex voto implicito ad explicitum quoad professionem religiosam.

Obi. 3. In ecclesia orientali nullum emittitur votum, ut omnes fatentur; ergo etiam in ecclesia occidentali.

Resp. Inepte arguitur ad uno ad alium ritum, cum ceteroquin in ipsa lege coelibatus magnum habeatur discrimen inter binos ritus. Quod de facto in ritu orientali nullum emittatur ordinationis votum,⁵⁹ scimus tum ex eo quod in documentis orientalibus nulla fit mentio voti, tum ex explicita affirmatione Innocentii III (cit. in p. 621), tum ex communi interpretatione iuristarum et theologorum post S. Thomam (cit. in p. 582). Nec valet in contrarium arguere ex eo quod etiam clericus orientalis committat sacrilegium in peccato contra castitatem, sive externo sive etiam interno: nam id certum non est ac dependet praecise a quaestione utrum ratio sacrilegii proveniat ex

⁵⁸ *Tractatus canonicus de Matrimonio* (ed. post Codicem, Romae 1032) II 365.

⁵⁹ J Dubitari tamen potest de illis orientalibus qui latinam legem coelibatus adoptarunt, ut dictum est supra, p. 615, in nota. Probabilius negandum est ab eis votum emitti, donec Ecclesia mentem suam manifestaverit; nam aliud est eandem obligationem quae est apud Latinos assumere et aliud est eam assumere per votum ab Ecclesia impositum

solo voto an possit provenire ex ipsa lege Ecclesiae, et ulterius utrum Ecclesia possit praecipere actus internos; iuxta autem dicta superius (p. 618 sq.), videtur dicendum quod, deficiente voto, clericus orientalis probabiliter committit sacrilegium in actu externo contra castitatem, quippe qui ab Ecclesia supponatur prohiberi ex motivo religionis, probabilius vero nullum committit sacrilegium in actu interno, quippe qui a lege Ecclesiae probabilius attingi non possit. Ratio autem quare ecclesia orientalis obligationem voti non adoptaverit, videtur inveniri in ipsa mitigata forma quam lex coelibatus apud orientales assumpsit, permissio scilicet usu matrimonii ante ordinationem contracti; exinde enim sequeretur diversum votum, in eadem ecclesia et in eadem ordinatione, emitti ab uxorato et a non uxorato: prior quippe diminutum ac imperfectum, alter vero perfectum voveret coelibatum.⁰⁰

Obi. 4. Votum castitatis, ab Ecclesia imperatum, videtur aliquid absurdum, cum votum sit actus tum essentialiter liber ac spontaneus, tum necessario internus.

Resp. Ecclesia non potest imponere votum lege absoluta, bene vero lege conditionata, quatenus susceptioni Ordinis, quae est omnino libera ex parte subiecti, apponit onus sive conditionem emittendi votum castitatis, quemadmodum, etiam abstrahendo a voto et per meram legem, potest imponere perfectam castitatem eidem ordinato (cf. supra, p. 618). Per huiusmodi obligationem, lex Ecclesiae non attingit directe actum internum sed externum cum interno necessario coniunctum, seu, ut dici solet, actum mixtum.

Obi. 5. Praefatum votum est saltem frustraneum, cum Ecclesia possit per meram legem et absque voto ad eandem materiam obligare.

Resp. Posito voto, conditio et obligatio ordinati sacratior et firmior evadit: sacratior quidem, quia “continentiae votum . . . est unum eorum quae ad perfectionem pertinent” (2-2, q. 184, a. 6), ut patet ex trino voto religiosae perfectionis; firmior autem, quia Ecclesia difficilius potest a voto dispensare (nec valide sine iuxta causa) quam a mera lege ecclesiastica, cum, semel humanitus emisso, votum transit in ius divinum (cf. supra, p. 618). Ad rem *Suarez*: “Potius voluit Ecclesia mediante voto hanc obligationem imponere, et ad

” Quaeri potest an clericus latinus, qui ordinetur ab episcopo orientali, teneatur lege coelibatus iuxta formam orientalem, et vicissim an clericus orientalis, ordinatus ab episcopo latino, teneatur latinae legi ac voto coelibatus. Si utra ordinatio illegitima fuit, nullum peculiarem parit iuridicum effectum, seu ordinatus latinus latino coelibatui, orientalis orientali coelibatui subicitur; si vero ordinatio fuit legitima, seu ex apostolico induito, eius effectus pendet ab ipsius indulti tenore, quo tamen generatim nulla ritus mutatio concedi solet.

ipsum votum implendum obligare, ut sacratio et quodammodo immobilior esset obligatio. . . . Nam si obligatio haec tantum esset ex praecepto Ecclesiae, maiori facilitate posset per illius dispensationem auferri, et dispensatio sine causa data valida esset, quamvis illicite daretur; interveniente autem voto, et difficilior est dispensatio, et sine causa data non tenet.”⁸¹

Obi. 6. Si lex coelibatus pareret votum, non tam facile Ecclesia ab ea lege dispensaret.

Rcsp. Ut dictum est supra (p. 592), Ecclesia nonnisi raro et ex gravi causa ab ea lege dispensat; ex quo quidem retorqueri potest argumentum, quatenus haec ipsa raritas assumi queit ut probabile indicium existentiae voti. Ubi non est confundenda dispensatio a iam contracta obligatione coelibatus cum suppressione ipsius legis coelibatus; nam. cum haec lex, etiam cum annexo voto, sit iuris ecclesiastici. Ecclesia posset quodcumque eam simpliciter suppressimere, vel iuxta formam orientalem mitigare.

Obi. 7. Si sacra ordinatio haberet annexum votum solemne castitatis, dirimeret non solum matrimonium contrahendum sed etiam matrimonium iam contractum, ratum scilicet nec consummatum, sicut illud dirimit votum solemne professionis religiosae. Iamvero sacra ordinatio non dirimit matrimonium ratum et non consummatum, ut patet ex declaratione Ioannis XXII (supra cit., p. 621) et ex Codice I.C., can. 1119. Ergo non habet annexum votum solemne castitatis.

Rcsp. Negatur paritas inter utrumque votum, idque saltem ob voluntatem Ecclesiae quae et votum condidit et solemnitatem ei addidit. Pendet enim a voluntate Ecclesiae solemnitatem voto addere et gradum solemnitatis statuere; sicut igitur ipsa voluit ut in religiosa professione, praeter votum simplex quod nullum matrimonium dirimit, esset etiam votum solemne, quod utrumque matrimonium, tam contrahendum quam contractum nec consummatum, dirimat; ita statuit ut verum votum in ordinatione emittatur eique talis remissus solemnitatis gradus adderetur quo solum contrahendum, non vero contractum ratum matrimonium dirimatur. Potuit etiam ampliorem ei solemnitatem addere illudque in omnibus aequiparare voti solemni religionis (cf. can. 1119). sed de facto id non fecit.

Obi. 8. Si obligatio coelibatus procederet ex voto, sequeretur quod, si quis ignoraret adesse votum castitatis annexum ordinationi, vel, sciens, nollet votum emittere, nulli subdereretur obligationi servandae castitatis et posset valide matrimonium contrahere: in utroque enim

n De religione, pars, 2, l. 9, c. 17, Opera omnia XV (Parisiis: Vivès 1859) 789.

casu votum deesset (nemo quippe vovet quod nescit, et a fortiori nemo vovet qui vovere non vult) ac ideo corrueret omnis obligatio ex voto procedens et lex coelibatus simpliciter frustraretur.

Rcsp. In responsione ad hanc objectionem, quae praecipua et satis molesta videtur, non parum insudant theologi, nec unusquisque sibi constans apparet. Generaliter loquendo, ex triplici diverso praesupposito suam responsionem conficiunt: quidam enim dicunt obligationem coelibatus procedere immediate a duobus fontibus, tum nempe a lege tum a voto, ac ideo, deficiente voto, urgeri a lege: quae evasio primo aspectu arbitraria videri potest; alii docent obligationem coelibatus procedere immediate a solo voto: quae durior positio cogit eos ad aliquid obicienti concedendum vel ad subtiles contorsiones conficiendas; alii vero ita distinguunt ut dicant obligationem continentiae procedere a voto (vel a voto et lege), rationem vero impedimenti dirimentis matrimonium procedere a sola lege: quae distinctio videtur politicum effugium ad eludendum principale punctum difficultatis, respiciens impedimentum dirimens matrimonium.

Ceterum, quia *duo illi casus*, qui in objectione proponuntur, scilicet viri *ignorantis existentiam voti* et viri *expresse contradicentis*, non sunt omnino idem ac paulo diversam ingerunt difficultatem, iuverit eos distincte considerare.

Quoad primum casum de ignorantia voti,⁶² qui ceteroquin obici posset etiam si non adesset votum, sed sola lex coelibatus (an scilicet qui, ignorans legem coelibatus, voluntarie ordinatur, contrahat coelibatus obligationes et impedimentum matrimonii), plures inter antiquiores dixerunt eum. qui cum ignorantia voti vel legis continentiae ordinatur, teneri obligatione continentiae et ita ut matrimonium ab eo contractum sit nullum, quia Ecclesia voluit omnes qui voluntarie Ordinem suscipiunt obligationi continentiae subicere et inhabiles reddere ad contrahendum matrimonium; sed dividuntur inter se, quatenus quidam docent id provenire ex sola lege ecclesiastica, alii, ut Sanchez, Salmanticenses et Billuart, ex ipso voto, etiam in tali casu implicite emisso per ipsum voluntarium accessum ad ordinationem, “nam sicut qui vult officium praetoris aut magistratus admittere, vult etiam subire omnes obligationes tali officio annexas, etiam [si] illas ignoret: ita qui vult ordines sacros recipere, vult

“Animadvertunt auctores casum hunc vix esse practicum. sed potius hypotheticum; nam vix cogitari potest ut quis adultus voluntarie accedat ad ordinationem absque aliqua cognitione saltem confusa obligationis cum Ordine connexae (non enim amplior cognitio requiritur ad contrahendam obligationem); casus accidere posset, si quis impuber (ante decimum quartum aetatis annum) aut absque ulla praevia instructione vel admonitione admitteretur ad ordinationem: quorum neutrum in praxi contingit, quoniam impuberes excluduntur et ceteri, saltem ab episcopo ordinante, de obligationibus praemonentur.

etiam emittere votum castitatis, quod tali ordini est annexum, etiamsi illud ignoret, quia vult talem ordinem cum omnibus quae secum affert.”⁶³ Alii vero antiquiores, ut Coninck, Palaus, Lacroix (apud S. Alphonsum, l. 6, n. 809), quos sequuntur communiter moderni, ut De Smet, Prümmer, Cappello, Merkelbach, Jombart, praefatum subiectum probabilius solvunt a lege continentiae et ab impedimento dirimente matrimonium, quia, ignorans obligationem, nec votum emit tit nec lege obligatur.⁶¹

Quidquid sit de veritate alterutrius sententiae, quarum unaquaeque suam probabilitatem servat, praesens obiectio nihil probat contra existentiam voti ordinationis, quoniam, si cum priori sententia dicatur ignorantia non excusare ab obligatione, haec repeti potest (cum Sanchez et Salmanticensibus) ex voto implicito, si vero cum altera sententia admittatur ignorantia excusare ab obligatione, id nullum praeiudicium affert existentiae voti sicut non affert existentiae ipsius legis, dempto voto, nam, in casu ignorantiae, neque votum emittitur neque lex urget; obiectio subsistit solummodo, si quis dicat, cum quibusdam, in eo ignorantiae casu votum non adesse sed tamen legem urgere, et tunc obiectio solvenda est ad tramitem dicendorum de eo qui expresse contradicit.

Quoad alterum igitur casum, viri nempe expresse contradicentis nec vovere volentis, omnes doctores admittunt ipsum contrahere impedimentum dirimens matrimonium (quia Ecclesia vult ut omnes, voluntarie ordinati, sint inhabiles ad contrahendum matrimonium, velint nolint) et praeterea contrahere obligationem supplendi votum quod sacrilege (i.e. profanando susceptum sacramentum) omisit. Discrepant vero quoad quaestionem an ille contrahat etiam obligationem continentiae (ita ut interim peccans contra castitatem committat etiam speciale peccatum sacrilegii). Quidam enim, ut Dicastillo, Salmanticenses et Billuart, id negant, quoniam huiusmodi obligatio nequit procedere ex voto, quod non existit, neque ex lege Ecclesiae quae non obligat nisi mediante voto (nulla enim, aiunt, datur lex de observanda castitate, sed de emittendo voto castitatis), unde praefatus ordinatus contrahit tantum obligationem emittendi votum et

⁶¹ Salmanticenses morales, tr. 8, de Ordine, c. 6, dub. 2. n. 35. His antiquioribus consentit unus vel alter modernus, ut Cerato *{Matrimonium a Codice I. C. integre desumptum* [Patavii 1920], n. 67), quatenus dicit impedimentum dirimens matrimonium contrahi in casu, quia iuxta can. 16, “nulla ignorantia legum irritantium aut inhabilitantium ab eisdem excusat, nisi aliud expresse dicatur.”

“Ad praefatam rationem, a quibusdam modernis deductam ex can. 16, respondet Cappello: “Nec obstat quod ignorantia non excuset ab impedimentis (can. 16); nam impedimentum ordinis sacri fundatur in obligatione castitatis servandae, qua obligatione cessante ob ignorantiam, cessat impedimentum ipsum, cum careat tunc fundamento” (*De Matrimonio*, ed. 5, n. 437).

contra eam iugiter peccat donec votum emittat. Alii vero, ut Sanchez, Holzmann, Amicus, S. Alphonsus, quos videntur communiter sequi moderni (nam plures valde confuse in tota hac quaestione loquuntur), affirmant obligationem eamque dicunt provenire ex lege Ecclesiae, dificiente voto. Ab eadem ceteroquin lege, omnes (etiam priores theologi) repetunt, in hoc casu defectus voti, impedimentum dirimens matrimonium.

Supponendo igitur quod, in praesenti casu hominis expresse nolentis vovere, desit verum votum (quod quidem certum est), contrahatur impedimentum dirimens (quod omnes doctores fatentur), contrahatur etiam obligatio servandae castitatis (quod probabilius est et communius admittitur), solvenda est difficultas, in obiectione proposita, quomodo hi duo effectus, qui adnectuntur voto, possint produci ubi votum non adsit. Quidam igitur respondent hos effectus procedere aequae et immediate a duplici causa, scilicet tum a lege tum a voto, ac ideo, ubi deficit votum adhuc produci a lege.⁰⁵ At haec responsio, quamvis valde commoda ad solvendam difficultatem videatur, tamen non valde logica apparet, qua parte assignat duplicem immediatam causam eidem effectui absque ulla ad invicem relatione ac subordinatione. Alii sustinent eos effectus procedere immediate a voto nec nisi mediate a lege Ecclesiae, quantenus haec votum ipsum imponit, et praefatae obiectioni Suarez respondet in eo casu effectus procedere a voto praesumpto ac debito, etsi non vero, quatenus Ecclesia ita voluerit eos voto adnectere, ut, si verum votum desit, nihilominus ipsi procedant vi voti quod fieri deberet et quod obiective praesumitur adesse, seu, quod perinde est, vi ipsius ordinationis.⁰⁰ Attamen haec responsio, quamvis novum ac speciosum elementum addat, non videtur re differre a praecedenti.

Facilior ac magis logica datur responsio si, in unum copulatis duabus praecedentibus responsionibus et attentis ipsis verbis S. Thomae (“[Lex coelibatus matrimonium contrahendum] impedit ex vi ordinis et ulterius ex voto continentiae”: cf. supra, p. 582), dicatur Ec-

“Hacc videtur satis communis responsio modernorum, quamvis quidam oscillanter loquantur.

““Dicendum videtur intentionem quidem et voluntatem Ecclesiae esse, ut hoc impedimentum [dirimens matrimonium! existât mediante voto castitatis per sacram ordinationem solemnizato. . . Et ratio [est] . . . quia hoc impedimentum ordine naturae, ut sic dicam, supponit obligationem non ducendi uxorem; hacc autem obligatio, quantum est ex intentione Ecclesiae, oriri debet ex voto, ut diximus. Quia vero Ecclesia non iudicat de occultis, et quia fraus et dolus nemini patrocinari debet, ideo ita positum est hoc impedimentum ab Ecclesia, ut essentialiter non pendeat a vero voto, sed sufficiat votum praesumptum ac debitum iuxta ordinationem ipsius Ecclesiae. . . Ad difficultatem ergo propositam [quod scilicet ordinatus qui votum non omitteret, posset valide contrahere matrimonium] negatur sequela, quia hic effectus [dirimendi matrimonium] non est adaequatus voti sollemnis veri, sed in praesenti oriri potest etiam ex praesumpto, vel, quod perinde est, ex sola ordinatione in sacris” (*op. cit.* [supra, in p. 626] 791).

clesiam per legem coelibatus *duo determinate et absolute velle*, ut nempe per ordinationem contrahatur obligatio continentiae atque impedimentum dirimens, et ut simul id contrahatur per voluntarium ac verum votum, quin tamen haec altera voluntas quidquam detrahat absolutae efficacitati prioris, ita ut, hac altera frustrata per omissionem voti, adhuc prior et absoluta voluntas pergat suum influxum atque effectum producere, quamvis hic denudetur ea peculiari determinatione, quam Ecclesia intendebat obtinere mediante voto, scilicet perfectiori ac firmiori ratione religiositatis. Unde in eo qui votum emittit, illa obligatio procedit immediate ex voto, vel, si placet, ex lege Ecclesiae imperante votum et mediante voto; in eo vero qui votum omittit, eadem obligatio, nude tamen sumpta et absque perfectione quam addit votum, procedit a sola lege Ecclesiae quae, deficiente instrumento voti, suum principalem effectum nihilominus attingit quem absolute intendebat. Utrum autem in hoc casu, deficiente voto, actus contra castitatem, tam exterior quam interior, assumat etiam rationem sacrilegii, pendet a disputata quaestione utrum necne lex Ecclesiae, lata ex motivo religionis, talem rationem inducere possit et utrum etiam actum interiorem attingere queat, quorum primum probabile, alterum improbabile videtur, ut iam superius notavimus (p. 618).

Conclusio 3. Lex ecclesiastici coelibatus est maxime conveniens.

Probatur.

Ecclesia licite condere potest et convenienter condit legem ecclesiastici coelibatus, si ipse hic coelibatus est maxime conveniens ad perfectionem et efficacitatem sacri ministerii. Iamvero talis praecise est ecclesiasticus coelibatus; nam separando hominem ab opere et vita maritali, et integram mentem ac indivisum cor dirigendo ad sacrum ministerium, eum perficit in his quae sunt ad Deum et eius opus liberius et efficacius reddit in his quae sunt ad homines.

PRIMO QUIDEM IN HIS QUAE SUNT AD DEUM, sacerdoti utpote mediatori *accedenti ad Divinitatem*, convenit maior sanctitas vel saltem maior socialis perfectio quam ceteris de populo; coelibatus autem est perfectior status quam vita matrimonialis, ut docet Scriptura (*Mat.* 19. 11 sq.; *1 Cor.* 7. 25 sq., 38, 40), testatur tota Traditio (cf. Augustinum, *De sancta virginitate*, c. 19; *De bono coniugali*, c. 22; S. Thomam, 2-2, q. 152, a. 4) et definit Cone. Trid. contra Protestantes: “Si quis dixerit, statum conjugalem anteponendum esse statui virginitatis vel coelibatus, et non esse melius ac beatius, manere in virginitate aut coelibatu, quam iungi matrimonio: A.S.” (sess. 24.

can. 10, *Denz.* 980). Ipsum votum, legi annexum, maiorem adhuc huic statui coelibatus confert perfectionem, nam “continentiae votum ... est unum eorum quae ad perfectionem pertinent” (2-2, q. 184, a. 6), ut patet ex tribus votis quibus ipsa religiosa perfectio coalescit.

Praeterea, sacerdos est *instrumentum Christi*, continuator Christi, veluti alter Christus; unde convenit ut per coelibatum assimiletur Christo, qui ex Virgine natus est, virgo fuit, a virgine nutritio patre custoditus est, virginem apostolum prae ceteris dilexit. virginitatem maxime commendavit. Ad rem *Pius XI*: “Hoc autem legis [coelibatus] praescriptum nihil aliud facit nisi ut cuidam, ut ita dicamus, postulato, quod ex Evangelio Apostolorumque praedicatione oritur, vim praebeat atque addat. Quod Divinus Magister, quem ‘florem Matris Virginis’⁷ canimus, castitatis donum tanta aestimatione prosecutus est, ut id supra communem hominum virtutem efferret⁸; quod inde a teneris unguiculis in Nazarethana domo cum Maria et Iosepho, virginibus utrisque educari voluit; quod integros castosque animos, Ioannis nempe Baptistae et Evangelistae, peculiari caritate dilexit: quod denique gentium Apostolus, fidelis ille evangelicae legis doctrinaeque Christi interpret, inaestimabiles virginitatis laudes praedicat, ad sollertiores praesertim Dei famulatum quod attinet” (*AAS* XXVIII [1936] 25 sq.).

Praeterea, sacerdos et clerici maiores ordinantur peculiariter et immediatius ad *sacra tractanda*, ad actus spirituales, ad bonum divinum, ad bonum animae. Iamvero, cum his omnibus matrimonium eiusque usus, quamvis de se bonum ac sacramentale. habet aliquam repugnantiam, quatenus immediate exercetur in linea corporali, infert aliquam immunditiam corporalem, impedit actus spirituales. Ad rem *S. Thomas*: “Ordo sacer de sui ratione habet ex quadam congruentia, quod matrimonium impedire debeat, quia in sacris ordinibus constituti sacra vasa et sacramenta tractant, et ideo decens est ut munditiam corporalem per continentiam servant” (*Suppi.*, q. 53, a. 3); “Quamvis ordo sacer non habeat contrarietatem ad matrimonium inquantum sacramentum, habet tamen repugnantiam quandam ad ipsum ratione actus sui, qui spirituales actus impedit” (*ibid.*, ad 1); “Illi qui sunt in minoribus ordinibus constituti, ex vi ordinis non prohibentur matrimonium contrahere, quia quamvis ordines illi deputentur ad aliqua spiritualia, non tamen immediate habent accessum ad tractanda sacra, sicut illi qui sunt in sacris ordinibus” (*ibid.*, ad 4). “Bonum divinum est potius humano bono. . . Bonum animae

⁷ *Breviarium Romanum*, Hymnus ad Laudes in festo SS. Nominis Iesu.
⁸ *Mat.* 19. 11.

praefertur bono corporis. . . Bonum contemplativae vitae praefertur bono activae. Virginitas autem ordinatur ad bonum animae secundum vitam contemplativam, quod est 'cogitare ea quae sunt Dei.' Coniugium autem ordinatur ad bonum corporis, quod est corporalis, multiplicatio generis humani, et pertinet ad vitam activam, quia vir et mulier in matrimonio viventes necesse habent cogitare 'quae sunt mundi,' ut patet per Apostolum 1 *Cor.* 7. 33. Unde indubitanter virginitas praeferenda est continentiae coniugali" (2-2, q. 152, a. 4). Haec omnia breviter delineavit ipse Apostolus, inquit: "Qui sine uxore est, sollicitus est quae Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum uxore est, sollicitus est quae sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est" (1 *Cor.* 7. 32 sq.).

Praeterea, praecipuum munus sacerdotis vel ministrorum in sacris est *sacrificium offerre*, vel illi immediate ad altare ministrare. Id autem peculiariter clericalem continentiam exigit, ut sacerdos puris manibus, integra mente et indiviso corde, Purissimo Spiritui oblationem eleve et puro corpore purissimam Christi carnem de purissima Virgine conceptam, transubstantiativa voce in altari conficiat, manibus contrectet, fidelibus administret. Propterea etiam sacerdotibus A.T., qui lege coelibatus non tenebantur, praescribebatur ut continentiam ab uxoribus servarent, tempore quo vice sua altari inserviebant (*Ex.* 19. 10, 15, 22; *Lev.* 8. 33-35; 1 *Reg.* 21. 4sq.; *Luc.* 1. 23 sq.). Ad rem *Origenes*: "Unde videtur mihi quod illius est solius offerre sacrificium indesinens, qui indesinenti et perpetuae se devoverit castitati" (*In Num.*, hom. 23, n. 3, *MG* 12. 749). *Siricius R.R.*: "Omnes sacerdotes atque levitae insolubili lege constringimur, ut a die ordinationis nostrae sobrietati ac pudicitiae et corda nostra mancipemus et corpora, dummodo per omnia Deo nostro in his quae quotidie offerimus sacrificiis placeamus" (*Epist.* ad Himerium, supra cit., p. 608). *Hieronymus*: "Si autem laicis imperatur ut propter orationem abstineant se ab uxoribus coitu (1 *Cor.* 7. 5): quid de episcopo sentiendum est, qui quotidie pro suis populi peccatis illibatas Deo oblaturus est victimas? Relegamus Regum libros, et inveniemus sacerdotem Abimelech de panibus propositionis noluisse prius dare David et pueris eius, nisi interrogaret, utrum mundi essent pueri a muliere, non utique aliena, sed coniuge (1 *Reg.* 21. 4-6). . . Tantum interest inter propositionis panes et corpus Christi, quantum inter umbram et corpora, inter imaginem et veritatem. . . Castitas [igitur] propria et ut ita dicam pudicitia sacerdotalis [taliter debet esse], ut non solum ab opere se immundo abstineat, sed etiam a iactu oculi et cogitationis errore mens Christi corpus confectura sit libera" (*In Tit.* 1. 8 sq.,

ML 26. 603). “Si laicus et quicumque fidelis orare non potest, nisi careat officio coniugali, sacerdoti, cui semper pro populo offerenda sunt sacrificia, semper orandum est. Si semper orandum est, ergo semper carendum matrimonio. Nam et in veteri lege qui pro populo hostias offerebant, non solum in domibus suis erant, sed purificabantur ad tempus ab uxoribus separati, et vinum et siceram non bibebant, quae solent libidinem provocare” (*Adv. Iovinianum*, l. 1, n. 34, *ML* 23. 269). *Innocentius I*: “Nam si priscis temporibus de templo Dei sacerdotes anno vicis suae non discedebant, sicut de Zacharia legimus, nec domum suam omnino tangebant, quibus utique propter sobolis successionem uxorius usus fuerat relaxatus, quia ex alia tribu et praeter ex semine Aaron ad sacerdotium nullus fuerat praeceptus accedere: quanto magis hi sacerdotes vel levitae pudicitiam ex die ordinationis suae servare debent, quibus vel sacerdotium, vel ministerium, sine successione est, nec praeterit dies qua vel a sacrificiis divinis aut a baptismatis officio vacent? Nam si Paulus ad Corinthios scribit, dicens: ‘Abstinete vos ad tempus, ut vacetis orationi’ (1 *Cor.* 7. 5), et hoc utique laicis praecipit, multo magis sacerdotes, quibus et orandi et sacrificandi iuge officium est. semper debebunt ab huiusmodi [uxorum] consortio abstinere. Qui si contaminatus fuerit carnali concupiscentia, quo pudore vel sacrificare usurpabit, aut qua conscientia quove merito exaudiri se credet. . . ?” (*Epist. ad Victricium* c. 10, *ML* 56. 524).

Praeterea, peculiare munus sacerdotis est *orare pro populo*, quod in N.T. firmatur obligatione recitandi divinum officium. Assiduitas autem et puritas orationis impeditur per mentis et carnis ligamina quae in opere coniugali et vita familiari implicantur. Ad hoc alludit *Apostolus* cum ipsis uxoris laicis ait: “Nolite fraudare invicem [i.e. in usu matrimonii], nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi” (1 *Cor.* 7. 5): quae verba commentatur *Hieronymus* nuper citatus. *S. Thomas* (cit. in p. 632) notat “virginitatem ordinari ad bonum animae secundum vitam contemplativam, quod est ‘cogitare ea quae sunt Dei.’ ”

SECUNDO, IN HIS QUAE SUNT AD HOMINES (quod est alter aspectus sacerdotalis muneris) ministerii opus liberius et efficacius redditur per coelibatum, idque attenta triplici potestate Ordinis, iurisdictionis et magisterii, quae in eo opere uno vel alio modo commiscuntur.

Er parte populi, coelibatus conciliat et auget tum *reverentiam* tum *fiduciam* erga sacerdotes. Populus enim non ita venerari consuevit

quos vix a saecularibus in suis operibus et vita cernit diversos; nec tam fiducialiter secreta cordis pandet his quos novit cor divisum et ipsos habere: quod maxime valet de sacramentali confessione, et peculiariter de peccatis conjugalem vitam respicientibus; facilius quoque oculos et aures convertet ad praeceptum et doctrinam eorum qui, per perfectam continentiam, Christianae abnegationis loquens praebent exemplum. Peculiariter etiam populi reverentiam et fiduciam erga sacerdotem offendunt filiorum eius vitiosi aut indisciplinati mores; ad quod *Hieronymus*: “Tam sanctum nomen est sacerdotii, ut nobis etiam ea quae extra nos sunt posita reputentur, non quo propter vitia nostra episcopi non fiamus, sed quod propter filiorum incontinentiam ab hoc gradu arcendi simus. Qua enim libertate possumus alienos filios corripere et docere quae recta sunt, cum nobis statim possit qui fuerit correptus ingerere: Ante doce filios tuos? Aut qua fronte extraneum corripio fornicantem, cum mihi conscientia mea ipsa respondeat: Exhaereda ergo fornicantem filium, abiice filios tuos vitiis servientes? Cum autem nequam filius in una tecum conveniat domo, tu audes ab alterius oculo festucam detrahare, in tuo trabem non videns {*Mat.* 8. 3-5)?” {*In Tit.* 1. 6, *ML* 26. 599 sq.).

Ex parte ipsius sacerdotis, coelibatus prodest et quantum ad *scientiam*, qua debet alios dirigere, ne coecus coeco ducatum praestet et quantum ad *zelum*, qua debet tanquam pater et pastor tam multiplex auxilium praebere.

Communis ipsa experientia et profana historia ostendit, *continentiam esse matrem scientiae*, veluti sterilitatem carnis in fecunditatem mentis convertentem: praecipui inter scientiarum cultores a matrimonialibus curis soluti inveniuntur: etiam apud ludaeos, qui abhorrebant coelibatum et ad nuptias compellebant, ab hac severitate rabini excipiebantur, ut plenius ac liberius legis divinae scientiae se conferrent. Idque praecipue valet de cognitione speculativa et de contemplatione altissimorum mysteriorum, qua praecipue innititur scientia sacra; propterea S. Thomas (supra cit., p. 632) non conciat asserere “virginitatem ordinari ad bonum animae secundum vitam contemplativam, quod est cogitare ea quae sunt Dei.”

Zelus sacerdotis manifestatur in sua spirituali paternitate, cuius veritas et efficacia per coelibatum augetur, abrenuntiata carnali coniuge pro indivisa Ecclesiae desponsatione. Ad rem *Eusebius Caes.*: “His autem ipsis maxime in praesentia, ut melioribus studiis vacent liberius, seiunctus a re uxoria victus adamatur, vehit iis, qui divina et incorporea sobole propaganda, occupati teneantur, et non unius, neque duorum liberorum, sed acervatim innumerabilis multitudinis educa-

tionem sanctamque disciplinam ac reliquae instituendae vitae curam susceperint” (*Dem. evang.*, l. 1, c. 9, *MG* 22. 82). Pastoris cura, demptis maritali ac familiari ligaminibus, indivise ad solum Christi gregem dirigitur, ita ut sacerdos iugiter expeditus sit ad Viaticum moribundis quacumque hora deferendum; ad peccatores poenitentes prompte suscipiendos; ad vitae commoda facilius dimittenda; ad hospitalitatem, eleemosynam aliaque misericordiae opera exercenda, quae minus facile exercere posset si filios haberet, in quorum cura, alimento et haereditaria provisione, omnia fere bona temporalia consumeret; tandem ad patriam regionem pro locis missionum derelinquendam, cum ea facilitate ac promptitudine, quam unice solutio a familiaribus ligaminibus permittere queit.

Ad rem Perrone: “Per caelibatum . . . illos removeri obices, qui sacerdotalibus muniis rite obeundis in coniugali statu quam maxime obsistunt, compertum est. Si quis enim conferre velit clericorum et coniugatorum munera et partes, huius rei veritatem nullo negotio deprehendet. Coniugatus enim oeconomicis et domesticis innumeris prope curis obstrictus est, coniugis et liberorum sustentationi providere debet, istorum institutioni seu educationi prospicere, futurae ipsorum sorti consulere, aliaque non pauca matrimonii onera ferre, quibus absterrita ingens hominum turba a matrimonio contrahendo ultro se retrahit. Porro si Apostolo teste, II ad Timoth. II, 4: ‘Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus,’ ut nempe magis expeditus sit in officiis suis exequendis, nemo est qui non videat, ab his omnibus oneribus liberum esse caelibem Ecclesiae ministrum, qui propterea non debet negotiationibus vacare et quaestibus, bona ecclesiastica in propinquos dissipare, ac dignitates ecclesiasticas constituere haereditarias non sine ingenti Ecclesiae detrimento. Illa vero quae possidet poterit in pauperes erogare, lue aliove contagioso morbo laborantes invisere, dignitatem digniori dimittere, aliaque praestare, quae matrimonio iunctus vix ac ne vix quidem praestare potest. Quid si paroeciae praeesset in vicis aut pagis constitutae, quae vix praebeat victui parochi necessaria? Quid si vellet ad silvestres ac barbaras gentes Christianae fidei lucem afferre.”⁰⁰

Haec sunt, per summa veluti capita, multifaria commoda et beneficia ecclesiastici coelibatus, quae fundant convenientiam ac veluti moralem necessitatem legis Ecclesiae. “Constat enim,” ait Benedictus XV. “si Latina viget floretque Ecclesia, magnam partem roboris gloriaeque eius ab ipso clericorum coelibatu manare, ob eamque rem omnino esse sartum tectum conservandum.”⁷⁰

⁰ Tractatus de Ordine, c. 5. prop. 2, *Praelectiones theologicae* (Parisiis 1847) III 453 sq
Allocutio consistorialis, 16 dec. 1920, *MS XII* (1920) 587,

Argumentum confirmatur ex ipsa commendatione sacerdotalis virginitatis extra Ecclesiam catholicam et in ipsis paganis religionibus. In A.T., quamvis non esset lex coelibatus, sacerdotes obligabantur ad continentiam tempore quo vice sua sacro officio fungebantur (cf. supra, p. 632); et quamvis ludaei abhorrerent sterilitatem et coelibatum, rabbinorum tamen continentiam reverebantur, ut aptius medium ad scientiam divinae legis excolendam. Plures inter moderniores Protestantes ultro agnoscunt perfectionem et convenientiam sacerdotalis coelibatus, etsi negent ipsum posse ecclesiastica lege imponi (cf. supra, pp. 587 sq.).⁷¹ In nonnullis paganis religionibus verus quidam aut saltem legalis coelibatus, feminis praecipue sacerdotissis, praescribatur; ita apud Babylonenses sacerdotissa virginitati vovebatur et apud Romanos Vestales vere virgines erant et de violata virginitate crudeli morte puniebantur (cf. supra, pp. 382, 384); apud Phrygias et Chaldaeos, viri sacerdotes castrabantur (sacerdotium eunuchorum).⁷² In qua paganorum praxi *Tertullianus*, una cum diabolica fraude, Dei sacramenta affectante, videt indirectam commendationem christianae castitatis: “Ad hanc meam cohortationem . . . accedunt etiam saecularia exempla, quae saepe nobis etiam in testimonium posita sunt, cum quid bonum et deo placitum ab extraneis quoque agnoscitur et testimonio honoratur. Denique monogamia apud ethnicos ita in summo honore est, ut virginibus legitime nubentibus univira pronuba adhibeatur — et si auspicii causa, utique boni auspicii est — item, ut in quibusdam sollemnibus et officiis prior sit univirae locus. Certe Flaminica non nisi univira est. Quae <si> et Flaminis lex est — nam ipsi Pontifici Maximo iterare matrimonium non licet — utique monogamiae gloria est. Cum autem dei sacramenta satanas affectat, provocatio est nostra, immo suffusio, si pigri simus ad continentiam deo exhibendam, quam diabolo quidam praestant nunc virginitate nunc viduitate perpetua. Novimus virgines: Vestae, et lunonis apud Achaiae oppidum, et Apollinis apud Delphos, et Minervae et Dianae quibusdam locis. Novimus et continentes: et viros quidem tauri illius Aegyptii antistites, feminas vero Cereris Africanae, cui etiam et sponte abdicato matrimonio assenescunt, aversantes exinde contactum masculorum usque ad oscula filiorum. Invenit scilicet diabolus post

⁷¹ Ipse etiam Calvinus, qui invehens in legem coelibatus, ait: “Quam absurdum est arcere a Sacramento [i.e. matrimonio] sacerdotes” (cf. supra, p. 586), nihilominus, commentans 1 Cor. 7. 33 et 38, admittere cogitur excellentiam coelibatus prae coniugio, scribens: “Ergo sic intelligemus. divisum esse hominem coniugatum, quia partim Deo. partim coniugi se addicat, non sit autem Dei in solidum. . . Summa totius disputationis [Apostoli] huc redit, meliorem esse coelibatum coniugio, quia in illo maior sit libertas ut expeditius serviant homines Deo.”

⁷² Cf. P. Gordon, *Le sacerdoce à travers les âges* (Paris [1950]) 38-41, 44sq., ubi ostenditur quomodo huiusmodi sacerdotium in immoralitatem degeneraverit.

luxuriam etiam castitatem perditricem, quo magis reus sit Christianus, qui castitatem recusaverit conservatricem” (*Dc exhort, castit.* 13. 1 sq., *CCL* 2. 1033 sq.). Plura de his vide apud Hieronymum, *Adv. Iovinianum*, 1. 1, nn. 41–49 (*ML* 23. 282–296).

Adversarii autem ecclesiastici coelibatus sequentia obiciunt:

Obi. 1. Lex coelibatus adversatur iuri divino naturali, quod ex una parte condidit matrimonium, et ex alia parte ius unicuique homini contulit matrimonii contrahendi.

Rcsp. Deus condidit matrimonium sed illud nulli individuo praecepit, necessariae autem hominis propagationi sufficienter providit per sexualem instinctum, ratione cuius de facto ac connaturaliter maior pars hominum matrimonium ineunt: ad quod *Hieronymus*: “Noli metuere ne omnes virgines fiant: difficilis res est virginitas, et ideo rara, quia difficillis. . . Si omnes virgines esse possent, numquam et Dominus diceret: ‘Qui potest capere, capiat’ ” (*Adv. Iovinianum*, 1. 1, n. 36, *ML* 23. 271). Per legem coelibatus Ecclesia non laedit ius uniuscuiusque ad matrimonium ineundum, quia non absolute iubet coelibatum, quod non potest, sed tantum conditionate, scilicet si quis velit suscipere Ordinem, quod quidem potest, ut patet de aliis obligationibus, quae in quacumque societate sequuntur ex aliquo statu vel officio libere suscepto; unde, sicut libere quis suscipit Ordinem, ita libere suscipit ipsam obligationem coelibatus, quamvis, semel libere suscepto Ordine, necessario obligationi coelibatus subiciatur, quae proinde ex vera lege procedit. Coeterum ad coelibatum vel continentiam servandam multi alii homines, praeter clericos, etsi non lege, naturali rerum et circumstantiarum necessitate compelluntur: ita qui canonicam aetatem ad contrahendum non habent: qui ratione paupertatis vel aliorum impedimentorum contrahere adhuc nequeunt: quorum coniuges incurabili morbo laborant.

Obi. 2. Coelibatus adversatur bono individui estque ei nocivus tum corporaliter tum moraliter, quia cum contrarietur naturali atque irresistibili inclinationi ad actum generationis, reddit corpus infirmum et animum tristem atque exasperatum.

Rcsp. Haec ratio manifesto exaggerat, convertens id quod est per accidens in id quod est per se. Inclinatio ad actum generationis magna quidem est, non tamen irresistibilis, et gradus habet iuxta aetates, temperamenta et tempora: adsunt autem, tum in animo tum in ipso corpore, auxilia quibus instinctus ille regulari possit. Accidere quidem potest, ut occasione luctae continentiae corpus alicuius infirmetur et animus tristetur, sed id nec per se nec regulariter contingit, quinimmo sive doctores scientiae medicae sive ipsa communis experientia testa-

tur, continentes et corpore sano vegetare ac longaevos esse, et animum ac vultum hilariorem prae se ferre, ita ut nonnumquam aliorum stuporem ac invidiam excitent. Quod attinet corporis vires, paganus poeta *Virgilius* canit: “Sed non ulla magis vires industria firmat, quam venerem et caeci stimulos avertere amoris”; quod attinet serenitatem et hilaritatem animi, quae fructus est sapientiae, paganus philosophus *Theophrastus* ait: “Non est ergo uxor ducenda sapienti. Primum enim impediri studia philosophiae, nec posse quemquam libris et uxori pariter inservire. . . Sapiens autem numquam solus esse potest. Habet secum omnes qui sunt, qui umquam fuerunt boni, et animum liberum quocumque vult, transfert. Quod corpore non potest, cogitatione complectitur. Et si hominum inopia fuerit, loquitur cum Deo. Numquam minus solus erit quam cum solus erit.”⁷³ Ceterum, etiam ex usu et vita matrimoniali tum infirmitas corporis tum exasperatio animi per accidens procedere potest, ac de facto frequentius procedit, quin ullus sanae mentis, nisi exaggerando, dicet matrimonium esse homini nocivum. Nemo est qui nesciat quot animorum dissidiis, quantaeque animi tristitiae et exasperationi, divortiorum matri, solent coniugia, ob humanam fragilitatem et praecipue fortasse ex parte mulierum, quotidie occasionem praebere: hinc ipsa libri *Proverbiorum* bis repetita quaerela: “Melius est sedere in angulo domatis, quam cum muliere litigiosa et in domo communi” (21. 9; 25. 24; cf. alia dicta sapientialia, supra relata in p. 422).

Eidem obiectioni, explicite sibi propositae, sic ipse S. *Thomas* respondet: “Sollicitudo et occupatio quam habent hi qui coniugio utuntur, de uxoribus, filiis, et necessariis vitae acquirendis, est continua. Inquietatio autem quam homo patitur ex pugna concupiscentiarum, est ad aliquam horam. Quae etiam minoratur per hoc quod ei aliquis non consentit: nam quanto aliquis magis delectabilibus utitur, tanto magis crescit in eo delectabilis appetitus [III *Ethic.* 12. 7]. Debilitantur etiam concupiscentiae per abstinencias, et alia exercitia corporalia quae conveniunt his qui continentiae propositum habent. Usus etiam corporalium delectabilium magis abducit mentem a sua altitudine, et impedit a contemplatione spiritualium, quam inquietudo quae provenit resistendo concupiscentiis horum delectabilium: quia per usum delectabilium. et maxime Venereorum, mens maxime carnalibus inhaeret: cum delectatio faciat quiescere appetitum in re delectabili. Et ideo his qui ad contemplationem divinorum, et cuiuscumque veritatis, intendunt, maxime nocivum est venereis deditos esse, et maxime utile ab eis abstinere. Nihil autem prohibet, quamvis universaliter dicatur uni homini melius esse continentiam servare quam matrimonio uti.

⁷³ Apud Hieronymum, *Ad Iovinianum*, l. 1, n. 47, *ML* 23. 289 sq.

quin alicui illud melius sit. Unde et Dominus, facta de continentia mentione, dicit [Mat. 19. 11 sq.]: ‘Xon omnes capiunt verbum hoc, sed qui potest capere, capiat’ (*C. Gent.* 3. 136, ad quintum).

Obi. 3. Coelibatus adversatur bono societatis, quae innumeris civibus per eum defraudatur.

Resp. Coelibatus universim sumptus potest taliter nocere societati, non vero coelibatus ecclesiasticus qui relative parvo hominum numero imponitur. Ad rem *Perrone*: “Mirum est, pseudopoliticos cum Protestantibus in unum invehī coelibatum ecclesiasticum tanquam unicam reipublicae perniciem, et oculos avertere ab immensa coelibum turba, quae vera causa existit damni, quod respublica a coelibatu patitur. Viget enim praeter ecclesiasticum coelibatus militaris, coelibatus nauticus, coelibatus philosophicus, coelibatus famulitius, coelibatus libertinus; cum quibus omnibus si comparentur pauci ecclesiastici, qui continentiam profitentur, patebit, risu excipiendos esse adversariorum clamores, qui ex solo odio in clerum catholicum, seu potius in religionem catholicam oriuntur. Si tantopere ipsis cordi est reipublicae profectus, quare non insurgunt in recensitos coelibatus, a quibus innumerorum civium procreatio impeditur, et qui causa sunt effraenis libidinis et vitiorum colluviei?”ⁿ Ceterum, hoc quodeumque corporale societatis detrimentum, ecclesiasticus coelibatus compensat multiplici morali beneficio, intellectualis scilicet ac moralis iuventutis institutionis, multifariae corporalis beneficentiae et charitatis (curae scilicet pauperum, orphanorum, infirmorum), ac praecipue moralis ac religiosae institutionis familiarum iuxta praecepta mutui amoris coniugum et castitatis ipsius coniugalis, a quibus et integritas familiarum et consequenter ipsa filiorum procreatio et numericum societatis incrementum dependet: quo sensu dici potest clericos coelibes multo efficacius quam viros coniugatos, etsi indirecte, concurrere ad ipsam societatis conservationem et propagationem.

Obi. 4. Coelibatus adversatur bono spirituali individuorum. Exponit enim clericos multis gravibusque tentationibus et peccatis, quae facile per matrimonium vitari possunt, iuxta illud Apostoli, 1 *Cor.* 7. 2, 9: “Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat. . . Quod, si non se continent, nubant: melius est enim nubere quam uri.” Generat praterea multa scandala, quae nocent tum ipsis individuis tum ecclesiasticae societati.

Resp. Plura alia sunt, tum in statu clericali tum in ipso statu matrimoniali, quae homines exponunt tentationibus et peccatis, etiam in ipsa materia castitatis: numquid inde mali evadunt ipsi status cleri-

u Op. cit. (supra, in p. 635) 470.

calis et matrimonialis? Coelibatus quidem, susceptus ex motivo religionis, est status perfectionis, qui non omnibus convenit, sed ad talem statum pauci exploratique homines eliguntur, eique, non minus quam aliis vitae conditionibus, Deus proportionatum auxilium gratiae adnectit, vi cuius, coopérante bona voluntate, non difficile erit, saltem regulariter, obligationibus continentiae satisfacere; etiam in hoc statu, et non obstante hoc gratiae auxilio, peccata ex humana fragilitate contingent, sed ea generaliter ac sufficienter sanat ipsa gratia sacerdotalis coelibatus et abundanter compensat multiplicitas spiritualium fructuum qui ex ipso coelibatu ipsi animae clerici proveniunt: attentis tum difficultate coelibatus, tum naturali humana fragilitate, tum magno numero clericorum, potius mirandum est legem coelibatus tam generaliter observatam inveniri nec plura detegi incontinentiae peccata et publica scandala apud clerum. Ad textum Apostoli, dicendum est ibi tantum significari melius esse homini nubere quam, manendo in coelibatu, fornicari vel peccare contra castitatem: non enim uritur qui tentationem patitur sed qui ei succumbit; Apostolus respicit tantum casum eius qui liber sit nubendi, nec ceteroquin matrimonium suadet omnibus qui tentationes pati possunt, secus, cum hoc sit communis hominum conditio, nequaquam generaliter commendaret coelibatum tanquam meliorem statum (ibid. 7. 1, 6 sq., 8).

Ad obiecta clericorum scandala quod attinet, haec observa cum *Hurter*: “Mala . . . quae coelibatum consequi crepantibus buccis iactare solent illius osores, vel a) exaggerata aut etiam conficta sunt; vel b) retorqueri possunt in quemlibet vitae statum, etiam in ipsum matrimonium; probant siquidem solum, nil sub sole esse perfectum, atque homines, quamdiu hic vivunt, admodum esse fragiles. Hinc c) si nimis urgentur, sequeretur quoque, licita esse adulteria, polygamiam etc., nam matrimonium unius cum una idque indissolubile multa etiam ex hominum malitia consequuntur incommoda et mala. Ceterum d) consulimus hisce ‘orbis curatoribus,’ ut eos belle Chrysostomus de virg. n. 14 vocat, ut prius quam ex oculis cleri eruant festucam malorum, quae coelibatum propter hominum fragilitatem subinde consequuntur, ad crimina sive propria sive aliorum respiciant, cum fatente ipso Voltaire,⁷³ vel tristissimis Ecclesiae temporibus laici clericis semper peiores fuerint.”⁷⁰

Obi. 5. Coelibatus adversatur bono spirituali ipsius Ecclesiae. Nam imprimis privat sacerdotes uno ex divinis sacramentis eiusque gratia

⁷³“La vie séculière a toujours été plus vicieuse que celle des prêtres; mais les désordres de ceux-ci ont toujours été plus remarquables par leur contraste avec la règle” (apud De Maistre, *Du Pape*, l. 3, ch. 3).

⁷⁰* *Theologiae dogmaticae compendium* (Oeniponte 1891) III 540.

sacramentali. Privat Ecclesiam exemplaribus coniugibus et familiis quae florerent praecipue in coetu clericorum. Arcet ab hoc coetu multos utiles viros, altiori ingenio vel activis dotibus praeditos, qui in bonum Ecclesiae et salutem animarum libenter et efficaciter adlaborarent, quibus tamen deest voluntas vel habilitas ad servandam continentiam. Impedit vel difficiliorem reddit conversionem Orientalium Schismaticorum et Protestantium clericorum vel ministrorum, qui ex una parte volunt retinere suum statum ministerialem et ex alia parte nolunt matrimonio abrenuntiare.

Quae omnia inconvenientia aggravantur praecipue in moderna aetate, attentis tum penuria ministrorum qua laborant quaedam regiones, tum mentalitate populi quae non amplius abhorreret matrimonialem conditionem clericorum, tum urgenti motu oecumenismi qui fratres separatos ministrosque acatholicos ad unionem catholicam attrahit. Unde non defuerunt, nec praecipue nostris diebus desunt inter catholicos, qui suppressionem vel saltem mitigationem legis coelibatus advocati fuerint, eo vel magis quod agatur de mera ecclesiastica lege, nec prioribus tribus saeculis cognita nec unquam in ipsa catholica ecclesia orientali in pleniori ac propria forma observata.

Resp. Praefata inconvenientia non nocent spirituali bono Ecclesiae, quia sunt partialia et accidentalia, et aliunde multis supradictis commodis, quae coelibatum per se consequuntur, abunde compensantur.

Et imprimis, sacramentum Matrimonii non est necessarium ad salutem, sed est moraliter necessarium ad vitam conjugalem recte gerendam; unde nihil obstat quominus clerici ab Ecclesia eo defraudentur ob altiorem finem, sicut mulieres ab ipso Deo sacramento Ordinis privantur; ceterum, clerici non directe sacramento privantur, sed matrimonio, ac consequenter sacramento, cum hoc identificetur cum ipso sacramento: tunc tantum inconveniens fraus haberetur, si haec duo distincta essent et Ecclesia concederet matrimonium, denegato sacramento.

Melius est pro Ecclesia habere clericos coelibes, quam clericos qui sint exemplares patres familias, cum prior status perfectior et utilior sit; ceterum ex una parte, si clerici essent uxorati facile caderent in eosdem defectus in quos ceteri uxorati cadere solent, et ex alia parte boni patres familias et exemplares familiae possunt procurari ac de facto procurantur inter ipsos laicos, mediante bona vita Christiana et per auxilium gratiae sacramentalis Matrimonii, quin sit necesse recurrere ad familias clericales.

Per vigilem selectionem et providam praeparationem candidatorum ad sacerdotium, Ecclesia sufficientem obtinet numerum hominum qui, tam speculativis quam activis, polleant dotibus ad sacrum ministerium

necessariis; si ratione inhabilitatis ad continentiam, opus ministerii privetur auxilio aliquorum aliunde habilium ac ingeniosorum virorum, id est per accidens nec ceteroquin omnimode frustraneum, cum inde increscere potest numerus validiorum cooperatorum in laicali ac fructuosissimo apostolatu.

Schismaticorum clericorum conversio non impeditur latina lege coelibatus, cum ipsi absque ulla mutatione aggregentur ritui catholico orientali, in quo eadem mitigatio legis viget quae apud Schismaticos; quoad Protestantes vero ministros, cum non sint sacerdotes, nullum eis ius est suum pastorem statum in catholicum verumque sacerdotium commutandi, nisi ab ipsa Ecclesia ad hoc vocentur, nec, si vocantur, ullum ius habent statum matrimonialem retinendi, nisi Ecclesia cum eis exceptionaliter ac benigne dispenset, ut recenter cum quibusdam egit.

Quotquot autem hucusque ex parte catholicorum manifestata sunt reclamationes vel desiderata pro abolitione aut mitigatione legis coelibatus, nec a purioribus fontibus processerunt nec S. Sedi probata fuerunt; imo *Benedictus XV* bis explicite declaravit numquam fore ut Ecclesia ad huiusmodi abolitionem aut mitigationem descendat: "Omni asseveratione affirmavimus: scilicet ecclesiastici caelibatus legem, ut praecipuum sacerdotii catholici decus eiusque virtutum optimarum fontem, sancte inviolateque esse retinendam, nec umquam futurum esse ut eam haec Apostolica Sedes abolere aut mitigare velit."⁷⁷ "Sollemniter affirmateque testamur, fore numquam ut haec Apostolica Sedes sanctissimam eam maximeque salutarem legem caelibatus ecclesiastici aliqua ex parte extenuando mitiget, nedum aboleat."⁷⁸

Cum ea sit lex mere ecclesiastica, potest quidem a S. Sede valide abrogari, aut ad tramitem orientalis praxis mitigari etiam pro ecclesia latina. Attamen, ex una parte quibusdam gravibus inconvenientibus in particularibus casibus Ecclesia occurrere potest et occurrit per particulares dispensationes, de quibus diximus supra (p. 592): ex alia vero parte, orientalis ipsa mitigatio, praeter romanam ac universalem praxim exorta et a quodam nec universali nec approbato Concilio (Conc. Trullano II) sancita, et a S. Sede, etsi iugiter permissa, numquam tamen commendata,⁷⁹ commoda perfecti coelibatus

⁷⁷*Epistola* ad Franciscum Kordac, archiepiscopum Pragensem, 3 ian. 1920, 4.IS XII (1920) 34.

⁷⁸Allocutio consistorialis. 16 dec. 1920, /1.45 XII (1920) 587.

⁷⁹Cf. verba *Benedicti XV*, supra cit. (p. 592). Pius XI, in Encyclica "Ad catholici sacerdotii," 20 dec. 1935, commendans latinum coelibatum, observat: "Nihilo secius quae adhuc, ecclesiasticum caelibatum commendantes, verba fecimus non idcirco intellegi volumus, ac si Nobis in mente esset absimilem illam disciplinam quodammodo improbare ac redarguere, quae in Orientalem Ecclesiam legitime invecta est; sed revera

amittit et incommoda non sufficienter removet sed complicat. Unde latina praxis perfecti coelibatus, tot iam saeculorum usu commendata, longaevam adhuc vitam sibi repromittere potest. *Nonnisi in triplici hypothetico nec probabili casu decidere posset*: vel nempe si Ecclesia ad peculiarem unquam priscae aetatis fervorem regrederetur, in quo, nulla extante proprie dicta lege, clerici sponte coelibatum assumebant, ut recentiori Christi et Apostoli commendationi indubitanter obsequerentur: at huiusmodi intensissimus fervor cum ipsa iuvenili aetate solet sine spe reditus pertransire; vel si e converso, frigescente charitate multorum. Ecclesia ad talem statum tepiditatis perveniret ut, ratione necessariae continentiae, sufficientem numerum sacerdotalium vocationum non amplius colligere posset: at huiusmodi status cum indifectibilitate Ecclesiae et assistentia Spiritus S.. qui vocationes inspirat, vix componi posse videtur; vel tandem si in ipsa naturali societate ad tantam deveniretur connaturalium inclinationum mutationem, ut maior pars hominum, aut amore virginitatis aut humanis motivis, a matrimonio refugeret, in quo casu matrimonium ipsum clericorum remedium esset humanitatis: at hic casus est mere chimaericus, attenta divina lege ipsi naturae humanae indita per illa verba: “Crescite et multiplicamini et replete terram” (*Gen.* 1. 28). Unde Hieronymus lepide ad Iovinianum: “Noli metuere ne omnes virgines fiant: difficilis res est virginitas, et ideo rara, quia difficilis” (*Adv. Iovin.*, l. 1, n. 36, *ML* 23. 271).

UT INNUIMUS SUPRA (p. 576), *PRAETER ECCLESIASTICUM COELIBATUM ALIAE SACRAM ORDINATIONEM SEQUUNTUR OBLIGATIONES*, de quibus oportet breve verbum adicere, remissa ad auctores morales et canonicos ampliore explicatione. Omnes istae obligationes, ratione quarum aliqui theologi, inde a Scoto, tribuunt sacrae potestati, sive sacramentali characteri, nomen “*signi obligativi*” (addentes quartum hoc membrum trinae communiori divisioni: signi configurativi, distinctive dispositivi), enumerantur in *Codice I.C.*, tit. 3 “De obligationibus clericorum.” cann. 124-145, ac possunt ad undecim reduci, quarum ceteroquin nonnisi duae, *coelibatus* scilicet et *recitatio divini officii*, ipsum sacramentum Ordinis, vel saltem ordinationem in sacris (inclusis nempe subdiaconatu et episcopatu) immediate et peculiariter sequuntur, ceteris respicientibus statum clericatus generice et complexive sumpti.

1. Vita sanctior prae laicis. Ad hanc rationem referuntur omnes

animus Noster eo unice spectat, ut eam veritatem efferamus, quam et praeclarissimam ducimus catholici sacerdotii gloriam, et quae videtur Nobis sacratissimi Iesu Cordis consiliis ac votis, ad sacerdotum animos quod attinet, dignius aptiusque respondere” (l. is XXCIII [1936] 28: cf. 24).

peculiares obligationes quae sequuntur. Can. 124: "Clerici debent sanctiorem prae laicis vitam interiorem et exteriorem ducere eisque virtute et recte factis in exemplum excellere."

2. Frequentia sacramenti Poenitentiae, oratio mentalis, visitatio SS. Sacramenti, recitatio rosarii B.V., conscientiae discussio. Haec omnia potius committuntur curae Ordinarii (can. 125).

3. Spiritualia exercitia, tertio saltem quoque anno (can. 126).

4. Reverentia et oboedientia Ordinario (can. 127).

5. Susceptio et impletio muneris ab Ordinario assignati (can. 128).

6. Studium scientiae sacrae (can. 129-131).

7. Coelibatus, necnon abstinentia a cohabitatione et frequentatione mulierum (cann. 132-134).

8. Recitatio divini officii (can. 135).⁸⁰

9. Delatio decentis habitus ecclesiastici (can. 136).⁸¹

10. Abstinentia ab his quae statum clericalem dedecent vel sunt aliena (cann. 137-142).^{81b}

11. Residentia in propria dioecesi (cann. 143-145).

Ut nuper dictum est, omnes istae obligationes reducuntur ac fluunt ex generali quadam obligatione "ducendi sanctiorem prae laicis vitam

⁸⁰ Haec obligatio, gravissima inter alias, connectitur immediate cum officio orandi pro populo, quod est proprium sacerdotis, sicut obligatio coelibatus connectitur peculiariter cum primario officio offerendi sacrificium. Ad rem Pius XII: "Sacerdos denique, hac etiam in re lesu Christi munus persequens, qui 'erat pernoctans in oratione Dei' [*Luc.* 6. 12] et 'semper vivit ad interpellandum pro nobis' [*Ilebr.* 7. 25], publicus ex officio exstat ad Deum pro omnibus deprecator: eidem in mandatis est non modo proprium verumque altaris sacrificium Ecclesiae nomine caelesti Numini offerre, sed etiam 'sacrificium laudis' [*Psal.* 49. 14] communisque preces: is nempe psalmis, supplicationibus et canticis quae magna ex parte a sacris Litteris mutuatur, cotidie iterum atque iterum debitum Deo adorationis munus persolvit, atque necessarium eiusmodi impetrationis officium pro hominibus perficit" (Encycl. "Ad catholici sacerdotii," 20 dec. 1935, *Denz.* 2276).

De hac obligatione sub aspectu morali confer auctores morales et canonicos, peculiariter Cappello, *De sacra ordinatione* (ed. 3, Taurini 1951) 452-477; sub aspectu vero historico, confer A. Roskovany, *Coelibatus et breviarium*, 11 voll., Pestini et Nitriae 1861-1881; P. Batiffol, *Histoire du Bréviaire*, Paris 1893; H. Leclercq, "Bréviaire," *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie* II-1 (Paris 1910) 1262-1316, ubi ampla traditur bibliographia; J. Tixeront, *L'Ordre et les ordinations* (éd. 2, Paris 1925) 251-265.

Apud *Orientales* generalis lex recitandi divinum officium hucusque non datur, imo in nulla ecclesia datur gravis obligatio recitandi quotidie integrum officium, sicut apud Latinos; apud aliquos videtur esse obligatio gravis recitandi partem officii, apud alios vicissim obligatio recitandi integrum officium sed sub levi tantum, apud alios tandem nulla viget obligatio. De qua re vide Cappello, *De sacra ordinatione* (ed. 3, Taurini 1951) 530-533.

⁸¹ Cf. B. J. Ganter, *Clerical attire. A historical synopsis and a commentary*, Washington 1955.

^{81b} Cf. J. T. Donovan, *The clerical obligations of canons 138 and 140*, Washington 1948.

interiorem et exteriorem," ut statuit can. 124 (cf. S. Thomam, *Suppl.*, q. 35, a. 1, ad 3; alios textus cit. in art. 9, pp. 13-16) ??

Circa hanc autem peculiarem vitae sanctitatem, quae vi ipsius ordinationis exigitur in sacerdote, *recentiori tempore agitata est vivax quaedam controversia: utrum nempe existât peculiaris quaedam ac specifica spiritualités, propria sacerdotis dioecesani prout distinguitur a religioso*, et utrum dici possit sacerdotem dioecesanum esse et ipsum in quodam *vero statu perfectionis*, distincto a statu religiosae perfectionis.⁸³ Plures, inter quos *Peinador* et *Carpentier*, id *negarunt*, docentes non duplicem sed unicum dari statum perfectionis, qui verificatur proprie et plene in sola professione religiosa; sacerdoti autem saeculari, vi ipsius ordinationis, non competere statum perfectionis, quamvis, ex ecclesiastica lege coelibatus, illi ordini sit annexum unum ex tribus elementis status perfectionis ac religiosi, scilicet votum castitatis, ratione cuius sacerdos secularis sive dioecesanus est improprie, vel si placet initialiter tantum, in statu perfectionis, nec in alio quam in eodem ac unico statu perfectionis, quae soli religiosae professioni proprie ac complete competit. Alii vero, ut *Masure* et *Thils*, arripientes audaciorum novamque viam, iampridem indicatam a Card. Mercier (in suo opere *De vita interiori*), *affirmarunt* duplicem ac distinctam esse speciem perfectionis, alteram quae competat professioni religiosae et alteram quae tribuenda sit sacerdoti dioecesano, quaeque, iuxta *Masure*, consistit in participatione ipsius peculiaris perfectionis quae (iuxta notam doctrinam S. Thomae) est propria ipsius episcopi, cuius ordo ac dignitas in presbyteratu participatur; iuxta *Thils* vero consistit vel emanat ex ipso apostolatu, qui, utpote

u Quoad hanc sanctiorem vitam et spiritualitatem sacerdotii, confer amplam bibliographiam asceticam, allatam in tom. 1, pp. 54-61.

⁸³ Arnau Jubany, N., *El voto de castidad en la ordenación sagrada* (Barcelona 1952) 1-14.

Carpentier, R., "La spiritualité du clergé diocésain," *Nouvelle revue théologique* LXXVIII (1946) 192-217; "Autour de la spiritualité du clergé diocésain," *ibid.* LXXII (1950) 1063-1069; "L'idéal de perfection du clergé d'après les récentes paroles de S.S. Pie XII," *ibid.* LXXIII (1951) 621-632.

Clergé (Pour le) diocésain. Une enquête sur sa spiritualité particulière, Paris 1947.

Lemaître, G., *Notre sacerdoce*, Paris 1945.

Lopez, U., "Sacerdotium. Apostolatus. Perfectio," *Periodica de re morali, canonica, liturgica* XXXI (1942) 201-216.

Masure, E., *De l'éminente dignité du sacerdoce diocésain*, Paris 1938; *Prêtres diocésains*, Lille (1947).

Peinador, *Sacerdotium saeculare et status religiosus*, Romae 1940; ed. hispanica: *Santidad sacerdotal y perfección religiosa*, Madrid 1943.

Piault, B., "Le sacrement de l'Ordre," *Nouvelle revue théologique* LXXI (1949) 1030-1044.

Tnns, G., *Le clergé diocésain. 1. Doctrine* (Bruges 1942); *Nature et spiritualité du clergé diocésain*, Bruges 1946; éd. 2, 1948; "Clergé diocésain et idéal de perfection," *Nouvelle revue théologique* LXXIII (1951) 615-620.

excellentissimum opus charitatis, perfectionem appellat ac confert, ita ut ipsa ac unica perfectio evangelica realizetur sub duplici distincta forma, seu sive sub forma professionis religiosae sive sub forma apostolatus.

Hanc asceticam controversiam, quam placuit indigitare, utpote connexam cum voto castitatis implicite emisso in sacra ordinatione ex lege coelibatus, ad nos non pertinet iudicare nec fusius exponere, eo vel magis, quod essenziale ipsum punctum discussionis non undequaque clarum sit nec eodem modo ab utrisque contendentibus partibus proponatur, quod quidem partialiter debetur diversae ac fluctuanti conceptioni de ipsa propria natura sacramenti Ordinis et sacerdotalis potestatis. *Videtur tamen prior sententia propinquius ad veritatem accedere*, utpote quae apprime congruat tum cum traditionalibus conceptibus de vita religiosa, ut proprio statu perfectionis, tum cum doctrina S. Thomae (2-2, q. 184, a. 6), tum etiam ac peculiariter cum sequenti declaratione facta ab ipso *Pio XII*, eo ipso tempore quo acrius controversia fervebat: “Veritati absonum est asseverare clericalem statum, utpote talem et prout ex divino iure procedit, ob naturam suam vel saltem ob eiusdem naturae postulatum quoddam exposcere, ut ab eisdem sodalibus evangelica consilia servantur et hac de causa debere aut posse statum evangelicae perfectionis (acquirendae) appellari. Clericus igitur non vi divini iuris evangelicis consiliis paupertatis, castitatis, oboedientiae devincitur; ac praesertim non eodem modo devincitur eademque ratione, qua ex votis publice nuncupatis in religioso statu capessendo huiusmodi obligatio exoritur. Id autem non prohibet, quominus privatim suaque sponte clericus haec vincula suscipiat. . . Clericus vero regularis, non prout est clericus, sed prout est religiosus, evangelicae perfectionis condicionem et statum profitetur. . . Nulla profecto ratio officit, quominus clerici in Saecularia Instituta coalescant ut, ad evangelicae perfectionis statum, huiusmodi vitae delectu et genere contendat, sed tum ipsi quoque sunt in statu perfectionis acquirendae, non utpote clerici, sed utpote Saecularis Instituti gregales. Huiusmodi enim Institutum evangelica consilia, quae, religiosi status propria, ibi summa perfectione in rem deducuntur, habet sane veluti vitae rationem, cui inhaereat, ita tamen complet, ut e statu regulari non pendeat, sed per se stet in externa vitae forma ad perfectionem nuper memoratam haud necessario pertinente” (/1/1S XLIII [1951] 29 sq.).

CAPUT VI

DE MINISTRO

Ut constat ex disputatis in tractatu *De sacramentis in genere*, *minister capax* omnis sacramenti est homo, viator, distinctus a subiecto (art. 34); *minister vero validus* est adultus, a Christo deputatus, habens intentionem internam, saltem virtualem, faciendi quod facit Ecclesia, quamvis careat fide et probitate (art. 36-39): *minister tandem licitus* est qui ab administratione huius vel illius sacramenti non arcetur per voluntatem Ecclesiae, cui a Christo commissa est cura et dispensatio sacramentorum (art. 32).

Porro ea omnia applicantur huic Ordinis sacramento.

Quod attinet duo requisita *naturae humanae et status viatoris*, etiam ad ministrum applicari possunt ea quae notavimus supra (p. 375. in nota), agentes de subiecto, scilicet multipliciter convenire ut minister Ordinis, qui debet sicut Christus transmittere sacramentum ac veluti Ecclesiam aedificare, sit homo inter homines conversans et humanam societatem regens, et nihilominus non repugnare ut extraordinario modo aliquis angelus vel anima separata deputetur a Deo ad aliquam ordinationem conferendam, eo vel magis quod animae eorum, qui fuerunt, in sua vita ordinati, retinent characterem Ordinis, seu ipsam potentiam ministrandi (quod valet saltem de diaconis et presbyteris, necnon de episcopis si dicatur episcopatus esse sacramentum). Unde “quia boni angeli sunt nuntii veritatis, si aliquod sacramentale ministerium a bonis angelis [vel pariter ab hominibus beatis] perficeretur, esset ratum habendum, quia deberet constare hoc fieri voluntate divina, sicut quaedam templa dicuntur angelico ministerio consecrata” (3 p., q. 64, a. 7; cf. ob. 2 et ad 2).

Quod spectat sufficientiam intentionis nec necessitatem fidei et probitatis in ministro ad conferendam validam ordinationem, ita ut valida sit *ordinatio ministrorum haereticorum et schismaticorum*, quaestio sufficienter exposita ac resoluta est, tum in tractatu *De sacramentis in genere*, tum in praesenti volumine, art. 16 de initerabilitate huius sacramenti (pp. 329-368), ubi, exponentes spinosam ipsam quaestionem de reordinationibus, ostendimus numquam Ecclesiam docuisse praefatorum ministrorum ordinationes fuisse invalidas, nec quorundam theologorum sententiam de potestate Ecclesiae, in ea quae sunt necessaria in ministro ad valorem sacra-

mentoribus, esse sufficientem ad explicandum factum reordinationum, et multo minus esse secundum se probabilem.

Quod attinet requisitam *Christi deputationem in valido ministro*, patet hanc non esse collatam laicis sed solis clericis, seu ipsis ordinatis, atque ordinare vel conferre sacram potestatem esse actionem eminenter sacerdotalem, secus non servaretur proportio inter effectum et causam, utut instrumentalem, et clericatus subderetur laicatu, rectores constituerentur a plebe, pes emeretur capiti. Cum tamen clerici in diversis ordinibus constituentur et hoc sacramentum Ordinis variis gradibus constet, *quaestio agitanda manet quis sit proprius ordinationis minister tam ordinarius quam extraordinarius*. Scilicet: Utrum solus episcopus sit *ordinarius minister* omnis ordinationis sacramentalis vel divinitus institutae (art. 25). Utrum simplex presbyter possit esse *extraordinarius minister* trium ordinationum certe divinitus institutarum, seu diaconatus, presbyteratus et episcopatus (art. 26). Utrum idem presbyter sit *extraordinarius minister minorum ordinum et subdiaconatus*, sive sint ordines sacramentales sive non (art. 27). Praeterea, circa ipsum *ministerium licitum*, duae veniunt peculiares quaestiones agitandae: Utrum in consecratione episcopali requirantur *tres episcopi*, qui singuli agere debent ut veri consecratores seu con-celebrantes (art. 28). Utrum legitimus minister omnis ordinationis sit *episcopus proprius* (art. 29).

ART 25. Utrum solus episcopus sit ordinarius minister sacramenti Ordinis ac cuiuslibet ordinationis (3 p., q. 65, a. 3, ad 2; *Suppi.*, q. 38, a. 1; cf. *In 4 Sent.*, dist. 7, q. 3, a. 1, q. 3; dist. 13, q. 1, a. 1, q. 2, ad 2; 3 p., q. 72, a. 11; q. 82, a. 1, ad 4; *Suppi.*, q. 40, a. 4, Sed contra, corp, et ad 3; a. 6, ad 3; *C. Gent.* 4.76; Opusc. *De Perfectione vitae spiritualis*.)

STATUS QUAESTIONIS

Agitur de ministro validae ordinationis. Episcopus hic intelligitur in sola linea potestatis Ordinis (episcopus consecratus), abstrahendo a linea potestatis iurisdictionis (episcopus electus et confirmatus), quae directe exulat a nostra consideratione, ita ut omnis episcopus consecratus, etsi carens iurisdictione, sit minister, nullus vero episcopus mere electus et confirmatus, seu habens iurisdictionem sed nondum consecratus, sit minister ordinationis, etsi possit concedere suis subditis litteras dimissorias, quod pertinet ad potestatem iurisdictionis. Vox “solus” indicat exclusionem tum laici tum cuiuslibet viri habentis inferiorem ordinem, et signanter simplicis presbyteri. Minis-

M Huc etiam facit bibliographia afferenda in art. seq., pp. 65S-660.

ter ordinarius intelligitur ille qui, vi solius ordinis recepti, habet potestatem ordinandi, extraordinarius vero ille qui praeterea indiget commissione superioris auctoritatis, qua ei confertur potestas ordinandi vel in eo completur radicalis aptitudo ad ordinandum, contenta in ipso ordine suscepto. Loquimur de sacramento Ordinis et de qualibet ordinatione, ob disputatam quaestionem de divina origine et sacramentalitate variarum ordinationum: nam quidam theologi omnes ordines, etiam diaconatu inferiores, habent ut sacramentales, alii tantummodo diaconatum, presbyteratum et episcopatum, alii solos diaconatum et presbyteratum, concessa episcopatui sola origine divina et denegata proprie dicta ac directa sacramentalitate; quam ultimam sententiam elegimus ut probabiliorem in art. 5 (tom. 2, pp. 228 sqq.).

Porro in hac quaestione nulla est aut fuit disputatio vel dissensus theologorum, cum affirmativa responsio tam facile eruatur ex monumentis Traditionis et tam clare proponatur in ipsis Ecclesiae documentis, ut communiter tamquam *de fide aut saltem theologicè certa* a theologis habeatur (cf. infra, p. 652). Totus autem dissensus theologorum respicit solam quaestionem de ministro extraordinario, de qua sermo erit in art. seq.

Inter acatholicos vero praefata episcopalis praerogativa negata est verisimiliter a *Wicleff*, quatenus docuit "clericorum ordinationem reservari Papae et episcopis propter cupiditatem lucri temporalis et honoris (cf. infra, propositionem damnatam a Cone. Constantiensi) et explicite a *Protestantibus* (exceptis Anglicanis et Episcopalians), qui vel negant divinam institutionem omnis formae determinati ministerii (Independentes) vel admittunt institutionem unius tantum gradus, scilicet presbyterorum, quorum ceteroquin electionem sive ordinationem dicunt fieri debere non ab ipsis pastoribus sive presbyteris sed simul a congregatione fidelium et a gubernante concilio presbyterali (Presbyteriani), ut fusius exposuimus in art. 1 (tom. 1, pp. 141-160: cf. art. 4, tom. 2, pp. 6-9). Ipsorum priorum Novatorum, uti *Lutheri* et *Calvini*, doctrina sic proponitur in ultimo ex septem articulis, quos tridentini theologi examinandos susceperunt: "Episcopos non esse presbyteris superiores neque habere ius ordinandi, aut, si habent, id illis esse commune cum presbyteris, ordinationesque ab ipsis factas sine plebis consensu irritas esse"; quem articulum fere ad verbum damnavit Concilium in can. 7, infra cit.

E contra, Anglicani quam maxime contra Presbyterianos urgent nativum ac exclusivum ius episcopale quoad ordinationem ministrorum. habentes episcopatum ut "essential and self-propagating min-

istry” (cf. in tom. 1, pp. 143-146); imo recenter unus ex ipsorum theologis, T. G. Jalland, attribuit originem Presbyterianismi theologiae catholicae, deflectenti a primitiva Patrum doctrina, et peculiariter Bullis Bonifacii IX et Innocentii VIII, quibus dicitur concessa presbyteris facultas ordinandi diaconos et presbyteros (cf. art. 4, tom. 2, pp. 17 sq.).

CONCLUSIO

Solus et omnis consecratus episcopus est ordinarius minister tum sacramenti Ordinis tum cuiuslibet ordinationis, idque de iure divino quoad ordinationes sacramentalcs aut divinitus institutas, de iure vero ecclesiastico quoad ordinationes non sacramentalcs et ecclesiasticae institutionis.

Probatur 1. *EX MAGISTERIO ECCLESIAE.*

Innocentius III, Professio fidei Waldensibus praescripta a. 1208: “Firmiter credimus et confitemur, quod quantumcumque quilibet honestus, religiosus, sanctus et prudens sit, non potest nec debet Eucharistiam consecrare nec altaris sacrificium conficere, nisi sit presbyter, a visibili et tangibili episcopo regulariter ordinatus” (*Denz.* 424).

Benedictus XII in libello “Iam dudum,” a. 1341, inter errores Armenis tributos hunc recenset: “Item quod Catholicon minoris Armeniae dedit potestatem cuidam presbytero, ut posset ordinare in diaconos, quos vellet de subiectis” (*Denz.* 548).

Cone. Constantiense a. 1414-1418, inter errores Wicleffi hunc damnavit: “Confirmatio iuvenum, clericorum ordinatio, locorum consecratio reservantur Papae et episcopis propter cupiditatem lucri temporalis et honoris” (*Denz.* 608).

Cone. Florentinum, Decr. pro Armenis a. 1439: “*Ordinarius minister* huius sacramenti [i.e. Ordinis] est episcopus.” Ibidem de Confirmatione pariter dicitur: “Ordinarius minister est episcopus.” In opusculo vero S. Thomae *De articulis fidei et Ecclesiae sacramentis*, ex quo Decretum illud excerptum est, deest vox “ordinarius” in utroque loco: “Minister autem huius sacramenti [Confirm.] est solus episcopus,” “Minister huius sacramenti [Ordinis] est episcopus qui confert ordines.”

Cone. Trid., sess. 23, cap. 4: “Sancta Synodus declarat . . . episcopos . . . presbyteris superiores esse, ac sacramentum confirmationis conferre, ministros Ecclesiae ordinare, atque alia pleraque peragere ipsos posse, quarum functionum potestatem reliqui inferioris ordinis

nullam habent" (*Denz.* 960). Can. 7: "Si quis dixerit, episcopos non esse presbyteris superiores, vel non habere potestatem confirmandi et ordinandi, *vel eam quam habent, illis esse cum presbyteris communem . . .* : A. S." (*Denz.* 967). Cum Concilium coiungat ac veluti parificet duas potestates confirmandi et ordinandi, et alibi definiat episcopus esse "ordinarium ministrum" Confirmationis (sess. 7, can. 3 de Confirm., *Denz.* 873), legitime infertur mentem Concilii esse ut episcopus sit pariter ordinarius minister Ordinis. Ceterum, id aequivalenter ac directe exprimitur cum negatur potestatem ordinandi, quam habent episcopi, "illis esse cum presbyteris communem." si enim non solus episcopus, sed etiam presbyter, esset ordinarius minister ordinationis, potestas ordinandi esset omnino communis episcopo et presbytero, sicut potestas celebrandi Eucharistiam. Quo sensu, episcopum esse ordinarium ministrum ordinationis est de fide aequivalenter definita a Cone. Trid. (cf. infra, p. 652).

Catechismus Cone. Trid., p. 2, c. 7, qq. 28-29: "Pastores docebunt . . . quis huius sacramenti minister sit. Constat enim, ad episcopum eam administrationem pertinere: quod etiam sanctarum Litterarum auctoritate, certissima traditione, omnium Patrum testimonio. Conciliorum decretis, sanctae Ecclesiae usu et consuetudine facile erit comprobare. Quamvis autem nonnullis Abbatibus permissum sit. ut minores et non sacros ordines interdum administrarent, tamen hoc *proprium episcopi munus esse* nemo dubitat, cui uni ex omnibus, praeterea nemini, licet reliquis ordinibus, qui sacri et maiores dicuntur, initiare. Nam subdiaconos, diaconos et sacerdotes unus tantum episcopus ordinat. Episcopi ex apostolica traditione, quae perpetuo in Ecclesia custodita est a tribus episcopis consecrantur."

Leo XIII, Epist. "Apostolicae curae," de ordinationibus anglicanis, 13 sept. 1896: "*In primis episcopatus muniis* illud . . . est, ministros ordinandi in sanctam Eucharistiam et sacrificium" (*Denz.* 1965).

Codex I.C., can. 951: "Sacrae ordinationis minister ordinarius est Episcopus consecratus: extraordinarius, qui, licet caractere episcopali careat, a iure vel a Sede Apostolica per peculiare indultum potestatem acceperit aliquos ordines conferendi." Similiter Codex loquitur ubi agit de ministro Confirmationis, can. 872: 'Ordinarius confirmationis minister est solus Episcopus. Extraordinarius minister est presbyter, cui vel iure communi vel peculiari Sedis .Apostolicae induito ea facultas concessa sit.'

In his omnibus documentis episcopus exhibetur saltem ut minister ordinarius (sin minus proprius sive exclusivus). Et quidem id implicite proponitur ab Innocentio III, Benedicto XII, Cone. Con-

stantiensi et Leone XIII; aequivalenter vero a Conc. Trid. (“Ea [potestas confirmandi et ordinandi] quam habent [episcopi] illis [non] est cum presbyteris communis) et a Catechismo Conc. Trid. (“Hoc proprium episcopi munus est”); explicite vero, adhibita scilicet ipsa appellatione “minister ordinarius,” a Conc. Flor., et Codice I.C. Ex his omnibus documentis sequitur id pertinere saltem ad doctrinam catholicam: ex ipso autem soloque canone Tridentino sequitur etiam *id esse de fide*, aequivalenter (quidam dicunt implicite, vel formaliter implicite) definita.

Hanc theologicam notam “De fide definita” assignant communiter theologi: ita Perrone, Tanquerey, Hugon, Hervé, Diekamp. Larnicol. Daffara, Gigon, Ferland, Mendive, Abârzusa, Dander, Baisi, Bozzola, Ott, Sola. Quidam tamen pauci, ut Lercher-Umberg et Mors, assignant inferiorem notam “theologice certum.” Attamen, attento theologorum dissensu circa immediatam divinam institutionem episcopatus (nam, ut fuse exposuimus in art. 4, tom. 2, pp. 24-32, 100-110, quidam moderni defendunt Concilium in can. 685 definivisse solam mediatam divinam institutionem episcopatus), *distinguendum est inter tres sequentes propositiones*: 1) “Episcopum esse ordinarium ministrum ordinationis,” abstrahendo ab ulteriori determinatione iuris ex quo id proveniat; et hoc est *de fide* aequivalenter definita a Conc. Trid. 2) “Episcopum esse, de iure divino saltem mediato, ordinarium ministrum ordinationis”; et hoc est pariter *de fide*, nam Concilium utrumque definivit, scilicet et episcopatum esse institutionis divinae saltem mediatæ (can. 6) et episcopum esse ministrum ordinarium ordinationis (can. 7); 3) “Episcopum esse, de iure divino immediato, ordinarium ministrum ordinationis”: et hoc *non est saltem certe de fide*, sed a pluribus quidem theologi diceretur de fide, a quibusdam doctrina catholica, ab aliis doctrina probabilior, ab aliis vero paucioribus prorsus reiciere-tur, iuxta varia placita de ipsa immediata divina institutione episcopatus.

Probatur 2. *EX SCRIPTURA ET TRADITIONE.*

Omnes ordinationes quae exhibentur in *Scriptura* a solis episcopis factae sunt, ut constat ex dictis in art. 1 (tom. 1, pp. 508-570). ubi retulimus sex locos, quorum duo certe (1 *Tini.* 4. 14 et 2 *Tim.* 1. 6sq.), duo valde probabiliter (*Act.* 6. 6 et 14. 22), duo probabilius (*Act.* 13. 3 et 1 *Tim.* 5. 22), sacramentalem ordinationem proponunt. Ordinatio Timothei ad episcopatum, de qua in duobus prioribus texti-

M “Si quis dixerit, in Ecclesia catholica non esse hierarchiam, divina ordinatione institutam, quae constat ex episcopis, presbyteris et ministris: A. S.” (*Denz.* 966).

bus, facta est ab ipso Apostolo, nec incisum “Cum impositione manuum presbyterii” (1 *Tini.* 4. 14) necessario significat cetera etiam illius presbyterii membra, praeter Apostolum, fuisse simplices presbyteros aut coopérasse plusquam mere caeremonialiter ordinationi Timothei; duplex enim congrua hypothesis fieri potest: aut illi erant omnes episcopi atque vere co-ordinaverunt Timotheum, aut, quod est verisimilius, erant simplices presbyteri nec aliud persolverunt quam mere caeremonialem impositionem manuum, de genere illius quae in posteriori Traditione usque ad hodiernum diem adhibita est in ordinatione presbyterorum (cf. in tom. 1, pp. 548-551). Pariter prima ordinatio diaconorum, de qua in *Act.* 6. 6, ab ipsis solisque Apostolis facta est (cf. *ibid.*, p. 510). Paulus et Barnabas, iampridem in episcopatum constituti, ordinarunt presbyteros per varias ecclesias in suo primo itinere apostolico, ut fertur in *Act.* 14. 22. Episcopalis ordinatio ipsorum Pauli et Barnabae, de qua *Act.* 13. 3, censenda est facta ab episcopis: nihil enim ostendit prophetas et doctores antiochenos, qui fortasse eos consecrarunt, fuisse simplices presbyteros, aut ab ipsis prophetis, nec ab aliis, ibi abstantibus episcopis aut ab ipsis Apostolis, Paulum et Barnabam revera consecratos esse (cf. *ibid.*, pp. 522 sq.). Tandem in 1 *Tim* 5. 22 agitur de ordinationibus a Timotheo episcopo⁸⁶ faciendis, praevio examine ordinandorum; ad ordinationes presbyterorum a Tito episcopo faciendas referri potest etiam textus *Tit.* 1. 5: “Ut . . . constituas per civitates presbyteros.”

Hoc Scripturae argumentum vim suam habet si, cum duplici probabiliori opinione, admittatur extitisse iam presbyteros, praeter episcopos et diaconos, tempore apostolico (seu si dicatur biblicos presbyteros-episcopos fuisse vel omnes simplices presbyteros vel alios simplices presbyteros et alios veros episcopos): si vero cum tertia quorundam opinione sustineatur eos fuisse omnes veros episcopos⁸⁷ iam fere nulla nostro argumento vis relinquitur, quoniam, si omnes tunc erant episcopi, nonnisi ab episcopis potuit ipsa ordinatio, sicut et cetera sacramenta, celebrari; solum posset ex posteriori Traditione quaedam lux emendicari, quatenus, cum posterius instituti fuerint simplices presbyteri, soli episcopi ordinationes peregerunt, quod manifestaret saltem mentem apostolicam, a prioribus Patribus hereditatam.

Traditio practica, manifestata praecipue in monumentis liturgicis et in canonibus Conciliorum, solos episcopos ordinantes inducit et ipsis solis ordinationem attribuit; ex quo sequitur episcopum esse

⁸⁶ Quoad episcopalem characterem Timothei et Titi confer dicta in art. 1, tom. 1, pp. 708-711, 744.

⁸⁷ Tres illas opiniones fuse exposuimus ac discussimus in art. 1, tom. 1, pp. 745-792.

ordinationis ministrum saltem ordinarium (sin minus proprium et exclusivum).

Omnia documenta Uturgica, tam antiqua quam recentiora, sive in occidente sive in oriente, etiam apud haereticos et schismaticos, solum episcopum ut ordinatorem exhibent. Inter antiqua documenta, *Traditio Apostolica* (saec. 3), Hippolyto romano attributa, solum episcopum ut ministrum trium maiorum ordinationum (episc., presbyt. et diae.) inducit. Praeterea explicite ait: “Presbyter enim huius solius habet potestatem, ut accipiat; dare autem non habet potestatem. Quapropter clerum non ordinat” (cf. in art. 1, tom. 1, pp. 309-311). *Constitutiones Apostolorum* (circa a. 400) pariter solum episcopum ut ministrum earundem ordinationum exhibent (l. 8, cc. 4-5, 16, 17-18; cf. in tom. 1, pp. 441-444). Praeterea, explicite statuunt: “Per impositionem manuum episcopi, datur haec dignitas” (l. 3, c. 10, *MG* 1. 787). “Episcopum vero praecipimus ordinari a tribus episcopis: aut ut minimum a duobus; non licere autem vobis ab uno constitui. Nam duorum et trium testimonium firmitus est et indubium. Item iubemus ut presbyter et diaconus ab uno episcopo ordinetur, et reliqui clerici, utque nec presbyter, nec diaconus clericos ex laicis ordinent: sed solummodo, presbyter quidem doceat, offerat, baptizet, benedicat populo; diaconus vero ministret episcopo ac presbytero, hoc est, ministerium seu diaconatum exerceat, sed non peragat caetera” (l. 3, c. 20; *MG* 1. 803-806). “Episcopus benedicit, non benedicitur: manus imponit, ordinat, offert. . . Presbyter benedicit, non benedicitur . . . : manus imponit, non ordinat [*χαροθᾶ, οὐ x^otorā*]” (l. 8, c. 28, nn. 2-3, *Funk* 1. 531). “A Domino edocti rerum consequentiam, episcopis quidem assignavimus quae ad pontificatum pertinent, presbyteris vero, quae ad sacerdotium, diaconis autem, quae ad ministeria. . . Neque enim diacono licet sacrificium offerre aut baptizare aut benedictionem seu parvam seu magnam facere, neque presbytero ordinationes peragere, quia aequum non est ordinem inverti” (l. 8, c. 46, nn. 10-11, *Funk* 1. 561). “Episcopus igitur ab episcopis ordinatur duobus vel tribus, presbyter ab uno episcopo ac diaconus et reliqui clerici” (l. 8, c. 47, η. 1 [i.e. primus ex Canonibus Apostolorum]. *Funk* 1. 565). *Testamentum D.N.I.C.* (circa a. 475) et *Canones Hippolyti* (circa a. 500) solum episcopum ut ministrum trium ordinationum inducunt. Praeterea praefati canones explicite aiunt: “Episcopus in omnibus rebus aequiparetur presbytero, excepto nomine cathedrae et ordinatione, quia potestas ordinandi ipsi [i.e. presbytero] non tribuitur” (cf. in art. 1, tom. 1, dd. 921-926). *Statuta Ecclesiae antiqua*, circa a. 500, quae magnum influxum exercuerunt in efformationem posteriorum latinorum liturgicorum librorum, pariter earun-

dem ordinationum ministrum solum episcopum exhibent (cann. 90-92, cf. ibidem, pp. 930 sq.).

Id quoque notabile est, quaedam ex antiquioribus monumentis liturgicis continere mentionem potestatis ordinandi in ipsa ac sola formula ordinationis episcopalis; quod quidem signanter ostendit hanc potestatem esse propriam episcopi, idque ex iure divino, non secus ac ipsum munus episcopale. *Traditio Apostolica*: “Da . . . super hunc servum tuum . . . primatum sacerdotii tibi exhibere . . . , spiritu primatus sacerdotii habere potestatem dimittere peccatum secundum mandatum tuum, dare sortes [δωῶναι κλήρου ; dare cleros, seu in clerum accipere]” (cf. integrum textum, cit. in art. 1, tom. 1, pp. 309 sq.). *Constitutiones Apost.*: “Da illi, Domine . . . , ut habeat potestatem remittendi peccata secundum mandatum tuum, dandi cleros iuxta praeceptum tuum” (cf. integrum textum, cit. ibidem, p. 442). Ea tamen mentio omittitur in *Testamento D.N.I.C.* et in *Canonibus Hippolyti* (ut notatum est ibidem, pp. 923, 926) necnon in posterioribus *Sacramentariis* et *Pontificalibus* latinis.

Omnia pariter *antiqua Concilia*, in suis canonibus circa ordinationes, nonnisi episcopum ut earum ministrum exhibent: Cone. Ancyranum a. 314, can. 9; Nicaenum I a. 325, cann. 4, 8, 16, 19; Antiochenum a. 341, cann. 9, 10, 13, 19; Sardicense a. 343, cann. 6, 18; Laodicenum a. 343/381, can. 26; Carthaginiense III a. 397, cann. 21, 22, 45; Nicaenum II a. 787, can. 14. Quorum canonum plures citavimus in a. 3, tom. 1, pp. 895-903.

Traditio theoretica concinit ac signanter confirmat Traditionem practicam, praecipue in eo quod quidam Patres significant potestatem ordinandi esse ita propriam episcopo, ut per eam praecipue episcopus distinguatur a presbytero eique praecellat. Notum est celebre *Hieronymi* effatum: “Quid enim facit, excepta ordinatione, episcopus, quod presbyter non faciat?” (*Epist.* 146. 1. *ML* 22. 1194), quod quidem ex eo magnum accipit valorem quod proferatur a S. Doctore dum totis viribus contendit ultra modum ipsam presbyteri dignitatem, ac veluti cum episcopo aequalitatem, extollere. Ceterum, non in solo Hieronymo huiusmodi expressio invenitur, quin ascendat ad ipsam *Traditionem Apostolicam* (saec. 3) et transmittatur subinde de manu in manum apud scriptores ecclesiasticos. *Traditio Apostolica*, iam superius citata: “Presbyter enim huius solius habet potestatem, ut accipiat; dare autem non habet potestatem. Quapropter clerum non ordinat.” Idem repetunt duo documenta, ab eadem *Trad. Apost.* derivata, scilicet *Constitutiones Apost.* supra cit.: “Episcopus manus imponit, ordinat. Presbyter manus imponit, non ordinat” et *Canones Hippolyti*

supra cit.: “Episcopus in omnibus rebus aequiparetur presbytero, excepto nomine cathedrae et ordinatione, quia potestas ordinandi ipsi non tribuitur.” *Chrysostomus* repetit, aequivalentibus verbis, idem prorsus indicium Hieronymi: “Sola namque ordinatione [episcopi presbyteris] superiores sunt, et hinc tantum videntur presbyteris praestare” (*In 1 Tint.*, hom. 11, n. 1, *MG* 62. 553). *Epiphanius*, ad refutandam “stoliditatis plenissimam,” ut ait, sententiam Aërii de episcopi et presbyteri aequalitate, ad hoc ordinativae potestatis discrimen directe provocat, inquires: “Episcoporum ordo ad gignendos patres praecipue pertinet. . . [Presbyter vero] manuum imponendarum ius nullum habet” (*Adv. haer.*, haer. 75, nn. 3 sq., *MG* 42. 506 sq., extensius cit. in torn. 1, pp. 859 sq.). *Ioannes Diaconus*: “Episcopus ordinandi presbyteros meruit [merito nempe obiectivo, i.e. habet] potestatem” (*Epist. ad Senarium*, nn. 7 sq., *ML* 59. 403., extensius cit. ibidem pp. 931 sq.). *Pseudo-Dionysius Areop.*: “. . . quin ne sacerdos quidem erit [quispiam], nisi pontificiis initiationibus ad sortem istam fuerit promotus” (*De eccles. hier.* 5, *MG* 3. 506).

Accedunt verba *Synodi Alexandrinae*, relata et approbata ab Athanasio, quae inde probant Ischyram, incusatorem Athanasii, non fuisse presbyterum, quia non potuit ordinari nisi a Collutho qui non erat verus episcopus sed simplex presbyter ac ideo carebat potestate ordinandi: “Unde igitur presbyter Ischyra? quo ordinante? num Collutho? id enim solum restat. Atqui Colluthum, presbyterum obiisse, ambasque eius manus sine auctoritate fuisse, ac omnes qui ab eo schismatis tempore ordinati sunt, ad laicorum statum redactos ita conventibus intéressé, omnibus notum, ac nulli dubium est” (apud Athanasium, *Apol. c. Arianos* 11 sq., *MG* 25. 267-270).⁸⁸

Ceterum, hoc argumentum, ex theoretica Traditione deductum, fusius explicavimus in art. 4 (torn. 2, pp. 45-49) agentes de divina origine distinctionis et superioritatis episcopatus relate ad presbyteratum, ex qua pro praesenti quaestione sequitur *episcopum esse ordinarium ministrum ordinationis ex ipso iure divino*. Difficultas vero, quae contra hoc divinum ius deduci solet sive ex ambigua doctrina ipsius Hieronymi sive ex posterioribus latinis scriptoribus.

⁸⁸ “De hac Ischyrae historia confer textus allatos in art. 3, torn. 1, pp. 854sq., 873 sq. Baisi (*Il ministro straordinario degli ordini sacramentali* [Romae 1935] 144-147), ita eam historiam interpretatur ut Colluthus, ordinator Ischyrae, fuerit consecratus episcopus a schismaticis, ac, qua talis, aenitus ut invalide consecratus ac ideo ut simplex presbyter in quo casu ageretur de reputata invaliditate ordinationum schismaticorum. Ut patet etiam in hac singulari interpretatione illius historiae, manet vis citati textus quoad nostram quaestionem, quoniam Synodus Alexandrina ita putavit potestatem ordinandi esse propriam episcopi (saltem non schismatici) ut non conveniret simplici presbytero.

qui inde a Pseudo-Hieronymo videntur dicere ordinationem reservatam fuisse episcopo ob contingentes rationes, seu “propter auctoritatem, ne a multis disciplina ecclesiae vindicata concordiam sacerdotum solveret, scandala generaret,” fuse exposita ac soluta est ibidem (pp. 47 sq., 52-93).

Probatur 3. *EX RATIONE CONVENIENTIAE*, scilicet ex propria natura tum episcopatus tum sacrae ordinationis. Ex una enim parte, episcopus secundum ipsam etiam potestatem Ordinis est caput sive princeps Ecclesiae et regulator cultus: habet enim supremam Ordinis potestatem, quae ad cultum et sacramenta tota refertur; ex alia vero parte, ordines sunt publica officia in linea cultus. Iamvero in regulata societate pertinet ad principem et gubernatorem conferre publica officia: potestas enim principis se habet ad inferiora officia sicut politica, quae respicit bonum commune, se habet ad inferiores artes et virtutes, quae respiciunt aliquod bonum particulare, ut docet Philosophus in *Ethica*, 1. 1, c. 2. Ergo pertinet ad episcopum, saltem tanquam proprium sive ordinarium ministrum, conferre ordines, seu sacras ordinationes peragere.

Ad rem S. Thomas, 3 p., q. 65, a. 3, ad 2: “Per ordinem et confirmationem deputantur fideles Christi ad aliqua specialia officia quae pertinent ad officium principis. Et ideo tradere huiusmodi sacramenta pertinet ad solum episcopum, qui est quasi princeps in Ecclesia.” *Suppi.*, q. 38, a. 1: “Potestas episcopalis habet se ad potestatem ordinum inferiorum sicut politica, quae coniectat bonum commune, ad inferiores artes et virtutes, quae coniectant aliquod bonum speciale, ut ex dictis patet [cf. *In 4 Sent.*, dist. 24. q. 3, a. 2, 3, seu *Suppi.*, q. 40, a. 6]. Politica autem, ut dicitur in I *Eth.*, ponit legem inferioribus artibus, scilicet quis quam debeat exercere, et quantum et qualiter. Et ideo ad episcopum pertinet in omnibus divinis ministeriis alios collocare. Unde ipse solus confirmat, quia confirmati in quodam officio confitendi fidem constituuntur. Ideo etiam solus ipse virgines benedicit, quae figuram gerunt Ecclesiae Christo desponsatae, cuius cura ipsi principaliter committitur. Ipse etiam in ministeriis ordinum ordinandos consecrat, et vasa quibus debent uti eis determinat sua consecratione, sicut et officia saecularia in civitatibus distribuuntur ab eo qui habet excellentiorem potestatem, sicut a rege.” Cf. *In 4 Sent.*, dist. 7, q. 3, a. 1, q. 3; dist. 13, q. 1, a. 1, q. 2, ad 2; 3 p., q. 72, a. 11; q. 82, a. 1, ad 4; *Suppi.*, q. 40, a. 4, Sed contra, corp., et ad 3, a. 6, ad 3; *C. Gent.* 4. 76; *Opusc. De perfectione vitae spiritualis*.

Hanc rationem, quam post S. Thomam repetierunt passim theologi

usque ad hodiernum diem, sic iam delineaverat *Guilelmus Altissiodorciensis* († 1231): “Quia ergo confirmare, ordinare, consecrare episcopos, benedicere abbates et huiusmodi opera perfectionis sunt ad ordinationem et decorem ecclesiae, quae est ut castrorum acies ordinata, pertinet ut perfectiores in ecclesia, scilicet episcopi, huiusmodi opera perfectionis exerceant, minores vero, minora opera possunt exercere.”⁸⁰

ART. 26. Utrum simplex presbyter possit esse extraordinarius minister diaconatus, presbyteratus et episcopatus (3 p., q. 72, a. 11, ad 1; *Suppi*, q. 38, a. 1, ad 3 et 5; *In 4 Sent.*, dist. 7, q. 3, a. 1, q. 3).iu

⁶³ Apud F. Gil l m a n n, *Zur Lehre der Scholastik von Spender der Firmung und da Weihsakraments* (Paderborn 1920) 45, in nota.

M Ex scriptoribus modernis ad hanc quaestionem refer praecipue sequentes (Peculiaris autem bibliographia de chorepiscopis, prout connectitur cum praesenti quaestione, dabitur infra, p. 714:

A b e l e, T., "Die Erteilung der Subdiakonats-und Diakonatsweihe durch den Abt von Citeaux und die Primarabte," *Cislcrzienser Chronie* XXXVII (1925) 169-171.

B a i s i, C., *Il ministro straordinario dcgli ordini sacranientali*, Roma 1935; *Institutiones theologiae scholasticae* IV (Milano 1949) 573-629.

B e y e r, J., "Nature et position du sacerdoce," *Nouvelle revue théologique* LXXVI (1954) 360-368.

B o c k, C. (O. Cist.), "La bulle 'Gerentes ad vos' de Martin V," *Collectanea Ordinis Cisterciensium Reformatorum* XIII (1951) 1-8, 197-205.

B o n e t t i, I., "Il potere di Ordine extrasacramentale e la sua importanza nella teologia di S. Tommaso," *Divus Thomas* (Piacenza) XXV (1948) 143-145.

B o u d i n h o n, A., "L'ordination au Sous-Diaconat et au Diaconat faite par un simple prêtre. A propos d'une étude récente," *Le canoniste contemporain* XXIV (1901) 257-272, 321-335, 385-100.

B o u ë s s é, H., "Episcopat et sacerdoce. 1. L'opinion moderne. 2. L'opinion de saint Thomas," *Revue des sciences religieuses* XXVIII (1954) 240, 386-388, 390.

B o u l a r a n d, E., "La consécration épiscopale est-elle sacramentelle?," *Bulletin de littérature ecclésiastique* LIV (1953) 11-14, 22-25.

B r i x k t r i n e, J., "De ministro Confirmationis extraordinario," *Divus Thomas* (Piacenza) XXXV (1932) 507-518; "1st dcr Priester ausscrordentlicher Spender der Priesterwcihc?," *Théologie und daube* XXV (1933) 455-464.

C a n i v e z, J.-M., *L'Ordre de Citeaux en Belgique des origines (1132) au xxe siècle* (Scourmont 1926) 426 sq.; "Citeaux (Législation de l'Ordre de)," *Dictionnaire de droit canonique* III (Paris 1942) 783.

C a p p e l l o, F. M., *De sacra ordinatione* (cd. 3, Taurini 1951) 195-209.

C i m e t i e r, L. F., "Ordre," *Dictionnaire pratique de connaissances religieuses* V (Paris 1927) 136.

C o n c a r, Y., "Faits, problèmes et réflexions à propos du pouvoir d'Ordre et des rapports entre le presbytérat et l'épiscopat," *La Maison-Dieu* XIV (Paris 1948) 107-128.

D i d i e r, J. C., "Dc simples prêtres ministres du sacrement de l'Ordre? Bulles pontificales." *Atni du clergé* LXIX (1959) 246-249.

F e r n a n d e z, D., "Distinciôn entre episcopado y presbiterado y su problemâtica respecto al ministro extraordinario del sacramento del Orden," *XV Semana espaiiola de teologia* (Madrid 1956) 191-228.

F i n k, K. A., "Zur Spendung dcr hôheren Weihen durch den Priester," *Zeitschrift der Savigny-Stiftung fur Rcchtsgeschichte* LXIII ("Kanonistische Abteilung" XXXII [1943]) 506-508.

F o h, F., "Un singolare privilegio riguardante il ministro dellOrdine sacro," *La scuola cattolica* LU (1924) 177-188.

G a s p a r r i, P., *De sacra ordinatione* II (Parisiis 1894) 84 sq.

Gerlavy, M.-J., "Le ministre extraordinaire du sacrement de l'Ordre," *Revue thomiste* XIV (1931) 874-885; *L'Ordre* ("Saint Thomas d'Aquin. Somme théologique," Editions de la Revue des jeunes, Paris (1931]) 181.

Gillmann, F., *Zur Lehre der Scholastik vom Spender der Firmung und des Weihsakraments*, Paderborn 1920; *Spender und dusseres Zeichen der Bischofsweihe nach Huguccio*, Würzburg 1922; "Zur Frage der Echtheit der Bulle 'Exposcit tuae devotioni.'," *Archiv für katholisches Kirchenrecht* CIV (1924) 57-59; "Zur Ordinationsbulle Bonifaz IX 'Sacrae religionis' vom Jahre 1400," *ibid.* CV (1925) 474 sq.

Hanser, L., "Ein abteilicher Ordinationsprivileg und dessen Zurückname, 1400 und 1403," *Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinenorders* XIII (1926) 189-192.

Hocedez, E., "Une découverte théologique," *Nouvelle revue théologique* LI (1924) 332-340; "Note sur la Bulle de Boniface IX," *ibid.* 399.

Hugon, E., "Etudes récentes sur le sacrement de l'Ordre," *Revue thomiste* XXIX (1924) 490-493; "Utrum possit Summus Pontifex delegare simplicem presbyterum ad conferendum diaconatum vel etiam presbyteratum," *Divus Thomas* (Piacenza) II (1925) 100-104; "Autour du sacrement de l'Ordre," *Revue thomiste* XXXI (1926) 263; *Tractatus dogmatici* III (ed. 14, Parisiis 1948) 705-708.

Journet, Ch., "Vues récentes sur le sacrement de l'Ordre," *Revue thomiste* LUI (1953) 91 sq., 99-102. Idem articulus insertus est operi *L'Eglise du Verbe Incarné* I (éd. 2, Bruges-Paris (1955]) 144-147; cf. 138.

La Taille, M. de, "De missa sacerdotis ab Ecclesia praecisi aut exauctorati antiquarum sententiarum crisis," *Gregorianum* I (1920) 340, in nota; idem in *Mysterium Fidei* (ed. 1, Parisiis 1921; ed. 3, 1931) 412 sq., in nota.

Lécuyer, J., "La grâce de la consécration épiscopale," *Revue des sciences philosophiques et théologiques* XXXVI (1952) 416 sq.; "Aux origines de la théologie thomiste de l'épiscopat," *Gregorianum* XXXV (1954) 87-89.

Lennerz, H., *De sacramento Ordinis* (Romae 1947) 144-147; (ed. 2, 1953) 139-150.

Lépiciér, A. H. M., *Tractatus de sacramento Extremae Unctionis et de sacramento Ordinis* (Romae 1928) 259-263.

Mancini, A., "Il potere di Ordine extrasacramentale con riferenza al presbitero che cresima," *Divus Thomas* (Piacenza) XXVI (1949) 61-64.

Many, S., *De sacra ordinatione* (Parisiis 1905) 146-149.

Michel, A., "Chronique de théologie dogmatique," *L'ami du clergé* XLIII (1926) 468sq.; "Questions de sciences ecclésiastiques," *ibid.* XLV (1928) 370-373; "Ordre, Ordination," *Dictionnaire de théologie catholique* XI-2 (Paris 1932) 1385 sq.; "Episcopat et sacerdoce: N'y a-t-il qu'une différence d'exercice et non de nature?," *L'ami du clergé* LXIII (1953) 721-727.

Mostaza, Rodríguez, A., *El problema del ministro extraordinario de la Confirmación. Estudio histórico-teológico canónico* (Salamanca 1952) 291-314.

Panholzl, Ph. (O. Cist.), "Einige Bemerkungen fiber die Echtheit der Bulle Innocenz 'Exposcit tuae devotionis sinceritas,' vom Jahre 1489," *Studien und Mittheilungen aus dem Benediktiner-und Cistercienscrorden* V (1884) I 441-450.

Pius de Langonio [vel Pie de Langogne], "La Bulle d'Innocent VIII aux abbés de Cîteaux pour les ordinations 'in sacris,'" *Etudes franciscaines* \ (1901) 129 148; "De Bulla Innocentiana seu de potestate papae committendi simplici presbytero subdiaconatus et diaconatus collationem," *Analecta ecclesiastica* IX (1901) 311-315. 358-365, 421-430, 468-475.

Puig de la Beixacas, J., "La Bula 'Sacrae religionis' de Bonifacio IX," *Estudios eclesiásticos* IV (1925) 3-19; 113-137; *De Sacramentis* I et II (Barcelona 1941) 678-684.

Rivière, J., "Ordre," *Dictionnaire pratique de connaissances religieuses* \ (Paris 1927) 134.

Sola, F. DE P., "De sacramento Ordinis," thés. 8, *Sacrae theologiae summa* (auctoribus Patribus hispanis S.J.) IV (ed. 3, Matriti 1956) 689-696; "¿Hasta que punto puede depender de la potestad de jurisdicción el valor de los sacramentos?," *Revista española de teología* (Madrid 1956) 19-25.

Talbot, H. (O.Cist.), "The Bull 'Exposcit' and a famous privilege," *The Downside review* LXII (1944) 84-94.

Fixeront, J., *L'Ordre et les ordinations. Etude de théologie historique* (éd. 2, Paris 1925) 191-195.

Tremblay, R., "Problèmes du sacerdoce et de l'Ordre," *Angelicum* XXXV (1958) 199 sq.

STATUS QUAESTIONIS

Haec est praecipua quaestio praesentis capitis, sub ratione controversiali, signanter apud moderniores theologos qui iam per ultra quinquaginta annos super hanc quaestionem calamos et atramentum dissipant, quin adhuc quidquam solidum concludere possint. Sub aspectu autem dogmatico, quamvis ipsa aliquatenus conferat ad illustrandam vel investigandam propriam indolem episcopatus eiusque distinctionem a presbyteratu, non est tamen tanti momenti: nam, etiam si denegetur presbytero ratio ministri extraordinarii sacramenti Ordinis, seu presbyteratus et diaconatus, manet iugiter theologice explicanda, et quidem eodem prosus modo, ratio ministri extraordinarii Confirmationis (necnon ordinum inferiorum, si dicantur esse sacramenta), quam nemo catholicus iam denegare potest. Hoc autem essenziale ac fundamentale problema de simplici presbytero, ministro extraordinario quorundam (quaecumque sint) divinorum munium proprie episcopalium, iam agitavimus ac pro posse resolvimus in art. 5 (tom. 2, pp. 251-279), agentes de sacramentalitate episcopatus. Unde praesens quaestio est potius positiva et historica, dogmatice autem subsidiaria ac complementaris.

Ut certa ab incertis secernamus, agimus tantum *de extraordinario ministro trium maiorum ordinationum*, quarum singulae sunt divinae institutionis (saltem mediatae) et duae postremae (presbyteratus et diaconatus) sunt certe sacramentales. Quaestionem autem de presbytero ministro extraordinario subdiaconatus et ordinum minorum, de qua nulla nunc est controversia inter doctores (sive eos ordines habeant ut sacramentum sive non), mittimus ad articulum sequentem.

PARS AFFIRMATIVA et PARS NEGATIVA

Duae habentur principales sententiae in hac quaestione: una nempe quae negat presbyterum evadere posse extraordinarium ministrum cuiuslibet ex tribus praefatis ordinibus, altera quae id affirmat, quoad unum saltem vel alterum ordinem, ac ideo haec sententia triplicatur, prout id affirmat de solo diaconatu, aut de diaconatu et presbyteratu, aut de diaconatu, presbyteratu et episcopatu. Haec tamen ultima opinio vix sententia dici potest, cum nonnisi unus vel alter, tam inter antiquiores quam inter recentiores, nec firmiter et absolute, suggesserit

Vermeer, P. (O.Cist.), "Is de priester buitengewoon bedienaar der H. Wijdingen?," *Bijdragen* XIII (1952) 262-275; XIV (1953) 277-283; "Is het privilege der Cisterciënserabten om subdiakens en diakens te wijden herroepen?," *ibid.* XVI (1955) 271-275.

Wassmer, Th. A., "The nature of the power to confirm on the part of the extraordinary minister," *Bijdragen* XX (1959) 356-370.

possibilitatem simplicis presbyteri consecrantis episcopum. *Re historice considerata, prior ac negativa sententia fuit et adhuc est longe communior.* Et quidem, usque ad saec. 16 ea dici potest simpliciter vel fere communis inter theologos, cum paucissimi omnino nominari possint qui in contraria sententia cum frequentioribus canonistis consenserint. Inde vero a saec. 16 usque ad nostrum aevum, haec contraria et affirmativa sententia increvit inter ipsos theologos, suam tamen affirmationem communiter limitans ad diaconatum (nonnisi enim pauci libenter contemplati sunt possibilitatem eam extendendi ad presbyteratum), idque praecipue ob notitiam cuiusdam Bullae Innocentii VIII quae videbatur concedere presbytero collationem diaconatus. Tandem his ultimis decenniis, tum ob eiusdem Bullae attentius studium tum ac praecipue ob inventionem duarum novarum Bullarum Bonifatii IX et Martini V, in quibus dicitur concedi presbytero collatio sive diaconatus sive etiam presbyteratus, ea sententia, quae saeculo elapso videbatur fere emortua, vires suas non modo revocavit sed plures praesertim recentissimos theologos ita agitavit ut non amplius solum aut saltem diaconatum, sed quammaxime ipsum presbyteratum, in sua extraordinarii ministri affirmatione vindicent; imo nec unus alterve deest, qui possibilitatem presbyteri ministri ipsius episcopatus discrete suggerere incipiat.

Ad cuius evidentiam *iuverit hanc theologicae controversiae evolutionem ordinate ostendere per tres successivas periodos*, quarum prima currit usque ad medium saec. 16, altera usque ad finem saec. 19, tertia usque ad hodiernum diem.

B

Prima Periodus. A Medio Saec. 12 ad Medium Saec. 16, Seu Usque ad Primam Notitiam Bullae Innocentii VIII Apud Theologos.

Inde a saec. 12 controversia doctorum de presbytero ut extraordinario ministro maiorum ordinum diaconatus, presbyteratus et episcopatus, *exordium coepit ab aliquo jacto historico*, scilicet ab ipsis pontificiis concessionibus quibus presbyter occasionaliter evaserat iam minister extraordinarius tum *Confirmationis* (quod primus concesserat Gregorius M. presbyteris Sardiniae) tum *quorundam inferiorum ordinum* (quod videbatur concedi presbyteris cardinalibus et abbatibus). Huiusmodi autem historico facto logice commiscebantur doctrinales considerationes et opiniones.

Presbyterum posse ex S. Pontificis commissione evadere extraordinarium ministrum praefatarum maiorum ordinationum (vel omnium, vel tantum presbyteratus et diaconatus, vel saltem solius diaconatus),

fuit *communis opinio antiquorum canonistarum*, praecipue e schola bononiensi, nominatim *Glossae ordinariae*, *Huguccionis* (f 1210; scripsit circa 1180-1190), *Vincentii Hispani* (floruit a. 1212-1230), *Silvestri* (circa idem tempus), *Tancredi* (f 1234 vel 1236), *Ioannis Teutonici* (f 1245 vel 1246; compilatoris *Glossae ordinariae*, castigatae subinde a Bartholomaeo Brixensi f 1258), *Innocenta IV* (Sinibaldi Fieschi, S. Pontificis a. 1243-1254), *Bernardi Parmensis seu de Botone* (f 1263), *Nicholai de Tudeschis* (vulgo Panormitani; t 1445), et *Oriani* (Ludovici de Oriano; f ca 1534), quibus ex parte et minus firmiter consentierunt pauci theologi, nominatim *Innocentius V*, O.P. (Petrus de Tarentasia; f 1276), *Petrus Aureolus*, O.F.M. (t 1322), *Petrus de Palude*, O.P. (t 1342), *Richardus Armachanus* (Fitzralph; f 1360), *Angelus Carleti*, O.F.M. (auctor *Summae angelicae*; f 1493); *Gabriel Biel* (f 1495) eiusque discipulus et continuator *Wendelinus Steinbach* (fl 1519).

Sequentes aflerunt rationes, vario modo a variis doctoribus insertae ac concinnatae: 1. Ecclesia de facto concedit presbyteris extraordinariam facultatem Confirmandi et conferendi ordines minores qui sunt sacramentales; ergo potest concedere eandem facultatem quoad ordines maiores: nam utrobique agitur de sacramentali quadam potestate. 2. Ecclesia habet plenam potestatem in his quae Christus expresse non constituit⁹¹; cum ergo Christus nihil expresse constituerit de ministro ordinum, potest Ecclesia conferre etiam non episcopis facultatem conferendi maiores ordines. 3. Episcopus et presbyter non differunt ratione Ordinis sed ratione iurisdictionis⁹²; vel saltem initio Ecclesiae presbyter et episcopus erant eiusdem ordinis ac dignitatis nec nisi posterius ab ipsa Ecclesia inducta est eorum distinctio⁹³; ergo per Ecclesiae dispensationem presbyter evadere potest minister eorum quae pertinent ad potestatem episcopalem, qualis est collatio maiorum ordinum. 4. Episcopus potest ordinare episcopum, sibi aequalem in ordinis potestate; ergo ex dispensatione Ecclesiae etiam pres-

⁹¹ In hac potestatis Ecclesiae plenitudine maxime insistebant canonistae Bononienses, qui inde repetebant etiam invaliditatem ordinationum haereticorum et schismaticorum, ut dictum est in art. 16 (pp. 353-356).

⁹² In hoc tamen principio non conveniunt canonistae, quinimmo maior pars eorum (nominatim *Huguccio* et *Panormitanus*) sustinebat episcopatum esse verum ordinem, imo verum sacramentum, ita ut sacramentalitas episcopatus diceretur thesis canonistarum, non sacramentalitas vero thesis theologorum (cf. in art. 5, tom. 2, pp. 184 sqq.). Pariter inter praefatos theologos *Gabriel Kiel* sequitur thesim canonistarum. E contra *Aureolus*, *Paludanus* et *Armachanus*, negant cum aliis theologis sacramentalitatem episcopatus (cf. ibidem, pp. 147-150).

⁹³ Hoc sustinebant plures canonistae, nominatim *Sicardus Cremonensis* et *Panormitanus* (cf. in art. 5, tom. 2, pp. 125, 193); *Huguccio* vero id negabat, referens distinctionem inter episcopum et presbyterum ad ipsum initium Ecclesiae.

byter potest ordinare presbyterum et diaconus diaconum, ita ut quisque possit conferre ordinem quem habet.

Ex his principiis non una est horum doctorum conclusio, quod attinet ad extensionem huiusmodi potestatis Ecclesiae ad constituendum extraordinarium ministrum sacramentorum, nominatim Confirmationis et Ordinis.

Quidam enim dicunt posse delegari quemquam, *etiam laicum*, ad conferendum sacramentum quod ipse habet, scilicet confirmatus ad confirmandum, ordinatus ad ordinandum, et quidem presbyter ad conferendum presbyteratum (et a fortiori diaconatum et inferiores ordines), diaconus ad conferendum diaconatum, et ita porro. Ita *Glossa ordinaria*, *Huguccio*, *Silvester*, *Tancredi*, *Ioannes Teutonicus*, *Innocentius IV*, *Angelus Carieti*.

GLOSSA ORDINARIA: "Ex demandatione Papae quilibet conferre potest quod habet: unde ordinatus ordinem quem habet, et confirmatus confirmationem." (Dist. 5, c. 4 de Cons.).

HUGUCCIO: "Item posset papa similiter concedere simplicibus presbiteris, ut conferrent omnes ordines? Credo, quod sic, prae-ter episcopalem. Nam ordinem, quem non habet, nemo potest conferre, set quem habet, potest. Cum ergo presbiter non habeat ordinem episcopalem, qualiter posset eum conferre? Qualiter ergo posset ordinare episcopum, nisi velis dicere, quod ultra sacerdotium non sit ordo?"⁰⁴

IOANNES TEUTONICUS: "Ex demandatione pape quilibet potest conferre, quod habet, unde ordinatus ordinem, quem habet . . . et confirmatus confirmationem, alias non."⁰⁵

TANCREDUS: "Credo etiam, quod ex demandatione pape et aminiculo habiti sacramenti potest conferre quilibet, quod ipse percepit."⁰⁶

INNOCENTIUS IV sic refert sententiam *Silvestri*: "Silvester dixit, quod ex delegacione domini papae et adminiculo sacramenti habiti quilibet clericus⁹⁷ potest quicquid habet ipse, conferre; quod vero non habet, minime."⁹⁵ Eam autem videtur sequi, cum eam referat ultimo loco inter varias opiniones ac rationibus confortet. Panormitanus (infra cit.) ait Innocentium "aperte eam tenere, non approbando eam nec reprobando."

Alii vero dicunt posse delegari solum omnemque *clericum*, ad conferendum sacramentum quod habet, puta Confirmationem et proprium ordinem. Ita *Bernardus de Botonc* et alii; imo si credamus Panor-

*'Apud Fr. Giliman n, *Zur Lehre der Scholastik vom Spender der Firmung und des Weihsakraments* (Paderborn 1920) 7, in nota.

"Ibid. 40, in nota.

"Ibid. 42, in nota.

"Alia lectio fert: "quilibet tam clericus quam laycus." Quae quidem quadrat cum relatione Panormitani, mox referenda.

** *Divina Innocenta III Pontificis Maximi doctoris subtilissimi in F. libros Decretalium Commentaria* (Venediis 1570) 40.

mitano (mox citand.), scribenti tamen saec. 15, haec erat sententia communior, saltem qua parte excludebat laicum.

BERNARDUS DE BOTONE: “Dicunt quidam, quod papa potest hoc [i.e. Confirmationem delegare] etiam laico, quia ipse habet plenitudinem potestatis. Dico, quod papa hoc delegare potest simplici sacerdoti et non laico, sicut credo, et sic ex tali delegatione et adminiculo habiti sacramenti potest conferre, quicquid habet. Immo quilibet clericus hoc facere potest; que vero non habet, non posset conferre.”⁰⁹

Alii tandem docent posse delegari solum *presbyterum*, ad conferenda sacramenta Confirmationis et Ordinis, et quidem vel ad conferendum etiam ipsum episcopatum quem non habet: ita pauci, nec firmiter, ut *Vincentius Hispanus*, *Paludanus* et forte *Orianus* (quidam addunt Guilelmum Altissiodorensem, sed inepte, ut videtur), vel ad conferendum presbyteratum et diaconatum: ita *Innocentius V* et *Panormitanus*, vel ad conferendum solum diaconatum: ita *Aureolus* (?) et *Biel*.

VINCENTIUS HISPANUS: “Set nunquid similiter papa posset simplici sacerdoti conferre, ut consecraret episcopum nomine papae, sicut Gregorius concessit confirmationem? Et forte ex plenitudine potestatis hoc facere posset. Fecisse autem hoc neminem credo.”¹

PALUDANUS: “Si consecratio Episcopi non sit sacramentum, sed sacramentale, videtur quod Papa possit circa illud dispensare: ut scilicet minister conferens illa sacramenta quibus aliquis praeficitur corpori Christi mystico [i.e. Confirmationem et Ordinem] sic sit a Christo determinatus, scilicet quod sit sacerdos, secundum quod placuerit Ecclesiae ipsum consecrare. Unde qui praeest toti Ecclesiae, potest ei committere sine hac consecratione. Sed quia generaliter statuit quod non episcopus hoc non faciat, ideo qui contra hoc facit, nihil facit. Determinationem enim sacerdotis Christus Ecclesiae commisit; sed quod sacerdos esset, hoc determinavit. Unde forte Papa potest facere quod simplices sacerdotes Episcopum consecrarent. . . Et quamvis ista non probentur, tamen isto modo esse potuit. Et isto modo salvari potest quod Ecclesia Romana facit, de qua supponendum est quod non errat.” Relatis his aliisque dictis Paludani, *Capreolus* observat: “Forte tamen non oportet sustinere omnia quae dicit Petrus circa benedictionem materiae confirmationis, aut unctionis, aut Episcopi; quia non omnia videntur esse de mente sancti Thomae; cuius dicta suscepimus defendenda, vel potius sustinenda dumtaxat.”²

ORIANUS (Ludovicus de Oriano, canonista, † ca 1534): “Papa quoque committere potest simplici sacerdoti, collationem sacrorum ordinum, quia in primitiva ecclesia apostoli hoc faciebant. Illius enim memores quod Deus mandaverat Moysi spiritu divino docente cognoverunt, quod collatio ordinum ex rationabili causa committi posset simplici sacerdoti. Et quando ob fidelium paucitatem, pauci erant sacerdotes aliquando concesserunt ut simplex sacerdos posset ordines etiam sacerdotium conferre, quam ob rem omnes dicebantur episcopi, quia eis concessum erat episcopi officium exercere. Sed multiplicatis sacerdotibus, ne quod ad bonum finem concessum erat verteretur in confusionem, et ut sacerdotes simplices, se inferiores esse cognoscerent, et episcoporum dignitatem venerarentur

⁰⁹ Apud GnXMANN, *op. cit.* 92, in nota.

¹ *Ibid.* 35, in nota.

² *Defensiones theologiae Divi Thomae Aquinatis* (Turonibus 1906) VI 137, 141.

praefatum privilegium apostolica auctoritate fuit revocatum. Numquam tamen per apostolos concessum fuit, ut non sacerdos posset per manuum impositionem alios ordinare.”³

GUILELMUS ALTISSIODORENSIS: "Sicut cum ad sacerdotem proprie pertineat baptizare, in articulo necessitatis tamen licite alius potest baptizare quam sacerdos, similiter cum dominus papa non habeat superiorem vel parem, de necessitate inferior consecrat cum. Unde si non essent in mundo nisi tantum tres simplices sacerdotes oporteret quod aliquis illorum consecraret alium in episcopum et alium in archiepiscopum.”⁴ Quidam sic hunc textum interpretantur ut Guilelmus doceat presbyterum posse ex papali delegatione consecrare episcopum; sed ibi agitur de casu in quo nullus episcopus, nec ipse Papa, existeret: unde videtur Guilelmus cogitare de extraordinario interventu Dei, qui suae Ecclesiae necessario providet nec aliunde virtutem suam sacramentis alligavit.

INNOCENTIUS V (seu Petrus de Tarentasia) obicienti quod presbyter nequit confirmare sicut non potest ordinare, respondet: "Falsum est, nam papa posset, ut dictum est, ex causa legitima, committere non solum collationem minorum ordinum. immo et sacrorum.”⁵

PANORMITANUS, sic refert ac iudicat praefatas tres opiniones canonistarum: "Respectu papae reperiuntur tres opiniones: prima quod papa collationem horum sacramentorum potest delegare presbytero dumtaxat; secunda opinio quod etiam simplici clerico dummodo habeat illud sacramentum, quod alii conferre vult. et in hac opinione videtur residere glosa; tertia opinio quod etiam layco potest hoc papa demandare, dummodo laycus receperit illud sacramentum, et hanc opinionem refert glosa et Innocentius aperte eam tenet non approbando eam nec reprobando. Communior tamen opinio videtur, ut layco hoc demandare non possit et videtur opinio iustior. . . Ego potius putarem ut sacerdoti haec possit delegare indistincte quia licet de sacramento Eucharistiae sit dispositum institutione dominica, qui habent illud ministrare, hoc tamen non est dispositum in collatione ordinum. Nam olim in communi presbyteri regebant ecclesiam et ordinabant sacerdotes, unde quemadmodum olim poterant, ita videtur, quod papa possit concedere sacerdoti, maxime delegando, cum nihil exerceat delegatus nomine proprio.”⁶

AUREOLUS: "Papa potest committere ministrationem [eorum quae, ut Ordo, reservantur episcopo] alteri quam episcopo, unde committit de facto abbatibus quod possint conferre ordines minores et aliquibus quosdam sacros.”⁷ Aureolus non significat de quibusnam ordinibus sacris loquatur; cum tamen sese referat ad factum concessionis, nec ulla noscatur concessio ordinandi presbyterum aut diaconum ante a. 400 (seu ante Bullam Bonifacii IX). verisimile est ipsum loqui directe de subdiaconatu. quamvis emphatice utatur plurali expressione "Quosdam sacros." In art. 5 (tom. 2, p. 147) diximus Aureolum denegare episcopatui tum rationem sacramenti tum rationem veri ordinis, ac concipere distinctionem inter episcopatum et presbyteratum tanquam inter ordinem non ligatum ad aliquos actus et ordinem ligatum; ex quo intelligi potest ipsum logice potuisse inferre quod presbyter possit esse minister eorundem episcopalium actuum, soluta per Ecclesiam praefata alligatura, quamvis hanc conclusionem explicite in tota sua extensione non significet.⁸

¹ *De potestate Summi Pontificis* (Venetiis 1523), apud G. B. da Farnese, *Il sacramento dell'Ordine*. . . (Roma 1946) 122, in nota.

² *Summa aurea*, l. 4, tr. 8, q. 1.

³ *In 4 Sententiarum*, dist. 7, q. 3 (Tolosae 1562) 85.

⁴ *Lectura super I Decretalium Librum* (Lugduni 1566), fol. 95, coli. 1-3.

⁵ *Commentarium in quartum librum Sententiarum*, dist. 24, a. 2 (Romae 1605). fol. 163

⁶ Cf. apud Capreolum, *Defensiones theologicae*, dist. 25, q. 1, a. 2, arg. 2 Aureoli: a. 3, ad 2 Aureoli (Turonibus 1906) VI 480, 486.

BIEL: "Sacerdoti non episcopo potest ex generali, vel speciali commissione Papae minores, et forte maiores ordines, dempto sacerdotio, conferendi dari potestas. Nec videtur hic militare dictum antiquorum, qui hanc conclusionem non admittunt de ordinibus maioribus. Nam non potest dari ratio diversitatis."⁰

Communis vero sententia theologorum fuit presbyterum non posse ex S. Pontificis commissione evadere extraordinarium ministrum trium illarum maiorum ordinationum. Theologi tardius quam canonistae hanc quaestionem sibi explicite proposuerunt; ea non apparet apud doctores prioris partis saec. 13, ut Praepositinum, Guidonem de Orchellis, Guilelmum Altissiodorensem (ut diximus supra, p. 665), eius verba de presbytero ordinante episcopum non sunt ad rem), Guilelmum Alverniensem; apud theologos alterius partis eiusdem saeculi (Albertum M., Pseudo-Halensem, S. Thomam, Innocentium V, Richardum de Mediavilla, Scotum) proponitur iam quaestio de extraordinario ministro Confirmationis et ordinum minorum, sed ipsa quaestio de extraordinario ministro maiorum ordinum, nonnisi ab uno vel altero directe discutitur, et signanter a S. Thoma. Ceterum ex modo generali et exclusive quo communiter loquuntur, cum asserunt solius episcopi esse confirmare et ordinare, apparet communem eorum mentem¹⁰ esse, presbyterum non posse delegari ad conferendos maiores ordines, imo quidam hanc delegationem excludebant etiam quoad ordines minores et signanter quoad Confirmationem ita ut nullam exceptionem admitterent, et facultatem confirmandi, factam a Gregorio M. quibusdam presbyteris, alio modo explicabant.¹¹ Idque etiam notabile est, hanc sententiam evasisse communem atque firmam inter theologos, quamvis ex una parte communiter negarent episcopatum esse ordinem sacramentalem (imo quidam dicerent illum non esse ordinem sed merum gradum iurisdictionis) et ex alia parte communiter affirmarent ipsos ordines minores esse sacramentales.

* *In IV Sententiarum*, dist. 25, q. 1 (Brixiae 1574) 79.

¹⁰ Tamen *Innocentius V*, de quo supra, videtur subisse influxum contrariae sententiae canonistarum.

"**Ita** Albertus M., *In 4 Sent.*, dist. 7, a. 4: "Ad aliud quod objicitur de Gregorio, dicendum quod ille numquam permisit ut esset confirmatio quae collata fuit a simplici sacerdote: sed propter scandalum, abusum et ignorantiam non correxit. Vel dicatur, quod erat benedictio quaedam data confirmandis, sicut panis benedictus datur quibusdam loco Eucharistiae: et hoc permisit ad tempus Gregorius." Etiam Bonaventura, quamvis directe instituat quaestionem de ministro tum Confirmationis tum Ordinis, tamen nequidem commemorat sive eam Gregorii dispensationem sive privilegium abbatum et cardinalium conferentium ordines minores, quamvis ad utramque dispensationem fortasse alludat cum ait "secundum ius commune" solum episcopum posse ordinare et confirmare. *In 4 Sent.*, dist. 25, a. 1. q. 1: "Dicendum quod, sicut sacri canones dicunt, secundum ius commune non potest aliquis Ordines, dispensare, praesertim Ordines sacros, nisi solus episcopus." *Breviloquium*, p. 6, c. 5: "(Sacramenta Confirmationis et Ordinis) tanquam suprema non possunt dispensari nisi ab episcopis et pontificibus, quantum est de iure communi."

Juverit exponere sententiam S. Thomae necnon Scoti, nam ab his praecipuis doctoribus ceteri posteriores communiter dependent.

S. Thomas hanc quaestionem tangit, agens tum de Confirmatione (sive in Summa Theol., sive in Comment, super Sent, seu Supplemento) tum de Ordine (in Comment, supra Sent, seu Supplemento). Refert et concedit utramque extraordinariam commissionem confirmandi et conferendi ordines minores; inde occasionem arripit resolvendi negative quaestionem de possibilitate eiusdem commissionis quoad ordines maiores (respicit explicite presbyteratum et diaconatum). Eius doctrina ad hanc reducitur:

Papa, ex plenitudine episcopalis sive pontificalis potestatis, potest extraordinario modo concedere quaedam, quorum solus episcopus est ordinarius minister, quibusdam inferioribus. *Quaenam et quibus?* Solummodo Confirmationem et ordines minores, non vero maiores, et quidem solis presbyteris, non vero diaconis (quod quidem de facto contigit, ut patet ex concessione Gregorii M. quoad Confirmationem et ex aliis concessionibus quoad ordines minores). Quare tantum Confirmationem et ordines minores, nec etiam maiores? Quia Confirmatio refertur ad corpus mysticum et ordines minores nonnisi mediate ac praeparatorie referuntur ad corpus Eucharisticum, dum ordines maiores habent immediatam relationem ad corpus Eucharisticum *Quel materiam eius*), et Papa relate ad hoc corpus consecrandum non habet maiorem potestatem quam simplex presbyter, habet vero relate ad corpus mysticum, sicut ipse episcopus et amplius, cum sit summus episcopus. Quare solis presbyteris et non etiam diaconis? Quia solus presbyter potest consecrare Corpus Christi Eucharisticum, seu habet supremum actum circa illud corpus, et omnis operatio sacramentalis circa corpus mysticum, per quam confertur gratia (qualis est administratio Confirmationis et ordinum minorum) dependet ab operatione sacramentali circa Corpus Eucharisticum. nam gratia sacramentalis descendit in corpus mysticum ab ipso Capite huius corporis quod in Eucharistia continetur.

Aliis verbis: cum omnis gratia sacramentalis descendat in corpus mysticum a Christo Capite qui residet in Eucharistia, solus ille delegari potest ad eam conferendam (per Confirmationem et ordines minores) qui habet actum consecratorium Eucharistiae, scilicet presbyter; hic tamen nequit a Papa delegari ad conferendum ipsum ordinem presbyteralem aut alium ordinem maiorem, quia Papa relate ad Eucharistiam, quam immediate respiciunt ordines maiores, non habet altiore potestatem quam ipse presbyter, sicut vicissim habet relate ad ea quae referuntur immediate ad corpus mysticum, quales sunt Confirmatio et ordines minores.

Ad rem ipse, 3 p., q. 72, a. 11, ad 1: “Papa in Ecclesia habet plenitudinem potestatis, ex qua potest quaedam quae sunt superiorum ordinum committere quibusdam inferioribus, sicut quibusdam presbyteris concedit conferre minores ordines, quod pertinet ad potestatem episcopalem. Et ex hac plenitudine potestatis concessit beatus Gregorius Papa quod simplices sacerdotes hoc sacramentum [Confirmationis] conferrent, quandiu scandalum tolleretur.”

Suppi., q. 38, a. 1, ad 3: “Papa, qui habet plenitudinem potestatis pontificalis, potest committere non episcopo ea quae ad episcopalem dignitatem pertinent, dummodo illa non habeant immediatam relationem ad verum corpus Christi. Et ideo ex eius commissione aliquis sacerdos simplex potest conferre minores ordines et confirmare, non autem aliquis non sacerdos. *Nec iterum sacerdos maiores ordines, qui habent immediatam relationem ad corpus Christi, supra quod consecrandum Papa non habet maiorem potestatem quam simplex sacerdos.*”

Ibid., ad 5: “Ad communicandum alteri quod quis habet, non exigitur solum propinquitas, sed completio potestatis. Et quia sacerdos non habet completam potestatem in hierarchicis officiis, sicut episcopus, ideo non sequitur quod possit diaconos facere, quamvis ille ordo sit sibi propinquus.”

In 4 Sent., dist. 7, q. 3, a. 1, q. 3, Sed contra: “Ex mandato Papae aliqui non episcopi conferunt quosdam ordines, sicut sunt presbyteri Cardinales, qui conferunt minores ordines. Ergo multo fortius ex mandato Papae potest aliquis simplex sacerdos confirmare.”

Ibid., Solutio: “Circa hoc [i.e. utrum simplex sacerdos possit ex commissione Papae confirmare] est multiplex opinio. Quidam enim¹² dicunt, quod presbyter simplex non possit ex mandato Papae confirmare; et quod dicitur ... de Gregorio, exponunt quod illi presbyteri ex mandato Papae non conferebant sacramentum Confirmationis, sed aliquod sacramentale simile illi sacramento, sicut alicui porrigitur panis benedictus loco Eucharistiae. Sed non videtur conveniens, ut talem simulationem in dispensatione sacramentorum iuduxisset Gregorius, vel sustinisset: quia dispensatio sacramentorum pertinet ad veritatem doctrinae, quae non est propter scandalum dimittenda.

“Et ideo alii¹³ dicunt, quod auctoritas Papae tanta est, quod eius mandato quilibet potest conferre quod habet, ut confirmatus confirmare, sacerdos sacerdotium quod habet, diaconus diaconatum; non autem mandato ipsius potest aliquis conferre quod non habet, ut diaconus ordinem sacerdotalem. Sed haec opinio videtur nimis ampla; et ideo media via secundum alios tenenda est.

“Et ideo sciendum est, quod cum episcopatus non addat aliquid supra sacerdotium per relationem ad corpus Domini verum, sed solum per relationem ad corpus mysticum, Papa per hoc quod est episcoporum summus, non dicitur habere plenitudinem potestatis per relationem ad corpus Domini verum sed per relationem ad corpus mysticum. Et quia gratia sacramentalis descendit in corpus mysticum a capite, ideo omnis operatio in corpus mysticum sacramentalis, per quam gratia datur, dependet ab operatione sacramentali super corpus Domini verum; et ideo solus sacerdos potest absolvere in foro poenitentiali et baptizare ex officio.

“Et ideo dicendum quod promovere ad illas perfectiones, quae non respiciunt corpus Domini verum sed solum corpus mysticum, potest a Papa, qui habet plenitudinem pontificalis potestatis, committi sacerdoti, qui habet actum summum super corpus Domini verum; non autem diacono, vel alicui inferiori, qui non habet perficere corpus Domini verum, sicut nec absolvere in foro poenitentiali. *Non autem potest simplici sacerdoti committere promovere ad perfectionem quae respicit aliquo modo corpus Domini verum; et ideo simplex sacerdos ex mandato*

¹²Ut Albertus M., nuper citatus.

¹³Scilicet canonistae communiter.

Papae non potest conferre ordinem sacerdotii: quia ordines sacri habent actum supra corpus Domini verum, vel supra materiam eius. Potest autem concedere simplici sacerdoti quod conferat minores ordines, quia isti nullum actum habent supra corpus Domini verum, vel materiam eius, nec etiam supra corpus mysticum actum per quem gratia conferatur; sed habent ex officio quosdam actus secundarios et praeparatorios. Et similiter potest concedere alicui sacerdoti quod confirmet, quia Confirmatio perficit eum in actu corporis mystici, non autem habet aliquam relationem ad corpus Domini verum.”

Scoti doctrina longe pauperior est. Refert quidem utramque supradictam extraordinariam concessionem confirmandi et conferendi minores ordines, explicite etiam negat similem concessionem fieri posse quoad ordines maiores, sed huiusmodi negationis nullam affert rationem. Praeterea, agens de concessionem confirmandi, facta a Gregorio M., duas affert “probabiles,” ut ait, explicationes, a S. Thoma discrepantes, *ex quibus logice sequeretur etiam possibilitas concedendi presbytero facultatem conjerendi ipsos ordines maiores:* primo scilicet, quod in primitiva Ecclesia non erat differentia inter episcopum et presbyterum ac subinde facta est episcopalis reservatio quorumdam officiorum, puta confirmandi et ordinandi, ita ut Papa nunc possit huiusmodi reservationem tollere, sicut initio eam posuit; secundo, quod Papa potest facere ut aliquis presbyter fiat episcopus ad aliquem tantum actum, puta ad confirmandum, quin eum necessario constituat episcopum simpliciter et quoad omnes actus episcopales.

Ad rem ipse, *Opus Oxonicense, In 4 Sent.*, dist. 24, q. unica: “Quaeras, quis est minister idoneus? Respondeo, dico quod Episcopus est solus in sacris Ordinibus; in aliis autem non sacris aliquando ex commissione aliqui privilegiati, ut Abbates.”^u

Opus Parisiense, In 4 Sent., dist. 24. q. unica: “Minister vero idoneus ad conferendum Ordinem, et maxime tres Ordines sacros, est solus Episcopus, quia interdum conferre quatuor Ordines inferiores committitur aliis quam Episcopis, ut Abbatibus et Prioribus.”¹⁵

Opus Oxonicense, In 4 Sent., dist. 7, q. 1: “Ad tertium [de facultate confirmandi concessa presbyteris a Gregorio M.] sunt quatuor modi dicendi. Primus quod Papa consensit, quod possent ungere in fronte oleo, sed non Chrismate, sed hoc est contra textum litterae. . . Secundus modus dicendi est. quod propter scandalum vitandum concessit illud ad tempus, vel magis permisit; sed istud nihil est. quia utilius scandalum nasci permittitur, quam veritas relinquatur. . . Alii possunt esse duo modi dicendi probabiles. Unus, quod in primitiva Ecclesia non erat differentia inter Sacerdotes et Episcopos [subinde vero facta est praelatio episcoporum et quorundam sacramentorum eis reservatio]. . . Quod si verum est, Gregorius bene potuit Sacerdotes illos subiectos Januario Episcopo licentiarum ad confirmandum, quia in hoc non concessit potestatem eis non convenientem, sed revocavit prohibitionem prius eis factam. . . Quartus modus dicendi est, quod si a principio non licuit Sacerdoti simplici, *Papa tamen potuit quemlibet Sacerdotem illius regionis facere Episcopum, quantum ad istum actum.* non tamen conferendo sibi simpliciter gradum Episcopalem, nec quantum ad

M Opera omnia XIX (Parisii.; Vivès 1894) 76.

"Ibid. XXIV 356.

alios actus, et tunc quilibet eorum vere confirmavit tanquam Episcopus quantum ad istum actum.”¹⁶

Opus Parisicnsc, In 4 Sent., dist. 7. q. 1: “Dicitur a Iuristis quod [Gregorius M.] tantum concessit eis inungere in fronte pueros oleo, sed non chrismate sancto. Sed hoc nihil est, quia tunc fuisset fictio, et deceptio populi. . . Aliter dicitur, quod licet Dominus Papa hoc non posset concedere illis Presbyteris, quia hoc esset contra praeceptum et statutum Christi, tamen propter scandalum vitandum inter eos concessit eis hoc fieri ad tempus. Sed neque istud valet, quia scandalum utilius nasci permittitur, quam veritas derelinquatur. . . Ad istud dico . . . quia . . . in primitiva Ecclesia non fuit tanta distinctio inter Sacerdotes et Episcopos, ut videtur probabile. . . Si, inquam, in primitiva Ecclesia non fuit distinctio Presbyteri ab Episcopo, et tunc concedebatur Presbyteris omnibus confirmare sicut Episcopo . . . tunc bene potuit Dominus Papa concedere sacerdotibus illius regionis auctoritatem Confirmationis et potestatem confirmandi, quia iterum posset facere omnes Sacerdotes illius regionis Episcopos, et tunc omnes *ex officio* possent confirmare.”¹⁷

Eandem sententiam communiter secuti sunt *posteriores theologi* usque ad medium saec. 16, vario modo accedentes ad rationem allatam a S. Thoma vel a Scoto, quibusdam etiam redeuntibus ad severiorem opinionem Alberti M. et aliorum, qui negabant possibilitatem committendi presbytero etiam administrationem Confirmationis et minorum ordinum, alio modo interpretantes concessionem factam a Gregorio M. quoad Confirmationem. Ita ex schola thomistica seu O.P.: *Natalis Ilcrvaeus*, *Durandus a S. Porciano* (qui tamen ita reformat sententiam S. Thomae ut dicat ideo presbytero committi posse administrationem ordinum minorum quia probabiliter non sunt sacramentales; cf. in torn. 2, p. 405), *Capreolus*, *Paulus Barbus* (alias Soncinas, discipulus et continuator Capreoli) *Turrecremata*, *Silvester Pricrias*, *Caietanus* (qui tamen videtur negare divinam originem et sacramentalitatem non solum ordinum minorum sed etiam diaconatus, ut ostensum est in tom. 1, p. 618.sq., et torn. 2, p. 406), *Victoria* (qui pariter reicit sacramentalitatem minorum ordinum: cf. infra, p. 680). *Catharinus*, *Dom. Soto* (qui ex administratione minorum ordinum per presbyteros ait “bonum sumi argumentum, minores ordines non esse sacramenta”).¹⁸ Ex schola scotistica seu ex O.F.M.: *Franciscus de Mayronis* (qui putat nec confirmandi facultatem posse presbyteris concedi et de Gregorio M. ait: “Videtur difficile eum posse excusari”). *Alvarus Pelagius*, *Guilelmus de Rubionc* (negat simpliciter presbyteris posse committi etiam Confirmationem et ordines minores), *Petrus de Aquila* (alias Scotellus: sequitur explicationem Scoti), *Guilelmus de Vorilongo* (negat presbyteris committi posse ipsam Confirmationem

*" *Ibid.* XVI 691-693.

I'.W.

" *Ibid.* XXIV 3 sq.

u *In 4 Sent.*, dist. 25, q. 1, a. 1, ad 2. Cf. in tom. 2, p. 407.

et admittit errorem in Gregorio M.), *Nicolaus de Orbellis* (sequitur explicationem Scoti). Extra praefatas binas scholas: *Thomas de Argentina*, O.S.A. (sequitur sententiam et explicationem S. Thomae), *Marsilius de Inghcn*, *Petrus de Alliaco* (sequitur Scotum), *Thomas Netter* (alias Waldensis), O. Carm., *Hadrianus VI* (negat posse committi presbyteris ordines et Confirmationem et admittit possibilitatem erroris in Gregorio M.: reicit rationem discriminis inter Confirmationem et ordines maiores, allatam a S. Thoma),¹ *Contarini* (adhaeret sententiae S. Thomae), *Joannes Maior* (pariter adhaeret S. Thomae; cf. infra, p. 679).

Ex dictis patet in hac negativa sententia distinguendam esse *duplicem opinionem*: alteram radicalem, quae negat non solum ordines maiores sed et minores (necnon Confirmationem) posse presbytero committi, et alteram moderatam, quae negationem limitat ad solos ordines maiores: et praeterea in hac altera opinione distinguendam esse duplicem rationem sive explicationem, alteram S. Thomae, alteram Scoti. Inde iuxta has distinctiones, diversimode hi auctores *respondent ad supradictas rationes* (p. 662) *allatas ab adversariis*.

Ad primam rationem de facto concessionis confirmandi et administrandi ordines minores, quidam negant ipsum factum concessionis, et ad documentum Gregorii M. vel dicunt Papam concessisse aliquam unctionem non sacramentalem. aut abusum ad tempus permisisse seu dissimulasse (Albertus M., et alii antiquiores apud S. Thomam et Scotum, qui eos impugnant), vel fatentur Gregorium errasse aut errare potuisse (Franciscus de Mayronis, Guilelmus de Vorilongo, Hadrianus VI). Alii vero, admissio facto concessionis, vel recurrunt ad potestatem Ecclesiae quae, tantum quoad Confirmationem et ordines minores, solvit radicalem potestatem presbyteri ab impedimento quod initio ipsa apposuit, reservando episcopo duo illa sacramenta (Scotus et aliqui Scotistae, ut Petrus de Aquila, Nicolaus de Orbellis, Petrus de Alliaco), vel dicunt ordines minores non esse sacramentales, sicut maiores, ac ideo posse ab Ecclesia committi presbytero (Durandus, Caietanus, Victoria, Dom. Soto), vel admissa minorum ordinum sacramentalitate, dicunt eos non referri immediate ad Eucharistiam,

¹“Fidio videtur quod possit [Papa] simplici sacerdoti committere potestatem confirmandi et non conferendi ordines saltem maiores, ut ibi ipsi dicunt. Nec suffragatur si recurrant ad hoc quod papa non habet maiorem potestatem supra corpus Christi verum quam simplex sacerdos, et ideo non posset ipsi committere conferre ordines maiores, qui respiciunt Corpus Domini verum, quia similiter papa non habet potestatem roborandi animam spiritualem, et tamen secundum cos potest committere simplici sacerdoti” (Di *IV Sententiarum*, dist. 7, q. 3 [Romae 1522], fol. 24 sq.).

sicut maiores, ad ideo posse committi presbytero (S. Thomas, Natalis Hervaeus, Capreolus, Barbus, Thomas de Argentina, Contarini, Maior).

Ad secundam rationem, quod nempe Christus nihil constituit de ministro Ordinis ac ideo Ecclesia habet potestatem id constituendi, dando presbytero facultatem administrandi ordines maiores, S. Thomas et thomistae negarent antecedens, quoniam in ipsa natura ordinum maiorum, quatenus referuntur immediate ad Eucharistiam, et in ipsa natura potestatis papalis, prout eminent presbytero tantum in his quae referuntur ad corpus mysticum, continetur impossibilitas huiusmodi facultatis a Papa presbyteris communicabit; Scotus vero et qui eum sequuntur, logice deberent concedere argumentum quoad possibilitatem et negare solum factum concessionis: cum tamen videantur negare ipsam possibilitatem, non manet ipsis via ad hanc objectionem removendam.

Ad tertiam rationem, quod nempe episcopus et presbyter non differunt ratione Ordinis sed iurisdictionis, respondent quidam antiquiores, ut Albertus M., Pseudo-Halensis et Bonaventura, eos differre ratione utriusque vel ratione eminentis cuiusdam dignitatis quae est propria episcopi²⁰; sed haec responsio debetur ambiguitati eorum doctrinae de natura episcopatus, quem non clare concipiebant ut distinctum ordinem sed potius ut merum gradum dignitatis in eodem ordine, qui quidem intelligi poterat ut gradus in linea iurisdictionis. S. Thomas vero, perficiens eorum doctrinam, docet episcopatum esse verum ac distinctum ordinem, quamvis non sacramentalem, ac ideo differre a presbyteratu ratione Ordinis nec solius iurisdictionis (cf. dicta in art. 5, tom. 2, pp. 176 sq.).

Ad quartam rationem, quod nempe, sicut episcopus potest ordinare episcopum, ita a pari presbyter presbyterum et diaconus diaconum, seu unusquisque conferre potest ordinem quem ipse habet, respondent S. Thomas. Bonaventura alique post ipsos, reicientes eam paritatem illudque principium tam facile assumptum a canonistis, quod manifestum excessum redolet eosque in supra relatas (p. 663) tres opiniones ac distinctiones scindit. Nam, ad communicandum alteri quod

²⁰Albertus M., *In 4 Sent.*, dist. 7, a. 4: "Nec ex ordine tantum, nec ex iurisdictione tantum id potest episcopus [scilicet confirmare], sed ex ordine simul et iurisdictione. Hoc enim annexum est officio episcopali, sicut et consecratio ecclesiarum, et ordinatio clericorum, et velatio virginum, et huiusmodi." Bonaventura, *In 4 sent.*, dist. 7, a. 1, q. 3: "Ad illud quod . . . obicitur: unde habet hoc episcopus [scilicet ut possit confirmare], dicendum quod nec a iurisdictione nec ab ordine sacerdotali, sed auctoritate et dignitate episcopali; et haec dicit ordinem in eminentia. Haec autem eminentia confertur episcopo, cum consecratur; et ideo si renuntiet iurisdictioni, adhuc potest confirmare. Quamvis igitur non habeat ex ordine sacerdotali nec ex iurisdictione temporali; habet tamen ex aliquo quod suprexcellit utrumque."

quis habet, non sufficit illud quomodolibet habere, sed oportet illud habere secundum aliquam plenitudinem, ac ideo ad communicandam sacram potestatem per ordinationem requiritur ut minister habeat “completam potestatem in hierarchicis officiis” {*Suppi.*, q. 38, a. 1, ad 5, cit. in p. 668) quam habet episcopus et qua caret presbyter. Ad rem *Bonaventura*: “Posse . . . gradus distribuere et conferre non est cuiuslibet potentis, sed eius qui in potentia supereminet, sicut patet etiam in regimine curiae saecularis. . . Ad hoc . . . quod aliquid aliud faciat sibi simile vel perfectum, non sufficit quod sit perfectum perfectione sufficientiae, sed redundantiae; et quoniam in sacerdote est perfectio sufficientiae, in episcopo, ratione eminentiae superadditae, est perfectio redundantiae, ideo haec perfectio sufficit ad generandum filios perfectos, non prima” {*In 4 Sent.*, dist. 25 a. 1, q. 1 sol. et resp.).

Secunda Periodus. A Medio Circiter Saec. 16, Seu a Prima Notitia Bullae Innocentii VIII Apud Theologos, ad Finem Circiter Saec. 19.

Saec. 16, prima vice apparet apud theologos *notitia Bullae Innocentii VIII* “Exposcit,” 9 april. 1489, qua videtur concedi quibusdam abbatibus *jacultas conjerendi diaconatum*. Hinc novum ac momentosum factum versabatur in praesentem controversiam. Nonnisi tamen paucissimi theologi illius saeculi ad hanc notitiam pervenerunt vel eam prodere curarunt; vix enim quatuor doctores nominatim citari possunt, qui ceteroquin non prorsus concordant tum in relatione documenti tum in eius appretiatione, scilicet *Ioannes Maior*²¹ († ca 1540), qui refert aliquos dicere abbates Cistercienses obtinuisse privilegium conferendi ordines sacros, dempto sacerdotio; *Franciscus de Victoria*, O.P. († 1546), qui testatur se vidisse Bullam Papae concedentis abbatibus Cisterciensibus ut possent conferre subdiaconatum, et alios auctores dicere quod privilegium respicit etiam diaconatum; *Navarrus*²² († 1586), qui idem privilegium attribuit cuidam abbati Cisterciensi Alemanniae; *Gabriel Vasquez*, S.J., († 1604), qui idem privilegium, ut se extendens ad diaconatum, ex parte verbatim citat ac testatur se vidisse in Collegio Complutensi S.J.²³ Fundati super istorum testimonium, praecipue Victoriae et Vasquesii qui ut testes oculares sese exhibent, theologi posteriores²⁴ illud documentum fre-

²¹ John Mayr, anglus, nominalista, primus editor operis Scoti *Reportata Parisiensia*.

²² Martinus Azpilcueta, a patria Navarrus communiter vocatus, celebris iuris peritus necnon moralista.

^a Horum verba referemus infra, pp. 675, 679 sq.

Quorundam istorum verba mox referemus. Alia habes apud Pium de Lanconio, “De Bulla Innocentiana seu de potestate papae committendi simplici presbytero sub-

quentissime in suam discussionem versarunt, ut hinc inde illius vim exaggerarent vel extenuarent in favorem utriusque sententiae affirmantis vel negantis presbyterum esse posse extraordinarium ministrum maiorum ordinum, notanter diaconatus.

Sententiam affirmantem tenent, vel in eam decisive inclinant, praesertim theologi Franciscani, quibus ipse Scotus logicam viam indirecte praeparaverat, ut, *Emmanuel Rodriguez, Aversa, Hyquaeus, Herincx, Laurentius Brancatius, Francisais Henno, Frassen, Panger, Rciffinstucl, Sparer*; item plures Jesuitae, ut ipse *Vasquez* (favet huic sententiae, imo non improbabile reputare videtur presbyterum evadere posse ipsius presbyteratus ministrum); *Suarez* (distinctius favet), *Tanner, Castro Palao, Fr. Amicus, Caspar Hurtadus, Ludovicus Maeratius, Escobar y Mendoza, Silvester Maurus* (hi quatuor postremi admittunt presbyterum posse fieri etiam ministrum presbyteratus), *Rod. Arriaga, Pihring, Gobât, Platdius, J. IVcx, Schmalzgruber*, et recentius, saeculo elapso, *De Augustinis* et *Hurter*; alii plures extra eas praecipuas scholas, ut *A. Tamburini* (Vallisumbranus; historicus), *Phil. Gamachaeus, A. Barbosa, Isambcrtus* (doctor Sorbonicus), *Io. Morinus* (f 1659); Oratorianus; historicus et positivus theologus; admittit presbyterum etiam ut ministrum presbyteratus), *L. Engel* (Benedictinus), *M. Grandin* (doctor Sorbonicus), *L. Van Roy* (Augustinianus), *C. Henriquez* (historicus), *A. Manrique* (historicus), *E. Martène* (Benedictinus; historicus et positivus), *A. M. Canali* (Servita), *J. B. Dall'Oca, I. L. Berti* (f 1766; Augustinianus), *U. Giraldis* (Scolopius), *Dom. Schram* (Benedictinus) et recentius *Panhôlzl* et *De Angelis*.

Rationes, quas hi auctores afferunt, reformando vel determinando ipsas rationes allatas ab antiquioribus (cf. supra, p. 662 sq.), sunt: 1. Historicum factum Bullae Innocentii VIII, concedentis abbatibus Cisterciensibus ut conferrent diaconatum: quod confirmatur ipso diuturno usu concessionis. Quidam addunt idem privilegium fuisse concessum abbatibus Benedictinis, et missionariis Franciscanis in India (*Vasquez, Tanner, Morinus, Henno, Herincx, Berti, Engel, Schram*). 2. Antiquitus chorepiscopi, cum essent simplices presbyteri, ordinabant diaconos (*Vasquez* aliique). 3. Conc. Flor, statuens, quod episcopus est "ordinarius" minister Ordinis, supponit presbyterum posse esse ministrum extraordinarium (*Tanner, Hurtadus, Escobar, Castro Palao, Grandin*). 4. Si presbyter potest administrare subdiaconatum, potest etiam diaconatum, cum in officio non essentialiter

diaconatus et diaconatus collationem," *Analecta ecclesiastica* IX (1901) 314-318, 358-365, 421 sq., et *C. Baisi, II ministro straordinario degli ordini sacramentali* (Roma 1935) 17sq.f in nota, 70-104.

differant (Aversa, Amicus). 5. Ratio adversariorum, a S. Thoma derivata, iuxta quam diaconatus habet immediatam relationem ad Eucharistiam, non concludit, et ceteroquin ad summum valeret quoad solum presbyteratum, seu excluderet presbyterum posse ordinare presbyterum (ita plures).

VASQUEZ: "De diaconatu vero idipsum potest probari, primum contra eos qui de subdiaconatu concedunt posse a simplici sacerdote ex commissione conferri; nam difficile est assignare discrimen inter hos duos ordines, cum non solum sint sacramenta, sed inter maiores ordines numerentur et ad corpus Christi verum eodem modo referantur. Praeterea quia tam Chorepiscopis quam Abbatibus Cisterciensibus non minus videtur facta commissio ad conferendum ordinem diaconatus quam subdiaconatus. De Chorepiscopis id probabitur, cum de sacerdotio agemus. De Abbatibus autem Cisterciensibus. *Major*, in 4. dist. 7. q. unie., 'secundo arguitur,' non multum ante finem, affirmat, per Bullas Pontificis aliquando illis concessum fuisse ut omnes ordines, excepto sacerdotio, conferrent: concessum autem fuit hoc privilegium pro ipsis monachis dumtaxat ordinandis, ut habetur in libro Privilegiorum dicti Ordinis, privileg. 118; et alii recentiores auctores testantur se vidisse similem Bullam concessam *Abbatibus Benedictinis*; nec desunt theologi qui dicant se accepisse a viris fide dignis hoc idem privilegium *Praelatis Franciscanis* in India concessum fuisse. *Nos vero vidimus Bullam* in qua Innocentius VIII praedictum privilegium Abbatibus Cisterciensibus concedit, et habetur in nova compilatione privilegiorum, privileg. 118 et in vetusto codice qui inscribitur 'Collecta Bullarum Ordinis Cisterciensis', atque in *bibliotheca huius nostri Collegii Coniplutensis* servatur, cuius verba subiicere placuit: 'Ne monachi. . .' Quae Bulla data est Romae ab Innocentio VIII, anno Domini 1489 et 4. pontificatus. Ejus meminit *Navarrus* in Conciliis lib. 5, agens de privilegiis, concilio 13, et dicit Abbates Cisterciensis Ordinis ante Concilium Tridentinum semper fuisse usos eo privilegio et facultate."²⁵

EMMANUEL RODRIGUEZ: "Et sic concludo, dicendo: primo, non posse negari Summum Pontificem supradictum privilegium concessisse dictis Abbatibus; secundo, dico Summum Pontificem id concedere potuisse, siquidem de facto ipsum concessit, et Patres supradicti eo usi sunt, prout accepi a Patribus dicti Ordinis: quod non concederetur, et quo non uterentur, si secundum ius non posset ab ipso Papa concedi, argumento eorum quae in iure notantur."²⁶

SUAREZ: "Dico ergo: aliqui Praelati religionum possunt primam tonsuram et minores Ordines conferre, et olim potuerant etiam subdiaconos et diaconos ordinare. Haec assertio partim constat iure communi, partim privilegiis extra illud existentibus. . .

"Additum praeterea est, ab Innocentio VIII in dicto Induito, ut Abbas Cisterciensis, et quatuor principales Abbates eiusdem ordinis possint etiam diaconatum et subdiaconatum conferre. De qua commissione controversia est inter Theologos, an possit a Papa fieri, ut in materia de Ordine tractandum est²⁷; nunc autem *jactum tanquam certum supponimus, et ideo credimus iure etiam esse jactum*, quamvis in ratione et modo explicandi hoc ius possit esse varietas, de qua suo loco. Verumtamen *privilegium hoc quoad hanc partem revocatum esse per Concilium Tridentinum*, sentit *Navarrus*. . . Quae sententia Navarri mihi placet; nam, licet (ut ipse etiam putavit) revocatio illa non sit tam expressa.

n Commentaria et disputationes in tertiam partem D. Thomae, disp. 243, c. 4 (Lugduni 1620) 596.

* *Quaestionum regularium et canonicarum*, tom. 1, q. 18, a. 3 (Venetiis 1611) 103.

" Suarez tamen tractatum de Ordine subinde non scripsit, sed materiam de sacramentis Extrema Unctione absolvit.

quin possint coniecturae illae dissolvi, nihilominus privilegium illud adeo est exorbitans, ut eius revocatio etiam tacita, et insinuata tantum, admittenda sit. Videtur enim Concilium consulto noluisse expressam mentionem privilegii facere, sed tacite illud praeterire, ne videretur illud tanquam validum recognoscere (quod controversum est), sed simpliciter statuit, et supposuit quae in privilegio repugnabant, addita solum generali revocatione, per quam hoc etiam privilegium revocatum intelligitur. Quod etiam sensit collector compendii Privilegiorum Ordinis Cisterciensis, hoc privilegium omittens.”²⁸

A. *TAMBURINI*: “Valde inanis videtur responsio quorundam dicentium, privilegium supra positum non concedere Abbatibus potestatem conferendi Subdiaconatum et Diaconatum, sed facultatem, ut in propriis monasteriis possint per quemlibet Episcopum suos monachos Subdiaconatus et Diaconatus ordinibus initiari facere: qui sensus repugnat ipsius privilegii verbis. . . Unde si privilegii verba accipienda sunt sicut sonant, cum non dicat: Liceat rite conferre facere, sed: Liceat rite conferre, non video cur isti retorqueant huiusmodi privilegium ad episcopos, quatenus ad monasteria ab Abbatibus ad id vocari possint, maxime cum de facto Abbates praedicti, eodem privilegio, ut dictum est, usi fuerint.”²⁹

ISAMBERTUS: “Altera pars propositionis de subdiaconatu et diaconatu patet ex privilegio per Innocentium octavum, anno Domini 1489 concessio Abbatibus Cistercii et quatuor eiusdem Ordinis monasteriorum, quae vulgus dicit quatuor filias, quo Abbas Cistercii potest quibuscumque monachis sui Ordinis et reliqui Abbates dictarum filiarum religiosi suorum monasteriorum conferre valide et licite ordines subdiaconatus et diaconatus, *quoque privilegio dicti Abbates non tantum ante Tridentinum Concilium usi sunt, sed etiam et hoc ipso tempore adhuc utuntur*, videntibus nec repugnantibus, imo consentientibus et probantibus Episcopis in quorum dioecesi praedictae Abbatae sunt constitutae; nam dictos religiosos a suis praedictis Abbatibus in subdiaconos et diaconos ordinatos et ad se pro suscipiendo ordine presbyteratus missos, visis eorum diaconatus et subdiaconatus litteris cum obedientiis suorum Abbatum sine ulla difficultate vel scrupulo conscientiae ordinant sacerdotes.”³⁰

G. *IIURTADUS* refert et approbat sententiam Aureoli, Angeli a Clavasio, Innocentii IV et Vasquesii, “qui docent et merito Sacerdotem non Episcopum posse ex commissione Romani Pontificis omnes ordines, usque ad Sacerdotium inclusive, conferre.”³¹

MORINUS: “De diaconatu longe maior est difficultas, sed de presbyteratu maxima. Multi theologi negant presbyterum delegatione Pontificis posse diaconum ordinare. Nonnulli tamen hoc affirmant, persuasi potissimum auctoritate Innocentii VIII, qui hoc privilegium concessit Abbatibus Cisterciensibus, *quo usi sunt et hactenus utuntur*. Privilegium eiusmodi illos habere iamdudum testatus est Maior. . . Illud asservatur, inquit Vasquez . . . , in Collegio Complutensi. . . Illius quoque meminit Navarrus, . . . Henriquez . . . refert simile privilegium concessum esse praelatis *Franciscanis* in India. Qui collegerunt Cisterciensis Ordinis privilegia istud numero 118 collocarunt. His rationibus fulti *recentiores plerique* asseverant delegatione Pontificis presbyterum conferre posse non modo subdiaconatum sed etiam diaconatum. . . De presbyteratu difficultas videtur maxima. Non desunt tamen auctores qui affirmant simplicem presbyterum a Pontifice delegari posse ad presbyteri ordinationem.”³²

” *Dc religione*, tract. 8, l. 2, c. 29, nn. 3 et 24, *Opera omnia* XVI (Parisiis: Vives 1866) 263, 269 sq. jMB

” *De iure abbatum*, disp. 2, q. 8 (Lugduni 1650) I 10 sq.

tertiam D. Thomae, De sacramento Ordinis, disp. 6, a. 1 (Parisiis 1643) 460.

” *De sacramentis et censuris*, (Antuerpiac 1633) 400.

” *Commentarius de sacris Ecclesiae ordinationibus*, pars 3, cxcrc. 4, c. 3 (Parisiis 1655) 61 sq.

BERTI (qui fusius controversiam exponit et privilegium Innocentianum strenue defendit): “Nos Innocentii Bullam legimus non tantum apud Chr. Henriquez Cisterciensem in Bullario eiusdem Ordinis, tom. I, pag. 190 edit. Antuerpiensis, verum etiam in Collect. Emm. Roderici Ordinis Minorum.”³³

Quod attinet ordinationem presbyteralem, scribit: “Ipsa quoque divina et praestantissima sacerdotum potestas, ut in ultima coena a Christo Domino, et in Ecclesiae primordiis ab apostolis collata fuit, ita quolibet peregrinantis Ecclesiae tempore ab his, qui tenent apicem sacerdotii, debet splendidissima origine propagari. His ergo de causis, quantumcumque spectat ad ordinem presbyteratus, non ausim ab hac doctrina recedere. *Non est illa tamen adeo communis ut jacere possit theologorum consensus argumentum prorsus invictum, quemadmodum ait Hallier.* Etenim quod Sacerdos non Episcopus presbyteratum conferre valeat, tenuerunt Cardinalis Hostiensis, Innocentius IV, alique celebres canonistae laudati a Morino Exerc. 4, cap. 3, necnon Guillemus Antissiodorensis, Petrus Aureolus, Nicolaus de Orbcllis, Ludovicus Maeratus, alique bene multi, eo loco ab eodem Morino recensiti.”³⁴

DE AUGUSTINIS: “Quinta pars thesis statuit non posse presbyterum presbyteratus ordinem conferre, ut ministrum extraordinarium, etiam ex delegatione Summi Pontificis:—et haec [est] communissima theologorum sententia adversus paucos antiquiores. . . Septima et ultima pars thesis spectat ordinem diaconatus, ad quem conferendum delegari posse presbyterum ex concessione Summi Pontificis, theologi, praesertim antiquiores, communius negant. . . Attamen, tantae auctoritatis sunt testimonia quae contrarium referunt, ut reapse negari non posse videatur privilegium aliquando datum fuisse presbyteris, ut diaconatus ordinem conferre valeant. Hoc autem privilegium, si vere concessum fuit, ostendit presbyterum posse, delegatione accepta a Pontifice Summo, ministrum esse extraordinarium diaconatus.”³⁵

HURTER rem non discutit, sed tantum asserit in nota ad calcem paginae: “Quod attinet subdiaconatum atque ordines minores, potest presbyter eosdem ex romani pontificis concessione conferre. Controversia est de diaconatu, quae tamen *dirempta censeri debet bulla Innocentii VIII* a. 1481, qua quibusdam abbatibus s. ord. Cist. privilegium concedit ordinandi diaconos, cuius bullae genuinitatem probat Panhblzl. . . Idem ius fuse tuetur et probat Wcx S.J. in epitome canon, p. II. controvers. 2.”³⁶

Sententiam negativam tenet adhuc maior pars doctorum, praecipue dogmaticorum. Et imprimis tota schola Dominicana, stricte adhaerens sententiae S. Thomae: *Victoria, Nugnus, Gonet, Iacobatius, Natalis Alexander, Serry* (qui adhuc negat presbyterum esse ministrum extraordinarium Confirmationis et quoad ordines minores id concedit quia reputat eos non esse sacramentales), *Drouin, Gazzaniga, Gotti, Billuart*; plures Iesuitae, ut *Io. Azor, Lessius, Coninck, Becanus, Esparza, Viva, Laymann, Holtzclau* (in Theologia Wirceburgensi), et saeculo elapso *Joannes Perrone* et *Ballcrini-Palmicri*; non pauci extra has duas scholas, ut *Ioannas Maior* (f ca 1540), *Navarrus* (t 1586), *Estius* (qui adhuc negat Papam posse concedere presbytero ipsam

^a *De theologicis disciplinis*, l. 36, c. 13 (Romae 1745) VIII 437.

^b *Ibid.* 436.

^c *De re sacramentaria*, l. 4 De Ordine et Matrimonio (Woodstock Marylandiae 1878-1879) II 122, 125.

^d *Theologiae dogmaticae compendium* (cd. 7, Ocniponte 1891) III 527.

collationem ordinum minorum, utpote sacramentalium), *R. Benzonius, Trullench, F. N. Gavardi, O.S.A., M. Bonacina, E. Amort, Wiggers, Silvius, Salmanticenses* morales, *S. Alphonsus de Ligorio*, sorbonici doctores *Habert, Witasse et Tournely*, oratoriani *Clericatus, Rallier et Juénin*, cappuccini *Bernardus a Bononia, Thomas a Charmes* et recentior *Albertus Knoll*.

Eorum rationes sunt: 1. Ratio theologica S. Thomae, deducta ex immediata relatione ordinum maiorum ad Eucharistiam et ex eo quod Papa relate ad Eucharistiam non habet maiorem potestatem quam simplex presbyter (thomistae communiter et plures alii). 2. Argumentum antiquae Traditionis, quae potestatem ordinandi attribuit episcopatui tanquam notam distinctivam a presbyteratu (plures, sese referentes ad communem conclusionem quam statuimus in art. praec.). 3. Perpetua praxis Ecclesiae, in qua inauditum est huiusmodi privilegium: si enim huiusmodi potestas competeret Ecclesiae, vix probabile est eam potuisse otiosam manere, praesertim cum non defuerint occasiones (ut tempore persecutionis) illud privilegium concedendi (*Habert, Hallier, Tournely, Holtzclau*).

Ad praecipuum autem historicumque adversariorum argumentum, quo videtur haec ultima ratio suis viribus desciscere, scilicet ad *Bullam Innocenta VIII*, hi doctores iam excogitaverant omnes fere responsiones quae hodie a defensoribus eiusdem sententiae afferuntur, quaeque ad tres sequentes reducuntur:

1. Documentum non est authenticum, vel saltem nimis dubiae authenticitatis ut ex eo peti possit solidum argumentum pro contraria sententia (omnes, passim). Nam non invenitur in Bullario Romae edito (*Habert, Tournely, Billuart, Holtzclau, Thomas a Charmes*), quod autem quidam dicant illud legisse in particularibus collectionibus non probat eius authenticitatem (*Billuart*); qui illud legerunt, discordantia dicunt: ita Victoria testatur in eo agi de solo subdiaconatu, Vasquez vero etiam de diaconatu (*Hallier, Gonet, Iacobatius, Habert, Holtzclau, Knoll*); non constat abbates Cistercienses eo privilegio usos fuisse, in sensu saltem adversariorum, nec Henno, Van Roy et Berti contrariam suam affirmationem ullo fulciunt testimonio (*Coninck, Gonet, Habert, Hallier, Gavardi, Silvius, Gotti, Billuart*); Cone. Trid., sess. 23, cap. 1 de reformatione, referens ac restringens privilegia abbatum quoad ordinationem, nullam illius mentionem facit, sed tantum privilegii conferendi tonsuram et ordines minores (*Tournely, Billuart, Holtzclau*): textus Bullae est sibimetipsi discordans, nam in prima parte petitur ab abbate renovatio privilegii conferendi tonsuram et ordines minores, in altera vero parte fit a Papa concessio

conferendi etiam subdiaconatum et diaconatum (Tournely, Billuart, Thomas a Charmes); inverisimile est Papam huiusmodi privilegium concessisse praeter ius commune et contra communem sententiam theologorum et auctoritatem S. Thomae (Gazzaniga, Drouin).

2. Data sed non concessa documenti authenticitate. ipsum convenienter exponi potest in eo sensu quod abbatibus concessa fuerit facultas dandi suis subditis litteras dimissorias, quibus fieret potestas cuilibet episcopo ordinandi monachos Cistercienses, non habita ratione Ordinarii loci (Benzonius, Hallier, Habert, Drouin, Gotti, Tournely).

3. Data sed non concessa tum authenticitate Bullae tum veritate concessionis praefati privilegii, non inconvenit dicere quod Papa potuerit errare, quatenus, cum non agatur de documento doctrinali sed practico, suam concessionem licite attemperaverit opinioni plurium antiquorum canonistarum quam probabiliorem putaverit (Gonet. Salmanticenses morales, Witasse, Billuart, S. Alphonsus, Ballerini-Palmieri; alii autem, ut Victoria, Coninck, Esparza, Xatalis Alexander. Gotti, Clericatus, hanc explicationem prorsus reiciunt, dicentes quod, si revera factum probatur vel admittitur, factum tenet, quia intolerabile est admittere errorem in R. Pontifice, in re tam gravi).

IOANNES MAIOR (-j- ca 1540): "B. Thomas et sui dicunt quod [R. Pontifex] potest concedere eis [i.e. abbatibus] potestatem conferendi ordines non sacros, sed non ordines sacros. Et tamen *dicunt nunc aliqui aliquos abbates Cistercienses habere ex privilegio quod possint ordines conferre sacros et non sacros: dempto sacerdotio*: quod tam Beatus Thomas quam alii negarent esse licitum: quia non videtur potior ratio de sacerdotio quam de diaconatu vel alio ordine. Si ex institutione Christi soli episcopi sunt collatores ordinis vel sacerdotii, non videtur quod Romanus Pontifex possit alicui non episcopo facultatem talium concedere. . . Tutius est igitur ordines accipere ab episcopis et non ab abbatibus."⁷

FRANCISCUS DE VICTORIA (f 1546), postquam generaliter alluserit ad concessionem factam abbatibus Benedictinis conferendi ordines sacros, addit: "Saltem de subdiaconatu *vidi ego Bullam Papae* quibusdam abbatibus ordinis Cisterciensis concedentis quod possent conferre *subdiaconatum*. Et alii dicunt quod diaconatum etiam. Si hoc est. ego dico quod factum tenet, excepto sacerdotio. alias esset intolerabilis error."³⁸

"Tertia propositio: Tota potestas Ordinis in Ecclesia derivata est. et pendet immediate ab Episcopis. λζοϊο dicere, quod sicut Apostoli, et illi soli habuerunt iure divino ordinare, et consecrare Presbyteros, et alios inferiores Ministros, ita omnes, et soli Episcopi hoc habent etiam iure divino. . . Consuetudo universalis Ecclesiae hoc semper tenuit, ut soli Episcopi ordinationes faciant: et est . . . gravissimum argumentum, quod numquam factum est. ideo non esse, quia non licuerit, aut certe non potuerit. . . Verum, est quod qui teneret, ut sunt qui disputent Episcopum a Presbytero non differre consecratione, sed sola

⁷ *In 4 Sententiarum quaestiones*, dist. 7, q. un. (Parisiis 1516)

³⁸ *Summa sacramentorum Ecclesiae* (Vcnetiis 1570), fol. 157. Hoc opus est compendium commentarii Victoriae in *Sententias*, exaratum ab eius discipulo Thoma de Claves et ab ipso Victoria perlectum et approbatum.

potestate iurisdictionis, consequenter necessario habere concedere quemlibet Presbyterum posse etiam Presbyteros consecrare: nam potestas iurisdictionis non facit potestatem consecrandi. Sed quia illam sententiam existimo falsam . . . , persevero in conclusione posita, quod omnibus, et solis Episcopis convenit ordinatio Ministrorum.

“Nec nunc disputo, an ex privilegio summorum Pontificum Abbates aliqui habeant conferre aliquos ordines, vel minores vel etiam maiores. Si enim aliqui ordines non sunt iuris divini, ut certo constat de minoribus, non est dubitandum, quin collatio illorum committi possit non Episcopo. *Si vero maiores omnes iuris divini sunt* (quod in praesentia non puto)³⁰ *projecto videtur nec committi etiam posse nisi Episcopis*, qui soli iure divino habent: quamquam non est eadem ratio de Presbyteratu, et de Diaconatu, ut fateor, sed hoc omnino videtur probabilius, quod *nec etiam Diaconi ordinari possint nisi ab Episcopis*, siquidem iuris divini ille ordo est.”⁴⁰

NAVARRUS (Martinus Azpilcueta; j- 1586): “*Abbas cuiusdam monasterii Germaniae, cisterciensis ordinis, habet privilegium conferendi ordinem subdiaconatus, concessum et confirmatum a multis Maximis Pontificibus ante Concilium Tridentinum.*” Deinde iudicat tale privilegium fuisse tacite revocatum per Cone. Trid. ac proinde Gregorium XIII in sua generali approbatione privilegiorum abbatum non intendisse illud privilegium includere, utpote omnino exorbitans: “Non auderem dicere S.D.N. [Gregorius XIII] per suam generalem confirmationem voluisse *tam exorbitans privilegium* confirmare, praesertim cum expresse in ea exceperit privilegia Concilio contraria.”⁴¹

R. BENZONIUS (-f- 1613): “Nec verum est quod Victoria dixit, Papam aliquando Abbati commisisse ordinare diaconos. Numquam enim Ecclesia agnovit presbyteros vel diaconos, nisi ab episcopis ordinatos. . . Bulla autem Innocentii VIII, in qua videtur concedere quibusdam abbatibus benedictis facultatem conferendi suis monachis ordinem subdiaconatus et diaconatus, declarata fuit a Congregatione Cardinalium super Concilium Tridentinum anno 1592 et a Clemente Papa VIII in Bulla Cisterciensium, quod sit intelligenda quantum ad *facultatem concedendi dimissorias* suis regularibus pro ordinibus maioribus et non aliter.”⁴²

FR. HALLIER: “Patet igitur ex praedictis ordinarium abbatum privilegium fuisse ut tonsuram clericalem minoresque ordines conferrent; maiores autem ordines conferendi, vel numquam. vel nonnisi raro datam illis potestatem esse reperies. Refertur singulare quoddam privilegium ad petitionem Ioannis abbatis Cistercii. pro subdiaconatu et diaconatu conferendis, anno 1489 ab Innocentio VIII concessum. . . Hoc privilegium ait Vasques exstare in collegio Complutensi societatis Iesu; Victoria ait se vidisse bullam qua Cisterciensis abbas ius habeat conferendi subdiaconatum, additque aliquos id ipsum affirmare de diaconatu; proindeque bullam istam quam vidit Victoria, non eam fuisse oportet quam iam retulimus, in qua expressa fit mentio diaconatus, adeo ut vix de subdiaconatu aliquid legisse potuerit, quin de diaconatu idem in ea concessum adverterit. Pius autem V sumus pontifex ea bulla qua Praemonstratensi abbati, ut subdiaconatus ordinem conferre posset, facultatem denegavit, id olim Cisterciensibus, licet subobscuris, concessum videtur innuere. *Quare nihil in ea re certi, nihil explorati, saltem quod diaconatus ordinem attinet*; nemo enim quem legerim,

"In art. 3 (tom. 1, p. 620) notavimus Victoriam post Caietanum dubitasse de divina institutione et sacramentalitate diaconatus.

^w *Relecciones teoldgicas del Maestro Fray Francisco de Vitoria* (edicion critica por L. G. A. Gctino, Madrid 1933-1935) II 152-154.

“*Consiliorum seu responsorum in quinque libros distributorum*, l. 5, cons. 15 (Venetiis 1610) VI 442.

“*De Anno Sancto lubilaei*, l. 2, c. 23 (Venetiis 1599) 154.

“A

praeter Vasquesium, bullam ullam qua diaconatus licentia Cisterciensibus concedatur se vidisse testatur; caetera fere de solo subdiaconatu loquuntur, ideoque praedictae bullae fidem minuunt. . .

“Quin etiam *Bensonius*, ubi istius bullae meminit, asserit bullam istam Innocentii VIII, quae videbatur concedere abbatibus Cistercii ut subdiaconos ac diaconos ordinarent, non id tamen vere concessisse, nec mentem Pontificis hanc fuisse, sed solum, ut *litteras dimissorias* monachis suis dare possent, quibus cuilibet catholico antistiti rite promoti monachos Cistercienses ordinandi, non habita dioeceseon ac provinciarum ratione, potestatem facerent; et ita non solum Romae declaratum fuisse ab eminentissimis cardinalibus congregationis concilii Tridentini anno 1592; verum etiam explicatum fuisse a Clemente VIII in bulla Cisterciensium. Denique *nec Cistercienses nostra aut patrum nostrorum memoria, eo privilegio usi dicuntur*; quod si hoc privilegium a sancta Sede obtinuissent, nusquam ab eius usu tamdiu se continuissent, praesertim in Gallia, in qua saltem a paucis annis concilii Tridentini decreta recepta, si tamen unquam recepta sunt, et quamvis recepta forent, cum tamen expresse in Tridentino privilegio isti derogatum non sit, iure sibi iam ab aliquo tempore dato gaudere utique voluissent, nec ad huius privilegii tam eximii usu abstinuissent. Quare iterum concludimus totum istud privilegium, saltem quoad diaconatum, incertae esse auctoritatis, *probabilius esse quod fictum ac suppositum censendum sit*.”

I-B. GONET: “Dico. . . : Nequit simplex sacerdos ex commissione Summi Pontificis conferre maiores ordines.” Affert et evolvit argumentum S. Thomae Ad difficultatem petitam ex Bulla Innocentii VIII scribit: “Respondet Coninck. incertum esse, an tale privilegium vere a Sede Apostolica emanaverit; quia si revera a Sede Apostolica emanasset, nullum debet esse dubium, quin eo semper usi fuissent Abbates Cistercienses. quamdiu potuissent; quod vix credibile est eos fecisse: primo, quia cum ille usus fuisset publicus, *non potuisset ita vulgo omnes latere, sicut latuit*. Secundo, quia nulla est causa, cur illi Abbates, post Concilium Tridentinum, desiissent eo privilegio uti; tum quia nullibi in toto Concilio ullo modo revocatur; tum etiam, quia tametsi tacite et implicite fuisset revocatum, tamen Concilium Tridentinum. quoad decreta de reformatione, in Gallia, ubi Abbatiae illae Ordinis Cisterciensis sunt constitutae, nonnisi in rebus paucissimis, idque satis recenter, fuit receptum. Addo ex Nufio. hic quaest. 58. art. 1, in expositione articuli, versus finem, quod ‘Magister Victoria refert se vidisse diploma Summi Pontificis, in quo concedit facultatem Abbatibus Ordinis Cisterciensis, ut possent Conferre Ordinem subdiaconatus suis subditis.’ Ubi nulla fit mentio Ordinis Diaconatus, sed tantum Subdiaconatus.

“Sed quidquid sit de hoc. respondeo, quod si revera tale privilegium a Sede Apostolica emanaverit, *usus est Pontifex opinione quam probabiliorem existimavit*, licet revera sit minus probabilis: quamvis enim in materia morum et Sacramentorum, non liceat uti opinione probabili, in concursu alterius, quam probabiliorem existimamus (ut in dissertatione de probabilitate fuse ostendimus!) bene tamen in concursu alterius, quae creditur probabilior, licet revera sit minus probabilis.”⁴⁴

H. TOURNELV: “Ordines, sacri et hierarchici. episcopatus, presbyteratus, et diaconatus, a solis dumtaxat episcopis valide et legitime conferri possunt.” Ad Bullam Innocentii congerit communes responsiones: si Bulla esset authentica, ageretur de litteris dimissoriis, sed ea dicenda est saltem dubiae auctoritatis, ob varias rationes inter quas haec est notabilis: “In prima huius Bullae parte seu supplicatione abbas hoc unum postulat, ut sibi renovetur privilegium monachis

^u *De sacris electionibus et ordinationibus*, pars 2, sect. 5, c. 1, n. 20, apud Migne, *Theologiae cursus completus* XXIV (Parisiis 1841) 913 sq.; cf. 924-930.

⁴⁴ *De sacramento Ordinis*, disp. 3, a. 1, nn. 3 et 13, *ClyPcus theologiae thomisticae* VI (Parisiis 1876) 743, 745.

suis conferendi tonsuram et minores ordines, in posteriori autem parte, sive in concessione, datur facultas conferendi subdiaconatum et diaconatum. *Ultra petita S. Pontifex concedit.*"⁴⁵

V. L. GOTTI, negata possibilitate committendi presbytero collationem praesertim diaconatus et presbyteratus, authenticitatem Bullae Innocentii VIII impugnat peculiariter *ex non usu privilegii* ex parte Cisterciensium: "Quare ergo abbates Cistercienses nunc suos ad subdiaconatum, aut etiam ad diaconatum non promovent? Quare nunquam promoverunt? Certe quia illud [privilegium] nunquam habuerunt." Subinde tamen addit: "Quod si de illius veritate constaret, dicere deberemus, a Summo Pontifice demandari posse simplici presbytero etiam subdiaconi et diaconi ordinationem."⁴⁶

T. HOLTZCLAU: "Dico II. Sacerdos simplex non est minister extraordinarius presbyteratus, hoc est, non potest hunc ordinem conferre alteri etiam ex commissione Ecclesiae, vel summi Pontificis. Est communissima [sententia] auctorum tum veterum tum recentiorum. . . Dico III. Sacerdos simplex etiam probabilius non est minister extraordinarius diaconatus. Est communis tum veterum, tum recentiorum. contra recentiores alios, nixos praecipue privilegio concessio Abbatibus Cisterciensibus, ex quo tamen . . . infirmum petitur argumentum."

Ad hanc Bullam Innocentii VIII breviter et apte *congerit varias responsiones* passim ab anterioribus allatas: "Bullam hanc supposititiam esse ait Sylvius in supplem. S. Thomae, q. 38, a. 4. Hallerius de ministro Ordinationis, a 2, sect. 3, et alii. *Primo*, quia nullum eius authenticum exemplar hactenus produci potuit; non enim extat in Bullario Romae edito. *Secundo*, quod de ea pugnancia testentur auctores; nam Franciscus Victoria ait sibi quidem eam ad manus venisse, sed in ea solum exprimi subdiaconatum; Vasquez e contra etiam diaconatum. *Tertio*, Henno, qui testatur ea facultate usos esse Generales, nullo id probat testimonio. *Quarto*, Benzoni L. 2 de anno Jubilaei, cap. 23, ait Bullam, quae videtur concedere Abbatibus Cisterciensibus, ut subditos sibi religiosos ordinent subdiaconos et diaconos, loqui tantum de litteris dimissorialibus, quae possint suis dare ad quemlibet catholicum Antistitem, non habita ratione provinciarum, aut dioecesium, et ita declarasse Sacram Congregationem Concilii Tridentini anno 1592 et Clementem VIII. *Quinto*, quod Concilium Tridentinum, dum Sess. 23. cap. 8, ordinationem reservat Episcopis, et cap. 10. Abbatum, etiam exemptorum, restringit privilegia minora, nullam faciat mentionem privilegii conferendi diaconatum; ergo supponit hoc privilegium ipsis numquam concessum fuisse, alioquin illud prae aliis meminisset.

"Tametsi non sit nobis animus decidere, sitne Bulla illa vera, vel non. id tamen ex ultro citroque dictis non immerito colligitur, esse fidei dubiae; proinde argumentum ex ea petatum infirmum esse; et subsistere conclusionem, qua solum dicimus, probabilius esse sacerdotem etiam non esse ministrum extraordinarium respectu diaconatus."⁴⁷

IO. PERRONE: "Nunc inter omnes Catholicos Theologos convenit, posse Presbyterum a Romano Pontifice delegari ad Ordines minores ac Subdiaconatum conferendos: quod vero spectat ad Ordines hierarchicos, una iam pariter sententia est Theologorum, hos conferri non posse nisi a solo Episcopo. Si qui fuerunt ex veteribus scholasticis et canonistis qui docuerint, posse Romanum Pontificem delegare Presbyterum ad inaugurandos Diaconos et Presbyteros, *iatndiu istorum paucorum sententia obsoleta est, nec ullum patronum iam sibi vindicat*, adeo ut non opus sit pluribus eam refellere. Ad Diaconatum enim quod attinet,

"Dr sacramento Ordinis, q. 4. a. 2, *Praelectiones theologicae* (Vcnetiis 1765) X 63, 67.

⁴⁶ *Theologia scholastico-dogmatica* (Bononiae 1733) XV 72.

⁴⁷ *De sacramento Ordinis*, diss. 1, c. 2, a. 9. *Theologia Wirceburgensis* (cd. 3, Parisiis 1880) X 388, 392 sq.

de quo potissime controversia vigit, qui tenuerunt, eum posse ex delegatione Romani Pontificis a Presbytero conferri, innituntur tanquam fundamento praecipuo, privilegio abbatibus Cisterciensibus ab Innocentio VIII concessio, ut possent monachis sibi subiectis, praeter minores Ordines et Subdiaconatum, etiam Diaconatum conferre. Verum plerique negant, eiusmodi privilegium unquam fuisse concessum; plures vero non immerito suspicantur, diploma pontificium depravatum fuisse; cum nutet propterea singulare ac fortasse unicum fundamentum huius sententiae, nutat sententia ipsa eidem innixa.”⁴⁸

Comparando hanc periodum cum praecedenti, haec observantur. Obtinetur fere unanimitas doctorum quoad presbyterum ut extraordinarium ministrum Confirmationis et ordinum minorum, imo et subdiaconatus (nonnisi enim pauci adhuc obsistunt, uti Serry quoad Confirmationem, Estius quoad ordines minores, et quidam alii quoad subdiaconatum), atque *controversia dirigitur principaliter ad diaconatum*: nonnisi pauci (ut Vasquez, Hurtadus, Maeratus, Escobar y Mendoza, Silvester Maurus, Morinus) explicite defendunt vel favent opinioni de presbytero ministro presbyteratus, et quorundam antiquorum latissima sententia qui hanc presbyteri facultatem extendebant ad ipsum episcopatum (cf. supra, p. 664) complete evanescit. Discussio praecipue convertitur ad novum historicum argumentum, seu Bullam Innocentii VIII; cetera argumenta, ab antiquioribus hinc inde allata, minus attrahere videntur et non raro emolliuntur aut reformantur. Numerus theologorum, qui ad antiquam affirmativamque canonistarum sententiam accedunt, rapide increscit, etsi contraria sententia non leviter communior permanserit. Ceterum, plures ex patronis huius sententiae iam minus confidenter loquuntur eamque nonnisi ut probabilior defendunt aut saltem agnoscunt difficultatem proveniente ex praefato historico argumento; plures etiam ultro fatentur quod, si Bulla Innocentii probaretur esse authentica, standum esset pro facto, seu admittenda esset contraria opinio de presbytero extraordinario ministro diaconatus.

Tertia Periodus. A Fine Circiter Saec. 19 ad Hodiernum Diem, Seu Tempore Quo, Sive Accuratio Inquisitio Bullae Innocentii VIII Facta Est, Sive Duae Novae ac Magis Momentosae Bullae Bonifatii IX et Martini V in Notitiam Theologorum Accesserunt.

Dum saeculo elapso haec controversia videbatur fere sopita, in favorem quidem communioris ac negativae sententiae, ita ut Perrone potuerit, etsi non sine aliqua exaggeratione, affirmare “iamdiu . . . paucorum [veterum] sententiam obsoletam esse, nec ullum patronum

^{**} *Tractatus de Ordine*, c. 4, *Praelectiones theologicae* (Parisiis 1874) III 440 sq.

iam sibi vindicare,"⁴³ circa finem eiusdem saeculi iterum coepit directius agitari, atque iterum illa *Innocentii Bulla* attentionem eruditorum attraxit. Viam aperuit Card. *Gasparri*, qui in suo tractatu de Ordine edito Parisiis a. 1893-94 asserit sibi relatum esse, facta inspectione in archivio Vaticano, bullam Innocentii VIII ibi quidem inveniri (adeoque esse genuinam), sed in ea mentionem diaconatus deesse. Hoc Gasparri testimonium, quod confirmabat testimonium Victoriae (cf. supra, p. 679) evasit classicum apud theologos et visum est decisivum; nam inde, concessa quidem genuinitate documenti sed evacuato eius tenore quod attinet absentiam mentionis diaconatus, quaestio ipsa historica, super illud elaborata, concidere videbatur. Attamen paulo post, a. 1901, *Pius de Langonio*, Cappuccinus, instituit speciale studium de eadem Bulla, prius in *Etudes Franciscaines*, subinde ac fusius in *Analectis ecclesiasticis*, congerens argumenta pro genuinitate alterius textus Bullae, quem testatur se vidisse Vasquez et in quo explicita diaconatus mentio continetur; hinc nova theologorum commotio, necnon initium novellae fortunae pro sententia affirmante presbyterum evadere posse extraordinarium ministrum saltem diaconatus. Diximus "initium novellae fortunae," nam verisimiliter quaestio ipsa theologica mansisset in statu quo ante, nisi mox nova eaque prorsus inopinata inventio successisset, duarum scilicet *Bullarum Bonifatii IX* (1 feb. 1400; evulgatae a F. Fofi a. 1924) et *Martini V* (16 nov. 1427; publicatae a K. A. Fink a. 1943), in quibus nedum diaconatus sed ipsius etiam presbyteratus administratio simplicibus presbyteris concessa ostenderetur. Inde enata est satis copiosa bibliographia de hac quaestione⁵⁰ et *incaluit iterum ipsa theologorum controversia*, ita ut praefata affirmativa sententia ex suo latibulo audacior exierit et inter modernos theologos, positivae praesertim aut progressivae indolis, numerosiores in dies assecclas acquirerit, suam affirmationem iam decisive extendens ad collationem non solum diaconatus sed etiam ac signanter *presbyteratus*.

In hac sententia affirmativa distinguenda est triplex opinio, quatenus respicit vel solum diaconatum, vel etiam presbyteratum, vel tandem ipsum quoque episcopatum.

Quidam dicunt presbytero posse committi administrationem *solius diaconatus*. Ita ante a. 1924 (seu ante inventionem Bullae Bonifatii IX) *Pius a Langonio* (a. 1901; quoad diaconatum decisive admittit,

⁴³ Cf. supra, p. 682.

⁵⁰ Cf. supra, pp. 658-660. Peculiare studium circa Bullam Bonifatii IX edidit Z. Puig de la Bellacasa a. 1925 et totam quaestionem de ministro extraordinario sacrorum ordinum, in connexionem cum Bullis Innocentii VIII et Bonifatii IX, examinavit ac discussit C. Baisi a. 1935.

quoad presbyteratum vero assentit communi sententiae neganti) et *Many* (a. 1905; quoad diaconatum multo probabilius, quoad presbyteratum vero “ableganda est haec opinatio inter fabulas”); post a. 1924 vero, *Hermann* (ed. 7, a. 1937; sententiam ut certam proponit), *Merkclbach* (a. 1932; ait tantum: presbytero committi posse “forsan diaconatum”), *Conte a Coronata* (a. 1946: “[Hanc] sententiam probabiliorem habemus”), *Cappello* (ed. 3, a. 1951; mitigate ait: intrinsece probabile est quoad diaconatum, minus vero probabile quoad presbyteratum) et *Talbot*, O. Cist. (a. 1944; tantum historice diserit, sed favere videtur). Ratio praecipua id admittendi quoad diaconatum est Bulla Innocentii VIII et ratio id excludendi quoad presbyteratum est vel quia nondum cognoscebantur duae aliae Bullae (Pius de Langonio, *Many*) vel quia hae possunt aliter explicari, puta de facultate concedendi litteras dimissorias (*Cappello*). Praeterea, quidam ex patronis sententiae negantis de quibus infra (p. 696 sq.). quamvis simpliciter enuntient suam sententiam negativam, tamen paratos se ostendunt ad admittendam probabilitatem praefatae commissionis quoad diaconatum, dummodo excludatur quoad presbyteratum.⁵¹

Quidam sustinent presbytero posse committi administrationem *tum diaconatus tum presbyteratus*. Ante a. 1924 (seu ante cognitam Bullam Bonifatii IX) vix invenitur qui id sustineat. Post a. 1924 vero usque ad a. 1943 (seu ante cognitam Bullam Martini V) plures iam id defendunt, etsi non tam decisive: *Fofi* (satis decisive), *Lépicier* (ut probabile), *De la Taille* (favet, sed rem nonnisi leviter et transeunter attingit),⁵² *Gerlaud* (valde inclinat), *Baisi* (ut certum), *De Clercq*

⁵¹ Ita iam *Roudin* a. 1901: “Le diacre est, après tout, le ministre et l'inférieur du prêtre; on s'explique donc sans trop de peine l'ordination d'un diacre par un simple prêtre, spécialement autorisé à cet effet par le Pape. Pour ces mêmes raisons, l'ordination d'un prêtre par un prêtre, sans être absolument impossible, semble infiniment plus difficile à accorder” (cf. infra, p. 699).

Paquet a. 1903: “De diaconatu non tam plane apparet quod nequeat a presbytero, dispensante Pontifice, conferri. . . Attamen quae scribit Gasparri . . . oppositum suadere videntur. . .” (*Commentaria in Summam Theologicam D. Thomae, De sacramentis*, secunda pars [Quibcci 1903] 297).

Recentius *Sola*: “Respectu ad diaconatum; quamvis diximus sententiam vere probabilem esse hanc facultatem concedi non posse, attamen etiam probabile est contrarium: et quidem sunt rationes quibus sustineri posset sententia adversariorum. Nam si attendimus rationes quas SS. Patres dant ad ostendendum solos episcopos esse ministros Sacramenti Ordinis, videntur referri primario et per se ad sacerdotium; diaconatus autem non est nisi praeparatio ad sacerdotium et ad ministerium ipsius. Ideo, quamvis in sententiam in thesi propositam multo magis inclinemur, nihilominus quantum ad diaconatum attinet, non tanta contentione illam defenderemus, sicut pro presbyteratu” (*De sacramento Ordinis* [“Sacrae theologiae summa,” auctoribus Patribus hispanis S.J., IV, ed. 3, Matrity 1956] 694). Idem repetit in recenti articulo in *VF Semana cspaiola de teologia*, infra cit. p. 701.

⁵² *Mysterium Fidei* (Parisiis 1921; ed. 3, 1931) 412 sq., in nota; item in anteriori articulo “De missa sacerdotis ab Ecclesia praecisi aut exauctorati antiquarum sententiarum crisis,” *Gregorianum* I (1920) 340, in nota. Cf. infra, p. 728, in nota.

(inclinat), *Diekamp* (ut solide probabile). Post a. 1943 (seu post cognitam Bullam Martini V) numerosiores et audaciores facti sunt defensores huius sententiae: *Gigon* (refert ac sequitur Lépicier et Gerlaud), *Lennerz* (satis decisive; non parvum influxum in alios habuisse videtur), *Congar* (satis decisive), *Bonetti* (videtur favere), *Mancini* (videtur favere), *Mors* (ut probabilius), *C. Bock*, *Lécuyer* (decisive), *Journet* (citatur et sequitur Lennerz; derelinquit contrariam sententiam quam secutus fuerat in prima editione sui operis a. 1941), *Bouларанд* (satis decisive; nec abnuat ut impossibile quod presbyter possit ordinare etiam episcopum: cf. infra, p. 693), *Michel* (retractavit priorem sententiam), *Vermeer* (decisive), *Bouëssé* (decisive), *Beyer* (decisive), *Dander* (ut probabilius), *Dom. Fernandez* (satis decisive).

Quidam pauci iam coeperunt timide ac discrete suggerere possibilitatem committendi presbytero ipsam *ordinationem episcopalem* (quod quidem iam in medio aevo suggesserant Vincentius Hispanus et Paludanus, ut dictum est supra, p. 664). Ita *De Clercq* (aliquatenus ambigue), *Bouëssé* (generaliter et absque distinctione affirmat: “Le pouvoir épiscopal est pourtant suppléable, les faits nous l’enseignent, par le pouvoir d’une juridiction délégué par le Souverain Pontife à un simple prêtre, sous l’aspect précis du pouvoir de régence. . . [Cette délégation] peut dans la mesure où le Pape l’entend, donner pouvoir de régir à un simple prêtre”), *Bouларанд* (clarius: “Mais jusqu’où peut aller cette concession [du Pape]? Impossible de le déterminer à priori. . . [De la discipline constante de l’Eglise] nous inférons . . . que le Siège Apostolique ou bien ne se reconnait pas le droit ou du moins n’estime pas sage de concéder à un simple prêtre de consacrer un évêque. . .”).

Rationes quas afferunt sunt fere eadem, quas audivimus supra (p. 674) ab antiquioribus, etsi novis factis corroboratae et novo modo elaboratae. Aliae petuntur a posteriori seu ex historia, aliae a priori ex potestate Ecclesiae et natura ordinum sacrorum. 1. Tres praefatae Bullae sunt authenticae, accipiendae sunt ut sonant (i.e. de ipsa facultate ordinandi), et Papa de facto nequit errare in re tam gravi, etiam si agatur de una vel paucis concessionibus (ita omnes: et hoc est praecipuum argumentum). 2. Initio Ecclesiae, cum nondum existerent episcopi et ecclesiae regerentur per collegium presbyterale, ipsi presbyteri ordinabant presbyteros (De Clercq, Bouларанд). 3. Choroepiscopi conferebant ordines maiores, etsi non essent episcopi (Lépicier, De Clercq, Congar). 4. Conc. Flor., dicit episcopum esse ministrum ordinarius Ordinis; ergo relinquit locum pro præs-

bytero ut ministro extraordinario; pariter Codex T.C. dicit presbyterum esse ministrum extraordinarium aliquorum ordinum, nec determinat aut ullam facit exceptionem (sic pauci, et potius suggestive quam assertive). 5. Ecclesia habet "potestatem excellentiae" super sacramenta "(Boularand) vel saltem talem potestatem qua potest solvere radicalem ac ligatam potestatem ordinandi quam presbyteriam habet (Journet, Beyer). 6. Presbyter est minister extraordinarius sacramenti Confirmationis et ordinum inferiorum (quae sunt iuxta aliquos, ut Lépicier, sacramenta); nihil ergo mirum quod possit conferre etiam sacramentum diaconatus aut presbyteratus (Lépicier, Cappello, alii). 7. Presbyter potest consecrare Eucharistiam, quae est omnium excellentissima potestas; ergo habet etiam inferiorem potestatem ordinandi (Cappello). 8. Cum diaconus sit inferior presbytero eiusque minister, non repugnat neque inconvenit quod presbyter diaconum ordinet (Pius a Langonio, Cappello, alii); nec ratio S. Thomae de immediata relatione diaconatus ad Eucharistiam tenet, tum quia est aprioristica, tum quia ea immediata relatio non est conspicua et evidens nec multum differt ab ea quam habet ipse subdiaconus (ita plures). 9. Presbytero in hac re applicari legitime potest principium illud antiquorum: "Unusquisque potest dare quod habet" (Gerlaud).

Sint quaedam testimonia, iuxta ordinem quo auctores supra nominavimus:

PIUS A LANGONIO diffuse et erudite hanc propositionem defendendam suscipit: "Bulla [Innocentii λ;III] est authentica: ergo Papa talem facultatem [i.e. ordinandi diaconum] simplici presbytero committere perbelle potest: et proinde haud sine reprobanda temeritate impugnatum fuit Innocentianum privilegium."³

Quoad collationem presbyteratus observat: "Quidam Auctores, pauci tamen . . . concludunt simplicem presbyterum, de Papae commissione, etiam presbyteratum posse conferre. Tenuitatis meae non est hanc sententiam improbare aut approbare: momenta quibus innititur sapientioribus iudicanda relinquo, et fundatissimi Schmalzgrueber assertis . . . adsentio. nempe: 'De presbyteratu satis convenit inter DD. illius collationem sacerdoti non-episcopo delegari non posse; quod confirmatur ex praxi Ecclesiae; neque enim ostendi potest a S.A. unquam concessum esse hoc privilegium sacerdoti non-episcopo quod signum est. a posteriori, potestatem illam non esse delegabilem.' Si vero rationem intrinsecam perquirere velimus, eam, ni fallor, invenire est in mutua presbyteratus diaconatusque subordinatione: nam diaconus, ut ex vi nominis ipsius elucescit, minister est sacerdotis; ideoque quod sacerdos suum ordinare possit ministrum, nec repugnans nec inconveniens apparet; secus vero si suum ordinaret aequalem."⁵⁴

S. *MANY*: "Valde difficile est negare ius Pontificis Romani committendi simplici presbytero potestatem conferendi diaconatum. Sola quidem inspecta traditione antiqua . . . , probabilius esset ius pontificium non ita extendi, quia nempe tres isti ordines, episcopatus, presbyteratus et diaconatus, ponuntur in eodem gradu, quoad ministrum, nempe episcopum. Verum acta et gesta Romanorum Pontificum, quando agunt, non ut privati, sed ut totius Ecclesiae pastores, con-

M"De Bulla Innocentiana, seu de potestate Papae committendi simplici presbytero subdiaconatus et diaconatus collationem," *Analecta ecclesiastica* IX (1901) 311.

H *Ibid.* 469.

stituunt aliquo modo partem traditionis. Unde multi doctores, attentis praefatis privilegiis, tenent Romano Pontifici vere ius competere delegandi presbyteros ad conferendum diaconatum. . . Licet ergo non pauci doctores, quibus communiter adhaerent hodierni, teneant praefatum ius non competere R. Pontifici, *opinionem contrariam multo probabiliorem existimaverim*. . .

“Plures quidem doctores, a Morino allegati, tenent R. Pontificem posse committere simplici presbytero ut ordinet etiam presbyteros. Verum, cum ex una parte, traditio antiqua . . . huic opinioni omnino contraria sit, et, ex altera parte, nullum unquam memoratum fuerit exemplum huiusmodi commissionis pontificiae, *ableganda est haec opinatio inter jabulas*.”^{5*}

I. HERRMANN: “An autem simplex sacerdos possit a S. Pontifice delegari ad subdiaconatum et diaconatum conferendum, controvertitur. Affirmantem sententiam *veluti certam admittimus*. Ratio est. quia facultas subdiaconos et diaconos ordinandi ab Innocentio VIII, an. 1489, concessa est. . .”⁵⁶

CAPPELLO: ‘Omnibus mature consideratis, *intrinsece probabilis* dicenda sententia affirmativa [quod attinet diaconatum]. Nam per se non obstat ratio sacramenti, quia et confirmationis collatio committi potest presbytero; neque obstat ratio ordinis hierarchici, nam cum diaconatus sit inferior ac multum distet a presbytero, nihilque habeat quod ipse solus prae inferioribus valide facere possit, ‘nulla repugnantia apparet, ut nequeat Papa committere presbytero, ut ordinet suum ministrum’ [Ballerini-Palmieri]. . . [Quod attinet collationem presbyteratus] altera sententia [i.e. negans] longe communior est eaque, attenta praesertim traditione ac disciplina ecclesiastica, ut *probabilior habenda*; et etiam affirmativa sententia intrinsece probabilis est. tum quia ex una parte argumentum validissimum contra hanc sententiam afferri nequit, tum quia ex alia parte presbyteri potestas in corpus reale Christi excellentissima et maxima est, quae alias potestates complecti atque excedere videtur.”⁵⁷

F. FOFI: “Siccome è certo che — almeno quella volta — colla bolla di Bonifacio IX ‘Sacrae religionis’ il sommo Pontefice ha concesso questa facoltà, ne segue che tale concessione è valida. . . Chi dice che il Sommo Pontefice concedendo questo privilegio ha fatto una concessione invalida, owerò che si è fondato sopra una opinione niente più che probabile, diminuisce oltre misura l’autorità del Romano Pontefice, di cui Benedetto XIV (de Syn. dioec. VII. 7) dice, facendo sue le parole del Vera Cruz: ‘De potestate Pontificis postquam dispensavit dubitare. instar sacrilegii est’. . . Il potere dei capo supremo della Chiesa si estende anche a dare a un semplice sacerdote la facoltà di ordinarne un altro. Che lo voglia fare ancora, come l’ha fatto almeno una volta per il passato, dipende solo dalla sua volontà e dalla sua prudenza. poichè egli solo ha titolo per dare il giudizio definitivo sulla convenienza della concessione.”⁵⁸

LEPICIER: “Non est cur Summo Pontifici potestas denegetur committendi simplici presbytero collationem diaconatus, cum ordines inferiores, ut diximus, sint et ipsa sacramenta, non secus ac diaconatus ipse; nec valet obiici quod habet S. Thomas, nempe Papam posse committere simplici presbytero ea solum quae non habent immediatam relationem ad corpus Christi, in diaconatu vero talem haberi relationem: nam plus et minus non variant speciem: ideoque si Papa potest presbytero committere ordinationem subdiaconi, quidni diaconi? Concludendum igitur, utique non sine aliqua contrariae sententiae formidine ac reverentia, et salvo semper Ecclesiae infallibili iudicio. non repugnare, ut a Papa simplici presbytero committatur diaconi ordinatio. . .

“*De sacra ordinatione* (Parisiis 1905) 148 sq.

“*Institutiones theologiae dogmaticae* (cd. 7, Lugduni 1937) 743.

“*De sacra ordinatione* (ed. 3, Taurini 1951) 197 sq.

““Un singolare privilegio riguardante il ministro dell’ Ordine sacro,” *La scuola cattolica* LII (1924) 184, 185, 188.

“Videtur *probabiliter* dici posse, cum quibusdam theologis, quos inter, ex antiquioribus, numeratur Innocentius IV, posse presbyteratum, de lege extraordinaria, ex Summi Pontificis commissione, a simplici presbytero conferri. Imprimis enim certa res non est, omnes illos chorepiscopos, qui leguntur antiquitus presbyteros ordinasse, fuisse episcopali dignitate insignitos; deinde, cum diaconatus, non secus ac presbyteratus, sit ordo hierarchicus, si simplici sacerdoti committi potest ordinatio diaconi, non apparet cur committi eidem non possit et ordinatio presbyteri. . . Confirmatur haec sententia ex concessione facta a Bonifacio IX. . . Hic quoque applicari illud debet, quod antea diximus, videlicet talem pontificiam commissionem, vel in uno alterove casu, nobis tanquam dogma esse habendam, secus, in re fidei, Christi Vicarius gravissime errasset.”⁵⁹

M.-J. GERLAUD: “Cette opinion [des anciens, qui disaient que, par délégation du Pape, chacun peut administrer le sacrement qu'il a lui-même reçu, comme le confirmé la Confirmation, le prêtre la prêtrise, le diacre le diaconat], on le voit, embrasse un objet plus large que le notre; elle répond à tout le problème du ministre des sacrements; avec elle, on s'engage dans le dédale des doctrines et des faits qui relie toute la question des réordinations à celle des rebaptisants. Certes, elle est pour une part exagérée, en ce qu'elle n'apporte aucune distinction entre les ministres des divers sacrements. Pourtant en ce qui concerne le sacrement de l'ordre elle a quelque chose de commun avec la pensée de S. Thomas, Le docteur angélique enseigne, en effet, que dans ce sacrement, le ministre, détenteur du pouvoir qu'il communique, est de quelque manière cause univoque dans la collation de ce pouvoir; son action revêt un certain caractère de causalité seconde principale, dépasse ainsi celle, uniquement instrumentale, du ministre des autres sacrements, et suffit, au titre de cause immédiate, à expliquer l'effet du sacrement [*Suppl.*, q. 34, a. 4, ad 1; a. 5]. . .

“De nos temps, cette doctrine n'est plus soutenue, bien que jamais, si ce n'est par le P. Pie de Langogne, la question n'ait été reprise à fond; on a répété les arguments des prédécesseurs sans résoudre les difficultés de la thèse opposée. Cette difficulté reste entière: *puisque, de fait, des délégations ont été accordées en vue de la collation de certains ordres, pourquoi ne pourraient-elles pas l'être en vue de tous?* Le sacrement de l'ordre est un tout potestatif, chacun des ordres un sacrement partiel, tous requièrent en conséquence dans leur ministre respectif un jouvoir de même nature. A qui refuse la sacramentalité des ordres mineurs et du sous-diaconat, le problème s'impose encore en raison des deux privilèges, relatifs au diaconat et au sacerdoce. En réalité, l'objet du vrai problème est la nature du pouvoir ministériel dans le sacrement de l'ordre. Qu'est ce que l'épiscopat? Qu'est ce que le sacerdoce?”⁶⁰

C. BAISI a. 1935 scribebat: “Noi, avendo già provata la storicità di questi privilegi, storicità che non deve essere messa in dubbio, cercheremo ora di sciogliere questa precisa questione: Qual'è il loro valore teologico? Ammetto senz'altro che in esse non si ha una definizione di fede: ammetto pure che, speculativamente parlando, i papi potrebbero aver errato nel concederle. Quello che nego è precisamente questo che i Sommi Pontefici abbiano moralmente potuto errare ed abbiano errato di fatto e che perciò le bolle non costituiscano in qualche modo un principio teologico. La questione infatti che viene trattata e in certo senso risolta in esse è perfettamente dommatica: da essa dipende il valore dei sacramenti; nelle bolle anzi si ha in qualche modo l'autentica interpretazione della tradizione cristiana.”⁶¹

* *Tractatus de sacramento Extremae Unctionis et de sacramento Ordinis* (Romae 1928) 257 sq., 260 sq.

”“Le ministre extraordinaire du sacrement de l'ordre,” *Revue thomiste* XIV (1931) 883-885.

“*Il ministro straordinario degli ordini sacramentali* (Roma 1935) 117.

A. 1949, post inventionem bullae Martini V, scribit: “Quaestio . . . utrum simplices sacerdotes possint de mandato Papae conferre ordines maiores diaconatus et presbyteratus libere disputatur. *Sententiam tamen affirmantem utpote certam amplectimur*. . . Aut concludendum . . . summos Ecclesiae Pastores errasse in re tam gravi et apprime respicienti doctrinam atque validitatem sacramentorum; aut inferendum Papam hac potestate revera pollere, proptereaue de eius mandato posse simplicem sacerdotem ordinare diaconos et presbyteros. Porro, alterum disjunctionis membrum evidenter eligendum [Prosequitur auctor, sua faciens verba Lennerz, mox citanda].”⁰²

DE CLERCQ: “Dès que la distinction est devenue nette entre l’évêque et la prêtre, c’est à l’évêque qu’est réservé le droit d’ordonner prêtres et diacres. Lorsque les conciles du ive siècle interdisent aux chorévêques d’ordonner des prêtres ou des diacres sans la permission écrite de l’évêque on ne voit pas si c’est sous peine d’invalidité de leurs ordinations. . . L’exemption des monastères entraîna peu à peu comme conséquence le privilège pour le chef du monastère de donner . . . [les] lettres [dimissoriales] et d’ordonner lui-même s’il était évêque. Le Saint-Siège alla-t-il plus loin et permit-il à des abbés qui n’étaient point évêques d’élever religieux à la prêtrise ou tout moins au diaconat? Deux bulles pontificales semblent le prouver [l’une de Boniface IX et l’autre d’Innocent VIII]. . .

“Xucune des deux bulles ne présente la faveur accordée comme extraordinaire, aussi certains auteurs interprètent-ils la première comme un privilège de *laisser* conférer les ordres par un autre évêque que l’évêque du diocèse et rejettent-ils l’authenticité de la seconde, dont le sens est indiscutable mais dont l’original est perdu. Ce procédé est assez spécieux. Si on admet que généralement aux deux premiers siècles de l’Eglise il n’y eu au dessus des diacres qu’un collège de presbytres-épiscopos qui cooptait ses membres par l’imposition des mains et que ce n’est qu’au iiie siècle que les chefs de ces collèges se sont réservés le nom d’évêque et le droit d’ordination, on est tout autant fondé à reconnaître au Souverain Pontife le privilège exclusif de rendre ce droit aux simples prêtres. Ici aussi la comparaison avec le droit de confirmation justifierait l’hypothèse.”

“Dès que la distinction est devenue nette entre l’évêque et le prêtre, c’est au premier qu’est réservé le droit d’ordonner d’autres évêques, des prêtres et des diacres. Peut-être au début du ive siècle, l’évêque concède-t-il encore à d’autres le droit d’ordonner à la prêtrise et au diaconat; par la suite, il ne le fait plus que pour le sous-diaconat et les ordres inférieurs, qui continueront à pouvoir être conférés par certains dignitaires non-évêques. En Occident, le Saint-Siège se réservera le droit de décider à qui appartiennent de tels pouvoirs d’ordination; il semble même qu’au xve siècle il ait accordé, à titre exceptionnel, à différents abbés réguliers de conférer le diaconat et la prêtrise.”⁰¹

FR. DIEKAMP: “Omnes fere [theologi antiquiores] . . . negaverunt Romanum Pontificem sacerdoti potestatem ordinem presbyteratus vel diaconatus conferendi dare posse. Sed Summi Pontifices huiusmodi indulta revera concesserunt [Refert bullas Bonifatii IX et Innocentii VIII], . . . Quae indulta apostolica solidum fundamentum constituunt ius Pontificis ad talia privilegia danda agnoscendi. C. Baisi in libro suo propugnat tale ius probabilissime eis competere.”⁰⁵

H. LENNERZ: “Quid concludendum? Ex una parte non habentur argumenta, quae ostendant Summum Pontificem non posse dare simplici presbytero facul-

c Institutiones theologiae scholasticae IV (Milano [1949]) 618 sq.

“ *Ordre, Mariage, Extrême-Onction* [Paris 1939] 55 sq.

“ *Des sacrements* (“Traité de droit canonique,” cd. R. Naz, II, Paris [1947]) 216 sq.

“ *Theologiae dogmaticae manuale* (ed. Hoffmann) IV (Parisiis 1946) 425.

tatem conferendi ordines diaconatus et presbyteratus, nisi quis argumentum vocare velit opinionem aliquorum [? ? ?] theologorum. Ex altera parte constat de facto a tribus Summis Pontificibus simplici sacerdoti facultatem collatam esse conferendi ordines diaconatus, vel diaconatus et presbyteratus. Videtur proinde dicendum: ergo presbyter ex concessione Summi Pontificis potest esse minister huius sacramenti.

"Non enim dici potest, tres illos Summos Pontifices errasse in re adeo gravi, qualis est ordinatio sacramentalis. Quamdiu sola bulla Innocentii VIII theologis nota erat, et insuper eis non constabat de eius genuinitate, facilius intelligi potest, plures theologos habuisse difficultatem in agnoscenda illa potestate Summi Pontificis. Sed si iam de tribus Summis Pontificibus usus huius potestatis constat, signum est, eos revera habere hanc potestatem. Ex eo autem, quod non frequentius usi sint hac potestate, sicuti in concedenda facultate confirmandi, nihil sequitur. Non usus potestatis nondum dicit carentiam potestatis. Posset fortasse ex non usu potestatis ad eius absentiam concludi, si ostendi posset, usum potestatis fuisse necessarium. Nam in tali casu non usus potestatis esse indicium. Summum Pontificem censere se non habere hanc potestatem. Sed ne hoc quidem certum est, cum possint esse aliae rationes, ob quas potestate sua non sit usus. Nullus autem in historia ecclesiae indicari potest casus, in quo necessarium fuerit simplici sacerdoti concedere ordinationes sacramentales. Quando autem nulla est necessitas utendi aliqua potestate, non usus non est signum eam non adesse. Et in ipsis bullis de quibus agitur, facultas conceditur non propter veram aliquam necessitatem, sed agitur de favore, quem Summus Pontifex illis monasteriis exhibere voluit.

"Et sic melius videtur concludere: Summi Pontifices hanc facultatem contulerunt simplicibus sacerdotibus; ergo hoc potuerunt; ergo ex concessione Summi Pontificis presbyter potest esse minister ordinationis diaconatus et presbyteratus.' "

Y. CONGAR: "Il semble qu'il ne reste guère de place pour un doute sur l'authenticité de cette bulle [d'Innocent VIII]. Il y a donc là un fait dont la théologie sacramentaire se doit de tenir compte plus sérieusement qu'elle ne l'a fait jusqu'ici. Car une rapide et facile enquête à travers les meilleurs manuels montre que, loin de prendre un fait de ce genre en considération à titre de donné, on s'est généralement contenté de s'en débarrasser, parfois avec désinvolture. Les canonistes, hommes du fait, sont ici plus objectifs que les théologiens. . .

"On voit que des questions considérables se posent, ou sont susceptibles de se poser en théologie sacramentelle et dans la théologie des pouvoirs de l'Eglise, dès que l'on consulte les faits. Il est donc très important que les théologiens ne se hâtent pas, en ces matières, de construire un système, de prononcer sans appel sur ce qui est possible ou impossible. Un certain nombre de faits, peut-être, ne sont pas encore mis au jour, et d'autres, connus des historiens ou des canonistes, ont peut-être manqué ou ont cessé de retenir l'attention des théologiens. Du fait que l'Eglise a fait une chose, on peut conclure quelle pouvait et peut le faire. Mais, du fait qu'elle ne fait pas une chose, ou du moins qu'on n'a pas connaissance quelle l'ait faite, il n'est pas toujours prudent de conclure quelle ne peut le faire et ne le fera jamais. Le passé et le présent ont apporté des démentis auxquels l'avenir ajoutera sans doute encore les siens."⁰⁷

J. MORS: "Diaconatum posse ex delegatione R. Pontificis conferri a simplici presbytero . . . est probabilior [sententia]. . . Ordinationem sacerdotalem simplici presbytero committi posse, videtur vere probabile."⁰⁸

¹ *De sacramento Ordinis* (cd. 2, Romae 1953) 143 sq. Idem scripserat in prima editione a. 1917.

² "Faits, problèmes et réflexions à propos du pouvoir d'Ordre et des rapports entre le presbytérat et l'épiscopat," *La Maison-Dieu* XIV (1948). 112. 128.

³ *Theologia dogmatica* VI (cd. 2, Bonis Auris, Argentina [1951]) 226sq.

J. LÈCUYER: “[A l’évêque] seront réservé normalement les sacrements qui comportent une mission dans l’Eglise, la confirmation pour les laïcs, et l’Ordre pour les clercs. Ce n’est pas qu’un simple prêtre ne puisse, par délégation spéciale du corps épiscopal, ou au moins du chef visible de ce corps, le Pape, conférer ces sacrements, y compris le presbytérat⁷⁰; mais un tel pouvoir n’est pas inclus de soi dans le premier degré du sacerdoce qui est celui du sacrifice: une messe célébrée selon les règles liturgiques et avec l’intention requise sera toujours valide; tandis qu’une confirmation conférée sans délégation par un simple prêtre ne l’est pas. Mais il doit y avoir au moins un sacrement qui ne peut être délégué à un simple prêtre, et c’est l’épiscopat lui-même: la grâce de l’Apostolat, reçue au jour de la Pentecôte, ne se transmet que par le canal des Apôtres et de leurs successeurs. L’Eglise du Christ n’est pas presbytérienne; elle est apostolique, c’est-à dire épiscopaliennne et romaine.”⁷⁰

“On devine . . . quelle eût été la position de saint Thomas devant les faits que nous avons appris depuis, nous voulons dire devant les trois Bulles pontificales de Boniface IX, de Martin V et d’Innocent VIII,⁷¹ concédant à de simples prêtres le pouvoir d’ordonner aux Ordres Sacrés. Nous ne croyons pas que notre Docteur eût hésité à s’incliner devant les faits, et les intégrer dans sa théologie. Qu’on ne pense pas, d’ailleurs qu’il y ait là quelque chose dont on ait lieu de s’effaroucher, la supériorité de l’Ordre épiscopal ne s’en trouvant nullement atteinte. Si on admet, en effet, que l’Episcopat est bien un Ordre conférant la grâce et imprimant un caractère distinct du presbytérat, le pouvoir de conférer ce degré suprême du sacerdoce demeurera toujours comme une prérogative inaliénable du Corps épiscopal. Le principe posé par saint Jérôme et mille fois répété sous les formes les plus diverses par la théologie latine, joue, dans le cas présent, en faveur de l’épiscopat: ‘Ut enim accipit quis, ita et dare potest.’”⁷²

CH. JOURNET: “Les prêtres, moyennant une délégation juridictionnelle, peuvent être ministres extraordinaires de la confirmation et certains ordres. De quels ordres? Cela n’est pas dit [dans le Code]. Les résultats des recherches historiques inclinent les théologiens à penser non plus seulement aux ordres mineurs et au sous-diaconat, mais encore au diaconat. Et même à la prêtrise. . . La grande majorité des théologiens . . . déniaient au prêtre le pouvoir radical de conférer même le diaconat, à plus forte raison la prêtrise. De nos jours, cependant, on assiste à un revirement et l’on voit des théologiens toujours plus nombreux penser, non certes qu’un diacre puisse jamais conférer le diaconat, mais qu’un prêtre pourrait, avec une délégation du souverain pontife, conférer la prêtrise. Qu’est-ce qui justifie ce changement?⁷³ C’est, avant tout, la mise en lumière de trois

⁷⁰ “Pour la confirmation, le fait est connu depuis longtemps. Pour l’Ordre, si l’on se limite aux Ordres mineurs et au sous-diaconat, c’est aussi une pratique courante. Au contraire, pour le diaconat et presbytérat, on l’a cru longtemps impossible: trois documents récemment remis en lumière, ne semblent plus pouvoir laisser de doute sur cette possibilité.”

⁷¹ “La grâce de la consécration épiscopale,” *Revue des sciences philosophiques et théologiques* XXXVI (1952) 416 sq.

⁷² “Bulle ‘Exposcit’ du 9 Avril 1489, accordant à plusieurs abbés cisterciens le pouvoir de conférer le sous-diaconat et le diaconat. Le texte a été souvent reproduit, et cela dès 1491 (voir, par exemple, ‘Etudes Franciscaines,’ Février 1901, p. 130). On en a cependant mis en doute l’authencité, sous prétexté qu’on n’en avait pas retrouvé la copie dans les Archives Pontificales; *mons pouvons enfin annoncer que la minute en a été retrouvée par Mgr A. Mercati, et nous avons pu la lire nous-meme aux Archives* (Arm. 54, tom. 8, fol. 295).”

⁷³ “Aux origines de la théologie thomiste de l’Episcopat,” *Gregorianum* XXXV (1954) 87 sq.

” In nota ad calcem paginae auctor fatetur se etiam, sententiam suam mutasse (“C’est l’explication que nous avions acceptée”), quam admiserat in prima editione operis

importants documents pontificaux [Exponit tres bullas earumque interpretationes apud theologos]. . . De plus en plus, ces interprétations semblent devoir être abandonnées. Voici les conclusions de H. Lennerz, auxquelles nous nous rangerons [Citat textum Lennerz, a nobis supra relatum]. . . Nous professons ainsi en même temps: 1. qu'un prêtre délégué par le souverain pontife peut conférer la prêtrise; 2. que cependant la différence entre évêques et prêtres est de droit divin."⁷

E. BOULARAND: "Rien ne sert de contester l'authenticité des bulles 'Exposcit tuae' et 'Sacrae Religionis,' ni de les interpréter comme si elles concédaient aux Abbés susdits non pas d'ordonner eux-mêmes leurs sujets au diaconat ou à la prêtrise, mais seulement de les faire ordonner dans leur monastère, indépendamment de la juridiction de l'évêque du lieu, ni non plus de reconnaître la validité de ce privilège, pour nier ensuite sa portée dogmatique, d'après le principe qu'un acte ne fait pas loi. Le problème de fond déborde le cas de ces ordinations majeures. Il se pose aussi pour le sous-diaconat, les ordres mineurs, la tonsure et pour la confirmation, que de simples prêtres peuvent conférer en vertu du droit commun ou d'un induit du Siège apostolique: et personne ne peut rejeter ces faits. Il faut donc chercher une solution qui, loin de récuser les données de l'histoire, les incorpore dans la synthèse théologique. . .

"Comment comprendre cette puissance de surcroît qui, sans . . . élever [le prêtre] jusqu'à la dignité et à l'indépendance d'un ministre ordinaire, lui permet cependant d'accomplir des rites sacrés dépassant son pouvoir propre? . . . [Affert varias aliorum explicationes] Toutes ces explications se révélant insuffisantes, nous préférons voir dans cette délégation une certaine communication de ce 'pouvoir d'excellence' que le Christ en tant qu'homme, possède sur les sacrements. Saint Thomas n'enseigne-t-il pas qu'il pouvait donner à ses ministres une telle plénitude de grâce qu'ils auraient pu eux-mêmes instituer des sacrements et conférer, par leur seul commandement et sans les rites, leurs effets? Certes, il ajoute qu'il ne l'a point fait, pour l'utilité des fidèles [3 p., q. 64, a. 4, corp, et ad 1; *In 4 Sent.*, dist. 5. a. 3, q. 2, ad 2]. Pourtant, *les concessions que nous avons constatées ne sont-elles pas la preuve que l'Eglise possède quelque chose de cette 'potestas excellentiae' de Jésus-Christ?* et que le Souverain Pontife, nonobstant son incompétence sur la substance des sacrements, déterminée par le Christ lui-même, peut transmettre, sans rite consécrationnaire, un certain pouvoir liturgique, ressortissant à la juridiction par son origine et à l'ordre par sa fin. mais ne répondant exactement ni à l'un ni à l'autre?

"Mais jusqu'où peut aller cette concession? Impossible de le déterminer à priori. L'Eglise nous en apprend les limites par ses actes: le Christ qui a disposé ses remèdes de grâce, les sacrements, avec bonté, sagesse et puissance, l'assistant par son Esprit pour qu'elle les dispense de même. On s'explique ainsi *quelle ait pu accorder à des prêtres d'ordonner des prêtres* et qu'elle ait ensuite révoqué ces privilèges, afin de manifester l'excellence du sacerdoce, en réservant sa transmission au plus parfait représentant du Christ souverain prêtre, l'évêque. Et comme, d'autre part, les documents liturgiques et canoniques les plus anciens que nous possédions, en matière d'ordination, attribuent toujours la consécration de l'évêque à plusieurs de ses pairs et que le droit commun de l'Eglise latine le réserve maintenant au Pontife romain, nous inférons de cette discipline constante que le Siège Apostolique ou bien ne se reconnaît pas le droit ou du moins *n'estime pas sage de concéder à un simple prêtre de consacrer un évêque*. Si on objectait

L'Eglise du Verbe Incarné I [Bruges 10411 112; cf. ed. 2, a. 1955, pp. 112. in nota, et 146. in nota.

'"Vues récentes sur le sacrement de l'Ordre," *Revue thomiste* LUI (1953) 91, 99, 100, 101. Hunc articulum integraliter auctor inseruit praefatae novae editioni sui operis *L'Eglise du Verbe Incarné* I.

encore ici la coutume primitive d'Alexandrie, nous répondrions— à supposer quelle fut démontrée et qu'on ne put l'expliquer autrement, comme nous l'avons fait — que les prêtres de cette Eglise, pour ordonner leur patriarche, jouissaient exceptionnellement d'un privilège tacite, du fait que le Pape de Rome ne réprouvait pas leur pratique. Auquel cas, cette concession même, en suppléant à leur défaut de pouvoir d'ordre, achèverait de manifester la distance qui sépare le ministre extraordinaire du ministre ordinaire des ordinations.”⁷⁵

A. MICHEL prius defenderat negativam sententiam, in tribus articulis in *L'ami du clergé* XLIII (1926) 468 sq.; XLV (1928) 370-373, et in *Diet, théol. cath.* XI-2 (1932) 13S5 sq., explicans duplicem Bullam Innocentii VIII et Bonifatii IX in sensu alicuius momentaneae disciplinae ab Ecclesia permissae nec ullatenus praeiudicantis ipsam quaestionem de iure seu validitate concessionis (ita cum Rivière et Pesch), vel in sensu privilegii exemptionis a iurisdictione episcopi loci (ita cum Puig de la Bellacasa et Hugon). Subinde, a. 1953, post cognitam tertiam Bullam Martini V, quamvis hypothetice adhuc suggererit possibilitatem prioris explicationis iuxta quam R. Pontifex potuerit errare in hac materia disciplinari, sicut in facto reordinationum, tamen simpliciter accessit ad sententiam affirmativam, admittens tum authenticitatem trium Bullarum, tum veritatem concessionis ordinandi, tum absentiam erroris R. Pontificis in hac concessione. Inde occasionem arripit theologice explicandi hoc factum per theoriam de potestate Ecclesiae in designando sive determinando ministrum sacramentorum, quam exposuimus in art. 4 et 5 (torn. 2, pp. 22-24, 267).

En quomodo ipse suam evolutionem exponit: “En 1928 (et précédemment en 1926, p. 468), nous avons . . . émis des doutes sérieux sur la portée d'une Bulle d'Innocent VIII conférant aux abbés cisterciens le pouvoir ou le privilège de conférer le diaconat. En 1937, reproduisant un passage de notre article *Ordre* du 'D.T.C.' nous admettions que la consécration épiscopale conférée à un simple diacre suppléait à l'absence du presbytérat. Postérieurement à ces deux articles . . . , nous avons adopté, à la fin de l'article *Ordre*, une position analogue. Sur la bulle d'innocent VIII, notre concession extrême était celle du regretté Jean Rivière: 'Même en admettant l'authenticité de la bulle et la concession, la question dogmatique resterait entière; ce serait “une discipline momentanément autorisée par l'Eglise et qui ne préjuge pas la question de droit”. . . Quant à la bulle de Boniface IX . . . , si elle était authentique et comportait la concession exorbitante qu'on pense y trouver, la solution serait la même. . . ’

“*Depuis la parution de ces articles, la question a fait de réels progrès dont il est nécessaire de tenir compte.* Une troisième bulle, de Martin V. du 16 novembre 1427, accorde à l'abbé de Alzelle le même privilège qu'avait accordé Boniface IX à l'abbé de Saint-Osithe. Les trois bulles sont publiées par le R. P. H. Lennerz. . . De l'authenticité des trois bulles, on ne saurait plus douter. Que faut-il donc en conclure? se demande le professeur romain. . . [Citat textum Lennerz]

“*Explication à titre de simple hypothèse.* Le fait une fois établi [par les trois bulles], reste à en donner l'explication théologique. On nous permettra toutefois une remarque préalable, uniquement provoquée par l'argumentation du P. Lennen. Afiirmons-le dès le début, elle ne répond à aucune arrière pensée de notre part. En parlant de la concession faite aux abbés cisterciens, le distingué professeur romain déclare: On ne saurait dire que ces trois Souverains Pontifes ont erré en chose aussi grave que l'est l'ordination sacramentelle.’ — C'est peut-être aller vite en besogne. Les ‘réordinations’ furent aussi des décisions très graves en matière d'ordination sacramentelle. Et cependant, on ne doit pas hésiter à

” “La consécration épiscopale est-elle sacramentelle?,” *Bulletin de littérature ecclésiastique* LIV (1953) 22-25; cf. 14.

reconnaître que les papes qui s'y sont livrés se sont trompés, non sur le dogme de l'impossibilité de réitérer une ordination véritable, mais sur le fait de la validité d'un ordre reçu d'un évêque simoniaque ou hérétique. C'est en ce sens qu'on peut parler avec M. Saltet d'un 'obscurcissement du dogme' ou peut-être plus exactement, comme nous l'avons fait nous-même, d' 'une véritable méconnaissance de la théologie du sacrement de l'ordre'. . . [Refert aliorum explicationes circa hoc factum reordinationum] Quelle que soit l'explication apportée, les papes qui ont procédé aux 'réordinations' ont été victimes d'une erreur de fait. Aucune irrévérence à l'égard des prérogatives du souverain pontificat: l'infaillibilité n'est pas en cause. *A pari*, ne pourrait-on pas tenir le même raisonnement au sujet des trois bulles accordant le pouvoir de conférer les ordres sacrés à de simples prêtres? Aucune irrévérence à l'égard des prérogatives du souverain pontificat: l'infaillibilité ne serait pas en cause.

"Explications théologiques. Mais il est entendu que ce n'est point là un *effugium* auquel on entend recourir pour esquiver le problème. Il est entendu, au contraire, que *nous admettons l'authenticité des trois bulles, et que nous acceptons pleinement que les papes ne se sont pas trompés.* Le problème reste donc entier. Et pour le résoudre, . . . deux thèses . . . proposent leur thème général et leurs arguments. Premier thème: Il n'y pas de différence essentielle de droit divin, quant au pouvoir d'ordre, entre l'épiscopat et le presbytérat. . . Cette thèse, à laquelle personnellement nous avons pu jadis nous rallier en partie, nous paraît aujourd'hui peu défendable. Voyons donc l'autre thèse, et les considérations qui l'appuient. Second thème: Entre l'épiscopat et le presbytérat il y a une différence de droit divin, quant au pouvoir d'ordre. . .

"Solution du problème. . . [Problema solvit, accedens ad explicationem Congar et Boularand, eam tamen reformando vel determinando per thesim de potestate Ecclesiae circa determinationem non solum materiae et formae sed etiam ipsius ministri sacramentorum],”⁷⁰

⁺
H. BOUESSE: “La découverte et la publication par Finck de la bulle ‘Gerentes ad vos’ de Martin V, 1427, concédant à l’abbé cistercien d’Atzelle (Saxe) le pouvoir d’ordonner ‘ses sujets à tous les ordres sacrés.’ confirme le contenu et l’authenticité des bulles connues antérieurement, ‘Exposcit’ d’Innocent VIII (1489), accordant à l’abbé de Cîteaux de ‘conférer le diaconat à tous les religieux de son Ordre,’ et ‘Sacrae Religionis,’ de Boniface IX, honorant l’abbé de Saint-Osith (1400) du privilège de donner ‘tous les ordres mineurs et même les ordres du sous-diaconat, du diaconat et du presbytérat.’ Du coup se pose à nouveau avec acuité aux théologiens contemporains la question de la distinction de l’épiscopat et du sacerdoce. L’épiscopat est-il, oui ou non, un sacrement? Nous voudrions brièvement répondre pour notre compte à un problème que nous nous posons depuis vingt ans, persuadé que sur ce point se vérifie particulièrement l’importance pratique pour la vie de l’Eglise d’une position qui peut d’abord sembler de pure spéculation, sinon de vaine subtilité. Sauf erreur de notre part, la solution apportée à cette question, même en une simple esquisse, engage toute une conception de l’Eglise du Christ en terre, et peut éclairer, à la lumière des principes, maint problème d’hier et d’aujourd’hui. . .

“Le pouvoir épiscopal est . . . suppléable, les faits nous l’enseignent, par le pouvoir d’une juridiction déléguée par le Souverain Pontife à un simple prêtre, sous l’aspect précis du pouvoir de régence. Il l’est en raison d’une part du caractère sacerdotal qui y dispose et le soutient comme son assise nécessaire, et d’autre part de la juridiction qui, déléguée par l’évêque de Rome, détenteur

’“‘Episcopat et sacerdoce: N’y a-t-il qu’une différence d’exercice et non de nature?,”
L’ami du clergé LXIII (1953) 721-727.

dans l'Eglise du suprême pouvoir de juridiction, *peut dans la mesure où le Pape l'entend, donner pouvoir de régir à un simple prêtre*. Un simple prêtre peut donc recevoir un pouvoir de juridiction qui lui permette de confirmer et d'ordonner, tout comme un simple prêtre peut recevoir, par délégation épiscopale ou pontificale, pouvoir et mission de prêcher les plus hauts mystères de la foi et les voies de la perfection chrétienne. En fait le plus grand nombre des prédicateurs de ce genre dans l'Eglise d'aujourd'hui est constitué de simples prêtres, non d'évêques. Cette juridiction, ces missions, supposent toujours et nécessairement le caractère sacerdotal: le mystère de l'Eucharistie est la fin de l'Eglise de la terre. Tout comme la généreuse confession de la foi, par mission officielle, encore, suppose chez le baptisé le caractère de la confirmation. Tout comme le pouvoir et la mission de prêcher chez le diacre supposent le caractère qui l'ordonne directement au service du prêtre à l'autel."⁷⁷

J. BEYER, expositis tribus bullis, scribit: "Les théologiens s'inclinent devant ces faits. *L'Eglise n'a pu se tromper en des questions si importantes, de façon répétée, pendant plusieurs siècles*. Pour eux il n'y a pas de doute possible; leur conclusion est nette: le Pape peut permettre qu'un simple prêtre confère les ordres majeurs. L'induit pontifical a ici le même effet, que ceux qui autorisent la confirmation: il délie un pouvoir dont l'Eglise ne permet pas au simples prêtres de se servir. La validité de leur exercice dépend donc de la volonté de l'Eglise. Prêtres et évêques possèdent des pouvoirs égaux mais les prêtres voient l'exercice de ces pouvoirs limité par la volonté de l'Eglise. Ce que l'Eglise lie, elle peut le délier."⁷⁸

F. DANDER: "Hodie constare videtur [factum concessionis, iuxta tres Bullas]. . . Iamvero cum dici nequeat tres Summos Pontifices in re tanti momenti errasse, concludendum videtur: Presbyter ex concessione speciali Summi Pontificis minister extraordinarius Diaconatus et Presbyteratus esse potest."⁷⁹

D. FERNANDEZ, praemisso quod tres bullae sunt authenticae et quod agunt de ipsa collatione ordinum et quod R. Pontifex in re tam gravi non potest errare, concludit: "Esta es, a nuestro juicio, la postura mas prudente. Por eso, sin más razonamientos, puesto que 'hechos cantan,' al mismo tiempo que admitimos la autenticidad de las Bulas, admitimos que el Papa puede otorgar tales concesiones y que el simple sacerdote, puede ser, por comision dei Papa, ministro extraordinario del orden sacerdotal."⁸⁰

Sententia negans simplici presbytero committi posse collationem trium ordinum diaconatus, presbyteratus et episcopatus, est nihilo minus adhuc communior inter theologos, praecipue systematicos, quamvis recentissime amiserit aliquorum suffragium.

Ante a. 1924 (seu ante cognitam Bullam Bonifatii IX) haec sententia est fere communis, ut patet ex dictis ubi de contraria sententia: eam peculiariter sustinent: *Gasparri* (a. 1894), *Wernz*, *Mendive*, *Tepe*, *Boudinhon*, *Einig*, *Heinrich*, *Paquet*, *Pesch*, *H. Mazzella*, *Minges*, *Sanda*, *Pohle*, *MacGuinn*, *Tixeront*, *Otten*, *Gillmatin*.

⁷⁷ "Episcopat et sacerdoce," *Revue des sciences religieuses* XXVIII (1954) 240, 387 sq.

⁷⁸ "Nature et position du sacerdoce," *Nouvelle revue théologique* LXXVI (1954) 367 sq.

⁷⁹ *De sacramentis Christi* II (Oeniponte 1954) 63.

⁸⁰ "Distinción entre episcopado y presbiterado y su problemática respecto al ministro extraordinario del sacramento del Orden," *La Semana cspaiola de teologia* 19[^] (Madrid 1956) 205.

" Cf. infra, p. 728, in nota.

Post a. 1924 et ante a. 1943 (seu post cognitam Bullam Bonifatii IX nec adhuc publicatam Bullam Martini V): *Ilocedez, Puig de la Bcllacasa, Rivière, Cinietier, Jombart, Huarte, Brinktrine, Lercher, Hugon, Zubizarreta, Ferland, Van Noorl-Verhaar, Dafjara*. 2 Post a. 1943 (seu post cognitam Bullam Martini V): *IIürth-Abellân, Denis, Abârzuza, Piolanti, Bozzola, Regatillo, Lercher-Umberg, Hervé, Gy, Sold*TM

Rationes quas afferunt sunt caedem quas audivimus supra (p. 678) ab antiquioribus, etsi sub forma magis mitigata et simul magis elaborata. 1. Antiqua Traditio theoretica, quae in ipsa ordinatione statuit proprium discrimen episcopi a presbytero (quidam hoc argumentum mitigant, dicentes ipsum valere saltem vel praecipue quoad ordinationem sacerdotalem). 2. Traditio practica, seu constans praxis Ecclesiae, nunquam concedendi presbytero facultatem ordinandi diaconum et presbyterum. 3. Ratio S. Thomae de immediata relatione diaconatus et presbyteratus ad Eucharistiam (in hac ratione iam quidam non amplius insistunt vel eam prorsus omittunt).

Quod attinet ad *tres Bullas*, iam authenticitas admittitur praecipue quoad duas postremas, quamvis non simpliciter concedatur quoad primam (scilicet Bullam Innocentii VIII). Xegatio autem dirigitur vel ad earum auctoritatem (scilicet infallibilitatem Papae quoad unum vel alterum casum istarum concessionum: ita valde communiter: Mendive, Wernz, Pesch, Mazzella, Sanda. Pohle, MacGuinness, Hocedez, Rivière, Huarte, Lercher. Hugon. Van Xoort-Verhaar, Puig de la Bellacasa, Denis, Lercher-Umberg, Gy, Sola)[®] vel ac libentius, ad earum sensum qui esset non de facultate ordinandi sed de facultate dandi epistolas dimissorias, seu de privilegio exemptionis ab Ordinario loci (sic fere omnes).

Ex quibus apparet hanc negativam et adhuc communiorem sententiam aliquid de suo robore, recentius praecipue, amisisse et intra

Mittimus auctores morales, qui genratim rem nonnisi leviter attingunt et communi huic dogmaticorum sententiae prudenter consentiunt: *Génicot-Salsvianss, Aertnys-Damen, Prümmer, Fanfani*.

“Quidam tamen, ut Denis, Abârzuza, Piolanti. Bozzola, Regatillo, bullam Martini V nequidem commemorant camque ignorare videntur.

“Huic explicationi explicite valedicunt pauci, qui solam Bullam Innocentii VIII cognoverunt quique proinde, si admisissent authenticitatem illius Bullae vel si cognovissent ceteras duas, casque authenticas, Bullas, inter patronos contrariae sententiae verisimiliter vel logice invenirentur. Ita Gasparri: “Si id verum foret, quaestioni locus non esset.” Boudinhon: “Il est tres legitime de conclure du fait au droit et de reconnaître au Pape le pouvoir d'autoriser ces ordinations, précisément parce qu'ils les a autorisées, ne fût-ce qu'une fois.” “Que si cependant on en prouvait l'authenticité, il n'y aurait qu'à s'incliner.” Tixeront: “D'autre part, on ne saurait dire que le pape, en donnant cette bulle, a outrepassé son droit et celui de la vérité. Si la bulle est authentique, il faut purement et simplement admettre qu'un prêtre, autorisé par le pape, peut conférer le diaconat.”

angustiores limites suam negationem ac defensionem constrinxisse. Mitigavit nempe suam negationem, ita ut praecipue eam ad presbyteralem ordinationem direxerit (et unus vel alter non multum de diaconali ordinatione curaverit); coacta est admittere authenticitatem duarum saltem Bullarum, ita ut nonnisi de prima Bulla adhuc dubitaverit (quod ceterum non multum prodesse videtur, cum aliae Bullae, quae admittuntur ut authenticae, loquantur etiam de diaconatu); sua argumenta et responsiones reducere vel emollire coacta est, ita ut rationi S. Thomae non magnum pondus iam tribuerit, et argumentum Traditionis, per praefatas Bullas apparenter infirmatum, ea ratione corroborare conetur, ut illarum tenorem potius ad diversum sensum detorqueat; recentius aliquos impugnatores invenit inter ipsos systematicos sive informativos theologos, uti Lépicier, Diekamp, Gigon. Lennerz, Mors, Dander,⁸⁵ et unum vel alterum desertorem inter ipsos suos defensores, uti Journet et Michel, agnovit.

P. GASPARRI: “Communiter admittunt auctores R.P. dare non posse potestatem conferendi presbyteratum, et multo minus episcopatum; nam eam numquam dedit, et soli episcopo proprium esse videtur ut valeat creare sibi pares. Tandem quaestio fuit num dare posset potestatem conferendi diaconatum. Qui affirmativam tuebantur sententiam, fere unice innitebantur bullae ‘Exposcit.’ V *Id. Ap.*, qua Innocentius VIII concessisset abbati generali Cisterciensium pro omnibus monachis sui ordinis, et quatuor primariis eius abbatibus pro religiosis suorum monasteriorum, potestatem conferendi subdiaconatum et diaconatum. Si *id verum foret, quaestioni locus non esset*; sed dum multi de bullae genuinitate dubitant, *mihi, jacta inspectione in archivio Vaticano, relatum est bullam quidem ibidem reperiri, sed mentionem de diaconatu in eadem dcesse*. Quae cum ita sint, probabile non est hoc privilegium umquam ab Apostolica Sede concessum iri.”

F.-X. WERNZ: “Quod si de ipsius [Bullae Innocentii VIII] authenticia quaeritur. concedendum est illam argumentis a priori petitis non posse impugnari. Nam. si sola natura rei attendatur, Christus Dominus sine dubio potuit Romano Pontifici eodem modo concedere, quo illi permisit simplicem sacerdotem deputare ad administrationem sacramenti confirmationis, et ad conferendos ordines minores, immo etiam subdiaconatus, qui ex multorum theologorum opinione sunt vera sacramenta: ipsi vero subdiaconi sunt ministri sacri et immediati altaris, qui a

“ Nemo autem, praesertim nostris diebus proferret sequentes quorundam exaggeratas affirmationes: Michel (a. 1932): “C’est la doctrine commune de tous les théologiens, apres comme avant le concile de Trente, que le simple prêtre, même par délégation pontificale, ne peut administrer le diaconat” (art. “Ordire,” *DTC* 1385). Tanquerly (a. 1947): “Certum est presbyteros non posse delegari ut ministros extraordinarios episcopatus et presbyteratus. Ita omnes” (*Synopsis theologiae dogmaticae* III [Romae 1947] 740). Hürth et Abellan (a. 1947): “An simplici sacerdoti dari possit potestas ordinandi diaconum, controvertitur; sententia fere communis negat; multo magis hoc valet de conferendo presbyteratu per sacerdotem simplicem” (*De sacramentis* [Romae 1947] 308). Bozzola (a. 1948): “Quod [presbyter] non possit conferre presbyteratum vel diaconatum ex speciali delegatione est sententia communis” (*Cursus theologicus* IV [Neapoli 1948] 295). Hervé (adhuc a. 1951): “Omnes fere theologi, paucis tantum contradicentibus, asserunt presbyterum non posse a S. Pontifice delegari ad presbyteratum conferendum. . . Plerique etiam negant presbyterum posse delegari ad diaconatum conferendum” (*Manuale theologiae dogmaticae* [Parisiis 1951] IV 439 sq.

“De sacra ordinatione II (Parisiis 1894) 84 sq.

diaconis non multum distant. Hinc si omnes illi theologi non invenerunt difficultatem vindicandi Romano Pontifici potestatem indulgendi facultatem presbytero ad collationem subdiaconatus, ex natura rei et a priori extensio illius potestatis Pontificiae ad diaconatum non videtur repugnare, ita ut inde contra authenticam huius Bullae efficax argumentum peti non possit. Universa igitur controversia ex traditione divina est resolvenda. Qua in re *sola Bulla Innocentiana non constituit sufficiens argumentum; etenim sese habet ad instar alicuius insulae in mari magno*, atque similis doctrinae antea nullibi reperitur vestigium, immo negatio apud antiquos scholasticos.”⁸⁷

4. *BOUDINIION*: “Au premier abord, les témoignages de l'antiquité semblent complètement opposés non seulement au fait d'une ordination quelconque accomplie par un prêtre, mais même à sa possibilité. S'il est une conclusion qui ressorte clairement des documents des premiers siècles, c'est que l'ordination est privilège exclusif des évêques. . . Il ne faudrait pas cependant se hâter de formuler une conclusion générale. Il paraît bien certain, au contraire, que de simples prêtres pouvaient conférer, du consentement de l'évêque, les ordres inférieurs, mais non le diaconat et la prêtrise. Nous voulons parler, on le pense bien, des chorévêques, si fréquemment nommés dans les conciles orientaux du ^{iv} siècle. . . Nous trouvons plus tard, et en Orient et en Occident, les ordres inférieurs conférés par des abbés. . .

"Que dire enfin du diaconat? Il faut reconnaître que la concession d'innocent VIII ne peut se prévaloir d'aucun antécédent sur ce point, et c'est une raison de n'en admettre l'authenticité que sur des preuves convaincantes. Quand on réfléchit à l'esprit éminemment traditionnel de l'Eglise, on ne peut qu'être étonné de rencontrer ainsi brusquement, au xvc siècle, une pratique je ne dis pas seulement inconnue à l'antiquité, mais en opposition avec ses lois et ses exemples, sans motif grave pour justifier la nouveauté, sans évolution historique pour la préparer. *Que si cependant on en prouvait l'authenticité, il n'y aurait qu'à s'incliner.*"^{9*}

CHR. PESCH: “Quaestio . . . solvenda erit ex praxi ecclesiae [non vero ratione a priori]. Nam si summi pontifices saepius potestatem ordinandi diaconos concesserunt presbyteris, dubitari nequit, quin hoc fieri possit. Sin tale quid factum non est, nullam habemus rationem statuendi eiusmodi privilegium. Iam praecise disputatio est inter doctos, utrum tales concessiones factae sint necne. . . *Genuinitas [huiusmodi concessionis, de qua in Bulla Innocentii] est saltem probabilis.*

“*Genuinitate concessionis supposita, estne quaestio dogmatica, de qua hic agitur, soluta? Non videtur; nam unum factum pontificium non facit legem neque dogma.* Potuit pontifex opinionem sequi, quae a multis doctoribus defendebatur, non eo ipso definiens hanc opinionem. Cum enim in tota historia ecclesiastica nullum aliud simile exemplum occurrat, videtur ecclesia sentire se non posse talem facultatem concedere: nam si qua in re pontifices censebant se habere potestatem concedendi similia privilegia, saepissime ea usi sunt et utuntur. Cogita de ordinibus non sacramentalibus et de confirmatione. Cur igitur in una hac re pontifices potestate sua numquam usi sunt praeter unum illum casum, cuius certitudo saltem non est omni exceptione maior? Hoc eo magis urget, quod nonnulli pontifices posteriores, ut Pius V et Clemens VIII. concesserunt abbatibus cisterciensibus facultatem conferendi ordines minores et subdiaconatum. nulla mentione facta illius privilegii. Itaque sententiae neganti manet saltem sua maior probabilitas, idque iam propter auctoritatem eorum, qui eam defendunt, inter quos maximi theologi et canonistae.”⁸⁰

⁸⁷/ui *Decretalium* II (Romae 1906) 59 sq., in nota.

^{9*}“L'ordination au Sous-Diaconat et au Diaconat faite par un simple prêtre,” *Le canoniste contemporain* XXIV (1001) 397–400.

Praelectiones dogmaticae (Friburgi Br. 1909) λII 332–334,

E. HOCEDEZ: “*L’authenticité de ces deux bulles [de Boniface IX] est hors de doute: on possède en outre la preuve de leur promulgation en Angleterre. Leur signification n’est pas plus douteuse. . . Un grave problème de théologie se pose donc. Le Reverendissime abbé [Fofi] croit la question de droit tranchée par la bulle même. . .*

“Assurément la concession du pouvoir d’ordonner, faite par le Souverain Pontife, constitue un argument probable et sérieux en faveur de la thèse que soutenait déjà Vasquez: le ministre extraordinaire du sacrement de l’Ordre, même de la prêtrise, est tout prêtre par délégation du Souverain Pontife. Mais il serait exagéré de dire que cet argument est certain et péremptoire. Dans le cas présent *aucune des conditions requises pour l’infaillibilité pontificale*, tels que l’a définie le concile du Vatican, ne se trouve réalisée. Une concession de privilège n’est à aucun titre une définition de foi, à plus forte raison une définition solennelle ‘*ex cathedra*’. . . Ni directement donc ni indirectement on ne peut prouver que le pape Benoît [lege: Boniface] IX était couvert par l’infaillibilité quand il accordait ce privilège extraordinaire à l’abbé anglais. *Cette bulle ne tranche pas définitivement le problème: la question reste ouverte à la discussion. . .*

“Nous ne pouvons entreprendre ici cette étude. Il suffit de rappeler que l’opinion contraire est presque universellement défendue par tous les théologiens, à la suite de saint Thomas, ce qui constitue déjà un argument de grande valeur, et surtout que la tradition patristique semble contraire à Vasquez. puisque les Pères considèrent que la distinction essentielle entre les simples prêtres et les évêques consiste dans le pouvoir exclusif d’ordination.”⁰⁰

L. LERCHER: “*Licet definitum non sit, tamen satis certo constat, episcopum non modo ordinarium, sed ita proprium ministrum sacramenti ordinis esse, ut presbyter ne per S. Pontificem quidem extraordinarius minister ordinis designari possit. . . Concessiones particulares et rarissimae [de quibus in Bullis Innocentii et Bonifatii], etsi certo historicae demonstratae essent, argumentum petium « ampla traditione non eliderent. Fieri enim potuit, ut Pontifices praedicti in deciden-da causa particulari sequerentur erroneam opinionem quorundam theologorum. Interim vero non est, cur Pontifices errasse necessario concedamus [nam in Bulla Innocentii deest mentio diaconatus, ut testatur Gasparri]. . . Bonifacius IX in praedicta bulla solum privilegium exemptionis totalis concessisse videtur.*”⁰¹

E. HUGON: “*Potest utique [concessio de qua in bullis Innocentii et Bonifatii] explicari de privilegio exemptionis, ita ut illi ordinarentur in proprio monasterio, per Ordinatorem vero character episcopali insignitum. Si autem intelligitur de potestate concessa presbytero ordinandi diaconum vel sacerdotem, iam dicimus, cum P. Pesch. . . [Citat textum Pesch, supra relatum].*

“Tenendum quidem est Romanum Pontificem non errare, quum intendit quaestiones controversas dirimere aut veritatem catholicam proponere, et idcirco non concedimus erroneum esse Eugenii IV decretum, in quo ecclesiasticorum sacramentorum veritatem proponit; et pariter, quando Romani Pontifices consueverunt dispensare, de potestate Pontificis, postquam dispensavit, dubitare, instar sacri-legii esset, ut fert commune effatum: at. quando semel tantum dispensavit et mox concessionem retractavit et nullius esse valoris vel momenti voluit, iam est ratio supponendi Pontificem ex inadvertentia egisse. Eo ipso quippe quod indultum suum irritum declaraverit, indicium est Papam non intendisse illa concessione dirimere quaestionem adeo gravem sub respectu theologico et dogmatico sed potius ultra limites bona fide progressum esse et mox se correxisse. Et in hoc iterum apparet assistentia Summi Sacerdotis Christi, qui non permittit Ec-

⁰⁰“Unc découverte thcologique,” *Nouvelle revue théologique* T,T (1924) 335-337.

⁰¹*Institutiones theologiae dogmaticae* IV (cd. 2, Oeniponte 1935) 612 sq.

clesiae imminere periculum, sed res ita disponit ut ea quae possunt esse periculi occasio mox corrigantur vel revocentur. Haec explicatio satisfacit.

*"Sed melior solutio est quae documentum interpretatur de privilegio totalis exemptionis. . . Huic ergo simpliciter adheremus, et quia verba documenti rite explicat et quia totam difficultatem dogmaticam removet. Tenendum est igitur episcopum esse unicum ordinationis presbyteralis ministrum, nec unquam concessam fuisse dispensationem, nec ullam datam simplici presbytero delegationem qua valeret ordinem presbyteratus conferre nec unquam in hoc puncto excessisse vel defecisse Romanos Pontifices."*⁹²

*/ PUIG DE LA BELLACASA: 'Ordinum episcopatus, presbyteratus et diaconatus ne extraordinarius quidem minister presbyter esse potest. . . Quoad episcopatum thesis est omnino certa; quoad presbyteratum, saltem probabilissima; et quoad diaconatum, saltem probabilior.'*⁹³ Ad bullam Innocentii, ait probabiliter verba "subdiaconatus et diaconatus" esse *interpolata pro "omnes ordines minores."* Bullae Bonifatii admittit authenticitatem, sed verba intelligit de *privilegio exemptionis*. Ad utramque observat quod si revera ageretur de privilegio ordinationis diaconalis et presbyteralis, "*haberemus absurdum theologicum simul et historicum. . . S. Pontificis agentis contra consensum unanimem theologorum.*"⁹⁴

*LERCHER-UMBERG: "Episcopum solum esse ministrum saltem ordinarium sacramenti Ordinis (ut Confirmationis) est theologice certum, eum esse ministrum ita proprium, ut ne presbyter quidem delegari possit, est saltem probabilius; esse hoc omnino certum, asseri vix potest, cum obstare videantur facta illa, quae infra . . . afferentur. . . [Obicitur] Summi Pontifices concesserunt presbyteris (abbatibus) privilegium ordinandi diaconos, immo et presbyteros [ut constat ex tribus bullis Innocentii. Bonifatii et Martini], Atqui quod S. Pontifices faciunt praesumendum est recte fieri. Ergo S. Pontifex potest presbyteros delegare ad ordinandos diaconos atque presbyteros. Rcsp. 1. Tr. maior, et D. min.: id valet de iis, quae S. Pontifices saepe faciunt. C. min.; secus. A', et hoc praecise obtinet in hac re nostra. 2. Privilegium a Bonifatio IX concessum videtur omnino intelligendum non de potestate abbatis conferendi per se ipsum sacramenta Diaconatus et Presbyteratus, sed de privilegio exemptionis totalis."*⁹⁵

P.-M. GY haec pauca dubitanter ait: "Les trois bulles papales que nous venons de mentionner *sont sans nul doute authentiques*; d'ailleurs elles s'accordent bien avec une théorie qui avait cours chez certains canonistes médiévaux. *Faut-il dire que le Pontife romain n'a pu errer dans une décision pratique'de cette importance?* La réponse ne s'impose pas aussi nettement que pour la constitution apostolique 'Sacramentum Ordinis' dans laquelle les meilleurs auteurs (Hurth) voient une décision pratique 'de facto' infaillible mais non une définition 'ex cathedra.'" ⁹⁶

*FR. DE P. SOLA: "Simplicem sacerdotem non posse esse ministrum extraordinarium presbyteratus, est sententia multo probabilior (aliqui dicunt saltem probabilissimam, certam et communem). Simplicem sacerdotem non posse esse ministrum extraordinarium diaconatus est sententia probabilis."*⁸⁷ Concedit authenticitatem trium Bullarum, sed Bullam Innocentii explicat per *interpolationem* et alias duas per *privilegium exemptionis*, sicut Puig de la Bellacasa.

K Tractatus dogmatici III (ed. 13, Parisiis 1948) 706-708.

'De sacramentis I-11 (Barcelona 1941) 678.

^w *Ibid.* 682. Quod quidem fusius evolverat in praecedenti articulo "La Bula 'Sacrae religionis' de Bonifacio IX," *Estudios cclesidsticos* 113 (1925) 3-19, 113-137; cf. praecipue, 113, 121 sq., 136.

^m *Institutiones dogmaticae IV-2 2* (ed. 3, Oeniponte 1940) 322, 325 sq.

•"L'Ordre," *Initiation théologique IV* (Paris 1954) 710,

Op. cit. (supra, in p. 685) 691.

“^Concediô el Papa a un simple presbitero la facultad de conferir ôrdenes mayores? . . . El Diaconado tienc todas las probabilidades de ser sacramento y de institution divina, por lo menos mediata. Ciertamente es de institution apostolica. No obstante, su misma indole de auxiliar del Sacerdote, la limitation de sus funciones, lo reducido de sus facultades y la estrechez de sus atribuciones, hace que no aparczca inconveniente en que su constitution pueda caer en el ambito del poder sacerdotal, y por lo mismo no se ve tanto inconveniente en que el simple presbitero pueda ordenar diâconos. La Iglesia, sin embargo, respectando los derechos de los Obispos, que por institution y derecho propio son ministros ordinarios del Sacramento del Ordcn, ha concedido muy parcamente a simples presbiteros la facultad de ordenar diaconos.

“El caso serio e importante es el presbiterado, para el cual hasta el presente solas dos bulas, ambas del siglo xv, se pueden aducir. *Son claras y perenloriasî Ciertamente que no.* . . Si las bulas en cuestiôn demuestran en realidad el uso, tendremos un argumento positivo muy importante, aunque no sea definitivo; pues *la prdtica sola, en casos excepcionales, no es suficiente para demoslrar la exislencia de un poder.* Podria darse el caso de *equivocation en el uso o un error pratico* acerca de la extension de facultades. El caso . . . de las reordenaciones lo pone de manifesto. No creemos, sin embargo, que sea menester acudir a este extremado recurso, que también ofrece serios inconvenientes. Basta, y es lo mäs importante, estudiar el significado y alcance de las dos bulas en cuestiôn. Son ciertamente tan claros los términos, que no admitan otra interpretation? . . . [Prosequitur, explicando duas Bullas in sensu privilegii exemptionis, et, relatis variis factis historicis, ad Bullam Martini V observat.] Todos estos hechos, y el mismo tenor de la Bula, favorecen mäs bien a un *privilegio de exenciôn*, que a una facultad de ordenar por si mismo a sus monjes. En todo caso, no puede afirmarse que se trate de una bula en que se concede un privilegio del que ya no cabe dudar. Tampoco pretendemos nosotros afirmar que el tenor de la bula no puede entenderse en el sentido que le dan los que sostienen tratarse de verdadera cotation de ôrdenes efectuada por un simple presbitero. Nuestra position es negativa, es decir. afirmamos que el tenor de la buta puede entenderse, sin extorsion alguna dei texto ni del contexto, en sentido de exenciôn de dependencia del Obispo diocesano para la election de obispo ordenante. No consta, pues, con certeza. a juzgar por los hechos, que el Papa pueda a un simple presbitero concederle la facultad de conferir el presbiterado.”⁰⁸

CONCLUSIO

In praesenti statu historicae inquisitionis et theologicae controversiae, salva probabilitate contrariae opinionis, adhuc probabilius est presbyterum non esse extraordinarium ministrum sive presbyteratus sive etiam diaconatus, seu R. Pontificem non posse ei committere horum ordinum collationem, ita ut episcopus sit non solum ordinarius sed etiam proprius sive exclusivus minister diaconatus, presbyteratus et episcopatus.

Probatur 1. *EX RATIONE THEOLOGICA.*

Quamvis haec quaestio praecipue decidenda sit ex sensu Traditionis, legitime tamen, cum S. Thoma illustrari potest theologica ra-

” “<Hasta que punto puede depender de la potestad de jurisdiction el valor de los sacramentos?,” *ΛΨ Sentana cspaiïola de teologia* (Madrid 19S6) 19-25.

tionem, deducta ex ipsa indole potestatis diaconalis, presbyteralis et episcopalis. Quae ratio, superius (p. 667) ex locis ipsius Angelici expressa, ad hanc reducitur: Tres illi ordines dicunt immediatam relationem ad corpus Christi verum, seu ad Eucharistiam (diaconatus ministrando, presbyteratus consecrando; episcopatus vero, ratione ipsius presbyteratus quem necessario includit et extendit). Atqui Papa non habet maiorem potestatem super corpus Christi verum seu Eucharistiam quam simplex presbyter, cum eius potestas respiciat corpus Christi mysticum, sicut ipsa potestas episcopalis quam excedit tanquam Supremus Pontifex et episcopus episcoporum. Ergo Papa nequit conferre simplici presbytero potestatem conferendi aliquem ex tribus praefatis ordinibus, sicut a fortiori nequit conferre diacono vel laico potestatem consecrandi Eucharistiam.

Ad intelligentiam huius rationis, quam adversarii, etiam inter modernos thomistas, flocci faciunt" haec animadvertite. Ratio S. Thomae, quare nequeat presbytero committi facultas talium ordinationum, non est imprimis ratio *publici officii*, quae in eis involvitur quaeque pertinet ad episcopum seu ad caput societatis; nam ex ea tantum sequitur episcopum esse ordinarium illarum ministrum (cf. in art. praec. p. 657), non vero exclusivum, ita ut presbyter non possit delegari: idque etiam patet ex ipso facto extraordinarii ministri Confirmationis et inferiorum ordinum (si hi dicantur divinae institutionis ac sacramentales). Neque est ratio *sacramenti* qua talis, ut patet ex extraordinario ministro sacramenti Confirmationis. Neque est ratio *Ordinis* qua talis, seu hierarchicae potestatis, nam ea inest etsi diversimode omnibus ordinibus, cum omnes simul efficiant unum totum potestativum, ac proinde, si presbyter potest conferre unum ordinem, non repugnat ut conferat et alium, attenta ea sola ratione. Neque est ratio *Ordinis sacramentalis*, ut patet ex dictis: unde ipse S. Thomas admittit presbyterum posse conferre ordines minores, quamvis doceat eos esse sacramentales; unde frustra Maeratus¹ arguit ad hominem, quod, si presbyter posset conferre ordines minores, quamvis a S. Thoma et aliis reputentur sacramentales, nulla est ratio quare non posset conferre etiam ordines maiores, et quidam antiquiores, ut Durandus.

¹ Lépicier: "Cum hoc, ut patet, a S. Thomae sententia discedimus. . . : licet dici possit eum ibi rem academice potius quam definitive tractasse" (*op. cit.* [supra, in p. 688] 258, in nota). Gf. r i. a u d, O.P.: "Cette solution apportée [par S. Thomas, *Suppl.*, q. 38, a. 1, ad 3] au problème du ministre extraordinaire de l'ordination doit être modifiée en partie. . . La délégation en vue de l'ordination des sous-diacres est incontestable, et elle suffit à entamer ce que contient d'absolu l'argumentation en cause" (cf. supra, p. 689). CoNGAR, O.P.: "La systématisation thomiste du sacrement d'Ordre par l'idée d'un rapport au corps vrai du Christ a, dans ses applications, quelque chose d'artificiel" (*art. rit.* [supra, in p. 691] 109).

² /η *Summani Theol. S. Thomae, De Ordine*, disp. 8, sect. 2.

Guilelmus de Rubione, Hadrianus VI, Estius, ideo negant presbyterum posse conferre ipsos ordines minores, quia hos reputant sacramentales. Neque est ratio *Ordinis eucharistici*, seu habentis quamlibet relationem ad Eucharistiam, nam, iuxta S. Thomam, omnes ordines habent aliquam relationem ad Eucharistiam et iuxta eam distribuuntur ac dividuntur; unde inepte Durandus arguit quod si, ob relationem ad Eucharistiam, non potest presbytero committi collatio subdiaconatus, pariter nec collatio acolythatus posset ipsi committi.² Sed, iuxta S. Thomam, est ratio Ordinis habentis immediatam relationem ad Eucharistiam, vel si placet ratio *Ordinis sacerdotalis*, quae convenit perfecte presbytero, imperfecte vero ipsi diacono. Quae ratio completur per subsumptum principium, quod nempe Papa non habet ampliorem, quam presbyter, potestatem relate ad corpus Christi eucharisticum, sed tantum relate ad corpus mysticum.

Ad hoc igitur S. Thomae argumentum ita intellectum, quidam non leviter causantur, arguentes tum contra maiorem tum ac praecipue contra minorem.

Contra maiorem dicunt quod verum non est diaconatum habere immediatam relationem ad Eucharistiam, cum nihil faciat diaconus quod non possit valide (et ex permissione Ecclesiae, licite) facere non diaconus (ita Pius a Langonio³) et certe non multo magis immediatam ad Eucharistiam relationem habet diaconus quam subdiaconus, ac proinde si presbyter potest conferre subdiaconatum, potest etiam conferre diaconatum, cum magis et minus non mutant speciem (ita Amicus, Aversa, Lépicier et Gerlaud; cf. supra, p. 703, in nota).

Attamen, imprimis nemo negabit eam immediatam relationem inveniri saltem in presbyteratu, ac proinde quoad hunc saltem ordinem argumenti maiorem valere. Praeterea, ipse diaconus tangit Corpus Christi et est proprius ac immediatus minister sacerdotis in actu sacrificii, idque ex officio et, ut supponimus, ex divina institutione; nec verum est nihil competere diacono quod non possit fieri per non diaconum, quoniam, si diaconatus est divinae institutionis, praefatum munus soli diacono competit ex officio et ex divino iure: ex praefata

² “Si ergo propter relationem ad corpus Christi verum non potest committi [presbytero] collatio subdiaconatus eadem ratione nec acolytatus. Et si collatio acolytatus potest committi quia se habet a remotiori ad corpus Christi quam subdiaconatus, eadem ratione poterit dici quod collatio subdiaconatus potest committi quia se habet a remotiori quam diaconatus, quod nullus adhuc dicit” (*In 4 Sent.*, dist. 7, q. 4).

³ “Contactus physicus diaconi cum corpore Christi, si distribueret, relationem cum eodem Corpore minime constituit immediatiorem quam fidelium primitivae Ecclesiae, qui sacrosanctam Eucharistiam a Sacerdotibus acceptam in pretiosissimis sacculis aut capsulis . . . adservabant, sibi que urgente martyrio, ministrabant, nec non hodiernorum fidelium qui sacratissimum Panem in ore et in corde recipiunt. Imbellis igitur et affatim caduca obiectio de immediata cum corpore Christi relatione” (*art. cit.* [supra, in p. 687] 424).

ratione quidam, ut Durandus, Caietanus et recenter Beyer, ulterius argumentati sunt contra ipsam divinam institutionem et sacramentalitatem diaconatus (cf. dicta in art. 3, tom. 1, pp. 616-622, 653); e contrario Patres tanti existimarunt diaconi ministerium, ut illud haberent tanquam aliquid proprie sacerdotale et Optatus Milevitanus dicat diaconum esse “in tertio sacerdotio” (cf. ibid., in indice analytico sub voce “diaconatus”). Unde magnum discrimen est inter diaconum, tangentem Corpus Christi ex officio et divina institutione, et non diaconum, idem facientem ex mera permissione Papae, nec idem est Papam permittere ut quis tangat Corpus Christi et conferre facultatem ut quis illud tangat ex officio et ut minister divinitus institutus, ac consequenter ut presbyter talem ministrum ordinare queat. Ex quo etiam sequitur (quidquid sit de sententia ipsius S. Thomae in quaestione an presbyter possit conferre subdiaconatum; cf. infra, p. 706) non valere invocatam paritatem cum subdiaconatu, etiam si dicatur hunc esse sacramentum (ut putant Lépicier et Gerlaud); si vero eius sacramentalitas negatur, ea paritas est omnino impertinens, ut per se patet.

Contra minorem argumenti obiciunt quod ex hoc quod Papa non habet maiorem, quam presbyter, potestatem circa consecrationem Eucharistiae, sequitur quidem Papam non plus posse consecrare quam presbyter, sed non sequitur Papam non posse committere presbytero collationem ordinis habentis immediatam relationem ad consecrationem⁴; duo enim haec sunt prorsus disparata: sicut ex hoc quod Papa non habet potestatem roborandi animam spiritualiter, non sequitur quod non possit committere presbytero facultatem confirmandi.⁵

Attamen, qui sic arguunt, rationem S. Thomae nec penetrasse nec intellexisse videntur. Ratio enim est quod potestas Papae, qua episcopalis seu pontificalis, refertur non ad corpus Christi eucharisticum sed ad corpus mysticum: iamvero, si Papa posset committere presbytero ordinationem presbyteri seu consecratoris Eucharistiae (vel etiam diaconi, seu ministri immediati et ex officio eiusdem sacramenti), haec papalis potestas referretur ad ipsum corpus eucharisticum. secus

⁴ Pius de Langonio: “Sed subsumes. Papa super corpus Christi non habet maiorem potestatem quam simplex sacerdos. Optime dictum, et inde sequitur Papam non ut ita dicatur, quam simplex sacerdos, consecrare hostiam; minime vero eandem esse Papae et simplicis sacerdotis potestatem circa minores maioresque ordines conferendos” (*art. cit.* [supra, in p. 687] 424).

⁵ Hadrianus VI (supra cit., p. 671), quamvis neget Papam posse committere presbytero collationem maiorum ordinum, tamen ut probet, contra S. Thomam, Papam nec ipsam Confirmationem illi committere posse, negat vim argumenti S. Thomae, quo assignatur discrimen inter utrumque sacramentum: “Quia similiter Papa non habet potestatem roborandi animam spiritualem, et tamen secundum eos potest committere simplici sacerdoti.”

ac mera potestas ordinandi quae refertur directe ad corpus mysticum. Quod quidem patet ex ipso discrimine inter ineram potestatem ordinandi et potestatem constituendi ipsum ordinatorem, seu committendi alicui potestatem ordinandi. Potestatem enim ordinandi homo habet a Deo per ordinationem divinitus institutam eaque utitur instrumentaliter, dum potestatem committendi alicui ut possit ordinare consecratores Eucharistiae Papa haberet vi sui muneris et ea uteretur principaliter. Id autem esse non posset absque aliquo dominio super sacramentum Eucharistiae, de genere illius potestatis excellentiae quam solus Christus habet super sacramenta:⁰ cum enim aliquis sacerdos, qui sic ordinaretur ab habente papalem facultatem ordinandi, consecraret Eucharistiam, ratio huius consecrationis resolveretur in concessionem Papae, tanquam in fontem principalem (haberet enim ille ex hac concessione ut possit consecrare) ac pro tanto Papa dici posset habere maiorem potestatem in consecrando Eucharistiam quam simplex sacerdos. Et hoc est quod S. Doctor intendit in illis verbis: “Super quod consecrandum Papa non habet maiorem potestatem quam simplex sacerdos”; non enim ita inbecillis aut ingenuus tantus Doctor reputandus est, ut non videat manifestum esse Papam non magis nec melius consecrare posse quam simplex presbyter, cum consecratio magis ac minus suscipere non queat.

Haec S. Thomae theologica ratio fortior et evidentior evadit, si negatur eius sententia de sacramentalitate subdiaconatus et ordinum minorum, atque sacramentalitas vel divina institutio limitatur ad tres superiores ordines, seu ad ipsum ac solum sacerdotium, quod in diacono imperfecte et ministerialiter, in presbytero essentialiter ac formaliter, et in episcopo perfecte sive extensive invenitur. Sic enim simpliciter concidit obiectio, quae peti potest ex extraordinaria collatione minorum ordinum et subdiaconatus per presbyterum et ex ipsa indole istorum ordinum, quatenus et ipsi, utut imperfecte et secundarie, habent aliquam relationem ad Eucharistiam (quamvis non habeant actum circa ipsum Corpus Christi, ut presbyteratus, aut circa materiam eius, sicut diaconatus), ex qua quidem relatione, iuxta ipsum S. Thomam, derivant suam specificam Ordinis rationem.

Rationes autem sive obiectiones, quae adducuntur ab adversariis in favorem suae sententiae (cf. supra, pp. 662, 674, 686), nutantes prorsus ac incertae apparent, nec proveniunt ab uno aliquo firmitatis principio, in quo eorum negatio consistere possit, quemadmodum S.

* Vi huiusmodi potestatis, Papa posset etiam concedere diacono vel laico ut ordinet presbyterum necnon ut consecret Eucharistiam.

Thomae affirmatio systematice ex supradicto eucharistico principio procedit et in eo firmiter consedit.

Prima obiectio deducitur ex plenitudine potestatis Ecclesiae, in his saltem quae Christus expresse non constituit, qualis est determinatio ministri Ordinis, ut etiam apparet ex primitivis ecclesiis quae, ante introductionem episcopatus, regebantur per collegium presbyterorum (ita, uno vel alio modo, antiqui canonistae et moderni De Clercq, Congar, Boularand, Michel).

Resp. Haec ratio supponit plura, apud theologos discussa et a nobis in superioribus propriisque locis iam refutata, scilicet distinctionem episcopatus a presbyteratu non esse divinae institutionis: non-nisi serius episcopatum (etiam ut ordinem) introductum fuisse in Ecclesiam; Ecclesiam saltem habere quandam potestatem excellentiae in sacramenta, qua possit determinare et mutare ministrum sacramenti. Ceterum, haec ratio nimis probaret: ex ea enim sequeretur Ecclesiam posse delegare presbyterum ad conferendum etiam episcopatum, necnon diaconum ad conferendos ordines; quas quidem conclusiones, iamdiu ab omnibus reiectas, logice deduxerunt aliqui inter antiquiores doctores (cf. supra, pp. 663 sq.).

Secunda obiectio petitur a paritate cum extraordinario ministro Confirmationis et ordinum minorum. Si enim presbytero possunt committi sacramenta Confirmationis et ordinum minorum, possunt etiam committi diaconatus et presbyteratus, eo vel magis quod omnes ordines efficiunt unum totum potestativum quod proinde eandem in ministro potestatem requirere videtur (Gerlaud, Lépiciér; cf. supra, pp. 688 sq.).

Resp. Paritas cum sacramento Confirmationis, non valet, quia est diversum sacramentum ab Ordine, nec communis ratio sacramenti sufficit ad inferendam conclusionem, secus quicumque potest conferre unum sacramentum, posset conferre omnia sacramenta, quod multipliciter falsum apparet. Paritas cum ordinibus minoribus supponit istorum sacramentalitatem, quae prorsus incerta est et a pluribus nunc negatur; unde potius argumentum disparitatis inde peti potest. Ceterum, etiam si concedatur illorum sacramentalitas, allata ratio non probat, quoniam, etsi omnes ordines efficiant unum totum potestativum, tamen inter se distinguuntur ut diversae partes illius totius, ac ideo quidam ac superiores ordines possunt habere peculiarem indolem (puta immediatam relationem ad Eucharistiam), ratione cuius petant peculiarem ministrum, ita ut consequenter etiam potestas ministrorum ordinantium sit quoddam unum totum potestativum, resultans

ex distinctis partibus, scilicet potestate presbyterali (quoad ordines minores) et potestate episcopali (quod ordines maiores). Praeterea, si praefata ratio valeret, nimis probaret, cum ex ea sequeretur unum esse ministrum, sicut unus est Ordo, adeoque presbyterum vel posse conferre omnes ordines, incluso episcopatu, et esse omnino aequalem episcopo in ratione ministri Ordinis, vel non posse conferre ullum ordinem, nequidem minorem.

Tertia obiectio ducitur a peculiari paritate cum *subdiaconatu*. Si enim presbyter potest conferre sacramentum subdiaconatus potest et sacramentum diaconatus, cum hi duo ordines non essentialiter nec tantopere differant in suo officio et in sua relatione ad Eucharistiam (Aversa, Amicus, Lépicier, Gerlaud).

Rcsp. Haec etiam ratio procedit ex suppositione sacramentalitatis subdiaconatus, qua negata (ut communius fit a modernis), prorsus concidit, imo contra obicientes retorquetur. Ceterum, etiam in ea suppositione, ratio ex una parte non concludit, nam falso assumit duos illos ordines non essentialiter nec multum differre, nisi velimus distinctionem ordinum suppressere, et ex alia parte, si valeret, nimis concluderet, nam etiam presbyteratus et episcopatus non multum differunt (maxime in communiore opinione quod episcopatus sit mera extensio presbyteratus et ab eo proinde differat minus quam diaconatus a subdiaconatu), ex quo sequeretur presbyterum posse ordinare etiam episcopum, cum possit ordinare presbyterum, ab episcopo non valde distantem.

Quarta obiectio petitur ex aequalitate ordinantis et ordinati, vel ex paritate cum *episcopo* ordinante alium episcopum. Episcopus ordinat episcopum qui est sibi aequalis; ergo presbyter, saltem ex commissione Ecclesiae, potest ordinare sibi aequalem, seu presbyterum, ita ut saltem quoad presbyterum valeat axioma invocatum ab antiquis canonistis: “Unusquisque potest conferre ordinem quem habet.” Quod quidem axioma iustificatur ipsis principiis S. Thomae: tum philosophicis, ait enim: “Res viva facit alterum quale ipsum est, quia animal facit animal et planta plantam. Et ulterius secundum speciem tale animal facit tale animal, ut homo generat hominem et oliva olivam” (*In De Anima*, l. 2, lect. 7), tum theologicis, ait enim, scribens de ipso sacramento Ordinis: “Alia sacramenta non ordinantur principaliter ad effectus similes potestati per quam sacramenta dispensantur, sicut hoc sacramentum. Et ideo in hoc sacramento est quasi quaedam communicatio univoca” (*Suppi.*, q. 34, a. 4, ad 1; cf. corp., ad 1). “Hoc quod in sacramento confertur, in aliis sacramentis derivatur tantum a Deo, non a ministro, qui sacramentum dispensat: sed illud

quod in hoc sacramento traditur, scilicet spiritualis potestas, derivatur etiam ab eo qui sacramentum dat, sicut potestas imperfecta a perfecta" (*ibid.*, a. 5; cf. ad 2 et 3) (ita Lépicier et Gerlaud, copulatis utriusque rationibus).

Resp. Illud axioma, quod antiquos canonistas duxit ad varias ineptasque conclusiones (cf. supra, p. 663). iam ut exorbitans iudicatum ac communiter derelictum est a theologis, post S. Thomam scribentem: "Sed haec opinio videtur nimis ampla" (supra, p. 668); ex eo enim sequeretur etiam diaconum posse aequalem diaconum ordinare, et, cum non sit ratio illud restringendi ad sacramentum Ordinis, praefati antiqui doctores logice illud applicabant etiam ad sacramentum Confirmationis, inferentes omnem confirmatum confirmare posse ex commissione Ecclesiae. Illius autem restrictio ad solum presbyteratum voluntaria videtur et a mera necessitate defendendae causae requisita.

Inepte autem illius iustificatio petitur ex S. Thomae doctrina de vivente generante sibi simile, nam S. Doctor in eodem loco Commentarii in librum *De Anima* addit id competere tantum his quae sunt perfecta in hoc vel illo genere viventis ("Excipiuntur . . . illa quae sunt imperfecta, sicut pueri non generant. Quod enim potest alterum facere quale ipsum est, in unoquoque genere perfectum est") et hoc principium applicat praecise in nostra quaestione de ministro Ordinis, dicens ideo presbyterum non posse ordinare ipsum diaconum quia ad hoc requiritur potestas completa in hierarchicis officiis, qua caret presbyter, habet vero episcopus (*Suppi.*, q. 38. a. 1. ad 5: "Ad communicandum alteri quod quis habet, non exigitur solum propinquitas. sed completio potestatis. Et quia sacerdos non habet completam potestatem in hierarchicis officiis, sicut episcopus, ideo non sequitur quod possit diaconos facere, quamvis ille ordo sit sibi propinquus"). Nec huic doctrinae contradicit id quod S. Doctor dixerat in eodem loco (q. 34. aa. 4 et 5. a Gerlaud invocato), quod scilicet in hoc sacramento habetur quasi quaedam univoca communicatio potestatis, ita ut potestas spiritualis traducatur ab ordinante in ordinatum. tanquam simile a simili, sicut potestas imperfecta a perfecta: nam. quidquid sit de praeciso sensu huius profundae sed aliquatenus obscurae assertionis S. Doctoris. quem alibi explicare conati sumus (cf. in art. 8. in torn. 2, p. 859, et in art. 17. hic. pp. 369 sq.), certum est iterum S. Thomam id intelligere de sola potestate episcopali, saltem quod attinet collationem ordinum sacerdotalium (scilicet diae., presbyt. et episc.), non vero de potestate presbyterali, etiam relate ad solum diaconatum conferendum, nam loquitur de potestate perfecta ex qua derivatur imperfecta et in loco nuper citato negat præs-

byterum habere potestatem perfectam in hierarchicis (quamvis habeat potestatem perfectam in ordine sacerdotali ac sacramentali, quae non sufficit ad ordinandum, etiam in eodem ordine, ut docet S. Doctor in *C. Gent.* 4. 76).⁷ Unde non inepte, quod attinet saltem praesentem quaestionem de ministro ordinationis, presbyter comparari potest ad episcopum, sicut puer, qui nequit generare ob imperfectionem potentiae naturalis, comparatur adulto habenti expeditam potentiam generativam: sicut nempe puer, manens puer, nequit unquam generare, ita presbyter, manens presbyter et donec fiat episcopus, ordinare non potest.⁸

Quinta obiectio petitur ex propinquitate potestatis presbyteralis ad *potestatem episcopalem*. Presbyter differt ab episcopo non ratione Ordinis sed ratione iurisdictionis (ita quidam antiqui, quibus inter modernos accedunt Baisi et Morsdorf); aut saltem ita differt in ratione Ordinis ut eadem omnino Ordinis potestas inveniatur in episcopo et in presbytero, sed in episcopo sit soluta, in presbytero vero alligata (Diekamp, Gigon, Journet, Beyer). Unde nihil mirum quod presbyter possit ordinare diaconum et presbyterum, per commissionem Ecclesiae, quae aut addit iurisdictionem aut solvit seu expeditam reddit nativam eius potestatem.

Rcsp. Varias has modernorum explicationes, ceteroquin ab eis excogitatas praecise ad iustificandam suam thesim de presbytero extraordinario ministro tum Confirmationis tum Ordinationis, expandimus ac refutavimus in art. 5 (tom. 2, pp. 260-264, 271-274). Ceterum, data nec concessa ea paritate inter presbyterum et episcopum, sequeretur presbyterum posse ordinare etiam episcopum, per ampliorem concessionem iurisdictionis vel totalem solutionem alligamenti; et de facto non amplius deest unus vel alter theologus, qui logice in hanc conclusionem, a pluribus saltem saeculis inauditam, inclinatur, ut notatum est supra (p. 686).

Sexta obiectio deducitur ex propinquitate ac superioritate presby-

⁷ “Quia vero omnium horum ordinum collatio cum quodam sacramento perficitur, ut dictum est, sacramenta vero Ecclesiae sunt per aliquos ministros Ecclesiae dispensanda *necesse est aliquam superiorem potestatem esse in Ecclesia alicuius altioris ministerii*, quae Ordinis sacramentum dispenset. Et haec est episcopalis potestas, quae, etsi quidem quantum ad consecrationem Corporis Christi non excedat sacerdotis potestatem, excedit tamen eam in his quae pertinent ad fideles.”

⁸ Cf. tamen quae de hac comparatione diximus in art. 11, pp. 286 sq. Pius de Langonio hanc theologorum comparationem lepide despicit, scribens: “Supervacaneum foret, ni fallor, argumentum Aegidii Trullenchi supra relatum prolixè confutare, quippe quod rhetorem potiusquam theologum sapiat. Nam, si sacerdos respectu episcopi non sit nisi puer generandi incapax, diaconus respectu sacerdotis erit lactens seu neonatus, subdiaconus vero nonnisi foetus; quid ergo de clericis minoribus? An inter futuribilia amandandi? Cuilibet comparationi plus minusve claudicare, non tamen utroque crure, licet” (*ari. cit.* [supra, in p. 687] 426).

teratus relate aci *diaconatum*. Diaconus scilicet est inferior presbytero eiusque minister. Unde non repugnat nec inconvenit ut presbyter ordinet suum inferiorem ac ministrum (Pius a Langonio, Cappello, alii).

I

Rcsp. Ut audivimus a S. Thoma in resp. ad quartam obiectionem (supra, p. 709), ad hoc ut quis possit communicare alteri, etiam imperfecte, potestatem quam habet, non sufficit ut sit propinquus aut superior illo, sed requiritur ut habeat potestatem completam et perfectam in suo genere; solus autem episcopus habet completam potestatem in genere hierarchico seu Ordinis sacerdotalis. Ceterum, ex ea ratione, si quid probaret, sequeretur etiam diaconum posse ordinare subdiaconum, supposito quod subdiaconatus sit divinae institutionis ac sacramentalis.

I ;

Septima obiectio desumitur ex potestate presbyterali prout est *consecrativa Eucharistiae*. Si enim presbyter habet hanc potestatem quae est omnium excellentissima, potest etiam habere inferiorem potestatem ordinandi (Cappello).

Resp. Iam S. Thomas hanc rationem sibi obiecerat eamque levi digito removerat, respondens: “Quamvis sacramentum Eucharistiae sit maximum sacramentum in se, tamen non collocat in aliquo officio, sicut Ordinis sacramentum. Et ideo non est similis ratio” (*Suppi.*, q. 38, a. 1, ad 4). Agitur nempe de potestatibus disparatis, ac ideo non sequitur quod qui habet unam, quamvis secundum se superiorem, habeat et alteram; sicut ex hoc quod homo possit ratiocinari, quod est nobilius, non sequitur quod possit volare. Ceterum, si ea ratio valeret, sequeretur etiam quod presbyter possit episcopum ordinare, cum hoc sit minus quam Eucharistiam consecrare.

I

Probatur 2. *EX SENSU TRADITIONIS ET PRAXI ECCLESIAE.*

Omnia documenta allata in art. praec. (pp. 652-657) ad probandum quod episcopus est saltem minister ordinarius trium maiorum ordinationum, debent huc iterum adduci ad probandum quod episcopus est etiam earundem minister proprius sive exclusivus. Quamvis enim haec altera conclusio minus evidenter pateat, eo quod dicta et facta illorum documentorum possint, absolute loquendo, intelligi etiam in solo sensu pleniori, seu de ministro ordinario, vel saltem in sensu abstractivo, seu de regulari ministro, abstrahendo a peculiaritate et extraordinario caractere alterius ministri, tamen nemo negare potest ea documenta cum tali emphasi ac tanta constantia episcopum ut ministrum ordinationis proferre, ut exclusivum sensum vehementer

suggerant.⁹ Ad quod maxime facit quod plures Patres, tam occidentales quam orientales, nominatim Hieronymus, Chrysostomus et Epiphanius, in hac ordinandi potestate vident proprium ac essenziale discrimen inter episcopum et presbyterum, quamvis aliunde idem Hieronymus totis viribus conetur sustinere eorum aequalitatem in ceteris officiis. Idem dic de documentis Ecclesiae, relatis in art. praec. (pp. 650-652), peculiariter de definitione Cone. Trid.: quamvis enim non explicite loquantur de episcopo ut ministro exclusivo, tamen tali modo ac in tali contextu loquuntur ut sensum exclusivum suggerant.¹⁰

Nihilominus cum praefata dicta et facta Traditionis possint, absolute loquendo, intelligi etiam in supradicto sensu pleniori vel abstractivo, nec etiam repugnet ut sensus ipse Traditionis aliquam evolutionem subierit ac paulatim devenerit ad explicitam cognitionem de nativa potestate Ecclesiae committendi extraordinario modo etiam presbytero collationem ordinum superiorum, ad complementum ac robur nostri argumenti omnino necesse est interrogare ipsam praxim Ecclesiae: utrum nempe aliquando Ecclesia collationem praefatorum ordinum presbytero commiserit, et quae fuerit sensus ac vis huiusmodi concessionis. In hoc sensu, et in hoc tantum, dici potest hanc

* Ad rem Boudinhon: “Au premier abord, les témoignages de l'antiquité semblent complètement opposés non seulement au fait d'une ordination quelconque accomplie par un prêtre, mais même à sa possibilité. S'il est une conclusion qui ressorte clairement des documents des premiers siècles, c'est que l'ordination est le privilège exclusif des évêques” (*loc. cit.* [supra, in p. 699]).

⁹ Inepte quidam adversarii provocant ad verba Conc. Trip.: “Si quis dixerit episcopos . . . non habere potestatem confirmandi et ordinandi, vel eam quam habent, illis esse cum presbyteris communem, A.S.,” arguentes Concilium parificare potestatem ordinandi in episcopo cum potestate confirmandi, quam antea in sess. 7, can. 3 de Confirm., explicaverat dicens episcopum esse “Confirmationis ordinarium ministrum.” Nam, praeterquam quod, etiam si Concilium vocasset episcopum ordinarium ministrum Ordinationis nihil inde sequeretur, cum id ad ordines minores referretur, de facto Concilium ab ea voce “ordinarius” abstinuit quoad Ordinem, eam vero adhibuit quoad Confirmationem; ex quo quidam theologi confidenter retorquent argumentum contra adversarios.

Pariter inepte quidam (cf. supra, p. 674) obiciunt verba Conc. Flor.: “Ordinarius minister huius sacramenti est episcopus,” ex quibus inferunt locum relinqui ministro extraordinario, seu presbytero. Nam Concilium solum supponit adesse ministrum extraordinarium minorum ordinum, qui sacramentalis reputabantur, iuxta communioem sententiam doctorum et ipsius S. Thomae, cuius opusculum Concilium fere ad verbum exscribit.

Item ineptius quidam (ut Lépicier) arguunt ex Codice I. C. (can. 951), statuente quod presbyter est minister extraordinarius quoad “aliquos ordines” non specificando quosnam, quo innueret etiam maiorum ordinum ministrum presbyterum esse posse. Nam Codex attendit ad factum seu actuale disciplinam Ecclesiae, in qua solum minorum ordinum collatio presbytero conceditur (cann. 239, § 1, n. 22; 294, § 2; 957, § 2; 964, n. 1), unde sensus incisi “aliquos ordines” non est “aliquos quoscumque ordines” sed “aliquos ordines de quibus in ipso Codice”; si quis velit ea verba Codicis theologice premere potius in adversarios ea retorquere posset (ut quidam v.g. Hugon et Solâ, de facto faciunt, non sine aliqua pariter exaggeratione), quoniam, si Codex loquitur de aliquibus ordinibus, ergo non de omnibus, et si aliquos excludit, certe altiores excludit.

quaestionem esse historicam et ex factis historicis decidendam: *nam aliunde integra manet vis supradicti argumenti, deducti ex con-naturali sensu Traditionis, et integra inde subsistit praesumptio contra extraordinariam potestatem presbyterorum, donec per certa et auctori-tativa facta dissipetur.*

Incipiendo a S. *Scriptura*, in ea nonnisi episcopos ordinantes invenimus, ut diximus in art. praec. (p. 652 sq.). Unum quidem est quod posset aliquam dubitationem ingerere, scilicet *ordinatio Timothei* quae dicitur facta “cum impositione manuum presbyterii” (1 *Tim.* 4. 14), et in qua proinde exhibetur aliqua extraordinaria participatio presbyterorum. Attamen, ut dictum est supra (p. 653), huiusmodi participatio ab omnibus exegetis explicatur in sensu accidentalis caeremoniae exhibitae a simplicibus presbyteris, vel verae concelebrationis factae tamen ab aliis episcopis (puta ab Apostolis ibi praesentibus), idque suggerit totus contextus, praeter ipsam circumstantiam quod ibi agatur non de presbyterali sed de ipsa episcopali consecratione Timothei; etiam si ageretur de presbyterali ordinatione Timothei (ita nempe ut nonnisi in altero textu 2 *Tim.* 1. 6 sermo esset de eius episcopali consecratione), inverisimile prorsus esset concursum presbyterorum fuisse ordinativum nec tantum caeremonialem, qualis praecise ostenditur fuisse in subsequent! Ecclesiae praxi, exhibita iam saec. 3 in *Traditione apostolica* (cf. in tom. 1, p. 310).

Si vera esset opinio illorum eruditorum qui sustinent episcopalem dignitatem nonnisi tardius introductam esse et saec. 2 ecclesias generaliter gubernatas fuisse per *collegium presbyterorum* (cf. in art. 3, tom. 1, pp. 729-732), sequeretur necessario ipsos presbyteros ordinasse presbyteros, donec, iam constituto episcopatu, Ecclesia huic altiori gradui reservaverit ordinationis iura; in quam conclusionem manifeste inclinatur De Clercq (supra relatus, in p. 690). Attamen, praefata opinio de origine episcopatus nec probata nec probabilis existimatur a maiori parte theologorum, et proinde non valet infirmare praemissum argumentum deductum ex sensu Traditionis, *contra quod nonnisi ex certis factis argui potest.* Idem dicendum est de celebri illa historia, narrata a Hieronymo. Severo et Eutychio, de *praxi Alexandrine* per plura saecula inde a Marco evangelista vigente, iuxta quam ipsi presbyteri suum episcopum constituerint; totum enim est incertum ac disputatum circa eam, sive eius historicitas sive eius sensus, et communior eruditorum opinio, data historicitate facti, tenet praesules illos alexandrinos fuisse veros episcopos (cf. diffusam dissertationem de hac re in art. 4, tom. 2, pp. 78-90); unde inaniter Boularand ad desperatam illam hypothesim descendit quod, si ea

praxis non aliter explicari posset, dicendum esset presbyteros alexandrinus habuisse, ex tacito consensu S. Sedis, privilegium consecrandi suum episcopum (cf. supra, p. 694).

Solidius prima fronte videtur FACTUM CHOREPISCOPORUM" ORDINANTIUM DIACONOS ET PRESBYTEROS, quod a non paucis adversariis inde a saec. 16 in medium proditur (Vasquez,

"De quibus confer sequentes auctores (praecipue quidem Gillmann, Leclercq, et inter antiquiores Morinum).

Aigrain, R., "Chorévêques," *Catholicisme* II (Paris 1949) 1072-1075.

Bergère, M.-H., *Etude historique sur les chorévêques*, Paris 1905.

Chamard, F., *Les églises du monde romain* (Paris 1877) 167-210: "Les chorévêques dans le monde romain et dans les Gaules."

Chardon, C., *Histoire des sacrements, De l'Ordre*, p. 3, ch. 3, in Migne, *Theologiae cursus completus* XX (Parisiis 1841) 917-951.

GnLMANN, F., "Das Institut der Chorbischofe im Orient," *Historisch-kanonistische Studie*, München 1903; Recensio operis T. Gottlob, in *Archiv für katholische Kirchenrecht* CVIII (1928) 712-723.

Gottlob, T., *Der abendländische Chorepiskopat* ("Kanonistische Studien und Texte," herausg. von A. Koeniger, vol. 1), Bonn 1928.

Grisar, H., "Archeologia. I vescovi di campagna," *Civiltà cattolica* (1904) IV 203-218; "Vescovi di campagna e coepiscopi. I tempi anteriori a Costantino," *ibid.* (1905) I 209-224; "Vescovi di campagna e vescovi cardinali nell'antichità," *ibid.* 728-743.

Rallier, F., *De sacris electionibus et ordinationibus*, pars 2, sect. 5, c. 1, a. 2; c. 2, a. 2, in Migne, *Theologiae cursus completus* XXIV (Parisiis 1841) 898-907, 939-952, 958-961.

UINSCHius, P., *System des katholischen Kirchenrechts mit besonderer Rücksicht* II (Berlin 1878) 161 sqq.

Jugte, M., "Les chorévêques," *Echos d'Orient* VII (1904) 263-267.

Kurtscheid, P., *Historia iuris canonici. Historia institutionum usque ad Gratianum* (reimpressio, Romae 1951) 257-263.

Leclef, J., "Chorévêque," *Dictionnaire de droit canonique* III (Paris 1942) 686-694.

Leclercq, IL, *Histoire des Conciles* [Hefele-Leclecq II-2 (Paris 1908) 1197-1237: "La législation relative aux chorévêques." Eandem elucubrationem. nonnisi leviter castigatam, refert in *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie* III-1 (Paris 1913) 1423-1452.

Morinus, L., *Commentarius de sacris Ecclesiae ordinationibus*, pars 3, exercit. 4 (Parisiis 1655) 51-73.

Parisot, J., "Les chorévêques," *Revue de l'Orient chrétien* VI (1901) 157-171, 419-443.

Petavius, "De chorepiscopis." *Appendix ad opera Epiphani*, ad haer. 69 (MG 42. 1045-1054).

Pöschl, A., "Der 'vocatus episcopus' der Karolingerzeit," *Archiv für katholisches Kirchenrecht* XCVII (1917) 185-219.

Saltet, L., *Les réordinations* (éd. 2, Paris 1907) 109-124.

Schebler, A., *Die Reordinationen in der altkatholischen Kirche unter besonderer Berücksichtigung der Anschauungen Rudolph Sohms* ("Kanonistische Studien und Texte," herausg. von A. Koeniger, vol. 10), Bonn 1936.

Schröder, A., "Über die Chorbischofe im viii und ix Jahrh.," *Zeitschrift für katholische Théologie* XV (1891) 176-178.

Taché, L., "Chorévêques et abbés. A propos du pouvoir d'Ordre," *Eludes d'histoire littéraire et doctrinale du XIII siècle*, 2e série (Paris-Ottawa 1932) 193-202.

Thomassinus, *Vetus et nova Ecclesiae disciplina*, p. 1, l. 2, cc. 1-6 (Parisiis 1686) 215-221.

Tournely, H., *De sacramento Ordinis*, q. 7, a. 1, *Praelectiones theologicae* (Venetiis 1765) 226-237.

Zeiller, J., "Le chorévêque Eugraphus. Note sur le choréepiscopat en Occident au VIII siècle," *Revue d'histoire ecclésiastique* VII (1906) 27-32, 86 sq.

Morinus¹² aliique post ipsos). Attamen ut mox ostendetur, incertus est sive simplex presbyteralis, nec episcopalis, character illorum chorepiscoporum, sive sensus antiquorum canonum qui supponunt eos ordinare potuisse presbyteros et diaconos, *adeoque ex incerto facto solidum argumentum peti non potest.*

Quoad historiam.

Chorepiscopi (χωρεπίσκοπος a χώρα, pagUS, vel χώρι/, vicus, et ἐπίσκοπος = ἐπίσκοπος τῆς χωρᾶς — episcopus pagi vel vici, italice “della campagna”) erant praelati qui regebant communitates distantes a centro dioecesis, cum limitata potestate tum ordinis tum iurisdictionis, sub regimine episcopi simpliciter dicti, in ipso centro residentis (ἐπίσκοπος π/ πόλιν, seu urbis). Eorum origo ascendit saltem ad saec. 3 (quidam ut Gillmann, dicunt ad saec. 2, et forte ad finem saec. 1) nam, inde ab initio saec. 4, concilia incipiunt leges ferre circa eorum officia et attributa eaque limitare, quod quidem supponit satis longam existentiam ex qua abusus irrepere potuerint. Ex iisdem conciliis apparet probabilem locum originis fuisse eandem Asiam Minorem.

Prima conciliaris dispositio circa eos et prima eorum mentio, sub nomine chorepiscoporum, apparet in *Cone. Ancyrano* a. 314, can. 13; sequuntur immediate et in eadem fere prima medietate eiusdem saeculi: *Cone. Neocaesariense* a. 314/325, can. 13; *Cone. Nicaenum I* a. 325, can. 8; *Cone. Antiochenum* a. 341, can. 10; *Cone. Sardiccnse* a. 343, can. 6; *Cono. Laodicense* 343/381. can. 57. Saec. 5 chorepiscopi apparent inter subscribentes in *Cone. Ephesino* et *Chalcedonensi*. Subinde eorum momentum in Oriente declinare incipit. Apparet ultima vice in decisionibus *Con. Nicaeni II* a. 785, can. 14. Tamen reliqua quaedam chorepiscoporum adhuc subsistit in ecclesiis orientalibus, sub diversis nominibus et sub ratione vicariorum vel delegatorum episcopi, cum variis attributionibus et officiis; apud Syros et Maronitas huiusmodi chorepiscopi non sunt episcopi, sed tamen confirmant et conferunt minores ordines¹³; in ecclesiis ritus byzantini,

¹² “Est igitur non modo certissimum, sed etiam manifestissimum chorepiscopos illos de quibus antiqua Ecclesiae monumenta mentionem faciunt tam frequenter episcopos non fuisse, sed tantum presbyteros dignitate caeteris presbyteris praeuantes, dioecesis partem aliquam sub episcopi proprii auctoritate regentes. . . Nec his repugnat quod aliquando contingeret quemdam ex istis chorepiscopis esse episcopum. Id enim rarissimum erat et plane fortuitum, quod uno vel altero saeculo vix semel aut bis continebat. . . Posterior quaestio ex prioris definitione nascitur, sed spinosa et impedita. Nam si chorepiscopi non fuerunt episcopi, sed tantum presbyteri dignitate aliqua presbyterorum vulgus superante ordinati, ut archidiaconi supra diaconos, sequi videtur inde presbyteros aliquos potestate delegata non modo diaconos sed etiam presbyteros ordinare posse. Nonnulla enim et evidentia antiquorum Patrum testimonia testantur diaconos et presbyteros ab antiquis illis chorepiscopis conciliorum indulgentia ordinatos fuisse” (*Commentarius de sacris Ecclesiae ordinationibus*, pars 3, exercit. 4 [Parisiis 1655] 59,61).

¹³ Ritus ordinationis chorepiscopi apud *Maronitas* exhibet E. Martène, *De antiquis Ecclesiae ritibus* (Rotomagi 1700) II 553,

ipsi sunt veri episcopi et, sub dependentia principalis episcopi, administrant aliquam paroeciam maioris magnitudinis vel etiam partem territorii dioecesanii pluribus paroeciis constantem, atque etiam maiores ordines conferunt. Nestoriani et Monothelitae chorepiscopos habuerunt usque ad saec. 13; Iacobitae monophysitae eos retinuerunt usque ad hodiernum diem.

CONC. ANCYRANUM (Ancyrae in Galatia), a. 314, can. 13 (vel 12), iuxta latinam versionem Dionysii Exigui: "Chorepiscopis non licere presbyteros aut diaconos ordinare [vciporovei/]: sed nec presbyteris civitatis, sine praecepto episcopi vel litteris, in unaquaque parochia aliquid imperare, nec sine auctoritate litterarum eius, in unaquaque parochia aliquid agere" (*Hardouin* 1. 275; fere eadem est versio Isidori Mercatoris). Textus graecus actualis (non ita certe originalis) est brevior atque potest referre duplicem diversum sensum in altera eius parte, scilicet "Chorepiscopis non licere presbyteros aut diaconos ordinare, nec *presbyteris civitatis* [zd *licere*], absque scripta licentia episcopi, in alia paroecia" (hunc sensum eligit Leclercq), vel: "Chorepiscopis non licere presbyteros aut diaconos ordinare, nec [o *fortiori* *cis* *licet* *ordinare*] *presbyteros civitatis*, absque scripta licentia episcopi, in unaquaque dioecesi" (hunc sensum eligit Gillmann).

In priori parte textus, chorepiscopi prohibentur ordinare presbyteros et diaconos, quod quidem connaturaliter supponere videtur eos potuisse valide ordinare; in altera parte, si eligitur prior sensus, eadem prohibito fit quoad presbyteros civitatis et eadem proinde potestas valide ordinandi eis agnoscitur; si vero eligitur alter sensus, totus canon respicit solos chorepiscopos quibus interdicitur facere eas ordinationes, tum in suo rurali territorio, tum a fortiori in ipsa civitate aut in alia dioecesi, absque episcopi consensu. In priori tamen sensu exurgit theologica, imo et historica, difficultas eo quod non solum chorepiscopi, sed ipsi etiam presbyteri, supponantur posse ordinare; quam difficultatem solvunt J. Peters, X. Le Bachelet et H. Leclercq, dicentes eos civitatis presbyteros fuisse et ipsos veros episcopos, non minus quam chorepiscopos, sed residentes in ipsa civitate, imo ipsos chorepiscopis praeccluisse in materia ordinationis, quatenus, iuxta canonem Ancyranum chorepiscopis ordinationes simpliciter prohibentur, praefatis vero presbyteris-episcopis ordinatio permittitur, dummodo habeant licentiam episcopi loci in quo celebranda fuerit.

CONC. NEOCAESARIENSE (in Ponto), inter a. 314 et a. 325, can. 14 (vel 13): "Presbyteris ruris in ecclesia civitatis, episcopo praesente vel presbyteris urbis ipsius, offerre non possunt, nec panem sanctificatum dare, calicemque porrigere. Si vero absentes hi fuerint, et ad dandam orationem vocentur, soli dare debent. Chorepiscopi quoque ad exemplum quidem et formam Septuaginta videntur esse: ut comministri [i.e. ut concelebrantes cum episcopo in sacrificio] autem, propter studium quod erga pauperes exhibent, honorentur" (*Hardouin* 1. 286). Fit distinctio inter presbyteros ruris et chorepiscopos, et hi admittuntur ad concelebrationem cum episcopo, illi excluduntur.

CONC. NICAENUM I. a. 325, can. 8: "De his qui se nominant catharos. id est mundos, si aliquando venerint ad ecclesiam catholicam, placuit sancto et magno concilio, ut impositionem manuum accipientes, sic in clero permaneant. . . Ubi cumque vero sive in vicis, sive in civitatibus ipsi soli reperti fuerint ordinati; qui inveniuntur in clero, in eodem habitu perseverent. Ubi autem catholicae ecclesiae episcopo vel presbytero constituto, quidam ex illis adveniunt, certum est quod episcopus ecclesiae habebit episcopi dignitatem. Is autem qui nominatur apud eos episcopus, honorem presbyterii possidebit; nisi placuerit forte episcopo, nominis eum honore censerit. Si vero hoc ei minime placuerit, providebit ei aut

chorepiscopatus, aut presbyterii locum, ut in clero prorsus esse videatur: ne in una civitate duo episcopi probentur existere" (*Hardouin* 1. 326 sq.).

CONC. ANTIOCHENUM, a. 341, can. 10: "Qui in vicis vel possessionibus chorepiscopi nominantur, quamvis manus impositionem [*χαροθέσιαν*] episcoporum perceperint, et ut episcopi consecrati sint, tamen sanctae synodo placuit, ut modum proprium recognoscant, ut gubernent sibi subiectas ecclesias, earumque moderamine curaque contenti sint. Ordinent [*καθίσταν*] etiam lectores, et subdiaconos, atque exorcistas: quibus promotiones istae sufficiant. Nec presbyterum vero, nec diaconum audeant ordinare [*yeiporomv*] praeter civitatis episcopum, cui ipse cum possessione subiectus est. . . Chorepiscopum vero civitatis episcopus ordinet, cui ille subiectus est" (*Hardouin* 1. 597).

In textu graeco, prior pars quae loquitur de episcopali caractere chorepiscoporum est ambigua, ob particulas *à καί* quae possunt significare sive "quamvis" (i.e. "quamvis manus impositionem episcoporum perceperint et ut episcopi consecrati sint") sive "etiam si" (i.e. "etiam si manus. . ."); in priori sensu, quem eligit Gillmann, significaretur omnes chorepiscopos fuisse episcopos, in altero sensu, qui commovit Thomassinum et dubium relinquit Leclercq, significaretur non omnes sed aliquos tantum fuisse episcopos. In altera parte textus renovatur prohibitio, facta iam a Cone. Ancyrano, circa ordinationem presbyteri et diaconi, quae iterum supponit chorepiscopos habuisse potestatem eos ordines valide conferendi; simul tamen eis conceditur facultas conferendi inferiores ordines lectoratus. exorcistatus et subdiaconatus.

CONC. SARDICENSE (Sardicae in Thracia), a. 343, can. 6: "Osus episcopus dixit: . . . Licentia vero danda non est ordinandi episcopum aut in vico aliquo, aut in modica civitate, cui sufficit unus presbyter: quia non est necesse ibi episcopum fieri, ne vilescat nomen episcopi et auctoritas" (*Hardouin* 1. 639-642). Quamvis nomen chorepiscopi non adhibeatur, agitur tamen non de episcopo integrali sed de chorepiscopo, ut suadet similis canon Cone. Laodicensi.

CONC. LAODICENUM (Laodiceae in Phrygia), inter a. 343 et 381, can. 57: "Quod non oporteat in villulis vel in agris episcopos constitui, sed visitatores. Verumtamen iampridem constituti nihil faciant praeter conscientiam episcopi civitatis. Similiter et presbyteri praeter consilium episcopi nihil agant" (*Hardouin* 1. 792). Ob hanc substitutionem visitorum chorepiscopis, quidam inferunt inde a Cone. Laodicensi chorepiscopos caruisse episcopali consecratione ac fuisse simplices presbyteros; attamen, hoc particulare concilium tantum influxum nequaquam in alias ecclesias habuisse, patet ex continuata vita orientalis chorepiscopatus. saltem usque ad Cone. Nicaenum II et peculiariter ex chorepiscoporum participatione in oecumenicis Conciliis Ephesino et Chalcedonensi.

CONC. NICAENUM II, a. 787, can. 14: "Lectoris autem manus impositionem licentia est unicuique abbati in proprio monasterio solummodo faciendi, si dumtaxat abbati manus impositio facta noscatur ab episcopo secundum morem praeficiendorum abbatum, dum constet illum esse presbyterum. Simili modo secundum antiquam consuetudinem chorepiscopos praeceptione episcopi oportet promoveri lectores" (*Hardouin* 4. 495). Concilium concedit chorepiscopis solam ordinationem ordinis minoris, et quidem sub conditione licentiae episcopi dum eandem concessionem facit abbati modo absoluto, ut videtur.

In ecclesia occidentali chorepiscopi tardiores originem habuerunt (saltem sub eo nomine et ut regulare institutum) necnon seriores occasus. Iam quidem saec. 3-4 in Italia et Africa unus vel alter invenitur. qui comparari potest sic dicto hodierno episcopo auxiliari, sed non nisi saec. 5-6 apparent primi ac rari chorepiscopi, praedecessores

futuri intituti occidentalium chorepiscoporum. Primum specimen apparet in Gallia saec. 5, cum Conc. Regense (Riez) a. 439 deposuit quemdam Armentarium eo quod consecratus fuerit a duobus tantum episcopis et absque metropolita, eumque detrussit ad inferiorem quendam gradum dignitatis sub titulo chorepiscopi, sese referens ad ipsum canonem Conc. Nicaeni I (cf. infra, p. 779); aliud exemplum occurrit circa idem tempus in Dalmatia, ubi in quodam epitaphio legitur: "Depositio Eugrafi chorepiscopi De. X. K. Novembres."

Permanens institutum chorepiscopatus debetur Zachariae R.P. (741-752), graccae originis, qui primus elegit chorepiscopos, ut constat ex duabus epistolis ad Pipinum et ad episcopos Galliarum et Alemaniae (*ML* 89. 932; *Monumenta Germaniae historica, Epist.* III-1, 363). Subinde saec. 8-9 eorum numerus et influxus increvit. Saec. 9 tamen, magna lucta incoepit contra chorepiscopos eo fine ut eorum institutum supprimeretur aut saltem eorum attributiones ad minimum reducerentur; non obstante eorum defensione, suscepta a Rabano Mauro (qui a. 841 scripsit peculiarem tractatum de chorepiscopis sub titulo "Si liceat chorepiscopis presbyteros et diaconos ordinare cum consensu episcopi sui," *ML* 110. 1195-1216), in eos severe egerunt Conc. Parisiense a. 829, quod primum eos reprehendit, Conc. Aquisgranense a. 836, Conc. Meldense a. 845 (quod prohibuit chorepiscopis omnia episcopalia officia, nec eis permisit ipsos ordines minores conferre aut reconciliare poenitentes, absque episcopi licentia), et peculiariter Pseudo-Isidorus in suis falsificatis decretalibus, quae, utpote sub mentito nomine Clementis aliorumque antiquorum RR. Pontificum, magnum influxum exercuerunt. Res eousque processit, ut quidam dubitarent de valore Confirmationis et ordinationum a chorepiscopis collatarum et ea sacramenta iterum conferrent. A. 853 Hincmarus Rhemensis quaerebat a Leone IV quid faciendum esset circa talia sacramenta a chorepiscopis administrata (*ML* 135. 131): a. 864 Nicolaus I responsum dedit Rodulpho Bituricensi, agnoscens validitatem ordinationum a chorepiscopis collatarum eorumque episcopalem characterem,¹⁴ sed, hoc non obstante, Conc. Metense a. 888, in quo fit ultima publica mentio chorepiscoporum, praescripsit reordinationem ecclesiarum a chorepiscopis consecratarum. Exinde chorepiscopatus coepit rapide declinare, donec in decursu saec. 10-11

¹⁴ *Epist.* 66. 1: "A chorepiscopis asseris multas esse in regionibus vestris ordinationes presbyterorum et diaconorum effectas, quos quidam episcoporum deponunt, quidam vero denuo consecrant. Nos vero dicimus, nec innocentes oportere percelli, nec ullas debere fieri reordinationes, vel iteratas consecrationes. Ad formam enim Septuaginta chorepiscopi facti sunt, quos quis dubitet episcoporum habuisse officia? Sed quia sacri canones vetant ne omnes sibi omnia vindicent, ac per hoc dignitas episcoporum ad chorepiscopos suos videatur transferri, fiatque vilior honor episcopi, decernimus nihil in hoc praeter regulas ulterius fieri" (*AfL* 19. 884).

sensim sine sensu necessaria morte decesserit; titulus chorepiscopi, qui adhuc in nonnullis ecclesiis servatus fuit, saepius nonnisi archidiaconos vel praepositos capitulorum designavit.

Quoad dignitatem chorepiscoporum, utrum nempe, spectata potestate Ordinis, essent veri episcopi, an simplices presbyteri, quatuor sunt eruditorum sententiae: erant simplices presbyteri, vel veri episcopi, vel alii presbyteri et alii episcopi, vel aliquis ordo medius inter episcopatum et presbyteratum. Quarta sententia dimitti potest, tanquam rara, peregrina et ambigua; tertia sententia fundi potest cum prima, nam ordinarie patroni utriusque sententiae concedunt aliquos chorepiscopos fuisse accidentaliter veros episcopos, sed sustinent eos per se et plerumque fuisse simplices presbyteros.

Prima sententia, quam tenet Bellarminus, Morinus (praecipuus patronus), Hallier (paulo anceps videtur), Thomasinus, Witasse, Natalis Alexander, Martène (ambigue loquitur),¹⁵ Benedictus XIV,¹⁶ Holtzclau, et unus vel alter recentior, ut Boudinhon, docet chorepiscopos fuisse simplices presbyteros (saltem per se et plerumque). *Rationes* sunt: Conc. Antiochenum (can. 10) significat ordinationem chorepiscopi fieri ab uno episcopo, dum iuxta antiquam traditionem episcopus ordinabatur a tribus episcopis.¹⁷ Conc. Ancyranum (can. 13) et Antiochenum (can. 10) significant chorepiscopos non posse ordinare presbyteros et diaconos, quod tamen pertinet ad proprium officium episcopale. Conc. Neocaesariense (can. 13) assimilât chorepiscopos septuaginta discipulis Christi, quibus solent assimilari presbyteri, dum episcopi dicuntur successores duodecim apostolorum. Conc. Nicaenum I (can. 8) reduxit ad gradum chorepiscoporum eos Novatianos ad Ecclesiam reversos, in quorum sede iam habebatur episcopus catholicus; quod indicat chorepiscopos fuisse simplices presbyteros ad quorum inferiorem gradum aggregantur quandoque ipsi episcopi degradati, eo modo quo presbyteri reducebantur ad communionem laicalem. Apocryphae epistolae RR. Pontificum Damasi,

¹⁵ *De antiquis Ecclesiae ritibus* (Rotomagi 1700) II 287 sq. coli, cum 666.

¹⁶ *De synodo diocesana*, l. 3, c. 3, n. 6.

¹⁷ Hanc rationem iam obiciebant praefatae falsae decretales. Ita *epistola* Pseudo-Damasi, quam exscribit Gratianus in suo *Decreto*: "Unde Damasus Papa ait ad Episc. Africae, epist. V: 'Chorepiscopi tam ab hac sacra sede, quam a totius orbis fuerant episcopis prohibiti. Nimis ergo eorum institutio improba, nimis est prava, quia, ut hi de summo sacerdotis ministerio aliquid praesumant, omni auctoritate caret. . . Nam non amplius quam duos ordines inter discipulos Domini esse cognovimus, id est duodecim apostolorum et septuaginta discipulorum. Unde iste tertius processerit, funditus ignoramus. Et quod ratione caret, extirpari necesse est. Quod autem episcopi non sint, qui minus quam a tribus sunt ordinati episcopis, omnibus patet, quoniam, ut bene nostis, prohibitum a sanctis est Patribus, ut qui ab uno vel a duobus sunt ordinati episcopis nec nominentur episcopi. Si nomen non habent, qualiter officium habebunt'" (ML 187. 353 sq.).

Leonis et Ioannis, quae reiciunt episcopalem characterem chorepiscoporum, quatenus authenticae reputatae sunt et approbatae ab episcopis et conciliis Galliarum, manifestant sensum Ecclesiae.

Secunda sententia, communior inter moderniores eruditos, quam sustinent Pctavius, Chardon, Tournely, A. Hauck, F. Gillmann, L. Saltet, H. Leclercq, J. Tixeront, T. Gottlob, V. Fuchs, L. Taché, A. Schebler, J. Leclef, R. Aigrain, B. Kurtscheid,¹⁸ docet chorepiscopos fuisse veros episcopos, saltem initio usque ad Cone. Antiochenum (a. 341) inclusive, in Oriente, et iugiter in Occidente, quamvis in Oriente, inde fortasse a Cone. Laodiceno (a. 343/381) potuerit accidere ut chorepiscopis episcopalis consecratio denegaretur. *Rationes* sunt: Ipsum nomen suadet illos fuisse episcopos, quamvis villicos ac dependentes ab episcopo civitatis. Cone. Ancyranum (can. 13) et Antiochenum (can. 10), quamvis prohibeant chorepiscopis ordinationes presbyterorum et diaconorum, tamen supponunt eos habere potestatem eas ordinationes valide perficiendi, quod pertinet exclusive ad episcopalem potestatem.¹⁰ Idem Cone. Antiochenum (can. 10) significat chorepiscopos tanquam episcopos consecrari per impositionem manuum episcoporum. Cone. Sardicense et Laodicenum episcopalem characterem chorepiscoporum supponunt dum praescribunt ne constituatur chorepiscopus in vico vel modica civitate ne vilescat nomen et auctoritas episcopi.

Ad supradictas rationes adversariorum respondent: Cone. Antiochenum in initio eiusdem canonis ait chorepiscopum ordinari per impositionem manuum episcoporum, adeoque a pluribus episcopis, unde, cum in fine addit chorepiscopum ordinari debere ab episcopo civitatis, loquitur de ordinatione facienda ab episcopo proprio (utique cum concursu aliorum episcoporum, iuxta receptam praxim), quemadmo-

Etiam moderniores theologi hanc sententiam praeferunt, inter cos nempe qui docent presbytero non posse committi ordinationem presbyteri et diaconi: De la Bellacasa, D'Herbigny, Cappello, Zubizarreta, Hervé, Lercher-Umburg, Sola.

In hac ratione (quae quidem ad quaestionem quam hic agitamus nihil confert quoniam contineret petitionem principii, nam adversarii praecise sustinent ordinationes maiores posse extraordinario modo committi simplici presbytero), plures insistunt. Ita Leclercq scribens: "D'après ces canons d'Ancyre et d'Antioche, le pouvoir d'Ordre des chorévêques ne semble pas discutable. Il s'en faut cependant que les théologiens, les canonistes et les historiens se soient entendu pour le leur reconnaître (Refert discrepantes opinions). . . On peut, croyons-nous, ne plus s'attarder aujourd'hui à chacune de ces opinions. Nous ne voyons pas, en ce qui nous concerne, la possibilité de se dérober aux conséquences qui découlent des textes tels que le canon 13° d'Ancyre et le canon 10° d'Antioche. Le moins qu'on puisse accorder, c'est donc qu'entre le milieu du iii° siècle et l'année 341, date du concile d'Antioche, les chorévêques sont pourvus de l'ordination épiscopale. Cette conclusion s'impose puisque les deux conciles en question proclament le droit des chorévêques à conférer les Ordres majeurs du diaconat et de la prêtrise. Or la collation de ces ordres a toujours appartenu aux seuls évêques auxquels il faut assimiler, pour la période du temps indiquée, les chorévêques." (*Histoire des Conciles* (Hefele-Leclercq) II-2 [Paris 1908] 1214; cf. 1234).

dum ad proprium episcopum loci pertinent ceterae ordinationes suorum clericorum; ceterum, pluralitas episcoporum consecratorum non est nec fuit necessaria ad validitatem consecrationis, ut saltem nunc certum est. Cone. Ancyranum et Antiochenum prohibent quidem chorepiscopis ordinationes presbyteri et diaconi, sed supponunt eas fore validas, adeoque illos fuisse veros episcopos, quamvis eorum iura limitarentur quoad licitum usum. Assimilatio chorepiscoporum septuaginta discipulis, facta a Cone. Xeocaesariensi, valet etiam si ipsi erant episcopi, nam ipsi erant inferiores episcopo civitatis tum quoad iurisdictionem tum quoad licitum usum potestatis Ordinis; nec refert quod ab auctoribus ecclesiasticis soleat fieri assimilatio presbyterorum cum septuaginta discipulis (cf. in art. 4. torn. 2 pp. 32-34), nam assimilatio currit quoad utrosque, tam chorepiscopos quam presbyteros, ut distinctos a pleno episcopo, quamvis sub diversa ratione; unde praefata comparatione, nonnisi incidenter prolata a Concilio Neocaesariensi, indebite iam abutebantur adversarii chorepiscoporum, ut Pseudo-Damasus et Cone. Parisiense a. 829. tempore supradictae luctae contra chorepiscopatum: ceterum Nicolaus I (supra cit. p. 718, in nota), defendens validitatem ordinationum a chorepiscopis collatarum, ex eadem ipsa comparatione deducit illorum episcopalem characterem, dicens septuaginta discipulos fuisse episcopos. Praescriptio Cone. Nicaeni, reducentis episcopos novatianos ad gradum chorepiscoporum, plene intelligitur etiam si chorepiscopi erant quoad Ordinem veri episcopi, nam ipsi revera constituebant inferiorem gradum, tum quoad iurisdictionem tum quoad plenum usum potestatis Ordinis. Obiectum argumentum ex apocryphis epistolis RR. Pontificum. quod Morinus habet ut "efficacissimum argumentum." nulum valorem habere videtur, cum eae epistolae confectae fuerint a Pseudo-Isidoro praecise ad impugnanda episcopalia iura chorepiscoporum, tempore controversiae ipsorum episcoporum gallicorum, et praefatus Nicolaus I explicite declaraverit episcopalem characterem chorepiscoporum.²⁰

Ad rem nostram quod attinet, haec dicenda sunt. De Occidentalibus chorepiscopis, qui ordinationes presbyterorum et diaconorum perfecerunt, vix dubitari potest eos fuisse veros episcopos; idque sonat praefata declaratio Nicolai I (p. 718. in nota). Quoad orientales chorepiscopos, sola Concilia Ancyranum et Antiochenum loquuntur de praefatis ordinationibus atque supponunt chorepiscopos valide, etsi non licite, potuisse eas perficere. Iamvero, saltem incertum est

* Quoad falsas illas Decretales eorumque influxum in controversia de chorepiscopis, vide Saltet, *op. cit.* (supra, in p. 714) 112-124.

eos fuisse simplices presbyteros, imo communior ac probabilior modernorum eruditorum opinio est eos fuisse veros episcopos. Quoad textum Cone. Antiocheni, probabilior lectio exprimit explicitè episcopalem illorum characterem; si vero altera lectio, quae suggerit non omnes chorepiscopos fuisse episcopos, vera esset, nondum probaretur ordinationes in illo textu referri ad omnes chorepiscopos potiusquam ad eos qui inter illos dicuntur esse episcopi. Quoad textum Cone. Ancyрани, si altera pars intelligatur de presbyteris civitatis non ordinandis a chorepiscopis, nulla est difficultas; si vero intelligatur de presbyteris civitatis qui prohibeantur ordinare presbyteros et diaconos, ac ideo supponuntur habere et ipsi potestatem id valide faciendi, speciosa quidem oritur difficultas, quae tamen interim solvi potest dicendo eos presbyteros fuisse episcopos, non minus quam chorepiscopos, donec contrarium probetur. Cum igitur tota haec quaestio de chorepiscopis sit saltem incerta, concidit eo ipso obiectio desumpta ex chorepiscopis, tanquam presbyteris extraordinariis ministris diaconatus ac presbyteratus; nam, ut dictum est supra (p. 713), *nisi certa jacta in contrarium adducantur, integra manet praesumptio, ex sensu Traditionis derivata, adversus praefatam extraordinariam potestatem presbyterorum relate ad maiores ordinationes.*

Unum tantum certum manet ex tota hac quaestione de chorepiscopis, scilicet officium conferendi ordines tum minores tum etiam maiores, coepisse iam transferri ad praelatos qui, saltem jurisdictione, erant inferiores episcopo dioecesis, seu episcopo in sensu pleno.

SECUNDUM FACTUM, quod ad nostram quaestionem facere posset, est extraordinaria facultas concessa simplici presbytero *CONFERENDI ORDINES MINORES ET SUBDIACONATUM*, quae quidem concessio ascendit ad antiquiora tempora et hodieum persistit, in ipso iure partialiter codificata (cf. supra, p. 712). Inde a quibusdam arguitur ad possibilitatem concedendi presbytero etiam collationem diaconatus et presbyteratus, nam in utroque casu sacramentum administratur (Lépicier, Cappello), imo in utroque casu agitur de eodem Ordinis sacramento, quod est unum totum potestativum ac proinde eandem potestatem supponit in eius ministro (Gerlaud; cf. in p. 689).

Attamen, imprimis hoc factum non est directe ad rem, cum historice inquiramus an aliquando concessa fuerit presbytero facultas conferendi ipsos diaconatum et presbyteratum; unde haec argumentatio reducenda est ad rationem theologicam, deductam a paritate omnium ordinum in ratione sacramenti et Ordinis, quam ceteroquin supra diximus (p. 703) non valere, quoniam in ipsa ratione Ordinis

sacramentalis potest inveniri aliqua ratio discriminis inter varios ordines quae aliunde suadeat quosdam ordines, diaconatum scilicet et presbyteratum, ob immediatam eorum relationem ad Eucharistiam, non posse committi simplici presbytero. Praeterea, ea argumentatio procedit ex suppositione sacramentalitatis ordinum diaconatu inferiorum, quae quidem ad minus certa non est, immo communius negatur a modernis theologis; unde ex hoc ipso incerto facto de presbytero extraordinario ministro sacramenti Ordinis nihil in re nostra, etiam indirecte, concludi potest contra supradictum sensum Traditionis. *Si tamen vera ac certa esset sacramentalitas inferiorum ordinum, concedendum esset nostrum argumentum deductum ex sensu Traditionis non leviter infirmari*, quoniam non amplius simpliciter verum esset generale principium prolatum a Hieronymo, Epiphanio et Chrysostomo et consignatum in ipsis documentis liturgicis, iuxta quod proprium discrimen episcopi a presbytero repetendum sit ex ipsa potestate ordinandi (cf. supra, pp. 655 sq.. 711 sq.): posita enim una exceptione, universalitas principii evanescit, nec amplius ab ea peti potest argumentum contra possibilitatem ulterioris exceptionis. Propterea S. Thomas, cum admiserit inferiorum ordinum sacramentalitatem, coactus est recurrere ad aliam, eamque mere theologiam, rationem (immediatam scilicet relationem ad Eucharistiam), ut excluderet presbytero posse concedi etiam administrationem superiorum ordinum.

TERTIUM ET IUXTA ADVERSARIOS DECISIVUM FACTUM PETITUR EX IPSA DIRECTA CONCESSIONE ORDINANDI DIACONUM ET PRESBYTERUM, QUAE DICITUR CONTINERI IN TRIBUS FAMOSIS AC SOLITARIIS BULLIS BONIFATII IX (7 FEBR. 1400), MARTINI V (16 NOV. 1427) ET INNOCENTII VIII (9 APRIL. 1489), EIUSDEM SAECULI 15.

Ad cuius argumenti valorem discutiendum quatuor considerata veniunt, scilicet textus Bullarum, earum historica cognitio a theologis, earum authenticitas et earum sensus ac vis.²¹

1. *Textus Bullarum.*

Bulla Bonifatii IX “Sacrae religionis” 1 febr. 1400, iuxta textum

²¹“Peculiarem expositionem exhibent, quoad Bullam Bonifatii IX: *Fofi, IJocedez* et *Ptiig de la Bellacasa*; quoad Bullam Martini V: *Finck* et *Bock*; quoad Bullam Innocentii VIII: *Panholzl, Pius a Langonio, Boudinhon* et *Talbot*. Primam et tertiam Bullam considerat *Baisi* in suo ampliori opere de extraordinario ministro ordinum sacramentalium.

integraliter publicatum a. F. Foil,²² ex archivio Vaticano, *Reg. Lat.* 81, fol. 264:

“*BONIFATIUS* etc. ad perpetuam rei memoriam. Sacrae religionis sub qua dilecti filii Abbas et Conventus Monasterii Apostolorum Petri et Pauli ac Sancte Osite virginis et martyris in Essexia Ordinis sancti Augustini Londoniensis diecesis²³ devotum et sedulum exhibent altissimo famulatum promeretur honestas ut votis eorum illis presertim per que utilitas dicti monasterii procuratur et cultus divinus in eodem in dies augmentatur, ac honor abbatibus eiusdem monasterii pro tempore existentibus uberius impenditur in futurum quantum cum Deo possumus favorabiliter annuamus. Hinc est quod *nos*²⁴ *ipsorum Abbatis et Conventus in hac parte supplicationibus inclinati ut idem abbas et successores sui in perpetuum abbates eiusdem monasterii pro tempore existentes omnibus et singulis Canonicis presentibus et juturis proressis eiusdem Monasterii omnes minores necnon subdiaconatus diaconatus et presbyteratus ordines statutis a iure temporibus conferre libere et licite valeant* et quod Canonici sic per dictos abbates promoti in sic susceptis ordinibus licite et libere ministrare possint quibuscumque Constitutionibus Apostolicis et aliis contrariis incontrarium editis quibuscumque quacumque firmitate roboratis nequaquam obstantibus eisdem abbati et successoribus suis ac eorum Canonicis auctoritate apostolica tenore praesentium indulgemus.

“Ipsis Abbati et Conventui de uberioris dono gratie concedentes et eadem auctoritate decernentes quod si forsan imposterum gratias ut indulgentias seu privilegia vel alias quascumque concessionem seu litteras apostolicas de huiusmodi ordinibus conferendis seu suscipiendis aut de alia quacumque materia seu re per Sedem Apostolicam vel predicta auctoritate imperpetuum vel ad certum tempus predictis Abbati et Conventui vel aliis quibuscumque in partibus anglie vel alibi concessa per eandem sedem in genere vel in specie revocari restringi aut minui contigerit, per hoc presens indulgentia nullatenus revocetur restringatur aut in aliquo quomodolibet minuatur. Et presentes litterae nisi de ipsis plena et expressa de verbo ad verbum mentio habeatur in omni sua permaneant robore firmitate. Constitutionibus et ordinationibus apostolicis et aliis quibuscumque gratiis privilegiis indulgentiis seu litteris apostolicis vel aliis quomodolibet communiter vel divisim concessis et aliis contrariis non obstantibus quibuscumque. Nulli igitur etc. nostrae concessionis et constitutionis in forma gracie etc. Si quis etc. Datum Rome apud Sanctumpetrum kal. februarii. Anno undecimo etc. De mandato labobus de Teramo.”

Hanc Bullam secuta est alia (6 febr. 1403) quae concessa privilegia revocavit. Textus, pariter editus est a Fofi,²⁵ ex eodem codice Vaticano *Reg. Lat.* 108, fol. 132:

“Bonifatius etc. ad futuram rei memoriam. Apostolice Sedis providentia circumspecta nonnunquam concessa seu ordinata per eam cassat revocat et annullat prout rerum circumstantiis pensatis presertim Cathedralium ac prelatorum illis presidentium statui id conspicit utiliter expedire. Dudum siquidem nos ab dilectorum filiorum Abbatis et Conventus monasterii sancte Osithe Ordinis Sancti Augustini londoniensis diecesis petitionis instantiam ut ipse Abbas et successores sui abbates dicti monasterii qui essent pro tempore mitra annulo et omnibus

~ “Un singolare privilegio riguardante il ministro dell’Ordine sacro,” *La scuola cattolica* LII (1924) 179sq.

” Agitur de monasterio Augustinianorum, nomine SS. Petri et Pauli ac Sanctae Ositae (alias Osythae) in regione Essex et in dioecesi Londoniensi in Anglia. Nomen abbatis in Bulla tacetur. Cf. L. H. Cottinfau, *Répertoire topobibliographique des abbayes et prieurés* (Macon 1939) II 2380.

” Italici typi nobis adseribantur.

s *Art. cit.* 187 sq.

aliis pontificalibus insigniis libere uti. Quodque in dicto monasterio et prioratibus eidem monasterio subiectis ac parochialibus et aliis ecclesiis ad ipsos communiter vel divisim pertinentibus quamvis ipsis pleno iure non subessent benedictionem solemnem post missarum vesperorum et matutinorum solemnia dummodo in benedictione huiusmodi aliquis Antistes vel sedis apostolice legatus presens non esset elargiri possent per quasdam primo.

“Et deinde *ut*²⁰ *Abbas et successores prelati omnibus et singulis Canonicis presentibus et futuris proressis ejusdem monasterii omnes minores necnon Subdiaconatus Diaconatus et presbyteratus ordines statutis a iure temporibus conferre libere et licite valerent* felicitis recordationis Alexandri PP. III predecessoris nostri que incipit *Abbatibus et aliis quibuscumque Constitutionibus apostolicis nequaquam obstantibus* eidem Abbati et successoribus auctoritate apostolica per quasdam alias nostras duximus indulgendum prout in predictis litteris plenius continetur.

“Cum autem sicut exhibita nobis pro parte venerabilis fratris nostri Roberti Episcopi Londoniensis petitio continebat monasterium prefatum in quo idem Episcopus ius obtinet patronatus per quosdam ipsius Episcopi predecessores londonienses episcopos qui fuerant pro tempore fundatum extiterit ac littere et indulta huiusmodi in gravem ipsius Episcopi et iurisdictionis sue ordinarie ac ecclesie londoniensis lesionem vergere dignoscantur Pro parte eiusdem Episcopi nobis fuit humiliter supplicatum ut sue et eiusdem ecclesie indemnitati consulere in premissis de benignitate apostolica dignaremur. Nos super hiis prout ex iniuncti nobis ministerii pastoralis officio tenemur providere volentes huiusmodi supplicationibus inclinati litteras et indulta huiusmodi auctoritate apostolica ex certa scientia tenore presentium revocamus cassamus et irritamus ac nullius esse volumus roboris vel momenti Districtius inhibentes Abbati et Conventui ac successoribus predictis ne pretextu dictarum litterarum contra revocationem nostram huiusmodi aliquid attemptare aut iisdem litteris uti quoquomodo præsument et decernentes ex nunc irritum et inane quidquid contrarium a quoquam quavis auctoritate scienter vel ignoranter contigerit attemptari predictis litteris et Constitutionibus Apostolicis et aliis contrariis non obstantibus quibuscumque. Nulli ergo etc. nostre revocationis et cassationis irritationis voluntatis et constitutionis infringere etc. Si quis autem etc. Datum Rome apud Sanctumpetrum octavo Id. februarii anno quarto-decimo. N. XXXX de Benevento.”

Bulla Martini V “Gerentes ad vos,” 16 nov. 1427, iuxta textum primo publicatum a K. A. Fink,²⁷ ex archivo status Saxoniae (n. 6043) in civitate Dresden (nonnisi in levioribus differt a textu asservato in archivo Vaticano, *Rcg. Lat.* 271, fol. 203):

“*MARTINUS* Episcopus, servus servorum Dei. dilectis filiis, abbati et conventui Monasterii Celle sanctae Mariae, Cist. Ordinis, Misnensis dioecesis,²⁸ ad

³¹ Italici typi nobis adseribantur.

^r “Zur Spendung der hiiheren Weißen (durch den Priester,” *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* LXIII (“Kanonistische Abteilung,” XXXII [1943]) 506-508.

² Agitur de monasterio Cisterciensium, cui nomen Cellae Sanctae Mariae (Altzelle = Vetus Cella), fundato a. 1175 in dioecesi Misnensi (Meissen) in Saxonia. Abbas, qui in Bulla non nominatur, est quidam Vincentius (1411-1442), fundator collegii Cisterciensis in Leipzig, non confundendus cum Vincentio Griener de Zwickau (Cygnaeus), uno ex primis rectoribus universitatis Leipzig, fundatae a. 1409. Cf. E. Beyer, *Das Cistercienser Stift und Kloster Alt-Zelle in dem Bisthum Meissen*, Dresden 1855; *Annales Vetero-Cellenses* (“Monumenta Germaniae historica — Scriptores,” XVI [Hannover 1859]) 41-47; L. Janaschek, *Originum Cisterciensium* I (Vindobonae 1877) 171 sq.; E.

Romanam ecclesiam nullo medio pertinentis, salutem et apostolicam benedictionem. Gerentes ad vos et monasterium vestrum paternae dilectionis affectum ad com-
moda vestra libenter intendimus ac petitionibus vestris illis praesertim, quibus
dispendiis vestris occurritur, facilem impertimur assensum. Hinc est quod nos
volentes vos et monasterium ipsum praerogativa gratiae prosequi et honoris tibi
fili abbas, quotiens hoc hinc ad quinquennium opportunum fuerit, singulas ec-
clesias ad tuam et tuorum conventus collationem, provisionem, praesentationem
seu quamvis aliam dispositionem communiter et divisim pertinentes ac membra
dicti monasterii in dioecesi Misnensi consistentis eorumque cimeteria sanguine vel
semine polluta reconciliandi *singulis'-0 monachis eiusdem monasterii ac personis
tibi abbati subiectis omnes etiam sacros ordines conferendi diocesani loci licentia
super hoc minime requisita*, constitutionibus et ordinationibus apostolicis ceterisque
contrariis nequaquam obstantibus, auctoritate apostolica tenore praesentium licen-
tiam concedimus et etiam facultatem. Nulli ergo etc. Datum Romae apud Sanctos
apostolos XVI kal. Decembris pontificatus nostri anno decimo.”

Bulla Innocenta VIII “Exposcit,” 9 april 1489, iuxta textum ex-
scriptum a Pio de Langonio,³⁰ ex *Collectaneis Cisterciensium privilegi-
orum*³¹ (editis Divione a. 1491, duobus fere annis post ipsam Bullae
concessionem, iussu ipsius abbatis Ioannis de Cirey qui Bullam
obtinuerat) :³²

“*INNOCENTIUS* episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio Ioanni³³ abbati
monasterii Cistercii, Cabillonensis dioecesis, salutem et apostolicam benedictionem.

“Exposcit tuae devotionis sinceritas et religionis promeretur honestas ut tam
te, quem speciali dilectione prosequimur, quam tuum et alia quattuor principalia
tui Cisterciensis Ordinis monasteria post praedictum monasterium tuum immediate
fundata, primas quattuor illius filias nuncupata,³⁴ condignis honoribus attollamus.”²⁹

Hoffmann, “Altzelle,” *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique* II (Paris
1914) 846 sq.; Dietrich, “Studium und Studierende der Cistercienser Ordens in Leipzig,”
Cistercienser Chronik XXVI (1914) 290; J.-M. Canivez, *Statuta Capitulum Genera-
lium Ordinis Cisterciensium ab anno 1116 ad annum 1786* (Louvain 1936) IV 21, 60,
309 sq.

²⁹ Typi italici nobis adseribantur.

M “De Bulla Innocentiana, seu de potestate Papae committendi simplici presbytero
subdiaconatus et diaconatus collationem,” *Analecta ecclesiastica* IX (1901) 312sq.

” Canivez, in art. “Citcaux” mox referendo (col. 746), dat paulo diversum titulum:
Collecta quorundam privilegiorum ordinis cisterciensis.

” Praemittit Pius de Langonio: “In capite Bullae, per modum indicatoriae mantissae
praemittitur titulus iste, ab ipso Collectore superadditus: ‘Gratia specialis ad Domum
Cistercii et quattuor primas eius filias quod pro Ordinis decore possint perpetuis tem-
poribus in locis Ordinis pallas altaris, quaeque ornamenta ecclesiastica . . . benedicere
. . . minores ordines personis Ordinis conferre. . . Quod abbas Cistercii quibuscumque
monachis sui Ordinis, alii vero quattuor suorum monasteriorum religiosi, idoneis,
Subdiaconatus et Diaconatus ordines conferre . . . valeant’” (art. cit. 311 sq.).

” In hac Bulla abbas suo nomine designatur: Ioannes (Jean de Cirey), a. 1481 electus
abbas monasterii Citcaux et abbas generalis totius Ordinis Cisterciensis usque ad a.
1501. De eius zelo et activitate, plurimis Bullis privilegiorum quas obtinuit ab
eodem Innocentio VIII, confer Canivez, *Statuta*, nuper citata 576 sq., 634, 670,
714; et art. “Citcaux,” *Dictionnaire de droit canonique* III (Paris 1942) 746, 748, 783;
item, H. Talbot, “The Bull ‘Exposcit’ and a famous privilege,” *The Downside review*
LXII (1944) 84-86.

“ Ex abbatia Cisterciensi (Cîteaux, in dioecesi Divionensis, seu Dijon, olim Cabillonensis
seu Chalon-sur-Saône), centro et matre Ordinis Cisterciensium, fundata a. 1113, im-
mediate prodierunt 28 abbatiae sive filiationes usque ad a. 1464. Quattuor antiquiores,
de quibus loquitur haec Bulla, sunt: Firmitatis (La Ferte, in dioecesi Chalon) eodem

ac specialibus favoribus et gratiis prosequamur. Cum itaque sicut exhibita nobis nuper pro parte tua petitio continebat, ex privilegiis et induitis apostolicis, tibi et aliorum quattuor monasteriorum praedictorum abbatibus pro tempore existentibus. ut *omnes; ordines minores personis ordinis eiusdem intra monasteria praedicta conferre*, ac pallas altaris et alia ornamenta ecclesiastica benedicere, ac mitra et anulo et aliis pontificalibus insigniis uti, nec non in illis et aliis monasteriis et prioratibus illis subiectis, ac parrochialibus et aliis ecclesiis ad eos communiter vel divisim pertinentibus, quamvis eis pleno iure non subessent, benedictionem sollemnem post missarum, vesperarum et matutinarum sollemnia, dummodo in benedictione huiusmodi aliquis antistes, vel apostolicae Sedis legatus praesens non foret, elargiri, ac ecclesias et monasteria dicti ordinis, quoties foret oportuno, dummodo ex homicidiis polluta non forent, reconciliare, aqua prius per aliquem catholicum antistitem, ut moris est, benedicta obtenta, valerent, diversis vicibus ac partibus quandoque singillatim quandoque simul, prout ista privilegia edocent, concessum fuerit, et ab aliquibus haesitetur an tu et dicti abbates pallas et alia ornamenta huiusmodi extra ipsius ordinis monasteria, et etiam illa quae ad monasteria et loca dicti ordinis non spectarent, et an possint in quibuslibet aliis monasteriis et locis dicti ordinis utriusque sexus benedicere, licet abbates praedecessores a tanto tempore citra cujus contrarii hominum memoria non existit, praemissa omnia seu maiorem partem facere consueverint.

“Nos qui ordinem ipsum prae caeteris in visceribus gerimus caritatis, et illum intendimus non minoribus gratiis et privilegiis quam praedecessores nostri fecerunt, decorare, tuis in hac parte supplicationibus inclinati, tibi et successoribus tuis, ac dictis abbatibus aliorum quattuor monasteriorum praedictorum nunc et pro tempore existentibus, ut de caetero perpetuis futuris temporibus, praedicta et quaecumque alia vestimenta, ac ornamenta ecclesiastica, corporalibus vasculisque ad reponendam sacram eucharistiam ac imaginibus quibuslibet comprehensis, in locis et domibus dicti ordinis benedicere, et calices consecrare tam de dicto ordine quam si ad vos aliunde nonnunquam deferantur, ac altaria de novo constructa, seu translata, restaurata, aut mutata in quibuslibet locis dicti ordinis, chrismate sacro prius ab aliquo catholico antistite recepto consecrare, et etiam benedictionem sollemnem post missarum, vesperarum et matutinarum sollemnia in quibuslibet monasteriis, domibus ac locis dicti ordinis utriusque sexus, servatis gradibus superioritatis inter vos elargiri: *ac ne monachi dicti ordinis pro suscipiendis Subdiaconatus et Diaconatus ordinibus extra claustrum hinc inde discurrere cogantur, tibi et successoribus tuis, ut quibuscumque dicti ordinis monachis, aliis vero quattuor abbatibus praefatis, ac eorum successoribus, ut suorum monasteriorum praedictorum religiosis, quos ad id idoneos repereritis, Subdiaconatus et Diaconatus ordines huiusmodi alias rite conferre*; ac cum negotiorum qualitas pro tempore ingruentium id exegerit antequam illucescat dies, circa tamen diurnam ucem. ita quod id nec vobis nec sacerdoti taliter in praesentia vestra celebranti ad culpam valeat imputari, missam in vestra et cujuslibet vestrum, ac familiarium vestrorum vobiscum praesentia per vosmetipsos missam celebrare et per alium sacerdotem idoneum facere celebrari.

“Et quia interdum propter munus benedictionis quod per episcopos abbatibus et abbatissis dicti ordinis impenditur, contentiones ac privilegiorum ordinis vestri laesiones oriantur, sub praetextu quod episcopi praefati ex impensione muneris huiusmodi praetendunt aliquam postmodum in cos et eorum monasteria jurisdictionem et superioritatem. contra dicti ordinis vestri privilegia habere, tibi et successoribus tuis praedictis dumtaxat, ut munus benedictionis huiusmodi quibuscumque dicti ordinis abbatibus et abbatissis impendere, ac abbatibus et abbatissis praedictis ut dictum munus a te et successoribus tuis praefatis recipere.

a. 1113, Pontiniaci (Pontigny, in dioecesi .Auxerre) a. 1114, Claraevallis (Clairvaux) et Morimontis (Morimont; utraque in dioecesi Langres) a. 1115.

” Typi italici nobis adseribantur.

libere et licite possitis et possint, auctoritate apostolica et ex certa scientia tenore praesentium de specialis dono gratiae indulgemus. Non obstantibus constitutionibus et ordinationibus apostolicis nec non omnibus illis quae in litteris privilegiorum et indultorum huiusmodi concessum est non obstare, cacterisque contrariis quibuscumque. Proviso quod huiusmodi concessione ante diem celebrandi seu celebrari faciendi parce utamini, quia cum in altaris officio immoletur Dominus noster Dei filius Jesus Christus qui candor est lucis aeternae, congruit hoc non noctis tenebris fieri sed in luce.

“Verum quia difficile foret praesentes litteras ad singula quaeque loca in quibus expediens fuerit deferre, volumus et praefata auctoritate decernimus quod illarum transumptis manu publici notarii inde rogati subscriptis, et sigillo tuo aut alicujus curiae ecclesiasticae, seu personae in ecclesiastica dignitate constitutae munitis, ea prorsus fides indubia adhibeatur quae praesentibus adhiberetur si essent exhibitae vel ostensae. Nulli ergo hominum . . . etc. Datum Romae apud sanctum Petrum, anno incarnationis Dominicae millesimo quadringentesimo octuagesimo nono, V idus aprilis, Pontificatus nostri anno quinto.”

2. *Historica cognitio Bullarum.*

Est factum mirabile, eruditos et theologos nonnisi recentissime in cognitionem *duarum Bullarum Bonifatii IX et Martini V* devenisse. Prioris Bullae summarium primus publicavit Twemlow a. 1903. ipsum vero textum (sive Bullae concessionis sive Bullae revocationis) primus ex ipso archivio Vaticano publicavit a. 1911 Egerton Beck³⁷ ac subinde a. 1920 partialiter Franciscus Gillmann,³⁸ sed theologorum attentionem non attraxit nisi postquam a. 1924 publicatus est a Frederico Fofi, abbate generali Canonorum Regularium Lateranensium, qui ipsum exscripsit ex archivio Vaticano, ut dictum est supra (p. 724). Alteram Bullam primus publicavit a. 1943 K. A. Fink ex archivio status Saxoniae in civitate Dresden: invenitur etiam in ipso archivio Vaticano, ut dictum est supra (p. 725).³⁹ Fortasse ratio praefatae ignorantiae doctorum circa existentiam harum Bullarum

³⁷ In opere *Calendar of entries in the Papal registers relating to Great Britain and Ireland. Papal letters V* (London 1903) 334; cf. 333.

³⁸ “Two Bulls of Boniface IX for the Abbot of St. Osyth,” *The English historical review* XXVI (1911) 124-127.

³⁹ “Zur Lehre der Scholastik von der Firmung und des Weihesakraments (Paderborn 1920) 137. Etiam Df. la Taille, in opere *Mysterium fidei* a. 1921, et Πορυ in opere *Lehrbuch der Dogmatik* a. 1922, primi inter dogmaticos theologos brevem mentionem faciunt illius Bullae, et ipsius theologicae quaestionis inde exurgentis, discordantem solutionem tradunt.

Tamen, notat Fr. de P. SOLA, neque petitionem abbatis, neque concessionem Papae inveniri in libro petitionum et concessionum in archivio Vaticano: “Que favores pidió [el Abad], no lo sabemos. En los Archives del Vaticano faltan algunas carpetas de aquella época. Encontramos, si, la bula de Martin V en el correspondiente registre, pero en el volumen de peticiones no esta la del Abad Vicente, ni tampoco esta en el de concesiones.” “El R. P. Miguel Batllori, S.J., accediendo a mustros descos. buscô cuidadosamente en el archivio Vaticano. A él debemos este dato y una fotografia de la bula que discrepa en pormenores muy iusignificantes de la reproducciôn hecha pro K A Fink” (“^Hasta que punto puede depender de la potestad de jurisdicciôn el valor de los sacramentos?,” *A'E Semana espaüola de teologia* [Madrid 1956] 23, in textu et in nota).

est quia prior explicite revocata est ab eodem Papa post tres annos, in altera vero privilegium conferendi ordines datum est tantum “ad quinquennium,” nec scimus utrum de facto abbates eo privilegio usi sint, aut iterum petierint; unde sicut absque strepitu enatae, ita absque ulteriori resonantia, illae Bullae a memoria posterorum evanuerunt.

E contrario, tertia *Bulla Innocentii VIII* satis longam et oscillantem historiam habet in cognitione et disputatione theologorum. Primus, qui eam commemorat, est Ioannes Maior (fca 1540) circa initium saec. 16, subinde eodem saeculo soli Francisais de Victoria (f 1546), Navarrus (t 1586) et Vasquez (f 1604), quos retulimus supra (pp. 675, 679, 680). Haec autem priora testimonia, (praecipue Victoriae et Vasquesii), quibus innituntur posteriores theologi, non parum discrepant inter se: Maior enim loquitur tantummodo ex auditu (“Dicunt nunc aliqui. . .”), Navarrus loquitur de abbate Cisterciensi in Germania et de solo subdiaconatu, Victoria ait se vidisse Bullam et in ea agi de solo subdiaconatu. et addit alios dicere quod etiam collatio diaconatus concessa fuerit, Vasquez tandem etiam testatur se vidisse Bullam et quidem in Collegio Complutensi eamque loqui etiam de diaconatu.¹⁰ Subinde unus vel alter, ut I. L. Berti (cf. supra, p. 677), testatur se Bullam, eamque de diaconatu loquentem. legisse in collectaneis privilegiorum Cisterciensium; nec id mirum est, cum de facto extet in illis Collectaneis inde a prima collectione edita ab ipso abbate Ioanne de Cirey a. 1491.

Recenter quidam conati sunt effodere ipsum originale exemplar Bullae et connaturaliter ad Vaticanum archivum cucurrerunt. A. 1894 Gasparri (subinde Cardinalis) in suo opere de Ordinatione declaravit quod, facta inspectione in archivio Vaticano, sibi relatum est Bullam quidem ibi inveniri, at in ea non fieri mentionem de diaconatu; sed non dixit quinam inspectionem fecerit et in quo archivi loco Bullii inveniretur. Subinde inquisitionem fecerunt Pius de Langonio, Fr. Gillmann et ipse Angelus Mercati, illius archivi praefectus, sed nec eam nec aliam similem Bullam invenerunt. Tandem a. 1954 J. Lécuyer annuntiavit “minutam” (vulgo: la minuta) Bullae (et quidem cum mentione diaconatus, ut supponitur) inventam esse ab eodem Angelo Mercati in archivio Vaticano (Arm. 54, tom. 8, fol. 295).⁴¹

¹⁰Refert titulum *Collecta Bullarum Ordinis Cisterciensis* et numerum huius privilegii sive Bullae (n. 118), citans praecipua eius verba. Verisimiliter haec collecta, a Vasquesio inspecta, est ea quam congregatio cisterciensis hispanica edidit praecise Compluti a. 1574, cura Francisci Portes, sub titulo *Sacri ordinis cisterciensis privilegia tum a summis pontificibus, tum ab orthodoxis principibus ab anno 1100 ad annum 1489 induita*. Cf. Canivez, *art. cil.* (supra, in p. 726) 746.

⁴¹“Aux origines de la théologie thomiste de l'épiscopat,” *Gregorianum* XXXV (1954) 57 sq., in nota. Cf. infra, p. 732 sq.

Quidquid sit de hac ultima notitia, relata in aliqua furtiva nota ad calcem paginae, certum est Bullam cum mentione diaconatus inveniri in Collectaneis Cisterciensium privilegiorum, editis inde a tempore ipsius concessionis. Prima generalis editio, in qua praefata Bulla cum ea mentione continetur, facta est Divione (Dijon) a. 1491. duobus annis post concessionem Bullae, iussu ipsius abbatis Ioannis de Cirey, cui concessio facta est; titulum habet: *Collecta quorundam privilegiorum ordinis cisterdensis* (ex hac editione Pius de Langonio extraxit textum supra relatum)²; altera generalis editio facta est a. 1713 Parisiis, iussu Capituli Generalis Ordinis sub titulo: *Privilèges de l'ordre de Citeaux recueillis et compilez de l'autorité du chapitre général et par son ordre exprès* (textus Bullae invenitur in pp. 135-138); editores testantur originalia illorum privilegiorum servari in abbazia Citeaux, in archivo Ordinis Cisterciensis. Ceterum alia extant edita Collectanea, magis particularis aut privatae indolis, uti ea quae a. 1574 edidit Compluti congregatio hispanica quaeque vidit Vasquez (cf. supra, p. 729), ea quae referunt Emmanuel Rodriguez, O.F.M., *Quaestionum regularium et canonicarum* (Venetiis 1916) 254; Chrysostomus Henriquez, Ord. Cist., *Menologium Cisterciense* (Antwerpiae 1630) 1; L. Meschet, *Privilèges de l'Ordre de Citeaux* (Paris 1713) 135; R. Kbndig, Ord. Cist., *Elenchus privilegiorum Regularium* (Coloniae 1729) 391-394.

3. *Authenticitas Brillarum.*

Authenticitas trium Bullarum admittitur concorditer ab omnibus qui favent sententiae de presbytero ministro extraordinario diaconatus et presbyteratus, iuxta numerum, ut patet, Bullarum ab unoquoque auctore cognitarum et cum maiori asseverantia apud recentiores auctores. *Pius a Langonio*: “Bulla [Innocentii] est authentica.” *Fop*: “Dal lato storico . . . non c'è luogo a dubbio [sulla bolla di Bonifacio].” *Lépicier*: “Hanc quidem concessionem [Bonifatii], de qua nulla est dubitatio. . .” *Gerlaud*: “Ce privilège [De Boniface] dont l'authenticité est hors de doute.” *Baisi*: “La storicità di queste bolle [di Bonifacio] non puo essere messa in dubbio: si trovano infatti nel regesto pontificio,” “Le bolle di Bonifacio IX e Innocenzo VIH sono certamente storiche e autentiche, e questo oggi viene ammesso quasi da tutti.” *De Clercq*: “Deux bulles pontificales [de Boniface et Innocent]

⁴³ Exemplar huius editionis *Edoardns d'Alençon*, archivista generalis Cappuccinorum, invenit in bibliotheca romana Vittorio Emanuele (sub registro 70. 4. A. 35), qui inde exscriptam Bullae copiam communicavit *Pio de Langonio*, qui eam integre edidit in suo articulo in *Analectis ecclesiasticis* anno 1901. Aliud exemplar eiusdem editionis invenit et examinavit *Boudinhon* in bibliotheca nationali Parisiensi (*Rés.*, II., 942; Bulla invenitur in fol. 169-171) (cf. *art. cit.* [supra, in p. 699] 260, in nota).

semblent prouver le fait de la concession.” *Diekamp*: “Dubia contra authenticitatem huius Bullae [Innocentii] mota rem infirmare non valent.” *Canivez*: “Les circonstances historiques, trop peu examinées jusqu’à présent, ne permettent pas de douter de l’authenticité de la célèbre Bulle [d’innocent].”¹³ *Lennerz*: “Serium dubium de illa [bulla Innocentii] hodie non iam videtur sustineri posse.” *Congar*: “Il semble qu’il ne reste guère de place pour un doute sur l’authenticité de cette bulle [d’innocent].” *Lécuyer*: “Trois documents récemment remis en lumière, ne semblent plus pouvoir laisser de doute sur cette possibilité [de l’ordination d’un diacre ou prêtre par un prêtre].” *Journet*: “[Les autres] interprétations [des Bulles] semblent devoir être abandonnées.” *Bouëssé*: “Le pouvoir épiscopal est suppléable, les faits nous l’enseignent . . . , dans la mesure où le Pape l’entend.” *Beyer*: “Les théologiens s’inclinent devant ces faits. . . Il n’y a pas de doute possible.” *Dander*: “Hodie constare videtur [factum concessionis iuxta tres Bullas].” *Fernandez*: “Hoy dia nadie duda de la autenticidad de estas bulas [de Bonifacio],” “Nadie ha puesto en duda su autenticidad [i.e. de la bula de Martin],” “Hoy podemos dar por superados los escrúpulos que se oponian a la autenticidad de la bula [de Inocencio].”

Patroni vero nostrae conclusionis de impossibilitate committendi presbytero ordinationem diaconi et presbyteri, non eodem modo loquuntur. Quoad *Bullas Bonifatii IX et Martini V* fere et ipsi concordant in admittenda authenticitate, eo quod inveniantur in archivo Vaticano, et tantum insudant in explicando earum sensum et vim; ita *Ilocedez*: “L’authenticité [de la Bulle de Boniface] est hors de doute”; *Puig de la Bellacasa*: “Bulla quidem [Bonifatii] est authentica,” “Tengo ei documento [de Bonifacio] . . . por rigurosamente auténtico, y no hallo como pueda, racionalmente, ponerse en duda su autenticidad”; et post eos: *Lercher*, *Hugon*, *Zubizarreta*, *Cappello*, *Daffara*, *Denis*, *Piolanti*, *Regatillo*, *Hervé*, *Gy*, *Solâ*. Non desunt tamen ambiguae quaedam expressiones; ita *Van Noort-Vcrhaar*: “Circa bullam Bonifatii IX indicium theologorum adhuc maturescere debet”; *Bozzola*: “Res historice adhuc non apparet satis explorata”; *Lercher-Uniberg* obicienti historicam veritatem concessionis quoad tres Bullas, mere respondent: “Transeat.”

Quoad *Bullam vero Innocentii VIII* omnino inter se discrepant, communius tamen dubiam declarantes authenticitatem. Et quidem, plures Bullam habent ut spuriam vel valde dubiam, saltem quoad verba quae mentionem diaconatus et presbyteratus continent (Gas-

¹³ “Citeaux,” *Dictionnaire de droit canonique* III (Paris 1942) 783.

parri, Wernz, Otten, Huarte, Lercher, Hugon, Zubizarreta, Ferland, Van Noort-Verhaar, Puig de la Bellacasa, Daffara, Piolanti, Sola), Alii concedunt maiorem vel minorem probabilitatem, non sufficientem tamen ut Bulla possit invocari contra communem sensum Traditionis (Boudinhon, Pesch, Tixeront, Hervé, Lercher-Umberg, Bozzola). Unus tandem vel alter simpliciter fatetur Bullam esse authenticam (Hocedez, Regatillo, Gy).⁴⁴⁸

RATIONES DUBITANDI DE BULLAE INNOCENTII VIII AUTHENTICITATE sunt sequentes, in quarum responsione patroni ipsius authenticitatis afferunt sua argumenta:

PRIMA OBIECTIO. Bulla originalis vel eius authenticum transumptum non invenitur nec apud Cistercienses nec in archivo Vaticano. Proinde, ait Boudinhon, “provisoirement [i.e. aussi longtemps qu’on n’a pas trouvé la Bulle], on doit dire que l’absence de ce document dans les registres d’Innocent VIII constitue, sinon une preuve absolue, du moins une grave présomption contre l’authenticité.”

*RESPONDENT.*TM Bulla originalis inveniebatur saltem in archivo generali Cisterciensi (quod destructum est durante gallica revolutione). Id implicant verba addita ipsi Bullae in prima Divionensi editione Collectaneorum Cisterciensium a. 1491: “Quod vidimus fides adhibeatur sicut originali” et “Nos frater Ioannes [de Cirey] . . . nonnulla tam nova quam vetera apostolica et quaedam regalia ex copiosissimo privilegiorum Ordinis cumulo . . . ab archivii Cistercii extrahi et conscribi fideliter, ad originalia et registra auscultari, ac diligenter anno Domini 1490 in modum qui sequitur imprimi fecimus.” Id etiam testantur auctores secundae sive Parisiensis editionis a. 1713 (cf. supra, p. 730). Quod in archivo Vaticano Bulla originalis aut eius minuta non inveniatur, mirum non est, nam ex una parte Bulla debuit mitti ad ipsam abbatiam et ex alia parte registratio Bullarum in Curia Romana saepe omittebatur, maxime quoad monachos qui tali Concellariae formalitati, utpote dispendiosae, libenter se subrahebant, ut patet ex eo quod multorum authenticorum documentorum transcripta in regestis pontificiis pariter desiderentur; praeterea, regesta Innocentii VIII nondum accurate explorata sunt, ac proinde non improbabile est ut, facta ulteriori inquisitione, minuta Bullae inveniatur (ita Pius de Langonio). Ceterum, post infructuosas inquisitiones factas a Pio de Langonio, Gillmann et ipso Mercati, praefecto archivi Vaticani, tandem a. 1954. J. Lécuyer annuntiavit eundem Mercati Bullam in archivo invenisse (Arm. 54, tom. 8, fol. 295) et se eam legisse: “On . . . a

⁴⁴ Boudinhon: “A lui seul, cet argument [de l’usage du privilège par les Cisterciens] suffirait à rendre téméraire la négation absolue de l’authenticité de la Bulle; et, pour ma part, je me suis contenté de faire des réserves. Mais précisément parce que la preuve est indirecte, je ne me sens pas pleinement rassuré.” “Il faut reconnaître que la concession d’Innocent VIII ne peut se prévaloir d’aucun antécédent sur ce point, et c’est une raison de n’en admettre l’authenticité que sur des preuves convaincantes” (*art. cit.* [supra, in p. 699] 324, 399). Pesch: “Genuinitas [Bullae] est saltem probabilis.” Tixeront, expositis probabilibus rationibus authenticitatis, concludit: “Et cependant il reste une ombre. . . L’objection la plus importante vient du texte même de la bulle” (*L’Ordre et les ordinations* [éd. 2, Paris 1925] 194 sq.). Hervé: “Videtur saltem probabiliter genuina.”

⁴³ Hocedez: “Cette authenticité [de la Bulle d’Innocent] semble peu douteuse.” Regatillo: “Authentia bullarum [Innocentii et Bonifatii] indubia est.” Gy: “Les trois bulles papales sont sans nul doute authentiques.”

⁴⁸ Cf. scripta Pii de Langonio et Baisi, neenon recentiore articulo H. Talbot, O. Cist., “The Bull ‘Exposcit’ and a famous privilege,” *The Downside review* LXII (1944) 84-94, in quo quaedam alia facta, confirmatoria authenticitatis Bullae, referuntur.

cependant mis en doute l'authenticité [de la Bulle], sous prétexte qu'on n'en avait pas retrouvé la copie dans les Archives Pontificales; nous pouvons enfin annoncer que la minute en a été retrouvée par Mgr. A. Maercati et nous avons pu la lire nous-même aux Archives (Arm. 54, torn. 8, fol. 295)."⁴⁷

Ceterum, abstrahendo ab eius inventione in archivis, authenticitas Bullae insigniter, utut indirecte, confirmatur ipso *diuturno usu concessi privilegii apud Cistercienses*, quem testantur non pauci scriptores coevi.⁴

E. Rodriguez, O.F.M. (f 1613) testatur abbates Cistercienses "eo [privilegio] usos esse, prout accepi a Patribus dicti Ordinis."⁴⁹ *Chr. Henriquez*, O. Cist. (f 1632): "Quod privilegium etiam hodie in suo vigore perseverat, variosque egoniet vidi monachos, per praefatos abbates ad subdiaconatus et diaconatus ordines promotos."⁵⁰ *N. Isambertus*, doctor sorbonicus (f 1642): "Quo privilegio dicti abbates non tantum ante Tridcentinum Concilium usi sunt, sed etiam et hoc ipso tempore adhuc utuntur."⁵¹ *Io. Morinus*, C. Or. (f 1659): "Innocentius VIII . . . hoc privilegium concessit abbatibus Cisterciensibus, quo usi sunt et hactenus utuntur."⁵² *I. Caramuel Lobkowitz*, O. Cist. (f 1682): "In Ordine Cisterciensi Abbas Cistertii et quatuor Coabbates possunt non solum minores ordines, sed etiam diaconatum et hypodiaconatum conferre, et huius, potestatis usus est in viridi usu. et cognovi aliquos qui ab huiusmodi abbatibus fuerunt ad ordines maiores evecti."⁵³ *L. Van Roy*, O.S.A. (f 1699): "Generalis Ordinis Cisterciensis, anno 1663. Gandavi, religiosos Ordinis Cisterciensis in diaconos et subdiaconos ordinavit, quemadmodum fecerat Romae, scilicet anno 1662. sciente et consentiente Pontifice [Alexandro VII]."⁵⁴ Idem omnino testimonium, fortasse

"Aux origines de la théologie thomiste de l'épiscopat," *Gregorianum* XXXV (1954) 87 sq., in nota.

"Ba isi: "Le testimonianze di autori coevi, che rammentano ordinazioni di diaconi fatte da abbati cistercensi, sono assolutamente probatorie" (*op. cit.* [supra, in p. 689] 22). Ipse quoque Boudinhon huic rationi magnam vim tribuit, scribens: "Ceci me ramène à l'argument très considérable qui résulte de la pratique. Car, malgré les doutes et même malgré les dénégations exprimés par certains auteurs, il est incontestable que les abbés de Citeaux, et vraisemblablement ceux des quatres autres abbayes, se sont prévalu, sans opposition, de la Bulle d'Innocent VIII pour conférer le sous-diaconat et le diaconat à leurs sujets réguliers. . . Les auteurs cisterciens parlent de cette ordination comme d'un fait courant qui ne souffre aucune difficulté. . . L'exercice du privilège, après le concile de Trente, est donc indubitable. . . Tels sont les faits: quelle preuve en résulte-t-il en faveur de l'authenticité de notre Bulle? Aucune preuve directe, mais une preuve indirecte très puissante. . . Il est invraisemblable, impossible même, qu'on ait laissé, en plein xvii siècle, les abbés de Citeaux faire des ordinations, à Rome même, si l'on avait eu des doutes sur la valeur de leur privilège, sans en rechercher la concession première; bref, qu'on ait toléré pendant plusieurs siècles dans l'Eglise une pratique basée sur une pièce apocryphe ou du moins interpolée. A lui seul cet argument suffirait à rendre téméraire la négation absolue de l'authenticité de la Bulle" (*art. cit.* [supra, in p. 699] 322-324).

° Cit. supra, in p. 675.

* *Menologium Cisterciense* (Antwerpiae 1630) 2.

"Cit. supra, in p. 676.

"Cit. supra, in p. 676.

"*Theologia moralis fundamentalis*, lib. 3 de sacramento Ordinis, fundam. 69 (Lugduni 1675) 286.

"*Theologia moralis*, p. 4, c. 4, q. 1 (Antwerpiae 1702) V 337. De gandavensi ordinatione extat sequens testimonium in archivo illius civitatis: "Nos, Frater Claudius Vaussin. Abbas Cistercii totiusque Cisterciensis Ordinis Caput, etc. Superior Generalis. Notum facimus universis, quod nos dic data praesentium, sacros ordines iuxta privilegium nobis a felici recordationis Innocentio Papa octavo concessum, et missam pontificaliter celebrantes in maiori altari ecclesiae monasterii nostri de Baudeloo, dilectum nobis in Christo Fratrem Franciscum Dhooghe, subdiaconum dicti monasterii religiosum expresse professum, praevio examine idoneum repertum, ad sacrum diaconatus ordinem rite et canonice in Domino promovimus. In cuius rei fidem praesentes a nobis et a

ex Van Roy excerptum, repetunt *Fr. Henno*, O.F.M. (f 1713), *Franciscus Maria a Bruxelles*, O.M.Cap. (f 1713) et alii. In opere *Gallia Christiana* refertur: "Ioannes XII Petit,^{55*} patris cabilonensis, asceta cisterciensis et iuris canonici doctor, die 20 iunii 1670 suffragiis 69 in abbatem electus, sabato quatuor temporum post Pentecosten anno 1672 sacros subdiaconatus et diaconatus Ordines in suo coenobio contulit, iique monachi, qui hisce ordinibus initiati sunt, ad presbyteratum postea admissi sunt ab archiepiscopo Vesontion., vi bullae Innocentii VIII datae anno 1489."⁵⁰ Praeterea *Rituale Cisterciensium*, editum Parisiis a. 1689 (libr. 8, cap. 17 sq., pp. 631-649), refert ritum ordinationis subdiaconi et diaconi per abbatem, et immediate ante caeremonias de ordinationibus refert ipsam Bullam Innocentii VIII.⁵⁷ Tandem in archivo abbatiae Claraevallensis leguntur scripta testimonia ordinationum subdiaconorum et diaconorum ab abbatibus peractarum.⁵⁸

Privilegium igitur in usu fuit ac remansit usque fere ad finem saec. 18, seu usque ad tempus gallicae revolutionis,⁵⁰ quo monasteria Cisterciensia suppressa et archiva destructa sunt. Post restaurationem vero, reformato ac diviso Ordine a Leone XIII a. 1892. privilegium implicite revocatum esse videtur ab eodem Pontifice per Brevem "Non mediocri," 30 iulii 1902, in quo, approbans privilegia Cisterciensium, S. Pontifex refert privilegium abbatis "conferendi . . . suis subditis primam tonsuram et quatuor ordines minores tantummodo." Ceterum nulli dubium esse potest saltem per novum Codicem I.C. (can. 964) privilegium illud revocatum esse.⁶⁰

secretario nostro subscriptas, sigilli nostri appositione muniri iussimus. Datum Gandavi, die sabbati quatuor temporum post Exaltationem Sanctae Crucis, vigesima secunda mensis Septembris, anno Domini millesimo sexcentesimo sexagesimo tertio. Claudius, Abbas Cisterciensis generalis. Franciscus Destrechy, Prior Gandiensis, secretarius" (Gent Rijksarchief, Fonds abdij Baudeloo, n. 664; apud P. Vermeer, *art. cit.* [supra, in p. 660] 266 sq., in nota). Quoad romanam vero ordinationem, *Pius de Langonio* observat Van Roy "enormiter errare," quoniam ibi ille Abbas nonnisi "clericalem tonsuram ordinesque minores suis contulit monachis," ut constat ex opere *Gallia Christiana* IV (Parisiis 1728) 1015.

M Successor praefati Claudii Vaussin.

M Gallia Christiana IV (Parisiis 1728) 1017.

"Cf. *Pius de Langonio*, *art. cit.* [supra, in p. 687] 422, et Talbot qui scribit: "Pope Alexander VII issued a decree on 27th September, 1659, restricting the use of Pontificals for all prelates not enjoying the Episcopal dignity. Anxious to learn how this affected the privileges granted by the Bull 'Exposcit,' the Cistercians advised their Procurator General, Hilarius Roncati, to obtain a decision from the Sacred Congregation of Rites. There was no point in drawing up a new Pontifical if they had lost their privileges. The Sacred Congregation replied on the 20th January, 1660. that the Cistercian privileges were in no way restricted. The question of a uniform Ritual was, therefore, carried into effect, and eventually in 1688 the official text, bearing the Bull 'Exposcit' on the pages immediately preceding the ceremonies of Ordination, was approved and printed. This Ritual is in use to-day. The intrinsic authority it possesses and its acknowledgement by the Sacred Congregation of Rites lends probability to the authenticity of the Bull printed in its pages" (*art. cit.* [supra, in p. 732] 93).

"Canivez; "Dans l'ordre de Citcaux, on n'en a jamais douté [de l'authenticité de la bulle] et on a utilisé les dites concessions jusqu'à la fin du xviii* siècle: témoins les attestations manuscrites de sous-diaconat et de diaconat reçus des abbés, qu'on peut lire dans les archives de l'abbaye de Clairvaux (archiv. départ, de l'Aube, 311, 145)" (*loc. cit.* [supra, in p. 731]).

"Quidam, ut Navarrus, Suarez (cf. in pp. 675, 680) et Benedictus XIV (adhuc secretarius S. C. Concilii), asseruerunt privilegium tacite saltem revocatum fuisse a Cone. Trid. (sess. 23, de reform., c. 10; cf. infra, p. 756. At id certo ex verbis Tridentinis deduci non posse, ostendit Pius a Langonio (*art. cit.* [supra, in p. 687] 429 sq.).

"*Leonis XIII Pontificis Maximi Acta* XXII (Romae 1903) 163; vel *Acta S. Sedis* XXXV 385 Quaestionem an privilegium revocatum fuerit agit P. Vermeer, O. Cist. "Is het privilege der Cisterciënserabten om subdiakens en diakens te wijden herroepen?" *Bijdragen* XVI (1955) 271-278.

SECUNDA OBJECTIO. In textu Bullae, quem testatur se vidisse Victoria (cf. supra, p. 679), et in exemplari Vaticano, quod Gasparri testatur inventum esse in archivo Vaticano (cf. supra, p. 729), nulla mentio habetur de diaconatu sed tantum de subdiaconatu.

RESPONDENT. Testimonium Victoriae est unicum nec ab aliis corroboratum usque ad Gasparri atque opponitur clariori testimonio Vasquesii qui citat ipsa verba ex editione quam vidit quaeque correspondet Collectaneis publicatis Compluti a. 1574 (cf. supra, p. 729). Testimonium Gasparri non est oculare, nec ipse dicit quinam Bullam invenerit et in quo archivi loco; qui vero ultiores inquisitiones ibi instituerunt, eam Bullam nondum invenerunt; e contrario, recenter a. 1954 Lécuyer testatur inventam fuisse minutam Bullae cum mentione diaconatus. Ceterum, ipsum discrimen inter praefata testimonia convenienter solvitur admitendo duas Bullas, alteram quam testantur Victoria et Gasparri. cum sola mentione subdiaconatus, quamque idem abbas Ioannes obtinuerit a. 1487 (nam de facto eo anno abbas obtinuit Bullam confirmatoriam omnium antiquorum privilegiorum Cisterciensium), et alteram quam ipse obtinuit a. 1489, in qua. inter ampliora privilegia concessa, additur privilegium conferendi diaconatum (ita Pius de Langonio et Baisi).

TERTIA OBJECTIO. Plura sunt quae suspectam vel dubiam reddunt huius Bullae authenticitatem, saltem quoad alteram partem quae loquitur de subdiaconatu et diaconatu, ita ut possit in ea videri aliqua falsificatio. Et primo quidem ipsum *internum examen*: nam in priori parte, ubi agitur de petitione abbatis, sermo est de solis ordinibus minoribus, in altera vero parte, ubi agitur de concessione, sermo est de subdiaconatu ac diaconatu, et ordines minores omnino tacentur; unde Papa ex una parte non respondet petitis et ex alia parte concedit non petita, quod est tum inconsequens (Tixeront, Puig de la Bellacasa. Solâ et iam antiquiores Tournely, Billuart, Thomas a Charmes), tum inverisimile, nam Papa in aliqua Bulla, quae est generaliter confirmatoria iam habitorum privilegiorum, sponte et absque ulla abbatis petitione et sine ullo signo novitatis, concederet presbytero tam magnum atque unicum privilegium ordinandi diaconum (ita Boudinhon). Secundo, *exteriorae circumstantiae* probabilitatem falsificationis corroborant: nam ex una parte constat ex historia, tempore Innocentii VIII plures extitisse curiae romanae officiales qui pro recepta mercede Bullas falsificabant. et eo ipso anno 1489, quo nostra Bulla concessa est. detecta fuit quaedam horum falsariorum consociatio.⁰¹ et ex alia parte sive continuata praxis Ecclesiae sive communis tunc temporis theologorum sententia, tam decisive presbyterum a collatione diaconatus excludebant, ut prorsus inverisimile est. ne dicatur omnino inadmissibile, quod Papa tam sponte et absque peculiari ratione illi praxi et doctrinae contradicere voluerit (ita Boudinhon, Bellacasa. alii). Hinc Puig de la Bellacasa (quem sequitur Solâ) suggerit in altera parte Bullae falsificata sive interpolata esse verba “subdiaconatus et diaconatus” loco “omnes ordines minores.”

RESPONDENT. Quoad internum examen textus, discrepantia inter petitionem et concessionem non obstat, quoniam potest legislator, motu proprio et ex causis sibi beneplacitis, ultra petita concedere, et valor Bullae, iuxta regulas iuris, dimetiendus est non ex parte petitoria sed ex parte concessoria. Ceterum, ea discrepantia levare potest admittendo (ut supra observatum est) quod abbas obtinuerit successive duas Bullas, alteram loquentem de solis ordinibus minoribus et alteram de maioribus, quam quidem abbas petierit veluti summarie et forsitan oretenus, et quod redactor secundae Bullae, cum deesset petitoria pars, eam suppleverit ex priori Bulla in qua sola mentio minorum ordinum continebatur (ita Pius de Langonio et Baisi). Externae vero circumstantiae non leviter exag-

⁰¹Cf. apud ipsum Pium a Langonio, *art. cit.* (supra, in p. 687) 426, qui refert testimonium Ludovici Pastor in sua Historia Paparum.

gerantur et inepte invocantur. Quod enim plures aliae Bullae tunc falsificatae fuerint, non probat hanc etiam ex falsificatione prodiisse; ceterum vix dici potest abbatem illum Ioannem, qui eo ipso anno 1489 Romae degebat et Innocentii VIII familiaris erat, tam facile a falsificatoribus decipi potuisse et multo minus ipsum scientem illorum crimini consensisse aut Bullam falsificasse (ita Pius de Langonio, Baisi et alii post ipsos). Quamvis praxis Ecclesiae et doctrina theologorum esset tunc aliena ab huiusmodi concessionibus, plures tamen tunc erant canonistae qui defendebant Papam posse committere presbytero collationem superiorum ordinum, ac proinde Papa communi doctrinae non contradixit, nec aliunde communior ac contraria sententia theologorum, vel auctoritas ipsius S. Thomae, tanti ponderis erat ut debuerit Papam avertere ab eo privilegio concedendo.

His positis hinc inde obiectionibus ac responsionibus, quarum unaquaeque probabilem suum valorem retinet, haec nobis observanda veniunt. Primo, si certum argumentum pro authenticitate Bullarum petendum sit ex earum saltem inventione in archivo Vaticano, duae priores Bullae Bonifatii IX et Martini V sunt certo authenticae⁰²; authenticitas Bullae Innocentii VIII pendet a veritate facti inventionis in eodem Archivo, quam annuntiat Lécuyer. Dolendum tamen est, hunc auctorem nonnisi transeunter et in brevi nota ad calcem paginae, et sine ulteriori descriptione aut determinatione, prodere tanti momenti notitiam, quam posteriores scriptores in praesenti quaestione nequidem advertisse videntur (ex his quos novimus, nonnisi Beyer et Vermeer eam Lécuyer affirmationem commemorant, idque iterum transeunter in aliqua nota ad calcem paginae); magni enim momenti esset scire cuiusnam tenoris sit ea Vaticana minuta, quo modo conveniat aut discrepet a nota Bulla publicata a Pio de Langonio, an contineat explicitam mentionem diaconatus (ac ita differat omnino a Bulla quam Gaspard testatur inventam esse in eodem archivo Vaticano), an in priori eius parte sermo sit de solis minoribus ordinibus et in altera de solo subdiaconatu et diaconatu.

Quidquid, sit, *tres manent obscuritates*, quae nondum sufficienter dissipatae sunt quaeque, donec saltem purificetur quaestio de praefato exemplari sive minuta inventa in archivo Vaticano, rationabile dubium inducunt circa authenticitatem Bullae vel potius circa verba Bullae quae loquuntur de diaconatu.

Primum est discrimen inter Bullam quam vidit Victoria ac testatur Gaspard et eam quam legit Vasquez et publicavit Pius de Langonio; utrique enim fides legitime adhibetur. Difficultas enim non solvitur supponendo existentiam duarum Bullarum (cf. supra, p. 735), nam praeterquam quod haec suppositio sit satis gratuita, quaeritur ubinam sit prior Bulla quam testatur Gasparri et quare ille qui eam quaesivit tempore Gasparri potuit eam tam facile invenire in archivo Vaticano, alii vero plures qui attentius, ut supponitur, eam subinde quaesierunt, nullo modo invenire potuerunt.

Secundo, inanitas huiusmodi solutionis increscit, si consideratur difficultas proveniens ex discrimine inter primam Bullae partem, in qua sermo est de solis ordinibus minoribus, et alteram partem, in qua nominatur tantum subdiaconatus et diaconatus; nam tunc deberemus non duas sed tres Bullas supponere: unam nempe in qua ageretur de solis ordinibus minoribus (quamque adhibuerit redactor ultimae Bullae, ut ex ea suppleret partem petitoriam; cf. supra, p. 735); secundam in qua ageretur etiam de subdiaconatu (quam testantur Victoria et Gasparri); tertiam in qua ageretur etiam de diaconatu.

“Quoad Bullam Bonifatii IX, certitudo authenticitatis increscit tum ex eo quod etiam Bulla privilegii revocatoria in eodem Vaticano archivo invenitur, tum ex eo quod constat de promulgatione illius in Anglia, si fidem rationabiliter praestamus supradictae (p. 728, in nota) publicationi *Papal letters*.

Tertio, argumentum quod pro authenticitate concessionis petitur ex ipso eius usu apud Cistercienses, non omnino eam authenticitatem evincit; nam, admissa veritate huiusmodi usus, cuius ceteroquin testimonia eadem fere paucioraque facta referunt et apparent ad invicem dependentia nec in omnibus vera sunt,⁰³ quaeri adhuc potest an obiective legitimus esset talis usus, nec potuerit fundari in aliquo documento in sua origine partialiter falsificato et bona fide suscepto et ut tali in usum deducto, quem quidem usum ipsa auctoritas ecclesiastica dimiserit nec impedierit, ratione bonae fidei utentium necnon ipsius difficultatis iudicandi de eius origine et valore. Unde Boudinhon, postquam concesserit magnum valorem huic argumento ex usu deducto (cf. supra, p. 733), illud ad debitam proportionem apte reducit, scribens: "Il est évident que l'usage d'un privilège, aussi bien constaté qu'on le suppose, ne saurais jamais être, qu'une preuve indirecte; après tout, il n'y a pas deux manières différentes d'utiliser une concession quelconque, suivant qu'elle est authentique ou apocryphe; dès lors qu'on la tient pour véritable. Or, la bonne foi des abbés de Cîteaux . . . n'est révoquée en doute par personne. Mais enfin la valeur originale de documents quelconques ne dépend en rien de la pratique ultérieure. . . Précisément parce que la preuve est indirecte, je ne me sens pas pleinement rassuré [au sujet de l'authenticité de la Bulle]. Je ne puis oublier, en effet, qu'il y a bien des exemples de privilèges, de faveurs spirituelles, d'indulgences, d'exemptions, qui doivent leur origine à des apocryphes, à des falsifications aujourd'hui avérées, ce qui ne les a pas empêchés de devenir, à la longue, officiels et certains. Des pratiques poursuivies, sinon toujours inaugurées, de bonne foi, ont donné naissance à un titre de fait, à une sorte de possession d'état, à une certaine prescription; et ces titres acquis l'Eglise les a respectés, sans d'ailleurs se prononcer sur l'origine historique des documents allégués; elles les a parfois confirmés par des concessions nouvelles et expresse.⁰⁴ Serions-nous en présence d'un nouvel exemple de cette manière de faire? Je suis loin de l'affirmer; mais cela ne me semble pas impossible."⁰⁵

Ceterum, quamvis haec quaestio de authenticitate Bullae Innocentii VIII adhuc servet aliquem valorem, ratione diuturnae eius historiae et satis certae applicationis in praxi (quod dici nequit de duabus aliis Bullis), tamen, ad decidendam nostram quaestionem, capitale suum momentum amisit, postquam inventae sunt duae aliae Bullae Bonifatii IX et Martini V, quarum authenticitas pro certa iam communiter habetur. Propterea, theologi qui negant R. Pontificem posse concedere presbytero facultatem ordinandi diaconum et presbyterum, totum fere suum conamen convertere solent ad explicandum *ipsum tenorem concessionis in eis contentae*, ita ut suae sententiae contradicere nequeat.

^a Ita, quod *Van Roy* testatur de abbate Cisterciensi celebrante ordinationem diaconorum in ipsa "*Roma, sciente et consentiente Pontifice*" quodque ex eo repetunt alii usque ad hodiernum diem (v.g. olim *Henno*, subinde *Boudinhon*, hodie *Vermeer* et *Fernandez*), ab ipso *Pio de Langonio* vocatur enormis error, ut notatum est supra (p. 734, in nota).

"Quod tamen in nostro casu non accidit, quin e converso Leo XIII a. 1902 in sua Bulla confirmatoria privilegiorum Cisterciensium, occasionem arripuerit excludendi privilegium ordinandi diaconos et subdiaconos (cf. supra, p. 734), etsi nihil explicite significaverit de praevia existentia vel non existentia huiusmodi privilegii.

^o *Art. cit.* (supra, in p. 699) 324 sq.

4. *Sensus et vis Bullarum.*

In quo quidem duas hi doctores vias arripiuntTM aliam qua negetur sensus concessionis, illum detorquendo a facultate ordinandi ad facultatem faciendi ordinare, seu dandi litteras dimissoriales ut monachi ordinentur a quocumque episcopo et celebrandi has ordinationes etiam in ipso monasterio, uno verbo ad exemptionem ab episcopo locali in materia ordinationum (ita Benzoni, f 1613, qui forte primus hanc solutionem proposuit, Hallier, Habert, Drouin, Gotti, Tournely, Puig de la Bellacasa, Hugon, Tanqueray, Cimetier, Lercher, Michel Eolim], Piolanti, Solâ, alique communiter), et aliam qua admissio verbali sensu concessionis de ipsa facultate ordinandi, negetur validitas concessionis, seu dicatur Papa in eo casu potuisse errare vel limites suae potestatis transgredi, quatenus, cum non agatur de documento doctrinali sed mere practico, potuit licite (etsi de facto non valide) suam concessionem attemperare opinioni quorundam coaevorum canonistarum (docentium Papam habere huiusmodi potestatem), quam ipse probabiliorum putaverit (ita Gonet, Salmanticenses, Witasse, Billuart, S. Alphonsus, Ballerini-Palmieri, Mendive, Wernz, Pesch, Mazzella, Sanda, Pohle, MacGuinness, Hocedez, Rivière, Huarte, Lercher, Hugon, Van Noort-Verhaar, Puig de la Bellacasa, Denis, Lercher-Umberg, Michel [adhuc ut probabilem hanc explicationem proponit, etsi mutaverit sententiam principalem], Gy, Sola). Generatim moderniores auctores proponunt, ut primariam ac sufficientem, priorem solutionem, subsidiarie vero ac veluti hypothetice addunt et alteram,^{GT} dicentes nempe quod in ea concessione agitur de solo privilegio exemptionis, et quod, etiam si probaretur ibi agi de ipsa potestate ordinandi, non est impossibile nec inconveniens admittere practicum errorem Papae in uno vel altero tam raro ac particulari casu.

Prior solutio tribus fulcitur rationibus, quarum prima petitur ex stylo Curiae, altera ex interno examine Bullarum, tertia ex historicis

M Mittimus peregrinam solutionem unius vel alterius, uti Leitner (*Handbucht des katholischen kirchenrechts* [1922] 128), qui assumit abbates fuisse fortasse episcopos. Si id verum esset, concideret tota difficultas. Attamen, imprimis de abbate Cisterciensi Iohanni de Ciry certo scimus cum non fuisse episcopum. Praeterea, in Bulla Bonifatii IX conceditur abbati S. Ositae etiam privilegium adhibendi insignia pontificalia, quo privilegio abbas non indignisset, si episcopus fuisset. Tandem in Bulla revocatoria declaratur irritum et inane quidquid in futurum contra revocationem attentaretur, quod quidem sensum non haberet, si abbas erat episcopus, cum, iuxta communem saltem sententiam, Papa non possit invalidum reddere exercitium potestatis Ordinis in episcopo. Cf. Puig de la Bellacasa, "La Bula 'Sacrae Religionis' de Bonifacio IX," *Estudios eclesiasticos* IV (1925) 114-117.

"Excipe unus vel alter, signanter Hocedez, qui priorem solutionem ut contrarium ipsi textui reicit (cf. infra, p. 740, in nota).

circumstantiis.⁰⁸ Singulas rationes exponemus immediate apponendo adversariorum responsiones.

Prima ratio. Stylus Curiae, saec. 13-15 vicens, permittit eam interpretationem iuxta quam “conferre ordines” significet in hoc casu “conferre ordines per se vel per alium” (seu “facere ordinari,” “habere ius faciendi ut aliquis ordinetur independenter ab episcopo loci,” “praesentare ad ordines,” “dare licentiam ut aliquis ordinetur,” “concedere litteras dimissorias”). Ita Clemens V a. 1307 concessit abbati monasterii Opitergiensis facultatem “conferendi, praeter tonsuram et ordines minores, etiam maiores ordines, statutis a iure temporibus, seu praesentandi subditos professos episcopo ut licite ordinentur,” et a. 1309 cardinali episcopo Sabinensi in Sicilia legato, tribuit facultatem “clericalem tonsuram necnon, statutis a iure temporibus, minores et maiores ordines . . . conferendi per te vel per alium.” Alia exempla afferunt Bellacasa et Cappello, desumpta ex Bonifatio VIII, ex Conc. Trid. et ex Codice I.C. Ipsa praesertim expressio “conferre libere et licite” (Bonifatius IX) indicat non agi de ipsa physica potestate ordinandi (secus diceretur non “licite” sed “valide”), sed de exemptione ab episcopo locali (libere, i.e. independenter ab episcopo; licite, i.e. sine transgressione legis ecclesiasticae et laesione iuris episcopi).⁰⁹

Respondent. Stilus Curiae saec. 13-15 contrarium probat, nam expressio “conferre ordines” imo “ordines conferre libere et licite” significabat ipsam potestatem conferendi ordines. Ita Gregorius IX a. 1283 concessit cuidam abbati facultatem “conferendi fratribus tuis minores ordines,” et Sixtus IV a. 1483 concessit facultatem ut “quatuor ordines minores novitiis et aliis religiosis professis dicti monasterii conferre licite et libere valeatis”⁷⁰; in quibus documentis

* Quidam antiquiores, ut *Bensonius* (cf. supra, p. 680), *Haberi* et *Drouin*, in medium produnt praesumptam aliquam declarationem tum S. C. Concilii a. 1596 tum Clementis VIII a. 1592, iuxta quam privilegium concessum ab Innocentio VIII sit intelligendum tantummodo de litteris dimissoriis. Attamen, ut ostendunt *Pius de Langonio* et *Baisi*, in duobus illis documentis habetur mera quaedam generalis declaratio, attingens quoslibet abbates et praelatos habentes potestatem conferendi tonsuram et ordines minores, et nullo modo respicit aut alludit ad ipsum singulare privilegium concessum tantummodo quinque abbatibus Cisterciensibus. Responsum illud S. C. Concilii sic sonat (et fere idem continetur in Bulla Clementis VIII): “Abbates benedictos sive habentes facultatem a Sede Apostolica exercendi ea quae ab abbatibus benedictis exerceri possunt, posse tantum primam tonsuram et minores ordines suis subditis regularibus concedere. Item, tam eosdem abbates quam alios quoscumque regulares posse concedere litteras dimissorias suis subditis regularibus, ad episcopum tamen diocesanum, a quo circa doctrinam examinari debent” (lib. 8 Decret. S. C. Concilii ab anno 1594, dic 3 ianuar. ad mens, ianuar. 1597).

“Hanc rationem evolvit peculiariter Puic. de la Bellacasa, *ari. cit.* (supra, in p. 738) 122-131.

”*Btiliarium Lateranense* (Romae 1727) 77, et Appendix, p. 4.

certe agitur de concessione ipsius potestatis ordinandi. Exempla autem in contrarium adducta non sunt ad rem, imo oppositum potius probant, nam nullibi habetur sola expressio “conferre ordines” in sensu “praesentandi ad ordines” vel “conferendi ordines etiam per alium,” sed haec verba apponuntur praecise ut explicativa ambiguae cuiusdam expressionis, ut in duobus documentis Clementis V; quod nequaquam fit in nostris tribus Bullis. Cetera exempla allata a Bellacasa et Cappello minus adhuc ad rem faciunt (ita Hocedez et Fernandez).⁷¹

Secunda ratio. In ipsis Bullis varia habentur indicia quae suadeant in eis agi de solo exemptionis privilegio. In Bulla Martini V datur facultas conferendi sacros ordines “dioecesani loci licentia super hoc minime requisita”; hoc autem necesse non erat dicere, si ageretur de ipsa potestate ordinandi. In altera Bulla Bonifatii IX dicitur privilegium revocari ob quaerelam episcopi londoniensis, seu quia vergebat “in gravem ipsius episcopi et iurisdictionis suae ordinariae laesionem”; iamvero hoc convenientius intelligitur si agatur de privilegio exemptionis quam de ipsa facultate ordinandi ac propterea episcopus londoniensis tacuit de potestate Ordinis et appellavit sola iura patronatus et iurisdictionis; ipsa tam facile obtenta revocatio privilegii idipsum suadet. In tribus Bullis nihil est quod novitatem et solemnitatem sonet, ut connaturaliter expectaretur in concessione tam magni et extraordinarii privilegii; rationes autem quae pro favore concesso allegantur, scilicet honor abbatis et disciplina monasterii (Innocentius VIII: “Ne monachi pro suscipiendis subdiaconatus et diaconatus ordinibus extra claustrum hinc inde discurrere cogantur”), non sunt pares tantae concessioni, dum e converso sufficiunt ad explicandum solum exemptionis privilegium (Haec ultima ratio maxime commovit Boudinhon).⁷²

Respondent. Verba Martini V implicant quod abbas poterat non solum ordinare sed etiam id facere absque ulla episcopi licentia: non enim prior facultas est eadem ac altera; etiam ante concessionem facultatis ordinandi, abbas poterat advocare alium episcopum haben-

⁷¹ Hocedez: “Il n'est pas possible . . . d'interpréter le privilège comme une simple concession de faire ordonner par un évêque au choix de l'abbé. . . Il n'y a . . . pas de doute possible sur le sens de la bulle.” Iudicium huius auctoris eo vel magis valet quod aliunde ipse faveat sententiae neganti posse presbytero committi collationem diaconatus et presbyteratus, ac propterea cogatur recurrere ad aliud argumentum de possibilitate practici erroris in Papa.

⁷² “Ces . . . concessions, exorbitantes au sens du droit, sont bien misérablement motivées. Le Pape va modifier, sur [des] . . . points importants, la pratique très ferme de l'Eglise . . . , il va formuler une concession qui soulève une grosse difficulté théologique et va à l'encontre de l'enseignement unanime des théologiens. Or, voici par quelles raisons il motive ces . . . décisions: ‘Ne monachi. . .’ Mais c'est là une raison assez puérile.”

tent potestatem ordinandi et tamen idem abbas et ipse episcopus indigebant licentiam episcopi loci ad ordinationem celebrandam. Ceterum, nihil probat ea verba (“Diocesani loci licentia super hoc minime requisita”) referri debere ad ipsas solasque ordinationes potiusquam ad cetera privilegia quae simul conceduntur (ita Fernandez)/³ Iura patronatus et iurisdictionis episcopi londoniensis laedebantur etiam per concessam facultatem ordinandi, nam ita ille non amplius poterat monachos proprio iure ordinare, qui ita suae Jurisdiction! funditus subtrahebantur. De concessionis rationibus et formulatione solius S. Pontificis concedentis est iudicare; una ratio tam extraordinarii privilegii, ab Innocentio VIII concessi abbati Ioanni de Cirey, potuit esse ipsa peculiarissima existimatio et paterna familiaritas, qua illum prosequebatur, ut scimus ex historia et innuitur circa initium ipsius Bullae (“Ut te, quem speciali dilectione prosequimur . . .”); etiam alia ratio, ne scilicet monachi ad suscipiendos subdiaconatum et diaconatum extra claustra discurrerent, nequaquam inepta aut inadaequata dicenda est, nec opponi potest monachos debuisse nihilominus claustra egredi ad suscipiendum presbyteratum, nam saltem duobus ex tribus itineribus per privilegium praecavebatur (ita Pius de Langonio).

Ceterum saltem Bulla Bonifatii IX contraria affert indicia quae suadeant in ea agi de concessione ipsius potestatis ordinandi. Et imprimis, sermo est de diaconis et presbyteris “sic per dictos abbates promotis,” ubi promotio sive ordinatio tribuitur ipsis abbatibus (ita Fernandez). Praeterea, in verbis “Constitutionibus et ordinationibus apostolicis . . . contrariis non obstantibus” fit allusio etiam ad Constit. “Abbates” Alexandri IV (insertam *Corpori Iuris*, in Sexto Decretalium, l. 5, tit. 7, De privilegiis, c. 3 “Abbates”), in qua dicitur abbates posse conferre solam tonsuram: unde nova facultas quae, ea Constitutione non obstante, conceditur abbatibus quoad ordinationem diaconatus et presbyteratus est eiusdem generis facultas, seu potestas ordinandi, non vero merum ius exemptionis, (ita Hocedez et Fernandes).⁷⁴ Tandem, in altera Bulla, revocatoria privilegii, “irrita et inanis” declaratur quaelibet ordinatio quae in futuro ad normam praecedentis privilegii attentaretur, quod quidem supponit ordinationes, eventualiter antea habitas, fuisse validas, seu abbates habuisse

⁷³Pius de Langonio, loquens de Bulla Innocentii VIII, radicaliter hanc obiectionem evertit sequenti generali ac gratuita affirmatione, quam recentiores repetere non audent “Privilegium concedendi dimissoriales ad quemcumque benevolum episcopum, in illud temporis, *omnibus jure regularibus comunissimum erat*. Unde Innocentius VIII abbati Cisterciensi privilegium, ‘de gratia speciali’ concessisset, quo iam ille, sicut et caeteri quamplures, de plano fruebatur” (*art. cit.* [supra, in p. 687] 428. Contrarium ostendit Puig DE LA Bellacasa, *art. cit.* (supra, in p. 738) 118-121.

⁷⁴“Refutationem huius rationis lege apud Cappello, n. 311, ed. 1951, p. 209.

potestatem valide ordinandi (ita Fernandez, qui hanc rationem vocat "el argumento mas fuerte").

Tertia ratio petitur ex sequentibus historicis circumstantiis, quae suadent non agi de potestate ordinandi sed de privilegio exemptionis quoad ordinationes. Ex historia scilicet constat difficultates et lites facile intervenisse inter abbates et Ordinarios locorum, ratione quarum inde a saec. 13 abbates a iurisdictione Ordinariorum coeperant se subtrahere per privilegia apostolica; in particulari abbas ille Vincentius, monasterii Alzelle, cui Martinus V suam Bullam concessit, non paucas quaerelas habuit cum suo Ordinario Misnensi Rudolpho Planitz.⁷⁵ Nihil inde mirum quod quidam audaciores abbates, seu tres illi destinatarii trium Bullarum, conati fuerint suam exemptionem ab episcopo dioecesano, quam partialiter iam habebant, amplius extendere ad ipsas ordinationes maiores, ut inde liberiores fierent a iurisdictione Ordinarii ac molestae lites et difficultates extinguerentur; ad quem scopum ample sufficiebat merum privilegium exemptionis quoad ordinationes, vi cuius poterat advocari quilibet extraneus episcopus, nec ullatenus necessaria erat ipsa tam extraordinaria facultas ordinandi, abbatibus concessa (ita Sola, ad mentem, et alii). Praeterea, altum silentium theologorum et canonistarum circa Bullas Bonifatii IX et Martini V ostendit nihil ipsos in istis Bullis peculiare deprehendisse, adeoque non magis quam consuetum exemptionis privilegium in eis legisse. Tandem constans praxis Ecclesiae et communis sententia theologorum, iuxta quam non poterat presbyter esse minister diaconatus et presbyteratus, omnino improbabilem reddunt, Papam tam facile et sine haesitatione huiusmodi potestatem concedere voluisse.

Respondent. Praefati tres abbates potuerunt ob varias rationes concupiscere et obtinere etiam privilegium potestatis ordinandi, quae conferebat maiorem auctoritatem ipsis abbatibus, maiorem independentiam (etiam ab extraneis episcopis) illorum monasteriis, et securiorem disciplinam ipsis monachis, quorum divagationi extra claustra praecavebatur. Fortasse theologi et canonistae duas Bullas Bonifatii IX et Martini V nequidem cognoverunt, ratione ipsius brevis existentiae privilegii in eis contenti (cf. supra, p. 729). Usque ad illud tempus non pauci doctores, et inter eos duo S. Pontifices, Innocentius IV et Innocentius V, sustinuerunt oppositam sententiam, iuxta quam Papa potest concedere presbytero potestatem conferendi presbyteratum et diaconatum, vel saltem diaconatum, imo haec erat

⁷⁵Cf. SOLA, *art. cit.* (supra, in p. 728, 22-25; C. BOCK, "La bulle 'Gerentes ad vos' de Martin V," *Collectanea Ordinis Cisterciensium Reformatorum XIII* (1951) 4sq.

communior opinio canonistarum, quam in priori parte eiusdem saec. 15, in quo tres illae Bullae prodierunt, sustinuit peculiariter Nicolaus de Tudeschis, vulgo Panormitanus (f 1445), vir maximae auctoritatis in iure canonico (cf. supra, pp. 663-666).

Altera solutio, iuxta quam non est impossibile neque inconueniens dicere quod Papa in tribus illis Bullis potuerit errare limitesque suae potestatis transgredi, fundatur in hoc quod ex una parte illae concessionibus non continent eas infallibilitatis condiciones, quae assignantur a Cone. Vaticano, et ex alia parte continent casus quosdam practicos ac raros, in quibus non necessario concludendum est R. Pontificem semper recte ac valide agere, ubi graves rationes contrarium suadeant: quod quidem *Pesch* exprimit noto effato, a pluribus repetito “Nam unum factum pontificium non facit legem neque dogma”⁷⁰ et *Lercher-Umberg* emolliunt, dicentes praesumendum quidem esse id quod S. Pontifices faciunt recte fieri, si agatur de his quae ipsi saepe faciunt, non necessario si agatur de his quae semel vel raro faciunt et praefatae praesumptioni obstant vere graves rationes. Et in confirmationem quidam (ut Michel, cf. supra, p. 694) adducunt casus reordinationum in quibus putant quosdam Papas errasse, non doctrinaliter sed practice, circa factum valons ordinationis collatae ab episcopis haereticis vel simoniacis. Unus vel alter (ut Hugon; cf. supra, p. 700), in confirmationem adducit quod Bonifatius IX retractaverit Bullam et indultum suum irritum declaraverit, ita ostendens se ex inadvertentia egisse nec ullatenus quaestionem ipsam dogmaticam suo induito dirimere voluisse.

Respondent vero adversarii (quibus in hac re suffragantur etiam pauci inter patronos nostrae Conclusionis, ut Gasparri. Boudinhon et Tixeront; cf. supra, p. 697, in nota), absolute negantes Papam in illis concessionibus potuisse moraliter vel de facto errare, cum in eis agatur de aliqua re connexa cum dogmate, qualis est valor et fructus sacramentorum qui dependet ab ipsa validitate ordinationis et consequenter a validitate pontificiae concessionis factae presbyteris ut possint diaconos et presbyteros ordinare. Sensus horum auctorum videtur sic enucleari posse: In illis concessionibus non agitur quidem de definitione ex cathedra, seu de primario obiecto infallibilitatis; neque etiam de generali declaratione, aut generali lege, aut de sic dicto facto dogmatico seu de secundario obiecto infallibilitatis (quidam tamen, ut Pius de Langonio et Lépiciér loquuntur explicite de facto dogmatico); unde *theorctice* loquendo Papa potuit errare in

⁷⁰ Hocedez paulo aliter: “Aucun théologien ne prétend qu’il [le Pape] est infaillible dans les jugements particuliers ou lorsqu’il édicte des lois particulières.”

illis concessionibus; attamen de *jacto* non potuit errare, cum agatur de re tam gravi, connexa cum valore sacramentorum et sanctificatione animarum.⁷⁷

Ad rem nostram quod attinet, haec dicenda veniunt.

Abstrahendo a variis particularibus rationibus, quas hinc inde contententes theologi afferunt, pro vel contra veritatem et obiectivitatem concessi privilegii quaeque suum retinent probabilitatis valorem, unum certum est, scilicet huiusmodi privilegium adversari tum connatural! ac pleniori sensui antiquae Traditionis (de quo supra, pp. 711-713), tum constanti praxi Ecclesiae etiam posterioris temporis, tum communi sententiae theologorum usque saltem ad Cone. Trid., atque

^r Gasparri: "Si id [i.e. factum concessionis] verum foret, quaestioni locus non esset."

Pius de Langonio: "Innocentiana concessio doctrinalem importat decisionem, nempe Summo Pontifici potestatem inesse committendi simplici presbytero subdiaconatus et diaconatus collationem: ibi proinde tum factum, tum de facto doctrina, seu, prout loquuntur theologi, *factum dogmaticum*, quod non potes in dubium vertere, supposita Bullae authenticia, quin ipsam Romani Pontificis inerrantiam aliquammodo offendas. Firmiter igitur teneto, quidquid minus recte aut minus advertenter insinuaturn reperies, opinionem quam circa potestatem sibi divinitus inditam sequitur Papa Bullam emanans, ut in casu, non amplius opinionem esse sed certitudinem" (*art. cit.* [supra, in p. 687] 469).

Boudinhon: "Il est très légitime de conclure du fait au droit."

Lépicier: "Quando agitur de *factis dogmaticis*, ut esset praecise collatio facultatis factae simplici presbytero confirmandi, repugnat vel in uno puncto Summum Pontificem in errorem induci" (*De Baptismo et Confirmatione*, p. 404). Hic quoque applicari illud debet, quod antea diximus, videlicet talem pontificiam commissionem [qua presbyter possit ordinare diaconum et presbyterum], vel in uno alterove casu, *nobis tanquam dogma esse habendam*, secus in re fidei, Christi Vicarius gravissime errasset" (*De Extrema Unctione et Ordine*, p. 261).

Baisi: "Ammetto senz'altro che in esse [i.e. nelle predette concessioni] non si ha una definizione di fede: ammetto pure che, speculativamente parlando, i papi potrebbero aver errato nel concederle. Quello che nego è precisamente questo: che i Sommi Pontefici abbiano moralmente potuto errare ed abbiano errato di fatto e che perciò le bolle non costituiscano in qualche modo un principio teologico" (*op. cit.* [supra, in p. 689] 117).

Fernandez: "Sobre su valor y autoridad diremos: 1. En estas cosas no se trata de una 'definitio ex cathedra,' aunque se trata de un *echo dogmático* que implica gravísimas consecuencias. 2. Por no tratarse de un caso de infalibilidad pontificia, teóricamente el Papa se podría equivocar. 3. Sin embargo, *negamos que se haya equivocado. No admitimos el hecho, el 'factum' de un error en varios Pontífices en un asunto tan grave*" (*art. cit.* [supra, in p. 696] 203).

In his et similibus assertionibus, aliqua confusio observatur. Pius de Langonio et Lépicier exaggerare videntur cum unum alterumve particularem casum, aliquo modo connexum cum dogmate vel potius cum validitate sacramentorum, reducunt ad "facta dogmatica," in quibus omnes theologi admittunt Papam esse infallibilem; sic enim facta dogmatica possent in infinitum multiplicari. Baisi vero et Fernandez, qui emolliunt suam affirmationem ac concedunt in uno vel altero particulari casu (qualia sunt tria praefata privilegia), theoretice loquendo Papam posse errare, non vero practice, ambigue vel illogice loquuntur: nam vel putant talem casum reducendum esse ad facta dogmatica, et tunc Papa est infallibilis, tum theoretice tum practice, sicut in omnibus factis dogmaticis, vel putant talem casum non constituere verum factum dogmaticum, et tunc voluntarie assumunt Papam non posse in eo errare et inepte distinguunt inter inerrantiam theoreticam et inerrantiam practicam. Rectius igitur alii theologi distinguunt inter casum rarum et casum frequentem, et dicunt non in priori sed tantum in altero Papam errare non posse, eo quod prior non demonstretur esse tam proxime connexum cum dogmate revelato ut possit constituere verum "factum dogmaticum."

“sese habere ad instar alicuius insulae in mari magno” (Wernz, supra, p. 699) vel tanquam melchisedechianum quoddam saec. 15 simulacrum, absque ulla genealogia aut progenie in tota Traditionis historia.⁷⁸ Id autem theologicæ suspectam reddit suam ipsius existentiam, et probabilitatem sententiae quae illud sustinet non modice inficit, quidquid ceteroquin sit de valore particularium rationum, quibus impugnari possit sive authenticitas unius vel alterius Bullae, sive ac praesertim sensus vel auctoritas concessionis; aliquis enim defectus rationabiliter et probabiliter in eo privilegio suspicitur adesse, quamvis non clare appareat an in authenticitate Bullae, an in sensu concessionis, an in auctoritate concedentis.

Quibus attentis, necnon considerata ipsa discrepantia opinionum theologorum, *nequit saltem dici certum esse jactum validae concessionis, qua simplex presbyter evaserit extraordinarius minister diaconatus et presbyteratus. Adeoque, ut non semel notatum est supra* (pp. 713, 722, 723), *cum nondum allatum sit jactum certum quod contrarium probet, integra manet vis argumenti quod supra* (pp. 711-713) *deduximus ex connaturali sensu Traditionis et integra manet praesumptio contra possibilitatem conferendi presbytero extraordinariam potestatem administrandi subdiaconatum et presbyteratum, donec contrariis ac certis jactis dissipetur.* Ac pro tanto, in praesenti statu historicae inquisitionis et theologicae controversiae, probabilior adhuc dicenda est sententia quae docet presbyterum non posse evadere extraordinarium ministrum diaconatus et presbyteratus, et a fortiori episcopatus, ut asserebamus in ipso textu nostrae Conclusionis (p. 702).

“Quidam ut Vasquez (supra, p. 675), Tanner, Morinus, Henno, Herincx, Berti, Engel, Schram, Pius de Langonio, Many, Baisi, Congar, Beyer, asserunt vel suggerunt similia privilegia fuisse concessa etiam Praelatis *Franciscanis*, missionariis in India, et quibusdam abbatibus *Benedictinis*. Hallier (*op. cit.* [supra, in p. 680] 914) refert monachos monasterii San-Dionysiaci (Saint Denis) iactitasse se habere simile privilegium. Navarrus (supra, p. 680) asserit abbatem quondam cisterciensem in Germania habuisse privilegium ordinandi subdiaconos, sed non constat utrum loquatur de eodem privilegio de quo Victoria ac ideo confundat Galliam cum Germania, an de distincto, et ceteroquin tale privilegium respicit solum subdiaconatum.

Attamen, huiusmodi incerta facta frustra invocantur, mere ex auditu (solus Engel, apud Gasparri et Vermeccr, affirmat: “Ipse scio quaedam monasteria S. Benedicti similia habere”) et absque ulla specificatione Pontificis concedentis, abbatis vel praelati destinatarii, loci, temporis et tenoris concessionis. Propterea non multum his historiis fidere videntur quidam ex ipsis relatoribus, uti Pius de Langonio et Baisi qui scribit: “Un'altra testimonianza relativa a simili privilegi, e di grande valore se potesse essere storicamente controllata, la si potrebbe avere dalla bolla che alcuni autori abbastanza insistentemente, specialmente nei secoli XVII et XVIII, dicono concessa ai prelati Francescani in India. Ma fin'ora non è venuto alla luce alcun autentico documento. P. Giuseppe M. Pou y Marte O.F.M., che sta compilando il Bollario Franceseano pel secolo XVI, mi ha assicurato che tale bolla non esiste, e che se fosse stata concessa, certamente se ne sarebbe tramandato il ricordo tra i Padri del suo Ordine” (*op. cit.*, [supra, in p. 689] 26).

Et haec nobis videtur rationabilis positio, eligenda a quocumque prudenti ac traditional! theologo. Nec aliunde irrationabilis aut imprudens talis positio ex futuro exitu probaretur, si nempe aliquando certo constiterit de veritate concessionis supradicti privilegii, quoniam omnes norunt, opinionem, quae nunc sit tantum probabilior, posse evadere improbabilem et falsam, ubi nova indicii elementa introducantur, quae certitudinem de contrario parere valeant.

Et nos quidem ad hanc rationabilem Conclusionem descendere coacti sumus, quamvis aliunde personali quadam inclinatione in contrariam opinionem alliceremur, eo quod ex hac ipsa opinione iterum ac signanti modo confirmaretur sententia S. Thomae, quam ut probabiliorum assumpsimus in art. 5 (tom. 2, pp. 22Ssqq.), de non-sacramentali indole ordinis episcopalis.⁷⁹ Nec inde ceteroquin in peculiarem theologiam difficultatem impingeremus, explicandi scilicet quo modo possit presbyter esse minister extraordinarius sacramenti Ordinis, nam id non aliter explicaretur quam quoad alterum certumque casum Confirmationis, ut constat ex fuse disputatis in eodem art. 5 (tom. 2, pp. 251-279).

ART 27. Utrum simplex presbyter sit extraordinarius minister minorum ordinum et subdiaconatus (3 p., q. 72, a. 11, ad 1; *Suppl.*, q. 38, a. 1, ad 3; *In 4 Sent.*, dist. 7, q. 3, a. 1, q. 3, Sed contra et solutio).

STATUS QUAESTIONIS

Haec quaestio non est tam otiosa quam prima fronte videri possit. Nam, quamvis moderni theologi conveniant in affirmativa sententia, tamen *primo*, plures antiquiores theologi dissentiebant, nec sine aliqua ratione, adeoque quaestio retinet suum historicum momentum; *secundo*, etiam moderni theologi quamvis conveniant quod attinet ordines minores, ratione evidentis praxis Ecclesiae, non tamen prorsus concordant in iudicio quod proferunt relate ad subdiaconatum, ob defectum actualis praxis Ecclesiae et ob minorem certitudinem quoad antiquiorem praxim; *tertio*, sententia de non-sacramentalitate et ecclesiastica institutione ordinum diaconatu inferiorum non est tam certa quam quidam putare videntur, sed tantum nunc communior et probabilior, adeoque nonnisi arbitrarie quidam theologi (Huarte, Bozzola) praesentem quaestionem uno flatu resolvunt ac levi digito remonent, absque ulteriori expositione, dicentes evidens esse presby-

⁷⁹ Vim huiusmodi confirmationis uno vel alio modo fateri coguntur non pauci theologi, etiam inter eos qui pugnant pro sacramentalitate episcopatus, ut ostensum est in eodem Joco, pp. 2S2 sq.

terum esse extraordinarium ministrum illorum ordinum, cum sint ecclesiasticae institutionis ac ideo ab Ecclesia possint, cuicumque ipsa voluerit, committi (imo quidam, ut Lercher, Bellacasa, Piolanti) rem ut tam claram assumunt, ut nequidem dignentur ipsam quaestionem tangere, sed agunt tantummodo de ministro diaconatus, presbyteratus et episcopatus.

PARS NEGATIVA ct PARS AFFIRMATIVA

Communis quidem modernorum sententia tenet presbyterum esse ministrum extraordinarium certe quoad ordines minores ⁰ et saltem probabilius quoad subdiaconatum. Sed huiusmodi sententia suas vicissitudines suamque historiam habuit, dependenter tum a diversis opinionibus de sacramentalitate illorum ordinum tum a praxi sive concessionibus Ecclesiae.

Et primo quidem, sententiam *affirmativam* connaturaliter amplexi sunt tum quotquot inde a medio aevo usque ad hodiernum diem negarunt illorum sacramentalitatem, quos quidem enumeravimus in art. 6 (tom. 2, pp. 403-415), tum quotquot, praecipue inde a saec. 16, admiserunt presbyterum posse esse extraordinarium ministrum ipsius diaconatus et presbyteratus quosque retulimus in art. praec. (pp. 661 sq., 674, 684-686). Discrimen autem et evolutio accidit in campo eorum qui, aut sacramentalitatem illorum ordinum admiserunt, aut presbyterum posse esse diaconatus et presbyteratus ministrum negaverunt; utraque enim ratio, tum sacramentalitatis, tum paritatis vel unitatis cum altioribus ordinibus, quibusdam visa est obstare quominus inferiorum etiam ordinum collatio simplici presbytero committeretur; subinde vero, cognitio et evolutio ipsius praxis Ecclesiae theologos docuit neutram illarum rationum obstare: quod quidem factum est primo ac satis celeriter quoad minores ordines, posterius ac multo lentius quoad subdiaconatum.

Rigidiorem positionem in hac re assumpserunt pauci theologi praetridentini, qui excluserunt presbyterum a ratione ministri tum quorumlibet ordinum tum ipsius Confirmationis, non obstantibus notis privilegiis concessis abbatibus inde a Conc. Nicaeno II a. 787 quoad ordines minores et ab ipso Gregorio M. quoad Confirmationem, huiusmodi privilegiorum vel sensum immutantes vel ipsam auctoritatem impugnant: ita Albertus M., Bonaventura (cuius tamen mens clara non est), Franciscus de Mayronis, Guilelmus de Rubione, Guilelmus de Vorilongo, et immediate ante Conc. Trid. Hadrianus Dedel (sub-

“Quidam addunt “ct quoad tonsuram,” sed frustra, ut videtur, cum omnes admittant tonsuram non esse sacramentalem sed merae ecclesiasticae institutionis.

inde Hadrianus VI. f 1523), quos omnes retulimus in art. praec. (p. 670 sq.); quamvis enim aliqui inter hos doctores loquantur directe aut praecipue de Confirmatione, cum excludunt presbyterum posse esse ministrum extraordinarium, tamen eorum mens est id valere etiam, sin minus a fortiori de ordinibus, etiam minoribus, quatenus reputaverint hos esse sacramenta. Haec sententia post Cone. Trid. nonnisi unum vel alterum defensorem, nominatim Guil. Estium (t 1613),⁸¹ retinuit ac sensim sine sensu decedit, locum relinquens *moderatae sententiae S. Thomae* {*Suppi.*, q. 38, a. 1, ad 3, cit. in p. 668). iuxta quam presbyter potest esse minister extraordinarius ordinum minorum, non tamen subdiaconatus.⁸² Hanc praetulerunt plures theologi, praesertim thomistae, saltem usque ad saec. 17, uti Paludanus (apud Capreolum), Capreolus {*In 4 Sent.*, dist. 7, q. 2, a. 3, ad 3 et 10, ubi refert et approbat, ut de mente S. Thomae, verba Paludani), Dom. Soto, Bellarminus (incerte tamen loquitur, nec videtur absolute negare presbyterum posse ordinare subdiaconum), Nugnus, Sanchez, Bonacina, Dicastillo, Gonet (minus decisive negat presbyterum posse ordinare subdiaconum et contrariam sententiam, quam refert, non simpliciter reicit),⁸³ Billuart (quatenus ponit suam affirmativam conclusionem de solis ordinibus minoribus, quamvis subinde, referens “plures censere etiam posse ex commissione conferri [subdiaconatum] a simplici presbytero,” hanc opinionem non reprobet, imo conetur ostendere S. Thomam ei non adversari).

Nihilominus etiam haec sententia inde a saec. 17 declinare coepit

"Ad obicclionem de privilegio quibusdam presbyteris ab Ecclesia concesso, respondet "Quamvis omnes ordines, etiam minores, sint sacramentum, potest committi ut illos [presbyteri] conferant, non tanquam sacramentum, sed tanquam sacramentalia, seu potius officia quaedam sacra, quae sine sacramentali ordinatione communicari atque exerceri possunt, eo quod nullam requirant supernaturalem potestatem, cuiusmodi in sacerdotis officio requiritur" (*In IV Sententiarum*, pars posterior, dist. 24 [Duaci 1616] 42 sq.).

"Quidam thomistae, ut *Salmanticenses* morales et *Billuart*, dicunt S. Thomam, cum docet presbyterum esse posse ministrum solum ordinum minorum, "non autem maiorum ordinum," nequaquam excludere subdiaconatum, sed cos tantum ordines qui quovis tempore in Ecclesia habiti sunt ut maiores et sacri, scilicet presbyteratum et diaconatum. Attamen, huiusmodi exegesis videtur contradicere ipsis verbis S. Thomae; nam alibi S. Doctor docet "esse. . . tres ordines sacros, scilicet sacerdotem, et diaconum . . . et subdiaconum" (*Suppi.*, q. 37, a. 3) et ordines sacros opponit ordinibus minoribus, inquit: "Alii dixerunt quod in sacris ordinibus imprimitur character, non autem in minoribus" (*ibid.*, q. 35, a. 2). Unde, cum in q. 38, a. 1, ad 3, ait: "Aliquis sacerdos simplex potest conferre minores ordines . . . nec [tamen] maiores ordines" intendit excludere etiam subdiaconatum cum aliis maioribus ac sacris ordinibus. Idque etiam confirmatur ex ipsa doctrina thomistarum (et ipsius Billuart), qui nonnisi tardius, nec omnino decisive, accesserunt ad sententiam de presbytero extraordinario ministro subdiaconatus.

** *De Ordine*, disp. 3, a. 1, n. 3: "Licet non evidenter constet quod subdiaconatus dicat immediatum ordinem ad corpus Christi (ideoque plures existiment posse Pontificem concedere simplici sacerdoti, ut ordinet subdiaconum), id tamen de sacerdotio et diaconatu manifestum est."

(cum ceteroquin plures ex eius patronis nuper relatis, signanter Bellarminus, Gonet et Billuart, de ea dubitare coeperint), ac sensim sine sensu theologi coeperunt magis vel minus decisive accedere ad *communem hodiernam sententiam*, iuxta quam presbyter esse potest extraordinarius minister etiam subdiaconatus. Huic evolutioni non levem impulsum videtur dedisse testimonium Victoriae et Navarri de concesso quibusdam abbatibus privilegio ordinandi subdiaconos (cf. supra, p. 673). Fr. Hallier († 1659) ait sibi “videri omnino probabile quod ad subdiaconatus ordinem conferendum Ecclesiae dispensatio simplicem presbyterum idoneum efficere possit” (*De sacris elect, et ordin.*, p. 2, sect. 5, c. 1, a. 3, n. 7). Salmanticenses morales (Andreas a Matre Dei, † 1674) magis decisive scribunt: “Nos vero cum Granado . . . asserimus, posse Summum Pontificem praebere facultatem ad conferendum ordinem subdiaconatus . . . , nec D. Thomas . . . oppositum tenet” (*De Ordine*, c. 4, punct. 1, n. 28). Iam in altera parte saec. 18 Wirceburgenses (Th. Holtzclau, † 1783) non timent asserere: “Potest tamen sacerdos simplex ex concessione Ecclesiae conferre subdiaconatum: item ordines minores. Est communis sententia” (*De Ordine*, diss. 1, c. 2, a. 9, dico 4). Melius fortasse S. Alphonsus († 1787) exprimit ac sequitur communioem iam sententiam theologorum, inquiens: “Alii demum probabiliter cum Salmant . . . negant de diaconatu . . . affirmant vero de subdiaconatu. quia eius munus non habet relationem tam immediatam ad Christi corpus. Neque huic obstare dicunt Salmant. doctrinam D. Thomae” (l. 6, n. 762).

Theologi moderni non solum unanimes sunt, sed etiam cum maiori asseverantia loquuntur et *sententiam ut certam proponunt*, maxime quod attinet ordines minores, imo quidam notam “theologice certum” enuntiant. Et quidem, quoad ordines minores, sententia dici solet “certa” (De Augustinis, Gasparri, Tixeront, Van Noort-Verhaar, Diekamp, Denis, Ferland, Ott, Sola; alii rem supponunt ut certam, etsi id non dicant), unus vero vel alter (Cappello, Hervé) dicunt eam esse “theologice certam.” Quoad subdiaconatum vero, minor est concordia in asseverantia; quidam dicunt id esse “theologice certum” (Cappello, Hervé, alii certum (De Augustinis, Tixeront, Diekamp, Ferland, Ott, Sola), alii sententiam probabilem (Zubizarreta), alii contenti sunt dicere id esse sententiam communioem (Van Noort-Verhaar), alii sententiam communem (Denis, Gigon, Baisi qui valde ambigue ait: “in catholica doctrina commune”).

Ut patet, in aliqua ex huiusmodi indicia influxum habet sententia de non-sacramentalitate horum ordinum, quam quidam assumunt ut

certam, dum revera non est nisi probabilior; propterea Pesch veluti perfunctorie rem decedit, scribens: “Ordines minores et subdiaconatum administrari posse a simplici presbytero delegatione summi pontificis *evidens est*. Cum enim hi ordines sint ecclesiasticae institutionis, ecclesiae quoque est statuere a quo et quomodo conferendi sint” (*Praei, dogm.* VII, n. 665).

Nota theologiae certitudinis est prorsus exaggerata quoad subdiaconatum, valet fortasse quoad ordines minores. Melius dicendum videtur: *certum quoad ordines minores*, ita ut contrarium sit saltem temerarium; *probabilius vero quoad subdiaconatum* (cf. infra, p. 760).

CONCLUSIO

Simplex presbyter est certe minister extraordinarius ordinum minorum; probabilius etiam esse potest minister extraordinarius subdiaconatus.

Probatur 1. *EX RATIONE THEOLOGICA.*

Hi enim ordines vel sunt ecclesiasticae institutionis nec sacramentales (ut tanquam probabilius demonstravimus cum communiori sententia in art. 6, tom. 2, pp. 419 sqq.), et tunc ratio petitur ex ipsa hac humana eorum institutione, nam pendet ab institutore decernere quomodo et a quo ministro aliquis ritus conferendus sit; vel sunt divinae institutionis ac sacramentales, ut vult quorundam nec improbabilis opinio, et tunc ratio petitur cum S. Thoma ex ipsa eorum indole, quatenus non referuntur directe et immediate ad corpus Christi eucharisticum, iuxta dicta in art. praec. (pp. 702-706). Quoad hoc quidem dubium esse posset de subdiaconatu, qui immediate inservit ad altare et explet officium circa ipsam materiam et vasa sacrificii: attamen, huiusmodi relatio ad Eucharistiam est adhuc remota ac praeparatoria, cum officium illud sit non circa ipsam materiam consecratam, sicut officium diaconi qui tangit et distribuit Eucharistiam, sed circa materiam adhuc consecrandam. Ad rem ipse S. Thomas: “Primo enim, est ministerium quo minister cooperatur sacerdoti in ipso sacramento, quantum ad dispensationem, sed non quantum ad consecrationem, quam solus sacerdos facit; et hoc pertinet ad diaconum. . . Secundo, est ministerium ordinatum ad materiam sacramenti ordinandam in sacris vasis ipsius sacramenti. Et hoc pertinet ab subdiaconum. Unde dicitur in littera [*Sent.*, l. 4, dist. 24, c. 9] quod corporis et sanguinis Domini vasa portant et oblationes in altari ponunt. Et ideo

accipiunt calicem de manu episcopi, sed vacuum, cum ordinantur” (*Suppi.*, q. 37, a. 2).

Probatur 2. *EX PRAXI ECCLESIAE*, seu ex ipsa existentia extraordinariae facultatis, concessae presbytero, conferendi tum ordines minores tum probabiliter etiam subdiaconatum.

Antiquitus soli episcopo omnis ordinatio, etiam quoad inferiores ordines, reservabatur, ut constat praecipue ex documentis liturgicis allatis in art. 25 (p. 654 sq.), seu *Traditione Apostolica*, *Constitutionibus Apost.*, *Testamento D.N.I.C.*, *Canonibus Hippolyti* et *Statutis Ecclesiae antiquis* (circa a. 500); ex epistolis Cypriani apparet ipsum per se contulisse lectoratum Aurelio, Celerino, Saturo et Optato, nec non subdiaconatum eidem Optato (cf. in art. 6, tom. 2, pp. 339 sq.). Ratione autem tum minoris momenti ac simplicioris ritus horum ordinum, tum probabiliter eorum merae ecclesiasticae institutionis, in tardiori aetate coepit illorum collatio committi occasionaliter ipsi simplici presbytero. Quandonam id incoeperit, non satis constat.

Quidam eruditi huc iterum adducunt casum *chorepiscoporum*, quibus Conc. Antiochenum a. 341 (can. 10) concedit facultatem “ordinandi lectores et subdiaconos atque exorcistas,” sed ut ostensum est in art. praec. (pp. 719-722), praefati chorepiscopi erant veri episcopi quoad potestatem Ordinis, vel saltem, si dicatur non omnes fuisse episcopos, nequit probari illos praecise quibus Concilium committit ordinationes, non fuisse episcopos sed simplices presbyteros.

Primus casus, qui prima fronte videatur ad rem facere, exhibetur circa finem saec. 5 apud *Gelasium* R.P. (492-496), *Epist.* 9, c. 6, ad episcopos Lucaniae: “Nec minus etiam presbyteros ultra modum suum tendere prohibemus; nec episcopali fastigio debita sibimet audacter assumere: non conficiendi christmatis, non consignationis pontificalis adhibendae sibimet arripere facultatem; non praesente quolibet antistite, nisi fortasse iubeantur, vel orationis, vel actionis sacrae supplendae sibi praesumant esse licentiam; neque sub eius aspectu, nisi iubeantur, aut sedere praesumant, aut veneranda tractare mysteria. *Nec sibi meminerint ulla ratione concedi, sine summo pontifice* [i.e. sine episcopo], *subdiaconum aut acolythum ius habere jaciendi*; nec prorsus addubitent, si quidquam ad episcopale ministerium specialiter pertinens suo motu putaverint exsequendum, continuo se presbyterii dignitate et sacra communione privari” (*ML* 59. 50).

Hunc textum afferunt communissime theologi et eruditi ad proban-

dum R. Pontificem concessisse aliquando presbyteris facultatem ordinandi acolythum et subdiaconum: hoc enim, inquiunt, supponunt verba Gelasii/ *Attamen, hic textus minime clarus est, imo contrarium suggerere videtur.* Et imprimis, in verbis “sine summo pontifice” non agitur de Papa sed de simplici episcopo, qui tunc summus pontifex appellabatur et de quo sermo est in toto contextu; unde, si ageretur de ordinandi facultate presbytero delegabili, haec delegatio non Papae sed ipsi episcopo attribueretur, quam tamen plures saltem ex iisdem doctoribus, qui hunc textum citant, docent soli Papae competere. Totus contextus suggerit nullo modo presbyteris concedi ea quae sunt omnino propria episcopi, inter quae, iuxta sensum coevae Traditionis, quam maxime ipsa ordinatio reponenda est. Ipse extraordinarius character huiusmodi concessionis eiusque absoluta singularitas (nam usque ad Cone. Nicaenum II a. 787, in Oriente quidem celebratum, nullum consimile invenitur documentum) suspectum reddit sensum qui verbis Gelasii ab auctoribus tribui solet. Unde videntur ea verba intelligi potius debere in contrario sensu merae ac simplicis exclusionis presbyteri ab ordinatione, ita ut incisum “sine summo pontifice,” sub imperfecta quidem expressionis forma, significet “nisi summo pontifici” et textus sic glossari possit: “Nec sibi meminerint ulla ratione concedi, nisi summo pontifici (i.e. cum id soli episcopo competat), subdiaconum aut acolythum ius habere faciendi”; nec improbable est ibi Gelasium alludere ad abusum qui potuerint irrepere circa ius quod concedebatur presbyteris praesentandi clericos pro ordinatione ab episcopo facienda, vel quomodolibet cooperandi per suum consilium in designatione ordinandorum, iuxta *Statuta Ecclesiae antiqua* eiusdem aetatis (circa a. 500): “Ut episcopus absque consilio compresbyterorum suorum clericos non ordinet, ita ut civium conniventiam et testimonium quaerat” (can. 10, *ML* 56. 881).

Primus certus casus concessae presbytero facultatis conferendi inferiores ordines exhibetur circa finem saec. 8 in can. 14 *Cone. Nicaeni* II a. 787 (citato in p. 716),⁸⁵ in quo tum chorepiscopis (qui fortasse tunc temporis amiserant episcopalem dignitatem ut significatum est

M HUGON: “Asseritur et necessitas simul et factum delegationis pontificiae.” OTTEN: “Ergo supponit presbyterum ex concessione Summi Pontificis hoc ius accipere posse.” TIXERONT: “On a de ce fait, dans l’antiquité, une preuve dans la lettre ix, 6 du pape Gélase (492–196) aux évêques de Lucanie, par laquelle il défend aux prêtres d’ordonner des sous-diacres ou des acolytes sans l’autorisation du Souverain pontife.” DR. CLERCQ: “Ainsi que l’écrivait déjà le pape Gélase (-f- 496) aux évêques de Lucanie, le Souverain Pontife peut accorder le droit de conférer le sous-diaconat et les ordres inférieurs à un simple prêtre.”

“ Cf. commentarium orientalium canonistarum *Balsamonis, Zonarae* et *Arisieni* super illum canonem (*MG* 137. 959-966); item P. DE MEESTER, *De monachico statu iuxta disciplinam byzantinam* (“Sacra Congregazione per la chiesa Orientale. Codificazione canonica orientale. Fonti,” serie 2, fasc. 10, Typis Polyglottis Vaticanis 1942) 19, 249-252.

supra, p. 720) tum *abbatibus* (qui explicite dicuntur esse simplices presbyteri), conceditur ut possint ordinare lectores:⁸ abbatibus quidem sub tribus conditionibus, ut scilicet per benedictionem episcopi fuerint regulariter praefecti monasterio, ut acceperint ordinationem presbyteralem et ut lectoratum conferrent tantummodo suis subditis et intra monasterium. Concilium solius lectoratus mentionem facit, qui erat unicus ordo minor infra subdiaconatum in ecclesia orientali; tonsuram ideo non commemorat quia, secundum probabiliorem opinionem, in ecclesia orientali illa caeremonia commiscebatur cum ipso lectoratu (cf. in art. 6, tom. 2, p. 377 sq.); de subdiaconatu, etsi haberetur ut ordo minor in ecclesia orientali, omnino tacet ac ideo non censetur iuri abbati illum commisisse (cf. tamen infra, p. 759).

Itaque prima certa concessio simplicibus presbyteris ut possent conferre ordines minores facta est circa finem saec. 8 in Oriente⁷ et quidem quoad abbates, necnon quoad chorepiscopos si dicatur orientales chorepiscopos tunc temporis amisisse originalem suam episcopi dignitatem quam iugiter retinuerunt in Occidente/⁵ Ex eodem canone Nicaeno videntur originem habuisse similes concessiones posteriori tempore abbatibus factae in Occidente, ut patet ex insertione canonis Nicaeni *Corpori iuris* (Decreto Gratiani, p. 1. dist. 69, cap. 1, *ML* 187. 353 sq.) et ex mox citanda referentia Innocentii III ad praefatum canonem.

Cone. Meldense a. 845 aliaque Concilia et falsae Decretales eiusdem saec. 9, quae chorepiscopis bellum indixerunt eorumque episcopalem dignitatem negarunt, huiusmodi putativis presbyteris agnosce-

⁷ De historica origine potestatis ordinis apud abbates disserit F. Chamard, "Les abbés au moyen-âge," *Revue des questions historiques* XXXVII (1885) 71 sqq. Cf. etiam L. Taché, "Chorévêques et abbés. A propos du pouvoir d'ordre," *Etudes d'histoire littéraire et doctrinale du XIIIe siècle* II (Paris 1932) 193-202.

⁸ Ceterum omnino verisimile est iam ante Cone. Nicaenum similes concessiones extitisse, quas Concilium disciplinare voluerit, abusus coercendo; nec canon ille ullum signum novitatis ostendit. Abbatum enim ac monasteriorum exemptiones coeperant inde a saec. 7 sub variis formis, ac connaturale est ut pedetemptim exemptio extenderetur ad ipsas minores ordinationes, ut ita praecaveretur difficultati urbes et episcopos adeundi pro monachis qui ut plurimum heremum habitabant. Multo ante Cone. Nicaenum, in Occidente S. Gallus abbas, ut refert S. Gregorius Turonensis († ca 593) in sua *Vita Patrum*, c. 6, "puerum clericum fecit" (*ML* 71. 1030), ex quo aliisque similibus locis recte infert Thomassinus abbates iam eo tempore consuevisse saltem tonsuram clericalem conferre (*Disciplina Ecclesiae*, p. 1, l. 2, c. 39).

"Ex eo quod abbates coeperint, una cum chorepiscopis, tale privilegium obtinere eo ipso tempore quo, praecipue in Oriente, chorepiscopatus rapide declinabat et mox exstinguebatur, quidam (ut Chamard et Leclercq) inferunt abbates esse veluti successores chorepiscoporum quoad potestatem ordinis. Quos refutat L. Taché (*loc. cit.*) ostendens ibi agi de mera coincidentia sine ulla connexione, cum ex una parte abbates coeperant habere privilegia exemptionis, sub variis formis, inde a saec. 7, quamvis praefata exemptio quoad ordinationem lectoris accesserit circa finem saec. 8, et ex alia parte ipsi chorepiscopi per longum adhuc tempus supervixerunt, una simul cum abbatibus, saltem in Occidente, ubi nonnisi saec. 10-11 totaliter interierunt (cf. supra, p. 718 sq.).

bant ius conferendi ordines minores, ex licentia episcopi, ita ostendentes huiusmodi concessionem non fuisse tunc alienas a communi sensu et praxi. *Cone. Pictaviensc* sub Paschali II (1099-1118) decrevit "ut nullus praeter episcopum clericis coronas benedicere [seu conferre tonsuram] praesumat, exceptis abbatibus, qui illis tantummodo coronas faciant, quos sub regula beati Benedicti militaturos susceperint" (*Hardouin* 6-2, 1859); nondum quidem agitur de privilegio conferendi ipsos ordines minores, sed ex hac ipsa facultate conferendi tonsuram facile intelligitur quomodo pedetemptim privilegium ad ipsos ordines, tonsurae proximiores, extenderetur. Primum huius iam vigentis privilegii testimonium exhibetur saec. 12 ab *Alexandro III* (1159-1181), qui circa ordines collatos ab episcopo qui suo muneri renuntiaverat, rescripsit ad archiepiscopum Toletanum: "In . . . casu distinguendum putamus, utrum sacros contulerit, an minores. Si enim a tali ordines usque ad subdiaconatum⁸⁹ quis acceperit, quia et huiusmodi ordines a non episcopis quandoque conferuntur, et in illis deservire poterit, et ad maiores, si idoneus fuerit, promoveri"⁹⁰ ubi agitur de omnibus ordinibus minoribus et fit allusio ad abbatum saltem facultates. *Innocentius III* (1198-1216) in sua decretali epistola ad archiepiscopum Rothomagensensem, inserta *Corpori iuris* confirmat privilegium abbatum conferendi tonsuram, appellans ad supra relatum canonem Nicaenum: "Quum contingat interdum, quod laici ad monasteria convolantes a suis abbatibus tonsurentur apostolicae sedis oraculum requisisti, an clericatus ordo in tonsura conferatur? Super quo tibi respondemus, quod quum in vii. synodo sit statutum, ut lectores per manus impositionem licentia sit unicuique abbati in proprio monasterio solummodo faciendi, dummodo ipsis ad episcopo, secundum morem praeficiendorum abbatum, manus impositio facta noscatur, et constet, eum existere sacerdotem, per primam tonsuram, iuxta formam ecclesiae datam, a talibus abbatibus clericalis ordo confertur."⁹¹ *Alexander IV* (1254-1261) ulteriorem concessionem fecit, pariter *Corpori iuris* insertam, iuxta quam abbates possent conferre tonsuram etiam suis subditis saecularibus: "Nec eis licitum sit, aliis quam monasteriorum suorum conversis, et qui ad illa convolaverint, et in quos ecclesiasticam et quasi episcopalem jurisdictionem obtinent, primam clericalem conferre tonsuram."⁹²

Revera in nulla Decretali explicite fit abbatibus facultas confer-

⁸⁹ Non constat utrum ibi intelligendum sit usque ad subdiaconatum inclusive an exclusive. Cf. infra, p. 757.

⁹⁰ *Corpus iuris, Decretales Gregorii IX*, l. 1, tit. 13, c. 1, ed. Friedberg II 125.

⁹¹ *Ibid.*, tit. 14, c. 11 "Quum contingat," p. 129.

⁹² *Ibid.*, l. 5, tit. 7, c. 3 "Abbates," p. 1084.

encli *omnes quatuor ordines minores*, sed agitur directe de sola tonsura; attamen, ipsa Innocentii III referentia ad canonem Nicaenum, in quo agitur de lectoratu (solo ordine infra subdiaconatum apud Orientales) necnon ipsa indoles trium ceterorum ordinum quorum unus, i.e. ostiariatus, est inferior lectoratu, et alii duo, i.e. exorcistatus et acolythatus, non multum ab eo distant, id effecit ut, ex consuetudine, collatio omnium minorum ordinum abbatibus concessa intelligeretur. Propterea plures auctores saec. 13-14 commemorant hoc abbatum privilegium, ut aliquod notum et admissum (S. Thomas, 3 p., q. 72, a. 11, ad 1; *In 4 Sent.*, dist. 7, q. 3, a. 1, q. 3, Sed contra; supra cit., p. 668, ubi tamen non nominat abbates, quamvis ad eos etiam sese referat; Scotus: "Interdum conferre quatuor ordines inferiores committitur aliis quam episcopis, ut abbatibus et prioribus": cit. supra, in p. 669); quidam tamen (ut Raymundus de Pefiafort, Alvarus Pelagius et xAiguanus) privilegium intelligunt de solis duobus prioribus ordinibus, seu usque ad lectoratum.

Praeterea, plures doctores (S. Thomas, in altero ex relatis textibus, Thomas de Argentina, Marsilius de Inghen) commemorant idem privilegium pertinuisse etiam ad *presbyteros Cardinales*; quod quidem videtur obtinuisse ex quadam consuetudine, non quidem praescriptiva (nam potestas Ordinis praescribi non potest), sed interpretativa paritatis inter dignitatem cardinalitiam et abbatialem, fundata in eo quod in iisdem Decretalibus Gregorii IX, in quibus potestas ordinandi conceditur abbatibus, ipsis etiam Cardinalibus conceduntur plura iura episcopalia, etsi mere iurisdictionalia. Quidquid sit de modo quo privilegium cardinalitium introductum fuerit, certum est ipsum iugiter perseverasse consentientibus communiter ipsis canonistis et theologis,¹ non obstante alto silentio tum Cone. Trid. tum Catechismi Cone. Trid. qui de solis abbatibus loquuntur; cumque ipsum in ipsa Roma, sciente S. Pontifice, in usu fuerit, dici potest iuridice firmatum per tacitum consensum S. Pontificis, donec in hodierno Codice I.C. explicitant legalem formam assumpserit.

¹Quidam tamen de huiusmodi privilegii veritate dubitarunt. Ita Haluer (-f- 1659) scribens: "Possunt autem cardinales presbyteri ex generali quadam consuetudine, non tonsuram modo, verum etiam minores ordines conferre, ut notant Soto, Henriquez, Valentia, et alii passim, *sed neque hoc omnino apud me certum est*. . . [nam] tam concilium Tridentinum, quam Catechismus Romanus . . . , privilegii solum abbatibus ad id concessi meminerint, cardinalium mentionem nullam faciant. . . Unde sententia Maioli, quod si minores ordines sunt sacramenta, tutius sit ne recipiantur nisi ab episcopo, quantum ad cardinales spectat, quorum privilegium iure non habetur expressum, imo a Tridentino . . . videtur, saltem circa seculares aut regulares sibi non subditos, reiectum, mihi videtur in praxi tutior, nec omnino repudianda" (*De sacris electionibus et ordinationibus*, p. 2, sect. 5, c. 1, a. 2, n. 25, in Migne *Theologiae cursus completus* XXIV [Parisiis 1841] 916 sq.).

Inde a saec. 13 usque ad Cone. Trid., facultas abbatum conferendi quatuor ordines minores, quae, saltem explicite, non erat de iure communi, coepit rapide extendi per particularia privilegia. *Gregorius IX* a. 1283 concessit cuidam abbati facultatem “conferendi fratribus tuis minores ordines”; *Clemens V* a. 1307 concessit abbati monasterii Opitergiensis ius “conferendi, praeter clericalem tonsuram et ordines minores, etiam maiores ordines, statutis a iure temporibus, seu praesentandi subditos professos episcopo ut licite ordinentur” (de hac tamen ambigua facultate confer dicta superius, p. 739); *Sixtus IV* a. 1483 concessit facultatem ut “quatuor ordines minores novitiis et aliis religiosis professis dicti monasterii conferre licite et libere valeatis”; ad eundem saec. 15 pertinent tres famosae Bullae *Bonifatii IX* a. 1400, *Martini I* a. 1427 et *Innocentii VIII* a. 1489, de quarum tamen sensu et auctoritate, quatenus concedunt abbatibus collationem etiam superiorum ordinum, disputatur inter theologos, ut fuse ostensum est in art. praec. (pp. 738-745). Tamen Cone. Trid., sess. 23, de reformatione, c. 10, ab abbatibus eousque obtenta privilegia restrinxit, quod attinet subiectum ordinationis, ita ut nonnisi subiectis monachis, non vero saecularibus, applicaretur (quoad hoc supprimens vel reformans supradictum caput “Abbates” ex Decretali Alexandri IV): “Abbatibus ac aliis quibuscumque quantumvis exemptis non liceat in posterum intra fines alicuius dioecesis consistentibus, etiam si nullius dioecesis vel exempti esse dicantur, cuiquam, qui regularis subditus sibi non sit, tonsuram vel minores ordines conferre; nec ipsi abbates et alii exempti, aut collegia vel capitula quaecumque, etiam ecclesiarum cathedralium. litteras dimissorias aliquibus clericis saecularibus, ut ab aliis ordinentur, concedant. Sed horum omnium ordinatio, servatis omnibus, quae in huius sanctae synodi decretis continentur, ad episcopos, intra quorum dioecesis fines exsistant, pertineat; non obstantibus quibusvis privilegiis, praescriptionibus aut consuetudinibus, etiam immemorabilibus.” *Clemens VIII* a. 1592 et *S.C. Concilii* a. 1596, ad mentem Cone. Trid. sequentem declarationem emiserunt: “Abbates benedictos, sive habentes facultatem a Sede Apostolica exercendi ea quae ab abbatibus benedictis exerceri possunt, posse tantum primam tonsuram et minores ordines suis subditis regularibus concedere. Item, tam eosdem abbates quam alios quoscumque regulares posse concedere litteras dimissorias suis subditis regularibus, ad episcopum tamen dioecesanum, a quo circa doctrinam examinari debent.”⁰⁴

Subdiaconatum quod attinet, factum concessionis in ecclesia latina

** Decreta S. C. Concilii, l. 8, ab anno 1594, die 3 ianuar. ad mens, ianuar. 1597.

satis dubium videtur. Ut diximus supra (p. 751 sq.), unicum quod ex antiquitate affertur Gelasii Papae testimonium non est ita clarum ut communiter existimatur. Usque ad tardius medium aevum, nullum profertur clarum testimonium. Adduci quidem solet textus Alexandri III (supra cit., p. 754), sed minime clarum est utrum Papa affirmet ordines non sacros conferri a non episcopis usque ad subdiaconatum inclusive, an exclusive; imo hoc alterum probabilius videtur, nam iam tempore Alexandri III (1159-1181) subdiaconatus inter ordines sacros sive maiores computari coeperat: id saltem affirmat paulo post successor Alexandri Innocentius III (1198-1216): “Licet [subdiaconatus] sacer ordo non reputaretur in ecclesia primitiva, tamen a constitutione Gregorii atque Urbani [rectius Alexandri II. t 1073] secundum moderna tempora sacer gradus esse minime dubitatur” (cf. dicta in art. 6, tom. 2, pp. 725-729). Saec. 14 *Petrus Aureolus* (f 1322) testatur Papam “committere de facto abbatibus quod possint conferre ordines minores et aliquibus quosdam sacros” (cf. supra, p. 665): sed quae fides praestari debeat tam peregrinae ac solitariae affirmationi, modo tam indefinito prolatae ut videatur loqui non solum de subdiaconatu sed etiam de diaconatu ac presbyteratu? Quod attinet tres celebres Bullas saec. 15, scilicet *Bonifatii IX*, *Martini VI* et *Innocentii VIII*, earum veritas (seu sensus aut valor) tam incerta est ut de ea acriter adhuc controvertatur inter theologos, ut dictum est supra (p. 756), et ceteroquin eae Bullae non minus produnt privilegium ordinandi ipsos diaconos ac presbyteros quam privilegium ordinandi subdiaconos. quod proinde eadem incertitudine inficitur. Cone. Trid., Clemens VIII. S.C. Concilii in nuper citatis testimoniis et Catechismus Cone. Trid.⁰⁵ existentiam huiusmodi privilegii prorsus ignorant (imo Catechismus aequivalenter negat), ac propterea quidam ex auctoribus, qui dicunt plures abbates olim illud habuisse, asserunt Cone. Trid. implicate illud revocasse.

Cetera testimonia, quae ab auctoribus in medium prodi solent, sunt sequentia: *Pius V* et *Clemens VIII* concesserunt abbatibus Cisterciensibus facultatem conferendi ordines minores et subdiaconatum, et huius privilegii meminit *Pius V* in ea ipsa Bulla in qua eam facultatem denegavit abbati Praemonstratensium: attamen, auctores qui hoc asserunt quique invicem se repetunt (Sold. Cappello, Many, post Wirceburgenses ad quos alii se referre solent) documenta non afferunt et multo minus discutiunt. *Victoria* testatur se legisse Bullam in qua

«P. 2. c. 7, n. 28: “Quamvis autem nonnullis abbatibus permissum sit, ut minores et non sacros Ordines interdum administrent, tamen hoc proprium episcopi munus esse nemo dubitat, cui uni ex omnibus, praeterea nemini, licet reliquis ordinibus, qui sacri et maiores dicuntur, initiare. Nam subdiaconos, diaconos et sacerdotes unus tantum episcopus ordinat.”

conceditur abbatibus Cisterciensium facultas ordinandi subdiaconos (supra, p. 679), similemque Bullam testatur *Gasparri* inveniri in archivo Vaticano; *Navarrus* asserit quendam abbatem Cisterciensem in Germania idem privilegium obtinuisse (supra, p. 680); *Alviset* (saec. 17) idem asserit de coaevo abbate Cisterciensi in Polonia⁹⁷; recenter *Ph. Hojmeister* asserit S. Congregationem pro negotiis ecclesiasticis extraordinariis a. 1916 concessisse Administratoribus Apostolicis et Vicariis Capitularibus in Polonia, qui episcopali caractere carebant, facultatem administrandi Confirmationem, ordines minores et subdiaconatum⁹⁸; attamen, quam difficile sit iudicare de valore horum aliorumque privatorum testimoniorum patet ex dictis in art. praec. (pp. 729, 732-737, 744 sq.), ubi de praecipuis testimoniis Victoriae, Navarri et Gasparri; unde exaggerate ac leviter Pius de Langonio asserit: "Privilegium conferendi minores ordines, imo et subdiaconatum, non certe tunc [i.e. saec. 15, tempore Innocentii VIII] specialissimum . . . , sed e contra communissimum ac, ita si dici possit, tritum fuit"; item Gerlaud: "Déléguer de simples prêtres en vue de la collation des ordres mineurs et du sous-diaconat fut un usage assez général." *Apud Orientales* hegumenus seu abbas habuit et adhuc habet facultatem conferendi etiam subdiaconatum, seu ordinatum lectores tum subdiaconos (cf. infra, p. 759); attamen, exinde non sequitur idem privilegium valuisse in Occidente, imo contrarium certum est de hodierna disciplina, et praeterea conceptus aut vis subdiaconatus non est omnino idem in Oriente ac in Occidente, quod praecipue ex eo patet quod in Oriente subdiaconatus adhuc inter ordines minores computetur.

In hodierna disciplina, Codice I.C. regulata, extraordinarius minister subdiaconatus non existit et, si unquam extiterit, certe iam huiusmodi privilegium revocatum est. Tonsurae vero et minorum ordinum extraordinarii ministri sunt tantummodo, ex ipso iure communi (et salvo speciali induito S. Sedis):⁹⁹ 1. *Cardinales*, qui iuxta can. 239, § 1, n. 22, inde a sua promotione in Consistorio facultate gaudent "conferendi primam tonsuram et ordines minores, dummodo promovendus habeat dimissorias proprii Ordinarii litteras"; 2. *Vicarius ac Praefectus Apostolicus, Abbas vel Praelatus nullius*, iuxta can. 957, § 2: "Si episcopali caractere careant, possunt nihilominus in proprio territorio et durante tantum numere, conferre primam tonsuram et

⁹⁷ *De privilegiis omnium Regularium*, sect. 3, c. 20, § 1, n. 10 (Campidonac 1673) 191.

⁹⁸ "Oel- und andere Pontifikalweihen durch einfache Priester," *Archiv für Katholisches kirchenrecht* CXIII (1933) 49-72.

⁹⁹ Recole can. 951: "Sacrae ordinationis minister ordinarius est Episcopus consecratus; extraordinarius, qui, licet caractere episcopali careat, a iure vel a Sede Apostolica per peculiare indultum potestatem acceperit aliquos ordines conferendi."

ordines minores tum propriis subditis saecularibus ad normam can. 956, tum aliis qui litteras dimissorias iure requisitas exhibeant; ordinatio extra hos fines ab eisdem peracta irrita est" (cf. can. 294, 2); 3. *Abbates regulares de regimine*, iuxta can. 964, § 1: "Abbas regularis de regimine, etsi sine territorio *nullius*, potest conferre primam tonsuram et ordines minores, dummodo promovendus sit ipsi subditus vi professionis saltem simplicis, ipse vero sit presbyter et benedictionem abbatialem legitime acceperit. Extra hos fines, ordinatio, ab eodem collata, revocato quolibet contrario privilegio, est irrita, nisi ordinans caractere episcopali polleat."⁹

In ecclesia orientali hegumenus sive abbas monasterii potest ex immemorabili consuetudine, fundata in extensiva quadam interpretatione can. 14 Cone. Nicaeni II (quod loquitur tantum de lectoratu: cf. supra, p. 753), conferre tum lectoratum (ac coniugem cantorum) tum subdiaconatum, qui sunt duo soli ordines minores in illa ecclesia. Inter statuta ecclesiae byzantinae de statu monachali, collecta et edita a De Meester pro codificatione canonica orientali, sequens statutum invenitur: "Hegumenus quilibet, dummodo canonice sit institutus atque sacerdotio insignitus et chirothesiam ab Episcopo susceperit, potest in proprio monasterio monachos sibi subiectos lectores et psaltas necnon hypodiaconos ordinare."¹⁰ Hoc statutum consignatum est in *nova Codificatione Orientali*, De Monachis ceterisque religiosis, can. 174, § 2: "Superior monasterii sui iuris potest conferre ordines minores dummodo promovendus sit ipsi subditus vi professionis saltem minoris, ipse vero sit presbyter, et benedictionem, si eam ad normam § 1 recipere debet, legitime receperit. Extra hos fines ordinatio ab eodem collata est irrita nisi ordinans caractere episcopali polleat" (in Motu Proprio Pii XII "Postquam Apostolicis," 9 febr. 1952, AAS XLIV [1952] 54 sq.).²

Huiusmodi interpretatio ac consuetudo ascendit saltem ad saec. 10-11, seu ad can. 6 *Nicephori I* Confessoris archiep. Constant, (a. 806-815: canones tamen Nicephoro tributuri pertinent probabilius ad saec. 10-11), qui sonat: "Qui in monachorum praepositum benedictus et consecratus fuit, estque presbyter, lectorem ac subdiaconum in proprio monasterio ordinat" (*MG* 100. 855). Ratio huiusmodi extensionis explicari potest cum *De Meester* ex eo quod, obsoleto munere subdiaconatus, lectores et subdiaconi eodem die et iisdem fere caere-

⁹Cf. M. Gomez, "De abbatum potestate tonsuram minoresque ordines conferendi" *Commentarium pro religiosis* IX (1928) 434-440; X (1929) 45-52.

¹⁰O¹. *cit.* (supra, in p. 752) 19.

²Supra, in art. 6, tom. 2, p. 334, diximus in eodem Codice subdiaconatum adhuc ut ordinem minorem accipi.

moniis ordinabantur, ita ut ambo gradus pro aequipollentibus haberentur, et aliunde monasterium, ab hegumeno rectum, speciem et statutum cuiusdam parvae eparchiae prae se ferebat. Quamvis tres insignes canonistae saec. 12, *Balsamon*, *Zonaras* et *Aristenus*, in suo commentario super can. 14 Conc. Nicaeni, eam interpretationem ignorent, imo distinguant inter abbates conferentes lectoratuni et chorepiscopos conferentes tum lectoratum tum subdiaconatum (iuxta can. 10 Conc. Antiocheni a. 341), consuetudo tribuens abbati ius ordinandi subdiaconos firmata ac transmissa est per saecula, etiam apud Schismaticos orientales. Ad rem *Jugie*: “Solum episcopum esse trium ordinum maiorum ministrum unanimiter docent Graeco-Russi. Presbyterum vero de episcopi licentia subdiaconatum et lectoratum vel cantoratum posse conferre omnes pariter concedunt. Usu receptum est hegumenum seu abbatem sacerdotio insignitum suos subditos posse subdiaconos vel lectores ordinare (can. 14 septimae synodi, can. 6 Nicephori Homologetae).”¹ Quoad Russos observat *De Meester*: “In Russia quidem, recentioribus temporibus, non omnium monasteriorum Hegumenis seu Archimandritis facultas ordinationum minorum, id est lectoratus atque hypodiaconatus fuit concessa, at solis magnorum coenobiorum Praefectis, sicut Laurae Cryptarum Chiovien-sis, etc.”⁴

Ex his patet veritas nostrae Conclusionis, ut eam expressimus supra (p. 750). Quoad ordines scilicet minores, sive dicantur sacramentales sive et a fortiori si non sunt sacramentales, certum est (fortasse theologicè certum) presbyterum esse posse, ac de facto esse, ministrum extraordinarium: nam id sequitur ex ipsa certa ac continuata praxi et ex lege Ecclesiae, in qua error admitti non potest. Quoad subdiaconatum vero, si, cum hodie communiori ac probabiliori sententia, dicatur non sacramentalis, sic hypothetice certum est presbyterum esse posse extraordinarium eius ministrum; si vero cum alia sententia dicatur sacramentalis, id probabile est, pro quanto probabile est Ecclesiam ipsam Romanam aliquando huiusmodi facultatem presbytero concessisse et probabilius est subdiaconatum orientalem, cuius administratio certe conceditur abbatibus orientalibus, esse substantialiter eundem cum subdiaconatu latino: cum autem non-sacramentalitas subdiaconatus non sit certa sed tantum probabilior, sequitur inde quod, simpliciter loquendo, nonnisi probabilius sit Ecclesiam posse concedere presbytero ut sit extraordinarius minister subdiaconatus.

¹ *Theologia dogmatica Christianorum orientalium ab Ecclesia catholica dissidentium* ITT (Parisiis 1950) 428.

⁴ *Op. cit.* (supra, in p. 752) 250.

Duae Secundariae Quaestiones Ulterius a Theologis Dis-
PUTANTUR.

Prima quaestio est, utrum non solum Papa, sed etiam simplex episcopus, possit concedere presbytero jacuitatem conjerendi ordines mitiores et subdiaconatum. Omnes quidem admittere videntur episcopum id non posse, si Papa sibi reservet huiusmodi ius, et Papam posse sibi hoc reservare. Sed ulterius duo quaeri possunt, alterum de tacto et alterum de iure.

Primo quaeri potest: an *de jacto*, saltem pro ecclesia latina, Papa tale ius sibi reservaverit. Iamvero, quoad hodiernam disciplinam id certum est ex tenore canonum Codicis I.C. (praecipue can. 951); quoad anteriorem disciplinam inde a medio aevo, id longe probabilius est (quamvis quidam pauci theologi hoc negaverint), iuxta statutum Gregorii IX, consignatum in ipso *Corpore Iuris*: “Licet episcopus committere valeat, quae iurisdictionis existunt, quae ordinis tamen episcopalis sunt, non potest inferioris gradus clericis demandare” {*Decretales*, l. 3, tit. 40, c. 9); quoad vetustioremem vero disciplinam id prorsus incertum est, adeoque aliqui (ut Hallier, *De sacr. elect, et ordin.*, p. 2, sect. 5, c. 1, a. 1, n. 18; a. 3, n. 9), innixi praesertim verbis Gelasii Papae et Conc. Meldensis (supra, pp. 751. 753), putant olim episcopos potuisse concedere presbyteris facultatem conferendi inferiores ordines.

Secundo quaeritur, *quod attinet ipsum ius*: utrum, praescindendo a praedicta reservatione S. Sedis necnon a possibili concessione (explicite vel implicite) facta episcopis a S. Sede, ipsi episcopi habeant nativum ius sive potestatem concedendi presbyteris huiusmodi facultatem. Contra paucorum antiquiorum opinionem (quibus inter modernos favet Cappello, n. 291), communis sententia (S. Thomas, *Suppl.*, q. 38, a. 1, ad 3, Waldensis, Astensis, Soto, Bellarminus, Hallier, qui immerito dicitur favere priori opinioni) recte denegat episcopis praefatam potestatem; nam, sive inferiores ordines dicantur non sacramentales sive, et a fortiori, si habeantur ut sacramentales, ipsi pertinent, ut dicitur, ad causas maiores, seu ad materiam respicientem universalem Ecclesiam, quales sunt ritus et actus cultus, ac ideo non nisi “Papa, qui habet plenitudinem potestates pontificalis, potest committere non episcopo ea quae [sive ex divina institutione sive etiam ex ecclesiastico iure] ad episcopalem dignitatem pertinent” {*Suppl.*, q. 38, a. 1, ad 3; cf. 3 p., q. 72, a. 11, ad 1; *In 4 Sent.*, dist. 7, q. 3, a. 1, q. 3; cit. supra, in p. 668 sq.). Unde frustra quidam opponunt “causas maiores esse duplicis generis ad normam can. 220: alias ... tales natura sua, alias solum lege positiva” (Cappello); nam, in

quacumque causa respiciente universalem Ecclesiam, qualis est ritus et cultus, etsi ecclesiasticae institutionis, solius Papae est statuere ac iudicare.

Secunda quaestio est: utrum facilitas conferendi subdiaconatum et ordines minores possit committi etiam ministris infra presbyterum, seu diacono, subdiacono, minoritae cuilibet, imo et ipsi laico, ita ut quilibet possit conferre quemlibet ex illis ordinibus, etiam quem ipse non habet, puta acolythus subdiaconatum, exorcista acolythatum. et ita porro.

Certum est factum nunquam concessae ab Ecclesia huiusmodi facultatis clerico infra presbyterum, nequidem diacono, et multo minus laico; pariter ab omnibus conceditur id non expedire et incongruum esse, saltem regulariter, et maxime quoad laicum. Quaestio est utrum id de iure et valide ab Ecclesia fieri possit. Cui quaestioni auctores generatim affirmative vel negative respondent, prout negant vel affirmant illorum ordinum sacramentalitatem.

5. *Thomas, admissa hac sacramentalitate*, sic ratiocinatur: Solus presbyter, non vero diaconus aut aliquis inferior, potest esse extraordinarius minister inferiorum ordinum sacramentalium, quia solus presbyter, potest consecrare Corpus Christi Eucharisticum, seu habet supremum actum circa illud Corpus, et omnis operatio sacramentalis circa corpus mysticum Christi, per quam confertur gratia (qualis est confectio sacramentorum, et in hoc casu, inferiorum ordinum), dependet ab operatione sacramentali circa Corpus Eucharisticum, cum gratia sacramentalis descendat in corpus mysticum ab ipso Capite huius corporis quod in Eucharistia continetur (*In 4 Sent.*, dist. 7, q. 3, a. 1, q. 3, cit. supra, in p. 668). Addi potest alia ratio, petita ex ipsa indole potestatis ordinandi prout est, saltem per se et iure ordinario, episcopalis; ad actum enim supremae huius episcopalis potestatis nequit elevari nisi ordo immediate subsequens, seu presbyteratus, qui cum sit supremum infimi in linea Ordinis, non repugnat ut attingat infimum supremi, seu infimum gradum propriae operationis episcopalis, qualis est collatio inferiorum ordinum; diaconus vero, cuius ordo non est proximus episcopatui sed presbyteratui, nequit elevari ad aliquem actum, utut minimum, qui sit proprie episcopalis, cum mediet presbyter, sed potest elevari tantum ad actum infimum in linea presbyterali, qualis est solemnis administratio Baptismi, cuius diaconus est minister extraordinarius, ita attingens et ipse infimum supremi in linea pure sacerdotali, cum et ipse si supremum infimi in eadem linea, scilicet primus inter ministros sacerdotis.

Et hae sunt congruentes optimaque rationes, ab omnibus admittendae saltem hypothetice, seu in hypothetica ac probabili quidem opinione quod inferiores illi ordines sint sacramentales: imo non alia ratio afferri potest ad ostendendum diaconum non posse conferre diaconatum (ordinem iuxta omnes sacramentalem) ab illis auctoribus qui admittunt presbyterum posse ordinare presbyterum et diaconum, quique reiciunt alteram rationem in contrarium adductam a S. Thoma, de immediata scilicet relatione presbyteratus et diaconatus ad Eucharistiam.

Reiecta vero cum maiori probabilitate inferiorum ordinum sacramentalitate et admissa pura eorum *ecclesiastica institutione*, plures moderni auctores pro re evidenti habent quod Ecclesia possit illorum collationem cuilibet cui voluerit committere, non exclusis ipsis laicis. Ita *Gaspard*: “Cum ii gradus sint ecclesiasticae institutionis. . . R.P. posset etiam diacono aut subdiacono privilegium elargiri conferendi subdiaconatum et gradus ei inferiores: imo, absolute loquendo, posset etiam clerico in inferioribus constituto dare privilegium conferendi ordinem altiore institutionis ecclesiasticae, et etiam laico; sed haec incongrua forent” (*De sacra ordin.* II, n. 799). *Cappello*: “Cum tonsura et ordines minores, sint institutionis ecclesiasticae, ac propterea potestas eosdem conferendi sit iuris mere ecclesiastici . . . , manifesto consequitur, R. Pontificem eam potestatem concedere posse non solum presbyteris, sed etiam diaconis vel subdiaconis ceterisque clericis, immo et laicis” (*De sacra ordin.*, n. 290). *Attamen*, haec cum grano salis nec sine aliqua distinctione accipienda sunt, saltem quod attinet possibilitatem conferendi ipsis laicis huiusmodi facultatem, utut ecclesiastici iuris ac institutionis. Nam, iuxta dicta in art. 10 (p. 69), de iure divino est ut omnis potestas in ecclesia, sive iurisdictionis sive et a fortiori Ordinis, quantumvis ecclesiasticae ipsius institutionis, adstruatur, saltem regulariter, super fundamentum potestatis Ordinis, ita ut laicus non possit, saltem regulariter, habere potestatem iurisdictionis ecclesiasticae et multo minus Ordinis, etiam ab Ecclesia instituti: secus enim perverteretur ecclesiasticae societatis ordo, divinitus institutus, et clericatus subderetur laicatu, clerici benedicerentur et constituerentur a laicis, subditi distribuerent officia rectorum. Unde non videtur posse S. Pontifex committere laicis, saltem regulariter, ut conferant ordines inferiores (nec pariter primam tonsuram), quia, quamvis sint mere ecclesiasticae institutionis, tamen, semel instituti, cadunt sub iure divino quo laici prohibentur praeesse in Ecclesia ac consequenter ecclesiasticae potestatis gradus conferre.

ART. 28. Utrum ad liceitatem episcopalis consecrationis requirantur tres episcopi, quorum alter pariter et tertius sint veri consecratores.⁵

STATUS QUAESTIONIS

Articulus tres involvit quaestiones: 1. Utrum ad licitam consecrationem episcopalem requirantur tres episcopi. 2. Utrum idem numerus requiratur etiam ad validitatem. 3. Utrum duo episcopi, qui associantur principali consecratori, sint non mere assistentes sed veri consecratores, adeoque con-consecratores, ita ut habeatur vera ac proprie dicta concelebratio ordinationis. Prima quaestio nullam controversiam involvit, cum facile decidatur ex praxi et iure Ecclesiae: secunda autem et tertia quaestio (et maxime secunda), quae satis acriter olim a canonistis et theologis controvertebantur, iam saltem practice et quod spectat tempus praesens, diremptae sunt per ipsam Constitutionem Pii XII, et quidem una in sensu negativo (Non requiruntur plures episcopi) et altera in sensu affirmativo (Assistentes episcopi sunt veri consecratores), ita ut, quod attinet ad tempus praesens, contraria sententia sit saltem temeraria. Quaestio tamen suum non despiciendum momentum adhuc servat, sub aspectu tum historico tum etiam theologico, quatenus abstrahitur a tempore praesenti et res consideratur secundum seipsam seu secundum ipsam divinam institutionem.

PARS NEGATIVA et PARS AFFIRMATIVA

QUOAD PRIMAM QUAESTIONEM solum disputari posset de iure antiquo, utrum revera semper adfuerit stricta et generalis obligatio adhibendi numerum ternarium aut etiam ipsam pluralitatem episcoporum, nam, cum agatur de iure prius inducto per consuetudinem ac subinde firmato per leges non omnino determinatas nec sibi invicem omnino consentientes, connaturale est ut observetur aliqua

⁵ : Benedictus XIV, *De synodo diocesana*, l. 13, c. 13, nn. 2-10, in Migne, *Theologiae cursus completus* XXV (Parisiis 1841) 1369-1471.

Cappello, F. M., *De sacra ordinatione* (ed. 3, Taurini 1951) 210-216.

Chardon, C., *Histoire des sacrements — De l'Ordre*, p. 2, chap. 7, in Migne, *Theologiae cursus completus* XX (Parisiis 1841) 896-902.

Corra, S., "Solenni decisione di Pio XII intorno al sacramento dell'Ordine," *Studia patavina* I (1954) 341-369.

Duchesne, L., *Origines du culte chrétien* (éd. 5, Paris 1909) 366-370, 379-385.

Gasparri, P., *De sacra ordinatione* II (Parisiis 1894) 83 sq., 264-281.

Rallier, F., *De sacris electionibus et ordinationibus*, p. 2, sect. 5, c. 2, in Migne, *Theologiae cursus completus* XXIV (Parisiis 1841) 930-961.

Many, S., *De sacra ordinatione* (Parisiis 1905) 515-520.

Oppenheim, Ph., "Constitutio Apostolica de duobus episcopis qui episcopali consecrationi adsunt. Adnotationes," *Apollinaris* XIX (1946) 15-34.

fluctuatio ac diversitas in numero episcoporum requisito, iuxta ecclesiarum diversitatem, quamvis generatim aliqua episcoporum pluralitas exigeretur. De iure autem hodierno, fundato ceteroquin in ipsa generali ac immemorabili praxi, ambigi nullatenus potest, cum explicite formuletur in *Codice I.C.*, can. 954: "Episcopus consecrator debet alios duos Episcopos adhibere, qui sibi in consecratione assistant, nisi hac super re a Sede Apostolica dispensatum fuerit."

QUOAD SECUNDAM QUAESTIONEM, seu an tres episcopi requirantur ad validitatem consecrationis, hodie post Codicem I.C.. a. 1918, et a fortiori post Constitutionem Pii XII a. 1944, omnes theologi partem negativam eligunt ac eligere debent, saltem quod attinet ad tempus praesens et saltem ratione dispensationis R. Pontificis. Xam. aliquis qui sustineret Ecclesiam posse statuere condiciones validitatis quoad ministerium ordinationis, posset consequenter adhuc sustinere olim tres episcopos fuisse necessarios ad validitatem consecrationis nisi accesserit explicita vel tacita dispensatio S. Sedis, ut saepius contigit, et etiam hodie idcirco tres episcopos non esse necessarios quia Pius XII per suam Constitutionem abstulit hanc necessitatem quantum attinet ad solam validitatem. Tamen fatendum est huiusmodi explicationem non omnino quadrare tum cum praefata Constitutione tum cum Codice I.C., ut infra ostendetur in Conci. 2 (p. 776-778).

Ante hanc igitur Constitutionem duae erant theologorum principales sententiae.

Affirmativa sententia fuit communior usque ad medium circiter saec. 17,[®] subinde coepit declinare, ita ut apud moderniores fere omnem favorem amiserit. Eam tenuerunt iam saec. 9 illi episcopi gallici et Pseudo-Isidorus qui declarabant chorepiscopos non fuisse veros episcopos eo quod ab uno tantum episcopo ordinati fuerint (cf. in art. 25, p. 715 sq.), quorum opinionem ex Pseudo-Damasi Papae epistola exscribit nec reprobatur Gratianus in suo *Decreto* (cf. ibid., pp. 718-720). Subinde: Hostiensis (Henricus de Secusia: In tit. *De sacra Unctione*, n. 5). Caietanus (*De comparatione auctoritatis Papae et Concilii*, c. 13. sed ambigue loquitur; a quibusdam citatur etiam *In 3 p.*, q. 67, a. 6, sed inepte), Bellarminus (*De conciliis et Ecclesia*, l. 4, c. 8), Vasquez (Disp. 243, c. 6, n. 63), Castro Palao, Barbosa, Dicastillo, Morinus (*De sacris Eccl. ordin.*, p. 3, exerc. 4. c. 2, nn. 2-8), Arriaga. Isaac Habert, Gonet, Tournely (*De Ordine*, q. 7, a. 1.

Hallier 1659), quamvis contrariae sententiae suffragetur, tamen fateri cogitur: "[Hae sententiae] communis est, et hoc tempore magis recepta."

De ministro), Chardon (f 1733).⁷ Ut autem facilius occurrant obiectioni desumptae ex ipsa praxi Ecclesiae, seu ex pluribus historicis exceptionibus ordinationum ab unico episcopo peractarum, plures, ut Bellarminus, Vasquez, Discastillo et Chardon emolliunt hanc sententiam, dicentes ex dispensatione S. Pontificis vel ex urgenti necessitate sufficere unum episcopum ad valorem consecrationis.⁸

Rationes huius sententiae sunt: 1. Universalis ac perpetua Ecclesiae praxis quae ad tempus apostolicum ascendit. 2. Aliqui conciliorum canones, ut Antiocheni a. 341 (can. 19; cf. infra, p. 779) et Regensis (Riez, in Gallia) a. 439 (can. 1; cf. ibid.), irritas declararunt ordinationes peractas ab uno episcopo. Pariter in mediaevali controversia gallicorum episcoporum contra chorepiscopos, motivum allatum ad impugnandum eorum episcopalem characterem fuit quia nonnisi ab uno episcopo ordinarentur. 3. Non solum principalis consecrator sed etiam ceteri duo episcopi sunt veri consecratores, cum ponant et ipsi materiam et formam consecrationis. 4. Iuxta *Hebr.* 7. 7, “quod minus est a meliore benedicitur,” i.e. maior a minori non benedicitur nec similiter par a pari; episcopus autem est par cum altero, ergo ab uno solo episcopo nequit alius consecrari, sicut presbyter a presbytero nequit ordinari.

Negativa sententia, iam a quibusdam antiquioribus inculcata, facta est communior inde a medio saec. 17 et fere communis evasit recentiori tempore, praecipue ob patrocinium quod ipsi praebuit Benedictus XIV, quamvis, etiam paulo ante Constitutionem Pii XII, quidam nonnisi ut probabiliorem eam proposuerint. Pro ipsa citantur: Paludanus (*Liber de potestate Papae*), Turrecremata (Cap. *Porro*, dist. 66, n. 3), Sylvester (verb. *Consecratio*), Sanchez (1. 7 Conf., c. 3, dub. 15, n. 7), Granadus, Hallier (*De sacris elect, et ordin.*, p. 2, sect. 5, c. 2, a. 3n), Diana, Herincx, Salmanticenses morales (*De Ordine*,

⁷ Citari solent tum pro hac sententia, tum pro contraria, S. Antoninus (*Summa theol.*, p. 3, tit. 14, c. 16, § 9) et Azor (p. 2, l. 3, c. 30. q. 3) qui mere recitative referunt utramque ac pro tanto probabilem reputant. Pariter S. Alphonsus (-f- 1787), et quidem explicite, “utramque sententiam esse probabilem” dicit, addens tamen in praxi sequendam esse hanc sententiam, tanquam tutiorem, cum agatur de valore sacramenti (l. 6. n. 755).

⁸ Ad rem Chardon: “Encore à présent les ordinations faites par un ou deux évêques seulement seraient rejetées et cassées, si elles se faisaient sans la dispense et la permission du Pape, à moins qu’il n’y eût nécessité de se dispenser des règles de l’Eglise, et que les choses ne fussent en tel état, qu’on ne pût avoir recours à son autorité” (*Hisloirt des sacrements — De l’Ordre*, p. 2, chap. 7, circa finem).

⁹ “Incertum est, et inter auctores catholicos controversum, an consecratio episcopi omnino nulla, irrita et invalida sit, nec solum illegitima, quae a paucioribus tribus episcopis peracta fuerit. . . Difficilis utique haec controversia est, in qua tamen posterior quam modo confirmavimus sententia longe probabilior et fortioribus innixa mihi videtur argumentis. . . Quia tamen prior communis est, et hocce tempore magis recepta, non solum prioris rationes dissolvere tentabimus, verum quid argumentis pro posteriore

c. 4, dub. un., η. 8), Lupus, Cabassutius, Thomassinus (*De vet. et iiov. Eccl. disciplina*, p. 2, l. 2, c. 12), Witasse, L. Habert, Van Espen, Juénin, Gotti, Catalanus, Billuart (*De Ordine*, diss. 4, a. 3), Benedictus XIV (t 1758; *De synodo dioecessana*, l. 13, c. 13, nn. 4-1010). Inter recentiores: De Augustinis (probabilius), Gasparri (certum), Many (certum), Pesch (multo probabilius), Paquet, Tixeront, Huarte (sententia praeferenda), Otten (satis certum), Lépicier, Zubizarreta, Hugon (certum post Codicem). Post Constitutionem vero Pii XII, omnes theologi hanc sententiam ut certam amplecti videntur, iuxta dicta superius (p. 765).

Rationes sunt quas afferemus in Conci. 2.

QUOAD TERTIAM QUAESTIONEM, seu an duo episcopi, qui cooperantur principali, sint veri consecratores (nec mere caeremonialiter assistentes), nunc pariter post Constitutionem Pii XII omnes affirmativam partem eligunt ac eligere debent, saltem quod attinet ad tempus praesens, nam, cum sit quaestio de lege et voluntate Ecclesiae, decernentis ut praefati episcopi vere consecrent, aliquis dicere potest eos olim non fuisse consecratores, quatenus non tenerentur formam consecrationis pronuntiare aut cum intentione consecrandi pronuntiare.

Ante eam igitur Constitutionem duplex habebatur sententia: altera *affirmativa*, quam generatim tenebant illi qui etiam in praecedenti quaestione affirmabant tres episcopos requiri ad validitatem, quique praecise, ad hoc probandum, rationem desumebant ex eo quod omnes tres episcopi sint veri consecratores (cf. supra, p. 765); altera *negativa* et ante Pii XII Constitutionem longe communior, quam tenebant vicissim fere omnes illi qui in praecedenti quaestione negabant tres episcopos requiri ad validitatem," quique pariter, ad hoc

allatis responderi sole.it, vel quoquomodo possit, proferemus, quamvis responsiones istas, si mature perpendantur, nulli satisfacturas credamus" (in Migne, *Theologiae cursus completus* XXIV [Parisiis 1841] 938, 946sq.).

•“Etsi affirmari nequeat, ab hac Sancta Sede fuisse definitam praedictam quaestionem, an episcopi consecratio, quam unus expleverit episcopus, irrita sit et nulla, an potius tantummodo illicita; nemo tamen inficias ierit, quin probabilior et magis plausibilis sit . . . opinio quae . . . validam esse propugnat, quamvis illicitam, cuiusmodi ordinationem; haneque amplexi fuerint et in praxim redegerint Romani Pontifices, qui frequenter indulta elargiuntur, ut in remotioribus regionibus, in quibus haud facile tres episcopi una convenire possunt, ordinandus consecrationis munus recipiat ab uno episcopo duabus sibi assistentibus dignitatibus vel duobus etiam simplicibus sacerdotibus: quod porro nullatenus praestarent, nisi probabiliorum arbitrentur sententiam illam" (n. 5, in Migne, *Theologiae cursus completus* XXV [Parisiis 1841] 1496sq.).

¶ Uno vel altero excepto, ut Gasparri qui priori sententiae ut probabili iam adhaeserat, scribens: "In Ecclesia Latina . . . episcopi assistentes sunt probabiliter comministri cum episcopo consecratore. Sane una simul cum eodem ipsi manus imponunt super caput electi, et una simul pronuntiant verba: 'Accipe Spiritum Sanctum,' quibus solis iuxta receptam sententiam episcopalis consecratio valet: unde non est ratio qua unus magis

probandum, rationem desumebant ex eo quod duo alii episcopi sint mere assistentes, iuxta verba ipsius Pontificalis Romani: ita inter moderniores Pesch, Huarte, Lépicier, Hugon.

Ut patet, Constitutio Pii XII medio quodam modo totam praecedentem controversiam resolvit, priorem scilicet quaestionem (an tres episcopi requirantur ad validitatem) negative, alteram vero (an, cum tres habentur episcopi, ut fit in communi praxi et lege, omnes episcopi sint consecratores) affirmative.

CONCLUSIO

Conclusio 1. Iuxta antiquam praxim ac legem, ad licitam consecrationem episcopalem conferendam, requiritur concursus plurium, et generatim trium, episcoporum; iuxta hodiernam disciplinam, firmatam in Codice I.C., tres determinate episcopi requiruntur, salva dispensatione S. Sedis.

Probatur *ex ipsa constanti praxi Ecclesiae*, quae ad tempus ipsum apostolicum verisimiliter ascendit quaeque vim obligativam, a pluribus Conciliis firmatam, connaturaliter usurpavit.

In ipsa *Scriptura* origo huiusmodi praxis probabiliter detegi potest. Ad rem facit praecipue episcopalis consecratio *Pauli et Barnabae*, de qua in *Act.* 13. 1-4, quatenus iuxta communiolem et probabiliorem sententiam, in eo textu agatur de ipsa episcopali consecratione et quatenus dicatur ea facta fuisse a tribus prophetis sive doctoribus antiochenis qui episcopi essent, ut explicatum est in art. 2 (torn. 1, pp. 518-523). Addi etiam potest episcopalis consecratio *Timothei* (1 *Tim.* 4. 14), si dicatur, cum minus probabili tamen sententia, incisum “Cum impositione manuum presbyterii” implicare verum actum consecrativum ex parte aliorum cooperantium cum Paulo consecratore, eosque fuisse veros episcopos (cf. in art. 25, p. 652 sq.). Praeterea, Clemens Alex., quem refert et approbat Eusebius Caes., narrat tres apostolos. Petrum. Iacobum seniorelem et Iohannem, constituisse alterum *Iacobum*, fratrem Domini, episcopum hierosolymitanum: “Iacobum qui ob eximiam virtutem Iustus ab antiquis cognominatus est, Hierosolymitanae Ecclesiae episcopatum primum accepisse perhibent. Clemens certe in sexto *Institutionum* libro ita tradit. Ait enim ‘post Servatoris ascensum Petrum. Iacobum et Iohannem, quamvis Dominus ipsos caeteris praetulisset, non idcirco de primo honoris gradu inter se contendisse, sed Iacobum cognomine Iustum Hierosolymorum episcopum elegisse” (*Hist. cccl.*, l. 2, c. 1, *MG* 20. 135);

minister sit consecrationis episcopalis, quam ceteri duo, sed coniunctim omnes sunt unica causa, seu unicus totalis minister consecrationis” (*Dc sacra ordinatione* II [Parisiis 1894] 265).

in *Constitutionibus Apost.* quoque legitur: “Et ego Iacobus, frater quidem Christi secundum carnem, servus autem eius ut Dei unigeniti, episcopus vero Hierosolymorum ab ipso Domino [intellige: ut inspirante] et ab apostolis ordinatus haec dico” (*Funk* 1. 543-545).

Inde fortasse explicatur quam cito et quam constanter praxis concursus episcoporum in episcopali ordinatione ortum habuerit ac servaretur. Saec. 3 eam tanquam apostolicae originis testatur *Cyprianus* cum *Cone. Carthaginiensi*, scribens: “Propter quod diligenter de traditione divina et apostolica observatione servandum est et tenendum quod apud nos quoque et fere per provincias universas tenetur, ut ad ordinationes rite celebrandas ad eam plebem cui praepositus ordinatur, episcopi eiusdem provinciae proximi quique conveniant, et episcopus deligatur plebe praesente, quae singulorum vitam plenissime novit et uniuscuiusque actum de eius conversatione perspexit” (*Epist.* 68. 5, *ML* 3. 1064); tamen liturgicus ipse concursus episcoporum in his verbis explicite non significatur. Eodem saeculo ipse schismaticus *Novatianus* procuravit ut consecraretur a tribus episcopis, ne forte eius consecratio impugnaretur, seu, ut narrat coaevus *Cornelius R. P.*, “accitos tres episcopos . . . inani manuum impositione episcopatum sibi tradere per vim cogit” (apud *Eusebium Caes.*, *Hist. eccl.* 6. 43, *MG* 20. 619). Eodem pariter saeculo ea praxis consignatur in ipso primo liturgico documento, seu *Traditione Apostolica*, a quo dependent posteriora documenta *Constitutionum Apost.* (ca 400) et *Statutorum Ecclesiae antiquorum* (ca 500). In eo enim legitur: “Episcopus ordinetur electus ab omni populo; quique cum nominatus fuerit et placuerit omnibus conveniet populum una cum presbyterio et hi qui praesentes fuerint episcopi, die dominica. Consentientibus omnibus, imponat super eum manus et presbyterium adstet quiescens. . . Ex quibus unus de praesentibus episcopis ab omnibus rogatus imponens manum ei qui ordinatur episcopus, oret ita dicens . . . [sequitur forma consecrationis]”¹²; liturgicus ceterorum episcoporum concursus per manuum impositionem indicatur, quamvis ipsa forma consecratoria nonnisi ab uno episcopo proferri dicatur.

Saec. 4 ipsa *Concilia* in suis canonibus legem ferunt de praefato plurium episcoporum concursu. Iam circa initium huius saeculi in Occidente *Cone. Arclatense I* a. 314, can. 20. statuit: “De his qui usurpant sibi quod soli debeant episcopos ordinare, placuit ut nullus hoc sibi praesumat, nisi assumptis secum aliis septem episcopis. Si

¹²“Apud G. Dix, *The treatise on the Apostolic Tradition of St. Hippolytus of Rome I* (London 1937) 2 sq.

tamen non potuerit septem, infra tres non audeat ordinare” (*Hardouin* 1. 226). Paulo post, ipsum oecumenicum *Conc. Nicaenum* 1 a. 325, can. 4, decrevit: “Episcopum convenit maxime quidem ab omnibus qui sunt in provincia episcopis ordinari. Si autem hoc difficile fuerit, aut propter instantem necessitatem, aut propter itineris longitudinem, tribus autem omnimodis in idipsum convenientibus, et absentibus quoque pari modo decernentibus, et per scripta consentientibus, tunc ordinatio celebretur. Firmitas autem eorum quae geruntur, per unamquamque provinciam, metropolitano tribuatur episcopo” (*Hardouin* 1. 323). Et haec subinde facta est generalis regula, applicata per particularia Concilia Antiochenum a. 341, can. 19, Sardicense a. 343, can. 6, Romanum a. 386, can. 15,” Carthaginiense a. 390, can. 12, Regense a. 439, praefatio et can. 2, Arausicanum I a. 441, can. 21, et Toletanum a. 633, can. 19.

Documenta quoque liturgica. eandem regulam sequuntur et liturgicam participationem aliorum episcoporum cum episcopo consecratore determinant.

Constitutiones Apost. (ca 400), 1. 3, c. 20: “Episcopum vero praecipimus ordinari a tribus episcopis; aut ut minimum a duobus: non licere autem vobis ab uno constitui. Nam duorum et trium testimonium firmitus est et indubium” (*MG* 1. 803; cf. *Funk* 1. 217). L. 8, c. 4, n. 6: “Silentioque facto unus ex primis episcopis una cum duobus aliis prope altare stans, reliquis episcopis ac presbyteris tacite orantibus atque diaconis divina Evangelia super caput eius, qui ordinatur, aperta tenentibus, dicat ad Deum . . . [Sequitur oratio consecratoria]” (*Funk* 1. 473). L. 8, c. 27, nn. 2 sq.: “Episcopus a tribus vel duobus episcopis ordinetur; si quis autem ordinatus fuerit ab uno episcopo, deponatur et ipse et is, qui ordinavit eum. Quodsi necessitas incidens coegerit ab uno ordinari, eo quod propter persecutionem aut aliam similem causam plures interesse non possint, afferat auctoritatem mandati plurium episcoporum” (*Funk* 1. 531). L. 8, c. 47 (*Canones Apostolorum*'), n. 1: “Episcopus igitur ab episcopis ordinetur duobus vel tribus, presbyter ab uno episcopo ac diaconus et reliqui clerici” (*Funk* 1. 565).¹⁴

” Ex *Epist.* 5 Siricii ad episcopos Africae: “Ne unus episcopus episcopum ordinare praesumat propter arrogantiam, ne furtivum beneficium praestitum videatur. Hoc enim in synodo Nicaena constitutum est et definitum” (.VL 13. 1157 sq.).

” Discrepantiam inter canonem Nicaenum, requirentem “omnimodis” tres episcopos, et *Constitutiones Apost.*, requirentes duos vel tres, canonista orientalis Zonaras solvit, dicens in canone Nicaeno agi de sola electione, in Constitutionibus vero agi de ipsa ordinatione; ad praecedentem scilicet electionem requirebantur saltem tres episcopi, subinde vero ad ipsam ordinationem etiam duo sufficebant (*MG* 137. 235). Cf. etiam commentarium Balsamonis et Ajustent ad utrumque locum (*ibid.* 35-38, 235-238).

Atamen, inde non explicatur quare subsequens praxis orientalis, quae praecipue in ipsis

Testamentum D.N.I.C., l. 1, cc. 20 sq.: “Qui talis ergo fuerit, die dominica suscipiat manus impositionem, omnibus consentientibus ipsius ordinationi testimoniumque de eo perhibentibus, una cum cunctis presbyteris et episcopis vicinis. Iidem episcopi manus, postquam eas praecedenter laverint, super illum imponant. . . Episcopi super illum imponentes manus dicant. . . Post haec unus episcopus, praeceptum habens ab episcopis reliquis, imponat super illum manus dicens invocationem ipsiusmet ordinationis ita: ‘Deus, qui omnia. . .’”^{15*}

Canones Hippolyti (ca 500), can. 10, ambigue dicunt: “Deinde eligatur unus ex episcopis et presbyteris, qui manum capiti eius imponat et oret, dicens. . .”¹⁰

Statuta Ecclesiae antiqua (ca 500) in Occidente, can. 90 (vel 2): “Episcopus cum ordinatur, duo episcopi exponant et teneant Evangeliorum codicem super caput eius; et uno super eum fundente benedictionem, reliqui omnes episcopi qui adsunt, manibus suis caput eius tangant” (*ML* 56. 887; *Denz.* 150).

Eadem regula idemque ritus transmittitur per posteriora documenta liturgica, Sacramentaria scilicet. Ordines et Pontificalia. *Pontificale Romanum saec. 12*, avus hodierni Pontificalis, habet: “Surgunt quoque episcopi et elevantes electum deducunt eum ante presentiam pontificis. Et pontifex accipiens textum evangeliorum ponit ipsum apertum super scapulas electi. Et tunc ipse et omnes episcopi qui adsunt tangunt caput ipsius electi et dicit pontifex media voce hanc orationem. Episcopi quoque in hac et in aliis ipsum prosequuntur voce suppressa usque ad finem consecrationis [Sequitur praefatio consecrativa].”¹⁷ *Pontificale Curiae Romanae saec. 13*: “Dum autem ista examinatio [episcopi electi] legitur, episcopi et papa consecrantes mitras debent habere in capite, sed consecrandi nequaquam. . . Et uno super eum fundente benedictionem, ipse prior et post eum reliqui episcopi qui adsunt ambabus manibus suis caput eius tangant. Et dicit ordinator deposita mitra, alta voce (alii vero submissa) in modum orationis: ‘Propitiare, domine. . . Et dicit alta voce et

Constitutionibus Apost. fundatur, numquam adhibuerit duos episcopos in consecratione, sed constanter tres (imo quatuor) episcopos. Si quis ea *Constitutionum* verba intelligeret referri ad solos episcopos assistentes, ita ut dicantur exigi duo vel tres episcopi praeter ipsum principalem ordinatorem (adeoque tres vel quatuor, incluso principali ordinatore), explicaretur quare in ritu orientali quandoque tres quandoque quatuor episcopi adhiberentur (cf. infra, p. 786, ubi de praecipuo Euchologio Graecorum).

“Apud I. E. Rahmani, *Testamentum Domini Nostri Jesu Christi* (Moguntiae 1899) 29-31.

“Apud L. Duchesne, *Origines du culte chrétien* (éd. 5, Paris 1909) SU.

” Apud M. Andrieu, *Le Pontifical Romain au moyen-âge I* (Città del Vaticano 1938) 147.

astantes submissa in modum prephationis: Ter omnia secula seculorum . . . [Sequitur praefatio consecrativa].”¹⁸ *Pontificale Guilelmi Durandi*, (editum circa a. 1295), pater hodierni Pontificalis: “Tunc ordinator imponit utramque manum super caput illius dicens: ‘Accipe spiritum sanctum.’ Idemque faciunt et dicunt omnes episcopi, tam tenentes librum quam alii successive. Quo facto, illo genu flectente, dicit ordinator media voce et etiam alii episcopi, submissa tamen voce, cum ipso: Oratio: ‘Propitiare, domine. . .’ Deinde consecrator dicit voce mediocri, iunctis manibus ante pectus, et alii etiam episcopi, tenentes libros, idem dicunt voce submissa. Prephatio. ‘Per omnia secula seculorum . . .’ [Sequitur praefatio consecrativa].”¹⁸ Hodiernum *Pontificale Romanum*: “Adsint duo ad minus episcopi assistentes. . . Hora igitur competenti, consecrator, electus, assistentes episcopi, et alii, qui consecrationi intéressé debent, ad Ecclesiam conveniunt” (Rubricae ante ordinationem). “Tunc consecrator, accepto libro Evangeliorum, illum apertum, adiuvantibus episcopis assistentibus, nihil dicens, imponit super cervicem et scapulas electi. . . Deinde consecrator et assistentes episcopi ambabus manibus caput consecrandi tangunt, dicentes: ‘Accipe Spiritum sanctum.’ Quo facto, consecrator stans, deposita mitra, dicit: ‘Propitiare . . . Per omnia . . .’ [Sequitur praefatio consecratoria].”

Etiam *cum consecratur R. Pontijex*, tres episcopi ex antiqua praxi adhibentur, quamvis nonnisi unus vocetur consecrator. *Ordo Romanus* 36 (iuxta Andrieu; 9 iuxta Mabillon), exaratus circa a. 900, habet: “Et accedit unus episcopus, dat orationem super eum et recedit. Et alter similiter. Accedit tertius et consecrat illum.”²⁰ *Pontificale Romanum saec. 12*: “Tunc episcopus Albanensis dat primam orationem super electum dicens: ‘Adesto . . .’ Deinde episcopus Portuensis dat orationem secundam dicens: ‘Propitiare . . .’ Tunc episcopus Hostiensis consecrat eum dicens: ‘Deus honor omnium dignitatum,’ et caetera, sicut continetur in consecratione episcopi.”²¹ Pariter *Pontificale Curiae Romanae saec. 13*: “Interim episcopus Ostiensis, qui romanum pontificem consecrare debet . . . calciet se caligiis et sandaliis. . . Tunc episcopus Albanensis dat primam orationem. . . Deinde episcopus Portuensis dat orationem secundam. . . Post haec episcopus Ostiensis ponit apertum librum evangeliorum super cervicem consecrandi. . . Tunc consecrator imponat manum dextram super caput consecrandi, nichil dicendo, et similiter faciant omnes episcopi car-

¹⁸ *Ibid.* II (1940) 355, 359.

¹⁹ *Ibid.* III (1940) 382 sq.

²⁰ Apud M. Andrieu, *Les Ordines Romani du haut moyen-âge* IV (Louvain 1956) 203.
²¹ Apud Andrieu, *op. cit.* (supra, in p. 771) 249 sq.

dinales ac alii archiepiscopi et episcopi qui assistunt. Post hec ipse Ostiensis episcopus elevata voce dicit in modum prephationis: Ter omnia secula. . . [Sequitur praefatio consecrativa].”²² *Pontificale Guilelmi Durandi* (circa a. 1295) concordat cum praecedenti, sed magis determinat ultimam partem: “Et episcopus Hostiensis, qui consecrat eum, dicit mediocri voce, iunctis manibus ante pectus, aliis episcopis astantibus eadem voce submissa dicentibus. . . [Sequitur praefatio consecrativa].”²³

Etiam *Rititalia orientalia* saltem tres requirunt episcopos²⁴; *Euchologium Graecorum*, loquitur de quatuor seu tribus praeter principalem ordinatorem.²⁵ In editione Goar huius Euchologii legitur: “Conscendit Pontifex crepidinem, quae est ante sanctam mensam, et ab astantibus tribus Pontificibus a dextro latere, Ordinandus illi offertur. . . Explicat autem evangelium Pontifex, et manum etiam admoventibus aliis Pontificibus, capiti et cervicibus Ordinati imponit. Mox cruces tres in eius capite exprimens et manum ei impositam tenens, precatur hoc pacto: ‘Dominator, Domine . . . [Sequitur oratio consecrativa].’”²⁶ Ritus byzantinus hodiernus est substantialiter idem ac exigit duos episcopos praeter episcopum ordinantem.²⁷

Praxis Ecclesiae hodie firmata est per explicitam legem in *Codice I.C.*

Can. 954: “Episcopus consecrator debet alios duos Episcopos adhibere, qui sibi in consecratione assistant, nisi hac super re a Sede Apostolica dispensatum fuerit.” Hic duo asseruntur: necessitas comparticipationis trium episcoporum et potestas R. Pontificis dispensandi ab hac necessitate. Quidam intulerunt tertium, scilicet duos episcopos praeter principalem esse meros assistentes nec veros consecratores, eo quod nonnisi ut assistentes a Codice exhibeantur, sed huiusmodi interpretationem inanem fuisse ostendit subsequens declaratio Constitutionis Pii XII (cf. infra, p. 7SSsq.).

Can. 953: “Consecratio episcopalis reservatur Romano Pontifici ita ut nulli Episcopo liceat quemquam consecrare in Episcopum, nisi prius constet de pontificio mandato.” In medio aevo haec reservatio non vigeat modo generali, sed, iure communi (capp. 6-7 (*De temporibus ordinationum*)) consecratio suffraganei pertinebat ad metro-

²²/&/</>. II (1940) 371-373.

²³ Ibid. III 39S.

²⁴ Cf. H. Denzinger, *Ritus Orientalium* (Wirceburgi 1863-64) I 142.

²⁵ Cf. dicta supra, p. 786, in nota.

²⁶ *Ευχολόγιο»' sive Rituale Graecorum* (Lutetiae Parisiorum 1647) 302.

²⁷ Cf. Pl. De Meester, *Studi sui sacramenti amministrati seconde il rito bizantino* (Roma [1947]) 262, 264, 270.

politam. Non constat quando ea papalis reservatio incoeperit tamquam de iure communi (cf. infra, p. 800). Ipsa supponitur vicens a *Cone. Trid.* (sess. 23, can. 8) et consignata est in *Pontificali Romano*, primo edito a Clemente VIII a. 1596 (subinde castigato ab Urbano VIII a. 1644 et a Benedicto XIV a. 1755) his verbis: “Nemo consecrari debet, nisi prius constet consecratori de commissione consecrandi sive per litteras Apostolicas, si sit extra curiam, sive per commissionem, vivae vocis oraculo, a Summo Pontifice consecratori factam, si consecrator ipse sit cardinalis” (Rubricae de consecratione episcopi, ad initium).

Can. 2370: “Episcopus aliquem consecrans in Episcopum, Episcopi vel, loco Episcoporum, presbyteri assistentes, et qui consecrationem recipit sine apostolico mandato contra praescriptum can. 953, ipso iure suspensi sunt, donec Sedes Apostolica eos dispensaverit.” Hac suspensionis poena firmatur vis can. 953 de papali reservatione consecrationis episcopalis.

In ecclesia orientali non videtur necessarium esse indultum S. Sedis, de quo in can. 954, ad hoc ut, ratione necessitatis, consecratio fiat ab unico episcopo cum assistentia duorum presbyterorum, nec viget papalis reservatio consecrationis, de qua in can. 953, sed consecratio suffraganei pertinet ad metropolitan! vel ad eum quem metropolita designaverit, consecratio vero ipsius metropolitae pertinet ad patriarcham vel ad episcopum ab eo designatum. Ita sive in antiquo iure sive in *nova Codificatione Orientali*, in qua legitur, can. 256: “Patriarchae competit ius ordinandi metropolitas, per se, vel, si impeditus fuerit, per alios episcopos”; can. 319: “Metropolitae . . . est: episcopos suae provinciae . . . ordinare, eosque inthronizare” (Motu proprio Pii XII “Cleri sanctitati,” 11 iun. 1957, *AAS* [1957] 510, 528).

Ut patet ex hoc historico excursu, essentialis vis huiusmodi obligationis respexit inde ab initio *aliquam pluralitatem* episcoporum in ordinatione episcopi, et quidem episcoporum vicinorum locorum eiusdem ecclesiasticae provinciae. Numerus ipse aliquatenus fluctuans fuit (Cone. Arelatense optat septem episcopos, etsi dicat sufficere tres), saltem ante Cone. Nicaenum, quod, proponens ut minimum *numerum ternarium*, generalem quandam regulam statuit, cui subsequens praxis liturgica attemperata est in utroque orientali ac occidentali ritu. *Constitutiones* quidem *Apostolorum* exigunt tantummodo duos vel tres episcopos, sed, quidquid sit de sensu ambigui illius statuti, praxis orientalis numquam numerum binarium adoptavit, adeo-

que statutum illud potuit tantummodo ita influere in orientalem praxini ut adhiberentur vel duo vel tres episcopi praeter ipsum principalem ordinatorem, ac ita numerus ternarius servaretur qui a Cone. Nicaeno assignatus intelligebatur.

Ratio autem huiusmodi praxis ac legis Ecclesiae fuit principaliter ea quam innuit Cyprianus et clarius significant *Constitutiones Apost.* et *Testamentum D.N.I.C.*, ut scilicet ab aliis episcopis “bonum testimonium de eo [ordinando] perhiberetur,” ac ita consuleretur electioni digni episcopi, praecluderetur via abusibus, provenientibus ex falso vel insufficienti unius episcopi iudicio et ex tyrannide consecratoris vel ambitione consecrati, significaretur insimul ac praeservaretur unitas episcopatus et per eam unitas ipsius plebis christianae. In praesenti latina disciplina, qua omnis episcopalis designatio ac consecratio reservatur S. Pontifici, ex cuius mandato tam consecrans quam con-consecrantes episcopi ordinant, praefata ratio symbolica unitatis episcopatus adhuc subsistit et quammaxime elucet.

Conclusio 2. Triplicitas aut pluralitas episcoporum, cooperantium episcopali consecrationi, non est nec unquam fuit requisita ad eius validitatem.

Probatur 1. *a priori ac negative, ex consideratione ipsius consecrationis episcopalis, comparata cum aliis ordinationibus et sacramentis.*

Nulla enim ratio apparet quare in consecratione episcopali, in eaque sola, proprie dicta concelebratio et multo minus mera assistentia plurium ministrorum requiratur ad eius validitatem. Non quidem ex parte materiae et formae; nam hae, sicut in aliis ordinationibus et sacramentis, possunt poni totaliter ab uno episcopo ac, semel positae, eo ipso constituunt perfectum ritum, qui illico existere ac operari queit. Neque ex parte effectus, seu potestatis conferendae; nam haec non coalescit veluti ex frustulis seu ex partialibus potestatibus, et ceteroquin unusquisque episcopus habet plenam ac perfectam Ordinis potestatem quam alii tradit per consecrationem, nec ex concursu aliorum episcoporum eius potestas augetur aut minuitur. Neque ex parte ministri, ob hanc ipsam eandem rationem plenitudinis potestatis in unoquoque episcopo.

Inde concidunt *duae ex quattuor rationibus supra adductis ab adversariis* (p. 766). Ex hoc enim quod etiam alii duo episcopi, praeter principalem ordinantem, sint et ipsi veri consecratores (ut saltem nunc obtinet, post Constitutionem Pii XII), sequitur tantum quod

habeatur vera concelebratio et quod haec sit nunc necessaria de lege Ecclesiae et ad liceitatem, non vero quod sit necessaria secundum se et ad validitatem, quemadmodum non est necessaria in aliis ordinationibus et sacramentis.

Subtilis autem illa obiectio, iuxta quam nemo benedicitur nisi a maiori, sicut presbyter non benedicitur sive ordinatur a presbytero sed ab episcopo, ac ideo ipse episcopus nequit consecrari ab uno episcopo sed a pluribus ut sit superioritas in ordinante, multipliciter claudicat. Nam imprimis, illud axioma, fundatum in principio de superioritate causae relate ad effectum, valet stricte ac simpliciter in causis aequivocis, non vero in causis univocis quae producant eundem sibi specificum effectum, ac proinde sicut homo generat hominem, ita episcopus episcopum generare potest; frustra autem invocatur paritas cum presbytero qui nequit ordinare presbyterum, nam ratio huius impossibilitatis est quia ad communicandum quod quis habet, non sufficit ut illud habeat, sed debet illud habere pleno ac perfecto modo, solus autem et omnis episcopus habet potestatem Ordinis secundum totam suam plenitudinem (cf. dicta superius, p. 709). Praeterea, quidquid superioritatis relate ad effectum salvatur in causis ipsis univocis (omnis quippe causa, inquantum causa, est superior effectui), salvatur etiam in episcopo consecrante alium episcopum, sicut in homine generante alium hominem. Praeterea, in consecratione episcopus est mera causa instrumentalis Dei, a quo principaliter descendit episcopalis potestas in consecratum, quamvis haec potestas assimiletur ipsi potestati possessae ab instrumento, ac ideo episcopus ordinatus benedicitur sive consecratur simpliciter ab altiori, scilicet a Deo. Tandem, negatur ipsum suppositum obiectionis; nam pluralitas ministrorum non facit nec convertitur in eorum superioritatem, cum plures episcopi non importent maiorem potestatem episcopalem quam unus episcopus, et ea solemnitas quae obtinetur per concelebrationem sit mere accidentalis ac impertinens ad perfectionem causae qua talis et ad valorem causalitatis, quamvis sit conveniens ac sufficiens ad fundandam legem Ecclesiae et ad inducendam contrariae praxis illiceitatem.

Probatur 2. *Ex declarationibus Ecclesiae.*

S. Sedes nonnumquam consecrationem collatam ab unico episcopo declaravit validam, quamvis illicitam, quin ceteroquin significaret eam validitatem provenire ex dispensatione pontificia, imo absentiam huius dispensationis supponeret.

Alexander VII, Litteris Apostolicis “Alias,” 27 febr. 1660, validam.

etsi illegitimam, declaravit consecrationem factam ab unico episcopo, absque apostolico induito.

S.C.S. Officii, 13 martii 1669, proposito dubio: "An ab uno tantum episcopo consecratus sit valide consecratus . . . [et] an . . . denuo consecrari debeat sine conditione, vel debeat sub conditione consecrari," respondit: "Non esse iterum sub conditione consecrandum."²³

S.C. de Propaganda Fide, 18 maii 1695, declaravit: "Illicitam sed non invalidam efficere ordinationem (Episcopi) deficientiam duorum Episcoporum cum consecratore."²³

Pius XII in sua Constitutione "Episcopalis consecrationis," 30 nov. 1944, idem aequivalenter asserit: "Episcopalis consecrationis minister esse episcopum et ad huius consecrationis validitatem unum solum sufficere episcopum, qui cum debita mentis intentione essentielles ritus perficiat, extra omne dubium est diuturnaque praxi comprobatum," et inferius iterum ait: "Ad episcopalis consecrationis validitatem unus tantummodo requiritur episcopus idemque sufficit, cum essentielles ritus perficiat" (cf. integrum Constitutionis textum infra, p. 788 sq.). Quod autem validitatem huiusmodi consecrationis Papa non intelligat esse pendulam a consensu seu dispensatione R. Pontificis, sed subsistere secundum se et ex ipsa rei natura, patet tum ex modo absoluto quo eam validitatem proclamat, tum ex eo quod ad eam comprobendam appellat non ad dispensationem R. Pontificis, sed ad ipsam generalem diuturnamque praxim Ecclesiae, quae vix explicari posset per dispensationem, etiam tacitam, R. Pontificis, cum inverisimile prorsus sit huiusmodi dispensationem in re tam gravi et, iuxta hypothesim, pertinente ad validitatem ordinationis, durare potuisse per tot saecula. Addi etiam potest quod, si pluralitas episcoporum requireretur ad validitatem, esset de iure divino, ac ideo R. Pontifex dispensare non posset: sed haec ratio, quam quidam reiciunt, mox expendetur.

Codex I.C., can. 2370 (supra cit., p. 774), supponit validitatem consecrationis factae ab uno tantum episcopo (assistentibus duobus simplicibus presbyteris, loco episcoporum) absque mandato R. Pontificis, atque solam poenam suspensionis inurit, donec S. Sedes ab hac poena dispensaverit. Unde, ad mentem Codicis, validitas consecrationis ab uno episcopo peractae non est pendula a dispensatione sive mandato R. Pontificis, cum supponatur episcopus agere absque mandato R. Pontificis, imo contra eius voluntatem seu contra can. 953. Nec obstat quod in hoc canone agatur directe de sola papali

²³ *Collectanea S. Congregationis de Propaganda Fide* I (Ex Typographia Polyglotta S. C. de Prop. Fide 1907) 56.

²⁴ *Ibid.* 80.

reservatione consecrationis, dum de necessitate adhibendi tres episcopos in consecratione agitur in sequenti can. 954, nam stat quod de facto in eo casu violatur uterque canon et quod de facto Codex agnoscit validitatem consecrationis ab unico episcopo peractae contra legem canonicam seu contra voluntatem R. Pontificis.

Probatur 3. *Ex historicis ac frequentibus jactis administratae consecrationis ab unico episcopo*, seu ex frequentibus exceptionibus generali regulae adhibendi tres episcopos, quae ostendunt eam non respicere validitatem sed solam liceitatem, nec esse iuris divini sed ecclesiastici.

Antequam facta referamus, oportet ipsius argumenti sive illationis valorem purgare, ne incassum ea recitemus. Nam *adversarii*, quibus consentiunt etiam aliqui inter defensores nostrae Conclusionis (uti Billuart et De Augustinis) *dicunt praejata jacta explicari posse ex ipso consensu Ecclesiae sive R. Pontificis*, habentis a Deo potestatem dispensandi in hac re (vel potius aliter disponendi in hac re), quamvis pertineat ad ius divinum et ad validitatem ordinationis, “potuit enim Christus instituere ut tres episcopi essent ministri ordinarii consecrationis episcopalis, et quod unus ex commissione pontificis esset minister extraordinarius, sicut diximus de ministro confirmationis et ordinis; in quo casu pontifex non dispensaret in iure divino, sed secundum ius divinum ageret.”³⁰

Attamen huiusmodi evasio non valet.

Primo enim, non esset paritas inter presbyterum extraordinarium ministrum Confirmationis et Ordinis et unum episcopum valide consecrantem ex mera dispensatione Ecclesiae. Quomodolibet enim ratio ministri extraordinarii explicetur, eius radicalis potestas completur aliquo modo ac elevatur per commissionem Ecclesiae, ita ut presbyter possit agere aliquid quod est superioris ordinis ac pertinet ad altiorem lineam episcopalem (ac si fieret veluti episcopus partialiter et ad hunc actum, ut dicebant quidam antiqui cum Scoto), dum episcopus, cui committeretur consecrationem, pertinentem de iure ordinario ad tres episcopos, nonnisi abusive diceretur elevari ac compleri in sua potestate per commissionem Ecclesiae, cum non detur altior potestas quam potestas episcopalis, ac proinde nonnisi abusive diceretur extraordinarius minister consecrationis: haec ceteroquin expressio est inaudita in traditionali theologia; praeterea, ratio ministri extraordinarii superadditur nec contradicit rationi ministri ordinarii, dum e

* Ita Billuart, *De Ordine*, diss. 4, a. 3, quem ad verbum refert et approbat Dr Augustinis. Eandem explicationem Rallier (*De sacr. elect. et ordin.*, p. 2, sect. 5, c. 2, a. 2, n. 20) ponit in ore eorum qui nostrae Conclusioni adversantur.

converso ratio unitatis in ministro contradicit rationi pluralitatis ministrorum, ut patet ex nativa oppositione inter unum et plura, ac ideo unus episcopus et plures episcopi nequeunt habere inter se rationem ministri extraordinarii et ministri ordinarii.

Secundo, hypothetica illa papalis potestas permittendi uni episcopo ut valide consecret quem ex iure divino nonnisi plures episcopi consecrare possent, quamvis secundum se non repugnaret, esset tamen aliquid tam extraordinarium tamque substantiae ipsi sacramentorum vicinum, ut nonnisi certis factis et argumentis sustineri posset. Huiusmodi autem facta desiderantur, et ea quae adversarii in medium produnt (cf. supra, p. 766), evidentia contrariorum factorum, de quibus infra, obnubilantur.

Praecipuum enim factum esset ipsa universalis ac perpetua *Ecclesiae praxis*, ad tempus apostolicum ascendens, adhibendi plures episcopos: attamen, non omnia quae generaliter statuta ac servata sunt in Ecclesia, etiam inde a tempore apostolorum, sunt iuris divini ac pertinent ad validitatem sacramentorum, cum potuerint apostoli, praeter ea quae a Christo sunt instituta, quaedam facere et observare quae Ecclesia subinde religiose imitavit ac servavit: quod maxime valet de his in quibus aliqua varietas et oscillatio observatur in ipsa Ecclesiae praxi, ut in praesenti materia; nam ipsa origo apostolica praesentis praxis certa ac determinata non est (cf. in pp. 768. 781), et ceteroquin ante Concilium Nicaenum vix sermo esse potest de aliqua vera ac generali lege et obligatione, et ipse ternarius numerus episcoporum consecratorum non ab omnibus retentus fuit, etiam post Cone. Nicaenum, ut patet saltem ex *Constitutionibus Apost.*

Alterum argumentum deduci solet ex canone 19 *Cone. Antiocheni* a. 341 et can. 2 *Cone. Regentis* a. 439, in quibus ordinationes factae a paucioribus quam tribus episcopis irritae declarantur.³¹ necnon ex mediaevali gallicorum episcoporum *controversia de chorepiscopis*,

³¹*Conc. Antiochenum*; “Episcopus praeter synodum et praesentiam metropolitan! nullatenus ordinetur. Hoc autem modis omnibus coram posito, melius quidem est ut omnes simul adsint eiusdem provinciae sacerdotes, quos metropolitanus episcopus advocare debet. Et si quidem omnes accurrerint optime: quod si difficile fuerit, saltem plures adesse omnino convenit, aut certe scriptis eiusdem sententiae comprobari: et ita sub plurimorum vel praesentia vel decreto ordinatio celebretur. Quod si secus contra definita factum fuerit, nullas ordinatio vires habeat” (*Hardouin* 1. 601).

Conc. Recense, praemisso quod consecratio Armentarii praesumpta fuerit, “sacris ecclesiae canonibus, ac reverendis patrum constitutionibus omni parte neglectis absque trium episcoporum praesentia, absque comprovincialium litteris, sine metropolitan! auctoritate, irritam ordinationis speciem a duobus temere convenientibus,” declarat: “Itaque ordinationem quam canones irritam definiunt, nos quoque evacuandam esse censuimus; in qua praetermissa trium praesentia, nec expetitis comprovincialium litteris, metropolitan! quoque voluntate neglecta, prorsus nihil quod episcopum faceret, ostensum est” (*Hardouin* 1. 1747, 1749).

quorum consecratio declarata fuit invalida, utpote ab unico episcopo celebrata. Attamen, irritatio de qua praefata duo concilia loquuntur, non necessario significat invaliditatem ipsius ordinationis, sed, iuxta modum loquendi antiquorum, potest significare inhabilitatem ad officium, seu privationem iurium et officii episcopalis, quod totum reducitur ad quaestionem de liceitate et de jurisdictione. Hunc esse sensum can. 2 Regensis certum videtur; nam in can. 3 Armentarius ille, cuius consecratio, a duobus tantum episcopis facta, irrita declaratur, detruditur tantum ad inferiorem gradum chorepiscopi iuxta canonem Nicaenum (cf. supra, p. 718), cum iure offerendi sacrificium ante presbyteros et conferendi Confirmationem, et clericorum ab eo ordinatorum validitas agnoscitur; quoad Cone, autem Antiochenum, nequidem certum est ipsum absolute requirere ipsam praesentiam plurimorum episcoporum, cum eius verba sonent disjunctive (“Quod si difficile fuerit [omnes episcopos advenire], saltem plures adesse omnino convenit, aut certe scriptis eiusdem sententiae comprobari”). Quod attinet controversiam de chorepiscopis, validitas consecrationis illorum declarata est a Nicolao I contra impugnationem gallicorum episcoporum, qui in hac re manifeste errarunt una cum falsis Decretalibus RR. Pontificum, a Pseudo-Isidoro eodem tempore et ad defendendam eandem causam concinnatis (cf. supra, p. 718). Quapropter tum haec chorepiscoporum controversia, tum praefati canones Cone. Regensis et Antiocheni, constituunt potius argumentum quod in nostros adversarios retorqueri potest.

Tertio, vix dici potest, in tam frequentibus casibus consecrationis factae ab uno episcopo, regulariter adfuisse explicitam vel tacitam dispensationem R. Pontificis aut quomodolibet superioris ecclesiasticae auctoritatis, sed potius apparet in pluribus casibus rem proprio ac privato consilio ab episcopo consecratore decisam esse, ratione necessitatis seu difficultatis obtinendi concursum plurium episcoporum, ut suadet ipse tenor *Constitutionum Apost.* 8. 27. 2 sq. (cit. in p. 770), idque non obstante lege Cone. Nicaeni quae etiam in casibus necessitatis videbatur requirere praesentiam trium saltem episcoporum. Ceterum id in quo canones maxime insistunt, non tam est ipsa physica praesentia episcoporum quam eorum moralis praesentia, seu eorum consensus, mandatum et testimonium, ut praecipue apparet ex can. 19 Cone. Antiocheni et *Constitutionibus Apost.*

Quarto ac praecipue, aliqui casus afferri possunt consecrationis episcopalis per unum episcopum, peractae praeter causam necessitatis aut contra canones ecclesiasticos, quae tamen subinde agnita fuerit ut valida; ita praecipue consecratio Syderii facta a Philone

Cyrenensi et consecratio Evagrii facta a Paulino Antiocheno, utraque contra iura et leges celebrata, ut asserunt earum coevi relatores (cf. infra).

Unde frustra fit recursus ad dispensationem Ecclesiae sive R. Pontificis, ad infirmandum valorem argumenti, quod ex sequentibus plurimisque factis deducitur.

In 5. *SCRIPTURA* invenimus unum Paulum consecrantem *Timotheum* in episcopatum, saltem iuxta communioem et probabiliorem sententiam (cf. supra, p. 768). Solus Titus in insula Cretae, de mandato Apostoli, “constituit per civitates presbyteros” (*Tit.* 1. 5) seu consecravit episcopos, saltem si dicantur illi presbyteri episcopi fuisse. Probabile est solum Paulum, absque consortio aliorum Apostolorum peregrinantem ad fundandas ecclesias, consecrasse omnes suos delegatos, seu Timotheum, Titum, Tychicum. Artemam, Silam, Epaphram. Archippum et Epaphroditum (de quibus dictum est in art. 3, tom. 1. pp. 703-713). Omnino inverisimile est tres aut plures Apostolos, variis dissitisque laboribus occupatos, in unum convenisse ad peragendas omnes et singulas episcoporum consecrationes quae eo tempore factae sunt in ecclesiis.

CONC. ANTIOCHENUM a. 341, can. 19 (supra cit., p. 779, in nota), quamvis cum Cone. Nicaeno urgeat praesentiam plurium episcoporum, videtur tamen esse contentum scripto eorum testimonio. Verba enim “Et si quidem omnes [eiusdem provinciae episcopi] accurrerint optime: quod si difficile fuerit, saltem plures adesse omnino convenit, aut certe scriptis eiusdem sententiae comprobari” possunt dupliciter intelligi, vel: omnes debent adesse, aut saltem plures adesse et ceteros mittere scriptum consensum; vel: omnes aut saltem plures debent adesse aut mittere scriptum consensum. Qui alter sensus magis congruit formae verborum, quamvis minus conveniat cum canone Nicaeno.

CONSTITUTIONES APOST. (ca 400) 8. 27. 2 sq. (supra cit., p. 770) explicite dicunt in casu necessitatis unum episcopum sufficere, dummodo alii significant suum consensum, et ceteroquin ipsam regulam generalem statuit, iuxta quam sufficiunt duo vel tres episcopi.

SYNESIUS CYRENENSIS, Ptolemaidis episcopus (ca 370-414) in *Epist.* 67 ad Theophilum Alexandrinum refert Philonem, Cyrenensem antistitem, absque consortio ullius episcopi et contra omnia iura consecrasse quemdem *Syderium* in episcopatum, eamque consecrationem agnitam fuisse ut validam, imo et toleratam. ita ut ipse S. Athanasius subinde praefatum Syderium ad dignitatem metropolitae elevaverit. “Per id tempus haeresis dominabatur. Nam multitudine superabat. et opportuna admodum erat agendarum rerum calliditas, quae est administra prudentiae. Quamobrem unum illum ac solum esse Palaebiscae creatum episcopum. Sed *nec ipsum legitime, imo contra iura omnia*, quantum de senioribus accepi, cum neque Alexandriae sit. nec a tribus hic constitutus, quamvis illinc ordinandi esset facta potestas. Etenim solum beatae memoriae Philonem ausum esse collegam suum episcopum renuntiare. . . Hunc solum venientem ferunt beatum Syderium creasse et in throno collocasse. Sed formidolosis temporibus *summum ius praetermitti necesse est*. Ideo magnum illum Athanasium id tempori dedisse; ac non multo post, cum exiguum adhuc orthodoxae fidei scintillam, quae in Ptolemaide erat, favere et magis magisque oporteret accendere, hominem illum maioribus rebus gerendis idoneum eo commigrare iussisse, ut metropolitanam ecclesiam gubernaret” (*MG* 66. 1414-1418).

THEODORETUS (ca 386-ca 458), *Hist. eccl.*, 1. 5, c. 23, narrat Paulinum episcopum antiochenum, solum seu absque concursu duorum episcoporum et

contra legem ecclesiasticam, consecrasse episcopum *Evagrium* qui ei successit, eamque consecrationem et electionem ratam habuisse Aegyptios et Romanos, adversus Flavianum quem interim in eandem antiochenam sedem Orientales introduxerant: “Ea res [i.e. suffectio Flaviani in eam sedem] Romanis et Aegj^{ptiis} diuturnum adversus Orientales odium peperit: nam nec Paulini morte simultas sublata est. Sed post illum quoque, cum Evagrius illius sedem occupasset, non desierunt cum magno Flaviano inimicitias exercere, quamvis Evagrius *contra legem ecclesiasticam provectus fuisset. Solus enim Paulinus illum creaverat, nullis simul canonibus violatis*. Neque enim morienti permittunt ut suo loco quemquam deligat, et omnes episcopos provinciae convocari iubent, et absque tribus rursum episcopis episcopum ordinari vetant. Attamen horum illi nihil scire cupientes, et Evagrii communionem amplexi sunt, et imperatoris aures adversus Flavianum concitarunt” (*MG* 182-1247).³² Subinde autem, cum *Innocentius I* (-f- 417) dissidium composuit cum Alexandro qui solus remanserat Antiochiae episcopus, hanc apposuit conditionem ut ille ordinatos ab Evagrio cum propriis ordinibus et officiis susciperet: “Nam [antiochena ecclesia] missis legatis ita pacem postulavit et meruit, ut et Evagrianos suis ordinibus ac locis, intemerata ordinatione quam acceperant a memorato [Evagrio] susciperet” (*Epist.* 23. ad Bonifacium presbyterum, *ML* 20. 546).

PSEUDO-DIONYSIUS AREOP. (saec. 5), *De eccles. hier.* 5. 2, describens episcopalem consecrationem, nonnisi unius consecratoris meminit (“Atque hoc modo a pontifice, qui ipsum consecrat, sanctissimis adprecationibus consecratur . . . *MG* 3. 510); quod silentium mirabile videri potest, si ipse consecratorum pluralitatem ad valorem necessariam esse reputasset.

CONC. REGENSE a. 439 (cf. supra, p. 779) consecrationem Armentarii, factam a duobus tantum episcopis, ut validam agnovit, quamvis illum ab officio episcopali removerit et ad inferiorem statum chorepiscopi detruserit.

CHRONICA ARBELENSIS (ca 500), quae narrat historiam ecclesiae arbelen-sis in Mesopotamia ab a. 100 circiter ad initium saec. 6 (cf. supra, p. 532), ostendit consecrationes, factas ab unico episcopo, fuisse frequentes tam ante quam post Cone. Nicaenum.

PELAGIUS I R.P. (555-560) nonnisi a duobus episcopis et uno presbytero consecratus est. quin ullus unquam huius consecrationis validitatem impugnaverit. Sic enim refert Anastasius Bibliothecarius: “Et dum non essent episcopi qui eum ordinarent, inventi sunt duo episcopi Ioannes de Perusio et Bonus de Ferentino, et Andreas presbyter de Ostiis, et ordinaverunt cum pontificem; tunc enim non erant in clero, qui possent eum promovere.”³³

PSEUDO-GREGORIUS I (circa initium saec. 8; Gregorius ipse vixit ca 540-604) *Epist.* 64, ad Augustinum Anglorum episcopum: “[Octava interrogatio Augustini] Peto si longinquitas itineris magna interiacet, ut episcopi facile non possint convenire, an debet sine aliorum episcoporum praesentia episcopus ordinari. [Responsio Gregorii papae] Et quidem in Anglorum Ecclesia, in qua adhuc solus tu episcopus inveneris, *ordinare episcopum non aliter nisi sine episcopis potes*. Nam quando de Galliis episcopi venient, illi in ordinationem episcopi testes tibi assistant. Sed fraternitatem tuam ita volumus in Anglia episcopos ordinare, ut

"Quidam ex nostris adversariis dicunt Theodorctum, fautorem Flaviani, falsa narrare quod attinet consecrationem Evagrii per solum Paulinum, cum Evagrius ordinatus fuerit post mortem Paulini, ut apparet ex Socrate (*Hist. eccl.* 5. 15) et Sozomcno (*Hist. eccl.* 7. 15). Attamen, ex duobus his historicis tantummodo colligitur Evagrium electum et agnitum fuisse ut episcopum ab his qui adversabantur Flavianum, non autem negatur Evagrium ordinatum fuisse ab ipso Paulino moriente, ut asserit Theodorctus.

"Cf. L. Duchesne, *Liber Pontificalis* I (Paris 1886) 303,

ipsi sibi episcopi longo intervallo minime disiungantur, quatenus nulla sit necessitas ut in ordinatione alicuius episcopi convenire non possint. Pastorum quoque aliquorum praesentia valde est utilis, ut facillime debeant convenire. Cum igitur, Deo auctore, ita fuerint episcopi etiam in propinquis sibi locis ordinati, per omnia episcoporum ordinatio sine aggregatis tribus vel quatuor episcopis fieri non debet" (.VL 77. 1191).

Circa hanc tamen epistolam duo dubia moventur, primum de auctore, alterum de veritate ipsius lectionis "*Ordinare episcopum non aliter nisi sine episcopis potes.*" Quoad primum, haec epistola invenitur in nonnullis codicibus Registri Gregorii M. eique ipsa tribuitur a Beda, Gregorio satis propinquo atque anglicae stirpis (673–735; *Historia ecclesiastica* gentis Anglorum, . 1, c. 27, JfL 95. 57; cf. 60 sq.) et post Bedam ab Isidoro Hisp., Reginone, Anselmo, Ivone Carnotensi et Gratiano, in suis scriptis et collectionibus. Deest autem in plurimis codicibus, ac propterea plures moderni de eius authenticitate dubitant vel hanc prorsus reiciunt (cf. E. Dekkers, *Clavis Patrum Latinorum* [Steenbrugis 1951] 289, qui cum S. Brecht eam epistolam ut certe subdititiam habet); quidquid sit, epistola est valde antiqua et ante a. 731 exarata dicitur. Alterum dubium est circa praefatam ipsam lectionem; nam quaedam exemplaria produnt contrarium sensum "*Ordinare episcopum non aliter nisi cum episcopis potes.*" Primum dubium non multum influit in nostram quaestionem, nam saltem in ea epistola habemus testimonium aliquod saec. 8 de valore consecrationis factae ab uno episcopo, idque attributum fuit ipsi Gregorio M. Alterum vero dubium infirmaret vim huius testimonii, sed tamen tum longe maior numerus manusccriptorum qui priorem lectionem ferunt, tum insertio huius lectionis praefatis scriptis Bedae et aliorum, tum mox referendum testimonium Bedae. tum, ut videtur, ipsa congruentia contextus, maiorem probabilitatem huic lectioni praestant, ita ut legitime hic a nobis invocari possit.

BEDA in sua *Historia ecclesiastica* gentis Anglorum nonnisi unicum ordinatorem supponit in consecratione Melliti et Iusti. facta ab Augustino, et Romani, facta ab eodem Iusto: "Augustinus. Britanniarum archiepiscopus. ordinavit duos episcopos, Mellitum videlicet et Iustum." "Cui [Mellito] statim successit in pontificatum Justus, qui erat Hrofensis ecclesiae episcopus. Illi autem ecclesiae Romanum pro se consecravit episcopum, data sibi ordinandi episcopos auctoritate a pontifice Bonifacio" (1. 2, cc. 3 et 5, *ML* 95. 85. 93).

In *ECCLESIA CELTICA* (i.e. apud Hibernos, Bretones et Scotos), inde a tempore S. Patricii, primi illius apostoli, tam frequens ac veluti consueta fuit consecratio celebrata ab unico episcopo, ut adhuc in tardiori aetate Lanfrancus (f 1089) et S. Anselmus (ψ 1109). scribentes ad reges Hiberniae, de ea consuetudine conquesti essent, et quidam in Anglia ut illicitas ac suspectas habuerint consecrationes in illa ecclesia celebratas: propterea Poenitentiale Pseudo-Theodori Cantuariensis (archiep. 668-690). concinnatum probabiliter paulo post mortem Theodori, statuit in cap. 9: "Qui ordinati sunt Scotorum vel Britonum episcopi qui in Pascha vel tonsura catholicae non sunt adunati Ecclesiae, iterum a catholico episcopo manus impositione confirmentur. Similiter et ecclesiae quae ab ipsis episcopis ordinantur [lege: consecrantur], aqua exorcizata aspergantur, et aliqua collectione confirmentur. Licentiam quoque non habemus eis poscentibus chrisma vel eucharistiam dare, nisi ante confessi fuerint velle nobiscum esse in unitate ecclesiae. Et qui ex eorum similiter gente, vel quicumque de baptismo suo dubitaverit, baptizetur"(MZ, 99. 932).³⁴

Chorepiscoporum consecratio saec. 9, quamvis celebrata ab unico episcopo et qua tali ut irrita impugnata a pluribus episcopis et conciliis gallicis necnon a

MCf. L. Gougaud, "Celtiques (Liturgies)," *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie* II–2 (Paris 1910) 3023 sq.

falsis decretalibus Pseudo-Isidori, valida declarata est ab ipso Nicolao I (cf. supra, pp. 710, 780).

In antiqua aetate *R. Pontifex*, nonobstante generali contraria praxi firmata ab ipso Siricio in Conc. Romano a. 386 (cf. supra, p. 770), cum ipse consecrabat episcopum, *solus consecrationem peragebat*, ut constat ex Ordinibus Romanis 34 (saec. 8) et 36 (circa finem saec. 9) in quo legitur: “Et tunc [consecrandus] accedit propius ad altare, subnixo capite. Pontifex vero ponet manum super caput eius et dicit unam orationem in modum collectae, alteram eo modulamine quo solet contestata cantari. Et sedet pontifex in sella sua. Ipse vero osculatur pedem eius et suscipitur ad pacem et sic consummatur consecratio illius.”³⁵ Inde assertum Fulgentii Ferrandi († ante 546) diaconi Carthaginensis: “Ut unus episcopus episcopum non ordinet, excepta Ecclesia Romana” (*Breviatio canonum* 6, *ML* 67. 949). Nonnisi inde a saec. 12 Papa consecrans episcopum, sibi duos alios episcopos adseivit, ut patet ex supra relatis (p. 771 sq.) *Pontificalibus Romanis* saec. 12 et saec. 13.

Post Conc. Trid. *plures S. Pontifices*, ratione urgentis necessitatis, et generatim ob defectum copiae episcoporum in locis missionum, consueverunt dispensare super legem de adhibendis tribus episcopis, permittentes generatim ut unus episcopus consecrator sibi adscisceret duos presbyteros. *Alexander VII*, Litteris Apostolicis “Alias,” 27 febr. 1660, ait: “Sedes Apostolica solita [est] circa numerum episcoporum dispensare” et iam tempore *Pii V* (1566-1572) 5. C. *Concilii* id tanquam curialem regulam proposuerat, ut notatur lib. 10 *Regestorum* his verbis: “Cum san. mem. Pius V consulisset Congregationem Concilii, an in provincia in qua episcoporum copia haberi non posset, dispensandum esset, ut loco duorum episcoporum, qui consecrationi interesse debent, sufficiantur abbates, duove alii habentes dignitates ecclesiasticas, Congregatio, secuta sententiam maioris partis theologorum, quos tunc consuluit, respondit dispensationem esse concedendam.”³⁰ De facto dispensationem concesserunt: *Pius V* (Brevi “Hispaniarum rex.” 1 aug. 1562) quoad Indias orientales³⁷; *Gregorius XIII* patriarchae Aethiopiae ex Societate Iesu; *Alexander VII* (Brevi “Onerosa,” 4 febr. 1664), quoad vicarios apostolicos in Sinis³⁸; *Clemens XI* in casu alicuius episcopi, qui subinde dubium de sua consecratione ei submitit eo quod nonnisi unus presbyter assistens adhibitus fuerat, cuique litteris 26 nov. 1718 respondit consecrationem validam fuisse³⁰; *Pius IX* quod consecrationem Iustini de Iacobis, vicarii apostolici in Aethiopia, in pago Massoaauh celebratam a. 1849 *Leo XIII* a. 1897 quoad Americam Latinam.⁴¹

Conclusio 3. Quamvis, secundum se et ex iure divino, neque ad validitatem neque ad liceitatem sit necesse ut duo vel plures episcopi, qui associantur principali consecratori, sint et ipsi veri consecratores seu consecratores, nec forte semper de facto ita fuerit, tamen nunc saltem, post Constitutionem *Pii XII*, hoc est ad liceitatem necessarium de lege Ecclesiae,

³⁵Apud M. Andrieu, *Les Ordines Romani du haut moyen-âge* IV (Louvain 1956) 202; cf. III (1940) 584-586.

³⁶Apud Benedictum XIV, *De synodo dioecessana*, l. 13, n. 5.

³⁷Refertur ex integro in *Collectaneis S. Congregationis de Propaganda Fide* I (Ex Tipographica Polyglotta S. C. de Prop. Fide 1907), p. 56, in nota ad n. 177.

³⁸De Martinis, *Ius pontificium de Propaganda Fide* I 341; Benedictum XIV, *De synodo dioecessana*, l. 13. c. 13, n. 9.

³⁹Apud Benedictum XIV, *ibid.*, nn. 2-10.

⁴⁰Apud Lépicier, *Tractatus de sacramento Extremae Unctionis et de sacramento Ordinis* (Romae 1928) 254, in nota.

⁴¹Cf. *Codicis Iuris Canonici fontes*, n. 633.

ita ut praefati episcopi debeant ponere materiam et formam et sic habeatur vera et proprie dicta concelebratio.

Probatur.

Ipsa participatio plurium episcoporum non est necessaria de iure divino, ut probatum est in Conci, praec.; ergo a pari, sin minus a fortiori, eorum participatio per modum consecratorum, seu vera et proprie dicta concelebratio, non est necessaria de iure divino. Nec potest fingi aliqua lex divina quae obliget veluti hypothetice tantum, iuxta quam scilicet plures episcopi non requirantur sed. si libere adhibentur, debeant esse veri consecratores: huiusmodi enim lex nullum sensum haberet in iure divino, quoniam excluderet ab ipsa assistentia episcopali consecrationi omnes illos qui. aut non possunt (ut presbyteri), aut nolint (ut quilibet alii episcopi), vere concelebrare. Ceterum, in nulla alia ordinatione aut sacramento, concelebratio est necessaria de iure divino, nec ulla est peculiaris ratio quare sit necessaria in sola ordinatione episcopali, ut ostensum est supra (p. 775).

Unde totum negotium reducitur ad praxim et legem Ecclesiae, seu utrum Ecclesia, adhibendo duos episcopos praeter principalem consecratorem, de facto intenderit quod essent et ipsi veri consecratores nec meri assistentes aut accidentalis caeremoniae cooperatores, ac ideo illi, exequendo ritus ab Ecclesia praescriptos et uniformando suam intentionem intentioni Ecclesiae, vere consecraverint ac proprie concelebraverint cum principali consecratore.

Porro affirmativa responsio huic quaestioni, quae nunc est certa ac decisa quoad tempus praesens per explicitam declarationem voluntatis Ecclesiae in Constitutione Pii XII, non tam certa apparet *quod spectat tempus praeteritum*, et maxime priora saecula, quinimmo attempta consideratio documentorum suggerit aliquam interfuisse evolutionem, secundum quam a mera assistentiali ac caeremoniali participatione paulatim factus sit transitus ad veram celebrativam participationem seu proprie dictam concelebrationem, quae quidem et ipsa non tam certe ac determinate in rubricis ritualibus aut in praxi sese manifestavit, quin de eius existentia usque ad praefatam Constitutionem Pii XII maior pars theologorum dubitaverit.

Priora quidem liturgica atque canonica documenta insistunt in praesentia plurium episcoporum, potiusquam in eorum liturgica participatione, ac potius solliciti sunt de *collectiva electione* quam de collectiva ordinatione, idque patet tum ex ratione quam concursui assignant,

scilicet ut habeatur conveniens testimonium de dignitate eligendi nec fiat imprudens ac temeraria electio et ordinatio; tum ex maiori pluralitate, quam per se exigunt, ut scilicet non tres tantum sed omnes provinciae episcopi conveniant; tum ex facile concessa dispensatione super ipsam physicam praesentiam dummodo haberetur scriptus consensus (cf. documenta adducta in Conci. 1, pp. 769-775). Ceterum, connaturale fuit ut ipsa praesentia, ac mera assistentia ritui consecrationis, evolveretur in aliquam *caeremonialem participationem*.

Haec autem, saltem usque ad saec. circiter 12 seu ad efformationem Pontificalis Romani, limitata fuit ad unum tantum ex duobus elementis quae in ordinatione pro essentialibus habentur, scilicet ad *impositionem manuum* per plures episcopos (imo per omnes qui praesentes erant), quemadmodum in ipsa ordinatione presbyterali ipsi presbyteri praesentes cooperabantur imponendo manus post episcopum; ipsa vero forma, seu praefatio consecrativa, nonnisi ab uno episcopo, etsi de aliorum consensu ac veluti repraesentans totum praesentem episcopatum, dicebatur. Manuum impositio tribuitur omnibus episcopis a Cornelio R.P., *Traditione Apostolica, Testamento D.N.I.C., Statutis Ecclesiae antiquis, Euchologio Graecorum*, pronuntiatio vero praefationis consecrativae tribuitur soli principali episcopo, imo in praefatis liturgicis documentis fit distinctio inter duas manuum impositiones, alteram collectivam per omnes episcopos et alteram subsequentem per solum episcopum principalem dum hic pronuntiat formam consecrativam; *Constitutiones Apost.* quidem dicunt “reliquos episcopos ac presbyteros tacite orare” dum principalis episcopus recitat formam, sed nec constat utrum agatur de oratione ipsa consecratoria an de quolibet alio devotae mentis concursu, nec multo minus utrum haec consecratoria oratio esset dicenda cum intentione consecratoria, imo id videtur excludi ab ipso consortio presbyterorum in eadem oratione, qui satis ostendit hanc communem episcoporum ac presbyterorum participationem in oratione fuisse mere caeremonialem.

Saec. 12 vero in *tribus Pontificalibus* (cf. supra, p. 771) observatur aliqua evolutio vel saltem determinatio primitivi ritus, quatenus episcopis assistentibus tribuitur *tum impositio manuum tum pronuntiatio praefationis consecrativae*, una cum principali ordinante, etsi submissa voce (Pontificale Romanum saec. 12: “Episcopi quoque in hac [oratione] et in aliis ipsum prosequuntur voce suppressa usque ad finem consecrationis”). Attamen, num revera agatur de pronuntiatione consecrativa dubitari potest ex ipso omnino secundario munere quod tribuitur aliis episcopis, nam principalis episcopus vocatur sim-

pliciter “ordinator” et “consecrator,” ceteri vero vocantur “alii episcopi,” “episcopi qui adsunt,”² et eis conceditur tantum ut praefationem submissa voce pronuntient. Dubium increscit ex consideratione ritus consecrationis R. Pontificis in iisdem tribus Pontificalibus et in Ordine Romano; nam duobus episcopis assistantibus, Albanensi et Portuensi, assignatur specialis ac distincta oratio, soli autem episcopo Hostiensi assignatur dicenda praefatio consecrativa et ipse emphatice vocatur ille qui consecrat vel qui consecrare debet R. Pontificem (“Accedit tertius et consecrat eum,” “Tunc episcopus Hostiensis consecrat eum,” “Episcopus Hostiensis, qui romanum pontificem consecrare debet,” “Episcopus Hostiensis, qui consecrat eum”); nec refert quod in ultimo Pontificali Guilelmi Durandi, in eoque solo, addatur alios episcopos astantes dicere praefationem ordinativam voce submissa, quoniam ex hoc ipso quod id referatur ad omnes episcopos praesentes, nec tantum ad duos immediate assistentes, ostenditur agi de mera caeremoniali participatione.

In hoc tamen *Durandi Pontificali* aliqua vera additio ac peculiaritas notatur, quae propinquiorem consecrativam participationem ex parte aliorum episcoporum indicare videtur, scilicet *impositio manuum et pronuntiatio verborum* “Accipe Spiritum Sanctum” quam peragunt omnes episcopi; attamen, haec verba saltem nunc non pertinent ad formam consecrationis nec probari potest tunc pertinuisse, et ceteroquin ipsa dicuntur proferri ab “omnibus episcopis, tam tenentibus librum [seu duobus assistantibus] quam aliis,” ex quo sequeretur omnes episcopos praesentes consecrationi esse veros consecratores. Eadem ambiguitas subinde transivit in *hodiernum Pontificale Romanum*, quod a Durandi Pontificali descendit. Nam solus principalis episcopus dicitur constanter consecrator, ceteri vero duo dicuntur “assistantes episcopi” (Rubricae ante consecrationem: “Consecrator, electus, assistentes episcopi, et alii, qui consecrationi intéressé debent, ad ecclesiam conveniunt”); sive consecrator sive assistentes imponunt manum et dicunt: “Accipe Spiritum S.” et tamen solus consecrator extensis manibus (quae est impositio manuum consecrativa, saltem ut unita priori) recitat praefationem consecrativam, ac omittitur rubrica Pontificalis Guilelmi Durandi et aliorum duorum Pontificalium de praefatione dicenda submissa voce etiam ab aliis episcopis; in rubrica quidem, quae praecedit examen electi, praescribitur “assistantes epis-

^uUna exceptio observatur in Pontificali Curiae Romanae saec. 13, ubi legitur: “Episcopi et papa consecrantes mitras debent habere in capite, sed consecrandi nequaquam” (cf. supra, p. 771; sed ibi fortasse vox “consecrantes” ponitur ratione Papae consecrantis et ut consulatur brevitati; inferius ipsi mere vocantur “duo episcopi.”

copos submissa voce dicere quaecumque dixerit consecrator,” sed non constat hanc praescriptionem referri ad universum consecrationis ritum.

Ex quibus omnibus patet non sine urgenti ratione quamplurimos theologos dubitasse aut simpliciter negasse assistentes episcopos olim fuisse veros consecratores una cum principali ordinatore, sive ipsi recitarent submissa voce ipsam praefationem, ut fieri solebat Romae, sive et a fortiori si eam omitterent et solam formulam “Accipe Spiritum S.” cum consecratore pronuntiarent, ut contingebat in aliquibus locis. *Ad quam totam ambiguitatem et difficultatem removendam, Pius XII in sua Constitutione “Episcopalis consecrationis,” 30 nov. 1944, practicam decisionem emisit, qua pro tempore futuro vera consecratio imponitur,* ita ut duo episcopi assistentes debeant cum intentione consecrandi perficere integrum essentialem ritum, seu tum manuum impositionem tum consecrativam praefationem, ac sint, et deinceps vocandi sint, con-consecratores, ita ut utriusque vel alterius influxu ipsa consecratio valida sit, etiam si principalis consecrator aliquid ad valorem necessarium omiserit.⁴³ Qua decisione aliquis fortasse indirecte confirmatam videbit opinionem eorum qui affirmabant episcopos assistentes fuisse, etiam ante hanc Constitutionem, veros consecratores: nam, non sine ratione Papa suam decisionem, utut mere practicam et hypothetice novam, illi opinioni attemperavit, quamvis ipsam controversiam, respicientem ritum temporis anteacti, nulloatenus dirimere intenderit.

Ea *PII XII CONSTITUTIO*, quae praeparavit cognatam Constitutionem (“Sacramentum Ordinis,” 30 nov. 1947), dirimentem alteram theologorum controversiam de materia et forma ordinationis, sic integre sonat: 4

“Pius Episcopus. Servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

“Episcopalis Consecrationis Ministrum esse Episcopum et ad huius Consecrationis validitatem unum solum sufficere Episcopum qui cum debita mentis intentione essentielles ritus perficiat, extra omne dubium est diuturnaque praxi comprobatum. A priscis tamen Ecclesiae temporibus plures Episcopi huiusmodi Consecrationi adstiterunt, ac nostra quoque aetate ‘Pontificalis Romani’ auctori-

⁴³ CORRÀ, *art. cit.* (supra, in p. 764) 361, putat ex Constitutione Pii XII non posse certo inferri (absque ulteriori declaratione S. Sedis) quod, si principalis consecrator invalide consecraverit, consecratio sit valida ex sola actione unius vel utriusque con-consecratoris, eo quod expressio “Unus tantummodo requiratur Episcopus idemque sufficiat” videatur referri ad solum principalem consecratorem; quod praecipue ridetur confirmari ex verbis “Materia est manuum impositio quae ab episcopo consecratore fit.” quae ponuntur in alia germana Constitutione “Sacramentum Ordinis,” titulus enim “episcopus consecrator” est ex ipsa priori Constitutione nomen technicum solius principalis consecratoris. Attamen, si mens ipsa, nec mera materialis expressio, S. Pontificis consideratur, videtur satis inanis esse huiusmodi CORRÀ scrupulus.

⁴⁴ Commentarium huius Constitutionis, comparatae cum subsequenti! Constitutione “Sacramentum Ordinis,” de essentia ritus ordinationis, vide apud eundem CORRÀ, *loc. cit.* Cf. etiam PH. OPPENHEIM, *loc. cit.* (supra, in p. 764).

tate praescribitur cluo alii Episcopi Consecrationi adsint oportere, quamvis in peculiaribus rerum adiunctis a vetere instituto dispensatio concedatur, si Adsis- tentes haberi nequeant. Utrum vero qui adsunt Episcopi cooperatores et con- secratores sint, an testes dumtaxat Consecrationis, non omnibus satis exploratum est eo vel magis quod 'Pontificalis Romani' Rubricae, ubi de precibus reci- tandis agunt, saepe unum Consecratorem singulari numero innuunt, et mani- feste non constat Rubricae praescriptionem, quae initio prostat ante Examen Electi — adsistentes videlicet Episcopos submissa voce dicere debere quaecumque dixerit Consecrator — ad universum pertinere totius Consecrationis ritum.

“Exinde factum est ut alicubi Episcopi adsistentes verbis 'Pontificalis Romani' inhaerentes, prolatis verbis 'Accipe Spiritum Sanctum' dum caput Electi cum Consecratore tangunt, postea ea quae sequuntur non pronuntient; alicubi vero, ut in Urbe, Episcopi non tantum praefata verba, sed submissa voce orationem quoque 'Propitiare' cum sequenti Praefatione, quin etiam omnia et singula proferant quae Consecrator ab initio ad finem usque sacri ritus recitat vel canit.

“Quibus omnibus diligentissime perpensis, eo consilio permoti ut Episcoporum, qui in Consecratione Electi ad Episcopatum adsunt, officio et ministerio providea- tur et tam in Urbe quam in ceteris terrarum orbis partibus unus idemque semper agendi modus in posterum hac in re servetur, de Apostolicae plenitudine po- testatis ea quae sequuntur declaramus, decernimus ac statuimus:

“Licet ad Episcopalis Consecrationis validitatem unus tantummodo requiratur Episcopus idemque sufficiat, cum essentielles ritus perficiat, nihilominus duo Episcopi, qui ex vetere instituto, secundum 'Pontificalis Romani' praescriptum, adsunt Consecrationi, debent cum eodem Consecratore, et ipsi Consecratores effecti proindeque Conconsecratores deinceps vocandi, non solum utraque manu caput Electi tangere, dicentes 'Accipe Spiritum Sanctum', sed, facta opportuno tempore mentis intentione conferendi Episcopalem Consecrationem una simul cum Episcopo Consecratore, orationem quoque 'Propitiare' recitare cum integra sequenti Praefatione, itemque, universo ritu perdurante, ea omnia submissa voce legere quae Consecrator legit vel canit, exceptis tamen precibus ad pontificalium indumentorum benedictionem praescriptis, quae in ipso Consecrationis ritu sunt imponenda.

“Quae autem hisce litteris Nostris declaravimus, decrevimus, statuimus, ea omnia rata firmaque permanere auctoritate Nostra iubemus, quibuslibet minime obstantibus, peculiari etiam mentione dignis; proindeque volumus ac decernimus ut secundum data praescripta 'Pontificale Romanum' opportune reformetur.

“Nemini vero hanc paginam declarationis, decreti, statuti et voluntatis Nostrae infringere vel ei contraire liceat; si quis autem id ausu temerario attentare praesumpserit, indignatione omnipotentis Dei et Beatorum Apostolorum Petri et Pauli se noverit incursum.

“Datum Romae apud S. Petrum anno Domini millesimo nongentesimo quad- ragesimo quarto, die trigesima Novembris mensis, in festo S. Andreae Apostoli. Pontificatus Nostri anno sexto. Pius PP. XII” (.4.45 XXXVII [1945] 131 sq.).

Hic est ultimus casus concelebrationis qui occurrit in theologia sac- ramentali, sive dicatur ordinatio episcopalis esse secundum se sacra- mentalis, sive, ut probabilius, id negetur, nam episcopatus invenitur quomodolibet in linea sacramenti Ordinis, saltem ut eius extensio, et illius indoli ac legibus attemperatur, et ceteroquin eadem concelebratio valide, etsi non licite, fieri posset etiam in sacramentali ordinatione

presbyteri et diaconi. Ex disputatis igitur in superioribus tractatibus⁴⁵ sequitur concelebrationem validam esse in omnibus sacramentis, excepto Matrimonio ob eius peculiarem naturam (non enim eidem coniugi duo copulari possunt), licitam vero in sola Eucharistia et ex parte etiam in Ordine, quatenus permittitur, imo nunc exigitur, in sola ordinatione episcopali. Quod autem attinet *modum, quo haec episcopalis concelebratio fieri possit*, res intelligenda est ad tramitem dictorum in tractatu *De Extrema Unctione* II 791-799. Quatuor scilicet excogitari possunt modi, quo duo vel plures ministri in administrationem eiusdem sacramenti concurrant, quorum prior est invalidus in quolibet sacramento, alter est peculiaris ac validus in sola Extrema Unctione, tertius vero est validus in omni sacramento et consequenter etiam in ordinatione episcopali, quartus tandem probabilius valet quoad Extremam Unctionem, eamque solam.

Primus modus esset ut unus minister ponat materiam et alter formam (vel, si placet, ut unus tantum minister ponat utramque materiam et formam, alter vero solam materiam aut solam formam); et hic modus qui est invalidus, quia una actio nequit poni a pluribus agentibus (cum actus multiplicetur secundum multiplicationem agentium), nonnumquam inscien-ter observatus est a quisbusdam episcopis assistantibus qui solam impositionem manuum olim peragebant absque prolatione praefationis consecrativae, quatenus habuerint intentionem consecrandi.

Secundus modus esset ut unus minister ponat partialem aliquam materiam et formam et alter pariter ponat aliam partialem materiam et formam; hic modus, qui secundum se est validus, de facto verificari potest in sola Extrema Unctione, quae sola constat ex pluribus partialibus materiis et formis, seu distinctis unctionibus cum suis formulis. Si quis tamen sustinet quod Ecclesia potest mutare seu determinare pro libito materiam et formam sacramentorum, potest fortasse cogitare de aliqua via talem modum applicandi etiam aliis sacramentis: ita v.g. quod Ecclesia determinaret ut ordinatio presbyteralis fiat per duplicem ritum, seu per traditionem instrumentorum, qua significaretur ac conferretur potestas sacrificandi, et per impositionem manuum, qua conferretur reliqua pars potestatis sacerdotalis, puta absolvendi, et similiter ut ordinatio episcopi fiat per duplicem caeremoniam, aliam collativam potestatis ordinandi et aliam potestatis confirmandi; tunc enim prima fronte videtur quod possint constitui duo ministri concelebrantes, ita ut unus conficiat unam partem ordinationis et alter alteram; reapse tamen hoc impossibile videtur, cum ipsa

⁴⁵ *De Baptismo et Confirmatione* 177-180; *De Eucharistia* I 754-769; *De Poenitentia* IV 773-784; *De Extrema Unctione* II 774-799.

sacerdotalis potestas, sive presbyteri sive episcopi, non sit divisibilis sicut effectus Extremae Unctionis, ac ideo etiam ipse ritus, eam significans ac conferens, nequeat dividi, saltem formaliter.

Tertius modus est ut omnes et singuli ministri ponant, et quidem simul, integram materiam et formam; et hic est validus modus quo omnia sacramenta (excepto Matrimonio) a pluribus ministris concelebrari possunt, et quo, iuxta Constitutionem Pii XII, consecratio episcopalis concelebranda est.

Quartus denique modus esset ut singuli ministri ponant quidem integram materiam et formam, sed tamen successive, ita ut unus ponat totum ritum, vel saltem illum absolvat, postquam alius illum absolverit, ut fit apud Orientales quoad Extremam Unctionem. Hic tamen modus, cuius validitas a pluribus simpliciter negatur, si est probabilius validus quoad Extremam Unctionem, ob peculiarem huius sacramenti naturam, non videtur posse esse validus quoad Ordinationem, ut constat ex dictis in tractatu *De Extrema Unctione* II 798 sq. Itaque, si in consecratione episcopali unus episcopus ponat integram materiam et formam, ac subinde, ea actione terminata, alter episcopus id faciat, vel saltem si unus formam recitet postquam alter eam essentialiter absolverit, nulla habetur concelebratio sed simplex celebratio, facta ab eo tantum qui prius integrum ritum absolverit.

ART. 29. Utrum ordinationis minister licitus sit qui est in statu gratiae, non impeditur poena canonica et servat praescripta iuris circa collationem ordinum; minister vero legitimus seu iuridicus sit episcopus proprius, salvis tum R. Pontificis reservatione tum quorundam religiosorum iuribus.⁴⁸

⁴⁸Boudinon, A., "Le propre évêque d'ordination," *Canoniste contemporain* XLI (1918) 290-313.

Cappello, F. M., *De sacra ordinatione* (ed. 3, Taurini 1951) 216-248.— "De episcopo proprio quoad ordinationem," *Periodica de re morali, canonica, liturgica* XXIII (1934) §B35 §B50

Clercq, Cii. de, *Des sacrements* ("Traité de droit canonique," ed. R. Naz, II. Paris 1947) 219-229.

Fallon, M. J., "The proper bishop for ordination," *The Irish ecclesiastical record* LIV (1939) 75-81.

Gasparri, P., *De sacra ordinatione* II (Parisi 1894) 86-191.

Hallier, F., *De sacris electionibus et ordinationibus*, p. 2, sect. 5, c. 3, in Migne, *Theologiae cursus completus* XXIV (Parisiis 1841) 961-1067. Qui omnino conferendus est, quod attinet historiam et antiquiorem disciplinam.

J. B., "L'ordination et le propre évêque," *Nouvelle revue théologique* XLVII (1920) 371-373.

Kinane, J., "A case regarding the 'episcopus proprius' for ordination," *Irish ecclesiastical record* XXXIV (1929) 409 sq.

Many, S., *De sacra ordinatione* (Parisiis 1905) 81-145.

Maroto, Ph., "De episcopo proprio quoad ordinationem," *Apollinaris* V (1932) 238-245.

CONCLUSIO *affirmativa*

Exponitur.

I. DE MINISTRO LICITO.

Status gratiae est generalis conditio liceitatis in ministro omnium sacramentorum. Solum posset dubitari de consecratione episcopali, si ipsa, iuxta probabilem sententiam, non sit sacramentum, an episcopus in statu peccati consecrans committat sacrilegium: certe si malitia sacrilegii affirmatur, ea tunc deducenda est non ex profanatione sacramenti sed ex alia ratione, puta ex ipsa sacra indole ordinationis episcopalis, quatenus est ritus collativus sacrae potestatis, ad instar sacramenti, atque ipsum sacramentum sacerdotalis ordinationis complet ac consummat.

Poena ecclesiastica a conferendis ordinibus arcetur omnis acatholicus (can. 2261, § 1 coll, cum can. 2314, § 1) et omnis catholicus irretitus impedimento irregularitatis (can. 985, nn. 1 et 7) aut poena excommunicationis (can. 2261), suspensionis (can. 2279, § 1; § 2, nn. 2, 5, 6, 8, 9), interdicti tam personalis quam localis (cann. 2270, 2272, § 1, 2275, n. 2).

Praescripta iuris circa collationem ordinum respiciunt tum canonicam idoneitatem ordinandi, de qua in cann. 973-991 quamque explicavimus in art. 23 (pp. 550-573); tum ea quae in ordinatione observanda sunt, seu ea quae praeire debent (cann. 992-1001), ritus ipsos ac caeremonias (cann. 1002-1005), tempus et locum (cann. 1006-1009), adnotationem et testimonium peractae ordinationis (cann. 1010 sq.), de quibus omnibus sermo erit in art. seq.; tum non laedendum ius aliorum ministrorum circa ordinationem, quod quidem proprius respicit quaestionem de legitimo ministro, seu episcopo proprio, iamiam exponendam.

II. De MINISTRO LEGITIMO.

Legitimus sive iuridicus minister ordinationis non est omnis epis-

Naurois, L. de, "Le 'propre évêque' pour l'ordination dans le clergé séculier," *Bulletin de littérature ecclésiastique* LI (1950) 15-40.

Pugliese, A., "De episcopo proprio sacrae ordinationis," *Salesianum* I (1939) 450-452.

Regatillo, E. F., "Obispo proprio para la ordenación," *Sal Terrae* XXVIII (1940) 601-604; *Ius sacramentarium* (ed. 2, Santander 1949) 476-487.

Schaaf, V. T., "Episcopus proprius ordinationis," [American] *ecclesiastical review* XC (1934) 352-365, 491-509.

Vito, P., "L'ordinazione e il vescovo proprio," *Palestra del clero* X (1931) 284-286.

Woywood, S., "The minister of the sacred ordinations," *Homiletic and pastoral review* XXII (1922) 982-989, 1093-1102.

copiis (quamvis omnis episcopus sit ex ipso iure divino ordinarius minister, quod spectat validitatem), sed solus *episcopus proprius*, seu cui ordinandus iurisdictionaliter subiectus est. Hanc expressionem “episcopus proprius” haneque regulam firmavit ipsum *Cone. Trid.*, statuens: “Unusquisque a proprio episcopo ordinetur” (sess. 23. de reform., cap. 8) et determinavit *Codex J.C.*, can. 955 mox referendo.

Quamvis haec regula dici possit antiqua ac traditionalis, tamen ipsa canonica definitio sive *determinatio episcopi proprii*, vel si placet ipsius vinculi iurisdictionalis sublectionis quoad hanc materiam inter ordinandum et episcopum, non parvam evolutionem habuit, quousque assumpserit praecisiores illam formulationem quam obtinet in hodierno Codice T.C.

Primis quippe Ecclesiae saeculis, quilibet episcopus erat quodammodo episcopus proprius quoad ordinationem laici, quatenus posset quemlibet laicum, ac proinde nondum per ordinationem adscriptum alicui dioecesi, ordinare ac suae dioecesi adscribere: cum tamen, semel uni dioecesi adscriptus per primam ordinationem, intelligebatur ad illius dioecesis episcopum iam pertinere nec proinde posse ab alio episcopo ultiores ordinationes accipere, eo ipso prima lineamenta sic dicti episcopi proprii constituebantur. Et hanc regulam urgent frequenter Concilia saec. 4: Illiberitanum, can. 24. Arelatense, can. 17. Nicaenum, can. 16. Antiochenum, cann. 13 et 22. Sardicense, can. 15.¹⁷ Quapropter eo tempore ratio episcopi proprii fundabatur ac definiebatur per solum *titulum ordinationis* iam obtentae. Ille scilicet erat alicui episcopus proprius quoad subséquentes ordinationes, qui iam eum ordinaverat ac clericum effecerat. Subinde vero, firmata territoriali organisatione ecclesiarum, sensim sine sensu ratio episcopi proprii extensa est etiam ad laicos, ita ut hi non possent nisi ab episcopo sui loci primitus ordinari: ac ita in definitione episcopi proprii accessit alia nota sive titulus, seu *titulus originis* (vel Baptismi, loci originis, domicilii); hunc sensum ferunt canones quorundam conciliorum saec. 5, ut Arausicam' I a. 441. can. 8.^{4R}

Inde a medio aevo usque ad *Cone. Trid.* alii duo tituli aut determinationes illorum titulorum accesserunt, scilicet *titulus beneficii* et *titulus familiaritatis* (quo episcopus licite poterat ordinare suum familiarem), ita ut iam haberentur quatuor tituli: originis, domicilii

“*Conc. Nicaenum*, can. 16: “Si quis . . . ad alium pertinentem audacter invadere, et in sua ecclesia ordinare tentaverit non consentiente episcopo, a quo discessit is, qui regulae mancipatur, ordinatio huiusmodi irrita comprobetur” (*Hardouht* 1. 330).

* “Si quis alibi consistentem clericum ordinandum putaverit, prius definiat, ut cum ipso habitet. Sic quoque non sine consultatione eius episcopi, cum quo ante habitavit, cum, qui fortasse non sine causa diu ab alio ordinatus non est, ordinare praesumat” (*Itardouin* 1. 1784).

(separatus a titulo originis), beneficii (qui determinat priorem titulum ordinationis) et familiaritatis. Clemens IV (1265-1268) loquitur de titulis originis et beneficii,⁴⁹ Bonifacius VIII (1294–1303) refert titulos domicilii et beneficii.⁵⁰ Titulus familiaritatis, introductus ex mera consuetudine, confirmatus est a Cone. Trid. (sess. 23, de reform., c. 9) et ab Innocentio XII (Constit. “Speculatores,” 5 nov. 1694, in qua referuntur et fuse explicantur quatuor illi tituli originis, domicilii, beneficii et familiaritatis⁵¹). Recentius tandem accessit quintus *titulus incardinationis* novae dioecesi (ex Decretis S.C. Concilii 20 iul. 1898 et 24 nov. 1906), ita ut ante novum Codicem I.C. quinque haberentur tituli ordinationis pro saecularibus: *originis, domicilii, beneficii, familiaritatis et incardinationis*.

Codex vero titulos reduxit ad duos priores, scilicet *originis et domicilii*, vel, pressius, domicilii cum origine et domicilii sine origine.⁵² *Can. 955, § 1*: “Unusquisque a proprio Episcopo ordinetur aut cum legitimis eiusdem litteris dimissoriis”; § 2: “Episcopus proprius, iusta causa non impeditus, per se suos subditos ordinet; sed subditum orientalis ritus, sine apostolico induito, licite ordinare non potest.” *Can. 956*: “Episcopus proprius, quod attinet ad ordinationem saecularium, est tantum Episcopus dioecesis in qua promovendus habeat domicilium una cum origine aut simplex domicilium sine origine; sed in hoc altero casu promovendus debet animum in dioecesi perpetuo manendi iureiurando firmare, nisi agatur de promovendo ad ordines clerico qui dioecesi per primam tonsuram iam incardinatus est, vel de promovendo alumno qui servitio alius dioecesis destinatur ad normam can. 969, § 2, vel de promovendo religioso professo, de quo in can. 964, n. 4.”

Ex his patet duo iura competere huic episcopo proprio, scilicet *ordinare suos subditos* (idque per se est etiam obligatio, seu nisi iusta causa excusaverit) et *dare litteras dimissorias* ut ordinetur ab alio episcopo (si ipse impeditus sit).

⁴⁹ Cap. 11 “Saepe contingit,” 1, *De temporibus ordinationum*: “Statuimus ut nullus episcoporum Italiae de cetero aliquem ultramontanum clericum ordinare praesumat, nisi a Nobis specialem licentiam habeat, vel ab episcopo de cuius dioecesi traxit originem ordinandus, vel in cuius dioecesi beneficiatus existit.”

⁵⁰ Cap. “Cum nullus,” 3, *De temporibus ordinationum*: “Cum nullus clericum parochiae alienae, praeter superioris ipsius licentiam, debeat ordinare, superior intelligitur in hoc casu episcopus de cuius dioecesi est is, qui ad ordinem promoveri desiderat, oriundus, seu in cuius dioecesi beneficium obtinet ecclesiasticum, seu habet, licet alibi natus fuerit, domicilium in eadem.”

“Integram Constitutionem citat *Many, op. cit.* (supra, in p. 791) 605-612.

^c *Regatuxo* sic pressius rem exprimit: “Hodie unicus titulus sortiendi episcopum proprium *quoad tonsuram* est domicilium cum origine vel domicilium qualificatum cum iuramento assertorio animi in tali dioecesi perpetuo manendi. *Quoad ulteriores ordine*, incardinatio in tali dioecesi” (*op. cit.* [supra, in p. 792] 478).

Episcopo dioecesano, qui est simpliciter episcopus proprius, aequiparantur in hac re *Vicarius ac Praefectus Apostolicus*, necnon *Abbas vel Praelatus nullius*, qui proinde, si pollent caractere episcopali, possunt in territorio suae iurisdictionis et ordinare et dare litteras dimissorias, si vero eo caractere carent, possunt tantummodo conferre ordines minores necnon litteras dimissorias etiam ad maiores ordines (can. 957); praeterea etiam *Vicario Generali* et *Vicario Capitulari* fit ius dandi litteras dimissorias, sub quibusdam tamen conditionibus (can. 958).

Ius tamen episcopi proprii limitatur aliquo modo tum reservatione R. Pontificis, tum iuribus quorundam religiosorum.

R. Pontifex, praeter consecrationem omnium episcoporum in latina ecclesia (can. 953; cf. supra, p. 773), sibi reservavit promotionem ad altiorem ordinem cuiuslibet qui iam ab ipso R. Pontifice aliquem ordinem susceperit (can. 952: "Nemini licet ordinatum a Romano Pontifice ad altiorem ordinem promovere sine Sedis Apostolicae facultate")⁵³; quae reservatio, introducta ab antiquo per consuetudinem, etiam ante Codicem vigebat (cf. Cap. 12 *De temporibus ordinationum*, et Benedictum XIV, Epist. "In postremo," 20 oct. 1756, §3sq.).^M

Religiosi regulares proprie dicti (seu religiosi tum votorum solemnium, tum votorum simplicium sed pertinentes ad religionem exemptam) iique soli (nam alii religiosi in hac re reguntur more saecularium) sequentibus iuribus gaudent: *Abbas regularis* de regimine, potest suis subditis religiosis conferre primam tonsuram et minores ordines (can. 964, η. I).⁵⁵ *Ceteri superiores* possunt ac debent concedere litteras dimissorias suis religiosis subditis (ibid., nn. 2 sq.), ita ut sine his dimissoriis illi nequeant ab episcopo ordinari, easque dare debent ad episcopum dioecesis in qua sita est domus religiosa, salvo casibus necessitatis in Codice enumeratis (cann. 965-967). Si superiores (etiam religionis non exemptae) pollent necessaria potestate Ordinis, possunt ordinare suos subditos, si et quatenus possunt litteras dimissorias eis concedere (can. 959).

"Propterea R. Pontifex a quibusdam vocatur episcopus proprius omnium et singulorum in toto orbe terrarum. Sed haec appellatio non videtur propria et canonica, iuxta definitionem can. 956, quamvis R. Pontifex sit magis quam episcopus proprius et habeat a fortiori et eminenter quidquid iuris continetur in ratione episcopi proprii.

"Cf. Haluer, *op. cit.* (supra, in p. 791) 1024-1029; Many, *op. cit.* (ibid.) 112-115.

"De privilegiis abbatum in materia ordinationis diffuse tractant Gasparri, *op. cit.* (supra, in p. 791) 175-189, et Many, *op. cit.* (ibid.) 127-143. Cf. etiam M. Gomez, "De abbatum potestate tonsuram minoresque ordines conferendi," *Commentarium Pro religiosis* IX (1928) 434-440; X (1929) 45-52

CAPUT VII

DE CAEREMONIIS

ART. 30. Utrum convenienter assignentur caeremoniae, — seu observantiae, circumstantiae et ritus, — huius sacramenti aliarumque ordinationum.⁵⁰

“Quoad bibliographiam de ritibus orientalibus, confer infra, p. 798. Huc adduci etiam possunt aliqua ex operibus relatis in art. 6, ubi de ordinibus minoribus, et in art. 8, ubi de materia et forma sacramenti Ordinis, torn. 2, pp. 313-315, 610-615.

Albright, P., *Sacra liturgia. I sacramenti e i sacramentali*, Vicenza 1940.

Alfonso, P., *I riti della Chiesa III* (Roma 1946) 80-95.

Andrieu, M., “L’onction des mains dans le sacre épiscopal,” *Revue d’histoire ecclésiastique* XXVI (1930) 342-347; “Les ordres mineurs dans l’ancien rite romain,” *Revue des sciences religieuses* V (1935) 232-274; “Le sacre épiscopal d’après Hincmar de Reims,” *Revue d’histoire ecclésiastique* XLVIII (1953) 22-73; *Les Ordines Romani du haut moyen-âge III* (Louvain 1951) 541-594 (Notae in Ordinem 34); IV (1956) 3-20 (In Ordinem 35), 121-184 (In Ordinem 36), 279-280 (In Ordinem 39), 290-294 (In Ordinem 40A), 302-304 (In Ordinem 40B).

Batiffol, P., “L’immixtio manuum et l’osculum dans l’ordination sacerdotale,” *Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France*, a. 1925, pp. 301-306; “La liturgie du sacre des évêques dans son évolution historique,” *Revue d’histoire ecclésiastique* XXIII (1927) 733-763.

Botte, B., “L’ordination du lecteur dans le Pontifical Romain,” *Questions liturgiques et paroissiales* XXIV (1939) 36sqq.; “Le rituel d’ordination des ‘Statuta Ecclesiae antiqua,’” *Recherches de théologie ancienne et médiévale* VI (1939) 223-241.

Boutet, J., *Manuel historique des ordinations*, nouvelle édition (Bruges 1949).

Cappello, F. M., *De sacra ordinatione* (cd. 3, Taurini 1951) 140-178, 399-432, 523-527.

Chardon, C., *Histoire des sacrements — De l’Ordre*, première et seconde parties, in Migne, *Theologiae cursus completus* XX (Parisiis 1841) 781-902.

Clancy, W. B., *The rites and ceremonies of sacred ordination*, Washington 1958.

Clercq, Ch. de, *Ordre, Mariage, Extrême-Onction* (Paris 1939) 28-47; *Des sacrements* (“Traité de droit canonique,” éd. R. Naz, II, Paris [1947]) 262-280.

Coppens, J., *L’imposition des mains et les rites connexes dans le Nouveau Testament et dans l’Eglise ancienne* (Wetteren 1925) 110-173.

Corrà, S., “Solenni decisioni di Pio XII intorno al sacramento dell’Ordine,” *Studia patavina* I (1954) 341-369.

Dubosq, R., *La cime du sacerdoce, ou présentation analytique de la consécration des évêques*, Tournai 1935; *Les étapes du sacerdoce, ou présentation analytique du cérémonial de l’Ordination*, éd. 10, Paris 1950.

Duchesne, L., *Origines du culte chrétien* (éd. 5, Paris 1909) 349-385.

Ellard, G., *Ordination anointings in the Western Church before 1000 A.D.* (“Medieval Academy of America,” n. 16), Cambridge, Mass. 1933.

Frere, W.-H., “Early form of ordination,” *Essays on the early history of the Church and the ministry* (cd. H.-B. Swete), London 1918.

Gasparri, P., *De sacra ordinatione* II (Parisiis 1894) 202-288, 340-374.

Hallier, F., *De sacris electionibus et ordinationibus ex antiquo et novo Ecclesiae usu*, pars 2, sect. 6 (de loco ordinationis), sect. 7 (de tempore), sect. 8 (de ritibus), in Migne, *Theologiae cursus completus* XXIV (Parisiis 1841) 1285-1616.

Hecht, F. X., “De reparandis defectibus in collatione ordinum occurrentibus,” *Periodica de re morali, canonica, liturgica* XXIII (1934) 713 — “De manus extensione in ordinatione diaconali,” *ibid.* XL (1951) 265-270.

Jombart, E., *Le sacrement de l’Ordre. Notions canoniques et morales*, Paris 1930.

STATUS QUAESTIONIS

Vix aliud inter cetera inveniri queit sacramentum, quod, sicut suorum ministrorum electionem et ordinationem, tot Ecclesia observantiis munierit ac caeremoniis adornaverit: id ceteroquin connaturaliter suasit ipsa huius sacramenti suprema ratio, a qua totius cultus exercitium ac societatis ipsius existentia dependet. Si quis praeterea attendat quinque etiam ordines diaconatu inferiores non pertinere probabilius ad sacramentum Ordinis, facilius adhuc intelliget quot quantisque ritibus Ecclesia sacramenti essentiam vallaverit, ut per exteriores huiusmodi gradus vir laicus ad sanctuarium paulatim ascenderet, donec in episcopali apice, sacerdotii fastigio potiretur.

Praefatorum rituum extensa ac determinata expositio, nostro dog-

Lardone, G., "Il tempo dello sacre ordinazioni." *Perfice munus* I (1926) 239-241.

Leclercq, IL, "Onction dans l'ordination," *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie* XII-2 (Paris 1936) 2130-2147; "Sacre épiscopal," *ibid.* XV-1 (Paris 1950) 286-304.

Maclean, A. J., "Ordination," *Encyclopedia of Religions and Ethics* IX (Edimburg 1917) 540-552.

Malvy, A., "Impositio pollicis. Contribution à l'histoire et à la théorie des sacrements de l'Ordre et de la Confirmation," *Bulletin de littérature ecclésiastique* XXXVIII (1937) 213-232.

Many, S., *De sacra ordinatione* (Parisiis 1905) 238-264, 293-376, 433-584.

Martène, E., *De antiquis Ecclesiae ritibus*, l. 1, p. 2, c. 8 (Rotomagi 1700) 258-337

Michel, A., "Ordre, Ordination," *Dictionnaire de théologie catholique* XI-2 (Paris 1932) 1235-1275.

Michels, T., *Beitrage zur Geschichte des Bischofswcihctages im christlichen Altertum und im Mittelalter* ("Liturgiegeschichtliche Forschungen," X), Münster i W. 1927

Munier, Ch., "Une forme abrégée du rituel des ordinations des 'Statuta Ecclesiae antiqua,'" *Revue des sciences religieuses* XXXII (1958) 79-84.

Oppenheim, Ph., "Constitutio Apostolica 'De duobus episcopis qui episcopali consecrationi adsunt.' Adnotationes," *Apollinaris* XIX (1946) 15-34; *Sacramentum Ordinis secundum Pontificale Romanum*, pars I (Taurini [1946]) 88-127; *Pro Christo legatione fungimur* (Romae 1949) 87-276.

Puniet, P. de, "Consécration épiscopale," *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie* III-2 (Paris 1914) 2579-2604; *The Roman Pontifical. A history and commentary* (transl. V. Harcourt, London 1932) 91-263.

Ravanat, F., "De origine et evolutione rituum episcopalis consecrationis in Ecclesia Romana," *Ephemerides liturgicae* XLII (1928) 89-91.

Reiss, J. C., *The time and place of sacred ordination*, Washington 1954.

Righetti, M., *Storia liturgica* IV (Milano 1953) 261-264, 279-283, 294-308, 313-333

Roberti, F., "De tempore sacrae ordinationis (can. 1006, §3)," *Apollinaris* IX (1936) 590-592,

Roland, E., "Election des évêques," *Dictionnaire de théologie catholique* IV-2 (Paris 1910) 2256-2281.

Salmon, P., "Le rite du sacre des évêques dans les pontificaux du moyen-âge," *Miscellanea Giulio Belvederi* (Roma 1955) 27-45.

Tixieront, J., *L'Ordre et les ordinations. Etude de théologie historique* (éd. 2, Paris 1925) 102-176.

VILLIEN, A., *Les sacrements. Histoire et liturgie* (éd. 2, Paris 1931) 285-334.

Wasner F., *De consecratione, inthronisatione, coronatione Summi Pontificis*, Romae 1936.

Woywood S., "The rites of ordination," *Homiletic and pastoral review* XXIII (1922-23) 599-606.

matico-historico scopo prorsus discordat nec intra proportionates fines huius tractatus comprehendere posset. Mens igitur est, non secus ac in parallelo loco superiorum tractatum, summaria manu colligere et exponere praecipuas caeremonias, quae ad hoc sacramentum ac generaliter ad omnes ordines referuntur, praetermissa tamen repetitione eorum, quae iam de iisdem ritibus in praecedentibus praecipere ac theologice discutere necesse fuit, praesertim agendo de materia et forma, in quibus ipse essentialis ritus consistit. Porro, tum haec ipsa ratio tum ipsarum caeremoniarum multitudo ac varietas, cogit hic seponere logicam aliunde divisionem assumptam in tractatibus de Baptismo, Confirmatione et Extrema Unctione, iuxta quam caeremoniae distribuuntur in praecedentes, concomitantes et subséquentes essentiam ipsam sacramenti, atque assumere commodiorem earum divisionem in *observantias*, *circumstantias* et *ritus*.

Antiquae disciplinae caeremoniarum fontes sunt: pro priori aetate, *Traditio Apostolica* (saec. 3) et alii libri liturgici ab ea immediate dependentes usque ad finem circiter saec. 6, scilicet *Constitutiones Apostolorum* (ca 400), *Testamentum D.N.I.C.* (ca 475), *Canones Hippolyti* (ca 500), *Statuta Ecclesiae antiqua* (ca 500); pro altera aetate, Sacramentaria, Ordines et mediaevalia Pontificalia (ex Sacramentariis et Ordinibus fusione exorta), quae in variis ecclesiis viguerunt usque ad promulgationem communis *Pontificalis Romani* a. 1596,⁵⁷ quod latinum ordinationis ritum ad universalem unitatem redegit.⁵⁸

¶ Hoc Pontificale Romanum descendit ex Pontificali Romano saec. 12 et magis proxime ex Pontificali Guilelmi Durandi (ca 1295). Immediatus tamen eius praedecessor est illud quod, facta collatione cum 'Ordinario Papae,' redegit a. 1485 Patritius Piccolomini (cf. L. Fischer, "Der Ordinarius Papae' und der 'Pontificalis Ordinis Liber' des Wilhelm Durandi des Aelteren," *Römische Quartalschrift* XXXVIII 11930] 7-21). Nostrum Pontificale primo edidit ac promulgavit Clemens VIII a. 1596, subinde recognoverunt praecipue Urbanus VIII a. 1644, Benedictus XIV a. 1755 et ultimo Leo XIII a. 1888. Pius XII in duabus recentibus Constitutionibus "Episcopalis consecrationis" a. 1944 et "Sacramentum Ordinis" 1947, iussit Pontificale reformari in quibusdam, ad tramitem eorum, quae de ipso sacramento Ordinis et de episcopali consecratione, in iisdem decernuntur.

"De caeremoniis ecclesiarum orientalium, inde a tempore quo notabiliter a latinis ritibus discrepare coeperunt (cum scilicet post saec. 6, hinc latinum Sacramentarium, illinc Graecum Euchologium efformari coepit), directe hic non agimus, eo vel magis quod, praetermissa generali quadam unitate in ritu essentiali (quem in art. 8, tom. 2, p. 618-623, agentes de materia et forma, indicavimus), nulla habetur in tot variisque ecclesiis uniformitas, sed unaquaeque particularibus suis observantiis ac ritibus gaudet. Interim, si lubet, adiri possunt cultores orientalium rituum. Sufficientem informationem quis colliget quoad ritum orientalem generaliter, ex I. Goar, *Ευχολόγιο*' sive *Rituale Graecorum* (Lutetiae Parisiorum 1647) 237-243 (Notae de ordinatione lectoris), 246-249 (subdiaconi), 255-261 (diaconi), 297-301 (presbyteri), 311-316 (episcopi), nam Euchologium habetur ut praecipuus fons liturgiae orientalis. Quoad ritum byzantinum, ex Pl. De Meester, *Studi sui sacramenti amministrati secondo il rito bizantino* (Roma [1947] 241-274. Quoad varios ritus, ex I. Morino, *Commentarius de sacris Ecclesiae ordinationibus*, 2 pars (Parisiis 1655) 211-256 (notae in ritum graccum), 489-503 (notae in ritum Syrorum), ubi afferuntur etiam Ritualia Graecorum, Syrorum et Cod-

Ceterum ipse *Codex I.C.*, quamvis “plerumque, nihil decernat de ritibus et caeremoniis” (can. 2) ac generaliter remittat ad libros liturgicos, declarans “omnes liturgicas leges vim suam retinere, nisi earum aliqua in Codice expresse corrigatur” (*ibid.*), in hac tamen materia de sacra Ordinatione non pauca determinat, scilicet: “De iis quae sacrae ordinationi praeire debent” (cann. 992-1001), “De ritibus et caeremoniis sacrae ordinationis” (cann. 1002-1005), “De tempore et loco sacrae ordinationis” (cann. 1006-1009). “De adnotatione ac testimonio peractae ordinationis” (cann. 1010-1011).

Unde utrique fonti, Pontificali scilicet et Codici, ac praeprimis ipsi Codici, presse adhaeremus in exponenda hodierna disciplina de observantiis, circumstantiis et ritibus ordinationis. Ubi Codex silet, vox Pontificalis subintrat, iuxta can. 1002: “In quovis conferendo ordine, minister proprios ritus in Pontificali Romano aliisque ritualibus libris ab Ecclesia probatis descriptos, adamussim servet, quos nulla ratione licet praeterire vel invertere.”

CONCLUSIO *affirmativa*

Exponitur.

I. O b s e r v a n t i a e .

1. *DESIGNATIO CANDIDATI.*

Ut patet ex dictis in art. praec. (p. 794 sq.), designatio candidati fit ex generali regula ab episcopo proprio ordinandi (*Codex I.C.*, cann. 955 sq.), salvo iuribus R. Pontificis, qui sibi reservat pro ecclesia latina designationem ac ordinationem episcoporum et eorum qui aliquem ordinem iam susceperint a R. Pontifice (*cann. 952 sq.*), necnon iuribus religiosorum regularium, quorum superiores designant suos subditos ad ordinationem per litteras dimissorias. Ea episcopalis designatio, si dirigitur ad alium episcopum, ut candidatus ab eo ordinari possit, vocatur *litterae dimissoriae*: est quippe episcopi licentia (proprius scripta, etsi possit etiam oraliter fieri) ut eius subditus ab alio ordinetur.⁵⁹

Antiquitus designatio episcopi saepe fiebat ab ipso populo, iuxta *Traditionem Apostolicam*: “Episcopus ordinetur electus ab omni pop-

torum; A. Michel, “Ordre, Ordination,” *Dictionnaire de théologie catholique* XI-2 (Paris 1932) 1257-1263; Cn. De Clercq, *Ordre, Mariage, Extrême-Onction* (Paris 1939) 36-47; F. M. Cappello, *De sacra ordinatione* (cd. 3, Taurini 1951) 519-533.

“Ampliores explicationes harum litterarum dimissoriarum, tam pro saecularibus quam pro regularibus, vide apud Cappello, *op. cit.* (supra, in p. 796) 237-248. Quoad antiquum ius et historiam earundem, confer Hallier, *op. cit. (ibid.)* 1035-1067.

iilo,” *Constit. Apost.*: ‘Ordinandus est episcopus ... a cuncto populo electus.” *Testamentum D.N.I.C.*: “Ordinetur episcopus, eligendus ab universo populo,” *Canones Hippolyti*: “Episcopus eligatur ex omni populo” (cf. in tom. 1, pp. 309, 442, 922, 925). Ceterum ipsi episcopi hanc popularem designationem dirigebant, confirmabant, quandoque corripiebant imponentes suum candidatum; huiusmodi populi ac cleri designatio et electio expressionem liturgicam assumpsit in ipsa collectiva manuum impositione per episcopos ad initium ordinationis, de qua loquitur eadem *Traditio Apostolica*: “Consentientibus omnibus, imponent super eum manus [episcopi] et presbyterium adstet quiescens.” Progrediente ecclesiastica organizatione, ius designationis paulatim devolutum est ad solos episcopos, qui ex vicinis dioecesibus in unum conveniebant, ita tamen ut metropolita potiores partes haberet: id constat ex epistola Cypriani (supra citata, p. 769) qui loquitur de praxi observata “per provincias universas” et ex frequentibus Conciliis saec. 4 (relatis in p. 769 sq.), signanter ex can. 4 Conc. Nicaeni, in quo ius metropolitae instanter affirmatur: “Firmitas autem eorum quae geruntur, per unamquamque provinciam, metropolitano tribuatur episcopo.” Huiusmodi praxis diu perduravit, donec in medio aevo, inde a Bonifacio VIII (1294-1303), ea metropolitae praerogativa coeperit extinguere per reservationem S. Sedis,¹⁰⁰ ita ut iam tempore Conc. Basileensis (1431-1449) haec reservatio generaliter vigeret pro ecclesia latina; quam expressit Conc. Trid. in sess. 23, can. 8 (“Si quis dixerit, episcopos qui auctoritate Romani Pontificis assumuntur, non esse legitimos et veros episcopos, sed figmentum humanum: A.S.”) et Codex I.C., can. 953; etiam pro ecclesia orientali eadem reservatio accessit ac consignata est in recenti codificatione orientali (cann. 392, §2; 394, §3).

Designationem candidatorum ad ordines infra episcopatum pertinere ad episcopum proprium, res est tam antiqua quam ipsa determinatio episcopi proprii, ut constat ex canonibus Concilii Nicaeni aliorumque conciliorum saec. 4, de quibus supra (p. 793).

2. *SCRUTINIUM*TM

Ad scrutinium tria revocantur: inquisitio de candidati idoneitate,

¹⁰⁰Inepte Hallier (*op. cit.* [supra, in p. 796] 1080-1082) de huiusmodi papali reservatione. utut timide et erga S. Sedem reverenter, conqueritur, optans ut antiquae consuetudinis “restaurandae saltem aliqua ex parte ratio adinveniri possit.”

¹⁰¹Capello, F. M., “De litteris dimissoriis,” *Periodica de re morali, canonica, liturgica* XVIII (1929) 250 sq.

¹⁰²Creux, J., “Enquête à faire sur les candidats aux ordres sacrés avant leur ordination,” *Nouvelle revue théologique* LVIII (1931) 539-545.

¹⁰³Gallagher, Th. R., *The examination of the qualities of the ordinand*, Washington 1944.

litterae testimoniales de canonica idoneitate, publicatio nominum promovendorum.

Inquisitio de candidati idoneitate respicit idoneitatem tum moralem, seu vocationem et rectam intentionem, tum iuridicam sive canonicam, quam per singula elementa exposuimus in art. 23 (pp. 550-573) quamque proponit *Codex I.C., cann. 968-991*. Ad haec iam *Conc. Trid.*, antiquos canones secutum, statuerat: "Sancta synodus antiquorum canonum¹¹ vestigiis inhaerendo decernit, ut, quando episcopus ordinationem facere disposuerit, omnes, qui ad sacrum ministerium accedere voluerint, feria quarta ante ipsam ordinationem, vel quando episcopo videbitur, ad civitatem evocentur. Episcopus autem, sacerdotibus et aliis prudentibus viris peritis divinae legis ac in ecclesiasticis sanctionibus exercitatis sibi adscitis, ordinandorum genus, personam, aetatem, institutionem, mores, doctrinam et fidem diligenter investiget et examinet" (sess. 23, de reform., c. 7). Eadem verba repetit Pontificale Romanum (Rubricae generales de Ordinibus conferendis). Liturgica expressio huiusmodi inquisitionis habetur in Pontificali Romano, ad ordinationes diaconi et presbyteri: "Pontifex interrogat dicens: 'Scis illos dignos esse?' Respondet archidiaconus: 'Quantum humana fragilitas nosse sinit, et scio, et testificor ipsos dignos esse ad huius onus officii.'"

Ad hanc inquisitionem peculiariter referuntur: *Declaratio intentionis* ac libertatis a coactione (*can. 992*; cf. *cann. 971, 973, 2352*; *Instructio S.C. de Sacramentis et S.C. de religiosis, quae exigit scriptam declarationem de plena accessus libertate*: cf. *supra*, p. 558): *examen de scientia* (*cann. 996 sq.*); *testimonia* seu documenta de ultima ordinatione, de studiis peractis, de bonis moribus, de Baptismo et Confirmatione, testimoniales litterae Ordinarii loci in quo candidatus tantum temporis moratus est ut canonicum impedimentum ibi contrahere potuerit, testimoniales litterae superioris maioris si agatur de religiosis (*cann. 995, 993*).

Litterae testimoniales (non confundendae cum litteris dimissoriis nec cum praefatis testimoniis sive documentis) sunt ea quae fidem faciunt de candidati canonica idoneitate (*cann. 544, §§ 2-4; 545, 14; 993, §§ 4-5; 994; 995; 2373, n. 2: 2374*). Ad huiusmodi litteras,

Maroto, Ph., "De litteris dimissoriis," *Apollinaris III* (1930) 233-236.

Mocnick, V., "Über das vom Bischof vorzunehmende Weihekrutinium," *Theologisch-praktische Quartalschrift LXXXVII* (1934) 594-598.

Quinn, J., *Documents required for the reception of Orders*, Washington, 1948.

Woywood, S., "Testimonial letters before ordination," *Homiletic and pastoral review* XXIII (1922-23) 375-382.

"Agitur peculiariter de can. 11 *Conc. Nannetensis* (saec. 7 vel 9) qui insertus fuit mediaevalibus canonum collectionibus, uti Reginonis, Burchardi et Ivonis, et inde Decreto Gratiani (p. 1, dist. 24, c. 5, *ML* 187. 140sq.).

ante Codicem referuntur praecipue duo documenta Innocentii XII, Constit. "Speculatores," 5 nov. 1694 (cf. supra, p. 794) et Pii IX, Constit. "Apostolicae Sedis," 12 oct. 1859.⁰²

Publicatio nominum ad maiores ordines promovendorum (non tamen religiosorum) facienda est in paroeciali ecclesia cuiusque candidati, die festo de praecepto intra Missam, aut alia die et hora quibus maior populi frequentia in ecclesia habeatur {*can. 998*). Huic publicationi correspondet obligatio tum fidelium, quoad revelationem impedimentorum ad ordines, si quae sint {*can. 999*), tum parochi, quoad transmissionem ad curiam testimonialium litterarum de facta publicatione eiusque exitu {*can. 1000*). Huiusmodi praescriptionis non desunt praeformationes in antiqua praxi, ut apparet iam ex epistolis Cypriani saec. 3,⁰³ sed ipsa determinata lex ascendit ad Cone. Trid., quod per analogiam ad publicationes, quae fiunt de matrimonio contrahendo, praescripsit: "Hi . . . qui ad singulos maiores [ordines] erunt assumendi, per mensem ante ordinationem episcopum adeant, qui parochi aut alteri cui magis expedire videbitur, committat, ut nominibus ac desiderio eorum, qui volunt promoveri publice in ecclesia propositis, de ipsorum ordinandorum natalibus, aetate, moribus et vita, a fide dignis diligenter inquirat, et litteras testimoniales, ipsam inquisitionem factam continentes, ad ipsum episcopum quam primum transmittat" (sess. 23, de reform., c. 5).

3. *EXERCITIA SPIRITUALIA, IEIUNIUM, PROFESSIO FIDEI.*

Exercitia spiritualia per tres dies a promovendis ad tonsuram et ordines minores, et per sex dies a promovendis ad ordines maiores, fieri debent, ac de peractis spiritualibus exercitiis, per testimonium a superioris domus in qua fiunt, vel superioris maioris quoad religiosos, episcopus certior fieri debet {*Codex I.C., can. 1001*).

Quae fuit olim privata praxis sanctorum virorum, qui ad sacram ordinationem digne suscipiendam sese oratione variisque pietatis operibus disponebant, paulatim evasit obiectum urgentis commendationis ecclesiasticae auctoritatis ac tandem formalis legis Ecclesiae. Spiritualia haec exercitia praescripsit *Alexander VII*, constit. "Apos-

"Canonicam explicationem harum litterarum vide apud Cappello, *op. cit.* (supra, in p. 796) 404-408; Many, *op. cit. (ibid.)* 308-328, qui tamen scripsit ante Codicem.

"*Epist.* 33: "In ordinationibus clericis, fratres charissimi, solemus vos ante consulere et mores ac merita singulorum communi consilio ponderare" (*ML* 4. 325 sq.). In *Epist.* 24, notificans plebi se, impellente necessitate, ordinasse Saturum lectorem et Optatum subdiaconum, sic sese excusat: "Nihil ergo a me absentibus vobis novum factum est. sed quod iampridem communi consilio omnium nostrum coeperat, necessitate urgente promotum est" (*ML* 4. 294 sq.).

tolica sollicitudo,” 7 aug. 1662, statuta etiam poena suspensionis contra ordinantes vel ordinatos absque spiritualibus exercitiis, atque peculiariter urserunt quoad Ordinarios Italiae *Innocentius XI*, Decr. S.C. Ep. et Reg. 9 oct. 1682 (praescribens decem dies exercitiorum tam pro maioribus quam pro minoribus ordinibus), et *Clemens XI*, Epist. encycl. S.C. Concilii 1 febr. 1710 (praescribens decem dies exercitiorum tantummodo pro maioribus ordinibus); praefata poena, statuta ab Alexandro VII, retenta est, cum aliqua tamen limitatione, a Pio IX in sua Constit. “Apostolicae Sedis,” 12 oct. 1869, sed decidit a novo Codice I.C.

Ad eiusdem praxis finem referuntur publicae ac solemnes preces, quae olim diebus ordinationum praemitti solebant, nominatim romanae processiones sive litaniae, habitae feria quarta ante diem ordinationis (ut constat ex Ordinibus Romanis), quaeque cum ipso ecclesiastico ieiunio, ad eundem finem indictum, copulabantur.

Ieiunium in *Codice I. C.* non praescribitur directe ordinandis aut ad finem ipsum ordinationis, sed de facto cum ordinatione copulatur, quatenus praescribitur pro feria quarta, sexta et sabbato Quatuor Temporum (*can. 1252, § 2*) et simul ordinarium tempus ordinationum in sacris determinatur ad sabbata quatuor temporum, necnon sabbatum ante dominicam Passionis et Sabbatum Sanctum (*can. 1006, § 2*); praeterea, cum ordinans et ordinati debeant die ordinationis servare ieiunium eucharisticum (ut nunc mitigatum), ratione celebrationis Missae vel communionis, utroque modo aliquatenus servatur antiqua praxis, apostolicae ipsius originis, praemittendi ieiunium sacris ordinationibus.

Ipsae *Christus* ieiunium per quadraginta dies suscepit, antequam suum ministerium incoeperit. Iuxta *Act. 13. 3* ordinationem Pauli et Barnabae ieiunium praecessit: “Tunc ieiunantes et orantes imponentesque eis manus dimiserunt illos,” idemque observarunt hi duo apostoli cum in suo itinere apostolico constituerunt novos presbyteros in ecclesiis, *Act. 14. 22*: “Et cum constituissent illis per singulas ecclesias presbyteros et orassent cum ieiunationibus, commendaverunt eos Domino, in quem crediderunt.” Quidam eruditi putant *disciplinam ieiunii in feriis Quatuor Temporum* (quae fuit generalis inde a saec. 5) coepisse praecise principaliter ratione celebrandarum ordinationum. *Leo M.*, Epist. 9, ad Dioscorum episcopum Alexandrinum, c. 1, agens de tempore ordinationis, scribit: “Quod ergo a patribus nostris propensiore cura novimus esse servatum, a vobis quoque volumus custodiri, ut non passim diebus omnibus sacerdotalis vel levitica ordinatio celebretur, sed post diem sabbati, eius noctis quae in prima

sabbati lucescit, exordia deligantur, in quibus hi qui consecrandi sunt ieiunis et a ieiunantibus sacra benedictio conferatur. Quod eiusdem observantiae erit, si mane ipso Dominico dic, continuato sabbati ieiunio, celebretur, a quo tempore praecedentis noctis initia non recedunt, quam ad diem resurrectionis, sicut etiam in Pascha Domini declaratur, pertinere non dubium est. Nam praeter auctoritatem consuetudinis, quam ex apostolica novimus provenire doctrina, etiam sacra Scriptura manifestat (*Act.* 13), quod cum apostoli Paulum et Barnabam ex praecepto Spiritus sancti ad Evangelium gentibus mitterent praedicandum, ieiunantes et orantes imposuerunt eis manus: ut intelligamus quanta et dantium et accipientium devotione curandum sit, ne tantae benedictionis sacramentum negligenter videatur impletum” (*ML* 54. 625 sq.). Eadem intima ac intentionalis coniunctio ordinationum cum Quatuor Temporum ieiunio apparet ex constituto Gelasii I circa tempus ordinationis, de quo infra (pp. 806, 808).

Cum ordinatio celebratur extra statuta tempora, recentior saltem interpretatio fuit quod ipsa ieiunii obligatio cum ipso tempore discederet; unde S.C.S. Officii, 14 dec. 1898, declaravit: “Quoad ordinationes, sufficit servare ieiunia Quatuor Temporum; nam, pro ordinationibus extra tempora, non adest ieiunii obligatio”; idque ob eandem rationem valuit quoad consecrationem episcopalem, quippe quae diebus dominicis vel in natalitiis apostolorum conferatur; unde ipsum Pontificale Romanum significat solam convenientiam, citra obligationem, ut die praecedenti consecrationem observetur ieiunium a consecrante et consecrando: “Statuta die consecrationis, quae debet esse Dominica, vel natalitium Apostolorum . . . , tam consecrator quam electus conveniens est, ut praecedenti die ieiunent” (De consecratione electi in episcopum, rubricae, circa initium).

Professio fidei emittenda est ab omnibus promovendis ad subdiaconatum (can. 1406, § 1, n. 7), non vero ad ordines minores aut primam tonsuram. Huiusmodi obligatio subinde extensa est ad *juramentum antimodernisticum* per Motu Proprio Pii X “Sacrorum Antistitum,” 1 sept. 1910.

4. ADNOTATIO ET TESTIMONIUM PERACTAE ORDINATIONIS.

Expleta ordinatione, nomina ordinatorum ac ministri ordinantis, necnon locus et dies ordinationis, adnotantur tum in peculiari libro Curiae tum (si agatur de ordinatione ad subdiaconatum) in libro baptizatorum. transmissa notitia ordinationis ad parochum baptismi (*cann.* 1010 sq.).

Antiquissima ceteroquin Ecclesiae praxis fuit, clericorum adscriptis ecclesiastico catalogo eaque olim maiori longe solemnitate fieri solebat. In antiquis documentis ac canonibus sermo est de catalogo ordinis ecclesiastici (*κατάλογο τοῦ ἀρατικου*), Ita Cyprianus, *Epist.* 35. ad clerum et plebem, admonet “ut Numidicus presbyter adseribatur presbyterorum Carthaginiensium numero et nobiscum sedeat in clero” (*ML* 4. 334); *Constitutiones Apost.*, l. 8, c. 47 (canones Apostolorum), cann. 17, 18 et 51, decernunt de his qui sunt “e catalogo ordinis ecclesiastici” (*Funk* l. 569, 581): ex *Basilii Epist.* 54 ad chorepiscopos videtur inferri triplicem clericorum catalogum asservari consuevisse, scilicet apud episcopum, apud chorepiscopos et apud clerum cuiusque pagi: “Necessario accessi ad Patrum canones renovandos, ac vobis scribo, ut mittatis mihi catalogum ministrorum cuiusque pagi, et a quo quisque introductus sit, et quae eius sit vivendi ratio. Habete autem et ipsi apud vos catalogum, ut cum scriptus apud nos repositis vestra conferantur, nec cuiquam liceat seipsum, cum voluerit, inscribere” (*MG* 32. 402).

II. C i r c u m s t a n t i a e .

1. *TEMPUS.*

Ad hoc duo referuntur, scilicet determinatio *diei liturgicae* et circumstantia *celebrationis Missae*; cetera vero duo, quae circumstantiam temporis involvunt, scilicet canonica aetas ordinandorum et interstitia, potius pertinent ad ipsam subiecti canonicam idoneitatem ac ideo considerata sunt superius, ubi de subiecto. art. 23, pp. 563 sq.. 568 sq.

Dies liturgica pro ordinationibus est dies dominicus vel natalitium Apostolorum, quoad consecrationem episcopalem: sabbatum Quatuor Temporum necnon sabbatum ante dominicam Passionis et Sabbatum Sanctum (aut, ex gravi causa, quilibet dies dominicus aut festum de praecepto), quoad ordines maiores; quilibet dies dominicus vel festum duplex, quoad ordines minores; quilibet dies et hora, quoad tonsuram (*can.* 1006); si agatur tantum de iteranda ordinatione vel aliquo ritu supplendo, id fieri potest etiam extra tempora et secreto (*can.* 1007).

In prioribus saeculis usque ad Gelasium I (492–496) maiores ordinationes, scilicet ad episcopatum, presbyteratum et diaconatum (nam subdiaconatus nondum inter maiores ordines numerabatur), fieri solebant, ex antiqua traditione ac canonum disciplina, tantummodo diebus dominicis, seu mane in die dominico vel nocte praecedentis sabbati

quae ad diem dominicum liturgice pertinebat. Id diserte ac constanter testatur *Leo I* (440-461), consuetudinem iam in legem transferens: *Epist.* 6. 6 ad Anastasium Thessalonicensem, *Epist.* 9. 1 ad Dioscorum Alexandrinum (21 iul. 445; supra cit., p. 803), *Epist.* 10. 6 ad episcopos Viennenses, *Epist.* 111. 2 ad Marcianum (*ML* 54. 620, 625 sq., 634, 1021), reprobans quorundam abusus conferentium solum episcopatum die dominico, presbyteratum vero ac diaconatum aliis diebus (cf. praefatas *Epist.* 6 et 111). *Gelasius*, retento die dominico pro consecratione episcopali, mutationem induxit quoad ordinationes presbyteralem et diaconalem, eas affigens *sabbatis Quatuor Temporum et sabbato ante Passionem*; ita in *Epist.* 9. 11 ad episcopos Lucaniae, Brutiorum et Siciliae (a. 494): “Ordinationes etiam presbyterorum et diaconorum, nisi certis temporibus et diebus, exercere non debent, id est, quarti mensis ieiunio, septimi, et decimi, sed et etiam quadragesimalis initii, ac mediana Quadragesimae die, sabbati ieiunio circa vesperam noverint celebrandas” (*ML* 59. 52).^o Ut patet, mutatio non respicit ipsum diem, scilicet a dominica ad sabbatum, nam vespera sabbati ad dominicam liturgice pertinebat, sed determinationem sive restrictionem temporis, a qualibet scilicet dominica ad quinque illas quae ieiunio copulabantur, necnon ad ipsam vesperam sabbati; ratio mutationis fuit convenientia tum reducendi numerum dierum pro ordinatione tum hanc copulandi cum ieiunio, et peculiariter cum ieiunio Quatuor Temporum quod videtur introductum fuisse saec. 4, ut ita utroque modo consuleretur tum solemnitati tum sanctitati ordinationum (cf. dicta de ieiunio, supra, p. 803). Eadem Gelasii regula servata est in *Libro Diurno* (collectione officiali Curiae Romanae saec. 7, vel saec. 6-8)⁶⁵, in Sacramentariis Gelasiano et Gregoriano (cf. infra), in Ordinibus Romanis 34 (saec. 8)/ 35 et 36 (mox citandis), in duobus Pontificalibus Romanis saec. 12 et 13, atque inserta Corpori Iuris (Decreto Gratiani, p. 1, dist. 75, c. 1, *ML* 187. 368).

Posteriori aevo, cum Missa vespertina sabbati, quae iam retro a tempore matutino diei dominici translata fuerat, ulterius transferretur ad mane sabbati, ipsae ordinationes ad diaconatum et presbyteratum, quae in ea peragebantur, eandem sortem obtinuerunt, ita ut simpliciter sermo sit de sabbato, ut proprio tempore earundem ordinationum, servato iugiter quolibet die dominico pro *consecratione episcopali*.

Praefatis quinque sabbatis multo serius additum est etiam *Sab-*

⁶⁵“Est *Epist.* 14 in editione Thiel, *Epistolae Romanorum Pontificum* I 368 sq.

^o Cf. in art. 8, tom. 2, p. 684, in nota.

⁶⁶“Ordinationes si feceris, aptis temporibus fac, id est primi, quarti, septimi et decimi mensis.” Cf. M. Andrieu, *Les Ordines Romani du haut moyen-âge* III (Louvain 1951) 556 sq., 610 sq.

batum Sanctum, in tardiori quidem medio aevo, nam de eo mentio desideratur sive apud Amalarium Metcnsem (saec. 9) sive in ipsis collectionibus Reginonis Prumiensis (saec. 10) et Ivonis Carnotensis (saec. 12), imo et in praefatis Pontificalibus Romanis saec. 12 et 13: primum documentum profertur ab Alexandro III (1159-1181; Cap. "De eo," 3 *De temporibus ordinationum*TM), saltem quod attinet generalem disciplinam, nam probabile est iam anteriori aetate Romae huiusmodi ordinationes quandoque Sabbato Sancto celebratas fuisse/⁹ Haec disciplina de sex sabbatis ordinationum, iam medio aevo *Corpori Iuris* inserta, subinde confirmata fuit a *Cone. Trid.* (sess. 23, de reform., cap. 8; mere generaliter se refert ad antiquum ius, inquit: "Ordinationes sacrorum ordinum statutis a iure temporibus . . . celebrantur") ac consignata in *Pontificali Romano* (Rubricae generales de Ordinibus conferendis: "Tempora ordinationum sunt: sabbata in omnibus Quatuor Temporibus, sabbatum ante Dominicam de Passione, et Sabbatum Sanctum"), et exinde integra transivit in novum Codicem I.C.

Quoad subdiaconatum et ordines minores, quos non respiciebat praefata lex Gelasiana, tempus ordinationis non erat olim determinatum, quamvis mature consuetudo obtinuerit eos conferendi diebus dominicis vel aliis diebus solemniorum festivitatum, ut constat v.g. ex Sacramentariis Gelasiano et Gregoriano (iuxta formam ampliatam saec. 9-10): "Maiores gradus ante Evangelium, minores vero post Communionem dentur; et minores quidem Dominicis diebus, si necesse est, maiores vero in Sabbatis duodecim lectionum per quatuor tempora tantummodo" (*ML* 78. 218), ex Ordine Romano 35 (exarato in priori medietate saec. 10): "Subdiaconum vero vel ceteros gradus inferiores consuetudinem habet sedes apostolica consecrandos die dominico vel ceteris festivitibus preclaris, in quibus pontifici complacuerit vel quo tempore ipse missarum sollemnia agere voluerit.

" "De eo autem quod quaesivisti, an liceat extra ieiunia Quatuor Temporum aliquos in ostiarios, lectores, exorcistas, vel acolythos aut etiam subdiaconos promovere, taliter respondemus quod licitum est episcopis, dominicis et aliis festivis diebus unum aut duos ad minores ordines promovere. Sed ad subdiaconatum, nisi in Quatuor Temporibus, aut sabbato sancto, vel in sabbato ante dominicam de Passione, nulli episcoporum, praeterquam Romano Pontifici, licet aliquos ordinare." Praeter hanc R. Pontificis praerogativam, idem Alexander III, *Epist.* ad Card. S. Stephani in Montecclio, legatum S. Sedis, testatur morem S. Pontificis celebrandi ordinationes in ipsa die consecrationis suae: "Solut R. Pontifex. . . , ante hymnum angelicum consecratur, et postmodum ipse Missarum sollemnia incipit et perficit consecratus, in die consecrationis suae [valet] ordines celebrare" (Cap. 28 "De electione").

"In *Ordine Romano* 16 (saec. 8), exarato a quodam monacho gallico, qui conatur adhaerere usibus liturgicis romanis, legitur: "Sabbato pentecosten, omnes ieiunium faciunt et omni officio divino, tam lectionibus quam et baptismum v[cl] ordine, sicut et in sabbato sancto celebrantur" (apud Andrieu, *loc. nuper cit.* 153).

Nam presbyterum et diaconum nullatenus consecrat nisi in quatuor tempora”⁵⁰ et ex Ordine Romano 36 (exarato circa finem saec. 9): "Deinde, sicut Sacramentorum codex⁷⁰ continet, quando et ubi libitum fuerit, usque in subdiaconatus officium ordinantur. Diaconi vero atque presbyteri numquam nisi in publica ordinatione.”⁷¹

Inde vero a saec. 12, cum subdiaconatus aequiparari coepit ordinibus maioribus et tandem inter eos simpliciter enumerari (saltem sub Innocentio III, 1198-1216, ut expositum est in art. 6, tom. 2, pp. 327-329), haec etiam ordinatio aggregata est maioribus ordinationibus quoad tempus celebrationis; quod quidem primo statutum est ab Alexandro III in supra relato Cap. "De eo" (p. 807; cf. etiam Cap. "Subdiaconos," 1, et Cone. Dalmaticum a. 1199, can. 2, tempore Innocentii III); in duobus tamen Pontificalibus Romanis saec. 12 et 13, nondum subdiaconatus accensetur diaconatui et presbyteratui, sed his duobus tantum ordinibus consueta Quatuor Tempora assignantur.⁷²

Eandem regulam servavit hodiernum Pontificale Romanum, in rubricis generalibus de ordinibus conferendis: "Clericatus, seu prima tonsura, quacumque die et hora et loco conferri potest. Minores vero ordines possunt dari singulis Dominicis et festivis diebus duplicibus ex praecepto ubicumque in mane tamen"; eandemque assumpsit novus Codex I.C.

Ratio praefatae legis Gelasianae, affigentis tempus ordinationum tempori solemnis ieiunii ac orationis Ecclesiae, est, praeter supradictum exemplum apostolicum in ordinatione Pauli ac Barnabae (p. 803), ipsa rei convenientia, ut scilicet tum ipsi candidati tum tota Ecclesia concurrant ad dignam ac fructuosam celebrationem tanti mysterii, quo ipsa Ecclesia veluti aedificatur. Quidam praeterea scriptores singulis temporibus ordinationis peculiare affigunt rationes symbolicas; ita Honorius Augustodunensis (ca. 1150), *Gemma animae*, l. 3, c. 155: "Ministri Ecclesiae ideo in Quatuor Temporibus ordinantur, quatenus sub quatuor Evangeliiis Christo et Ecclesiae servire admoneantur. In Quadragesima idcirco ordinantur, ut vitiis marceant; in vere ideo, ut virtutibus floreant; in septimana Spiritus Sancti et in aestate ideo ut sint 'spiritu ferventes, Domino servientes'

⁵⁰ Apud Andrieu, *Les Ordines Romani du haut moyen-âge* IV (Louvain 1956) 36.

⁷⁰ Non ipsum Sacramentarium Gregorianum-Hadrianum, tunc in usu Romae, quippe quod silet de ordinationibus diaconatu inferioribus, sed aliud Sacramentarium, notum ipsi redactori huius Ordinis.

⁷¹ Scilicet in sabbatis Quatuor Temporum, ut apparet ex contextu. Apud Andrieu, *op. cit.* 195; cf. 125 sq.

⁷² Cf. Andrieu, *Le Pontifical Romain au moyen-âge* I (Città dei Vaticano 1938) 130; II (1940) 337.

(*Rom.* 12. 11); in autumno et in festo tabernaculorum, ideo ut fructus bonorum operum colligant et ipsi tabernaculum Deo fiant; in hieme et ante Nativitatem, ideo ut mundo moriantur et cum Christo in virtutibus renascantur. Ideo in sabbato ordines fiunt, quia Deus sabbatum sanctificavit, in quo et requievit, et ipsi debent esse sancti et vacare servitio Dei. Sabbatum quoque est septimus dies, et ipsi per septiformem Spiritum septem gradibus distribuuntur” (*ML* 172. 686).

Celebratio liturgica, seu circumstantia celebrationis Missae.

Tum consecratio episcopalis tum tres ordinationes ordinum maiorum fieri debent *intra Missarum solemnia* (*can.* 1006, §§ 1-2); ordines minores et prima tonsura conferri possunt etiam extra Missam, dummodo ordines minores conferantur hora matutina (dum tonsura qualibet hora conferri potest) (*ibid.*, § 4; idem dicunt rubricae Pontificalis Romani, De clerico faciendo et De minoribus ordinibus); ut patet, cum fiunt ordinationes generales, etiam ordines minores et tonsura intra eandem Missam conferuntur. Missa episcopalis consecrationis debet ab ipsomet consecratore celebrari (*can.* 1003). Omnes ad maiores ordines promoti tenentur ad recipiendam Communionem in ipsa ordinationis Missa (*can.* 1005; ex quo canone sequitur tonsuratos et minoritas ad Communionem non teneri, etsi id sit summopere conveniens et communiter observetur).⁷³ Ipsum *Pontificale Romanum* bis eandem obligationem adnotat; initio rubricarum de sacris ordinibus in genere: “Sacri et maiores ordines sunt subdiaconatus, diaconatus et presbyteratus: ad quos ordinati omnes debent communicare: ideo parentur pro eorum numero hostiae parvae consecrandae”: in rubricis intra ordinationem presbyteri: “Interim parantur per ministros hostiae super altare, pro numero ordinatorum in ordinibus sacris, qui omnes communicare debent.”

Pars Missae, in qua unusquisque ordo suscipiendus est, determinatur in *Pontificali Romano*, cuius ritus Codex iubet adamussim servandos (*can.* 1002). Rubrica Pontificalis haec habet: “In sabbatis Quatuor Temporum, in quibus fiunt ordinationes generales, tonsurae fieri debent post ‘Kyrie eleison.’ Deinde dicta prima lectione, ordinantur ostiarii. Post secundam lectionem, lectores. Post tertiam, exorcistae. Post quartam, acolythi. Post quintam, subdiaconi. Finita epistola, diaconi. Et demum ante ultimum versum Sequentiae, ordinantur pres-

⁷³ Diaconi et subdiaconi ad id tenentur sub levi, ex communi interpretatione legis. Presbyteri vero, cum concelebrent in Missa ordinationis (cf. tractatum *De Eucharistia* I 760sq.), tenentur sub gravi ad Communionem accipiendam, eo fine ut sacrificium compleant. Idem valet de episcopo consecrato, qui una cum consecratoribus, concelebrat sacrificium eucharisticum (cf. *ibid.* 756).

byteri.” Cum ordinationes fiunt sabbato ante Dominicam Passionis vel Sabbato Sancto (quorum primum caret multiplicitate lectionum et alterum abundat numero prophetiarum) ordines minores simul conferuntur, immediata successione. *Ratio* huiusmodi dispositionis est ex una parte ut ordines altiores intra intimiorem ritum Missae conferantur, et ex alia parte ut quidam ex ordinatis possint immediate suo munere fungi, ac proinde clericus fit ad initium Missae post introitum, minoritae eliguntur gradatim post singulas lectiones, subdiaconi ante epistolam, diaconi et presbyteri ante evangelium.

Etiam in *vetustissima Ecclesiae praxi* ordinationes intra Missam conferebantur. Illius origo videri potest in *Act.* 13. 3: “Ministrantibus autem illis Domino [seu liturgiam Missae celebrantibus] et ieunantibus dixit illis Spiritus sanctus: Segregate mihi Saulum et Barnabam in opus, ad quod assumpsi eos. Tunc ieunantes et orantes imponentesque eis manus dimiserunt illos,” ubi probabilius agitur de episcopali consecratione Pauli et Barnabae, ut ostensum est in art. 2 (tom. 1, pp. 518-523). Constantis praxis testimonia sunt omnes libri rituales, Sacramentaria, Ordines et Pontificalia, inde a primo rituali *Traditionis Apostolicae*.

Quoad celebrantem Missam ordinationis, aliqua observatur evolutio inter priorem et posteriorem praxim. Nam, iuxta priora documenta, ipse episcopus consecratus celebrabat Missam immediate post suam consecrationem, ut constat ex *Traditione Apostolica*: “Qui cumque factus fuerit episcopus omnes os offerant pacis, salutantes eum, quia dignus effectus est. Illi vero offerant diacones oblationes, quique imponens manus in eam cum omni presbyterio dicat gratias agens: Dominus vobiscum. . . Sursum corda. . . [Prosequitur Missa a praefatione].”⁷⁴ In posteriori vero liturgia, scilicet Sacramentariis, Ordinibus et Pontificalibus, Missa etiam episcopalis consecrationis celebratur principaliter ab episcopo consecratore. Ceterum, prioris praxis vestigium permansit in consecratione solius R. Pontificis; nam, ut testatur Alexander III (cf. supra, p. 807, in nota) consuetudo erat ut ipse Papa consecratus Missam immediate celebraret, incipiens a “Gloria in excelsis Deo” et intra eam etiam ordines aliis conferret. Eandem praxim Papae celebrantis Missam, immediate post suam consecrationem, testantur Ordo Romanus 36 (exaratus circa finem saec. 9), Ordo Romanus 40A (qui fortasse ascendit ad saec. 6 atque insertus fuit *Libro Diurno*, rituali officiali Curiae Romanae, saec. 6-8) et tria Pontificalia, Romanum saec. 12, Curiae Romanae saec.

⁷⁴Apud G. Dix, *The treatise on The Apostolic Tradition of St. Hippolytus of Rowe* 1 (London 1937) 6 sq.

13 et Guilelmi Durandi (circa finem saec. 13); in his enim omnibus, absoluta Papae consecratione per Cardinalem Hostiensem, dicitur Papa ascendere ad sedem, dare pacem omnibus, dicere 'Gloria in excelsis Deo' ac perficere Missam.⁷⁵

Quod spectat partem Missae, in qua ordinatio celebrabatur, dum diaconatus et presbyteratus constanter collati sunt ante evangelium, varia fuit praxis quoad ordines minores et subdiaconatum (qui minoribus accensebatur), quando de facto intra Missam conferebantur. Nam in antiquiori aetate ordines minores et subdiaconatus conferebantur circa finem Missae, ante vel etiam post Communionem; ita Ordo Romanus 34 (saec. 8), ipsius romanae originis, ordinationes acolythi et subdiaconi refert immediate ante communionem ("Dumque venerit episcopus aut ipse domnus apostolicus ad communicandum faciunt eum [i.e. ordinandum in acolythum] venire ad se. . ."),⁷⁶ et Sacramentaria Gelasianum et Gregorianum (iuxta formam ampliatam saec. 9-10) referunt collationem ordinum minorum post communionem ("Maiores gradus ante evangelium, minores vero post Communionem dantur," *ML* 78. 218). In posteriori vero aetate invaluit consuetudo remittendi ordines minores ad initium Missae, ut ita omnes ordines, tam maiores quam minores, conferrentur ante evangelium. Quam romanam consuetudinem commemorat et applicat Pontificale Curiae Romanae saec. 13, inquit: "Nota quod secundum consuetudinem romane ecclesie vel curie consecrator incipit ordines facere post penultimum versum tractus, vel ante repetitionem alleluia quod dicitur immediate ante evangelium."⁷⁷ Subinde Pontificale Guilelmi Durandi praecisiorum dispositionem ordinum conferendorum induxit, quam suscepit modernum Pontificale Romanum.⁷⁸

Quod attinet obligationem ordinatorum in sacris recipiendi communionem, ipsa rei congruitas suspicionem ingerit suae antiquitatis. Praxim commemorant praefati libri liturgici, i.e. Ordines 34, 35 et 36,⁷⁹ Pontificale Romanum saec. 12: "Omnes vero qui ordinati sunt oblationes deferant ad manus episcopi et ab eo postmodum communicentur," Pontificale Curiae Romanae saec. 13: "Sacram communionem recipiant de manu pontificis, recipiendo osculum pacis

⁷⁵Apud Andrieu, *Les Ordines Romani* (supra cit., in p. 808) IV 203 sq., 297, et *Le Pontifical Romain* (supra cit., in p. 808) I 250; II 370; III 395. In eo Ordine 36 legitur: "Et tunc inter archidiaconum et diaconum elevatur in sede. Stans vero in gradibus ipsius sedis, elevata voce, dicit: 'Gloria in excelsis Deo' . . . Celebrat igitur ipse missam per ordinem et communicat omnes." Modus quo nunc fit ordinatio vel episcopalis consecratio R. Pontificis describitur in *Caeremoniali Romano*, l. 1, tit. 2; cf. Gasparri, *De sacra ordinatione* II (Parisiis 1894) 370-373.

⁷⁶Apud Andrieu, *Les Ordines Romani* III 603 sq.; cf. 546, 554.

⁷⁷Apud Andrieu, *Le Pontifical Romain* II 329.

⁷⁸*Ibid.* III 339sq.

⁷⁹Apud Andrieu, *Les Ordines Romani* III 613; IV 40, 75, 110, 199.

ab eo, presbyteri scilicet et diaconi,” Pontificale Guilelmi Durandi: “Et nota quod in romana ecclesia qui ad sacros ordines promoventur debent de honestate, non de necessitate, communicare. Unde ibi predici debet eis ut se ad hoc digne préparent et pro eorum numero debet acolitus consecrandas hostias preparare. Cum ergo pontifex circa finem missae sanguinem sumpserit . . . accedunt qui communicare debent, primo presbyteri, secundo diaconi et tertio subdiaconi. . . Apud nos tamen solummodo presbyteri communicant.”⁸⁰

2. *LOCUS.*

Episcopus nequit in alieno territorio eos ordines conferre quorum collatio requirit exercitium pontificalium (seu usum baculi et mitrae), scilicet ordines maiores, nisi obtineat licentiam episcopi alieni territorii, salvo peculiari iure Cardinalium, de quo in can. 239, § 1, n. 15 {*can. 1008*}; proinde potest tonsuram et ordines minoris suis subditis conferre in alieno territorio absque licentia Ordinarii loci, dummodo eos conferat absque exercitio pontificalium. Cum consecratio episcopalis et ordines maiores conferendi sint intra Missarum solemnia {*can. 1006*, § 1), sequitur quod connaturalis locus ordinationis, sicut ipsius Missae, sit ecclesia; vicissim, cum tonsura et ordines minores possint conferri extra Missarum solemnia {*can. 1006*, § 4), videretur sequi eos posse conferri extra ecclesiam et in quolibet loco, et de facto id sonare videntur verba *Pontificalis Romani*: “Clericatus, seu prima tonsura, quacumque die, hora et loco conferri potest. Minores vero ordines possunt dari singulis Dominicis et festivis diebus duplicibus ex praecepto, ubicumque, in mane tamen” (Rubricae generales de ordinibus conferendis), ac ita interpretabantur quidam auctores ante Codicem (ita Many, qui, citatis his verbis Pontificalis, concludit: “Ergo non requiritur ecclesia, sed sufficit quicumque locus, modo decens et honestus”); attamen, Codex I.C. (ibid.), omittens voces “in quolibet loco” et “ubicumque” ac positive permittens ut “prima tonsura et ordines minores conferri possint etiam in privatis oratoriis” manifeste restringit sensum verborum Pontificalis, ita ut etiam ton-

⁸⁰ Apud Andrieu, *Le Pontifical Romain*, I 137; II 350; III 348; cf. 370. In his verbis Guilelmi Durandi duo notabilia sunt. Imprimis ipse testatur in Galliis vel saltem in sua dioecesi Mimatensi (Mende), quam rexit a 1286-1295, solos presbyteros communicasse; idque concordat cum antiqua praxi gallicana, quam gallicus ipse auctor Ordinis Romani 36 (saec. 9) commiscet suae exhibitioni ritus romani, referens solam communionem presbyterorum (apud Andrieu, *Les Ordines Romani* IV 199: “Tollit vero pontifex oblatas integras et dat singulis noviciis presbiteris et inde communicantur usque dies viii”). Secundo Durandus affirmat contrariam praxim romanam, iuxta quam etiam diaconi et subdiaconi communicabant, non importasse strictam obligationem, sed tantum honestatem sive convenientiam; quod quidem non longe discrepat ab ipsa interpretatione modernorum moralistarum qui dicunt eam obligationem urgere tantum sub veniali.

sura et minores ordines conferri debeant in aliquo loco sacro, seu saltem in privato oratorio.

Cum fiunt ordinationes generales (pluralitate nempe ordinandorum et ordinum conferendorum), debent publice celebrari in ecclesia cathedrali aut, si fiunt in alio dioecesis loco, in ecclesia digniori, quantum fieri potest: ex iusta tamen causa, possunt celebrari in aliis ecclesiis aut in oratorio domus episcopalis, aut Seminarii, aut domus religiosae; prima autem tonsura et ordines minores conferri possunt etiam in privatis oratoriis (*can. 1009*).

Iuxta rubricas *Pontificalis Romani*, omnes ordinationes, inclusa tonsura, censentur fieri ad altare, ubi sedet vel stat Pontifex dum ordines confert; e converso apud Orientales, saltem in ritu byzantino, maiores ordines (episcopatus, presbyteratus et diaconatus) ad altare sive intra sanctuarium, minores vero (lectoratus, cum consorte cantoratu, et subdiaconatus) extra sanctuarium conferuntur.⁸¹

Quod attinet *antiquam praxim*, canones Conciliorum frequenter ac severe insistunt contra ordinationes ab episcopis factas in alieno territorio. Sit unum pro omnibus, *Cone. Antiochenum* a. 341, can. 13: "Nullus episcopus ex alia provincia audeat ad aliam transgredi et ad promotionem ministerii aliquos in ecclesiis ordinare" (*Hardouin* l. 600; cf. cann. 9 et 22); in his aliisque canonibus, quamvis directe sermo sit de non violandis iuribus episcopi proprii, quoad personas nempe alii subiectas, iuxta dicta superius (p. 792 sq.), tamen etiam ipsa territorialia iura implicari videntur. Quidquid sit, saltem ex consuetudine et sensim sine sensu, haec ipsa territorialia iura constituta sunt iam longe ante *Cono. Trid.*, quod ad legem urgendam decrevit: "Nulli episcopo liceat cuiusvis privilegii pretextu pontificalia in alterius dioecesi exercere, nisi de Ordinarii loci expressa licentia et in personas eidem Ordinario subiectas tantum. Si secus factum fuerit, episcopus ab exercitio pontificalium, et sic ordinati ab executione ordinum sint ipso iure suspensi" (sess. 6, de reform., c. 5).

Quod spectat ipsam ecclesiam, ut legitimum locum ordinationis, iam tempore apostolico consecratio Pauli et Barnabae, de qua in *Act.* 13. 3 (cf. supra, p. 810), in loco sacro et intra Missam celebrata est: ordinatio autem septem priorum diaconorum, de qua in *Act.* 6. 1-6. facta est coram ecclesiastica multitudo. Tempore persecutionis, ibi ordinationes celebrabantur, ubi ipsa divina mysteria conficiebantur, seu in catacumbis vel domibus privatis, quae tunc pro loco sacro assumebantur. Priora documenta liturgica concorditer locum

⁸¹ Cf. Pt. De Meester, *Studi sui sacramenti amministrati seconda il rito bizantino* (Roma 11947] 244.

sacrum et concursus Christianae plebis significant, inde a prima *Traditione Apostolica*: “Episcopus ordinetur electus ab omni populo; quique cum nominatus fuerit et placuerit omnibus conveniet populum una cum presbyteris et his qui praesentes fuerint episcopi, die dominica. . .”⁸² Ad rem faciunt quotquot documenta adduximus supra, quoad ordinationes celebrandas intra Missam. Quod attinet locum intra ipsam ecclesiam, *Amalarius Metensis* (saec. 9) refert et approbat verba *Ambrosiastri* dicentis solos presbyteros et diaconos ante altare ordinari⁸³; quod, si verum est, indicat olim latinam praxim a supradicta moderna praxi orientali non discrepasse; nihilominus antiqua Sacramentaria et Ordines Romani videntur supponere omnes ordinationes fieri ad altare; circa finem saec. 13 Pontificale Guilelmi Durandi explicite monet: “Et est notandum quod omnes ordines dari debent et distribui coram altare.”⁸⁴ Mos etiam fuit peculiare altare eligendi, praecipue ubi corpus fundatoris cathedrae episcopalis iacebat; propterea Romae celebratio ordinationum coniungebatur cum Missa stationali ad S. Petrum (“Statio ad S. Petrum”⁸⁵); attamen Romae per totum medium aevum, ad ipsum altare S. Petri, solius S. Pontificis consecratio perficiebatur, missis ceteris ordinationibus ad altare laterale S. Andreae, fratris S. Petri.

Cone. Trid. principalem praxim Ecclesiae confirmavit et ursit, iubens: “Ordinationes sacrorum ordinum statutis a iure temporibus ac in cathedrali ecclesia, vocatis praesentibusque ad id ecclesiae canonicis, publice celebrentur; si autem in alio dioecesis loco, praesente clero loci, dignior, quantum fieri poterit, ecclesia semper aedatur” (sess. 23, de reform., cap. 8). Quae iussio verbatim transivit in Pontificale Romanum (Rubricae generales de ordinibus conferendis) ac inde in novum Codicem I.C. (can. 1009, § 1, supra relato).

Ratio huiusmodi observantiae ac legis Ecclesiae manifesta est. Praesentiam populi requirit tum ratio liturgica, nam antequam incipiat ordinationem diaconorum ordinator interpellat clerum et populum: “Si quis habet aliquid contra illos, pro Deo, et propter Deum,

⁸² Apud G. Dix, *The treatise on The Apostolic Tradition of St. Hippolytus of Rome* I (London 1937) 2sq.

⁸³ Verba *Ambrosiastri* sunt: “Unde nec ordinationem ante altare assequuntur [ordines diacono et presbytero inferiores], eo quod nec ministeriis ministrare statuuntur.” Quae sic commentatur *Amalarius*: “Iuxta verba Ambrosii intelligimus subiectos ordines diacono et presbytero non debere ordinationem accipere circa altaria” (*Liber officialis*, l. 2, c. 6, ed I. M. Hanssens, p. 213 sq.).

⁸⁴ Apud Andrieu, *op. cit.* (supra, in p. 80S) III (1940) 338.

⁸⁵ *Pontificale Romanum* saec. 12: “Ordo qualiter in romana ecclesia diaconi et presbyteri eligendi sunt. Mense primo, quarto, septimo et decimo sabbatorum die in duodecim lectionibus statio ad sanctum Petrum” (*ibid.* I [1938] 130; idem dicitur in Ponticali Curiae Romanae saec. 13, *ibid.* II [1940] 337).

cum fiducia exeat et dicat,” tum ratio socialis, in qua olim insistere solebat Cyprianus, ut scilicet ipsa Christiana plebs suo consensu ac suffragio concurrat subordinato modo ad electionem suorum rectorum ac pastorum, quemadmodum electioni primorum septem diaconorum communitas Hierosolymitana suum concursum praestitit (*Act.* 6. 1-6). Ecclesiam sive locum sacrum pro ordinationibus requirit ipsa propria ratio sacrae ordinationis, per quam rectores cultus, confectores sacramentorum atque altaris ministri, constituuntur.

III. Ritus, Sive Caeremoniae Proprie Dictae.

Cum habeantur septem distinctae ordinationes, imo, addita episcopali consecratione et primae tonsurae collatione, novem distincti ritus collativi ecclesiasticae dignitatis vel potestatis, cumque ex una parte omnes sequantur easdem generales lineas liturgicas et ex alia parte omnes, excepta episcopali consecratione, simul frequenter conferri soleant in eadem Missa in generalibus ordinationibus, onerosum et ad nostrum scopum fere frustraneum esset, uniuscuiusque ordinationis ordinem separatim prosequi et explicare. Unde utilius erit summario quodam modo omnium ordinationum ritus proferre, sequendo generalem processum ipsius *Pontificalis Romani*.

1. PROMULGATIO POENALIS EDICTI.

Incoepta Missa, immediate post “Kyrie eleison,” archidiaconus vocat generaliter omnes ordinandos (“Accedant omnes qui ordinandi sunt”). Quibus, per unum ex suis, episcopus promulgat poenam excommunicationis (ferendae sententiae) pro his qui absque canonica idoneitate accedere praesumant. In Pontificali Guilelmi Durandi, a quo nostrum descendit, huiusmodi promulgatio non invenitur, sed primo occurrit, in Pontificali ecclesiae Moguntinae, quod Martène citat ac refert ad a. 1300 circiter.⁸⁰

2. ADVOCATIO AC PRAESENTATIO CANDIDATORUM.

Singuli ordinandi iterum ac nominatim advocantur, cum praesentantur ad singulos ordines. Praesentatio ad tres ordines qui sunt certe divinae institutionis, scilicet diaconatum, presbyteratum et episcopatum, fit solemniori modo per petitionem: “Reverendissime Pater, postulat sancta mater Ecclesia Catholica,” ut hunc praesentem subdiaconum vel diaconum vel presbyterum ad onus diaconatus vel presbyteratus vel episcopatus ordinetis.

⁸⁰ M E. Martène, *De antiquis Ecclesiae ritibus*, l. 1, c. 8, a. 11, Ordo 16 (Rotomagi 1700) 472.

Praefata nominalis advocatio est antiquae originis. In Ordine Romano 39 (circa finem saec. 8) legitur: “Et vocat pontifex vocae magna unumquemque [ex ordinandis presbyteris] per nomina ipsorum ad sedem et dicit: ‘Talis presbyter, regionis tertiae, titulo tale, Ille.’”⁸⁷ Formula vero praesentationis “Postulat mater Ecclesia” descendit ex Pontificalibus Romanis saec. 12-13, in quibus uniformiter invenitur.

3. INTERROGATIO DE DIGNITATE ET ELECTIO CANDIDATORUM.

Haec fit ad solos ordines diaconatus et presbyteratus sub verbis episcopi “Scis illos dignos esse?,” quibus respondet archidiaconus qui candidatos praesentat: “Quantum humana fragilitas nosse sinit, et scio, et testificor ipsos dignos esse ad huius onus officii”; sub hac forma, liturgicam expressionem assumit ipsum canonicum scrutinium de idoneitate, quod de omnibus ordinibus praecesserat, ut notavimus supra (p. 800). In consecratione episcopali, loco huius caeremoniae, habetur scrutinium de obtento mandato apostolico celebrandi consecrationem loco R. Pontificis (sub brevi forma: “Habetis mandatum apostolicum? Habemus. Legatur”)⁸⁸ et de fidelitate ac fide candidati, sub forma iuramenti et multifariae interrogationis.⁸⁹ In R. Pontificis electi, sive ordinatione sive episcopali consecratione, omittitur omnis huiusmodi interrogatio, ob manifestam Capitis dignitatem, ut monet *Cacremoniale Romanum*, editum iussu Gregorii X (t 1276): “Nec ante receptionem ordinis diaconatus, dicetur illa postulatio: ‘Postulat mater ecclesia nostra,’ etc. Illa petitio non est necessaria in Papa, quia scimus per omnia esse dignum; nec etiam cum promovebitur ad ordinem presbyterii eadem postulatio dicetur. . . Nulla [pariter cum consecrabitur in episcopum] . . . fit examinatio primo nec secundo illa consueta in consecratione aliorum episcoporum quae incipit: ‘Antiqua’ ” {*ML* 78. 1107 sq.}.⁹⁰ Post praefatam archidiaconi affirmativam responsionem, episcopus acceptat sive eligit candidatos, postquam tamen monuerit praesentes ut impedimenta sive indignitatem

⁸⁷ Apud Andrieu, *Les Ordines Romani du haut moyen-âge* IV (Louvain 1956) 284.

⁸⁸ Ut patet ex antiquioribus documentis, uti Ordinibus Romanis 34 et 36 et ipso Pontificali Guilelmi Durandi (circa a. 1295), cum nondum existeret papalis reservatio circa consecrationem episcopalem, petebatur decretum electionis sive designationis a populo et clero, puta a capitulo, vacantis dioecesis, directum ad metropolitan! ordinantem. Unde interrogatio et responsio erat: “Habetis decretum? Habemus. Legatur” (ut ponitur ad verbum in eo Pontificali), vel alia expressio huic simillima.

De hoc iuramento confer quae habet Cappello, *De sacra ordinatione* (ed. 3, Taurini 1951) 160-162.

⁹⁰ Hoc Cacremoniale refert etiam Gasparri, *De sacra ordinatione* II (Parisiis 1894) 371 sq., et ad illud remittit ipse *Codex I.C.* in Appendice, Documentum I, tit. 2, c. 7, ubi de consecratione R. Pontificis.

candidatorum ad diaconatum et presbyteratum, si quae sit, patefaciant: “Si quis habet aliquid contra illos, pro Deo et propter Deum cum fiducia exeat et dicat; verumtamen memor sit conditionis suae.”⁹¹

Haec admonitio est antiquissima et invenitur iam in liturgia saec. 9, ut in Ordinibus Romanis 36 et 39, in quibus tamen, loco vocis “conditionis” in ultimo inciso (quae extat in tribus Pontificalibus saec. 12-13), habetur vox “communiois” (“Verumtamen memor sit communionis suae”); obscurus sensus utriusque expressionis potest esse: vel caveat ne excommunicetur dicens falsum testimonium, vel memor sit eucharisticae Communionis quam accipit et super quam iurat (quatenus quandoque iuramentum Communionem firmabatur), vel caveat vir laicae conditionis ne temere sibi superiorem incuset et clericalem honorem offendat. Prior etiam illa interrogatio “Scis illos dignos esse?” est valde antiqua; deest quidem in praefato Ordine Romano 36, invenitur vero verbatim et integra in Sacramentariis Gelasiano et Gregoriano (iuxta formam ampliatam saec. 9-10: *ML* 78. 221), ex quibus transivit ad supra relata tria Pontificalia saec. 12-13. Supra dicta examinatio circa fidem et mores episcopi consecrandi invenitur in iisdem tribus Pontificalibus, deest tamen interrogatio de mandato apostolico, quia in duobus prioribus Pontificalibus, seu Romano saec. 12 et Curiae Romanae saec. 13, agitur de ipso Papa consecrante et, quod attinet Pontificale Guilelmi Durandi, nondum eo tempore aderat reservatio papalis sed consecratio episcopi spectabat ad metropolitan!. Proprie dictum iuramentum, in consecratione episcopali, probabiliter introduci coepit saec. 11. tempore Gregorii VII (1073-1085), ad servandam fidelitatem episcopatus erga S. Sedem, contra usurpationes potestatum saecularium: nonnisi tamen

” In veteri praxi romana, in Missa Ferae IV et Ferae VI Quatuor Temporum notarius exquirebat testimonium fidelium, et subinde, in sabbato ordinationis, ipse Pontifex iterum huiusmodi testimonium a fidelibus petebat; hinc explicatur praefata formula admonitoria in liturgia. Cum autem nunc praecedat districtum scrutinium canonicum, ea admonitio propria vi evacuatur ac manere videtur ut merum liturgicum ac symbolicum vestigium.

Ad rem autem observat Cappello: “Innocentius III in ‘cap. unie, de scrutinio in ordine faciendo,’ inquit num archidiaconus possit respondere ordinandum dignum esse, si ex privata notitia cognoverit esse indignum. Hodie habenda est ut mera caeremonia[is] attestatio archidiaconi, cum Episcopus ordinans vitam et mores ordinandi iam aliunde exploraverit. Quare licet archidiaconus fortasse non cognoscat ordinandum, potest nihilominus tuta conscientia respondere dignum esse, cum Episcopus eundem dignum habuerit post scrutinium a sacris canonibus statutum. Immo quamvis archidiaconus ex privata scientia sciat ordinandum esse indignum, tamen nec tenetur nec potest in actu ordinationis indignitatem manifestare, ita ut etiam in hoc casu respondere valeat, dignum esse. Ratio est, quia archidiaconus tunc munus personae publicae gerit, et habere debet ut idoneos quos a Curia episcopali recipit. Animadvertit Innocentius III archidiaconum non asserere simpliciter promovendum dignum esse, sed quantum humana fragilitas nosse sinit, cum illum, quem indignum esse non novit, dignum habere debeat” (*De sacra ordinatione* [cd. 3, Taurini 1951] 143 sq.).

inde a saec. 14, cum ipsa papalis reservatio episcopalis consecrationis invaluit, obligatio iuramenti ad omnes consecrandos episcopos extensa est; de facto in duobus Pontificalibus Romanis saec. 12-13 et in Pontificali Guilelmi Durandi tale iuramentum deest, quamvis in examine electi constanter et uniformiter ipse interrogetur de voluntate subiectionis erga R. Pontificem. In praefato Pontificali Curiae Romanae saec. 13 fertur etiam ea admonitio coevi Gregorii X de omittendo scrutinio circa dignitatem electi, in episcopali consecratione Papae.⁰²

4. *ADMONITIO SIVE ALLOCUTIO EPISCOPI.*

Episcopus alloquitur ordinandos, ad unumquemque ordinem, expandens propria uniuscuiusque officia et gravitatem. Deest allocutio ad tonsuram; valde autem brevis est ad consecrationem episcopalem (“Episcopum oportet indicare, interpretari consecrare, ordinare, offerre, baptizare et confirmare”). Huiusmodi caeremonia deest, saltem in forma explicita, in antiquioribus documentis et in ipsis Pontificali Romano saec. 12 et Pontificali Curiae Romanae saec. 13; primo introducta est a Guilelmo Durando in suo Pontificali.

5. *INVITATIO AD ORANDUM. PRECES.*

Episcopus postulat concursam populi ad orandum, ut fructuosa sit ordinatio (“Oremus, fratres charissimi”); invitatio repetitur ad omnes ordinationes. Sequuntur variae orationes ad singulos ordines; ad ordinationes maiores, a subdiaconatu inclusive ad episcopatum inclusive, adduntur Litaniae Maiores, ad quorum terminum fit triplex sollemnis invocatio, sub triplici signo crucis: “Ut hos electos [vel hunc electum] benedicere; benedicere et sanctificare; benedicere, sanctificare et consecrare digneris, te rogamus, audi nos.”⁹³

Haec generalis caeremonia est antiqua; invenitur iam in Ordine Romano 34 (saec. 8), ad ordinationes diaconi et episcopi.⁹¹ Pariter perantiquus est ipse cantus Litaniarum (ratione cuius omittebatur “Kyrie eleison” initio Missae), in solis tamen ordinationibus diaconi, presbyteri et episcopi, cum subdiaconatus nondum consideraretur ut ordo maior; invenitur inde a saec. 8 in Ordine Romano 34, subinde

⁹¹ Apud Andrieu, *Le Pontifical Romain au moyen-âge* II (Città dei Vaticano 1940) 371

⁹³ In ordinatione presbyteri additur hymnus “Veni, Creator Spiritus” (qui prima vice apparet in Pontificali Curiae Romanae saec. 13 et subinde in Pontificali Guilelmi Durandi) et in consecratione episcopi praeter hunc hymnum additur etiam hymnus “Te Deum,” sed in alia parte Missae, post peractam ordinationem seu episcopalem consecrationem.

MB

M Cf. Apud Andrieu, *op. cit.* (supra, in p. 816) III (1951) 605, 612.

in Online Romano 35, et in Sacramentariis Gelasiano et Gregoriano; deest vero in *Statutis Ecclesiae antiquis*, Missali Francorum et Ordine 36, quae tria documenta referunt praxim gallicanam; unde ritus dicendus est originis romanae.

6. *ORDINATIO.*

liam in art. 8 (tom. 2, pp. 616-693) fuse exposuimus trium superiorum ordinationum (episcopatus, presbyteratus et diaconatus) ritum, tam essentialem (impositionem manuum et praefationem sive formulam) quam accidentalem (traditionem instrumentorum et impositionem vestimentorum quoad omnes, unctionem quoad presbyterum et episcopum, ultimam impositionem manuum quoad solum presbyterum), sive iuxta hodiernam disciplinam sive iuxta historicam evolutionem ac determinationem. Pariter in eodem articulo (p. 622 sq.) exhibuimus sufficienter ritum subdiaconatus et quatuor ordinum minorum, consistentem in ipsa traditione instrumentorum et formula concomitante, ac descendente, saltem sub ea determinata forma, ab antiqua liturgia gallicana (ut constat ex *Statutis Ecclesiae antiquis*, circa a. 500); quae omnia complenda sunt per ea quae fuse exposuimus in art. 6 (pp. 316-373) de origine et historica evolutione horum minorum ordinum eorumque rituum; ubi etiam, in peculiari appendice (pp. 373-378), dedimus originem et historiam primae tonsurae, cuius simplicissimus ritus in Pontificali Romano traditur, nec peculiari expositione indiget. Unde hic nihil superest dicendum de ritu ipsius ordinationis, sed procedimus in expositione caeremoniarum, quae ordinationes subsequuntur, in ipsa Missae celebratione.

7. *OBLATIO CEREORUM.*

Absolutis omnibus ordinationibus, usque ad presbyteralem inclusive, statim post lectum Offertorium, ad episcopum sedentem accedunt, bini et bini, omnes ordinati eique offerunt candelas accensas, veluti peculiarem eorum oblationem ac offertorium, in similitudinem antiquae praxis collectivae oblationis fidelium. Ex responso S.C. Rituum 12 nov. 1831 et 7 dec. 1844, sufficit ut unus ex ordinatis offerat candelam accensam, ceteris offerentibus non accensam. Iuxta “taxam Innocentianam” seu Instructionem Innocentii XII 8 oct. 1678, qualitas et pondus candelae committitur arbitrio uniuscuiusque ordinati. Haec caeremonia servanda est etiam cum fiunt ordinationes particulares, sicut ad ipsam primam tonsuram et ordines minores. In sola episcopali consecratione hic ritus non observatur, fortasse quia eius oblativa ac tributaria ratio consecrationi capitis non convenit, quam-

vis ei maxime convenient variae symbolicae rationes quae a quibusdam excogitantur, uti significatio fidei et bonorum operum, quibus clerici debent obviam ire Christo sponso, iuxta illud: "Sint . . . lucernae ardentes in manibus vestris."

Etiam antiqua documenta romana loquuntur de oblatione. Ordo Romanus 39: "Deinde [neopresbyteri] offerunt pontifici ante omnes presbiteros et communicant similiter eodem die ante omnes."⁹⁵ Pontificale Romanum saec. 12: "Omnes vero qui ordinati sunt oblationes deferant ad manus episcopi et ab eo postmodum communicentur. Iuxta morem vero romane ecclesie, presbyteri et diaconi cardinales quisque duos cereos dextra laevaue tenere debent accensos et duos panes in manutergio inter brachia sua positos, quos simul cum ceteris post evangelium offerre debent pontifici."⁹⁶ Pontificale Curiae Romanae saec. 13 determinat res offerendas: "Iuxta morem romane ecclesie, presbyteri et diaconi cardinales vel alii quilibet duos cereos accensos et duos panes et duas amphoras vini post evangelium offerre debent pontifici."⁹⁷ Ritus deest in Pontificali Guilelmi Durandi.

8. PARTICIPATIO ORDINATORUM IPSI CELEBRATIONI MISSAE.

Peracta propria cuiusque gradus ordinatione, ordinati in sacris incipiunt officium suum explere, partem assumendo in ipsa celebratione Missae ordinationis, ita nempe ut unus ex novellis subdiaconis cantet epistolam ante ordinationem diaconorum, et unus ex novellis diaconis cantet evangelium post ordinationem presbyterorum,⁹⁸ et omnes subinde neopresbyteri, incipientes ab Offertorio, vere concelebrent cum episcopo ac ipsam eucharisticam consecrationem simul cum ipso perficiant; similiter in episcopali consecratione, consecratus cum consecratoribus vere concelebrat inde ab Offertorio, ut notatur pro utraque celebratione in Pontificali Romano et explicatum est in tractatu *De Eucharistia* I 754-769. Ut dictum est supra (p. 810), antiquitus episcopus consecratus non concelebrabat sed potius ipse solus celebrabat Missam immediate post suam consecrationem, quem morem in medio aevo servavit solus S. Pontifex in sua ipsius consecratione, veram praeterea Missam ordinationis celebrans, in qua scilicet aliis clericis ordines conferebat.

⁹⁵ Apud Andrieu, *op. cit.* (supra, in p. 816) IV 285.

Apud Andrieu, *op. cit.* (supra, in p. 818) I (1938) 137.

⁹⁶ *Ibid.* II (1940) 34.

⁹⁷ Iam in Ordine 36 (circa finem saec. 9) legitur: "Et statim unus ex noviciis diaconibus legit evangelium et ad ipsam missam ministrant unusquisque secundum officium suum" (apud Andrieu, *op. cit.* [supra, in p. 816] 199).

9. *DATIO PACIS ANTE COMMUNIONEM.*

Episcopus dat pacem (“Pax tecum”) uni ex ordinatis cuiuslibet ordinis, ad eum successive accedenti, qui ceteris eiusdem ordinis eam transmittit. Etiam in episcopali consecratione, principalis consecrans dat pacem consecrato, antequam eam det duobus suis con-consecratoribus.

10. *COMMUNIO ORDINATORUM.*

De hac caeremonia, quae involvit etiam canonicam obligationem, maxime quoad presbyteros qui, utpote concelebrantes, debent communicando complere suum sacrificium, satis dictum est superius (pp. 809, Sil). Quod quidem valet etiam de episcopo consecrato, cum hoc tamen duplici discrimine quod solus episcopus consecratus communicat sub utraque specie (non vero ceteri, nec ipsi presbyteri, quamvis sint veri concelebrantes), et quidem de calice ipsius ordinatoris, et ei ordinator dat in communionem propriam distinctam hostiam ab eo ipso antea consecratam (Pontificale Romanum: “Et ponatur una hostia consecranda, pro consecrante et consecrato, et vinum consecrandum in calice, sufficiens pro utroque”). Nihilominus presbyteris communicantibus non datur absolutio (“Misereatur,” “Indulgentiam”), quia sunt concelebratores; quod pariter de episcopo. Quamvis non communicent sub utraque specie, datur tamen omnibus ordinatis aliquid vini, bibendi ex distincto calice non consecrato: quod quidem est evacuatum aliquod vestigium antiquae praxis communionis sub utraque specie, ut sonant etiam relictia verba “Et se purificant” (“Ad quem [calicem] singuli communicati accedunt, et se purificant, os astergunt”).

In antiqua liturgia romana servabatur aliquod vestigium sic dicti eucharistici “fermenti”¹⁰ (praxis nempe, iuxta quam celebrans mittebat ad alios partem de sua Eucharistia), quatenus in Missa consecrationis episcopus consecrans dabat episcopo consecrato tantum de pane consecrato quantum ei sufficeret ad privatim communicandum per quadraginta dies. Ita Ordo Romanus 34 (saec. 8), romani auctoris: “Dum vero venerit ad communicandum, domnus apostolicus porrigit ei formatam [i.e. documentum acceptae ordinationis] atque sacratam oblationem et, eam suscipiens, ipse episcopus ex ea communicat super altare et caeterum ex ea sibi reservat ad communi-

¹⁰Cf. tractatum *De Eucharistia* I 461.

candum usque ad dies quadraginta.”¹ Idem refert Ordo 35 (in priori medietate saec. 10), gallici auctoris,² ex quo rubrica illa transivit in Pontificale Romano-Germanicum moguntinum (saec. 10) et exinde tum in Pontificale Romanum saec. 12³ tum in ipsum Pontificale Curiae Romanae saec. 13, iuxta formam breviorum (nam in longiori forma, ea rubrica suppressa est, utpote quae in desuetudinem abierit).⁴ Ampliorem fortunam huiusmodi caeremonia obtinuit in regionibus gallicis, cum per Ordinem Romanum 36 (circa finem saec. 9), auctoris gallici, relata fuerit in ipsa ordinatione presbyterorum, ita tamen ut daretur neopresbyteris tantum de pane consecrato quantum sufficeret per octo dies⁵; qui Ordo ex integro reproducit in praefato Pontificali Romano-Germanico; pariter Ordo 39 (circa finem saec. 8), gallici auctoris, eam caeremoniam refert in ordinatione presbyteri, sed servat tamen numerum quadraginta dierum, ut in supradicto Ordine 34.[®]

11. *ULTIMA IMPOSITIO MANUUM SUPER PRESBYTEROS* cum formula “Accipe Spiritum S., quorum . . . ,” facta post Communionem, de qua fuse actum est in art. 8 (tom. 2, pp. 687-689). Cui immediate sequitur explicatio casulae (quam unusquisque presbyter habet super humeros complicatam) cum formula: “Stola innocentiae induat te Dominus.” In episcopali consecratione, in hac eadem parte Missae, traduntur quaedam insignia pontificalia, scilicet mitra et chirothecae (annulus vero et baculus iam antea traditi fuerant, una cum unctione, immediate post ipsam ordinationem).

12. *PROMISSIO OBOEDIENTIAE ET OSCULUM PACIS.*

Ante orationem “Postcommunio” episcopus expostulat ab ordinatis presbyteris ecclesiasticam oboedientiam Ordinario. Disputant doctores morales an ex hac promissione oriatur nova ac gravis obligatio fidelitatis quoad servitium dioecesis pro qua quis ordinatus est, distincta nempe ab ea generali obligatione qua presbyter ligatur ut subditus erga suum superiorem; quidam negant; alii affirmant (cf. Benedictus XIV et S. Alphonsus); alii, medio modo, negant gravem

¹ Apud Andrieu, *op. cit.* (supra, in p. 816) III (1951) 613.

² *Ibid.* IV (1956) 46.

³ Apud Andrieu, *op. cit.* (supra, in p. 818) I (1938) 151.

⁴ *Ibid.* II (1940) 366.

⁵ “Tollit vero pontifex oblatas integras et dat singulis noviciis presbyteris et inde communicantur usque dies viii” (apud Andrieu, *op. cit.* [supra, in p. 816] 199).

“Deinde offerunt pontifici ante omnes presbiteros et communicant similiter eodem die ante omnes. Et accipit unusquisque a pontifice firmata oblata de altare, unde et communicat XL diebus” (*ibid.* 285). Haec et alia circa historiam illius caeremoniae refert Andrieu (*ibid.* III [1951] 587-591).

et affirmant levem obligationem. Episcopus, suscepta promissione, dat unicuique osculum pacis, tenens manus ordinati inter suas, quod quidem est symbolicum vestigium illius observantiae qua olim totum presbyterium novella membra in suum consortium suscipiebat; idem fit episcopo consecrato a tribus consecratoribus, praemissa trina cantata acclamatione "Ad multos annos."

Ritus osculi ascendit saltem ad saec. 3, seu ad *Traditionem Apostolicam*, etsi sub varia forma: nam in variis documentis agitur vel de toto presbyterio osculante ordinatum, vel de ordinato osculante episcopum ordinantem ceterumque presbyterium, vel de episcopo ordinante osculante ordinatum, sub peculiari forma liturgica quae est recentioris originis. *Traditio Apostolica*: "Qui cumque factus fuerit episcopus omnes os offerant pacis, salutantes eum. quia dignus effectus est."⁷* *Ordo Romanus* 35: "Tunc [neopresbyter] dat osculum pontifici et diaconibus et deportatur ab archidiacono in presbiterio et osculat episcopos vel presbiteros et stat in ordine suo."⁵ *Ordo* 36: "Ipse [i.e. neoepiscopus] vero osculatur pedem eius [i.e. Papae ordinantis] et suscipitur ad pacem et sic consummatur consecratio illius."⁹ *Ordo* 39: "Ducit eos [i.e. neopresbiteros] archidiaconus osculando per ordinem episcopos, deinde presbiteros."¹⁰* *Pontificale Romanum* saec. 12: "Hac benedictione completa [i.e. ad finem Missae] is qui presbiter est ordinatus, osculatis primum pedes pontificis, det osculum tam eidem pontifici quam episcopis, presbiteris, diaconibus et caeteris ministris altaris qui affuerint."¹¹ *Pontificale Guilelmi Durandi*, sicut hodiernum *Pontificale* quod ab eo descendit, loquitur de episcopo tenente manus ordinati inter suas dum osculat illum.¹² Cuius peculiaritatis originem quidam vident in feudali iure germanico, iuxta quod vassallus ponebat ambas manus inter manus principis sive domini (immixtio manuum), qui. dans ei osculum (osculum foederis), sub suo patrocinio eum assumebat.

13. *INIUNCTIO ONERIS PRECUM VEL MISSARUM.*

Immediate ante ultimum evangelium, episcopus omnibus ordinatis iniungit spirituale onus, seu celebrationem trium Missarum neopres-

⁷ Apud Gr. Dix, *The treatise on the Apostolic Tradition of St. Hippolytus of Rome* I (London 1937) 6.

* Apud Andrieu, *op. cit.* (supra, in p. 816) 40.

⁹ *Ibid.* 202.

¹⁰ *Ibid.* 285.

¹¹ "Apud Andrieu, *op. cit.* (supra, in p. SIS) I (1938) 37. Idem dicitur in *Pontificali Curiae Romanae* saec. 13, *ibid.* II (1940) 349.

¹² "Cf. P. Batiffol, "L'immixtio manuum et l'osculum dans l'ordination sacerdotale," *Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France*, a. 1925, pp. 301-306.

byteris, recitationem unius Nocturni divini officii diaconis et subdiaconis, recitationem septem psalmorum poenitentialium minoritis et tonsuratis. In qua oneris iniunctione quidam doctores morales vident veram obligationem, saltem levem, alii vero, ac communius inter modernos, dicunt in ea nullum proprie dictum praeceptum contineri, sed merum, etsi urgens, consilium; quod quidem colligunt ex mitissima forma qua spirituale illud officium expetitur. Omnes ceteroquin concedunt neopresbyteris solam celebrationem iniungi, non vero intentionem, adeoque, pro tribus missis quae dicuntur, stipendium ab eis percipi posse.

Huiusmodi caeremonia est recentioris originis; non invenitur nec in antiquis Sacramentariis et Ordinibus nec etiam in tribus memoratis Pontificalibus saec. 12-13.

Aperientes Introductionem huius tractatus, diximus Ordinem praecedere cetera sacramenta, una excepta Eucharistia, in linea dignitatis, cum sit ad commune ecclesiasticae societatis bonum directe ordinatus, atque sub hac ipsa ratione publicae utilitatis ipsum Matrimonii sacramento assimilari, pro quanto spiritualis paternitas imitatur et excellit generationem corporalem. Ex disputatis autem in decursu tractatus, apparet illam assertionem non fuisse exaggeratam; super fundamentum enim, quod sacramento Ordinis exstruitur et episcopali fastigio consummatur, ipsa consistit “Ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis” (1 *Tim.* 3. 15) et ex spirituali connubio, quod a sacerdote cum Christi Sponsa contrahitur, ecclesiastica proles inexhausta foecunditate generatur.

INDEX BIBLICUS'

(Numeris paginarum ordinariis indicatur simplex mentio, italicis vero explicita citatio, crassioribus tandem aliquid notabilius)

GENESIS		PROVERBIA	
1.28	643	11.14	12, 59, 304
2.18	403	14.22	13
2.18,21-24	417	21.9	638
3.1-5	404	25.24	638
3. 12-13	404	30. 21-23	422
3. 16	396, 399, 403, 404, 417	ECCLESIASTICUS	
4.15	182	9.2	422
5.2	423	9.11	424
17. 10-14	396	10.22	422
EXODUS		12.2	424
4. 24-26	398	19.2	422
12.7,13	182	25.26, 29,30,33	422
12.43–49	397	25.33	404
15. 20 sq.	397	42.13-14	422
10. 10, 15, 22	593, 632	ECCLESIASTES	
28.1 sqq.	396	7.27	422
28.36	192	7.29	422
29. 1 sqq.	396	EZECHIEL	
LEVITICUS		9.3-4	182
8. 1 sqq.	396	9.4	288
8.33-35	593, 632	MALACHIAS	
10.14	396	2.7	55
211 sqq.	396	II MACHABAEORUM	
21. 7, 13-15	593	6.10	398
NUMERI		MATTHAEUS	
3-4	396	8.14-15	595
3.40-11	396	19.11-12	630
16-18	396	19.12	593
18. 9-1	397	19.27,29	593, 594
18. 11	396	27.66	ISI
DEUTERONOMIUM		LUCAS	
12.18	396	1.23-24	593, 632
16.11	306	8.1-3	398, 439
IUDICES		10.1-2	553
4.4-5	397	22.19	40
I REGUM		IOANNES	
2.22	398	3.33	ISI
21.4-5	503, 632	6.27	181
IV REGUM		10.1	553
22.14-16	397	10.11	15
PSALMI		15. 16	553
4. 7	110		

1 In indicibus ordinandis collaboravit E. A. Weiler, ex Typographia Bruce.

ACTUS APOSTOLORUM

1.14	439
1.24	553
6-10	6
6.1	439
6.1-6	40, 813, 815
6.6	6
6.8-15	41
7.1-60	41
8.5-38	41
8. 9-24	184
9.36,39	440
9.39,41	440
12. 12	440
12. 13	440
13-14	6
13.1-1	768
13.3	6, 41, 532, 652, 653, 803, 810, 813
14.22	653, 803
14.23	6, 41
15.7	594
17.34	440
18.1-3	440
21.8	41
21.8-9	440, 443, 595

AD ROMANOS

1.16	441
4.11-12	172, 174, 181, 182
15.28	181
16. 1	440
16.3-4	440
16.12	440

I AD CORINTHIOS

1.11	440
7.2,9	639
7.7	593
7.7-8	595
7. 7-9,32-10	443
7.25-26,38,40	630
7.32	593
7.32-33	632
9.2	181
9.5	440, 594, 595
11.3,7,8,9, 12	403
11.4	426
11.4-5	400, 401
11.7	426
11.8-9	403
11.25	40
14.34	434
14.34-35	399-404, 432 <i>sq.</i> , 438
14.35	406

II AD CORINTHIOS

1.21	174, 175
I. 21-22	171-183
9.5-6	31
II. 3	404

AD GALATAS

3.26-28	398
---------	-----

AD EPHESIOS

1.13-14	171-183
4.30	171-183
5.22-24	403

AD COLLOSSENSES

2.11-13	172, 181
3. 18	403
4. 15	440

AD PHILIPPENSES

1.1	41, 532
4.2	440
4. 3	440, 595

I AD TIMOTHEUM

2. 11	434
2.11-13	399-404
3.1	560
3.1-13	41
3.2,4, 8, 12	593
3.2,5	42
3. 2-13	262
3. 8-13	441
3.10,12	41
3.11	441
3.15	824
4.14	5, 7, 41, 173, 276, 330, 532, 652, 653, 713, 768
5.3-7,9-10, 16	442
5.3-16	443
5.9	457
5.22	6, 41, 42, 652, 653

II AD TIMOTHEUM

1.5	441
1.6	173, 276, 330, 532, 551
1.6-7	5,7,41,652
1.7	8
2.19	181
4.2.5	42
4.21	441

AD TITUM

1.5	653, 781
1. 5-9	562
1.6	594

AD PHILEMONEM

2	441
---	-----

AD HEBRAEOS

172, 271
376
552, 553, 554
184
240
766
12, 14, 59

a p o c a l y p s i s	172	14. 1	172, 181
	181	14.9-11	172
	181	16.2	172
	181, 288	19. 20	172
7.2	172	20.3	181
7.2-4	181	20.4	172
7.3-8	172, 181	21.22	288
9.4	181	22.4	172, 288
10.4	172	22. 10	181
13.16-17			

INDEX EXEGETICUS

(Textus citantur iuxta ordinem quo occurrunt in hoc volumine)

EFFECTUS SACRAMENTI ORDINIS (pp. 6sq., 40-42, 171-183).

Effectus *gratiae* valde probabiliter ostenditur in duplici loco 1 Tim. 4. 14 et 2 Tim. 1. 6 sq. et suggeritur etiam in Act. 6. 6 et 13. 3. Effectus sacrae *potestatis* clarius adhuc ex iisdem locis, necnon ex Act. 14. 23 et 1 Tim. 5. 22, eruitur. In duobus prioribus locis de ordinatione Timothei, sub voce “gratia Dei” probabilius exhibetur uterque effectus ad modum unius (pp. 40-42).

Ipsae conceptus sacramentalis *characteris* suum fundamentum ac germen habet in Scriptura, praecipue in tribus locis paulinis 2 Cor. 1. 21 sq.; Eph. 1. 13 sq.; Eph. 4. 30. quibus accedunt Rom. 4. 11 sq.; Col. 2. 11-13; Apoc. 7. 2-4; 9. 4; 13. 16sq.; 14. 9-11; 16. 2; 20. 4. Unde, attento tum canone interno, tum canone externo sive traditionali interpretatione, nequit omnis vera probabilitas denegari argumento scripturistico in hac re, quidquid in contrarium sentiant aliqui exegetae et theologi (pp. 171-183).

SUBIECTUM (pp. 396-404, 439-443, 456 sq., 531 sq., 593-597).

Mulier excluditur a susceptione Ordinis, attentis tum generali sensu de eius subiectione (Gen. 3. 16), tum praxi antiquae legis (Ex. 28. 1 sqq.; 29. 1 sqq.; Lev. 8. 1 sqq.; 21. 1 sqq.; Num. 3-4; 16-18; Num. 3. 40; Gen. 17. 10, 14; Num. 18. 9-11), tum modo agendi ipsius Christi, tum ac praecipue praecepto Apostoli de silentio a mulieribus servando in ecclesiis ac de earum originali subiectione (1 Cor. 14. 34 sq.; 1 Tim. 2. 11-13). Unde contraria praxis quarundam sectarum, tam antiqui quam moderni aevi, ipsi sensui Scripturae adversari dicenda est (pp. 396-404).

Institutio tamen antiqui *Diaconissatus*, seu cuiusdam determinati ordinis mulierum directe adiuvantium ministros Ecclesiae in sacro ministerio, fundamentum et initium habet in ipsa Scriptura, seu in peculiari sed indeterminata cooperatione sive adiutorio a pluribus mulieribus praestito Christo et Apostolis. Peculiariter in epis-

tolis paulinis apparet primum germen trium distinctarum categoriarum, quae subinde invaluerunt in Ecclesia, scilicet virginum (1 Cor. 7. 7-9, 32-40; cf. Act. 21. 8sq.), viduarum (1 Tim. 5. 3-16; cf. Act. 6. 1; 9. 39, 41) et diaconissarum (Phil. 4. 3; 1 Cor. 9. 5; Rom. 16. 1, 3 sq., 12, ubi prima vice mulier vocatur “diacona ecclesiae” quae est in Cenchris) (pp. 439-443, 456 sq.).

Validitas *ordinationis per saltum*, seu episcopalis consecrationis alicuius qui non sit iam presbyter, non habet fundamentum in his quae in Scriptura dicuntur de consecratione Apostolorum per Christum in Ultima Coena, de ordinatione Pauli per doctores Antiochenos et Timothei per Paulum (Act. 13. 3; 1 Tim. 4. 14; 2 Tim. 1. 6) (pp. 531 sq.).

Clericalis *coelibatus* legem esse iuris divini nequit ullatenus deduci ex dictis et factis Christi et Apostolorum, quamvis ab illis continentia ita commendetur ut exinde orta fuerit praxis de continentia clericorum quam subinde Ecclesia sua lege firmavit (Mat. 19. 12; 19. 27, 29; 1 Cor. 7. 7, 32) (pp. 593-597). Quoad continentiam ipsorum Apostolorum, ex Scriptura tantum deducitur Petrum fuisse uxoratum, saltem ante vocationem (Mat. 8. 14 sq.), Paulum vero fuisse coelibem (1 Cor. 7. 7 sq.; nec obstat Phil. 4. 3), de ceteris vero Apostolis nihil dicitur (pp. 594 sq.). Verba S. Pauli de episcopo et diacono “unius uxoris viro” (1 Tim. 3. 2, 4, 8, 12) fuerunt origo impedimenti bigamiae, ab Ecclesia apppositi sacrae ordinationi (pp. 593 sq., 597).

MINISTER (pp. 652 sq., 713, 768, 781).

Omnes ordinationes, quae narrantur in Scriptura, a *solis episcopis*, seu Apostolis eorumque delegatis (doctoribus Antiochenis, Paulo et Barnaba, Timotheo et Tito), factae exhibentur (Act. 6. 6; 13. 3; 14. 22; 1 Tim. 4. 14; 5. 22; 2 Tim. 1. 6; Tit. 1. 5). Ceterum, non certo constat num tempore apostolico haberentur simplices presbyteri praeter episcopos. Verba autem S. Pauli de ordinatione Timothei facta “cum impositione manuum presbyterii” (1 Tim. 4. 14) non significant sim-

INDEX EXEGETICUS

plices presbyteros fuisse proprie concelebantes (pp. 652 sq., 713).

Praxis Ecclesiae de *pluralitate ministrorum* in consecratione episcopi probabilem originem habet in Scriptura, seu in consecratione Pauli et Barnabac per plures doctores Antiochenos et in ordinatione Timothei per Paulum “cum impositione manuum presbyterii” (Act. 13. 1-4; 1 Tim. 4. 14; 2 Tim. 1. 6) (p. 768). Ceterum, id non requiri ad validitatem, patet ex Paulo absque aliorum concursu consecrante Timotheum (iuxta unam exegetarum opinionem) necnon alios suos

delegatos, seu Titum, Tychicum, Artemam, etc., et ex Tito per se solum constituyente presbyteros in insula Cretae (1 et 2 Tim.; Tit. 1. 5) (p. 781).

CAEREMONIAE (pp. 803, 810).

Apostolicas ordinationes sollemnizabantur ieiunio et oratione (Act. 13. 3; 14. 22); ex quo fortasse originem habet posterior disciplina Ecclesiae de ieiunio in feriis Quatuor Temporum (p. 803). Celebrabantur intra Missam (Act. 13. 3) (p. 810).

INDEX THOMISTICUS

(Numeris paginarum ordinariis indicatur simplex mentio, italicis vero explicita citatio, crassioribus tandem aliquid notabilius)

(Vide: INDEX ANALYTICUS: Thomas Aquinas)

53-62, 83-85, 104sq., 109 sq., 115-117, 125, 128, 130, 132, 137-143, 144, 148, 151, 152, 167, 174, 289 sq., 369-372, 422, 441, 473-475, 479, 521, 624, 629, 633, 667-670, 712, 723				q. 63		88
					aa. 1-6	24
					a. 1	54, 174, 244, 248, 265
					ad 2	259
				a. 2		54, 107, 110, 116, 248, 251, 252, 253, 258, 273
					ob. 3	103, 273
					ad 1	107
					ad 2	107
					ad 3	107, 273
					Sed contra	111
				a. 3		54, 107, 113, 116, 259, 265, 272
					ob. 2	106
					ad 2	106, 111, 116, 265, 269, 270
					ad 3	259, 265
				a. 4		110, 253, 265
					ad 1	111, 266
					ad 3	54
				a. 5		54, 116, 174, 245, 272
					ad 1	117, 245
				a. 6		54, 113, 248, 251
					ad 2	276
				q. 64	a. 2	250
					ad 3	302, 303
					a. 4	376, 647
					a. 7	376, 647
					ob. 2	376, 647
					ad 2	376, 647
				a. 8	ad 2	282, 485, 503
				q. 65	a.1	2, 12, 14, 19, 21, 59, 60, 248
					a. 2	2, 12, 59
					ad 2	2, 12
				a. 3		2, 13, 14
					ad 1	2
					ad 2	59, 648, 657
					ad 3	2
					ad 4	13
				a. 4		22, 59
					ad 1	2
				q. 66	a.9	174, 240
				q. 67	a.4	377, 417
				q. 68	a.7	484, 503
SUMMA THEOLOGICA						
Prima Pars (1 p.)						
q. 92	a. 1		417			
		ad 1	417, 421			
		ad 2	417			
	a.2		417			
q. 93	a. 4		259			
q. 98	a. 2		417			
Prima Secundae (1-2)						
q. 105	a. 3	ad 1	423			
q. 111	a.4		276			
Secunda Secundae (2-2)						
q. 1	a. 10		76			
q. 39	a. 3		24, 56			
q. 51			311			
q. 80	a. 1		311			
q.88	a. 11		583			
q. 149	a. 4		418			
q. 152	a. 4		630, 632			
q. 164	a.2	adi	417			
q. 165	a. 2	ad 1	418			
q. 177	a.2		377, 417, 418, 424, 435, 572			
		ad 2	401, 417			
q. 184	a. 5		2, 15			
	a. 6		54, 583, 625, 631, 646			
	a. 8		2, 13, 14, 15			
q. 185	a. 1		560 sq.			
Tertia Pars (3 p.)						
q.6	a. 6		261			
q. 8	a. 5		261			
	a. 6		261			
q. 22	a. 1	ad 3	261			
q. 27	a. 5	ad 3	377,417			
q.35	a.3		511			
q. 55	a. 1	ad 3	377, 398 sq., 417			
q. 60	a. 5		248			
q. 62	prologus		288, 289			
	a. 2		2			
	a. 5		248			

INDEX THOMISTICUS

q. 69	a. 9		470	q.35	a. 1		2, 12, 13, 24, 54, 298
	a. 12		484, 505				
	a. 9		501			ob. 1	276
	ad 1		259			ob. 2	276
	ad 3		501			ad 1	12, 21, 59, 60
q.72	a. 10		88, 269, 288, 290, 501		ad 3	13, 15, 645	
	a. 5		241	a.2		24, 54, 59, 88, 109, 241, 748	
	a. 6		88, 281		ad 1	54	
	ad 1		282	a. 3		88, 281	
	a. 11		648, 657		ad 1	281	
q. 73		ad 1	84, 658, 668, 755, 761		ad 2	282, 512	
	a.2		310	a. 4		88, 281, 561	
	a. 1	ad 4	60, 648, 657	a. 5		88, 308, 314, 513, 528	
	a. 3	ad 3	237		ad 1	528	
	a. 1	ad 1	369, 371, 372		ad 2	528	
q. 82		ad 2	369, 371, 372	q. 36	a. 1	59, 563	
q. 83		ad 3	371, 372			ad 2	563
q. 84	a. 3		312		a.2		50, 60, 566
Supplementum Tertiae Partis						ad 1	55, 566 sq.
					a. 3		54
	q.8	a. 4	24, 56, 63, 67		ad 1	54	
		ad 4	67	q. 37	a. 4	ad 1	307
	q.9	a. 6	24, 57		a. 1	ob. 2	318
q. 17	a. 1	501			ad 2	308, 314, 322	
	a.2	24, 57			ad 3	308, 312, 314	
	ad 1	83, 86, 284	a.2			54, 750 sq.	
q. 19		ad 2	57, 58, 284		ad 1	55	
	a. 3		59, 60, 284		ad 3	55	
		ob. 4	59	a. 3		748	
		ad 1	284	a. 4	adi	83, 87	
		ad 2	59		ad 4	60	
q. 20		ad 3	284	a. 5		2	
	a. 3		58		ad 2	284	
		ad 4	377,416 sq., 435	q. 38	a. 1	61, 648, 657	
	a. 6		24, 57		ad 1	2, 15	
	aa. 1-3		24		ad 3	84, 658, 668, 748, 761	
q. 22	a. 1	ad 1	57		ad 4	711	
	a.2		57		ad 5	658, 668, 673, 709	
	a. 3	ad 3	57, 64, 67			324, 351, 364	
	a. 1		58	a.2		58	
		ad 1	58		ad 1	364	
q.25		ad 2	58	q.39	ad 2		
	a.2	24	a. 1			377, 395, 417, 425, 458	
q. 29		ad 1	57, 58			ad 1	417
q. 34	a.2		310			ad 2	435
			298, 299			ad 3	435
q. 34		ad 1	222, 288, 289, 298, 368, 373	a.2		470, 473, 478, 480, 484, 503, 565	
		ad 2	288, 289, 296, 297		ad 1	572	
		ad 3	299	aa. 3-6		572	
	a. 3		2, 13, 298	a. 3		572	
	a. 4		298, 368, 370, 708	a. 4		572	
q. 34		ad 1	368, 370, 708		ad 2	573	
		ad 2	368, 370	q. 40	a. 4	58, 61, 572, 648, 657	
	a. 5		298, 368, 370, 709		ad 3	61, 480, 648, 657	
		ad 2	368, 371			Sed contra	
		ad 3	368, 371			59, 61	

INDEX THOMISTICUS

	a. 5		24, 61, 84		q.3	269, 501
		ob. 2	55, 61		a. 3, q. 5, ad 1	116
		ob. 3	58	dist. 6, q. 1,a. 1		107
		ad 1	84		a. 2	107
		ad 2	61		q.2	484, 503
		ad 3	58, 84		q.3	470, 484, 503
		<i>Sed contra</i>	513, 514, 515	dist. 7, q. 2, a. 1, q. 2		279
	a. 6	ad 3	61, 83, 84, 648, 657	q. 3, a. 1, q. 3		84, 648, 657, 658, 668, 755, 761, 762
q.41	a. 2	ad 4	557	dist. 13, q. 1, a. 1, q. 2, ad 2		648, 657
q.42	a. 1	ad 5	373	dist. 16, q. 1, a. 1, q. 3		317
	a. 3	ad 2	373			
q.44	a. 1		373			
q.45	a. 4		484, 503			
q. 48	a. 2	ad 3	484, 503			
q.49	a. 3	ad 4	373			
q.53	a. 3		582, 624, 631			
		ad 1	631			
		ad 4	631			
q. 62	a. 4		424			
		<i>Sed contra</i>	418			
q.65	a. 2	ad 2	12			
q. 81	a. 3	ob. 3	421			
		ad 2	417			
		ad 3	421			
COMMENTARIUS IN 4 LIBROS SENTENTIARUM				SUMMA CONTRA GENTILES		
<i>In 3 Sent.:</i>				3.136		638 sq.
dist. 33, q. 3, a. 1, q. 1				4.56-60		88
<i>In 4 Sent.:</i>				4.58		2,12
dist. 1, q. 1,a. 4, q. 5				4. 70		13
		ad 2	19	4.72		24,56, 59
		ad 3	19	4. 74-77		88
dist. 4, q. 1			88	4. 74		2,12,83,86,288, 289
	a. 1		106, 220, 265, 266, 271, 273	4. 75		2,15
		ad 3	115	4. 76		61, 83, 84, 648, 657,770
		ad 4	111, 113, 269			
		ad 5	IU, 113, 266			
	a. 2		265			
	q. 1		103, 273			
	q.2,ad 2		264			
		ad 3	114			
	a.3,q. 3, ad 2		114			
	a. 4, q.2		276			
	q.3		113			
	q.4		115			
q. 3, a. 2, q. 2, ad 1			501			
		ad 2	501			
		ad 5	501			
QUAESTIO DISPUTATA, <i>De veritate</i>				QUODLIBETUM 12		
q. 27 a.5 ad 12				q. 18 a. 30		56,64
OPUSCULA				COMMENTARII IN ARISTOTELEM		
De articulis fidei et Ecclesiae sacramentis				<i>In De anima</i> , 1. 2, lect. 7		708, 709
				<i>In Ethic.</i> , 1. 7, lect. 5;		
De forma absolutionis				1. 8, lect. 10		418, 421
De perfectione vitae spiritualis				<i>In Polit.</i> , 1. 1, lect. 10 et 13		420
COMMENTARII IN S. SCRIPTURAM				COMMENTARII IN S. SCRIPTURAM		
<i>In Mat.</i> 16. 19				<i>In Mat.</i> 16. 19		49
<i>In I Cor.</i> 11. 3; 14. 34-35				<i>In I Cor.</i> 11. 3; 14. 34-35		418
<i>In II Cor.</i> 1.21				<i>In II Cor.</i> 1.21		175
<i>In I Tim.</i> 2. 11-13				<i>In I Tim.</i> 2. 11-13		418,421

INDEX ONOMASTICUS

(Numeris paginarum ordinariis indicatur simplex mentio, italicis vero explicita citatio, crassioribus tandem aliquid notabilius)

(Quoad nomina stellulis signata vide: INDEX ANALYTICUS)

ABAELARDUS, 223
ABARZUZA, 126
ABERCII EPITAPHIUM, 187
ACTA PAULI, 186, 187, 388
ACTA PETRI, 186, 187
ADAM (A.), 377
ADAM (K.), 88, 128, 149
ALANUS DE INSULIS, 230
ALANUS DE INSULIS (Pseudo), 226, 230
◆ALBERTUS MAGNUS, 56, 102, 103, 104, 106, 107, 108,109, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 127, 173, 174, 212, 222, 276, 298, 299, 314, 501, 578, 581, 666, 670, 672, 747
ALBERTUS M. (Pseudo), *Mariale* 42, 468, 470
ALÈS (A. D'), 88, 177, 178, 184, 276, 338
ALEXANDER II, 525, 567
ALEXANDER III, 620, 744, 757, 807, 80S, 810. *Vide: Rolandus Bandinelli*
ALEXANDER IV, 754
ALEXANDER VII, 776, 784, 802, 803
◆ALEXANDER HALENSIS, 102, 104, 106, 108, 127, 228, 237
ALEXANDER HALENSIS (Pseudo), 102, 127, 174, 666
ALLO, 176, 177, *ISO*, 401
ALPHONSUS (Liguori), 300, 434, 472, 559, 580, 582, 583, 678, 749, 766, 822
AMALARIUS METENSIS, 8, 42, 814
AMANN (E.), 332, 360
AMBROSIASTER, 44, 45, 48, 330, 390, 408 sq., 423, 441, 447, 814
AMBROSIUS, 42, 182, 193, 195, 207, 215, 404
ANCYRANUM CONC. (a. 314), 604, 616, 620, 715, 716, 719, 720, 721, 722
◆ANDRIEU (M.), 377, 439, 454, 456, 513, 519, 527, 529, 535, 536, 537, 539
◆ANGLICANI, 25, 325, 393, 586, 587, 649 sq.
ANTIOCHENUM CONC. (a. 341), 340, 599, *IIS*, 717, 719, 720, 721, 722, 751, 766, 770, 779, 780, 781, 793, 813
AQUISGRANENSE CONC. (a. 836), 718
ARAUSICANUM CONC. I (a. 441), 415, 620, 770, 793

ARELATENSE CONC. I (a. 314), 769, 774, 793
ARELATENSE CONC. II (a. 443/452), 620
ARGENLIEU (B. T.), 88, 92, 106, 128, 244
ARGENTINA (Thomas de), 160
ARISTOTELES, 13, 61, 107, 111, 235, 252, 416, 418, 420 sq., 424, 435, 657
ARNOLD (F. X.), 377, 421 sq.
ASTERIUS .AMASENUS, 194
ATHANASIIS, 42, 182, 191, 339, 456, 530, 601, 656
AUDET (L.), 88, 92, 128, 149, 254, 276
◆AUGUSTINUS. 43, 184, 193, 198, 199-218, 220, 222, 224, 238, 265, 269, 337, 365, 503, 528

Textus:

<i>Contra Cresconium</i>	
1.35	203,211
<i>Contra epistolam Parmeniani</i>	
2.28,30	204,212
2.29	174,202,213, 217
<i>Contra litteras Petiliani</i>	
2.239	203, 213
2.247	203, 211,212
<i>De baptismo</i>	
1.1-3	200
1.2	204
3.21	184
4.24	202
5. 33 sq.	202,213
6.1	202,212
7.53, 102	485
<i>De bono coniugali</i>	
22	630
<i>De civitate Dei</i>	
10.5	223
14. 11,2	404
<i>De Genesi ad littera m</i>	
3	417

<i>De haeresibus</i>					BENZONIUS, 678, 680, 738, 739
7		386			BERENGARIUS, 223, 348
23		386			BERNARDUS DE BOTONE, 662, 664
27		391			BERTI (I. L.), 161, 674, 677, 729
<i>De sancta virginitate</i>					◆BEYER, 29, 72, 285, 578, 521, 549, 658, 696
19		630			BIEL (Gabriel), 156, 165, 173, 212, 240, 514, 515, 662, 666
<i>Enarrationes in psalmos</i>					◆BILLOT (L.), 2, 24, 29, 31, 53, 64, 65, 66, 69, 78, 79, 88, 129-131, 217, 247, 254, 264, 274, 293, 300, 316
Psal. 39, n. 1		200			BILLUART, 175, 300, 474, 505sq., 677, 748, 749, 778
<i>Epistolae</i>					BLASTARES (Matthaeus), 451
23.4		201,214			BOCK (C.), 658, 723, 742
98.5		201,211			◆BONAVENTURA, 56, 102, 103, 104, 106, 107,108, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 125, 127, 174, 222, 276, 296, 298, 299,395, 426, 427, 470, 472, 473, 480, 502,514, 521, 525, 578, 581, 672, 673, 747
105.1		201			BONETTI (L), 88, 658
173.2		491			BONIFATUS VIII, 588, 613, 621, 624, 794, 800
173.3		201,211,213			BONIFATIUS IX, 36, 650, 683, 684, 685, 697, 723, 723-725, 728 sqq.
185.23		201,211			BONIZO, 43
<i>Sermo ad Caesariensis ecclesiae plebem</i>					BONSIRVEN (J.), 397
2		203, 205,210			BOSCO (L), 518
<i>Sermones</i>					BOUDINHON (A.), 658, 685, 696, 699, 712, 723, 732, 737, 740
8.2		201			◆BOUËSSE (H.), 2, 19, 23, 78, 88, 92, 128, 159, 161, 171, 179, 183, 184, 208, 218, 250, 254, 367, 518, 521, 523, 658, 686, 695
Sermo 32 (inter post-Maurinos)		340			BOULANGER (J.), 2, 78
107.7		207			◆BOULARAND (E.), 15, 28, 29, 68, 79, 80, 82, 83, 85, 88, 93, 132, 134, 135, 138, 142, 143, 144-147, 161, 518, 520, 523, 658, 686, 693
3023		207			BOUVIER (I. B.), 102
<i>Tract, in epist. loannis</i>					BOZZOLA, 129, 161, 177
5.6		201, 212			BRINKTRINE (J.), 29, 72, 658
<i>Tract, in evang. loannis</i>					BULGAKOV (Macarius), 301
6.15 sq.		202			
AURELIANENSE CONC. I (a. 511),		336, 337, 342			CAESARAUGUSTANUM CONC. (a. 592), 336, 337
AURELIANENSE CONC. II (a. 533),		415			◆CAIETANUS, 64, 76, 117, 156, 160, 165, 174, 212, 237, 240, 251, 267, 270, 285, 290, 308, 309, 314, 371, 376, 484, 498, 499, 670, 765
AUREOLUS (Petrus),		662, 665, 757			CALLE (J.), 89, 94
◆BAISI, 79, 125, 129, 132, 161, 177, 332, 342, 356, 358, 361, 362-364, 367, 518, 656, 685, 689, 710, 733, 735, 736, 744, 745					◆CALVINUS, 26, 96, 164, 239, 586, 636, 649
BALSAMON (Theodorus),		452, 752, 760, 770			CANONES HIPPOLYTI, 10, 11, 44, 45, 332, 414, 450, 634, 610, 654, 655, 751, 771, 798, 799
BARDY (G.),		215			CAPPELLO (F. M.), 31, 306, 307, 332, 431, 432, 482, 485, 491, 513, 514, 628, 688, 711, 722, 761, 763
BAR HEBRAEUS,		190			CAPREOLUS, 117, 314, 514, 515, 670
BARNABAE EPISTOLA,		187			CAPUENSE CONC. (a. 391), 330
BASILIUS, 192, 198, 215, 339, 447, 595, 601, 805					CAROLI MAGNI CAPITULARE, 438
BEDA, 221, 341, 783					
BELLACASA (Puig de la), 126, 659, 684, 697, 701, 723					
◆BELLARMINUS, 127, 160, 161, 175, 241, 243, 286, 514, 515, 522, 523, 577, 607, 719, 748, 749, 765					
BENEDICTUS VIII, 454					
BENEDICTUS XII, 33, 35, 36, 37, 650					
◆BENEDICTUS XIV, 168, 306, 395, 475, 476,479, 481, 482, 485, 491,495, 496, 499, 524, 530, 564, 565, 592, 614, 615, 622, 719, 734, 767, 795, 822					
BENEDICTUS XV, 635, 642					

INDEX ONOMASTICUS

CARTHAGINIENSE CONC. (a. 390 ct 401), 330, 577, 604, 609, 770	Can. 323, § 2	168
•CATECHISMUS CONC. TRID., 4, 5, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 49-51, 165, 166, 175, 264, 273, 276, 284, 294, 328, 395, 475, 476, 483, 552, 562, 657, 757	Can.331, § 1,n.2	563
CAVALLERA (F.), 89, 156, 162, 166	Can. 331, § 1, n. 3	568
CAVELLÜS (Hugo), 117	Can.331, § 1,n.4	562
CHALCEDONENSE CONC., 449, 452, 453, 570, 715	Can. 331, § 1, n. 5	565 sq.
CHARDON (C.), 332, 360, 366, 518, 523, 720	Can. 392, §2	800
◆CHARRIÈRE (F.), 24, 27, 56, 58, 62, 65, 87	Can. 394, § 3	800
CHEMNITIUS, 96, 154, 239	Can. 544, §§ 2-4	801
CHRONICA ARBELENSIS, 532 sq., 782	Can. 545, § 4	801
◆CHRYSOSTOMUS, 8, 9, 10, 45, 182, 193, 198, 215, 404, 406, 409 sq., 423, 447, 562, 594, 656	Can. 572, § 1,n.5	624
CLEMENS IV, 794	Can.573	482
CLEMENS V, 739, 756	Can. 709, § 2	395
CLEMENS VI, 35, 36, 37	Can. 732, § 1	168,328
CLEMENS VIII, 756, 757	Can. 737, § 1	510
CLEMENS XI, 784, 803	Can. 738, § 1	39
◆CLEMENS ALEX., 186, 188, 339, 444, 577, 495, 598, 768	Can. 741	40
CLEMENS ROMANUS, 37, 330	Can.754	489
CLEMENS ROMANUS (Pseudo), Epist. 2 ad Cor. 7. 6 187, 190	Can. 754, § 1	483
CLERCQ (Ch. de), 686, 690, 713	Can.781	40
◆CODEX IURIS CANONICI	Can. 782	39,40
Can. 2	Can. 802	39
Can. 6, η. 4	Can. 813, § 2	395
Can.107	Can. 845	39
Can.108	Can. 845, § 2	40
Can. 108, § 1	Can.871	40
Can. 108, § 3	Can.872	651
Can.109	Can. 887	40
Can.118	Can. 888	40, 50
Can.120	Can.893	40
Cann.124-145	Can. 910, § 1	395
Can.124	Can.938	40
Can.125	Can. 945	40
Can.126	Can.948	52
Can.127	Can. 950	52,431
Can.128	Can. 951	40, 651, 712, 758, 761
Cann.129-131	Cann.952-953	799
Cann.132-134	Can. 952	795
Can.132	Can. 953	773, 777,795, 800
Can.135	Can.954	765, 773, 778
Can.136	Cann.955-956	799
Cann.137-142	Can.955	793,794
Cann.143-145	Can.956	794, 795
Can. 211, § 2	Can. 957	758, 795
Can.214	Can. 957, § 1	168
Can. 214, § 1	Can. 957, §2	712
Can. 239, § 1, n. 15	Can.958	795
Can. 239, § 1,n.22	Can. 958, § 4	168
Can. 239, § 20	Can.964	734,795
Can. 258, § 1	Can. 964, § 1	759
Can.294	Can. 964, η. 1	712
Can. 294, § 2	Can. 965	795
	Can.966	795
	Can. 966, § 2	168
	Can. 967	795
	Cann.968-991	801
	Can. 968, § 1	395,429, 431, 477, 490, 510, 552
	Can. 971	305, 490, 558, 801
	Cann.973-991	792
	Can.973	801
	Can. 973, § 1	559
	Can. 973, § 2	305,558, 559

Can. 973, § 3	552	Can.2279	792
Can. 974	477,551	Can. 2314, § 1	792
Can. 974, § 1	561	Can.2341	87
Can.975	477,482,563	Can. 2352	305,558, 801
Can. 976, § 1	565, 566, 564	Can.2359, § 1	614
Can.977	525, 567	Can.2370	774, 777
Can.978	568	Can. 2373, n. 2	801
Can.979	569	Can. 2374	567, 801
Can.980	570	Can. 2388, § 1	614
Can. 981	570		
Can.982	570	COELESTINUS I, 535, 536, 567	
Cann.983-987	571	◆CONGAR (Y. M.-J.), 24, 29, 30, 73, 79, 80, 82, 85, 378, 393, 433, 560, 658, 691, 703	
Can. 984, n. 2	430	CONGREGATIONES (SS.) ROMANAE	
Can.985	792	Concilii, 497, 756, 784	
Can. 985, n. 3	614	De Propaganda fide, 777	
Cann.988-991	571	De Religiosis, 558	
Cann.992-1001	571,792,799	De Sacramentis, 553, 558	
Can. 992	305,558, 801	Rituum, 819	
Can.993	801	S. Officii, 124, 168, 469, 490, 497, 525, 777, 804	
Can. 993, n. 2	561	CONNELL (F. J.), 128, 177	
Can. 993, §§4-5	801	CONSTANTIENSE CONC., 33, 37, 650	
Can. 994	801	CONSTANTINOPOLITANUM CONC.	
Can.995	801	IV, 344	
Cann.996-997	801	CONSTANTINUS (R. P.), 341 sq., 346, 347, 357, 537, 541	
Can. 996	566	◆CONSTITUTIONES APOSTOLORUM, 9, 10, 43, 44, 45, 190, 194, 331, 335, 406, 407, 413, 448 sq., 458, 459, 534, 564, 597, 610, 611, 617, 654, 655, 751, 769, 770, 774, 775, 780, 781, 798, 799, 805	
Can.997	566	CORNELIUS (R. P.), 42, 446, 769	
Can. 998	802	CORNELY, 176, 179, 180, 401, 403	
Can.999	802	◆CYPRIANUS, 70, 84, 184, 186, 200, 202, 212, 357, 446, 527 sq., 534, 751	
Can.1000	802		
Can.1001	802	Textus:	
Cann.1002-1005	792,799	Epistolae	
Can.1002	799, 809	7 (ad Cornelium), 2	600
Can.1003	809	33	802
Can.1004	525	35	805
Can.1005	809	52 (ad Antonianum), 7	567
Cann.1006-1009	792,799	24	333
Can. 1006	805,809, 812	68	769, 800
Can. 1006, § 2	803	73 (ad Iubaianum),9	189
Can.1007	328, 805	75 (Firmiliani), 7	333 sq.
Can.1008	812		
Cann.1010-1011	792,799, 804	CYPRIANUS (Pseudo)	
Cann.1043-1045	593	De aleatoribus 4	8
Can.1072	614	De singularitate clericorum	458
Can. 1086, § 1	504	CYRILLUS ALEX., 8, 9, 42, 45	
Can.1119	626	◆CYRILLUS HIER., 182,191, 194, 198,601	
Can. 1147, § 1	168		
Can. 1147, § 4	40	DABIN (P.), 378, 424, 427, 441	
Can. 1252, § 2	803	DAFFARA (M.), 2, 128, 161, 371	
Can. 1342, § 1	40	DAMASCENUS, 219	
Can.1352	305	DANDER, 79, 129, 300	
Can. 1353	552	DANIÉLOU (J.), 89, 177, 178, 182, 184, 195, 196, 197, 378	
Can. 1406, § 1, n. 7	804	DE AUGUSTINIS, 674, 677	
Can. 1553, § 2	87	DENIS (L.), 129, 177	
Can.1554	87		
Can.1560	87		
Can. 1933, § 3	87		
Can.2004, § 1	395		
Can. 2220, § 1	434		
Can.2261	792		
Can. 2261, § 1	792		
Can.2270	792		
Can. 2272, § 1	792		
Can. 2275, n. 2	792		

DEUSDEDIT (Cardinalis), 353, 357, 358
 D'HERBIGNY, 69
 DIDACHE, 45, 194, 444
 DIDASCALIA APOSTOLORUM, 42, 189, 180, 406, 412, 445, 446, 448, 449, 458, 459, 564
 DIEKAMP (Fr.), 128, 686, 690
 DILGSKRON (C.), 574, 580, 583
 ♦DIONYSIUS AREOPAGITA (Pseudo), 102 sq., 109, 112, 218, 656, 782
 DIX (G.), 26, 89, 184
 DOLAN (G. E.), 89, 128
 DÔLGER (F. J.), 79, 89, 184, 196
 DONATISTAE, 184, 200, 201-204, 324, 534
 DOVINENSE CONC. (a. 527), 415
 DROUIN (R. H.), 101, 122, 171, 241, 485, 486, 677
 ♦DURANDUS (a S. Porciano), 117, 120-123, 151, 160-166, 173, 212, 228, 237, 243, 285, 313, 431, 470 sq., 579, 580, 581, 670, 704
 DURST (B.), 89, 92, 128, 159, 170, 171, 177, 178, 180, 217, 242, 245, 254, 261, 274
 DYOVUNIOTIS (K. J.), 98, 100, 325

 EINIG, 128, 161
 EPAONENSE CONC. (a. 517), 415
 EPHRAEM, 42, 191
 ♦EPIPHANIUS, 386, 389, 390, 391, 407 sq., 423, 455, 465, 492, 577, 595, 601, 656
 ERASMUS, 392, 586
 ESPAGNEUL (M.-D.), 559, 591
 ESTIUS, 128, 176, 404, 677, 704, 748
 EUCHOLOGIUM (Graecorum), 773, 786
 EUSEBIUS CAESARIENSIS, 601, 634

 FARINE (M. J. L.), 89, 123
 FARNESE (G.-B. da), 2, 24, 89
 FAVENTINUS (Ioanncs), 354
 FÉRET (H. M.), 89, 184
 FERLAND (A.), 89, 128, 149, 161, 293
 FERNANDEZ (D.), 658, 696, 744
 FINCK (K. A.), 658, 684, 723, 728
 FIRMILIANUS, 333, 339, 388
 ♦FLORENTINUM CONC., 2, 4, 5, 33, 35, 36, 37 sq., 48, 60, 154, 155, 165, 167, 264, 265, 294, 327, 395, 485, 490, 503, 510, 614, 650, 712
 FOFI (F.), 658, 684, 685, 688, 723, 724, 728
 FORMOSUS (R. P.), 345, 358, 365
 FRAIGNEAU-JULIEN (B.), 89, 139
 FRANZELIN, 29, 31
 FRASSEN, 117, 313, 314
 FUCHS (J.), 24, 29, 73

 GALOT (J.), 89, 104, 106, 117, 177, 218, 235
 ♦GANDULPHUS BONONIENSIS, 326, 354, 579
 GANGRENSE CONC. (sacc. 4), 607

♦GASPARRI (P.), 161, 485, 487, 496, 505 sq., 513, 514, 524, 525, 624, 658, 684, 696, 697, 698, 729, 735, 736, 741, 758, 763, 767, 795
 ♦GELASIUS I. 395, 410, 453, 526, 569, 751 sq., 761, 805, 806
 GEMELLI (A.), 378, 428 sq.
 GERARDUS PUCELLA, 326, 355
 GERBERTUS (Silvester II), 43
 GERLAUD (M. J.), 128, 276, 473, 480, 659, 685, 689, 703, 722
 GERUNDENSE CONC. (a. 1078), 348, 353, 365
 GHELLINCK (J. de), 89, 218, 223, 326
 GIGON (A.-C.), 128, 274, 300
 GLOSSA SUPER DECRETUM, 326, 355
 GLOSSA SUPER SENTENTIAS (e schola Comestoris), 226, 229
 ♦GNOSTICI, 385-389
 GOAR (J.), 378
 GONET, 117, 175, 253, 300, 314, 677, 681, 748, 749
 GORE (Ch.), 26, 97, 164, 325
 GOTTI, 677, 682
 ♦GRATIANUS, 221, 350, 351, 353, 765
 ♦GREGORIUS I, 331, 455, 492, 553, 609, 617, 620, 661, 667, 671, 747
 GREGORIUS I (Pseudo), 224, 782
 ♦GREGORIUS VII, 529, 539 sq., 612, 817
 GREGORIUS IX, 154, 756, 761
 GREGORIUS XIII, 784
 GREGORIUS NAZIANZENUS, 42, 192, 198, 339, 601
 GREGORIUS NYSSENUS, 8, 43, 44, 48, 193, 196, 199
 GREGORIUS TURONENSIS, 423, 492, 753
 GUASTALLENSE CONC., 358, 365
 GUIBERT (De), 30, 31, 79
 GUIDO DE ORCHELLIS, 102, 224, 227, 233, 240, 470, 501, 666
 ♦GUILIELMUS ALTISSIODORENSIS, 102, 105, 106, 109, 225, 227, 228, 235, 658, 665, 666
 ♦GUILIELMUS ALVERNENSIS, 102, 105, 106, 108, 121, 227, 228, 235, 237, 327, 355, 362, 666
 GY (P. M.), 24, 68, 72, 518, 520, 523, 697, 701

 HADRIANUS II, 344
 ♦HADRIANUS VI (Hadrianus Dedel), 671, 704, 705, 747
 HALLIER (F.), 378, 431, 432, 434, 438, 439, 481, 482, 513, 514, 516, 522, 561, 678, 680, 719, 745, 749, 755, 761, 765, 766, 800
 HAMMURABI (Codex), 382
 ♦HARING (N. M.), 89, 184, 209-211, 218, 221
 HARNACK (A.), 96, 106, 205, 239, 378
 HENRIQUEZ, 128, 472
 HENRY (A. M.), 378

[H]

INDEX ONOMASTICUS

- HÉRIS (Ch.-V.), 24, 29, 72, 89, 92, 128, 149, 246, 254
HERMAS,' 186, 187, 190, 444
HERRMANN (I.), 688
HERVÉ (J. M.), 30, 129, 177, 274
HESBURGH (T. M.), 89, 128
◆HIERONYMUS, 330, 334, 385, 447, 465, 492, 545, 562, 577, 585, 594, 596, 602, 632 sq., 634, 637, 643, 655, 713
HIERONYMUS (Pseudo), 657
HINCMARUS RHEMENSIS, 221, 343, 344, 718
HIPPOLYTUS ROMANUS, 330
HOCEDÉZ (E.), 659, 697, 700, 723, 732, 740
HÔDL (L.), 89, 105
HOFFMANN (A. M.), 2
HOLTZCLAU, 161, 162, 300, 678, 682, 749
HONORIUS AUGUSTODUNENSIS, 808
HORNEF (I.), 590, 591
HOSTIENSIS, 103
HUARTE, 516, 524
HÜRTH (F.), 371, 378, 428, 429, 430
HUGO a S. CHARO, 102, 225
HUGO a S. VICTORE, 225, 581
HUGON (E.), 2, 128, 469, 659, 697, 700, 712, 743
HUGUCCIO, 224, 226, 227, 230, 241, 351, 354, 581, 662, 663
HUMBERTUS (Cardinalis), 348, 352, 353, 357, 358
HURTADUS (G.), 674, 676
HURTER, 126, 161, 640, 674, 677

IGNATIUS ANTIOCHENUS, 186, 443
IGNATIUS ANTIOCHENUS (Pseudo), 595
◆LLIBERITANUM CONC. (a. 300/306), 604, 616, 793
◆INNOCENTIUS I, 8, 336, 340, 359, 367, 567, 609, 633
◆INNOCENTIUS III, 96, 153 sq., 151, 239, 263, 264, 438, 439, 475 sq., 485, 486, 490, 496, 497-503, 505, 507, 508, 509 sq., 511, 525, 567, 571, 614, 620, 624, 650, 754, 757, 808
INNOCENTIUS IV, 395, 501, 662, 663.
Vide *Sinibaldus de Flisco*
INNOCENTIUS V (Petrus de Tarentasia), 662, 665, 666
INNOCENTIUS VIII, 36, 650, 661, 673, 678, 683, 684, 685, 697, 723, 726-728, 729 sqq.
INNOCENTIUS XI, 803
INNOCENTIUS XII, 794, 802, 819
IOANNA (Papissa), 434
IOANNES VIII, 344, 345, 359, 361, 365
IOANNES IX, 365
IOANNES XII, 346 sq., 359, 361
IOANNES XIX, 454
IOANNES XXII, 32, 37, 48, 621, 624, 626

IOANNES a. S. THOMA, 128, 160, 247, 251, 252 sq., 254, 255, 261, 271, 275, 280, 287, 308
IOANNES DE FRIBURGO, 579
IOANNES DIACONUS, 656
IOANNES SCHOLASTICUS, 335, 337, 662, 663
IRENÆUS, 44, 385, 386 sq., 407
ISAGOGE IN THEOLOGIAM, 581
ISAMBERTUS, 674, 676
ISIDORUS HISPALENSIS, 220, 221, 223, 411
ISIDORUS (Pseudo), 718, 719, 721, 765, 780, 784
IUSTINIANI CODEX, 450 sq., 564, 611
IUSTINUS, 385
IVO CARNOTENSIS, 223, 350

JALLAND (T. G.), 650
JANSSENS (A.), 513, 518
◆JOURNET (Ch.), 2, 24, 27, 29, 31, 62, 64, 66, 70, 71, 73, 78, 79, 83, 89, 92, 128, 254, 261, 332, 362, 365, 367, 518, 520, 523, 659, 692
JUBANY ARNAU (N.), 574, 581, 582, 584
JUGIE (M.), 89, 98, 333, 364, 760
JUNGMAN (B.), 333, 342, 357

KERN (J.), 333, 342, 351, 357
KNABENBAUER, 441, 442

◆LAHITTON (J.), 128, 303, 552 sq., 554-556
LANZA (A.), 379, 428, 429
LAODICENUM CONC. (a. 343/381), 415, 446, 455, 715, 717, 793
LARNICOL, 163
LA TAILLE (M. de), 659, 685, 728
◆LATERANENSE CONC. I, 609, 613
LATERANENSE CONC. II, 609, 613
LATERANENSE CONC. IV, 32, 37, 570
LAURENTIN (R.), 261, 379, 381, 460, 464
LEBEDINSKIJ (S.), 98, 99, 325
◆LÉCUYER (J.), 2, 15, 28, 68, 314, 659, 686, 692, 729, 732, 735
LEIBNITIUS, 97, 164
LEITNER, 580, 623, 738
◆LENNERZ (H.), 2, 90, 126, 163, 166, 176, 179, 180, 183, 184, 242, 292, 333, 513, 518, 519, 539, 659, 686, 690
LEO I, 331, 352, 359, 492, 553, 609, 610, 617, 803, 806
LEO III, 453
LEO VIII, 357, 540
LEO IX, 347 sq., 352, 358, 359, 612
LEO X, 392
◆LEO XIII, 4, 5 sq., 32, 34, 35, 39, 168, 328, 357, 364, 469, 524, 562, 592, 651, 734, 737, 784
◆LÉPICIER (A. H.-M.), 128, 161, 300,

INDEX ONOMASTICUS

303, 474, 577, 578, 607, 659, 685, 688, 722, 734, 744
LERCHER (L.), 24, 176, 697, 700
LERCHER-DANDER, 90, 129, 161, 176, 177, 178
LERCHER-SCHLAGENHAUFEN, 31
LERCHER-UMBERG, 1, 28, 67, 70, 79, 285, 307, 360, 425, 513, 697, 701, 743
LIBER ORDINUM, 546
LIBERIUS (R. P.), 536
LUCIFER CALARITANUS, 42
◆LUGO, 126, 129, 130, 160, 161, 166, 175 241, 264, 507
◆LUTHERUS, 25, 96, 164, 325, 328, 392 395, 586, 649

MABILLON (I.), 518, 532, 537
MAERATIUS, 161
MAGISTER MARTINUS, 106, 108, 226 228 232
MAGISTER SIMON, 226, 228 501 581
MAIOR (Joannes), 576, 671, 673, 677, 679, 729
MALDONATUS, 359
MANY (L.), 306, 307, 333, 360, 379, 432, 485, 513, 518, 519, 538, 659, 685, 687
MARROU (H.-J.), 215
MARSILIUS (de Inghen), 126, 671, 755
MARTÈNE (E.), 518, 523, 537, 719
MARTINUS V, 36, 661, 683, 684, 697, 723, 725 sq., 728 sqq.
MASTERSON (R. P.), 2, 90, 128
MASTRIUS, 161, 313
MASURE (E.), 2, 15, 28, 68, 90, 292, 645
◆MATISCENSE CONC. (a. 585), 423 sq.
MATTIUSSI, 128, 252
MAZZELLA, 31, 129
McCORMACK. (L.), 90, 128, 254
MEDINA (Michael), 165, 577, 580 581, 583
MELDENSE CONC. (a. 845), 718, 753 761
MERLIN (C.), 513, 514, 529 sq., 539 sq.
METENSE CONC. (a. 888), 718
◆MICHEL (A.), 2, 79, 85, 156, 161, 333, 360, 367, 518, 659, 686, 694, 743
MINGES (P.), 119, 124
MODERNISTAE, 588
MORS DORF (K.), 24, 29, 72, 73, 79, 356, 364, 710
MONOPHYSITAE, 459
MONSEGÙ (B.), 24, 90
◆MONTANISTAE, 389 sq.
MONTEFORTINO, 313, 314
◆MORINUS (Ioannes), 122, 351, 362 sq., 379, 416, 439, 445, 451, 453, 516, 522, 529, 674, 676, 715, 719, 721, 733, 765
MORS, 31, 129
MOSTAZA RODRIGUEZ (A.), 659
MOUREAU (H.), 90, 176
MURA, 30, 128

NAVARRUS, 673, 677, 680, 729, 734, 745, 749, 758
NEMAUSENSE CONC. (a. 394), 415, 448, 453
NEOCAESARIENSE CONC. (a. 314/325), 605, 715, 716, 719, 721
NESTORIANI, 459
NEVEUT (E.), 3, 90, 276
◆NICAENUM CONC. I, 334, 335, 337, 340, 357, 414 sq., 445, 446, 508, 570, 605-607, 611, 715, 716, 717 718, 719, 721, 770, 774, 779, 780, 793 800
NICAENUM CONC. II, 747, 752 sq., 747, 755, 759
NICEPHORUS I (arch. Const.), 759
NICOLAUS I, 343, 344, 357, 365, 541-544, 588, 718, 721, 780, 784
NOVATIANI, 334
NOVATIANUS, 333, 769

OLIVI (Petrus Ioannes), 117
OPPENHEIM (Ph.), 333, 360
OPTATUS MILEVITANUS, 465, 534
ORDINES ROMANI, 454, 538, 540, 772, 784, 806, 808, 810, 811, 816, 817, 818 sq., 820, 821 sq., 823
ORIANUS, 662, 664
◆ORIENTALES, 168, 328, 614 sq., 644, 758, 759 sq., 773, 774, 798, 813. Vide: *Schismatici Orientale*
ORIGENES, 188, 339, 407, 444 sq., 599, 632
OSTY, 176, 177, 180
OTT, 161, 177
OTTEN, 129, 161

PAGANUS DE CORBOLIO, 226, 231
PALLADIUS, 603
PALLAVICINI, 164
PALUDANUS, 314, 436, 437, 579, 580, 581, 662, 664
PANCHERI (F. X.), 90, 139
PANHÔLZL (Ph.), 659, 723
PANORMITANUS (Nicolaus de Tudeschi), 517, 589, 662, 665
PAPHNUTIUS, 606 sq., 617
PAQUET (L.-A.), 90, 128
PARISIENSE CONC. (a. 829), 416, 718, 721
PARISOT (J-), 513, 518, 519, 537, 544
PELAGIUS I, 336, 340, 359, 409, 447 sq., 526, 782
PELAGIUS II, 609
PÉRINELLE (J.), 90, 254
PERRONE (I.), 635, 639, 677 682 683
PESCH (Chr.), 126, 129, 176, 242, 274, 300, 333, 361, 431, 434, 516 529, 696, 699, 743
PETAMUS, 720
PETRUS CANTOR, 106, 108 227, 228, 231, 240
PETRUS COMESTOR, 226, 229, 501

- PETRUS DAMIANUS, 43, 221, 347, 348, 352, 358
 PETRUS DE CAPUA, 106, 224, 227, 228, 232
 PETRUS DE TARENTASIA (Innocentius V), 237
 ♦PETRUS LOMBARDUS, 221, 222, 224, 228, 235, 298, 351, 501
 PETRUS PICTAVIENSIS, 106, 227, 229
 PETRUS PICTAVIENSIS (Pseudo), 224, 226, 227, 229, 327
 PHILARETUS (Drozdov), 98, 99, 301, 325
 PHOTIUS, 344, 541-545, 588
 PIAULT (A.-M.), 3, 15, 28, 68, 90, 293
 PICTAVIENSE CONC. (a. 1099/1118), 754
 ♦PIE DE LANGOGNE, 379, 434, 549, 684, 687, 704, 705, 710, 723, 726, 729, 732, 734, 735, 736, 741, 743, 744, 758
 PIERRE (Hiéromoine), 90, 98, 338
 PIGHIUS (A.), 291
 ♦PIOLANTI (A.), 3, 90, 128, 133 sq., 697
 PISTORIENSE CONC., 563, 568
 PIUS II, 589
 PIUS IV, 166, 328, 590
 PIUS V, 590, 757, 784
 PIUS VI, 563, 568
 PIUS VII, 592
 PIUS IX, 588, 613, 622, 784, 802, 803
 PIUS X, 562, 588, 804
 ♦PIUS XI
 Encycl. *"Ad catholici Sacerdotii,"* 6, 40, 52, 168, 307, 551, 553, 556, 562, 614, 631, 642, 644
 Encycl. *"Casti connubii,"* 6, 32, 34, 40, 168, 420, 559 sq., 623, 646
 ♦PIUS XII
 Encycl. *"Mystici Corporis,"* 470
 Encycl. *"Mediator Dei,"* 169, 170, 171
 Constit. *"Episcopalis Consecrationis,"* 764, 765, 766, 767, 768, 773, 775, 777, 784, 785, 788 sq.
 Const. *"Sacranientunt Ordinis,"* 4, 6, 10, 32, 33, 34, 35, 36, 40, 51, 165, 169
 PLACENTINUM CONC. (a. 1095), 350, 353
 PLINIUS (minor), 443
 PONTIFICALE ROMANUM, 784, 801
 ♦PONTIFICALIA ROMANA
 (*Pont. Romano-Gerntanicum, Pont. Rom. saec. 12, Pontificale Guilelmi Durandi*), 10, 34, 35, 36, 38 sq., 44, 46, 51, 167 sq., 455, 771-773, 774, 786 sq., 798, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815-824
 POURRAT (P.), 90, 184, 208, 218, 220, 333, 365, 366
 PRAEPOSITINUS, 224, 226, 230, 241, 666
 PRAT (F.), 176, 180, 441
 PROCOPOVITCH (Thcophanus), 99
 ♦PROTESTANTES, 25, 94, 96-98, 154, 156, 164, 165, 205, 239, 319, 325, 392-394, 400, 585-588, 594, 622, 630, 636, 641, 649
 PSEUDO-GREGORIUS I, 8
 ♦PUECH (L.-M.), 90, 93, 124, 132, 134, 135, 147-152, 159, 163, 171, 248, 259, 260, 264, 269, 270
 PURSTINGER (B.), 291
 RABANUS MAURUS, 221, 343, 718
 RATRAMNUS, 541, 542, 544
 RECENSE CONC. (a. 439), 718, 766, 770, 779 sq., 782
 RITUALE ROMANUM, 489, 510
 ROBERTUS CURTONUS, 227, 232
 ROBERTUS PULLUS, 485, 486, 500, 581
 RODRIGUEZ (Emmanuel), 674, 675, 730, 733
 ROGUET (A.-M.), 3, 90, 93, 128, 132, 161, 177, 184, 195, 196, 197, 246, 268, 292
 ♦ROLANDUS BANDINELLI, 354, 581, 583. Vide: *Alexander III*
 RONDET (H.), 380
 ♦ROSMINI (A.), 123 sq.
 RUFINUS, 226, 229, 354
 ♦SACRAMENTARIA, 806, 807, 810, 817
 SACRAMENTARIUM GREGORIANUM — HADRIANUM, 10, 454
 SACRAMENTARIUM SERAPIONIS, 9, 10, 43, 44, 194
 SALAVERRI (J.), 24, 29, 30, 31
 SALMANTICENSES (Dogmatici), 128, 253, 254, 258, 260, 271, 274, 280, 314
 SALMANTICENSES (Morales), 434, 582, 583, 627, 628, 678, 748, 749, 766
 SALTET (L.), 326, 333, 342, 344, 345, 347, 349, 351, 353, 354, 358, 360, 366, 720
 SANCHEZ (Thomas), 578, 580
 SARDICENSE CONC. (a. 343), 530, 531, 534, 535, 536, 567, 568, 715, 717, 720, 770
 SAURAS (E.), 128, 261, 460
 SCHAMONI (W.), 559, 575, 590
 SCHARNAGL (A.), 575, 580
 SCHEEBEN (M. J.), 90, 135-144, 146, 147, 151, 260, 276
 ♦SCHISMATICI ORIENTALES, 94, 98-100, 301, 325 sq., 588, 603, 641. Vide: *Orientales*
 SCHULTE (F. X.), 90, 333
 ♦SCOTUS, 103, 108, 117-120, 124, 151, 154, 156, 165, 173, 212, 219, 220, 228, 237, 240, 245, 265, 273, 299, 312, 320, 405, 578, 579, 580, 581, 643, 666, 669 sq., 755
 SEEBERG (R.), 96, 205, 239
 SENTENTIAE ANSELM1, 225
 SENTENTIAE DIVINITATIS, 225, 500
 SENTENTIAE PARISIENSES, 581
 SERGIUS III, 345 sq., 359

SILVESTER II. Vide: *Gerbertus*
SILVESTER (Pricrias), 472, 670
SIMON MAGUS, 385 sq.
SIMON TORNACENSIS, 581
SINIBALDUS DE FLISCO, 355, 362.
Vide: *Innocentius IV*
◆SIRICIUS (R. P.), 334, 536, 564, 567, 569, 577, 604, 607-609, 612, 617, 632, 770
SIXTUS IV, 756
SMET (A. de), 129, 582, 584
SMYTHE, 97
SOCRATES, 603, 606, 607, 782
SOLA (Fr. de P.), 24, 300, 366, 517, 659, 685, 697, 701, 712, 728, 742
SOTER R. P. (Pseudo), 411, 453
◆SOTO (Dominicus), 101, 117, 122, 161, 174, 175, 290, 291, 314, 426, 431, 432, 434, 436, 514, 515, 522, 581, 670
SOTO (Petrus), 174, 471, 514, 515
SPACIL (T.), 90, 98
SPICQ (C.), 181, 380, 441, 442
STATUTA ECCLESIAE ANTIQUA, 414, 452 sq., 458, 459, 654, 751, 752, 769, 771, 786, 798, 819
STEPHANUS III, 341 sq., 359
STEPHANUS LANGTON, 224, 226, 227, 233
STEPHANUS LANGTON (Pseudo), 224, 226, 227, 230
STEPHANUS TORNACENSIS, 355, 362
STRABO (Walafridus), 534
STRAUB (A.), 31, 79
◆SUAREZ, 126, 127 sq., 129, 130, 160, 161, 175, 247, 251, 255, 264, 273, 435, 436, 437, 516, 578, 580, 583, 625, 629, 674, 675, 734
SUESSIONENSE CONC. (a. 853), 343, 358, 365
SUMMA (e schola Praepositini), 224, 226, 231
SUMMA DECRETI (e schola Bononienti), 354
SUMMA DECRETI LIPSIENSIS, 326, 355
SUMMA PARISIENSIS, 327
SUMMA SENTENTIARUM, 223, 225
SYNESIUS CYRENENSIS, 603, 781

TALBOT (H.), 659, 685, 723, 726, 732, 734
TAMBURINI (A.), 674, 676
TANCREDUS, 662, 663
TEIXIDOR (A.), 3, 91
◆TERTULLIANUS

Textus:
Ad uxorem
1.7.4 445
5.1-5 598
Adversus Marcionem
5. 8 389sq.

De baptismo
1.2 sq. 387, 407
13.2 188
17.4sq. 387 sq., 407
De cultu feminarum
1.1.1 sq. 423
De exhortatione castitatis
13 577
13.1 sq. 636 sq.
13.4 445, 598
De monogamia
8 577
8.4 596
11. 1 446
12 597,598
De poenitentia
6. 16 188
De praescriptione haereticorum
6.6 386
30.6 386
36.5 188
41.5 388, 407
De pudicitia
9. 11 188
13. 7 446
De virginibus velandis
9 407, 445
TESTAMENTUM D.N.I.C., 11, 43, 44, 45, 406, 413, 449, 455, 458, 459, 534, 654, 655, 751, 771, 775, 786, 798, 799
THEODORETUS, 42, 44, 331, 493, 527, 597, 781 sq.
THEODORUS CANTUARIENSIS, 341, 508 sq.
THEODORUS MOPSUESTENUS. 8, 9, 10. 194, 597
THEODOSIANUS CODEX. 611
THEODOTUS (Excerpta ex Theodolo}, 186, 188
THOMA A CHARMES, 135
◆THOMAS AQUINAS. Vide: INDEX THOMISTICUS
THOMASSINUS, 519, 522, 529
THURIAN (M.), 587
TIXERONT (J.), 333, 360, 51S, 659, 696, 697
TOLETANUM CONC. (a. 527), 620
TOLETANUM CONC. (a. 633), 770
TOLETUS, 127, 128, 160, 161
TOURNELY, 128, 300, 333, 431, 432, 471, 589, 678, 681
TRADITIO APOSTOLICA, 9, 10, 43, 44, 45, 411, 446, 458, 459, 534, 654, 655, 751, 769, 786, 798, 799, 810, 814, 823
◆TRIDENTINUM CONCILIUM, 32, 33, 34, 38, 49, 170, 216, 241, 264, 265, 284, 319, 395, 712

<i>Textus</i>		TRULLANUM CONC. II (a. 962), 335, 448, 451, 457, 564, 610, 611 tq., 6n ¹ , 617, 642
Sessio 6, <i>de justificatione</i>		TURONENSE CONC. II (a. 576), 416
cap. 6	490	
cap. 7	163	
cap. 14	4	UMBERG (J. B.),3/3, 532
cap. 16	163	◆URBANOS II, 349 sq., 351, 353, 354, 358, 359, 361, 612
can. 11	163	
can. 29	4	
Sessio 7, <i>de sacramentis in genere</i>		VALENTIA, 128, 314, 514, 515, 577, 579
can. 1	4,315,318	VAN DEN EYNDE, 223
cann. 6-8	4	VAN ESPEN, 161, 122
can. 9	153, 155-166,235 327	VAN NOORT, 161
Sessio 13, <i>de Eucharistia</i>		VAN NOORT-VERHAAR, 19, 129
cap. 3	294	VAN ROSSUM, 359, 361
Sessio 14, <i>de Poenitentia</i>		VANNESTE (A.), 91
capp. 1-2	4	VASQUEZ, 117, 118, 127, 161, 162, 166, 285, 514, 673, 674, 675, 714, 735, 736
cap. 2	510	VERHAMME, 517
cann. 1-2	4	VERMEER (P.), 660, 686, 734
Sessio 23, <i>de Ordine</i>		VERMEERSCH (A.), 303, 485, 488
can. 3	4, 5,320	◆VICTORIA (Franciscus de), 309, 405,434, 436, 472, 670, 673, 677, 679, 729, 735, 736, 745, 749, 757
can. 4	4,5,155, 164, 328	VIGUERIUS (I.), 21
can. 6	652	VINCENTIUS HISPANUS, 662, 664
can. 7	651, 652	VITEAU (J.), 380, 439, 440
can. 8	774, 800	
cap. 3	4,5,315	WALDENSES, 391
cap. 4	155, 164, 328, 552, 650	WALDENSIS (Thomas), 94, 175, 576, 671
decretum de reformatione	552,559,561,562, 564, 565, 566, 567, 569,571, 756, 793, 794,801, 802,807, 814	WERNZ (F.-X.), 31, 696, 698, 745
Sessio 24, <i>de Matrimonio</i>		◆WICLEFF, 94-96, 649, 650
can. 9	613, 622	WICLEFFITAE, 25, 94, 392, 395
can. 10	630	WORMATIENSE CONC. (a. 868), 453, 541, 542, 544
		ZACHARIAS (R. P.), 718
		ZAPELENA (T.), 24, 29, 31, 75, 87
		ZORELL, 176, 179, 180
		ZUBIZARRETA, 128, 314
		ZWINGLIUS, 97, 164, 585

INDEX ANALYTICUS

(Quoad nomina stellulis signata vide: INDEX ONOMASTICUS)

ABSOLUTIO.

Potestas iurisdictionis, quae includitur in absolutione, adaequate distinguitur a potestate Ordinis, etsi cum ea intime connectatur ex parte exercitii, 46, 53, 55, 58, 62, 66, 283 sq.

Quo modo concursus duarum potestatum in eodem actu absolutionis sit intelligendus, 63 sq.

Quo modo potestas iurisdictionis, ab extrinseco accedens, fiat sacramentalis in actu absolutionis, 64 sq.

Quo modo explicanda sit ipsa absolutio quam Papa suscipit ab inferiori ministro, cui ipse contulit iurisdictionem absolvendi, 65-67

◆ALBERTUS MAGNUS.

Dissentit a sententia S. Thomae, docens characterem non esse essentialiter potentiam, sed habitum, 109, 110

Negat presbyterum esse extraordinarium ministrum Confirmationis et minorum ordinum, 666, 670, 671, 747

◆ALEXANDER HALENSIS.

Probabiliter primus protulit sententiam iuxta quam character est essentialiter quaedam figura, 104, 108, 237

Est probabilis inventor unius ex duabus magistralibus definitionum characteris sacramentalis, 105

ANALOGIA, quotuplex et qualiter accipitur, 461 sq.

◆ANDRIEU decisive docet ad validam susceptionem episcopatus non requiri praeviam susceptionem presbyteratus, 518, 519, 523, 529, 536, 537, 539

◆ANGLICANI.

Mitigant Protestantium negationem verae potestatis per Ordinem collatae, loquentes de quadam morali efficacia ritus, 25 sq.

Pariter emolliunt aliorum negationem characteris sacramentalis, hunc ut quid morale accipientes, 96 sq., 164

Plures inter eos admittunt initerabilitatem Ordinis, 325

Contra Presbyterianos urgent quammaxime ius episcoporum quoad ordinationes, 649

◆AUGUSTINUS.

Nonnisi pauca opera Patrum graecorum cognovit quae in latina versione, cum

caruerit profundiori cognitione ipsius linguae graecae, 215

Uberrima eius doctrina de sacramentali characterem, 199-218

Vox “character” in sensu sacramentali raro adhibetur a Patribus latinis ante Augustinum, 193

Quidam Protestantes, ut Harnack et Seeberg, ipsi Augustino tribuunt inventionem characteris, 96, 205, 339

Celebre dictum Augustini “Aliud est habere, aliud utiliter habere,” seu de distinctione inter sacramentum validum sed informe et sacramentum validum ac formatum, 205

De natura tamen characteris S. Doctor nihil aliud dicit quam illum esse quandam consecrationem et ad Christum incorporationem, 207

Essentialia elementa de characterem, definita a Cone. Trid., explicite inveniuntur in doctrina Augustini, 216

Triplex progressus et triplex defectus in ea doctrina, 216-218

Peculiariter duplex obscuritas in ea manet, de qua disputant doctores. Una est: quid proprie ipse intelligat sub nomine characteris, utrum nempe ipsum sacramentum an eius effectum, 207-211; altera est: an revera ipse admiserit aliquem effectum indelebilem, distinctum ab ipso sacramento, 211-218

◆BAISI.

Negat characterem reduci posse ad aliquod ex philosophicis praedicamentis, 125, atque novam viam init ad explicandam essentiam characteris, nihil tamen positive resolvens, 132 sq.

Docet Ecclesiam posse invalidare collationem Ordinis atque exinde explicat factum antiquarum reordinationum, 356, 362, 363 sq., 367

Ad validam susceptionem episcopatus non requiritur praevia susceptio presbyteratus, 518

Presbyter est extraordinarius minister diaconatus et presbyteratus, 685, 689 sq., 710, 744

BAPTISMUS.

Incertum est num Baptismus fuerit a Christo institutus post Ordinem et num Apostoli fuerint ordinati antequam Baptismum susceperint, 512

- Iuxta Patres, ratio militis Christi fundatur in ipso Baptismo potiusquam in Confirmatione, 196
- Cum Baptismus sit ianua Ecclesiae eiusque sacramentorum, necessario praerequitur ad susceptionem Ordinis, ita ut contraria sententia nequeat absque aliqua temeritate sustineri, 508-512
- De indole characteris Baptismi, 249 sq., 272, 278-283
- Quo sensu etiam iste character, quamvis sit potentia passiva, dici possit potentia physica instrumentalis, 257 sq.
- Comparatio huius characteris cum aliis duobus characteribus, 278-283
- BEATA VIRGO.**
- Quaestio de sacerdotio B. Virginis, a pluribus modernis ventilata, quo modo sit ponenda et in quo sensu resolvenda, 460-470
- Congruentius dicitur tale sacerdotium fuisse quidem proprie dictum, at non plenum ac simplex, sed diminutum et secundum quid, ita ut non sit proprie ac simpliciter dicendum sacerdotium, sed potius sacerdotale ministerium, 466-470
- ◆**BELLARMINUS.**
- Character essentialiter consistit in habitu, non operative sed entitativo, seu in quadam animi dispositione, 127
- Ad validam consecrationem episcopalem requiruntur tres ministri seu episcopi consecratores, 765, 766
- ◆**BENEDICTUS XIV.**
- Supponit infantem valide ordinari, saltem ad diaconatum, 476 sq.
- Docet in subiecto Ordinationis requiri veram et internam intentionem, 495, 496, tamen, ut privatus doctor, non simpliciter reicit sententiam quorundam, ut Caietani, de sufficientia ipsius intentionis negativae seu neutralis, 485
- Quaestio de necessitate praeviae susceptionis presbyteratus ad validam consecrationem episcopalem libere disputatur, 524, 530
- De voto annexo legi coelibatus, 622
- ◆**BEYER.**
- Potestas Ordinis dependet a potestate iurisdictionis cique simpliciter subordinatur, 29, 72
- Ad validam susceptionem episcopatus non requiritur praevia susceptio presbyteratus, 518, 521, 549
- Presbyter est extraordinarius minister diaconatus et presbyteratus, 686, 696, 710
- BIBLIOGRAPHES**
- De gratia ut specifico effectu sacramenti Ordinis, 2 sq.
- De sacra potestate, altero eius effectu, 23
- De sacramentali characterе, 88-91
- De reordinationibus, 332 sq.
- De exclusionе mulierum ab Ordinatione, 377-380
- De sacerdotali vocatione, 554
- De moribus requisitis in ordinandis, 561 sq.
- De ecclesiastico coelibatu, 573-576
- De presbytero ut extraordinario ministro ordinationum diaconatus, presbyteratus et episcopatus, 658-660
- De chorepiscopis, 714
- De caeremoniis, 796 sq.
- ◆**BIEL** asserit existentiam characteris non ostendi ex Scriptura et Traditione sed ex sola auctoritate Ecclesiae, 156, 173, 212
- ◆**BILLOT.**
- Distinguens duplicem iurisdictionem in Ecclesia, alteram principalem et alteram instrumentalem seu in foro interno, minus probabiliter ad hanc alteram reducit iurisdictionem contentam in sacramentali absolutione, 64 sq., 66
- Ex eadem instrumentali potestate explicat influxum Ecclesiae in validitatem quorundam sacramentorum, 79
- Docet quidem, cum S. Thoma, characterem esse essentialiter potentiam, sed hanc intelligit mere moraliter ac ita essentialiter non differt a sententia Suaresii iuxta quam character est habitus, 129-131, 247, 251, 264, 274
- ◆**BONAVENTURA** dissentit a sententia S. Thomae, docens characterem non esse essentialiter potentiam sed habitum, 109, 110
- ◆**BOUËSSÉ.**
- De propria ratione gratiae sacramentalis, 19 sq., 23
- Nimis extenuat vim argumenti scripturistici de existentia characteris, 179, 183
- Ad validam susceptionem episcopatus non requiritur praevia susceptio presbyteratus, 518, 521, 523
- Presbyter est extraordinarius minister diaconatus et presbyteratus, 686, 695 sq.
- ◆**BOULARAND.**
- Negat potestatem Ordinis adaequate distinguere a potestate iurisdictionis et magisterii, 28, 68
- Influxum Ecclesiae in validitatem quorundam sacramentorum explicat per quandam altiorcm potestatem ministerialem, quae medio modo scilicet habeat inter potestatem Ordinis et potestatem iurisdictionis, 79 sq., 82, 85

- Novam viam init ad explicandam essentiam characteris, sequens ac perficiens opinionem Scheeben. Character scilicet est quaedam gratia consecratoria hominis, ad imitationem gratiae unionis qua Christus constituitur Mediator, 134 sq., 138 sq., 142, 143, 144-146
- Ostenduntur defectus huiusmodi conceptionis, 146 sq., 260
- Docet ad validam susceptionem episcopatus non requiri praeviam susceptionem presbyteratus, 518, 520, 523
- Presbyter est extraordinarius minister diaconatus et presbyteratus, 636, 693 sq.
- CAEREMONIAE.**
- Observantiae, 799-805
- Circumstantiae (loci et temporis), 805-815
- Ritus sive proprie dictae caeremoniae, 815-824
- ◆**CAIETANUS.**
- De iurisdictionali sive obligativa vi magisterii Ecclesiae, 76
- Existentia characteris nequit ostendi ex Scriptura et Traditione, sed habetur ex sola auctoritate Ecclesiae, 156, 160, 174, 212
- Ambigua Caietani sententia de sufficientia intentionis negativae sive neutralis in susceptione sacramentorum, 484 sq.
- Ad validitatem consecrationis episcopalis requiruntur tres episcopi sive ministri, 765
- ◆**CALVINUS.**
- Reicit characterem sacramentalem, 96, 164, 239
- Admittit tamen aliquam moralem efficaciam Ordinationis, 26
- Adversatur ecclesiastico coelibatui, 586, 636
- Negat episcopos habere ius ordinandi, 649
- ◆**CATECHISMUS CONC. TRID.**
- Nequaquam suggerit potestatem magisterii non adaequate distingui a potestate Ordinis, 50
- De gratia et potestate tanquam effectu Ordinis, 5, 38
- De caractere sacramentali eiusque definitione, 166 sq., 273
- Infans valide ordinatur, 476
- Episcopus est ordinarius minister Ordinis, 651
- CHARACTER.**
- Generale momentum quaestionis de caractere sacramentali a modernis merito premitur, 92-94, 288
- Nomen* "character" in sensu sacramentali raro adhibetur a Patribus latinis ante Augustinum, 193
- Nomen et conceptus characteris, qualiter subinde ab ipso Magisterio proposita sunt, nonnisi in secunda medietate saec. 12, post Petrum Lombardum, determinari coepit, 222-238*
- Prima acceptio nominis characteris, in eo moderno sensu, probabiliter tribuenda est cuidam Magistro Pagano, cuius opera ignorantur, 226, 229, 231
- Definitio* characteris, 271 sq. Duae primae magistrales definitiones in usu apud doctores mediaevales, 102-105, 272 sq.
- Definitio* S. Thomae, 102-105, 112, 273
- Essentia:*
- Physica ipsa realitas characteris est ita certa iuxta doctrinam Magisterii, ut contraria sententia Durandi et aliorum, nunc sine aliqua nota temeritatis doceri non possit, 166, 170
- Variae sententiae theologorum de essentia characteris, 106-153
- Iuxta S. Thomam, essentia characteris in genere consistit in quadam physica qualitate, et specificè in quadam potentia physica et instrumental!, 246-258
- Character essentialiter ordinatur ad cultum, seu est potentia ad cultum suscipiendum vel tradendum, 247-250
- Difficilis quaestio: quo sensu character sit vere physica potentia et quo modo physice influat, 253-258
- An character sit realitas completa vel incompleta seu quaedam modalitas, 274 sq.
- Finalitas* primaria characteris est participatio sacerdotio Christi eique assimilatio. Consequenter autem character evadit signum configurativum Christo, distinctivum fidelium, dispositivum ad gratiam, 195 sq., 227, 111-117, 258-271, 282 sq., 296
- Proprietas indelebitatis* characteris quantum ad praesentem vitam, est doctrina catholica, 271. Id tamen inepte a quibusdam asseritur etiam de indelebitate absoluta seu pro altera quoque vita, 159, 169 sq. Vide: ad hanc vocem.
- Relatio characteris ad gratiam*, 265-271
- Generalis comparatio characteris cum gratia, 277 sq.
- An character dici possit quaedem gratia gratis data, 275-277
- Disputata quaestio: utrum in sacramento Ordinis principalis effectus sit gratia, an ipse character, 288-293, 373, 374. Dicendum est principalem effectum esse gratiam, saltem considerato Ordine formaliter ut sacramento, 293-296
- Comparatio inter tres characteres*, 278-283
- Non improbabiler dicitur tres charae-

teres coalescere in unum, ita ut duo posteriores characteres Confirmationis et Ordinis sint modificationes sive modalitates ipsius fundamentalis characteris Baptismi, 280 sq.

Character Ordinis in particulari. Ipsi praeprimis conveniunt dicta de characterem in communi. Vide: superius. De eius peculiari natura, numero (pro variis ordinibus) et subiecto, 283-288 Potestas Ordinis et character sunt unum et idem, 283 sq.

◆**CHARRIÈRE** decisive sed inepte negat potestatem Ordinis et eam potestatem iurisdictionis quae includitur in sacramentali absolute adaequate distingui, 27, 56, 58, 62, 65

CHOREPISCOPI.

Historia chorepiscoporum, 715-719

Eorum origo ascendit saltem ad initium saec. 4. cum de eis agant Conc. Ancyranum (a. 314) et Nicaenum I (a. 325), 715. In Occidente tamen tardius inveniuntur et, tanquam permanens institutum, nonnisi saec. 8 tempore Zachariae R.P. apparent, 717 sq.

Disputatur ab eruditis utrum essent simplices presbyteri, an veri episcopi, quod probabilius est, 719-721

Ob incertam eorum dignitatem, frustra invocatur factum ordinationum a chorepiscopis collatarum, ad probandam thesim de presbytero extraordinario ministro diaconatus et presbyteratus, 721 sq., 751, 752, 783

◆**CHRYSOSTOMUS** insistit in inferioritate sexus feminei eiusque ineptitudine ad sacerdotale ministerium, 409 sq.

CIRCUMCISIONIS parallelismus cum sacramentali characterem apud Patres, 172, 181, 192, 193, 196 sq.

◆**CLEMENS ALEX.** praebet primum certum testimonium de existentia diaconisatus, 444

◆**CODEX I. C.**

Duplex est potestas in Ecclesia, Ordinis nempe et iurisdictionis, 39. quae quidem adaequate distinguuntur, 51 sq., 73

De characterem sacramentali, 168

De initerabilitate Baptismi, Confirmationis et Ordinis, 328

Variae iuris restrictiones quoad mulieres, 395, 431

Mulier invalide ordinatur ad episcopatum, presbyteratum et diaconatum. Quod quidem, iuxta mentem Codicis, intelligendum est de iure divino, 395 Codex non dicit, sed supponit infantem valide ordinari, 477

Ad validam susceptionem Ordinis praerequiritur Baptismus, 510

Codex nihil directe dicit de necessitate clericalis vocationis ad licitam Ordinis susceptionem, 552

Explicite exigit intentionem liberam, manifestatam et rectam, 558 sq.

De variis requisitis ad licitam susceptionem Ordinis, 551-573

Lex ecclesiastici coelibatus, 614

Codex silet de voto annexo legi coelibatus, sed inde immerito arguitur voti inexistencia, 622, 623 sq.

De aliis variisque obligationibus clericorum, 643 sq.

Episcopus est ordinarius minister Ordinis, 651

De presbytero ut extraordinario ministro ordinum minorum, 758 sq.

De tribus episcopis consecratoribus in ordinatione episcopi, 773 sq., 777 sq.

De ministro licito sacrae Ordinationis, 791, 792

De ministro legitimo, 792-795

De caeremoniis Ordinationis, 799-814

COELIBATUS.

Clericalis coelibatus procedit non a lege divina sed humana, ut patet tum ex praxi Orientali, tum ex dispensationibus in ipsa Ecclesia latina, tum ex historico ortu et evolutione huiusmodi legis. Unde immerito ad legem divinam appellant aliqui theologi, tam antiquiores (Thomas Waldensis) quam recentiores (Lépicier), 576-578

An et quinam Apostoli fuerint uxorati. Vide: INDEX EXEGETICUS.

Prima ac formalis lex de coelibatu lata est pro regione Hispanica a Conc. Illyricano (a. 300-306), 604

Conc. Nicaenum I abstrahit a lege coelibatus. Celebre autem episodum Paphnutii, si verum est, ostendit tantum Concilium sibi fortasse proposuisse legem ferre de coelibatu, sed eam non tulisse, 605-607

Prima generalis lex coelibatus pro ecclesia latina lata est a. 385 a Siricio I eamque paulo post confirmarunt Innocentius I et Leo I, 609. Lex tamen nondum respexit subdiaconos nisi inde a Gregorio I, 609

Ea lex nonnisi in medio aevo, inde a Conc. Later. I (a. 1123), totam vim ac perfectum complementum obtinuit, cum Ordo evasit etiam impedimentum dirimens matrimonium, 612 sq.

Ipsa nunc quatuor distinctas obligationes involvit, 614

Quoad legem coelibatus apud Orientales, vide: *Orientales*.

Obligatio coelibatus procedit etiam a voto, ipsi legi annexo ac tacite suscepto, ut suadent plures rationes et

certo constare videtur ex Magisterii documentis, 617-630

Unde immerito existentia huiusmodi voti negarunt quidam doctores tam antiqui (primus omnium Ganduiphus Bono-niensis) quam moderni (Leitner, Scharnagl, etc.), 578-581, ob speciosas quasdam rationes, 623-630

Huiusmodi votum non est frustraneum, supposita ipsa legis obligatione, nam ex voto obligatio fit sacratio et firmior, cum Ecclesia non possit in voto dispensare nisi ex gravi ratione, 625 sq. Comparatio inter illud votum et votum religiosum, 626

Quomodo solvatur molesta difficultas de eo qui votum ignoraret aut scienter emittere nollet, quomodo nempe dici possit ipse nihilominus contrahere obligationem coelibatus, 626-630

Lex coelibatus est maxime conveniens, attentis propriis officiis sacerdotis, sive ex parte Dei sive ex parte populi, sive ex parte ipsius ministri, 630-635. Idque confirmatur ex aliquali praxi continentiae apud ipsos ministros paganarum religionum, 630 sq.

Unde inepte Protestantes, praecipue antiquiores, legem coelibatus graviter incusarunt, 585. Schismatici vero Orientales strictiorem legem latinam despexerunt, 588, et quidam inter ipsos catholicos illius suppressionem advocarunt, 588-591

Quidam moderni catholici solummodo advocant institutionem cuiusdam diaconatus uxorum, 590 sq.

Cum agatur de lege mere ecclesiastica, posset Ecclesia ob graves temporum rationes eam abrogare aut mitigare, at vix cogitari potest ad tam graves contingentias Ecclesiam redigi posse quae huiusmodi legis mutationem suadeant, 642 sq.

CONCELEBRATIONIS sacramentalis varii modi eiusque discrimen in variis sacramentis, 789-791

CONFIRMATIO.

Iuxta Patres ratio militis Christi fundatur non in ipsa Confirmatione sed in Baptismo, 196

De indole characteris Confirmationis, 250, 272, 278-283

Quo sensu etiam character Confirmationis, etsi sit potentia passiva, dici possit potentia physica instrumentalis, 257 sq.

Comparatio huius characteris cum aliis duobus characteribus, 278-283

Confirmatio quatenus requiritur ad licitam Ordinis susceptionem, 561

◆CONGAR.

Influxum Ecclesiae in validitatem quo-

rundam sacramentorum explicat per quandam altiore potestatem ministerialem, quae medio modo se habeat inter potestatem Ordinis et potestatem iurisdictionis, 79 sq., 82, 85

Presbyter est extraordinarius minister diaconatus et presbyteratus, 686, 691

◆CONSTITUTIONES APOSTOLORUM.

Admittunt reordinationem haereticorum, 355

Exhibent veluti canonicum codicem de diaconissis, 413, 448 sq.

◆CYPRIANUS.

Eius doctrina et controversia de rebaptismate, 184, 200, 212

Etiam ordinationes haereticorum invalidas putasse videtur, 333, 338

Nequaquam indirecte testatur non adfuisse tunc praxim coelibatus apud clerum, 600

Concursus plurium episcoporum in ordinatione episcopi habet apostolicam originem, 769

Dc adnotatione peractae ordinationis in ecclesiastico catalogo, 805

◆CYRILLUS HIER, uberius quam alii coevi Patres exponit doctrinam de characterem, seu indelebili sigillo, 191 sq.

DIACONATUS.

Quo sensu diaconatus habet immediatam relationem ad Eucharistiam, 704 sq.

Diaconus nequit a Papa delegari ad conferendos inferiores ordines, si hi dicantur esse divinae institutionis, secus probabilius potest, 762 sq.

De moderno motu circa reditum ad antiquum purum diaconatum, non necessario ordinatum ad susceptionem presbyteratus, 559 sq. imo ad ipsum diaconatum uxorum, lege scilicet coelibatus expoliatum, 590 sq.

Vide: *Character, Ordo*.

DIACONISSAE.

Ortus et evolutio antiqui instituti diaconissatus, 439-458

Officia diaconissarum, 458 sq.

Modus ordinationis diaconissae, 459 sq.

Primum certum testimonium de diaconissis exhibetur circa initium saec. 3 a Clemente Alex., 444

Constitutiones Apostolorum (circa a. 400) exhibent veluti canonicum codicem dc orientali diaconissatu, 448 sq.

In ecclesia latina diaconissatus tardius natus est (saec. 5-6) ac minus momentum habuit, 452 sq., 458

Restauratio diaconissatus apud recentiores Protestantes, 393 sq.

◆DIONYSIUS AREOPAGITA (PSEUDO).

De sacramentali characterem, 218 sq.

Falso ci attribuebatur una ex duabus magistralibus definitionibus de characterē, confectis a mediaevalibus doctoribus, 102 sq.

Hanc definitionem praetulit et accommodavit S. Thomas, 104, 112

◆DURANDUS.

Videtur reponere essentiam characteris in mera relatione rationis, 120-122

Haec sententia, quatenus docet characterem nihil physice ponere in anima sed tantum moralem aliquam dignitatem, ita dissonat a posteriori definitione tridentina, ut nequeat nunc absolvi ab omni nota temeritatis, 160-166

Negat infantem valide ordinari, 470 sq.

Non negat votum esse adnexum clericali coelibatui, 579

ECCLESIAE DOCUMENTA.

De gratia ut specifico effectū Ordinis, 3-6

De altero effectū sacrae potestatis, 32-40

De distinctione inter potestatem Ordinis et potestatem iurisdictionis ac magisterii, 48-52

De existentia characteris, 153-171

De initerabilitate Ordinis, 327 sq.

De sacerdotio B. Virginis, 469 sq.

De validitate ordinationis infantium, 475-477

De intentione requisita in susceptione Ordinis, 489 sq., 491, 496-503

De susceptione Baptismi requisita ad susceptionem Ordinis, 508-511

De non requisita susceptione praevis ordinis ad validitatem ordinationum infra episcopatum, 524-527

De sacerdotali vocatione, 552 sq.

De clericali coelibatu, 604-614

De voto coelibatui adnexo, 620-623

De episcopo ut ordinario ministro Ordinis, 650-652

De concessa presbyteris facultate conferendi ordines infra diaconatum, 751-759

De necessitate trium consecratorum in ordinatione episcopi eorumque indole, 773 sq., 776-778, 784, 788 sq.

Vide: *Magisterium*.

EFFECTUS. Vide: *Gratia sacramentalis, Potestas Ordinis, Character*.

◆EPIPHANIUS.

Contra mulierum participationem in sacerdotali ministerio, 407 sq.

De diaconissis, 408, 447

De clericali coelibatu, 577, 601 sq., 603

EPISCOPATUS.

Probabilius non est sacramentum, si sumitur praecise a presbyteratu, 14, 32, 285, 286 sq., 367, 546

Discrepantes theologorum sententiae de habitudine episcopatus ad presbyteratum

eiusque sacramentali natura, quatenus influunt in solvendam quaestionem de necessitate praemittendi ordinationem presbyteralem ad validam consecrationem episcopalem, 546-549

Utrum liceat appetere episcopatum, seu de sensu l. Tina, 3. 1: "Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat," 560 sq.

Episcopus est minister tum ordinarius, 650-658, tum exclusivus trium ordinationum ad diaconatum, presbyteratum et episcopatum, 702-746. Vide: *Minister*.

De triplici ministro consecrationis episcopali, vide: *Minister*.

Ad validam consecrationem episcopalem probabilius requiritur praevia susceptio presbyteratus, 528-550

EUCHARISTIA.

Est unum sacramentum, unitate totius integralis, aliter ac Ordo qui est unus unitate totius potentialis, 320 sq., 369

Quo sensu etiam diaconatus habet immediatam relationem ad Euch., 704 sq.

EXTREMA UNCTIO est unum sacramentum, unitate totius integralis, aliter ac Ordo qui est unus unitate totius potentialis, 320 sq., 369

◆FLORENTINUM CONC.

De gratia et sacra potestate, ut effectibus Ordinis, 5, 37 sq.

Concilium nequaquam suggerit potestatem Ordinis non adaequate distingui a potestate iurisdictionis et magisterii, 49

De sacramentali characterē, 154 sq.

Episcopus est ordinarius minister Ordinis, 650, 712

◆GANDULPHUS BONONIENSIS est primus qui negaverit clericali coelibatui adnecti votum, 579

◆GASPARRI.

Fere solus inter modernos, decisive sustinet sententiam quorundam antiquorum, iuxta quam in sacramenti subiecto (non tamen, ut addit, in ministro) sufficit externa intentio, 485, 487 sq.

Viam aperuit modernae reviviscendae controversiae de presbytero extraordinario ministro superiorum ordinum, annuntians inventionem in Archivo Vaticano Bullae Innocentii VIII, 684, 698, 729, 735, 736

Negat tamen presbyterum esse extraordinarium ministrum diaconatus et a fortiori presbyteratus, 696

◆GELASIUS I.

Incertum est ipsum concessisse presbytero facultatem ordinandi subdiaconum, 751 sq.

Ordinationes prcsbyteralcm et diaconalem affixit sabbatis Quatuor Temporum et sabbato ante Passionem, 805 sq.

◆GNOSTICI, praecipue in sectis Montanistarum et Papuzianorum, concedebant mulieribus aliquod munus sacerdotale, 385-391

GRATIA SACRAMENTALIS.

Propria et distincta ratio gratiae sacramentalis in genere, 11, 16-21

Amissa gratia sanctificante per peccatum, totaliter concidit ipsa gratia sacramentalis, tum habitualis tum etiam actualis, 22 sq.

Propria gratia Ordinis, seu specificus eius effectus, est gratia formaliter hierarchica ac sacerdotalis, 11-16, 21-23

Ipsa peculiariter ordinatur ad expellendam ignorantiam a plebe, 12 sq., 21

Ipsa est gratia eminens, nam ad ministerium sacerdotale requiritur maior sanctitas quam in ipso statu religioso, 13, 14, 15

Est varia pro variis ordinationibus ac vario modo assignatur a Patribus, 10, 14-16

Character est essentialiter ordinatus ad ipsam gratiam sacramentalem, ac ideo dicitur signum dispositivum, 265-271

Utrum ipse character vocari possit gratia gratis data, 275-277

Disputatur utrum principalis effectus etiam sacramenti Ordinis sit gratia potiusquam character; cui quaestioni affirmative respondendum est, 288-296

◆GRATIANUS.

Nomen characteris apud Gratianum retinet originalem ambiguitatem quam habuit apud ipsum Augustinum, 221 sq.

Gratianus favet sententiae de invaliditate ordinationum ab indigno ministro collatarum, 351, 353

◆GREGORIUS I.

Quidam antiqui theologi, ut Albertus M., negarunt Gregorium concessisse presbytero facultatem confirmandi, 666, 671

◆GREGORIUS VII inepte a quibusdam eruditis dicitur fuisse primus inter mediocres Pontifices qui, electus ex diaconatu, suscepit prcsbyteralem ordinationem antequam episcopus consecraretur, 539 sq.

◆GUILIELMUS ALTISSIODORENSIS praecedentium doctorum conceptum de characterе amplius determinavit, 233, at nonnisi ambiguam sententiam protulit, 109, 235

◆GUILIELMUS ALVERNIENSIS.

Eius ambiguam opinionem de essentia

characteris alii aliter interpretantur, 103, 121, 237

Essentiam characteris videtur indeterminate reponere in quadam physica qualitate consecrativa, non vero in quadam relatione rationis vel reali, ut Durandus et Scotus, quamvis eius modus loquendi potuerit influere in ortum huiusmodi opinionum, 237

Videtur dubitare de absoluta indelebilitate characteris Ordinis, putans illum posse deleri ab Ecclesia per degradationem, 235 sq., 327

◆HADRIANUS VI, ut privatus doctor, negavit presbyterum esse extraordinarium ministrum Confirmationis et minorum ordinum, 747

◆HARING sustinet nomen characteris apud Augustinum nunquam significare ipsum effectum sacramenti (sicut apud theologos inde a saec. 12) sed tantummodo ipsum sacramentum. Quae quidem sententia satis exaggerata videtur, 209-211

HERMAPHRODITA verus ac perfectus, si daretur, esset subiectum capax Ordinationis; hermaphrodita autem imperfectus, qualiter de facto invenitur, non est capax Ordinationis; tandem, apparens hermaphrodita, si sit reapse masculinus, capax est, 428-431

◆HIERONYMUS.

Contra participationem mulierum in sacerdotali ministerio, 385, 386

Testis est vigentis praxis clericalis coelibatus, 602

Commendat coelibatum ex continentia servata ab ipsis sacerdotibus paganarum religionum, 637

◆LLIBERITANUM CONC. (a. 300, 306) primam formalem legem coelibatus tulit, etsi pro sola ecclesia hispanica, 604

INDELEBILITAS CHARACTERIS.

Non negatur a Patribus saec. 2-3, ut Tertulliano, cum loquuntur de sigillo non servato, fracto, rescisso, 189 sq.

Haec indelebitas quantum ad praesentem vitam est doctrina catholica, non tamen quantum ad alteram etiam vitam, 271, 159, 169 sq., 271. Huiusmodi tamen absoluta indelebitas deduci potest ex ratione, seu ex aeternitate sacerdotii Christi, cuius character est quaedam participatio, 245 sq.

INFANS.

Infantem, sive generaliter hominem infra usum rationis, valide suscipere diaconatum et presbyteratum, est sententia nunc certa, quae absque aliqua nota temeritatis negari nequit, 475

Id constat ex mente Ecclesiae, 475-477, et theologica ratione, 477-479

Num vero infans valide ordinetur etiam in episcopatum, libere a theologis disputatur, sed probabilius cum S. Thoma negative respondetur, 475, 479 sq.

Ordinatus infans non subicitur clericalibus obligationibus, nisi, adepta aetate plenae discretionis, eas acceptaverit, nec ad statum laicalem redigi voluerit, 481-483

Eadem valent de perpetuo amente, quippe qui infanti assimilatur, 483 sq., non vero de temporanee amente aut dormiente, 505 sq.

INITERABILITAS.

Praxis et doctrina de initerabilitate sacramenti validi, ostensa praecipue in duplici controversia de rebaptismate et reordinatione, est veluti fecundum germen ex quo evoluta est doctrina de indelebili caractere et secura via quam huiusmodi evolutio secuta est, 184-186, 240, 243

Initerabilitatem de facto connecti cum impressione characteris, est doctrina catholica, 158, 159, 169 sq., 220, 240

Ex ipsa tamen sacramenti initerabilitate nonnisi probabili argumento existentia characteris deduci potest. De cuius argumenti valore non conveniunt theologi, 240-244, 329

Initerabilitas Ordinis, 328-332. Huic non obstat historicum factum reordinationum; vide: *Reordinationes*.

◆INNOCENTIUS I reprobat ordinationes haereticorum, sed nequaquam negat earum validitatem, 336, 340, 367

◆INNOCENTIUS III.

Primum protulit Magisterii documentum de existentia characteris sacramentalis. Propterea a quibusdam Protestantibus habetur ut illius inventor, 153 sq., 239

Celebre ac discussum documentum de intentione requisita in subiecto sacramenti, 487, 490, 496, 497-503. Cuius vera interpretatio est, ut requiratur interna ipsa intentio, quamvis sit diminuta, seu coniuncta cum aliqua voluntatis contrarietate, 493, 500-503, 505

Incertum documentum de validitate ordinationis infantis, 475 sq.

Innocentius speculative inclinavit in sententiam quorundam de validitate Ordinationis subiecti nondum baptizati, quamvis practicum casum resolverit iuxta contrariam sententiam, 507 sq., 509 sq., 511

Ad validam susceptionem presbyteratus non praerequitur susceptio diaconatus, 524 sq.

De episcopo ut ordinario ministro Ordinis, 650

INTENTIO.

Discrepantes sententiae doctorum de intentione requisita ad susceptionem Ordinis, 484-488

Adhuc unus vel alter, nominatim Gasparri, docet sufficientiam externae intentionis, 485, 487 sq.

Requitur autem intentio vera sive positiva, 489, necnon interna, 494-504, Sufficit tamen intentio habitualis, 504-506, dummodo sit explicita, 506 sq. Iudicium de coactis ordinationibus antiquitus frequentatis, 490-494

Ad licitam praeterea Ordinis susceptionem requiritur intentio libera, manifestata et recta, 558-561

IURISDICTIONIO.

Potestas iurisdictionis adaequate distinguitur a potestate Ordinis, 46-68

Cum ea tamen intime connectitur, 47, 48, 52, 59, 67

De indole iurisdictionis contentae in actu absolutionis sacramentalis, vide: *Absolutio*.

Num iurisdictio Ecclesiae influat in validitatem sacramentorum, vide: *Papa*.

Probabilitas potestas iurisdictionis non adaequate distinguitur a potestate magisterii, quae etiam involvit veram iurisdictionem, adeoque non triplex sed duplex tantum distinguenda est potestas in Ecclesia, seu Ordinis et iurisdictionis, 74-77

Mulier est, de iure divino mediato, incapax ecclesiasticae iurisdictionis, etiam ab ipsa Ecclesia introductae, 437-439

Vide: *Magisterium*, *Potestas Ordinis*.

◆JOURNET.

Negat potestatem Ordinis adaequate distingui ab ea potestate iurisdictionis quae includitur in sacramentali absolutione, 27, 62, 65, 66

Minus recte docet in Ecclesia non esse duplicem hierarchiam, seu Ordinis et iurisdictionis, sed unicam tantum, habentem duplicem praefatam potestatem, 73

Minus recte etiam explicat, per potestatem iurisdictionis, influxum Ecclesiae in validitatem quorundam sacramentorum, 79

Ad validam susceptionem episcopatus non requiritur praevia susceptio presbyteratus, 518, 520, 523

Presbyter est extraordinarius minister diaconatus et presbyteratus, 686, 692 sq., 710

◆LAHITTON.

Merito negat strictam necessitatem se-

- quendi sub poena peccati clericalem vocationem, 303
 Peculiaris ac nota eius opinio de essentia huiusmodi vocationis, 552 sq., 554 sq., 556
- ◆**LATERANENSE CONC. I** (a. 1123)
 primum explicite declaravit Ordinem esse impedimentum dirimens matrimonium, 613
- ◆**LÉCUYER.**
 Negat potestatem Ordinis adaequate distinguere a potestate iurisdictionis ac magisterii, 28
 Presbyter est extraordinarius minister diaconatus et presbyteratus, 686, 692
 Asserit se legisse Bullam Innocentii VIII in Archivo Vaticano, 729 sq., 736
- ◆**LENNERZ.**
 Nimis extenuat vim argumenti scripturistici pro existentia characteris, 179
 Ad validam susceptionem episcopatus non requiritur praevia susceptio presbyteratus, 518, 519, 537, 539
 Presbyter est extraordinarius minister diaconatus et presbyteratus, 686, 690 sq.
- ◆**LEO XIII.**
 De characterе sacramentali, 163
 Quaestio de necessitate praeviae susceptionis presbyteratus ad validam consecrationem episcopalem libere disputatur, 524
 Episcopus est ordinarius minister Ordinis, 651
- ◆**LÉPICIER.**
 Docet obligationem coelibatus esse ex lege divina, 577, 578
 Presbyter est extraordinarius minister diaconatus et presbyteratus, 685, 688, 712, 743 sq.
- ◆**LUGO** peregrine docet characterem esse essentialiter quandam passibilem qualitatem, sive ornatum animae, sed eius mens reapse non nisi verbaliter differt a sententia Saurcsii loquentis de habitu entitativo sive dispositione animi, 126 sq.
- ◆**LUTHERUS.**
 Negat per Ordinationem ullam conferri veram potestatem, 25
 Reicit sacramentalem characterem, 96, 164
 Necat initerabilitatem Ordinis, 325, 327
 Abicit clericalem coelibatum, 586
 Negat episcopum habere ius ordinandi, 649
- MAGISTERIUM.**
 Potestas magisterii adaequate distinguitur a potestate Ordinis, 46-48, quamvis cum ea intime connectatur, 48, 49, 50, 55, 59, 60, 67
- Probabilius vero potestas magisterii non adaequate distinguitur a potestate iurisdictionis, atque in se involvit veram iurisdictionem, ita ut non triplex sed duplex tantum distinguenda sit potestas in Ecclesia, scilicet Ordinis et iurisdictionis, 74-77
- Quomodo explicatur iurisdictionalis indoles seu obligativa vis potestatis magisterii, 75-77
- De iure divino mediato mulier est incapax cuiuslibet ecclesiastici magisterii, ipso iure humano introducti, 437-439
 Vide: *Ecclesiae documenta, Iurdictio, Potestas Ordinis.*
- ◆**MATISCENSE CONC.** a. 585, et fabula, saec. 17 inventa, iuxta quam in hoc Concilio discussa fuerit quaestio: utrum mulier sit praedita anima humana, 423 sq.
- MATRIMONIUM** subiacet potestati Papae quoad validitatem, quatenus ipse apponit impedimenta dirimentia et solvit matrimonium non consummatum (ut sacramentale); quod quidem facit non proprie per potestatem iurisdictionis sed per potestatem Ordinis episcopalis altioris generis, 71 sq., 80-85
- ◆**MICHEL.**
 Presbyter est extraordinarius minister diaconatus et presbyteratus, 686, 694 sq.
 Influxum Ecclesiae in validitatem quorundam sacramentorum explicat per quandam altiore potestatem ministerialem. quae medio modo se habeat inter potestatem Ordinis et potestatem iurisdictionis, 79, 85
- MINISTER ORDINIS.**
Ordinarius minister cuiuslibet Ordinationis est solus episcopus, 650-658
 Probabilius ipse est etiam minister *proprius sive exclusions*, quoad ordines qui sunt certe divinae institutionis, seu diaconatum, presbyteratum et episcopatum. ita ut presbyter nequeat hos ordines conferre ut *extraordinarius minister*, 702-746
 De hac re tamen sat vivaciter controversatur, praesertim inter recentiores. Exponitur ortus et evolutio *controversiae* usque ad praesentem diem, 660-702
 Sententia docens presbyterum esse extraordinarium ministrum illarum ordinationum (saltem diaconatus et presbyteratus), 661-666, 674-677, 683-696, eius rationes, 662 sq., 674 sq., 686 sq.
 Quidam pauci eousque processerunt ut dicerent presbyteros posse ordinare etiam episcopum, 664, 686, 693
 Communior sententia theologorum, tam antiquorum quam modernorum, id

- negat, 666-673, 677-683, eius rationes, 667, 671-673, 678 sq., 697
- Quidam ex his cunctique olim processerunt ut dicerent presbyterum non esse extraordinarium ministrum etiam minorum ordinum, 666, 670, 671
- Fatum huiusmodi controversiae secutum est praecipue inventionem *trium Bullarum* Bonifatii IX "Sacrae religionis" a. 1400, Martini V "Gerentes ad vos" a. 1427 et Innocentii VIII "Exposcit" a. 1489, quae concedunt abbatibus presbyteris facultatem conferendi diaconatum et presbyteratum 673-702
- Textus illarum Bullarum, 723-728
- Historica earum cognitio apud theologos, 728-730
- Earum authenticitas, de qua vix nunc dubitari potest, 730-737
- Sensus et vis illarum, iuxta diversas theologorum interpretationes, 738-744
- Attentis tum tenore Bullarum tum discrepantibus theologorum interpretationibus, nequit dici certum esse factum validae concessionis, qua simplex presbyter evaserit extraordinarius minister diaconatus et presbyteratus, 744-746
- Theologica autem ratio pro sententia negante presbyterum esse ministrum extraordinarium diaconatus et presbyteratus, desumi potest cum S. Thoma ex immediata horum ordinum relatione ad Eucharistiam, relate ad quod sacramentum Papa non habet maiorem potestatem quam simplex presbyter. Quae ratio non est despicienda sed meditando, 702-706
- Presbyter est extraordinarius minister ordinum infra diaconatum, certe quoad ordines minores, probabilius etiam quoad subdiaconatum, idque constat ex praxi et lege Ecclesiae, 750-760
- Id quoad minores ordines negarunt pauci antiqui theologo (ut Albertus M.), quoad subdiaconatum vero multo plures (cum ipso S. Thoma) usque ad saec. 17, donec accesserit communis consensus theologorum, praecipue ob communius negatam sacramentalitatem horum ordinum, 747-750
- Primus certus casus concessae presbytero facultatis conferendi aliquem ordinem minorem (lectoratum) exhibetur a Conc. Nicaeno II a. 787, nam textus Gelasii I, concedentis presbytero facultatem conferendi acolytatum necnon ipsum subdiaconatum. minime clarus est, imo contrarium sensum suggerere videtur, 751-753
- Quoad subdiaconatum, huiusmodi concessionem unquam occurrisse in ecclesia latina, certum non est, 756 sq.
- Solus Papa, non vero simplex episcopus. concedere potest presbytero facultatem ut sit extraordinarius minister praefactorum ordinum, 761 sq.
- Solis presbyteris, non vero inferiori ministro (diacono, subdiacono, minoritae, laico), potest **Papa** committere huiusmodi facultatem, in hypothesi tamen quod sint sacramentales, aut divinae institutionis; secus vero, fortasse potest eam aliis committere, non tamen laicis, saltem regulariter, 762 sq.
- In episcopali consecratione, iuxta antiquam traditionem lege Ecclesiae confirmatam, requiruntur tres ministri sive episcopi, 763-775, non quidem ad validitatem sed ad solam liceitatem, 775-781, sed ita tamen ut omnes tres episcopi sint ministri seu consecratores et habeatur verus casus concelebrationis, 784-791
- Haec omnia, olim partialiter disputata, hodie sunt pacifica ac certa, ratione explicitae declarationis Pii XII in Constit. "Episcopalis consecrationis," 764-768, 777, 788 sq.
- Minister *licitus* est qui est in statu gratiae, non impeditur poena canonica et servat praescripta iuris circa collationem ordinum, 791 sq. Minister vero *legitimus* seu iuridicus est episcopus proprius, 791, 792-795
- ***MONTANISTAE** admittebant mulierum sacerdotale ministerium, 389 sq., 408
- ◆**MORINUS.**
- Docet Ecclesiam posse invalidare collationem Ordinis atque exinde explicat factum antiquarum reordinationum, 356, 362
- Ad validam susceptionem episcopatus requiritur praevia susceptio presbyteratus, 514, 516, 522, 529
- Presbyter est extraordinarius minister diaconatus et presbyteratus, 674, 676, 715
- Ad validitatem consecrationis episcopalis requiruntur tres ministri sive episcopi, 765
- MULIER.**
- Muliebri sacerdotium admissum est tum in paganis religionibus, 381-385, tum in sectis Gnosticis, 385-391, tum in pseudo-spiritualisticis sectis medii aevi, 391 sq., tum apud hodiernos Protestantes, 392-394
- Quamvis nondum intervenerit explicita ac directa declaratio sollemnis magisterii, ut certa doctrina habetur, mulierem de iure ipso divino excludi a valida susceptione Ordinis, 394-396
- Id fundatur in Scriptura, vide: **INDEX EXEGETICUS**; et ostenditur ex

sensu Traditionis et praxi Ecclesiae, 405-416

Convenientiam huiusmodi exclusionis ostendit tum ratio naturalis subtectionis sexus muliebris, 416-424, tum ratio decentiae, 424 sq., tum ratio propriae significationis sacramenti Ordinis, quae respicit aliquam gradus eminentiam ac ideo non convenit illi sexui qui est in statu subiectionis, 425 sq. Peregrina quaedam ratio allata a moderno Dabin, 427 sq.

Testimonia antiquorum de inferioritate sexus muliebris, 419-424

De moderno motu Feminismi, 419 sq.

De hermaphrodita, ut subiecto capaci Ordinationis, vide: *Hermaphrodita*.

Num mulier sit subiectum capax saltem ordinum infra diaconatum et tonsurae, vide: *Ordines inferiores*.

De iure divino mediato mulier excluditur a susceptione cuiuslibet ecclesiasticae iurisdictionis aut magisterii, etiam institutionis mere ecclesiasticae, quidquid in contrarium dicere videantur plures doctores, 433-439

De cooperatione mulierum et de antiquo instituto diaconissatus, vide: *Diaconissae*.

De sacerdotio B. Virginis, vide: *Beata Virgo*.

◆NICAENUM CONC. I.

lussit rcoordinationem aliquorum haereticorum, 334, 337

Ambiguus canon de diaconissis, 414 sq., 446

De susceptione Baptismi praerequisita ad susceptionem Ordinis, 508

Concilium abstrahit a lege coelibatus; nec celebre episodum Paphnutii, si verum est, aliud probat quam Concilium fortasse intenderit talem legem ferre sed eam non tulisse, 605-607

Testimonium de chorepiscopis, 716 sq., 719

Concilium sua lege firmavit ac generalem reddit praxim trium consecratorum in episcopali ordinatione, 770

De "episcopo proprio" relate ad sacram Ordinationem, 793

ORDINES INFERIORES.

Subdiaconatus et ordines minores probabilius non sunt sacramentales, 763

Non referuntur immediate ad Eucharistiam, 750

Mulier est de iure divino mediato incapax horum ordinum, etsi sint ecclesiasticae institutionis, quidquid in contrarium dicant aliqui theologi, 433

Presbyter est certe extraordinarius minister ordinum minorum, probabilius etiam subdiaconatus, 747-750. Exinde

tamen inepte idem argueretur quoad diaconatum, presbyteratum et episcopatum, 722 sq.

◆ORDINES ROMANI.

Mentio diaconissarum, 454

Num hi Ordines ostendant consecrationem episcopalem collatam fuisse subiecto qui nondum presbyteratum suscepit, 538 sq., 540

Caeremoniae Ordinationis, 807-824

ORDO.

Est potissimum sacramentum post Eucharistiam in linea perfectionis, 13. 824

Definitio metaphysica et physica, 297, variae definitiones a theologis assignatae, 298-301, definitio S. Thomae, 289 sq., 298 sq.

Proprietates:

Necessitas. Sacramenti Ordinis susceptio est stricte necessaria, necessitate medii, si consideretur generaliter et indistincte tota Ecclesia, 304. Nullo tamen particulari individuo est necessaria, necessitate tam medii quam praecepti, sive per se sive per accidens, 305-308

Unitas. Ordo, sicut Eucharistia et Extrema Unctio, ex pluribus materiis et formis coalescit, cum habeat saltem duos gradus (presbyteratum et diaconatum) qui per distinctos ritus conferuntur, 309

Nihilominus Ordo est unum tantum sacramentum, non quidem unitate totius integralis, sicut Euch. et Extr.-Unctio, sed unitate totius potentialis, 320-324

Unaquaeque ordinatio est idem sacramentum Ordinis, pluries (saltem bis) applicatum secundum sui partem vel imperfectam (diaconatum) vel perfectam (presbyteratum vel sacerdotium), 322 sq.

Initerabilitas. Vide: ad hanc vocem.

Effectus, Subiectum, Minister, Caeremoniae. Vide: ad has voces.

◆ORIENTALES.

Mitigata lex coelibatus apud Orientales coepit iam ab a. 314 in Conc. Ancyrano ac fluctuanti modo evoluta est, donec determinaretur ac firmaretur a Conc. Trullano a. 692. Eadem autem iugiter perseveravit, tam apud Schismaticos quam apud catholicos, a S. Sede tolerata vel indirecte approbata, 610-612, 614 sq.

Praefatae mitigatae legi nullum generaliter adnectitur votum, secus ac legi latinae, 624 sq.

Praxis committendi presbytero facultatem conferendi duos minores ordines orientalis ritus, seu lectoratum et subdiaconatum, 752 sq., 759 sq.

Praxis de tribus consecratoribus in ordinatione episcopi, 773, 774
 Caeremoniae sive ritus Ordinationis, 798
 Vide: *Schismatici Orientales*.

PAGANI.

In religionibus paganis, nominatim Babylonensi, Aegyptiaca, Graeca et Romana, facile admittebatur muliebre sacerdotium, 381-385
 Commendationes de coelibatu vel continentia, sive sacerdotali sive generica, 630 sq., 636 sq., 638

PAPA.

Quomodo explicanda sit absolutio quam Papa suscipit ab inferiori ministro, cui ipse confert iurisdictionem absolvendi, 65-67
 Nequit Papa esse Caput Ecclesiae quin simul sit sacerdos, 70
 Papa influit in validitatem quorundam sacramentorum non proprie per potestatem iurisdictionis, ut quidam putant, sed per potestatem Ordinis episcopalis altioris gradus, 71 sq., 80-85
 Ita duae ecclesiasticae potestates Ordinis et iurisdictionis unificantur ac culmen attingunt in uno eodemque subiecto, quod est simul Pontifex et Rex (necnon Doctor) Ecclesiae, 85 sq.
 Plures antiqui doctores saec. 12-13 et aliqui etiam moderniores (ut Morinus, Baisi et Morsdorf) inepte putant R. Pontificem posse sua prohibitione invalidate collationem omnium vel quorundam sacramentorum nominatim Ordinis, 355 sq., 362
 Quidam theologi, ad eludendam vim trium notarum Bullarum, quibus videtur concessa presbytero facultas ordinandi diaconum et presbyterum, recurrunt ad ambiguum effugium iuxta quod non est inconueniens dicere Papam posse in similibus practicis decisionibus errare aut suae potestatis limites transgredi, 743 sq.
 Probabilius Papa nequit concedere presbytero ut sit extraordinarius minister diaconatus et presbyteratus. Vide: *Minister*.
 Si Papa id posset, haberet dominium super sacramentum Eucharistiae, de genere illius potestatis excellentiae quam Christus habet super sacramenta, 706
 De consecratione R. Pontificis, 772 sq., 787
 De ordinationibus ab ipso peractis, 784, 795

PAPISSAE IOANNAE fabula, 434

PATRES. Vide: *Traditio*.

◆PETRUS LOMBARDUS.

Nomen characteris apud ipsum retinet adhuc originalem ambiguitatem quam habuit apud Augustinum, 221 sq.
 Non ausus est decidere doctorum controversiam de validitate Ordinationis collatae ab indigno ministro, 351

◆PHOTIUS.

Sensus et valor eius incusationis, iuxta quam apud Latinos conferretur episcopalis consecratio, non praemissa presbyterali ordinatione, 541-545

◆PIE DE LANGOGNE.

Primus integre edidit celebrem Bullam Bonifatii VIII, qua conceditur presbytero ut sit extraordinarius minister diaconatus, 726, 730
 Docet presbyterum esse extraordinarium ministrum diaconatus, iuxta praefatam Bullam, 684, 687, 705, 710, 732, 741, 743 sq.

◆PIOLANTI novam viam init ad explicandam naturam characteris sacramentalis, nihil tamen positivum conficiens, 133 sq.

◆PIUS XI.

Effectus Ordinis sunt peculiaris gratia, 4, 5, 6, sacra potestas, 40, character sacramentalis, 168 sq.
 Contra exaggerationes moderni Feminism!, 420

◆PIUS XII.

Effectus Ordinis est gratia, 6, et sacra potestas, 40
 Character sacramentalis, collatus per sacramentum Ordinis, est aliquid insculptum in anima, deputans ad cultum et importans deputationem sacerdotii Christi, 169
 Non datur sacerdotalis quaedam perfectio, specifica ac distincta a religiosa perfectione, 646
 S. Pontifex in Constit. "Episcopalis consecrationis" 30 nov. 1944 varias theologorum controversias de ministro episcopalis consecrationis dirempsit, declarans in ea requiri tres consecratores, etsi non ad validitatem, ita ut omnes tres sint vere ministri sive conconsecratores, 764-768, 777, 785, 788 sq.

POENITENTIA. Vide: *Absolutio*.

◆PONTIFICALIA ROMANA.

Origo hodierni Pontificalis, 798
 Forma Ordinationis, 10
 Effectus Ordinis, seu gratia, 10, sacra potestas, 38 sq., 44, character, 167 sq.
 In Pontificalibus nequaquam suggeritur potestatem iurisdictionis et magisterii

non adaequate distingui a potestate Ordinis, 51

Mentio diaconissae, 454 sq.

De concursu trium consecratorum in ordinatione episcopi, 771-773, 786 sq.

Caeremoniae Ordinationis, 807-824

POTESTAS ORDINIS.

Adaequate distinguitur a potestate iurisdictionis ac magisterii, 46-68, quidquid in contrarium doceant aliqui moderni auctores, 26-29

Adest autem mutua ac diversa dependentia inter duas illas potestates, quamvis simpliciter loquendo potestas Ordinis sit principalis, 68-73

Otiosa quorundam quaestio, utrum dicendum sit in Ecclesia adesse duplicem an unicam tantum hierarchiam, 73

Ex iure divino necessarium est ut potestas iurisdictionis adstruatur regulariter super fundamentum potestatis Ordinis seu solis clericis conferatur, 69-71

Nequit Papa esse Caput Ecclesiae quin simul sit sacerdos, 70

Etiam Papae, qua tali, competit quaedam potestas Ordinis altioris ministerii, vi cuius influit in ipsam validitatem quorundam sacramentorum, 71 sq. 80-85

Generale problema de potestate Ecclesiae circa plura quae videntur effugere utramque Ordinis et iurisdictionis potestatem, 77-86

Variae divisiones potestatis Ecclesiae, 86-88

Vide: *Iurisdictio, Magisterium.*

PRESBYTERATUS.

Praevia susceptio presbyteratus probabilius requiritur ad validam susceptionem episcopatus, 528-550

Probabilius nequit presbyter esse minister extraordinarius ordinum diaconatus, presbyteratus et episcopatus, 702-746. Vide: *Minister.*

Certe tamen ipse est extraordinarius minister ordinum minorum et probabilius etiam subdiaconatus, 747-750

◆PROTESTANTES.

Per Ordinationem nulla confertur vera potestas, 25 sq.

Character sacramentalis est quaedam mediaevalium inventio, 96-98, 164, 165, 239

De muliebri sacro ministerio apud Protestantes, praesertim recentiores, 392-394, et in quo sensu ipsi accipiant textus S. Pauli de subiectione mulieris eiusque silentio in ecclesiis servando, 400 sq.

Antiquiores Protestantes legem clericalis coelibatus ultro ac graviter reiciunt,

585-588, dum e converso quidam moderni, praecipue inter Anglicanes et Calvinistas, mitius se gerunt, laudantes et advocantes voluntariam clericorum continentiam, dempta tamen omni obligatione ac lege, 587 sq.

Exceptis Anglicanis, Protestantes negant episcopum esse ex iure divino ordinarium ministrum Ordinationis, 649

Vide: *Calvinus, Lutherus.*

◆PUECH.

In explicanda essentia characteris, novam viam init, sequens ac perficiens opinionem Scheeben at reapse redintegrans sententiam Scoti. Character scilicet, esset quoddam animae sigillum, ex quo resultat quaedam realis relatio ad Christum ut Regem, ratione cuius habetur quaedam mystica unio cum Christo, in imitationem ipsius hypostaticae unionis, 124 sq., 134 sq., 147-150, 248, 259, 264, 269, 270

Ostenduntur defectus huiusmodi conceptionis, 150-152, 260

REORDINATIONES.

Nunquam in Ecclesia dubitatum est de ipsa initerabilitate sacramenti valide administrati, sed, in ipsa controversia tum de Rebaptismate tum de Reordinatione, quaestio unica fuit de ipsa validitate sacramenti collati ab indigno ministro, 200, 220, 332, 337, 351. Vide: *Initerabilitas.*

Nihilominus praxis reordinationis potuit influere indirecte in aliquam obscurationem ipsius doctrinae de indelebili caractere, in quo initerabilitas sacramenti de facto fundatur, 220 sq.

Reordinatio est historicum factum, non negandum nec dissimulandum, 332-351 Certiores casus reordinationis, ab ipsis RR. Pontificibus ordinatae, 358 sq.

Rationes quae ad tales reordinationes impulerunt, 332, 337, 338-340, 351-357

Quod attinet theologiam explicationem, duplex a theologis afferri solet, scilicet: vel temporanea obscuratio traditionalis doctrinae de independentia valoris sacramenti a dignitate ministri (ita Sallet), vel potestas Ecclesiae in determinationem conditionum validae ordinationis (ita Morinus), 359-367

Melius fortasse diceretur reordinationes factas fuisse (erronee vel secus) ad mentem Ecclesiae, seu cum absoluta intentione faciendi quod facit Ecclesia, 367 sq.

◆ROLANDUS BANDINELLI (subinde Alexander III) defendit invaliditatem ordinationum extra Ecclesiam collatarum, 354

ROMANUS PONTIFEX. Vide: *Papa*.

- ◆ROSMINI peregrina sententia de essentia characteris aliquam cognationem habere videtur cum opinione Durandi, iuxta quam character est mera relatio rationis, 123 sq.

SACERDOTIUM.

Character in genere est quaedam formalis participatio sacerdotii Christi, 258-263. Vide: *Character, S. Thomas*.
Duae theologorum opiniones de formali constitutivo sacerdotii Christi, 260 sq.
Spiritualitas sacerdotalis, propria, specifica ac distincta a religiosa perfectione, utrum existât necne, a quibusdam recentioribus vivaciter controversum est. Videtur negativa sententia propius ad veritatem accedere, 645 sq.

Vide: *Ordo, Potestas Ordinis*.

◆SACRAMENTARIA ROMANA.

Forma Ordinationis, 10
Mentio diaconissarum, 454
Caeremoniae Ordinationis, 806

SACRAMENTUM.

Definitio sacramenti qualiter a theologis mediaevalibus determinata fuerit, inde a Berengariana controversia de Eucharistia, 223

Origo conceptus rei-ct-sacramenti in connexionem cum evolutione doctrinae de characterem, 225

Character, ut res-et-sacramentum, ordinatur essentialiter ad gratiam, 267, 277

Principalis effectus Ordinis, non secus ac ceterorum sacramentorum, est gratia, non vero character, 293-296

Cum triplex distinguatur totum, scilicet universale, intégrale et potentiale, sacramentum in genere est unum unitate totius universalis, Poenitentia vero, Eucharistia et Extrema Unctio, sunt unum unitate totius integralis, Ordo tandem est unus unitate totius potentialis, 309-312, 315-324, 369

De peculiari sacramentalitate quae prae ceteris sacramentis competit Ordini. Comparatio Ordinis cum ceteris sacramentis, 368-374

De peculiari ac difficili discrimine assignato a S. Thoma, scilicet quod in Ordine materia non effective sed tantum significative se habeat, 369-372

De sacramentali conclebratione, cuiusque variis casibus et modis, 789-791

Vide: *Gratia sacramentalis, Baptismus, Confirmatio, Eucharistia, Poenitentia, Extrema Unctio, Ordo, Matrimonium*.

◆SCHEEBEN.

Ad explicandam essentiam characteris, novam viam inivit, docens characterem

esse quandam hypostaticam elevationem sive consecrationem hominis, in similitudinem unionis hypostaticae Christi, quatenus elevat ac consecrat ipsam hypostasim hominis, per quamdam unionem cum hypostasi Christi, 135-137, 376sq.

Ostenduntur defectus huiusmodi novae conceptionis, comparatae cum sententia S. Thomae, 137-144, 260

◆SCHISMATICI ORIENTALES.

Quidam theologi, praesertim inter Russos, inde a saec. 18 reiciunt characterem tum Ordinis tum etiam Baptismi et Confirmationis. Ex quorum influxu processit praxis reconfirmandi apostatas et reducendi clericos ad statum laicalem, perinde ac si in eis nihil de suscepto Ordine remaneat, 98-100

Exinde etiam processerunt aliqui reordinationis casus, 325 sq.

Definitio Ordinis, 301

Vide: *Orientales*.

◆SCOTUS.

Manifeste inclinatur in opinionem iuxta quam essentia characteris consistit in quadam relatione, quamvis plures Scotistae aliter eius mentem explicare conentur, 117-120

Docet existentiam characteris non posse ostendi ex Scriptura et Traditione, sed tantum haberi ex Ecclesiae auctoritate, 156, 173, 212, 219, 220

Definitio characteris, 273

Definitio sacramenti Ordinis, 299

Inepte docet sacramentum Ordinis esse unum unitate totius universalis, seu dividi in septem ordines tanquam genus in species, 312

Non negat votum esse adnexum clericali coelibatui, 579

Presbyter nequit esse extraordinarius minister ordinationum diaconalis, presbyteralis et episcopalis, 669-670

◆SIRICIUS I tulit primam generalem legem de clericali coelibatu pro tota ecclesia latina, 607-609

◆SOTO (Dominicus) inclinare videtur in sententiam Durandi de essentia characteris consistente in relatione rationis, 122 sq., 161

◆SUAREZ.

Character essentialiter consistit in quodam habitu, non operativo sed mere entitativo, seu in quadam animi dispositione, 127 sq., 247, 252, 264

Definitio characteris, 273

Principalis effectus sacramenti Ordinis est character, non vero gratia sicut in ceteris sacramentis, 291 sq.

Mulier est subiectum capax ecclesiasticae iurisdictionis quae non sit divinae institutionis, 437

Favet sententiae de presbytero extraordinario ministro diaconatus et presbyteratus, 674, 675 sq.

SUBIECTUM.

Validum subiectum Ordinationis:

Mulier invalide ordinatur, infans vero valide. Vide: *Mulier, Injans.*

De intentione requisita ad validam susceptionem Ordinis, vide: *Intentio.*

De requisita praevia susceptione Baptismi, vide: *Baptismus.*

De requisita susceptione praecedentis ordinis ad validam susceptionem alterius, quod attinet ordinationes infra episcopatum nequit disputari, nam negativa responsio communis est apud doctores et firmatur tum ex sensu Ecclesiae tum ex propria indole praefactorum ordinum, 524-528

Altera vero ac acriter disputata quaestio, num ad valide suscipiendum episcopatum praerequiratur susceptio presbyteratus, probabilius dirimenda est in sensu affirmativo, 528-550

Nec huic sententiae obstant historica facta quae in contrarium adduci solent, 531-545, etiam ea quae praecipue urgentur ab Andrieu, scilicet de pluribus RR. Pontificibus saec. 8-9 qui ex diaconatu immediate transierunt ad Supremum Pontificatum, 537-541

Ratio autem deducitur ex propria indole episcopatus eiusque habitudine ad presbyteratum, 545-549

Ambigua quaestio, unum de facto Ecclesia possit conferre non-presbytero totam simul potestatem presbyteralem et episcopalem, saltem copulando duos ritus in unum, 549 sq.

Licetum subiectum Ordinationis:

Triplex requisita conditio: divina vocatio, 550-558, congrua intentio, 558-561, et canonica idoneitas, 551, 561-573. Vide: *Vocatio, Intentio.*

Congruentes quidem mores requiruntur, sed non eximia sanctitas, 563. Pariter scientia requiritur, congruens suscipiendo ordini, non tamen profundior, 566 sq.

Consequentes obligationes:

Coelibatus. Vide: ad hanc vocem.

Ceterae variae obligationes, 643 sq.

Quoad recentiorum controversiam circa peculiarem spiritualitatem sive perfectionem clericorum, vide: *Sacerdotium.*

♦TERTULLIANUS.

Non negat indelebilitatem characteris, cum loquitur de rescissione ac recuperatione sigilli, 189 sq.

Contra muliebrem sacerdotium, 386, 387, 388, 389 sq., 407, 423

De clericali coelibatu, 577. 598

Extendit ad laicos legem monogamiae, 579

De continentia apud sacerdotes paganorum religionum, 636 sq.

THEOLOGI.

Dissensus et controversiae:

De adaequata distinctione inter potestatem Ordinis et potestatem iurisdictionis (ac magisterii), 26-29

De mutua illarum potestatum dependentia, 29

De distinctione inter potestatem iurisdictionis et potestatem magisterii, 29-32

De valore argumenti scripturistici quoad existentiam characteris, 173-180

De essentia sacramentalis characteris, 106-153, 247

De formali constitutivo sacerdotii Christi, 260 sq.

De principali effectu Ordinis, utrum sit gratia an character, 288-293

De obligatione sequendi vocationem ad sacerdotium, 303

De invaliditate ordinationum haereticorum et schismaticorum eiusque influxu in reordinationes, 351-356

De duplici quaestione: num mulieribus possint valide conferri inferiores ordines, necnon aliqua iurisdictio et magisterium, quae sint non divinae sed ecclesiasticae institutionis, 431 sq., 434-437

De validitate ordinationis infantis, etiam ad episcopatum, 470-475

De intentione requisita in subiecto Ordinationis, et peculiariter de necessitate intentionis internae, 484-488

De necessitate praeviae susceptionis presbyteratus ad valide suscipiendum episcopatum, 514-524

De natura sacerdotalis vocationis, 554-556

De lege, utrum divina an ecclesiastica, ex qua procedit obligatio clericalis coelibatus, 576-578

De voto adnexo legi coelibatus. 578-585

De peculiari ac specifica spiritualitate sacerdotis, 645 sq.

De presbytero ut extraordinario ministro diaconatus, presbyteratus et episcopatus, 660-702

De necessitate trium consecratorum in ordinatione episcopi, 764-768

♦THOMAS AQUINAS.

Sacramentum Ordinis:

Definitio Ordinis, 289 sq., 298 sq.

Peculiare ac difficile discrimen inter Ordinem et alia sacramenta, assignatum a S. Doctorc, scilicet: in Ordine ma-

- teria non effective sed significative sc habet, 369-372, 709
- Ordo est potissimum sacramentum post Eucharistiam, in linea perfectionis, 13
- Effectus:*
- De propria *gratia* Ordinis, 12-15
- Haec *gratia* ordinatur peculiariter ad expellendam ignorantiam in plebe, 12 sq., 21
- Est *gratia* eminens, cum ad ministerium "requiratur maior sanctitas interior quam requirat religiosus status," 13, 14, 15
- De propria natura *gratiae* sacramentalis in genere, 19 sq.
- S. Doctor apte exprimit adaequatam distinctionem inter *potestatem* Ordinis et potestatem iurisdictionis ac magisterii, quam aliqui moderni in dubium revocant, 53-62, 66 sq.
- Papae, qua tali, competit quaedam potestas Ordinis altioris ministerii, vi cuius influit in validitatem quorundam sacramentorum, 84 sq.
- Definitio sacramentalis *characteris*, 102-105, 112, 273
- Essentia *characteris* est potentia, seu secunda species qualitatis, 109 sq., 111, 247-258
- Quo sensu *character* sit signum dispositivum, distinctivum et configurativum, 111, 112 sq., 115-117
- Ut signum configurativum et ut potentia, *character* est essentialiter "quaedam participatio sacerdotii Christi," 116
- In hac essentiali connexionem cuiuslibet *characteris* cum sacerdotio Christi, agnoscenda est tum momentosa novitas allata a S. Doctore tum summa ingenii ipsius, 116, 152
- Inepte autem quidam moderni, ut Scheeben, Boularand et Puech, novas vias ineuntes, hanc S. Thomae sententiam derelinquunt aut crisi subiciunt, 137-144, 147 sq., 248
- S. Doctor, primus inter theologos agnovit vim argumenti ex Scriptura et Traditione pro existentia *characteris*, 174 sq.
- Ambiguitas in verbis S. Thomae quoad quaestionem utrum principalis effectus sacramenti Ordinis sit *gratia* an *character*, 289 sq., 298, 373
- Subiectum:*
- Triplex ratio exclusionis *mulieris* a susceptione Ordinis, seu ratio sublectionis sexus, 416-418, ratio decentiae, 424, et ratio significationis sacramentalis, 425 sq.
- Etiam S. Thomas docet mulierem esse incapacem ipsius ecclesiasticae iurisdictionis ac magisterii, quae sint humanitus introducta, 435, 438
- Injans* valide ordinatur ad diaconatum et presbyteratum, invalide vero ad episcopatum, 472-475, 478, 480
- In subiecto sacramenti requiritur *intentio* interna, 501, 503, 505
- Ad validam susceptionem episcopatus requiritur praevia susceptio presbyteratus, 514, 515, 521
- Quo sensu licet appetere episcopatum, 560 sq.
- Qui gradus scientiae requiratur in ordinando, 566 sq.
- De servitute, homicidio, illegitima natiuitate et defectu membrorum, tanquam canonicis impedimentis Ordinationis, 572 sq.
- Obligatio clericalis coelibatus est ex sola lege Ecclesiae, 578
- Huic legi adnectitur verum votum, 581, 582 sq.
- De utilitate clericalis coelibatus, 638 sq.
- Minister:*
- Episcopus est ordinarius minister Ordinis, 657
- Episcopus est etiam exclusivus minister Ordinis quoad diaconatum, presbyteratum et episcopatum, ita ut presbyter nequeat esse extraordinarius minister horum ordinum, 667-669, 672, 702-706
- Theologica ac profunda ratio huiusmodi presbyteralis exclusionis, 702-706
- Presbyter est extraordinarius minister ordinum minorum, sed non subdiaconus, 748, 750
- TOTUM ET PARTES.
- Triplex distinguitur totum, scilicet universale, integrale et potentiale, 309-312
- TRADITIO.
- Effectus Ordinis est *gratia*, 7-11, et sacra potestas, 42-46
- Cum Patres de triplici potestate Ordinis, iurisdictionis et magisterii ad modum unius loquantur, nequit ex antiqua Traditione confici solidum argumentum pro vel contra adaequatam distinctionem potestatis Ordinis a ceteris duabus potestatibus, 47 sq.
- Evolutio doctrinae de sacramentali *character*e, 180-186, apud priores Patres, 186-199, apud Augustinum, 199-218, apud posteriores Patres et theologos usque ad initium saec. xiii, 218-238
- Constans sensus Traditionis de initerabilitate Ordinis, 329-332; cui non officiant historica facta de reordinationibus, vide: *Reordinationes*
- De incapacitate mulieris ad Ordinis susceptionem, 405-416
- De diaconissis, 443-460
- De praxi et lege clericalis coelibatus, 597-617

De episcopo ordinario ministro Ordinis, 653-657

De participatione trium consecratorum in ordinatione episcopi eiusque indole, 769-775, 778-784, 785 sq.

◆TRIDENTINUM CONC.

De effectu Ordinis, seu gratia et sacra potestate, 5, 38

Concilium implicite docet potestatem Ordinis adaequate distingui a potestate iurisdictionis, 49

De sacramentali charatere, vis tridentinae definitionis, 155-166

Sententia Durandi et aliorum, quatenus docet characterem nihil physice ponere in anima sed tantum conferre moralem quandam dignitatem, ita dissonat a doctrina Concilii ut saltem nequeat absolvi ab omni nota temeritatis, 160-166

Ordo est unum sacramentum, 315, 318-320

De initerabilitate Baptismi, Confirmationis et Ordinis, 158 sq., 327 sq., 329

De requisitis ad licitam Ordinationem, 559, 561, 562, 564, 565, 567, 569, 571

Concilium solemniter definivit Ordinem esse impedimentum dirimens matrimonium, 613

Concilium abstrahit a quaestione de voto adnexo legi coelibatus, 622

Episcopus est ordinarius minister Ordinis, 650 sq., 712

Concilium coarctavit privilegia abbatum quoad collationem minorum ordinum, 756

De tempore et loco celebrandae Ordinationis, 807, 814

◆URBANUS II.

Plures obiective validas ordinationes iterari iussit, 349 sq., 353, 361

Videtur putasse essentiam Ordinationis consistere in unctione, 349

◆VICTORIA.

Affert unum ex prioribus testimoniis de Bulla Innocentii VIII concedentis presbytero ut esset extraordinarius minister alicuius maioris ordinis, 673, 729, 735, 736, 757

Negat presbyterum esse extraordinarium ministrum diaconatus, 677, 679 sq.

VOCATIO.

Divina vocatio requiritur ad licitam Ordinis susceptionem, 551-554

Recentiorum controversia de natura sacerdotalis vocationis, 554-556.

Vocatio essentialiter ac formaliter consistit in ipsa ordinaria actione divinae Providentiae, qua producitur idoneitas in subiecto; cetera vero elementa sunt consecutiva et extensiva, 556-558

Nulla adest pro quolibet particulari individuo stricta necessitas, sive per se sive etiam per accidens, sequendi clericalem vocationem, talis nempe quae fundet peccatum in omissione, 305-308

Plures tamen moderni aliter in hac re sentiunt, 303

VOTUM, an sit adnexum clericali coelibatui, vide: *Coelibatus*.

◆WICLEFF.

Negat existentiam sacrae potestatis per Ordinem collatae, 25

Negat directe indelebilitatem characteris et indirecte ipsam eius existentiam, illius essentiam nonnisi moraliter intelligens, 94-96

Implicite negat episcopum esse de iure divino ordinarium ministrum Ordinationis, 649